

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚῊ ΚΑῚ ἨΘΙΚῊ ἘΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

Η ΟΡΑCIC ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΔΑΝΙΗΛ
Η ΕΤΟΙΜΑCΙΑ ΤΟΥ ΘΡΟΝΟΥ
Ο ΠΡΟΦΗΤΗC ΔΑΝΙΗΛ

Ο ΑΓΙΟΣ ΠΕΤΡΟΣ
Ο ΑΓΙΟΣ ΛΟΥΚΑΣ
Ο ΑΓΙΟΣ ΠΑΥΛΟΣ
Ο ΑΓΙΟΣ ΜΑΤΘΑΙΟΣ
Ο ΑΓΙΟΣ ΜΑΡΚΟΣ
Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ
ΙΣ ΧΣ
Η ΑΜΠΕΛΟΣ
ΕΓΩ ΕΙΜΙ Η ΑΜΠΕΛΟΣ
ΥΜΕΙΣ ΤΑ ΚΛΗΜΑΤΑ
Ο ΑΓΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ Ο ΠΡΩΤΟΚΛΗΤΟΣ
Ο ΑΓΙΟΣ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ
Ο ΑΓΙΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ
Ο ΑΓΙΟΣ ΙΑΚΩΒΟΣ
Ο ΑΓΙΟΣ ΘΩΜΑΣ
Ο ΑΓΙΟΣ ΣΙΜΩΝ
Ράλλης Κοψίδης

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

Α - ΑΚΩΜΑΖΩΝ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑῚ ἨΘΙΚῊ ἘΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

1ος ΤΟΜΟΣ

(Α - ΑΚΩΜΑΖΩΝ)

Ὃν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχή μου πρὸς σὲ ὁ Θεός.

(Ψαλμ. μα΄)

ΑΘΗΝΑΙ 1962

— Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΜΟΣ —

- Ἐστοιχειοθετήθη εἰς τὸ Τυπογραφεῖον ΑΦΩΝ ΙΩΑΝΝΙΔΗ (Μ. Ἀλεξάνδρου 27).
- Ἐξετυπώθη εἰς τὸ Ἐργοστάσιον Γραφικῶν Τεχνῶν Μ. ΠΕΧΛΙΒΑΝΙΔΗ Α. Ε. (Λεοντίου 23) διὰ συστήματος ὄφφσετ.
- Ἐβιβλιοδετήθη εἰς τὸ Βιβλιοδετεῖον Σ. ΔΑΡΕΜΑ (Σαπφοῦς 6).
- Φίλμς, μοντάζ, μεταφοραὶ ἐγένοντο εἰς τὸ Ἐργαστήριον Γραφικῶν Τεχνῶν Α. & Π. ΓΕΩΡΓΑΝΤΑ (Ἑρμοῦ 133).
- Ὁ χάρτης, γραφῆς 100 γραμμ., εἶναι τῆς «ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΧΑΡΤΟΠΟΙΪΑΣ».
- Τὸ κάλυμμα τῆς βιβλιοδεσίας εἶναι τεχνητὸν δέρμα, εἰδικῆς παραγγελίας, τοῦ Ἐργοστασίου ΑΒΕΠΥ καὶ δύναται, ὅταν ρυπαίνεται, νὰ πλυθῇ.

ΤΗ
ΣΕΠΤΗ
ΚΟΡΥΦΗ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ
ΤΩ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΩ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ

ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ ΤΩ Α'

Ο ΠΑΡΩΝ Α' ΤΟΜΟΣ
ΑΝΑΤΙΘΕΤΑΙ
ΣΕΒΑΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΕΥΛΑΒΕΙΑΣ
ΕΝΕΚΕΝ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ και ΗΘΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

ΤΟΜΟΙ ΔΩΔΕΚΑ

ΕΚΔΟΣΙΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ - ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ: **ΑΘ. ΜΑΡΤΙΝΟΣ**

ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΞΙΣ Α΄ ΤΟΜΟΥ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΑΡΟΝΤΑ ΤΟΜΟΝ ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΝΤΑΙ ΟΙ:

ΑΒΟΥΡΗΣ Ν. ΣΠΥΡ.
Θεολόγος. Γυμνασιάρχης.

ΑΓΓΕΛΙΔΗΣ Χ. ΚΟΡΝΗΛ.
Δημοσιογράφος. Διευθυντής Τύπου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

ΑΛΕΞΙΟΥ Γ. ΙΩ.
Ἀρχιμανδρίτης. Θεολόγος.

HALKIN F.
Ἱερομόναχος. S. J. Βολλανδιστής.

ΑΝΑΝΙΑΔΗΣ Ι. ΑΠ.
Θεολόγος.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ
πρ. Μητροπολίτης Ἠλείας.

ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ Κ. ΑΘΑΝ.
Θεολόγος.

ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ ΝΙΚΟΣ
Λογοτέχνης. Εἰδικὸς Ἐπιμελητὴς Κινηματογραφίας, Ὑπουργείου Βιομηχανίας.

ΑΡΚΑΣ ΕΜΜ. ΝΙΚΟΛ.
Θεολόγος.

ΒΑΡΝΑΒΑΣ
Μητροπολίτης Κίτρους.

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ Δ.
Διδάκτωρ. Ἀρχιτέκτων.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
πρ. Μητροπολίτης Λήμνου.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Ι. ΠΑΝΟΣ
Ἱστοριοδίφης.

ΒΙΤΑΛΗΣ Α. ΦΙΛ.
Ἀρχιμανδρίτης. Θεολόγος. Ἱεροκῆρυξ.

ΒΟΝΤΩΦ ΒΛΑΔΙΜΗΡΟΣ
Ὑφηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν Παρισίων.

ΓΑΛΙΤΗΣ Α. ΓΕΩΡΓ.
Διδάκτωρ Θεολογίας.

ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ Δ. Κ.
Διδάκτωρ Φιλοσοφίας. Διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΗΛ
Ἀρχιμανδρίτης. Θεολόγος.

ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΣ ΑΝΑΣΤ.
Διάκονος. Θεολόγος.

JORDAN MARTIN
Θεολόγος.

ΓΚΗΤΑΚΟΣ Χ. ΜΙΧΑΗΛ
Διδάκτωρ Θεολογίας.

ΓΡΑΙΚΟΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ
Ἀρχιμανδρίτης. Θεολόγος.

ΓΡΑΤΣΕΑΣ ΓΕΩΡΓ.
Διδάκτωρ Θεολογίας.

ΓΡΗΓΟΡΗΣ Π. ΜΙΧ.
Θεολόγος. Βοηθὸς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘ. ΤΑΣΟΣ
Φιλόλογος.

ΔΑΒΒΕΤΑΣ Δ. ΙΩ.
Θεολόγος. Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς Θεολόγων.

ΔΑΛΕΖΙΟΣ ΕΥΓΕΝ.
Μέλος τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν Σπουδῶν.

ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤ.
Ἀρχιμανδρίτης. Θεολόγος. Γραμματεὺς παρὰ τῇ Ἱ. Συνόδῳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

ΔΕΝΤΑΚΗΣ Λ. ΒΑΣ.
Θεολόγος. Διδάκτωρ Φιλοσοφίας.

ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Χ. ΠΑΝ.
Καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης.

ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΗΣ ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ
Μοναχός. Συγγραφεύς.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
Μητροπολίτης Σερβίων καὶ Κοζάνης.

ΕΝΙΣΛΕΙΔΗΣ Μ. ΧΡ.
Θεολόγος. Γυμνασιάρχης.

ΕΥΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜ.
Θεολόγος. Γυμνασιάρχης.

ΖΟΥΜΠΟΣ Ν. Α.
Διδάκτωρ Φιλοσοφίας.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΕΥΑΓΓ.
Καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης.

ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ Χ. ΒΑΣ.
Καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.

ΚΑΛΑΪΤΖΑΚΗΣ Ι. ΒΑΣ.
Φιλόλογος.

ΚΑΝΤΙΩΤΗΣ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ
Ἀρχιμανδρίτης. Θεολόγος. Ἱεροκῆρυξ.

ΚΑΝΤΩΝΗΣ Γ. ΑΛΕΞ.
Ἀρχιμανδρίτης. Θεολόγος. Διευθυντὴς παρὰ τῇ Ἀποστολικῇ Διακονίᾳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

ΚΑΡΑΜΗΤΣΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ
Θεολόγος.

ΚΑΡΜΙΡΗΣ Ν. ΙΩ.
Καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.

ΚΑΣΣΙΑΝΟΣ
Ἐπίσκοπος Κατάνης. Πρύτανις τοῦ ἐν Παρισίοις Ἰνστιτούτου Ὀρθοδόξου Θεολογίας «Ἅγιος Σέργιος».

ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ Δ. ΓΕΩΡΓ.
Δικηγόρος.

ΚΕΡΑΜΙΔΑΣ Ι. ΑΝΔΡΕΑΣ
Θεολόγος. Διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ «Ἐνορία». Πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας Λαϊκῶν Θεολόγων.

ΚΝΙΑΖΕΦ ΑΛΕΞΙΟΣ
Πρωτοπρεσβύτερος. Καθηγητὴς ἐν τῷ Ἰνστιτούτῳ Ὀρθοδόξου Θεολογίας τῶν Παρισίων «Ἅγιος Σέργιος».

ΚΟΛΙΤΣΑΡΑΣ Θ. ΙΩ.
Θεολόγος. Γυμνασιάρχης. Πρόεδρος τῆς Χριστιανικῆς Ἑνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν.

ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ ΦΩΤΗΣ
Λογοτέχνης. Ἁγιογράφος.

ΚΟΡΟΝΤΖΗΣ Γ. ΠΑΝ.
Διδάκτωρ Φιλοσοφίας. Διευθυντὴς τῆς Ῥαλλείου Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας.

ΚΟΤΣΩΝΗΣ Ι. ΙΕΡΩΝ.
'Αρχιμανδρίτης. Καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης.

ΚΟΥΝΟΥΠΙΩΤΟΥ ΕΛΕΝΗ
Φιλόλογος. 'Επιμελήτρια τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου 'Αθηνῶν.

ΚΥΡΡΗΣ Π. ΚΩΣΤΑΣ
Διδάκτωρ Φιλολογίας.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ Χ. ΙΩ.
Θεολόγος. Βοηθὸς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν.

ΚΩΤΣΑΚΗΣ ΔΗΜ.
'Υφηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ 'Αθηνῶν καὶ τῷ 'Εθνικῷ Μετσοβίῳ Πολυτεχνείῳ.

ΛΑΓΟΥΡΟΣ ΣΤΥΛ.
Θεολόγος.

ΛΑΪΝΑΣ ΑΘ. ΘΕΟΚΤ.
Θεολόγος.

ΛΟΥΚΑΤΟΣ Σ. ΔΗΜ.
Διδάκτωρ Φιλολογίας.

ΜΑΓΕΝΤΟΡΦ ΙΩ.
Πρωτοπρεσβύτερος. Καθηγητὴς ἐν τῇ Ρωσικῇ Θεολογικῇ 'Ακαδημίᾳ Νέας 'Υόρκης «῞Αγιος Βλαδίμηρος».

ΜΑΚΡΗΣ Γ. ΣΠΥΡ.
Θεολόγος. Διευθυντὴς 'Ανωτέρου 'Εκκλησιαστικοῦ Φροντιστηρίου Κατερίνης.

ΜΑΜΑΛΑΔΗΣ ΓΕΡΜΑΝΟΣ
'Αρχιμανδρίτης. Θεολόγος. Μέγας Σκευοφύλαξ τοῦ Παναγίου Τάφου.

ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ Ι. Γ.
Διδάκτωρ Θεολογίας.

ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΗΣ Σ. ΙΩ.
Διδάκτωρ Φιλοσοφίας.

ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ ΝΙΚΟΛ.
Θεολόγος. Βοηθὸς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ΜΕΘΟΔΙΟΣ
Μητροπολίτης Κερκύρας καὶ Παξῶν.

ΜΙΤΣΙΔΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ
Θεολόγος. Διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ «'Απόστολος Βαρνάβας», ἐπισήμου ὀργάνου τῆς 'Εκκλησίας τῆς Κύπρου.

ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ ΒΑΣ.
Θεολόγος.

ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ ΙΩ.
Θεολόγος.

ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Κ. Ν.
Καθηγητὴς ἐν τῇ Πολυτεχνικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ΜΟΥΤΣΟΥΛΑΣ ΗΛΙΑΣ
Θεολόγος.

ΜΠΑΣΤΙΑΣ ΚΩΣΤΗΣ
Λογοτέχνης. Δημοσιογράφος.

ΜΠΕΚΑΤΩΡΟΣ Γ. ΓΕΩΡΓ.
Θεολόγος.

ΜΠΟΜΠΡΙΝΣΚΟΪ ΒΟΡΙΣ
Πρωτοπρεσβύτερος. Καθηγητὴς ἐν τῷ 'Ινστιτούτῳ 'Ορθοδόξου Θεολογίας τῶν Παρισίων «῞Αγιος Σέργιος».

ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ Θ. Ν.
Θεολόγος.

ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ Ι. ΠΑΝ.
'Ακαδημαϊκός. 'Ομότιμος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν.

ΜΥΛΩΝΑΣ Μ. ΠΑΥΛΟΣ
Καθηγητὴς ἐν τῇ 'Ανωτάτῃ Σχολῇ Καλῶν Τεχνῶν.

ΝΑΘΑΝΑΗΛ
'Επίσκοπος Μιλητουπόλεως.

ΝΟΒΑΚ ΓΡΗΓ.
'Ιερομόναχος. Μέλος τοῦ Γαλλικοῦ 'Ινστιτούτου Βυζαντινῶν Σπουδῶν.

ΝΤΑΒΟΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ
'Αρχιμανδρίτης. Θεολόγος. 'Αρχιγραμματεὺς τῆς 'Ι. Κοινότητος 'Αγίου ῎Ορους.

DOHLE PAUL
Μέλος τῆς ἐν 'Αθήναις Γερμανοφώνου Εὐαγγελικῆς 'Εκκλησίας.

ΞΕΦΛΟΥΔΑΣ ΣΤΕΛΙΟΣ
Λογοτέχνης.

ΟΥΣΠΕΝΣΚΥ ΛΕΩΝΙΔΑΣ
Καθηγητὴς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς ἐν Παρισίοις 'Εξαρχίας τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας.

ΠΑΛΛΑΣ Ι. ΔΗΜ.
῎Εφορος Βυζαντινῶν 'Αρχαιοτήτων.

ΠΑΜΠΟΥΚΗΣ Τ. ΙΟΡΔ.
Φιλόλογος. Διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ Μ. Ν.
Διδάκτωρ Φιλολογίας.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ Ι. ΠΑΝ.
Νομικὸς Σύμβουλος τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος.

ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ
'Επίσκοπος 'Αχαΐας.

ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ
Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης.

ΠΑΝΩΤΗΣ ΑΡ.
Θεολόγος.

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ
Καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝ. ΝΙΚΟΛ.
Πρωτοπρεσβύτερος. Θεολόγος.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Γ. ΣΤΥΛ.
Θεολόγος.

ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΑΝ.
Διδάκτωρ Θεολογίας.

ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ Γ. Χ.
Θεολόγος. Φιλόλογος. Συντάκτης τοῦ Μεσαιωνικοῦ 'Αρχείου τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν.

ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ ΣΠΥΡ.
Μουσικολόγος. Πρωτοψάλτης τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ 'Αθηνῶν.

ΠΟΛΥΜΕΡΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ
'Αρχιμανδρίτης. Θεολόγος. Διευθυντὴς παρὰ τῇ 'Αποστολικῇ Διακονίᾳ τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος.

ΠΟΥΛΟΥΠΑΤΗΣ ΙΓΝΑΤΙΟΣ
'Αρχιμανδρίτης. Θεολόγος.

ΡΑΜΦΟΣ ΣΠ. ΙΩ.
Πρωτοπρεσβύτερος. Θεολόγος. Διευθυντὴς παρὰ τῇ 'Αποστολικῇ Διακονίᾳ τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος.

ΡΙΖΟΣ ΜΑΡΚΟΣ
Γενικὸς 'Επιθεωρητὴς Σωματικῆς 'Αγωγῆς.

ΣΑΒΒΑΣ Σ.
Θεολόγος.

SALAVILLE S.
Ἱερομόναχος. A.A. Μέλος τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν Σπουδῶν.

ΣΑΧΑΚ (Α·Ι·ΒΑΖΙΑΝ)
Μητροπολίτης τῶν ἐν Ἑλλάδι Ὀρθοδόξων Ἀρμενίων.

ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ Κ. ΘΕΟΔΟΣ.
Φιλόλογος. Διευθυντὴς τοῦ ἐπισήμου Δελτίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος «Ἐκκλησία».

ΣΠΟΥΡΛΑΚΟΥ ΑΜΑΛΙΑ
Θεολόγος.

ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ Κ. Γ.
Ὑφηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. Διευθυντὴς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ ΒΑΣ.
Καθηγητὴς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ Χάλκης.

ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓ.
Ἀκαδημαϊκός. Ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ Ι. ΝΙΚΟΛ.
Θεολόγος.

ΤΖΩΓΑΣ Σ. ΧΑΡΙΛ.
Θεολόγος. Βοηθὸς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ΤΡΑΥΛΟΣ ΙΩ.
Διδάκτωρ. Ἀρχιτέκτων.

ΤΣΑΚΩΝΑΣ ΓΡ. ΔΗΜ.
τ. Καθηγητὴς ἐν τῷ Ἰνστιτούτῳ Ὀρθοδόξου Θεολογίας τῶν Παρισίων «Ἅγιος Σέργιος».

ΤΣΕΡΝΟΓΛΟΥ Γ. Α.
Φιλόλογος.

ΤΣΙΡΟΠΟΥΛΟΣ Ε. ΚΩΝΣΤ.
Γραμματεὺς τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν.

ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ Β. Ν.
Καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.

ΦΕΡΕΤΟΣ Η. Μ.
Δημοσιογράφος. Ἱστοριοδίφης.

ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ ΙΩ.
Θεολόγος. Βοηθὸς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ΦΩΤΙΑΔΗΣ Π. Ε.
Φιλόλογος. Διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ ΚΩΝΣΤ.
Θεολόγος.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ Κ. ΠΑΣΧΑΛΗΣ
Ζωγράφος.

ΧΟΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ ΣΩΤΟΣ
Λογοτέχνης.

ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Φ. ΤΑΚΗΣ
πτ. Ἀνωτάτης Σχολῆς Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ
Ἐπίσκοπος Θαυμακοῦ.

ΧΩΡΑΣ Α. ΓΕΩΡΓ.
Θεολόγος.

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ ΥΠΟΓΡΑΦΩΝ

Α. Γ. Κ.	= Ἀλέξ. Γ. Καντώνης	Κ. Χ.	= Κωνστ. Χαραλαμπίδης
Α. Ι. Α.	= Ἀπ. Ἰ. Ἀνανιάδης	Μ. Η. Φ.	= Μ. Η. Φερέτος
Α. Π.	= Ἀρ. Πανώτης	Μ. Π. Γ.	= Μιχ. Π. Γρηγόρης
Α. Σ.	= Ἀμαλία Σπουρλάκου	Ν. Β. Τ.	= Ν. Β. Τωμαδάκης
Β. Ι. Κ.	= Βασ. Ἰ. Καλαϊτζάκης	Ν. Θ. Μ.	= Ν. Θ. Μπουγάτσος
Β. Μ.	= Βασ. Μουστάκης	Π. Ι. Μ.	= Παν. Ἰ. Μπρατσιώτης
Γ. Α. Γ.	= Γεώργ. Ἀ. Γαλίτης	Π. Ι. Π.	= Παν. Ἰ. Παναγιωτᾶκος
Γ. Δ. Κ.	= Γεώργ. Δ. Καχριμάνης	Π. Κ. Χ.	= Πασχάλης Κ. Χαραλαμπίδης
Δ. Σ. Λ.	= Δημ. Σ. Λουκᾶτος	Σ. Γ. Π.	= Στυλ. Γ. Παπαδόπουλος
Ε. Θ.	= Εὐάγγ. Θεοδώρου	Σ. Ν. Α.	= Σπυρ. Ν. Ἀβούρης
Ι. Γ.	= Ἰωὴλ Γιοννακόπουλος	Σ. Π.	= Σπυρ. Περιστέρης
Ι. Χ. Κ.	= Ἰω. Χ. Κωνσταντινίδης	Τ. ΑΘ. ΓΡ.	= Τάσος Ἀθ. Γριτσόπουλος
Κ. Π. Κ.	= Κώστας Π. Κύρρης	Φ. Α. Β.	= Φιλ. Ἀ. Βιτάλης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ ὀρθόδοξος κόσμος ἐστερεῖτο ἕως τώρα ἰδίας θεολογικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας. Δύο παλαιότεραι προσπάθειαι, μία εἰς τὴν Ρωσσίαν καὶ μία εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶχον ἀπομείνει ἡμιτελεῖς. Ἡ παροῦσα φαίνεται ἔχουσα τὰς προϋποθέσεις, πνευματικὰς καὶ ὑλικάς, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς αἴσιον πέρας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποδειχθῇ γενικώτερον ὠφέλιμος. Μεταξὺ τούτων πρέπει νὰ καταλεχθῇ καὶ ἡ ὥρα τῆς ἐκδόσεώς της. Ὑπάρχει εἰς τὸ μέσον τὸ ὡραῖον γεγονὸς ὅτι αἱ σχέσεις τῶν διῃρημένων τμημάτων τῆς χριστιανωσύνης εἶναι σήμερον ἐκτυπώτερον ἢ ἄλλοτε ἐσφραγισμέναι ἀπὸ τὴν διάθεσιν ἀλληλοκατανοήσεως καὶ προσεγγίσεως. Ἰδιαιτέρως παρατηρεῖται ὁλονὲν αἰσθητοτέρα στροφὴ τῆς δυτικῆς θεολογικῆς σκέψεως πρὸς τὰς ἀξίας τῆς Ὀρθοδοξίας.

Τὸ παρὸν ἔργον, πράγματι, δὲν ἀπευθύνεται μόνον πρὸς τὸ «μικρὸν ποίμνιον», τὸ «κατάλειμμα» τῆς Μιᾶς Ἁγίας, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ ὀρθόδοξος λαός. Ἀποτείνεται, ὡς μαρτυρία τῆς Ὀρθοδοξίας, καὶ πρὸς τὴν λοιπὴν χριστιανωσύνην. Φέρον, ὅσον ἦτο τοῦτο ἐφικτόν, τοὺς μεγάλους τόνους τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας καὶ τοὺς ἁγνοὺς χυμοὺς τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως, δὲν ἔρχεται μόνον νὰ στηρίξῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἑλκύσῃ. Ἤ, ἀκριβέστερον εἰπεῖν, νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἕλξιν, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ σήμερον ἡ ἀνατολικὴ παράδοσις. Διότι ὁ πλοῦτος καὶ ἡ καθαρότης ταύτης ἀνακαλύπτονται ἤδη προοδευτικῶς, κατὰ τοὺς προσφάτους χρόνους. Αἱ ῥηξικέλευθοι ἀναγνωρίσεις κορυφαίων ἑτεροδόξων θεολόγων, ἐν μέσῳ τῶν ἀμωμήτων πνευματικῶν θησαυρῶν της, εἶναι πολλαὶ καὶ μεγάλαι. Δύναται οὕτω νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ παροῦσα ὀρθόδοξος γενεὰ εὐαγγελίζεται μὲν τὴν πίστιν της εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλὰ κυρίως συνοδεύει «παρακλητικῶς» τὴν Δύσιν προβαίνουσαν, ἐξ ἰδίας ἐνοράσεως καὶ ἀνανήψεως, εἰς τὴν προσήκουσαν ἐκτίμησιν τῶν ὀρθοδόξων ἀξιῶν.

Ἡ Δύσις εἰσέρχεται τώρα εἰς τὴν δευτέραν καὶ μόνην γνησίαν Ἀναγέννησιν. Τῆς πρώτης τὸ ἔδαφος προσέφερε μία πεπτωκυῖα ὄψις τοῦ Βυζαντίου, ἡ τοῦ Πλήθωνος καὶ τῶν ὁμοίων του, οἱ ὁποῖοι ἐνεκέντρισαν τὴν εὐρωπαϊκὴν ψυχὴν μὲ ἀντιχριστιανικὴν ἑλληνοπληξίαν. Κατὰ τὴν δευτέραν, τὸ πραγματικὸν Βυζάντιον, τὸ διαφυλάξαν ὄχι μόνον τὴν χριστιανικήν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν αὐτῇ ἀναμορφωθεῖσαν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, γίνεται διδάσκαλος τῶν ἑσπερίων λαῶν διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς λειτουργικῆς ἰδίᾳ ζωῆς τῆς Ὀρθοδοξίας ∴

Ἐλπίζομεν ὅτι ἡ παροῦσα Ἐγκυκλοπαιδεία, ἡ ὁποία εἰς τεχνικὸν ὑλικὸν καὶ εἰς ἐμπνεύσεις ὀφείλει οὐκ ὀλίγα εἰς τὴν Δύσιν, ὡς δύναταί τις εὐκόλως νὰ διαπιστώσῃ, συντείνουσα πρωτίστως εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ στερέωσιν τοῦ φρονήματος τῶν μελῶν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας, θὰ ἀποβῇ χρήσιμος συμβολὴ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ὑποθέσεως τῆς καθόλου χριστιανωσύνης ∴

Ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία αὕτη δὲν εἶναι μόνον ἐπιστημονικὸν ἔργον. Τὸ βάρος της δὲν ἔγκειται εἰς αὐτὴν τὴν πλευράν. Ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἀποδίδει, κατὰ μέγα μέρος, τὴν δροσερὰν καὶ ἀπέριττον πραγματικότητα τοῦ ὀρθοδόξου βιώματος. Πρόκειται περὶ ἔργου, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἀκαδημαϊκοῦ χαρακτῆρος, ἀλλὰ παρουσία ζωῆς. Ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία αὕτη εἶναι προσκομιδὴ πνεύματος καὶ ὄχι ἁπλῶς γράμματος. Τὸ πολύτιμον τμῆμα τῶν περιεχομένων εἰς αὐτὴν γνώσεων εἶναι ἡ παλλομένη ὀρθόδοξος πραγματικότης, ἐκτιθεμένη καὶ κατὰ πηγαίους τρόπους. Ἡ δαψιλὴς ἀναφορὰ εἰς τοὺς Πατέρας, τὰ ὑπὸ τὰ ἁγιολογικὰ ἄρθρα ἐμφανιζόμενα συναξάρια καὶ τροπάρια, ἡ ἔξαρσις τῆς σημασίας τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, αἱ λειτουργικαὶ περιγραφαὶ καὶ ἡ πυκνὴ παράθεσις λαογραφικοῦ ὑλικοῦ καθιστοῦν τὸ παρὸν ἔργον ἱκανὸν νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν οὐσιώδη τοῦτον σκοπόν του ∴

Предисловие

Православный мир был до сих пор лишен особой богословской Энциклопедии. Две прежних попытки, одна в России и одна в Греции, остались недоконченными. Настоящая попытка обладает повидимому необходимыми духовными и материальными предпосылками, не только для того, чтобы достичь доброго конца, но и чтобы вообще принести пользу. Среди этих предпосылок, можно усматривать и самое время издания. Мы имеем перед собой благоприятный факт, что взаимоотношения разделенных частей христианского мира более чем когда-либо расположены сегодня ко взаимопониманию и сближению. В особенности ощущается постоянная обращенность Западной богословской мысли к сокровищам Православия.

Труд сей, на самом деле, не обращается лишь к "малому стаду", к "остатку" Единой, Святой, Православной Церкви. Он обращен, как свидетельство Православия и к прочему христианскому миру. Здесь а изложение великих истин православного богословия, главных и глубочайших течений восточного предания. Этот труд стремится не только укрепить, но и увлечь; или, точнее сказать, помочь в порыве, которым подвинулось сегодня православное богословие. Ибо богатство и чистота православного предания раскрываются знаменательно уже в настоящее время. Правда, увесистые исследования выдающихся инославных богословов о бесценных духовных богатствах Запада превышают по количеству то свидетельство, которое приносит современное наше богословие. Потому и нельзя сказать, что настоящее православное поколение благовествует свою веру на Западе, но просто, что оно сопутствует Западу при его возврате к православным ценностям, из глубины собственного опыта и созерцания. Это понимание проходит нитью через всю нашу Энциклопедию и определяет ее отношение к инославным ее исследователям.

Запад вступет сейчас во второе и единственно подлинное Возрождение. Основанием первого Возрождения был падший облик Византии, облик Пселла, Плифона и подобных им, наполнивших европейскую душу антихристианским эллиноумием. Во втором Возрождении, настоящая Византия, сохранившая не только христианскую Элладу, но и преобразившая Элладу античную, становится наставницей западных народов через веру и литургическую жизнь Православия, главным образом греческого и славянского.

Настоящая Энциклопедия, как в этом легко каждому удостоверить ся, обязана не мало Западу, не только в техническом материале, но и во вдохновении. Мы убеждены, что она окажется полезным пособием в духовном росте всего христианского мира, стремясь прежде всего к созиданию и укреплению мудрования нашей Церкви.

С чисто научной точки зрения, она несомненно во многом уступает другим подобным ей общим изданиям, римокатолическим и протестантским; но она и не претендует быть трудом исключительно научного характера. Ударение ее лежит не на этой стороне, а на том, что она выражает, по крайней мере частично, живую и бесконечную реальность православного наследия, "того же вчера и сегодня и во веки".

Итак, здесь не труд академического характера, но свидетельство жизни; предпочтение духу, а не букве. Его научная сторона имеет просто служебное значение. Многостороннее его содержание состоит из всей многообразной православной действительности, которая излагается по первоисточникам. Постоянные упоминания отцов, цитирование синаксарей и тропарей в агиологических статьях, выявление смысла византийского искусства, литургические описания, богатое изложение народного материала, все это и делает предлагаемую Энциклопедию способной выполнить свою основную задачу.

PREFACE

Up to the present, the Orthodox world has not possessed its own theological Encyclopedia. Two earlier attempts, one made in Russia and the other in Greece, remained unfinished. The present undertaking seems to enjoy the preriquisite conditions spiritual and material, by which it might reach a favorable termination and also be shown to be of more general usefulness. Among these conditions one must include the time of its publication. The interesting situation exists that, today more clearly than ever before, the relations among the separated parts of Christianity are marked by an attitude of mutual comprehension and cordial relations. More specifically, one observes everywhere a more perceptible turning of the western theological thought towards the values of Orthodoxy.

The present work, in fact, is not addressed merely to the «little flock», the «remnant» of the *Una Sancta*, which is the Orthodox people. It is also directed, as a witness to Orthodoxy, towards the rest of the Christian world. It is not simply a classified store-house of religious and moral information but it contains the great themes of Orthodox theology, the essential and more purified substance of oriental tradition. It is presented not only to support but to attract too; or, to speak more exactly, to assist the attraction which the oriental tradition is exerting today. The wealth and purity of this tradition are even now being progressively uncovered. The sincere declarations of the more progressive among leading non-Orthodox theologians concerning the unsullied spiritual treasures of Orthodoxy are many and great. Thus, it can be said that the present Orthodox generation does not only proclaims its faith to the West but also accompanies and «encourages» the West in its proceeding, through its own personal intuition and awakening, towards the proper estimation of the Orthodox values.

The West today is entering upon the second and uniquely genuine Renaissance. The first one was based on the ground offered by a mistaken aspect of Byzantium, the aspect of Pletho and of his equals, who inoculated the European spirit with an antichristian hellenoplexy. During this second Renaissance, the true Byzantium, which preserved both the Christian Greece and the ancient Greece «transfigurated» in it, becomes the teacher of the peoples of the West through the faith and especially through the liturgical life of Orthodoxy.

We hope that the present Encyclopedia, which, as one can easily perceive, owes much to the West for its material presentation and for its inspiration, will make a useful contribution to the spiritual advancement of the entire Christian world even though its essential aim is to build and strengthen the faith of our own Church.

This Encyclopedia is not only a scientific work. Its weight does not consist in this aspect. It consists in the fact that it expresses, in a great part, the refreshing and unadorned reality of the Orthodox life. This endeavor, therefore, is not a presentation of a purely intellectual character; it presents an existing life. It is an offering of spirit and not simply of letter. The precious section of the information contained in it is the vibrant Orthodox reality which is exposed as coming from a flowing source. The abundant references to the Fathers, the hagiological articles presenting the synaxaria and the troparia, the exaltation of the essence of Byzantine art, the liturgical illustrations and the frequent insertion of folk-lore material renders the Encyclopedia now being presented fitted to fulfil its essential mission.

ΟΔΗΓΙΑΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΧΡΗΣΙΝ ΤΗΣ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ἡ παροῦσα Ἐγκυκλοπαιδεία περιλαμβάνει λήμματα ἀναφερόμενα εἰς τοὺς τέσσαρας κλάδους τῆς Θεολογίας (Ἑρμηνευτικόν, Ἱστορικόν, Συστηματικὸν καὶ Πρακτικὸν) καὶ εἰς τὰς ἠθικοκοινωνικὰς ἐπιστήμας.

Ἡ ἔκτασις τῶν ἄρθρων καὶ ἀρθριδίων ἔχει καθορισθῆ βάσει κριτηρίων πηγαζόντων ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἔργου ὡς μαρτυρίας τῆς Ὀρθοδοξίας. Οὕτω, τὰ ὑπαγόμενα εἰς τὸν κύκλον τῆς ὀρθοδόξου σκέψεως καὶ βιώσεως θέματα τυγχάνουν εὐρυτέρας διαλαβῆς.

Ἡ διάταξις τῶν λημμάτων ὑπακούει εἰς ὡρισμένους κανόνας, ἀλλὰ μὲ εὐλύγιστον προσφυγὴν εἰς ἐξαιρέσεις, ἵνα ἀνταποκρίνηται εἰς τὴν διευκόλυνσιν τοῦ μέσου ἀναγνώστου. Λαμβάνεται δηλαδὴ ὑπ' ὄψιν εἰς ποῖον λημματικὸν τύπον τῶν τυχὸν ὑπὸ πλείονας τοῦ ἑνὸς δυναμένων νὰ ἐμφανισθοῦν ἐννοιῶν εἶναι πιθανώτερον νὰ ἀνατρέξῃ ὁ μέσος ἀναγνώστης διὰ νὰ εὕρῃ τὸ σχετικὸν ἄρθρον. Οἱ ἀκολουθούμενοι κύριοι κανόνες εἶναι οἱ ἑξῆς: Εἰς τὰ ἐκ πλειόνων τῆς μιᾶς λέξεων λήμματα, προτάσσεται τὸ σπουδαιότερον τῶν οὐσιαστικῶν. Τὰ ὀνοματεπώνυμα παρουσιάζονται προηγουμένου τοῦ ἐπωνύμου, ἐν περιπτώσει δὲ ὑπάρξεως πέραν τοῦ ἑνὸς κυρίων ὀνομάτων (ὡς συμβαίνει εἰς ξένα πρόσωπα) τελευταῖον τίθεται τὸ κυριώτατον. Οἱ ἐπίσκοποι ἐμφανίζονται διὰ μόνου τοῦ κυρίου ὀνόματος, τοῦ ἐπωνύμου σημειουμένου εὐθὺς εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἄρθρου. Ὁμοίως καὶ οἱ Ἅγιοι. Τὰ ξενικὰ ὀνόματα ἢ ἐπώνυμα ἀπαντοῦν εἴτε ὑπὸ τὴν ἐξελληνισμένην μορφήν των, ἂν αὕτη ἔχῃ ἐπικρατήσει (π.χ. Ἀβαιλάρδος), εἴτε κατὰ φωνητικὴν ἀπόδοσιν τῶν λέξεων (π.χ. Γκαῖτε: Goethe*). Ναοί, Μοναὶ κ.τ.τ. δέον νὰ ἀναζητῶνται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἐπωνύμου Ἁγίου ἢ ἑορτῆς, ἐκτὸς ἂν ὑφίσταται ἄλλη ὀνομασία των ἐπικρατήσασα εἰς τὴν τρέχουσαν γλῶσσαν (π.χ. Πετράκη, Μονὴ καὶ ὄχι Ἀσωμάτων). Τίτλοι ἱδρυμάτων, ὀργανώσεων, περιοδικῶν κ.τ.τ. ἐκφέρονται ὡς ἔχουν, πλὴν τοῦ ἀρχικοῦ ἄρθρου, (π.χ. «Ἅγιοι Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος», «Ἀκτῖνες τῆς Καθολικῆς»). Ὅταν εἰς ἕνα λημματολογικὸν τύπον ὑπάγωνται πολλὰ καὶ ἐκτεταμένα ἄρθρα (π.χ. Ἀθανάσιος, Ἰωάννης κ.τ.τ.), τὸ λῆμμα δὲν ἐπαναλαμβάνεται εἰς ἓν ἕκαστον τούτων, ἀλλὰ παρατάσσονται ταῦτα ὑπ' αὔξοντα ἀριθμόν, διῃρημένα εἰς κατηγορίας (π.χ. Μάρτυρες, Ὅσιοι, Ἐπίσκοποι κ.λ.π.).*

Ὡρισμένα σπουδαῖα λήμματα τυγχάνουν σπονδυλωτῆς διαπραγματεύσεως, ἑκάστου σπονδύλου ἐκπροσωποῦντος μίαν εἰδικὴν ὄψιν τοῦ θέματος καὶ ἀποτελοῦντος αὐτοτελὲς ἄρθρον.

Ἕκαστον ἄρθρον ἢ σπόνδυλος φέρει τὴν ὑπογραφήν, ἀκεραίαν ἢ κατὰ σύντμησιν, τοῦ συγγραφέως. Ὅπου ἐλλείπει ὑπογραφή, τὸ ἄρθρον ἢ ὁ σπόνδυλος ὀφείλονται εἰς τὴν Σύνταξιν. Πάντα τὰ ἀνυπόγραφα ἄρθρα εἶναι ἠγγυημένης ἐπιστημονικότητος, τινὰ δὲ ἐκ τούτων ἐνέχουν ἰδιαιτέρως ὑψηλὴν ἐπιστημονικὴν καὶ πνευματικὴν ἀξίαν διὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν πληρότητά των.

Ἐντὸς τῶν ἄρθρων γίνονται παραπομπαὶ εἰς ἄλλα, μόνον καθ' ἣν περίπτωσιν τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον, ἤτοι ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ σχέσεως καὶ ἀναφορᾶς ὄχι αὐτονοήτων.

Εἰς τὴν παρατιθεμένην βιβλιογραφίαν, ὡς καὶ εἰς τὰς ἐνίοτε ἀπαντώσας ἐσωτερικὰς παραπομπάς, τὰ ὀνοματεπώνυμα τῶν ξένων συγγραφέων καὶ οἱ τίτλοι τῶν ξένων βιβλίων ἀναφέρονται διὰ λατινικῶν χαρακτήρων μὲν ἂν πρόκειται περὶ προσώπων καὶ βιβλίων ἐκ τοῦ χώρου τῶν λατινογενῶν, ἀγγλοσαξωνικῶν καὶ λοιπῶν παρεμφερῶν γλωσσῶν, δι' ἑλληνικῶν δὲ διὰ τὰ τοῦ λοιποῦ οἰκουμενικοῦ χώρου (σλαβικοῦ, ἀραβικοῦ, ἰνδικοῦ, σινικοῦ κ.λ.π.).

Αἱ εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν παραπομπαὶ στηρίζονται εἰς τὸ σύγχρονον textus receptus *τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι εἰς τὴν μετάφρασιν τῆς Π. Διαθήκης ὑπὸ τῶν Ἑβδομήκοντα (Ο΄) καὶ εἰς τὴν Κ. Διαθήκην τὰς ἐγκεκριμένας ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Συμπληρωματικῶς, ὅπου ὑπάρχει ἰδιαίτερος ἐπιστημονικὸς λόγος, γίνονται παραπομπαὶ καὶ εἰς τὸ μασσωριτικὸν κείμενον. Δέον ἐπίσης νὰ σημειωθῇ, ὅτι εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν λημμάτων ἔχουν ἐνσωματωθῆ καὶ πλήρη ἐννοιολογικὰ λεξικὰ τῶν Ο΄ καὶ τῆς Κ. Διαθήκης, περιλαμβάνοντα τὰς δυσνοήτους (ἢ ἐχούσας καὶ ἀπροόπτους ἄλλας ἐννοίας) διὰ τοὺς μὴ εἰδικοὺς λέξεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς.*

Τὴν εὐθύνην δι' ἕκαστον ἄρθρον ἢ σπόνδυλον φέρει ὁ ὑπογράφων ἢ ἐλλείψει ὑπογραφῆς ἡ Σύνταξις. Τοῦτο ἔχει σημασίαν ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ὀρθότητα, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὰς ἀποχρώσεις ἰδεῶν καὶ τὸν διδόμενον τόνον εἰς ἀπόψεις καὶ σημεῖα τῆς θεολογικῆς διαπραγματεύσεως, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία, πέραν τῶν σαφῶν δογματικῶν δεδομένων, εἶναι ἐλευθέρα εἰς τὴν κίνησίν της, ἀρκεῖ νὰ συντείνῃ εἰς τὴν ἔξαρσιν καὶ φωταγώγησιν τῆς Παραδόσεως.

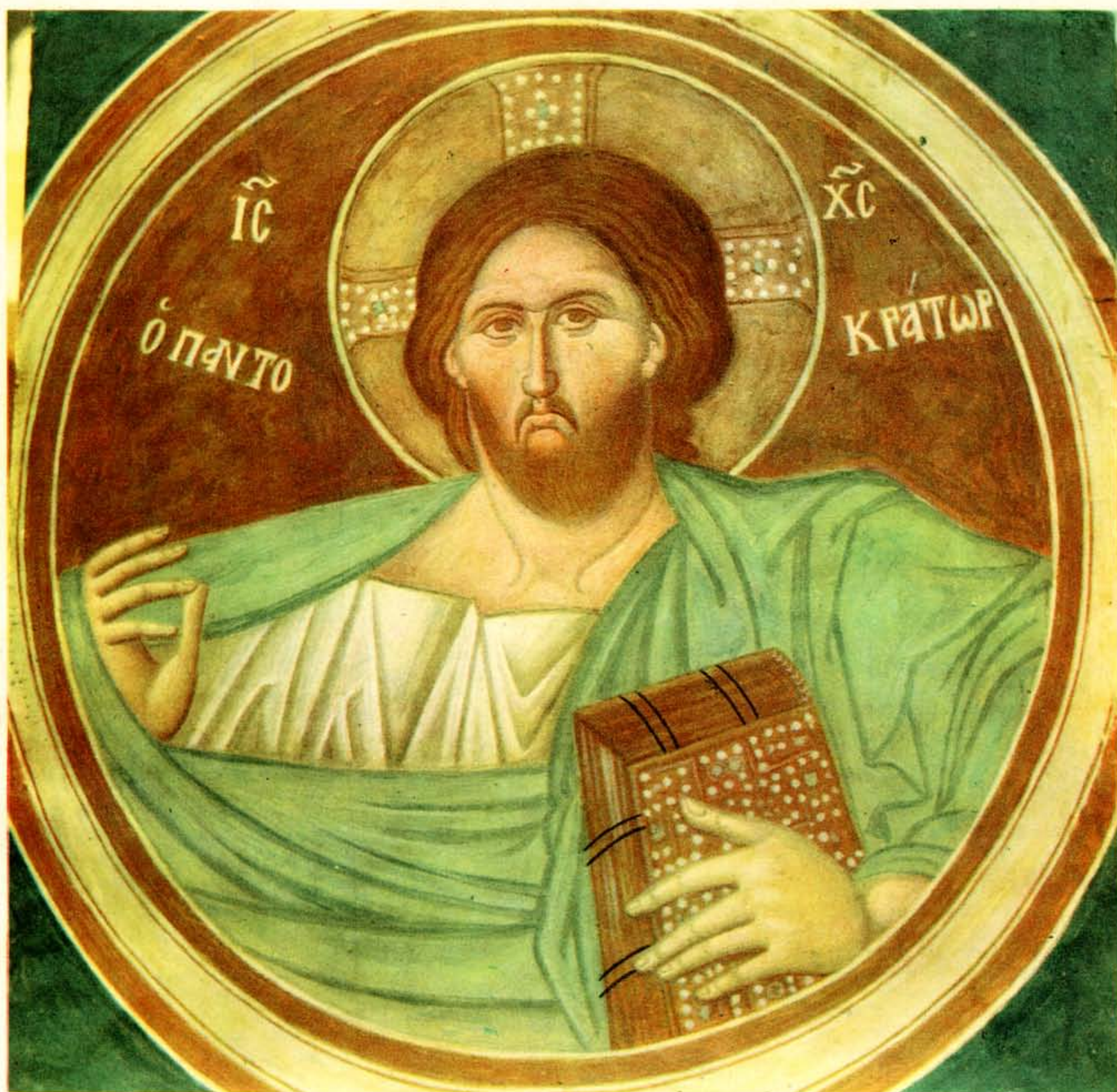
ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

Γέν.	= Γένεσις
Ἔξ.	= Ἔξοδος
Λευϊτ.	= Λευϊτικὸν
Ἀριθ.	= Ἀριθμοὶ
Δευτερ.	= Δευτερονόμιον
Ἰησ. Ν.	= Ἰησοῦς Ναυῆ
Κριτ.	= Κριταὶ
Α' Βασ.	= Α' Βασιλειῶν
Β' Βασ.	= Β' Βασιλειῶν
Γ' Βασ.	= Γ' Βασιλειῶν
Δ' Βασ.	= Δ' Βασιλειῶν
Α' Παραλ.	= Α' Παραλειπομένων
Β' Παραλ.	= Β' Παραλειπομένων
Α' Ἔσδρ.	= Α' Ἔσδρας
Β' Ἔσδρ.	= Β' Ἔσδρας
Τωβ.	= Τωβίτ
Α' Μακ.	= Α' Μακκαβαίων
Β' Μακ.	= Β' Μακκαβαίων
Γ' Μακ.	= Γ' Μακκαβαίων
Δ' Μακ.	= Δ' Μακκαβαίων
Ψαλμ.	= Ψαλμοὶ
Ὠδ.	= Ὠδαὶ
Παροιμ.	= Παροιμίαι
Ἐκκλησ.	= Ἐκκλησιαστὴς
Ἆσμα	= Ἆσμα Ἀσμάτων
Σοφ. Σολ.	= Σοφία Σολομῶντος
Σοφ. Σειρ.	= Σοφία Σειρὰχ
Ψαλμ. Σολ.	= Ψαλμοὶ Σολομῶντος
Μιχ.	= Μιχαίας
Ἀββακ.	= Ἀββακοὺμ
Σοφον.	= Σοφονίας
Ἀγγ.	= Ἀγγαῖος
Ζαχ.	= Ζαχαρίας
Μαλ.	= Μαλαχίας
Ἡσ.	= Ἡσαΐας
Ἱερεμ.	= Ἱερεμίας
Βαρ.	= Βαρούχ
Θρῆν.	= Θρῆνοι
Ἐπ. Ἱερ.	= Ἐπιστολὴ Ἱερεμίου
Ἰεζ.	= Ἰεζεκιὴλ
Σωσ.	= Σωσάννα
Δαν.	= Δανιὴλ
Ματθ.	= Εὐαγ. κατὰ Ματθαῖον
Μᾶρκ.	= Εὐαγ. κατὰ Μᾶρκον
Λουκ.	= Εὐαγ. κατὰ Λουκᾶν
Ἰω.	= Εὐαγ. κατὰ Ἰωάννην
Πράξ.	= Πράξεις Ἀποστόλων
Ρωμ.	= Ἐπ. πρὸς Ρωμαίους
Α' Κορ.	= Α' Ἐπ. πρὸς Κορινθίους
Β' Κορ.	= Β' Ἐπ. πρὸς Κορινθίους
Γαλάτ.	= Ἐπ. πρὸς Γαλάτας
Ἐφεσ.	= Ἐπ. πρὸς Ἐφεσίους
Φιλιπ.	= Ἐπ. πρὸς Φιλιππησίους
Κολοσ.	= Ἐπ. πρὸς Κολοσσαεῖς
Α' Θεσ.	= Α' Ἐπ. πρὸς Θεσσαλον.
Β' Θεσ.	= Β' Ἐπ. πρὸς Θεσσαλον.
Α' Τιμ.	= Α' Ἐπ. πρὸς Τιμόθεον
Β' Τιμ.	= Β' Ἐπ. πρὸς Τιμόθεον
Τίτ.	= Ἐπ. πρὸς Τίτον
Φιλήμ.	= Ἐπ. πρὸς Φιλήμονα
Ἑβρ.	= Ἐπ. πρὸς Ἑβραίους
Ἰακ.	= Ἐπ. Ἰακώβου
Α' Πετρ.	= Α' Ἐπ. Πέτρου
Β' Πέτρ.	= Β' Ἐπ. Πέτρου
Α' Ἰω.	= Α' Ἐπ. Ἰωάννου
Β' Ἰω.	= Β' Ἐπ. Ἰωάννου
Γ' Ἰω.	= Γ' Ἐπ. Ἰωάννου
Ἰούδ.	= Ἐπ. Ἰούδα
Ἀποκ.	= Ἀποκάλυψις Ἰωάννου

Σημ. Τὰ ἐλλείποντα ἐκ τοῦ πίνακος τούτου βιβλία σημειοῦνται ὁλογράφως.

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ ΒΑΣΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΩΝ

Act. SS. = Acta Sanctorum, I Januarii — IV Novembris, Antverpiae - Bruxellis 1643 - 1925, 3a ed. I Ian — XI Oct., Parisiis 1863 - 1870.
Bardenhewer = Geschichte der altkirchlichen Literatur, Freiburg i. B. 5 τόμοι.
Beck = H. G. Beck, Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich (= Byzantisches Handbuch im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft, 2, 1), München 1959.
ΒΕΠ = Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθῆναι 1955.
BHG³ = Bibliotheca Hagiographica Graeca, 3ème éd., par F. Halkin, Bruxelles 1957, 3 τόμοι.
BHL = Bibliotheca Hagiographica Latina, Bruxellis 1898 - 1901, 2 τόμοι.
DACL = Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie, Paris 1907.
DHGE = Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastiques, Paris 1912.
Δουκάκης = Κ. Δουκάκη, Μέγας Συναξαριστὴς πάντων τῶν Ἁγίων, Ἀθῆναι 1889 - 1896, 12 τόμοι.
DSp = Dictionnaire de spiritualité, ascétique et mystique, Paris 1937.
DTC = Dictionnaire de Théologie Catholique, Paris 1903 - 1937, 15 τόμοι.— Tables genérales, 1954.
EC = Enciclopedia Cattolica. Città del Vaticano 1949 - 1954, 12 τόμοι.
Ehrhard = A. Ehrhard, Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche... (=Texte und Untersuchungen, 50-52), Leipzig 1937 - 1953, 3 τόμοι.
ERE = Encyclopaedia of Religion and Ethics, ed. J. Hastings, Edinburg 1908 - 1921, 12 τόμοι. Index, 1927.
ΘΧΕ = Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, Ἀθῆναι 1934, 3 τόμοι ἀσυμπλήρωτοι.
Krumbacher = K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Literatur, 2 Aufl., München 1897.
LTK = Lexikon für Theologie und Kirche, 2 Aufl,, Freiburg 1959.
Mansi = J. D. Mansi, Sacrorum nova et amplissima collectio, Νέα ἔκδοσις μετὰ συμπληρωμάτων ὑπὸ J. B. Martin καὶ L. Petit, Paris - Leipzig 1900.
ΜΕΧ = Μεγάλη Ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ Χριστιανισμοῦ, Ἀθῆναι 1954, εἷς τόμος ἀσυμπλήρωτος.
ΜΕΕ = Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, Ἀθῆναι 1926 - 1934, 24 τόμοι.
Pauly - Wissowa = Real - Enzyklopädie der klassischen Altertumswischenschaft, Stuttgart 1893.
PG = J. — P. Migne, Patrologiae cursus completus, Series graeca, Parisiis 1857 - 1866, 161 τόμοι.
PL = J.—P. Migne, Patrologiae cursus completus, Series latina, Parisiis 1844 - 1864, 221 τόμοι,
PO = R. Graffin καὶ F. Nau, Patrologia Orientalis, Parisiis 1907.
ΠЭ = Πραβοσλάβναϊα Μπογκοσλόφσκαϊα Ἐντσικλοπέντια, Πετρούπολις 1902.
RAC = Reallexicon für Antike und Christentum, Leipzig 1941.
RGC³ = Die Religion in Geschichte und Gegenwart, 3 Aufl., Tübingen 1957.
RPTK = Realenzyclopädie für protestantische Theologie und Kirche, 3 Aufl., Leipzig 1896.
Synax. Eccl. Const. = H. Delehaye, Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae (= Propylaeum ad Acta San- Novembris), Bruxellis 1902.

ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ, Ο ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ. *Διὰ χειρὸς Φωτίου Κόντογλου.*

Α. Πρῶτον γράμμα συντμήσεως ἀνωτέρων ἐκκλησιαστικῶν τίτλων.

Α.Α., ἡ Αὐτοῦ Ἁγιότης, ὁ Πάπας Ρώμης.

Α.Θ.Π., ἡ Αὐτοῦ Θειοτάτη Παναγιότης, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Α.Θ.Μ., ἡ Αὐτοῦ Θειοτάτη Μακαριότης, οἱ Πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων.

Α.Μ., ἡ Αὐτοῦ Μακαριότης, διὰ τοὺς Προκαθημένους τῶν Ὀρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν.

Α.Χ., ἡ Αὐτοῦ Χάρις, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος

Α.Σ., ἡ Αὐτοῦ Σεβασμιότης, διὰ τοὺς διατελοῦντας ἢ διατελέσαντας Μητροπολίτας εἰς ἐκκλησιαστικὰς ἐπαρχίας.

Α.Θ., ἡ Αὐτοῦ Θεοφιλία, διὰ τοὺς ἐπισκόπους γενικῶς καὶ διὰ τοὺς βοηθοὺς ἐπισκόπους ἢ χωρεπισκόπους.

Ἀ ἅ. (Ο') Εἶναι τὸ ἑβραϊκὸν «ἀχάχ». Ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ ἡμέτερον ἄχ, ἀλλοίμονον! (Κριτ. στ' 22, ια' 35).

Ι. Γ.

Α-Ω. Ἡ καταγωγὴ τοῦ φραστικοῦ τύπου «τὸ Α καὶ τὸ Ω», διὰ τοῦ ὁποίου, εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου, αὐτοορίζεται ἀπ' εὐθείας καὶ ἐμμέσως ὁ Θεός, διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὡς «ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος» (α' 8), «ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος» (α' 17, β' 8, κβ' 13), «ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος» (κα' 6), εἶναι προχριστιανική.

Θρησκειολογία. Αἱ ἀπαντῶσαι εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν φράσεις «ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν», «ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος...» κ.λ.π. ἔχουν θεολογικὸν καὶ σωτηριολογικὸν νόημα. Ἀναφέρονται εἰς τὸ ἀΐδιον καὶ ἀτελεύτητον τῆς θεότητος, μὲ ἀντιστοίχους ἐκφράσεις, ἐν χρονικῇ κυρίως ἐννοίᾳ, εἰς τὸν Ἡσαΐαν (μα' 4, μδ' 6, μη' 12) καὶ σπερματικῶς εἰς τὴν ἐξωχριστιανικὴν γραμματείαν. Εἰς τὸν Πλάτωνα, ἀπαντᾷ τὸ ὀρφικὸν «ὁ μὲν δὴ Θεός,.... ἀρχήν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ἁπάντων ἔχων,..» (Νόμοι, δ' VII, ἔκδ. C. Hermanni), καὶ εἰς τὸν Πλούταρχον, ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ναοῦ τῆς Νεῒθ (Ἀθηνᾶς) τῆς κάτω Αἰγύπτου, «Ἐγὼ εἰμι πᾶν τὸ γεγονὸς καὶ ὂν καὶ ἐσόμενον...» (Περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος, σχόλια Λ. Φιλιππίδη, ἔκδ. Παπύρου, Α', 1955, σ. 38-9, σημ. 42, 43.).

Αἱ ἀστρολογικαὶ παραδόσεις τῶν λαῶν τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς θεωροῦν τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου ὡς παριστῶντα τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου καὶ ἔχοντα σχέσιν μὲ τὸν ζῳδιακὸν κύκλον (RAC, I, 1). Πιστεύεται, ὅτι, τὸ πρῶτον καὶ τὸ τελευταῖον γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου συγκλείουν τὸ μυστικὸν περιεχόμενον τῶν παρεμβαλλομένων γραμμάτων, διὰ τοῦτο ἐνδεικτικῶς ἀναφέρονται τὰ σύμβολα μόνον αὐτῶν τῶν δύο γραμμάτων. Εἰς μαγικοὺς παπύρους τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, παρατίθεται ἡ σειρὰ τῶν «μυστικῶν γραμμάτων» α ειηου ω, τὰ ὁποῖα, κατ' ἀναγωγικὴν ἑρμηνείαν, σημαίνουν τὴν παγκοσμιότητα τῆς θεότητος καὶ τὴν αἰωνιότητα τοῦ κόσμου. Διὰ τοὺς ἀλχημιστὰς τοῦ μεσαίωνος, τὸ ΑΩ ἐπέχει θέσιν συμβόλου ἐπικλήσεως τοῦ ἀγαθοῦ δαίμονος.

Ἰουδαϊκὴ γραμματεία. Εἰς ἰουδαϊκὰ κείμενα συναντᾶται ἡ ἀντίληψις, καθ' ἥν, τὸ πρῶτον (ἄλεφ) καὶ τὸ τελευταῖον (τὰβ) γράμμα τοῦ ἑβραϊκοῦ ἀλφαβήτου ἐκφράζουν τὴν ἔννοιαν τοῦ ὅλου, τὸ πᾶν (Yalkut Rubeni, fol. 3. 2., παρὰ ERE, I, 1). Οὕτως, ἡ ἔκφρασις τῆς ραββινικῆς φιλολογίας «ὁ Ἀδὰμ ἥμαρτεν ἀπὸ τὸ ἄλεφ ἕως τὸ τάβ» σημαίνει, ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν ἔνοχος εἰς πάσας τὰς ἁμαρτίας καὶ «ὁ Ἀβραὰμ ἐγνώριζε τὴν Τορὰ ἀπὸ τὸ ἄλεφ ἕως τὸ τάβ» δηλοῖ, ὅτι οὗτος εἶχε γνῶσιν τοῦ συνόλου τοῦ Νόμου. Τὸ ἄλεφ καὶ τὸ τάβ, παρ' ὅτι δὲν χρησιμοποιοῦνται διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν ἰδιότητος τοῦ Θεοῦ, πιθανῶς ἐστάθησαν τὰ προχριστιανικὰ πρότυπα τοῦ Α-Ω. Πρὸς τὸν συμβολικὸν αὐτὸν τύπον σχετικὸν εἶναι τὸ ραββινικὸν σημεῖον Σεκινὰ ἔμεθ, περιέχον τὸ πρῶτον, μεσαῖον καὶ τελευταῖον γράμμα τοῦ ἑβραϊκοῦ ἀλφαβήτου καὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ «ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος» (Ἀποκ. α' 8).

Κ. Διαθήκη. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι, ὅπου ὑπάρχει εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν ἡ ἑλληνοϊουδαϊκὴ ρῆσις ΑΩ, τὸ μὲν ἄλφα γράφεται ὁλογράφως, ἐνῷ τὸ ὠμέγα διὰ τοῦ ὦ. «Ἐγώ εἰμι τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὦ» (α' 8, κα' 6, κβ' 13). Κατὰ τὸν W. Oesterley (ERE, I, 1), τοῦτο ὀφείλεται οὐχὶ μόνον εἰς τὸ ἑβραϊκὸν ὕφος τοῦ γράψαντος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν μερικῶν τεμαχίων τοῦ βιβλίου πρωτοτύπως εἰς τὴν ἑβραϊκήν. Διὰ τοῦ Α-Ω «κατακλείεται καὶ ὅλον τὸ περιεχόμενον τῆς Ἀποκαλύψεως, ἀκριβῶς καθ' ὃν τρόπον καὶ ἤρχισεν» (Π. Μπρατσιώτη, Ὑπόμνημα εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, Ἀθῆναι 1949, σ. 303.). Λέγεται δὲ ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (α' 8) καὶ ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ (κβ' 13, α' 17), ὅστις οἰκειοποιεῖται προσωνυμίας καὶ χαρακτηρισμούς, προσήκοντας εἰς τὸν Θεόν. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ ὑπομνηματισμὸς Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως (Στρωματεῖς δ' 25. P G 9, 1365) «Κύκλος γὰρ [ὁ]

αὐτὸς (δηλ. ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ) πασῶν τῶν δυνάμεων εἰς ἓν εἰλομένων καὶ ἑνουμένων, διὰ τοῦτο «ἄλφα καὶ ὦ» ὁ Λόγος εἴρηται· οὐ μόνον τὸ τέλος ἀρχὴ γίνεται, καὶ τελευτᾷ πάλιν ἐπὶ τὴν ἄνωθεν ἀρχήν, οὐδαμοῦ διάστασιν λαβών. Διὸ δὴ καὶ τὸ εἰς αὐτὸν καὶ τὸ δι' αὐτοῦ πιστεῦσαι μοναδικόν ἐστι γενέσθαι, ἀπερισπάστως ἑνούμενον ἐν αὐτῷ, τὸ δὲ ἀπιστῆσαι διστάσαι ἐστὶ καὶ διαστῆναι καὶ μερισθῆναι».

Ἱ σ τ ο ρ ί α τ ῶ ν δ ο γ μ ά τ ω ν. Τὸ ἀποκαλυπτικὸν Α Ω, ὡς πλήρωμα ὅλων τῶν γραμμάτων εἶναι εἰς τοὺς γνωστικοὺς κύκλους τοῦ Α' καὶ τοῦ Β' αἰῶνος ἰδιαιτέρως προσφιλὲς (Βλ. Κλήμ. Ἀλεξ., Στρωματεῖς, στ', 141, 6—Εἰρηναίου, Κατὰ αἱρέσεων, Ι, 13, 22). Θεωρεῖται προτύπωσις μυστικῆς διδασκαλίας, ἑρμηνευομένης διὰ τῆς διαδεδομένης μεθόδου τῶν ἀριθμῶν (Εἰρην., Κατὰ αἱρέσεων, Ι, 14, 2 κ. ἑξ. P G 7, 597 — πρβλ. καὶ Ἀποκ. ιγ' 17-18). Ὅταν τὸ Α Ω ἀντιστραφῇ εἰς Ω Α, δίδει τὸν ἀριθμὸν 801, ὅστις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν λέξιν «περιστερά» (π=80, ε=5, ρ=100 ι=10, σ=200, τ=300, ε=5, ρ=100, α=1=801=Ω Α=Α Ω. Πρβλ. καὶ J. Daniélou, Théologie du Judéo-Christianisme, 1958, I, σ. 214). Ὡς ἐκ τούτου ἐπίστευον, ὅτι ὁ Χριστὸς ὀνομάζει ἑαυτὸν Α Ω, διότι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἦλθεν ἐπ' αὐτὸν κατὰ τὴν Βάπτισιν «ὡσεὶ περιστερὰ» (Ματθ. γ' 16—πρβλ. Εἰρ., ἔνθ. ἀν. Ι, 14, 6 καὶ 15, 1), καὶ ἀπεικόνιζον τὸ Α Ω ἐν συνδυασμῷ μὲ περιστεράν.

Ἀ ρ χ α ι ο λ ο γ ί α. Τὸ ΑΩ τίθεται εἰς χρῆσιν τῆς τέχνης πρὸ τοῦ χρόνου συγγραφῆς τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως.

Εἰς τὴν Πομπηΐαν (79 μ. Χ.) ἀπαντᾷ δὶς ὁ μαγικὸς κρυπτογραφικὸς τύπος Sator (Πρβλ. P. G. Jerphanion. Revue de Science relig. 28. Juin 1937), πιθανῶς ἰουδαϊοχριστιανικῆς προελεύσεως (ἐπίδρασις τοῦ Ἰεζεκιήλ;). Οὗτος σχηματίζει διὰ τοῦ διπλοῦ Tenet συγκεκαλυμμένον σταυρόν, παρὰ τὰς ἐκτὸς τετραγώνου κεραίας τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν τὰ γράμματα ΑΩ, ἑκατέρωθεν τοῦ Τ, (βλ. σχ. 1). Τὸ Sator εὑρέθη καὶ εἰς ἐπιγραφὰς τῆς Δουρὰ-Εὐρωποῦ (πρὸ τοῦ 234 μ.Χ.) καὶ ὑπάρχει διὰ τὴν ἑρμηνείαν του ἐκτεταμένη βιβλιογραφία (βλ. Ἱερων. Κοτσώνη, Τὰ χρονολογικὰ ζητήματα τοῦ Σταυροῦ κ.λ.π, Ἀθῆναι 1939, σ. 60, σημ. 4, σ. 61, σημ. 1). Κατὰ τὸν F. Grosser (Della Corte, ἐν Rendiconti dell' Academia Reale di Napoli, IVII, 1937, σ. 166), ἡ ἀποκρυπτογράφησις τοῦ Sator θὰ ἔδιδε τὰς δύο πρώτας λέξεις τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς λατινιστί, τὸ Pater noster (βλ. σχ. 2), τοποθετημένας ἐν σχήματι σταυροῦ ἐχούσας κατὰ τὰ τέσσαρα αὐτοῦ ἄκρα τὰ ἀποκαλυπτικὰ γράμματα Α—Ο (=Ω). (Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Χριστ. καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, 1941, σ. 102, σημ. 1. καὶ ZNW, 36[1937]σ.222). Ἐκτὸς τοῦ τύπου Sator, κατὰ μαρτυρίας, καὶ οἱ Γνωστικοί, πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἀϊδίου, χαράσσουν $\overline{\text{ΑΑΑ}}$ $\overline{\text{ΩΩΩ}}$, γνωστὸν καὶ ἐκ τοῦ βιβλίου των Πίστις—Σοφία(C-W. King's. ‹Antiq.gems», London, 2 ἔκδ., σ. 199).

Σαφεῖς μαρτυρίας περὶ τῆς ἀρχικῆς χρήσεως τοῦ Α—Ω εἰς τὴν Ἐκκλησίαν δὲν ἔχομεν. Πιθανὸν ἔσχεν ἐπίδρασιν ἡ ἐσχατολογικὴ ἔννοιά του. Τὸ Α—Ω, παρὰ τὰ φαινομενικὰ ὅρια, ἅτινα θέτει εἰς τὸν Ἀχώρητον, δὲν περιορίζει τὴν αἰωνιότητά του, διότι τὸ Ω, ὡς τέλος, εἶναι ἀπαρχὴ νέας ζωῆς. Οἱ ἔσχατοι καιροὶ εἶναι πρῶτοι, κατὰ τὸ «ἰδοὺ ποιῶ τὰ ἔσχατα ὡς τὰ πρῶτα» (Ἐπ. Βαρνάβα, στ. 13). Καὶ ὁ ΑΩ, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος ποιεῖ τὰ ἔσχατα ὡς τὰ πρῶτα. Ὡς ἐκ τούτου, εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ πίστις εἰς τὴν ἐπικειμένην παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἀντικατεστάθη μὲ τὴν ἐλπίδα πρὸς τὴν ἐπέκεινα ζωήν, ἡ ρήτρα ΑΩ ὑποδηλοῖ τὴν αἰωνίαν ἐν Χριστῷ ὕπαρξιν, πρὶν καταστῇ σύμβολον τῆς ὁμοουσιότητος τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, κατὰ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Ἀρειανῶν (Πρβλ. ERE, I, 2).

Αἱ ἀρχαιότεραι μαρτυρίαι χρήσεως τοῦ Α—Ω προέρχονται ἐκ Βορείου Ἀφρικῆς καὶ Ρώμης, περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ' αἰῶνος. Ἀπαντᾷ κυρίως εἰς ἐπιτυμβίους πλάκας, ὡς σύμβολον τῆς αἰωνίας ἐν Χριστῷ ζωῆς. Ἐκ τῆς Βορείου Ἀφρικῆς ἔχομεν στέφανον, χρονολογούμενον μεταξὺ τῶν 258—304 μ. Χ., ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν τὰ ἀποκαλυπτικὰ Α—Ω (βλ. σχ. 3 καὶ DACL, I, σ. 1). Εἰς μίαν πλάκα τῆς ἐν Ρώμῃ κατακόμβης τοῦ Ἁγίου Καλλίστου, πιθανῶς τοῦ Γ' αἰῶνος (βλ. σχ. 4), ὑπάρχει τὸ γνωστικῆς προελεύσεως ΩΑ, εἰς τὸ ἄνω ἄκρον ἀριστερά, καὶ τὸ χρῖσμα ἐν μέσῳ τοῦ ΑΩ, εἰς τὸ κάτω δεξιά. Ταῦτα συνδέει σβάστικα, ἥτις εἶναι τύπος σταυροῦ, εἰσαχθεὶς ἐκεῖ πιθανῶς ἐκ Συρίας (DACL I, σ. 4). (Χαράσσεται καὶ εἰς τὸ ὑπέρθυρον τῆς ἐν Ρώμῃ κρύπτης τοῦ Συρίου Κλαυδίου Ἑρμοῦ, περὶ τὸ 224 μ. Χ.).

Εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ ΑΩ συνδέεται μὲ τοὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν ὁμοιουσιανῶν Ἀρειανῶν. Παρὰ τὰς ἀποφάσεις τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, αἱ διδασκαλίαι των ταράσσουν τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τὸ 325 ἕως τὸ 381. Τὸ Α καὶ Ω, μετὰ χρίσματος ἢ σταυρικοῦ μονογραφήματος, θεωρεῖται ἀπαράδεκτον καὶ ἀποκρούεται ὑπὸ τῶν πολλῶν Ἀρειανῶν τῆς Ἀνατολῆς (Giorgi, De monogrammate Christi Domini, σ. 10.), διότι εἶναι σύμβολον τῆς αἰωνιότητος τοῦ σαρκωθέντος Λόγου. Ἡ διάδοσις τοῦ Α—Ω ἀκολουθεῖ τὴν πορείαν ἐπικρατήσεως τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Ἐμφανίζεται περὶ τὰ μέσα τοῦ Δ' αἰῶνος καὶ ἐπεκτείνεται κατὰ τὴν Β' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (381). Ἀπαντᾷ ὑπὸ διαφόρους μορφάς. Συνηθεστέρα εἰς ἡμᾶς εἶναι, λόγῳ τῆς προσηλώσεως εἰς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις, σταυρός, ἔχων τὸ κάθετον κέρας εἰς σχῆμα Ρ, περιστοιχούμενος ὑπὸ ΑΩ (βλ. σχ. 5. τοῦ Βυζ. Μουσείου Ἀθηνῶν, ἀρ. 116, ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ F. W. Madden, Christian emblems ἐν Numism. Chronicl N. S. 17 [1877], ἀρ. 41—43. W. K. Prentice, Greek and Latin, inscr. of Syria, 1908., ἀρ. 50, 225, 227, ὡς καὶ κιονόκρ. α' Βασιλικῆς Θεσσαλικῶν Θηβῶν.).

Ἑρμηνείαν τοῦ συμβόλου τούτου ἀναφέρει εἰς χωρίον του Ἐφραὶμ ὁ Σύρος (✝ 373). «Ἱστοροῦμεν,-λέγει,-ἐν διαφόροις τόποις ἐκ (τῶν πλευρῶν) τοῦ σταυροῦ Α καὶ Ω, ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος ὁ σταυρωθεὶς ἐν αὐτῷ ὑπάρχει, τὸ δὲ ἐπάνω Ρ σημαίνει βοήθεια, ψηφιζόμενον ἑκατόν» (ἔκδοσις Assemani, 1872, III, σ. 477). Κατὰ τὸ σύστημα μεταφράσεως εἰς ἀριθμοὺς τῶν γραμμάτων, ἡ λέξις «βοήθεια» ἀθροίζει τὸ ἑκατὸν (βοήθ/ε/ια=(β)2+(ο)70+(η)8+(θ)9+(ι) 10+(α)1= 100).

Τὸ Α Ω, ὡς ἐπεξηγηματικὴ ρήτρα, τίθεται καὶ εἰς ἄλλας μορφὰς μονογραφημάτων. Θεωρεῖται σύμβολον: νίκης κατὰ τοῦ θανάτου (βλ. σχ. 6. α' Inscr. Chr. ur. Rom. I, Suppl, σ. 25, ἀρ. 1438.—β' ἐπιτύμβιον, Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν, 118, ἐκ τῶν νέων Ἀνακτόρων Ἀθηνῶν (1897).—γ' ἐπιτύμβ. ἐκ Θεσσ. Θηβῶν. Α.Ε. 1929, σ. 151.), θεότητος τοῦ ἐσταυρωμένου (βλ. σχ. 7. α'. ICUR. I, 110, ἀρ. 218.-β'. ἐξ Ἀττικῆς, Δ' αἰῶνος, C. Bayet, De titulis Atticae christianis antiquissimis, 1878, σ. 56—58.—γ' DACL, I, σ. 14), τῆς αἰωνιότητος τοῦ Υἱοῦ (βλ. σχ. 8. —α'. ICUR. I, σ. 112, ἀρ. 225.—β' Prentice, ἔ. ἀ., σ. 4, ἀρ. 50.), τῆς Ἀναστάσεως (βλ. σχ. 9.—α' ICUR, suppl, σ. 76, ἀρ. 1616 καὶ αὐτόθι Ι, ἀρ. 225, 276.—β' ἐπίκρανον βασ. Σικυῶνος καὶ Ἁγ. Γεωργίου, Γερακίου Λακωνίας.—γ' ἐκ Συρίας.—δ' Β. Μουσ. Ἀθ., ἀρ. 144.), τῆς Ἁγίας Τριάδος (βλ. σχ. 10. DACL, I, 11).

Ἡ χρῆσις τοῦ Α Ω ἐπεκτείνεται:

Α'. Εἰς τὴν Ἐπιγραφικήν. Χαράσσεται εἰς ἐπιτυμβίους πλάκας (βλ. σχ. 11. καὶ Β.Μ. Ἀθ., ἀρ. 86, 116, 118, 144, 481, 1588), εἰς φυλακτήρια (Dölger, ΙΧΘΥΣ, 3. 67), εἰς τοὺς ναοὺς κ.λ.π. (ὡς εἰς Εὐγένιας—Φρυγίας, ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ δ' αἰῶνος $\overline{\text{ΧΡ}}$ $\overline{\text{ΙC}}$ ΤΟΥ ΑΩ.).

Β'. Εἰς τὴν Νομισματικήν. Ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου, ἐκτυποῦνται: πρῶτον, νόμισμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως (325—6), ἐπιστεφόμενον μὲ χρῖσμα (J. Maurice, Numismatique constantinienne, II, σ. 505, ἀρ. 7, πίν. XV, Paris 1908—12), καὶ δεύτερον, νόμισμα τῆς Ἀντιοχείας (333—35), μὲ κεχαραγμένον τὸν σταυρὸν Ρ (Madden, ἔνθ. ἀν. ἀρ. 51—53.). Ὑπὸ Κώνσταντος τοῦ Β' ἐκδίδεται νόμισμα μὲ ΑΩ (DACL, I, σ. 20, εἰκ. 5. RAC. I, 2) (βλ. σχ. 12), ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ Μαγνεντίου (350—53), (Madden, ἔνθ. ἀν., XVIII, πίν. 1, 12, 13.)

Γ'. Εἰς τὴν Εἰκονογραφίαν. Τὸ Α Ω μετὰ χρίσματος ἢ σταυρικοῦ μονογραφήματος ἀπαντᾷ εἰς παράστασιν, εἰκονίζουσαν τὴν παράδοσιν τοῦ Νόμου ἢ τὴν ἀποθέωσιν τοῦ Χριστοῦ, ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ φεγγίου του. Παραδείγματα ἔχομεν εἰς νωπογραφίας, γλυπτά, ψηφιδωτά, ἔργα μικροτεχνίας καὶ εἰς τὰ βυζαντινὰ χειρόγραφα (DACL, I, σ. 21—22 —O. Wulff, Altchristliche u. Byz. Kunst, εἰκ. 177.—Dölger, ΙΧΘΥΣ, 4. 193, 198, κ. ἀ.)

Δ'. Εἰς τὴν Γλυπτικήν, χρησιμοποιεῖται λίαν ἐκτεταμένως τὸ σύμπλεγμα Α Ω εἰς λυχνίας (DACL, 8, I, σ. 1104, 1150), εἰς σαρκοφάγους (πρβλ. σαρκοφάγον τῆς Ἰθάκης, τοῦ Δ'—Ε' αἰῶνος. Σωτηρίου. ἐνθ. ἀν., εἰκ. 87.—Ραβέννης εἰς C. Diehl, Manuel d' art Byzantin, 1910, εἰκ. 136,), εἰς ὑ-

1.

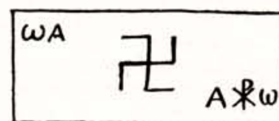
A PATERNOSTER O

A PATERNOSTER O

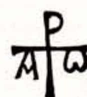
2.

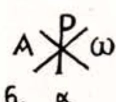
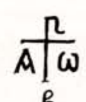

3.

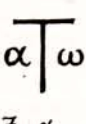
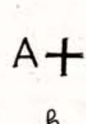

4.

5.

6. α β γ

7. α β γ

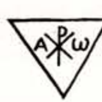

8. α β

9. α β γ δ

10.

11.

12.

13.

Πίναξ μονογραφημάτων καὶ σχεδίων τοῦ Α - Ω

πέρθυρα, ἐπίκρανα καὶ βημόθυρα (Σωτηρίου. ἐνθ. ἀν., εἰκ. 93,111—Buttler, Early churches in Syria, σ. 237, 241, 246, 248,—Gsell, Mon. ant. Alg. II, σ. 200), εἰς θωράκια (Ὀρλάνδου Β C Η 60/1938/σ. 98, εἰκ. 39), εἰς Ἁγ. Τραπέζας (βλ. σχ. 13, τοῦ Β.Μ. Ἀθ. ἀρ. 20, τεμάχιον τραπέζης ἐξ Ἀττικῆς τοῦ Δ´ αἰῶνος. (Πρβλ. Γ. Σωτηρίου Α.Ε., 1929, σ. 233), καὶ εἰς ξυλόγλυπτα (ὡς εἰς τὴν θύραν ἁγ. Σαβίνης κ.λ.π.).

Λειτουργική. Χρῆσις τοῦ ΑΩ γίνεται εἰς τὴν Μοζαραβικὴν λειτουργικὴν διάταξιν, κατ' ἐπίδρασιν τῆς Ἀποκαλύψεως. Εὐχαί, ἀντίφωνα, εὐλογίαι συμπλέκονται μὲ τὰς φράσεις: «Ego sum alpha et omega... ἢ A e Ω initium et finis... ἢ Christe, qui es alpha et o...».

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. F. Cabrol, Ἄρθρον εἰς DACL, II, 1-25. W. O. E. Oesterley, εἰς ERE, I, 1. 1-6. F. Dornseiff, Das Alphabet in Mystic und Magie, 1925. G. Kittel, Theologishes Wörterbuch zum N. T., Stuttg. 1933. I. G. de Jerphanion, La voix des monuments, nouv. sér., Rome 1-3. E. Lohmeyer, εἰς RAC, I. 1-2.
M. Sulzberger, Le symbole de la croix et les monogrammes de Jésus chez les premiers chrétiens, in Buzantion, II (1925-26), σ. 337 κ.ἑξ. K. Haus, Der Kranz in Antike und Christentum, 1940, σ. 215. H. Aurenhammer, Lexikon der christlichen Ikonographie, Wien, 1959, I, σ. 1-2.
W. Friedensburg, Die Symbolik der Mittelaltermünzen, 'I. 1913. Ἱερων. Κοτσώνη, Τὰ χρονολογικὰ ζητήματα τοῦ Σταυροῦ, Ἀθῆναι 1939. Π. Μπρατσιώτου, Ὑπόμνημα εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, Ἀθῆναι 1949. R. Reitzenstein, Das Iran. Erlösungsmysterium, 1921. Γ. Σωτηρίου, Χριστ. καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, Ἀθῆναι 1941.

ΑΡ. ΠΑΝΩΤΗΣ

Ἀαῖν Καρέμ. Πολίχνη, εἰς τὴν ὀρεινὴν τοῦ Ἰούδα, ἀπέχουσα ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλὴμ περὶ τὰ 4 χλμ., ὅπου, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐγεννήθη ὁ Τίμιος Πρόδρομος καὶ ἐπεσκέφθη ἡ Θεοτόκος τὴν Ἐλισάβετ (Λουκ. α´ 39).

Ἀαῖν Μαριάμ. Ἀραβικὸν τοπωνύμιον (Κρήνη Μαρίας), ἀφορῶν εἰς ἀρχαίαν κρήνην, εὑρισκομένην παρὰ τὴν πηγὴν τοῦ Σιλωάμ. Κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκεῖ ἤντλει ὕδωρ ἡ Θεοτόκος.

Ἀαῖν Φασκά. Τὸ παρὰ τὴν Νεκρὰν Θάλασσαν σπήλαιον, ὅπου ἀνεκαλύφθησαν νεωστὶ τὰ περίφημα χειρόγραφα.

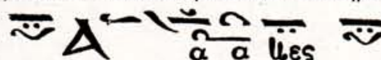
«Ἀαμοὺν Κόϊττο». «Αὐγή». Δεκαπενθήμερον περιοδικὸν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Φινλανδίας, ἐκδιδόμενον δαπάναις τῆς ἀδελφότητος τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Γερμανοῦ.

Ἄαννες. 1) Πολυσύλλαβος φθόγγος τοῦ παλαιοῦ συστήματος τῆς Βυζ. Μουσικῆς, ὅστις γράφεται μὲ τὸ Γορθμικὸν σημεῖον ‎ɥ, ἤτοι Ἄαɥες.

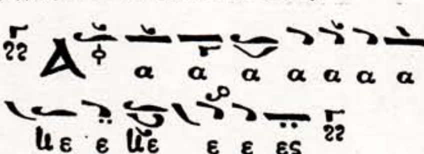
2) Ὁ τρίτος ἐκ τοῦ ὀξέος πρὸς βαρὺν καταμετρούμενος φθόγγος Γα τοῦ πενταχόρδου μουσικοῦ συστήματος τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ὀνομαζομένου καὶ Τροχοῦ, καὶ ἀποτελουμένου ἐκ πέντε φθόγγων ὡς ἑξῆς: Πα - Βου - Γα - Δι - Κε. Γράφεται καὶ ψάλλεται, κατὰ τὴν νεωτέραν μουσικὴν παρασημαντικὴν ὡς ἑξῆς:

3) Τὸ πολυσύλλαβον Ἀπήχημα τοῦ βαρέος ἤχου, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸ παλαιὸν μουσικὸν σύστημα, ἐγράφετο οὕτως:

Ἡ μελῳδία τούτου, κατὰ τὸ νεώτερον συστημα ἑρμηνευομένη, γράφεται καὶ ψάλλεται οὕτως:

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Χρυσάνθου, Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς, Κωνσταντινούπολις 1842. Γ. Παπαδοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, Ἀθῆναι 1890. Κ. Ψάχου, Ἡ Παρασημαντικὴ τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, Ἀθῆναι 1917. Ἰ. Μαργαζιώτου, Θεωρητικὸν Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, Ἀθῆναι 1958.

ΣΠΥΡ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ

Ἀάρ. Τὰ Ἠλύσια Πεδία τῆς ἀρχαίας αἰγυπτιακῆς θρησκείας, καλούμενα καὶ «ἀγρὸς τῆς ζωῆς». Ἦσαν μία ἀχανής, γονιμωτάτη πεδιάς, περιθεομένη ὑπὸ μεταλλίνων τειχῶν, τὴν ὁποίαν δὲν ἔβλεπε ποτὲ ὁ ἥλιος, ἀλλ' ἐφώτι-

ζον τὰ ἄστρα. Ἡ θέσις της ἦτο ἐκτὸς τῆς χώρας, πρὸς δυσμάς. Εἰς τὸ Ἀὰρ κατέληγον αἱ ψυχαὶ τῶν εὐσεβῶν καὶ δικαίων, ὁδηγούμεναι ἐκεῖ, μετὰ τὴν κρίσιν των, καὶ μὲ τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν, ὅτι τὰ σώματά των εἶχον τύχει ταριχεύσεως. Αἱ ψυχαὶ δὲν ἔμενον ἀργαί, ἀλλὰ περιβαλλόμεναι ἀπὸ ὑλοειδὲς σῶμα, ἐπεδίδοντο εἰς ἀγροτικὰς κυρίως ἐργασίας, τυγχάνουσαι μακαρίων ἀπολαύσεων.

Ἀαρών. Ὁ πρῶτος ἀρχιερεὺς τῶν Ἑβραίων. Υἱὸς τοῦ λευΐτου Ἀμρὰμ καὶ τῆς Ἰωχαβέδ, πρεσβύτερος δὲ ἀδελφὸς τοῦ Μωϋσέως καὶ τῆς Μαριάμ. Συνεζεύχθη μετὰ τῆς Ἐλισάβετ, ἐξ ἧς ἀπέκτησε τέσσαρας υἱούς, τὸν Ναδάβ, τὸν Ἀβιού, τὸν Ἐλεάζαρ καὶ τὸν Ἰθάμαρ (Ἔξ. στ' 20 κ. ἑξ., Ἀριθ. γ' 2, κστ' 59 κ. ἑξ.). Ὡς θαρραλεώτερος δὲ καὶ ἱκανώτερος περὶ τὸ λέγειν, παρὰ τὸν «ἰσχνόφωνον καὶ βραδύγλωσσον» ἀδελφόν του Μωϋσῆν, ἐτάχθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτὸν ὡς βοηθός του πρὸς ἐπιτέλεσιν τῆς ἡγετικῆς καὶ ἀπελευθερωτικῆς τοῦ λαοῦ ἀποστολῆς του παρὰ τῷ φαραὼ καὶ παρὰ τῷ λαῷ (Ἔξ. δ' 14 κ. ἑξ., ε' 1 κ. ἑξ.), χαρακτηριζόμενος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ὡς «στόμα» καὶ ὡς «προφήτης», τοὐτέστιν ὡς ὁμιλῶν ἐκ μέρους τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦ κυρίως ἐντεταλμένου καὶ ἐκλεκτοῦ τοῦ Θεοῦ. «Ἰδοὺ δέδωκά σε θεὸν (τῷ) φαραὼ καὶ Ἀαρὼν ἔσται σου προφήτης» (Ἔξ. ζ' κ. ἑξ.). Καὶ πράγματι ὑπῆρξεν οὗτος ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ Μωϋσέως ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῆς θείας ἀποστολῆς του παρὰ τῷ φαραὼ καὶ τῷ ὑποδούλῳ ἰσραηλιτικῷ λαῷ ἤδη ἀπὸ τῆς ἐπιβολῆς τῶν πληγῶν εἰς τοὺς Αἰγυπτίους διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῆς θαυματουργοῦ ῥάβδου τοῦ Μωϋσέως (Ἔξ. δ' 17, ζ' 8 κ. ἑξ.). Μετὰ τὴν διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης καὶ τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς ἐρήμου Σίν, εὑρίσκομεν τὸν Ἀαρών, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν Ραβιδεὶν μάχης τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐναντίον τῶν Ἀμαληκιτῶν, νὰ στηρίζῃ μετὰ τοῦ Ὢρ τὰς χεῖρας τοῦ Μωϋσέως «ἐπηρμένας» εἰς στάσιν προσευχῆς πρὸς τὸν Θεὸν μέχρι τῆς συντριβῆς τῶν ἐχθρῶν ὑπὸ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ (Ἔξ. ιζ' 10 κ.ἑξ.). Ἠκολούθησε τὸν Μωϋσῆν καὶ κατὰ τὴν ἀνάβασίν του εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, κατ' ἀρχὰς μόνος (Ἔξ. ιθ' 24) καὶ ἔπειτα μετὰ τῶν υἱῶν του Ναδὰβ καὶ Ἀβιοὺ καὶ ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρων (Ἔξ. κδ' 1 - 9). Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Μωϋσέως εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ πρὸς παραλαβὴν τῶν πλακῶν τοῦ Νόμου, ὁ Ἀαρών, ἐπειδὴ ἀνεπλήρωνε τὸν ἀδελφόν του εἰς τὴν ἡγεσίαν τοῦ λαοῦ καὶ ἐπειδὴ ἐπιέζετο ὑπὸ τοῦ ἀνυπομόνου λαοῦ, ἀναζητοῦντος εἴδωλα («ποίησον ἡμῖν θεούς, οἳ προπορεύσονται ἡμῶν»), κατεσκεύασεν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐπὶ τούτῳ προσφερθέντων χρυσῶν κοσμημάτων, κατὰ παράβασιν τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, «μόσχον χωνευτὸν» πρὸς λατρείαν, ἐποίησε δὲ καὶ θυσιαστήριον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου προσέφερε καὶ σχετικὰς θυσίας, μετὰ τὰς ὁποίας ἐπηκολούθησε καὶ ἑορτὴ μετ' εὐωχίας καὶ διασκεδάσεων (Ἔξ. λβ' 1 κ. ἑξ. Πρβλ. καὶ κ' 23), ἀλλὰ συνεχωρήθη μετὰ τοῦ λαοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Μωϋσέως (Δευτερ. θ' 20 κ. ἑξ.). Μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου, ἐχειροτονήθη εἰς ἀρχιερέα ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦτο παρέμεινε διαδοχικὸν εἰς τοὺς υἱούς του (Ἔξ. κη' 1 κ. ἑξ., Λευϊτ. η', Σοφ. Σειρ. με' 6 κ. ἑξ.). Συνωμοτήσας ἐκ ζηλοτυπίας μετὰ τῆς ἀδελφῆς του Μαριὰμ κατὰ τοῦ Μωϋσέως, ἐτιμωρήθη μετ' αὐτῆς διὰ λέπρας, ἀλλ' ἰάθη διὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν μεσιτείας τοῦ πραοτάτου Μωϋσέως (Ἀριθ. ιβ' 1 κ. ἑξ.). Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀαρὼν ἠμφεσβητήθη ἡ ἀρχιερωσύνη ὑπὸ τῶν ἐπὶ τούτῳ στασιασάντων λευϊτῶν Κορέ, Δαθὰν καὶ Ἀβειρών, τιμωρηθέντων αὐστηρῶς διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐπεβεβαίωσεν αὐτὴν διά τε τῆς τιμωρίας τοῦ στασιάσαντος λαοῦ (Ἀριθ. ιστ' κ. ἑξ.) καὶ διὰ τῆς θαυμαστῆς βλαστήσεως τῆς ῥάβδου τοῦ Ἀαρών. Ἡ δὲ ῥάβδος αὕτη διετηρεῖτο ἐν τῇ Σκηνῇ τοῦ Μαρτυρίου ὡς διαρκὴς μαρτυρία τῆς γνησιότητος τῆς ἱερωσύνης αὐτοῦ (Ἀριθ. ιζ' 1 κ. ἑξ. Πρβλ. Ἑβρ. θ' 4). Διὰ τὴν ἐλλιπῆ ἐμπιστοσύνην πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ τὴν ἔλλειψιν ὕδατος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐν Κάδης, ἐτιμωρήθη καὶ ὁ Ἀαρών, ὡς καὶ ὁ Μωϋσῆς, νὰ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας καὶ ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὢρ ἐν ἡλικίᾳ 123 ἐτῶν, μεταβιβασθείσης τῆς ἀρχιερωσύνης ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως εἰς τὸν υἱὸν ἐκείνου Ἐλεάζαρ (Ἀριθ. κ' 22 κ. ἑξ.). Ἐν τῇ Σοφ. Σειρ., ἐγκωμιάζεται ὁ Ἀαρὼν (με' 7 κ. ἑξ.). Ὁ δὲ ἀπόστολος Παῦλος διαβλέπει εἰς αὐτὸν πρότυπον τοῦ ἀληθινοῦ ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ (Ἑβρ. ε').

Ἡ μνήμη τοῦ Ἀαρὼν ἄγεται μετὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Ὢρ κατὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Προπατόρων, κεχωρισμένως δὲ τὴν 20ὴν Ἰουλίου.

ΠΑΝ. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

ΑΑΡΩΝ. Μωσαϊκὸν τῆς Μονῆς Δαφνίου. ΙΒ' αἰών.

(Θρησκειολογία). Ὁ Ἀαρὼν (ἀραβ. Hârûn), δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Imrân (Κοράν. γ' 30) καὶ πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ Mûsâ (Μωϋσέως), εἶναι εἷς τῶν σπουδαιοτέρων προφητῶν (Nabi) τοῦ Ἰσλὰμ (Κοράν. ιθ' 53, δ' 161, στ' 84).

Ὁ πατήρ του, κατὰ τὰς ἀκκαδικὰς διηγήσεις, διετέλεσε πρόεδρος τοῦ Συνεδρίου εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Μωϋσέως (Ginzberg, The Legends of the Jews, II, σ. 258, σημ. 27, 31). Οἱ Ἄραβες τοῦ Yathrib, εἰς τὴν ἐποχὴν ἤδη τοῦ Μωάμεθ, εἶχον ἐξαραβίσει τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μωϋσέως εἰς Hârûn (Κοράν. κ' 45 - 49, Horowitz, Koranische Untersuchungen, 1926, σ. 148). Εἰς τὸ Κοράνιον, μόνον αἱ σουρὰτ (κεφάλαια) τῆς Β' περιόδου τῆς Μέκκας (616 μ.Χ.) ὁμιλοῦν ἐν ἐκτάσει (εἰς 400 περίπου στίχους) περὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ Μωϋσέως εἰς τὸν φαραὼ Ἀμένοφιν τὸν Β'. Ὁ τρόπος κλήσεως τοῦ Ἀαρὼν εἰς τὸ προφητικὸν ἀξίωμα εἶναι διάφορος τῆς διηγήσεως τῆς Ἐξόδου (δ' 14). Ὁ Θεὸς δὲν δίδει τὸν Ἀαρὼν «ὡς στόμα» εἰς τὸν Μωϋσῆν, ἀλλ' ὁ Μωϋσῆς προτείνει τοῦτον ὡς wazir (σύμβουλον, τοποτηρητήν, παραστάτην. Κοράν. κ' 30, κε' 37. Πρβλ. ἐπίσης ια' 56, κη' 43, ζ' 141 - 142, στ' 155), τόσον διὰ τὴν εὐγλωττίαν του, ὅσον καὶ πρὸς ὑποστήριξιν καὶ ἐνίσχυσίν του ἐνώπιον τοῦ φαραὼ (Κοράν. κη' 34). Εἰς τὰ γεγονότα τῆς ἐξόδου, δὲν ἔχει οὐδεμίαν πρωτοβουλίαν (Πρβλ. Κοράν. κστ' 31 καὶ Ἔξ. ζ' 10 κ.ἀ.). Πρὸ τῆς παραδόσεως τοῦ Νόμου ἐν Σινᾷ, ὁ Μωϋσῆς καθιστᾷ τὸν Ἀαρὼν ἐκπρόσωπον «παρὰ τῷ λαῷ του» καὶ τὸν προτρέπει «νὰ ἐπανορθώνῃ ('aslaha) καὶ νὰ μὴ ἀκολουθῇ τὴν ὁδὸν τῶν σπορέων τοῦ σκανδάλου» (Κοράν. ζ' 138. Πρβλ. Ἔξ. κδ' 14). Κατὰ τὴν ἐπὶ τεσσαράκοντα «νύκτας» παραμονὴν τοῦ Μωϋσέως εἰς τὸ Σινᾶ (Κοράν. ζ' 138, Ἔξοδ. κδ' 18), συμβαίνει τὸ ἐπεισόδιον τῆς κατασκευῆς τοῦ «χρυσοῦ μόσχου», τὸ ὁποῖον παραδίδεται ὑπὸ τοῦ Κορανίου εἰς τρεῖς διηγήσεις (κ' 85, κ.ἑξ., ζ' 134 κ. ἑξ., β' 14 κ. ἑξ. Πρβλ. A. Lods, Les prophètes d' Israel, σ. 499, 531).

Εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν, ὁ Ἀαρὼν προσπαθεῖ διὰ λόγων νὰ

ἀντισταθῇ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ἱεροῦ ταύρου, τοῦ Αἰγυπτίου θεοῦ Φθᾶ (Ἡφαίστου) Ἄπιος. Διὰ τὴν κατασκευήν του δὲν πρωτοστατεῖ ὁ Ἀαρών, ὅπως εἰς τὴν Ἔξ. (λβ΄ 2), ἀλλ᾽ εἰς Σαμαρείτης, γνωστὸς καὶ ἐξ ἀκκαδικῶν κειμένων (Κοράν. κ΄ 87, 96. Sidersky, Les origines des Légendes Musulmanes dans le Coran, Paris 1933, σ. 88) Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Σαμαρείτου εἰς τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτὸ παράδειγμα ἀγνωμοσύνης τῶν Ἰουδαίων (Πρβλ. Πράξ. ζ΄ 39 - 43), διὰ νὰ λάβῃ τὴν θέσιν τοῦ βιβλικοῦ Ἀαρών, εἶναι, κατὰ τὸν I. Goldziher καὶ τὸν Heller, προσπάθεια ἀποδόσεως τῆς ἀρχικῆς διαιρέσεως τῶν Ἰουδαίων καὶ Σαμαρειτῶν εἰς ἀρχαίαν ἁμαρτίαν (I. Goldziher, εἰς Rev. Afriqu. 1908, ἀρ. 268.–Halevy, εἰς Rev. Sém. 16, 419,– Horowitz ἔνθ. ἀν., σ. 115.—R. Blachère, Le Coran, I., σ. 118, σημ. 87). Τὸ Ταλμοὺδ θεωρεῖ κατασκευαστὴν τοῦ μόσχου τὸν Σατανᾶν καὶ δέχεται, ὅτι ὁ Ἀαρὼν ὑπεχώρησεν εἰς τὸν συγκρητισμόν, φοβούμενος μήπως φονευθῇ ὑπὸ τῶν ἀντιφρονούντων, ὡς λέγει καὶ τὸ Κοράνιον (A. Coen, Le Talmud, Paris 1950, Sanhedrin, 17 καὶ Κοράν. ζ΄ 149). Ὁ Μωϋσῆς, μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του, τὸν ἐπιτιμᾷ δεινῶς

ΑΑΡΩΝ. Χεὶρ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ. 1731. Ναὸς Τιμίου Προδρόμου. Καρυαὶ Ἁγίου Ὄρους.

διὰ τὴν δειλίαν του (Κοράν. κ΄ 20) καὶ τὸν τιμωρεῖ, σύρων αὐτὸν ἐκ τῆς κόμης καὶ τοῦ πώγωνος (Κορ. κ΄ 95, ζ΄ 149) Ἡ Ἔξοδος δὲν ὁμιλεῖ περὶ τιμωρίας

Διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀαρὼν ὑπάρχουν πολλαὶ ἀραβικαὶ λαϊκαὶ παραδόσεις, σπουδαιοτέρα τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ἑξῆς: Περὶ τὸ τέλος τῆς πορείας τῶν Ἑβραίων πρὸς τὴν γῆν Χαναάν, ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Ἀαρών, διερχόμενοι ἐκ σπηλαίου τινος, εἶδον νὰ καταυγάζεται τοῦτο ὑπὸ ὑπερκοσμίου φωτός. Εἰσῆλθον ἐκεῖ καὶ εὑρέθησαν ἐνώπιον θρόνου, φέροντος τὴν ἐπιγραφήν: «Προορίζεται δι᾽ ἐκεῖνον, εἰς ὃν αἱ διαστάσεις του συμπίπτουν». Ὁ Μωϋσῆς προσέφερε τὸν θρόνον εἰς τὸν Ἀαρών, διότι τοῦ ἐφάνη μικρός. Ἐκάθησεν ὁ Ἀαρὼν καὶ εὐθὺς ἐφάνη ὁ ἄγγελος τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ἀφῄρεσε τὴν ψυχήν, εἰς ἡλικίαν 127 ἐτῶν. Ὅταν ἐπέστρεψε μόνος ὁ Μωϋσῆς εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας, τὸν κατηγόρησαν, ὅτι ἐφόνευσε τὸν Ἀαρών. Πρὸς δικαίωσιν δὲ αὐτοῦ ἦλθον ἄγγελοι μὲ τὸ σῶμα τοῦ Ἀαρών, τὸ ὁποῖον λέγει εἰς τοὺς Ἑβραίους: «Μὴ ὑποπτεύεσθε τὸν Μωϋσῆν διὰ τόσον μέγα ἁμάρτημα».

Κατ᾽ ἄλλην διήγησιν (Tha labi, ibid. Tabarî I. 505), ὁ Μωϋσῆς ὡδήγησε τοὺς Ἰσραηλίτας εἰς τὸν τάφον τοῦ Ἀαρὼν καί, ἀφοῦ τὸν ἐκάλεσεν εἰς τὴν ζωήν, τοὺς διεβεβαίωσεν, ὅτι ὁ θάνατός του ὑπῆρξε φυσικός. Αἱ παραδόσεις αὗται ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ J. Eisenberg (Encycl. de l'Islâm, II, σ. 287 - 288, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία).

Ὁ Μωάμεθ, κατὰ τὴν Ἀνάληψίν του, εἶδε τὸν Ἀαρὼν καθήμενον εἰς τὸν πέμπτον Οὐρανὸν (Tirmidhi, al—Djami 'aç—Çâlih. 2, 89. Παρὰ Gaudefroy - Demombynes, Mahomet, Paris 1957, σ. 95). Ἐκ τῶν Μουσουλμάνων αἱρετικῶν, ὁ Al-Chalmaghânî, θανατωθεὶς εἰς Βαγδάτην τὸ 322/934 μ.Χ., ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Μωάμεθ ἐσφετερίσθησαν τὰ πρωτεῖα τῆς ἱερᾶς ἀποστολῆς, ὁ μὲν πρῶτος τοῦ Ἀαρών, ὁ δὲ δεύτερος τοῦ Ἀλῆ (I. Goldziher, Le dogme et la loi de l' Islâm, Paris 1958, σ. 283 - 4, σημ. 53).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. A. Jeffery, The Foreign Vocabulary of the Quran, Baroda 1938, σ. 283. J. Hirschberg, Jüdische und Christliche Lehren im vor und frühislamischen Arabien, Krakow 1939, σ. 129. D. Masson, Le Coran et la Révélation Judéo-chrétienne, Paris. I, σ. 399 κ. ἑξ.

ΑΡ. ΠΑΝΩΤΗΣ

(Εἰκονογραφία). Ὁ Ἀαρὼν ὡς εἰκονογραφικὸν θέμα παρουσιάζεται κάπως ἀργὰ καὶ μόνον εἰς τὰς τοιχογραφίας (νωπογραφίας, ξηρογραφίας καὶ ψηφιδωτά), οὐδέποτε δὲ εἰς φορητὰς εἰκόνας ἢ ἀνάγλυφα. Εἰς αὐτάς, ὁ πρῶτος ἀρχιερεὺς τοῦ Ἰσραὴλ εἰκονίζεται κατὰ τὸ πλεῖστον κατ᾽ ἐνώπιον, μὲ βοστρυχώδη πολιὰν κόμην καὶ μακρότατον γένειον· φορεῖ βαρύτιμον ἀρχιερατικὴν στολήν, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς του φέρει συνήθως μὲν μίτραν διάλιθον, ἐνίοτε δὲ ἓν εἶδος στέμματος. Εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα, κρατεῖ ἀγγεῖον δίωτον διάκοσμον, συμβολίζον προφανῶς τὴν χρυσῆν στάμνον τοῦ μάννα, εἰς δὲ τὴν δεξιάν του φέρει τὴν γνωστὴν ράβδον, ἡ ὁποία, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ βιβλίου τῶν Ἀριθμῶν, «ἐξήνθησεν ἄνθη καὶ ἐβλάστησε κάρυα» (Ἀριθ. ιζ΄ 23). Εἰς ὡρισμένας παραστάσεις, ἀντὶ τῆς ράβδου καὶ τῆς στάμνου,κρατεῖ εἰς τὴν ἀριστερὰν ὁμοίωμα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τῆς Κιβωτοῦ τῆς Διαθήκης, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς του εὐλογεῖ, ἐνῷ εἰς μίαν τρίτην παράστασιν εἰκονίζεται ἐν κατατομῇ, κρατῶν εἰς χεῖρας του εἰλητάριον. Ἀπεικονίσεις τοῦ προφήτου Ἀαρὼν εὑρίσκονται εἰς τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Δοχειαρίου, εἰς τὸ κελλίον τοῦ Ὁσίου Μελετίου εἰς Ἅγιον Ὄρος, εἰς τοιχογραφίας τοῦ ἁγ. Στεφάνου Καστορίας καὶ τῆς Μονῆς Ἀστερίου τοῦ Ὑμηττοῦ, ὡς καὶ εἰς μωσαϊκὸν τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου (Βλ. Στυλ. Πελεκανίδου, Καστορία, Α΄, Θεσσαλονίκη 1953, πίν. 90α καὶ Φ. Κόντογλου, Ἔκφρασις τῆς Ὀρθοδόξου Εἰκονογραφίας, Ἀθῆναι 1960, Α΄, σ. 112 καὶ Β΄, εἰκ. 120).

ΠΑΝ. ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ

(Λαογραφία). Ἡ βιβλικὴ παράδοσις γιὰ τὴ θαυμαστὴ βλάστησι τῆς ράβδου τοῦ Ἀαρών, ποὺ «ἐξήνεγκε βλαστὸν καὶ ἐξήνθησεν ἄνθη καὶ ἐβλάστησε κάρυα» (Ἀριθ. ιζ΄ 8), ἔχει γίνει γνωστὴ στὸν ἑλληνικὸ λαὸ καὶ ἀπὸ τὶς ἐπαναλήψεις της στὴν Κ. Διαθήκη (Ἑβρ. θ΄ 4) καὶ στὴν ὑμνογραφία. Συνηθίζει ὁ λαὸς νὰ χρησιμοποιῇ παροιμιακῶς τὶς ἐκφράσεις: «Σὰν τὴ ράβδο τοῦ Ἀαρών» ἤ: «Ράβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα», ὅταν θέλῃ νὰ δηλώσῃ, ὅτι ἕνα γηρασμένο δένδρο ἐκαρποφόρησε ἤ, μεταφορικῶς, ὅτι μία ποινὴ ραβδίσματος ἔφερε καλὸ ἀποτέλεσμα. (Στὴν τελευταία περίπτωσι ἀρκεῖ ἁπλῶς ἡ φράσις: «Ράβδος τοῦ Ἀαρών»).

Ἀξιοπρόσεκτο εἶναι, ὅτι ἡ παράδοσις αὐτή, ποὺ ἔχει παγκόσμιο λαογραφικὸ ἅπλωμα, **(le baton qui reverdit)** καὶ ποὺ τὴ βρίσκουμε ἐπίσης στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μυθολογία γιὰ τὸ ρόπαλο τοῦ Ἡρακλέους (Παυσαν. Β΄ 31, 13), ἐπέδρασε καὶ στοὺς νεώτερους ἑλληνικοὺς θρύλους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δύο εἶναι οἱ πιὸ γνωστοί. Ὁ ἕνας, θρησκευτικός, ἀφηγεῖται, στὰ γνωστὰ Κάλανδα, ὅτι ὁ Ἅγιος Βασίλειος ἀκούμπησε στὸ ραβδί του «νὰ πῇ τὴν ἀλφαβήτα», καὶ «τὸ ραβδί του ἦταν ξερό, χλωρὰ βλαστάρια ἐπέτα.» Ὁ ἄλλος, ἐθνικός, διηγεῖται, ὅτι κοντὰ στὸν Μυστρᾶ, ἕνα νέο παλληκάρι χριστιανόπουλο, ποὺ ὑπηρετοῦσε στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἕνα πασᾶ, ὕστερα ἀπὸ τὸ φαγοπότι τοῦ ἀφέντη του καὶ τὸ ψήσιμο τοῦ ἀρνιοῦ, ἔκλαψε, γιατὶ συλλογίστηκε, πῶς ἡ πατρίδα του ἦταν ἀκόμη σκλαβωμένη. Ὁ πασᾶς πῆρε τὴν ξύλινη σούβλα καὶ τὴν κάρφωσε στὴ γῆ. «—Ἂν αὐτὸ τὸ ξερὸ παλούκι βγάλῃ χλαριά, τότες νἄχῃς ἐλπίδα πῶς θὰ ξελευθερωθῆτε.» Καὶ ὢ τοῦ θαύματος! ἡ σούβλα ἐρρίζωσε καὶ βλάστησε κι᾽ ἔγινε κυπαρίσσι. (Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, μέρος Α΄, Ἀθῆναι 1904, σ. 179—180. Γιὰ παρόμοιες ἑλληνικὲς καὶ ξένες παραδόσεις, βλ. στὸ ἴδιο βιβλίο, μέρος Β΄, σ. 920—923).

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἀαρών, εὐλογία. **Οὕτω καλεῖται ἡ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως, κατὰ θεῖαν ἐντολήν, δοθεῖσα εἰς τὸν Ἀαρὼν καὶ τοὺς διαδόχους του ἑξῆς εὐλογία πρὸς τὸν λαόν: «Εὐλογήσαι σε Κύριος καὶ φυλάξαι σε. Ἐπιφάναι Κύριος τὸ**

πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σὲ καὶ ἐλεήσαι σε. Ἐπάραι Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σὲ καὶ δώῃ σοι εἰρήνην» (Ἀριθ. στ´ 22 - 26).

Π. Ι. Μ.

Ἀαρών, οἶκος. Καλοῦνται οὕτω οἱ ἀπόγονοι τοῦ ἀρχιερέως Ἀαρὼν (Α´ Παραλ. ιβ´ 27., Ψαλμ. ριγ´ 18). Οἱ γονεῖς Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ Ζαχαρίας καὶ Ἐλισάβετ ἦσαν ἀμφότεροι Ἀαρωνῖται.

Ἀαρών, τάφος. Ὁ Ἀαρὼν ἐτιμωρήθη μετὰ τοῦ Μωϋσέως νὰ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας (Ἀριθ. κ´ 7 - 13). Εἰς τοὺς Ἀριθ. (κ´ 28, λγ´ 39) ἀναφέρεται, ὅτι ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὢρ, κειμένου πλησίον τῆς Κάδης, εἰς τὰ ὅρια τῆς γῆς Ἐδώμ. Ὁ Ἰώσηπος προσθέτει, ὅτι τὸ Ὢρ ὑπερέκειτο τῆς πόλεως Πέτρα: ἐκεῖ «ἀναβὰς καὶ τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν ἐκδυσάμενος καὶ παραδοὺς Ἐλεαζάρῳ τῷ παιδί, τοῦ πλήθους ὁρῶντος, βιοὺς ἔτη ἑκατὸν πρὸς εἴκοσι καὶ τρισί, ἐτελεύτησεν» (Ἰωσήπου, Ἰουδ. Ἀρχαιολ. 4,80 - 84. Πρβλ. Ἀριθ. κ´ 26 - 28). Πρὸς τὴν πληροφορίαν αὐτὴν συμφωνεῖ καὶ ὁ Εὐσέβιος (Ὀνομαστ. 176, κ. ἑξ., ἔκδ. Klostermann), ἐνῷ ἀλλαχοῦ (ἔνθ. ἀν. 46,14 - 16) οὗτος δέχεται, ἐν συσχετισμῷ μὲ τὸ Δευτερονόμιον (ι´ 6), ὡς τόπον τοῦ θανάτου τοῦ Ἀαρὼν τὴν Μοσέρα (Ο´ = Μισαδαΐ), ἀπέχουσαν 10 ρωμαϊκὰ μίλλια ἐκ τῆς Πέτρας. Καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἑρμηνευθῇ ἡ διαφωνία, διὰ νὰ προβληθῇ ὡς τόπος ἐνταφιασμοῦ τὸ ὄρος Ὢρ (βλ. Midrasch Leqah tobh, ἔκδ. S. Bubel, Wilna 1884, σ. 4, 28.).

Σήμερον τὸ Ὢρ δεικνύεται εἰς Ἰορδανίαν ὡς ἐρυθρόμορφον ὄρος, ὕψους 1396 μέτρων, ὑπὸ τὸ ὄνομα Dschebel Hârûn, νοτιοανατολικῶς τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, πλησίον τῆς ἀρχαίας Πέτρας. Ἑρμηνευταί τινες τοποθετοῦν τὸ Ὢρ εἰς τὴν Σιναϊτικὴν χερσόνησον, βορείως τῆς ἐρήμου Κάδης.

Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἀνηγέρθη Μονή, διατηρηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν ἕως τὸν ΙΓ´ αἰῶνα. Οἱ Μουσουλμᾶνοι μετεσκεύασαν τὸν ναὸν εἰς τέμενος «τοῦ τάφου τοῦ Ἀαρὼν» καὶ τὸν κατέστησαν ἱερὸν τόπον προσκυνήματος καὶ ἄλλων λατρευτικῶν ἐκδηλώσεων δι᾽ ὅλους τοὺς Ἄραβας (M. R. Savignac, Sur les pistes de Transjordanie meridionale, ἐν Rev. Bibl. 45[1936], σ.259-262.). Ἐπίσης καὶ εἷς χείμαρρος διατηρεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀαρών, ὁ wadi Haruniyè, ἀπέχων 17 χλμ. βορειοανατολικῶς τοῦ Aïn Qédeis.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. L a g r a n g e, Itinéraire des Israélites du pays de Gessen.., ἐν Rev. Bibl. 1900, σ. 273. J o a c h i m J e r e m i a s, Heiligengräber in Jesu Umwelt, Göttingen, 1958, σ. 10..

Α. Π.

Ἀαρών. Ὁ ἐξ Ἀλεξανδρείας. Ἕλλην, χριστιανὸς ἱερεὺς καὶ ἰατροφιλόσοφος, ζήσας ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου. Ἠσχολήθη μὲ πολλὰς ἀσθενείας καὶ ἰδίως μὲ τὴν εὐλογίαν. Ἔγραψε συριαστὶ σύγγραμμα, τιτλοφορούμενον «Πανδέκται». Τοῦτο ἀπετέλεσε τὸ πρῶτον ἐγχειρίδιον Ἰατρικῆς τῶν Ἀράβων.

Ἀαρὼν Μπὲν Ἐλιά. Ἰουδαῖος θεολόγος, γεννηθεὶς τὸ 1300 εἰς Κάϊρον καὶ ἀποθανὼν τὸ 1369 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διὰ τῆς πραγματείας «Τὸ δένδρον τῆς ζωῆς», ἀναπτύσσει συντηρητικὰς ἀπόψεις, καταπολεμῶν τὴν ἀριστοτέλειον φιλοσοφίαν ὡς ὄργανον καταλήψεως καὶ διαφωτίσεως τῶν θεμάτων τῆς πίστεως. Τὴν τάσιν αὐτὴν ἐνεῖδε καὶ ἐστηλίτευσεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μαϊμωνίδου.

Ἄαχεν. Βλ. Ἀκυΐσγρανον.

Αβ. Βλ. Ἀλφαβήτου, στιχηρά.

Ἄβ. Κοινὴ ρίζα ὅλων τῶν σημιτικῶν γλωσσῶν, περιέχουσα τὴν ἔννοιαν «πατήρ».

Ἄβ. Ὁ πέμπτος μὴν τοῦ ἑβραϊκοῦ ἔτους, διαρκείας 30 ἡμερῶν, ἀρχόμενος ἀπὸ τὴν νέαν σελήνην τοῦ Ἰουλίου. Δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὴν Ἁγ. Γραφήν, ἀλλ᾽ ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν Μισνὰ καὶ τὸν λεξικογράφον Ἡσύχιον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. J. N. S i m c h o n i, M. G u t t m a n n, S. B i a l o b l o t z k i, Encyclopaedia Judaica, 1928, I, σ. 93 - 104.

Ἄβα. Γερμανὶς στιχοπλόκος, πιθανώτατα μοναχή. Συνέθεσε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΑ´ καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΒ´ αἰῶνος ποιητικὰς ἑνότητας ἀσημάντου τέχνης καὶ θεολογικοῦ βάθους, ἀλλὰ παλλομένας ἀπὸ γνήσιον θρησκευτικὸν αἴσθημα, μὲ θέματα τὸν βίον τοῦ Τιμίου Προδρόμου, τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ, τὰ ἑπτὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸν Ἀντίχριστον καὶ τὴν ἡμέραν τῆς Κρίσεως.

Ἄβα(ι). Βλ. Ἄβας.

Ἀβὰ Μάρ. Βλ. Μαρ Ἀβᾶ.

Ἀβαδ(δ)ίρ. Φοινικικὴ λέξις, σημαίνουσα ἱερὸν λίθον (ὑπὸ τύπον βωμοῦ ἢ στήλης).

Ἀβαδδών. Βλ. Ἀπολλύων.

Ἀβαιλάρδος Πέτρος. Abaelardus ἢ Abailardus. Καταγόμενος ἐξ ἱπποτικῆς οἰκογενείας, ἐγεννήθη τὸ ἔτος 1079 ἐν Palais (Palatium, ἐξ οὗ ὁ χαρακτηρισμὸς Peripateticus Palatinus) τῆς περιοχῆς τῆς Νάντης. Κατ᾽ ἀρχάς, ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Roscelinus, παρὰ τοῦ ὁποίου ἐδιδάχθη τὴν «Ὀνοματοκρατίαν» (Nominalismus), ἥτις ἐδίδασκεν, ὅτι αἱ «καθολικαὶ ἔννοιαι» δὲν ἔχουν ἰδίαν ὕπαρξιν, ὡς ὑπεστήριζον κατὰ τὸν μεσαίωνα οἱ ὀπαδοὶ τῆς «πραγματοκρατίας» (Realismus), ἀλλ᾽ εἶναι ἁπλῶς ψιλὰ ὀνόματα. Βραδύτερον, χρηματίσας μαθητὴς τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὴν ἄκραν πραγματοκρατίαν Wilhelm V. Champeaux, ἦλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τοῦτον, δεχθεὶς μίαν ὅλως μεμετριασμένην πραγματοκρατίαν, ὁδηγήσασαν εἰς τὴν «ἐννοιοκρατίαν» (Konzeptualismus), κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ καθολικαὶ ἔννοιαι δὲν ὑπάρχουν μὲν πράγματι, οὐδ᾽ εἶναι ψιλὰ ὀνόματα, ἀλλ᾽ ὑπάρχουν ἐν τῇ συνειδήσει ἐκείνου, ὁ ὁποῖος διανοεῖται ταύτας. Μετὰ ταῦτα, ἵδρυσε διάφορα σχολεῖα, ἐν τοῖς ὁποίοις ἐφοίτων πλεῖστοι μαθηταί, δεικνύοντες μεγάλην ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν εἰς αὐτόν. Βραδύτερον, ἀφοῦ ἐπεδόθη εἰς δαψιλεῖς θεολογικὰς μελέτας, γενόμενος μαθητὴς τοῦ Ἀνσέλμου τοῦ ἐκ Λαόν, ἐδίδαξεν ἐν Παρισίοις Διαλεκτικὴν καὶ Θεολογίαν. Μετὰ τὸ τέλος τῆς τραγικῆς ἐρωτικῆς του περιπετείας μετὰ τῆς πεπαιδευμένης μαθητρίας του Ἐλοΐζης διὰ τοῦ σκληροῦ καὶ ἀτιμωτικοῦ ἀκρωτηριασμοῦ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν συγγενῶν της, ἐγένετο μοναχὸς ἐν τῇ Μονῇ τοῦ ἁγ. Διονυσίου πλησίον τῶν Παρισίων, ἔνθα ἐξηκολούθησε τὴν θεολογικὴν καὶ διδακτικὴν δρᾶσιν του, ἀποκτῶν ὁλονὲν μεγαλυτέραν φήμην. Ἐκ τῆς μονῆς ταύτης ἐξεδιώχθη, διότι προεκάλεσε τὴν ὀργὴν τῶν μοναχῶν, ἀποδείξας ὀρθῶς, ὅτι ὁ ἱδρυτὴς τῆς Μονῆς δὲν ἦτο Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὡς παρ᾽ αὐτῶν ἐσφαλμένως ἐπιστεύετο. Μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ ἔργου του «De unitate et trinitate divina» ὑπὸ τῆς συνόδου τῆς Soissons (1121), ἐδίδασκεν ἐν τῷ ὑπ᾽ αὐτοῦ διὰ συνδρομῆς τῶν μαθητῶν του ἱδρυθέντι παρεκκλησίῳ «Ὁ Παράκλητος» καὶ ἐν τῷ ἀββαείῳ τοῦ ἁγ. Ζίλδα. Ὅταν ἔφυγεν ἐκ τοῦ «Παρακλήτου», παρέδωκεν αὐτὸ εἰς τὴν Ἐλοΐζαν, ἥτις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε γίνει μοναχὴ καὶ ἡγουμένη ἐν Argenteuil. Αὕτη, ζήσασα παρὰ τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο, διεκρίθη διὰ τὴν εὐλάβειάν της. Τὸ 1141, αἱ θεολογικαὶ πλάναι τοῦ Ἀβαιλάρδου κατεδικάσθησαν ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ Sens, ἐνῷ ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Β´ ἀφώρισεν αὐτὸν καὶ τοὺς ὀπαδούς του καὶ κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς περιορισμὸν ἐν μοναστηρίῳ. Τότε παρέσχεν εἰς αὐτὸν καταφύγιον ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ

ΠΕΤΡΟΣ ΑΒΑΙΛΑΡΔΟΣ

Κλουνίου Πέτρος ὁ Σεβαστὸς (Venerabilis), ὅστις, ἀποστείλας εἰς τὸν πάπαν τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἀβαιλάρδου, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος ὑπετάσσετο εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀρχάς, ἐπέτυχε τὴν ἄδειαν τῆς ἐν τῇ μονῇ παραμονῆς τοῦ Ἀβαιλάρδου κατὰ τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς του. Ὁ Ἀβαιλάρδος ἀπέθανε τὸ 1142 ἐν τῷ ἡγουμενείῳ τοῦ ἁγίου Μαρκέλλου καὶ ἐτάφη ἐν τῷ «Παρακλήτῳ», ὅπου ὡσαύτως καὶ ἡ Ἐλοΐζα μετὰ τὸν θάνατόν της (1164) εὗρε τὸν τάφον της. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ παρεκκλησίου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως, ἀμφοτέρων τὰ λείψανα ἐτέθησαν παραπλεύρως, ἐν τῷ κοιμητηρίῳ «Père Lachaise» τῶν Παρισίων.

Ὁ Ἀβαιλάρδος διεκρίθη ὡς φιλόσοφος, θεολόγος καὶ ὑμνογράφος. Ὑπῆρξε πολυγραφώτατος. Ὡς ἐλέχθη, «τὰ βιβλία αὐτοῦ διεδίδοντο ὑπὲρ τὴν θάλασσαν καὶ τὰς Ἄλπεις». Ἐκτὸς τῶν φιλοσοφικῶν του ἔργων, ἐν τοῖς ὁποίοις ἔδειξε τὸν δρόμον διὰ τὴν κριτικὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ προβλήματος τῆς γνώσεως καὶ προσεπάθησε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν σύνθεσιν τῆς Πραγματοκρατίας καὶ τῆς Ὀνοματοκρατίας, ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὰ θεολογικά του ἔργα. Τὰ πλέον γνωστὰ ἐκ τούτων εἶναι τὰ ἑξῆς: α´) Τὸ ἔργον «Sic et non» («Ναὶ καὶ ὄχι») διαπραγματευόμενον δογματικὰ καὶ ἠθικὰ ζητήματα κατὰ διαλεκτικὸν τρόπον καὶ δι' ὑποδείξεως τῶν διαφωνιῶν τῶν Πατέρων ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων. β´) Τὸ ἔργον του «De unitate et trinitate divina» («Περὶ θείας ἑνότητος καὶ τριαδικότητος»), ὅπερ παρεδόθη ὑπὸ τῶν ἰδίων του χειρῶν εἰς τὸ πῦρ μετὰ τὴν καταδίκην του ἐν Soissons. γ´) «Theologia summi boni» («Θεολογία τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ»). δ´) «Ethica seu Scito teipsum» («Ἠθικὴ ἢ Γνῶθι σαυτόν»). ε´) «Dialogus inter philosophum, iudaeum et christianum» («Διάλογος μεταξὺ φιλοσόφου, ἰουδαίου καὶ χριστιανοῦ»). ιζ´) Ἑρμηνευτικὰ ὑπομνήματα κ.ἄ. - Ὡσαύτως, ἐκτὸς τῶν ὕμνων, τοὺς ὁποίους συνέθεσε διὰ τὴν μονὴν τοῦ «Παρακλήτου», λίαν γνωστὴ εἶναι ἡ μετὰ τῆς Ἐλοΐζης ἀλληλογραφία του, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάρχουν χρήσιμοι πληροφορίαι περὶ τῆς ἱστορίας τῶν γυναικείων μοναστηρίων, ὡς καὶ ἡ αὐτοβιογραφία του, ἥτις ἔχει τὸν τίτλον «Historia calamitatum Abaelardi» («Ἱστορία συμφορῶν τοῦ Ἀβαιλάρδου»).

Ὁ Ἀβαιλάρδος ὡς θεολόγος διέπεται ὑπὸ ὀρθολογιστικοῦ πνεύματος. Ἡ ὅλη θεολογική του ἐργασία εἶχεν ὡς ἀφετηρίαν τὴν ἀρχὴν «nihil credendum, nisi prius intellectum» («οὐδὲν πιστευτέον, ἐὰν προηγουμένως δὲν ἐννοηθῇ»). Ὅθεν εἶναι εὐεξήγητοι αἱ ἐπανειλημμέναι συγκρούσεις του πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ τὴν ὁποίαν αἱ πλεῖσται θρησκευτικαὶ ἀλήθειαι εἶναι μὴ δεκτικαὶ λογικῆς ἀναλύσεως καὶ ἐξετάσεως. Ὁ Ἀβαιλάρδος «ἐπλησίαζε τοὺς δυναμικοὺς μοναρχιανούς, διότι τὰ μὲν τρία πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος ἐδέχετο ὡς τρεῖς ἰδιότητας τοῦ Θεοῦ (παντοδυναμίαν, σοφίαν καὶ ἀγάπην), τὴν δὲ ἐνσάρκωσιν ὡς δυναμικὴν ἐνοίκησιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ Ἰησοῦ. Ἀφ' ἑτέρου ἐδέχετο, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τὸ σωτηριῶδες ἔργον ἐτέλεσε διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ, ὁ δὲ σταυρικὸς θάνατος εἶχε μόνον ψυχολογικὴν καὶ ἠθικὴν σημασίαν. Ἡ δι' αὐτοῦ δειχθεῖσα ἀγάπη ἐγέννησεν ἐν τῷ ἁμαρτωλῷ ἀνθρώπῳ ἀντίστοιχον ἀγάπην, ἡ ὁποία ἠλευθέρωσεν αὐτὸν τῆς δουλείας τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀνασυνέδεσε τὰς μετὰ τοῦ Θεοῦ σχέσεις. Οὕτω βλέπομεν, ὅτι ἡ σχολαστικὴ θεολογία τοῦ Ἀβαιλάρδου μετετρέπετο εἰς ὀρθολογισμόν (Βασ. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία, Ἀθῆναι 1948, σ. 502). Ἀξία ἰδιαιτέρου λόγου εἶναι καὶ ἡ περὶ «Ἠθικῆς» διδασκαλία του, διὰ τῆς ὁποίας τονίζεται ὁ ρόλος τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως καὶ ἀναπτύσσεται, ὅτι ἡ ἀξία τῶν ἐξωτερικῶν ἔργων εἶναι μικροτέρα τῆς ἀξίας τοῦ ἐσωτερικοῦ ἠθικοῦ φρονήματος καὶ τῆς ἠθικῆς διαθέσεως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Παναγιώτη Κανελλοπούλου, Ἱστορία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, Α´: Ἀπὸ τὸν Αὐγουστῖνο ὡς τὸ Γκαῖτε, Ἀθήνα 1942. Βασ. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία, Ἀθῆναι 1948. Κ. Λογοθέτου, Ἡ φιλοσοφία τῶν Πατέρων καὶ τοῦ μέσου αἰῶνος, Ἀθῆναι 1934. E. Gilson, Heloise und Abaelard (γερμ. μτφρ.), Freiburg im Br. 1955. A. M. Landgraf, Abaelard, ἐν σ. 5 - 6. LTK, I, Freiburg 1957.

ΕΥΑΓΓ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἀβαισσάν. Κριτὴς τοῦ περιουσίου λαοῦ, καταγόμενος ἐκ Βηθλεέμ, ἔνθα καὶ ἐτάφη μετὰ ἑπταετῆ ἄσκησιν τοῦ λειτουργήματός του. Εἶχε τριάκοντα υἱοὺς καὶ ἰσαρίθμους θυγατέρας (Κριτ. ιβ´ 8 - 10).

Ἀβαλοκιτεσβάρα. (Ὁ Κύριος μὲ τὸ βλέμμα πρὸς τὰ κάτω). Εἷς ἐκ τῶν Βοδισάττβα, ἤτοι τῶν κεκλημένων ὅπως ἀποκτήσουν τὴν ὑπερτάτην σοφίαν. Ἀλλ' ἐξ εὐσπλαγχνίας πρὸς τὸν κόσμον, δὲν ἠθέλησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς

ΑΒΑΛΟΚΙΤΕΣΒΑΡΑ. Μουσεῖον Ἀμστερνταμ.

τὸ Νιρβάνα, πρὶν ἀπολυτρώσῃ πάντα τὰ ὄντα. Ἐδημιούργησε τὴν παροῦσαν τετάρτην κτίσιν. Εἰκονίζεται κρατῶν λωτὸν εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα, ἡ δὲ λατρεία του, εἰς τὰς βορείους Ἰνδίας, μαρτυρεῖται πρὸ τοῦ 400 μ.Χ. Εἰς τὴν Κίναν, λατρεύεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Κουανοῦΐν καὶ εἰς τὴν Ἰαπωνίαν ὑπὸ τὸ Κουὰν - νόν.

Ἀβαμὰ (Ο´). Εἶναι τὸ ἑβραϊκὸν «Χαβαμά» (ἄνευ ἄρθρου: «βαμά»). Σημαίνει ὕψωμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου προσεφέροντο θυσίαι εἰς τὰ εἴδωλα (Ἰεζ. κ´ 29). Ι. Γ.

Ἀβανά. Ποταμὸς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Δαμασκοῦ (Δ´ Βασιλ. ε´ 12), ὁ ἀποκαλούμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Χρυσορρόας (Πτολεμ. ε´ 15), λόγῳ τῆς γονιμότητος, τὴν ὁποίαν προκαλεῖ. Πρόκειται διὰ τὸν σημερινὸν Νάχρ Βαραντά. Πηγάζει ἐκ τοῦ Ἀντιλιβάνου.

Ἀβαντάνα. Συλλογὴ βουδδικῶν μύθων, γεγραμμένων εἰς τὴν σανσκριτικήν, οἵτινες φέρονται ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὡς λεχθέντες ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Βούδδα, διὰ νὰ διδάξουν τὴν σπουδαιότητα τῆς περὶ ἀποθέματος ἀνταποδοτέων ἔργων θεωρίας (Κάρμαν). Εἰς τὸν κανόνα «Πάλι», ὑπάρχει ἓν σχετικὸν ἔργον, ἡ «Ἀπαντάνα», περιέχον διηγήσεις Ἁγίων τινῶν (εἶδος Εὐεργετινοῦ) περὶ τῶν μέσων, δι' ὧν οὗτοι ἐλυτρώθησαν, μετὰ διαφόρους ἐνσαρκώσεις. Α. Π.

Ἄβαντες. Βλ. Ἄβας.

Ἄβαξ. Βλ. Κίων.

Ἀβάπτιστον. Σύμφωνα μὲ τὶς λαϊκὲς δοξασίες, τὸ ἀβάπτιστο νήπιο, ἐφόσον δὲν ἔγινε μέλος τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας καὶ δὲν καθαγιάσθηκε μὲ τὸ Μῦρον, εἶναι εὐάλωτο ἀπὸ τὶς διάφορες δαιμονικὲς δυνάμεις καὶ τὰ πνεύματα, καί, ἐὰν πεθάνῃ, γίνεται τελώνιο ἢ σμερδάκι ἢ βρυκόλακας ἢ ἄλλο ξωτικό. Στὴν ἄλλη ζωή, ἔχει ἐπίγνωσι τῆς ἀτυχίας του αὐτῆς, τὸ θεωρεῖ ἀδικία, ἐπειδὴ δὲν ἐφρόντισαν νὰ τὸ βαφτίσουν, καὶ κατηγορεῖ τοὺς γονεῖς του ποὺ τὸ παραμέλησαν. Ἄλλωστε καὶ ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία παραινεῖ τοὺς γονεῖς «τὸ κρῖμα ἐκφεύγειν τῶν γεννωμένων, ἵνα μὴ ἀφώτιστα τελευτῶσιν» (Ἁγιασματάριον). Γι' αὐτό, ἡ μεγαλύτερη φροντίδα καὶ προσοχὴ τῶν Ἑλλήνων γονέων εἶναι νὰ μὴ πάθῃ τὸ παιδί τους, ὅσο εἶναι ἀβάπτιστο.

Τοῦ δίνουν πρῶτα-πρῶτα ἕνα εἰκονικὸ ὄνομα, τάχα γιὰ νὰ ξεγελάσουν τὰ δαιμονικά. Τὸ λένε «Δράκο», «Τσούπη»

ἢ καὶ «Χριστοδούλη». Ἔπειτα, δὲν ἀφήνουν νὰ περάση πολὺς χρόνος ὡς τὸ βάπτισμα, ἀκριβῶς γιὰ νὰ προλάβουν κάθε δυσάρεστο. Ἂν τὸ ἀβάπτιστο κινδυνεύση ἀπὸ μιὰ ξαφνικὴ ἀρρώστεια, καὶ δὲν εἶναι πρόχειρος ὁ παπᾶς, τότε ὁ πατέρας του μπορεῖ μόνος νὰ τὸ «καντηλοβαφτίση» (νὰ ρίξη ἐπάνω του λάδι καὶ νερὸ τοῦ καντηλιοῦ) ἢ νὰ τὸ «ἀεροβαφτίση» (νὰ τὸ σηκώση σταυρωτὰ 3 φορὲς στὸν ἀέρα τοῦ ὑπαίθρου καὶ νὰ πῆ : Βαφτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ τάδε... καὶ νὰ τὸ ὀνοματίση), στὴν ἀνάγκη δὲ νὰ τὸ «νεκροβαφτίση», ἂν τοῦ πεθάνη. (Φυσικά, ὅταν περάση ἡ κρίσιμη ὥρα καὶ τὸ παιδὶ ἀναρρώση, θὰ τοῦ γίνη καὶ τὸ κανονικὸ βάπτισμα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία).

Ἡ δοξασία τοῦ λαοῦ, ὅτι τὰ ἀβάπτιστα παιδιά, ποὺ πεθαίνουν, γίνονται δαιμονικά, ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι συνήθως δὲν τὰ θάβουν στὰ κοινὰ χριστιανικὰ κοιμητήρια, ἀλλὰ χωριστὰ ἢ ἔξω ἀπὸ τὸν περίβολό τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Βλ. Νεοελληνικὲς παραδόσεις γιὰ τὴ μεταλλαγὴ τῶν ἀβαπτίστων παιδιῶν σὲ ἐνοχλητικὰ δαιμόνια στὴ συλλογὴ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, Ἀθῆναι 1904, μέρος Α' (σ. 325—327) καὶ μέρος Β' (σ. 1235—6).

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἀβαρής. (Κ. Διαθήκη). Κατὰ κυριολεξίαν, ἄνευ βάρους. Β' Κορ. ια' 9 : «ἀβαρῆ ἐμαυτὸν ὑμῖν ἐτήρησα» : συμπεριεφέρθην κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε δὲν σᾶς ἐγενόμην βάρος.

Γ. Α. Γ.

Ἀβαρίμ. Ὀροσειρὰ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μωάβ, ἐκτεινομένη παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, ἐπὶ 100 περίπου χλμ. Αἱ κυριώτεραι κορυφαὶ της Ναβαῦ καὶ Φασγὰ εὑρίσκονται εἰς τὸ βόρειον τμῆμα της. Μεταξὺ τῶν ὀρέων τούτων, διεδραματίσθησαν τὰ τελευταῖα γεγονότα τῆς Ἐξόδου (Ἀριθμ. κζ' 12, λγ' 47, Δευτερ. λβ' 49, λδ' 1). Πρβλ. Ἱερωνύμου, De situ et nominibus locorum hebr. (PL 23, 867 καὶ 913).

Ἄβαρις. Μυθικὸς ἱερεὺς καὶ ἐκπρόσωπος τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος, θεωρούμενος ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Μελπομένη) ὡς ὑπαρκτός, καταγόμενος ἐκ Σκυθίας. Ἡ ἰδέα αὐτὴ τοῦ πατρὸς τῆς Ἱστορίας προῆλθεν ἴσως ἐξ ἀρχαιοτάτων παραδόσεων, αἱ ὁποῖαι ἔφερον τὸν Ἄβαριν ὡς διαδότην τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος μεταξὺ τῶν βορείων λαῶν. Παρομοίαν ἐντύπωσιν περὶ αὐτοῦ ἔχουν καὶ ἄλλοι Ἕλληνες συγγραφεῖς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Πίνδαρος, ὁ ὁποῖος τὸν ἐθεώρει σύγχρονον τοῦ Κροίσου.

Ὁ Ἄβαρις ἦτο προικισμένος παρὰ τοῦ θεοῦ ὃν ἐξυπηρέτει, διὰ θαυματουργικῶν ἰδιοτήτων, ἱππεύων χρυσοῦν βέλος καὶ ἱπτάμενος οὕτως ἀνὰ τοὺς αἰθέρας, θεραπεύων ἀσθενεῖς δι' ἐξορκισμῶν, προβλέπων τὰ μέλλοντα καὶ ἀντέχων, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος, εἰς τὴν πεῖναν. Ἐξορκισμοί του ἀναφέρονται εἰς τὸν πλατωνικὸν Χαρμίδην κ. ἀ.

Οἱ παραδεχόμενοι τὴν ἱστορικότητά του συγγραφεῖς ἐθεώρουν ὡς γεγονός, ὅτι ὁ Ἄβαρις ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα τὸν Η' ἢ Ζ' αἰῶνα.

Ἄβαροι. Ἢ Ἄβαρες. Οἱ Ὄβροι τῶν ρωσικῶν θρύλων. Κλάδος τῆς οὐραλοαλταϊκῆς φυλῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν οἱ σημερινοὶ Τοῦρκοι, Βούλγαροι καὶ Οὔγγροι - Μαγυάροι. Ἀφετηρία των ὑπῆρξε πιθανώτατα ἡ Μαντζουρία καὶ πάντως τὸ ἀσιατικὸν ὑψίπεδον. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ Ε' αἰῶνος, ἐνεφανίσθησαν κινούμενοι πρὸς τὴν νοτιοανατολικὴν Ρωσίαν, καὶ δὴ περὶ τὴν Κασπίαν καὶ τὴν Μαύρην Θάλασσαν, μὴ κατορθώσαντες ὅμως νὰ καταστήσουν ἐπὶ πολὺ χρονικὸν διάστημα εὐδιάκριτον τὴν παρουσίαν των μεταξὺ τῶν συγγενῶν των φυλετικῶς Οὔννων. Κατα τὸν ἑπόμενον αἰῶνα, καθίστανται συνεχισταὶ τοῦ ρόλου τῶν Οὔννων εἰς τὴν σκηνὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας, ἐντάξαντες τὰ ὑπολείμματα αὐτῶν, ὡς καὶ ἄλλα φῦλα, εἰς ἓν νομαδικὸν καὶ πολεμικὸν σύνολον, τοῦ ὁποίου ἀπετέλουν οἱ ἴδιοι τὴν ἰθύνουσαν τάξιν.

Οἱ Ἄβαροι ἔζων πάντοτε ὑπὸ σκηνάς, ἐντὸς διαρκῶς μετακινουμένων στρατοπέδων, ἐπιχειροῦντες συστηματικὰς ἐπιδρομάς. Ἔξοχοι πολεμισταί, βασιζόμενοι κυρίως εἰς τὸ ἱππικόν, ἐγνώριζον παραλλήλως νὰ χρησιμοποιοῦν καὶ τὴν τέχνην τῆς διπλωματίας, καταστάντες διαβόητοι διὰ τὴν δολιότητά των. Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, ἐξηπλώθησαν ἀπὸ τὴν Οὐκρανίαν, τὴν ὁποίαν τοὺς παρεχώρησεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανός, εἰς τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην, φθάσαντες ἕως τῶν ἀνατολικῶν ὁρίων τοῦ φραγκικοῦ κράτους. Οὕτω κατώρθωσαν νὰ γίνουν κυρίαρχοι τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς Βοημίας ἕως τῆς Δαλματίας. Αἱ προστριβαὶ των μὲ τὸ Βυζάντιον ἤρχισαν ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Ἰουστινιανὸν Ἰουστίνου Β', ἐπὶ δὲ Μαυρικίου (582 - 602) ἐπραγματοποίησαν λαιλαπώδεις ἐπιδρομὰς εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον. Ἀλλὰ πραγματικὸς κίνδυνος διὰ τὴν ὑπόστασιν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπεδείχθησαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἡρακλείου (610 - 641), ὅτε συνήνωσαν τὰς ἐπιδιώξεις των μὲ τοὺς Πέρσας. Διὰ πρώτην φορὰν ἐνεφανίσθησαν πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 610, καταπτοήσαντες τὸν Ἡράκλειον, ὁ ὁποῖος δὲν ἐγκατέλειψεν αὐτὴν μόνον χάρις εἰς τὴν ψυχικὴν συμπαράστασιν τοῦ πατριάρχου Σεργίου καὶ τὴν αἰσιοδοξίαν τῶν στρατιωτικῶν του συμβούλων. Τὸ 626, οἱ Ἄβαροι ἐκύκλωσαν πάλιν τὴν βασιλεύουσαν, αὐτὴν δὲ τὴν φορὰν ἐπρόκειτο περὶ πείσμονος πολιορκίας, ἡ ὁποία ἐλύθη κυρίως ἐξ αἰτίας τῆς ἐπισυμβάσης ἐξεγέρσεως τῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν.

Ἔκτοτε, οἱ Ἄβαροι ἔπαυσαν νὰ ἔχουν βλέψεις εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀσχολούμενοι πλέον μὲ τὴν στερέωσιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχίας των ἐπὶ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον τὴν συγκράτησιν, τὴν ὁποίαν ἤθελον. Οἱ Σλάβοι τῆς Βοημίας πρῶτον καὶ οἱ Βούλγαροι ὕστερον ἀπεσπάσθησαν καὶ ἵδρυσαν ἀνεξάρτητα κράτη, ἐνῷ οἱ Βαυαροὶ καὶ οἱ Φράγκοι, εἰς συνοριακὰς συγκρούσεις, τοὺς προεκάλουν συνεχῆ αἱμορραγίαν. Οἱ τελευταῖοι δὲ κατώρθωσαν τέλος, ἰδίως διὰ τῶν ἀποφασιστικῶν μαχῶν τοῦ 791 καὶ τοῦ 796, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ἐπὶ τοῦ ἀβαρικοῦ ἐδάφους, ὄχι μόνον νὰ διαλύσουν τὴν κυριαρχίαν των, ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς ἐξανεμίσουν ὡς λαόν. Πράγματι, οἱ ὑπολειφθέντες Ἄβαροι διεσκορπίσθησαν ἰδίως εἰς τὴν Βουλγαρίαν καί, ἐκχριστιανισθέντες, ἀφωμοιώθησαν τέλος μὲ τοὺς Οὔγγρους. Τὸν Θ' αἰῶνα, τὸ ὄνομά των ἐκλείπει ὁριστικῶς.

Τὸ ὅτι οἱ Ἄβαροι ὑπῆρξαν ἀφορμὴ συνθέσεως τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου, ὡς ἀναφέρει ἡ παράδοσις, εἴτε ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σεργίου, εἴτε ὑπὸ τοῦ συγχρόνου του ποιητοῦ Πισίδου, δὲν φαίνεται πιθανόν.

Ἄβας. Υἱὸς τοῦ Λυγκέως καὶ τῆς Ὑπερμνήστρας, θυγατρὸς τοῦ Δαναοῦ, ἥτις, παρὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ πατρός της, ἠρνήθη νὰ φονεύσῃ τὸν μνηστῆρα της. Κατ' ἄλλας παραδόσεις, ἦτο υἱὸς τοῦ Μελάμπου ἢ τοῦ Ἄλκωνος ἢ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀρεθούσης ἢ καὶ ἄλλων. Ἦτο ἱδρυτὴς τῆς πόλεως Ἀβῶν τῆς Φωκίδος (πλησίον τοῦ σημερινοῦ χωρίου Ἔξαρχος τῆς Λοκρίδος) καὶ ἐπώνυμος ἄρχων τῶν Ἀβάντων, οἵτινες ὑπέταξαν τὴν Εὔβοιαν, ἥτις ἔκτοτε ὠνομάσθη ἐξ αὐτῶν Ἀβαντίς, καὶ οἱ ὁποῖοι ἔλαβον μέρος εἰς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον (Ἰλ. Β' 536-545). Κατά τινα παράδοσιν, ὅταν ὁ Λυγκεὺς ἐπληροφορήθη παρὰ τοῦ υἱοῦ του Ἄβαντος τὸν θάνατον τοῦ πενθεροῦ του Δαναοῦ, ἐχάρη τόσον, ὥστε τοῦ ἐδώρησε μιὰν ἀσπίδα, τὴν ὁποίαν ὁ Δαναὸς εἶχεν ἀφιερώσει εἰς τὴν θεὰν Ἥραν, εἰς τὸ Ἡραῖον τοῦ Ἄργους, ἵδρυσε δὲ καὶ ἀγῶνας πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς. Ἡ ἀσπὶς αὕτη εἶχε τοιαύτην φήμην, ὥστε λέγεται, ὅτι κάποτε, φερομένη εἰς μίαν μάχην ὑπό τινος νεανίου, ἤρκεσε μόνη αὐτή, διὰ νὰ τραποῦν εἰς φυγὴν οἱ ἐχθροί.

Β. Ι. Κ.

Ἀβασγοί. Ἢ Ἀβασκοὶ ἢ Abasgi (κατὰ Πλίνιον). Ἀρχαιότατος λαός, κατοικῶν εἰς τὸν ἀνατολικὸν μυχὸν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, μεταξὺ τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ Καυκάσου καὶ τοῦ ποταμοῦ Φάσιδος. Κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἡ χώρα των ἦτο τόπος ἐξορίας κακοποιῶν. Ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, ἐξωρίσθησαν εἰς αὐτὴν πλήθη χριστιανῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀργότερον ἐχρησιμοποιήθη ἐπανειλημμένως ὡς περιοχὴ καταδίκης. Ἡ Πιτυοῦς, εἰς τὴν ὁποίαν τελικῶς ἐξωρίσθη ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, εὑρίσκετο εἰς τὰ βόρεια μέρη τῆς χώρας των.

Οἱ Ἀβασγοί, ὡς φαίνεται, ἦσαν αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς, ὑπολείμματα τῆς στρατιᾶς τοῦ φαραὼ Σεσώστριος, ὁ ὁποῖος εἶχε προελάσει μέχρι τῆς Κολχικῆς (Ἡροδότου 1, 103-105, Διοδώρου Σικελιώτου 1, 28, 52). Ἴσως ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ καὶ ἡ ἐξήγησις τοῦ ἐθίμου τῆς περιτομῆς, τὸ ὁποῖον ἐτήρουν πιστῶς.

Μέχρι τοῦ ΣΤ' αἰῶνος, παρέμενον εἰς κατάστασιν βαρβαρότητος. Αἱ θρησκευτικαὶ των ἀντιλήψεις ἦσαν πρω-

τόγονοι. Ὁ βυζαντινὸς ἱστορικὸς Προκόπιος μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι μέχρι τῆς ἐποχῆς του († 562) «ἄλση τε καὶ ὕλας ἐσέβοντο, θεοὺς γὰρ τὰ δένδρα βαρβάρῳ τινὶ ἀφελείᾳ ὑπώπτευον εἶναι» (Πολεμ. Γοτθ. IV 3, C 18-20. Ἔκδ. Βόννης 1833). Τὸ φοβερώτερον ὅμως ἦτο, ὅτι οἱ βασιλεῖς των, διὰ νὰ πλουτίζουν, συνήθιζον νὰ εὐνουχίζουν διὰ τῆς βίας τοὺς ὡραίους ἐφήβους καὶ νὰ τοὺς πωλοῦν εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ ἀργότερον εἰς τοὺς Βυζαντινούς. «Οἱ πλεῖστοι καὶ οὐχ ἥκιστα ἐν τῇ βασιλέως αὐλῇ γένος Ἀβασγοὶ ἐτύγχανον ὄντες» (Προκοπ. ἔνθ. ἀν. IV, 3, D9). Οἱ βάρβαροι δὲ ἐκεῖνοι ἡγεμόνες, διὰ νὰ ἀποφύγουν ἐνδεχομένην ἐκδίκησιν, ἐπεσφράγιζον, κατὰ κανόνα, τὸ ἔγκλημά των μὲ ἕνα δεύτερον· ἐθανάτωναν τοὺς πατέρας τῶν νέων: «τούς τε πατέρας ἔκτεινον εὐθύς».

Ἡ θηριωδία αὐτὴ ἔπαυσε τὸν ΣΤ΄ αἰῶνα, μὲ τὴν εἴσοδον τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν βάρβαρον αὐτὴν περιοχήν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβεν αὐστηρότατα μέτρα διὰ τὴν κατάργησίν της. Ἔστειλε προσωπικῶς ἕνα ἐκ τῶν αὐλικῶν του, τὸν Ἀβασγὸν Εὐφραντᾶν, καὶ ἀπηγόρευσε ρητῶς τὸν εὐνουχισμὸν καὶ ἐξανδραποδισμὸν τῶν νέων. «Διαρρήδην ἀπεῖπε (Ἰουστινιανὸς) μηδένα τὸ λοιπὸν ἐν τούτῳ τῷ ἔθνει τὴν ἀρρενωπίαν ἀποψιλοῦσθαι» (Προκοπ. ἔνθ. ἀν. IV, 3, D15. Πρβλ. Εὐαγρίου Σχολαστικοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Δ΄, κβ΄, PG 86, 2740.

Ἐν συνεχείᾳ, ὁ Ἰουστινιανὸς «ἱερὸν τῆς Θεοτόκου ἐν Ἀβασγοῖς οἰκοδομησάμενος, ἱερέας αὐτοῖς κατεστήσατο. Ὅθεν ἐς τὸ ἀκριβέστερον τὰ χριστιανῶν ἐξέμαθον δόγματα» (Εὐαγρίου Σχολαστικοῦ ἔνθ. ἀν.) καὶ «ἅπαντα ἤθη τῶν χριστιανῶν» (Προκ. ἐν. ἀν. IV, 3, D23).

Ὑπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ Ἡλίου τῆς Δικαιοσύνης, μία νέα ζωὴ ἀρχίζει νὰ ἀνθίζῃ εἰς τὴν πρώην ἐν σκιᾷ θανάτου βεβυθισμένην χώραν. Τὰ πάντα ἀλλάσσουν.«Ἅπαντα ἐν Ἀβασγοῖς ἐπὶ τὸ ἡμερώτερον τετύχηκε μεταμπίσχεσθαι» (Προκοπ. ἔνθ. ἀν. IV, 3, D11).

Συντόμως ὅμως καὶ πάλιν ὁ πνευματικὸς οὐρανὸς τῶν Ἀβασγῶν ἐσκοτίσθη. Περὶ τὰ τέλη τοῦ Ζ΄ αἰῶνος, ὑπέκυψαν εἰς τοὺς Ἄραβας, τὸ 986 εἰς τοὺς Γεωργιανούς, τὸν ζυγὸν τῶν ὁποίων ἀπέσεισαν ἐπὶ τῆς μογγολικῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Τσεγκίς-Χὰν καὶ τοῦ Ταμερλάνου, καί, τέλος ὑπέκυψαν εἰς τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι τοὺς ἄφησαν μὲν ποιάν τινα ἐθνικὴν αὐτοτέλειαν, τοὺς ὑπεχρέωσαν ὅμως διὰ τῆς βίας νὰ δεχθοῦν τὸ Ἰσλάμ. Οὕτω, ἡ σκιὰ τοῦ πρωτογονισμοῦ ἡπλώθη ἐκ νέου εἰς τὴν τάλαιναν αὐτὴν φυλήν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος, οἱ Ἀβασγοὶ ἦσαν πολυάριθμοι. Τὸ 1824, ὑπήχθησαν ὑπὸ ἰδίους ἡγεμόνας εἰς τὴν Ρωσίαν, τὸ 1864 ὑπετάγησαν πλήρως καὶ μετὰ τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον ἤρχισαν νὰ μεταναστεύουν ἀθρόως εἰς τὴν Τουρκίαν. Τὰ λείψανα τῆς φυλῆς ἐκράτησαν τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν των, ἡ ὁποία εἶναι μία ἐκ τῶν δυσκολωτέρων καυκασίων διαλέκτων, καὶ ἐγκατεστάθησαν βορείως τοῦ Πότι, ἀδύνατα ἴχνη μιᾶς ταραχώδους ζωῆς αἰώνων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ἐκτὸς τῶν πηγῶν, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται ἐντὸς τοῦ κειμένου, ἰδέ: Ἀρχιεπ. Χρυσάνθου, Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος, Ἀθῆναι 1933, σ. 39—40, 96, 99, 146. Κ. Ἀμάντου, Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ Κράτους, Α΄, Ἀθῆναι 1939, σ. 234. K. S. Latourette, History of the expansion of Christianity, II, London, 1938, σ. 235.

ΑΝΑΣΤ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΣ

Ἀβάσιμος κατηγορία. Ὁ ὀρθόδοξος χριστιανός, οἱανδήποτε φέρων ἰδιότητα ἐντὸς τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι τοῦ Κληρικοῦ ἢ τοῦ Μοναχοῦ ἢ τοῦ λαϊκοῦ, ὑποχρεοῦται εἰς ἀπαρέγκλιτον τήρησιν τῶν ὑπὸ τοῦ κανονικοῦ νομοθέτου τεθειμένων κανόνων δικαίου πρὸς διατήρησιν καὶ διαφύλαξιν τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐννόμου τάξεως. Πᾶσα παράβασις οἱουδήποτε τῶν ἀνωτέρω κανόνων δικαίου, ἀπαγορευτικοῦ ἢ ἐπιτακτικοῦ περιεχομένου, συνεπάγεται τὰς ὑπὸ τούτων ἀπειλουμένας κυρώσεις κατὰ τοῦ δράστου, ἐφ' ὅσον ἀποδειχθῇ ἡ εἰς βάρος τούτου ἀπαγγελθεῖσα κατηγορία. Ἡ τοιαύτη κατηγορία, μὴ ἀποδεικνυομένη πλήρως κατὰ τὸ στάδιον τῆς προδικασίας, διότι τὸ ἐκ τῆς κατὰ τοῦ κατηγορουμένου σχηματισθείσης δικογραφίας ἀποδεικτικὸν ὑλικὸν μαρτυρεῖ ὑπὲρ τῆς ἀθῳότητος αὐτοῦ, χαρακτηρίζεται ὡς ἀβάσιμος, ἤτοι ἀστήρικτος. Τὸ ἀβάσιμον τῆς κατηγορίας πιστοποιεῖ ἀπαλλακτικὸν βούλευμα ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῆς ἁρμοδίας καὶ κινησάσης τὴν κατὰ τοῦ κατηγορουμένου κανονικὴν ποινικὴν δίωξιν ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς. Ἐπίσης, ἐφ' ὅσον ἐκ τῆς προδικασίας προέκυψαν ἐνδείξεις ἐνοχῆς τοῦ κατηγορουμένου, ὁπότε διετάχθη ἡ εἰσαγωγὴ αὐτοῦ εἰς ποινικὴν δίκην, ἡ κατηγορία δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ἀβάσιμος ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου, ἐὰν ἐκ τῆς ἐνώπιον τούτου ποινικῆς διαδικασίας ἀπεδείχθη πλήρως ἡ ἀθῳότης τοῦ κατηγορουμένου. Πλείω βλ. εἰς Παν. Ἰ. Παναγιωτάκου, Σύστημα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὺν αὐτοῦ, Γ΄, (τὸ Ποινικὸν Δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας), 1962, σ. 145.

ΠΑΝ. Ι. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ

Ἀβάσκαντος. Ἢ ἀβασκάνιστος: Ὁ μή, ἕνεκα βασκανίας (ματιάσματος, κακοῦ ματιοῦ ἢ λόγου ἢ χειρονομίας) προσβαλλόμενος ὑπὸ νόσου τινὸς ἢ ἀτυχήματος (ἀβασκαίνω). Ὁ λαὸς πιστεύει, ὅτι, δι' ὡρισμένων μετάλλων, φυτῶν, κωδωνίσκων διὰ τὰ ζῷα, ἐξορκισμῶν, χειρονομιῶν, ἰδίως δὲ διὰ τῶν φυλακτηρίων (χαϊμαλιά), ἀποτρέπεται ἡ βασκανία. Ἡ Ἐκκλησία δέ, διὰ σχετικῶν εὐχῶν τοῦ Μ. Βασιλείου, θεωρεῖ ἀβασκάντους τοὺς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἐπικαλουμένους πρὸς ἀποδίωξιν τοῦ πονηροῦ πνεύματος, τῆς αἰτίας δηλ. τῆς βασκανίας. Ἰδοὺ φράσεις τινὲς τῶν σχετικῶν εὐχῶν: «Καὶ ἢ ὑπὸ ὡραιότητος ἢ ἀνδρείας ἢ εὐτυχίας ἢ ζήλου καὶ φθόνου ἢ βασκανείας συνέβη... Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Βασιλεὺς τῶν αἰώνων, ὁ Παντοκράτωρ καὶ Παντοδύναμος, ὁ... μετασκευάζων μόνῳ τὸ βούλεσθαι, αὐτὸς καὶ νῦν...» (Μικρὸν Εὐχολόγιον Ἀπ. Διακονίας, Ἀθῆναι 1956, σ. 264).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ν. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, Γ΄, σ. 385. Τοῦ αὐτοῦ, Προλήψεις καὶ δοξασίαι τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ, εἰς περ. Ἀνατολικὴ Ἐπιθεώρησις, Α΄, σ. 537 - 40 καὶ 569 - 76. Γ. Μέγα, Λαογραφία, Β΄.

ΣΠΥΡ. Ν. ΑΒΟΥΡΗΣ

Ἀβάσου, Μονή. Κειμένη εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ χωρίου Ἄνω Κοτσανόπουλον, ἐν τῷ τμήματι Λακκοπούλας Πρεβέζης, ᾠκοδομήθη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Ἡ προσωνυμία Ἀβάσου ἐλήφθη, κατὰ τὸν Ἄρτης Σεραφεὶμ Α΄, ἔκ τινος ὁμωνύμου ἐν Ρωσίᾳ ἐμπόρου, ἔχοντος ἰδιοκτησίαν τὴν περιοχὴν ταύτην, ἐν ᾗ ἡ Μονὴ ἱδρύθη προφανῶς ὡς κτητορική, καθ' ὅσον φαίνεται, ὅτι κατ' ἀρχὰς ὡς ἡγούμενος καὶ ἐφημέριος διετέλει ἱερομόναχος ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀβασιωτῶν, μετὰ δὲ ταῦτα κατέστη ἐνοριακή, ὑπαχθεῖσα εἰς τὴν ἄμεσον διοίκησιν τῆς Ἰ. Μητροπόλεως.

Ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων ἀλβανικῶν στιφῶν ὑπέστη καὶ ἡ Μονὴ αὕτη καιρίαν καταστροφήν, ἐξ ἧς ἀργότερον ἀνέλαβεν, ἀνακαινισθεῖσα μερίμνῃ τῆς Ἐκκλησίας, ἡγουμενεύοντος τοῦ ἐκ Θεσπρωτικοῦ Πρεβέζης ἱερομονάχου Κυπριανοῦ. Τὸ ἔργον ἤχθη εἰς πέρας τὸ 1853, καθ' ἃ μαρτυρεῖ ἐπιγραφή, κειμένη εἰς τὸ ὑπέρθυρον τοῦ καθολικοῦ (ἐξωτερικῶς), ἔχουσα οὕτω: «1853, Μαΐου 18, ἐκτίσθη οὗτος ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος Ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου Ἁγίου Ἄρτης κυρίου Σωφρονίου, διὰ συνδρομῆς τῶν ἐπιτρόπων κυρίου ἡγουμένου Κυπριανοῦ καὶ Ἰωάννου». Δι' ἐξόδων καὶ δαπάνης ἐπίσης αὐτοῦ καὶ συνδρομῆς τοῦ ρηθέντος Ἰω. Πεπόνη — καθ' ἃ ἐπίσης ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς πληροφορούμεθα — ἱστορήθη ἐσωτερικῶς ὁ Ναὸς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν διὰ βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν.

Ἡ ὑπ' ὄψιν Μονὴ ἐκέκτητο ἀγρούς τινας, ἐλαιόδενδρα, ἕνα ὑδρόμυλον καὶ ποίμνια, ἅτινα δὲν ἐπήρκουν διὰ τὴν ἐπιβίωσιν αὐτῆς. Ἐντεῦθεν, κατὰ τὸ 1916, προτάσει τοῦ τότε μητροπολίτου Νικοπόλεως Ἰωακεὶμ Β΄, ἐφαρμόζοντος ἐν προκειμένῳ διάταξιν τοῦ περὶ Μονῶν Νόμου ΓΥΙΔ΄, συνεχωνεύθη τῇ κεντρικῇ ἱερᾷ καὶ ἱστορικῇ Μονῇ Ζαλόγγου, ἀποτελέσασα Μετόχιον αὐτῆς. Μετὰ παρέλευσιν ὅμως δωδεκαετίας, ἡ σχηματισθεῖσα ἐν Πρεβέζῃ ἐπιτροπὴ ἐκκαθαρίσεως τῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας χριστιανικῶν λεγομένων κοινοτήτων ἐθεώρησε σκόπιμον, ὅπως θέσῃ χεῖρα εἰς τὰς περιουσίας τῶν Μονῶν τοῦ τμήματος Πρεβέζης, παραχωροῦσα τὴν διαχείρισιν τούτων, ἄρα δὲ καὶ τῆς Ἀβάσου, εἰς τὰ Ταμεῖα ἐκπαιδευτικῆς προνοίας.

Ἀφεθεῖσα δ' ἔκτοτε εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἄνευ οὐδεμιᾶς στοργῆς καὶ προστασίας, παρὰ τὰς συνεχεῖς διαμαρτυρίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀπώλεσεν ἅπαντα τὰ κτηριακὰ αὐτῆς συγκροτήματα, ἐρημωθέντα καὶ καταστραφέντα, σήμερον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ναὸς τυγχάνει ἑτοιμόρροπος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Σεραφείμ, Μητροπολίτου Ἄρτης, Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς ποτε ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου ἠπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης καὶ τῆς ὡσαύτως νεωτέρας πόλεως Πρεβέζης, Ἀθῆναι 1884, σ. 261 - 262. Κτηματικὴ περιουσία τῶν Ἰ. Μονῶν καὶ Ἰ. Ναῶν τῆς περιφερείας Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης (Χειρόγραφον) 1921. Φιλ. Βιτάλη, Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Ζαλόγγου, Ἀθῆναι 1959, σ. 12, 50, 52, 65 κ.ἑξ.

ΦΙΛ. Α. ΒΙΤΑΛΗΣ

Ἀβατάρα. Σανσκριτικὸς ὅρος, σημαίνων «κάθοδος». Ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὴν ἔλευσιν καὶ ἐνσάρκωσιν ὑπερφυσικῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς, μὲ σκοπὸν τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου ἐκ κινδύνων ἢ τὴν παρηγορίαν. Ἡ ἀβατάρα δὲν εἶναι πάντοτε ἐνανθρώπησις, ἀλλὰ καὶ πρόσληψις μορφῆς ζῴου.

Ἄβατον Μονῆς. Clausura. Ὀνομάζεται οὕτω τὸ σύνολον τῶν διατάξεων, διὰ τῶν ὁποίων θεσπίζεται ἡ ἀπαγόρευσις τῆς εἰσόδου ἢ διαμονῆς ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ περιβόλου τῆς Μονῆς εἰς ὡρισμένης κατηγορίας πρόσωπα, πρὸς ἀποφυγὴν ἀφορμῆς βλασφημίας καὶ σκανδάλου (Α' Κορ. α' 31-33, ια' 1, Καν. ιη' Β' Νικαίας (Σ.Β. 628).

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπαγορεύσεως αὐτῆς ἀνάγεται εἰς τὸν ἱδρυτὴν τοῦ μοναχικοῦ βίου, τὸν Μέγαν Ἀντώνιον, ὁ ὁποῖος εἰς τὸν Ι' κανόνα του πρὸς τοὺς πνευματικοὺς του υἱούς, τοὺς μοναχούς, παραγγέλλει: «Μὴ συγχώρει νὰ σὲ πλησιάσῃ γυνή, μηδὲ ἀνέχου, ἵνα θέσῃ τὸν πόδα εἰς τὴν κατοικίαν σου, διότι ἐπέρχεται ὀπισθόπους ἡ ὀργή (βλ. Δ. Πετρακάκου, Μοναχικοὶ Θεσμοί, Λειψία 1907, σ. 39). Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, αἱ μοναὶ διακρίνονται εἰς ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι τηροῦν αὐστηρῶς τὸ ἄβατον, καὶ εἰς ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι δὲν τηροῦν τοῦτο αὐστηρῶς.

Ἐν προκειμένῳ, εἰς τὰς Μονάς, αἱ ὁποῖαι τηροῦν αὐστηρῶς τὸ ἄβατον

Α) Εἰς τὰς ἀνδρικὰς ἀπαγορεύεται ἡ εἴσοδος:

α) Εἰς τὸ θῆλυ γένος, οἱασδήποτε ἡλικίας ἢ καταστάσεως (ἐγγάμους, ἀγάμους, κοσμικὰς ἢ μοναστρίας, ν. ΡΛΓ' γ', Β.Δ. «περὶ μοναστηρίων καὶ μοναχῶν» α' ιθ' κ' Σύνοψ. Βασιλικῶν Μ. VII JGR. Ε' 434-435, Ecloga ad prochizon mutata ΚΓ' 9 ΛΗ 7 (JGR, στ' 274, 305, Synopsis minor Μ' ρκβ-ρκγ (JGR τ. ΣΤ' 466) Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ χρυσόβουλον ἔτους 1088 (Acta, ΣΤ', σ. 45-46). Ἡ παράβασις τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης ἐπισύρει τὰς ἑξῆς ποινάς: Κατὰ τῶν γυναικῶν, τῶν καθευδουσῶν εἰς μοναστήρια τῶν ἀνδρῶν, ἐπιβάλλεται ἡ ποινὴ τοῦ ἀφορισμοῦ (καν. μζ' Τρούλλου [Σ.Β. 416]), κατὰ δὲ τῶν εἰσαγαγόντων γυναῖκας εἰς τὰς Μονὰς ἀνδρῶν μοναχῶν, τοῦ ἡγουμένου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μοναστηριακῶν ἀρχόντων ἐπιβάλλεται ἐπιτίμησις, ἐὰν δέ, παρὰ ταῦτα, ἐπιμένωσιν, καθαιροῦνται (καν. ιη' τῆς Β' Νικαίας [Σ.Β. 628], Μ. Γεδεών, Κανονικαὶ Διατάξεις, Α', σ. 304). Εἰς ἐξαιρετικὰς τινας περιπτώσεις, δύναται, ὅμως, νὰ ἐπιτραπῇ ἡ εἴσοδος γυναικῶν, ὅπως: 1) πρὸς περίθαλψιν ἀσθενοῦντος συγγενοῦς, μοναχοῦ, 2) διὰ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν κηδείαν τούτου ἢ παράστασιν κατὰ τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ καὶ 3) πρὸς παρακολούθησιν τῆς θείας λειτουργίας κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ Δεσποτικὰς ἑορτάς.

Εἰς τὰς Μονὰς ὅμως τοῦ Ἁγ. Ὄρους, ἡ ἀπαγόρευσις τῆς εἰσόδου τοῦ θήλεος γένους ἰσχύει ἄνευ ἐξαιρέσεώς τινος, ἡ παράβασις δὲ ταύτης τιμωρεῖται αὐστηρότατα (ἄρθρα 163 Γ.Κ.Α.Ο., 186 Κ.ΧΑ.Ο., 4 3β τοῦ Ν.Α., Α.Ο., κατὰ προσθήκην δὲ ἄρθρων 1-2 τοῦ Ν.Δ. 2623/1953, ἡ παράβασις τοῦ ἄρθρ. 186 Κ.Χ.Α.Ο. ἐπισύρει ποινὴν φυλακίσεως 2 μηνῶν ἕως ἑνὸς ἔτους, μὴ ἐξαγοραζομένην). Ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ θήλεος γένους ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰ ζῷα (ἄρθρ. 163 Γ.Κ.Α.Ο). Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κρήτης, ρητῶς ἀπαγορεύεται ἡ παρουσία γυναικῶν εἰς τὰς Ἰ. Μονὰς ἀνδρῶν (ἄρθρ. 130 Καταστατικοῦ Νόμου τῆς ἐν Κρήτῃ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ν. 276/1920).

β/ Εἰς παῖδας νέους καὶ ἀγενείους (σπανούς), ἀδιαφόρως ἐὰν οὗτοι ἔχουν συγγενικὴν σχέσιν πρός τινα τῶν ἐν τῇ Μονῇ μοναχῶν.

Κατὰ τῶν εἰσαγόντων τούτους μοναχῶν, οἵτινες «συντρώγουν καὶ συμπίνουν μετ' αὐτῶν», ὡς καὶ κατὰ τῶν προϊσταμένων Μοναστηριακῶν ἀρχῶν, ἐφ' ὅσον, λαβοῦσαι γνῶσιν τοῦ πράγματος δὲν ἀπομακρύνουν τούτους, ἐπισύρεται ἡ ποινὴ τοῦ ἀφορισμοῦ (Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, Χρυσόβουλον ἔτους 1088 [Acta, ΣΤ', σ. 45-46], Γαβριὴλ Γ', Οἰκ. Πατρ., Συνοδικὸς τόμος ἔτους 1705 περὶ τῆς τῶν Σιναϊτῶν διοικήσεως).

γ/ Εἰς ἐκτετμημένους εὐνούχους (castrati), λόγῳ τῆς ἀνηθίκου τεχνητῆς ἐκτροπῆς ἀπὸ τοῦ φύλου, ἡ ὁποία προσδίδει εἰς αὐτοὺς θηλυπρεπῆ χαρακτηριστικὰ καὶ συμπεριφοράν, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἀπᾴδει ἡ παρουσία των εἰς τὰς ἱερὰς Μονὰς (Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, ὡς ἄνω, Τυπικὸν Ἁγίου Σάββα (Byzantinische Zeitschrift, Λειψία 1892-1909, ἔκδ. K. Krumbacher, III, σ. 168), Ἀρμενόπουλος Β' η' 2).

Οἱ ἡγούμενοι ἢ κελλιῶται τοῦ Ἁγ. Ὄρους, εἰσάγοντες τοιούτους πρὸς ἐργασίαν εἰς τοὺς ἀγροὺς ἢ εἰς τὰ κελλία των, ἐὰν μετὰ διπλῆν παραγγελίαν πρὸς ἀπομπὴν τούτων δὲν συμμορφωθοῦν, ἐκδιώκονται ἐκ τοῦ ἁγιωνύμου τόπου (Ἰωάννου Τσιμισκῆ, Α' Τυπικόν, ἄρθρ. 188 Κ.Χ.Α.Ο).

δ/ Εἰς ἄγνωστα καὶ ὕποπτα ἄτομα, μὴ φέροντα μεθ' ἑαυτῶν πιστοποιητικὰ ταυτότητος, (βλ. καὶ ἄρθρ. 176 Κ.Χ.Α.Ο, κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ ἀφικνούμενοι εἰς Ἁγ. Ὄρ. ἵνα ἐπισκεφθοῦν μονήν τινα, δέον νὰ ἐφοδιασθοῦν παρὰ τῆς ἱερᾶς Ἐπιστασίας δι' εἰδικῆς ἀδείας, ἡ ὁποία ὀνομάζεται διαμονητήριον). Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἐθεσπίσθη κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, διότι εἰς τὰς Ἰ. Μονὰς κατέφευγον λιποτάκται καὶ φυγόδικοι, κατατασσόμενοι εἰς μοναστηριακὴν ὑπηρεσίαν ἢ δηλοῦντες ὅτι προτίθενται νὰ ἐπιλέξουν τὸν μοναχικὸν βίον (βλ. τὴν ἀπὸ 23/9/1839 καὶ ὑπ' ἀριθ. 7985/8056 ἐγκύκλιον τῆς Ἰ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος).

Β) Εἰς τὰς γυναικείας Ἰ. Μονὰς ἀπαγορεύεται ἡ εἴσοδος τοῦ ἄρρενος γένους, μηδὲ τῶν εὐνούχων καὶ τῶν ψαλτῶν ἐξαιρουμένων. Κατὰ παντός, εἰσερχομένου καὶ μάλιστα διανυκτερεύοντος εἰς γυναικείαν Ἰ. Μονήν, ἐπιβάλλεται ἡ ποινὴ τοῦ ἀφορισμοῦ. Ἐν τούτοις, ἐπιτρέπεται ἡ εἴσοδος ἀνδρῶν εἰς τὰς κάτωθι ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις:

α) Δι' ἐπίσκεψιν συγγενοῦς μοναχῆς, ἐγκαταβιούσης ἐν τῇ Ἰ.Μ., ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι θὰ γίνῃ σύντομος μετ' αὐτῆς συνομιλία, παρουσίᾳ τῆς ἡγουμένης, καὶ ταχεῖα ἐκεῖθεν ἀναχώρησις τοῦ ἐπισκέπτου (κάν. κ' τῆς Β' Νικαίας [Σ.Β. 637-638] καὶ Acta, Ε', σ. 346-348).

β) Ἰατροῦ δι' ἐπίσκεψιν ἀσθενούσης μοναχῆς.

γ) Ἱερέως πρὸς τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας καὶ μυστηρίων ἐν γένει (συνήθως γέροντος, παραμένοντος εἰς οἰκίσκον ἐγγὺς τοῦ πυλῶνος).

δ) Τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου πρὸς ἄσκησιν τῶν ποιμαντορικῶν του καθηκόντων.

ε) Ἀποκρισαρίων, ἐπιμελουμένων τῶν τῆς Ἰ. Μονῆς, μεθ' ὧν ἡ ἡγουμένη συζητεῖ μεταξὺ τῶν δύο πυλώνων, ἐξερχομένη συνοδείᾳ δύο γραιῶν μοναζουσῶν, εἰσέρχεται δὲ πάραυτα εἰς τὴν Μονὴν ἅμα τῷ πέρατι τῆς συζητήσεως.

στ) Ἐπιτρέπεται ἡ εἴσοδος ἀνδρῶν, προκειμένου δι' ἐργασίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκτελεσθοῦν ἀπὸ τὰς μοναζούσας (ταφὴ νεκροῦ, οἰκοδομικαὶ ἢ ἄλλαι ἐργασίαι κ.λ.π.).

Πρὸς κατασφάλισιν τοῦ ἀβάτου τῶν Ἰ. Μονῶν, αὗται πρέπει νὰ εἶναι καλῶς περιτειχισμέναι, ἐπιτρεπομένης τῆς εἰσόδου καὶ ἐξόδου διὰ μιᾶς θύρας ἢ δύο τὸ πολύ. Προβλέπεται δὲ ἡ ἀνάθεσις καθηκόντων θυρωροῦ τῆς Μονῆς ἀναλόγως, εἰς μοναχοὺς ἢ μοναχάς, γηραιούς, σώφρονας καὶ μεμαρτυρημένης χρηστότητος, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται πορτάριοι ἢ πορτάρισσες. Τούτων ἐπιβεβλημένον καθῆκον εἶναι νὰ ἐλέγχουν τὴν εἰς τὴν Μονὴν εἴσοδον καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἔξοδον, μὴ ἐπιτρεπομένων τούτων ἄνευ ἡγουμενικῆς ἀδείας (Νεαρὰ Ἰουστινιανοῦ ρλγ', κεφ. α' καὶ β' ν. ΡΛΓ', ε' Β.Δ., α, κγ').

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ φιλοξενία (τὸ ξενοδοχεῖν) ἀποτελεῖ μίαν τῶν βασικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ χριστιανοῦ (Α' Τιμ. ε' 10), ἵνα διευκολύνωνται οἱ, χάριν προσκυνήματος, ἐπισκεπτόμενοι τὰς Ἰ. Μονὰς ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἐπετράπη ἡ δημιουργία ἐκτὸς τοῦ περιβόλου, ἀλλ' ἐγγὺς αὐτῶν, ξενώνων, ὀνομαζομένων καὶ «Ἀρχονταρικίων», εἰς τοὺς ὁποίους καταλύουν οἱ ἐπισκέπται (ἐν σχέσει μὲ τὴν μοναστικὴν φιλοξενίαν, βλ. κανόνα τοῦ Ἁγ. Παχωμίου εἰς Δ. Πετρακάκου, Μοναχικοὶ Θεσμοί, σ. 106).

Τὸ ἄβατον κρατεῖ καὶ ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ (G. Holböck, Kirchenrecht, I, σ. 458, Ed. Eichmann-Kl. Mörsdorf, Kirchenrecht, I, σ. 511).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Κ. Μ. Ράλλη, Περὶ τοῦ Ἀβάτου τῶν Μοναστηρίων κατὰ τὸ Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1898. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐγχειρίδιον Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι 1927. Παν. Παναγιωτάκου, Σύστημα τοῦ

Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὺν αὐτοῦ, Δ΄. Τὸ Δίκαιον τῶν μοναχῶν, Ἀθῆναι 1957).

ΓΕΩΡΓ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

(Λαογραφία). Οἱ κυριώτερες περιπτώσεις χριστιανικοῦ «ἀβάτου» γιὰ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ εἶναι αὐτὲς ποὺ ἀφοροῦν τὶς γυναῖκες, σὲ ὡρισμένες ὧρες καὶ γιὰ ὡρισμένους χώρους. Εἶναι γνωστό, ὅτι ἀπαγορεύεται νὰ μποῦν γυναῖκες στὸ «Ἱερὸ» ἢ «Ἅγιο Βῆμα» τῆς ἐκκλησίας, κι' αὐτὸ γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὴν πρώτη νηπιακὴ ἡλικία, ὅταν ὁ ἱερεύς, στὸ σαράντισμα τῆς λεχοῦς, ἐνῶ ὁδηγεῖ τὸ νεογέννητο ἀγόρι στὸ Ἱερό, ἀποφεύγει νὰ κάμῃ τὸ ἴδιο γιὰ τὸ κορίτσι. Παλαιότερα, οἱ γυναῖκες δὲν προχωροῦσαν οὔτε ὡς τὸ κέντρο τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἔμεναν στὸν γυναικωνίτη καὶ τὰ κατηχούμενα. Ἀποφεύγουν καὶ τώρα νὰ μποῦν ὁλότελα στὴν ἐκκλησία, ὅταν ἔχουν τὴ φυσιολογικὴ ἀδιαθεσία τους ἢ τοὐλάχιστο δὲν προσκυνοῦν. «Ἄβατος» τοὺς εἶναι ἡ ἐκκλησία καὶ στὸ διάστημα τῶν 40 ἡμερῶν ἀπὸ τὸν τοκετὸ ὡς τὸ σαράντισμα, καθὼς ἐπίσης καὶ σὲ περίπτωσι ἀποβολῆς, ὁπότε χρειάζεται νὰ πάρουν πρῶτα εὐχές, γιὰ νὰ ἐκκλησιασθοῦν.

Ἄλλη γνωστὴ στὸν ἑλληνικὸ λαὸ περίπτωσις ἀβάτου εἶναι τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἐπίσκεψις ἢ τὸ πλησίασμα γυναικῶν στὰ Μοναστήρια, ἀκόμη καὶ τῶν θηλυκῶν ζώων. Ὑπάρχουν συναξαρικὲς διηγήσεις, ποὺ ἀναφέρουν προσπάθειες τοῦ πονηροῦ δαίμονος νὰ παραβιάσῃ τὸ ἄβατον αὐτὸ μὲ σκανδαλώδεις παρουσίες.

Ἄβατον ἀνδρῶν παρουσιάζεται μόνο σὲ λαογραφικὴ ἐθιμικὴ περίπτωσι, στὴ λεγόμενη «Γιορτὴ τῆς μαμμῆς», ποὺ γιορτάζεται σὲ χωριὰ τῆς Μακεδονίας, ἀπὸ πρόσφυγες Θρᾶκες. Συνήθως στὶς 8 Ἰανουαρίου («τῆς ἁγίας Δομνῆς»), μαζεύονται οἱ παντρεμένες γυναῖκες στὸ σπίτι τῆς μαμμῆς, τῆς πηγαίνουν δῶρα καὶ φαγητά, καὶ περνοῦν διασκεδάζοντας ὅλη τὴν ἡμέρα ἐκεῖ. Τραγουδοῦν, χορεύουν, κάνουν συμβολικὰ ἀστεῖα, ποὺ εἶναι ὅλα μαγικά, γιὰ τὴν τεκνογονία. Ἄνδρες δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μποῦν ἐκεῖ. Ἀκόμα καὶ στοὺς δρόμους δὲν κάνει νὰ κυκλοφοροῦν καὶ προτιμοῦν νὰ μένουν ὅλη μέρα στὸ σπίτι τους. Φαίνεται, ὅτι παλιότερα τοὺς τιμωροῦσαν. (Βλ. Γεωργίου Α. Μέγα, Ἔθιμα τῆς ἡμέρας τῆς μαμμῆς, Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, Ζ΄ (1952), σ. 3—27).

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἀββᾶ. Ἐμφαντικὴ παραλλαγὴ τοῦ ἀραμαϊκοῦ ἀβ (πατήρ). Ἀπαντᾷ εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ὡς προσφώνησις, ἀκολουθούμενον πάντοτε ἀπὸ τὴν μετάφρασιν «ὁ πατὴρ» (Μάρκ. ιδ΄ 36, Ρωμ. η΄ 15, Γαλάτ. δ΄ 6). Ὁ ἑλληνικὸς ὅρος εἰς τὴν ὀνομαστικὴν εἶναι κατὰ γράμμα ἀπόδοσις τοῦ ἀραμαϊκοῦ. Ἡ προσφώνησις καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς προελθὸν κλιτὸν οὐσιαστικόν, ἐκτὸς τῆς ἐννοίας τοῦ πατρός, ἐνέχουν καὶ τὰς ἐννοίας τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς, τοῦ κυρίου καὶ τοῦ διδασκάλου, ἦσαν δὲ ἐν χρήσει πρὸς ἀπόδοσιν τιμῆς. Κατὰ τὸν Th. Zahn, τὸ παύλειον «ἀββᾶ ὁ πατὴρ» εἶναι ἴχνος τοῦ ἀραμαϊκοῦ τύπου τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔγινεν ἡ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γνωστὴ μεταγλώττισις. Ὁ M. J. Lagrange τὸ θεωρεῖ τυποποιημένην λειτουργικὴν ἔκφρασιν τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερον.

Ἀββᾶ. Τίτλος, προηγούμενος τοῦ ὀνόματος ὡρισμένων διδασκάλων τῆς Μισνά.

Ἀββᾶ Ἀρεκά. Ἰουδαῖος Ταλμουδιστὴς καὶ μυστικὸς (175 - 247 μ.Χ.). Τὸ 219, ἵδρυσεν εἰς Σουρὰ τῆς Βαβυλωνίας περίφημον θεολογικὴν σχολήν, τῆς ὁποίας ὁ βίος διήρκεσεν 800 ἔτη. Τὰ προφορικά του σχόλια περιελήφθησαν εἰς τὴν «Γεμαρὰχ» (συμπίλησιν διδασκαλίας) τοῦ βαβυλωνιακοῦ Ταλμούδ.

Ἀββᾶδες. Μάρτυρες. α) Οἱ ἐν Ραϊθῷ τριάκοντα τρεῖς ἀναιρεθέντες Σιναῖται πατέρες, κατόπιν ἐπιδρομῆς ἐξ Αἰγύπτου βαρβάρων, τὸν Δ΄ αἰῶνα, κατὰ τὰ συναξάρια. Πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ἡ σφαγὴ αὐτῶν ἐγένετο τὸν ἑπόμενον αἰῶνα, συγχρόνως πρὸς τήν, ἣν ἀναφέρει ὁ ἀσκητὴς Νεῖλος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο συνέβη τὴν 22αν Δεκεμβρίου, ἀλλ' ἡ μνήμη των τελεῖται τὴν 14ην Ἰανουαρίου, ὁμοῦ μὲ τὴν τῶν ἑπομένων. β) Οἱ ἐν Σινᾷ ἀναιρεθέντες ὑπὸ Σαρακηνῶν τὸν Ε΄ αἰῶνα τριάκοντα ὀκτὼ ἀσκηταί. Ἡ ἀναίρεσίς των ἐγένετο τὴν 14ην Ἰανουαρίου, ὁπότε συνεορτάζονται μὲ τοὺς προηγουμένους, ψαλλομένης ἰδίας ἀκολουθίας, μετὰ δύο Κανόνων, Ἰωσὴφ τοῦ ὑμνογράφου. (Βλ. Περιγραφὴ τοῦ Σινᾶ, ἐκδ. 4η, σ. 131 - 180).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ἁγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι, σ. 2.

(Συναξάριον) Α΄ *Οὗτοι οἱ μακάριοι πατέρες ἐκατοίκουν εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον, ὅπου εἶναι αἱ δώδεκα πηγαὶ τῶν ὑδάτων καὶ τὰ ἑβδομήκοντα δένδρα τῶν φοινίκων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ἡ θεία Γραφὴ εἰς τὸ βιβλίον τῆς Ἐξόδου. Τριακόσιοι δὲ Βλέμμυοι ἐμβῆκαν μέσα εἰς ξύλα καὶ εἰς σχεδίας μεγάλας, ἐπέρασαν τὸ πέλαγος τῆς Αἰθιοπίας, καὶ ἐλθόντες εἰς ἕνα τόπον, εὗρον ἐκεῖ καΐκια. Καί, ἐμβαίνοντες εἰς αὐτά, ἐπέρασαν εἰς τὴν χώραν τῶν Φαρανιτῶν. Βλέποντες δὲ αὐτοὺς οἱ Φαρανῖται, ἐστάθησαν εἰς πόλεμον· ἀλλά, νικηθέντες, ἐφονεύθησαν ἀπὸ αὐτοὺς ἄνθρωποι τεσσαρακονταεπτά. Οἱ δὲ Βλέμμυοι, παίρνοντες τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία τῶν Φαρανιτῶν, ὑπῆγαν εἰς Καστέλι (φρούριον), ὅπου εἶχον τὴν ἐκκλησίαν οἱ ὅσιοι πατέρες, οἱ ὁποῖοι, κλείσαντες τὴν πόρταν, ἐπρόσμενον τὸν θάνατον. Ἐλθόντες λοιπὸν οἱ βάρβαροι καὶ ψηλαφήσαντες, καὶ μὴ εὑρόντες ἄσπρα (χρήματα), ἐφόνευσαν ὅλους τοὺς πατέρας· εἶτα, παίρνοντες τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία καὶ ὅσους ἄλλους εἶχον σκλαβώσει, ὑπῆγαν διὰ νὰ περάσουν τὴν θάλασσαν. Μὴ εὑρόντες δὲ καΐκι (ἐβύθισαν γὰρ αὐτὸ οἱ παρὰ τῶν Βλεμμύων ἀγγαρευθέντες καὶ ἔφυγον), ἐθύμωσαν καὶ κατέσφαξαν ὅλους τοὺς σκλάβους, ὁποὺ εἶχον μαζύ των· ὕστερον δὲ ἐσφάγησαν καὶ αὐτοὶ ἀναμεταξύ των.*

(ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

Ὡς πρὶν Ραχὴλ τὰ τέκνα νῦν τοὺς ἀββάδας
κλαίει Ραϊθὼ συγκεκομμένους σπάθαις.

(Β΄.) *Οὗτοι οἱ ὅσιοι, μὲ τὸ νὰ ἠγάπησαν τὴν ἀσκητικὴν ζωήν, ἀφῆκαν ὅλα τοῦ κόσμου τὰ πράγματα, καὶ ἐκατοίκησαν εἰς τὴν ἔρημον. Μαζὶ δὲ μὲ τούτους ἦτον καὶ ὁ ὅσιος Νεῖλος, ὁ πρώην ἔπαρχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅστις μὲ τὴν δύναμιν τῶν λόγων, ὁποὺ εἶχε καὶ μὲ τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συνέγραψε κάλλιστα καὶ ὠφελιμώτατα συγγράμματα, τὰ ὁποῖα παρακινοῦσι μὲν τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἄσκησιν, διηγοῦνται δὲ ἄριστα τὴν ζωὴν ὁμοῦ καὶ τὴν σκλαβίαν καὶ φόνον τῶν ἁγίων πατέρων τούτων. Διότι, ἐλθόντες εἰς τὸ Σίναιον ὄρος οἱ βάρβαροι, οἱ καλούμενοι Βλέμμυοι, (οἱ ὁποῖοι ζῶσιν ὡς ἄγρια ζῷα εἰς τὴν ἔρημον, ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον ἕως εἰς τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν), ἐφόνευσαν ἄσπλαχνα τοὺς ὁσίους τούτους.*

Πρὸ χρόνων δὲ πολλῶν, ἤτοι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐν ἔτει σπή (288), καὶ ἐπὶ τῆς πατριαρχίας Πέτρου Ἀλεξανδρείας, ἐφονεύθησαν καὶ ἄλλοι ὅσιοι, οἵτινες ἡσύχαζον εἰς τὸ Σίναιον ὄρος, διότι, ἐβγαίνοντες οἱ ἐκεῖ κατοικοῦντες Σαρακηνοί, ἀφοῦ ἀπέθανεν ὁ φύλαρχος καὶ πρῶτος αὐτῶν, ἐφόνευσαν πολλοὺς ἀσκητάς, οἱ δὲ ἐπίλοιποι κατέφυγον εἰς ἓν ὀχύρωμα καὶ πύργον, ὁποὺ ἦτον ἐκεῖ, διὰ νὰ φυλαχθοῦν. Κατὰ θείαν δὲ πρόνοιαν, ἐφάνη τὴν νύκτα εἰς τοὺς Σαρακηνοὺς μία φλόγα πυρός, ἡ ὁποία κατέκαιεν ὅλον τὸ Σίναιον ὄρος, ἡ δὲ φλόγα ἀνέβαινεν ἕως τοῦ οὐρανοῦ. Ὅθεν, βλέποντες αὐτὴν οἱ βάρβαροι, ἐφοβήθησαν, καί, ρίψαντες τὰ ἄρματα, ἔφυγον. Οἱ φονευθέντες δὲ μοναχοὶ ἦσαν τριανταοκτώ, οἱ ὁποῖοι εἶχον διαφόρους πληγὰς εἰς τὰ σώματά των· καὶ ἄλλων μὲν αἱ κεφαλαὶ ἦσαν τελείως κομμέναι, ἄλλων δὲ ἐκράτει ἀκόμη τὸ δέρμα ἀπὸ τὸ ἓν μέρος, καὶ ἄλλοι ἦσαν εἰς τὸ μέσον κομμένοι· ἀπὸ αὐτοὺς δὲ εὑρέθησαν δύο ὅσιοι ζωντανοί, Σάββας καὶ Ἡσαΐας ὀνομαζόμενοι, οἱ ὁποῖοι ἔθαψαν τοὺς φονευθέντας, καὶ διηγήθησαν τὴν περὶ αὐτῶν ὑπόθεσιν.

(ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

Σπάθαι τὸ πρᾶξαν ὧδε τοὺς πολλοὺς φόνους,
τὸ δ' αὖ πεπονθὸς ἄνδρες ἀρετῆς φίλοι.
Ἀββάδας ἀμφὶ τετάρτῃ καὶ δεκάτῃ ἔκτανε χαλκός.

Ἀββᾶδες. Μάρτυρες. Οἱ ἀναιρεθέντες ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Σάββα, παρὰ τὰ Ἱεροσόλυμα, πιθανώτατα τὸ 614, καὶ ἑορταζόμενοι τὴν 20ὴν Μαρτίου. Ἡ ἀκολουθία των, ἧς τὸν κανόνα ἐποίησε Στέφανος ὁ Σαββαΐτης, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Δαμασκηνοῦ Ἰωάννου, περιλαμβάνει καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ συγγραφὲν μαρτύριον. Κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην, (Ἐξήγησις, ἤτοι μαρτύριον, τῶν ἐν τῇ μεγίστῃ Λαύρᾳ τοῦ Ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Σάββα, Acta Sanctorum, Γ΄, Μάρτιος, ἐν τέλει), Ἄραβες λησταὶ ἐπέδραμον κατὰ τοῦ περιφήμου τούτου κοινοβίου καί, παρὰ τὴν προβληθεῖσαν ὑπὸ τῶν μοναχῶν ἀντίστασιν, κατέλαβον αὐτό, τοὺς δὲ ἀπολειφθέντας ἐκεῖ πατέρας ἐβασάνισαν, διὰ νὰ ἀπο-

καλύψουν τοὺς κεκρυμμένους θησαυροὺς τῆς Μονῆς, κατόπιν δὲ ἐθανάτωσαν. Τὰ σκηνώματά των ἐτάφησαν ὀλίγον ἀργότερον ὑπὸ τοῦ ἀββᾶ Μοδέστου.

Τὰ ἔντυπα συναξάρια μνημονεύουν καὶ τὴν 16ην Μαΐου ἀββάδας τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα, ξίφει τελειωθέντας, εἶναι δὲ ἄγνωστον, ἐλλείψει ὑπομνήματος, ἂν πρόκειται περὶ τῶν ἀνωτέρω ἢ ἄλλων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Α. Κεραμέως, Συλλογὴ Παλαιστινῆς καὶ Συριακῆς Ἁγιολογίας, Πετρούπολις 1907, σ. 1—41. Ἰ. Φωκυλίδου, Ἡ Ἱερὰ Λαύρα Σάββα τοῦ Ἡγιασμένου, Ἀλεξάνδρεια 1927, σ. 409.

(Συναξάριον) *Οὗτοι οἱ ὅσιοι Ἀββᾶδες, συναθροισθέντες ἀπὸ διαφόρους τόπους, ἡσύχαζον μέσα εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Σάββα, δουλεύοντες τὸν Θεὸν μὲ ἐνάρετον πολιτείαν καὶ μὲ πολλὴν κακουχίαν καὶ ἄσκησιν. Ἀλλ' ὁ φθονερὸς καὶ μισόκαλος Διάβολος, ὁ πάντοτε φθονῶν τοὺς ἐναρέτους, ἐκίνησε κατὰ τῶν ὁσίων τούτων τοὺς ἀθέους Αἰθίοπας, τοὺς καλουμένους Μαύρους ἢ Μώρους, οἱ ὁποῖοι, ἐλπίζοντες, ὅτι θέλουν εὕρουν ἄσπρα (χρήματα) καὶ πλοῦτον, ὑπῆγαν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Σάββα. Ἐπειδὴ δέ, ἐρευνήσαντες, δὲν εὑρῆκαν ἄσπρα νὰ πάρουν, καθὼς ἤλπιζαν, διὰ τοῦτο ἔχυσαν τὸν θυμόν τους οἱ αἱμοβόροι κατ' ἐπάνω τῶν ἐκεῖσε ἁγίων πατέρων καὶ ἄλλους μὲν ἀπὸ αὐτοὺς ἀπεκεφάλισαν, ἄλλους δὲ κατέκοψαν εἰς λεπτά, ἄλλους ἔσχισαν εἰς τὸ μέσον καὶ ἄλλους, κεντήσαντες μὲ τὸ ξίφος, ἔχυσαν τὰ αἵματα αὐτῶν εἰς τὴν γῆν. Οἱ δὲ ὅσιοι, εὐχαριστοῦντες, παρέδωκαν τὰς ψυχάς των εἰς χεῖρας Θεοῦ, καὶ ἀπέλαβον τὴν αἰώνιον καὶ μακαρίαν ζωὴν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, διὰ τὴν ὁποίαν ὑπέμειναν καὶ τοὺς προτέρους ἀγῶνας τῆς ἀσκήσεως, καὶ τὰ ὑστερινὰ βάσανα τῆς ἀθλήσεως.*

(ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

Διπλοῦς στεφάνους χειρὸς ἐκ τοῦ Κυρίου
πόνων χάριν δέχεσθε καὶ τῶν αἱμάτων.
Εἰκάδι ἀββᾶδες ἐκ χθονὸς οὐρανὸν ἤλυθον εὐρύν.

Ἀπολυτίκιον

(Ἦχος δ'. Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ Σταυρῷ)

Ὡς τοῦ Σωτῆρος ἀγιόλεκτοι ἄρνες, ἐξωρμημένοι ἐκ χωρῶν διαφόρων, τῇ Ποίμνῃ συνεδράμετε Σάββα τοῦ σοφοῦ· ὅθεν θανατούμενοι, ἀπηνείᾳ βαρβάρων, χαίροντες ἀνήλθετε πρὸς οὐράνιον μάνδραν, καθάπερ Ὅσιοι καὶ Ἀθληταί, ἐκδυσωποῦντες ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

(ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ)

Ἀββαεῖον. Abbatia. Ὅρος, χρησιμοποιηθεὶς πιθανώτατα εἰς Ἰρλανδίαν τὸ πρῶτον καὶ διαδοθείς, ἰδίως ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Η' αἰῶνος, εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὰ νοήματα, τὰ ὁποῖα προσέλαβε, προϊόντος τοῦ χρόνου, εἶναι ποικίλα, πάντοτε ὅμως ἔχοντα τυπικὴν ἢ καὶ οὐσιαστικὴν σχέσιν μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀββᾶ. Οὕτω, κατ' ἀρχήν, ἐσήμαινε γενικῶς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀββᾶ, πνευματικὴν καὶ ὑλικήν. Ἀκολούθως, ἐδήλωνε τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ τῆς μονῆς, τὰ ὁποῖα ἦσαν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κληρικοῦ ἢ κοσμικοῦ ἀββᾶ ὄχι μόνον πρὸς διαχείρισιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀπολαυήν, κατόπιν εἰδικῆς παραχωρήσεως ἐκ μέρους τῶν ἱδρυτῶν ἢ κληρονόμων ἡγεμόνων. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ Θ' αἰῶνος, ἤρχισε νὰ ἐπικρατῇ ἡ ἔννοια τοῦ κοινοβιακοῦ συστήματος, τοῦ ὁποίου ὁ ἀββᾶς προΐστατο, ὡς καὶ τοῦ μοναστικοῦ κτιρίου, ὅπου τοῦτο ἐφηρμόζετο. Ἀββαεῖον ἐπίσης σημαίνει: τὰς γαίας, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς μίαν μονήν, τὴν σύναξιν τῶν ἀββάδων μιᾶς περιοχῆς, ὡς καὶ τοὺς ἐνοριακοὺς ναούς, οἱ ὁποῖοι ἄλλοτε ἦσαν μοναστηριακοί.

Ἀββακούμ. Ὁ ὄγδοος τῶν ἐλασσόνων προφητῶν εἰς τὸν κανόνα τῆς Π. Διαθήκης. Ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματός του δὲν ἔχει ἔτι ἐξακριβωθῆ. Ἔδρασε περὶ τὰ τέλη τοῦ Ζ' π.Χ. αἰῶνος εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Ἰούδα.

Τὸ ἐκ τριῶν κεφαλαίων ὁμώνυμον προφητικὸν βιβλίον ἐγράφη πιθανώτατα, κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος, ὀλίγον μετὰ τὴν μάχην τῆς Καρχεμὶς (605), ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τῆς ἐπεκτάσεως τῶν Χαλδαίων εἰς τὴν ἐγγὺς Ἀσίαν. Ἡ κριτικὴ θεωρεῖ ὡρισμένα τμήματα τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου ὡς μεταγενεστέρας προσθήκας (Βλ. J. Lachmann, Das Buch Habbakuk. Eine textkritische Studie, Aussig 1932), ἀλλ' ἡ ἐκδοχή, ὅτι ὡς σύνολον ἐγράφη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, φωρᾶται ἐντελῶς ἀβάσιμος (Βλ. M. J. Gruenthaner, Chaldeans or Macedonians? A Recent Theory on the Prophecy of Habakkuk, Biblica, 8, 1927, σ. 129 κ.ἑξ. 257 κ.ἑξ.

Περιεχόμενα: 1. Προφητεία διὰ τὴν τιμωρίαν τοῦ νοτίου βασιλείου, χρησιμοποιουμένων τῶν Χαλδαίων ὡς ὀργάνου τοῦ Θεοῦ (κεφ. α'-β'). 2. Προσευχὴ μετ' ᾠδῆς, ἐσχατολογικοῦ χαρακτῆρος, ἔνθα διαλάμπει ἡ πεποίθησις ἐπὶ τὸ θεῖον ἔλεος (κεφ. γ').

Ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως, πρόκειται περὶ ἔργου μὲ ὑψηλὸν τόνον καὶ ζωηροτάτας ποιητικὰς εἰκόνας, εἰλημμένας ἰδίως ἐκ τῆς φύσεως. Θεολογικῶς, ἡ ἰδιαιτέρα σημασία του ἔγκειται εἰς τὴν ὑπογράμμισιν τοῦ ὅτι ἡ αἰώνιος ζωὴ δίδεται διὰ τῆς πίστεως. Τοῦτο μετεμοσχεύθη εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παύλου, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει δὶς τὸν στίχον β' 4 «ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται» (Ρωμ. α' 17, Γαλάτ. γ' 11. Πρβλ. Ἑβρ. ι' 37, 38. Βλ. A. Feuillet, La citation d' Habacuc II, 4 et les huit premiers chapitres de l' épître aux Romains, ἐν New Testament Studies, 6, 1959 - 1960, σ. 52 - 80).

ΑΒΒΑΚΟΥΜ
Χεὶρ
Ράλλη Κοψίδη
1960
Μονὴ τῶν Βενεδικτίνων
Chevétogne,
Βέλγιον.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐξηγήσεων εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἀββακοὺμ διεσώθησαν αἱ ἑξῆς: Θεοδώρου Μοψουεστίας (PG 66, 423-450), Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, (PG 71, 843 - 944), Ἡσυχίου (PG 93, 1357 - 1360) καὶ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας (PG 126, 819 - 906).

Μεταξὺ τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, τῶν ἀνευρεθέντων κατὰ τὸ ἔτος 1947, περιλαμβάνεται καὶ μία ἐξήγησις τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀββακοὺμ (ἑβραϊκὸν κείμενον Α' αἰῶνος π.Χ.). Ἡ πολύτιμος αὐτὴ ἐξήγησις, ἡ ὁποία προεκάλεσε πολλὰς συζητήσεις μεταξὺ τῶν κριτικῶν, παρουσιάζει μέγα ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον διὰ τὸ κείμενον τοῦ προφήτου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς διδασκαλίας τῶν ἰουδαϊκῶν αἱρέσεων ὀλίγον πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ (Βλ. G. Vermès, Les manuscrits du désert de Juda, Tournai, Paris 1953, σ. 81 - 89, 125 - 134).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ν. Α. Παπαγιαννοπούλου, Ἑρμηνεία τοῦ Ὕμνου τοῦ Ἀββακούμ, Ἀθῆναι 1894. Π. Μπρατσιώτη, Ἐπίτομος Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, Ἀθῆναι 1955, σ. 226-227. Β. Βέλλα, Τὸ δωδεκαπρόφητον, Ἀθῆναι, τεῦχος 1949, σ. 61—99. A. Van Hoonacker, Les douze petits prophètes, Paris 1908, σ.452-460. P. Humbert, Problèmes du livre d' Habacuc, Neuchâtel 1944. A. Lods, Histoire de la littérature hebraïque et juive depuis les origines jusqu'à la ruine de l' Etat juif (135 après J.—C.), Paris 1950, σ. 450—459. M. Delcor, Les manuscrits de la Mer Morte. Essai sur le Midrasch d' Habacuc, Paris 1951. A. P. Hastoupis, The Book of Habacuc interpreted, ἐν Θεολογία, 23, 1952, σ. 253—268, 456—465. K. Elliger, Studien zum Habakuk —Kommentar vom Toten Meer, Tübingen 1953. Βασ. Βέλλα, Ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης. Τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἀββακούμ, Ἀθῆναι 1958. W. Vischer, Der Prophet Habakuk, Neukirchen 1958. J. H. Brownlee, The Text of Habakkuk in the Ancient Commentary from Qumran, Philadelphia 1959.

(Ἁγιολογία). Ἡ μνήμη τοῦ Ἀββακοὺμ ἄγεται τὴν 2αν

Δεκεμβρίου. Οὐδὲν ὅμως θετικὸν στοιχεῖον ἔχομεν διὰ τὸν βίον αὐτοῦ. Αἱ διάφοροι ἀπόκρυφοι παραδόσεις, τόσον περὶ τοῦ Ἀββακοὺμ ὅσον καὶ περὶ τῶν ἄλλων προφητῶν τῆς Π.Δ., αἱ ὁποῖαι διεμορφώθησαν μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων προφανῶς κατὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν ἐποχὴν καὶ διεδόθησαν κατόπιν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῶν πρώτων αἰώνων, δὲν ἔχουν καμμίαν ἱστορικὴν βάσιν. Μία ἐκ τῶν παραδόσεων αὐτῶν, ἡ ὁποία ἴσως προέρχεται ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', ταυτίζει τὸν Ἀββακοὺμ μὲ τὸν συνώνυμον προφήτην τοῦ δευτεροκανονικοῦ βιβλίου «Βὴλ καὶ Δράκων», ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη καὶ διέθρεψε τὸν Δανιὴλ ἐντὸς τοῦ λάκκου τῶν λεόντων (Δαν. ιδ' 1 - 42). Κατ' αὐτὴν τὴν παράδοσιν, ὁ Ἀββακοὺμ «ἦν ἐξ ἀγροῦ Βιδζουχάρ, φυλῆς Συμεὼν» καὶ ἔζη κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ναβουχοδονόσορος. Ἡ περίεργος αὐτὴ σύγχυσις, ἡ ὁποία συναντᾶται εἰς ψευδεπιγράφους πατερικὰς συγγραφὰς καὶ εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, διεδόθη τόσον εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ὥστε τὸ ὄνομα τοῦ προφήτου Ἀββακοὺμ νὰ συνδέεται σχεδὸν πάντοτε, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς χριστιανικῆς τέχνης, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ προφήτου Δανιήλ.

Τὰ σπουδαιότερα ἑλληνικὰ ἁγιολογικὰ κείμενα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸν Ἀββακούμ, εἶναι τέσσαρα: τὸ ὑπόμνημα τοῦ Θεοδωρήτου (BHG[3] 741 - 741α. PG 81, 1809 - 1836), τὸ ἀνέκδοτον ὑπόμνημα ἀγνώστου συγγραφέως (BHG[3] 741 b), τὸ συναξάριον τοῦ προφήτου (BHG[3] 741 c. Μηναῖα, 2α Δεκεμβρίου. Synax. Eccl. CP., 271 - 273) καί, τέλος, ὁ ἀνέκδοτος λόγος περὶ Δανιὴλ καὶ Ἀββακούμ, ὁ ὁποῖος ἀποδίδεται, ὑπὸ τοῦ Βατοπεδινοῦ κώδικος 279, ΙΖ' αἰῶνος, φ. 164 - 174, εἰς τὸν Συμεὼν τὸν Νέον Θεολόγον (BHG[3] 488 m). Ὁ προφήτης ἀναφέρεται ἐπίσης σποραδικῶς καὶ εἰς ἄλλας ἁγιολογικὰς συγγραφὰς διαπραγματευομένας περὶ τοῦ συνόλου τῶν προφητῶν τῆς Π.Δ. (BHG[3], 3 1585 - 1591 f).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. E. Delitzsch, De Habacuci prophetae vita atque aetate, Lipsiae 1842 (παλαιόν, ἀλλ' ἔτι χρήσιμον ἔργον). Th. Schermann, Prophetarum vitae Fabulosae indices apostolorum discipulorumque Domini Dorotheo, Epiphanio, Hippolyto aliisque vindicata, Lipsiae 1907 (κριτικὴ ἔκδοσις κειμένων). Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης. Ἐκδ. Α. Παπαδοπούλου—Κεραμέως, ἐν Πετρουπόλει 1909, σ. 70—71, 78, 79, 146, 174, 261, 276, 277, 282, 289, 290. H. Leclercq, Habacuc, DACL, 6, 2 (1925), 1930—1937. K. Weitzmann, Illustrations in Roll and Codex. A Study of the Origin and Method of Text Illustration, Princeton. N. J., 1947, σ. 149–150, 162–163. C. R. Morey, Early Christian Art. An Outline of the Evolution of Style and Iconography in Sculture and Painting from Antiquity to the Eight Century, Princeton, N. J., 1953, σ. 139–150, 189–190. L. Reau, Iconographie de l' Art chrétien, II, 1, Paris 1956, 382 (εἰκὼν ἀριθ. 28).

ΓΡΗΓ. ΝΟΒΑΚ

(**Ὑμνολογία**). Τὸ γ' κεφάλαιον τῶν προφητειῶν τοῦ Ἀββακούμ, ἤτοι ἡ Προσευχὴ τοῦ προφήτου πρὸς τὸν Θεόν, πλήρης ὕψους, δι' ἧς ὁ προφήτης ζητεῖ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κυρίου χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ Ἰσραὴλ (στίχ. 12-15), ἐχρησίμευσεν εἰς τὴν ἑβραϊκὴν Συναγωγὴν καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν ὡς Δ' ᾠδή. Τὸ Ὡρολόγιον τὸ Μέγα, εἰς τὴν Δ' ᾠδὴν τοῦ ὄρθρου, ἔχει τὴν ἑξῆς ἐπικεφαλίδα:«Τὴν τοῦ λόγου κένωσιν, Ἀββακούμ, φράσον: Δόξα τῇ δυνάμει Σου, Κύριε». Οἱ εἱρμοὶ καὶ διάφορα τροπάρια τῆς Δ' ᾠδῆς τῶν διαφόρων κανόνων εἶναι ἀφιερωμένα εἰς τὴν Προσευχὴν τοῦ Ἀββακούμ. Πλεῖστα χωρία τῆς Προσευχῆς ταύτης ἀπαντοῦν κατὰ λέξιν εἰς τοὺς εἱρμούς, ἰδίως τῆς Δ' ᾠδῆς τῶν κανόνων.Οὕτως ἡ φράσις «κατενόησα τὰ ἔργα σου» ἀπαντᾷ εἰς τὸν εἱρμὸν τῆς Δ' ᾠδῆς τοῦ Μικροῦ Παρακλητικοῦ Κανόνος, ἡ φράσις «ἀκήκοα τὴν ἀκοήν σου, Κύριε, καὶ ἐφοβήθην» εὑρίσκεται εἰς τὸν εἱρμὸν τῆς Δ' ᾠδῆς τοῦ Μεγάλου Κανόνος τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης. Ἐπίσης ἡ φράσις «ἐξ ὄρους κατασκίου δασέος» ἀπαντᾷ εἰς τὴν Δ' ᾠδὴν τῶν Χριστουγέννων. Συχνότατα ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ προφήτου εἰς εἱρμοὺς τῆς Δ' ᾠδῆς μετὰ τῆς φράσεως «Δόξα τῇ δυνάμει Σου, Κύριε». Ἡ Δ' ᾠδὴ τῶν καταβασιῶν τῶν Κυριακῶν, τοῦ Μεγάλου Παρακλητικοῦ Κανόνος, τοῦ ὄρθρου τοῦ Μ. Σαββάτου κ.λ.π. περιέχουν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ προφήτου καὶ τὴν ὡς ἄνω φράσιν «Δόξα τῇ δυνάμει Σου, Κύριε». Ἡ δὲ φράσις «Ἐκάλυψεν οὐρανοὺς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ καὶ τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ πλήρης ἡ γῆ» λέγεται ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν Προσκομιδήν, ὅταν καλύπτῃ τὸ ἅγιον Ποτήριον.

ΣΠΥΡ. Ν. ΑΒΟΥΡΗΣ

(**Εἰκονογραφία**). Ἡ προφητικὴ μορφὴ καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀββακοὺμ ἔχουν ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὰς ὀρθοδόξους λειτουργικὰς τέχνας.

Εἰς τὴν εἰκονογραφίαν, ὁ προφήτης οὗτος συνδέεται ἐνωρὶς τόσον μὲ τὴν διήγησιν «Βὴλ καὶ Δράκων» τῶν Ο' (Δαν. ιγ' 1 - 42), ὅσον καὶ μὲ τὸ ὅραμά του (Ἀββακ. β' 1). Ἀπαντᾷ μὲ τὸν Δανιὴλ εἰς τὸ Εὐαγγελιστάριον τῆς Σινώπης, τοῦ ΣΤ' αἰῶνος, τὸ ὁποῖον ἀπηχεῖ τὴν συροπαλαιστινὴν παράδοσιν (B.N. Paris, Suppl. gr. 1286, fol. 30). Ὁ Ἀββακοὺμ ἐν προτομῇ, ὄπισθεν δέλτου, προσβλέπει τὴν ἱστορουμένην σκηνὴν τῆς ξηρανθείσης συκῆς (Ματθ. κα' 16 - 19). Τρέφει μικρὸν στρογγυλὸν γένειον καί, ἐνδεδυμένος ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἱμάτιον, εὐλογεῖ, κρατῶν τὸ ἄνω μέρος δέλτου, μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «διότι συκῆ οὐ καρποφορήσει» (Ἀββακ. γ' 17).

Εἰς χειρόγραφον, περιέχον τὰς περιηγήσεις Κοσμᾶ τοῦ Ἰνδικοπλεύστου(Vat. gr. 699), τοῦ Ζ' αἰῶνος,ἔχομεν παράστασιν τοῦ Ἀββακοὺμ εἰς τὸ θέμα ὁ Δανιὴλ ἐν μέσῳ τῶν λεόντων. Ὁ προφήτης, νέος καὶ ἀγένειος, ἔρχεται εἰς συνάντησιν τοῦ Δανιὴλ ἐπὶ νέφους, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ (Ch. Diehl, Manuel d' Art Byzantin, Paris 1910, σ. 225, εἰκ. 111).

ΙΑ' αἰῶνος, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, (B.N. Paris, Suppl. gr. 610, fol. 252v), κατ' ἐπίδρασιν συναξαριστικῶν κειμένων, ἀκολουθοῦντων τὴν γνωστὴν σύγχυσιν, ἀπεικονίζει αὐτὸν ἐν κατατομῇ, εἰς στάσιν δεήσεως, νέον ἀγένειον, μὲ ἱμάτιον καὶ χιτῶνα. Ἄνωθεν, Ἄγγελος (ὁ Μιχαὴλ;) βαστάζει ἕτερον Ἀββακοὺμ ἐκ τῆς κόμης, μεταφέροντα διὰ τῆς δεξιᾶς τὸ «ἄριστον» εἰς τὸν ἐν Βαβυλῶνι προφήτην Δανιὴλ (Δαν. ιδ' 34, 36 -37).

Ὁ δεύτερος λόγος εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ (PG 26, 624 A), ἄρχεται μὲ τὸ ὅραμα τοῦ Ἀββακοὺμ «ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι...» (β' 1). Ἱστορημένοι κώδικες τοῦ ΙΑ' καὶ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, περιέχοντες τὸν λόγον τοῦτον (B.N. Paris, Gr. 533 f. 7 - Gr. 550, f. 8v - Gr. 543, f. 27 - Coisl. 239, f. 6 κ. ἄ.), παραθέτουν σύνθεσιν, καθ' ἣν ὁ προφήτης, μὲ ἐκλεπτυσμένας κινήσεις καὶ ἐκφραστικὴν πτυχολογίαν, ὁραματίζεται τὸν Κύριον ἐν δόξῃ, περιστοιχούμενον ὑπὸ δύο ἀγγελικῶν ταγμάτων (Gr. 550, f. 8v, εἰς H. Omont, Miniatures., pl. CVIII).

Ὁ Ἀββακοὺμ ἀπαντᾷ, μετὰ τὴν δογματικὴν διαμόρφωσιν τῆς εἰκονογραφίας, μὲ τὸν χορὸν τῶν προφητῶν, εἰς τὸ τύμπανον τοῦ τρούλλου, κρατῶν εἰλητάριον μὲ τὸν στίχον «Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου καὶ ἐφοβήθην» (γ' 1), ὡς εἰς Δαφνὶ καὶ ἀλλαχοῦ (Μ. Χατζηδάκη, Βυζαντινὴ Ἀθήνα, εἰκ. 82). Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, εἰς τὴν «Ἑρμηνείαν» του, μνημονεύει παράστασιν τοῦ προφήτου εἰς τὴν σύνθεσιν «Ἄνωθεν οἱ προφῆται» καὶ εἰς τὰ «θαύματα» τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.

Ἡ εἰκονογραφικὴ παράδοσις, πρὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, ἐξ ἐπιδράσεως τῶν εἱρμῶν τῆς Δ' Ὠδῆς, δέχεται «τὸ πρόσωπόν του γυρισμένον ὀλίγον πρὸς τὰ ἐπάνω νὰ δεικνύῃ τὸ ὠτίον του, μὲ τὸν δάκτυλον τῆς δεξιᾶς χειρὸς» (Φ. Κόντογλου, Ἔκφρασις, Α', σ. 114 - Πρβλ. τοιχογρ. Μονῆς Μαυριωτίσσης (1552) εἰς Σ. Πελεκανίδη, Καστοριά, Α', πίν. 205β).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. H. Omont, Miniatures des plus anciens manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale du VIe au XIVe siècle, Paris 1929. A. Grabar, Les peintures de l' Evangéliaire de Sinope, 1948, σ. 14. Ch. Astruc, Un psautier byzantin à frontispices: le Suppl. gr. 610 (Cahiers archéologiques, III–1948, σ. 106–113).

ΑΡ. ΠΑΝΩΤΗΣ

(**Συναξάριον**) *Οὗτος ἦτον ἀπὸ τὴν φυλὴν τοῦ Πατριάρχου Συμεών, υἱὸς Σαφάτ, πρὸ Χριστοῦ ὢν ἔτη χ'., προεῖδε δὲ τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν ἅλωσιν, ὁποὺ ἔμελλε νὰ πάθῃ ἡ Ἱερουσαλὴμ καὶ ὁ Ναὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ πολλὰ ἔκλαυσεν. Καὶ ὅταν ἦλθεν ὁ Ναβουχοδονόσορ εἰς Ἱερουσαλήμ, ἔφυγεν εἰς τὴν Ὀστρακίνην, καὶ ἦτον ξένος καὶ πάροικος εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραήλ. Ὅταν δὲ ἐγύρισαν εἰς τὴν Βαβυλῶνα οἱ Χαλδαῖοι, ἔχοντες μαζί των τοὺς σκλάβους Ἰσραηλίτας, ὁποὺ εὑρέθησαν εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ Αἴγυπτον, τότε καὶ ὁ Προφήτης οὗτος ἐγύρισεν εἰς τὴν ἐδικήν του γῆν. Καὶ μίαν φορὰν ὑπηρετῶν εἰς τοὺς θεριστάς του, ἔλαβε φαγητόν, καὶ εἶπεν εἰς τοὺς οἰκιακούς του: «Ἐγὼ θέλω ὑπάγω εἰς μακρινὸν τόπον, καὶ ὀγλήγορα πάλιν θέλω ἐπαναστρέψω. Ἀνίσως δὲ ἐγὼ ἀργοπορήσω, πηγαίνετε ἐσεῖς φαγητὸν εἰς τοὺς θεριστάς». Καὶ ταῦτα εἰπών, ἁρπάχθη ἀπὸ Ἄγγελον Κυρίου καὶ ἐπῆγεν εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἔδωκε*

τροφὴν εἰς τὸν Προφήτην Δανιήλ, ὁ ὁποῖος ἦτον κεκλεισμένος μέσα εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων. Καὶ πάλιν ἁρπαχθεὶς ἀπὸ τὸν ἴδιον Ἄγγελον, ἔφθασεν εἰς μίαν στιγμὴν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἐπρόσφερε τὸ φαγητὸν εἰς τοὺς θεριστάς, χωρὶς νὰ εἰπῇ εἰς κανένα τὸ γενόμενον τοῦτο θαυμάσιον εἰς αὐτόν. Ἐπρογνώρισε δέ, ὅτι ὀγλήγορα θέλει γυρίσει εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ ἐν Βαβυλῶνι σκλαβωμένος λαὸς τῶν Ἑβραίων. Ἀποθανὼν δὲ δύο χρόνους πρὸ τοῦ νὰ γυρίσῃ ὁ λαός, ἐνταφιάσθη εἰς τὸν ἐδικόν του ἀγρόν, ἤτοι τὸ τζεφτιλίκιον.

Οὗτος ἔδωκε τέρας καὶ σημεῖον εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Δηλαδή, ὅτι ὅταν ἰδοῦν οἱ ἄνθρωποι φῶς εἰς τὸν Ναόν, τότε θέλουν ἰδοῦν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Προεῖπε δὲ καὶ διὰ τὴν συντέλειαν τοῦ Ναοῦ, ὅτι αὕτη θέλει γένη ἀπὸ Ἔθνος δυτικόν, ἤτοι ἀπὸ τοὺς ἐν τῇ δύσει Ρωμανούς. Καὶ ὅτι τὸ ἅπλωμα, ἤτοι τὸ καταπέτασμα τοῦ Δαβείρ, ἤτοι τοῦ ἐσωτάτου οἴκου τῶν Ἁγίων τῶν Ἁγίων, θέλει σχισθῇ εἰς μικρὰ σχίσματα. Καὶ ὅτι τὰ κεφαλοκόλονα τῶν δύο στύλων τοῦ Ναοῦ θέλουν παρθοῦν, καὶ κανεὶς δὲν θέλει γνωρίσει, ποῦ μέλλουν νὰ βαλθοῦν. Ταῦτα δὲ θέλουν φερθοῦν ὑπὸ Ἀγγέλου εἰς τὴν ἔρημον τοῦ Σινᾶ, ὅπου κατ' ἀρχὰς ἐπήχθη ἡ Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου. Καὶ ἐπάνω εἰς αὐτὰ τὰ κεφαλοκόλονα θέλει γνωρισθῇ ὁ Κύριος κατὰ τὸ τέλος, καὶ θέλει φωτίσει ἐκείνους ὁποὺ διώκονται ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ τὸν νοητὸν ὄφιν Διάβολον. (ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

Τάττει Θεός σοι τοὺς πόδας τεθνηκότι
εἰς συντέλειαν, Ἀββακούμ, καθὼς ἔφης.
Δευτερίῃ Ἀββακοὺμ ἀνεβήσατο εἰς Θεοῦ ἄστυ.

Ἀπολυτίκιον.

(Ἦχος δ'. Ταχὺ προκατάλαβε.)

Ὡς ὄρος προέγραψας τὴν Θεοτόκον Ἁγνήν,
ἐξ ἧς ἡμῖν ἔλαμψεν ὁ τῶν ἁπάντων Θεός, σαρκὸς [ὁμοιώματι·
ὅθεν ὡς Προφήτην θεηγόρον τιμῶντες,
χάριτος οὐρανίου μετασχεῖν δυσωποῦμεν,
πρεσβείαις σου θεοδέκτοις, Ἀββακοὺμ ἔνδοξε.

(ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ)

Ἀββακούμ. Ὁ Ὅσιος. Κύπριος ἀσκητής, ἴσως ἐκ τοῦ Τάγματος τῶν 300 «Ἀλαμάνων» ἁγίων, διατρίψας εἰς τὰ πέριξ τῆς Σολέας καὶ δὴ εἰς τὸ ὄρος τῆς Καλαμιθάσας, ὀλίγον δυτικῶς τοῦ χωρίου Φτερικούδι τῆς Πιτσυλλιᾶς καὶ πλησίον τοῦ παρεκκλησίου τοῦ ὁμωνύμου προφήτου, μεθ' οὗ συνεορτάζεται τὴν 2αν Δεκεμβρίου. Ἀκολουθία τοῦ Ὁσίου ἀνέκδοτος εὑρέθη τὸ 1924 ὑπὸ τοῦ Ἰω. Συκουτρῆ ἐν Φτερικούδι, ἐν αὐτῇ δὲ οὗτος καλεῖται εἰς τροπάριά τινα τῶν Κυπρίων τὸ «ἀγλάϊσμα», «τῶν Κυπρίων τὸ κλέος», «Καλαμιθάσας τὸ καύχημα», «τῆς Σολέας λύχνος διαυγέστατος», «θεραπευτὴς τῶν νοσούντων καὶ κωφευόντων». Ὅθεν ἦτο καὶ ἰατρὸς τῶν ὤτων, ὡς ὁ ἅγιος Ἄκουφος (=Ἰάκωβος), ἡ δὲ Καλαμιθᾶσα μετὰ τοῦ Φτερικουδίου θὰ ὑπήγετο εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Σολέας. Ἀντὶ συναξαρίου, αὐτόθι λέγεται: «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ Ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀββακοὺμ τοῦ ἐν τῷ ὄρει τῆς Καλαμιθάσας καὶ Πτερικουδίου ἀσκήσαντος». Περαιτέρω ἀναφέρονται ἡ ἀκτημοσύνη, ἡ ταπείνωσις καὶ ἡ γυμνότης ἐν τῷ ψύχει καὶ τῷ καύσωνι καὶ αἱ προσευχαί, ἐν αἷς ἔζη, θαυματουργῶν, οὗτος, ἕως οὗ ἀπέθανεν εἰς βαθὺ γῆρας. Οἱ χωρικοὶ Καλαμιθάσας τότε ἔκτισαν ἐκκλησίαν πρὸς τιμήν του καὶ κατέθεσαν ἐν αὐτῇ τὸ λείψανόν του, κατὰ τὸ αὐτὸ συναξάριον, ἀντιγραφὲν ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου Χριστοδούλου, ἱερέως, ἐκ Μαλούντας, τὸ 1856, Νοεμβρίου 20. Τοῦ Ὁσίου δὲν σῴζεται εἰκών, οὔτε ἡ μνημονευθεῖσα ἐκκλησία του, σῴζεται ὅμως εἰκὼν τοῦ προφήτου Ἀββακοὺμ ἐν τῷ ναῷ Ἁγίου Νικολάου Φτερικουδίου. Ἄδηλον, ἂν ὁ Ὅσιος ἦτο ἐκ τῶν «Ἀλαμάνων», ἤτοι Ἑλλήνων μισθοφόρων, πιθανώτατα τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος Κονράδου Γ', ἐκ τῶν ἡγετῶν τῆς Β' Σταυροφορίας (1147-9), οἵτινες ἔμειναν εἰς Παλαιστίνην καὶ κατόπιν ἦλθον καὶ ἐμόνασαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Κύπρου, ἐνισχύσαντες τὴν τοπικὴν θρησκευτικότητα καὶ πλουτίσαντες τὸ κυπριακὸν ἁγιολόγιον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ἰω. Ἀντιφῶντος, Γ. Συκουτρῆ, Desiderata Cypria, Κυπριακὰ Χρονικὰ (Λάρνακος), ἔτος Β', τεῦχος Α'—Β', (Ἰανουάριος—Φεβρουάριος, 1924, σ. 47—59, ἰδίως περὶ Ἀββακοὺμ σ. 50—52). Χαραλάμπους Παπαδοπούλλου, Χριστιανικαὶ Μελέται. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Ἀπόστολος Βαρνάβας, Λευκωσία 1955, κεφ. Οἱ Ἀλαμᾶνοι Ἅγιοι τῆς Κύπρου, σ. 32—56, ὅπου ἐξακριβοῦται ἡ ἑλληνικότης τῶν πλείστων Ἀλαμάνων, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεται ὁ Ἀββακούμ.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΚΥΡΡΗΣ

Ἀββακούμ. Ρῶσος σχισματικὸς πρωθιερεὺς (1620-1682), ἐκ τῶν ἱδρυτῶν καὶ ἐμπνευστῶν τῆς μερίδος τῶν Παλαιοπίστων. Ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον Γρηγόροβο, κείμενον μεταξὺ Βόλγα καὶ Ὄκα (ὄμπλαστ τοῦ Γκόρκυ), καὶ ἦτο υἱὸς μεθύσου ἱερέως τῆς ὑπαίθρου, ὀνόματι Πέτρου, καὶ μητρὸς εὐλαβεστάτης. Ἐκτελῶν χρέη ψάλτου ἐκ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας, προσέλαβε, διὰ τῆς ἐπαφῆς μὲ τὰ λειτουργικὰ καὶ πατερικὰ κείμενα, μόρφωσιν αὐτοδιδάκτου. Παραλλήλως, συχνάζων εἰς γειτονικήν τινα μονήν, ἐνεποτίσθη μὲ βαθυτέραν πνευματικότητα.

Περὶ τὸ 1638-40, ἐνυμφεύθη τὴν Ἀναστασίαν, ἡ ὁποία ἔγινε δι' αὐτὸν πιστὴ σύντροφος καὶ συμπαραστάτις. Τὸ ζεῦγος ἀπέκτησε τοὐλάχιστον 5 υἱοὺς καὶ 3 θυγατέρας. Διάκονος τὸ 1642, ἐχειροτονήθη ἱερεὺς τὸ 1644 καὶ διωρίσθη ἐφημέριος εἰς τὸ χωρίον Λοπάτιστσι, κείμενον πλησίον τοῦ Γρηγόροβο καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Βόλγα. Ἐκεῖ ἐφήρμοσε τὸ πρόγραμμα τοῦ ὁμίλου ζηλωτῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἑνωθῆ περὶ τὸν πνευματικὸν τοῦ τσάρου Ἀλεξίου (1645-1676) καὶ ἐνεψυχοῦντο ὑπὸ μερικῶν δραστηρίων ἱερέων. Ἀπῄτει αὐστηρῶς ἠθικὴν ζωὴν καὶ πρὸ παντὸς ἐτέλει ὀρθῶς τὰς ἀκολουθίας, ἀποφεύγων τὰς συντομεύσεις, αἱ ὁποῖαι καθίστων ἀκατάληπτον τὴν λατρείαν εἰς τὸν λαόν. Τοῦτο ἐστοίχισεν εἰς τὸν νεαρὸν ἱερέα πολύ. Ἐξυβρίσθη πλειστάκις, ἐκτυπήθη ὑπὸ θερμοαίμων λαϊκῶν καὶ τέλος ἐξεδιώχθη τῆς ἐνορίας του, διὰ πρώτην φορὰν τὸ 1647 καὶ ὁριστικῶς τὸ 1651. Μεταβὰς εἰς Μόσχαν, προήχθη εἰς πρωθιερέα καὶ ἐστάλη εἰς Γιούρεβιτς ἐπὶ τοῦ Βόλγα (ὄμπλαστ τοῦ Ἰβάνοβο), ἀλλ' ἐξεδιώχθη καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἐγκατεστάθη τότε εἰς Μόσχαν, ὑπὸ τὴν ἰδιότητα βοηθοῦ τοῦ πρωθιερέως Ἰωάννου Νερόνωφ (1591-1670), ἐφημερίου τῆς Παναγίας τοῦ Καζάν, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐπίσης φλογερὸς μεταρρυθμιστής. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, ὁ Ἀββακοὺμ συνεδέθη διὰ φιλίας μὲ τὴν δυναστείαν, ἰδίως δὲ μὲ τὸν τσάρον καὶ τὴν πρώτην σύζυγόν του Μαρίαν († 1669). Φαίνεται, μάλιστα, ὅτι εἰς τὴν φιλίαν αὐτὴν ὤφειλεν ἀργότερον τὸ ὅτι εἶχεν ὀλιγώτερον σκληρὰν τύχην ἀπὸ ἄλλους παλαιοπίστους κληρικούς.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1653, ὁ πατριάρχης Νίκων ἐπεχείρησε τὴν σειρὰν τῶν ἀστόχων μεταρρυθμίσεων, αἱ ὁποῖαι προεκάλεσαν τὸ σχίσμα τῶν Παλαιοπίστων. Ὁ Ἀββακοὺμ ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων διαμαρτυρηθέντων εἰς τὸν τσάρον, ὅπερ τοῦ ἐστοίχισεν ἀκριβά. Συνελήφθη τὴν 30ὴν Αὐγούστου 1653, ἐνῷ ἐτέλει ἀγρυπνίαν, καὶ ἐξωρίσθη μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς Τομπόλσκ τῆς Σιβηρίας (εἰς τὴν συμβολὴν τῶν ποταμῶν Τομπὸλ καὶ Ἰρτίς, ὄμπλαστ τοῦ Τιοῦμεν), ὅπου ἔφθασε τὸν Δεκέμβριον. Ἐκεῖ ἤσκησε τὰ καθήκοντα πρωθιερέως τῆς μονῆς τῆς Ἀναλήψεως ἕως τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1655, ὁπότε, κατὰ διαταγὴν τοῦ πατριάρχου, ἐξωρίσθη εἰς Γιενισεϊσκ (ἐπὶ τοῦ Γενισέϊ, κρὰϊ τοῦ Κρασνογιάρσκ), ἀπαγορευθέντος εἰς αὐτὸν τοῦ ἱεροπράττειν. Ἀλλὰ συντόμως διωρίσθη, διὰ νέας ἀποφάσεως, ἱερεὺς μιᾶς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς εἰς Λαουρίαν, πέραν τῆς λίμνης Βαγκάλ. Τὸ μακρὸν αὐτὸ ταξίδιον, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὸν ἐπικίνδυνον ἀνάπλουν τοῦ Ἀνγκαρά, τὸν ὄχι ὀλιγώτερον ἐφιαλτικὸν διάπλουν τῆς λίμνης Βαγκὰλ καὶ μακρὰν πορείαν, δι' ὕδατος καὶ ξηρᾶς, ἕως τῶν ὀχυρῶν τοῦ Ἴργκεντ καὶ τοῦ Νερνσίνσκ ἐπὶ τοῦ Νέρτσα, ὑπῆρξεν ἀληθὲς ἀδιάκοπον μαρτύριον. Ὁ Ἀββακοὺμ καὶ ἡ οἰκογένειά του ὑπέφεραν συγχρόνως ἀπὸ τὸ ψῦχος, τὴν κούρασιν, τὸν φόβον, τὴν πεῖναν καὶ τὴν κτηνωδίαν τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀποστολῆς, ὁ ὁποῖος δὲν ἐδίσταζε νὰ ἐντέλλεται τὴν μαστίγωσιν τοῦ ἱερέως της. Κατὰ τὴν ἐπιστροφήν, ὁ Ἀββακοὺμ ἐφρόντισε νὰ περιληφθοῦν εἰς αὐτὴν οἱ ἀσθενεῖς καὶ οἱ τραυματίαι, τοὺς ὁποίους ὁ ἀρχηγός των εἶχεν ἐγκαταλείψει.

Ἐπιστρέψας εἰς Τομπόλσκ τὸ 1663, ἔπαυσε νὰ μετέχῃ καὶ νὰ παρίσταται εἰς λατρείαν τελουμένην μὲ τὸ τυπικόν, τὸ ὁποῖον δὲν παρεδέχετο. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1664, μετέβη εἰς Μόσχαν μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἐξησφάλιζε τὸν θρίαμβον τῆς Παλαιᾶς Πίστεως χάρις εἰς τὴν προκληθεῖσαν σύγχυσιν ἐκ τῆς παραιτήσεως καὶ καθαιρέσεως τοῦ Νίκωνος. Προσεπάθησε νὰ ἐπηρεάσῃ τὸν τσάρον, ἀλλ' ἀπέτυχε καὶ τὴν 8ην Σεπτεμβρίου ἐξωρίσθη μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς τὴν ἐκβολὴν τοῦ Μέζεν (Ὄμπλαστ τοῦ Ἀρχαγγέλσκ). Ἐκεῖθεν ἀνεκλήθη τὸ 1666

εἰς Μόσχαν, ἐν ὄψει συνόδου. Τότε ἐχωρίσθη ὁριστικῶς ἀπὸ τὴν πρεσβυτέραν του. Κατὰ τὴν τελευταίαν παραμονήν του εἰς Μόσχαν, ἔνθα εὑρίσκετο μὲ τὴν ἰδιότητα τοῦ κρατουμένου, ἡ ἱεραρχία προσεπάθησε δι' ὅλων τῶν μέσων - τῆς πειθοῦς καὶ τῶν βασάνων - νὰ τὸν μεταπείση, ἀλλὰ ματαίως. Τὴν 22αν Μαΐου, ὁ 'Αββακοὺμ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς συνόδου καὶ τὴν ἑπομένην καθηρέθη ἐπισήμως καὶ ἀνεθεματίσθη. Μία τελευταία ἀντιμετώπισις μὲ νέαν σύνοδον τὸν Μάϊον τοῦ 1667 κατέστησεν ὁριστικὸν τὸ ρῆγμα.

Μετὰ τριῶν ὁμοφρόνων του, ὁ 'Αββακοὺμ ἐξωρίσθη εἰς Πουστοζέρσκ, εἰς τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Πετσόρα (ὄμπλαστ τοῦ 'Αρχαγγέλσκ) καὶ ὑπῆρξεν ὁ μόνος ὁ ὁποῖος δὲν ὑπέστη ἀποκοπὴν τῆς γλώσσης. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐξορίας του, φαίνεται ὅτι ἀπήλαυεν ἐλευθερίας τινὸς καὶ ἴσως ἐτέλει τὴν λατρείαν κατὰ τὸ παλαιὸν τυπικόν. 'Αλλὰ τὸ 1670, ἐκλείσθη μετὰ τῶν συντρόφων του εἰς ὑπόγειον φυλακήν, ἔνθα παρέμεινεν ἐπὶ δωδεκαετίαν. Εἰς αὐτὴν τὴν περίοδον ἀνάγονται τὰ πλεῖστα τῶν κειμένων τοῦ 'Αββακούμ, τῶν ὁποίων προορισμὸς ἦτο ἡ καθοδήγησις καὶ ἐνθάρρυνσις τῶν ὀπαδῶν τῆς Παλαιᾶς Πίστεως. 'Εξ ἄλλου, εἶχε καὶ πολλὰς θεολογικὰς διενέξεις μὲ ἕνα τῶν συγκρατουμένων του, τὸν διάκονον Θεόδωρον, ἐπὶ τῆς 'Αγίας Τριάδος, τοῦ προβλήματος τῆς καθόδου εἰς Ἅδου καὶ τῆς Πεντηκοστῆς.

Τὸν 'Απρίλιον τοῦ 1682, ὀλίγον μετὰ τὴν καταδίκην τῆς Παλαιᾶς Πίστεως ὑπὸ νέας συνόδου, ἔφθασεν εἰς Πουστοζέρσκ ἡ διαταγὴ νὰ καοῦν ζῶντες οἱ κρατούμενοι. Οὕτω ὁ 'Αββακούμ, ὁ ὁποῖος ἦτο ἤδη ὁ ἀπόστολος καὶ ὁ διδάσκαλος τῆς Παλαιᾶς Πίστεως, ἔγινε καὶ μάρτυς της. Τὸ κῦρος του ἀναγνωρίζεται ἕως τῆς σήμερον ὁμοθύμως ἀπὸ ὅλους τοὺς Παλαιοπίστους. Προσπαθοῦσα νὰ μειώση τὸν λαϊκὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν 'Αββακούμ, ἡ ρωσικὴ 'Εκκλησία ἠναγκάσθη νὰ ἀνακαλέση τὸ 1721 τὸ ἀνάθεμα κατ' αὐτοῦ.

Μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ 'Αββακούμ, τὸ πλέον ὀνομαστὸν εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ «Αὐτοβιογραφία». Τὴν συνέθεσε τὸ 1672, μὲ τὴν συμβουλὴν τοῦ πνευματικοῦ του. Τὸ ἔργον εἶναι συναξαριστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, περιλαμβάνον ἐποικοδομητικὴν εἰσαγωγήν, τὴν ἀφήγησιν τοῦ βίου καὶ τὰ θαύματα, εἰς γλῶσσαν λαϊκὴν καὶ ζωηράν.

Τὰ ἄλλα ἔργα του εἶναι: «Πραγματεία περὶ τῆς θεότητος καὶ τοῦ κτίσματος», «'Ομιλίαι», «Περὶ 'Αβραάμ» (ἀναφερόμενον εἰς τὸ Γαλάτ. δ' 22 - 23), «Περὶ τῶν ἡμερῶν νηστείας καὶ καταλύσεως», «Περὶ τῶν φίλων τῆς Παραδόσεως καὶ τῶν νεωτεριστῶν», «Περὶ τῆς θύραθεν σοφίας» (ἀναφερόμενον εἰς τὰ Α' Κορ. α' 17, β' 16). Μία ἄλλη σειρὰ 'Ομιλιῶν περιλαμβάνει τὰς «Κατὰ τῶν Νέων Μοναχῶν», καὶ «Κατὰ τῶν Νέων Εἰκόνων» καὶ τὰς «Περὶ τῶν Νέων Μαρτύρων» καὶ «Περὶ τοῦ 'Οκταμεροῦς Σταυροῦ». Αἱ δύο τελευταῖαι εἶναι ὑπομνήματα εἰς τὰ Ρωμ. δ' 13 - ε' 4 καὶ Ματθ. κ' 1 - 16. Τὸ νέον τοῦτο εἶδος ἤρεσκεν εἰς τὸν 'Αββακούμ, ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησε τὴν σύνθεσιν ἑνὸς «Βιβλίου 'Υπομνημάτων». Τὰ εἰς αὐτὸ ἐξεταζόμενα ἁγιογραφικὰ κείμενα εἶναι οἱ Ψαλμοὶ 102ος, 83ος, 40ός, 41ος, 44ος, τὸ θ' κεφ. τῶν Παροιμιῶν, τὰ κεφ. δ' καὶ ε' τῆς Σοφίας Σολομ. καὶ τὰ κεφ. ιβ', λε' καὶ νε' τοῦ 'Ησαΐου. 'Υπὸ μορφὴν κατακλεῖδος τοῦ ἔργου τούτου, ἔγραψε μίαν «Εἰσαγωγὴν περὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον καὶ περὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ». Τέλος, συνώψισε τὰς θεολογικὰς διενέξεις του μὲ τὸν διάκονον Θεόδωρον εἰς τὸ «Αἰώνιον Εὐαγγέλιον», τὸ ὁποῖον, ὡς ἔλεγεν, «δὲν ἐγράφη ὑπ' ἐμοῦ, ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ δακτύλου τοῦ Θεοῦ». 'Αλλὰ τὸ πλέον ἀσπαῖρον τμῆμα τοῦ ἔργου του, ἐκτὸς τῆς «Αὐτοβιογραφίας», εἶναι ἡ ἀλληλογραφία του (πέντε «ἱκεσίαι» πρὸς τὸν τσάρον 'Αλέξιον καὶ μία πρὸς τὸν υἱόν του, τὸν τσάρον Θεόδωρον (1676 - 1682), πολυάριθμα γράμματα πρὸς πνευματικὰ τέκνα του καὶ ἐπιστολαὶ πρὸς ὁμίλους πιστῶν).

'Η ἀπουσία συστηματικῆς μορφώσεως καὶ ἡ χρῆσις λεξιλογίου, συχνὰ οὐχὶ ἀκριβῶς εὐστόχου, καθιστοῦν τὸν 'Αββακοὺμ μέτριον θεολόγον. 'Εξ ἄλλου, ἡ ἰδιοσυγκρασία του ἔρρεπε μᾶλλον πρὸς τὸ πρακτικὸν κήρυγμα καὶ τὴν πολεμικήν.

'Η ἠθικὴ διδασκαλία του βασίζεται ἐπὶ τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ, φόβου ἐννοουμένου παλαιοδιαθηκικῶς, ὡς καὶ ἐπὶ ἑνὸς ἰδιαιτέρως ζωηροῦ αἰσθήματος τῆς πραγματικῆς παρουσίας τοῦ Διαβόλου εἰς τὸν κόσμον (ἀναφέρει οὕτω ὡρισμένας περιπτώσεις, ἀντιμετωπιζομένας δι' ἐξορκισμοῦ). 'Εκ τούτου ἐξηγεῖται ἡ ἠθικὴ αὐστηρότης τοῦ 'Αββακοὺμ καὶ ἡ ἐπίμονος προσήλωσίς του εἰς τοὺς κανόνας καὶ τοὺς τύπους τῆς 'Εκκλησίας.

'Απὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ὁ 'Αββακοὺμ εἶναι ἐνηρμονισμένος μὲ τὴν πνευματικὴν γραμμὴν τοῦ ἁγίου 'Ιωσὴφ τοῦ Βολοκολάμσκ καὶ τῆς σχολῆς του. 'Αλλὰ δι' αὐτόν, ἡ ἠθικὴ καὶ τυπικὴ αὐστηρότης πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται καὶ ὑπὸ τῶν λαϊκῶν, εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας, παρ' ὅλας τὰς συναντωμένας ἐκεῖ δυσκολίας. Αἱ δυσκολίαι αὗται ἦσαν πολλαὶ εἰς τὴν Ρωσίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. 'Ο 'Αββακοὺμ ἐπάλαισε τραχύτατα κατὰ τῶν μειονεκτημάτων τῆς ρωσικῆς 'Εκκλησίας τοῦ ΙΖ' αἰῶνος (χαλαρὰ πειθαρχία, δουλικὸν φρόνημα ἔναντι τῶν ἰσχυρῶν τοῦ κόσμου, λειτουργικαὶ παραμελήσεις), κατὰ τῶν ἑλκῶν ὅλης τῆς συγχρόνου του ρωσικῆς κοινωνίας (ἀκολασία, ἀχαλίνωτος ροπὴ πρὸς τὰ κοσμικὰ θεάματα, καὶ πρὸ πάντων ἀλκοολισμός), τέλος δὲ κατὰ τῶν προϋποθέσεων, αἱ ὁποῖαι ἤνοιγον τὰς θύρας τῆς ὁλονὲν αὐξούσης δυτικῆς ἐπιδράσεως. 'Επὶ τῆς τελευταίας αὐτῆς περιοχῆς, ὁ 'Αββακοὺμ ἐπετίθετο τόσον κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ὅσον καὶ κατὰ τῶν βαθυτέρων ριζῶν του, τῶν θύραθεν ἐπιστημῶν.

'Υποστηρίζων τὰς θέσεις ταύτας, ὁ 'Αββακοὺμ ἤχθη εἰς βιαίαν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς ὀρθοδόξου 'Εκκλησίας. 'Η βάναυσος μεταρρύθμισις τῶν τύπων, ἡ χαλαρωτάτη ἀντιμετώπισις τῆς ἁμαρτίας καὶ ἡ προϊοῦσα, χάρις εἰς τοὺς Οὐκρανοὺς καὶ Λευκορρώσους μοναχούς, δυτικοποίησις δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ προκαλέσουν ἀμείλικτον ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τοῦ 'Αββακούμ. 'Αλλὰ ἡ στάσις του ἔναντι τῶν ἀντιπάλων του δὲν ὑπῆρξε μονολιθική. Πότε τοὺς κατεδίκαζεν ἀμετακλήτως καὶ τοὺς κατηρᾶτο ὡς «ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ», ὡς ἔπραττον οἱ προφῆται τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ πότε τοὺς ἔκλαιε μὲ ἀγάπην ὡς «θύματα τοῦ Διαβόλου».

Ὅ,τι ὅμως εἶναι βέβαιον, κατὰ τὸν 'Αββακούμ, ἔγκειται εἰς τὴν βασικὴν σκέψιν, ὅτι 'Εκκλησία, ἡ ὁποία ἔχει περιαχθῆ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Διαβόλου, δὲν εἶναι πλέον 'Εκκλησία. 'Ενώπιον τοιαύτης καταστάσεως, οἱ Παλαιόπιστοι δὲν εἶχαν παρὰ δύο λύσεις: τὴν διὰ πυρὸς αὐτοκτονίαν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μολύνσεως καὶ τῆς ὑπαγωγῆς ὑπὸ τὸν 'Αντίχριστον ἢ τὴν δημιουργίαν θρησκευτικῆς κοινότητος, ἀνεξαρτήτου καὶ σχεδὸν στερουμένης ἱεραρχίας καὶ μυστηριακῆς ζωῆς. 'Ο 'Αββακούμ, ἂν καὶ ἐθαύμαζεν ὅσους εἶχον καῆ ζῶντες, δὲν συνέστησε ποτὲ τὴν αὐτοκτονίαν εἰς τὸ ποίμνιόν του, καὶ μάλιστα ἔφθασεν εἰς τὸ σημεῖον νὰ ὑποστηρίξη τὸν γάμον ἔναντι ἐκείνων οἱ ὁποῖοι κατεδίκαζον τὴν σύζευξιν καὶ τὴν παιδοποιΐαν. Κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα του ἰδίως ἔτη, ἠσχολήθη ἰδιαιτέρως μὲ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἐτίθεντο ἐνώπιον τῶν «πιστῶν» ὑπὸ τὰς νέας συνθήκας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς.

Αὐτὴ ἡ σχετικῶς μετριοπαθὴς στάσις ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι ἡ ἐσχατολογικὴ διδασκαλία τοῦ 'Αββακοὺμ ἦτο ὀλιγώτερον ριζοσπαστικὴ ἀπὸ ἐκείνην ὡρισμένων ὁμοδόξων του. Πράγματι, κατ' αὐτόν, οὐδεὶς τῶν ἐχθρῶν τῆς Παλαιᾶς Πίστεως δὲν ἐνεσάρκωνε τὸν 'Αντίχριστον. Ὅλοι αὐτοὶ δὲν ἦσαν παρὰ ὄργανα καὶ πρόδρομοί του.

Τὰ κείμενα τοῦ 'Αββακοὺμ ἐμφανίζουν ὄχι τόσον μίαν συμπαγῆ διδασκαλίαν, ὅσον μίαν προσωπικότητα ἐκπληκτικῶς πλουσίαν. 'Υπὸ τὴν ἐπίφασιν ἑνὸς ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς του, ἐνίοτε βαναύσου καὶ πεζοδρομιακοῦ, ὁ 'Αββακοὺμ εἶναι ὁ ἄνθρωπος τῆς ὑπερζεούσης πίστεως, ἔξω τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχει, κατ' αὐτόν, σωτηρία καὶ ἡ ὁποία δὲν ἀνέχεται τὴν παραμικρὰν ἀλλοίωσιν. 'Η εἰλικρινὴς καὶ βαθεῖα ἐπιθυμία νὰ παραμείνη προσηλωμένος εἰς αὐτὴν τὴν πίστιν, τὸν ἀπειργάσθη τόσον αὐστηρὸν διὰ τὸν ἑαυτόν του καὶ διὰ τοὺς ἄλλους. Παραδέχεται τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ τὴν συγχώρησιν, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι αὗται ἐπιτυγχάνονται μόνον διὰ τῶν δακρύων καὶ τῶν νεκρώσεων.

'Η πίστις αὐτή, παρὰ μερικὰς της χριστιανικὰς ὄψεις, ὡς λόγου χάριν ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, παρὰ τὸν ἀσκητισμόν της, ὁ ὁποῖος ἐνίοτε φθάνει εἰς δυσθεώρητα ὕψη, παραμένει εἰς ἓν παλαιοδιαθηκικὸν στάδιον. 'Ο 'Αββακοὺμ θέτει κατὰ μέρος ὅ,τι ἀποτελεῖ αὐτὴν ταύτην τὴν οὐσίαν τοῦ χριστιανισμοῦ: τὴν ἐξαγοράν, τὴν μεταμόρφωσιν καὶ τὴν θέωσιν τῆς πεπτωκυίας κτίσεως, τὴν ἕνω-

σιν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος εἶναι Ἀγάπη. Μὴ αἰσθανθεὶς αὐτὴν τὴν φωτεινὴν πλευρὰν τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ Ἀββακοὺμ κατέληξεν ἀναποφεύκτως εἰς ἕνα ἐσχατολογικὸν αἱρετισμόν, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἐστερεῖτο μιᾶς ἰσχυρᾶς ἐκκλησιολογικῆς διαισθήσεως, πάντοτε παρούσης, καὶ μιᾶς λίαν ἀνεπτυγμένης εὐθυκρισίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ἡ πληρεστέρα συλλογὴ τῶν ἔργων τοῦ Ἀββακοὺμ ἐξεδόθη τὸ 1927 εἰς τὴν ΕΣΣΔ (τ. 39 τῆς «Ρωσικῆς Ἱστορικῆς Βιβλιοθήκης»). Αἱ μεταγενέστεραι ἐπὶ μέρους ἐπανεκδόσεις καὶ δημοσιεύσεις ἀνεκδότων τμημάτων εἶναι ἀπογεγραμμέναι εἰς τὸ βιβλίον «Ὁ βίος τοῦ πρωθιερέως Ἀββακούμ, γραφεὶς παρὰ τοῦ ἰδίου, καὶ ἄλλα ἔργα του», ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ N. Gudzij (Μόσχα 1960). Ὁ «βίος» *μετεφράσθη εἰς πολλὰς γλώσσας: α) εἰς τὴν ἀγγλικὴν ὑπὸ* Jane Harrison καὶ Hope Mirrless, The life of the Archpriest Avvacum by Himself (Λονδῖνον 1924), ὡς καὶ ὑπὸ τῆς Ἑλένης Izvolsky, εἰς τὴν συλλογὴν A treasury of Russian Spirituality Compiled... by G.E. Fedotov (Λονδῖνον 1950), σ. 137—181, β) Εἰς τὴν γερμανικὴν ὑπὸ Rudolf Zagoditsch, Das Leben des Protopoper Awwakum von ihm selbst niedergeschriben (Βερολῖνον 1930), γ) Εἰς τὴν γαλλικὴν ὑπὸ Pierre Pascal, La vie de l' archiprêtre Avvakum éctite par lui même, (Παρίσιοι 1938). δ) Εἰς τὴν τουρκικὴν Protopop Avvakum. Hayatim. Hihal Yalaza Taluy tarajindam dilimize çervilmistir (Κωνσταντινούπολις 1946). Ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ Βιβλίου τῶν «Ὁμιλιῶν» μετεφράσθησαν εἰς τὴν ἀγγλικὴν ὑπὸ H. Lanz, εἰς The Slavonic Review, Δεκέμβριος 1929, σ. 249—258. Αἱ εἰς διαφόρους γλώσσας κυριώτεραι μελέται περὶ Ἀββακοὺμ ἀπαριθμοῦνται ὑπὸ τοῦ N. Gudzij εἰς τὴν ἀναφερομένην ἀνωτέρω ἔκδοσιν. Ἡ πληρεστέρα καὶ πλέον πρόσφατος μελέτη εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Pierre Pascal, Avvacum et les débuts du Rascol, la crise religieuse au XVII siècle en Russie, (Παρίσιοι 1938), I' τῆς συλλογῆς Russie et Chrétienté καὶ XVIII τῆς Bibliothèque de l' Institut français de Leningrad continué par la Bibliothèque de l' Institut d' études slaves de l' Université de Paris.

ΒΛΑΔΙΜΗΡΟΣ ΒΟΝΤΩΦ

Ἀββακούμ. Ὁ νεομάρτυς. Τὴν πρώτην γραπτὴν πληροφορίαν εὑρίσκομεν ἐν τῷ χειρογράφῳ Κώδικι τῆς Λαύρας (Ω 89, φ. 155). Ὁ Ἀββακοὺμ ἐμαρτύρησε τὴν 6 Αὐγούστου τοῦ 1628. Ὡς τόπος τοῦ μαρτυρίου του ἀναφέρεται ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης ἐπὶ τουρκοκρατίας. Τὰ Συναξάρια καὶ τὰ Ἁγιολόγια δὲν μνημονεύουν τὸν νεομάρτυρα Ἀββακούμ, ὅστις καὶ ὡς «ὅσιος» ἀναφέρεται ἐν τῷ Κώδικι. Ἴσως νὰ ὑπῆρξε μοναχὸς τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἄλλως τε καὶ τὸ ὄνομά του δηλοῖ, ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν μοναχῶν. Τὸν ὅσιον Ἀββακοὺμ συμπεριέλαβεν εἰς τὸ Ἁγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ὁ πρώην Λεοντουπόλεως Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης.

Α.Γ.Κ.

Ἀββακούμειος Ἱερατικὴ Σχολή. Ἐλειτούργει ἐν Ἠπείρῳ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΘ' αἰῶνος (Περ. Ἀγάπη, 1896, σ. 326).

Ν.Θ.Μ.

Ἀββᾶς. Τίτλος, χρησιμοποιηθεὶς τὸ πρῶτον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν, ὅτε ὁ ἀναχωρητισμὸς ἤρχισε νὰ μεταμορφοῦται εἰς κοινόβιον μόνασιν. Μεταξὺ τῶν μοναχῶν ἑκάστου κοινοβιακοῦ ὑποτυπωδῶς ὁμίλου, ὁ ἐκτελῶν χρέη πνευματικοῦ ὁδηγοῦ καὶ ἰθύντορος ἀπεκαλεῖτο ἀββᾶς (συριαστὶ ἀβᾶ). Οὗτος ἀνεδεικνύετο εἴτε δι' ἐκλογῆς εἴτε διὰ φυσικῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀρετῆς του. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν, ἡ ἰδιότης αὕτη δὲν ἀφορᾷ εἰς τὸ Κανονικὸν Δίκαιον, τουλάχιστον ἀμέσως, ἀλλ' ἔχει καθαρῶς πνευματικὴν ἔννοιαν. Οὕτω ἀββᾶδες ἐκαλοῦντο γενικῶς οἱ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἀσκητεύσαντες καὶ διακρινόμενοι διὰ τὴν ἁγιότητα καὶ τὴν πεῖραν των. Εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὁ ὅρος παρέμεινεν ἐν ἰσχύϊ ἐπὶ ὀλίγους αἰῶνας, ἰδίως ὡς τίτλος τοιούτων μοναχῶν, ἀντικατασταθεὶς εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν διὰ τοῦ «ἡγούμενος». Ἀντιθέτως εἰς τὴν Δύσιν, χάρις κυρίως εἰς τὸν κανόνα τοῦ ἁγίου Βενεδίκτου (κεφ. III, LXV), ἔθεσεν εἰς τὸ περιθώριον πάντα ἄλλον παρεμφερῆ. Ἔκτοτε, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ παύσῃ ἡ χρῆσις του καὶ πρὸς τιμητικὴν διάκρισιν τῶν ὁμολογουμένης ἁγιότητος καὶ πνευματικῆς σοφίας ἡλικιωμένων ἀσκητῶν (ἀνάλογος ὑπῆρξεν ἀργότερον εἰς τὴν Ρωσίαν ὁ ὅρος «στάρετς»), ἀββᾶδες ἐκαλοῦντο εἰς τὰς δυτικὰς μονὰς οἱ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν, εἴτε ἱερεῖς εἴτε μοναχοὶ εἴτε ἀκόμη καὶ ἁπλοῖ λαϊκοί. Ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος, ὅμως, τὸ ἀξίωμα ἐδίδετο, κατὰ βάσιν κανονικήν, εἰς ἱερομονάχους. Προϊόντος τοῦ χρόνου, ὁ τίτλος προσέλαβεν ἰδιαιτέραν αἴγλην καὶ προσήγγισεν ἐκείνην τοῦ ἐπισκόπου. Οἱ ἀββᾶδες, κατὰ τὸ δυτικὸν Κανονικὸν Δίκαιον, διακρίνονται εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας: α) Ἀββᾶς πριμάτος, ὅστις προΐσταται ὅλων τῶν κλάδων μιᾶς μοναστικῆς τάξεως καὶ ἔχει ψῆφον εἰς τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους. β) Ἀββᾶς γενικός, ἐπὶ κεφαλῆς ἑνὸς κλάδου μοναστικοῦ, ἔχων ἐπίσης δικαίωμα ψήφου εἰς τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους. γ) Ἀββᾶς de regimine, ἤτοι ἡγούμενος αὐθυποστάτου κανονικῶς μονῆς. Οὗτος δὲν ἔχει μετοχὴν οὔτε εἰς τὰς οἰκουμενικὰς οὔτε εἰς τὰς τοπικὰς συνόδους. δ) Ἀββᾶς nullius, ἤτοι ὁ κληρικός, ὁ ὁποῖος ἀσκεῖ διοικητικὰ καθήκοντα ἀντίστοιχα πρὸς τὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰς περιοχὴν μὴ συμπεριλαμβανομένην εἰς ἐπισκοπικὴν περιφέρειαν. Οὗτος διορίζεται ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ πάπα καὶ ἔχει δικαίωμα μετοχῆς καὶ ψήφου εἰς τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. *Νεαρὰ Ἰουστινιανοῦ ΡΚΓ', λδ', Βασιλικὰ Δ. α. β.* Apophthegmata Patrum, PG., 65, 6. 72 κ. ἑξ. Act S.S., III, σ. 50, 58, 76β. DACL, I, σ. 39—42. F. Schmitz, S. Benedicti Regula Monachorum, Maredsous 1946. T. Schrefer, De religiosis ud normam Codicis iuris canonici, Roma 1947. Παν. Ἰ. Παναγιωτάκου, Σύστημα τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου Δ' (Τὸ Δίκαιον τῶν Μοναχῶν), Ἀθῆναι 1957, σ. 344 κ. ἑξ.

ΠΑΝ. Ι. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ

Ἀββᾶς. Ὅσιος, ἑορταζόμενος τὴν 22αν Νοεμβρίου. Ἔλαμψε κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ἐν Μεσοποταμίᾳ. Θελχθεὶς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν ὑπὸ τοῦ θείου ἔρωτος, κατέλιπε τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν περιουσίαν του καί, ἀκολουθήσας εὐσεβεῖ τινι μοναχῷ, ἠσκήτευσε μετ' αὐτοῦ ἐπί τινα ἔτη. Ἀκολούθως, ἀμφότεροι ἐμαθήτευσαν παρὰ τῷ περιβοήτῳ ἀναχωρητῇ Εὐσεβίῳ, ὁ ὁποῖος ἠσκήτευεν ἐπὶ ὄρους, παρὰ τὸ χωρίον Ἀσιχᾶ. Μετὰ τὴν ἐκδημίαν τοῦ Εὐσεβίου, διεδέχθη αὐτὸν ὁ Ἀββᾶς εἰς τὴν ἐπιστασίαν τοῦ συσταθέντος κοινοβίου, ἰθύνας τοῦτο ἐπὶ 38 ἔτη, καθ' ἃ ἀνεδείχθη μέγας τῆς ἀρετῆς ἀθλητὴς καὶ «ἀρχέτυπον» τοῦ ἀσκητικοῦ βίου.

Ἀββᾶν τὸν ἐκτύπωμα ὄντα ἀββάδων
τιμῶ πρεπόντως ὡς τεκνίον πατέρα.

«Ἀββᾶς ἀββᾶν ἀπήντησεν...» Προπαιδευτικὸν μουσικὸν μάθημα, τονισμένον κατὰ τὸ εἶδος τοῦ ἀργοῦ στιχηραρίου, μὲ τὰ μεγάλα καὶ ἱερογλυφικὰ σημαδόφωνα.

Σ.Π.

Ἀββάτιος Ἱερόθεος. Βλ. Ἱερόθεος, ὁ Ἀββᾶς.

Ἀββέσσα. Abbatissa. Λέξις, σχηματισθεῖσα κατ' ἀναλογίαν τῆς λ. «ἀββᾶς» καὶ σημαίνουσα εἰδικῶς τὴν ἡγουμένην δυτικοῦ, ἀνεξαρτήτου, γυναικείου μοναστηρίου. Ὁ ὅρος ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον εἰς ἐπιτυμβίους ἐπιγραφὰς τοῦ ΣΤ' αἰῶνος (E. Diehl, Inscriptiones latinae christianae veteres, Α', Βερολῖνον 1925, σ. 321). Ταυτοχρόνως περίπου ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν γραμματείαν (Γρηγόριος Tours, † 594, Γρηγόριος ὁ Διάλογος, † 604).

Ἄβγαρος. Ὁ Ε'. Βασιλεὺς τῆς Ὀσροηνῆς, ἐπικαλούμενος Οὐχάμα (=Μέλας, κατὰ τὸν Τάκιτον). Ἐβασίλευσεν ἀπὸ τὸ 4 π.Χ. ἕως τὸ 7 μ.Χ. καὶ ἀπὸ τὸ 18 ἕως τὸ 50. Κατὰ τὸν Εὐσέβιον (Ἐκκλ. Ἱστ. Α' 13), ὁ ὁποῖος εὗ-

Νόμισμα εἰκονίζον τὸν ΑΒΓΑΡΟΝ μετὰ τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος Γορδιανοῦ.

ρεν εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς πρωτευούσης του Ἐδέσσης καὶ μετέφρασεν ἐκ τῆς συριακῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὰς δύο σχετικὰς ἐπιστολάς, ὁ Ἄβγαρος προσεκάλεσε τὸν Ἰησοῦν, διὰ νὰ ἀκούσῃ τὴν θείαν διδασκαλίαν του καὶ νὰ θεραπευθῇ παρ' αὐτοῦ ἐκ τῆς νόσου, ἐξ ἧς ὑπέφερεν, ὁ δὲ Ἰησοῦς τοῦ ἀπήντησεν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ, ἀλλὰ θὰ τοῦ ἀπέστελλε, μετὰ τὴν Ἀνάληψιν, τὸν μαθητήν του Θαδδαῖον (Ἀδδαῖον). Ἡ ἀπόκρυφος Διδαχὴ τοῦ ἀποστόλου Θαδδαίου, γραφεῖσα περὶ τὰ τέλη τοῦ Δ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος, ἀναφέρει εἰς τὸ πρῶτον μέρος της, ὅτι ὁ Χριστὸς ἀπήντησε προφορικῶς εἰς τὴν πρόσκλησιν καὶ προσθέτει, ὅτι ὁ αὐλικὸς Ἀνανίας ἐφιλοτέχνησεν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, τὴν ὁποίαν ὁ Ἄβγαρος παρέλαβε καὶ ἐφύλασσεν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ἡ αὐτὴ πηγὴ ἀναφέρει ἐπίσης, ὅτι ὁ ἀπόστολος Ἰούδας ἀπέστειλε τὸν ἐκ τῶν ΟΒ' μαθητὴν Θαδδαῖον εἰς Ἔδεσσαν, ἵνα κηρύξῃ ἐκεῖ τὸ Εὐαγγέλιον. Εἰς τὴν μεταγενεστέραν παράδοσιν, ἡ εἰκὼν αὐτὴ παρουσιάζεται ὡς ἀχειροποίητος. Πρώτην φορὰν γίνεται οὕτω λόγος περὶ αὐτῆς εἰς τὴν Ἐκκλ. Ἱστ. τοῦ Εὐαγρί-

ου (ΣΤ' αἰών), ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι ἡ εἰκὼν ἦτο «θεότευκτος» καὶ ὅτι «ἀνθρώπων χεῖρες οὐκ εἰργάσαντο αὐτήν» (Δ' 27). Ἡ δαψιλεστέρα πηγὴ τῶν περὶ αὐτῆς παραδόσεων εἶναι ἡ ἀποδιδομένη εἰς Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον καὶ γραφεῖσα κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα «Διήγησις... περὶ τῆς πρὸς Ἄβγαρον ἀποσταλείσης θείας εἰκόνος Ἰησοῦ...». Κατ' αὐτήν, ὁ Ἀνανίας, μεταβὰς εἰς Παλαιστίνην, ἀπεπειράθη νὰ σχεδιάσῃ τὴν μορφὴν τοῦ Κυρίου, καθ' ἣν ὥραν οὗτος ἐδίδασκεν. Ἀλλ' ὁ Σωτὴρ τὸν ἀπήλλαξε τοῦ κόπου. «Νιψάμενος ὕδατι τὸ πρόσωπον, εἶτα τὴν ἀπὸ τούτου ἰκμάδα ἐν τῷ ἐπιδοθέντι αὐτῷ χειρομάκτρῳ ἀπομαξάμενος, ἐντυπωθῆναι τὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα ἐν αὐτῷ ᾠκονόμησε θείως καὶ ὑπὲρ λόγον καὶ τοῦτο τῷ Ἀνανίᾳ ἐπιδούς, τῷ Ἀβγάρῳ ἐπιδοῦναι προσέταξεν». Ἡ Διήγησις ἐμφανίζει καὶ ἄλλην παράδοσιν περὶ ἀποτυπώσεως τῆς θείας ὄψεως εἰς μανδήλιον. Κατ' αὐτήν, συνέβη τοῦτο, ὅτε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐβάδιζε πρὸς τὸν Γολγοθᾶν κάθιδρως. Τὸ μανδήλιον, δι' οὗ ἀπέμαξε τὸν ἱδρῶτα του καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπετυπώθησαν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου του, παρέδωσεν εἰς τὸν ἀπόστολον Θωμᾶν καὶ ἐνετείλατο νὰ ἀποσταλῇ μετὰ τὴν Ἀνάληψιν εἰς τὸν Ἄβγαρον. Οὗτος, ὡς καὶ ὁ υἱός του, διετήρησαν μετ' εὐλαβείας τὴν εἰκόνα. Ἀλλ' ὁ ἔγγονός του ἐστράφη κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἠθέλησε νὰ τὴν καταστρέψῃ. Τότε ὁ ἐπίσκοπος Ἐδέσσης τὴν ἔκρυψεν. Ὅτε ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης (ΣΤ' αἰών) ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν, ἀπεκαλύφθη εἰς τὸν ἐπίσκοπον Εὐλάλιον καθ' ὕπνους ὁ τόπος, ἔνθα ἀπέκειτο τὸ θεῖον κειμήλιον, ἡ δὲ εὕρεσίς του ἐσήμανε τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς πόλεως ἐκ τοῦ κινδύνου. Ἡ εἰκὼν παρελήφθη ἐξ Ἐδέσσης τὸ 944 ὑπὸ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ καὶ ἐναπετέθη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Φάρου, εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἱδρυθείσης εἰδικῆς ἑορτῆς πρὸς τιμήν της (16 Αὐγούστου).

Ἡ περὶ Ἀβγάρου Οὐχάμα παράδοσις ἔχει πιθανώτατα τὴν ἀφετηρίαν της εἰς τὴν ἐποχὴν Ἀβγάρου τοῦ Θ' (179-216), ὁπότε ἐπεκράτησεν ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν χώραν ἐκείνην. Μία σοβαρὰ ἔνδειξις, περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ἀβγάρου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρονολογηθῇ πρὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος, εἶναι τὸ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἰησοῦν περιέχει στοιχεῖα ἐκ τοῦ Διὰ Τεσσάρων τοῦ Τατιανοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Γ. Α. Σωτηρίου, Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ Τέχνῃ, Ἀθῆναι 1914. Ortiz de Urbina, *Le origini del cristianesimo in Edessa*, ἐν Gregorianum 14 (1934), σ. 82—91.

Ἀβγασίδας, Μονή. Ἐν Κύπρῳ. Εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς μιλίου περίπου ἀπὸ τοῦ τουρκοχωρίου Σανταλάρη (90 κάτοικοι), ἀνατολικῶς τῆς Περιστερωνοπηγῆς, τῆς ἐπαρχίας Ἀμμοχώστου, κεῖται ἡ μικρὰ παλαιὰ Μονὴ τῆς Ἀβγασίδας. Αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ μικροῦ δικλίτου ναοῦ μὲ ἰσχυρὰν γοτθικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν θυρῶν. Ἐπὶ τοῦ τρούλλου, εὑρίσκονται λείψανα ὡραιοτάτης τοιχογραφίας τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ. Τὸ εἰκονοστάσιον εἶναι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ περιέχει ἀριθμὸν εἰκόνων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἐξ ὧν ἀξιόλογος ἡ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ 1729. Σαφεῖς ἐνδείξεις, ὅτι εἰς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ ναοῦ ἔκειτο παλαιὸν βυζαντινὸν μοναστήριον, ἀποτελοῦν οἱ μαρμάρινοι κίονες, οἱ ὁποῖοι στηρίζουν τὰ δύο κλίτη, καὶ βάσεις, ἐπίκρανα καὶ ἄλλοι κάτω ἀποκείμενοι κίονες ἔξω τοῦ ναοῦ, ἐν οἷς καὶ ὡραιότατα βυζαντινὰ ἐπίκρανα μὲ σταυροὺς ἐκγλύφους. Ἐν τῷ βορείῳ τοίχῳ τοῦ ναοῦ, εἶναι ἔγκτιστος μεσαιωνικὴ ταφικὴ πλάξ, ἐφ' ἧς παριστάνεται ἐν προσώπῳ ἀναγλύφῳ ἀνὴρ πολίτης, φέρων δερματίνην κλειστὴν ζακέτταν, μακρὸν πανταλόνιον καὶ πῖλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ἐπιγραφὴ ἑλληνιστὶ χρονολογεῖ τὴν πλάκα 1482 καὶ μαρτυρεῖ, καίτοι ἡμικατεστραμμένη, ὅτι αὕτη ἦτο ἀφιερωμένη εἴς τινα Γεώργιον. Τὸ 1845, ὁ Ross ἐσημείωσε καὶ γαλλικὴν ἐπιγραφήν, ἥτις δὲν ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ Enlart τὸ 1898.

Ἐκ πάντων τούτων προκύπει, ὅτι: α) Ἀρχικῶς ἡ Μονὴ ἦτο βυζαντινὴ καὶ εἰς αὐτὴν θὰ ἀνῆκεν ἀρκετὴ ἔκτασις γῆς πέριξ, τὰ γνωστὰ Ἀγρίδια ἢ Ἀγροί. β) Πιθανώτατα ἡ ἀρχικὴ βυζαντινὴ Μονὴ θὰ ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὸν Ἅγιον Ἱλαρίωνα, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθη καὶ τὸ πλησίον χωρίον, ἀρχικῶς ὂν συνοικισμὸς Παροίκων τῆς Μονῆς, ἐπὶ Φράγκων δὲ τὸ ὄνομα παρεφθάρη εἰς Santalaris, λόγῳ τῆς συχνῆς χρήσεώς του, ὅτε τοῦτο ἐγένετο φραγκική, ἢ μᾶλλον πιθανώτερον φραγκοβυζαντινή, ἰδιοκτησία. Τὸ τελευταῖον καθίσταται πιθανόν, διότι οἱ Φράγκοι ἀπὸ τοῦ 1248, κατ' ἐντολὴν τοῦ παπικοῦ ληγάτου, ἐσέβοντο τὸν Ἅγιον Ἱλαρίωνα καὶ ἄλλους τοπικοὺς ἁγίους· ἡ φραγκικὴ μετάφρασις εἰς Saint-Hilarion δεικνύει, ὅτι ἡ Μονὴ ἴσως περιῆλθεν εἴς τινα Γάλλον φεουδάρχην μετὰ τῶν κτημάτων της. Ἀφ' ἑτέρου, ὁ δίκλιτος τύπος, συνήθης εἰς περιπτώσεις συλλειτουργίας τῶν δύο δογμάτων, ἴσως δεικνύει ἀνάμειξιν θρησκευτικὴν Φράγκων κυρίων καὶ Ὀρθοδόξων ὑποτελῶν ἢ μᾶλλον συνύπαρξιν ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ (πρβλ. πολλὰς ἀναλόγους περιπτώσεις παρὰ Δημ. Β. Βασιλειάδη, Ἡ ἀξονικὴ τοξοστοιχία στὴν αἰγαιοπελαγίτικη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονική, Τεχνικὰ Χρονικά, Περίοδος Β', ἔτος ΙΑ', ἀρ. τεύχους 369-370, Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1955, σ. 114-117). Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι μόνον τὸ ἓν κλῖτος ἔχει τροῦλλον, τὸ νότιον καὶ μεγαλύτερον, τὸ ὀρθόδοξον, ὡς συμβαίνει εἰς πλείστας ἐν Κύπρῳ περιπτώσεις. γ) Τὸ χωρίον, ὡς συνέβη μὲ τὰ πλεῖστα πρῴην βυζαντινά, ἔπειτα δὲ γαλλικὰ καὶ ἐνετικὰ φέουδα, «ἀγράδια» καὶ «προσθεῖα» τὸ 1571, περιῆλθεν εἰς Τούρκους ἰδιοκτήτας, ἐξωσθέντων τῶν Φράγκων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Camille Enlart, L'art Gothique et la Renaissance en Chypre, Paris 1899, σ. 412. Σίμου Μενάρδου, Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου, Ἀθηνᾶ, 141 (1907), σ. 413. George Jeffery, A description of the Historic Monuments of Cyprus, Cyprus 1918, σ. 240. Rupert Gunnis, Historic Cyprus, London 1936, σ. 424. Νεάρχου Κληρίδη, Χωριὰ καὶ Πολιτεῖαι τῆς Κύπρου, Λευκωσία 1961, σ. 224.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΚΥΡΡΗΣ

Ἀβγοῦ, Μονή. Ἀξιολογώτατον χριστιανικὸν μνημεῖον τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ἄγνωστον ἐκ φιλολογικῶν πηγῶν, κείμενον παρὰ τὸ Κρανίδιον, καὶ δὴ εἰς ἀπόστασιν τριῶν ὡρῶν ἀπὸ τὸ χωρίον Δίδυμοι, ὅπου καὶ συνοικισμὸς τοῦ Ἀβγοῦ, ἐσφηνωμένον ἐντὸς πτυχῆς τοῦ βορείου βραχίονος τοῦ ὁμωνύμου ὄρους. Ἡ πρὸ πολλοῦ διαλελυμένη μονὴ τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Εἰς τὸ βόρειον τοῦ Ἀβγοῦ ὀροπέδιον τῆς Τραχειᾶς καὶ εἰς τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πεδιάδα τῶν Ἡρίων, κατάκεινται ἐρείπια ἀρχαίων φρουρίων καὶ μεσαιωνικῶν χριστιανικῶν κτισμάτων, μαρτυροῦντα, ὅτι ἡ ὀχυρὰ καὶ εὔφορος περιοχὴ αὕτη διεδραμάτισε σπουδαῖον ἱστορικὸν ρόλον εἰς τὸ παρελθόν.

Ὁ ἱερὸς χῶρος, ὃν καταλαμβάνει ὁ ἐρειπιὼν τῆς παλαιᾶς μονῆς, παρὰ τὰς δοκιμασίας τοῦ χρόνου καὶ τὴν ἐπισυμβᾶσαν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα πυρκαϊάν, περιέσωσε μέχρις ἡμῶν τὸ δισυπόστατον τῆς μονῆς καθολικόν. Τοῦτο εἶναι ἀκανόνιστον τετράγωνον (διαστ. 5,03—5,55 μ.), ὕψους 3 περίπου μ., λαξευμένον ἐντὸς τοῦ βράχου κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς του, πλὴν τῆς βορείου καὶ μέρους τῆς δυτικῆς, ἤτοι τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ, ἐν ᾗ καὶ ἡ μόνη ἐκ τοῦ δεξιοῦ ἄκρου εἴσοδος. Τοῖχοι καὶ θόλοι ἔχουν ἐπενδυθῆ διὰ τοιχοδομίας καὶ κονιάματος καὶ διετήρουν ἄθικτον τὴν τοιχογραφίαν μέχρι τῆς πυρκαϊᾶς, ἥτις ὅμως καὶ τὸ ξυλόγλυπτον ἐπίχρυσον τέμπλον κατέστρεψε καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν πτῶσιν τῶν κονιαμάτων τῶν θόλων καὶ τῶν κογχῶν, ὅπου, ἀποκαλυφθεῖσα ἡ τοιχοδομία, μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀρίστης διὰ πλίνθων κατασκευῆς.

Ἐν πρώτοις, ὁ μεγαλύτερος ναὸς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σπηλαίου στεγάζεται, ὡς ὁ κυρίως ναός, διὰ μεγάλου βυζαντινοῦ σταυροθολίου. Τούτου αἱ διασταυρούμεναι ἀκμαὶ κατέρχονται χαμηλά, περίπου εἰς ὕψος 1,30 μ., ἀπὸ τοῦ ἐδάφους. Ὠοειδὴς θόλος καλύπτει τὸ τρίκογχον Ἱερὸν Βῆμα μὲ δύο μικροτέρας ἑκατέρωθεν τῆς μεγάλης κόγχας. Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἀξία εἶναι ἡ διαμόρφωσις τῆς Προθέσεως εἰς ἴδιον διαμέρισμα, ὑπὸ μορφὴν παρεκκλησίου, στεγαζομένου μὲ ἡμισφαιρικὸν θολίσκον, ἐπὶ τεσσάρων σφαιρικῶν ἀρίστης κατασκευῆς καὶ συμμετρίας τριγώνων ἑδραζόμενον. Διὰ τοξωτῆς πυλίδος ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐπικοινωνία τῆς Προθέσεως μετὰ τοῦ κυρίως Ἱεροῦ. Τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ κυρίως ναοῦ κατέχει πλάγιος τις νάρθηξ, πρὸς ὃν ἐπικοινωνία γίνεται διὰ διλόβου ἀνοίγματος ἐκ τοῦ μικροῦ ἐσωτερικοῦ ναΐσκου τῆς Προθέσεως, στηριζομένου εἰς κίονα, φέροντα κιονόκρανον ἰωνικοῦ ρυθμοῦ. Ὁ πρὸς βορρᾶν ναΐσκος διαιρεῖται εἰς τρία τετράγωνα διαμερίσματα. Τούτων τὸ Ἱερὸν Βῆμα, διὰ κτιστοῦ τέμπλου χωριζόμενον, στεγάζεται διὰ καμάρας, κατευθύνσεως ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον. Ὁ κυρίως ναὸς ἔχει ἀντιθέτου φορᾶς καμάραν, ἤτοι ἐγκαρσίαν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς. Ὁ δὲ πρὸ τῆς εἰσόδου χῶρος στεγάζεται διὰ τρούλλου ἁπλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, ὀκταγωνικοῦ, διὰ πλίνθων ἐκτισμένου. Ὁ τρουλλίσκος οὗτος προβάλλει ἔξω ἀπὸ τὸν βράχον καὶ δι' ὀκτὼ παραθύρων ρίπτει ἄφθονον φῶς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ.

Τεχνικῶς, τὸ περιγραφὲν καθολικὸν τῆς μονῆς Ἀβγοῦ δύναται νὰ καταταχθῆ εἰς τὰ κτίσματα τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος. Πρῶτον, διότι κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον καὶ ἐν μέρει κατὰ τὸν ΙΒ΄ οἱ περισωθέντες ναοὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἔχουν τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς κατασκευῆς τῶν θόλων διὰ πλινθοδομῆς, ὡς εἰς τὴν μονὴν Δαφνίου καὶ τὴν τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου. Δεύτερον, διότι ἡ χρῆσις σταυροθολίων καὶ θολίσκων ἀκριβῶς χαρακτηρίζει τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐν Ἑλλάδι. Ἐπίσης γνώρισμα τῶν ναῶν τῆς Ἑλλάδος τῆς ἰδίας ταύτης περιόδου εἶναι τὸ τρίκογχον Ἱερόν. Τρίτη ἔνδειξις εἶναι ἡ τέχνη περισωθέντος τμήματος τοῦ παλαιοῦ μαρμαρίνου τέμπλου, χρησιμοποιουμένου εἰς πρόχειρον κλίμακα ἀνόδου εἰς τὸ καθολικόν. Εἰς τὸ λείψανον τοῦτο, ὅπερ ἀποτελεῖ τμῆμα θωρακίου, εἰκονίζεται σταυρὸς ἐκ πλέγματος κάτωθεν τόξου μὲ στρεπτοὺς κιονίσκους. Τὰς γωνίας τοῦ σταυροῦ καὶ τὴν βάσιν κοσμοῦν φύλλα ἀκάνθης, εἰς μορφὴν ἀραβουργήματος, κατὰ δὲ τὰ κενὰ τῶν κεραιῶν τέσσαρες ἀνάγλυφοι δίσκοι φέρουν, σωζόμενα ἤδη, δύο ἐκ τῶν τεσσάρων κεφαλαίων ἀρχικῶν γραμμάτων τῆς γνωστῆς φράσεως: Φῶς Χριστοῦ Φαίνει Πᾶσιν. Ἐξ ἄλλου, περὶ τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος μαρτυροῦν αἱ ἐντὸς μικροτέρου εἰς τὸν βράχον σπηλαίου σωζόμεναι τοιχογραφίαι. Τὸ σπήλαιον τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη ὡς ὀστεοφυλάκιον τῆς μονῆς, εἶναι δὲ διμερὲς καὶ τιμᾶται ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὸ πρῶτον τμῆμα, ταὐτὸν εἰπεῖν τὴν εἴσοδον, διακρίνονται ὁλόσωμος παράστασις ἐξαιρέτου τέχνης τῆς Θεοτόκου βρεφοκρατούσης καὶ ἑκατέρωθεν αὐτῆς αἱ τῶν ἁγίων Ἄννης καὶ Κυριακῆς. Ἡ ἁγία Ἄννα, διατηρουμένη ἄριστα, φέρει χιτῶνα μονόχρωμον (ἐρυθρὸν) ἄνευ πτυχώσεων, τὴν ἀριστερὰν ὑψώνει πρὸ τοῦ στήθους, δεικνύουσα τὴν παλάμην, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ σταυρὸν ἐν εἴδει τριφύλλου. Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ πρὸς βορρᾶν ναΐσκου εἶναι τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος. Ἡ μονή, ὑφισταμένη μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως, διελύθη κατὰ τὰ ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας τοῦ Ὄθωνος ληφθέντα μέτρα. Εἰς τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (Μοναστηριακά, φ. 220) σώζονται ὀλίγα νεώτερα ἔγγραφα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Γ. Α. Σωτηρίου, Ἡ μονὴ τοῦ Αὐγοῦ παρὰ τοὺς Διδύμους τῆς Ἀργολίδος, Ἡμερολόγιον Μ. Ἑλλάδος, 1935, σ. 457—464. Διὰ τὴν ὀρθοτέραν γραφὴν τῆς λ. Ἀβγοῦ, ἀντὶ τοῦ συνηθεστέρου αὐγοῦ, βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά, Β΄, Ἀθῆναι 1907, ϛ. 322.

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀβδ-ἀλ-Μουτταλίβ. Υἱὸς τοῦ Χάσιμ καὶ τῆς Σαλμᾶ βίντ Ἀμρ, πάππος τοῦ προφήτου Μωάμεθ. Ὁ Χάσιμ διεξῆγε μεγαλεμπόριον μὲ τὴν Συρίαν. Εἰς ἓν ταξείδιόν του, διερχόμενος ἐκ Μεδίνης, ἐνυμφεύθη τὴν Σαλμᾶ, μὲ τὸν ἐθιμικὸν τρόπον συνάψεως γαμικῶν σχέσεων, καὶ ἀπέκτησεν ἐξ αὐτῆς δύο τέκνα, τὸν Ἀβδ-ἀλ-Μουτταλὶβ καὶ τὸν Ρουκάγια, ἅτινα ἀνετράφησαν ἐν τῇ μητρικῇ οἰκίᾳ. Ὀλίγον μετὰ τὴν γέννησιν τῶν υἱῶν του, ὁ Χάσιμ ἀπέθανε καὶ ὁ ἀδελφός του Ἀλ-Μουτταλὶβ παρέλαβε τὸν ἀνεψιόν του Ἀβδ-ἀλ-Μουτταλὶβ εἰς τὴν Μέκκαν, πιθανῶς διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν κλονιζομένην ἐμπορικὴν θέσιν του δι᾽ ἑνὸς συγγενοῦς του, διαθέτοντος ἐκ κληρονομίας ἱκανὴν περιουσίαν.

Μὲ τὸν Ἀβδ-ἀλ-Μουτταλὶβ ἄρχεται ἡ ἱστορία τοῦ Ἰσλάμ. Αἱ ἀραβικαὶ πηγαὶ ὁμιλοῦν, ὅτι ὑπῆρξεν εἷς τῶν δέκα ἡγετῶν (sayyid) τῆς ὀλιγαρχίας τῆς Μέκκας. Δυτικοί τινες ἐπιστήμονες ἔθεσαν ἐν ἀμφιβόλῳ τὰς διηγήσεις αὐτὰς καὶ ἐδέχθησαν, ὅτι διετέλεσεν εἷς τῶν ἀρχηγῶν πολιτικῆς μερίδος τῆς φυλῆς Κουραΐς, συνταχθείσης μὲ τὸν πρῶτον ἡγέτην Ἀβδ Σὰμς Ἀβδ - Μανὰφ κατὰ τὴν διαφορὰν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἕτερον ἡγέτην Ναβφὰλ Ἀβδ-Μανάφ.

Διετήρησε τὸ ἐπώνυμον τοῦ θείου του ἴσως διὰ θρησκευτικοὺς λόγους, ὡς καὶ τὰς σχέσεις ἐκείνου πρὸς τοὺς Αἰθίοπας. Ἔχομεν διηγήσεις, καθ᾽ ἃς οὗτος συνειργάσθη, ἀντὶ μερικῶν προνομίων, μὲ τὸν ἀντιβασιλέα τοῦ Νεγκοὺς εἰς Ὑεμένην Ἀβραχά, ὅστις ἐπεχείρησε περὶ τὰ μέσα τοῦ ΣΤ΄ αἰῶνος (530) νὰ κυριεύσῃ τὴν Μέκκαν, καταστρέψῃ τὴν Καάμπαν καὶ ἐγκαθιδρύσῃ τὸν χριστιανισμὸν (ibn Hichâm, Muhabbar, σ. 265-266). Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Αἰθίοπος ἡγεμόνος ἀπέτυχεν ἐξ ἐπιδημίας, ἥτις ἀπεδεκάτισε τὸν στρατόν του. Ἀπήχησιν τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἔχομεν εἰς ἀρχαϊκὸν τεμάχιον τοῦ Κορανίου (κεφ. 105 «Ἀλ-Φίλ»), τὸ ὁποῖον ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐναντίον τῆς Χετζάζης ἐπιθέσεως τῶν «ἀνθρώπων τοῦ ἐλέφαντος» (Ἀσάμπαλ-Φίλ), τῶν Αἰθιόπων.

Μὲ ἐπιτυχίαν διεξῆγεν ἐμπόριον μὲ τὴν Συρίαν καὶ τὴν Ὑεμένην, ἂν καὶ ἐκ κληρονομίας τοῦ πατρός του Χάσιμ εἶχε δικαίωμα παροχῆς κατοικίας (σικάγια) καὶ προμηθείας ὕδατος καὶ τροφῶν (ριφάντα) εἰς τοὺς προσκυνητὰς τῆς Καάμπας. Συγγραφεῖς τινες ἀποδίδουν εἰς τοῦτον τὴν διάτρησιν τῶν περισσοτέρων φρεάτων τῆς περιοχῆς Ζαμζάν, πλησίον τῆς Καάμπας (Bérûni, Jawahir, σ. 66-67.). Ἡ πρωτοβουλία αὕτη ἐμφανίζει ἄνδρα ἐνεργητικὸν καὶ ρέκτην, ἀγαπητὸν εἰς τοὺς συμπολίτας του (W. M. Watt, Mahomet à la Mecque, Paris 1958, σ. 56). Διηγοῦνται, ὅτι κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν ἑνὸς φρέατος ἀνεῦρε δύο χρυσᾶς δορκάδας, πεποικιλμένας μὲ πολυτίμους λίθους, διὰ τῶν ὁποίων διεκόσμησε τὰς θύρας τῆς Καάμπας καὶ τοῦ ναοῦ. Ἐπίσης ἀνεῦρε καὶ μερικὰ σιδηρᾶ ξίφη, τὰ ὁποῖα ἀνήρτησεν ὑπεράνω τῆς θύρας τῆς Καάμπας. Μετὰ ταῦτα, συμμετεῖχεν εἰς μίαν διπλωματικὴν ἀποστολὴν τῆς Μέκκας πρὸς τὸν Σάϊφ ἴβν Ντχοῦ Γιαζὰν τῆς Ὑεμένης (Hitty, History of the Arabs, σ. 65-66).

Ἐνυμφεύθη τὴν Φατίμα βίντ Ἀμρ, τὸ γένος Μακζούμ, ἥτις ὑπῆρξε μήτηρ τῶν περισσοτέρων τέκνων του, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Ἀβδ-Ἀλλάχ, πατὴρ τοῦ Μωάμεθ. Ἐξ ἀφορμῆς τῆς εὐχῆς θυσίας τοῦ υἱοῦ του Ἀβδ-Ἀλλάχ, αἱ ἰσλαμικαὶ παραδόσεις παρουσιάζουν αὐτὸν ὡς νέον Ἀβραάμ, «πιστεύοντα εἰς ἕνα Θεὸν» καὶ ἀγοράσαντα, ἀντὶ τιμῆς 100 καμήλων, τὸν υἱόν του. Κάποτε ὡραματίσθη δένδρον, τοῦ ὁποίου αἱ ρίζαι ἐστηρίζοντο ἐπὶ τοῦ σώματός του, οἱ δὲ κλάδοι του ἀνήρχοντο πρὸς τὸν οὐρανόν.

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρὸς τοῦ Μωάμεθ Ἀμινᾶ εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἀμβᾶ ὁδόν, ὁ Ἀβδ-ἀλ-Μουτταλὶβ παρέλαβε τὸν ἑξαετῆ ἐγγονόν του εἰς τὴν οἰκίαν του (Ya'qûbi, Historiae, éd. Houtsma, 2, 11) καὶ ἐθαύμαζε τὴν πρώορον αὐτοῦ εὐφυΐαν. Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν του καθηκόντων, εἶχε πάντοτε μαζί του τὸν μικρὸν Μωάμεθ, εἴτε εἰς τὸ hidjr τῆς Καάμπας (Ibn Sa'd, Tabaqat, Biographien Muhammeds, seiner Gefährten, éd. Sachau, 1904, I, 1, 109) εἴτε εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Χιρᾶ κατὰ τὸν μῆνα Ραμαντὰν (Balâdhurî, Ansab, σ. 37). Κατὰ τὰς παραδόσεις, ὡς διεπίστωσεν ὁ πάππος του, ὁ μικρὸς Μωάμεθ εἶχε τὸ αὐτὸ ὑποτύπωμα ποδός, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐπὶ τῆς πέτρας Μακὰμ καὶ ὁ Ἀβραάμ.

Ὁ Ἀβδ-ἀλ-Μουτταλὶβ ἀπέθανε μετὰ δύο ἔτη, ἀφ᾽ ὅτου παρέλαβε τὸν Μωάμεθ, ὅταν οὗτος ἦτο ἡλικίας 8 ἐτῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. A.-D. Caussin Perceval, Essai sur l'histoire des Awbas avant l'Islam, Paris 1902, I, σ. 299—90. S. Caetani, Annali dell Islâm, Roma 1926. M. Hamidullah, Le Prophéte de l'Islâm, I, Paris 1959.

ΑΡ. ΠΑΝΩΤΗΣ

Ἀβδ - Ἀλλάχ. Υἱὸς τοῦ Ἀβδ - ἀλ - Μουτταλίβ, γόνου τῆς ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας Χάσιμ καὶ τῆς Φάτιμα βίντ Ἄμρ, τὸ γένος Μακζούμ, ὑπῆρξε πατὴρ τοῦ προφήτου Μωάμεθ. Ὁ Ἀλ - Καλμπὶ θέτει τὴν γέννησίν του εἰς τὸ 24ον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Χοσρόη τοῦ Α΄ (Ἀνουσιρβάν· 554;). Κατὰ μίαν διήγησιν, μὴ ἔχουσαν ἱστορικὴν βάσιν, ὁ Ἀβδ - ἀλ - Μουτταλὶβ εἶχεν εὐχηθῆ, ὅτι θὰ ἐθυσίαζεν ἕνα τῶν υἱῶν του, ἂν ἀπέκτα δέκα τέκνα. Ἡ παράκλησίς του ἐπραγματοποιήθη καὶ ἐξέλεξε διὰ κλήρου τὸν Ἀβδ - Ἀλλάχ, ὅστις ὅμως δὲν ἐθυσιάσθη, λόγῳ παρεμβάσεως τῶν ἰσχυρῶν τοῦ γένους παραγόντων, οἵτινες μετέτρεψαν τὴν ἀνθρωποθυσίαν εἰς θυσίαν ἑκατὸν καμήλων.

Πιθανῶς, ὅταν ὁ πατήρ του ἔλαβε διὰ συμφωνίας μίαν τῶν τελευταίων του συζύγων ἐκ τοῦ γένους Ζουχρᾶ, ἐζήτησε καὶ μίαν εἰσέτι γυναῖκα τοῦ αὐτοῦ γένους, τὴν Ἀμίνα βίντ Βάχντ, ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ του Ἀβδ-Ἀλλάχ. Οὗτος, ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν γάμον του, μετέβη δι᾽ ἐμπορικοὺς λόγους εἰς Γάζαν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπέστρεψεν ἀσθενὴς καὶ ἀπέθανεν εἰς τὴν ἐν Μεδίνῃ (Γιαθρίμπ) οἰκίαν τῆς μητρὸς τοῦ πατρός του Ἀντὶ - ἀλ Νατζαγιάρ, ἐνταφιασθεὶς εἰς Ντὰρ–ἀλ Ναμπιγκά. (Βλ. Ibn Sa'd, Thabaqât, éd. Sachan, Leyden 1905, I, 1 - 61, καὶ Balâdhuri, Ansâb al achrâf ms. Reisulkuttab, Constantinople, I, 40 - 41).

Ὁ θάνατός του συνέβη εἰς ἡλικίαν 25 περίπου ἐτῶν (570;), ζῶντος εἰσέτι τοῦ πατρός του καὶ ὀλίγας ἑβδομάδας πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Μωάμεθ, ὅστις, στερηθεὶς ἐνωρὶς τῶν γονέων του, ὑπαινίσσεται μετὰ ταῦτα τὴν ὀρφανίαν του εἰς μίαν τῶν ἀρχαιοτέρων σουρὰτ (κεφαλαίων) τοῦ Κορανίου (XCIII/93/6, 9), θεωρουμένην ὑπὸ τῶν περισσοτέρων ἑρμηνευτῶν ὡς 4ην κατὰ τάξιν. (Πρβλ. R. Blachère, Le Coran, Paris 1949, I, 13).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. T. Andre, Mahomet. Sa vie et sa doctrine, Paris 1945. W. Montgomery Watt, ἄρθρον εἰς Encycl. de l' Islâm, n. éd., I, 43-44. Τοῦ αὐτοῦ, Mahomet à la Mecque, Paris 1958. M. Hamidullah, Le Prophète de l' Islâm, I, Paris 1959.

ΑΡ. ΠΑΝΩΤΗΣ

Ἀβδαῖος. Ἡ Ἄβδας ἢ Ἀβδᾶς. Μάρτυς. Ἑορτάζεται τὴν 5ην Σεπτεμβρίου. Ἤθλησεν ἐπὶ βασιλέως τῆς Περσίας Ἰσδιγέρδου τοῦ Α' (399 - 420), ἀρνηθεὶς νὰ προσφέρῃ θυσίαν εἰς τὸν ἥλιον καὶ τὸ πῦρ. Ἡ μνήμη του, ἐν τῷ Συναξαριστῇ τοῦ Νικοδήμου, ἐπαναλαμβάνεται καὶ τὴν 31ην Μαρτίου. Βλ. κατωτέρω παράλληλον βίον Ἀβδᾶ.

Ἀβδᾶς. Καὶ Αὐδᾶς. Μάρτυς, ἀθλήσας πιθανώτατα τὸ 290 καὶ ἑορταζόμενος τὴν 8ην Ἰουλίου μετὰ τοῦ μεγαλομάρτυρος Προκοπίου, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν εἵλκυσεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐκ τῆς εἰδωλολατρίας.

Ἀβδᾶς. Καὶ Αὐδᾶς. Πέρσης ἱερομάρτυς, ἑορταζόμενος ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τὴν 31ην Μαρτίου. Ἦτο ἐπίσκοπος εἰς τὴν πόλιν Ὁρμιζδαρδασίρ, τῆς ἐπαρχίας Οὐζιστάν, ἁπλουμένης παρὰ τὸν Περσικὸν Κόλπον. Κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσδιγέρδου Α' (399 - 420), εἷς ἱερεὺς τῆς πόλεως κατέστρεψε «πυρεῖον», ὡς ἐλέγοντο οἱ ναοὶ τῶν εἰδωλολατρῶν Περσῶν, καὶ κατόπιν τούτου ὁ Ἀβδᾶς, μετὰ τοῦ ἱερέως τούτου, ἄλλων κληρικῶν καὶ δύο λαϊκῶν, ὡδηγήθη εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὅπου κατεδικάσθη νὰ ἐπανοικοδομήσῃ τὸν ναόν. Ἀρνηθεὶς νὰ πράξῃ τοῦτο, ἐθανατώθη μετὰ πολλῶν ἄλλων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ ἀδελφός του Πέρπα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 61-2. ΘΧΕ, Α', σ. 17.

Ἀβδεμέλεχ. Αἰθίοψ δοῦλος τοῦ βασιλέως Σεδεκίου, βοηθήσας τὸν προφήτην Ἱερεμίαν νὰ ἐξέλθῃ τοῦ λάκκου, ὅπου τὸν εἶχον ρίψει οἱ ἐχθροί του. Ἕνεκα τῆς θεοφιλοῦς αὐτῆς πράξεώς του, δὲν ἔπαθε κακὸν κατὰ τὴν βαβυλωνιακὴν κατοχὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ (Ἱερεμ. με' 7 - 13).

Ἀβδεναγώ. Βαβυλωνιακὴ μετονομασία τοῦ Ἀζαρίου, ἑνὸς τῶν τριῶν παίδων, οἱ ὁποῖοι ἀνετρέφοντο μετὰ τοῦ Δανιὴλ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως Ναβουχοδονόσορος (Δαν. α' 7). Ἡ μετονομασία αὕτη σημαίνει «δοῦλος τοῦ Νεγὸ ἢ Νεβό», θεοῦ τῆς σοφίας. Ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν Α' Μακκαβαίων (β' 59), ἀλλὰ μὲ τὸ ἀρχικὸν ὄνομά του.

Ἄβδηρα. Ἀρχαιοτάτη θρακικὴ πόλις, ἀπέναντι τῆς νήσου Θάσου, μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου καὶ τῆς λίμνης Βιστονίδος, ἀποικία τῶν Φοινίκων, ἐπανιδρυθεῖσα, μετὰ τὴν καταστροφήν της, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΣΤ' αἰῶνος ὑπὸ ἀποίκων τῆς Τέω. Διὰ μέσου τοῦ χρόνου πολυπαθὴς ὑπῆρξεν ἡ πόλις, ἐπέζησεν ὅμως τοῦ ἀρχαίου κόσμου καί, ἐγκαίρως ἐκχριστιανισθεῖσα, μετωνομάσθη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν εἰς Πολύστυλον. Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, ὑπήχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Φιλίππων καὶ ἀπέβη ἕδρα ἰδίου ἐπισκόπου. Ἐπὶ τῆς β' πατριαρχίας τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Καλλίστου Α', κατ' Αὔγουστον τοῦ ἔτους 1355, εἰς τὸν τότε ἐπίσκοπον Πολυστύλου ἐδόθη ἡ μητρόπολις Χριστουπόλεως. Κατ' ἄλλην ἀχρονολόγητον πρᾶξιν τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου, εἰς τὸν Πολυστύλου δίδεται κατ' ἐπίδοσιν ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Μαρωνείας. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς δουλείας, τὰ Ἄβδηρα ἐκαλοῦντο Μπουλούστρα καὶ εἶχον περιπέσει εἰς ἀφάνειαν. Ἀπὸ τοῦ 1920, ἀπέκτησαν τὸ βυζαντινὸν των ὄνομα Πολύστυλον καὶ ὑπάγονται εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ξάνθης, τοῦ νομοῦ Ροδόπης, ἐνῷ Ἄβδηρα καλεῖται τὸ παρὰ τὴν Καβάλαν χωρίον Μπουλούστρα.

Τ. ΑΘ. ΓΡ.

Ἄβδηρα. Ἀρχαία ἱσπανικὴ πόλις, ἡ σημερινὴ Ἄδρα. Ὁ ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Flores θεωρούμενος ὡς ἐπίσκοπός της Πέτρος ὑπῆρξε μᾶλλον ἐπίσκοπος εἰς Ἐλβίραν.

Ἄβδηρος. Υἱὸς τοῦ Ἑρμοῦ, ἐξ Ὀποῦντος τῆς Λοκρίδος, φίλος τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἐρωτευμένος μὲ αὐτόν. Ὅταν ὁ Ἡρακλῆς συνέλαβε τὰς ἀνθρωποφάγους φορβάδας τοῦ Διομήδους εἰς τὴν Θράκην, διὰ νὰ τὰς φέρῃ εἰς τὸν Εὐρυσθέα, ἐνεπιστεύθη τὴν φύλαξίν των εἰς τὸν Ἄβδηρον καὶ ἐστράφη κατὰ τῶν Βισκόνων. Αὗται ὅμως τὸν κατεσπάραξαν. Ὅταν ἐπανῆλθεν ὁ Ἡρακλῆς, τὸν ἔθαψεν ἐκεῖ καὶ ἵδρυσε πρὸς τιμήν του τὴν πόλιν Ἄβδηρα τῆς Θράκης (Ἀπολλοδ. Βιβλ., II, 5, 8. Στράβ. Γεωγρ., VII, 331, 47).

Β. Ι. Κ.

Ἀβδίας. Κατὰ τὸ εἰς τὴν λατινικὴν ἀπόκρυφον βιβλίον «Πράξεις τῶν Ἀποστόλων», μὴ ἀρχαιότερον τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ΣΤ' αἰῶνος, ὁ φερόμενος ὡς συγγραφεὺς αὐτῶν Ἀβδίας ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος Βαβυλῶνος, τεθεὶς εἰς τὴν ἕδραν αὐτὴν ὑπὸ τῶν ἀποστόλων Σίμωνος καὶ Ἰούδα. Δεδομένου ὅτι ἡ πηγὴ αὕτη εἶναι πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχήν, ἐνῷ ἐξ ἄλλου οὐδεμία μνεία τοῦ ὀνόματος γίνεται μεταξὺ τῶν πρώτων ἐπισκόπων τῆς Χαλδαίας εἰς τὰς ἐντοπίους παραδόσεις, οἱ ἐρευνηταὶ φρονοῦν, ὅτι πρόκειται περὶ ἁπλῆς μυθοποιήσεως.

Ἀβδιησοῦς. Τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι συριακῆς προελεύσεως καὶ σημαίνει «δοῦλος τοῦ Ἰησοῦ» (Ἀβδισό). Ἦτο πολὺ διαδεδομένον γενικῶς καὶ εἰδικώτερον μεταξὺ τῶν μοναχῶν τῆς Συρίας καὶ τῶν περὶ αὐτὴν περιοχῶν τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου. Ὁ πλέον περιβόητος φορεὺς του ὑπῆρξεν ὁ χωρεπίσκοπος τοῦ Κασκάρ, ἐν Χαλδαίᾳ, ὁ ὁποῖος ἐμαρτύρησεν ἐπὶ βασιλέως τῶν Περσῶν Σαπὸρ τοῦ Β', τὸν Δ' αἰῶνα.

Ἀβδοὺλ Μασίς. Μάρτυς τοῦ Δ' αἰῶνος. Τὸ ὄνομά του ἦτο προηγουμένως Ἀσήρ. Νεώτερος υἱὸς πλουσίου Ἰουδαίου τῆς Μεσοποταμίας, ὁ Ἀσήρ, μετεστράφη εἰς τὸν χριστιανισμὸν ὑπὸ χριστιανοπαίδων φίλων του, ἄγων τὸ 11ον ἔτος τῆς ἡλικίας του, καὶ ἐβαπτίσθη ὑπ' αὐτῶν, λαβὼν τὸ ὄνομα Ἀβδοὺλ Μασίς, δηλαδὴ «δοῦλος τοῦ Χριστοῦ». Μετά τινας ἑβδομάδας, ἔλαβε τὸ χρῖσμα παρά τινος χωρεπισκόπου. Τὸ ἅγιον παιδίον ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ πληροφορηθέντος τὰ συμβάντα πατρός του ἀκριβῶς εἰς τὸν τόπον, ὅπου εἶχε βαπτισθῆ. Ἀργότερον, ὅμως, προσῆλθεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἡ ὑπόλοιπος οἰκογένειά του. Ἐπὶ τοῦ τάφου του ἀνηγέρθη ναός. Τὸ μαρτύριόν του ἐγράφη εἰς συριακὴν γλῶσσαν, δὲν στερεῖται δὲ προδήλως φανταστικῶν συμπληρωμάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 67.

Ἀβδών. Κριτὴς τοῦ περιουσίου λαοῦ ἐπὶ ὀκταετίαν, υἱὸς τοῦ Ἑλλήλ, καταγόμενος ἐκ τῆς πόλεως Φαραθών, ὅπου καὶ ἐτάφη, ὅταν ἀπέθανε (Κριτ. ιβ' 13).

Ἀβδὼν καὶ Σέννεν. Μάρτυρες, ἀθλήσαντες εἰς Ρώμην τὸν Γ' αἰῶνα, πιθανὸν ἐπὶ αὐτοκράτορος Δεκίου, περὶ τὸ 250-51. Δὲν ἀποκλείεται, ὡς ὑποδηλοῦν τὰ ὀνόματά των, νὰ ἦσαν Ἀνατολῖται. Ἡ περὶ αὐτῶν συναξαριστικὴ παράδοσις τοὺς θέλει βασιλεῖς τῆς Περσίας, αἰχμαλωτισθέντας καὶ θανατωθέντας εἰς ἀμφιθέατρον τῆς Ρώμης. Ἡ Depositio Martyrum ποιεῖται μνείαν αὐτῶν. Πρόκειται διὰ τὴν ἀρχαιοτέραν (354) πληροφορίαν περὶ τῶν δύο μαρτύρων. Κατ' αὐτήν, ἐτάφησαν εἰς τὸ κοιμητήριον τοῦ Ποντιανοῦ. Ὁ τάφος των εὑρέθη ὑπὸ τοῦ Bosio, εἰς ἀπεικόνισίν των δὲ ἐπ' αὐτοῦ, χρονολογουμένην εἰς τὸν ΣΤ' ἢ Ζ' αἰῶνα, παρίστανται μὲ ἀνατολικὴν ἐνδυμασίαν. Ὁ πάπας Ἀδριανὸς ὁ Α' (772-95) ἀνεστήλωσε τὴν εἰς αὐτοὺς ἀφιερωμένην ἐπὶ τοῦ κοιμητηρίου βασιλικήν. Ἄλλος ἐπώνυμος ναός των εὑρίσκετο παρὰ τὸ Κολοσσαῖον.

Ἀβεδδηρὶν Ἀθουκίμ. (Ο'). (Α' Παραλ. δ' 22). Ἡ πρώτη εἶναι ἡ ἑβραϊκὴ λέξις: «Χαντεβαρὶμ»=οἱ λόγοι. Μετὰ τῆς ἑπομένης λέξεως τοῦ αὐτοῦ χωρίου «ἀθουκὶμ» (=ἀτεκὶμ=ἀρχαῖοι) σημαίνει «ἀρχαῖοι λόγοι». Ἡ ἔννοια ἀμφοτέρων, ἐν ἐλευθέρᾳ μεταφράσει: ὡς λέγεται, ὡς ᾄδεται.

Ι. Γ.

Ἀβεδίκ. Πατριάρχης τῶν Ἀρμενίων εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Καταδιώξας τοὺς ρωμαιοκαθολικοὺς τῆς Τουρκίας, ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου εἰς Χίον. Ὁδηγούμενος εἰς τὴν νῆσον, ἡρπάγη, μεταφερθεὶς εἰς Μεσσήνην. Ἀπέθανε τὸ 1707.

Κ. Χ.

Ἀβεδικιὰν Γαβριήλ. Ἀρμένιος θεολόγος, γεννηθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1751. Ἔγραψε πραγματείας, τιτλοφορουμένας «Σχόλια εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», «Ἐξέτασις ἀρμενικῶν ἐκκλησιαστικῶν χειρογράφων καὶ ἐντύπων» κ.ἄ. Ἀπέθανε τὸ 1827.

Κ. Χ.

Ἀβειρών. Υἱὸς τοῦ Ἐλιάβ. Ἐστασίασε μετὰ τῶν ἀδελφῶν του Ναμουὴλ καὶ Δαθὰν κατὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Ἀαρών, πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον ἐτιμωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σκληρότατα (Ἀριθ. ιστ', κστ' 7-10, Ψαλμ. ρε' 17).

Ἄβελ. Δευτερότοκος υἱὸς τῶν πρωτοπλάστων, κατὰ τὴν βίβλον τῆς Γενέσεως (δ' 4 κ. ἑξ.), ποιμὴν προβάτων καὶ εὐσεβὴς ἄνθρωπος, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι προσέφερεν εἰς τὸν Θεὸν θυσίαν «ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων τῶν προβάτων αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων (δηλ. τῶν παχέων μηρῶν) αὐτῶν» καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς οὕτως ἐκδηλωθείσης εὐσεβικῆς του διαθέσεως ἦτο, ὅτι «ἐπεῖδε (δηλαδὴ ἐπρόσεξε) ὁ Θεὸς ἐπὶ Ἄβελ καὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ», δι' ὃ καὶ προεκάλεσε τὸν φθόνον τοῦ πρωτοτόκου ἀδελφοῦ του Κάϊν, ὅστις καὶ ἐφόνευσεν αὐτόν. Ἤδη ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς χαρακτηρίζει τὸν Ἄβελ ὡς «δίκαιον», τὸν δὲ φόνον αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Κάϊν ὡς «ἔκχυσιν αἵματος δικαίου» (Ματθ.

κγ' 35). Ὁ δὲ συγγραφεὺς τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς (ια' 4) ὡς ἑξῆς χαρακτηρίζει τὸν Ἄβελ καὶ τὴν θυσίαν του: «πίστει πλείονα θυσίαν Ἄβελ παρὰ Κάϊν προσήνεγκε τῷ Θεῷ, δι' ἧς ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖ». Ἐπίσης καὶ ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης ἐν τῇ Α' καθολικῇ του ἐπιστολῇ (γ' 12) χαρακτηρίζει τὰ ἔργα τοῦ Ἄβελ ὡς «δίκαια», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ «πονηρὰ ἔργα» τοῦ Κάϊν. Ὁ Ἄβελ θεωρεῖται εὐλόγως οὐ μόνον ὡς ὁ πρῶτος δίκαιος, ἀλλὰ καὶ ὁ πρῶτος τύπος τοῦ «καλοῦ ποιμένος» καὶ ἀδίκως σφαγιασθέντος ἀρνίου, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (πρβλ. Ἑβρ. ιβ' 20, Ἀποκάλ. ιγ' 8). Ἡ μνήμη τοῦ δικαίου τούτου ἄγεται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Προπατόρων.

Βοᾷ Θεῷ σὸν αἷμα καὶ ψυχῆς δίχα,
ὦ πρῶτε νεκρῶν, πρῶτε καὶ σεσωσμένων.

ΠΑΝ. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

(Εἰκονογραφία). Ἡ συμπαθὴς περίπτωσις τοῦ δικαίου καὶ ἀθώου Ἄβελ, ὁ ὁποῖος ἐθανατώθη ὅλως ἀναιτίως ὑπὸ τοῦ φθονεροῦ ἀδελφοῦ του Κάϊν, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ προσφορὰ τοῦ ἀμνοῦ ὡς ὁλοκαυτώματος πρὸς τὸν Θεόν, παραλληλισθεῖσαι ἐνωρίτατα πρὸς τὴν θυσίαν τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐκληφθεῖσαι ὡς ὑποτύπωσις ἐκείνης, εὗρον καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν τέχνην τὴν ἀνάλογον θέσιν. Δαψιλῆς ἐκμετάλλευσις, ἐξ ὅλων τῶν σχετικῶν ἐπεισοδίων, ἐγένετο κυρίως τῆς θυσίας τοῦ ἀμνοῦ, τὴν ὁποίαν προσέφερεν ὁ Ἄβελ καὶ διὰ τῆς ὁποίας ἐξεικονίσθη ἡ Θεία Εὐχαριστία. Ταύτην οἱ διάφοροι καλλιτέχναι διαφόρως ἀπετύπωσαν. Οὕτως, εἰς σαρκοφάγον τῆς ἁγ. Λουκίνης καὶ εἰς ἄλλας δύο τῆς Ἀρελάτης, εἰκονίζονται οἱ δύο ἀδελφοὶ Κάϊν καὶ Ἄβελ, προσφέροντες τὰ δῶρα των πρὸς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος κάθηται ἐπὶ θρόνου ἢ βράχου, ἐνῷ εἰς ὡραιοτάτην μωσαϊκὴν παράστασιν τοῦ ἁγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης ὁ Ἄβελ δὲν προσφέρει θυσίαν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Κάϊν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Μελχισεδέκ, ὁ ὁποῖος «ἦν ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου» (Γέν. ιδ' 18). Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου γίνεται κατάδηλος ὁ εὐχαριστιακὸς χαρακτήρ, ὁ ἀποδοθείς, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, εἰς τὴν θυσίαν τοῦ Ἄβελ. Ἀμφότεροι εἰκονίζονται ἑκατέρωθεν τραπέζης, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι τοποθετημένα τὰ εὐχαριστιακὰ εἴδη, δύο ἄρτοι καὶ ἓν ποτήριον, ἔχουν δὲ τὰς χεῖρας των ὑψωμένας πρὸς τὸν οὐρανόν, κρατοῦντες καὶ τὸ δῶρον του ἕκαστος, ὁ Μελχισεδὲκ ἄρτον, ὁ δὲ Ἄβελ ἀρνίον. Ὁ Ἄβελ, πολὺ ὀρθῶς, εἶναι ἐνδεδυμένος χιτῶνα δερμάτινον ἑτερομάσχαλον, μόλις καλύπτοντα τὸ κυριώτερον μέρος τοῦ σώματός του, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου του φέρει ἱμάτιον. Εἶναι νέος ὡραῖος, μὲ μεγάλους ἐκφραστικοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἄφθονον χάριν εἰς τὴν κίνησιν τῶν μελῶν του. Εἰς νεωτέρας τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ ἀλλαχοῦ, παρεστάθησαν καὶ ἄλλαι σκηναὶ ἐκ τῆς περὶ τοῦ Ἄβελ διηγήσεως τῆς Π. Διαθήκης, ὡς ὁ Κάϊν καὶ ὁ Ἄβελ ἐργαζόμενοι, ὁ Κάϊν φονεύων τὸν Ἄβελ κ.λ.π.

ΠΑΝ. ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ

Ἄβελ. Ἅγιος τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀκμάσας τὸν Η' αἰῶνα. Ἦτο Σκῶτος τὴν καταγωγήν. Ἐκ τῶν ἐπιφανῶν μυστῶν τοῦ ἁγίου Βονιφατίου, ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ ἀρχιεπίσκοπος εἰς Reims, ἀλλὰ μετὰ τριετίαν, λόγῳ φατριαστικῶν ἐρίδων, ἐγκατέλειψε τὴν θέσιν του καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὸ ἀββαεῖον τοῦ Lobbes. Ἀπέθανε περὶ τὸ 750.

Ἀβέλ. Πρῶτον συνθετικὸν πόλεων, χωρίων καὶ περιοχῶν τῆς Παλαιστίνης.

α) Ἀβὲλ καὶ Βαιθμαχὰ ἢ Ἀβελμαῒν ἢ Ἀβελμαὰ ἢ Ἀβελβαιθαμααχὰ (Β' Βασ. κ' 15, Γ' Βασ. ιε' 20, Δ' Βασ. ιε' 29, Β' Παραλ. ιστ' 4). Ὀχυρὰ πόλις εἰς τὴν βόρειον ζώνην.

β) Ἀβὲλ Σαττίν, ἀναφερόμενον εἰς τοὺς Ο' μόνον ὡς Σαττείν, Σαττὶν καὶ Βελσατὶμ (Ἀριθ. κε' 1, λγ' 49, Ἰησ. Ν. β' 1, γ' 1). Τόπος, ἔνθα κατεσκήνωσαν οἱ Ἑβραῖοι, πρὶν διαπεράσουν τὸν Ἰορδάνην, βορειοανατολικῶς τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, ἀπέναντι τῆς Ἱεριχοῦς.

γ) Ἀβὲλ Χαρμίμ, εἰς τοὺς Ο' Ἐβελχαρμὶμ (Κριτ. ια' 33). Χωρίον τῶν Ἀμμωνιτῶν, ἀναφερόμενον εἰς τὸ Ὀνομαστικὸν τοῦ Εὐσεβίου (λγ' 14 - 16).

δ) Ἀβὲλ Μεολάχ, ἀναφερόμενον εἰς τοὺς Ο' μόνον ὡς Ἀβωμεουλὰ καὶ Σαβελμαουλὰ (Κριτ. ζ' 22, Γ' Βασ. δ' 12). Ἔκειτο, κατὰ τὸν Glueck, ἀνατολικῶς τοῦ Ἰορδάνου.

ε) Ἀβὲλ Μιτσράγιμ. Ἡ Γένεσις (ν' 11) τὸ ἀποδίδει «Πένθος», διότι ἐκεῖ ὁ Ἰωσὴφ καὶ οἱ ἀδελφοί του ἔκλαυσαν διὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός των Ἰακώβ. Ἴσως εἶναι τὸ σημερινὸν Τὲλλ ἐλ - Ἀγλάχ, ἀνατολικῶς τοῦ Ἰορδάνου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. F. M. Abel, Géographie de la Palestine, II, Paris 1938, σ. 233 κ. ἑξ., 274. Τοῦ αὐτοῦ: Exploration du sud-est de la vallée du Jourdain, ἐν Revue Biblique, 40 (1931), σ. 216—26, 375—82. R. Kittel, Geschichte des Volkes Israel, II, Stuttgart 1925, σ. 226, 364 κ. ἑξ. Nelson Glück, The River Jordan, The Westmins. Press, σ. 166—174. LTK, I, σ. 14.

Ἀβελὲ Σιγιών. Οἱ πενθοῦντες τὴν Σιών. Ἀσκητικὴ καὶ μυστικὴ τάξις, διαμορφωθεῖσα εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκ λίαν εὐσεβῶν Ἰουδαίων μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Παλαιστίνης ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Τὰ μέλη της ἀπέζων ἐκ τῶν προσφορῶν τῆς Διασπορᾶς, ἐπεδίδοντο εἰς μικρὰς προσευχάς, εἶχον δὲ ὡς πόλους τοῦ θρησκευτικοῦ των βιώματος τὴν λύπην διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναοῦ καὶ τὴν προσδοκίαν διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίου. Ἡ τάξις αὐτὴ διεμορφώθη ἐξ ἑνὸς λαϊκοῦ ρεύματος πρὸς ἐκδήλωσιν, ἑκάστην 9ην τοῦ μηνὸς Ἄβ, πένθους διὰ τὴν ἐρείπωσιν τοῦ Ναοῦ. Κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτήν, πολλοὶ Ἰουδαῖοι ἐνήστευον καὶ συνεκεντρώνοντο πέριξ τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ των παλλαδίου, ὅπου ἐθρήνουν. Ἡ τάξις διήνυσε βίον τεσσάρων περίπου αἰώνων, ἀλλὰ ἡ λαϊκὴ συνήθεια τοῦ πενθεῖν διὰ τὸν Ναὸν δὲν ἐξέλιπεν.

Ἀβελιανοί. Καὶ Ἀβελῖται. Χριστιανικὴ αἵρεσις, κατὰ τὴν περίοδον τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἐμφανισθεῖσα (295 - 300). Ὁ ἱ. Αὐγουστῖνος σημειώνει, ὅτι τὸ ὄνομά

των προήρχετο ἐκ τοῦ Ἄβελ, υἱοῦ τοῦ Ἀδάμ. Αἱ περὶ τῶν Ἀβελιανῶν πληροφορίαι ἔχουν ὡς μοναδικὴν πηγὴν ἱ. Αὐγουστῖνον. Τοῦτο εἶναι εὐεξήγητον. Διότι ἡ αἵρεσις αὐτὴ ἐνεφανίσθη εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἱππῶνος τῆς βορείου Ἀφρικῆς, ὅπου ἦτο ἐπίσκοπος. Ἐπρόκειτο περὶ ἀγροτικῆς περιφερείας, ἔνθα ἐπεκράτησεν ἐπ' ὀλίγα ἔτη, οὐχὶ πέραν τῶν πεντήκοντα. Διότι ὁ ἱ. Αὐγουστῖνος, γράφων πρὸ τοῦ 430, ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν ὡς ἐν διαλύσει.

Κύριον γνώρισμα τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀβελιανῶν ἦτο ἡ τελεία ἀποφυγὴ τῆς τεκνοποιΐας, διότι καὶ εἰς τὸν γάμον ἀκόμη ἀπῄτουν ἀπόλυτον ἀποχὴν τῶν συζύγων ἀπ' ἀλλήλων. Ἠσπάζοντο τὰς ὑπερασκητικὰς θεωρίας τῶν παλαιοτέρων αἱρετικῶν καὶ ἐθεώρουν τὴν Ἐκκλησίαν ὡς σφαλλομένην διὰ τῆς παροχῆς συγγνώμης πρὸς τοὺς βαρέως ἁμαρτάνοντας. Οἱ Ἀβελιανοί, ὅμως, ἐπὶ πλέον δὲν ἤθελον νὰ φέρουν εἰς τὸν κόσμον τέκνα, διὰ νὰ μὴ μεταδίδουν εἰς αὐτὰ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα. Διὰ νὰ διατηρηθῇ ἡ «ἐκκλησία» αὐτῶν, υἱοθέτουν τέκνα ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἐκ τῶν πτωχῶν ἀγροτικῶν οἰκογενειῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπέβαλλον τὴν ἐν τῷ γάμῳ παρθενίαν, ἵνα μὴ τεκνοποιοῦν.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ ὀνομασία τῆς αἱρέσεως ταύτης. Προφανῶς ἐπεζήτουν νὰ μείνουν «δίκαιοι», ὡς ὁ Ἄβελ, καὶ ἄτεκνοι, κατὰ τὸ παράδειγμα ἐκείνου. Οἱ Ἀβελιανοὶ δὲν ἀπησχόλησαν τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς τῆς Ἐκκλησ. Ἱστορίας οὐδὲ οἰκουμενικήν τινα Σύνοδον μὲ τὴν αἵρεσίν των, διότι ὑπῆρξαν ὀλιγάριθμοι καὶ βραχύβιοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας.

ΑΛΕΞ. Γ. ΚΑΝΤΩΝΗΣ

Ἀβελλανὴ συλλογή. Συμπίλημα διαφόρων ἐπισήμων κειμένων, ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν, τῶν ἐτῶν 367-553, καταρτισθὲν παρ' ἀγνώστου ἐν Ρώμῃ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ΣΤ' αἰῶνος καὶ διαφωτίζον σπουδαῖα σημεῖα τῆς ἀνωτέρω περιόδου. Πάντα τὰ στοιχεῖα ταῦτα θεωροῦνται γνήσια, ἐκτὸς τῶν ὑπ' ἀριθ. 71-78 ἐπιστολῶν, τῶν ἀπευθυνομένων πρὸς τὸν Ἀντιοχείας Πέτρον. Τὸ ὄνομα τῆς συλλογῆς ἐδόθη ἀρχικῶς διότι ἐθεωρήθη ὡς ἐγκυρότερος μεταξὺ τῶν κωδίκων, εἰς τοὺς ὁποίους αὕτη διεσώθη, ὁ εὑρεθεὶς εἰς τὴν μονὴν τῆς S. Croce di Fonte Avellana. Ἀργότερον ἀπεδείχθη, ὅτι ἀρχαιότερος καὶ ἐγκυρότερος εἶναι ὁ ὑπ' ἀρ. 3787 λατινικὸς κῶδιξ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, τοῦ Βατικανοῦ. Ἡ μοναδικὴ πλήρης καὶ κριτικὴ ἔκδοσις τῆς συλλογῆς εἶναι ἡ τοῦ O. Günther (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, XXXV, Βιέννη 1895-98).

Ἀβενέζρα. Abraham ben Meir ibn Esra. Ἰουδαιοϊσπανὸς ποιητής, γραμματικός, ἀστρολόγος καὶ ἐξηγητὴς τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Ἐγεννήθη ἐν Toledo ἢ Tudela καὶ ἀπέθανε τὸ 1167 ἐν Calahorra. Ἐκ τῶν ποιημάτων του ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχουν τὰ θρησκευτικὰ ποιήματα καὶ οἱ Ὕμνοι διὰ τὸν ἰσραηλιτικὸν λαόν, εἰς τοὺς ὁποίους ἐξαίρεται ἡ μεσσιανικὴ ἐλπὶς καὶ ψάλλεται προσεχὴς ἔλευσις τῆς βασιλείας τοῦ Μεσσίου. Ὡς γραμματικός, συνέγραψεν ἐνδιαφέροντα βιβλία («Τὸ ἀγαπητὸν ἰδίωμα», «Βάσις τῆς Γραμματικῆς» καὶ ἄλλα). Τὸ ἔργον του «Jesod Mora'» («Τὸ θεμέλιον τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ») χαρακτηρίζεται συνήθως ὡς φιλοσοφικὴ ἐργασία, ἀλλ' εἰς τὴν πραγματικότητα πρόκειται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον περὶ μιᾶς Βιβλικῆς Ἠθικῆς. Αἱ φιλοσοφικαὶ του ἰδέαι εὑρίσκονται μᾶλλον εἰς τὰ ἐξηγητικὰ Ὑπομνήματα, διὰ τῶν ὁποίων οὗτος ἐγένετο πρόδρομος τοῦ Ὀρθολογισμοῦ ἐν τῇ Βιβλικῇ Ἐξηγήσει. Ὁ Ἀβενέζρα γνωρίζει ἤδη τὴν περὶ Δευτεροησαΐου θεωρίαν, ἐνῷ ἐξ ἄλλου ἡ περὶ Θεοῦ ἔννοια αὐτοῦ ἔχει ἔκδηλον τὸ πανθεϊστικὸν χρῶμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. J. Cantera, Abraham ben Meir ibn Esra (Aben Esra), ἐν LTK, I, Freiburg 1957, σ. 61.

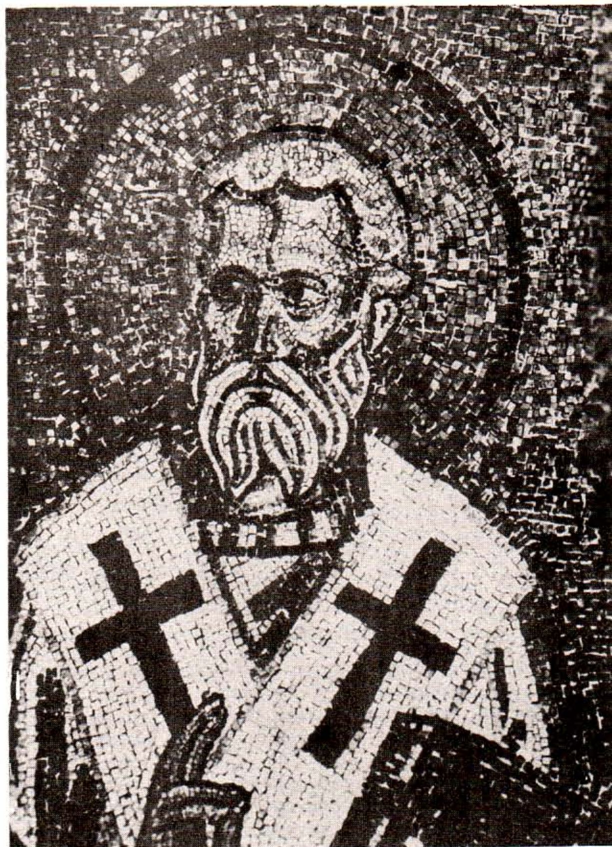
Ε. Θ.

Ἀβεννήρ. Υἱὸς τοῦ Νήρ, ἐκ τῆς συγγενείας τοῦ βασιλέως Σαοὺλ (Α' Βασ. ιδ' 50). Ἔγινεν ἀρχιστράτηγος τοῦ Σαούλ, ἀλλὰ κατόπιν ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τοῦ Δαβὶδ (Β' Βασ. γ'). Ὁ στρατηγὸς τοῦ Δαβὶδ Ἰωάβ, μὴ κατορθώσας νὰ τὸν διαβάλῃ, τὸν ἐφόνευσεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν Χεβρών, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὁ Δαβὶδ ἐπληροφορήθη μὲ πολλὴν λύπην (Β' Βασ. γ' 33).

Ἀβέρκιος. Μάρτυς, υἱὸς τοῦ ἀποστόλου Ἀλφαίου. Περὶ αὐτοῦ ἀναφέρεται, ὅτι, «ἐν μελισσῶνι γυμνὸς ἁπλωθεὶς καὶ ὑπὸ μελισσῶν δακνόμενος, τελειοῦται». Συνεορτάζεται μετὰ τοῦ πατρός του τὴν 26ην Μαΐου.

Βρῶσις μελίσσαις Ἀβέρκιος προὐτέθη,
ὧν βρῶσις ὤφθη Κυρίῳ τὸ κηρίον.

Ἀβέρκιος. Ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως. Α'. Ἡ ἐπιγραφή. Ἡ βασιλὶς τῶν χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν, κατὰ τὸν De Rossi, καὶ μέχρι στιγμῆς ἡ ἀρχαιοτέρα, χρονολογουμένη πρὸ τοῦ 216. Ἡ ἀπόδοσίς της εἰς τὸν Ἀβέρκιον Ἱεραπόλεως δὲν εὐσταθεῖ ἀπολύτως, διότι, μεταξὺ ἄλλων, εἶναι ἀκατανόητον πῶς ἐν αὐτῇ δὲν ἀναφέρεται ἡ ἐπισκοπικὴ ἰδιότης τοῦ, εἰς ὃν ἀφορᾷ, χριστιανοῦ Ἀβερκίου. Ὁ βίος τοῦ πρώτου συνετέθη πιθανῶς μὲ μόνην βάσιν τὴν ἐπιγραφήν,

ΑΒΕΡΚΙΟΣ Ο ΙΕΡΑΠΟΛΕΩΣ. Μωσαϊκὸν Μ. Δαφνίου. ΙΒ' αἰων.

τὰς κυρίας γραμμὰς τῆς ὁποίας ἔχει ὡς σκελετόν, παραθέτων εἰς τὸ τέλος αὐτὴν ἐν πεζῷ λόγῳ. Πολλοὶ ἐρευνηταὶ ταυτίζουν τὸν Ἀβέρκιον τῆς ἐπιγραφῆς πρὸς τὸν Ἀουΐρκιον Μάρκελλον, μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου (Ἐκκλ. Ἱστ. V, 16). Ὁ Εὐσέβιος διασῴζει ἀποσπάσματα μιᾶς τριβίβλου ἀντιμοντανιστικῆς πραγματείας, γραφείσης ὑπὸ ἀγνώστου Ἱεραπολίτου, εἰς ὃν ὁ Ἀουΐρκιος Μάρκελλος ἀνέθεσε τὴν σύνταξίν της. Ἡ πραγματεία ἐγράφη 13 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τῆς μοντανιστρίας προφήτιδος Μαξιμίλλης, ἡ δὲ εἴδησις τοῦ συγγραφέως, ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο δὲν ἐσημειώθησαν πόλεμοι οὔτε διωγμοί, καθιστᾷ βάσιμον τὴν ἐκδοχήν, ὅτι πρόκειται περὶ τῶν χρονικῶν πλαισίων τῆς βασιλείας τοῦ Κομμόδου (180-192) καὶ ὅτι ἑπομένως ἡ πραγματεία ἐγράφη τὸ 193. Οὕτω φαίνεται ἀρκούντως πιθανόν, ὅτι ὁ Ἀουΐρκιος Μάρκελλος δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἀβέρκιον Ἱεραπόλεως. Ἐν τούτοις, αἱ κατὰ τῆς τοιαύτης ἐκδοχῆς ἐνδείξεις δὲν ἐλλείπουν. Τὰ ὀνόματα Ἀουΐρκιος καὶ Ἀβέρκιος δὲν συμπίπτουν ὡς παραλλαγαὶ ἀλλήλων, ἀλλ' εἶναι ἐντελῶς διάφορα, ἡ δὲ ἐπιγραφὴ δὲν θὰ ἀπεσιώπα τὸ ἐπώνυμον Μάρκελλος, διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀπεσιωπᾶτο συνήθως τὸ ὄνομα, οὐδέποτε δὲ τὸ ἐπώνυμον.

Ἡ ἐπιγραφὴ εὑρέθη εἰς δύο τμήματα ὑπὸ τοῦ Σκώτου ἀρχαιολόγου W. Ramsay τὸ 1883 παρὰ τὰ Σύνναδα τῆς μικρᾶς Φρυγίας. Τὸ προηγούμενον ἔτος, εἰς τὸν αὐτὸν τό-

πον, εἶχεν εὕρει οὗτος μίαν ἄλλην ἐπιτύμβιον ἐπιγραφήν, ἀναφερομένην εἴς τινα Ἀλέξανδρον Ἀντώνιον, ἔχουσαν σχεδὸν κατὰ λέξιν τοὺς πρώτους καὶ τελευταίους στίχους τῆς τοῦ Ἀβερκίου. Ἡ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐχαράχθη τὸ 216 (πρὸς ὃ ἀντιστοιχεῖ τὸ ἐν αὐτῇ σημειούμενον τριακοσιοστὸν φρύγιον ἔτος), εἶναι δὲ μεταγενεστέρα τῆς ἄλλης, ὡς προκύπτει ἐξ ἐσωτερικῶν λόγων καὶ ἐκ τῆς παλαιογραφικῆς συγκρίσεως τῶν χαρακτήρων. Ὅθεν ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀβερκίου πρέπει νὰ τοποθετηθῇ περὶ τὰ τέλη τοῦ Β′ αἰῶνος, πρᾶγμα ὅπερ ἐναρμονίζει τὴν πληροφορίαν τῶν συναξαριστικῶν πηγῶν, καθ' ἣν ὁ Ἱεραπόλεως Ἀβέρκιος ἦτο ἐπίσκοπος ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Λευκίου Βήρου (161 - 180).

Κατὰ τὴν κριτικὴν παλινόρθωσιν καὶ συμπλήρωσιν, ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀβερκίου ἔχει ὡς ἑξῆς (ἀναγράφονται μὲ κεφαλαῖα τὰ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀντωνίου ληφθέντα τμήματα καὶ μεταξὺ τῶν παρενθέσεων τὰ ἐκ τοῦ Βίου) :

ἐ)ΚΛΕΚΤΗΣ ΠΟ(λ)ΕΩΣ Ο ΠΟΛΕΙ(της) ΤΟΥΤ'ΕΠΟΙΗ)σα
ζῶν, ἵ)Ν'ΕΧΩ ΦΑΝΕΡ(ῶς) ΣΩΜΑΤΟΣ ΕΝΘΑ ΘΕΣΙΝ,
ΟΥΝΟΜ' (Ἀβέρκιος ὢν ὁ) ΜΑΘΗΤΗΣ ΠΟΙΜΕΝΟΣ Α-
ΓΝΟΥ,
(ὃς βόσκει προβάτων ἀγέλας ὄρεσιν πεδίοις τε,
ὀφθαλμοὺς ὃς ἔχει μεγάλους πάντη καθορῶντας.
οὗτος γάρ μ' ἐδίδαξε... γράμματα πιστά·)
εἰς Ρώμη(ν ὃς ἔπεμψεν) ἐμὲν βασίλ(ει' ἀναθρῆσαι)
καὶ βασίλι(σσαν ἰδεῖν χρυσόσ)τολον, χρυ(σοπέδιλον·)
λαὸν δ' εἶδον ἐ(κεῖ λαμπρὰν) σφραγεῖδαν ἔ(χοντα.)
καὶ Συρίης πέ(δον εἶδα) καὶ ἄστεα πάν(τα, Νίσιβιν,)
Εὐφράτην διαβ(άς· πάν(τη δ' ἔσχον συνο(...
Παῦλον ἔχων ἐπ(...)· πίστις π)άντη δὲ προῆγε
καὶ παρέθηκε (τροφὴν) πάντη ἰχθὺν ἀ(πὸ πηγῆς)
πανμεγέθη, καθ(αρόν, οὗ) ἐδράξατο παρθέ(νος ἁγνὴ)
καὶ τοῦτον ἐπέ(δωκε φί)λοις ἔσθε(ιν διὰ παντός,
οἶνον χρηστὸν ἔχουσα κέρασμα, διδοῦσα μετ' ἄρτου.
ταῦτα παρεστὼς εἶπον Ἀβέρκιος ὧδε γραφῆναι·
ἑβδομηκοστὸν ἔτος καὶ δεύτερον ἦγον ἀληθῶς.
ταῦθ' ὁ νοῶν εὔξαιτο ὑπὲρ Ἀβερκίου πᾶς ὁ συνῳδός).
ΟΥ ΜΕΝΤΟΙ ΤΥΜΒῼ ΤΙΣ ΕΜῼ ΕΤΕΡΟΝ ΤΙΝΑ ΘΗΣΕΙ
ΕΙ Δ'ΟΥΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΤΑΜΕΙῼ ΘΗΣΕ(ι) ΔΙΣΧΕΙΛΙΑ
(χ)ΡΥΣΑ
ΚΑΙ ΧΡΗΣΤῌ ΠΑΤΡΙΔ' ΙΕΡΟΠΟΛΕΙ ΧΕΙΛΙΑ ΧΡΥΣΑ.

Ὡς εὐκόλως ἐννοεῖ τις, τὸ ἐπιτύμβιον τοῦτο δὲν εἶναι ἔργον λογίου, πιθανώτατα δὲ πρόκειται περὶ ἀπομιμήσεως καὶ διασκευῆς συνήθους τύπου ἐπιταφίων στίχων (πρβλ. τὰς γραφὰς «ἐμὲν» καὶ «σφραγεῖδαν», τὴν ἀνύποπτον συχνότητα τοῦ «πάντη» κ.λ.π.). Ἡ ἀξία του, ὅμως, ὡς τοῦ πρώτου εὐχαριστιακοῦ μνημείου ἐπὶ λίθου, εἶναι πολυτιμοτάτη. Οἱ ὀρθολογισταὶ ἐρευνηταὶ προσεπάθησαν νὰ ἐξουδετερώσουν τὴν σημασίαν του αὐτήν, ὑποστηρίξαντες, ὅτι δὲν πρόκειται κἂν περὶ χριστιανικοῦ μνημείου, ἀλλὰ συγκρητικοῦ ἐθνικοῦ. Ὁ Ficker (1894) ἐθεώρησε τὸν Ἀβέρκιον ἱερέα τῆς Κυβέλης, ὁ Harnack (1895) ἰσχυρίσθη, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐθνικοῦ τινος γνωστικοῦ, καὶ ὁ Tiederich (1896) συνεπλήρωσε τὸν κύκλον τῆς ἐξεζητημένης αὐτῆς εἰκασιολογίας, διατεινόμενος, ὅτι τὸ ἀναφερόμενον πρόσωπον ἦτο λειτουργός τις τοῦ Ἄτιος. Ἀλλὰ πλείονες ἄλλοι σπουδαῖοι ἀρχαιολόγοι καὶ ἱστορικοὶ (De Rossi, Ducesne, Marucchi, Kaufmann, Wilpfert, Schultze, Zahn, Cumont) ἐκονιορτοποίησαν τὰς θεωρίας αὐτάς, ἀποδείξαντες, ὅτι πρόκειται περὶ γνησίου δείγματος τῆς ἀρχαϊκῆς συμβολικῆς γνώσσης τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ὅτι ἑπομένως ὁ Ἀβέρκιος ἦτο μέλος τῆς Ἐκκλησίας, ὄνομα προδρομικὸν εἰς τὴν πλουσιωτάτην χριστιανικὴν ἐπιγραφικὴν ἀνθοφορίαν, ἡ ὁποία θὰ ἐσημειοῦτο εἰς τὴν Φρυγίαν κατὰ τὸν Γ′ καὶ Δ′ αἰῶνα. Ὁ ἁγνὸς ποιμὴν εἶναι ὁ Χριστός. Ὁ λαμπρὰν σφραγῖδα ἔχων λαὸς εἶναι οἱ πιστοὶ τῆς Ρώμης. Ὁ συνοδὸς τοῦ Ἀβερκίου εἶναι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου. Ὁ παμμεγέθης ἰχθὺς εἶναι ὁ κοινωνούμενος Κύριος. Ἡ ἁγνὴ παρθένος εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία μεταδίδει τὸν Χριστὸν ὑπὸ τὰ εἴδη τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου.

Β′. Τὰ ἁγιολογικὰ κείμενα. Ὁ βίος τοῦ ἁγίου Ἀβερκίου παρουσιάζεται εἰς τὴν ἁγιολογικὴν παράδοσιν ὡς ἓν ἀπὸ τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα παραδείγματα θρύλου, προκύψαντος ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἐπιγραφῆς τινος. Ὁ θρῦλος οὗτος ἔχει ἐν περιλήψει ὡς ἑξῆς :

Ὁ Ἀβέρκιος διετέλεσεν ἐπίσκοπος εἰς τὴν Ἱεράπολιν τῆς Φρυγίας, ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Λευκίου Βήρου. Ὅταν ἐξεδόθη αὐτοκρατορικὸν διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ χριστιανοὶ ἐκαλοῦντο νὰ θυσιάσουν εἰς τὰ εἴδωλα, ὁ ἅγιος, κατόπιν ὁράματος, μετέβη διὰ νυκτὸς εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ διὰ μιᾶς μεγάλης ῥάβδου ἔθραυσε τὰ πάντα ἐντὸς αὐτοῦ. Ἡ πόλις ἀνεστατώθη διὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο, ἀλλὰ τὸ συγκεντρωθὲν ἔξαλλον πλῆθος ἐπτοήθη καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐσαγηνεύθησαν εἰς Χριστόν, διότι ὁ Ἀβέρκιος ἐθεράπευσεν ὡρισμένους δαιμονιῶντας καὶ παραλλήλως διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου του ἔδειξε τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀληθινῆς θρησκείας.

Ὁ Ἀβέρκιος συνέχισε τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰ θαύματα, ἡ δὲ φήμη του ἡπλώθη πέραν τῆς Φρυγίας. Ἕν, ἐκ τῶν ἐκδιωχθέντων, δαιμόνιον εἰσῆλθεν εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου Λουκίλλαν, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἐκάλεσε τότε τὸν ἅγιον εἰς τὴν Ρώμην. Ὅταν οὗτος ἔφθασεν ἐκεῖ, ὁ αὐτοκράτωρ ἀπουσίαζεν εἰς τὴν Γερμανίαν, πολεμῶν τοὺς βαρβάρους. Ἔγινε, λοιπόν, δεκτὸς ἀπὸ τὴν αὐτοκράτειραν Φαυστῖναν, ἡ ὁποία, καθ' ὑπόδειξίν του, ἔφερε τὴν κόρην της εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὅπου καὶ ἔγινε δημοσίᾳ τὸ θαῦμα τῆς ἀπελευθερώσεώς της ἀπὸ τὸ πονηρὸν πνεῦμα. Τότε ἡ Φαυστῖνα, «προσκυνήσασα τὸν ἅγιον, παρεκάλεσεν αὐτόν, ὅπως ἀξίας δωρεὰς λάβῃ παρ' αὐτῆς». Ὁ Ἀβέρκιος δὲν ἐδέχθη προσωπικὴν ἀμοιβήν, ζητήσας μόνον νὰ σταλοῦν 300 μόδιοι σίτου διὰ τοὺς πτωχοὺς τῆς πατρίδος του καὶ νὰ κτισθοῦν ἐκεῖ θέρμαι, ὅπερ καὶ ἔγινεν.

Ἀφοῦ ὁ Ἀβέρκιος διέμεινεν εἰς τὴν Ρώμην ἀρκετὸν χρόνον, διδάξας καὶ συντελέσας εἰς τὴν ἄρσιν τῶν διχονοιῶν μεταξὺ τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν, ἐπραγματοποίησε μακρὰν περιοδείαν ἀνὰ τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν, ἐπιτελῶν ἔργον κυρίως εἰρηνοποιοῦ, ὅπως εἶχε κάμει καὶ εἰς τὴν Ρώμην· «πάνυ γὰρ ἐν τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ ἡ αἵρεσις τοῦ Μαρκίωνος ἐθορύβησε τὰς τῶν χριστιανῶν ἐκκλησίας». Ἀκολούθως, διὰ τῆς Κιλικίας, τῆς Λυκαονίας καὶ τῆς Πισιδίας, ἔνθα ἡ διέλευσίς του ὑπῆρξεν οὐράνιος εὐλογία, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἱεράπολιν.

Ἔζησεν ἀκόμη ὀλίγα ἔτη καὶ συνέγραψε βιβλίον. Προαισθανθεὶς τὸ τέλος του, «κατεσκεύασεν ἑαυτῷ τύμβον ἰσοτετράγωνον, ἐγχαράξας εἰς αὐτὸν θεόπνευστον ἐπίγραμμα, τοῖς μὲν ἀξίοις τοῦ Χριστοῦ νοούμενον καὶ ὠφέλιμον, τοῖς δὲ ἀπίστοις μὴ γινωσκόμενον». Κατόπιν, καλέσας κλῆρον καὶ λαόν, ἐζήτησεν ὅπως ἐκλεγῇ ὁ διάδοχός του. Ἀφοῦ δὲ εὐλόγησε τὸν ἐκλεγέντα πρωτοπρεσβύτερον, ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸς ὠνομάζετο Ἀβέρκιος, παρέδωκε τὸ πνεῦμα.

Ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου τούτου ἄγεται τὴν 22αν Ὀκτωβρίου. Τὸν κανόνα τῆς ἀκολουθίας του ἐποίησεν Ἰωσὴφ ὁ ὑμνογράφος.

Δοὺς Ἀβέρκιος χοῦν χοϊθνήτων νόμῳ,
θεὸς Θεῷ πρόσεισι τῷ φύσει θέσει.
Εἰκάδι δευτερίῃ Ἀβέρκιος ᾤχετο γαίης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Α′ W. Lüdtke und Th. Nissen, Die grabschrift des Aberkios, ihre Überlieferung und ihr Text, Leipzig 1910. J. Quasten, Monumenta eucharistica et liturgica vetustissima (Florilegium Patristicum, VII, 1), Bonnae 1935, σ. 21—24, χρήσιμος ἔκδοσις τῆς ἐπιγραφῆς μετὰ παραπομπῶν εἰς τὰς πηγάς. F. J. Dölger, Ἰχθύς, H. II, Münster, 1922, σ. 454—507, βασικὸν βοήθημα. A. Abel, Étude sur l'inscription d'Abercius, ἐν Byzantion, 3 (1926), σ. 321—411, ἔνθα πλήρης βιβλιογραφία μέχρι τοῦ ἔτους 1926, σ. 406—411. Grégoire, Encore l'inscription d'Abercius, ἐν Byzantion, 8 (1933), σ. 89—91. RAC, I (1942), σ. 12—17. A. Ferrua, Nuove osservazioni sull' epitaffio di Abercio, ἐν Rivista di archeologia cristiana, 20 (1943), σ. 279—305. G. Bardy, La théologie de l'Eglise de saint Clément de Rome à saint Irénée, Paris 1945, σ. 72—76. J. Quasten, Patrology, I, Utrecht, 1950, σ. 171—173. EC., I, σ. 69—72. LTK, I, σ. 41.

Β′ Ὁ βίος τοῦ μάρτυρος Ἀβερκίου διεσώθη εἰς τρία κείμενα: BHG. 2, 3, 4, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο πρῶτα εἶναι ἀγνώστων συγγραφέων, τὸ δὲ τελευταῖον ὀφείλεται εἰς Συμεὼν τὸν Μεταφράστην. Τὰ τρία αὐτὰ κείμενα ἐξεδόθησαν κριτικῶς ὑπὸ Th. Nissen, S. Abercii Vita (Bibliotheca Teubneriana), Lipsiae 1912, praefatio, σ. V-XXIV: Vita prima, σ. 1—55: Vita secunda, σ. 57—83: Vita Symeonis Metaphrastae, σ. 85—123. Act. SS., oct. IX, 485—493. L. Duchesne, S. Abercius, évêque d'Hiérapolis, Revue des questions historiques, 34 (1883), σ. 5—33. H. Delehaye, Les légendes hagiographiqnes, 3e éd., Bruxelles, 1927, σ. 80.

Ἀβέρκιος. Μάρτυς, ἀθλήσας ἐν ἀγνώστῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ. Ἁπλῶς δηλοῦται, ὅτι ἐτελειώθη ξίφει. Ἑορτάζεται τὴν 5ην Δεκεμβρίου.

'Αβέρκιος. 'Ο Λαμπίρης. 'Αρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ 'Ηλείας. Καταγόμενος ἐκ Καλαβρύτων, διετέλεσε μοναχὸς τῆς Μονῆς Ταξιαρχῶν, ἐσπούδασε Θεολογίαν εἰς 'Αθήνας καὶ Εὐρώπην καὶ ἐξελέγη (1874), κατόπιν δωροδοκήσεως δύο ὑπουργῶν τῆς κυβερνήσεως Βούλγαρη, ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν.

'Αποκαλυφθείσης τῆς σιμωνίας, ἡ κυβέρνησις παρητήθη (καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐσκέφθη νὰ παραιτηθῇ), εἰδικὸν δὲ πολιτικὸν δικαστήριον κατεδίκασε τοὺς δωροδοκηθέντας ὑπουργοὺς καὶ τοὺς δωροδοτήσαντας ('Αβέρκιον, Καλλίνικον 'Αργολίδος, Στέφανον Μεσσηνίας, Σπυρίδωνα Κεφαλληνίας), ἐπιβαλὸν εἰς τὸν 'Αβέρκιον πρόστιμον διπλάσιον τῆς δωροδοκίας. Ἡ Ἱ. Σύνοδος, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς κυβερνήσεως, κατ' ἀρχὰς (1876) δὲν ἐχαρακτήρισε τὴν πρᾶξιν ὡς σιμωνίαν. Ὅταν, ὅμως, οἱ σιμωνιακοί, πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, παρητήθησαν τοῦ ἀξιώματός των, ἡ Ἱ. Σύνοδος ('Ιανουάριος 1878) τοὺς ἐχαρακτήρισεν ὡς σιμωνιακοὺς καὶ ἐπιεικῶς τοὺς ἀπήλλαξε «πάσης ἄλλης ποινῆς» καὶ τοὺς ἐπέτρεψε «πᾶσαν ἱεροπραξίαν», ὡς καὶ νὰ φέρουν τὸν τίτλον τοῦ πρώην. Ὁ 'Αβέρκιος, μέχρι τοῦ θανάτου του (1912), ἔζησεν ἐν Πειραιεῖ. Ὁ Μητροπολίτης Καρύστου Μακάριος Καλλιάρχης ἔλεγεν, ὅτι «εἶναι ὅλος, ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν, διαμαρτυρόμενος».

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Β. 'Ατέση, 'Επίτομος 'Επισκοπικὴ 'Ιστορία τῆς 'Εκκλ. τῆς 'Ελλάδος, Α' 'Αθῆναι 1948, σ. 127—131, 180. Κ. Παπαρρηγοπούλου, 'Ιστορία τοῦ 'Ελλ. Ἔθνους, ΣΤ', σ. 346—7. Περιοδ. Ἄθως, 3ον Παράρτημα, Ἅγ. Ὄρος 1931, σ. 4—6.

Ν. Θ. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ

'Αβερρόης. Mohammed ibn Ruschd. Διακεκριμένος Ἄραψ φιλόσοφος καὶ ἐκπρόσωπος τοῦ Δυτικοῦ 'Ισλαμισμοῦ. 'Εγεννήθη τὸ 1126 ἐν Cordoba τῆς 'Ισπανίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1198. Κατεῖχε σχεδὸν πάσας τὰς ἐπιστήμας τῆς ἐποχῆς του καὶ συνέγραψε πλεῖστα ἔργα, ἀναφερόμενα εἰς τοὺς τομεῖς τῆς 'Ιατρικῆς, τῆς 'Αστρονομίας καὶ τῆς Φιλοσοφίας. Πρὸ πάντων εἶναι γνωστὸς ὡς ὑπομνηματιστὴς τοῦ 'Αριστοτέλους, προσπαθήσας νὰ συνδυάσῃ τὸν 'Αριστοτελισμὸν μετὰ τῆς ἰσλαμικῆς θεολογίας. Τὰ ἔργα του συνετέλεσαν σημαντικῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ 'Αριστοτελισμοῦ ἐν τῇ Χριστιανικῇ Δύσει. Οἱ Σχολαστικοὶ ὠνόμαζον αὐτὸν ἁπλῶς «'Υπομνηματιστήν». 'Απὸ τοῦ 1270, ἐν τούτοις, ἡ ἐπίδρασίς του ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ, διότι ἐνεφανίσθησαν τὰ ὑπομνήματα Θωμᾶ τοῦ 'Ακινάτου.

Ὁ διὰ τὸν Σταγειρίτην θαυμασμὸς τοῦ 'Αβερρόη δὲν ἐσήμαινεν, ὅτι οὗτος ἐδίδασκεν ἕνα καθαρὸν 'Αριστοτελισμόν. Ὁ 'Αβερρόης, συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδήτως, διηύρυνε τὴν Μεταφυσικὴν τοῦ 'Αριστοτέλους διὰ δανείων ἐκ τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ καὶ ἐδίδασκεν, ὅτι ὑπάρχει μία πρώτη καὶ μοναδικὴ αἰτία, ἥτις ἐδημιούργησε τὸ σύμπαν. Κατὰ τὸν 'Αβερρόην, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα σχετικῶς διδάσκει ὁ 'Αβικέννας, δὲν ὑπάρχει πραγματικὴ διάκρισις μεταξὺ τῆς ὑπάρξεως (existentia) καὶ τῆς οὐσίας (essentia) ἑνὸς ὄντος. 'Επίσης ἐδίδασκε τὸν Μονοψυχισμὸν (Monopsychismus), κατὰ τὸν ὁποῖον εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὑπάρχει μία καὶ μοναδικὴ λογικὴ ψυχή, ἥτις εἶναι αἰωνία, ἐνῷ αἱ ἐπὶ μέρους ἀτομικαὶ «ψυχαὶ» εἶναι θνηταί. Γενικῶς, ὁ 'Αβερρόης εἰς τὰ ὄμματα τῶν χριστιανῶν διανοουμένων ἐφάνη ὡς ὁ τύπος τοῦ ὀρθολογιστοῦ καὶ ὡς ὁ ἐχθρὸς τῶν θετικῶν θρησκειῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. F. van Steenberghen, Averroës, LTK, I, Freiburg 1957, σ. 1143—1144. M. Alonso, Teologia de Av., Madrid 1947. L. Gautier, Ibn Rochd, Paris 1948.

Ε. Θ.

'Αβερροϊσμός. 'Αβερροϊσμὸς γενικῶς λέγεται ἡ ἀναβίωσις τῶν διδασκαλιῶν τοῦ 'Αβερρόη, εἰδικώτερον δὲ ἐκεῖνο τὸ ρεῦμα τῆς ἐν τῷ λατινικῷ κόσμῳ φιλοσοφίας τοῦ Μεσαίωνος καὶ τῶν χρόνων τῆς 'Αναγεννήσεως, τὸ ὁποῖον ἀφ' ἑνὸς ἐστηρίχθη εἰς τὴν αὐθεντίαν τοῦ 'Αβερρόη, διὰ νὰ ἀσκήσῃ κριτικὴν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐχρησιμοποίησε τὴν διδασκαλίαν τοῦ 'Αβερρόη, ὅτι αἱ παραστάσεις τῆς θρησκείας εἶναι μόνον ἀλληγορικαὶ ἐπενδύσεις καθαρῶν φιλοσοφικῶν ἀληθειῶν. 'Αντιπρόσωποι τοῦ 'Αβερροϊσμοῦ κατὰ μὲν τὸν Μεσαίωνα ἦσαν οἱ Siger von Bravant καὶ Johannes von Jandun, εἰς δὲ τοὺς χρόνους τῆς 'Αναγεννήσεως οἱ Alehander Achillini, Augustinus Niphus, Andreas Caesalpinus, Jakob Zabarella κ.ἄ. Κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, μὲ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς 'Εκκλησίας πρὸς ἀντίκρουσιν τοῦ 'Αβερροϊσμοῦ, ἐδημιουργήθη ὁ 'Αντι-αβερροϊσμὸς (Anti-Averroismus).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Heinrich Schmidt-Justus. Streller, Philosophisches Wörterbuch, 11η ἔκδοσις, Stuttgart 1951(λέξ. Averroismus) -F. Van Steenberghen, Aristotle in the West, Louvain 1955. É. Gilson, Hist. of Christian Philosophy in the Middle Ages, New York 1955.

Ε. Θ.

'Αβέρωφ Γεώργιος. 'Εθνικὸς εὐεργέτης καὶ ὑπόδειγμα Ἕλληνος καὶ χριστιανοῦ. 'Εγεννήθη εἰς Μέτσοβον τῆς 'Ηπείρου (1818) καὶ ἐξεπαιδεύθη εἰς τὰ ἐκεῖ σχολεῖα τῆς 'Εκκλησίας μέχρι τοῦ 1840. Ἔκτοτε, μεταβὰς εἰς Αἴγυπτον (Κάϊρον καὶ 'Αλεξάνδρειαν), δι' ἐντατικῆς ἐργασίας εἰς τὸ ἐμπόριον ἀπέκτησε μεγάλην περιουσίαν, τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ὁποίας διέθεσεν εἰς ἐθνικά, φιλανθρωπικά, ἐκπαιδευτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ ἔργα εἰς τὴν 'Ελλάδα καὶ τὴν Αἴγυπτον, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1899. Ὁ ἀνδριὰς τούτου ἐτοποθετήθη πρὸ τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου.

'Εκτὸς τῶν δωρεῶν του δι' ἐθνικοὺς σκοποὺς (ἀγορὰ ὁμωνύμου θωρηκτοῦ, ἀνέγερσις ἀνδριάντων Ρήγα Φεραίου καὶ πατριάρχου Γρηγορίου Ε' πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν, ἀνέγερσις τῆς σχολῆς Εὐελπίδων), προσέφερε μεγάλα ποσὰ διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς φιλαλληλίας καὶ τῆς φιλανθρωπίας. Π.χ. συνέβαλε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀπόσβεσιν τῶν χρεῶν τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος 'Αλεξανδρείας, προσέφερε μεγάλας δωρεὰς εἰς τὴν ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Ὄλγας ἱδρυθεῖσαν «ἐν Χριστῷ 'Αδελφότητα» διὰ τοὺς φυλακισμένους, συνέβαλεν εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῶν γυναικείων φυλακῶν καὶ διὰ 12.000 λιρῶν ἵδρυσε τὸ «'Εφηβεῖον 'Αβέρωφ» (ἢ 'Αβερώφειον· εἰδικαὶ σωφρονιστικαὶ φυλακαὶ δι' ἐφήβους), τὸ ὁποῖον ἐδώρησεν εἰς τὴν βασίλισσαν Ὄλγαν, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἀργυρῶν της γάμων. Δι' ἐκπαιδευτικοὺς καὶ γενικῶς δι' ἐκπολιτιστικοὺς σκοποὺς διέθεσε μεγάλα ποσά, π.χ. διὰ τὸ Παναθηναϊκὸν Στάδιον, τὸ Ὠδεῖον 'Αθηνῶν, τὸ Μετσόβειον Πολυτεχνεῖον, ἵδρυσεν ἐπίσης Γυμνάσιον καὶ Παρθεναγωγεῖον διὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς 'Αλεξανδρείας, διέθεσε τὰ κεφάλαια διὰ τὴν ἵδρυσιν (1911) τῆς 'Αβερωφείου Γεωργικῆς Σχολῆς Λαρίσης, ἐνίσχυσε τὰ σχολεῖα τοῦ Μετσόβου καὶ διέθεσεν ὑποτροφίας δι' ἀπόρους μαθητὰς αὐτῶν καὶ σπουδαστὰς τοῦ Πολυτεχνείου. Συνέβαλεν ἐπίσης εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος διὰ τῆς ἱδρύσεως εἰς Μέτσοβον μεγαλοπρεπῶν ναῶν καὶ νεκροταφείου.

Δὲν ἐνδιεφέρετο ἁπλῶς διὰ τὴν ἵδρυσιν οἰκημάτων, ἀλλὰ παρεχώρει καὶ ἀνάλογον (κτηματικὴν συνήθως) περιουσίαν διὰ τὴν συντήρησίν των. Δικαίως χαρακτηρίζεται ὡς τύπος πραγματικοῦ Ἕλληνος, διότι μὲ ρεαλιστικὸν τρόπον ἐξέφρασε τὰ ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικά του αἰσθήματα καὶ παρεχώρησε μέγιστον μέρος τῆς περιουσίας του διὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀνακούφισιν τοῦ πόνου τῶν συνανθρώπων του, ἀκολουθῶν τὴν ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου καὶ τουρκοκρατίας χριστιανικὴν παράδοσιν τῆς προσφορᾶς τοῦ πιστοῦ πρὸς τοὺς ἀδελφούς του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Θ. Κωνσταντινίδου, Γεώργιος 'Αβέρωφ, 'Αθῆναι 1895.

Ν. Θ. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ

'Αβεσσά. Καὶ 'Αβισαὶ ἢ 'Αβισά. Υἱὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Δαβὶδ Σερουΐας, καὶ ἀδελφὸς τῶν 'Ιωὰβ καὶ 'Ασαήλ (Α' Παραλ. β' 16). 'Ονομαστὸς διὰ τὴν ἀνδρείαν του, εἶχε φονεύσει διὰ τοῦ δόρατός του 300 ἐχθροὺς (Β' Βασ. κγ' 18) καὶ κατατροπώσει 18 χιλιάδας 'Ιδουμαίους εἰς τὴν κοιλάδα τῶν ἁλῶν (Α' Παραλ. ιη' 12) πιθανώτατα ὄχι μόνος, ἀλλὰ μετὰ τοῦ θείου του καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του 'Ιωάβ, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπηρέτει ὡς ἀξιωματικός. Κατεδίωξε μετὰ τοῦ 'Ιωὰβ τὸν 'Αβεννήρ, ὅταν οὗτος ἐφόνευσε τὸν ἀδελφόν των 'Ασαὴλ (Β' Βασ. β' 18 κ. ἑξ.) Ἦτο ἀπολύτως ἀφωσιωμένος καὶ πιστὸς εἰς τὸν Δαβὶδ καὶ ὁ ζῆλος του δι' αὐτὸν δὲν εἶχεν ὅρια. 'Ηθέλησε νὰ φονεύσῃ τὸν Σαούλ, ὅταν οἱ δύο εὗρον αὐτὸν κοιμώμενον εἰς τὸ σπήλαιον, ἐμποδισθεὶς ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ (Α' Βασ. κστ' 6—11). Ἔμεινε μὲ τὸ μέρος τοῦ Δαβὶδ κατὰ τὴν στάσιν τοῦ 'Αβεσσαλὼμ (Β' Βασ. ιστ' 9, ιθ' 21). Τέλος ἐβοήθησε τὸν βασιλέα, ὅπως πατάξῃ τὸν Φιλισταῖον γίγαντα 'Ιεσβὶ (Β' Βασ. κα' 15—17).

'Αβεσσαλώμ. Τριτότοκος υἱὸς τοῦ Δαβίδ, ἐκ τῆς Μααχά, γεννηθεὶς εἰς Χεβρὼν (Β' Βασ. γ' 3). Ἡ καλλονή του ἦτο «ἄμωμος». Ἔτρεφεν ἄφθονον κόμην, τὴν ὁποίαν ἔκειρε μόνον ἅπαξ τοῦ ἔτους, οἱ δὲ θαυμασταί του κατέβαλλον τότε 200 σίκλους, διὰ νὰ τὴν ἀποκτήσουν (Β' Βασ.

ιδ' 25, 26). Ἐφόνευσε τὸν πρωτότοκον Ἀμνών, μετὰ παρέλευσιν διετίας ἀφ' ὅτου οὗτος ἐβίασε τὴν ἀδελφήν των Θημάρ, καὶ ἀκολούθως κατέφυγεν εἰς τὸν ἐκ μητρὸς πάππον του Θολμί, βασιλέα τῆς Γεδσούρ, ἔνθα παρέμεινεν ἐπὶ τριετίαν, ἕως ὅτου ἡ ὀργὴ τοῦ Δαβὶδ ἐναντίον του ἐκόπασε (Β' Βασ. ιγ'). Τῇ παρεμβάσει τοῦ ἀρχιστρατήγου Ἰωάβ, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποίησε πρὸς τοῦτο «σοφὴν» γυναῖκα Θεκωῖτιδα, ὁ Δαβὶδ ἐπέτρεψε τὴν ἐπάνοδον τοῦ υἱοῦ του εἰς Ἱερουσαλήμ, χωρὶς ὅμως νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐπὶ διετίαν (Β' Βασ. ιδ'). Μετὰ τὴν συμφιλίωσιν μὲ τὸν πατέρα του, ὁ Ἀβεσσαλὼμ ἐπεδίωξε νὰ ἑλκύσῃ περὶ ἑαυτὸν τὴν συμπάθειαν ὅλων τῶν δυσηρεστημένων ἔναντι τοῦ βασιλέως, χρησιμοποιῶν δημαγωγικὰ μέσα. Μετὰ τέσσαρα ἔτη, ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς εἰς Χεβρὼν καὶ ἐκινήθη κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὁ Δαβίδ, αἰφνιδιασθείς, ἐγκατέλειψε τὴν πόλιν μετὰ τῶν πιστῶν ὀπαδῶν του, διαβὰς τὸν χείμαρρον τῶν Κέδρων καὶ κατευθυνθεὶς εἰς τὴν ἔρημον (Β' Βασ. ιε'-ιζ'). Ὀργανώσας στρατὸν ἰσχυρόν, συνεκρούσθη μὲ τὸν στασιαστὴν υἱόν του εἰς δασώδη περιοχὴν τοῦ Ἐφραίμ, κατατροπώσας αὐτόν. Κατὰ τὴν σύγκρουσιν, ἐφονεύθησαν εἴκοσι χιλιάδες ἄνδρες (Β' Βασ. ιη' 7). Φεύγων τότε ὁ Ἀβεσσαλὼμ ἐπὶ τῆς ἡμιόνου του, ἔσχε τὴν ἀτυχίαν νὰ περιπλακῇ ἡ κόμη του εἰς τοὺς κλάδους μιᾶς δρυὸς «καὶ ἐκρεμάσθη ἀνὰ μέσον τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γῆς καὶ ἡ ἡμίονος ὑποκάτω αὐτοῦ παρῆλθε» (Β' Βασ. ιη' 9). Εἰδοποιηθεὶς τότε ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦ Δαβὶδ Ἰωάβ, κατέφθασεν ἐκεῖ καί, παρὰ τὴν ρητὴν ἐντολὴν τοῦ βασιλέως, ὅπως μὴ θιγῇ ὁ υἱός του εἰς οἱανδήποτε περίπτωσιν, ἐφόνευσε αὐτόν, ἐμπήξας τρία βέλη εἰς τὴν καρδίαν του (Β' Βασ. ιη' 10-15). Ὅτε ὁ Δαβὶδ ἐπληροφορήθη τὸ συμβάν, ἐθρήνησε διὰ τῶν περιφήμων λόγων: «Υἱέ μου Ἀβεσσαλώμ, υἱέ μου υἱέ μου Ἀβεσσαλώμ, τίς δώῃ τὸν θάνατόν μου ἀντὶ σοῦ; Ἐγὼ ἀντὶ σοῦ, Ἀβεσσαλώμ, υἱέ μου, υἱέ μου» (Β' Βασ. ιη' 33).

Ὁ διαθρυλούμενος ὡς τάφος τοῦ Ἀβεσσαλὼμ εἰς τὸν χείμαρρον τῶν Κέδρων, ἀπέναντι τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ, εἶναι μνημειακὸν κτίσμα τῆς ἡρωδιανῆς ἀρχιτεκτονικῆς, μὲ στοιχεῖα δωρικοῦ, ἰωνικοῦ καὶ αἰγυπτιακοῦ ρυθμοῦ. Κατὰ τὸν Βρεταννὸν ἀρχαιολόγον Conder, πρόκειται περὶ τοῦ τάφου τοῦ Μακκαβαίου Ἀλεξάνδρου Ἰανναίου. Κατ' ἄλλους, ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Πτολεμαίων. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φλαβίου Ἰωσήπου, ὁ τόπος, ἔνθα, κατὰ τὴν παράδοσιν, εἶχε ταφῇ ὁ Ἀβεσσαλώμ, ἐσημαίνετο ὑπὸ μιᾶς μαρμαρίνης στήλης, εἰς ἀπόστασιν δύο σταδίων ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλὴμ (Ἰουδ. Ἀρ. αιολ. VII, 10, 3. Πρβλ. Β' Βασ. ιη' 17-18).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. L. Desnoyers, Histoire du Peuple Hébreu, II, Paris 1930, σ. 278—303.

Ἀβέστα. Σύνολον ἱστορικῶν, διδακτικῶν καὶ ἰδίως λειτουργικῶν καὶ κανονικῶν κειμένων τῆς θρησκείας τοῦ Ἀχουραμάσδα, εἰς ἀδήλου προελεύσεως ἰρανικὴν διάλεκτον, ἐνῷ ὑπὸ τὸν τίτλον Ζενταβέστα ἐννοεῖται ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰ σχετικὰ ὑπομνήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι γραμμένα εἰς μεσοπερσικὴν γλῶσσαν. Ἡ σημερινὴ Ἀβέστα εἶναι ἁπλῶς ὑπόλειμμα τῆς παλαιᾶς, τῆς ὁποίας τὰ λοιπὰ μεγάλα τμήματα ἀπωλέσθησαν. Αὐτὴ ὑφίστατο σχεδὸν ἀκεραία μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος μ.Χ., ἀπετελεῖτο δὲ ἐξ 21 βιβλίων, τὰ ὁποῖα περιεῖχον ὄχι μόνον θρησκευτικὴν ὕλην, ἀλλὰ καὶ ἀναφερομένην εἰς τὴν καθ' ὅλου ἱστορίαν τῆς Περσίας. Κατὰ μίαν παράδοσιν, συγγραφεὺς της ὑπῆρξεν ὁ Κάβι Βιστάσπα, μύστης τοῦ Ζωροάστρου. Κατ' ἄλλην, τὸ ἔργον ὀφείλεται εἰς τὸν Δαρεῖον Γ'. Τὸ πρωτότυπον ἦτο γραμμένον μὲ χρυσᾶ ψηφία, εἰς δύο ἀντίτυπα, ἐπὶ 12.000 διφθερῶν ἐκ βοείου δέρματος. Ὁ θρύλος, ὅτι οἱ Ἕλληνες, ἐπὶ Μ. Ἀλεξάνδρου, συναπεκόμισαν τὸ ἓν τῶν ἀντιτύπων, δὲν θεωρεῖται ἀβάσιμος. Κατὰ τὸν Πλίνιον (Hist. Nat. XXX, 1, 3), ὁ βιβλιοθηκάριος τῆς ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης Ἕρμιππος κατήρτισε τὸν κατάλογον τῶν ζωροαστρικῶν κειμένων, πρᾶγμα ὅπερ καθιστᾶ πιθανὴν τὴν κατοχὴν τοῦ ἀντιτύπου.

Ἡ διασωθεῖσα Ἀβέστα περιέχει κυρίως λειτουργικὸν ὑλικὸν καὶ διαιρεῖται εἰς τὰ κάτωθι πέντε μέρη:

α) «Γιασνά» (Προσευχή). Περιλαμβάνει δεήσεις πρὸς ὅλας ἀπὸ κοινοῦ τὰς θεότητας, τὰς ὁποίας ὁ Ζωροάστρης ἀνεγνώριζεν. Ἐκ τῶν 72 κεφαλαίων, περιέχουν ἀρχαιότάτους ὕμνους τὰ μεταξὺ τοῦ 27ου καὶ 56ου.

β) «Βισπερὲντ» (Ἅπαντα τὰ Κεφάλαια). Πρόκειται μᾶλλον περὶ παραρτήματος τοῦ ἀνωτέρω. Περιέχει δεήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀνεγινώσκοντο εἰς ὡρισμένας ἀκολουθίας, μετὰ τὰς περιλαμβανομένας εἰς τὴν «Γιασνά».

γ) «Βεντιντὰντ» (Νόμος κατὰ τῶν πονηρῶν πνευμάτων). Ἀποτελεῖται ἀπὸ τυπικὰς καὶ κανονικὰς διατάξεις, ἀφορώσας εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ποινάς, τὴν διαδικασίαν τοῦ ἐξιλασμοῦ καὶ πολιτικὰς ὑποθέσεις τοῦ δικαίου. Ἀρχικῶς ἡ «Βεντιντὰντ» ἦτο τὸ 19ον βιβλίον τῆς Ἀβέστα. Εἶναι τὸ μόνον βιβλίον της, τὸ ὁποῖον διεσώθη ἀκέραιον.

δ) «Γιάστ» (Λατρεία, Θυσία). Ἀπαρτίζεται ἀπὸ προσευχάς, ἀπευθυνομένας εἰς διαφόρους θεότητας χωριστά.

ε) «Κχόρντα Ἀβέστα» (Μικρὰ Ἀ.). Σύνοψις προσευχῶν, πρὸς χρῆσιν τῶν λαϊκῶν.

Οἱ Πάρσοι, ὁ προμηδικὸς λαὸς τοῦ Ἰράν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον πιθανώτατα προῆλθεν ἡ Ἀβέστα, ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς δῶρον τοῦ Ἀχουραμάσδα καὶ ἀπέδιδον εἰς τὴν ἀπαγγελίαν τῶν προσευχῶν της ἐξιλαστικὴν δύναμιν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. F. Wolff, Awesta, die heiligen Bücher der Parsen, Strasburg 1910. F. Altheim, Awestas Textgeschichte, Heidelberg 1959. K. Barr, Awesta, Kopenhagen 1955.

Ἀβησσίνιοι. Ἢ Ἰνδιάνοι. Ἐν Κύπρῳ. Αἱρετικοὶ μονοφυσῖται, εὑρισκόμενοι, ἐπὶ Φραγκοκρατίας καὶ Ἑνετοκρατίας, μόνον ἐν Λευκωσίᾳ, ὅπου διέμενον μετὰ τοῦ ἐπισκόπου των. Οὗτος ἐπέμπετο ἐξ Ἀβησσινίας ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ πατριάρχου ἢ μητροπολίτου των (Qrestre Jehan). Οἱ Ἀβησσίνιοι ἐφήρμοζον τὴν περιτομὴν καὶ ἐτέλουν τὸ βάπτισμα, οὐχὶ κατὰ τὰ ὀρθόδοξα θέσμια, ἀλλ' ἐγκαίοντες τὸ μέτωπον διὰ θερμοῦ σιδήρου. Ἐξ αὐτῶν ἀρκετοὶ ἦσαν Νουβοὶ ἢ Ἰνδοὶ μέτοικοι Ἀβησσινίας, ἤτοι Ρώμ, οἵτινες θεωροῦνται ὑπό τινων πρόγονοι μέρους τῆς φυλῆς τῶν Γύφτων καὶ Τσιγγάνων. Κατὰ τὸν Éstienne de Lusignan, ὁ τελευταῖος τῶν ἐπισκόπων τῶν ἐν Κύπρῳ Ἀβησσινίων εἶχεν ἀνατραφῆ ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας ἐν τῇ παπικῇ αὐλῇ, ἥτις καὶ τὸν ἐχειροτόνησεν ἐπίσκοπον. Ἐπιστρέψας εἰς Κύπρον, προσεπάθησε νὰ ὁδηγήσῃ τὸν λαόν του εἰς τὸν ρωμαιοκαθολικισμόν. Μετὰ τὸν θάνατόν του, ὁ Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου διέταξε νὰ ταφῇ οὗτος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Λατίνων, προφανῶς τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. Λέγεται, ὅτι κατὰ τὸ μεσονύκτιον, παρακολουθῶν ὁ ἀδελφός του, ὅστις ἦτο ἀρχιερεὺς τῆς Ἀβησσινιακῆς Ἐκκλησίας, ἀνέσυρε τὸν νεκρὸν ἐκ τοῦ τάφου καὶ τὸν ἐμαστίγωσε μὲ ράβδους, βεβαιῶν τοὺς παρόντας, ὅτι ἡ ψυχή του ἦτο καταδικασμένη, διότι ἀνῆκεν εἰς τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ διὰ τοῦτο προσεπάθει νὰ ἀπολέσῃ τὸν λαόν του. Ὁ Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Φίλιππος Μοτσενίγος (1560-1571 ἤτοι μέχρι τῆς ἁλώσεως καὶ μετέπειτα ψιλῷ τίτλῳ μέχρι τοῦ θανάτου του, τὸ 1577 ἢ 1586) δὲν ἀφῆκεν ἀτιμώρητον τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ ἀρχιερέως, ἀλλὰ δὲν μᾶς παραδίδεται ἡ «ἀξία τοῦ ἐγκλήματός του ποινή».

Τί ἀπέγιναν οἱ Ἀβησσίνιοι κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, ἀγνοοῦμεν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Estienne de Lusignan, Description de toute l'isle de Chypre, et des Roys, Princes et Seigneurs... jusques en l'an... 1572, Paris 1580, f. 34a, 75a-b. Ἰωάννου Χάκκετ, Ἱστορία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, κατὰ μετάφρασιν καὶ συμπλήρωσιν Χαριλάου Ι. Παπαϊωάννου, δ.θ, Γ', Πειραιεὺς 1932, σ. 70, 109—110. Sir George Hill, A History of Cyprus, III, The Frankish Period 1192—1571, Cambridge 1948, σ. 810, σημ. 3. Κ. Η. Μπίρη, Οἱ Ρούμ, Ρώμ, Γύφτοι, Ἀθῆναι 1954.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΚΥΡΡΗΣ

Ἀβησσυνία. Βλ. Αἰθιοπία.

Ἀβία. Καὶ Ἀβιά. Ἀπόγονος τοῦ Ἐλεάζαρ, υἱοῦ τοῦ Ἀαρών, κληρωθεὶς ὡς ἡγέτης τῆς ὀγδόης ἐκ τῶν ἱερατικῶν τάξεων, ἐπὶ Δαβὶδ (Α' Παραλ. κδ' 10). Εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν ὑπήγετο ὁ πατὴρ τοῦ Τιμίου Προδρόμου Ζαχαρίας (Λουκ. α' 5).

Ἀβιά. Καὶ Ἀβιού. Βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα, διαδεχθεὶς τὸν πατέρα του Ροβοάμ. Ἔμεινεν εἰς τὸν θρόνον ἀπὸ τὸ 912 ἕως τὸ 910. Ἐκ τοῦ πατρός του εἶχεν 27 ἀδελφοὺς καὶ 60 ἀδελφάς, ἐκ δὲ τῆς μητρός του Μααχά, θυγατρὸς τοῦ Ἀβεσσαλώμ, μόνον 3 ἀδελφούς. Ὁ νικηφόρος πόλεμος, τὸν ὁποῖον διεξήγαγε κατὰ τοῦ Ἱεροβοὰμ Α', βασιλέως τοῦ Ἰσραήλ, ἀναφέρεται ἀπὸ τὰς βίβλους Γ' Βασ. (ιε' 7) καὶ Β' Παραλ. (ιγ'). Λοιπὰ περὶ αὐτοῦ στοιχεῖα ἴδε εἰς Β' Παραλ. ια' 20-23, Γ' Βασ. ιε' 1-8, 15. Συγκα-

ταλέγεται μεταξὺ τῶν προγόνων Ἰωσὴφ τοῦ μνήστορος (Ματθ. α´ 7).

Ἀβιά. Δευτερότοκος υἱὸς τοῦ προφήτου Σαμουήλ, καταστὰς ὑπὸ τοῦ πατρός του δικαστὴς εἰς Βηρσαβεὲ μετὰ τοῦ πρωτοτόκου Ἰωήλ. Ἐπειδὴ ἀμφότεροι δὲν ἐπο-

ΑΒΙΑ
Τοιχογραφία ἐκ τῆς Μονῆς Μεταμορφώσεως Μετεώρων.

λιτεύθησαν θεοσεβῶς, ὁ λαὸς ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Σαμουὴλ νὰ ἱδρύσῃ τὸν βασιλικὸν θεσμόν (Α´ Βασ. η´).

Ἀβιά. Υἱὸς τοῦ Ἱεροβοὰμ Α´, βασιλέως τοῦ Ἰσραήλ, ἀποθανὼν ἐξ ἀνιάτου ἀσθενείας εἰς τρυφερὰν ἡλικίαν, πρὸς τιμωρίαν, κατὰ τὴν δήλωσιν τοῦ προφήτου Ἀχιά, διὰ τὴν ἀντίθεον πολιτείαν τοῦ πατρός του (Γ´ Βασ. ιδ´ 1-18).

Ἀβιάθαρ. Υἱὸς τοῦ ἀρχιερέως Ἀβιμέλεχ, διαφυγὼν τὴν ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ σφαγὴν τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἱερέων, ἡ ὁποία ἔγινεν εἰς τὴν ἱερατικὴν πόλιν Νομβά, καὶ εὑρὼν προστασίαν πλησίον τοῦ Δαβὶδ (Α´ Βασ. κβ´ 11 κ. ἑξ.). Παρέμεινε πιστὸς εἰς τὸν Δαβὶδ καὶ ἔγινε, χάρις εἰς αὐτόν, ἀρχιερεύς. Κατὰ τὰς δυσμὰς ὅμως τοῦ βίου τοῦ βασιλέως, ὑπεστήριξε τὸν Ἀδωνίαν πρὸς κατάληψιν τοῦ θρόνου, παρακούσας τὴν θέλησιν τοῦ Δαβίδ, ὅπως τὸν διαδεχθῇ ὁ Σολομῶν. Ἡ προσπάθειά του ἐν τούτοις ἀπέτυχε καὶ ὁ Σολομῶν, γενόμενος βασιλεύς, περιωρίσθη νὰ τὸν ἐξορίσῃ εἰς Ἀναθώθ, διότι ἐμνήσθη τῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας εἶχε προσφέρει εἰς τὸν πατέρα του (Γ´ Βασ. 26). Τὰ λοιπὰ περὶ τοῦ βίου του ἴδε εἰς Α´ Βασ. κγ´, Β´ Βασ. ιε´ 35, Γ´ Βασ. β´ 27, Δ´ Βασ. β´ 27-36, Α´ Παραλ. ιε´ 11, 12.

Ἀβίβ. Πρῶτος μὴν τοῦ ἑβραϊκοῦ ἔτους, διαρκείας 30 ἡμερῶν, ἀρχόμενος ἀπὸ τὴν νέαν σελήνην τοῦ Μαρτίου. Ἐξ ἐπιδράσεως βαβυλωνιακῆς, μετωνομάσθη ἀργότερον εἰς Νισάν. Κατὰ τὸν μῆνα αὐτόν, ἐπραγματοποιήθη ἡ ἔξοδος τῶν Ἑβραίων ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον.

Ἄβιβος. Διάκονος καὶ μάρτυς εἰς Ἔδεσσαν τῆς Μεσοποταμίας, ἀθλήσας ἐπὶ αὐτοκράτορος Λικινίου (307—324) καὶ συνεορταζόμενος μετὰ τῶν φίλων του Γουρίου καὶ Σαμωνᾶ, μαρτυρησάντων ἐπὶ Διοκλητιανοῦ τὸ 306 (15 Νοεμβρίου). Ὁ Ἄβιβος, ὅταν ἐδόθη ἐντολὴ νὰ συλληφθῇ καὶ αὐτός, ἐκρύβη, ἀλλά, ἐπιποθῶν τὸ μαρτύριον, δὲν παρέμεινεν ἐπὶ πολὺ ἀφανὴς καὶ παρουσιάσθη εἰς τὸν Θεότεκνον, ἕνα τῶν ἀξιωματούχων τοῦ ἐπάρχου Λυσανίου. Ὁ Θεότεκνος προσεπάθησε νὰ τὸν πείσῃ, ὅπως ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ κρησφύγετόν του, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐπιμονῆς του τὸν ὡδήγησεν ἐνώπιον τοῦ ἐπάρχου, ὅστις, ἀφοῦ τὸν ὑπέβαλεν εἰς βασάνους, τὸν κατεδίκασεν εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον (15 Νοεμβρίου τοῦ 322). Τὸ λείψανόν του ἐτάφη ὑπὸ τῶν οἰκείων του πλησίον τῶν τοῦ Γουρίου καὶ Σαμωνᾶ. Χωριστὰ ἡ μνήμη τοῦ Ἀβίβου ἄγεται τὴν 2αν Δεκεμβρίου.

(**Εἰκονογραφία**). Ὁ μάρτυς Ἄβιβος ἢ Ἄββιβος ἢ Ἄβηβος, προστάτης τῆς Ἐδέσσης (Μεσοποταμίας), τοῦ ὁποίου ἡ σεπτὴ κάρα μετεφέρθη εἰς τὴν ἐκεῖ μονὴν τῶν μαρτύρων Γουρία καὶ Σαμωνᾶ, ἱστορεῖται συνήθως μετ᾽ αὐτῶν, ἐντὸς στηθαρίων. Περὶ τὸν ΙΒ´ αἰῶνα, εἰκονίζεται ὡς νέος ἀγένειος διάκονος, μὲ μακρὰν κόμην, ἐνδεδυμένος λευκὸν δαλματικὸν σάκκον, φέροντα περιλαίμιον ἐκ πολυτίμου ὑφάσματος. Ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου, κρέμαται στενὸν ὀράριον καὶ εἰς τὴν δεξιὰν ἔχει βυζαντινὸν σταυρόν, ἐνῷ διὰ τῆς ἀριστερᾶς, κεκαλυμμένης ὑπὸ μανδηλίου, κρατεῖ κιβωτίδιον θυμιάματος. (Βλ. Κώδικα μονῆς Βατοπεδίου, ἀρ. 456 fol., 232 vo. Ἄβιβος ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν Παναγίαν Ἀράκου, Κύπρου [1192], βλ. Πεπρ. Θ´ Βυζαντ. Συνεδρίου, σ. 459, πίν. 25θ). Κατὰ τὸν Διονύσιον (Ἑρμηνεία, σ. 157, 192, 270), εἶναι «ἀγένειος ἢ στρογγυλογένης ὀλίγον» καί, κατὰ τὸν Κόντογλου, εἶναι «νέος στρογγυλογένης» (Ἔκφρασις, σ. 320).

Α. Π.

(**Συναξάριον**). *Ἄββιβος ὁ Διάκονος, διαβαλθεὶς κατὰ τοὺς χρόνους Λικινίου τοῦ τυράννου ἐν ἔτει τιστ´, ἐδίδασκε τοὺς Ἕλληνας τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ὅθεν πρῶτον μὲν ἐκρεμάσθη, ἔπειτα δὲ ἐδάρθη. Ἀπολυθεὶς δὲ ὕστερον, ἐρωτᾶται, ἐὰν ἀρνῆται τὸν Χριστόν. Καί, μὴ πεισθεὶς εἰς τὴν προσταγὴν τοῦ τυράννου, παρεδόθη εἰς τὸ πῦρ, ἔχων εἰς τὸ στόμα του ἕνα λουρὶ ὡσὰν χαλινάρι. Καὶ ἔτζι ἐτελείωσε τὸ μαρτύριόν του.*

(ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

Πρὸς πῦρ Ἄβιβος εἶπεν ἀλγεῖν οὐκ ἔχω,
ἔχων συνόντα τοῦ πυρὸς τὸν Δεσπότην.

Ἀπολυτίκιον

(Ἦχος δ´. Ταχὺ προκατάλαβε)

Τριάδος ἰσάριθμοι τῆς Ὑπερθέου σαφῶς,
Γουρίας καὶ Ἄββιβος καὶ Σαμωνᾶς ὁ κλεινός ἐνθέως [ὑπάρχοντες,
ταύτην τοῖς ἀσεβέσιν ὡμολόγησαν ἅμα
ἄθλων τὴν τρικυμίαν ἀβλαβῶς διελθόντες.
Καὶ νῦν ἡμᾶς κυβερνῶσιν, ὅρμον πρὸς ἄκλυστον.

(ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ)

Ο ΜΑΡΤΥΣ ΑΒΙΒΟΣ. Μονὴ Μεταμορφώσεως Μετεώρων.

Ἄβιβος. Ὅσιος, λάμψας τὸν Δ´ αἰῶνα εἰς Αἴγυπτον. Βλαστὸς πλουσίας οἰκογενείας, ἐπόθησε τὸν ἀσκητικὸν βίον ἐκ μικρᾶς ἡλικίας, ἀλλ᾽ ὁ πατήρ του τὸν ὑπεχρέωσε νὰ παραμείνῃ εἰς τὸν κόσμον. Μετὰ τὸν θάνατόν του, ἀπεδεσμευμένος πλέον ὁ Ἄβιβος, διεμοίρασε τὴν κληρονομίαν του εἰς τοὺς πτωχούς, καὶ ἔκτισεν εἰς τὴν ἔρημον ἓν κελλίον, διὰ νὰ ζήσῃ ὡς ἀναχωρητής. Ἀλλ᾽ ὀλίγον κατόπιν ἠσθένησε καὶ ἀπέθανεν. Τὰ περὶ αὐτοῦ ἐκτίθενται εἰς τὸ Λειμωνάριον τοῦ Ἰωάννου Μόσχου καὶ εἰς τὸ ὑπ᾽ ἀρ. 62 ἀραβικὸν χειρόγραφον τοῦ Βατικανοῦ. Ἡ μνήμη του, κατὰ τὰ κοπτικὰ ἁγιολόγια, ἄγεται τὴν 22αν Ὀκτωβρίου.

Ἄβιβος. Μάρτυς, ἀθλήσας εἰς ἄγνωστον χρόνον καὶ τόπον. Περὶ αὐτοῦ σημειοῦται εἰς τὰ ἁγιολόγια, ὅτι ἐτελειώθη «λίθῳ προσδεθεὶς καὶ ἐν ποταμῷ ριφθείς». Ἡ μνήμη του ἄγεται τὴν 13ην Μαρτίου.

Ἄβιβος. Ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Νεκρεσὶ τῆς Γεωρ-

γίας, ἀναπτύξας μεγάλην ἀποστολικὴν δρᾶσιν καὶ ἐπιστέψας τὸν βίον του διὰ τοῦ μαρτυρίου. Σῦρος τὴν καταγωγήν, μετέβη μὲ ἄλλους δώδεκα μοναστὰς εἰς τὴν Γεωργίαν, ἐπὶ βασιλέως Φαρσμὰν τοῦ ΣΤ' (542-557). Ἡ ἐκθαμβωτικὴ ὁσιότης του καὶ τὸ φλογερὸν καὶ ἐπίμονον κήρυγμά του συνετέλεσαν, ὥστε νὰ τοῦ δοθῇ ἐπισκοπικὸς θρόνος, ἡ ἄνοδος εἰς τὸν ὁποῖον δὲν ἐμείωσε τὸν ζῆλον του, ἀλλὰ τοὐναντίον ἀπετέλεσεν ἀφετηρίαν νέων πνευματικῶν ἐξορμήσεων. Οὕτως, ἐνῷ ἔδωσε μεγάλην προσοχὴν εἰς τὴν ἵδρυσιν καὶ διοργάνωσιν σπουδαίων μοναστικῶν ἑστιῶν, ὁ Ἄβιβος ἀπεδύθη εἰς τὸν ἐπανευαγγελισμὸν διαφόρων φυλῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον παρασυρθῆ εἰς τὴν πυρολατρείαν. Αἱ ἐπιτυχίαι του εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν προεκάλεσαν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, τὴν μῆνιν τῶν περσικῶν ἀρχῶν καὶ τέλος, συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου τῆς Ρεκχά, κατεδικάσθη εἰς τὸν διὰ λιθοβολισμοῦ θάνατον.

Ὁ βίος τοῦ ἱερομάρτυρος Ἀβίβου ἐγράφη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Γεωργίας Ἀρσενίου, ζήσαντος τὸν Ι' αἰῶνα. Ἡ μνήμη του ἄγεται τὴν 12ην Νοεμβρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. J. Karst, Litterature Géorgienne Chrétienne, Bloud & Gay, 1934, σ. 83.

Ἀβιγαία. «Ἀγαθὴ συνέσει καὶ καλὴ τῷ εἴδει σφόδρα» σύζυγος τοῦ πλουσίου Νάβαλ, ὁ ὁποῖος διετήρει μεγάλα ποίμνια εἰς τὴν Μαὰν (νότιος Ἰουδαία). Οὗτος ἦτο δυστροπώτατος τὸν χαρακτῆρα. Ὅταν ὁ νεαρὸς τότε Δαβίδ, περιπλανώμενος μετὰ 600 ἀνδρῶν εἰς τὴν πλησίον ἔρημον, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τρόφιμα καὶ συνήντησεν ἄρνησιν, ἡτοιμάσθη νὰ τοῦ ἐπιτεθῇ, ἀλλ' ἡ θελκτικὴ καὶ φρόνιμος μεσολάβησις τῆς Ἀβιγαίας ἀπέτρεψε τὴν σύγκρουσιν. Διὰ τῆς προσφορᾶς τροφίμων καὶ διὰ τῶν ψυχολογημένων λόγων της, κατώρθωσεν, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ συζύγου της, νὰ ἀλλάξῃ τὰς διαθέσεις τοῦ θερμοαίμου ἥρωος τῆς ἐρήμου. Μετὰ δέκα ἡμέρας, ὁ Νάβαλ ἀπέθανεν, ἀκολούθως δὲ ἡ Ἀβιγαία ὑπανδρεύθη τὸν Δαβίδ. Ὀλίγον ἀργότερον ᾐχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Ἀμαληκιτῶν, ἀλλ' ὁ Δαβὶδ κατώρθωσε νὰ τὴν ἀπελευθερώσῃ. Εἰς τὴν Χεβρὼν ἔτεκεν ἕνα υἱὸν εἰς τὸν Δαβίδ, τὸν Δαλουΐαν ἢ Δαμνιὴλ (Α' Βασ. κε', λ', Β' Βασ. γ' 3, Α' Παραλ. γ' 1).

Ἀβιγαία. Ἀδελφὴ τοῦ Δαβίδ, σύζυγος Ἰοθὸρ τοῦ Ἰσμαηλίτου ἢ Ἰσραηλίτου καὶ μήτηρ τοῦ Ἀμεσσὰ ἢ Ἀμεσσαΐ, ἀρχιστρατήγου τοῦ Ἀβεσσαλώμ, ὅταν οὗτος ἐστασίασε κατὰ τοῦ πατρός του (Α' Παραλ. β' 16, 17, Β' Βασ. ιζ' 25).

Ἀβιεσδρί. Τοποθεσία εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἐφραθᾶ, ἔνθα ἐτάφη ὁ κριτὴς Γεδεὼν (Κριτ. η' 32).

Ἀβικέννας. Abu Ali ibn Sina (980 - 1037). Ἐπιφανὴς Ἄραψ φιλόσοφος καὶ ἰατρός, περσικῆς καταγωγῆς. Αἱ φυσικοεπιστημονικαὶ καὶ ἰατρικαὶ σπουδαί του ὡδήγησαν αὐτὸν εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ Ἀβικέννας εἶχε συνδυάσει τὴν ἀριστοτελικὴν μὲ τὴν νεοπλατωνικὴν φιλοσοφίαν. Ὡς ἰατρὸς καὶ πολιτικός, συνέγραψε περίπου 150 ἔργα. Ἡ ἐπίδρασίς του ἐπὶ τὴν Δύσιν εἶναι μεγαλυτέρα παρὰ ἐπὶ τὸ ἐπίσημον Ἰσλάμ. Τὸ ἔργον του «Κανὼν τῆς Ἰατρικῆς» ἐπὶ ἑκατονταετίας ἦτο τὸ θεμέλιον τῶν ἰατρικῶν σπουδῶν. Ἡ μεγάλη του ἐγκυκλοπαιδεία «Βιβλίον τῆς θεραπείας τῆς ψυχῆς» ἐπέδρασε σημαντικῶς ἐπὶ τὸν Ἀλβέρτον τὸν Μέγαν καὶ ἐπὶ τὸν Θωμᾶν τὸν Ἀκινάτην. Ὁ Ἀβικέννας πρὸ πάντων ἀσχολεῖται μὲ τὴν Μεταφυσικήν. Ὁ κόσμος καὶ ἡ ὕλη εἶναι, κατ' αὐτόν, αἰώνιοι καὶ διέπονται ὑπὸ αὐστηρᾶς νομοτελείας. Ἡ εἰς πᾶν ὂν διάκρισις «οὐσίας» καὶ «ὑπάρξεως» διαποτίζει ὁλόκληρον τὸ σύστημά του. Οὗτος πιστεύει, ὅτι εὗρε τὴν διάκρισιν ταύτην καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Κορανίῳ. Ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀναγκαία. Αἱ πεπερασμέναι οὐσίαι εἶναι ante rem ἐν τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ, in re εἰς τὰ συγκεκριμένα πράγματα καὶ post rem ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ γνώσει. Ἡ πνευματικὴ καὶ ἀθάνατος ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι «τελείωσις» ἑνὸς σώματος ὡς ἐσωτερικὴ μορφὴ αὐτοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. A. Soubiran, Avicenne, Paris 1935. A.M. Goichon, La philos. d' Avicenne et son influence en Europe médiévale, Paris 1951. G. M. Wickens, Avicenna, London 1952.

Ε. Θ.

Ἀβίλα. Ἀρχαία πόλις τῆς Κοίλης Συρίας, πρωτεύουσα τῆς Τετραρχίας Ἀβιληνῆς, μεταξὺ Δαμασκοῦ καὶ Ἡλιουπόλεως κειμένη. Ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ἀπαντᾷ ὡς ἐπισκοπὴ τετάρτη ἐκ τῶν ἕνδεκα τῆς ἐπαρχίας Φοινίκης Λιβανισίας εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Διοίκησιν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, σχολάσασα μετὰ ταῦτα.

Ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα ἐπισκοπὴ ἀπαντᾷ, κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους, καὶ ἐν τῇ Β' Ἐπαρχίᾳ Παλαιστίνης, τετάρτη μεταξὺ τῶν 14 τῆς ἐπαρχίας, ταχέως σχολάσασα.

Τ. ΑΘ. ΓΡ.

Ἀβιληνή. Τετραρχία, ἁπλουμένη μεταξὺ Δαμασκοῦ καὶ Ἡλιουπόλεως, πρὸς βορρᾶν τοῦ ὄρους Δεραών, συσταθεῖσα μετὰ τὸ 4 π. Χ. Κατὰ τὸν Λουκᾶν (γ' 1), τὸ 15ον ἔτος τῆς ἡγεμονίας τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου (14 - 37 μ. Χ.), τετράρχης τῆς Ἀβιληνῆς ἦτο ὁ Λυσάνιος. Οὗτος δὲν πρέπει νὰ συγχέεται πρὸς τὸν ὁμώνυμόν του βασιλέα (40 - 34 π. Χ.), ὅστις ἐθανατώθη ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου, κατόπιν διαβολῆς τῆς Κλεοπάτρας, ἡ ὁποία κατέλαβε μέγα μέρος τῆς περιοχῆς, ἀποτελούσης τότε τμῆμα βασιλείου. Ἡ περὶ Λυσανίου τετράρχου εὐαγγελικὴ εἴδησις ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἀπὸ δύο, εὑρεθείσας ἐκεῖ, ἐπιγραφάς. Μετὰ τοῦτον, ἡ Ἀβιληνὴ περιῆλθεν εἰς τὸν Ἡρώδην Ἀγρίππαν Α' (37 - 44), τοὺς Ρωμαίους προκουράτορας καὶ τέλος τὸν Ἡρώδην Ἀγρίππαν Β' (53 - 93), μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὁποίου κατέστη τμῆμα τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Συρίας. Ἡ πρωτεύουσα Ἀβίλα (= Λευκάς;) εὑρίσκετο ὅπου τὸ σημερινὸν Σοὺκ Βαντὶ Μπαραντά, παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀβανά, 26 χλμ. βορειοδυτικῶς τῆς Δαμασκοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. E. Schürer, Geschichte des judischen Volkes, I. 5η ἔκδ., Leipzig 1920, σ. 716—20.

Ἀβίλιος. Καὶ Αἰμίλιος ἢ Ἀμέλιος. Τρίτος ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, ἀπὸ τοῦ 4ου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Δομιτιανοῦ (81 - 96) ἕως τοῦ πρώτου τῆς βασιλείας τοῦ Τραϊανοῦ (98 - 117), κατὰ τὸν Εὐσέβιον (Ἐκκλ. Ἱστ. 1 III, 14, 21), ὁ ὁποῖος εἶχεν ἴσως ὑπ' ὄψιν του ἐπισκοπικὸν κατάλογον, καταρτισθέντα ὑπὸ Ἰουλίου τοῦ Ἀφρικανοῦ. Τὰ χρονολογικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα παρέχουν ἄλλαι πηγαί, εἶναι μᾶλλον ἀναξιόπιστα. Αἱ πηγαί αὐταί, τὰς ὁποίας ὁ Εὐσέβιος σιωπᾷ, ἀναφέρουν ἁπλῶς, ὅτι ἐπὶ Ἀβιλίου ἡ Ἐκκλησία εἰρήνευσε καὶ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν πιστῶν ηὐξήθη εἰς τὴν Πεντάπολιν καὶ τὴν Λιβύην. Κατ' ἄλλην παράδοσιν, ἐχειροτονήθη ἱερεὺς ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 122, 3.

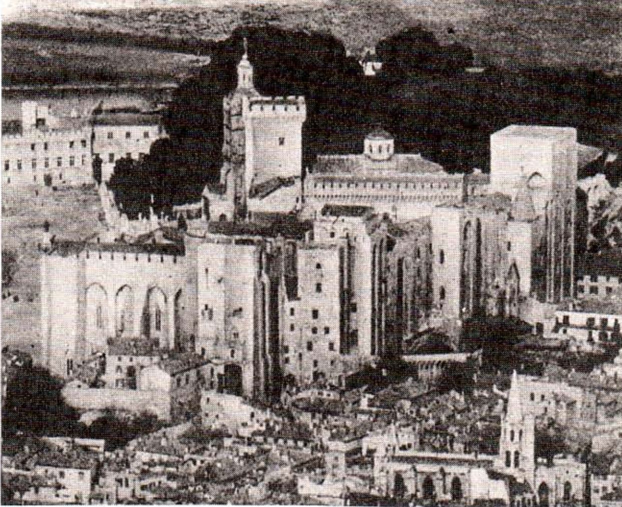
Ἀβιμέλεχ. Προφιλισταϊκὸς βασιλεὺς τῶν Γεράρων, φιλοξενήσας τὸν πατριάρχην Ἀβραάμ, ὁ ὁποῖος τοῦ παρουσίασε τὴν σύζυγον Σάρραν ὡς ἀδελφήν, οὖσαν πράγματι τοιαύτην, ἀλλὰ μόνον ἐκ πατρός. Ὁ Ἀβιμέλεχ ὅμως δὲν τὴν ἰδιοποιήθη, διότι ἐπληροφορήθη τὴν ἀλήθειαν ἐξ ὀνείρου (Γέν. κ', κα' 22 κ. ἑξ.).

Ἀβιμέλεχ. Ἄλλος βασιλεὺς τῶν Γεράρων, μεταξὺ τοῦ ὁποίου καὶ τοῦ πατριάρχου Ἰσαὰκ ἐσημειώθησαν ὁμοιότυπα γεγονότα (Γέν. κστ'). Φαίνεται, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἦτο σύνηθες εἰς τὸν βασιλικὸν οἶκον τῆς χώρας ἐκείνης. Ἡ φιλελευθέρα κριτικὴ ὑποστηρίζει, ὅτι οἱ δύο Ἀβιμέλεχ καὶ αἱ δύο σειραὶ γεγονότων συμπίπτουν εἰς μίαν καὶ μόνην περίπτωσιν, ἀλλ' ὀρθῶς ἀντιπαρετηρήθη, ὅτι «ὁ στατικὸς χαρακτὴρ τοῦ πατριαρχικοῦ πολιτισμοῦ καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ἐπανάληψιν περιστατικῶν»

Ἀβιμέλεχ. Υἱὸς τοῦ κριτοῦ Γεδεών, ἐκ τῆς παλλακίδος, ἣν εἶχεν εἰς Συχέμ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γεδεών, οἱ κάτοικοι τῆς Συχὲμ ἐτάχθησαν μὲ τὸ μέρος τοῦ Ἀβιμέλεχ, ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διαδοχήν, ἐθανάτωσε τοὺς 69 ἐκ τῶν 70 ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν του εἰς Ἐφραθᾶ, κατορθώσαντος μόνου τοῦ νεωτέρου Ἰωάθαμ νὰ διαφύγῃ. Διετήρησε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τρία ἔτη, ἔχων πρωτεύουσαν τὴν Συχέμ, ἀλλὰ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωάθαμ ὑποκινηθεῖσαν ἐξέγερσιν, τῆς ὁποίας ἐπὶ κεφαλῆς ἐτέθη ὁ Γαάλ, ἤρχισε νὰ καταστρέφῃ τὰς πόλεις καὶ νὰ δῃώνῃ τὴν περιοχήν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως Θήβης, μία γυνὴ ἔρριψεν ἐπ' αὐτὸν τεμάχιον ἐκ μυλολίθου, προκαλέσασα τὸν θανάσιμον τραυματισμόν του εἰς τὴν κεφαλήν. Τότε ὁ Ἀβιμέλεχ προσέταξε τὸν ὁπλοφόρον του νὰ τὸν θανατώσῃ, «μήποτε εἴπωσι· γυνὴ ἀπέκτεινεν αὐτόν» (Κριτ. η' 30, 31, θ').

'Αβιμέλεχ. 'Αναγράφεται ἐσφαλμένως εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ λγ' ψαλμοῦ, ἀντὶ τοῦ Φιλισταίου βασιλέως 'Αγχοῦς.

'Αβινιόν. Γαλλικὴ πόλις εἰς τὴν Προβηγκίαν, ἐπὶ τοῦ Ροδανοῦ, καταστᾶσα ἕδρα τῶν παπῶν τὸν ΙΔ' αἰῶνα. 'Ο πρῶτος ἐπίσκοπός της, διὰ τὸν ὁποῖον ὑπάρχει ἱστορικὴ βεβαιότης, εἶναι ὁ Νεκτάριος (Ε' αἰών). Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, οἱ πάπαι ἤρχισαν νὰ ἐποφθαλμιοῦν τὴν περιοχήν, ἡ ὁποία κατελήφθη ὁριστικῶς τὸ 1274, ἐπὶ Γρηγορίου Ι'. Πρῶτος ἐγκατεστάθη εἰς τὴν 'Αβινιὸν Κλήμης ὁ Ε', ὁ δὲ διάδοχός του 'Ιωάννης ΚΒ' ἦτο πρὶν ἐπίσκοπος τῆς πόλεως αὐτῆς. 'Ο Βενέδικτος ΙΒ' καὶ

ΑΒΙΝΙΟΝ. Τὰ ἀνάκτορα τῶν παπῶν.

ὁ Κλήμης ΣΤ' προσέδωσαν μεγαλοπρέπειαν εἰς τὴν παπικὴν αὐλὴν καὶ κατέστησαν τὴν 'Αβινιὸν πραγματικὴν πρωτεύουσαν τοῦ ρωμαιοκαθολικισμοῦ. Οἱ πάπαι 'Ιννοκέντιος ΣΤ' καὶ Οὐρβανὸς Ε' προσεπάθησαν καὶ ἐπέτυχον ἐν πολλοῖς νὰ περιορίσουν τὴν ἔκλυσιν τῶν ἠθῶν, εἰς τὴν ὁποίαν περιήχθη ἡ πόλις λόγῳ τῆς ὑλικῆς ἀκμῆς. 'Ο τελευταῖος ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν 'Αβινιὸν τὸ 1367, ἀλλ' ἐπέστρεψεν ἐκ Ρώμης τὸ 1370. 'Ο διαδεχθεὶς αὐτὸν Γρηγόριος ὁ ΙΑ' τὸν ἐμιμήθη τὸ 1377. Οἱ Γάλλοι ὅμως ἔφερον βαρέως τὴν στέρησιν, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν, καὶ οὕτως ἐξελέγησαν δύο ἀντιπάπαι εἰς τὴν 'Αβινιόν, Κλήμης ὁ Ζ' καὶ Γρηγόριος ὁ ΙΓ', ὁ ὁποῖος ἀπεσύρθη εἰς τὴν Καταλωνίαν, μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Κωνσταντίας, ἀπελπισθεὶς διὰ τὴν ἔκβασιν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ πρὸς τὴν Ρώμην. 'Η 'Αβινιὸν ἔκτοτε κατέστη ἁπλῆ «ἀποικία» τοῦ παπικοῦ βασιλείου, καταληφθεῖσα ὑπὸ τῶν Γάλλων τὸ πρῶτον ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΑ' (1476). 'Η περίοδος τῆς παραμονῆς τῶν παπῶν εἰς τὴν 'Αβινιὸν ἀπεκλήθη «βαβυλώνιος αἰχμαλωσία», ἀλλ' ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος δὲν εὐσταθεῖ καὶ τόσον, διότι πρόκειται περὶ πρωτοβούλου περιπετείας καὶ ὄχι πραγματικῆς ἐξορίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. E. Kraack, Rom oder Avignon, Marburg 1928. E. Dupré Theseider, I Papi di Avignone e la questione romana, Firenze 1939.

'Αβιού. Υἱὸς τοῦ βασιλέως τοῦ 'Ιούδα Ροβοάμ. Βλ. 'Αβιά.

'Αβιούδ. Δεύτερος υἱὸς τοῦ 'Ααρών. 'Επειδὴ προσέφερε παράτυπον θυσίαν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ναδάβ, κατεκάησαν ὑπὸ τῶν φλογῶν, χωρὶς νὰ θρηνήσουν αὐτοὺς ὁ πατὴρ καὶ οἱ ἕτεροι ἀδελφοί των 'Ελεάζαρ καὶ 'Ιθάμαρ ("Εξ. κδ' 1-9, κη' 1, λ' 9, Λευϊτ. ι').

'Αβίππας. Μάρτυς, ἑορταζόμενος μετ' ἄλλων 22 ἢ 26 συναθλητῶν του τὴν 26ην Μαρτίου. Πάντες οὗτοι ἐκάησαν ἐντὸς ναοῦ, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Γότθου ἄρχοντος 'Ιουγγουρίχου. Τὸ μαρτύριόν των συνέβη πιθανώτατα τὸ 370, ἐπὶ βασιλέων Οὐαλεντιανοῦ, Οὐάλεντος καὶ Γρατιανοῦ, εἰς Τόμι, τὴν σημερινὴν Κωνστάντζαν.

'Αβιρά. (Ο'). Νεεμ. α' 1. 'Η ἑβρ. λέξις «χαβιρὰ» = ἡ «βιρὰ» = ἀνάκτορον ὠχυρωμένον, χρησιμεῦον ὡς ἀκρόπολις, ὡς φρούριον.

Ι. Γ.

'Αβιρών. Πρωτότοκος υἱὸς 'Αχιὴλ τοῦ Βαιθηλίτου. 'Απέθανεν, ὅταν ὁ πατήρ του ἐπανῳκοδόμησε τὴν καταστραφεῖσαν ὑπὸ 'Ιησοῦ τοῦ Ναυῆ 'Ιεριχὼ (Γ' Βασ. ιστ' 34). Οὕτως ἐξεπληρώθη ἡ πρόρρησις 'Ιησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὅτι «ἐπικατάρατος..., ὃς οἰκοδομήσει τὴν πόλιν ἐκείνην· ἐν τῷ πρωτοτόκῳ αὐτοῦ θεμελιώσει αὐτὴν» ('Ιησ. Ν. στ' 26).

'Αβισάγ. 'Η Σωμανῖτις. Καὶ Σαμωνῖτις. 'Ωραιοτάτη κόρη, καταγομένη ἐκ περιοχῆς εὑρισκομένης εἰς τὰς νοτίους ὑπωρείας τοῦ μικροῦ 'Αερμών. 'Εξελέγη, διὰ νὰ περιποιῆται καὶ νὰ θερμαίνῃ, κοιμωμένη μετ' αὐτοῦ, τὸν «προβεβηκότα ἡμέραις» βασιλέα Δαβίδ, ὅστις ὅμως δὲν τὴν ἔθιξεν. 'Ο 'Αδωνίας τὴν ἐζήτησε δὶς ἀπὸ τὸν διαδεχθέντα τὸν πατέρα του εἰς τὸν θρόνον Σολομῶντα. Τοῦτο ὁ Σολομῶν ἐθεώρησεν ὡς ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ 'Αδωνίας ἀπέβλεπεν εἰς τὸν θρόνον, καὶ ἐθανάτωσεν αὐτὸν (Γ' Βασ. α', β' 13-25). 'Η Σουλαμῖτις τοῦ "Ασματος 'Ασμάτων (ζ' 1) εἶναι ἕτερον πρόσωπον.

'Αβισσηνῶν, 'Επισκοπή. 'Η Σαησσινῶν ἢ Σαισσινῶν. 'Η ἐπισκοπὴ αὕτη συνεπτύχθη μὲ τὴν μητρόπολιν Φάσιδος εἰς τὴν ἐκκλησίαν Τραπεζοῦντος. 'Εξετείνετο ὑπεράνω τοῦ Κοτιαίου καὶ βορειοανατολικῶς τοῦ Φάσιδος ποταμοῦ. Ταυτίζεται μὲ τὴν μνημονευομένην ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ἐκρητικὴν ἢ ἐκρηκτικὴν χώραν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Πλινίου ὀνομαζομένην regio Gegritice ἢ Agritice.Σήμερον ἡ περιφέρεια τῆς ἐπισκοπῆς αὐτῆς ὀνομάζεται Σβανετία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου, 'Η 'Εκκλησία Τραπεζοῦντος, 'Αθῆναι 1936, σ. 170.

Κ. Χ.

"Αβιτος. 'Ο Βιέννης. "Αλκιμος 'Εκδίκιος. 'Επίσκοπος τῆς ἐν Γαλατίᾳ Βιέννης καὶ ἅγιος τῆς δυτικῆς 'Εκκλησίας. 'Εγεννήθη περὶ τὸ 450 καὶ ἦτο βλαστὸς ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας, συγγενευούσης πιθανώτατα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα "Αβιτον. Διεδέχθη τὸν πατέρα του εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον περὶ τὸ 470.

Τὸν ἐκόσμουν μεγάλη πίστις, ἀποστολικὸς ζῆλος, ἔξοχος παιδεία, τρόποι λεπτοὶ καὶ ἱκανότης περὶ τὸ γράφειν, διὸ καὶ ἀνεδείχθη μία τῶν μορφῶν πρώτου ἐπιπέδου μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ταγῶν τῆς ἐποχῆς του.Χάρις εἰς τὴν ἐπιμονήν, ἀλλὰ καὶ τὴν διακριτικότητά του, προσείλκυσεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν τὸ βασίλειον τῆς Βουργουνδίας, ἐνῷ κατεπολέμησε μὲ δύναμιν λόγου τὰς ἀρειανικάς, νεστοριανικὰς καὶ εὐτυχιανικὰς κακοδοξίας, αἱ ὁποῖαι εἷρπον ἐπικινδύνως μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. 'Εβοήθησε σθεναρῶς τὸν Ρώμης Σύμμαχον κατὰ τοῦ ἀντιπάπα Λαυρεντίου καὶ προήδρευσε τῆς ἐν Epaone συνόδου (517), διὰ τῆς ὁποίας ἐστερεώθη νομοκανονικῶς ἡ νεοφώτιστος βουργουνδιανὴ 'Εκκλησία.

Κατέλιπεν ἐπιστολάς, ὁμιλίας καὶ ποιήματα (PL 59,191 κ. ἑξ., U. Chevalier, Oeuvres complètes, Lyon 1890). Τὸ ποίημά του De spiritualis historiae gestis θεωρεῖται ὡς ὁ πρόδρομος τοῦ «'Απολεσθέντος» καὶ τοῦ «'Επανευρεθέντος Παραδείσου» τοῦ Μίλτωνος. 'Εκ τῶν 35 ὁμιλιῶν του διεσώθησαν ἀκέραιαι 3. Εἰς τὰς ὁμιλίας καὶ τὰς ἐπιστολάς του, ὑπάρχουν λίαν ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα ἀπὸ ἱστορικῆς, θεολογικῆς καὶ λειτουργικῆς ἀπόψεως.

'Απέθανεν ὀλίγον μετὰ τὸ 517, ἡ δὲ μνήμη του ἄγεται τὴν 5ην Φεβρουαρίου.

'Αβλάβιος. 'Ανώτατος ἀξιωματοῦχος τῆς αὐλῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (πραιφέκτος τοῦ πραιτωρίου, ἀκολούθως καὶ ὕπατος), ἀγνώστου καταγωγῆς καὶ χρόνου γεννήσεως. Εἶναι πιθανόν, ὅτι προήρχετο ἐξ ἀσήμου οἰκογενείας, ἀναρριχηθεὶς διὰ μηχανορραφιῶν."Ισως εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον μὲ τὸν 'Αβλάβιον, ὁ ὁποῖος τὸ 314, κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος, ἐκάλεσεν, ὡς ἐκπρόσωπός του εἰς τὴν 'Αφρικήν, τοὺς ἐκεῖ ἐπισκόπους, ὅπως μετάσχουν εἰς τὴν σύνοδον τῆς 'Αρελάτης διὰ τὸ ζήτημα τῶν Δονατιστῶν. Κατ' ἄλλην πηγήν, ὅταν ὁ Κωνσταντῖνος ἐθανάτωσε τὴν αὐτοκράτειραν Φαῦσταν καὶ πολλὰς φίλας της, ὁ 'Αβλάβιος ἀνέγραψεν ἐπὶ τῆς πύλης τῶν ἀνακτόρων ἓν σατυρικὸν δίστιχον, παρομοιάζον τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον πρὸς τὸν

τοῦ Νέρωνος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ Ἀβλάβιος ἐθανατώθη, κατ' ἐντολὴν τῶν διαδόχων τοῦ αὐτοκράτορος, εἰς Βιθυνίαν, ὅπου εἶχε καταφύγει. Ἡ διάκονος Ὀλυμπιάς, τῆς ὁποίας εἶναι γνωστὸς ὁ πνευματικὸς σύνδεσμος μετὰ τοῦ Χρυσοστόμου, ἦτο ἐγγονή του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 137.

Ἀβλάβιος. Ρήτωρ ἐκ Γαλατίας, προσχωρήσας εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Νοβατιανῶν, χάρις εἰς τὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπίσκοπόν των Χρύσανθον, καὶ χειροτονηθεὶς πρεσβύτερος. Ἀργότερον ἐγένετο ἐπίσκοπος εἰς Νίκαιαν. Εἶναι γνωστὸς ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας του μετὰ τοῦ Λιβανίου καὶ τοῦ Ναζιανζηνοῦ Γρηγορίου.

Ἄβλιχος Μικέλης. Ἐγεννήθη εἰς Ληξούριον τῆς Κεφαλληνίας τὸ 1844. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Βέρνην, ὅπου ἤκουσε τὸν ἀρχηγὸν τῶν ἀναρχικῶν Ρῶσον Μπακοῦνιν. Οὗτος ἐπέδρασε μὲ τὰς ἐπαναστατικὰς ἰδέας του ἐπὶ τὸν Ἄβλιχον. Ἠκολούθησε τὸν συμπατριώτην του Ἀνδρέαν Λασκαρᾶτον καὶ ἐκαυτηρίασε τὴν στρατοκρατίαν, τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν παπαδοκρατίαν. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ στίχοι του, ὅπου καταφέρεται κατὰ τῆς παπαδοκρατίας:

ΜΙΚΕΛΗΣ ΑΒΛΙΧΟΣ

Διάκοι τοῦ Βάαλ, δὲν εἶναι δικός σας
αὐτὸς τῆς φάτνης ὁ φτωχὸς Χριστός,
ποὺ κήρυξε γιὰ νόμο του τὴ χάρι.
Ἐσᾶς τιμή σας μόνη τὸ στιχάρι,
πομπές, θεοπομπὲς τὸ ἰδανικό σας
κι' εἶν' ὁ θεός σας σὰν καὶ σᾶς μιαρός.

Ὀρθολογιστὴς καὶ ἀναρχικὸς ὁ Ἄβλιχος, ἐπολέμησε τὴν θεολογίαν καὶ τὰς μεταφυσικὰς ἰδέας της. Προὐξένησε μεγάλην ἀναταραχὴν κατὰ τὴν ἐποχήν του. Ἀπέθανεν εἰς Ληξούριον τὸν Νοέμβριον τοῦ 1917.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Γιάννη Δάλα, Μικέλης Ἄβλιχος, Περιοδ. Ἑπτανησιακὰ Γράμματα, Δ' (1950). Α. Ζακυνθηνοῦ, Ὁ ποιητὴς Ἄβλιχος, ἐν Δ. Καλογηρᾶ, Ἡ σάτυρα στὴν Κεφαλονιά, Β', Ἀθῆναι 1946.

Κ. Χ.

Ἀβό. Μάρτυς τῆς Γεωργιανῆς Ἐκκλησίας. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Βαγδάτην καὶ μετέβη εἰς τὴν Γεωργίαν ὡς ὑπηρέτης ἄρχοντός τινος Νάρσῆ. Ἐκεῖ ἐπίστευσεν εἰς τὸν Χριστόν, ἀλλὰ δὲν μετεῖχεν εἰς τὰ μυστήρια, διὰ νὰ μὴ κινήσῃ τὰς ὑποψίας τῶν πανισχύρων τότε εἰς τὴν Γεωργίαν Ἀράβων. Ἀργότερον, ἠκολούθησε τὸν κύριόν του εἰς τὴν χώραν τῶν Χαζάρων, ὅπου καὶ ἐβαπτίσθη. Μετὰ πολλὰς περιπετείας, ἀμφότεροι ἐπέστρεψαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς Τιφλίδα, ὅπου ὁ Ἀβὸ ἐφυλακίσθη μετὰ τριετίαν, ὡς ἀρνητὴς τῆς ἰσλαμικῆς πίστεως. Προαισθανθεὶς τὸν ἐπικείμενον θάνατόν του, ὁ ἅγιος ἀντήλλαξε τὰ ἐνδύματά του μὲ κηρία, τὰ ὁποῖα παρεκάλεσε νὰ ἀναφθοῦν εἰς διαφόρους ναοὺς τῆς πόλεως. Ἐθανατώθη δι' ἀποκεφαλισμοῦ τὴν 7ην Ἰανουαρίου 790, τὸ δὲ σῶμα του ἀκολούθως ἐκάη καὶ τὰ ὀστᾶ του ἐρρίφθησαν εἰς τὸν ποταμὸν Κούρ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. J. Karst, Litterature Géorgienne Chrétienne, Blou et Gay, 1934, σ. 57, 63, 77 κ. ἑξ.

Β. Μ.

Ἀβονδάντιος. Βλ. Ἀβουνδάντιος.

Ἄβονδος. Ἢ Ἀβόνδιος. Βλ. Ἀβοῦνδος ἢ Ἀβούνδιος.

Ἀβοῦ Βάκρ. Ἄραψ ἰατροφιλόσοφος. Βλ. Ἴβν Τουφαίλ.

Ἀβοῦ Ἰσὰκ ἴβν ἀλ-Ἀβσάλ. Υἱὸς τοῦ περιφήμου λογίου σεΐχου Φὰρ ἄδ-Δαουλά, ζήσας τὸν ΙΓ' αἰῶνα. Κατέχει διακεκριμένην θέσιν εἰς τὴν κοπτικὴν ἐκκλησιαστικὴν γραμματείαν διὰ τοῦ δογματικοῦ του ἔργου «Συλλογὴ τῶν θεμελίων τῆς θρησκείας», μιᾶς εἰσαγωγῆς εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου καὶ ἑνὸς ὑπομνήματος εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν. Ἔγραψεν ἐπίσης ἀραβοκοπτικὸν λεξικόν. Τὸ πλεῖστον τῶν κειμένων του παραμένει ἀνέκδοτον. Ὁ ἀδελφός του Ἀβοῦ Ἰλ-Φαράγ Χιβατάλλαχ συνέθεσεν «Εὐαγγελικὸν Ταμεῖον», μὲ βάσιν τὸ ἑλληνικόν, τὸ κοπτικόν, τὸ ἀραβικὸν καὶ τὸ συριακὸν κείμενον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. EC, I, σ. 150-2.

Ἀβοὺ Ἰλ Ἀλὰ ἀλ Μααρρί. Μουσουλμᾶνος ποιητὴς καὶ συγγραφεύς, γεννηθεὶς εἰς Συρίαν τὸ 973 καὶ ἀποθανὼν τὸ 1058. Διεπνέετο ὑπὸ βαθυτάτης ἀπαισιοδοξίας καὶ προσεπάθησε νὰ χρωματίσῃ δι' αὐτῆς τὴν ἐσχατολογίαν τοῦ Κορανίου. Ἐκτὸς τῶν ποιητικῶν του συνθέσεων, τὰς ὁποίας διακρίνει λεπτοΰφαντος λυρισμός, εἶναι γνωστὸς καὶ ἐκ τοῦ ἔργου του «Ἐπιστολὴ τῆς Συγχωρήσεως», ὅπου διαλέγεται μὲ τὰς εἰς τὸν παράδεισον ψυχὰς καὶ ἐνθυμίζει τὸν Δάντην. Κατὰ τὴν γνώμην ὡρισμένων ἐρευνητῶν, ἡ Ἐπιστολὴ δέον ὅπως θεωρηθῇ μία τῶν πηγῶν τῆς «Θείας Κωμῳδίας», ἐνῷ, κατ' ἄλλους, εἶναι ἀβάσιμος τοιαύτη ἐκδοχή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Asin Palacios, La escatologia musulmane en la Divina Commedia, 2a ed., Madrid-Granada 1943. F. Fabrieli, Una Divina Commedia musulmana, εἰς Bilychnis, Φεβρουάριος 1928.

Ἀβοῦ Ἰλ Βαρακάτ. Ἱερεύς, ἴσως δὲ καὶ ἰατρός, λόγιος μονοφυσίτης, ἀποθανὼν τὸ 1324. Συνέθεσεν ἐγκυκλοπαιδείαν θεολογικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν γνώσεων «Λύχνος εἰς τὸ σκότος», τὴν ἀξιόλογον ἀπολογητικὴν πραγματείαν «Ἀπάντησις εἰς τοὺς Μουσουλμάνους καὶ τοὺς Ἑβραίους ἐπὶ τοῦ νοήματος τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ εἰς τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ, υἱοῦ τῆς Μαρίας», ὡς καὶ ἀραβοκοπτικὸν λεξικὸν πρὸς χρῆσιν τοῦ κλήρου. Ἐκτὸς ὀλίγων κεφαλαίων τοῦ «Λύχνου» καὶ ὁλοκλήρου τοῦ λεξικοῦ, τὰ λοιπὰ κείμενά του παραμένουν ἀνέκδοτα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. EC, I, σ. 149.

Ἀβοῦ Ἰλ Καΐρ ἴβν ἀτ-Ταγίβ. Κόπτης ἱερεὺς καὶ ἰατρός, ἀκμάσας τὸν ΙΓ' αἰῶνα, γνωστὸς κυρίως διὰ τὸ δογματικὸν ἔργον του (μονοφυσιτικὸν) «Φώτισις τῶν διανοιῶν». Συνειργάσθη πρότερον μετὰ τοῦ Ἀβοῦ Ἰσὰκ διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς «Συλλογῆς τῶν θεμελίων τῆς θρησκείας».

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. EC, I, σ. 152, 3.

Ἀβοῦ Ἰλ Φαρὰγ Ἀβδαλλὰχ ἴβν ἀτ-Ταγίβ. Λατινιστί: Benattibus. Νεστοριανὸς ἱερομόναχος, ἀκμάσας εἰς Ἰρὰκ τὸν ΙΑ' αἰῶνα. Διετέλεσε γραμματεὺς τοῦ ὁμοδόξου του πατριάρχου Ἠλιοὺ Α' (1029-49). Ἀπήρτισε μεγάλην συλλογὴν κανόνων, ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸν τίτλον «Δίκαιον τῆς Χριστιανωσύνης», καὶ ἔγραψεν ὑπομνήματα εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἁγίας Γραφῆς, πραγματείας ἐπὶ τῆς κληρονομικότητος, ἐπὶ τῆς ἑνότητος καὶ τριαδικότητος, ἐπὶ τῶν θείων προσώπων, κατὰ τῆς πίστεως, ὅτι ἡ Μαρία ἐγέννησε τὸν Θεόν, κατὰ δὲ τὸν Ἑβραῖον Βάρ, ἐσχολίασε τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Γαληνόν. Ἓν ὑπόμνημα εἰς τοὺς Ψαλμοὺς καὶ μία πραγματεία περὶ γάμου καὶ διαζυγίου ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν ἐλλόγως, καίτοι ἀμάρτυρα. Πάντα τὰ ἔργα του ἐγράφησαν εἰς τὴν ἀραβικήν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. EC, I, σ. 149, 50.

Ἀβοῦ Χανίφα. Ἂν-Νου Ἰμὰν μπὲν Ταμπίτ. Ἀφγανὸς Μουσουλμᾶνος θεολόγος καὶ νομοδιδάσκαλος, γεννηθεὶς καὶ ζήσας εἰς Κούφα τοῦ Ἰρὰκ (699-767). Ἐδίδασκε δωρεάν, διότι ἦτο πλούσιος ἔμπορος ὑφασμάτων. Φαίνεται, ὅτι δὲν ἔγραψε συστηματικὸν ἔργον, μία δὲ μικρά, δογματικοῦ περιεχομένου, πραγματεία, ἡ ὁποία φέρει τὸ ὄνομά του, εἶναι λίαν ἀμφιβόλου γνησιότητος. Ἐπίσης καὶ μία ἄλλη, περιλαμβάνουσα ρητὰ τῆς παραδόσεως, δὲν εἶναι ἔργον τοῦ καλάμου του, ἀλλὰ ὀφείλεται εἰς μαθητάς του. Ἡ ἐξ αὐτοῦ προελθοῦσα θεολογικὴ σχολὴ διεκρίνετο διὰ τὴν τολμηρὰν χειραφέτησίν της ἀπὸ τὸ γράμμα τῆς παραδόσεως, βασιζομένη εἰς τὴν προσωπικὴν κρίσιν. Τὸ χανιφιτικὸν πνεῦμα, ἀποκρυσταλλωθὲν καὶ εἰς ἰδιόμορφον λειτουργικὸν τυπικόν, ἐπεκράτησεν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀσί-

αν, κατέστη δὲ ἡ καρδία τοῦ ὀθωμανικοῦ ἰσλαμισμοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. LKT, I, σ. 100, 1.

'Αβούδιμος. Μάρτυς, ἀθλήσας ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, ἴσως τὸ 299. Κατήγετο ἐκ Τενέδου. 'Αρνούμενος νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, ἐβασανίσθη σκληρῶς καὶ τέλος ἀπεκεφαλίσθη. Ἑορτάζεται τὴν 15ην 'Ιουλίου.

'Αβουκάρρας. Βλ. Θεόδωρος 'Αβουκάρρας.

'Αβούκης Πέτρος. Μοναχός τις, ζήσας τὸν Θ' αἰῶνα εἰς μονὴν τοῦ 'Ολύμπου ἐν Βιθυνίᾳ, ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Λέοντος Ε' καὶ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ. 'Ωνομάσθη 'Αβούκης «διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτοῦ ἀσιτίαν», διότι «δὲν ἔβαζε βούκα ψωμὶ εἰς τὸ στόμα του», (Βίοι Θεοδώρου Στουδίτου, PG 99, σ. 326, 220).

'Αβουλαφίας. Βλ. 'Αβραὰμ 'Αβουλαφίας.

'Αβουλία. Καλεῖται ἀβουλία ἡ μερικὴ ἢ ἡ παντελὴς ἔλλειψις βουλήσεως, ἐμφανίζεται δὲ αὕτη ὑπὸ τὰς ἑξῆς μορφάς: α) 'Αβουλία μόνον δι' ὡρισμένην κατηγορίαν ἀποφάσεων καὶ πράξεων, ἔνθα παρατηρεῖται ἀμφιταλάντευσις, διστακτικότης, ἀναποφασιστικότης καὶ ἀναβλητικότης. Πρόκειται δηλ. περὶ «μερικῆς ἢ σχετικῆς» ἀβουλίας. Αἴτια ταύτης εἶναι συνήθως ἔλλειψις ἐπαρκοῦς μορφώσεως καὶ ἰδίως παροδικὴ καὶ περιοδικὴ διαταραχὴ τοῦ θυμικοῦ. Κατὰ τὴν Σοφίαν Σολομῶντος, «ὀξύθυμος πράττει μετ' ἀβουλίας», οἱ δὲ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐταύτιζον πολλάκις τὴν ἀβουλίαν μὲ τὴν ἀγνωσίαν καὶ τὴν ἀθεΐαν ἀκόμη (Leopold Schmidt, Ἡ Ἠθικὴ τῶν 'Αρχαίων Ἑλλήνων, μετάφρ. Δ. 'Ολυμπίου, Α', σ. 383 καὶ 448). Καὶ β) Ἡ ἐκ φύσεως καὶ καθ' ἕξιν παντελὴς ἔλλειψις βουλήσεως. Ὁ Παροιμιαστὴς τῆς Π. Διαθήκης παραβάλλει τὸν ἄβουλον πρὸς πόλιν καταβεβλημένην καὶ ἀτείχιστον καὶ ἄρα εὔληπτον (κε' 28).

Πρόδηλον, ὅτι ὑπὸ τὸν ὅρον «ἀβουλία» δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοῶμεν καὶ τὴν ἔλλειψιν οἱασδήποτε δράσεως τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ μόνον «τῆς ἐσκεμμένης δράσεως». 'Ανάγκη προσέτι νὰ διακρίνωμεν ἀπὸ τῆς ἀβουλίας τὴν βραδυβουλίαν καὶ τὴν δυσβουλίαν. Εἰς τὴν βραδυβουλίαν, ἡ ἀπόφασις λαμβάνεται ὄχι γοργῶς, εἰς δὲ τὴν δυσβουλίαν λαμβάνεται μετὰ μακρὰν διαδικασίαν καὶ ὄχι μὲ ἀμφιταλαντεύσεις.

Τινὲς ὁμιλοῦν περὶ τριῶν περιπτώσεων ἀβουλίας : α) ἀβουλία τῆς ἐκλογῆς, β) ἀβουλία διὰ τὴν ἐκτέλεσιν μιᾶς πράξεως καὶ γ) ἀβουλία τοῦ ἀτόμου εἰς τὸ νὰ μὴ συμμορφοῦται εἰς διαφόρους ἀπαγορεύσεις, λ.χ. ὑγιεινῆς, θρησκείας, ἠθικῆς κ.λ.π. Ἡ τελευταία αὕτη μορφὴ τῆς ἀβουλίας εἶναι φαινόμενον ἀκρατῶν καὶ φιληδόνων ἀνθρώπων. Ἡ ἀβουλία συνοδεύεται μὲ μελαγχολίαν, ἀγχώδεις καταστάσεις, κάποτε δὲ μὲ ἀναισθησίαν, ἀδιαφορίαν, ἀσυνειδησίαν καὶ φοβίαν. Πάντως ἡ ἀβουλία εἶναι φαινόμενον ἀνωμάλου ψυχικοῦ βίου. Διὰ τοῦτο ἡ ἀγωγὴ τῶν παίδων ὀφείλει νὰ τὴν καταπολεμῇ. 'Απὸ τὸν ἄβουλον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναμένωμεν γενναίας πράξεις καὶ ἀπόλυτον εὐθυγράμμισιν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις καὶ τοὺς κανόνας τῆς Ἠθικῆς.

ΣΠΥΡ. Ν. ΑΒΟΥΡΗΣ

'Αβούνα. Προσφώνησις τῶν κληρικῶν εἰς τὰς ἀραβικὰς χώρας, ἰδίως εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, σημαίνουσα «πάτερ ἡμῶν». Ὁ τίτλος τοῦ προκαθημένου τῆς αἰθιοπικῆς 'Εκκλησίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. LTK, I, σ. 181.

'Αβουνδάντιος. Abundantius. Ἅγιος τῆς ρωμαϊκῆς 'Εκκλησίας, τιμώμενος τὴν 16ην Μαρτίου. Ὑπῆρξε διάκονος ἐν Ρώμῃ καὶ ἐμαρτύρησεν ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἱερέως 'Αβούνδου ἢ 'Αβουνδίου κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Διοκλητιανοῦ περὶ τὸ 303.

Ι. Χ. Κ.

'Αβούνδιος. 'Επίσκοπος τῆς πόλεως Tiddi ἐν Νουμιδίᾳ. Παρέστη εἰς τὴν σύνοδον τῆς Καρθαγένης τοῦ ἔτους 484 (PL 58, 270, 299).

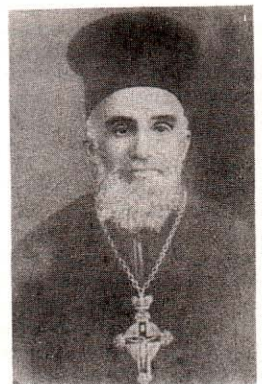
ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, 1, σ. 154.

Ι. Χ. Κ.

'Αβοῦνδος. Ἢ 'Αβούνδιος. Abundius. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο φέρονται οἱ ἑξῆς ἅγιοι τοῦ ρωμαϊκοῦ ἑορτολογίου : 1) Ὁ ἑορταζόμενος τὴν 27ην Φεβρουαρίου. Οὗτος μετὰ τῶν συντρόφων του 'Αλεξάνδρου, 'Αντιγόνου καὶ Φορτουνάτου ἐμαρτύρησεν ἐν Ρώμῃ ἢ Θεσσαλονίκῃ εἰς ἄγνωστον ἐποχήν. 2) Ὁ τιμώμενος τὴν 26ην Αὐγούστου (κατὰ τὸ Martyrologium Hieronymianum, τὴν 23ην Αὐγούστου). 'Εμαρτύρησεν ἐν Ρώμῃ κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Οὐαλεριανοῦ (258-260) μετὰ τοῦ συντρόφου αὐτοῦ Εἰρηναίου. 'Αμφότεροι συνελήφθησαν ἐνταφιάζοντες σώματα μαρτύρων καὶ ἐρρίφθησαν εἰς φρέαρ. Ὁ τάφος του ἀναφέρεται εἰς παλαιὰ ὁδοιπορικὰ κείμενα εἰς τὴν κατακόμβην τοῦ ἁγίου Κυριακοῦ, παρὰ τὸ μνημεῖον τοῦ ἁγίου Λαυρεντίου. Εἴς τινα στοὰν τοῦ αὐτόθι ναοῦ, ἐδεικνύετο καὶ ὁ προστεθεὶς εἰς τὸν τράχηλον τοῦ μάρτυρος λίθος, ὅταν ἐρρίφθη εἰς τὸ φρέαρ (DHGE, I, 153, LTK, I, 102). 3) Ὁ ἑορταζόμενος τὴν 24ην Δεκεμβρίου. 'Αναφέρεται μαρτυρήσας ἐν Ἱσπανίᾳ, ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ἰούστου, ἐπὶ Νουμεριανοῦ (283 μ. Χ.). 4) Ὁ τιμώμενος τὴν 10ην Δεκεμβρίου. 'Εμαρτύρησε μετὰ τοῦ Καρποφόρου τὸ 290 ἢ 300 ἐπὶ Διοκλητιανοῦ ἐν Ρώμῃ ἢ Σπολέτῳ. 5) Ὁ ἑορταζόμενος τὴν 16ην Μαρτίου. Ἱερεύς, μαρτυρήσας κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Διοκλητιανοῦ (303) μετὰ τοῦ διακόνου 'Αβουνδαντίου. Ὁδηγούμενοι εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου, συνετέλεσαν εἰς τὴν μεταστροφὴν τοῦ συγκλητικοῦ Μαρκιανοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἰωάννου, οἵτινες, πιστεύσαντες, ἀπεκεφαλίσθησαν. Δι' ἀποκεφαλισμοῦ ὁμοίως ἐθανατώθησαν καὶ οἱ δύο ὡς ἄνω μάρτυρες παρὰ τὸ 14ον μίλιον τῆς Φλαμινίας ὁδοῦ, ταφέντες ὑπὸ τῆς Θεοδώρας εἰς ἰδιόκτητον τόπον, ὅπου σήμερον ἡ κατακόμβη τῆς Θεοδώρας, σχηματισθεῖσα πέριξ τῶν τάφων τῶν μνημονευθέντων μαρτύρων παρὰ τὸ Rignano. Τὰ λείψανα τῶν δύο ἁγίων, ὡς καὶ τῆς Θεοδώρας, εὑρίσκονται σήμερον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἰησοῦ τῶν Ἰησουϊτῶν, ἐνῷ τῶν ἁγίων Μαρκιανοῦ καὶ Ἰωάννου εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Civita Castellana (DHGE, I, 153-154, LTK, I, 102). 6) Ὁ ἑορταζόμενος τὴν 2αν 'Απριλίου. Οὗτος περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος διετέλεσε τέταρτος κατὰ σειρὰν ἐπίσκοπος τῆς ἐν Ἰταλίᾳ πόλεως Κόμο (450-469). Κατήγετο ἐκ Θεσσαλονίκης, μετέσχε δέ, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ πάπα Λέοντος Α' (440-461), ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Καπούης Εὐτερίου (Euterius) συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει (21-10-450), προπαρασκευαστικῆς τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ('Οκτ. 451), ὅπου ἀνεγνώσθη ἡ γνωστὴ δογματικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Λέοντος, ἡ καταδικάσασα ἐπίσης τὸν Εὐτυχῆ καὶ τὸν Νεστόριον. 'Επιστρέψας εἰς Ἰταλίαν, μετέσχε καὶ ἄλλης συνόδου ἐν Μεδιολάνοις (α' ἥμισυ τοῦ 451), συνελθούσης ἐπίσης κατὰ τῶν μονοφυσιτῶν (DHGE, I, 155, LTK, I, 1072, DCB, I, 11, C. Hefele, Conciliengeschichte, II (1875²), σ. 397-398). 7) Ὁ ἑορταζόμενος τὴν 14ην 'Απριλίου, ἀπαντῶν ἐσφαλμένως καὶ ὡς 'Ακόντιος (HGL, 1, 4). Φύλαξ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου (mansionarius, γνωστὸς ἐκ τῶν Διαλόγων τοῦ πάπα Γρηγορίου (δ' 22, PL, 77, 280) διὰ τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὸν ζῆλον του. 'Αναφέρεται ὡς θεραπεύσας παραλυτικὴν παιδίσκην (πρβλ. Act. SS. April., II, σ. 214). 'Απέθανε τὸ 564 (DHGE, I, 156). 8) Ὁ ἑορταζόμενος τὴν 11ην Ἰουλίου. Ἱερεύς, ἐξ Ananelos, ἐπὶ τῆς Σιέρρα Μορένα ἐν Ἱσπανίᾳ. Καταγγελθεὶς εἰς τὸν χαλίφην 'Αβδουρραχμὰν Β', ὡμολόγησεν, ὅτι εἶναι χριστιανὸς καὶ ἱερεὺς καὶ ἐρρίφθη εἰς τοὺς κύνας καὶ τὰ ἄγρια θηρία τὴν 11ην Ἰουλίου 854

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, 156-157). Ι. Χ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

'Αβούρης Νικόλαος. (1876 - 1946). Διακεκριμένος ἔγγαμος κληρικὸς καὶ θεολόγος, γεννηθεὶς καὶ δράσας εἰς Ζάκυνθον. 'Αποφοιτήσας τὸ 1898 τῆς θεολογικῆς σχολῆς

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΒΟΥΡΗΣ

τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, διετέλεσεν ἐπὶ τριετίαν περίπου ὑπάλληλος τοῦ ὑπουργείου Παιδείας, ἀκολούθως δὲ ἐγκατεστάθη μονίμως εἰς τὴν γενέτειράν του, ὅπου τὸ πρῶτον μὲν ὡς ἐφημέριος τοῦ Ἰ. Ναοῦ τῶν Ἁγίων Πάντων (1902 - 1917) καὶ ὡς καθηγητὴς εἰς τὸ ἐκεῖ Β' Ἑλληνικὸν Σχολεῖον (1915 - 16), ἔπειτα δὲ ὡς Ἱεροκῆρυξ τῆς Ἰ. Μητροπόλεως (1917 - 1942), διεκρίθη διὰ τὴν εὐαγγελικὴν πραότητα, τὴν γλυκεῖαν εὐγλωττίαν, τὸ ἀνεπίληπτον ἱερατικὸν ἦθος καὶ τὴν ἐπίδοσίν του εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑμνολογίαν καὶ μουσικήν. Ἐξεδόθησαν παρ' αὐτοῦ τύποις τὰ κάτωθι ὑμνολογικὰ ἔργα του: Ἀκολουθία εἰς τὴν Ἁγίαν Ὄλγαν, Ζάκυνθος 1909. Ἀκολουθία εἰς τὴν Παναγίαν τῆς Τήνου ἐπὶ τῷ θαύματι τῆς διασώσεως τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, Ἀθῆναι 1915. Ἀκολουθία εἰς τὸν ἅγιον Χρυσόστομον, Μητροπολίτην Σμύρνης, τὸν ὑπὲρ τῶν δικαίων πίστεως καὶ πατρίδος σφαγιασθέντα τὸ 1922, Ἀθῆναι 1927. Ἐξέδωκεν ἐπίσης καὶ διηύθυνε τὸ ἐποικοδομητικὸν περιοδικὸν «Γραφὴ» (1908 - 9), καὶ ἐδημοσίευσε μελέτας του εἰς ἐφημερίδας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ζακύνθου.

Ἀβούρης Σπυρίδων. Σύγχρονος Ἕλλην θεολόγος, υἱὸς τοῦ προηγουμένου, γεννηθεὶς εἰς Ζάκυνθον τὸ 1904. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1921 - 25), εἰς τὸ Ὠδεῖον Ἀθηνῶν (1923 - 25) καὶ εἰς τὸ Διδασκαλεῖον τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως (1933 - 34). Ὑπηρέτησεν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ἀπὸ τοῦ 1927, ἐξελθὼν αὐτῆς τὸ 1962 μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ γυμνασιάρχου. Ἠσχολήθη ἐπίσης καρποφόρως μὲ τὸ ἱερὸν κήρυγμα καὶ τὴν συγγραφήν. Ἐκδεδομένα ἔργα του: Πῶς εἶδον τὰς Ἀθήνας οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1957. Ἡ Ἐπιείκεια, Ἀθῆναι 1958. Ἐγκώμιον εἰς Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν τοῦ Ἱεροκήρυκος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Ἰωάσαφ Κορυκλίου, Θεσσαλονίκη 1960. Ὁ Κανὼν τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου, Ἀθῆναι 1961. Ἐδημοσίευσεν ἐπίσης ἄρθρα καὶ μελέτας εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ζακύνθου, τῆς Σύρου, τῶν Χανίων κ.λ.π. Εἶναι ἐκ τῶν τακτικῶν συνεργατῶν τῆς παρούσης Ἐγκυκλοπαιδείας.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΑΒΟΥΡΗΣ

Ἄβρα. (Ο'). Ἡ εὐνοουμένη δούλη. (Μ.Ε.Ε. Συμπληρωματ. τεῦχ. 2ον).

Ἀβραάμ. Ὁ γενάρχης τῶν Ἑβραίων. Ἐκαλεῖτο πρότερον, κατὰ τὴν βίβλον τῆς Γενέσεως, Ἄβραμ (Γέν. ια' 26 κ. ἑξ), ὅπερ, κατὰ τὴν βιβλικὴν ἐτυμολογίαν, ἐσήμαινε «πατὴρ ὑψηλός», μετωνομάσθη δὲ εἰς Ἀβραάμ, ὅπερ πάλιν κατὰ τὴν βιβλικὴν ἐτυμολογίαν, σημαίνει «πατὴρ πλήθους», μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σύναψιν τῆς μετ' αὐτοῦ συμφωνίας (Γέν. ιζ' 5), ἀμφοτέρων τούτων τῶν ὀνομάτων ἀπαντώντων καὶ παρὰ τοῖς Ἀσσυρίοις καὶ Βαβυλωνίοις τῶν παλαιοτέρων χρόνων. Κατήγετο, πάλιν κατὰ τὴν Γένεσιν (ια' 31), ἐκ τῆς παλαιφάτου μεσοποταμιακῆς πόλεως Οὒρ Κασδέμ, δηλαδὴ τῆς Οὒρ τῶν Χαλδαίων, καὶ ἦτο υἱὸς τοῦ Θάρα, ὅστις μετὰ τῶν υἱῶν του Ναχώρ, Ἀρὰν καὶ Ἀβραὰμ καὶ τῆς συζύγου τοῦ τελευταίου Σάρρας μετώκησεν ἐκεῖθεν εἰς Χαρράν (Γέν. ια' 31). Ἐκεῖ εὑρισκόμενος ὁ Ἀβραάμ, ἐκλήθη παρὰ τοῦ εἰς αὐτὸν ἀποκαλυφθέντος ἀληθινοῦ Θεοῦ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν «οἶκον τοῦ πατρὸς» του καὶ τὴν «συγγένειάν» του, κατὰ τὴν Γένεσιν, ὅπου, κατὰ τὴν σήμερον ἐπικρατοῦσαν γνώμην, εἶναι ἀποκεκρυσταλλωμέναι πανάρχαιαι ἰσραηλιτικαὶ παραδόσεις, καὶ νὰ μεταβῇ καὶ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν γῆν, τὴν ὁποίαν ἤθελε δείξει εἰς αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐπὶ τῇ ἑξῆς τετραπλῇ ὑποσχέσει: α) Νὰ ἀποκτήσῃ πολυαρίθμους ἀπογόνους, μέλλοντας νὰ ἀποτελέσουν «ἔθνος μέγα». β) Νὰ εὐλογηθῇ καὶ δοξασθῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. γ) Νὰ τύχῃ ἰδιαζούσης προστασίας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτός τε καὶ οἱ ἀγαπῶντες αὐτόν. Καὶ δ) Νὰ εὐλογηθοῦν δι' αὐτοῦ (καὶ ἐννοεῖται διὰ τοῦ μέλλοντος νὰ προέλθῃ ἐκ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ Μεσσίου) «πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς» (Γέν. ιβ' 1 - 3). Ὁ Ἀβραάμ, πιστεύσας ἀκραδάντως καὶ συμμορφωθεὶς πρὸς τὴν κλῆσιν τοῦ Θεοῦ, ἐξεκίνησεν, ἐν ἡλικίᾳ 75 ἐτῶν, ἀπὸ τὴν Χαρράν, συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς συζύγου του Σάρρας καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Λώτ, ὡς καὶ τῶν δούλων καὶ πάντων ἐν γένει τῶν ὑπαρχόντων του, καί, ὁδεύων διὰ τῆς παλαιᾶς καραβανιακῆς ὁδοῦ, ἥτις διήρχετο διὰ τῆς Δαμασκοῦ, ἔφθασε μέχρι τῆς Συχέμ, ὅπου διὰ πρώτην φορὰν ἐχαρακτηρίσθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡ χώρα αὕτη ὡς ἡ «ἐπηγγελμένη» εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς ἀπογόνους του γῆ, καὶ ἐκεῖ ἔστησε τὸ πρῶτον θυσιαστήριον εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος ἐκείνου. Ἐκεῖθεν ὁ Ἀβραὰμ διέσχισε διὰ μέσου τῆς Βαιθὴλ ὅλην τὴν γῆν Χαναὰν καί, προχωρῶν νοτιώτερον, μετέβη ἐν περιόδῳ λιμοῦ προσωρινῶς εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐπιστρέψας δὲ ἐκεῖθεν εἰς Βαιθήλ, ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τὸν Λώτ, εἰς τὸν ὁποῖον παρεχώρησε πρὸς ἐγκατάστασιν τὴν εὔφορον, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰορδάνου, περιοχήν, ἐνῷ αὐτὸς ἐγκατεστάθη εἰς Χεβρών, ὅπου ᾠκοδόμησε νέον θυσιαστήριον. Τότε ὅμως συνέπεσεν ἡ ἐκστρατεία τοῦ Χοδολλογομόρ, βασιλέως τοῦ Ἐλάμ, μετὰ τῶν συμμάχων του Ἀμαρφάλ, βασιλέως τῆς Σενναάρ, Ἀριώχ, βασιλέως Ἐλλασάρ, καὶ Θαργά, βασιλέως Γκοΐμ, ἐναντίον τῶν πέντε βασιλέων τῆς ἐν τῇ νοτίῳ Παλαιστίνῃ Πενταπόλεως καὶ κατὰ τὰς μετ' αὐτῶν συγκρούσεις ἐν τῇ κοιλάδι Σιδδέκ, ὅπου σήμερον ἡ Νεκρὰ Θάλασσα, συνελήφθη καὶ ἀπήχθη ὑπ' αὐτῶν αἰχμάλωτος καὶ ὁ Λώτ. Τότε ὁ Ἀβραὰμ ἔσπευσε πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνεψιοῦ του μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν ὁμάδος, ἀπαρτιζομένης ἐκ 318 ἀνδρῶν, καὶ ἔτρεψε, δι' ἐπιτυχοῦς νυκτερινῆς ἐπιθέσεως, τοὺς συμμάχους ἐπιδρομεῖς εἰς φυγὴν ἐκεῖθεν τῶν ὁρίων τῆς Παλαιστίνης, ἀφοῦ ἀπηλευθέρωσε τὸν Λώτ. Κατὰ δὲ τὴν ἐπιστροφήν του ἐκ τῆς νικηφόρου ἐπιχειρήσεως ταύτης, συνηντήθη μετὰ τοῦ βασιλέως Μελχισεδὲκ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅστις καὶ περιεποιήθη αὐτὸν καὶ ηὐλόγησε τὸν ὕψιστον Θεὸν τοῦ Ἀβραάμ, ὅστις κατέστησε τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑποχειρίους του, ὁ δὲ Ἀβραάμ, ἐν τῇ γενναιοδωρίᾳ του, ἀντιπροσέφερεν εἰς αὐτὸν μὲν ἑκουσίαν «δεκάτην» ἀπὸ πάντων τῶν λαφύρων του, εἰς δὲ τὸν βασιλέα τῶν Σοδόμων τὰ ὑπόλοιπα λάφυρα. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο γεγονὸς τῆς πρώτης γνωστῆς ἐν

ΑΒΡΑΑΜ. Τοιχογραφία τῆς ἐν Chevetogne Μονῆς. Διὰ χειρὸς τῶν Ρ. Κοψίδη καὶ Γ. Χοχλιδάκη (1960)

τῇ ἱστορίᾳ μάχης τῶν Ἐθνῶν καὶ τῆς εἰς αὐτὴν ἀναμείξεως τοῦ γενάρχου τῶν Ἑβραίων, ἐκτιθέμενον εἰς τὸ βαρυσήμαντον ιδ΄ κεφ. τῆς Γενέσεως, συνάπτει διὰ πρώτην φορὰν τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑβραίων πρὸς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, ἐξεταζόμενον δὲ ὑπὸ τὸ φῶς τῶν νεωτέρων ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν, παρέχει ἱκανὰ στοιχεῖα ὄχι μόνον διὰ τὴν ἱστορικότητα τῶν περὶ Ἀβραὰμ διηγήσεων τῆς Γενέσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν χρονολογίαν αὐτῶν τε καὶ τοῦ Ἀβραάμ, ὡς θὰ ἴδωμεν. Εἰς τὰς διηγήσεις τῆς Γενέσεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Wellhausen καί τινας φανατικούς του θιασώτας, οἵτινες δὲν ἀπέδιδον ἄλλην ἱστορικὴν ἀξίαν εἰς αὐτάς, ἐκτὸς τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν συνέβησαν αὗται, ἐποχῆς δῆθεν πολὺ μεταγενεστέρας(Θ' καὶ Η' αἰῶνες), θεωροῦντες αὐτὰς ὡς μύθους εἴτε βαβυλωνιακῆς εἴτε χαναανιτικῆς εἴτε ἰσραηλιτικῆς προελεύσεως,τὰ δὲ ὀνόματα τῶνΠατριαρχῶν ὡς ὀνόματα θεοτήτων κ.λ.π, ἀπονέμεται κατὰ τοὺς προσφάτους χρόνους πολὺ περισσοτέρα ἱστορικὴ ἀξία ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν τῆς τελευταίας τριακονταετίας. Πολλοὶ μάλιστα ἀνεζήτουν ἐπιμόνως μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς τὸ ὄνομα Ἀμαρφὰλ (ἑβραϊστὶ Ἀμραφέλ), τοῦ ἑνὸς τῶν ἐν τῇ μάχῃ ἐκείνῃ τῶν Ἐθνῶν μνημονευομένων συμμάχων βασιλέων, τὸ ὄνομα τοῦ περιφήμου βαβυλωνίου βασιλέως Χαμμουραμπί. Ὑπὸ τὸ φῶς ὅμως τῶν μνημονευθεισῶν τελευταίων ἐρευνῶν, ὁ ἐπιφανὴς τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἐρευνητὴς τῆς Π. Διαθήκης καὶ παλαιστινολόγος Roland de Vaux, διευθυντὴς τῆς ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ τῆς ἀραβικῆς ζώνης γαλλικῆς βιβλικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς σχολῆς τῶν Δομινικανῶν, μελετήσας ἐπισταμένως τὰς σχετικὰς βιβλικὰς διηγήσεις, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπεστήριξε τὰς πολλὰς πιθανότητας ἀξιοπιστίας, ἃς ἐνέχουν αἱ ἐν λόγῳ ἀρχαιοπρεπέσταται διηγήσεις, καὶ ἰδιαιτέρως ἡ ἐν τῷ ιδ΄ κεφ. τῆς Γενέσεως μνημονευομένη διήγησις περὶ τῆς μάχης ἐκείνης τῶν Ἐθνῶν, πολλὰ στοιχεῖα τῆς ὁποίας ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ δεδομένα τῶν τελευταίων ἐν Βαβυλωνίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Αἰγύπτῳ ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠμφεσβήτησε τὴν ὀρθότητα τοῦ μέχρι πρό τινος ἐπικρατοῦντος ταυτισμοῦ τοῦ Ἀμαρφὰλ πρὸς τὸν μνημονευθέντα γνωστὸν μέγαν βαβυλώνιον βασιλέα Χαμμουραμπί, βασιλεύσαντα, κατὰ τὰς νεωτέρας ἀρχαιολογικὰς ἐρεύνας, περὶ τὰ μέσα ἢ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀρκεῖται δὲ νὰ προσδιορίσῃ τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο μεταξὺ 1900 καὶ 1700 π.Χ., καὶ δὴ πιθανώτερον, κατ' αὐτόν, περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, πρὸς τὴν ὁποίαν χρονολογίαν, κατ' αὐτόν, συμφωνοῦν καὶ τὰ βιβλικὰ δεδομένα περὶ τῆς εἰς Αἴγυπτον μεταναστεύσεως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐν τῷ Δέλτα τοῦ Νείλου ἐγκαταστάσεως τῶν σημιτικῆς προελεύσεως Ὑξώς. Ἡ ἱστορικότης, ἄλλως τε, τοῦ Ἀβραὰμ μαρτυρεῖται ἐπιμόνως καὶ ἐπανειλημμένως πολὺ παλαιόθεν ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τοῦ Ἰσραήλ, ἀπονεμούσης εἰς τὸν ἄνδρα τοῦτον ὅλως ἐξέχουσαν, καὶ δὴ καὶ θεμελιώδη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς σωτηρίας, θέσιν, ὡς γενάρχην καὶ φορέα τῆς πρώτης ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ (Ἔξ. β' 24, στ' 3, λβ' 13, λγ' 1, Δευτερ. θ' 5, Ψαλμ. ρδ' 9, Δ' Βασ. ιγ' 23 κ.λ.π. Πρβλ. καὶ Εὐαγγέλ. Ἰωάννου η' 56 κ.λ.π.). Συμφώνως πρὸς τὴν θείαν ὑπόσχεσιν, ἀπέκτησεν ὁ Ἀβραάμ, παρὰ τὴν πολὺ προχωρημένην ἡλικίαν τῆς Σάρρας, υἱόν, τὸν Ἰσαάκ, τὸν ὁποῖον δὲν ἐδίστασε, συμφώνως πρὸς τὴν δοκιμαστικὴν πρόσκλησιν τοῦ Θεοῦ, νὰ προσφέρῃ ὡς θυσίαν εἰς αὐτὸν (Γέν. κβ' 1 κ. ἑξ.), οὐχὶ διότι συνηθίζοντο ἀνθρωποθυσίαι παρ' Ἑβραίοις, ὡς ἐνόμισάν τινες τῶν κριτικῶν, ἀλλ' ἵνα ἐκδηλωθῇ ἡ κορύφωσις τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πλήρους ἀφοσιώσεως καὶ ἐμπιστοσύνης τοῦ Ἀβραὰμ καὶ προτυπωθῇ ἡ θυσία τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν εὔλογον ἐκδοχὴν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τῆς πράξεως ταύτης ἐξαιρομένης ἐπανειλημμένως καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ (Ἑβρ. ια' 17 κ. ἑξ., Ἰακ. β' 3, 21). Προτοῦ νὰ ἀποθάνῃ, ἐφρόντισε νὰ νυμφεύσῃ τὸν Ἰσαὰκ μετὰ συγγενοῦς του ἐκ Χαρράν, ἀποστείλας ἐκεῖ ἐπὶ τούτῳ τὸν πιστὸν δοῦλον του Ἐλεάζαρ (Γέν. κδ' 1 κ. ἑξ.). Ἀπέθανε δὲ ἐν ἡλικίᾳ 175 ἐτῶν καὶ ἐτάφη ἐν Χεβρών, ὅπου ἤδη εἶχεν ὑπ' αὐτοῦ ταφῆ ἐν οἰκογενειακῷ τάφῳ ἡ Σάρρα.

Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν γρανιτώδης πίστις τοῦ Ἀβραάμ, ἐκδηλωθεῖσα ἤδη διὰ τῆς τυφλῆς ὑπακοῆς εἰς τὴν θείαν κλῆσιν καὶ ἐπανειλημμένως δοκιμασθεῖσα, κορυφωθεῖσα δέ, ὡς εἴδομεν, διὰ τῆς ἀδιστάκτου προθυμίας πρὸς θυσίαν τοῦ υἱοῦ του, ἐξυμνεῖται καὶ ἐπιβραβεύεται ἐπανειλημμένως ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ (Λουκᾶ στ' 23, Ἰω. η' 56, Πράξ. ζ', Ρωμ. δ' 1 - 25, Γαλ. γ' 8 κ. ἑξ., Ἑβρ. ια' 18). Ἤδη δ' ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ χαρακτηρίζεται ὁ Ἀβραὰμ ὡς προφήτης (Γέν. κ' 7) καὶ ὡς βασιλεὺς παρὰ Θεοῦ (Γέν. κζ' 6) καὶ ὡς ἠγαπημένος δοῦλος τοῦ Θεοῦ (Β' Παραλ. κ' 7, 46, μα' 8 κ.λ.π.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. L. Pirot, μακρὸν ἄρθρον ἐν Supplément de Dictionnaire de la Bible, 1926. G. Ricciotti, Storia d' Israele, 1949. (Γαλλ. μετάφρασις ὑπὸ P. Auvray καὶ γερμανικὴ ὑπὸ Konst. Faschian). Roland de Vaux, Die Hebr. Patriarchen und die modernen Entdekungen, Muenchen 1960.

ΠΑΝ. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

(Κ. Διαθήκη). Ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ, ὁ Ἀβραὰμ μετὰ τοῦ Μωϋσέως εἶναι οἱ ἐξ ὅλων τῶν δικαίων τῆς Π. Διαθήκης συχνότερον καὶ μετὰ πλείονος τιμῆς μνημονευόμενοι.

Ὁ πατὴρ τοῦ Προδρόμου Ζαχαρίας καὶ ἡ Θεοτόκος ἐξαίρουν τὰς ἐπαγγελίας καὶ τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ μετ' αὐτοῦ (Λουκ. α' 55, 73). Ἡ ἐξ αὐτοῦ προέλευσις χαρακτηρίζεται ὡς προνόμιον τοῦ Ἰσραὴλ (Λουκ. ιγ' 16, ιθ' 9, Ρωμ. θ' 5), ἀλλὰ δὲν ἀποτελεῖ μοναδικὴν προϋπόθεσιν τῆς σωτηρίας. Τέκνα ἀληθινὰ τοῦ Ἀβραὰμ εἶναι ὅσοι μιμοῦνται τὰς ἀρετάς του καὶ δὴ τὴν μεγάλην πίστιν του (Ματθ. γ' 7 - 10, Λουκ. γ' 7 - 9, Ἰω. η' 33, 34, 39).

Ὁ Ἀβραὰμ εὑρίσκεται εἰς τὸν οὐρανὸν (Λουκ. ιγ' 28), Ἰουδαῖοι δὲ καὶ ἐθνικοί, ἀναγεννώμενοι ἐν Χριστῷ, θὰ ἀναπαύωνται εἰς τοὺς κόλπους του (Λουκ. ιγ' 29, ιστ' 22 - 30), ἐνῷ γενικῶς τὸ περιούσιον ἔθνος, τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχήν, ὡς καταγόμενον ἐκ τοῦ Ἀβραὰμ κατὰ σάρκα, ἀποτελεῖται ἐκ τῶν «υἱῶν τῆς βασιλείας» (Ματθ. η' 12, Λουκ. ιγ' 28 κ. ἑξ.), δηλαδὴ τῶν ἐχόντων προτεραιότητα εἰς τὴν σωτηρίαν, θὰ ἀποκλεισθῇ.

Ὁ Πέτρος, ὁ Στέφανος καὶ ὁ Παῦλος ὑπογραμμίζουν τὰς δοθείσας εἰς τὸν Ἀβραὰμ ὑποσχέσεις (Πράξ. γ' 25, ζ' 2 - 8, 17, Β' Κορ. ια' 22, Ἑβρ. στ' 13). Αὗται ἐπληρώθησαν ἐν τῷ Χριστῷ. Οἱ εἰς αὐτὸν πιστεύοντες εἶναι τὰ γνήσια τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ (Ρωμ. θ' 7 - 9, Γαλάτ. γ' 29, δ' 22 - 31). Εἰς τὸ Ἑβρ. ια' 8, 9, ὁ Ἀβραὰμ δὲν εἶναι πλέον ἡ ὑπερέχουσα μορφή, ἀλλ' ἁπλῶς εἷς τῶν διακριθέντων, ὡς πρὸς τὴν πίστιν, δικαίων.

Κατ' ἐξοχὴν σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ εἶναι ὁ Χριστὸς (Γαλάτ. γ' 16), κατ' ἀκολουθίαν δὲ σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ εἶναι καὶ πάντες οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸν Χριστόν, ὡς Ἐκκλησία (Γαλάτ. γ' 29).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. M. Colacci, Il «semen Abr.» alla luce del V. e de N. T., ἐν Biblica, 21 (1950), σ. 6 - 15. J. Lécuyer, A. notre Père, Paris 1955.

(Κατὰ τὴν ἰουδαϊκὴν παράδοσιν). Κατὰ τὴν ἀγγαδικὴν παράδοσιν, ὁ Ἀβραὰμ ἦτο υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ τῶν δυνάμεων τοῦ βασιλέως Νεμρώδ. Ὁ πατήρ του ἐπεδίωκε νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν, κατέληξε δὲ εἰς μονοθεϊστικὴν πίστιν. Ὁ Νεμρώδ, ὁ ὁποῖος ἠσχολεῖτο μὲ τὴν ἀστρολογίαν καὶ ἐθεώρει ἑαυτὸν θεόν, προεῖδεν, ὅτι ὁ μέλλων νὰ γεννηθῇ Ἀβραὰμ θὰ τὸν ἐξεθρόνιζε καὶ πρὸς τοῦτο ἐθανάτωσεν 70 χιλιάδας νεογέννητα. Ἀλλ' ὁ Ἀβραὰμ ἐσώθη, ἐναποτεθεὶς εἰς σπήλαιον. Ἀνδρωθείς, διεκρίθη εἰς πολεμικὰ κατορθώματα, ἀλλὰ παραλλήλως καὶ εἰς τὴν εὐσέβειαν, λατρεύων τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Τέλος, ἐξέλεξε τὴν γῆν Χαναὰν διὰ τοὺς ἀπογόνους του, τοὺς ὁποίους ἤθελε λαὸν ἀγροτικόν. Εἰς τὸ σπήλαιον, ὅπου ἐτάφη, εἶχον ἐνταφιασθῇ καὶ οἱ πρωτόπλαστοι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. M. J. Ben Gorion, Die Sagen der Juden, I, Berlin 1935, σ. 208 κ. ἑξ.

(Ἁγιολογία). Ἡ μνήμη τοῦ μεγάλου πατριάρχου ἄγεται κεχωρισμένως μὲν τὴν 9ην Ὀκτωβρίου, μετὰ τῶν λοιπῶν δὲ δικαίων τοῦ Χριστοῦ προπατόρων κατὰ τὴν Κυριακὴν πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως. Εἰς αὐτὸν εἶναι ἀφιερωμένα τὰ ἑξῆς δύο δίστιχα:

α') *Τὶς οἰκός ἐστιν; Ἀβραὰμ τεθνηκότος,*
οὐ κόλπος ἄλλοις οἶκος, ὡς τῷ Λαζάρῳ.

β') *Τὸν Ἀβραὰμ πῶς δεξιώσομαι λόγοις,*
ὃς ἠξιώθη δεξιοῦσθαι καὶ νόας;

(Εἰκονογραφία). Ἡ μεγάλη πίστις, τὴν ὁποίαν ποικιλοτρόπως ἐξεδήλωσεν ὁ γενάρχης οὗτος τοῦ Ἰσραήλ, καὶ αἱ τιμαί, τῶν ὁποίων ἠξιώθη παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀπετέλεσαν δι' ὅλων τῶν ἐποχῶν πηγάς, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἤντλει θέματα ἡ χριστιανικὴ τέχνη.

1. Θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Τὸ θέμα τοῦτο, λόγῳ τῆς ὅλως ἰδιαζούσης συμβολικῆς σημασίας του καὶ τῆς ἐντόνου δραματικότητός του, συνεκίνησε μεγάλως τοὺς

χριστιανοὺς καλλιτέχνας, ἀπεικονίσθη δὲ δι' ὅλων τῶν γνωστῶν ὑλικῶν καὶ εἰς ὅλας τὰς μορφὰς τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Παλαιότεραι παραστάσεις τῆς Θυσίας εἶναι αἱ τῶν κατακομβῶν τῆς Ρώμης, αἱ ὁποῖαι ἀνάγονται εἰς τὰ τέλη τοῦ Β' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶνος. Εἰς τὰς νωπογραφίας ἐκείνας παριστάνεται ὁ 'Αβραὰμ γενειοφόρος, ἐνδεδυμένος χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, συνήθως ὀρθός.

Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ
Ψηφιδωτὸν δάπεδον Συναγωγῆς ἐν Παλαιστίνῃ.

Διὰ τῆς ἀριστερᾶς του κρατεῖ τὸν 'Ισαὰκ ἀπὸ τῆς κόμης, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς του εἶναι ἕτοιμος νὰ καταφέρῃ τὸ πλῆγμα εἰς τὸν τράχηλον τοῦ υἱοῦ του. Ὁ 'Ισαὰκ εὑρίσκεται ἐμπρός του γονυκλινὴς ἢ ἐξηπλωμένος ἐπὶ βωμοῦ ἐκ προχείρως τοποθετημένων λίθων ἢ ξύλων, ἐνίοτε μὲ δεμένους τοὺς ὀφθαλμούς, ἕτοιμος νὰ δεχθῇ τὸ κτύπημα ἀπὸ τὴν πατρικὴν χεῖρα. Χείρ, διασχίζουσα τὰ νέφη εἰς τύπον εὐλογίας, συμβολίζει τὴν ἀποτρεπτικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀγγέλου, ἐνῷ ὄπισθεν θάμνων εἰκονίζεται κριός, «ὃν ὁ Θεὸς ὤφθη (ἐφρόντισεν) ἑαυτῷ εἰς ὁλοκάρπωσιν» (Γέν. κβ' 8). Ἡ αὐτὴ παράστασις, μὲ μικρὰς διαφορὰς εἰς τὰς λεπτομερείας, εὑρίσκεται καὶ εἰς μεταγενεστέρας τοιχογραφίας τῆς 'Ελλάδος, ὡς εἰς τὸν ναὸν τῶν ἁγίων 'Αποστόλων Καστορίας, ἁγίου Νικολάου Ξυδᾶ Κρήτης κ. ἄ., εἰς ἔξοχον ἑλληνιστικῆς τέχνης ψηφιδωτὸν τοῦ ΣΤ' αἰῶνος εἰς ἅγ. Βιτάλιον Ραβέννης, ὡς καὶ εἰς μικρογραφίαν τῆς Τοπογραφίας Κοσμᾶ τοῦ 'Ινδικοπλεύστου, ἀποκειμένης εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βατικανοῦ. Εἰς τὴν τελευταίαν μάλιστα ὑπάρχουν καὶ σκηναὶ ἀπὸ τὴν προετοιμασίαν τῆς Θυσίας, ἤτοι ἡ πορεία πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὑποδειχθέντα τόπον καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν ξύλων τῆς Θυσίας ὑπὸ τοῦ 'Ισαάκ, συμφώνως πρὸς τὴν διήγησιν τῆς Γενέσεως (κβ' 3-6). Πολυπληθέστεραι εἶναι αἱ ἀνάγλυφοι παραστάσεις τῆς Θυσίας εἰς σαρκοφάγους, ὡς ἡ τοῦ μουσείου τοῦ Λατερανοῦ, ἡ τοῦ Junius Bassus εἰς τὸ Βατικανόν, ἡ τῆς Santa Maria Maggiore, ἡ τοῦ μουσείου τῆς Σεβίλλης κ. ἄ., ὡς καὶ εἰς διάφορα ἀγγεῖα, κοσμήματα καὶ λοιπὰ ἀντικείμενα τῆς μικροτεχνίας καὶ κεραμικῆς, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται εἰς μουσεῖα τῆς 'Ιταλίας, τῆς Γαλλίας κ. ἄ.

Πόσον διαδεδομένη ἦτο ἡ παράστασις αὕτη, κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς ἰδίως χρόνους, ὅτε ἡ ζωγραφικὴ ἦτο καθαρῶς συμβολική, καὶ πόσην ἐπίδρασιν ἤσκει εἰς τὰς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν, μᾶς λέγει παραστατικώτατα ὁ Γρηγόριος Νύσσης· «εἶδον πολλάκις ἐπὶ Γραφῆς εἰκόνα τοῦ πάθους (ἐννοεῖ τὴν Θυσίαν τοῦ 'Αβραάμ, ἡ ὁποία συμβολίζει τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ) καὶ οὐκ ἀδακρυτὶ τὴν θέαν παρῆλθον, ἐνεργῶς τῆς τέχνης ὑπ' ὄψιν ἀγούσης τὴν ἱστορίαν» (Mansi XIII, σ. 10).

2. Φ ι λ ο ξ ε ν ί α τ ο ῦ 'Α β ρ α ά μ. Τὸ εἰκονογραφικὸν τοῦτο θέμα, διὰ τοῦ ὁποίου παριστάνεται συμβολικῶς ἡ 'Αγία Τριάς, εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένον εἰς τὴν χριστιανικὴν εἰκονογραφίαν. Εἰς τὰς περισσοτέρας γνωστὰς παραστάσεις εἰκονίζεται συνήθως τράπεζα, ὀρθογώνιος ἢ κυκλική, ἄλλοτε ἐστρωμένη καὶ ἄλλοτε ὄχι, περὶ τὴν ὁποίαν κάθηνται τρεῖς ἄγγελοι μὲ τὰς πτέρυγας ἀνεπτυγμένας ἢ συνεπτυγμένας. Μεταξὺ αὐτῶν, συμπαρακάθηνται ὁ 'Αβραὰμ καὶ ἡ Σάρρα, οἱ ὁποῖοι διακονοῦν τοὺς φιλοξενουμένους των. Πλησίον ἢ ὄπισθεν τῶν παρακαθημένων, ὑπάρχει ἐσχηματοποιημένον δενδρύλλιον, ἡ «δρῦς Μαμβρῆ», εἰς δήλωσιν τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον, κατὰ τὴν Γραφὴν (Γέν. ιη' 1), ἐσημειώθη τὸ ἐπεισόδιον, εἰς δὲ τὸ βάθος ἓν ἢ δύο ἀρχιτεκτονήματα ὑποκαθιστοῦν τὴν σκηνὴν τοῦ πατριάρχου. Παλαιοτέρα καὶ παραστατικωτέρα ἱστόρησις τῆς Φιλοξενίας ὑπάρχει εἰς τὸ ἀναφερθὲν ἤδη, ἑλληνιστικῆς τέχνης, ψηφιδωτὸν τοῦ ἁγ. Βιταλίου τῆς Ραβέννης. Τὸ κέντρον τῆς ὅλης παραστάσεως καταλαμβάνει πελώριον δένδρον (δρῦς), ὑπὸ τὸ ὁποῖον κάθηνται οἱ τρεῖς ἄγγελοι ὑπὸ μορφὴν ἀνθρώπου μὲ φωτοστέφανον περὶ τετραγωνικὴν τράπεζαν. Εἰς τὴν θύραν καλύβης, εὑρισκομένης εἰς τὸ δεξιὸν τῆς εἰκόνος, ἵσταται ἡ Σάρρα, προσβλέπουσα πρὸς τοὺς φιλοξενουμένους, ὁ δὲ 'Αβραὰμ βαδίζει πρὸς αὐτούς, ἔχων προτεταμένας τὰς χεῖρας, εἰς τὰς ὁποίας βαστάζει πινάκιον φαγητοῦ πλῆρες. Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ἔχομεν πλῆθος εἰκόνων τῆς Φιλοξενίας εἰς ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν τῆς 'Ορθοδοξίας, ὡς εἰς Ρωσίαν (μονὴ ἁγ. Τριάδος, πλησίον τῆς Μόσχας), κυρίως 'Ελλάδα (μουσεῖον Μπενάκη), Κρήτην (ναοὶ Τιμ. Σταυροῦ εἰς Τοπόλια, ἁγ. Νικολάου εἰς Νιὸ-Χωριό, Παναγίας εἰς Φρέν, ἁγ. 'Ιωάννου τοῦ Θεολόγου εἰς Πλεμενιανά, ἁγ. 'Αθανασίου παρὰ τὸ Κάνδαλον Χανίων, ἁγ. Φωτεινῆς ἐγγὺς μονῆς Πρέβελη, ἁγ. Κωνσταντίνου εἰς Κριτσᾶν Λασιθίου, Σωτῆρος Χριστοῦ εἰς Σμάρι 'Ηρακλείου, ἁγ. Γεωργίου εἰς Μοναστηράκι Ρεθύμνης, Παναγίας εἰς Μέρωναν καὶ Λατσίδαν, Κοιμ. Θεοτόκου εἰς Θρόνον κ.ἄ.), Κύπρον (Σπήλαιον ἁγ. Νεοφύτου εἰς 'Εγκλειστρον, ἁγ. Μαρίνα εἰς Ψεματισμένον κ.ἄ.).

3. Κ ό λ π ο ι τ ο ῦ 'Α β ρ α ά μ. Εἰκονογραφικὸν θέμα ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον δὲν εἶναι γνωστόν, εἶναι ὅμως ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητήσεως, ὅτι παραστάσεις τινὲς τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς εἶναι ἐμπνευσμέναι ἀπὸ τὴν γνωστὴν παραβολὴν τοῦ Εὐαγγελίου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ πτωχὸς Λάζαρος μετὰ τὸν θάνατόν του μετεφέρθη ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τοὺς κόλπους τοῦ 'Αβραάμ (Λουκ. ιστ' 22). Οὕτως, εἰς δύο ἀκιδογραφήματα, δημοσιευθέντα ὑπὸ τῶν F. Cabrol καὶ H. Leclercq εἰς τὸ Dictionnaire d' Archéologie Chrétienne et de Liturgie (II/11, σ. 2128), παριστάνεται εἰς μὲν τὸ πρῶτον ὁ λιθοβολισμὸς μάρτυρος, τοῦ ὁποίου ἡ ψυχή, ἐξερχομένη ἐκ τοῦ στόματος, ὁδηγεῖται ὑπὸ δύο ἀγγέλων εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ὕπερθεν εἰκονιζομένου 'Αβραάμ, εἰς δὲ τὸ δεύτερον δύο πρόσωπα, προφανῶς ὁ 'Αβραὰμ καὶ ὁ 'Ισαάκ, κάθηνται εἰς τὸν παράδεισον, ὁ ὁποῖος δηλοῦται διὰ δύο δενδρυλλίων, φέροντες ἐπὶ τῶν γονάτων των ἀνὰ δύο ψυχὰς ὑπὸ μορφὴν παιδίων, ἐνῷ εἰς τὸ δεξιὸν τῆς παραστάσεως ἄγγελος Κυρίου προσκομίζει καὶ ἄλλην ψυχήν.

ΟΙ ΚΟΛΠΟΙ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ. Τοιχογραφία Μονῆς Δοχειαρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. H. L e c l e r c q, Le sacrifice d' Abraham, ἐν DACL I,1, 1907, σ. 112—119. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, Anges, ἐν DACL, 1)II, 1907, σ. 2079-2161. C. D i e h l, Manuel d'art Byzantine, I, Paris 1925. Κ. Κ α λ ο κ ύ ρ η, Αἱ Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Κρήτης, 'Αθῆναι 1957, σ. 95—96 καὶ εἰκ. 67 εἰς τέλος. Εἰκόνας βλ. καὶ εἰς τὰ ἔργα. G. M i l l e t, Recherches sur l'iconographie de l'Evangile aux XIV, XV et XVI siècles, Paris 1916, εἰκ. 687, 688 καὶ 689. Σ τ.

Πελεκανίδου, Καστοριά, Α', Βυζαντιναὶ Τοιχογραφίαι, Θεσσαλονίκη 1953, Πίν. 191 καὶ 207. C. R. Morey, Early christian art, Princeton, New Jersey 1953, εἰκ. 178. Γ. Σωτηρίου, Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου, Ἀθῆναι 1953, Πίν. 72β καὶ 110α. A. Skira, La peinture byzantine, Genève (Suisse) 1953, σ. 192.

ΠΑΝ. ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ

(Λαογραφία) Ἡ φυσιογνωμία καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου Ἀβραὰμ εἶναι γνωστὰ στὸν ἑλληνικὸ λαὸ α) Ἀπὸ τὶς ἀφηγήσεις τῆς Π. Διαθήκης (Ἀβραὰμ καὶ Σάρρα, θυσία τοῦ Ἰσαάκ, γάμος τοῦ Ἰσαάκ, φιλοξενία τοῦ Ἀβραὰμ κ.λ.π.). β) Ἀπὸ τὰ σχετικὰ χωρία τῆς Κ. Διαθήκης (Βίβλος γενέσεως, ἱστορία τοῦ πτωχοῦ Λαζάρου κ. ἄ.). γ) Ἀπὸ τὶς εὐχὲς τῆς Ἐκκλησίας («ἐν κόλποις Ἀβραὰμ ἀναπαῦσαι»). δ) Ἀπὸ τὴν Ὑμνογραφία (Μέγας Κανών), τὰ κηρύγματα κ.ἄ.

Ἀπὸ τὶς πηγὲς αὐτὲς χρησιμοποιεῖ ὁ λαὸς διάφορες παροιμίες καὶ φράσεις ἢ εὐχές. Ὀνομάζει π. χ. «Σάρρα» κάθε στεῖρα γυναῖκα, ἰδιαίτερα ἡλικιωμένη («γριὰ Σάρρα»). Διατυπώνει τὴν ἔκφρασι «θυσία τοῦ Ἀβραὰμ» γιὰ κάθε βαρειὰ προσφορὰ ἢ ζημιά. Γιὰ ἕνα πλούσιο τραπέζι λέγει, ὅτι εἶχε ἐπάνω «τοῦ Ἀβραὰμ τὰ καλά» ἢ δίνει τὴν εὐχὴ νὰ ἔχῃ κανεὶς «τοῦ Ἀβραὰμ τὰ ἀγαθά», ἢ «Ἀβραμιαῖα καλά», ἰδιαίτερα στοὺς γάμους. Αὐτὸ ἀναφέρεται στὴν ἀπαρίθμησι τῆς περιουσίας τοῦ Ἀβραάμ, ποὺ γίνεται στὴ Γραφὴ (Γέν. ιβ' 16).

Ἄλλη εὐχή, ὅμοια μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ τῆς Νεκρωσίμου Ἀκολουθίας, εἶναι «νὰ πάῃ κανεὶς στοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ», ἀλλὰ κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο (Ματθ. α' 1) καὶ ἡ εἰρωνικὴ ἔκφρασις «Ὁ Ἀβραὰμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ», ποὺ λέγεται, ὅταν ἀντιμετωπίζῃ κανεὶς γενεαλογικὲς δύσκολες περιγραφές.

Ἀντίστοιχοι διεθνεῖς μῦθοι, σχετικοὶ μὲ τὰ ἱστορούμενα στὴ Βίβλο γιὰ τὸν Ἀβραάμ, ὑπάρχουν πολλοί. Βλ. γι' αὐτοὺς τὸ βιβλίο τοῦ J.G. Frazer, Folklore in the Old Testament, I, London 1919, σ. 134, 371, 374 καὶ 392.

Ἀξιόλογο γιὰ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία εἶναι τὸ γνωστὸ κρητικὸ μεσαιωνικὸ δρᾶμα «Ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ», ἔργο πιθανώτατα τοῦ Κορνάρου (ΙΖ' αἰών), ποὺ ἐγνώρισε πολλὲς ἐκδόσεις στὴ Βενετία κι' ἐψυχαγώγησε ἐπὶ αἰῶνες τὸν ἑλληνικὸ λαό. (Βλ. «Ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ», κριτικὴ ἔκδοσις Γ. Μέγα, ἀναθεωρηθεῖσα, Ἀθῆναι 1954).

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἀβραάμ, κόλποι. Κατὰ τὴν γνωστὴν παραβολὴν τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου (Λουκ. ιστ' 19-31), ὅταν ὁ πτωχὸς Λάζαρος ἀπέθανεν, οἱ ἄγγελοι «ἀπήνεγκον» αὐτὸν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ. Ἡ ἔκφρασις αὐτὴ ὑπονοεῖ ἴσως τὸ συμπόσιον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ μέγας οὗτος δίκαιος τῆς Π. Διαθήκης ἔχει τὴν τιμητικωτάτην θέσιν (πρβλ. Ἰω. ιγ' 23, 25, Πλινίου EP. 4, 22, 4).

Κατ' ἄλλους ἑρμηνευτάς, ἡ ἐν κόλποις Ἀβραὰμ ἀνάπαυσις δηλοῖ ἁπλῶς τὴν στοργήν, μεθ' ἧς ὁ πρωταθλητὴς οὗτος τῆς πίστεως δέχεται εἰς τὴν οὐράνιον βασιλείαν τοὺς μιμητάς του, ὡς πατὴρ αὐτῶν (Ρωμ. δ' 16. Πρβλ. καὶ Δ' Μακ. ιγ' 17). Ἡ ἔννοια τῆς λέξεως «κόλπος» ἔχει τὴν ἀπόχρωσιν τῶν σχέσεων γονέως πρὸς τέκνον ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ (πρβλ. Ἀριθ. ια' 12, Γ' Βασ. ιζ' 19, Θρῆν. β' 12).

Ὁ ὅρος πάντως εἶναι σπάνιος εἰς τὴν ραββινικὴν γραμματείαν, ἐνῷ ἀντιθέτως χρησιμοποιεῖται δαψιλῶς ὑπὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπαντᾷ συχνάκις εἰς τὰς νεκρωσίμους ἀκολουθίας ὅλων τῶν τύπων, ὡς καὶ εἰς τὰς ἐπιγραφάς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Reallexicon für Antike und Christentum, Stuttgart 1941 (1950), I, 27 κ. ἑξ. M. Miese, Im Schosse Abrahams, ἐν Oriental. Litteraturzeitung, 34 (1931), σ. 1018-21.

Ἀβραάμ, Ἀποκάλυψις. Ἰουδαϊκὸν ἀπόκρυφον, ἴσως τυχὸν ἐπεξεργασίας ἀργότερον ὑπὸ χειρὸς γνωστικοῦ τινος περὶ τὸ τέλος του. Χρονολογεῖται εἰς τὸν Α' μ.Χ. αἰῶνα καὶ σύγκειται ἐκ 32 κεφαλαίων, περιλαμβάνει δὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ, μὲ κυριώτερον τμῆμα τὴν διαθρυλουμένην ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτόν. Τὸ ἀπόκρυφον τοῦτο ἐσώθη εἰς σλαβονικὴν μετάφρασιν, εἶναι δὲ διάφορον ἔργον τῆς λεγομένης Ἀποκαλύψεως ἢ βίβλου τοῦ Ἀβραάμ, περὶ ἧς ἀναφέρει ὁ Ἐπιφάνιος (ἔκδ. Holl, II, σ. 75).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. G. H. Box, καὶ I. T. Landmans, Apocalypse of Abraham, Ed. with a translation from the Slavonic text and notes, London 1928.

Ἀβραάμ, Διαθήκη. Ἀπόκρυφον, πιθανώτατα ἰουδαϊκῆς προελεύσεως, διαλαμβάνον τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ, παρουσιαζομένην εἴς τινα σημεῖα ὁμοίαν πρὸς τὴν κατὰ τὴν παράδοσιν τελευτὴν τοῦ Μωϋσέως. Ὁ τίτλος ἄρα «Διαθήκη» εἶναι ἄστοχος.

Ὅταν ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ἐκδημίας τοῦ πατριάρχου, ἀνέλαβε νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν ψυχήν του ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Μὴ κατορθώσας ὅμως νὰ παραλάβῃ αὐτήν, ἔδωσε τὴν θέσιν του εἰς τὸν ἄγγελον τοῦ θανάτου. Ὁ Ἀβραάμ, πρὶν ἐκπνεύσῃ, εἶδεν ὅλην τὴν ὁρατὴν καὶ ἀόρατον κτίσιν, ἤτοι τὸν ὑλικὸν κόσμον, τὸν ᾅδην καὶ τὸν παράδεισον. Εἰς τὸν οὐρανὸν ὁδηγοῦν δύο ὁδοί, ἐκεῖ δέ, ὅπου αὗται διασταυροῦνται, εὑρίσκεται ὁ χρυσοῦς θρόνος τοῦ Ἀδάμ. Κριτὴς τῶν ψυχῶν εἶναι ὁ Ἄβελ, ἔχων ἑκατέρωθεν αὐτοῦ δύο ἀγγέλους, ἐξ ὧν ὁ εἷς σημειώνει καὶ ζυγίζει τὰς καλὰς πράξεις τῶν κρινομένων, ὁ δ' ἕτερος τὰς κολασίμους.

Ἡ Διαθήκη τοῦ Ἀβραὰμ διεσώθη εἰς τὴν ἑλληνικήν, τὴν ἀραβικήν, τὴν αἰθιοπικήν, τὴν σλοβενικὴν καὶ τὴν ρουμανικήν, δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ ἐγράφη πρωτοτύπως εἰς τὴν ἑλληνικήν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. EC, I, σ. 122, 3, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

«Ἀβραάμ, Θυσία». Βλ. «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ».

Ἀβραάμ. Ὁ ἐκ Μέμφιδος. Μαθητὴς τοῦ Παχωμίου (Δ' αἰών), κατὰ τὴν κοπτικὴν παράδοσιν. Διανύσας 23 ἔτη εἰς τὸ κοινόβιον, διῆλθεν ἀκολούθως ἄλλα 16 ὡς ἀναχωρητής, ζῶν ἐντὸς σπηλαίου καὶ ἐπιδιδόμενος εἰς τὴν κατασκευὴν ἁλιευτικῶν δικτύων. Ἀπέθανε μετὰ τὸ 345.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Patrologia Orientalis, Παρίσιοι 1907, I, σ. 377-379.

Ἀβραάμ. Ναρσῆς. Σῦρος, νεστοριανὸς θεολόγος, ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος τοῦ ἱδρυτοῦ της Ναρσῆ εἰς τὴν σχολὴν τῆς Νισίβεως, τὴν ὁποίαν διηύθυνεν ἐπὶ 60 ἔτη κατ' ἀποδοτικώτατον τρόπον. Ἐγεννήθη τὸ 449 καὶ ἀπέθανε τὸ 569. Ἔγραψεν ὑπομνήματα εἰς πολλὰ βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Τὰ ἔργα του ἀπωλέσθησαν. Διασωθὲν ὑπόλειμμά των φαίνεται ὅτι εἶναι ὡρισμένοι λειτουργικοὶ ὕμνοι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. EC, I, σ. 123 - 4.

Ἀβραάμ. Ὁ Μέγας. Νεστοριανὸς ἱδρυτὴς μοναστικῆς κινήσεως, γεννηθεὶς εἰς Κασκὰρ τὸ 491 ἢ 501 καὶ ἀποθανὼν τὸ 586. Οἱ μοναστικοὶ κανόνες, τοὺς ὁποίους ἐθέσπισε, διεσώθησαν καθ' ὅλην τὴν νεστοριανὴν Ἐκκλησίαν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 174, 5.

Ἀβραάμ. Ὁ ἐξ Ἀγβατάν. Καθολικὸς τῶν Ἀρμενίων (607—615). Διετέλεσε προηγουμένως ἐπίσκοπος εἰς Ρεστοῦνικ, πόλιν κειμένην νοτιοανατολικῶς τῆς λίμνης Βάν. Κατὰ τὴν πατριαρχίαν του, ἓν τμῆμα τῆς ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἀπεσχίσθη καὶ ἡνώθη μὲ τὴν ἑλληνικὴν ὀρθόδοξον. Αἱ τρεῖς ἐπιστολαί, τὰς ὁποίας ὁ Ἀβραὰμ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν πρωτουργὸν τῆς ἀποσχίσεως ἐπίσκοπον, ἀπεδείχθησαν ἀτελέσφοροι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. LTK, I, σ. 60.

Ἀβραάμ. Ὅσιος τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας, ζήσας τὸν ΙΒ' αἰῶνα. Διετέλεσεν ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Σωτῆρος, παρὰ τὸ Πσκώφ, ἱδρυθείσης ὑπὸ Νήφωνος, ἐπισκόπου Νοβγορόδ, τὸ 1154 ἢ 1156. Ἡ μνήμη του ἑορτάζεται ὑπὸ τῶν Ρώσων τὴν 24ην Σεπτεμβρίου.

Ἀβραάμ. Ρῶσος Ὅσιος, λάμψας ἐν Σμόλενσκ κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ ΙΒ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος († 21 Αὐγούστου 1220). Ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἀσκητικὸν στῖβον, ἀναδειχθεὶς μέγας ἀθλητὴς τῶν μοναστικῶν ἀρετῶν καὶ καταστὰς διαβόητος διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐκτὸς τῆς Γραφῆς, ἐμελέτα συστηματικῶς τοὺς Πατέρας, ἰδιαιτέρως δὲ τὸν Χρυσόστομον καὶ τὸν Ἐφραὶμ τὸν Σῦρον, ἡ πρὸς τοὺς ὁποίους πνευματικὴ του συγγένεια ἦτο καταφανής. Λόγῳ τῆς αἴγλης, ἥτις τὸν περιέβαλλεν, ὁ κλῆρος τῆς πόλεως τὸν ἐφθόνησε καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος τὸν ἔθεσεν εἰς ἀργίαν ἀπὸ τὰ ἱερατικὰ καὶ κηρυκτικά του καθήκοντα. Ἀλλ' ἡ κατάβασις αὕτη τοῦ λύχνου ἀπὸ τὴν λυχνίαν ὑπῆρξε προσωρινή. Ὁ Ὅσιος ἀποκατεστάθη μετά τινα καιρὸν καὶ ἀνέλαβε τὴν ἡγουμενίαν μιᾶς νεωστὶ ἱδρυθείσης μονῆς, τὴν ὁποίαν ὠργάνωσε μὲ αὐστηρότατον πνεῦμα. Τὸ Σμόλενσκ ἦτο τότε ἀνθηρὸν πνευματικὸν κέντρον, μὲ ἀκτινοβολίαν εἰς ὅλην

τὴν Ρωσίαν, ὁ δὲ Ἀβραὰμ τὸ ἐσφράγισε μὲ τὴν προσωπικότητά του, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος. Διήνυσε σχεδὸν ἀκριβῶς ἥμισυν αἰῶνα ὡς μοναχὸς καὶ ἐκοιμήθη ἐν εἰρήνῃ κατόπιν ἀσθενείας. Μεταξὺ ἄλλων ἐνδεικτικῶν τῆς πολλῆς του ἁγιότητος, ἦτο καὶ τὸ ὅτι, ἀφ' ὅτου εἶχε χειροτονηθῆ ἱερεύς, ἐτέλει τὴν θείαν λειτουργίαν καθημερινῶς. Τὸν βίον του συνέθεσεν ὁ μαθητής του Ἐφραίμ, ἀποτελοῦντα μίαν ἀπὸ τὰς πλέον τιμαλφεῖς πηγὰς τῆς ρωσικῆς ἁγιολογίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 181, ἔνθα καὶ ἡ παλαιοτέρα βιβλιογραφία. Γ. Π. Φεντότωφ, Σβιάτιε ντρεβνιέϊ Ρούσι, Νιοὺ Ἰόρκ 1960, σ. 61-71 (βιβλιογραφία ἐν σ. 238).

ΒΑΣ. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ

Ἀβραάμ. Ὁ ἐν Ροστώφ. Ρῶσος Ὅσιος, τοῦ ὁποίου ἡ μνήμη ὁρίζεται εἰς τὰ σλαβικὰ μηνολόγια τὴν 29ην Ὀκτωβρίου. Ὁ βίος του διεσώθη εἰς τρεῖς παραλλαγάς, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχαιοτέρα ἀνάγεται ἴσως εἰς τὸν ΙΔ' αἰῶνα. Αὗται γέμουν ἀμφιβόλων στοιχείων, δὲν εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ καθορισθῇ οὔτε ὁ αἰών, καθ' ὃν ἔζησεν ὁ ἅγιος. Μονάσας ἐπὶ μακρόν, μετέβη ἀκολούθως εἰς Ροστὼφ πρὸς εὐαγγελισμὸν τῶν εἰδωλολατρῶν, κτίσας ἐκεῖ καὶ μονήν. Τὸ λείψανόν του, εὑρεθὲν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Βσεβολὸδ Γεώργιεβιτς (1176 - 1212), εὑρίσκεται εἰς Ροστώφ.

Β. Μ.

Ἀβραάμ. Ὁ Βούλγαρος. Κατὰ τὰ σλαβικὰ μηνολόγια, ἡ μνήμη του τιμᾶται τὴν 6ην Μαρτίου καὶ τὴν 1ην Ἀπριλίου. Ἦτο βουλγαρικῆς καταγωγῆς καὶ ἐμαρτύρησε τὸ 1229, θανατωθεὶς ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν του, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν εἰς τὴν λεκάνην τοῦ Βόλγα καὶ εἶχον ἐξισλαμισθῆ. Ἔμποροι Ρῶσοι ἀνεκόμισαν τὸ λείψανόν του εἰς Βλαδιμίρ, ὅπου ὁ πρῖγκιψ Γεώργιος Βσεβολόδοβιτς καὶ ὁ ἐπίσκοπος Μητροφάνης (1227 - 1237) τὸ ἀπέθεσαν εἰς τὴν μονὴν Κνιαγκίνιν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 166.

Ἀβραάμ. Ἀβουλαφίας. Ἱσπανοϊουδαῖος καββαλιστής, γεννηθεὶς τὸ 1240 εἰς Σαραγόσσαν καὶ ἀποθανὼν τὸ 1292 εἰς Βαρκελώνην. Τυχοδιωκτικὴ καὶ ἀνήσυχος πνευματικῶς ἰδιοσυγκρασία, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀκόμη ἐμβαθύνει εἰς τὴν Βίβλον καὶ τὴν σχετικὴν ραββινικὴν ὑπομνηματογραφίαν, ἐπεχείρησεν εἰς νεαρὰν ἡλικίαν μακρὸν ταξίδιον, πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ διαθρυλουμένου ποταμοῦ Σαββατίωνος, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ὁποίου κατῴκουν δῆθεν δέκα ἐκ τῶν ἀρχαίων φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ Ἀβραάμ, ἐπιστρέφων, διῆλθεν ἐξ Ἑλλάδος καὶ παρέμεινεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔνθα ἐπεδόθη εἰς συστηματικὰς μελέτας μετ' ἀπλήστου δίψης, μὴ ἀφήσας κλάδον τοῦ ἐπιστητοῦ, τὸν ὁποῖον νὰ μὴ σπουδάσῃ. Μεταξὺ ἄλλων, ἐνεβάθυνεν εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη. Ἡ ἀπὸ τοῦ 1260 ἕως τοῦ 1270 ἀκολούθως παραμονή του εἰς Βαρκελώνην συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἑλκυσθῇ ἀπὸ τὴν ἀνθοῦσαν ἐκεῖ καββαλιστικὴν κίνησιν καὶ νὰ συναρπασθῇ τελείως ἐκ τοῦ μαγικοῦ αὐτόχρημα τούτου εἴδους θεολογίας. Κατέστη οὕτως ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐκπρόσωπος τῆς λεγομένης «προφητικῆς Καββάλας», προσπαθήσας κατὰ συγκλονιστικὸν ἀληθῶς τρόπον νὰ συνδυάσῃ τὸν ὀρθολογισμὸν τοῦ μεγάλου Μαϊμωνίδου μὲ τὸν ἀχαλίνωτον μυστικισμὸν αὐτῆς. Ἀσχολούμενος ἰδίως μὲ τὴν συγκομιδὴν προφητειῶν ἐκ συνδυασμῶν τῶν ἀποτελούντων τὸ θεῖον ὄνομα ψηφίων, ἐσχημάτισε τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἦτο ὁ Μεσσίας, καὶ προεῖπεν, ὅτι τὸ 1290 θὰ ἐσῴζετο δι' αὐτοῦ ὁ κόσμος. Ἡ μέθη τῶν ὁραματισμῶν τούτων τὸν ἐξήγαγεν εἰς ἕνα παρανοϊκὸν χῶρον, ὅπου ἦτο ἀδύνατον νὰ τὸν παρακολουθήσουν οἱ ἀκροαταί του, οἱ ὁποῖοι δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἦσαν πάντοτε εὐάριθμοι. Τὸ 1280 μετέβη εἰς Ρώμην, ὅπου προσεπάθησε νὰ παρασύρῃ εἰς τὰς ἰδέας του τὸν πάπαν Νικόλαον Γ' (κατ' ἄλλους Μαρτῖνον Δ'), ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ κινδυνεύσῃ νὰ θανατωθῇ. Ἐπεσκέφθη ἐπίσης πάλι τὴν Ἑλλάδα.

Ἀβραάμ. Ὁ ἐξ Ἁγίας Κλάρας. Κατὰ κόσμον, Johann Ulrich Megerle. Αὐγουστινιανὸς ἱερομόναχος (1644-1709), σπουδάσας φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν εἰς Πράγαν καὶ Βιέννην. Ὑπῆρξε μέγας ἱεροκῆρυξ, διακριθεὶς καὶ εἰς τὴν συγγραφήν. Τὸ ὕφος τῶν κειμένων του εἶναι ἐκρηκτικὸν καὶ ἐξηγεῖ τὴν συναρπαστικὴν δύναμιν τοῦ προφορικοῦ του λόγου. Τὸ κυριώτερον μειονέκτημά του εἶναι ἡ πληθωρικὴ παρεμβολὴ θύραθεν στοιχείων εἰς τὴν διδασκαλίαν του. Πλήρης ἔκδοσις τῶν πολυαρίθμων καὶ ποικίλου περιεχομένου ἔργων του δὲν ἔγινεν εἰσέτι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. LTK, I, σ. 64, 5.

Ἀβραάμ. Ὁ ἐκ Καισαρείας ἱερεύς. Μετέφρασεν εἰς τὴν τουρκικὴν δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων καὶ ἐξέδωκε διὰ τοῦ πατριαρχικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τυπογραφείου δύο βιβλία: τὸ «Ἐξομολογητάριον» Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, ὑπὸ τὸν τίτλον «Βιβλίον ψυχωφελέστατον, περιέχον διδασκαλίαν πρὸς τὸν πνευματικὸν κ.λ.π.» τὸ 1799 καὶ τὸ γνωστὸν «Θύρα τῆς μετανοίας», ὑπὸ τὸν τίτλον «Θύρα τῆς μετανοίας Τοβπὲ ἠτμενὶν καπησὶ κ.λ.π.», τὸ 1818.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Μ. Γεδεών, Πατριαρχικαὶ ἐφημερίδες, Ἀθῆναι 1936 - 1938, σ. 353 - 354 καὶ 386. S. Salaville - E. Dalleggio, Karamanlidika, Ἀθῆναι 1958, σ. 102 - 104 καὶ 185 - 187.

ΙΟΡΔ. Τ. ΠΑΜΠΟΥΚΗΣ

Ἀβραάμ. Ἴβν Ἔσδρα. Βλ. Ἴβν Ἔσδρα Ἀβραάμ.

Ἀβρααμῖται. Αἵρεσις τοῦ Θ' αἰῶνος, ἱδρυθεῖσα ὑπό τινος Ἀβραὰμ ἐξ Ἀντιοχείας εἰς τὴν Συρίαν. Ἡ βάσις της ἦτο ἡ ἄρνησις τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ. Τὰ ἴχνη της ἐκλείπουν τὸν ΙΑ' αἰῶνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. LTK, I, σ. 65.

Ἀβρααμῖται. Θεϊσταὶ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἰς Βοημίαν. Ἦσαν κυρίως πρώην διαμαρτυρόμενοι καὶ Ἰουδαῖοι. Ἐσεμνύνοντο, ὅτι εἶχον τὴν ἁγνὴν θρησκείαν, τὴν ὁποίαν ἐξεπροσώπει ὁ Ἀβραὰμ πρὸ τῆς περιτομῆς. Ἠρνοῦντο πολλὰ ἐκ τῶν θεμελιωδεστάτων τμημάτων τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τοὺς διέλυσε διὰ σκληρῶν μέτρων ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκῖσκος Ἰωσὴφ Β' (1783). Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἐπέστρεψαν εἰς τὸν χριστιανισμόν, οἱ πλεῖστοι ὅμως ἀπέθανον ἀμετάπειστοι, μεθ' ὃ ἡ αἵρεσίς των ἐξέλιπεν ἐντελῶς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 187, 8.

Ἀβρααμιτῶν, Μονή. Βλ. Ἀχειροποιήτου, Μονή.

Ἀβραάμωφ Ἀλεξέεβιτς, Νικολάϊ. Ρῶσος ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικός, γεννηθεὶς τὸ 1812 εἰς τὸ Κουργκὰν (Τομπόλσκ) καὶ ἀποθανὼν τὸ 1870 εἰς τὸ Σεμιπαλάτινσκ. Ἐνδιέτριψε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς Σιβηρίαν.

Ἀβρακαδάβρα. Μαγικὴ λέξις, ἐνέχουσα δύναμιν δαιμονικὴν κατὰ τῆς κακῆς τύχης καὶ τῶν ἀσθενειῶν. Πρῶτος ὁ γνωστικὸς ἰατροφιλόσοφος Σερένικος Σαμμώνικος, ὀπαδὸς τῆς αἱρέσεως τοῦ Βασιλείδου, συνέστησε τὴν χρῆσιν ταύτης διὰ θεραπευτικοὺς σκοπούς. Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἔτυχε μεγάλης θρησκευτικῆς χρήσεως.

Κ. Χ.

Ἀβραμᾶκος Ἀθανάσιος. Ἱερεύς, Οἰκονόμος ἐκ Μάνης. Ἐγκατασταθεὶς εἰς Καλαμάταν πρὸ τοῦ 1870, ὑπηρέτησεν ὡς ἱεροδιάκονος καὶ πρωθιερεὺς τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Σωτῆρος. Αὐτοδίδακτος προφανῶς, ἀλλ' εὐρυτάτης μορφώσεως, θεολογικῆς καὶ ἐγκυκλοπαιδικῆς, διεκρίθη καὶ ὡς θρησκευτικὸς συνεργάτης τῶν καλαματιανῶν ἐφημερίδων, εἰς τὰς ὁποίας ἐδημοσίευεν ἐπίκαιρα ἄρθρα καὶ μελέτας, ὡς συγγραφεὺς καὶ ὡς ἱεροκῆρυξ. Ὡς ἱεροδιάκονος, τὸ 1880, ἐδημοσίευσε σειρὰν ἄρθρων εἰς τὴν ἐφημερίδα «Δῆμος» μὲ τὸν τίτλον: «Ὁ Ἱερὸς Κλῆρος», εἰς δὲ τὴν ἐφημερίδα «Φαραί» μελέτην «Περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου»,

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΒΡΑΜΑΚΟΣ

ὅπου ἀνέπτυσσε τὰ καθήκοντα τῶν κληρικῶν καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τῆς Πολιτείας ἔναντι τοῦ Κλήρου καὶ διετύπωνεν ὡρισμένας τολμηρὰς κάπως ἀπόψεις περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ Κλήρου. Ἐδημοσίευσεν ἀκόμη λαογραφικά-θρησκευτικὰ σημειώματα, ὅπως «Τὰ Χριστούγεννα καὶ οἱ Καλλικάτζαροι ἐν Λακωνίᾳ», κ.ἄ. Ἐξέδωσεν εἰς ἰδιαίτερα τομίδια τοὺς λόγους του «Περὶ αἰωνίου ζωῆς καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου», «Περὶ πίστεως, ἔργων καὶ ἀγάπης», «Περὶ τοῦ Ἐσταυρωμένου» καὶ ἄλλους «οὐχὶ χάριν συμφέροντος ὑλικοῦ, ἀλλὰ χάριν τῆς ἐξυψώσεως τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τοῦ λαοῦ» ὡς ἔγραφεν. Ὁ Ἀθ. Ἀβραμᾶκος ἀφῆκεν ἀνέκδοτα, ἐχάθησαν δὲ προφανῶς, ἀρκετὰ ἔργα του ἠθικο-θρησκευτικοῦ περιεχομένου, καθ' ὅσον εἰς πρόλογον τοῦ βιβλίου του «Ὁ Ἰησοῦς καὶ τὰ παιδία» (ἐξεδόθη τὸ 1872) τονίζει, ὅτι τὸ ἔργον αὐτὸ «εἶναι ἓν ἐκ τῶν πολλῶν βιβλίων, ἅπερ ἄχρι τοῦδε δι' ἱδρώτων ἀιρύτων συνέγραψα...». Ὁ κληρικὸς οὗτος εἰργάσθη καὶ ὡς ἱεροκῆρυξ, ὁμιλῶν ἄλλοτε εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου (Καλογραιῶν) καὶ ἄλλοτε εἰς τὸν ναὸν τῆς Ὑπαπαντῆς κατὰ τὰς Κυριακάς, ἐνῷ εἰς ἄλλας ἡμέρας ὡμίλει εἰς εἰδικὰς θρησκευτικὰς συγκεντρώσεις, ὅπως πληροφορούμεθα ἀπὸ ἀνταπόκρισιν τοῦ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Δαφνὼν» κρυπτομένου τότε ἐμπόρου καὶ κατόπιν μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος Ἰεζεκιὴλ Βελανιδιώτου, τοῦ κατὰ κόσμον Παν. Φ. Στρούμπου, ὁ ὁποῖος ἔγραφεν εἰς ἀθηναϊκὴν ἐφημερίδα: «Ὁ αἰδεσιμώτατος Οἰκονόμος καὶ Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος Ἀθ. Ἀβραμᾶκος ἤρξατο κατὰ Κυριακὴν θρησκευτικῶν ὁμιλιῶν, συγκεντρώνων πολυπληθὲς ἀκροατήριον...». Τὰ κηρύγματα τοῦ Ἀβραμάκου ἐγίνοντο εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, δι' αὐτὸ δὲ κυρίως καὶ παρηκολουθοῦντο ἀπὸ πλῆθος κόσμου, ὁ ὁποῖος εὐκόλως τὰ κατενόει. «Ὁ αἰδεσιμώτατος Οἰκονόμος Α. Ἀβραμᾶκος ἤρχισε πρακτικὴν διδασκαλίαν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, εἰς τὸν Ἅγιον Κωνσταντῖνον», ἔγραφε καλαματιανὴ ἐφημερίς, χαιρετίζουσα μὲ σχόλιόν της τὸ γεγονός. Εἴτε ὅμως διότι τὰ κηρύγματα ἐγίνοντο εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, εἴτε διότι ὁ Ἀβραμᾶκος ὑπεστήριζε τολμηρὰς ἀπόψεις εἰς ὡρισμένα θρησκευτικο-κοινωνικὰ θέματα, εἴτε διότι εἶχε μερικὰς νεωτεριστικὰς ἀπόψεις διὰ τὸν Κλῆρον καὶ τὰς ὑποχρεώσεις του πρὸς τὸν λαόν, προεκάλεσαν ὄχι μόνον ζωηρὰν ἐντύπωσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπικρίσεις, αἱ ὁποῖαι διετυπώθησαν δημοσίᾳ ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ καλαματιανοῦ τύπου. Καὶ ὁ Ἀβραμᾶκος κατηγορήθη ἀπὸ τὸν φοιτητὴν τῆς Θεολογίας Γρ. Ἀλιφέρην ὡς «διαμαρτυρόμενος». Ἠναγκάσθη τότε ὁ Ἀβραμάκος νὰ προβῇ εἰς «ἀνασκευὴν τῶν κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν», ἀλλὰ καὶ εἰς διευκρινήσεις τῶν κατὰ καιροὺς διακηρυχθέντων ὑπ' αὐτοῦ. Τὸ κείμενον τῆς «ἀνασκευῆς» δὲν ἐκρίθη, ὡς φαίνεται, ἐπαρκὲς ἀπὸ τοὺς κατηγόρους του καὶ οὕτω ὁ Ἀβραμᾶκος ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς «ὁμολογίαν πίστεως». Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὁ Ἀβραμᾶκος νὰ εἶχεν ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὰς δοξασίας τῶν Διαμαρτυρομένων, ἀπὸ τὴν σύζυγόν του, ἡ ὁποία ἦτο διαμαρτυρομένη καὶ προσῆλθεν εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν, βαπτισθεῖσα τὸ θέρος τοῦ 1895, ὅπως πληροφορούμεθα ἀπὸ ἀνταπόκρισιν τοῦ «Δαφνῶνος» εἰς ἀθηναϊκὴν ἐφημερίδα, ἡ ὁποία γράφει: «Ἐν Καλάμαις προσῆλθεν εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ ἐβαπτίσθη ἡ σύζυγος τοῦ Πρωθιερέως καὶ διδασκάλου εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν κ. Α. Ἀβραμάκου καὶ μετωνομάσθη Καλλιόπη».

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ἐφημερίδες Καλαμάτας: Δῆμος, 110-114, 2 Ἀπρ.—1 Μαΐου 1880, Φαραί, ἀριθ. φ. 119-152, 23 Ν)βρίου 1897—23 Αὐγ. 1898, Εὐνομία, φ. 33, 21 Μαΐου 1895, Φαραί, 13 Αὐγ. 1895, Παλιγγενεσία Ἀθηνῶν, ἀρ. φ. 9302, 24 Ὀκτ. 1894 καὶ 9544, 28 Ἰουν. 1895, Νεφέλη Καλαμάτας, 8 Αὐγ. 1899, Περιοδικὸν Ἱερὸς Σύνδεσμος, ἔτος ΣΤ', ἀρ. φ. 1, 15-19.

Μ. Η. ΦΕΡΕΤΟΣ

Ἀβραμᾶκος Ἀντώνιος. Υἱὸς τοῦ κληρικοῦ Ἀθ. Ἀβραμάκου. Ἐσπούδασε ζωγραφικὴν εἰς τὴν Σχολὴν Καλῶν Τεχνῶν, ἀκολούθως δὲ ἐγκατασταθεὶς εἰς Καλαμάταν ἵδρυσεν ἐργαστήριον ζωγραφικῆς καὶ φωτογραφίας. Ἔδρασεν ὡς προσωπογράφος καὶ ἁγιογράφος. Ἔργα του ὑπάρχουν εἰς ναοὺς τῆς Καλαμάτας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ἐφημ. Καλαμάτας Καθημερινή, ἀρ. φ. 5, 23 Ἀπρ. 1899, σελ. 3.

Μ. Η. Φ.

«Ἀβραμιαῖοί ποτε...». Εἱρμὸς τῆς Ζ' ᾠδῆς ἀπὸ τὰς Καταβασίας «Χοροὶ Ἰσραήλ...», αἵτινες ψάλλονται κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως καὶ προεορτίως εἰς ἦχον Δ', μὲ βάσιν τονικὴν τὸν φθόγγον Βου.

Α βρα μι αι οι πο τε εν Βα βυ
λω νι παι δες κα μι νῦ φλογα κα τε πα τη
σαν και υ μνῦντες ε ψααλλον κ.λ.π.

καμίνου φλόγα κατεπάτησαν, καὶ ὑμνοῦντες ἔψαλλον, ὁ τῶν πατέρων Θεός, εὐλογητὸς εἶ.

Σ. Π.

Ἀβράμιος. Ὁ Κιδυναῖος. Μέγας ἀσκητὴς τοῦ Δ' αἰῶνος (296-366). Κατήγετο ἐξ ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας τῆς Ὀσροηνῆς Ἐδέσσης. Ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τῶν γονέων του νὰ συνάψῃ γάμον, ἐγκατέλειψε μετὰ μίαν ἑβδομάδα τὴν σύζυγόν του καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν ὕπαιθρον, ὅπου ἔζησεν ὡς ἀναχωρητὴς ἐπὶ δέκα καὶ πλέον ἔτη. Ὁ ἐπίσκοπος Ἐδέσσης τοῦ ἀνέθεσε τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς πολίχνης Βὲθ-Κιδυνὰ (τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὸν ἑλληνικὸν βίον του). Ὁ Ἀβράμιος ἡλίευσε τοὺς κατοίκους της εἰς Χριστὸν καὶ μετὰ πάροδον ἔτους ἔφυγε πάλιν εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου συνέχισε τὴν αὐστηροτάτην ἄσκησιν. Ἡ μνήμη του ἑορτάζεται τὴν 29ην Ὀκτωβρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. P. Bedjan, Acta martyrum et sanctorum, VII, Παρίσιοι 1896, σ. 465 κ. ἑξ. Delehaye, Synax. Eccl. Constantin., Βρυξέλλαι 1902, σ. 173-176.

(Εἰκονογραφία). Ὁ Ὅσιος Ἀβράμιος εἰκονίζεται μὲ τοὺς χοροὺς τῶν ὁσίων μοναχῶν καὶ ὡς «ἔγκλειστος» εἰς καλύβην (βλ. Ἱστορημένον Μηνολόγιον Ὀκτωβρίου, τῆς Ἐθν. Βιβλιοθ. Βιέννης, τοῦ ΙΑ'-ΙΒ' αἰῶνος, εἰς W. Felicetti-Liebenfels, Byzant. Ikonenmalerei, Graf, 1956, πίναξ 14). Ἡ καλύβη, μικρῶν διαστάσεων, μὲ στέγην ἐκ κεράμων, ἔχει στενὸν ἀνοικτὸν παράθυρον, πλησίον τοῦ ὁποίου κρέμαται σκεῦος διὰ τὰ «ἐλέη» τῶν χριστιανῶν. Ἐκ τοῦ παραθύρου προβάλλει ἀσκητικὴ μορφὴ γέροντος «μακρυγένη καὶ ὀξυγένη», διδάσκοντος (πρβλ. καὶ Διονυσίου, Ἑρμηνεία, σ. 163, 293, Κόντογλου, Ἔκφρασις, Α', σ. 342).

Α. Π.

(Συναξάριον). *Οὗτος ὁ Ἅγιος Ἀβράμιος ἦτον υἱὸς γονέων χριστιανῶν. Παίρνοντας δὲ διὰ γάμου γυναῖκα, χωρὶς νὰ θέλῃ, ἀφῆκεν ὅλα τὰ τοῦ κόσμου διὰ τὸν τοῦ Χριστοῦ πόθον καὶ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ἔρημον. Κλείσας δὲ τὸν ἑαυτόν του μέσα εἰς μίαν μικρὰν καλύβην, ἐμεταχειρίζετο κάθε σκληραγωγίαν καὶ ἄσκησιν. Ἀφ' οὗ δὲ ἐπέρασεν ἐν τῇ ἀσκήσει πενήντα χρόνους, ἐχειροτονήθη ἱερεύς, καὶ ἔπειτα ἐπίσκοπος καὶ ποιμήν, χωρὶς νὰ θέλῃ, ἑνὸς χωρίου, καλουμένου Ταινία. Τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὴν Λάμψακον κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον, ἤτοι κατὰ τὴν θάλασσαν τοῦ Μαρμαρᾶ. Διὰ δὲ τὴν σωτηρίαν τῶν ἐν τῇ Ταινίᾳ ἀνθρώπων, πολλὰ κακὰ καὶ πειρασμούς, πολλὲς φορὲς ἔπαθεν ὁ ἀοίδιμος. Καὶ γὰρ οἱ ἐκεῖ κατοικοῦντες ἦτον βυθισμένοι εἰς τὴν πλάνην τῆς εἰδωλολατρίας. Ἀφ' οὗ δὲ ἐφώτισεν αὐτοὺς μὲ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος, φλογιζόμενος ἀπὸ τὸν πόθον τῆς ἡσυχίας, ἔφυγε κρυφίως καὶ ἐπῆγε πάλιν εἰς τὸ παλαιόν του ἡσυχαστήριον. Ὅπου, πολλὰ πειρασθεὶς ἀπὸ τοὺς Δαίμονας, ἀνώτερος διεφυλάχθη ἀπὸ τοὺς πειρασμούς των. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κατὰ σάρκα ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀπέθανε, καὶ ἄφησεν ἕνα παιδίον θηλυκὸν ἕως ἑπτὰ χρόνων, διὰ τοῦτο ὁ Ὅσιος ἐπῆρε τὸ παιδίον αὐτό, Μαρίαν ὀνομαζομένην, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὴν ἕνα μικρὸν κελλάκι ἔξω τοῦ κελλίου του διὰ νὰ ἡσυχάζῃ. Καὶ διὰ τοῦ παραθυρίου ἐδίδασκεν αὐτήν, καὶ ἐπαρακίνει τοὺς*

πνευματικοὺς ἀγῶνας τῆς ἀσκήσεως. Ὅταν δὲ ἔφθασεν εἰς τὸν εἰκοστὸν χρόνον τῆς ἡλικίας της, ἐσυνέβη νὰ πέσῃ μὲ ἕνα εἰς πορνείαν. Ὅθεν, ἐκ τούτου ἀπελπισθεῖσα, ἔφυγε κρυφίως καὶ ἐπῆγεν εἰς ἕνα πορνοστάσιον καὶ ἐκεῖ εὑρίσκετο ὁμοῦ μὲ ἄλλας πόρνας γυναῖκας. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀβράμιος, ἐνδυθεὶς σχῆμα στρατιώτου, καὶ ἄλογον καβαλλικεύσας, ἐπῆγε καὶ εὗρεν αὐτήν, ἀγνοοῦσαν ἀγνοούμενος. Διὰ παρακινήσεως λοιπὸν ἐδικῆς του ἠλευθέρωσεν αὐτὴν καὶ τὴν ἐγύρισεν ἀπὸ τὸ πτῶμα εἰς τὸ πρότερον κελλάκι της. Τόσην δὲ μετάνοιαν ἔδειξεν ἡ ἀοίδιμος, ὥστε ὁπού, μετὰ ὀλίγους χρόνους, ἠξιώθη καὶ ἔκαμνε μεγάλα θαύματα. Μὲ τοιοῦτον λοιπὸν βίον ἀσκητικὸν καὶ ἀποστολικὸν τελειώσας τὸν δρόμον ὁ Ὅσιος Ἀβράμιος, ἀνεπαύθη ἐν εἰρήνῃ. Μετὰ ὀλίγον καιρόν, ἀνεπαύθη καὶ ἡ μακαρία αὐτοῦ ἀνεψιά.

(ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

Σαρκὸς νεκρώσας Ἀβράμιος πᾶν μέλος,
θανὼν συνοικεῖ τοῖς ἀσάρκοις Ἀγγέλοις.
Ἀφεῖσα σαρκὸς τοὺς ἐραστὰς Μαρία,
ψυχῶν ἐραστῇ μυστικῶς περιπλέκει.

Κοντάκιον

(Ἦχος γ΄. Ἡ Παρθένος σήμερον)

Ἐν σαρκί, ὡς Ἄγγελος, ἐπὶ τῆς γῆς ἀνεφάνης,
καὶ ἀσκήσας, γέγονας πεφυτευμένον ὡς ξύλον,
ὕδατι τῆς ἐγκρατείας καλῶς αὐξήσας,
ῥεύμασι τῶν σῶν δακρύων ῥύπον ἐκπλύνας·
διὰ τοῦτο ἀνεδείχθης,
δοχεῖον θείου, Ἀβράμιε, πνεύματος.

Ἀβράμιος. Ὁ Καρρῶν. Ἐγεννήθη περὶ τὸ 350 εἰς Μεσοποταμίαν, ἀπέθανε δὲ ὀλίγον μετὰ τὸ 422 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ταφεὶς εἰς τὴν ἕδραν τῆς ἐπισκοπῆς του. Ἀσκητεύσας ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας, μετέβη εἰς χωρίον τοῦ Λιβάνου, πλησίον τῆς Ἐμμέσσης, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι ἦσαν εἰδωλολάτραι, καὶ ἐσαγήνευσεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν. Μετὰ τρία ἔτη, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἔρημον, ἀλλὰ ἡ φήμη του εἶχε τόσον ἁπλωθῆ, ὥστε, παρὰ τὴν θέλησίν του, ἐτοποθετήθη ἐπίσκοπος εἰς Κάρρας (Χαρρὰν) τῆς Μεσοποταμίας, πόλιν διαβόητον διὰ τὸν θρησκευτικόν της συγκρητισμόν. Ἡ ἄκρα ὅμως ὁσιότης του καὶ ἡ ἀκοίμητος φροντίς του ἐπέδρασαν καὶ μετεμόρφωσαν τὴν πόλιν εἰς πρότυπον ὀρθοδοξίας. Ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος ὁ Β΄ ἐκάλεσε τὸν Ἀβράμιον εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ὑποδεχθεὶς αὐτὸν μὲ μεγάλας τιμάς. Ὅταν δὲ μετ᾿ ὀλίγον ὁ ἅγιος ἀπέθανε, συνώδευσεν αὐτοπροσώπως τὸ σεπτὸν σκῆνος μέχρι τοῦ λιμένος, ἀπὸ ὅπου μετεφέρθη τοῦτο διὰ πλοίου, καὶ διεφύλαξεν, ὡς ἀναφέρει ὁ Σωκράτης, παλαιὸν ἔνδυμα τοῦ μεγάλου ἀσκητοῦ, εἰς εὐλαβῆ ἀνάμνησιν. Τὸ Συναξάριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁρίζει τὴν μνήμην του τὴν 14ην Φεβρουαρίου, περιέχει δὲ πολλὰς ἀνακριβείας προφανοῦς χαρακτῆρος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I. σ. 166,7.

(Συναξάριον). *Οὗτος ἦτον κατὰ τοὺς χρόνους Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου ἐν ἔτει υ΄ (400), καταγόμενος ἀπὸ τὴν πόλιν Κῦρον, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη, καὶ ἐσύναξε τὸν πλοῦτον τῆς ἀσκητικῆς πολιτείας καὶ ἀρετῆς. Μὲ τόσην γὰρ ἀγρυπνίαν καὶ ὁλονύκτιον στάσιμον καὶ νηστείαν κατεδαπάνησε τὸ σῶμα του ὁ μακάριος, ὥστε ὁποὺ ἔμεινεν ἀκίνητος εἰς πολλοὺς χρόνους, χωρὶς νὰ ἠμπορῇ νὰ περιπατῇ. Μανθάνοντας δέ, πῶς ἦτον ἕνα χωρίον κοντὰ εἰς τὸ βουνὸν τοῦ Λιβάνου, γεμᾶτον ἀπὸ εἴδωλα, ἐπῆγεν ἐκεῖ, καί, πιάνοντας μὲ πληρωμὴν ἕνα ὀσπίτιον, ἐκάθισεν, ἡσυχάζων τρεῖς ἡμέρας· κατὰ δὲ τὴν τετάρτην, ἐνῷ ἔβγαινεν ἥσυχος, πρῶτον μὲν πιασθείς, ἐχώσθη μὲ χῶμα ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ εἰδωλολάτρας. Ἔπειτα δὲ ἐπροστάζετο ἀπὸ αὐτοὺς ἀναγκαστικῶς νὰ φύγῃ μακρὰν ἀπὸ λόγου των· ἐλθόντες ὅμως τότε ἐκεῖ οἱ τὰ χαράτζια μαζώνοντες, ἔδερνον ἀσπλάχνως τοὺς ἐγκατοίκους, ζητοῦντες ἀπὸ αὐτοὺς τὰ βασιλικὰ δοσίματα. Ὁ δὲ Ὅσιος Ἀβράμης, σπλαχνισθείς, ἔδωκεν εἰς τοὺς φορολόγους τὰ χαράτζια ἐκείνων καὶ ἔτσι ἠλευθέρωσεν ἀπὸ τοὺς δαρμοὺς τοὺς τιμωρητάς του.*

Ἐκεῖνοι δέ, βλέποντες τοῦτο, ὑπερεθαύμασαν τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Ὁσίου· ὅθεν, ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης γενόμενοι χριστιανοί, εὐθὺς ἔκτισαν καὶ ἐκκλησίαν, καὶ ἠνάγκαζον αὐτὸν νὰ γίνῃ εἰς αὐτοὺς ἱερεύς. Ὁ δὲ Ὅσιος, ἱερωθείς, τρεῖς χρόνους ἐκάθισεν ἐκεῖ καί, καλῶς αὐτοὺς πρὸς τὴν εὐσέβειαν ὁδηγήσας καὶ στερεώσας, πάλιν ἐγύρισεν εἰς τὸ ἀσκητικόν του κελλίον, ἀφήσας εἰς ἐκείνους ἄλλον ἱερέα, ἀντὶ τοῦ ἑαυτοῦ του. Μὲ τοιαῦτα λοιπὸν θεάρεστα ἔργα διαλάμψας ὁ Ὅσιος, ἔγινεν ἐπίσκοπος τῶν Καρρῶν, ἡ ὁποία ἦτον πόλις τῆς Παλαιστίνης γεμάτη ἀπὸ εἴδωλα· ἀπελθὼν δὲ ἐκεῖ, μὲ μυρίους πόνους καὶ μὲ θεοπνεύστους διδασκαλίας ἐπέστρεψε τοὺς ἐγκατοίκους εἰς τὴν εὐσέβειαν ἐν ὀλίγῳ καιρῷ καὶ τοὺς ἐπρόσφερεν εἰς τὸν Κύριον, διὰ τῶν ἔργων πρῶτον αὐτοὺς διδάσκων. Εἰς ὅλον γὰρ τὸν καιρόν, κατὰ τὸν ὁποῖον ἦτον ἀρχιερεύς, οὔτε ψωμίον ἔτρωγεν, οὔτε ὄσπρια, οὔτε χορτάρια μαγειρευμένα ἀπὸ φωτίαν, ἀλλὰ μόνον ἔτρωγε μαρούλια καὶ πικρίδας καὶ μακεδονήσια καὶ ἄλλα ὅμοια χορτάρια ὠμά, ἔπινε δὲ καὶ ὀλίγον νερόν. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος, ἀκούσας τὰ περὶ αὐτοῦ, τὸν ἐκάλεσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἐκεῖ λοιπὸν ὁ Ὅσιος ἀπελθὼν καὶ ὀλίγον καιρὸν ζήσας, παρέδωκε τὴν ψυχήν του εἰς χεῖρας Θεοῦ. Τὸ δὲ σῶμα του ἔπεμψεν εἰς τὴν πόλιν τῶν Καρρῶν μετὰ μεγάλης τιμῆς ὁ ἀνωτέρω εὐσεβέστατος βασιλεὺς Θεοδόσιος.

(ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

Πράξει τὸ ταυτὸν εὗρε κλήσεως πλέον,
πρὸς τὸν σύνοικον Ἀβραὰμ Ἀβράμης.

Ἀβράμιος. Ἐπίσκοπος Ἀρβήλων. Διεδέχθη τὸν μάρτυρα ἐπίσκοπον τῆς περσικῆς αὐτῆς πόλεως Ἰωάννην, τὸν ἐπονομαζόμενον Βὰρ Μαριάμ, ὅστις ἐμαρτύρησε τὸν Νοέμβριον τοῦ 343, καὶ ἐμιμήθη αὐτὸν ἓν ἔτος ἀργότερον, ὁμολογήσας εὐθαρσῶς τὸν Χριστὸν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιμάγου Ἀδερφορᾶ, «ἀφορήτοις» δὲ «αἰκισμοῖς καὶ δειναῖς βασάνοις τὸ σῶμα καταφθαρείς, ἀπετμήθη εἶτα τὴν κεφαλήν». Ἡ μνήμη του ἄγεται τὴν 4ην Φεβρουαρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. P. Bedjan, Acta martyrum et sanctorum, Leipzig 1895, IV, σ. 130 - 131. H. Delehay, Pes versions greques des actes des martyrs persans sous Sapor II, εἰς Patrologia Orientalis, Paris II, σ. 412, 450 - 52.

(Συναξάριον). *Κατὰ τὸν πέμπτον χρόνον τοῦ διωγμοῦ, ὁ ὁποῖος ἔγινεν εἰς τὴν Περσίαν κατὰ τῶν χριστιανῶν, ἐπιάσθη ὁ ἅγιος οὗτος Ἀβράμιος, ἐπίσκοπος ὢν μιᾶς πόλεως τῆς Περσίας, ὀνομαζομένης Ἀρβήλ, ἀπὸ τὸν ἀρχιμάγον τοῦ βασιλέως καὶ ἀναγκάζεται ἀπὸ αὐτὸν νὰ ἀρνηθῇ μὲν τὸν Χριστόν, νὰ προσκυνήσῃ δὲ τὸν ἥλιον. Ὁ δὲ μακάριος Ἀβράμιος ἔλεγεν εἰς αὐτόν· «Ἄθλιε καὶ ταλαίπωρε, πῶς δὲν φοβεῖσαι νὰ μὲ παρακινῇς τὸ νὰ κάμω ἐκεῖνα, ὁποὺ δὲν πρέπουσι; Καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀφήσω τὸν ποιητὴν τοῦ ἡλίου καὶ ὅλων τῶν κτισμάτων καὶ νὰ προσκυνήσω τὸν ἥλιον, τὸ τοῦ Θεοῦ κτίσμα καὶ ποίημα;» Αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ ἐπισκόπου δὲν ἐτάραξαν ὀλίγον τὸν ἀρχιμάγον· ὅθεν παρευθὺς προστάζει νὰ ἐκδύσουν τὸν ἅγιον καὶ νὰ ῥίψουν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν καὶ νὰ τὸν δέρνουν μὲ ἄγρια ῥαβδία. Ἐπειδὴ δὲ εἶδε τὸν μάρτυρα, ὅτι ὑπέφερε μὲ γενναιοκαρδίαν τὴν τιμωρίαν ταύτην καὶ πῶς προσηύχετο διὰ τοὺς τιμωροῦντας αὐτὸν καὶ ἔλεγε «Κύριε μὴ στήσεις αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην, διότι δὲν ἠξεύρουν τί κάμνουν», τούτου χάριν ἐπρόσταξεν ὁ θηριώδης καὶ ἀπέκοψαν τὴν ἁγίαν αὐτοῦ κεφαλήν Καὶ οὕτως ἐτελειώθη ὁ μακάριος Ἀβράμιος εἰς χωρίον, καλούμενον Θελμάν, καὶ ἔλαβε παρὰ Κυρίου τοῦ μαρτυρίου τὸν στέφανον.*

(ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

Πῶς τοῦτο φρικτὸν τοῖς ἀθληταῖς Κυρίου;
Ἔφασκε δεικνὺς Ἀβράμιος τὸ ξίφος.

Ἀβράμιος. Ὁ Ἁπλοῦς. Ἀναχωρητὴς τῆς Αἰγύπτου, οὕτως ἐπονομαζόμενος λόγῳ τῆς διαβοήτου ἀφελείας καὶ ἀγαθότητός του. Ὁ Κασσιανὸς ἀναφέρει, ὅτι ἦτο καὶ θαυματουργὸς (Collat. XV, 4-5). Ἴσως εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον μὲ τὸν ὁμώνυμον ἀββᾶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ τελευταία Collatio (24) τοῦ Κασσιανοῦ. Ἡ μνήμη του ἄγεται τὴν 27ην Ὀκτωβρίου εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν καὶ τὴν αἰθιοπικὴν Ἐκκλησίαν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. LTK, I, σ. 63.

Ἀβράμιος. Ὁ Κρατείας. Ἐγεννήθη τὸ 474 ἐν Ἐμέσσῃ τῆς Συρίας καὶ εἰσῆλθεν ἐκ μικρᾶς ἡλικίας εἰς τὸν μοναστικὸν βίον, καταφυγὼν κατόπιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξ αἰτίας ἀραβικῆς ἐπιδρομῆς. Τὸ 500, ἀνέλαβε τὴν ἡγουμενίαν εἰς μονὴν τῆς Κρατείας, πόλεως εὑρισκομένης εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ὀνωριάδος τοῦ δυτικοῦ Πόντου. Μετὰ δεκαετίαν, ἔφυγε κρυφίως εἰς Παλαιστίνην, διὰ νὰ ἀσκητεύσῃ ἐκεῖ, ἀλλ᾿ ὁ ἐπίσκοπος Κρατείας Πλάτων τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν μονήν του (515). Ὀλίγον ἀρ-

γότερον, έγινεν επίσκοπος Κρατείας και μετά 13 έτη έφυγε και πάλιν εις Παλαιστίνην, όπου απέθανε το 557 ή 558. Ο βίος του εγράφη υπό του συγχρόνου του Κυρίλλου του Σκυθοπολίτου, δημοσιευθείς το πρώτον εις Νέαν Σιών, Δ', 1906. Η μνήμη του άγεται την 6ην Δεκεμβρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 168, 9.

Ἀβράμιος. Ὁ ἐν Κλερμόν. Ἅγιος τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἐγεννήθη περὶ τὸ 480 εἰς χωρίον παρὰ τὸν Εὐφράτην. Κατά τινα διωγμὸν εἰς Περσίαν, συνελήφθη καὶ παρέμεινεν εἰς τὴν φυλακὴν ἐπὶ 5 ἔτη. Ἀκολούθως ἐπεσκέφθη τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐκεῖθεν ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Γαλλίαν, παρὰ τὸ σημερινὸν Κλερμόν, ὅπου ἠσκήτευσεν.

Ἀβράμιος. Ἐπίσκοπος Ἐφέσου. Ἡ γνώμη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἦτο ἰουδαϊκῆς καταγωγῆς καὶ ἐμνημονεύετο ὡς ἅγιος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (28η Ὀκτωβρίου), δὲν εὐσταθεῖ (PO, 16, 429-430). Ὑπῆρξε μοναχὸς καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἕδραν τῆς Ἐφέσου προφανῶς μετὰ τὸ 533. Ταυτίζεται μὲ τὸν ἀββᾶν Ἀβράμιον, τὸν ἀναφερόμενον ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Μόσχου ὡς ἱδρυτὴν δύο περιφανῶν μονῶν: τῆς Μονῆς τῶν Ἀβρααμιτῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τῆς Μονῆς τῶν Βυζαντίων εἰς Ἱεροσόλυμα (Λειμωνάριον, PG, 87, 2956).

Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβραμίου ἐγένετο κυρίως γνωστὸν κατὰ τὸ 1913, ὅτε ὁ M. Kraschaninnikov καὶ ὁ M. Jugie ἐξέδωσαν, σχεδὸν ταυτοχρόνως, δύο ἀνεκδότους ὁμιλίας του —μίαν εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου καὶ ἑτέραν εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τῆς Θεοτόκου—, αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ τὰ μόνα μέχρι σήμερον ἀνευρεθέντα ἔργα του: M. Kraschaninnikov,. S. Abramii archiep. Ephesii sermones duo, ἐν Acta et commentationes imp. Universitatis Iurievensis, Dorpat 1911 (1913), σ. 1-7, 8-28. M. Jugie, Abraham d' Ephèse et ses écrits, ἐν Byzantinische Zeitchrift, 22(1913), σ. 49-54, 54-59. Ὁ M. Jugie ἐπανεξέδωσε τὰ δύο κείμενα μὲ ἐκτενῆ εἰσαγωγὴν εἰς τὴν πολύτιμον συλλογήν του: Homélies mariales byzantines, PO, 16 (1922), σ. 442-447, 448-554.

Ἡ πρώτη ἐκ τῶν ὁμιλιῶν αὐτῶν εἶναι ἡ σπουδαιοτέρα, διότι περιέχει στοιχεῖα καθορίζοντα τὴν ἐποχὴν τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἑορτῆς τῆς 25ης Μαρτίου εἰς τὴν ἀνατολικὴν λατρείαν. Ὁ Ἀβράμιος παρατηρεῖ ἐν αὐτῇ, ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῶν μέχρι τότε Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας—καὶ ὀνομάζει τὸν Βασίλειον, τὸν Γρηγόριον, τὸν Ἰωάννην (Χρυσόστομον), τὸν Κύριλλον καὶ τὸν Πρόκλον (πατριάρχην)—συνέταξε πανηγυρικὸν λόγον πρὸς τιμὴν τῆς ἑορτῆς αὐτῆς: «καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ ἡμέρᾳ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ οὐδεὶς φαίνεται ἐξ αὐτῶν (τῶν Πατέρων) λόγον συντεταχώς» (PO, 16, 442). Ἡ μαρτυρία αὐτὴ δικαιώνει τοιουτοτρόπως τοὺς θεολόγους, τοὺς θεωροῦντας ψευδεπιγράφους καὶ μεταγενεστέρας τὰς ὁμιλίας εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου τὰς ἀποδιδομένας ὑπὸ τῶν χειρογράφων εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον (PO, 16, 435). Τὸ γεγονὸς δέ, ὅτι ὁ Ἀβράμιος παρουσιάζει ἑαυτὸν ὡς ἕνα ἐκ τῶν πρώτων πανηγυριστῶν τῆς ἑορτῆς τῆς 25ης Μαρτίου, ἐπιτρέπει νὰ ἐξαγάγωμεν, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰς ἄλλας συγχρόνους πληροφορίας, ἓν θετικὸν συμπέρασμα: ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Παρθένου εἰσήχθη ὡς ἰδιαιτέρα ἑορτὴ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος (PO, 19, 434-439).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. K. Krumbacher, σ. 164. DHGE, I, 172-173 A. Ehrhard, I, σ. 497. O. Bardenhewer, V., σ. 143-144. BHG 3, 1136h, 1954. H.—G. Beck, σ. 398-399. J. Pargoire, Les débuts du monachisme à Constantinople, ἐν Revue des questions historiques, 65 (1899), σ. 67-143. M. Jugie, La première fête mariale en Orient et en Occident, l' Avent primitif, ἐν Échos d' Orient, 22 (1923), σ. 129-152. O. Bardenhewer, Ein neuer Prediger des Kirchlichen Altertums, ἐν Zeitschrift für katholische Theologie, 57 (1933), σ. 426-438.

ΓΡΗΓ. ΝΟΒΑΚ

Ἀβράμιος. Ὁ Ξενοδόχος. Θεόδωρος ὁ Στουδίτης πληροφορηθεὶς τὴν σκληρὰν συμπεριφορὰν τοῦ γνωστοῦ του «ξενοδόχου» (ἱερέως, διευθυντοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φιλανθρωπικοῦ καταστήματος) Ἀβραμίου, ἀποστέλλει ἐπιστολὴν (τὴν 99ην), διὰ τῆς ὁποίας τοῦ συνιστᾷ νὰ φέρηται πρὸς τοὺς τροφίμους μετὰ συμπαθείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. PG 99, σ. 1352 - 1353.

Ν. Θ. Μ.

Ἀβράμιος Ἰωάννης. Ἐξέχων Ἕλλην λόγιος καὶ κληρικὸς τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας, ἐξαιρέτως δράσας, λήγοντος τοῦ ΙΖ' καὶ ἀρχομένου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, εἰς τὸν πνευματικὸν καὶ πολιτικὸν τομέα καὶ δικαίως κατέχων θέσιν σπουδαίαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ρουμανικὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν. Οὗτος, ἐκ Κρητῶν γονέων περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος γεννηθεὶς εἰς Βενετίαν, ἐξεπαιδεύθη ἐκεῖ καί, διαδοχικῶς χειροτονηθεὶς διάκονος καὶ ἱερεύς, διετέλει ἐφημέριος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ συγχρόνως εἰργάζετο ὡς διορθωτὴς εἰς τὰ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα τῆς πόλεως μέχρι τοῦ ἔτους 1694, ὁπότε, ἐρίσας μὲ τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ ναοῦ, ἐγκατέλιπε τὴν Βενετίαν καί, καταφυγὼν εἰς Ζάκυνθον, εἰργάζετο ὡς διδάσκαλος. Ἀπὸ τοῦ 1699, ἐπανευρίσκομεν τὸν Ἀβράμιον ἐπὶ μίαν πλήρη δεκαετίαν ἐφημέριον τοῦ ἁγ. Γεωργίου καὶ διδάσκαλον τῆς σχολῆς τῆς ἑλλην. κοινότητος Βενετίας, λειτουργούσης ἀπὸ τοῦ ἔτους 1593 καὶ ἀναδειχθείσης ὑπὸ διδασκάλων λαμπρῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ πολὺς Ἠλίας Μηνιάτης, διδάσκαλος τοῦ Ἀβραμίου.

Ἀλλ' ὁ Ἀβράμιος, ἐκδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Φιλαδελφείας Μελετίου (Τυπάλδου), ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1709 εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς Βουκουρέστιον, ὑποστηριζόμενος ἀπὸ τὸν Οὐγγροβλαχίας Ἄνθιμον, κατόπιν συστάσεως τοῦ Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου (τοῦ Νοταρᾶ), καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν ἐπιφανῆ ἡγεμόνα Κωνσταντῖνον Μπραγκοβεάνου Μπασσαράμπαν. Τὸ Βουκουρέστι ὁ Ἀβράμιος χαρακτηρίζει «κοινὴν καταφυγὴν τοῦ Γένους τῶν Ἑλλήνων» καὶ ἔμελλεν ἐκεῖ νὰ διαδραματίσῃ ῥόλον ἀξιοσημείωτον, διδάσκων εἰς τὸ ἡγεμονικὸν σχολεῖον τῆς πόλεως καὶ κηρύττων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ὡς ἐντεταλμένος τοῦ ἡγεμόνος, παρακολουθοῦντος πολλάκις τοῦ ἰδίου, τῶν υἱῶν του καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου. Ἐκήρυττεν ἑλληνιστὶ εἰς τὴν αὐθεντικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Βουκουρεστίου, προκαλῶν ἐντύπωσιν, παραλλήλως δὲ στενῶς μετὰ τοῦ μητροπολίτου Ἀνθίμου συνειργάζετο εἰς τὴν ἔκδοσιν κοινωφελῶν βιβλίων καὶ τὴν διεκπεραίωσιν ἄλλων συναφῶν ὑποθέσεων τῆς ἐκεῖ Ἐκκλησίας.

Ὑπάρχουν εἰδήσεις τινές, μαρτυροῦσαι περὶ τοῦ ἀνησύχου χαρακτῆρος τοῦ Ἀβραμίου. Τούτων ἡ σπουδαιοτέρα σχετίζεται μὲ τὴν ὀργάνωσιν συνωμοσίας κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Ν. Μαυροκορδάτου, τὸ φθινόπωρον τοῦ 1716. Καὶ αὐτὴ μὲν οἰκτρῶς ἀπέτυχεν, οἱ πρωτεργάται της ὅμως Οὐγγροβλαχίας Ἄνθιμος καὶ Ἰω. Ἀβράμιος ἐφυλακίσθησαν καί, ἐνῷ ὁ πρῶτος εὗρε τραγικὸν θάνατον, ὁ τελευταῖος ὡς ἐκ θαύματος ἐσώθη καὶ ἀπῆλθεν εἰς Βιέννην, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1718.

Πόσον συνετέλεσεν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δουλεύοντος ἑλληνισμοῦ ὁ πολυμαθὴς καὶ ἀνήσυχος οὗτος κληρικός, καταδεικνύεται ἀπὸ τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα συνέγραψεν ὁ ἴδιος ἢ μετέφρασεν, διώρθωσεν ἢ διὰ τὴν μετατύπωσίν των ἐφρόντισεν. Εἶναι ταῦτα τὰ ἑξῆς: 1) Συνταγμάτιον περὶ τῶν ἁγίων καὶ ἱερῶν μυστηρίων, συντεθὲν παρὰ τοῦ Φιλαδελφείας Γαβριὴλ τοῦ Σεβήρου καὶ ἀφιερωθὲν τῷ Μονεμβασίας Γρηγορίῳ, Ἐνετίησι 1691. 2) Εὐχολόγιον, 1691. 3) Ψαλτήριον ἐξηγηθὲν παρὰ Θεοδωρήτου Κύρου, Ἐνετίησι 1692. 4) Βίβλος Καλοκαιρινή, περιέχουσα βίους ἁγίων..., Ἐνετίησι 1694. 5) Γραμματικὴ Βησσαρίωνος Μακρῆ, 1694. 6) Καινῆς Διαθήκης Ἅπαντα μετὰ προσθήκης τῶν ὑποθέσεων διὰ στίχων..., Ἐνετίησι 1695. 7) Οἱ ΚΔ' οἶκοι τῆς Θεοτόκου περιφραστικῶς εἰς ἁπλῆν γλῶσσαν..., Ἐνετίησι 1695. 8) Διάλογος Γρηγεντίου ἀρχιεπ. Κέφρω μετά τινος Ἑβραίου..., Ἐνετίησι 1709. 9) Ἱεροδιακονικὸν νέον..., Ἐνετίησι 1694. 10) Ἀπανθίσματα ποιητικά..., εἰς τὴν ἔνδοξον δαφνοστεφανηφορίαν Γεωργίου Ὑπομενᾶ, Ἐνετίησι 1709. Τὸ βιβλίον προσφωνεῖται εἰς τὸν αὐθέντην Οὐγγροβλαχίας μετ' ἐπιγραμμάτων ἑλληνιστί, λατινιστὶ καὶ ἰταλιστὶ ὑπὸ τοῦ Ἀβραμίου. 11) Γνωμικὰ παλαιῶν τινων φιλοσόφων, μεταφρασθέντα, ἐν Τεργοβύστῳ 1713.

Διὰ τοὺς Λόγους τοῦ Ἀβραμίου, τοὺς κατὰ διαφόρους ἑορτὰς ἐκφωνηθέντας, ἤτοι Εὐαγγελισμόν, Πάθος Κυρίου, Πέτρου καὶ Παύλου, Κοίμησιν Θεοτόκου, ἁγ. Νικολάου κ.λ.π., μετὰ θαυμασμοῦ ἐκφράζονται Καισάριος ὁ Δαπόντες, Γ. Βενδότης, Γ. Ζαβίρας κ.λ.π. Τούτων ἔκδοσις μᾶλλον δὲν ἔγινεν, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι οἱ Λόγοι ἐκυκλοφόρουν διὰ χειρογράφων. Ἐκ χειρογράφου τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας ἐξεδόθη προσφάτως Διδαχὴ τοῦ Ἰω. Ἀβραμίου εἰς τὸ Θ. Πάθος. Ἐξ αὐτῆς ἀναδεικνύεται οὗτος ῥήτωρ γλαφυρός, διδακτικός, οὐχὶ συνήθης, τοῦ δημωδε-

στέρου λόγου χειριστὴς ἔμπειρος, διαθέτων γνῶσιν θεολογικήν, συναισθηματικότητα βαθεῖαν καὶ ἐκφράσεως δύναμιν μὲ πολλὰς καὶ παραστατικὰς εἰκόνας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ἰωάννης Ἀβράμιος, Κρής, Ἀθηνᾶ, 54 (1950), σ. 82 - 93, ὅπου καὶ ἀρχαιοτέρα βιβλιογραφία.

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀβράμιος. Πατριάρχης Ἱεροσολύμων (1775-1787). Κατήγετο ἐξ Ἰβηρίας, ἦτο δὲ προηγουμένως μητροπολίτης τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας. Ἐγένετο πατριάρχης, ὅτε ὁ Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος μετετέθη εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἠσχολήθη μετὰ περισσοῦ ἐνδιαφέροντος μὲ τὴν ὑλικὴν κυρίως προαγωγὴν τοῦ πατριαρχείου. Οὕτω μετέβη εἰς Βλαχίαν καὶ Μολδαβίαν πρὸς συλλογὴν ἐράνων διὰ τὸν Πανάγιον Τάφον καὶ ἐπέτυχεν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν ἐκ 2800 ρουβλίων δι' αἰτήσεως εἰς τὴν Ἱ. Σύνοδον τῆς Ρωσίας. Μὲ τὰ συλλεγέντα ποσά, ἐπανῳκοδόμησε τὰ πυρποληθέντα μετόχια εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Σμύρνην, ἀνεκαίνισε δὲ ἐπίσης ναοὺς καὶ μονὰς εἰς Ἱεροσόλυμα, Ἰόππην, Γεθσημανῆ καὶ Βηθλεέμ, ἔχων ὡς ψυχὴν τῆς προσπαθείας του τὸν ὀτηρὸν μητροπολίτην Ναζαρὲτ Νεόφυτον, τὸν Πελοποννήσιον. Ἀπέθανεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Καλλίστου Μηλιαρᾶ, Οἱ Ἅγιοι Τόποι, Ἱεροσόλυμα 1933, Β', σ. 315 κ. ἑξ.

Ἀβράμιος. Τυχοδιώκτης μοναχὸς ἐκ Θεσσαλίας, δράσας εἰς Κέαν τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ὡς ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ἐπισκοπῆς. Ἐπιτήδειος καὶ πανοῦργος, διὰ τῆς ὑποκρισίας καὶ ψευδοευλαβείας του ἐξηπάτησε τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαὸν τῆς νήσου καί, συναθροίσας ἱκανὸν χρηματικὸν ποσόν, ἐπεσκεύασε τὴν Ἐπισκοπὴν καὶ τὴν κατέστησε γυναικείαν Μονήν. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ἀνεφύησαν ὑποψίαι περὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ μὲ μερικὰς ἐκ τῶν μοναστριῶν. Οὗτος, διὰ νὰ διασκεδάσῃ τὰς φήμας καὶ διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ κῦρος του, τῇ συνεργασίᾳ τῆς εὐνοουμένης του μοναχῆς Σοφίας ἐκ Καρύστου, μετῆλθε διαφόρους ἀγυρτείας, π.χ. τὴν δῆθεν θαυματουργὸν ἀναχώρησιν ἱ. εἰκόνος ἐκ τῆς Μονῆς, τὴν εὕρεσιν εἰκόνων, τὰ ὁράματα κ. ἄ. Ἐπειδὴ οἱ Κεῖοι ἤρχισαν νὰ δυσπιστοῦν πλέον, ἀπεφάσισέ τι τολμηρότερον. Αἱ εὐνοούμεναί του μονάζουσαι διέδωσαν, ὅτι ἐν καιρῷ νυκτὸς τὰς ἐπεσκέφθη ἄγγελος Κυρίου καὶ τὰς διέταξε νὰ ἀνακοινώσουν εἰς τὴν ἀδελφότητα, ὅτι ὁ Ἀβράμιος ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπ' εὐθείας ἱερεύς. Οὗτος δὲ αὐτοχειροτόνητος εἰσῆλθεν τὴν πρωΐαν εἰς τὸ Ἱ. Βῆμα καί, ἀφοῦ ἐτέλεσε τὴν Θ. Εὐχαριστίαν, ἐκάλει τὰς μοναχὰς εἰς Κοινωνίαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Τζίας καὶ Θερμίων Νικόδημος (1796 - 1842), τὸν ἐξαπέστειλε συνοδείᾳ εἰς Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ δικασθῇ. Ὁ Ἀβράμιος, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὰς συνεπείας τῶν πράξεών του, πλησιάσας Τούρκους, κατήγγειλεν ὅτι δικάζεται, διότι εἶχεν ἀποφασίσει νὰ γίνῃ Μουσουλμᾶνος. Περιτμηθεὶς καὶ ἀποκτήσας τὴν ἰδιότητα τοῦ Τούρκου, ἀπελύθη καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Κέαν, ἀπειλῶν τοὺς πάντας. Κατόπιν δὲ πολλῶν ἐνοχλήσεων καὶ προκλήσεων, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, λαβὼν διὰ συμβιβαστικῆς λύσεως 40.000 γρόσια ἐκ τῆς Μονῆς.

ΑΡ. ΠΑΝΩΤΗΣ

Ἀβραξάς. Ἡ Ἀβρασάξ. Λέξις, σημαίνουσα, ἐν τῷ Γνωστικισμῷ, τὸν θεὸν τοῦ ἔτους. Τὸ ὄνομα, συνιστάμενον ἐξ ἑπτὰ γραμμάτων, δεικνύει τὸν ἀριθμὸν 365 (α=1 + β=2 + ρ=100 + α=1 + ξ=60 + α=1 + σ=200). Ἡ μυστικὴ αὕτη λέξις τῶν ἑλληνιστικῶν μαγικῶν παπύρων ἐχαράσσετο καὶ ἐπὶ ἀρχαίων καὶ μεσαιωνικῶν πολυτίμων λίθων, περιβαλλομένη ὑπὸ ἀκατανοήτων σημείων καὶ μυστικῶν συμβόλων. Ἡ λέξις «Ἀβραξάς» χρησιμοποιεῖται ἰδίως ὑπὸ τοῦ αἱρετικοῦ γνωστικοῦ Βασιλείδου.

Δακτυλιόλιθοι φέροντες τὴν παράστασιν ΑΒΡΑΞΑΣ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. M. Hain, Abraxas, ἐν LTK, I, σ. 66.

Ε. Θ.

Ἀβριούτσκυ Στεφάνοβιτς, Ντμίτρι. Ρῶσος πρωθιερεύς (1796 - 1860), συγγράψας, μεταξὺ ἄλλων, Ἱερὰν Ἱστορίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ Βίον τοῦ Σωτῆρος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ρούσκιϊ βιογραφιτσέσκιϊ Σλοβάρ, I, σ. 16.

Ἀβροκλῶν, Ἐπισκοπή. Ἡ Ἀβρόκλου. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐκκλησιῶν τῆς Ἐπαρχίας τῆς Φρυγίας Σαλουταρίας, ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Συνάδων ὑπαγομένη, ἐσχάτη τῶν 22 ἐπισκοπῶν αὐτῆς. Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ γενομένην διατύπωσιν, ἐν τῇ τάξει πρωτοκαθεδρίας τῶν ὑπὸ τὸν ἀποστολικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως τελούντων μητροπολιτῶν, ὑπὸ τὸν Συνάδων, κατέχοντα τὴν 23ην θέσιν, ὑπόκειται τετάρτη ἐκ τῶν 20 ἐπισκοπῶν ἡ Ἀβρόκλου, μὴ ἀπαντῶσα ἐφεξῆς.

Τ. ΑΘ. ΓΡ.

Ἀβροτόπουλος Ἰωάννης. Ὁ Ἀβροτόπουλος ἢ Βροτόπουλος, Ἕλλην εὐσεβὴς ἰατρός, ἔζησε τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα εἰς Κέρκυραν. Συνέταξε προσευχὴν δι' ἀσθενεῖς («Εὐχή, ἣν ὀφείλει ὁ χριστιανὸς εὐχαρίστως ποιεῖν ἐν ὀξέῳ νοσήματι»), δημοσιευθεῖσαν ὡς ἐπίλογος εἰς Ἀλεξ. Ραρτούρου, Διδαχαί, Βενετία, 1560.

Ν. Θ. Μ.

Ἄβυδος. Ἀρχαιοτάτη πόλις κειμένη εἰς τὸ στενότατον σημεῖον τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀντικρὺ τῆς Σηστοῦ. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, κατέστη μέγα διοικητικὸν καὶ ἐμπορικὸν κέντρον, ὅπου ἤδρευον ἀνώτατοι ὑπάλληλοι, ἰδίως διὰ τὴν φορολογίαν τῶν διερχομένων τὸ στενὸν τοῦ Ἑλλησπόντου πλοίων. Διὰ τοὺς λόγους τούτους, λίαν ἐνωρίς, ἀπὸ τοῦ Ζ' τοὐλάχιστον αἰῶνος, εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἑλλησπόντου ἀπαντᾷ ὄγδοος μητροπολιτικὸς θρόνος ὁ Ἀβύδου. Εἰς τὴν ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ γενομένην διατύπωσιν, ὁ θρόνος τῆς Ἀβύδου κατεῖχεν ἐν τῇ τάξει πρωτοκαθεδρίας ἀριθ. 75, ἐπὶ Ἀνδρονίκου δὲ Παλαιολόγου τοῦ Γέροντος (ΙΓ' αἰ.) ἐκ προηγουμένης σειρᾶς 87 κατῆλθεν εἰς 90. Πάντως ἀρχικῶς ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Κυζίκου τῆς ἐπαρχίας Ἑλλησπόντου ἐτέλει ἡ ἐπισκοπὴ Ἀβύδου, καὶ μάλιστα ὀγδόη μεταξὺ τῶν 13, βραδύτερον δ' ἀνήχθη εἰς μητρόπολιν καὶ τελικῶς ἀπερροφήθη καὶ πάλιν ὑπὸ τῆς γηραιᾶς Κυζίκου.

Πολὺ βραδύτερον, ἐπὶ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου Γ', κατόπιν αἰτήσεως τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Νεοφύτου (τοῦ Λαχοβάρη), ἐπετράπη εἰς αὐτὸν καὶ ἐχειροτόνησε ψιλῷ ὀνόματι ἐπίσκοπον Ἀβύδου, «τῆς πάλαι ποτὲ διαλαμψάσης, ἤδη δὲ μηδὲ ἴχνος ἐχούσης», τὸν πρωτοσύγκελλον αὐτοῦ Νικόδημον, κατ' Ὀκτώβριον 1790 (Π. Ζερλέντης, Παρνασσός, ΙΑ' [1887], σ. 345 - 348).

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ἄβυσσος (Ὁ'). Ἐκ τοῦ στερητικοῦ α καὶ τοῦ βυθός, ἤτοι ἄνευ βυθοῦ, ἀπύθμενος. Εἶναι τὰ πολλὰ ὕδατα τῶν θαλασσῶν (Γέν. α' 2) κ.λπ., ποταμῶν (Ψαλμ. μ' 8) καὶ τῶν ἐντὸς τῆς γῆς ὑδάτων, ἐξ ὧν (Ψαλμ. οζ' 15) ἀναβρύουν αἱ πηγαὶ (Γέν. ζ' 11, η' 2 κ.λ.π.). Ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης ἐννοίας τῶν ὑπὸ τὴν γῆν, τῶν ὑποχθονίων ὑδάτων, ἐξεπήγασεν ἡ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ (Λουκ. η', 31) μεταφορικὴ ἔννοια τῆς λέξεως ἄβυσσος=κατοικία δαιμόνων.

Ι. Γ.

«Ἄβυσσος ἐσχάτη ἁμαρτιῶν...». Εἱρμολογικὸς πρόλογος τῆς ς' ᾠδῆς τοῦ Ἀναστασίμου Κανόνος, οὗ ἡ ἀρχὴ ὡς πρὸς τὸ μέλος οὕτως ἔχει: «Ὁ τὰ ὕδατα πάλαι νεύματι θείῳ...».

Σ. Π.

Ἀβχιδάμμα. Μέρος τῶν βουδδικῶν γραφῶν, γραφὲ

μεταξὺ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε΄ καὶ τῶν μέσων τοῦ ΣΤ΄ αἰῶνος π.Χ. Τὸ βιβλίον τοῦτο περιέχει κανόνας ἠθικῆς, τιτλοφορούμενον, πρὸ τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ, Μεταφυσική. Κατὰ τὸν Α΄ αἰῶνα μ.Χ., ἐγένοντο προσθῆκαι εἰς αὐτό.

Κ. Χ.

Ἀβχιδζίτ. Θρησκευτικὴ ἀκολουθία τῶν ἀρχαίων Ἰνδῶν, ἀντίθετος πρὸς τὴν Ἀβχικέκα. Αὕτη ἀποτελεῖ μέρος τῶν ἐπικηδείων τελετῶν τῶν Ἰνδῶν βασιλέων. Ἀναγκαία πρὸς τέλεσιν αὐτῆς ἦτο ἡ χρῆσις τοῦ ἐξαγνιστικοῦ πυρός. Κ. Χ.

Ἀβχικέκα. Ἐπίσημος θρησκευτικὴ τελετὴ τῶν κατοίκων τῆς Ἰνδικῆς Χερσονήσου. Κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε τὸ ράντισμα ἑνὸς ἥρωος μὲ ὕδωρ ἐκ τοῦ Γάγγου. Ἀργότερον ἐπεξετάθη εἰς πᾶσαν θρησκευτικὴν προσφορὰν ἢ τελετήν, συνοδευομένην μὲ ὕδωρ. Τινὲς διετάθησαν, ὅτι τὸ βάπτισμα τῶν χριστιανῶν ἕλκει τὴν καταγωγήν του ἐξ αὐτῆς. Κ. Χ.

Ἀγὰ Χάν. Τίτλος τοῦ θρησκευτικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς μεγάλης μουσουλμανικῆς ἀδελφότητος τῶν Ἰσμαηλιτῶν εἰς Ἰνδίας, χρησιμοποιηθεὶς τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Χασὰν Ἀλῆ Σὰχ (1800 - 1881). Κάτοχος τῆς ἀνατολικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς παιδείας, κατέλαβεν ἀνωτάτας θέσεις εἰς τὴν πατρίδα του. Ἐθεωρεῖτο ἀπόγονος τοῦ προφήτου Μωάμεθ. Τὸν διεδέχθησαν οἱ Ἀγὰ Χὰν Β΄, Γ΄ καὶ Δ΄, οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβον τὴν θρησκευτικὴν ἡγεσίαν τῶν 20.000.000 Ἰσμαηλιτῶν.

Κ. Χ.

Ἀγάβαλλα. Νεῖλος ὁ Δοξαπατρῆς, ὁ πατριαρχικὸς νοτάριος τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος, ἀναφέρει εἰς τὸ περὶ τῶν πέντε πατριαρχικῶν θρόνων Σύνταγμά του τὴν Ἀγάβαλλαν ὡς τρίτην ἐκ τῶν 8 μεγάλων ἀρχιεπισκοπῶν τοῦ πατριαρχείου Ἀντιοχείας. Τ. ΑΘ. ΓΡ.

Ἀγάβιος. Ἐπίσκοπος Νοβάρας καὶ ἅγιος τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἑορταζόμενος τὴν 10ην Σεπτεμβρίου. Ἤκμασε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε΄ αἰῶνος, χωρὶς νὰ ὑπάρχουν βέβαια χρονικὰ πλαίσια τῆς ἐπισκοπικῆς του πολιτείας. Ὑπῆρξεν ὁ δεύτερος κατὰ σειρὰν ποιμενάρχης τῆς ἰταλικῆς αὐτῆς πόλεως. Ὁ προκάτοχός του εἰς τὸν θρόνον Γαυδέντιος ἀπέθανε τὸ 418, ἐνῷ ὁ διάδοχός του Σιμπλικιανὸς εἶναι μεμαρτυρημένον, ὅτι ἔζη τὸ 451.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. ACT. SS. 1750, Sept., III, σ. 501-502.

Ἄγαβος. Δύο (πρβλ. τὸ «τὶς» εἰς Πράξ. κα΄ 10) ἢ πιθανώτατα εἷς καὶ ὁ αὐτὸς προφήτης τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, Ἑβραῖος τὸ γένος καί, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀνήκων εἰς τὸν κύκλον τῶν Ο΄ ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ. Ὅτε ὁ Παῦλος εὑρίσκετο, πιθανὸν τὸ 41, μετὰ τοῦ Βαρνάβα εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, διδάσκων ἐκεῖ τὸ Εὐαγγέλιον, ὁ Ἄγαβος ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ἐξ Ἱεροσολύμων μετ' ἄλλων προφητῶν καὶ προεῖπε «διὰ τοῦ πνεύματος, λιμὸν μέγαν μέλλειν ἔσεσθαι ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην, ὅστις καὶ ἐγένετο ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος». Κατόπιν τούτου, οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ χριστιανοὶ συνέλεξαν μεταξύ των χρήματα, ἴσως δὲ καὶ τρόφιμα, τὰ ὁποῖα ἀπέστειλαν πρὸς τὴν ἐν Ἰουδαίᾳ Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Βαρνάβα (Πράξ. ια΄ 27 - 30). Ὁ λιμὸς οὗτος εἶναι ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς συνέβη. Πάντως ἐπὶ Κλαυδίου εἶχον σημειωθῆ σιτοδεῖαι εἰς διαφόρους περιοχὰς τῆς αὐτοκρατορίας, μὲ ἀντίκτυπον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ρώμην, τὸν χειμῶνα δὲ τοῦ 50-51 ὁ Τάκιτος καὶ ὁ Σουετόνιος ἀναφέρει λιμόν, ἐπισυμβάντα εἰς Ἑλλάδα καὶ Ἰουδαίαν τὸ 45. Ὁ Ἰώσηπος, τέλος, μνημονεύει πεῖναν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ ἡγεμόνος Τιβερίου Ἀλεξάνδρου (45 - 47). Ἐπίσης ὁ Ἄγαβος, εἰς Καισάρειαν, ἴσως τὸ 58. «ἄρας τὴν ζώνην τοῦ Παύλου, δήσας τε αὐτοῦ τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, εἶπε· τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον· τὸν ἄνδρα, οὗ ἐστιν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτω δήσουσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ παραδώσουσιν εἰς χεῖρας ἐθνῶν» (Πράξ. κα΄ 10 - 14). Ἡ ἐπαλήθευσις τῆς προφητείας ταύτης ἐκτίθεται εἰς Πράξ. κα΄ 27 κ. ἑξ. Τὰ περὶ τῆς λοιπῆς δράσεως τοῦ Ἀγάβου παραμένουν ἄγνωστα. Ἡ μνήμη του ἑορτάζεται τὴν 8ην Ἀπριλίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. F. X. Pölzl, Die Mitarbeiter Pauli, Ratisbon 1911, σ. 47 - 50.

(Συναξάριον). *Ὁ Ἄγαβος ἦτον ἐκεῖνος, ὅπου ἀναφέρει ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ὁ ὁποῖος, λαβὼν τὴν ζώνην τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἔδεσεν αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας καὶ προεφήτευσε περὶ αὐτοῦ ταῦτα: «Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὸν ἄνδρα, οὗ ἐστιν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτω δήσουσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ παραδώσουσιν εἰς χεῖρας Ἐθνῶν» (Πράξ. κα΄ 11). Αὕτη δὲ ἡ προφητεία του ἐπληρώθη ἐπὶ τῶν ἔργων, διότι ὄχι μόνον ἔδεσαν τὸν Παῦλον οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ καὶ ἐπεχείρησαν νὰ τὸν θανατώσουν. Οὗτος λοιπόν, κηρύξας τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς οἰκουμένης, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκληρώθη, ἀπῆλθε πρὸς Κύριον.*

(ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

Ψυχὴν Ἀγάβου τοῦ προφηταποστόλου,
ὁ ψυχοσώστης προσκαλεῖται Δεσπότης.

Ἀπολυτίκιον

(Ἦχος α΄. Χορὸς ἀγγελικὸς)

Ἐξάριθμος χορός, τῶν σοφῶν Ἀποστόλων ὑμνείσθω ἱερῶς μελῳδίαις ᾀσμάτων, Ἑρμᾶς καὶ Ἀσύγκριτος, Ἡρωδίων καὶ Ἄγαβος, σὺν τῷ Φλέγοντι, καὶ τῷ θεόφρονι Ρούφῳ· τὴν Τριάδα γὰρ διηνεκῶς δυσωποῦσιν, ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

(ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ)

Ἀγάγ. Βασιλεὺς τῶν Ἀμαληκιτῶν, τοῦ ὁποίου ἡ κακουργία ἀπεκορύφωσε τὴν προαιώνιον διαμάχην μεταξὺ τοῦ λαοῦ του καὶ τοῦ περιουσίου ἔθνους. Διὸ ὁ Θεὸς ἀπεφάσισε τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν Ἀμαληκιτῶν, ἀναθέσας τοῦτο εἰς τὸν Σαούλ, διὰ τοῦ προφήτου Σαμουήλ. Ὁ Σαούλ ὅμως, μετὰ τὴν νίκην καὶ τὴν σύλληψιν τοῦ Ἀγάγ, ἐφείσθη τῆς ζωῆς τούτου, ὁπότε ὁ Σαμουὴλ ἔσφαξεν εἰς Γαλγάλ, ἐνώπιον τοῦ ἐκεῖ βωμοῦ, τὸν αἰχμάλωτον (Α΄ Βασ. ιε΄). Μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀναφέρεται καὶ ἕτερος βασιλεὺς τῶν Ἀμαληκιτῶν, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μωϋσέως (Ἀριθ. κδ΄ 7), κατὰ τοὺς Ο΄ Γώγ.

Ἀγαθάγγελος. Μάρτυς. Βλ. Κλήμης, Ἀγκύρας.

Ἀγαθάγγελος. Ρωμαῖος τὴν καταγωγήν, ἱστορικὸς τῆς Ἀρμενίας, ζήσας τὸν Δ΄ αἰῶνα. Ἔγραψε, μεταξὺ ἄλλων, βίον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ καὶ τὰ κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς Ἀρμενίας εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν. Κατὰ τοὺς εἰδικοὺς ἐρευνητάς, ἓν μέρος τοῦ ἔργου ἐγράφη ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἢ τὴν λατινικήν, μετεφράσθη δὲ ἕνα περίπου αἰῶνα ἀργότερον εἰς τὴν ἀρμενικήν. Ὁ Ἀγαθάγγελος δὲν εἶναι ἱστορικὸς ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν ἔννοιαν τῆς λέξεως, διότι ἀπὸ τὰ κείμενά του δὲν ἀπουσιάζουν τὰ φανταστικὰ καὶ θρυλικὰ στοιχεῖα. Ἐξ ἄλλου θεωρεῖται βέβαιον, ὅτι ὑπὸ τὴν διασωθεῖσαν μορφήν των ταῦτα ἔχουν μεταγενεστέρας προσθέσεις καὶ ἐπεξεργασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. O. Bardenhewer, Geschichte der altk. Literatur, V, Freiburg in Br., 1932, σ. 182 - 83.

Ἀγαθάγγελος. Ὁ Καλλιστράτου. Ψευδώνυμον ἀγνώστου μαθητοῦ τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ, «Ἰλλυρίου» τὴν καταγωγήν, ἀποδημήσαντος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ εἰκοσαετίαν, ἀπὸ 1331 μέχρι τῆς 21-11-1351, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὰ «ναυάγια τῆς Ἐκκλησίας» καὶ τῆς πολιτείας «τὰ νοσήματα» καὶ γνωρίσῃ τὴν Ἀνατολήν. Εὐγενοῦς καταγωγῆς, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν μαθητῶν τοῦ Γρηγορᾶ, ὁ Ἀγαθάγγελος δὲν ἀφῆκε γραπτὸν ἔργον, ἀλλ' αἱ περιηγήσεις του, ὡς τὰς ἀφηγήθη εἰς τὸν–φυλακισμένον, τότε διδάσκαλόν του–περιελήφθησαν εἰς τὸν Γ΄ τόμον τῆς Ἱστορίας τοῦ τελευταίου (κεφ. χ, ΚΒ΄ 3 κ. ἑξ.). Ἐπεσκέφθη τὴν Ρόδον, Παλαιστίνην, Αἴγυπτον, Βαβυλῶνα, Κάνωβον, Πηλούσιον, Κοίλην Συρίαν, Φοινίκην, Κύπρον, Κρήτην κ.ἄ., ὅπου ἐσχετίσθη μὲ ἀρκετοὺς λογίους. Ἐνδιαφέρον θρησκευτικὸν παρουσιάζουν πλεῖσται πληροφορίαι του, ἀνάμεικτον πρὸς πολιτικόν. Οὕτω, τονίζει τὴν ὀρθοδοξίαν τῶν Ροδίων Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐνομίαν καὶ τὸν ἐμπορικὸν πλοῦτον τῆς Ρόδου ὑπὸ τοὺς Λατίνους. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ματαίως ἀνεζήτησεν «ἱερογραμματεῖς» καὶ ὁδηγοὺς εἰς τὰς πυραμίδας, ἐν δὲ Δαμασκῷ εὑρίσκει πολιτικὴν ἰσονομίαν καὶ εὐκοσμίαν, λόγῳ τῆς «εὐσεβείας» της, καίτοι ἡ Ἀλεξάνδρεια ὑπερεῖχεν εἰς ἀγορανόμους καὶ δικαστάς. Ἐν Ἀντιοχείᾳ παρατηρεῖ δείγματα τῆς ἀραβικῆς θρησκείας, ἠμποδίσθη δὲ ὑπὸ ἱεραπολιτῶν νὰ ἴδῃ λείψανα τῆς ἀρχαίας χαλδαιοπερσικῆς σοφίας καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν παραμεθόριον περιοχήν, λόγῳ τῶν «ἀλλογλώσσων» κυριάρχων, πάντως ἴχνη αὐτῆς

μόνον πληροφορεῖται, ὅτι περιλείπονται, λόγῳ τῆς «Σκυθικῆς» ἐπιδρομῆς. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ ἐπιστημονικὸν τοῦτο ἐνδιάφερον τοῦ 'Αγαθαγγέλου διὰ τοὺς ἀνατολικοὺς λαούς, παράλληλον πρὸς τὸ τοῦ 'Ανδρέου Λιβαδηνοῦ, τοῦ Ibn Battutah κ.ἄ. μεσογειακῶν λογίων τῆς ἐποχῆς του.

Εἰς χωριστὸν κεφάλαιον, ὁ 'Αγαθάγγελος ἀφηγεῖται τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν μεσανατολικῶν χωρῶν καὶ δὴ τῶν Πατριαρχείων 'Αντιοχείας, 'Ιερουσαλήμ, 'Αλεξανδρείας καὶ τῆς Κυπριακῆς 'Εκκλησίας, τονίζων τὸν ἀντιπαλαμισμόν των, ἰδίως τοῦ 'Αντιοχείας 'Ιγνατίου (1344 - 8), συνεργασθέντος ἐν τῇ συντάξει τοῦ Τόμου τῆς Συνόδου τοῦ XI 1344 μετὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως 'Ιω. Καλέκα, τοῦ 'Ιεροσολύμων (Γερασίμου) καὶ τοῦ 'Αλεξανδρείας. 'Ο τελευταῖος, κατ' 'Αγαθάγγελον, κατηγόρει πολλοὺς βυζαντινοὺς ἐπὶ δοκησισοφίᾳ καὶ παλαμικῇ «πολυθεΐᾳ» καὶ «ἀσεβείᾳ», ἐπῄνει δὲ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Συρίας, Αἰγύπτου, Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης, ὡς μένοντας πιστοὺς εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, καίτοι ὑπὸ ἀλλόφυλον ζυγόν.

'Εκ Κιλικίας ὁ 'Αγαθάγγελος ἦλθεν εἰς Κύπρον, μέσῳ λιμένος (Κερυνίας;), ὅπου ἔμεινε δύο ἔτη παρὰ τῷ 'Αθαν. Λεπετορηνῷ καὶ Γ. Λαπίθῃ (1347-91), κατοικοῦντα εἰς ἀπόστασιν δύο ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ λιμένος, ὅπου ἀπεβιβάσθη. 'Ο 'Αγαθάγγελος ἐδῶ συγχέει τὸ ὄρος Ὄλυμπον (=Τρόοδος), ὅθεν πηγάζουν οἱ ποταμοὶ Πεδιαῖος καὶ 'Ιδαλίας, πρὸς τὸν Πενταδάκτυλον, ὅθεν πηγάζει τὸ (τότε μέγα, ὡς φαίνεται) Κεφαλόβρυσον τῆς Λαπήθου, ὅπερ οὗτος καλεῖ «ποταμὸν Λάπηθον» Εἰς τὰς ὄχθας τούτου ἦσαν ἐπαύλεις εὐγενῶν, τῶν ὁποίων εἷς ἦτο καὶ ὁ Γ. Λαπίθης, καίτοι ὄχι τῶν «πάνυ ἐνδόξων καὶ πρώτων τῆς νήσου». Τὴν ἑορτάζουσαν συχνὰ οἰκίαν του «χορηγίαι τῶν δυναμένων ἐκόσμουν δαψιλεῖς», ὁ δὲ Λαπίθης ἐφρόντιζε διὰ τὴν ἐλευθέρωσιν αἰχμαλώτων χριστιανῶν καὶ ἐδίδασκε τὰς Γραφὰς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιῶν, συνηντᾶτο δὲ καὶ μετὰ τοῦ λογίου Λατίνου βασιλέως (Οὔγου Δ') εἰς τὰς ἐπαύλεις του, πλησίον ἐκεῖ (πιθανώτατα εἰς τὸ φρούριον τοῦ 'Αγίου 'Ιλαρίωνος), ἐκτιμῶντος τὴν σοφίαν του καὶ συζητοῦντος μετ' αὐτοῦ, ἀντὶ μετὰ τῶν πέριξ του Λατίνων σοφῶν. Κατὰ τὸν 'Αγαθάγγελον πάντοτε, ὁ Λαπίθης ἐγνώριζε καὶ λατινικὰ καὶ τὴν δυτικὴν θεολογίαν, καὶ ὑπερέβαλλε τοὺς Λατίνους σοφοὺς ἐν τῇ προασπίσει τῶν πατρίων δογμάτων, χρησιμοποιῶν τὴν Λογικὴν καὶ τὰς Γραφάς 'Επῄνει δὲ τὸν Ν. Γρηγορᾶν εἰλικρινῶς εἰς τοὺς Λατίνους καὶ τὸν βασιλέα καὶ ἐπεθύμει νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ, ἐπεδείκνυε δὲ τὰ γράμματα καὶ τὰ βιβλία τοῦ Γρηγορᾶ μεθ' ὑπερηφανείας καὶ προσεκτικῶς. Μεταξὺ τῶν σταλέντων αὐτῷ, ἦτο ὁ διάλογος Γρηγορᾶ - Βαρλαὰμ (ὅστις ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ νὰ ζητήσῃ ὁ Λαπίθης παρὰ τοῦ Βαρλαὰμ λύσεις ἀποριῶν του, ὡς βλέπομεν ἐν Cod - Vatic. Graec. 1106 καὶ 1110), ἀστρονομικὰ ἔργα (τοῦ Γρηγορᾶ, ἐν οἷς τὸ Comput. Pascale N. Grégoras, Correspond. éd. R. Guilland, σ. 278 - 281. Κύρρης, Κυπρ. Σπ., ΚΕ', σ. 103, σημ. 43 καὶ σ. 107, σημ. 54α), ἡ Τετράβιβλος 'Αποτελεσματικὴ τοῦ Πτολεμαίου κ.ἄ. Πλὴν τούτων, ὁ 'Αγαθάγγελος σημειοῖ μετ' ἐνδιαφέροντος, ὅτι ὁ Λαπίθης ἐχρησιμοποίει χαλδαιοπερσικὰ συγγράμματα, ὄχι ὅμως τὰ ἀντιβαίνοντα τῇ θρησκείᾳ ἡμῶν, ὡς καὶ τὴν πληθὺν τῶν 'Αράβων καὶ Αἰγυπτίων (Μαμελούκων) λογίων, οἵτινες ἐπεσκέπτοντο καὶ συνεζήτουν μετὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν Λατίνων λογίων, ὡς καὶ μετὰ τοῦ Γ. Λαπίθη φυσικά. 'Εντύπωσιν τοῦ ἐμποιεῖ ἡ ἐπιδεικτικότης τῶν φορέων τούτων τῆς «χαλδαϊκῆς» ἐπιστήμης, αἱ θεωρίαι των περὶ φθίσεως καὶ γενέσεως τῶν κόσμων καὶ ἡ συνδιαλλαγὴ θεωρίας καὶ πράξεως, ἣν ἐπιδιώκουν καὶ διδάσκουν.

Αἱ περαιτέρω σπουδαιότατοι παρατηρήσεις του περὶ τοῦ «ἐκτάκτου» πολιτικοῦ, οἰκονομικοῦ, μετρικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ νομισματικοῦ καθεστῶτος τῆς Κύπρου—ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ τοῦ Βυζαντίου, προφανῶς—δὲν δύνανται νὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ, σύγκρισις των ὅμως πρὸς τὰς 'Ασσίζας τῆς Κύπρου καὶ ἄλλα ἔργα τῆς περιόδου θὰ ἦτο ἀποκαλυπτική. 'Αξιόλογος εἶναι ἡ ἐκδηλουμένη πεποίθησίς του, ὅτι ὁ Θεὸς μισεῖ τὰ κατὰ νόμον ἔχοντα ἔθνη, ὡς τὸ Παλαμίζον Βυζάντιον, ὅπερ ἀντιπαραβάλλει πρὸς τοὺς «ὀρθοδόξους» Κυπρίους λογίους. Τούτους ἐπαινεῖ ἐπανειλημμένως, τονίζων τὴν ὑπ' αὐτῶν χρῆσιν βιβλίων ὀρθοδόξων, συγγραφέντων κυρίως ὑπ' αὐτῶν, βάσει τῶν Γραφῶν, κατὰ τοῦ Παλαμισμοῦ. 'Ο Λαπίθης, κατὰ 'Αγαθάγγελον, ἐλυπήθη διὰ τὴν εἴσοδον τοῦ 'Ιωάν. Καντακουζηνοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν 1-2-1347, διότι οὗτος ὁ Καντακουζηνὸς ἦτο στενῶς συνδεδεμένος μετὰ τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ. Περὶ αὐτῆς ἔμαθε παρὰ τοῦ ἰδίου τοῦ Γρηγορᾶ, γράψαντος τότε καὶ πρὸς τοὺς Τραπεζουντίους φίλους του καὶ πρὸς αὐτὸν (Καντακουζηνοῦ 'Ιστορ. Δ', 24, Γ' 171—2, Bonn).

'Αναχωρήσας ἐκ Κύπρου τὸ θέρος (τοῦ 1349), μέσῳ Κρήτης, Εὐβοίας, Τροίας, 'Ελλησπόντου, περιπλανηθεὶς ἐπ' ἀρκετὸν καὶ παρακολουθήσας διαφόρους φάσεις τοῦ 'Ενετογενουατικοῦ πολέμου, ἔφθασε τέλος εἰς Βυζάντιον τὴν 21-11-1351 καὶ εὗρε τὴν πρωτεύουσαν εἰς πλήρη ἀθλιότητα, ἧς κύρια στοιχεῖα ἦσαν ἡ συνεχιζομένη θρησκευτικὴ διαμάχη καὶ ἡ μεγάλη πτῶσις τῆς ἀγοραστικῆς ἀξίας τοῦ βυζαντινοῦ νομίσματος, ὡς καὶ ἡ φυλάκισις τοῦ διδασκάλου του Ν. Γρηγορᾶ μετὰ τὴν σύνοδον τῆς 27ης Μαΐου 1351. Οὕτω δὲν ἠδυνήθη ὁ 'Αγαθάγγελος νὰ προσεγγίσῃ τὸν βασιλέα ('Ιω. Καντακουζ.), ὡς ἤλπιζεν. Μετὰ τοῦ 'Ανδρέα Λιβαδιμοῦ καί τινων ἄλλων, ὁ 'Αγαθάγγελος ἦτο ἐκ τῶν ὀλίγων βυζαντινῶν, οἵτινες τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἐγνώρισαν τὴν Μέσην 'Ανατολὴν καὶ ἀφῆκαν τὰς ἐντυπώσεις των περὶ τοῦ καθόλου καὶ δὴ τοῦ θρησκευτικοῦ βίου αὐτῆς. Τὰ ὅσα περὶ Κύπρου ἰδίως γράφει ὁ Γρηγορᾶς καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ 'Αγαθαγγέλου, ἀποτελοῦν πολύτιμον ὑλικόν, μὴ χρησιμοποιηθὲν ἄχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῆς Κύπρου καὶ τῆς 'Εκκλησίας της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Νικηφόρου Γρηγορᾶ, 'Ιστορία Βυζαντινή, Γ' ἐκδ. L. Schopen Bonn 1855, κεφ. ΚΒ', 3 - 40 Correspondance de Nicéphore Grégoras, éd. R. Guilland, Paris 1927. 'Ιωάννου Καντακουζηνοῦ, 'Ιστορία, Γ', éd. L. Schopen, Bonn 1835. Κ. Π. Κύρρη, 'Ο Κύπριος 'Αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης 'Υάκινθος (1345 - 6) καὶ ὁ ρόλος του εἰς τὸν ἀντιπαλαμιτικὸν ἀγῶνα, Κυπριακαὶ Σπουδαί, ΚΕ' (1961), σ. 89 - 122. R. Guilland, Essai sur Nicéphore Grégoras, Paris 1926.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΚΥΡΡΗΣ

'Αγαθάγγελος. Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (26 Σεπτ. 1826—5 'Ιουλ. 1830). 'Ο εἰς διαδοχὴν τοῦ παυθέντος καὶ ἐξορισθέντος οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Χρυσάνθου τοῦ ἀπὸ Σερρῶν ἐκλεγεὶς 'Αγαθάγγελος, ἐπὶ τετραετίαν δὲ διατηρήσας τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως, ἦτο 'Αδριανουπολίτης τὴν καταγωγήν, τέκνον γονέων Ἑλλήνων, παρὰ τὰ λεγόμενα τοῦ 'Η. Τανταλίδου ἐξ ἀγνοίας, ὅτι Βούλγαροι ἦσαν οἱ γονεῖς του. 'Εκ νεανικῆς ἡλικίας ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον, εἰς τὴν μονὴν 'Ιβήρων τοῦ 'Αγίου Ὄρους καρεὶς μοναχός. Περὶ τὸ 1800, διετέλει ἱερεὺς τῆς ἐν Μόσχᾳ ἑλληνικῆς κοινότητος, τὸν Νοέμβριον τοῦ 1815 ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Βελιγραδίου, τὸν δ' Αὔγουστον τοῦ 1825 ἐγένετο μητροπολίτης Χαλκηδόνος. Θεωρεῖται ὡς εἷς τῶν πλέον πεπαιδευμένων πατριαρχῶν τῶν δυσκόλων καιρῶν, καθ' οὓς τὸ ἔθνος ἠγωνίζετο διὰ τὴν ἐλευθερίαν του, γνωρίζων καλῶς τὴν ἑλληνικήν, βουλγαρικήν, ρωσικήν, τουρκικὴν καὶ γαλλικὴν γλῶσσαν, χαρακτηρίζεται δὲ ὡς κόσμιος, σεμνός, αὐστηρὸς καὶ ἐνάρετος. Παρὰ τῶν συγχρόνων του ἐθεωρεῖτο φιλοχρήματος, παρ' ἄλλων ὅμως τοῦτο δὲν κρίνεται ἀληθές, καίτοι ἐκ τῶν πραγμάτων ὁ χαρακτηρισμὸς ἴσως εἶναι ὑπερβολικός, ἀλλ' οὐχὶ ἐντελῶς ἀσύστατος. Παυθείς, ἀπήχθη ἀρχικῶς εἰς Καδίκιοϊ ὑπὸ ἐπιτήρησιν ἐφημερίων, ἵνα λογοδοτήσῃ διὰ κακὴν διαχείρισιν κοινῶν χρημάτων, ἐκεῖθεν δ' ἐξωρίσθη εἰς Καισάρειαν, μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἐγκατεστάθη εἰς τὴν πατρίδα του 'Αδριανούπολιν, ὅπου καὶ ἀπέθανε συντόμως.

'Επὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ 'Αγαθαγγέλου, λόγῳ τῆς ἐν Ναυαρίνῳ νικηφόρου ναυμαχίας. ἀπεχώρησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως οἱ πρεσβευταὶ τῶν τριῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. 'Εξ ἄλλου ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος καὶ ἡ συνθήκη 'Αδριανουπόλεως (1829) ἐδημιούργησαν δυσμενεῖς συνθήκας διὰ τὸ Πατριαρχεῖον. Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἐξαγριωθῆ καὶ διὰ τοῦ ἀπηνοῦς διώκτου τῶν χριστιανῶν Περτὲφ ἐφέντη, ὑπουργοῦ τῶν 'Εξωτερικῶν, ἐπανελήφθησαν οἱ διωγμοί. 'Υπὸ τῆς Πύλης ἐπεβλήθη εἰς τὸν πατριάρχην ὡς γραμματεὺς ὁ Βούλγαρος Βασιλάκης Βούκας, φιλοτουρκικῶν διαθέσεων ἄνθρωπος, δεινῶς καταδυναστεύσας τὸν ἑλληνισμόν, παρὰ τὰς ἀναμφισβητήτους ἱκανότητάς του καὶ τὰς πρὸς τὸν 'Αγαθάγγελον προσφερθείσας ἐκδουλεύσεις. Ἄξιον μνείας εἶναι, ὅτι πρὸς τὸν 'Αγαθάγγελον ἀπεστάλησαν τὸ 1827 ἀναφοραὶ ἐκ μέρους τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Στερεᾶς 'Ελλάδος, προεξάρχοντος τοῦ Καραϊσκάκη, ἵνα μεσολαβήσῃ πρὸς τὴν 'Υψηλὴν Πύλην περὶ χορηγή-

σεως ἀμνηστίας. Ὁ πατριάρχης ἔλαβε τὴν ἐντολὴν ν' ἀποστείλῃ εἰδικοὺς ἐξάρχους, διὰ νὰ καλέσουν τὸν ἐπανεστατημένον λαὸν εἰς ἐπιστροφήν, μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ἀποκαταστάσεως εἰρήνης κ.λ.π. Τὸ κίνημα ὅμως, ὡς ἦτο φυσικόν, οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἔφερε, πλὴν τοῦ ὅτι συνεδέθη τὸ ὄνομα τοῦ Ἀγαθαγγέλου μὲ ἐνέργειαν ἀντεθνικήν.

Ἓν ἀκόμη περιστατικὸν ἐξέθεσε τὸν Ἀγαθάγγελον ἔναντι τοῦ περιβάλλοντός του, ἤτοι ἡ ἀσυνεπὴς καὶ παρασκηνιακὴ ἀνάμειξίς του εἰς τὴν ἐκλογὴν πατριάρχου Ἱεροσολύμων, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πολυκάρπου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1827. Τότε οἱ μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγιοταφῖται προετίμων τὸν εἰς Νεοχώριον ἡγουμενεύοντα Ἀθανάσιον, ὁ δὲ Ἀγαθάγγελος ὑπεστήριζε τὸν Κυζίκου Ματθαῖον, διότι ἐθεώρει τοῦτον ἀπειλὴν κατὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἀλλὰ καὶ διότι ὑπελόγιζεν εἰς ἀργυρολογίαν, ἐὰν ἐκενοῦτο ὁ θρόνος τῆς Κυζίκου. Τελικῶς ἐξελέγη ὁ ἡγούμενος Ἀθανάσιος, χειροτονηθεὶς τὴν προηγουμένην ὑπὸ τοῦ Ἀγαθαγγέλου μητροπολίτης Καισαρείας τῆς Φιλίππου (15 Ἰανουαρίου 1827). Μετὰ τῶν Ἁγιοταφιτῶν συνέπραττε καὶ ὁ Σιναίου Κωνστάντιος, ὁ καὶ διάδοχος τοῦ Ἀγαθαγγέλου, λαβόντος ὡς δῶρον 20 χιλ. γρόσια ἔναντι διπλασίου ὑπεσχημένου ποσοῦ καὶ ἀντὶ τοῦ ὑπολοίπου ἰσόποσον ὁμολογίαν χρεωστικήν, πλὴν ὅμως κατὰ τὴν ἐκθρόνισίν του ὑπεχρεώθη νὰ ἐπιστρέψῃ αὐτήν τε καὶ τὰ μετρητά, ὡς κακῶς καὶ παρὰ τοὺς κανόνας ληφθέντα.

Ταῦτα πάντα, καὶ δὴ ἡ κατὰ τοῦ Βουλγάρου Βούκα ἀγανάκτησις τῶν ἀρχιερέων, πολλοὺς τῶν ὁποίων κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, κατὰ διαταγὴν ἴσως τῶν κρατούντων, εἶχεν ἀποπέμψει ὁ Ἀγαθάγγελος εἰς τὰς ἐπαρχίας των, κρατήσας μόνον πλησίον αὐτοῦ δύο, τὸν Χαλκηδόνος Ζαχαρίαν καὶ τὸν Δέρκων Νικηφόρον, συνετέλεσαν, ὥστε νὰ διογκωθῇ ἡ κατὰ τοῦ πατριάρχου ἀντίδρασις τῶν τε συνοδικῶν καὶ τοῦ κλήρου, ἀλλὰ καὶ τῶν λαϊκῶν μελῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, τοῦ διαχειριζομένου τὰ οἰκονομικὰ τοῦ πατριαρχείου. Εἰς γενομένην σύσκεψιν τῶν ἰσχυρῶν προκρίτων τοῦ Γένους, ἀπεφασίσθη ἡ ἀντικατάστασις τοῦ πατριάρχου καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ πατριαρχείου ἀπὸ τὴν τυραννίδα, προεκρίθη δὲ τότε ὡς ὁ πλέον ἐνδεδειγμένος διάδοχος τοῦ Ἀγαθαγγέλου Κωνστάντιος ὁ Σιναίου ὄρους, δεσμευθεὶς δι' ὅρκου, ὅτι θὰ τηρήσῃ τὰ συμφωνηθέντα περὶ μεταβολῆς τοῦ συστήματος καὶ περιορισμοῦ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ πατριάρχου. Πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι διὰ πολλῶν καὶ βαρυτάτων δοσιμάτων ὑπὸ διαφόρους μορφὰς καὶ ὀνομασίας εἶχεν ἐπιβαρυνθῆ ἡ Μ. Ἐκκλησία πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην. Ταῦτα ἦσαν τὸ περίφημον μηρί, τὸ κρέας τοῦ ὀτζακίου τῶν μποσταντζήδων, τὰ τῶν τζαγιζέδων κ.λ.π.

Ὅθεν ἀρχιερεῖς καὶ πρόκριτοι ὑπέβαλον πρὸς τὸν σουλτάνον Μαχμοὺδ τὸ κατὰ τοῦ Ἀγαθαγγέλου ἄρζι, παραπονούμενοι κατ' αὐτοῦ, ὅτι ἦτο ἅρπαξ, πλεονέκτης, σφετεριστὴς τῶν κοινῶν καὶ αὐθαίρετος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν, προσθέσαντες, ὅτι πρόθεσίς των ἦτο νὰ ἐκθέσουν τὴν κατάστασιν πρὸ πολλοῦ, ἀλλ' ἠμποδίζοντο ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀθλιότης τοῦ Γένους δὲν τοὺς ἐπέτρεπε ν' ἀνταποκριθοῦν εἰς τὴν καθιερωμένην δασμοφορίαν. Καὶ διὰ καταλλήλου ἐνεργείας τῶν ἰσχυρῶν, ἐνῷ ἐξησφάλισαν τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἀγαθαγγέλου, συγχρόνως ἐπέτυχον καὶ τὴν κατάργησιν τῶν δοσιμάτων, ὑπολογιζομένων εἰς 150 χιλ. γρόσια.

Εἰς τὸ πνευματικὸν ἐν γένει ἔργον τοῦ Ἀγαθαγγέλου προσγράφεται ἡ ἔκδοσις ἓξ κανονικῶν διατάξεων, ἤτοι α) κατ' Ὀκτ. 1826, περὶ κατασκευῆς τοῦ ἁγίου Μύρου ὑπὸ μόνου τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, β) κατ' Ὀκτ. 1827, περὶ τῶν εἰς τοὺς γάμους προικοδοσιῶν εἰς 13 ἐπικυρωτικὰ κεφάλαια, γ) κατὰ Δεκ. 1827, περὶ τοῦ ὑπὲρ τῶν νοσοκομείων ἐκ προικοδοσιῶν εἰσοδήματος, δ) κατ' Αὐγ. 1928, περὶ τοῦ μὴ καταχρᾶσθαι τὸν ἐκκλησιαστικὸν πλοῦτον καὶ ε) κατὰ Σεπτ. 1828, περὶ τοῦ θείου βαπτίσματος. Ἄλλαι ἐκκλησιαστικαὶ πράξεις ἀφοροῦν τακτοποίησιν τῆς πολιτείας τῶν μοναζόντων εἰς διαφόρους μονὰς καὶ τὴν ἕνωσιν τῶν μητροπόλεων Κορυτσᾶς καὶ Πωγωνιανῆς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Μ. Ι. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1885-90, σ. 688-689. Τοῦ αὐτοῦ, Πατριαρχικῆς Ἱστορίας Μνημεῖα, Ἀθήνησι 1922, σ. 15 - 20. Τοῦ αὐτοῦ, Κανονικαὶ Διατάξεις, Α΄, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1888, σ. 314 - 327, Β΄, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1889, σ. 175 - 184. Ζ. Μαθᾶ, Κατάλογος Ἱστορικός... ἐν Ναυπλίῳ 1837, σ. 289 - 291. Κ. Κούμα, Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ΙΑ΄, ἐν Βιέννῃ 1832, σ. 517. Η. Ταντալίδου, Τὰ ἐν τῇ Ἁρμονίᾳ περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1866, σ. 76. Λόγος ἐπικήδειος ὑπὸ τοῦ Ἀγαθαγγέλου εἰς Ζώην Καπλάνην (τῇ 22 Δεκ. 1806) ἐξεδόθη εἰς τὸν τόμον: Σπάνια εὐποιΐας ἔργα Ζώη Κωνσταντίνου Καπλάνη, ἐν Μόσχᾳ 1809, σ. 52 - 63.

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀγαθάγγελος. Μητροπολίτης Καισαρείας. Ἐγεννήθη εἰς Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης τὸ 1801. Ἐμαθήτευσεν εἰς τὴν σχολὴν τῶν Κυδωνιῶν μὲ ἀξιόλογον ἐπίδοσιν εἰς τὰ μαθηματικά. Ἐδίδαξεν εἰς τὰ Κύθηρα (1822 - 1827), εἰς τὴν Καισάρειαν (1827 - 1831) καὶ τέλος εἰς τὴν Πατριαρχικὴν Ἀκαδημίαν Κωνσταντινουπόλεως (1831 - 1833). Ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Καισαρείας τῆς Φιλίππου ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου Ἱεροσολύμων. Διεβλήθη ὅμως ὡς ρωμαιοκαθολικίζων καὶ ἐξωρίσθη εἰς Μετέωρα. Ἐκεῖθεν περιώδευσεν εἰς πολλὰς μονὰς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἤρχισε πάλιν τὸ διδακτικόν του ἔργον εἰς Τεργέστην (1836 - 1842) καὶ εἰς Καισάρειαν (1842 - 1846). Συνέγραψεν ἔργα τιτλοφορούμενα «Μετρική» καὶ «Ἀγγελία», ἀναγγέλλων τὴν προσεχῆ ἔκδοσιν συγγραμμάτων, τὰ ὁποῖα μετέγραψεν ἐκ τῶν μονῶν Μετεώρων, Μεγάλου Σπηλαίου κ. ἄ. Ἀπέθανε τὸ 1846, εἰς Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης.

Κ. Χ.

Ἀγαθάγγελος. Ὁ Μυριανθούσης. Ἐγεννήθη τὸ 1780 εἰς τὸ Μηλικούριον Κύπρου καὶ ἐνωρὶς ἐκάρη μοναχὸς εἰς τὴν Μονὴν Κύκκου. Τὸ 1813, μετέβη εἰς τὴν Σμύρνην καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν του. Τὸ 1818, ἐγένετο Μητροπολίτης Κοτυανίου καὶ προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Τὸ 1825, ἐξελέγη Μητροπολίτης Ἀγκύρας καὶ μετὰ τριετίαν, φεύγων τὴν ὀργὴν τῶν Τούρκων, ἐγκατέλειψε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα, διορισθεὶς Μητροπολίτης Θηβῶν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν πληροφορίαν, ὅτι ἐχήρευεν ὁ θρόνος, συνεπείᾳ θανάτου τοῦ γέροντος Μητροπολίτου Παϊσίου. Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Θηβῶν ὁ Ἀγαθάγγελος καὶ διεπίστωσεν ὅτι ἔζη ὁ Παΐσιος, ἀπέφυγεν ἐπιμελῶς νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τῆς ἐπισκοπῆς. Ἐπὶ Καποδιστρίου, ἀνέλαβε τοποτηρητὴς τῆς ἐπισκοπῆς Πατρῶν, διατηρήσας καὶ τὸν τίτλον τοῦ Ἀγκύρας. Τὸ 1829, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον Θρησκείας νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν νῆσον Σαλαμῖνα, ὁ ὁποία ὑπήγετο εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Θηβῶν, ἀλλ' οἱ Σαλαμίνιοι δι' ἀναφορᾶς των διεμαρτυρήθησαν καὶ κατηγόρησαν τὸν Ἀγαθάγγελον ὡς «ὄργανον τῶν Τούρκων», πρᾶγμα ἀναληθές. Συγκεκριμένως, οἱ Σαλαμίνιοι ἐτόνιζον εἰς τὴν ἀναφοράν των, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐβιάσθη νὰ διορίσῃ τὸν Ἀγαθάγγελον Θηβῶν κατ' ἀπαίτησιν τῆς Τουρκίας. «Ὁ Σουλτάνος,—ἔγραφον—, ἐπιθυμῶν νὰ στερεώσῃ τὴν ἠθικήν του ἐπιρροὴν εἰς τὴν Ρούμελην, ἀναγκάζει τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν νὰ διορίζῃ ἀρχιερεῖς πιστοὺς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως, διὰ νὰ κηρύττωσιν εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ρούμελης τὴν ὑποταγὴν καὶ τὴν εὐπείθειαν εἰς τὴν ὡς νόμιμόν του ἐξουσίαν. Ἡ Ἐκκλησία, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ὑποψίαν τοῦ ὅτι ἐγκρίνει τοὺς ἀποστατήσαντας ἀρχιερεῖς, κλίνει τὸν αὐχένα εἰς τὴν ἀμετάτρεπτον θέλησιν τοῦ τυράννου...». Ἡ καταγγελία αὕτη τῶν Σαλαμινίων δὲν εἶναι ἀληθής. Διότι καὶ ὁ Δημ. Ὑψηλάντης εἰς ἀναφοράν του πρὸς τὸν Ἰ. Καποδίστριαν ἀπὸ 20 Αὐγ. 1829 ἐξαίρει τὴν πατριωτικὴν στάσιν καὶ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἀγαθαγγέλου κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐκστρατείας του εἰς τὴν Ρούμελην, καὶ ὁ ἄλλοτε Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος εὐφήμως ἀναφέρει περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ κληρικοῦ τούτου κατὰ τὸν ἀγῶνα. «Ὁ Ἀγκύρας (Ἀγαθάγγελος), γράφει ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος, χρηματίσας καὶ εἶτα ἐν Ἑλλάδι, λαμπρῶς εἰργάσθη κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ μετ' αὐτήν... Ὡς Θηβῶν, ὑπηρέτησε μέχρι τοῦ 1833, ὁπότε διωρίσθη ἐπίσκοπος Λοκρίδος». Ὁ ἱστορικὸς Ἰ. Φιλήμων γράφει σχετικῶς μὲ τὸν Ἀγαθάγγελον: «Ὁ Λοκρίδος Ἀγαθάγγελος, Κύπριος, κεχειροτόνηται ἐπίσκοπος Ἀγκύρας κατὰ τὸ 1825 παρὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας, κατὰ δὲ τὸ 1833 διωρίσθη Λοκρίδος. Ἂν καὶ ἔκαμε πρόοδον διὰ τὸν ἑαυτόν του, ἐφάνη ὅμως ὀπισθοδρομικός. Εἶναι ἕνας τῆς ὀπισθοδρομήσεως». Ὡς Λοκρίδος, ὁ Ἀγαθάγγελος ἐζήτησε κατ' ἐπανάληψιν νὰ διορισθῇ εἰς ἄλλην μεγαλυτέραν ἐπισκοπήν, διότι ἦτο πολὺ μικρὰ ἡ τῆς

Λοκρίδος, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε μετάθεσιν καὶ ἀπεβίωσεν ἐκεῖ τὴν 9ην Μαΐου 1852, ὡς συνοδικός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Βασιλείου Ἀτέση, Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία, Α', σ. 54 - 5. Γ.Α.Κ. Ὑπουργ. Θρησκ., 20 Αὐγ. 1829 καὶ 17 Νοεμβρ. 1829. Περιοδ. Θεολογία, 1929, σ. 18. Ἐθν. Βιβλ. Ἀρχ. Χειρογ. Ἰ. Φιλήμονος, ἀρ. 8907. Ἐφημ. Ἀθηνῶν Αἰών, ἀρ. φύλ. 1256, 10 Μαΐου 1852, σ. 4.

Μ. Η. ΦΕΡΕΤΟΣ

Ἀγαθάγγελος. (1818 - 1893). Ἱεράρχης τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ποιμάνας θεοφιλῶς τὰς ἐπαρχίας Σβορνικίου (Αὔγ. 1848 - Μάϊος 1861), Δράμας (Μάϊος 1861 - Μάϊος 1872), Ἐφέσου (Μάϊος 1872 - 26 Ἀπριλίου 1893). Κατήγετο ἐκ Μαγνησίας Μ. Ἀσίας, ἔνθα ἐδιδάχθη καὶ τὴν ἐγκύκλιον μόρφωσιν. Χειροτονηθεὶς ἱεροδιάκονος εἰς ἡλικίαν 18 ἐτῶν παρὰ τοῦ τότε μητροπολίτου Ἐφέσου Ἀνθίμου, τοῦ κατόπιν οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Ἀνθίμου ΣΤ', προήχθη ἅμα τῇ ἀναρρήσει τούτου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον (1845) εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ δευτερεύοντος καὶ μετὰ διετίαν (1847) εἰς μ. ἀρχιδιάκονον. Μετὰ ἓν ἔτος (1848), ἀνεδείχθη εἰς ποιμενάρχην τῆς ἐπαρχίας Σβορνικίου, ἣν ποιμάνας συνετῶς προήχθη κατὰ Μάϊον τοῦ 1861 εἰς τὴν Μητρόπολιν Δράμας, ἐν τῇ ὁποίᾳ διεκρίθη, ἱδρύσας πολλὰ σχολεῖα. Τέλος, τὸν Μάϊον τοῦ 1872, προήχθη εἰς τὴν ἀποστολικὴν Μητρόπολιν τῆς Ἐφέσου, τὴν ὁποίαν διῴκησε μέχρι τοῦ θανάτου του († 26.4.1893). Ὁ ἱεράρχης οὗτος δὶς ἐχρημάτισε τοποτηρητὴς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ πατριάρχου Ἰωακεὶμ Β' (1863) καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (1878).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Περιοδ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, ΙΓ' (1893 - 4), σ. 66, 76.

Ι. Χ. Κ.

Ἀγαθάγγελος. Μητροπολίτης Θήρας. Ἐγεννήθη τὸ 1850 εἰς τὸ χωρίον Λαπαγανοὶ παρὰ τὰ Καλάβρυτα, εἰσῆλθε δὲ δωδεκαετὴς ὡς δόκιμος εἰς τὴν μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν. Χειροτονηθεὶς διάκονος, ἐφοίτησεν εἰς τὸ Γυμνάσιον Ναυπλίου καὶ ἀκολούθως μετέβη εἰς Μόναχον, ὅπου ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας. Ἐπιστρέψας εἰς Ἑλλάδα, διετέλεσεν ἐπὶ τι διάστημα καθηγητὴς Γυμνασίου καὶ κατόπιν, προτάσει τοῦ Ἀθηνῶν Γερμανοῦ Καλλιγᾶ, διωρίσθη ἐφημέριος εἰς Πετρούπολιν τῆς Ρωσίας. Τὸ 1907, ἐξελέγη μητροπολίτης Θήρας, ἀναδειχθεὶς καλὸς ποιμενάρχης. Ἀπέθανε τὸ 1928.

Ἀγαθάγγελος. Ὁ Κωνσταντινίδης. (27-12-1864—16-8-1935). Διαπρεπὴς λόγιος ἱεράρχης τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἀποθανὼν ὡς μητροπολίτης Ἐφέσου (28-6-1932—16-8-1935). Ὁ κατὰ κόσμον Στυλιανός, υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Μαργαρίτας, ἐγεννήθη τὴν 27-12-1864 ἐν Μαγνησίᾳ τῆς Μ. Ἀσίας. Ἀποφοιτήσας τοῦ σχολαρχείου τῆς πατρίδος του, διήκουσεν ἐπὶ ἔτος μαθήματα εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν Σχολὴν Σμύρνης καὶ τὸ 1879 εἰσήχθη εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν Χάλκης, ὁπόθεν ἀπεφοίτησε τὸ 1886. Χειροτονηθεὶς διάκονος, ὑπηρέτησεν ἐπὶ πενταετίαν (1886-1892) ὡς ἀρχιδιάκονος τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου Ἀγαθαγγέλου, συμπολίτου αὐτοῦ καὶ προστάτου, ἀσκῶν συγχρόνως καὶ τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου ἐν τοῖς σχολείοις, καὶ τοῦ ἱεροκήρυκος, χρηματίσας μάλιστα ἱδρυτὴς τῆς θρησκευτικῆς ἀδελφότητος «Σύμπνοια», ἥτις εἰργάζετο μέχρι τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς. Τὸ 1892 ἀπεστάλη κατόπιν διαγωνισμοῦ ὡς ὑπότροφος τοῦ κληροδοτήματος Χ. Ζωγράφου καὶ ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὰ πανεπιστήμια Βερολίνου καὶ Παρισίων. Μετέβη δὲ καὶ διέμεινεν ἐπί τι διάστημα καὶ εἰς Λονδῖνον, ὑπηρετήσας ὡς διάκονος τοῦ ἐκεῖ ὀρθοδόξου ἑλληνικοῦ ναοῦ, ὁπόθεν τὸ 1896 ἐκλήθη ὡς καθηγητὴς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου ὑπὸ τῆς τροφοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς, παραμείνας ἐν τῇ θέσει ταύτῃ μέχρι τοῦ 1901. Τὴν 20ὴν Ὀκτωβρίου 1901 ἐξελέγη μητροπολίτης Γρεβενῶν, διοικήσας ἐπὶ 10ετίαν (1901-1910) τὴν περίβλεπτον τότε ἐθνικὴν ταύτην ἐπαρχίαν. Προαχθεὶς τὴν 13ην Μαρτίου 1910 εἰς μητροπολίτην Δράμας, ηὐτύχησε νὰ ἴδῃ ἀπελευθερουμένην τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ. Ἀναγκασθεὶς κατὰ τὸν α' παγκόσμιον πόλεμον ὑπὸ τῶν γαλλικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων νὰ σχολάζῃ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἕδραν αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀνακωχὴν (1919). Τὴν 25ην Ὀκτωβρίου 1922 ἐξελέγη μητροπολίτης Νεοκαισαρείας καὶ τὴν 20ὴν Μαρτίου 1924 μετετέθη εἰς τὴν τότε συσταθεῖσαν Μητρόπολιν Πριγκηπονήσων. Τὴν 2αν Ἀπριλίου 1927 προήχθη εἰς μητροπολίτην Χαλκηδόνος, διοικήσας τὴν ἐκκλησιαστικὴν ταύτην παροικίαν μέχρις Ἰουνίου 1932, ὁπότε λόγῳ ὑγείας ὑπέβαλε κανονικὴν ἀπ' αὐτῆς παραίτησιν. Ἡ Ἐκκλησία, τιμῶσα τὴν μακρὰν καὶ εὐδόκιμον παρ' αὐτῇ διακονίαν του, ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου. Ἀπέθανε τὴν 16ην Αὐγούστου 1935 εἰς τὴν Χάλκην, ὅπου καὶ ἐτάφη.

Ὁ ἀείμνηστος ἱεράρχης συνέγραψε πλεῖστα ἔργα, ἐξ ὧν δέον νὰ ἀναφερθοῦν: 1) Ἐπίτομος Χριστιανικὴ Ἠθικὴ μετὰ πολλῶν σημειώσεων, Σμύρνη 1891. 2) Ὑπομνήματα περὶ ἐκκλησιαστικῶν διαρρυθμίσεων, ἀναγνωσθέντα ἐν τῇ Ἱ. Συνόδῳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ δημοσιευθέντα ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» καὶ εἶτα εἰς ἴδιον φυλλάδιον ἐκδοθέντα, Κωνσταντινούπολις 1908. 3) Δραματικὴ περιπέτεια τῆς Δράμας καὶ ἀπελευθέρωσις αὐτῆς, Καβάλα 1913. 4) Τὸ ζήτημα τῶν Μικρασιατῶν καὶ Θρακῶν ὁμογενῶν προσφύγων, Ἀθῆναι 1914. 5) Περὶ τοῦ νῦν Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου κ.λ.π. Δὶς ἐξεδόθη ἐν Δράμᾳ, ἐν Ἀθήναις 1916. 6) «Εἰκοσιφοίνισσα», Ἱερὰ Μονὴ Παγγαίου, Ἱστορία καὶ περιγραφὴ αὐτῆς, Δράμα 1916. 7) Περὶ τῆς θρησκευτικῆς συνεργασίας ἁπασῶν τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, Πόλις 1928. 8) Ὑπόμνημα περὶ τοῦ κύρους τοῦ βαπτίσματος τῶν αἱρετικῶν καὶ τῶν σχισματικῶν, εἰς Ὀρθοδοξίαν, Ζ' (1931), 355.

Ἐπίσης ὁ Ἀγαθάγγελος συμμετέσχε καὶ εἰς τὴν κατὰ τὸ 1914 συγκροτηθεῖσαν νομοπαρασκευαστικὴν ἐπιτροπὴν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ἥτις συνέταξε σημαντικὰ σχέδια νόμων πρὸς βελτίωσιν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Πανελλήνιον Λεύκωμα, ΣΤ' (1922), σ. 89. Ὀρθοδοξία, Ι' (1935), σ. 334 - 441. Ἐκκλησία, ΙΓ' (1935), σ. 282.

Ι. Χ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

Ἀγαθάγγελος. Μητροπολίτης Κυδωνιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ δόκιμος συγγραφεύς, κατὰ κόσμον Ἰωάννης Παπαθεοδώρου. Ἐγεννήθη τὸ 1885 ἐν Ἀρκαδιουπόλει (Λουλὲ Μπουργάζ) τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Ἐσπούδασεν ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ Χάλκης, ἐξ ἧς ἀπεφοίτησεν ἀριστοῦχος κατὰ τὸ 1909. Ὑπηρέτησεν ἐπὶ 15ετίαν ὡς διάκονος καὶ καθηγητὴς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ἐν Χαλκηδόνι Κωνσταντινουπόλεως, ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ ἐν Σταυροδρομίῳ (Πέραν) Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ 1924 ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος καὶ ὑπηρέτησεν ὡς προϊστάμενος εἰς τὸν ἐν Γαλατᾷ ἱστορικὸν ναὸν ἁγίου Ἰωάννου τῶν Χίων. Ὑπηρετῶν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ἐξελέγη ὑπὸ τῆς Ἱ. Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατ' Ἀπρίλιον 1926 τιτουλάριος ἐπίσκοπος Ἐλαίας (παλαιᾶς ἐπισκοπῆς ἐν Αἰολίδι Μικρᾶς Ἀσίας) καὶ ἀρχιερατικὸς προϊστάμενος Γαλατᾶ. Ἐν τῇ ἐπικαίρῳ θέσει ταύτῃ, ὑπηρέτησε τὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ 17 ἔτη (1926-1943), διατελῶν συνάμα μέλος τῆς πατριαρχικῆς κεντρικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἐπόπτης πάντων τῶν ναῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ τότε ὑπ' αὐτοῦ ἀναπτυχθεῖσα, καὶ μάλιστα ἐν καιρῷ ἀνόδου τοῦ τουρκικοῦ σωβινισμοῦ, κοινωνική, ἐθνικὴ καὶ διοικητικὴ δρᾶσις ὑπῆρξε παραδειγματική. Ἰδιαιτέρως διέπρεψεν εἰς τὸ θεῖον κήρυγμα. Τὸν Ὀκτώβριον 1943 ἐξελέγη μητροπολίτης Κυδωνιῶν, Μητροπόλεως στερηθείσης τοῦ ποιμνίου της ἕνεκα τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς τοῦ 1922. Παραμένων πάντοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰργάσθη ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ὡς μέλος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἠσχολήθη δὲ συγχρόνως μὲ τὴν δημοσιογραφίαν καὶ μὲ τὴν συστηματικὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κλασικῶν συγγραφέων καὶ τῶν πατερικῶν κειμένων, καθὼς καὶ μὲ τὴν συγγραφήν. Αἱ σπουδαιότεραι συγγραφικαὶ ἐργασίαι του ἀφοροῦν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, τοῦ ὁποίου τὰ ποιητικὰ «Ἔπη», γεγραμμένα εἰς τὴν ὁμηρικὴν διάλεκτον, ἀνέλυσεν, ἐσχολίασε καὶ ὑπεμνημάτισε πλουσίως εἰς δημοσιεύματα ἐν τῷ πατριαρχικῷ περιοδικῷ «Ὀρθοδοξία» καὶ εἰς αὐτοτελεῖς ἐργασίας. Ἐξέδωκεν αὐτοτελῶς τὰ ἑξῆς βιβλία: Θρησκεία καὶ ζωή, ἄρθρα - μελέται, Κωνσταντινούπολις 1929. Θρησκεία καὶ ζωή, ἄρθρα-μελέται, σειρὰ δευτέρα, Κωνσταντινούπολις 1932. Βεργοῦλαι-Ἀρκαδιούπολις-Λουλὲ-Βουργάζ, Κωνσταντινούπολις 1935. Πατερικαὶ σελίδες. Ἄρθρα-μελέται, σειρὰ τρίτη, Κωνσταντινούπολις 1939. Ὁ Μέγας Βασίλειος, ὀργανωτὴς τῆς κοινωνικῆς φιλανθρωπίας, Κωνσταντινούπολις 1943. Ὁ ἄγνωστος ποιητὴς (Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός), Κωνσταν-

τινούπολις 1943. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὡς ποιητὴς ἐν σχέσει πρὸς τὸν Εὐριπίδην καὶ τὴν Ὑμνογραφίαν, Θεσσαλονίκη 1947. Ἠθικὰ ποιήματα (Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ), Θεσσαλονίκη 1950. Τὸ πρῶτον ἱστορικὸν ἔπος Γρηγορίου, Κωνσταντινούπολις 1952. Τὰ ἱστορικὰ ἔπη Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Ἀθῆναι 1955.

Πάσχων ἀνιάτως ἀπὸ χρόνου μακροῦ, ἀπέθανεν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατ' Ἰούλιον τοῦ 1960.

Α. Γ. ΤΣΕΡΝΟΓΛΟΥ

Ἀγαθάγγελος. Ἐπίσκοπος Χερρονήσου (1896 - 1900) καὶ εἶτα Λάμπης καὶ Σφακίων (1900 – 11 Ἰουνίου 1928 †) Κρήτης, κατὰ κόσμον Παπαδάκης, καθηγητὴς καὶ εἶτα ἐπίσκοπος ἐν Κρήτῃ, σπουδάσας ἐν Χάλκῃ. Ἐγεννήθη εἰς Σελλιὰ Ἁγίου Βασιλείου Κρήτης τὸ 1859.

Ν. Β. Τ.

Ἀγαθάγγελος. Ἐπίσκοπος Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου Κρήτης (Μάϊος 1912 - 7 Ἰουνίου 1935 †), κατὰ κόσμον Ἀθανάσιος Ἐμμ. Νικολάκης, γεννηθεὶς τὸ 1871 εἰς Κατσιφαριανὰ Κυδωνίας. Μοναχὸς τῆς μονῆς Χρυσοπηγῆς ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1891, ἐσπούδασεν ἐν συνεχείᾳ θεολογίαν εἰς τὴν μονὴν Χάλκης, ἐπανελθὼν δ' ἐδίδαξεν εἰς τὴν Μ. Ἐκπαίδευσιν ὡς καθηγητής. Συνέγραψε βιογραφίαν Μελετίου τοῦ Πηγᾶ (ἐν Χανίοις 1902), ἐξέδωκε τὴν πρὸς τοὺς Κρῆτας ἀλληλογραφίαν αὐτοῦ (αὐτόθι 1908). Ὡς ἐπίσκοπος ἐξέδωκεν ἐν Χανίοις τὸ περιοδικὸν «Χριστιανικὸν Φῶς», ἐν ᾧ καὶ ἐδημοσίευσε διαφόρους ποιμαντικὰς ἐργασίας.

Ν. Β. Τ.

Ἀγαθάγγελος. Ἐπίσκοπος Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου (1 Μαρτίου 1936 - 22 Φεβρουαρίου 1958 †). Διαπρεπὴς λόγιος καὶ κληρικός, κατὰ κόσμον Ἄγγελος Ξηρουχάκης τοῦ Ἠλία, γεννηθεὶς εἰς τὸ χωρίον Σούρη Ἀποκορώνου Κρήτης τὸ 1872 καὶ διατελέσας ἐπίσκοπος Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου Κρήτης. Τὸ 1889 εἰσῆλθεν ὡς δόκιμος εἰς τὴν ἱστορικὴν μονὴν Γδερνέττου, τὸ 1894 ἐγένετο διάκονος καὶ τὸ 1905 ἱερομόναχος. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ Σταυροῦ Ἱεροσολύμων καὶ ἐγένετο διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βοννωνίας (1911). Ὑπηρέτησεν ὡς ἐκπαιδευτικὸς ἐν Κρήτῃ, ἐφημέριος δὲ τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων Ἑνετίας (1906 - 1920) καὶ Βιέννης (1920 - 1936) μέχρι τῆς ἐκλογῆς του ὡς ἐπισκόπου. Διετέλεσε μαθητὴς τοῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, συνεργάτης δὲ τοῦ Κωνστ. Σάθα. Εἰς Βιέννην ἐδίδαξε νεοελληνικὰ εἰς τὸ Collegium Teresianum καὶ ὡς lector τοῦ ἐκεῖ Πανεπιστημίου.

Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897 ἐπολέμησε κατὰ τῶν Τούρκων, κατὰ δὲ τὴν γερμανικὴν κατοχὴν διεδραμάτισε σπουδαῖον πολιτικὸν καὶ ἐθνικὸν ρόλον, χρηματίσας καὶ Ὑπουργὸς Γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης (1945), ὑπηρεσίας ἃς ἀνεγνώρισεν αὐτῷ ποικιλοτρόπως ἡ Πολιτεία. Ὑπῆρξεν ἱστοριοδίφης καὶ μελετητὴς τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς φιλολογίας, γράψας καὶ δημοσιεύσας πλῆθος σχετικῶν δημοσιευμάτων, ἰδίᾳ ἐχόντων σχέσιν μὲ τὴν Κρήτην, εἰς τὴν «Ἀνάπλασιν» καὶ «Θεολογίαν» τῶν Ἀθηνῶν, τὸν «Ἐκκλησιαστικὸν Φάρον» Ἀλεξανδρείας, τὸν «Κρητικὸν Ἀστέρα» καὶ τὴν «Ἀναγέννησιν» τῶν Χανίων, εἰς τὴν «Ἐπετηρίδα τῆς Ἑταιρείας Κρητικῶν Μελετῶν» καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐδημοσίευσε: 1) Κρητικὸς Πόλεμος... Ἀνθίμου Διακρούση καὶ Μαρίνου Τζάνε, ἐν Τεργέστῃ 1908. 2) Διδακτορικὴν διατριβὴν περὶ Ἡρακλείτου, Macerata 1911. 3) Ἡ ἐν Κρήτῃ Ἐπανάστασις 1363 - 1366, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1932. 4) Αἱ Σύνοδοι τοῦ Γερόλαμο Λάντο, ἐν Ἀθήναις 1933. 5) Ἡ Βενετοκρατουμένη ἀνατολή, Κρήτη καὶ Ἑπτάνησος, Ἀθήνησι 1934. 6) Βησσαρίων ὁ Τραπεζούντιος. 7) Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φιλοθέου βίος καὶ πολιτεία. 8) Μάξιμος Μαργούνιος, καὶ πεντηκοντάδα ἀκόμη ἐργασιῶν καὶ ἄρθρων, αὐτοτελῶς καὶ εἰς περιοδικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Σ. Ι. Μυλωνάκη, Ὁ ἐπίσκοπος... Ἀγ. Ξηρουχάκης, Χανιὰ 1948 (περὶ τῆς δράσεώς του κατὰ τὴν Κατοχήν. Κρητικὰ Χρονικὰ ΙΑ' (1957), ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης (τόμος ἀφιερωμένος εἰς αὐτόν, ὅπου καὶ ἐκτενὴς βιογραφία του καὶ κατάλογος τῶν ἔργων του ὑπὸ Ν. Β. Τωμαδάκη).

Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Ἀγαθάγγελος. Μητροπολίτης Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν. Κατὰ κόσμον Νικόλαος Παύλου Τσαούσης. Ἐγεννήθη ὑπὸ εὐσεβῶν γονέων τὸ 1890 εἰς Χοψὰ τῆς ἐπαρχίας Χαλδίας τῆς Μ. Ἀσίας. Τὰ πρῶτα γράμματα ἤκουσεν εἰς Χοψὰ καὶ εἰς τὴν μονὴν Πρασάρεως, ἔνθα ἐκάρη μοναχὸς καὶ ἐχειροτονήθη διάκονος τὴν 6 Μαΐου 1906 ὑπὸ τοῦ Χαλδίας Λαυρεντίου. Ἔκτοτε ὑπηρέτησεν ὡς διάκονος ἐπὶ εἰκοσιδύο συναπτὰ ἔτη εἰς Πουλαντζάκη, Κερασοῦντα καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν, περατώσας τὰς ἐγκυκλίους σπουδάς του τὸ 1915 εἰς τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολήν. Εἰσαχθεὶς εἰς τὴν κατὰ Χάλκην Θεολογικὴν Σχολήν, ἀπεφοίτησεν αὐτῆς τὸ 1919. Μετέβη εἰς Δράμαν τὴν 1ην Δεκ. 1922 καὶ παρέμεινεν ἐκεῖ ὡς καθηγητὴς τῶν θρησκευτικῶν. Τὴν Κυριακὴν τῆς Ὀρθοδοξίας τοῦ 1927 ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Δράμας Λαυρεντίου εἰς πρεσβύτερον. Ὑπηρέτησεν ὡς καθηγητὴς ἐν Δράμᾳ (5/10/1923-23/5/1941 καὶ 23/3/1945-24/4/45) καὶ εἰς τὸ Β' Γυμνάσιον Θηλέων Θεσσαλονίκης (24/5/1941-22/3/1945). Ἐντολῇ τῆς Ἱ. Συνόδου μετέβη τὴν 13ην Μαρτίου 1941 εἰς Ξάνθην πρὸς τόνωσιν τοῦ ἠθικοῦ τοῦ λαοῦ, ὑφισταμένου πολλὰ δεινὰ ἐκ τῶν Βουλγάρων. Τὴν 23ην Ἀπριλίου 1941, μετὰ πατριωτικὸν κήρυγμα, εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ἀπηλάθη εἰς Θεσσαλονίκην ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς χωροφυλακῆς. Διετέλεσεν ἱεροκήρυξ Δράμας (1/12/52-30/6/1933) καὶ προϊστάμενος τοῦ ἱ. ναοῦ Ὁσίας Ξένης, Θεσσαλονίκης (1/9/41-20/3/45). Ἐξελέγη Μητροπολίτης Νευροκοπίου καὶ ἐχειροτονήθη τὴν 4ην Νοεμβρίου 1945 εἰς ἐπίσκοπον, ἐν Ἀθήναις, ὑπὸ τῶν: Θεσσαλονίκης Γενναδίου, Καστορίας Νικηφόρου, Κασσανδρείας Καλλινίκου καὶ Ἐδέσσης Διονυσίου. Μὲ κηρύγματα, νουθεσίας, προτροπάς, ἐράνους, φιλανθρωπικὰ ἔργα κ.λπ. συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν θεραπείαν τῶν πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν ἀναγκῶν τῶν χριστιανῶν τῆς ἀκριτικῆς Μητροπόλεώς του, ὑποστάντων ἀνυπολογίστους καταστροφὰς κατὰ τὰς ἐπὶ β' παγκοσμίου πολέμου καὶ μετέπειτα ἐθνικὰς δοκιμασίας. Ἵδρυσε καὶ ἐπεσκεύασε ναούς, ὠργάνωσε τὸ κατηχητικὸν ἔργον, ἐτόνωσε τὸν μοναχικὸν βίον καὶ δι' ἐνεργειῶν του συνεστήθησαν ἰατρεῖα, νηπιοτροφεῖα, οἰκοκυρικὴ σχολή, σύλλογοι κ.λ.π. πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας. Θεοφιλῶς ποιμαίνει καὶ σήμερον τὴν κληρωθεῖσαν αὐτῷ ἐπαρχίαν.

Ὁ Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ

ΑΡ. ΠΑΝΩΤΗΣ

«Ἀγαθάγγελος». Ὄνομα ὑποτιθεμένου συγγραφέως, ἀλλὰ κυριώτατα προσωνυμία ἑνὸς χρησμολογικοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον ἐγράφη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας (πιθανῶς τὸ 1750), μὲ σκοπὸν νὰ τονώσῃ τὰς ἐλπίδας τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων διὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν των.

Ἦτο ἡ ἐποχὴ τῶν ρωσοτουρκικῶν διενέξεων καὶ ὁ ὀρθόδοξος ἑλληνισμὸς ἔβλεπεν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς Ρωσίας τὴν ἰδικήν του ἀποκατάστασιν. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τοὺς χρησμοὺς τοῦ «Ἀγαθαγγέλου» ἡ κυριωτέρα ἰδέα, ἡ ὁποία ἔγινε πανελληνίως λαϊκή, εἶναι ὅτι «λαός τις ἀνατολικὸς θὰ ἔλθῃ πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες συνερχόμενοι εἰς ἑαυτοὺς θὰ ἐκδιώξουν τοὺς Τούρκους...εἰς Μέκκαν (Κόκκινην Μηλιάν)».

Ἡ ἰδέα αὐτὴ παρουσιάζεται μὲ διακυμάνσεις εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἀναλόγως πρὸς τὰς αἰσιοδοξίας καὶ τὰς ἀπογοητεύσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ δὲν παύει νὰ τρέφῃ καὶ τὰς ἐλπίδας του ἕως τοὺς πολέμους τοῦ 1912 καὶ τοῦ 1920, ἀφοῦ ὁ χρησμὸς ἔλεγεν, ὅτι «ἡ Κωνσταντινούπολις θὰ γίνῃ ἐκ νέου πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνισμοῦ».

Ὁ ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ ὁραματιζόμενος τὸ μέλλον τῶν Ἐθνῶν.

Τὸν «Ἀγαθάγγελον» ἔγραψεν εἷς λόγιος κληρικός, ὁ Θεόκλητος Πολυείδης (ἀρχιμανδρίτης τοῦ Ἁγ. Ὄρους, ὅστις ἐταξίδευσε πολὺ εἰς τὴν Εὐρώπην), καὶ εἶχε τὴν ἔμπνευσιν νὰ τὸν χρονολογήσῃ ἀναδρομικῶς εἰς τὰ 1279, ὅταν τάχα εἷς Ρόδιος ἱερομόναχος, ὅστις εὑρίσκετο εἰς Μεσσήνην τῆς Σικελίας, ὁ Ἱερώνυμος Ἀγαθάγγελος, εἶδεν ὀπτασίαν ἡ ὁποία τοῦ ἐπέβαλε νὰ γράψῃ. Οὕτως, ὅλα τὰ γνωστὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἐπανεδόθησαν ὡς προφητικά: «Κωνσταντῖνος ἀπολέσει τῆς Ἀνατολῆς τὸ Βυζαντινὸν βασίλειον... κατὰ τὴν τετάρτην ἑκατοντάδα ἀπὸ τοῦ πεντηκοστοῦ δευτέρου ἕως τοῦ τρίτου ἔτους (1453)».

Οἱ χρησμοὶ τοῦ Ἀγαθαγγέλου ἀκολουθοῦν τὴν εὐρύτατα διαδεδομένην λαϊκοθρησκευτικὴν συνήθειαν τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων, ἡ ὁποία εἰς μὲν τὰς εὐτυχίας καὶ τὴν ὑπερβολικὴν πολυτέλειαν προέλεγε δεινά, εἰς δὲ τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν κατάπτωσιν ἔδινεν ἐλπίδας. Εἶναι γραμμένοι μὲ τὸ ὕφος καὶ τὸ πνεῦμα τῶν Προφητῶν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου.

Τὸ περιεχόμενόν των δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν πολιτικὴν τύχην της. Προφητεύει τὰς τύχας καὶ τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν (Αὐστρίας, Γερμανίας, Γαλλίας, Ἀγγλίας, Ἱσπανίας κ.λ.π.) καὶ κτυπᾷ ἰδιαιτέρως τὴν Ρώμην, ὡς ἕδραν τοῦ ρωμαιοκαθολικισμοῦ. Εἶναι πιθανόν, ὅτι τὸ προφητικὸν τοῦτο ἔργον ἤντλησε στοιχεῖα καὶ ἀπὸ παρομοίους πολιτικοὺς χρησμοὺς τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν. (Ὁ συντάκτης του Πολυείδης ἰσχυρίζεται, ὅτι τὸ ἰδικόν του κείμενον εἶναι τάχα μετάφρασις ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν διατύπωσιν τῆς παλαιᾶς ὀπτασίας).

Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον χωρίζεται εἰς 10 κεφάλαια, μὲ ἕνα πρόλογον καὶ μίαν—ἴσως πρόσθετον—εἰσαγωγήν. Ἤρχισε νὰ κυκλοφορῇ εἰς χειρόγραφον μὲ τὸν γνωστὸν τρόπον τῶν ἀντιγραφῶν, τὸν ὁποῖον ἠκολούθουν οἱ παλαιότεροι καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἀλλοιώσεις, προσθῆκαι καὶ παραφθοραὶ ἦσαν ἀπὸ ἐνωρὶς σοβαραί. Ἔπειτα ἤρχισαν αἱ λαϊκαὶ ἐκτυπώσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμναν κυρίως εἰς τὴν ὥραν τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν οἱ πνευματικοὶ ἡγέται. Οὕτως, ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Ρήγας Φεραῖος ἀνετύπωσεν εἰς Βιέννην, γύρω εἰς τὰ 1795, τὸν «Ἀγαθάγγελον», προσαρμόζων τὰς προφητείας του εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους καὶ τοῦ ἀνερχομένου Ναπολέοντος. Τὸν ἐτύπωσαν ἐπίσης εἰς τὸ Μεσολόγγιον, τὸ 1824, διὰ νὰ τονώσουν τὴν ἀντοχὴν καὶ τὰς ἐλπίδας τοῦ ἐπαναστατημένου ἔθνους. Τὸ 1838, τὸν ἐτύπωσαν πάλιν εἰς τὴν Ἑρμούπολιν καὶ εἰς Ἀθήνας, μὲ ὑπαινιγμοὺς ὑπὲρ τῆς δυναστείας τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Ἀπὸ τότε κυκλοφορεῖ εἰς μικροσχήμους ἐκδόσεις, ἀνανεουμένας ἕως σήμερον (Μ. Σαλίβερος) καὶ διανθιζομένας ἐνίοτε μὲ προσθήκας. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι τὸ 1912, μὲ τὰς νίκας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἡ φράσις τοῦ «Ἀγαθαγγέλου», ὅτι «Κωνσταντῖνος ἀπολέσει τὸ βυζαντινὸν βασίλειον» διετυπώθη συμφώνως μὲ τοὺς τότε ἐνθουσιασμούς: «Κωνσταντῖνος τὴν ἔχασε (τὴν Πόλι) καὶ Κωνσταντῖνος θὰ τὴν ξαναπάρῃ...». Ἀλλὰ χρειάζεται νὰ γίνῃ καὶ μία ὑπεύθυνος, φιλολογικὴ καὶ σχολιασμένη, ἔκδοσις τοῦ κειμένου τοῦ «Ἀγαθαγγέλου», μὲ τὰς παραλλαγὰς καὶ τὰς προσθήκας του.

Τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα εἰς τὸ κείμενον τοῦ «Ἀγαθαγγέλου» εἶναι φραστικὰ καὶ πραγματικά. Ἡ γλῶσσα του εἶναι λογία συναξαρική, ἀλλὰ οἰκεία εἰς τὸν λαόν, μὲ συχνοὺς δανεισμοὺς ἀπὸ τὰ χωρία τῆς Γραφῆς καὶ ἀπὸ τὰς παροιμίας: «Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω· λύκοι ἅρπαγες ἐν δέρμασι προβάτων· ἡ γυνή σου ὡς ἄμπελος· ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ· λίθος ἐπὶ λίθον· μέλι καὶ γάλα· ὕδρα ἑπτακέφαλος· ἀλώπηξ ἡ πανοῦργος· ὡς τρυγὼν περίλυπος τοῦ ἐν Ἅδη Κερβέρου· ξίφος ἠκονημένον· θὰ καλύψωσι μὲ ἅλας τὸ ἔδαφος· ἡ μετάγνωσις οὐ βοηθεῖ» κ. ἄ.

Καὶ ἀπὸ τὰ δείγματα τοῦ καθημερινοῦ βίου: «μακελλεῖον, ἄσκαυλος, πλακοῦς ἐξ ἀλφίτου, κιθάρα, οἱ χορεύοντες πλησίον τῶν οἰνοπωλείων, πενθικῶς ἐνδεδυμένη» κ.ἄ.

Ὁ «Ἀγαθάγγελος» ἀνεγνώσθη πολὺ καὶ ἀπεμνημονεύθη εἰς τὰ ἑλληνικὰ σημεῖά του ἀπὸ τὸν λαόν μας. Εἰς τὰς δυσκόλους ὥρας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ κείμενον τοῦτο μὲ τὰς αἰσιοδόξους προφητείας του ἦτο ἕνα φῶς διὰ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἠγωνίζοντο μέσα εἰς τὸ χάος τῶν εὐρωπαϊκῶν γεγονότων καὶ εἰς τὸ σκότος τῆς Τουρκοκρατίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἔκδ. β΄ (1956), σ. 125, 126, 175, 266. Λ. Ι. Βρανούση, Ρήγας, Βασικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθμ. 10, Ἀθῆναι 1953, σ. 80-81 καὶ 111. Διὰ τὸν φερόμενον ὡς συγγραφέα τοῦ «Ἀγαθαγγέλου» βλ. Εὐλογίου Κουρίλα - Λαυριώτου, Θεόκλητος ὁ Πολυείδης καὶ τὸ Λεύκωμα αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ, περ. Θρακικά, Γ΄ (Ἀθῆναι 1932), σ. 84 κ. ἑξ.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

(**Ἐν Κύπρῳ**). Τὸ φερόμενον ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον γνωστὸν ψευδοπροφητικὸν κείμενον τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος, συνταχθὲν κατ' ἐντολὴν καὶ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ Μεσογείῳ καὶ δὴ πρὸς προπαγάνδαν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, εἶχεν ἔκτοτε ἀρκετὴν διάδοσιν καὶ ἐν Κύπρῳ, μεταξὺ ἰδίως τῶν ἀμορφώτων χωρικῶν. Καὶ περὶ μὲν τῶν παλαιοτέρων ἐποχῶν δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα, πλὴν γενικῶν παραδόσεων, ὅτι ὁ «Ἀγαθάγγελος» ἐθεωρεῖτο ὡς προφητικὸν κείμενον παρὰ πολλοῖς, καθ' ὅλον τὸν ΙΘ΄ αἰῶνα ἐν Κύπρῳ, καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ προβλέψεις μελλόντων γεγονότων καὶ ἑρμηνείας θρησκευτικῶν, ἱστορικῶν καὶ πολιτικῶν γεγονότων. Κατὰ τὸν β΄ ὅμως παγκόσμιον πόλεμον (1939-1945), ἐχρησιμοποιήθη εὐρύτατα ὡς μαντικὸν βιβλίον καὶ ὡς ἐγχειρίδιον προφητικὸν τῶν ἐξελίξεων τοῦ πολέμου εἰς ἀρκετὰ κυπριακὰ χωρία καὶ δὴ εἰς τὰ χωρία Καραβᾶς καὶ Λαίπηθος τῆς ἐπαρχίας Κερυνίας ὑπὸ φανατικῶν γερμανοφίλων λαϊκῶν «προφητῶν». Οὗτοι, συνδυάζοντες τὰς ρήσεις τοῦ «Ἀγαθαγγέλου» ις΄ πρὸς ἀναλόγους ρήσεις τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου, ἔφθασαν νὰ ἑρμηνεύουν ταύτας εὐμενῶς πρὸς τὴν Γερμανίαν καὶ ὡς σημαινούσας τὴν νίκην τοῦ «ξανθοῦ γένους» (=τοῦ γερμανικοῦ) κατὰ τῶν Ἀγγλογάλλων συμμάχων. Πραγματικὴ φιλογερμανικὴ ψύχωσις ἐκυριάρχησε τότε εἰς τὴν ἐπαρχίαν ὁλόκληρον, ἥτις, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν προφητειῶν τούτων, ἀνέμενεν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὴν γερμανικὴν ἀπόβασιν ἐν Κύπρῳ καὶ τὴν ἐπακόλουθον γερμανικὴν νίκην, ἥτις θὰ ἔθετε τέρμα εἰς τὴν ἀγγλικὴν κατοχὴν τῆς Κύπρου. Ὡς εἶναι φανερόν, ἡ ψυχολογικὴ βάσις τῆς τάσεως αὐτῆς ἦτο τὸ μῖσος κατὰ τῶν Ἄγγλων κατακτητῶν, λαβὸν πραγματικὰς θρησκευτικὰς διαστάσεις καὶ εὑρὸν στήριγμα εἰς ἐξεζητημένας ἑρμηνείας χωρίων τοῦ «Ἀγα-

θαγγέλου» ὑπὸ φανατικῶν πατριωτῶν εἰς μίαν ἐποχὴν ὑψηλῶν συγκινήσεων καὶ ἐξάψεως τῶν παθῶν καὶ τῶν συναισθημάτων τῶν λαῶν καὶ δὴ τῶν Κυπρίων.

Πάντως, ὅτε πλέον ἡ Γερμανία πασιφανῶς ἡττᾶτο (1944 - 45), καὶ πάλιν οἱ «Ἀγαθαγγελικοὶ» ἐπενόουν παρηγορητικὰς ἐξεζητημένας ἑρμηνείας διὰ νὰ δείξουν, ὅτι τελικῶς τὸ «ξανθὸν γένος» θὰ ἀνασυνταχθῇ εἰς τὰς νέας ἠπείρους, θὰ ἀντεπιτεθῇ, θὰ νικήσῃ καὶ θ' ἀπελευθερώσῃ καὶ τὴν Κύπρον. Ὅτε δὲ πλέον τελικῶς ἡ Γερμανία κατενικήθη καὶ παρεδόθη, ἀρκετοὶ ὀπαδοί της ἐξηκολούθησαν νὰ περιμένουν, ὑπὸ τὴν συγκλονιστικὴν ἐπίδρασιν τῶν προφητειῶν, τὴν ἐπάνοδον τοῦ Χίτλερ καὶ τοῦ Μπόρμαν ἐκ τῆς Ἀμερικῆς, ὅπου ἐπιστεύθη ὅτι κατέφυγον, καὶ τὴν τελικὴν νίκην των μέχρι τοῦ 1947 - 8. Τέλος οἱ πλεῖστοι «Ἀγαθαγγελικοὶ» ἐπείσθησαν, ὅτι τὸ «ξανθὸν γένος» κακῶς ἡρμηνεύθη ὡς τὸ γερμανικὸν καὶ πολλοὶ ἐπίστευσαν, ὅτι ὑπενοεῖτο δι' αὐτοῦ τὸ ρωσικὸν ἔθνος, οὕτω δὲ ἐγένοντο ρωσόφιλοι!.. Δηλαδὴ ἐπανῆλθον εἰς τὴν παλαιὰν κατὰ παράδοσιν ἑρμηνείαν παρ' Ἕλλησι.

Κατὰ πόσον ὑπεκρύπτετο γερμανικός, ἢ ρωσικὸς ἔπειτα, δάκτυλος εἰς τὰς εὐρείας αὐτὰς ψυχώσεις καὶ τὴν ἀναβίωσιν τοῦ «Ἀγαθαγγέλου» ἐν Κύπρῳ, ἀγνοεῖται.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΚΥΡΡΗΣ

Ἀγάθη. Ἐμαρτύρησεν εἰς Κατάνην κατὰ τοὺς ἐπὶ Δεκίου διωγμοὺς ἤ, ὀλιγώτερον πιθανόν, κατὰ τοὺς ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, τυχοῦσα ἐκ μέρους τῶν πιστῶν τῆς πόλεως μεγάλης τιμῆς, ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων μετὰ τὸ ἔνδοξον τέλος της. Ὁ τάφος της εὑρίσκετο εἰς τὸ προάστιον Hybla Maior. Τὸ συναξάριόν της ἔχει ἐπισφαλεστάτην ἱστορικὴν βάσιν. Αἱ τρεῖς παραλλαγαί του, μία λατινικὴ

καὶ δύο ἑλληνικαί, προῆλθον ἔκ τινος κοινῆς πηγῆς, τὴν ὁποίαν ἀνάγουν εἰς τὸ α' ἥμισυ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος. Κατὰ τὴν παράδοσιν αὐτήν, ἡ Ἀγάθη ἦτο ὡραία καὶ πλουσία καὶ τὴν ἠράσθη ὁ ἄρχων τῆς Σικελίας Κυντιανός. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀπεποιήθη τοῦτον καὶ ὡμολόγησε τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν της, τῆς ἀπέκοψαν τοὺς μαστούς, ἀλλ' ἰάθη ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου. Ἀκολούθως ὑπέστη ἄλλα βασανιστήρια, ἕως ὅτου παρέδωσε τὸ πνεῦμα. Ἡ μνήμη της ἄγεται τὴν 5ην Φεβρουαρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. EC. I, σ. 432 - 6.

(Συναξάριον). *Αὕτη ἦτον ἀπὸ μίαν πόλιν τῆς νήσου Σικελίας ὀνομαζομένην Πάνορμον, διαλάμπουσα μὲν μὲ ὡραιότητα καὶ ἀφθορίαν σώματος καὶ μὲ κάλλος ψυχῆς, γεμάτη δὲ οὖσα ἀπὸ πλοῦτον καὶ σωματικὰ ἀγαθά, κατὰ τοὺς χρόνους Δεκίου τοῦ βασιλέως, ἐν ἔτει σνα' (251). Αὕτη λοιπόν, ἐπειδὴ ἦτον χριστιανή, προσεφέρθη εἰς τὸν ἡγεμόνα Κυντιανόν, καὶ πρῶτον μὲν παραδίδοται εἰς μίαν ἄλλην γυναῖκα ἄπιστον, Ἀφροδισίαν ὀνόματι, μὲ σκοπόν, ἵνα ἐκείνη μὲ τὰς παρακινήσεις της μεταθέσῃ τὴν ἁγίαν ἀπὸ τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἁγία ἐκράτει δυνατῶς τὴν εὐσέβειαν καὶ ἐπεθύμει μᾶλλον νὰ ἀποθάνῃ μὲ μαρτυρικὸν θάνατον, διὰ τοῦτο δέρουσιν αὐτὴν ὑπερβολικῶς καὶ κόπτουσι τὸν μαστόν της, τὸν ὁποῖον ἔκαμεν ὑγιῆ ὁ ἀπόστολος Πέτρος, φανεὶς εἰς αὐτὴν ἐν τῇ φυλακῇ. Ἔπειτα σύρουσιν αὐτὴν ἐπάνω εἰς τοῦβλα καὶ μὲ φωτίαν αὐτὴν κατακαίουσιν. Εἶτα βάλλουσιν αὐτὴν εἰς τὴν φυλακήν, ἐκεῖ δὲ εὑρισκομένη, παρέδωκεν ἡ μακαρία τὴν ψυχήν της εἰς χεῖρας Θεοῦ.*

(ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

Χαίρω σκότει δοθεῖσα φρουρᾶς Ἀγάθη,
μισοῦσα καὶ φῶς εἰ πλάνων ὄψεις βλέπω.
Πέμπτῃ ἐν φυλακῇ Ἀγάθη θάνεν εἶδος ἀρίστη.

Ἀπολυτίκιον

(Ἦχος γ'. Θείας πίστεως)

Ρόδον εὔοσμον τῆς παρθενίας, νύμφη ἄφθορος τοῦ Ζωοδότου ἀνεδέδειξαι, Ἀγάθη πανεύφημε· τῶν ἀγαθῶν τὴν πηγὴν γὰρ ποθήσασα, μαρτυρικῶς ἐν τῷ κόσμῳ διέπρεψας μάρτυς ἔνδοξε, λιταῖς σου θείαις ἀγάθυνον τοὺς πόθῳ μεγαλύνοντας τοὺς ἄθλους σου.

(ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ)

(Λαογραφία). Ἂν καὶ τιμᾶται περισσότερο ἀπὸ τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς (θεωρεῖται προστάτις τῆς Σικελίας καὶ τῆς Μάλτας), ἡ ἁγία Ἀγάθη ἦταν ἐπίσης γνωστὴ καὶ ἀγαπητὴ στὸ Βυζάντιο, ὅπου εἶχε μεγάλο ναὸ (Κωνσταντινούπολις) στὸ ὄνομά της. Τὴν ἡμέρα τῆς μνήμης της γιώρταζαν οἱ ράπτριες καὶ ἡ συντεχνία τους. Ἴσως αὐτὸ νὰ ὀφείλεται σὲ λεπτομέρεια ἀπὸ τὸ συναξάρι τῆς ἁγίας, ἡ ὁποία ἄλλωστε ἦταν νέα, ὡραία καὶ ἀπὸ πλουσία οἰκογένεια, ὅπως θὰ τὴν ἤθελαν οἱ μοδίστες. Καὶ ἄλλη ἁγία, ἡ ἁγία Εὐφημία (11 Ἰουλίου) τιμήθηκε στὸ Βυζάντιο ἀπὸ τὶς ράπτριες, ἐνῶ ἡ ἁγία Ἀγάθη (μὲ τὸ ἀλεξίκακο ὄνομά της) θεωρήθηκε προστάτρια ἀπὸ τὸν κεραυνό. Περίεργη εἶναι ἡ μεγάλη γυναικεία ἑορτὴ τῆς Ἀγάθης (χωρὶς νὰ φαίνεται ἂν πρόκειται γιὰ τὴν ἁγία Ἀγάθη), ποὺ ἀναφέρει ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς (ΙΑ' αἰὼν) ὅτι γινόταν στὴν Κωνσταντινούπολι. Φαίνεται, ὅτι ἦταν μιὰ μυητικὴ γιορτὴ τῶν νέων χειροτεχνισσῶν, ποὺ ἔπαιρνε καὶ τὴν εὐλογία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ψυχαγωγοῦσε τὶς ὑφάντριες, πλέκτριες, ράπτριες κ.λ.π., ἐνῶ συγχρόνως τὶς ἐδίδασκε γιὰ τὰ ἔργα τους. Ἡ γιορτὴ γινόταν τὸν Μάϊο καὶ ἴσως ἡ λέξις Ἀγάθη ἦταν συμβολική, χωρὶς νὰ μένῃ ἄσχετη καὶ πρὸς τὴν ἁγία. (Βλ. Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ., Ε', σ. 527-531). Οἱ Πόντιοι ἐπίσης ἐτιμοῦσαν τὴ μνήμη τῆς ἁγίας Ἀγάθης.

Στὴ νεώτερη Ἑλλάδα, τὸ βαπτιστικὸ ὄνομα Ἀγάθη δείχνει, ὅτι συνεχίσθηκε ἡ λαϊκὴ τιμὴ πρὸς τὴν ἁγία. Ὑπάρχουν ἄλλωστε καὶ μικρὲς ἐκκλησίες στὸ ὄνομά της, ὅπως ἐκείνη στὰ περίχωρα τοῦ Αἰτωλικοῦ, ὅπου γίνεται τὸ ὁμώνυμο πανηγύρι («Τὸ πανηγύρι τῆς ἁγι' Ἀγάθης»).

Οἱ Αἰτωλικιῶτες ὁπλαρχηγοὶ βγαίνουν ἀπὸ τὴν πόλι τους ἁρματωμένοι πηγαίνουν μὲ μεγάλη πομπὴ στὴν τοποθεσία τῆς Ἁγίας Ἀγάθης (10 χιλιόμετρα μακριὰ) καὶ ξενυχτοῦν γιὰ ν' ἀκούσουν τὴν πρωϊνὴ λειτουργία τῆς Παναγίας (23 Αὐγούστου). Ἔπειτα χορεύουν ἐθνικοὺς καὶ πατροπαράδοτους χοροὺς καὶ φεύγουν ἀργὰ γιὰ τὸ Αἰτωλικό, μὲ τὰ ἑξῆς λόγια:

Σ' ἀφήνω τὴν καλὴ νυχτιά,
Ἅγια Ἀγάθη μου γλυκειά.

Ἡ γιορτὴ ὅμως αὐτὴ εἶναι ἀναπαράστασις πολεμικῶν πράξεων τοῦ 1824 καὶ μόνο ἡ τοποθεσία τὴ συνδέει μὲ τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας.

Στὴν Ἑπτάνησο, ἐπικαλοῦνται τὴν ἁγία Ἀγάθη στὶς ὧρες τῶν καταιγίδων, μὲ τὶς ἀστραπές, τὶς βροντὲς καὶ τοὺς κεραυνούς:

Παναγία καὶ ἅγια Ἀγάθη,
βοήθα με.

Ἴσως αὐτὸ ἔχει σχέσι μὲ τὴ λατρεία τῶν Σικελῶν, ποὺ ἐπικαλοῦνται τὴν ἁγία γιὰ τὶς ἐκρήξεις τοῦ ἡφαιστείου τῆς Αἴτνας. Καὶ ὅλα σχετίζονται πρὸς τὸ μαρτύριο τῆς ἁγίας Ἀγάθης, ποὺ τὴν ἔρριξαν σὲ πυρακτωμένο μαγκάλι. Γι' αὐτὸ καὶ στὴ συνήθη εἰκονογραφία της παριστάνεται μὲ ἕνα πύραυνο (μαγκάλι) πλάϊ καὶ μιὰ τσιμπίδα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Φ. Κουκουλέ, Βυζ. βίος καὶ πολιτισμός, Δ', Ἀθῆναι 1951 (ἐκδ. Γαλλ. Ἰνστιτούτου), σ. 334. Γ. Α. Μέγα, Ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς ὡς λαογράφος, Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, (Κανίσκιον Φ. Κουκουλέ), Ἀθῆναι 1953, σ. 99 - 109. Νικ. Ι. Σπυροπούλου, Τὸ πανηγύρι τῆς ἁγιά-Ἀγάθης, Ἑλλ. Δημιουργία, Ε' (Ἰαν. - Ἰούνιος 1950), σ. 423 - 427.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἀγάθη. Μεταξὺ τῶν 5 ἀρχιεπισκοπῶν, τῶν ὑπαγομένων ὑπὸ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Ἀντιοχείας, ἃς Νεῖλος ὁ Δοξαπατρῆς κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα χαρακτηρίζει λιτὰς καὶ ἐλευθέρας, περιλαμβάνεται τετάρτη κατὰ σειρὰν ἡ Ἀγάθης.

Τ. ΑΘ. ΓΡ.

'Αγαθὴ Κώμη. Ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Λαοδικείας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Φρυγίας Καππατιανῆς καταλέγεται ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χριστιανικῶν χρόνων δεκάτη τετάρτη, ἐκ τῶν 19 ὅλων ἐπισκοπῶν, ἡ τῆς 'Αγαθῆς Κώμης.

Τ. ΑΘ. ΓΡ.

'Αγαθίας. Ὁ Σχολαστικός. Βυζαντινὸς ἱστορικός, ἐπιγραμματοποιὸς καὶ συγγραφεὺς 'Ανθολογίας. 'Εγεννήθη τὸ 536 εἰς τὴν Μύριναν τῆς Αἰολίδος (Μικρασία) ἐκ πατρὸς Μεμνονίου ρήτορος καὶ ἐκ μητρὸς Περικλείας, ἡ ὁποία καὶ ἀπέθανε προώρως. 'Ορφανὸν παῖδα ἀνέθρεψε τὸν 'Αγαθίαν ὁ πατήρ του ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἐδίδασκε τὴν ρητορικήν, εἶτα δὲ χάριν νομικῶν σπουδῶν ἐξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὴν 'Αλεξάνδρειαν τῆς Αἰγύπτου. 'Επανελθὼν εἰς Βυζάντιον, συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του καὶ ἐδικηγόρησεν. 'Εκ τούτου ἔλαβε καὶ τὸ ἐπώνυμον Σχολαστικός. 'Απέθανε μόλις 46 ἐτῶν τὸ 582. 'Εσχετίσθη μὲ τὴν Αὐλὴν τοῦ 'Ιουστινιανοῦ καὶ τὸν ποιητὴν καὶ ἐπιγραμματοποιὸν Παῦλον Σιλεντιάριον.

Τὸ ἔργον τοῦ 'Αγαθίου διακρίνεται εἰς ποιητικόν, εἰς συλλεκτικὸν καὶ εἰς ἱστορικόν.

Συνέθηκεν ἐννέα βιβλία «Δαφνιακῶν» καὶ μεγάλον ἀριθμὸν ἐπιγραμμάτων (ἐρωτικῶν, ἐπιδεικτικῶν, ἐπιτυμβίων, σκωπτικῶν, προτρεπτικῶν, ἀναθηματικῶν κ. ἄ.), ὧν ἑκατὸν περίπου ἐσώθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνθολογίαν. Τὸ συλλεκτικόν του ἔργον ἐπεγράφη «Κύκλος τῶν Νέων 'Επιγραμμάτων» καὶ περιέλαβε τόσον ἄλλων, ὅσον καὶ ἰδικά του ἐπιγράμματα. Εἰς τὰ ἐπιγράμματά του ὁ 'Αγαθίας εἴτε ψυχογραφεῖ ἑαυτὸν καὶ ἀναφέρεται εἰς γεγονότα τῆς ζωῆς του, εἴτε συναγωνίζεται πρὸς τὸν Σιλεντιάριον, εἴτε ἐπηρεάζεται θεματογραφικῶς ἀπὸ τὴν 'Αλεξανδρινὴν ἐπιγραμματοποιΐαν.

Ἡ Ἱστορία τοῦ 'Αγαθίου «Περὶ τῆς 'Ιουστινιανοῦ βασιλείας εἰς βιβλία πέντε» ἀναφέρεται εἰς τὰ γεγονότα τῶν ἐτῶν 552 - 558. Ὁ συγγραφεὺς ἀφηγεῖται τοὺς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν τοῦ 'Ιουστινιανοῦ Α΄ Ναρσῆν πολέμους τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Γότθων, τῶν Βανδάλων, τῶν Φράγκων καὶ τῶν Περσῶν. Συνεγράφη δέ, ὡς ὁ ἴδιος λέγει εἰς τὸν πρόλογον, τῇ προτροπῇ Εὐτυχιανοῦ τοῦ νέου, βασιλικοῦ ὑπογραφέως. 'Εκ τούτου συνάγομεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι διετέθησαν τὰ βασιλικὰ ἀρχεῖα διὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἱστορίας τοῦ Προκοπίου καὶ προετράπη ὁ γλυκὺς ποιητὴς νὰ συνεχίσῃ τὸ ἐγχείρημα. 'Απὸ ἀπόψεως ὕφους καὶ γλώσσης, ὁ 'Αγαθίας πλησιάζει τὸν Προκόπιον, ἀλλ' ἡ κρίσις του δὲν εἶναι σταθερὰ ὡς ἐκείνου καὶ ἡ φαντασία ἔχει ἱκανὴν μερίδα εἰς τὴν διαπραγμάτευσιν. 'Ενῷ δηλαδὴ ὁ Προκόπιος ἔζησε τὰ γεγονότα ὡς δρῶν πρόσωπον, ὁ 'Αγαθίας ἔλαβε τὰς πληροφορίας του οὐχὶ ἐξ αὐτοψίας, ἀλλὰ μέσῳ τρίτων, μαρτύρων, διότι ὁ ἴδιος οὐδὲ πολιτικὸς οὐδὲ στρατιώτης ὑπῆρξε. Πάντως, ὁ συνήθης παραλληλισμὸς αὐτοῦ πρὸς τὸν Προκόπιον τὸν Καισαρέα τὸν ζημιοῖ, ἐνῷ ὁ 'Αγαθίας καθ' ἑαυτὸν εἶναι ἀξιόλογος ἱστορικός, εὐσυνείδητος καὶ ἀγαθῶν προθέσεων. Σημαντικαὶ εἶναι αἱ εἰδήσεις του περὶ Φράγκων καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ γράψωμεν περὶ τῶν Περσῶν τοῦ Ε΄ καὶ ΣΤ΄ αἰῶνος ἐὰν τὸν ἀγνοήσωμεν. Δυστυχῶς, ὁ θάνατος δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ γράψῃ διὰ τὰ πέραν τοῦ 558 γεγονότα.

Εἰς τὰς παρεκβολάς του, ὁ 'Αγαθίας παραπέμπει εἰς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Συνεβουλεύθη καὶ ἀνατολικὰς πηγάς, χάριν δ' αὐτοῦ ὁ διερμηνεύς του Σέργιος μετέφρασε περσικὰς χρονογραφίας.

Τὸ ἱστορικὸν ἔργον τοῦ 'Αγαθίου εἶναι ἀξιόλογον καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ἰδιαιτέρας προσοχῆς τῶν μνημείων τοῦ πολιτισμοῦ. Ἔχων πρὸ αὐτοῦ τὸν συγγραφέα τῶν «Κτισμάτων», ἠννόησε πόσην σημασίαν εἶχεν ἡ ἐξιστόρησις, πέραν τῶν πολέμων, τῶν μαχῶν καὶ τῶν συνήθως ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ἀπομνημονευομένων, καὶ τῶν εἰδήσεων αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν εἰς τὰ ἔργα πολιτισμοῦ. Δι' ὃ ἡ ἱστορία εἶναι δι' αὐτὸν «νῖκαι πολέμων καὶ τρόπαια, πόλεών τε ἀνοικισμοὶ καὶ ἀγλαΐσματα, καὶ ἅπαντα ὁπόσα μεγάλα τε καὶ ἀξιάγαστα ἔργα» (ἔκδ. Bonn, 4, 1 - 3).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Τὸ κείμενον τῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἐπιγραμμάτων (μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ Scaliger) ἐξεδόθη εἰς τὴν σειρὰν τῆς Βόννης τὸ 1828. Τὰ ἐπιγράμματα, ὅσα ἐσώθησαν, δημοσιεύονται καὶ μεταφράζονται ἑκάστοτε εἰς τὰς ἐκδόσεις τῆς 'Ελληνικῆς 'Ανθολογίας.
Περὶ τοῦ συγγραφέως πρβλ. Νικολάου Β. Τωμαδάκη, Σύλλαβος Βυζαντινῶν Μελετῶν καὶ Κειμένων, 'Αθῆναι, 1961, σ. 256 - 264.

Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

'Αγαθοδαίμων. Ἡ 'Αγαθὸς Δαίμων. Τὸ εὐμενὲς πνεῦμα, ὁ φύλαξ ἄγγελος, τὸ ὁποῖον συνοδεύει τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀγρυπνεῖ ἐπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του μέχρι τοῦ θανάτου του (Θεόγν. 'Ελεγ. Α΄, 161 - 173), κυρίως ὅμως τὸ εὐμενὲς πνεῦμα, ἡ εὐνοϊκὴ θεότης, ὁ θεὸς προστάτης ἑκάστου λαοῦ ἢ ἑκάστου δήμου τῆς ἀρχαίας 'Ελλάδος. Οὗτος ἤσκει εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς γονιμότητος καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς. Ἡ λατρεία τῆς θεότητος ταύτης προηγεῖται τῆς τοῦ Δωδεκαθέου, σύμβολα δὲ τῆς ἀγαθοποιοῦ ἐπιδράσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς γῆς, ἤτοι ἐπὶ τῆς γονιμότητος τοῦ ἐδάφους, ἦσαν κυρίως τὸ κέρας τῆς 'Αμαλθείας καὶ ὁ φαλλός. Τὰ σύμβολα ταῦτα ἄλλοι λαοί, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Φοίνικες, οἱ Ἰνδοί, ἐλάτρευον ὡς ἰδιαιτέρας θεότητας, οὐδέποτε ὅμως οἱ Ἕλληνες. Ἡ σχέσις τοῦ 'Αγαθοδαίμονος πρὸς τὸν Τροφώνιον τῆς Λεβαδείας, ὅπου ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἄλσους αὐτοῦ ὑπῆρχε καὶ ὁ ναὸς τοῦ 'Αγαθοδαίμονος, ἀποδεικνύει ὅτι οὗτος ἦτο χθονία θεότης. Ὁ θεὸς οὗτος εἰκονίζετο συνήθως ὡς νεανίας φορῶν χλαμύδα λαμπρὰν καὶ κρατῶν τὸ κέρας τῆς 'Αμαλθείας, ὡς Σωσίπολις (Παυσαν. 'Ελλ. Περιήγ. VI, 25, 4).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Δ. Καλογεροπούλου, 'Αθηνᾶ, ΛΖ΄ (1926), σ. 245 – 246.

Β. Ι. Κ.

(Λαογραφία). Ἡ ἀρχαία αὐτὴ θεότης τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς εὐδαιμονίας συγκεντρώνει ἀπὸ πολὺ παλαιὰ χρόνια τὶς ἰδιότητες τῆς Δήμητρας (σιτάρι) καὶ τοῦ Διονύσου (κρασί). Τὰ σύμβολά του ἦταν τὸ στάχυ, ὁ μήκων, ὁ ἄρτος, τὸ κέρας τῆς 'Αμαλθείας κ. ἄ., ἀλλὰ περισσότερο δικό του δῶρο ἐθεωρεῖτο τὸ κρασί, ποὺ ἔφερνε καὶ τὴν εὐθυμία. Γι' αὐτὸ οἱ συμποσιασταὶ δὲν παρέλειπαν «'Αγαθοῦ Δαίμονος πίνειν» καὶ μάλιστα μὲ ἄκρατον, εἶχαν δὲ καὶ σύνδεσμο μεταξύ τους, τῶν 'Αγαθοδαιμονιστῶν.

Ὁ 'Αγαθὸς Δαίμων εἶναι μία πρωτόγονη ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου, κι' ἐδημιουργήθηκε πολὺ νωρίτερα ἀπὸ τὴν ἀντίπαλη ἔννοια τοῦ κακοῦ δαίμονος. Στὶς τοτεμικὲς θρησκεῖες, ὁ 'Αγαθὸς Δαίμων ἔπαιρνε τὴ μορφὴ ζώου, συχνὰ πολύμορφου καὶ παράξενου (κριοκέφαλος ὄφις, ἀετόμορφος ὄφις, ἀνθρωποκέφαλος ὄφις κ. ἄ.). Ὑποστηρίζουν πολλοί, ὅτι ἡ νεοελληνικὴ δοξασία γιὰ τὸ σπιτόφιδο καὶ γενικώτερα γιὰ τὰ στοιχειὰ τῶν σπιτιῶν ἔχει τὴν ἀρχή της στὴν ἀρχαία πίστι γιὰ τὸν 'Αγαθὸ Δαίμονα. Σὲ χριστιανικὰ πλαίσια, ὁ 'Αγαθὸς Δαίμων ἐμφανίζεται μὲ τὴ μορφὴ τῶν τοπικῶν καὶ πολιούχων ἁγίων, ἀφοῦ καὶ στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες ὁ 'Αγαθοδαίμων ἦταν συχνὰ χθόνιος καὶ προστάτης τῆς κοινότητος. 'Αλλὰ καὶ ἄλλα πνεύματα συμπαρίστανται στὸν ἄνθρωπο τοῦ λαοῦ μὲ ρόλο δαίμονος ἀγαθοῦ. Εἶναι «ὁ καλὸς ἄγγελος» ἢ «ὁ ἄγγελός του», εἶναι «ὁ κάποιος ἅγιος ποὺ τὸν ἀγαπάει», εἶναι τὸ λεγόμενο γενικώτερα «ὁ Θεὸς τῆς 'Ελλάδος». Μποροῦμε ἐπίσης νὰ θεωρήσουμε «ἀγαθὸν δαίμονα» τὸν κατὰ τὰ πρωτοχρονιάτικα ἔθιμα ἀπαραίτητον «ἅγιο-Βασίλη», ποὺ παρευρίσκεται στὸ τραπέζι ἢ ἐπισκέπτεται τὸ σπίτι καὶ τὶς αὐλές του τὴ νύχτα τῆς παραμονῆς καὶ γιὰ τὸν ὁποῖον ἀπαραιτήτως πρέπει νὰ κόψουμε καὶ νὰ φυλάξουμε ἕνα ἰδιαίτερο κομμάτι ἀπὸ τὴν πίττα.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

'Αγαθόδωρος. Συνεμαρτύρησεν ἐν Χερσῶνι, ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, μετὰ 'Εφραίμ, Εὐγενίου, Βασιλέως, 'Ελπιδίου, Καπίτωνος καὶ Αἰθερίου καὶ συνεορτάζεται τὴν 7ην Μαρτίου.

'Αγαθόδωρος. Μάρτυς ἑορταζόμενος τὴν 2αν Φεβρουαρίου. Ἤθλησεν, ἄγνωστον πότε, εἰς Τύανα τῆς Καππαδοκίας, ὁπόθεν ἴσως καὶ κατήγετο. Κατὰ τὰ συναξάρια, ὡδηγήθη ἐνώπιον τοῦ ἄρχοντος τῆς πόλεως ὡς χριστιανὸς καὶ ὑπέστη σειρὰν δοκιμασιῶν. 'Εσχίσθη τὰς σάρκας διὰ σιδηρῶν ὀνύχων, τοῦ ἀπεκόπη ἡ γλῶσσα, τοῦ ἐξερριζώθησαν οἱ ὀδόντες, ἐξεδάρη τὸ πρόσωπόν του διὰ ξυροῦ, τοῦ ἐθραύσθησαν οἱ πόδες καὶ τοῦ διετρυπήθησαν αἱ πλευραί. Τέλος τοῦ ἐνεφυτεύθησαν εἰς τὸν ἐγκέφαλον πεπυρωμέναι βελόναι.

'Αγαθοδώρῳ δῶρον ἐξ ἐμῶν λόγων
δωρῷ δοθέντι τῷ Θεῷ δι' αἱμάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 914.

Ὁ ΜΑΡΤΥΣ ΑΓΑΘΟΔΩΡΟΣ

Ἀγαθοεργὰ ἱδρύματα. Ὀνομάζονται ἀγαθοεργὰ ἢ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα ἢ καταστήματα ἐκεῖνα ἅτινα ἱδρύουν ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία ἢ τὸ κράτος ἢ ἡ Ἐκκλησία ἢ σύλλογοι πρὸς ἀνακούφισιν τῶν πάσης φύσεως δυστυχούντων. Τοιαῦτα εἶναι τὰ νοσοκομεῖα, ὀρφανοτροφεῖα, γηροκομεῖα, ξενῶνες, πτωχοκομεῖα, παντὸς εἴδους ἄσυλα (ὡς τὰ ἀνιάτων, ἀπροστατεύτων παρθένων κ.λ.π.) Ἡ ἰσότης καὶ ἡ ἀδελφοσύνη τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ ἐνδιαφέρον των διὰ τὴν ἄρσιν τῶν διαφόρων κοινωνικῶν κακῶν ἦσαν ἄγνωστα εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον, διότι οὔτε οἱ Ἕλληνες οὔτε οἱ Ρωμαῖοι οὔτε αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι εἶχον ὀρθὴν ἀντίληψιν τῶν πρὸς τοὺς πάσχοντας ἀδελφοὺς ὑποχρεώσεών των. Πολλοὶ ἐθνικοὶ πλούσιοι ἐδαπάνων δι' ἔργα, ἅτινα ἐσκόπουν ἁπλῶς εἰς τὴν κοινὴν εὐημερίαν. Βεβαίως, ὑπάρχουν καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος, δεικνύουσαι τὴν ὕπαρξιν φιλανθρωπικῶν τινων τάσεων, ἀλλ' αὗται εἶναι ἐντελῶς μεμονωμέναι ἀτομικαὶ γνῶμαι φιλοσόφων καὶ παρέμενον μόνον εἰς τὴν θεωρίαν, ἄνευ πρακτικῆς τινος ἐφαρμογῆς, εἶχον δὲ ἐλατήρια μᾶλλον ξένα πρὸς τὸ αἴσθημα τῆς φιλαλληλίας καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης.

Ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ ὑπὲρ τῶν ἐνδεῶν φροντὶς τῆς Ἐκκλησίας ἀπετέλει εἰς τὰς διαφόρους αὐτῆς μορφὰς τὴν πολυσχιδῆ αὐτῆς κοινωνικὴν δρᾶσιν. Παρατρέχομεν τὴν ἐποχὴν τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων, καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία δὲν ἦτο αὐτάρκης οἰκονομικὸς ὀργανισμὸς καὶ φθάνομεν εἰς τὴν β' περίοδον τοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας, ὁπότε εἶχε λήξει ἡ ἐποχὴ τῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν ἀγώνων. Ὁ ἱστορικὸς Σωζόμενος διηγεῖται διὰ μακρῶν τὴν ἐν Ἐδέσσῃ ἵδρυσιν τοῦ πρώτου νοσοκομείου ὑπὸ Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου (Σωζομ. Ἐκκλ. Ἱστορία III, 15, PG 67, 1092). Ὁ Μ. Βασίλειος θεωρεῖται ὁ δημιουργὸς τῆς ἰδέας τῆς ἱδρύσεως μεγάλων ἀγαθοεργῶν ἱδρυμάτων, διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ συστάσεως καὶ συντηρήσεως τῆς περιφήμου Βασιλειάδος, τῆς ὁποίας τὴν ἵδρυσιν περιγράφει Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς εἰς τὸν πρὸς τὸν φίλον του ἐπιτάφιον λόγον (Ἐπιτάφιος εἰς Μ. Βασίλειον, κεφ. 35 καὶ 63, PG 36, 543 κ. ἑξ.). Ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος περιώρισε καταπληκτικῶς τὰ ἔξοδα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς σημεῖον ὥστε κατηγορεῖτο διὰ τὴν ὑπερβολικὴν αὐτοῦ λιτότητα, ἀλλὰ τὰς ἐντεῦθεν προκυψάσας οἰκονομίας διέθετε διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ἤδη πρὸ αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἱδρυθέντων καὶ διατηρουμένων νοσοκομείων, ὡς καὶ διὰ τὴν ἵδρυσιν νεωτέρων (Παλλαδίου, Βίος Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου PG 47, 20). Πολλοὶ πλούσιοι, παρακινούμενοι ὑπὸ τῶν πυρήνων τῆς Ἐκκλησίας, ἵδρυον πολλαχοῦ ἀγαθοεργὰ ἱδρύματα καὶ ἔθετον αὐτὰ μετὰ τοῦ ἀναγκαιοῦντος προσωπικοῦ καὶ τῶν μέσων συντηρήσεως εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς παραδείγματα ἀναφέρομεν τὴν πλουσίαν χήραν Φαβιόλαν, ἱδρύσασαν μέγα ἐν Ρώμῃ νοσοκομεῖον καὶ τὴν αὐτοκράτειραν Πλακίλλαν, ἥτις, κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἱστορικὸν Θεοδώρητον, ἵδρυσε νοσοκομεῖον καὶ πολλάκις αὐτοπροσώπως περιποιεῖτο τοὺς ἀσθενεῖς (Θεοδωρήτου Ἐκκλ. Ἱστορία V, 19, PG 82, 1237). Οὐ μόνον δὲ νοσοκομεῖα, ἀλλὰ καὶ ὀρφανοτροφεῖα καὶ ξενοδοχεῖα καὶ βρεφοκομεῖα καὶ γηροκομεῖα καὶ πτωχοτροφεῖα καὶ παρθεναγωγεῖα καὶ παντὸς εἴδους ἄσυλα δύναταί τις νὰ ἀναφέρῃ, ἱδρυθέντα καὶ συντηρούμενα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Τοσαύτην δ' εἶχεν ἡ Ἐκκλησία ἀντίληψιν τῆς ἱερότητος τῆς ὑπηρεσίας τῆς προσφερομένης εἰς τὰ ἀγαθοεργὰ ταῦτα καταστήματα, ὥστε τοὺς εἰς αὐτὰ ὑπηρετοῦντας, εἴτε ὡς διευθυντὰς εἴτε ὡς ὑπηρέτας εἴτε ὡς οἰκονόμους, κατέτασσεν εἰς τὴν τάξιν τῶν κατωτέρων κληρικῶν. Πολλάκις ἡ Ἐκκλησία, διὰ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς πολλαπλᾶς τῶν ἀγαθοεργῶν ἱδρυμάτων της ἀνάγκας, δὲν ἐδίσταζε νὰ πωλῇ τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν ναῶν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν Ἅλωσιν (1453), καίτοι τὰ οἰκονομικὰ μέσα δὲν ἦσαν ἄφθονα καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ συνθῆκαι ἦσαν δύσκολοι, δὲν ἔπαυσεν ἡ Ἐκκλησία ἱδρύουσα καὶ συντηροῦσα ἀγαθοεργὰ καταστήματα. Ὁ Μανουὴλ Γεδεών, εἰς μελέτην του «περὶ φιλοπτώχων καὶ φιλανθρώπων διατάξεων παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς τέσσαρας τελευταίους αἰῶνας» (βλ. περιοδικὸν Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως, ΚΑ', σ. 79 κ. ἑξ.), ἀπαριθμεῖ καὶ περιγράφει τὰ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Σήμερον, πλὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἱδρύουν καὶ συντηροῦν τοιαῦτα ἱδρύματα τὸ κράτος, οἱ Δῆμοι, διάφοροι σύλλογοι καὶ φιλάνθρωποι ἰδιῶται. Τὰ ἱδρύματα ταῦτα διοικοῦνται συνήθως ἀπὸ Ἀδελφᾶτα καὶ οἱ πόροι των εἶναι διάφοροι δωρεαί, συνδρομαί, κληροδοτήματα, κρατικαὶ ἢ δημοτικαὶ ἐπιχορηγήσεις, τοπικοὶ φόροι, ἐτήσιοι ἔρανοι, δίσκοι ἐκκλησιῶν εἰς ὡρισμένας Κυριακὰς ἢ ἑορτὰς κ.λ.π.

Τὸ Ἐκκλ. Ὀρφανοτροφεῖον Βουλιαγμένης κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς συστάσεώς του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου, Ἡ κοινωνικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1925. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ βιβλικὴ καὶ ἱστορικοδογματικὴ βάσις τῆς κοινωνικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1933. Κ. Ἀμάντου, Ἡ ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, Ἀθῆναι 1923. Παν. Δημητροπούλου, Ἡ πίστις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὡς κανὼν ζωῆς καὶ ὁ κόσμος, Ἀθῆναι 1959, σ. 142 - 162.

ΣΠΥΡ. Ν. ΑΒΟΥΡΗΣ

Ἀγαθοεργία. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ παραδέχεται, ὅτι πέραν τῶν καθηκόντων τῆς δικαιοσύνης, ἤτοι τοῦ ἀποδι-

δόναι εἰς ἕκαστον ὅ,τι τοῦ ἀνήκει, ὑπάρχουν τὰ καθήκοντα φιλανθρωπίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρωταρχικὴν θέσιν κατέχει ἡ ἀγαθοεργία. Ἡ ἀγαθοεργία εἶναι μία ἐκ τῶν εὐγενεστέρων ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ μία τῶν κυριωτέρων ἀρετῶν τοῦ χριστιανοῦ. Εἶναι τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν εἰς τοὺς ἄλλους, οἵτινες ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης εἶναι ἀνίκανοι νὰ τὸ ἐπιτύχουν διὰ τὸν ἑαυτόν των. Ἡ ἐργασία λ.χ. προσπορίζει τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ εἰς τὸν ἐργαζόμενον καὶ τὴν οἰκογένειάν του. Ἀλλ' ἓν ἀτύχημα, μία ἀναπηρία, μία μακρὰ νόσος, ἀνεπάρκεια τέλος τῶν σωματικῶν καὶ διανοητικῶν δυνάμεων, πάντα ταῦτα εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ καταστήσουν ἀνίκανον τὸν ἄνθρωπον πρὸς ἐργασίαν καὶ συνεπῶς ἄπορον. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ πολιτεία διὰ τῶν διαφόρων ὀργανισμῶν καὶ ταμείων της ἔρχεται ἀρωγὸς εἰς τὸν ἀνίκανον πρὸς ἐργασίαν καὶ καταβάλλει συντάξεις, ἀποζημιώσεις, νοσήλεια καὶ ἐπιδόματα ἀνεργίας, πέραν ὅμως τούτων καὶ εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις μόνον διὰ τῆς ἀγαθοεργίας θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀνακουφίσωμεν τὸν πλησίον μας. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ἀγαθοπρακτῶν ἱκανοποιεῖται ψυχικῶς, διότι τοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ παράσχῃ τὴν δυνατότητα τοῦ ζῆν εἰς τὸν πλησίον του.

Εὐνόητον, ὅτι τὰ ἐλατήρια τῆς ἀγαθοεργίας πρέπει νὰ εἶναι ἁγνά, ἤτοι μὴ ἀποβλέποντα εἰς τὴν προσδοκίαν τῆς ἀνταποδόσεως τοῦ καλοῦ εἴτε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἴτε ὑπὸ τοῦ εὐεργετηθέντος, οὐδὲ παρέχοντα ἐλπίδας δόξης καὶ προβολῆς (Ματθ. στ' 2), οὐδὲ ὑποχρεοῦντα τὸν εὐεργετούμενον νὰ καταστῇ τρόπον τινὰ ὑποχείριος τοῦ εὐεργέτου του.

Ἐπίσης ὁ εὐεργετῶν ὀφείλει νὰ παρέχῃ τὸ ἀγαθὸν εἰς τὸν πλησίον του καὶ μόνον τὸ ἀγαθόν, ἀποβλέπων εἰς τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ὠφέλειαν τοῦ ἄλλου καὶ μὴ ὑποθάλπων διὰ τῆς εὐεργεσίας του τὴν ὀκνηρίαν, τὴν ἀπαιτητικότητα, τὸν παρασιτισμόν, τὴν ἐπαιτείαν καὶ ἐν γένει τὰς κακὰς ἕξεις τῶν ἄλλων, ὡς εἶναι λ.χ. ὁ ἀλκοολισμός, ἡ τοξικομανία κ.λ.π. «Τρεῖς διαθέσεις εἰσί, δι' ὧν

Η ΠΑΡΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΚΑΛΟΥ ΣΑΜΑΡΕΙΤΟΥ
Χεὶρ Ράλλη Κοψίδη

ὀφείλομεν ποιεῖν τὸ ἀγαθόν: ἢ γὰρ φοβούμενοι τὴν κόλασιν ποιοῦμεν τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐσμὲν ἐν τῇ δουλικῇ καταστάσει· ἢ διὰ τὸ λαβεῖν τὸν μισθόν, καὶ ἐσμὲν ἐν τῇ διαθέσει τοῦ μισθωτοῦ· ἢ δι' αὐτὸ τὸ καλόν, καὶ ἐσμὲν ἐν τῇ διαθέσει τοῦ υἱοῦ», (Ἀρχιμανδρίτου Δωροθέου, ἀπὸ τὰς ψυχωφελεῖς διδασκαλίας, ἀριθ. 15, PG 88, 1784).

Ἐνῷ ὅμως ὁ τὸ ἀγαθὸν ἐπιτελῶν πρὸς τοὺς ἄλλους δὲν πρέπει νὰ ἐλαύνεται πρὸς τοῦτο ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα ἐλατήρια, ὁ εὐεργετούμενος ὀφείλει νὰ εὐγνωμονῇ τὸν εὐεργέτην του, ἀρκεῖ μόνον ἡ ἐκδήλωσις αὐτὴ τῆς εὐγνωμοσύνης νὰ μὴ εἶναι ἀπαίτησις τοῦ εὐεργετοῦντος, οὔτε πάλιν ὁ εὐεργετούμενος νὰ ἀποβλέπῃ διὰ τῆς ἐκδηλώσεως τῆς εὐγνωμοσύνης εἰς νέας εὐεργεσίας (La Rochefoucauld, γν. 298). Παρ' ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἠσκεῖτο μεμονωμένως ἡ ἀγαθοεργία ὑπὸ εὐρυτέραν ἔννοιαν. Τὴν πρωτεύουσαν θέσιν κατέχουν αἱ Ἀθῆναι: «Οὕτως ἡ πόλις ἡμῶν, -γράφει ὁ Ἰσοκράτης-, οὐ μόνον θεοφιλῶς, ἀλλὰ καὶ φιλανθρώπως ἔσχεν, ὥστε κυρία γενομένη τοιούτων ἀγαθῶν οὐκ ἐφθόνησε τοῖς ἄλλοις, ἀλλ' ὧν ἔλαβεν, ἅπασι μετέδωσε» (Ἰσοκράτους, Πανηγυρικὸς 29). Καὶ ὁ Δημοσθένης λέγει εἰς τὸν κατὰ Μειδίου λόγον του, § 12: «Ὑμεῖς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰς τοιοῦτον σημεῖον ἀφῖχθε φιλανθρωπίας καὶ εὐσεβείας, ὥστε καὶ τῶν πρότερον γενομένων ἀδικημάτων τὸ λαμβάνειν δίκην ἐπέσχετε ταύτας τὰς ἡμέρας». Ἤτοι ὁ Δημοσθένης θεωρεῖ τὴν ἀμνησικακίαν καὶ ἀμνηστίαν τῆς πολιτείας ὡς τὴν ὑψίστην ἀγαθοεργίαν. Εἰς ἄλλον λόγον του, ὁ Ἰσοκράτης καθιστᾷ προσεκτικοὺς τοὺς εὐεργετοῦντας, ἵνα μὴ προσβάλλουν τοὺς ὑπ' αὐτῶν εὐεργετουμένους, χαρακτηρίζει δὲ τὸ «τοὺς ἰδίους εὐεργεσίας ὑπομιμνήσκειν καὶ λέγειν» ὅμοιον πρὸς τὴν ὕβριν καὶ τὴν προσβολήν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ρώμῃ ἠσκεῖτο ἡ ἀγαθοεργία. Ἤδη ὁ φιλόσοφος Σενέκας, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του, ἠσχολήθη μὲ τὸ θέμα τῆς ἀγαθοεργίας, συγγράψας ἐκτενὲς σχετικὸν σύγγραμμα ἐξ ἑπτὰ βιβλίων.

Ἡ ἀγαθοεργία ἠσκεῖτο πολλάκις καὶ ὑπὸ πολλῶν εἰς τὸ ἰσραηλιτικὸν ἔθνος, ὡς τοῦτο γίνεται δῆλον οὐ μόνον ἀπὸ πολλὰς διατάξεις τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ζωὴν ἐν γένει τῶν λαοῦ τούτου, εἴτε συλλογικῶς εἴτε ὡς ἀτόμων. Ἀλλ' ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀγαθοεργία καταλαμβάνει πρωτεύουσαν θέσιν, εἶναι εἰς τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, ἔνθα ὁ Κύριος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως θὰ αἰτιολογήσῃ τὴν ἀμοιβὴν τῶν ἐκλεκτῶν καὶ τὴν κόλασιν τῶν ἀδίκων ἀπὸ τὸ κατὰ πόσον ἀνταπεκρίθησαν οὗτοι εἰς τὰ καθήκοντα τῆς ἀγαθοεργίας (Ματθ. κε' 31-46). Φράσεις δὲ ὡς ἡ «ἔλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν» (Ματθ. θ' 13 καὶ ιβ' 4) μαρτυροῦν πόσον ὑψηλὰ τοποθετεῖ ὁ Κύριος τὸ καθῆκον τοῦτο (πρβλ. καὶ Ὠσηὲ στ' 6) καὶ πόσον δικαιώνει τὸν Σαμαρείτην «τὸν ποιήσαντα τὸ ἔλεος μετ' αὐτοῦ, τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς» (Λουκ. ι' 37). Εἰς τὰς Ἐπιστολὰς τῶν Ἀποστόλων συχνότατα ἡ ἀγαθοεργία προβάλλεται ὡς πρώτιστον χριστιανικὸν καθῆκον. Ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος ἀποφαίνεται, ὅτι θὰ εἶναι «ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ ἀνέλεος τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεος» (β' 13) καὶ ὁρίζει, ὅτι θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ Θεῷ καὶ Πατρὶ εἶναι τὸ «ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανοὺς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν» (αὐτόθι α' 27). Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ὁ αὐτὸς ἀπόστολος χαρακτηρίζει τὴν πίστιν ἄνευ τῶν ἔργων τῆς φιλανθρωπίας νεκρὰν (β' 20). Ὁ Παῦλος, ὁσάκις τοῦ δίδεται εὐκαιρία, ὄχι μόνον προβάλλει τὸ καθῆκον τῆς ἀγαθοεργίας, ἀλλὰ καὶ διαζωγραφίζει τὴν ψυχικὴν διάθεσιν τοῦ εὐεργετοῦντος (Β' Κορινθ. θ' 7).

Κατὰ τὸν Θεόφιλον Ἀντιοχείας, ὁ τὸ ἀγαθὸν ποιῶν εἶναι ὁ μόνος δυνάμενος νὰ κατανοήσῃ τὴν θείαν σοφίαν: «Ταῦτα δὲ πάντα συνήσει πᾶς ὁ ζητῶν τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ καὶ εὐαρεστῶν αὐτῷ διὰ πίστεως καὶ δικαιοσύνης καὶ ἀγαθοεργίας» (ΒΕΠ Ζ', σ. 50, 21-25).

Ἀρκεῖ νὰ ἀναγνώσωμεν τὸν περὶ φιλοπτωχείας λόγον Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ ἀκόμη ἐκ τῶν «Ἱερῶν Παραλλήλων» τοῦ ἰδίου τὸ κεφάλαιον περὶ ἀγαθοεργίας (PG 95, 1136-1148), διὰ νὰ λάβωμεν ἰδέαν τοῦ πῶς ἀναπτύσσεται τὸ περὶ ἀγαθοεργίας θέμα. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὑποδεικνύει τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς πάντας καὶ ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ αἴρωμεν τὰ βάρη τοῦ πλησίον μας καὶ νὰ μὴ ἀγανακτῶμεν, ἀλλὰ νὰ βοηθῶμεν ποικιλοτρόπως αὐτόν.

Διὰ τῆς ἀγαθοεργίας διασφαλίζεται ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν ἀπ. Πέτρον, ἀπὸ τὰς ἐπιβουλὰς τῶν ἄλλων καὶ δὴ τὰς προερχομένας ἐξ ἀγνοίας: «ἀγαθοποιοῦντες φιμοῦν τὴν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἀγνωσίαν» (Α' Πέτρ. β' 15).

ΣΠΥΡ. Ν. ΑΒΟΥΡΗΣ

(Λαογραφία). Τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησι ἢ ἀνακούφισι τοῦ πλησίον μας, ποὺ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴ θεία ἐντολὴ «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν» κι' ἀκόμα ἀπὸ τὴν ρῆσι «δανείζει θεῷ ὁ ἐλεῶν πτωχόν (Παροιμ. ιη' 17), ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τὴν ἀκολουθεῖ μὲ συγκινητικὴ ἀνθρωπιστικὴ διάθεσι καὶ τὴν ἔχει διατυπώσει σὲ παροιμίες, μὲ ποικίλες παραλλαγές: «Κάμε τὸ καλὸ καὶ ρίξ' το στὸ γιαλό». «Στὴν καλὴ γειτονιά, πεῖνα δὲν πέφτει». «Πρώτη βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ἡ δεύτερη τοῦ γείτονα». «Ὅποιος ξύνει τ' ἀλλουνοῦ τὴν ψώρα, δροσίζει τὴ δική του». «Τὸ καλὸ ποὺ κάνεις σήμερα, θάρθῃ αὔριο γυρεύοντάς σε». «Τὰ φᾶς, τὰ πιεῖς ἐκέρδισες καὶ τὰ φορεῖς ἐχάρης· τὰ μὲ τὰ χέρια σοῦδωκες, γιὰ τὴν ψυχή σου κάνεις». «Τοῦ φτωχοῦ κι' ἀρρώστου δῶσε, κι' ἀπὸ τὸ φαΐ σου κόψε». «Ὅπου δίνει τοῦ φτωχοῦ, δίνει τοῦ Θεοῦ».

Δ. Σ. Λ.

Ἀγαθόκλεια. Μάρτυς, ἑορταζομένη τὴν 17ην Σεπτεμβρίου. Κατὰ τὰ ἑλληνικὰ συναξάρια, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν τὸν βίον της μὲ ἐλαφρὰς παραλλαγάς, ἦτο θυγάτηρ ἢ δούλη χριστιανοῦ τινος Νικολάου, τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος Παυλίνα ἦτο φανατικὴ εἰδωλολάτρις. Αὕτη, ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη, ἐβασάνιζε ποικιλοτρόπως τὴν ἁγίαν, προσπαθοῦσα νὰ τὴν ἐξαναγκάσῃ εἰς ἀποστασίαν. Ἡ Ἀγαθόκλεια παρέδωσε τὸ πνεῦμα ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, ξίφει τελειωθεῖσα ἤ, κατ' ἄλλην πηγήν, ἡ Παυλίνα «πῦρ αὐτῇ κατὰ τοῦ τραχήλου ἐπενεγκοῦσα, τῆς παρούσης ζωῆς ἀπορραγῆναι κατηνάγκασεν». Περὶ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου τοῦ βίου της δὲν γίνεται οὐδεμία μνεία.

Ἀγαθόκλεια πῦρ ἐπ' αὐχένος φέρει,
δεινῆς πλάνης φέρουσα δεινὸν αὐχένα.

Ἀγαθοκλῆς Παναγιώτης. Μουσικοδιδάσκαλος καταγόμενος ἐξ Αἴνου. Οὗτος ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὸ θεωρητικὸν μέρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, συγγράψας ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον «Θεωρητικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς». Διὰ τοῦ ἔργου τούτου ἐπεχείρησε νὰ διασαφηνίσῃ τὰ ἀσαφῆ καὶ νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ ἐλλείποντα ἐν τῷ Θεωρητικῷ τοῦ Χρυσάνθου, ἐκ τοῦ ὁποίου πλεῖστα μετέγραψε κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Θεοδώρου Φωκαέως καὶ Κυριακοῦ τοῦ Φιλοξένους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Περιοδ. Φόρμιγξ, Α΄. Κ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς.

Σ. ΣΑΒΒΑΣ

Ἀγαθόν. (**Φιλοσοφικὴ Ἠθική**). Ὁ ὅρος ἀγαθὸν εἶναι πολυσήμαντος, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὴν διαφορὰν τῆς σημασίας τῆς λέξεως εἰς τὰς ἐκφράσεις τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ἀγαθὸν τῆς ζωῆς, τὰ βιοτικὰ ἀγαθά, ἀγαθὴ γῆ, ἀγαθὸν δένδρον (Ματθ. δ΄ 17), ἀγαθὰ δόματα (Ματθ. ζ΄ 11), ἀγαθὴ τύχη, ἀγαθὸς ἀνήρ, ἔργον ἀγαθόν, ἀγαθὴ πρόθεσις, ἐκ τῶν ὁποίων σπανίως εὕρηται δύο εἰς τὰς ὁποίας ἡ λέξις ἀγαθὸν νὰ σημαίνῃ εἰς τὴν μίαν ἀκριβῶς τὸ αὐτό, ὅπερ σημαίνει καὶ εἰς τὴν ἑτέραν. Εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις ταύτας, ὀνομάζοντες πρᾶγμά τι ἀγαθόν, ἐκτιμῶμεν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἀναλόγως τῆς ἐννοίας, τὴν ὁποίαν κέκτηται ἡ λέξις ἀγαθὸν εἰς ἑκάστην εἰδικὴν περίπτωσιν.

Ἐντεῦθεν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθοῦν ποικίλοι ὁρισμοὶ περὶ ἀγαθοῦ, ὧν τινες εἶναι οἱ ἑξῆς: Ἀγαθὸν εἶναι τὸ δέον, ἀγαθὸν εἶναι τὸ ὀρθόν, ἀγαθὸν εἶναι τὸ ὠφέλιμον, ἀγαθὸν εἶναι τὸ εὐχάριστον, ἀγαθὸν εἶναι τὸ ἔχον ἀξίαν κ.ἄ. Οὐδεὶς ὅμως τῶν ὁρισμῶν τούτων εἶναι πλήρης, διότι οὐδεὶς δύναται νὰ ἀξιώσῃ οἰκουμενικὸν κῦρος, ἐπειδὴ ἐνδέχεται, καθ' ὑποκειμενικὴν κρίσιν, ὅ,τι νομίζει ὁ εἷς ὡς δέον, ὀρθόν, ὠφέλιμον, εὐχάριστον ἢ ἔχον ἀξίαν, ὁ ἄλλος νὰ θεωρῇ ὡς μὴ δέον, μὴ ὀρθόν, μὴ ὠφέλιμον, μὴ ἔχον ἀξίαν. Ἕνεκα τούτου ἀνεζητήθη γενικώτερός τις ὁρισμός, δυνάμενος νὰ γίνῃ ὁμοφώνως ὑπὸ πάντων δεκτός, καὶ ὡς τοιοῦτος προὐτάθη ὁ ἀκόλουθος: Ἀγαθὸν εἶναι πᾶν τὸ ἐπιθυμητὸν ἤτοι πᾶν τὸ ἔχον ἀξίαν διὰ τὸ συναίσθημα καὶ τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπερ ὡς τοιοῦτον διεγείρει τὴν πρὸς αὐτὸ ἐπιθυμίαν ἡμῶν, ὡς ὁ πλοῦτος, ἡ ὑγεία, τὸ κάλλος καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς πᾶν ὅ,τι θεωροῦμεν κακὸν καὶ ἑπομένως μὴ ἐπιθυμητόν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ὁρισμὸς οὗτος, εἰ καὶ φαίνεται ἀνταποκρινόμενος εἰς τὰς λογικὰς ἡμῶν ἀπαιτήσεις, ἄλλως ὑπ' ἄλλων ἑρμηνεύεται. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ἡ ποικιλία τῶν γνωμῶν καὶ τῶν θεωριῶν περὶ ἀγαθοῦ, ὅσαι κατὰ καιροὺς ἐξηνέχθησαν ὑπὸ τῶν φιλοσόφων ἠθικολόγων, ἐξ ὧν τινες μέν, ἐκλαμβάνοντες τὸ ἀγαθὸν ὡς ἰσοδύναμον πρὸς τὸ εὐχάριστον καὶ τὸ ὠφέλιμον καὶ τοῦτο ἔχοντες ὡς μέτρον κρίσεως, ἀξιολογοῦν τὰς ἀνθρωπίνας πράξεις εἰς ἀγαθὰς ἢ κακάς, ἀναλόγως τοῦ ἀποτελέσματος αὐτῶν. Ἄλλοι δέ, διακρίνοντες τὸ ἠθικῶς ἀγαθὸν ἀπὸ παντὸς ἄλλου πράγματος, ὡς ἀγαθοῦ θεωρουμένου, μετροῦν τὴν ἀξίαν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀναλόγως τῆς προθέσεως ἢ τῆς βουλήσεως τοῦ πράττοντος καὶ τοῦ δι' αὐτοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Πλὴν καὶ οὗτοι διαφωνοῦν εἰς τὰς λεπτομερείας καὶ ἄλλοι μὲν ὑπολαμβάνουν ὡς ἀγαθὰς τὰς πράξεις ἐκείνας, αἵτινες εἶναι σύμφωνοι πρὸς τοὺς ὑφισταμένους νόμους, τὰ ἤθη καὶ τοὺς θεσμοὺς τῆς πολιτείας ἢ τῆς κοινωνίας, ἄλλοι δὲ ἐκείνας, αἵτινες μαρτυροῦν ὅτι ὁ πράττων ἐνεργεῖ ὡς κύριος ἑαυτοῦ κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς φρονήσεως, ἤ, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὡς «ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν», ὡς ἐπίστευον οἱ Στωϊκοί, ἕτεροι δὲ ὁρίζουν ὡς ἀγαθὰς τὰς πράξεις, ὧν κανὼν εἶναι τὸ μέσον μεταξὺ ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως, ὡς ἐφρόνει ὁ Ἀριστοτέλης. Ἄλλοι πάλιν, ὡς ὁ Kant, ἐκδέχονται ὡς ἀγαθὰς μόνον τὰς πράξεις ἐκείνας, ὧν αἱ ἀρχαί, κατ' αὐτούς, δύνανται νὰ χρησιμεύσουν ὡς γενικὸς κανὼν καὶ καθολικὸς διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους νόμος, ἄλλοι δὲ ἀποφαίνονται, ὅτι ὡς ἀγαθαὶ πράξεις κρίνονται μόνον αἱ ἔχουσαι ἐλατήρια τὴν συμπάθειαν ἢ τὴν εὔνοιαν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, ἄλλοι αἱ σκοποῦσαι εἰς τὴν τοῦ πράττοντος τελειοποίησιν, ἄλλοι αἱ ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος καθόλου καὶ ἄλλοι ἄλλως.

Εἶναι εὐνόητον, ὅτι ἡ ποικιλία αὕτη τῶν θεωριῶν καὶ τῶν γνωμῶν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς ἀδυναμίας τῶν ἠθικολόγων νὰ ἐξεύρουν καὶ καθορίσουν μίαν τινὰ ἔννοιαν τοῦ ἀγαθοῦ, ἔχουσαν πάντοτε καὶ διὰ πάντας γενικὸν καὶ ἀπόλυτον κῦρος. Ὅθεν ὁ περισσότερον ἐπιτυχὴς ὁρισμός, ὁ δυνάμενος νὰ ἀξιώσῃ πως καθολικὸν κῦρος, εἶναι ὁ ἑξῆς: ἀγαθὸν ἐν ἠθικῇ ἐννοίᾳ εἶναί τι τὸ καθ' ἑαυτὸ ἔχον ἀξίαν μὴ ἐξαρτωμένην ἐκ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως καὶ ἐπιβαλλομένην ὥς τι ἀξίωμα εἰς τὴν κρίσιν ἡμῶν.

Πλὴν ὅμως καὶ ἡ τοιαύτη ἠθικὴ ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι σχετικὴ καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ποιότητα τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, αἵτινες δύνανται νὰ ἐξετάζωνται εἴτε καθ' ὕλην εἴτε κατ' εἶδος, ἤτοι α) καθ' ἑαυτάς, τουτέστι κατὰ τὰ πραγματικὰ καὶ φυσικὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα τείνουν νὰ παραγάγουν καὶ β) κατὰ τὴν προαίρεσιν, τὴν διάθεσιν καὶ τὸν ἐπιδιωκόμενον ὑπὸ τοῦ πράττοντος σκοπόν, ἑνὶ λόγῳ κατὰ τὴν βούλησιν, ἐξ ἧς παρήχθη ἡ πρᾶξις, ἐφ' ὅσον ἐν τῇ βουλήσει συμπεριλαμβάνονται οἱ διὰ τὴν τέλεσιν τῆς πράξεως ἀπαραίτητοι ὅροι, οἱ ἐκ τοῦ πράττοντος ἐξαρτώμενοι. Κατὰ ταῦτα καὶ οἱ ἠθικολόγοι διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας· α) τοὺς τελολογικούς, τοὺς τὸ ἀγαθὸν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς πράξεως προσδιορίζοντας καὶ β) τοὺς εἰδολογικούς, τοὺς κρίνοντας τὰς πράξεις ἀγαθὰς ἢ κακὰς ἐκ τῆς ποιότητος τῆς βουλήσεως τοῦ πράττοντος.

Κατὰ τοὺς τελολογικούς, ἡ ἠθικὴ ἀξία τῆς πράξεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς. Καὶ κακαὶ μὲν θεωροῦνται αἱ πράξεις, αἵτινες τείνουν νὰ ἀνατρέψουν καὶ καταλύσουν τὰς βάσεις τοῦ βίου, τοὐναντίον δὲ ἀγαθαὶ αἱ προάγουσαι τὸν βίον καὶ συντελοῦσαι εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Τοὺς ἠθικολόγους τούτους διαιροῦν οἱ εἰδικοὶ εἰς τοὺς εὐδαιμονικούς, οἱ ὁποῖοι ὑπολαμβάνουν ὡς ἀγαθὸν τὴν ἀτομικὴν εὐδαιμονίαν ἢ τὴν καθολικὴν τῆς ἀνθρωπότητος εὐδαιμονίαν, καὶ εἰς τοὺς τελεωτικοὺς ἢ ἐξελικτικούς, οἱ ὁποῖοι ὡς ἀγαθὸν ἐκδέχονται τὴν προσωπικὴν ἑκάστου ἀνθρώπου τελείωσιν ἢ τὴν τελείωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καθόλου. Ἐντεῦθεν δύο εἶναι καὶ τὰ ἠθικὰ συστήματα τῆς καθ' ὕλην ἐκδοχῆς τοῦ ἀγαθοῦ· α) ὁ εὐδαιμονισμός, ὅστις ὡς ἀγαθὸν θεωρεῖ ἢ τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ἐπὶ μέρους ἡδονῆς, ἢ τὴν προσωπικὴν ἑκάστου εὐδαιμονίαν, ἢ τὴν δημιουργίαν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρας ἡδονῆς εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους· κατὰ ταῦτα δὲ τρία εἶναι καὶ τὰ εἴδη, εἰς τὰ ὁποῖα οὗτος ὑποδιαιρεῖται, ἤτοι ὁ ἡδονισμός, ὁ προσωπικὸς εὐδαιμονισμὸς ἢ ἐγωϊσμὸς καὶ ὁ κοινωνικὸς ἢ καθολικὸς εὐδαιμονισμός, ἤτοι ἡ χρησιμοθηρία, καὶ β) ἡ τελείωσις, ἥτις πάλιν ὑποδιαιρεῖται εἰς τὴν προσωπικὴν τελείωσιν, ἥτις τίθεται ὡς σκοπὸν αὐτῆς τὴν ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων ἑκάστου ἀνθρώπου πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς τελειοποιήσεως αὐτοῦ (perfectionismus), καὶ εἰς τὴν γενικὴν ἢ καθολικὴν τελείωσιν, ἐπιδιώκουσαν τὴν πνευματικὴν καὶ σωματικὴν τελειοποίησιν συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος (evolutionismus). Καὶ κατὰ μὲν τὸν ἡδονισμὸν ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἡδονή, κατὰ τὸν προσωπικὸν εὐδαιμονισμὸν ἡ προσωπικὴ ἑκάστου εὐτυχία, καὶ κατὰ τὸν κοινωνικὸν εὐδαιμονισμὸν τὸ κοινῶς ὠφέλιμον. Κατὰ δὲ τὴν θεωρίαν τῆς τελειώσεως ἀγαθὸν εἶναι πᾶν τὸ συντελοῦν εἰς τὴν πρόοδον καὶ τελειοποίησιν ἑνὸς ἑκάστου ἀτόμου καὶ κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς καθολικῆς τελειώσεως πᾶν τὸ παράγον καὶ προάγον τὸν πολιτισμόν.

Καθ' ὕλην, καθορίζεται τὸ ἀγαθὸν καὶ ὡς ἐκ τῶν προσώπων, εἰς τὰ ὁποῖα δέον νὰ ἀναφέρωνται αἱ πράξεις, διὰ νὰ εἶναι ἠθικαί. Κατὰ τὸν εἰδικὸν τοῦτον καθορισμὸν τοῦ

ἀγαθοῦ, ἔχομεν δύο ἠθικὰ συστήματα· τὸ τῆς ἀτομοκρατίας (individualismus), καθ' ἣν τὸ κέντρον περὶ τὸ ὁποῖον δέον νὰ στρέφωνται αἱ ἠθικαὶ πράξεις εἶναι τὸ ἄτομον, καὶ τὸ τῆς ὁλοκρατίας (universalismus), καθ' ἣν τὸ κέντρον τοῦτο εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἀνθρώπων. Τῆς ὁλοκρατίας ὑπάρχουν διάφοροι μορφαὶ ἀντίστοιχοι πρὸς τὰς διαφόρους ὁμάδας, ἃς οἱ ὑπέρμαχοι αὐτῆς τίθενται ὡς κέντρον τῶν κατ' αὐτοὺς ἠθικῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀνθρώπων, ἤτοι τὴν οἰκογένειαν, τὸ ἔθνος καὶ τὴν καθόλου ἀνθρωπότητα.

Οἱ εἰδολογικοί, ἐξ ἄλλου, ἀντιτίθενται ὀξέως πρὸς τοὺς καθ' ὕλην προσδιορίζοντας τὸ ἀγαθὸν καὶ καθορίζουν τὰς πράξεις ὡς ἀγαθὰς ἢ μὴ οὐχὶ ἐκ τοῦ σκοποῦ ἢ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς διαθέσεως, ἣν αὗται ἔχουν ὡς ἀφετηρίαν. Κατ' αὐτούς, ἵνα πρᾶξίς τις εἶναι ἀγαθή, ὀφείλει νὰ ἀπορρέῃ ἐκ βουλήσεως ἀγαθῆς, σεβομένης τὸν ἠθικὸν νόμον, ἀσχέτως πρὸς τὴν ἔκβασιν ἢ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς. Κατὰ ταῦτα, «πλὴν τῆς ἀγαθῆς βουλήσεως οὐδὲν ἕτερον ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ ἀγαθόν», ὡς ἐφρόνει ὁ Kant. Ἑπομένως, ἀγαθὸς καὶ ἠθικὸς ἄνθρωπος, κατὰ τοὺς ἠθικολόγους τούτους, εἶναι μόνον ὁ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐξ ἁγνῆς προθέσεως ἐπιδιώκων τι, ἔστω καὶ ἂν δι' ἔλλειψιν ἱκανότητος ἢ μέσων δὲν δυνηθῇ νὰ φθάσῃ εἰς ὃν ἐπιδιώκει σκοπόν.

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλοι, οἵτινες, συνάπτοντες τὴν καθ' ὕλην ἐκδοχὴν τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς τὴν κατ' εἶδος, φρονοῦν ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀξία τῆς πράξεως οὔτε μόνον εἰς τὴν ὕλην οὔτε μόνον εἰς τὸ εἶδος ἔγκειται, ἀλλ' εἰς ἀμφότερα, ὡς ἐδίδασκεν ὁ ἡμέτερος Χρ. Ἀνδροῦτσος.

(Χριστιανικὴ Ἠθική). Ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς θεωροῦντες τὸ περὶ τοῦ ἀγαθοῦ πρόβλημα παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ποικιλία τῶν περὶ ὧν ἀνωτέρω ἠθικῶν συστημάτων καὶ ἡ διαφορότης τῶν γνωμῶν καὶ θεωριῶν οὐ μόνον μεταξὺ τῶν διαφόρων συστημάτων πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν ἑνὸς ἑκάστου τούτων, εἶναι ἐνδείξεις τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως παρὰ τοῖς διαφόροις ἠθικοῖς φιλοσόφοις ἀσφαλοῦς ἠθικοῦ κριτηρίου περὶ τῆς ἀληθοῦς σημασίας τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ ἐνδέχεται μὲν νὰ ὑπάρχουν στοιχεῖα ἀληθείας εἰς πάντα τὰ ἠθικὰ ταῦτα συστήματα, ἀλλ' οὐδὲν ἐξ αὐτῶν παρέχει ἡμῖν ἀδιαφιλονίκητον ἠθικὸν μέτρον, δι' οὗ νὰ μετρῆται ἡ ἠθικὴ ἀξία ἢ ἀπαξία τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ περὶ ἀγαθοῦ πρόβλημα συσκοτίζεται μᾶλλον ἢ ἐπιλύεται, κλονίζεται δὲ σοβαρῶς καὶ ἡ πίστις ἐπὶ τὴν ἰδίαν δύναμιν καὶ ἀπόλυτον τοῦ ἀγαθοῦ ἀξίαν, ἄνευ τῆς ὁποίας πᾶν ἠθικὸν σύστημα φαίνεται ἀστήρικτον. τὰ δὲ διδάγματα αὐτοῦ ἀποβαίνουν ἠθικῶς αὐθαίρετα καὶ ἀμφίβολα, ἐνῷ ἡ διάκρισις μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ σχεδὸν ἀφανίζεται.

Τούτων ἀληθῶς ἐχόντων, ἡ ὕπαρξις ἀνωτέρου τινὸς καὶ ἀπολύτου ἠθικοῦ ἰδεώδους, ὡς βεβαίου καὶ ἀσφαλοῦς κριτηρίου τῶν ἠθικῶν ἀληθειῶν, ἀποβαίνει αἴτημα τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Ὅτι δὲ τοιοῦτον ἠθικὸν ἰδεῶδες ὑπάρχει εἰς τὸν νοῦν λογικοῦ τινος ὄντος, εἶναι ἀλήθεια αὐταπόδεικτος. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἀπόλυτον τοῦτο ἠθικὸν ἰδεῶδες ἐν οὐδενὶ ἀνθρώπῳ δύναται νὰ ὑπάρχῃ πλῆρες, καθ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὄντα πεπερασμένα καί, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴδομεν, κρίνουν κατὰ διάφορον τρόπον ἕκαστος ἐπὶ ἠθικῶν ζητημάτων, οὐδεὶς δὲ λόγος ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ συμπέσουν ποτὲ εἰς τὰς κρίσεις αὐτῶν, ἕπεται ἀναγκαίως, ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἀνωτέρα τις ἠθικὴ ἀρχὴ ἐξωανθρώπινος, ἤτοι ἀνώτερός τις Νοῦς, ἐκ τοῦ ὁποίου νὰ πηγάζῃ ὁ ἀπόλυτος ἠθικὸς νόμος καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν συναφὲς ἀπόλυτον ἠθικὸν ἰδεῶδες, τοιοῦτος δὲ Νοῦς εἶναι μόνον ὁ Θεός. Μόνον ἐὰν πιστεύωμεν εἰς τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀπολύτου τούτου Νοός, τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι ἡ πηγὴ παντὸς ὅ,τι εἶναι ἀληθὲς εἰς τὴν ἠθικὴν ἡμῶν κρίσιν, δυνάμεθα λογικῶς νὰ σκεπτώμεθα περὶ τοῦ ἀπολύτου ἠθικοῦ ἰδεώδους, ὡς πράγματι ἀληθοῦς, καὶ νὰ πιστεύωμεν εἰς τὴν ὕπαρξιν ἀπολύτου ἠθικοῦ κριτηρίου περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ κακοῦ, ὅπερ νὰ εἶναι πάντη ἀνεξάρτητον ταύτης ἢ ἐκείνης τῶν ἀνθρωπίνων ἰδεῶν ἢ ἐπιθυμιῶν. Συνεπῶς τὸ ἡμέτερον ἠθικὸν ἰδεῶδες δύναται νὰ ἀπαιτῇ ἀντικειμενικὸν κῦρος μόνον ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατὸν λογικῶς νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποκάλυψις τοῦ ἠθικοῦ ἰδεώδους, ὅπερ ὑπάρχει αἰωνίως ἐν τῷ νῷ τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ εἶναι θεμελιώδης προϋπόθεσις τῆς πίστεως, ἥτις συνεσκιασμένως ἢ φανερῶς ὑπόκειται ὅλων τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν καὶ ἀποτελεῖ αὐτὴν ταύτην τὴν καρδίαν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ἠθικότητος εἰς τὰς ἀνωτέρας αὐτῆς μορφάς.

Ἐφ' ὅσον δὲ τὸ ἀπόλυτον τοῦτο ἠθικὸν ἰδεῶδες ὑπάρχει μόνον ἐν τῷ νῷ τοῦ Θεοῦ, ἕπεται ἀναγκαίως, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον νοῦς σκεπτόμενος, ἀλλὰ καὶ βούλησις ἐνεργὸς σκοποῦσα εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἰδεώδους τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ. Τοῦτο εἶναι προφανές, διότι ἔνθα νοῦς ἐκεῖ καὶ βούλησις ἐλευθέρα, ἐπειδὴ νοῦς ἄνευ βουλήσεως εἶναί τι, κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀδιανόητον. Κατὰ ταῦτα, τὸ ἀπόλυτον ἀγαθὸν ταυτίζεται πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἶναι ἡ πρώτη καὶ κυριωτάτη ἠθικὴ ἀλήθεια, ἐξ ἧς ἐξαρτῶνται πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἐπὶ μέρους ἀλήθειαι τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἀπόλυτον ἠθικὸν ἰδεῶδες ταυτίζεται πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅστις φύσει ἀγαθὸς ὢν (Ματθ. ιθ' 17) θέλει καὶ ποιεῖ τὸ ἀγαθὸν διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Διὸ καὶ ἀποκαλύπτεται ἡμῖν ὡς πατὴρ ἀγαθός, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀγάπης «τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους», προβαλλόμενος οὕτως ἑαυτὸν ἡμῖν ὡς τὸ τελειότατον παράδειγμα ἀγαθότητος πρὸς μίμησιν (Ματθ. ε' 45, 48).

Ὅθεν τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ ἀπόψεως χριστιανικῆς ταυτίζεται πρὸς τὸ θέλημα τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, ὅπερ εἶναι καὶ τὸ ἀσφαλὲς καὶ ἀλάνθαστον κριτήριον περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀγαθοῦ. Κατὰ ταῦτα, ἀπόλυτον μὲν καὶ τέλειον ἀγαθὸν εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός, ἠθικὸν δὲ ἀγαθὸν πᾶν ὅ,τι εἶναι σύμφωνον πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ ὁρισμὸς οὗτος εἶναι ὁ πληρέστερος τοῦ ἀγαθοῦ ὁρισμός, διότι, πλὴν τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως γνωσθείσης ἡμῖν ἀληθείας περὶ τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ, περιέχει καὶ πᾶν ὅ,τι ἀληθὲς ὑπάρχει εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν διαφόρων ἠθικολόγων ἐπινοηθέντας ὁρισμοὺς τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς τοιοῦτος δὲ εἶναι καὶ τὸ ἀνώτατον ἠθικὸν κριτήριον περὶ τῆς ἠθικῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας πασῶν τῶν πράξεων καὶ ἐνεργειῶν τῶν ἠθικῶς ἐλευθέρων λογικῶν ὄντων. Διότι, ὅπως ὁ Θεός, ὡς νοῦς κεκτημένος ἐλευθέραν βούλησιν, ἀπολύτως ἐλευθέρως καὶ ὑπ' οὐδενὸς βιαζόμενος θέλει καὶ ἐνεργεῖ πάντοτε καὶ πανταχοῦ τὸ ἀγαθὸν συμφώνως πρὸς τὴν ἑαυτοῦ τελειοτάτην βουλήν, οὕτω καὶ πάντες οἱ ἄνθρωποι, ὡς λογικὰ καὶ ἐλεύθερα ὄντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθέντα, ὀφείλουν ἐλευθέρως νὰ θέλουν καὶ νὰ πράττουν συμφώνως πρὸς τὴν τελειοτάτην τοῦ Θεοῦ βουλὴν καὶ νὰ ἀποδοκιμάζουν πᾶν τὸ πρὸς αὐτὴν ἐναντίον. Ἴδιον τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ ἀγάπη, ὑπὸ τῆς ὁποίας οὗτος κινούμενος καὶ θέλει καὶ ἐνεργεῖ τὸ ἀγαθόν, ἐπειδὴ «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν» (Α' Ἰω. δ' 8, 16). Ἡ ἀγάπη ἄρα ἐν τῇ τριπλῇ αὐτῆς ἐφαρμογῇ ὡς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν, ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον καὶ ἀγάπης πρὸς ἑαυτὸν (Μάρκ. ιβ' 30 - 31) εἶναι ὁ θεόσδοτος ἀνώτατος ἠθικὸς νόμος, πρὸς τὸν ὁποῖον ὀφείλουν νὰ εἶναι σύμφωνοι αἱ κεκτημέναι ἠθικὴν ἀξίαν πράξεις τοῦ ἀνθρώπου. Καθ' ὅσον δὲ ὑπέρτατος σκοπὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἔνταξις παντὸς ἀνθρώπου εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἣν κυβερνᾷ ἀπολύτως ὁ νόμος τῆς κατὰ Θεὸν ἀγάπης, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ ὕψιστον ἀγαθόν, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου πᾶς ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἐργάζεται κατὰ τὸν παρόντα βίον αὐτοῦ, ἑπόμενος τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ, συνισταμένῃ κυρίως εἰς τὴν ἔλευσιν καὶ ἐπικράτησιν τῆς βασιλείας καὶ τοῦ θελήματος αὐτοῦ «ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς» (Ματθ. στ' 10). Εἶναι δὲ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ τὸ ὕψιστον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἀγαθόν, διότι ἐνῷ εἶναι ἀγαθὸν ἀκόμη καὶ διὰ τὴν παροῦσαν πρόσκαιρον ζωήν, ἐκτείνεται καὶ πέραν αὐτῆς εἰς τὴν αἰωνιότητα, οὖσα ἀγαθὸν μόνιμον καὶ αἰώνιον. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ καλεῖται βασιλεία τῶν οὐρανῶν, θησαυρὸς ἐν οὐρανῷ καὶ ζωὴ αἰώνιος. Τὰ παντὸς εἴδους πρόσκαιρα ἀγαθά, τὰ διὰ τὸν παρόντα βίον ἀπαραίτητα, συγκρινόμενα πρὸς τὸ ἀγαθὸν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, εἶναι σχετικὰ ἀγαθά, διὰ τὴν παραγωγὴν τῶν ὁποίων ὁ χριστιανὸς ὀφείλει μὲν νὰ ἐργάζεται πρὸς τὸ ἑαυτοῦ καὶ τὸ κοινὸν καλὸν ἀποβλέπων, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπόκτησιν αὐτῶν χάριν ἑαυτοῦ καὶ μόνον οὐδόλως εἶναι ἀνάγκη νὰ μεριμνᾷ, ἐφ' ὅσον ταῦτα εἶναι συνάρτησις τοῦ ἀγαθοῦ τῆς βασιλείας, κατὰ τὴν ἀψευδῆ βεβαίωσιν τοῦ Χριστοῦ «ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν» (Λουκ. ιβ' 31).

Ἡ ἔνστασις ἐνίων ἠθικολόγων, καθ' ἣν ἡ χριστιανικὴ

ἀγάπη, ὡς ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ ἐνέχουσα τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀναγκαστοῦ, στερεῖται ἠθικοῦ περιεχομένου, οὐδόλως εὐσταθεῖ. Διότι εἶναι μὲν ἡ ἀγάπη ἐντολὴ θεία ὑποσχομένη ἀμοιβὰς εἰς τὸν πρὸς αὐτὴν συμμορφούμενον καὶ ἀπειλοῦσα τιμωρίαν κατὰ τοῦ παραβάτου αὐτῆς, ἀλλ᾽ ὡς τοιαύτη ἀπευθύνεται κατὰ κύριον λόγον πρὸς τὴν ἐλευθέραν τοῦ ἀνθρώπου βούλησιν, ἣν οὐδόλως καταναγκάζει, ἀφήνουσα τὸν ἄνθρωπον ἠθικῶς ἐλεύθερον νὰ συμμορφωθῇ ἢ οὐ πρὸς αὐτήν. Ἑπομένως, εἴτε ἐκ φόβου διὰ τὴν τιμωρίαν εἴτε ἐλπίζων εἰς τὴν ἀμοιβὴν πράττει τις τὸ ἀγαθόν, οὐδαμῶς αἴρεται ἐντελῶς τὸ ἠθικῶς ἀξιόμισθον τῆς πράξεως αὐτοῦ,ὅπως ἀκριβῶς δὲν αἴρεται ἐντελῶς τὸ ὑπεύθυνον καὶ ὅταν τις λόγῳ ἀνωτέρας βίας πράττῃ τὸ κακόν, καθ᾽ ὅσον ἠδύνατο νὰ μὴ ἐνδώσῃ εἰς τὴν βίαν, προτιμῶν ἀκόμη καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον, ὅπως καὶ οἱ χριστιανοὶ μάρτυρες. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐκ φόβου τῆς τιμωρίας ἢ διὰ τὸν προσδοκώμενον ἔπαινον γινομένη ἀγαθὴ πρᾶξις κατὰ τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν θεωρεῖται ὡς ἔχουσα ἠθικήν τινα ἀξίαν καὶ ἀμείβεται ἠθικῶς. Δεδομένου μάλιστα, ὅτι ἡ κλῖμαξ τῆς ἠθικῆς τελειότητος εἶναι ἀτέρμων, πράξεις ἐνδεικτικαὶ ἠθικῆς προόδου, ἔστω καὶ ἀσημάντου, καθὼς αἱ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου τῆς τιμωρίας τοιαῦται, ἀξιολογοῦνται ὡς ἠθικαὶ πράξεις, διότι εἶναι δείγματα ἀνόδου τῶν πρώτων βαθμίδων τῆς ἠθικῆς κλίμακος. Ἕως ὅτου φθάσῃ τις εἰς τὸ σημεῖον νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθὸν καθ᾽ ἑαυτὸ καὶ μόνον, ὀφείλει προηγουμένως νὰ ἔχῃ ἀνέλθῃ δι᾽ ἰδίων προσπαθειῶν πολλὰς βαθμίδας ἠθικότητος, «ἐπιτελῶν ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ» (Β΄ Κορ. ζ΄ 1) καὶ οὕτω νὰ τελειωθῇ ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἥτις «ἔξω βάλλει τὸν φόβον» (Α΄ Ἰω. δ΄ 18). Πλὴν ὅμως καὶ ὁ τελειωθεὶς ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθὸν καθ᾽ ἑαυτὸ ἀγαθῶς πράττων οὐδαμῶς δικαιοῦται νὰ πιστεύῃ, ὅτι διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων κατώρθωσε τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ χωρὶς Χριστοῦ οὐδὲν ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ ἀγαθὸν (Ἰω. ιε΄ 5). Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ διδάσκει «ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ διατεταγμένα ὑμῖν, λέγετε ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν, ὃ ὀφείλομεν ποιῆσαι πεποιήκαμεν» (Λουκ. ιζ΄ 10).

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν διαφέρει ριζικῶς τῆς ἐννοίας, ἣν ἀποδίδουν εἰς τὸ ἀγαθὸν τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ ἠθικὰ συστήματα. Καθ᾽ὅσον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἀγαθὸν δὲν εἶναι ἁπλῶς ὅ,τι συμβάλλεται εἰς τὴν προσωπικὴν ἢ τὴν κοινὴν ὑλικὴν εὐημερίαν καὶ εὐδαιμονίαν ἢ εἰς τὴν προσωπικὴν ἢ τὴν καθολικὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν τελείωσιν ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι συντελεῖ εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ καὶ κατεργάζεται τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου τόσον ὡς ἀτόμου ὅσον καὶ ὡς κοινωνίας ἔν τε τῷ παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι βίῳ. Ἡ τοιαύτη ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ, συμπίπτουσα ἀπολύτως πρὸς τὴν τελειοτάτην τοῦ Θεοῦ βουλὴν καὶ τὴν ἀγάπην, βουλομένου «πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (Α΄ Τιμ. β΄ 4), εἶναι ἡ μόνη τελεία καὶ ἀληθὴς τοῦ ἀγαθοῦ ἔννοια, διότι ἱκανοποιεῖ πλήρως τὸν ὑγιῶς καὶ ἐλευθέρως βουλόμενον καὶ σκεπτόμενον, τὸν ἐν Χριστῷ ἀναγεγεννημένον καὶ ἄρτιον τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον, τὸν πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένον (Β΄ Τιμ. γ΄ 17), ἐπιθυμοῦντα τὸ ἀγαθὸν οὐχὶ προσκαίρως καὶ ἀποκλειστικῶς δι᾽ ἑαυτὸν μόνον, ἀλλὰ μονίμως καὶ αἰωνίως διά τε ἑαυτὸν καὶ διὰ πάντα ἄνθρωπον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, ἥτις εἶναι ἡ συνισταμένη παντὸς ἀγαθοῦ καὶ τὸ ὕψιστον καὶ τελειότατον διὰ τόν ἄνθρωπον ἐπιθυμητὸν ἀγαθόν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Χρ. Ἀνδρούτσου, Σύστημα Ἠθικῆς, Ἀθῆναι 1925. Τοῦ αὐτοῦ, Λεξικὸν Φιλοσοφίας, Ἀθῆναι 1929. Τοῦ αὐτοῦ, Ἀγαθόν, ἐν Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη, Α΄, σ. 71 κ.ἑξ. Βασ. Ἀντωνιάδου, Ἐγχειρίδιον κατὰ Χριστὸν Ἠθικῆς. A. Bayet, L' idée du Bien, Paris, 1908. S. Behn, Das Ethos der Gegenwart, Bonn 1934. E. Dupréel, Sur l' idée métaphysique du Bien, ἐν Revue internationale de philosophie, X (1956), σ. 385 - 390. B. Haering, Das Heilige und das Gute. Religion und Sittlichkeit in Ihrem gegenseitigen Bezug, Krailling V. München 1950. J. B. Lotz, Sein und Wert, Paterborn 1938. G. Mensching, Gut und Böse im Glauben der Völker. 2 ἔκδ., Stuttgart 1950.

ΠΑΝ. Χ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

«Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι...». Εἰς πᾶσαν ἀκολουθίαν ὄρθρου, στερουμένην μεγάλης δοξολογίας, ὑμνολογεῖται, πρὸς παραμυθίαν καὶ τέρψιν πάσης εὐσεβοῦς ψυχῆς, ἡ εὐφρόσυνος ἀλήθεια τοῦ ἠθικοῦ σαββατισμοῦ, ἀναγινωσκομένων πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ προεστῶτος ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀναγνώστου τῶν στίχ. 2 - 3 τοῦ ἐνενηκοστοῦ πρώτου ψαλμοῦ «Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι...», ἐπεχόντων ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ὄρθρου οἵαν ἀκριβῶς θέσιν ἐπέχει ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἑσπερινοῦ ἡ ᾠδὴ τοῦ Συμεὼν (Λουκ. β΄ 29 - 32). Ὡς δὲ ταύτῃ, τοιουτοτρόπως καὶ μετὰ τὸ «Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι...» ἕπονται τὸ τρισάγιον, τὸ Παναγία Τριὰς καὶ τὸ Πάτερ ἡμῶν μετὰ τῆς ἐκφωνήσεως, Ὅτι Σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, μεθ᾽ ὃ ψάλλονται τὸ ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας καὶ μετὰ τῶν στίχων τῆς μικρᾶς δοξολογίας Δόξα, Καὶ νῦν τὸ ἁρμόδιον θεοτοκίον. Ἡ τάξις αὐτὴ ἐμφαίνεται εἰς ἅπαντα τὰ παλαιὰ Τυπικά, μαρτυρεῖται εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία (Ὡρολόγιον, ἔκδ. Ἀπ. Διακ., σ. 88 καὶ 469 - 470, Ἱερατικὸν σ. 50 κ.λ.π.) καὶ τηρεῖται εἰς πάσας τὰς Ἱ. Μονὰς τοῦ Ἁγ. Ὄρους. Παρὰ ταῦτα τὸ ἐν χρήσει Τυπικὸν (Γεωργίου Βιολάκη) ἀποστερεῖ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου εἰς μὲν τὰς καθημερινὰς τοῦ ἀπολυτικίου τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τυχόντος ἁγίου, (ἔκδοσις Μ. Σαλιβέρου σ. 46), εἰς δὲ τὸ Σάββατον, ὅτε ἐστὶν ἐν αὐτῷ Ἀλληλούϊα, τοῦ νεκρωσίμου ἀπολυτικίου Μνήσθητι, Κύριε, καὶ τοῦ θεοτοκίου αὐτοῦ Μήτηρ ἁγία (ἔνθ. ἀν. σ. 48. Πρβλ. σ. 321 καὶ 388).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Τυπικὸν ἁγ. Σάββα. Γ. Ρήγα, Ζητήματα Τυπικοῦ, Ἀθῆναι 1954, σ. 43 κ.ἑξ.

ΓΕΩΡΓ. Γ. ΜΠΕΚΑΤΩΡΟΣ

Ἀγαθονίκεια. Ἡ παλαιοτάτη ἐν Θράκῃ βυζαντινὴ κώμη Ἀγαθονίκη ἢ Ἀγαθονίκεια δὲν γνωρίζομεν ἀσφαλῶς ποῦ ἔκειτο, τοποθετεῖται ὅμως αὕτη μετὰ σχετικῆς πιθανότητος πρὸς τοὺς πρόποδας τῆς Ροδόπης καὶ ἀναμφισβητήτως περιελαμβάνετο εἰς τὴν γεωγραφικὴν περιοχὴν τῆς Φιλιππουπόλεως, εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς ὁποίας ἤδη ἀπὸ τοῦ Θ΄ αἰῶνος ὡς πρώτη μεταξὺ τῶν 10 ἐπισκοπῶν ἀναφέρεται. Ἐξ ἄλλου ὑπεστηρίχθη, ὅτι τὴν ἐκλιποῦσαν Ἀγαθονίκειαν διεδέχθη τὸ σλαβώνυμον χωρίον Μπελαστίτσα, πλησίον τοῦ ὁποίου κεῖται μονὴ τιμωμένη ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου, γνωστὴ ἀπὸ τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος.

Οὐδένα ἐπίσκοπον Ἀγαθονικείας γνωρίζομεν, ψιλωνύμως ὅμως τὸν τίτλον ἔφερον ἀπὸ Δεκεμβρίου 1804 Διονύσιος, βοηθὸς ἐπίσκοπος τοῦ Φιλιππουπόλεως Κυρίλλου, καί τις Γρηγόριος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1860 - 1863. Ἐπίσης τὸ 1850 ἀπαντᾶ τιτουλάριος ἐπίσκοπος ἐν Οὐγγροβλαχίᾳ ἀνωνύμως.

Τ. ΑΘ. ΓΡ.

Ἀγαθονίκη. Παρθενομάρτυς, ἀθλήσασα εἰς Καρχηδόνα κατά τινα μαρτυρολόγια καὶ ἑορταζομένη τὴν 10ην Αὐγούστου. Ἡ ἱστορική της ὕπαρξις εἶναι ἀμφίβολος.

Ἀγαθονίκη. Συνεμαρτύρησε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ της διακόνου Παπύλου, τοῦ ἐπισκόπου Κάρπου καὶ τοῦ Ἀγαθοδώρου. Συνεορτάζεται τὴν 13ην Ὀκτωβρίου.

Ἀγαθόνικος. Μάρτυς. Συνελήφθη ὑπὸ τοῦ κόμιτος Εὐτολμίου, ἐπὶ Μαξιμιανοῦ (286 - 305), μετὰ τοῦ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἑλκυσθέντος εἰς Χριστὸν καὶ ἀναφερομένου εἰς τὰ Ἄκτα ὡς «πρώτου πρίγκιπος», ἐν Νικομηδείᾳ. Ἀμφότεροι, μετ᾽ ἄλλων πιστῶν συλληφθέντων ἐκεῖ, ὡδηγήθησαν ὑπὸ τοῦ Εὐτολμίου εἰς Θράκην, ὅπου διέμενεν ὁ αὐτοκράτωρ. Μερικοὶ ἐθανατώθησαν καθ᾽ ὁδόν. Ὁ Ἀγαθόνικος καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἀπεκεφαλίσθησαν εἰς Θράκην. Ἐτιμᾶτο πολὺ εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ὅπου ἐκτίσθη ναὸς ἐπ᾽ ὀνόματί του ἤδη ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου. Ὁ ναὸς οὗτος ἀνεκαινίσθη ὑπὸ Ἀναστασίου καὶ Ἰουστινιανοῦ. Ἐκ τῶν λοιπῶν μαρτύρων, οἱ ὁποῖοι συνδέονται μὲ τὴν δρᾶσιν τοῦ Εὐτολμίου, ἀναφέρονται ὁ ἐν Κάρπῃ Ζωτικός, ὁ Ζήνων, ὁ Θεοπρέπιος, ὁ Ἀκίνδυνος, οἱ θανατωθέντες ἐν τῷ χωρίῳ Ποταμὸς τῆς Βιθυνίας καὶ ὁ Σεβηριανός, θανατωθεὶς ἐν Χαλκηδόνι. Ἅπαντες συνεορτάζονται τὴν 22αν Αὐγούστου. Τὸν κανόνα τῆς ἀκολουθίας ἐποίησεν Ἰωσὴφ ὁ ὑμνογράφος.

Ἀγαθονίκου κλῆσις ἀψευδεστάτη,
χρηστὴν βοῶσα τοῦδε νίκην ἐκ ξίφους.
Ἔκτανε δευτερίῃ ξίφος εἰκάδι Ἀγαθόνικον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 920-21.

Ἀγαθόνικος. Μητροπολίτης Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας. Κατὰ κόσμον Ἀνδρέας Παπασταματίου, υἱὸς τοῦ ἱερέως Κωνσταντίνου, ἐγεννήθη τὸ 1898 εἰς Ἀράχωβαν τοῦ Αἰγίου. Τὸ 1908, εἰσῆλθεν εἰς τὴν παρὰ τὸ Αἴγιον

μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν ὡς δόκιμος καὶ τὸ 1922 ἀπεφοίτησε τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἐκάρη μοναχός. Ἐχειροτονήθη εἰς διάκονον τὸ ἑπόμενον ἔτος καὶ τὸ 1926 εἰς πρεσβύτερον. Διατελέσας ἀπὸ

Ὁ Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας ΑΓΑΘΟΝΙΚΟΣ

τὸ 1924 ἕως τὸ 1927 καθηγητὴς γυμνασίου καὶ πρωτοσύγκελλος τῆς μητροπόλεως Καλαβρύτων, μετέβη ἀκολούθως εἰς Ἀμερικήν, ὅπου ἐφοίτησεν ἐπὶ διετίαν εἰς τὴν ἀγγλικανικὴν θεολογικὴν σχολὴν τοῦ ἐν Τορόντῳ τοῦ Καναδᾶ πανεπιστημίου καὶ ἤσκησεν ἐφημεριακὰ καθήκοντα ἕως τὸ 1937 εἰς διαφόρους πόλεις τοῦ Καναδᾶ καὶ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Ἐπανελθὼν εἰς Ἑλλάδα, διετέλεσε πρωτοσύγκελλος τῆς μητροπόλεως Κορινθίας καὶ τὸ 1941 ἐξελέγη βοηθὸς ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν, ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ Σταυρουπόλεως. Τὸ 1942, ἐξελέγη μητροπολίτης Ἀργολίδος καὶ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1945 μετετέθη εἰς τὴν μητρόπολιν Καλαβρύτων, εἰς τῆς ὁποίας τὸν θρόνον καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του (1956). Ὑπῆρξε σεμνὸς ἱεράρχης, λόγῳ δὲ τῶν προσόντων του τὸ ὄνομά του ἀνεφέρετο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του μεταξὺ τῶν ἑκάστοτε καταλλήλων ὑποψηφίων διὰ τὸν θρόνον τῶν Ἀθηνῶν.

Ἔργα: 1) Συμβολαὶ εἰς τὴν Κατηχητικήν, Ἀθῆναι 1949, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, 2) Ἡ θεία λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἀθῆναι 1950 (φωτοτυπία χειρογράφου τοῦ ΙΣΤ΄ αἰῶνος), 3) Τὰ πρῶτα βήματα στὸν δρόμο τοῦ Θεοῦ, Ἀθῆναι 1951, ἔκδ. Ἀποστ. Διακονίας (διασκευὴ ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ), 4) Συνοπτικὸν κτητορικὸν τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, Ἀθῆναι 1952, 1955, 5) Ἀκολουθία καὶ βίος τοῦ μάρτυρος ἁγίου Ἀγαθονίκου, Ἀθῆναι 1953.

Ἀγαθόνικος Μιλτιάδης. Λόγιος καὶ διδάσκαλος τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου, καταγόμενος ἐκ Θεσσαλονίκης. Οὗτος ἀρχικῶς ἐδίδαξεν εἰς τὸ σχολεῖον τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Νεοφύτου τῆς Οὐγγαρίας, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1812-1816, ἀκολούθως δὲ εἰς Ζαγοράν, Τύρναβον καὶ Λαμίαν. Ὑπῆρξε φιλικὸς καὶ περιοδεύσας ἀνὰ τὰ χωρία τοῦ Πηλίου εἰργάζετο ὑπὲρ τοῦ ἐπικειμένου ἀγῶνος. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐδίδασκεν εἰς Ναύπλιον, βραδύτερον δὲ συναντῶμεν αὐτὸν Γραμματέα τῶν ὑπουργείων Δικαίου καὶ Θρησκείας (1825-26). Ἀτυχῶς δὲν γνωρίζομεν λεπτομερείας τῆς ὅλης διδασκαλικῆς καὶ πατριωτικῆς δράσεως τοῦ ὡς φαίνεται ἀξιολόγου τούτου ἀνδρός. Μέρος τοῦ ἀρχείου αὐτοῦ, ἐνδιαφέρον τὴν Ἐπανάστασιν, ἀπόκειται εἰς τὴν Συλλογὴν τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Α΄, Ἀθῆναι 1936, σ. 203. Ν. Ἑλληνομνήμων, ΙΒ΄ (1915), σ. 255.

Τ. ΑΘ. ΓΡ.

Ἀγαθοποιῶ. (Κ. Διαθήκη). Πράττω τὸ ἀγαθόν. Κατὰ κυριολεξίαν, ὡς ἀντίθεσις πρὸς τὸ κακοποιῶ (Μάρκ. γ΄ 4, Λουκ. στ΄ 9). Ἀγαθοποιῶ τινα: πράττω τὸ ἀγαθὸν πρὸς τινα, κάμνω καλὸν εἴς τινα (Λουκ. στ΄ 33, 35). Περαιτέρω, ἀγαθοποιῶ: εἶμαι ἀγαθός, ἔντιμος, δίκαιος, ἐκπληρῶ τὰς ἠθικὰς ἐντολὰς τοῦ Χριστοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἁμαρτάνω (Α΄ Πέτρ. β΄ 20. Πρβλ. 15).

Γ. Α. Γ.

Ἀγαθόπους. Μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ ἑορτολογίου τὴν 25ην Ἀπριλίου, ὡς διάκονος συνοδεύσας μετὰ τοῦ ὁμοιοβάθμου του Φίλωνος, μετέπειτα ἐπισκόπου Ταρσοῦ, τὸν Ἰγνάτιον Ἀντιοχείας εἰς Ρώμην. Μετὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου, οἱ δύο διάκονοι ἀνεκόμισαν τὰ λείψανά του εἰς Ἀντιόχειαν. Κατά τινα ἐκδοχήν, οὗτοι ἔγραψαν καὶ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ. Ἴσως πρόκειται διὰ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν ὁ αἱρετικὸς Οὐαλεντῖνος, ἀναφερομένην ὑπὸ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως (Στρωμ. ΙΙΙ, 7). Τὸ ὄνομά του πάντως ὑπάρχει εἰς τὰς πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Φιλαδελφείας καὶ τῆς Σμύρνης ἐπιστολὰς τοῦ Ἰγνατίου.

Ἀγαθόπους. Κατὰ τὰ σωζόμενα Ἄκτα, τὰ ὁποῖα διακρίνονται διὰ τὸ ὑψηλόν των ὕφος, ὁ ἡλικιωμένος διάκονος Ἀγαθόπους μετὰ τοῦ νεαροῦ ἀναγνώστου Θεοδούλου ἐμαρτύρησεν ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ διωγμοῦ, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπιέσθησαν νὰ θυσιάσουν εἰς τὰ εἴδωλα. Ἡ θανάτωσίς των ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος Φαυστίνου νὰ γίνῃ διὰ ρίψεώς των εἰς τὸ πέλαγος. Ἀμφότεροι ἑορτάζονται τὴν 4ην Ἀπριλίου. Ἡ ἀκολουθία των ἐποιήθη ὑπὸ Ἰωσὴφ τοῦ ὑμνογράφου.

Ἀγαθός. Τὸ ἐπίθετο κατήντησε νὰ σημαίνῃ τὸν ἀφελῆ καὶ ἁπλοϊκὸ ἄνθρωπο, ποὺ ἡ πραγματικὴ ἀγαθότης του τὸν κάνει νὰ εἶναι ἀπονήρευτος. «Ἀγαθὸς ἄνθρωπος» ἢ «ἀγαθὸς ἀνθρωπάκος» καὶ «ἀγαθούλης». Ὑπάρχει καὶ βαπτιστικὸ ὄνομα Ἀγάθος μὲ ἀλλαγμένον τὸν τονισμό, ὅπως γίνεται καὶ στὰ ὀνόματα Δικαῖος (δίκαιος), Χρῖστος (Χριστὸς) κ.ἄ. Στὸ ἑορτολόγιο ἀναφέρεται καὶ Ἅγιος Ἀγάθος, μάρτυς (10 Αὐγούστου).

Τὸ οὐδέτερο τοῦ ἐπιθέτου «ἀγαθὸν» μὲ τὴ σημασία τοῦ πλουσιοπαρόχου καὶ ἀφθόνου, γνωστὸ στὸν ἑλληνικὸ λαὸ ἰδίως ἀπὸ τὴν Κ. Διαθήκη (ψυχή, ἔχεις πολλὰ ἀγαθά! Λουκ. ιβ΄ 19), ἔμεινε καὶ χρησιμοποιεῖται ἀκόμη σὲ καθημερινὲς φράσεις: «Ἔχει ὅλα τὰ ἀγαθά», «ἔχει τὰ ἀγαθὰ τοῦ Ἀβραάμ», «ἔχει ὅλα τὰ ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ» (πάντα στὸν πληθυντικό).

Δ. Σ. Λ.

Ἀγαθούπολις. Ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου κειμένη ἡ θρακικὴ αὕτη πόλις Ἀγαθούπολις, διεδέχθη τὴν μεταξὺ Ἀπολλωνίας Σωζουπόλεως καὶ Σαλμυδησσοῦ ἀρχαίαν πόλιν, τὴν καλουμένην Αὐλικὸν ἢ Αὐλαῖον Τεῖχος. Εἰς τὴν ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ συντεταγμένην Notitiam, ἤτοι μεταξὺ Θ΄ καὶ Ι΄ αἰῶνος, ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Ἀδριανουπόλεως δευτέρα ἐκ τῶν 11 ἐπισκοπῶν καταριθμεῖται ἡ Ἀγαθουπόλεως, μετὰ τὴν Σωζουπόλεως. Εἰς μεταγενέστερα Τακτικὰ διφορουμένως ἀναφέρεται ἡ Ἀγαθούπολις ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Ἀδριανουπόλεως ἢ ἐντελῶς παραλείπεται. Ἐν τούτοις, κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους καὶ ἴσως πρὸ τῆς Ἁλώσεως, μεταξὺ τῶν κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπισκόπων καταλέγεται ὡς 151ος θρόνος ὁ Ἀγαθουπόλεως, 127ος δὲ ὁ Σωζουπόλεως. Πιθανώτατα αἱ δύο ἐπαρχίαι, εἰς χρόνον ἄδηλον ἑνωθεῖσαι, ἀπετέλεσαν τὴν μητρόπολιν Σωζουαγαθουπόλεως ἢ τουλάχιστον τὸν τίτλον τοῦτον ἔφερεν ἀρχιερεὺς ποιμαίνων ἀσφαλῶς μὲν τὴν περὶ τὴν Ἀγαθούπολιν χώραν, ἴσως δὲ καθόλου ἢ ἐν μέρει καὶ τὴν Σωζούπολιν. Πάντως, περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος, ὑφίστατο αὐτοκέφαλος ἀρχιεπισκοπὴ Ἀγαθουπόλεως, ἑβδόμη εἰς τὴν σειρὰν μεταξὺ 25 ὅλων. Εἰς τὸν κατάλογον τῶν ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον ὑποκειμένων μητροπολιτῶν τοῦ ἔτους 1862, ἀναγράφεται ὑπ' ἀριθ. 56 ὁ Σωζουαγαθουπόλεως, εἰς δὲ τὰ Συνταγμάτια κατέχει ἐπὶ μὲν τοῦ Ἰωακεὶμ Β΄ τὸν 50ὸν θρόνον, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1897 τὸν 41ον, ὡς ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος Μαύρης Θαλάσσης, καθιστάμενος 44ος τὸ 1906 καὶ 54ος τὸ 1938.

Ὀνόματα ἀρχιερέων Ἀγαθουπόλεως ἀπαντοῦν σποραδικῶς μὲ χάσματα, ὥστε κατάρτισις καταλόγου πλήρους ἀποβαίνει ἀδύνατος. Οὕτως, ἐν ἔτει 1315, εἰς ἐπίσημον πατριαρχικὴν πρᾶξιν ἐπὶ πατριάρχου Ἰωάννου ΙΓ΄ τοῦ Γλυκέος, ὑπογράφει «ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ἀγαθουπόλεως Ἰγνάτιος καὶ ὑπέρτιμος...». Ὡσαύτως τὸν Αὔγουστον τοῦ 1355 μητροπολίτης Μακάριος. Τοῦ πατριάρχου Κων-

σταντινουπόλεως Μακαρίου Α΄ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1376 - 1378 γνωρίζομεν ἀπόφασιν κοινοποιουμένην πρὸς ἀνώνυμον ἐπίσκοπον Ἀγαθουπόλεως ἐπιτιμητικῶς, νὰ μὴ ζητήση νὰ καταστήση τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ μητρόπολιν, ἀλλὰ νὰ μένη αὕτη ἐπισκοπὴ μέχρι τοῦ θανάτου του, ὁπότε θὰ ἐδίδετο εἰς τὸν μητροπολίτην Ἀδριανουπόλεως πρὸς ἰδίαν ἀνάπαυσιν, διότι ἐκ τῶν περιστάσεων ἡ ἐπαρχία του ἐμειοῦτο. Ὄντως, κατὰ Φεβρουάριον 1389, στερουμένη ἐπισκόπου ἡ Ἀγαθούπολις, παρεχωρήθη εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Κατὰ τὰ ἔτη 1433 - 1448, ἀπαντᾷ ἐπίσκοπος Ἰωακείμ, τὸ 1553 εἶναι τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ ἐπισκόπου Μητροφάνους. Ἀνωνύμως ἀναφέρεται κατὰ τὰ ἔτη 1555, 1579 καὶ 1580 ἐπίσκοπος Ἀγ. εἰς γράμματα πατριαρχικά. Ἐφεξῆς ἀπαντοῦν: Ἰγνάτιος 1584, Ἀντώνιος 1590, Μητροφάνης 1591, Ἀντώνιος 1596 - 97, Εὐθύμιος 1604, Ἄνθιμος 1608, Μητροφάνης 1620 - 28, Γρηγόριος 1628 κ. ἑξ., Μελέτιος 1645, Φιλόθεος 1651 - 1660, Μακάριος 1660 - 73, Λαυρέντιος 1673, Ἰωαννίκιος πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ΄ αἰ., Ρωμανὸς 1699 - 1701, Ἀθανάσιος 1702, Γαβριὴλ 1725 - 59, Θεόδουλος 1759 - 67, Νεόφυτος 1767 - 84, Μακάριος 1784-1799, Γαβριὴλ 1799 - 1808, Παΐσιος 1808 - 13, Διονύσιος 1813 - 15, Ἄνθιμος 1815 - 21, Ἠσαΐας 1821 - 28, Ἰωσὴφ 1828 - 31, Κωνσταντῖνος 1831 - 34, Δημήτριος 1834 κ. ἑξ. Ὡς Σωζουαγαθουπόλεως ἀπαντοῦν Προκόπιος 1842-52, Δωρόθεος 1852 - 58, Προκόπιος 1858 - 72, Θεόφιλος 1872 - 81, Παρθένιος 1881 - 1900, Κωνσταντῖνος 1900 - 1904, Δωρόθεος 1904 - 17. Γνωστοὶ ρωμαιοκαθολικοὶ ἀρχιερεῖς εἶναι οἱ Λεόντιος καὶ Θωμᾶς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Μιλτ. Σταμούλη, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, ἐν Θρακικά, ΙΔ΄ (1940), σ. ἰδίᾳ 65 - 68. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπαρχιακοὶ κατάλογοι Βορείου Θράκης, ἐν Θρακικά, Η΄ (1937), σ. 111.

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀγάθων. Περιβόητος μεταξὺ τῶν Πατέρων τῆς ἐρήμου ἀναχωρητὴς καὶ ἀββᾶς, ζήσας πιθανώτατα κατὰ τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ Δ΄ αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε΄. Ὁ συγγραφεὺς τῶν Vitae patrum (III, 21) ἀναφέρει, ὅτι ἦτο nominatissimus in virtute humilitatis et patientiae (pl. LXXIII, σ. 751). Κατὰ τὸ 390, ὅτε ὁ ὅσιος Ἀρσένιος ἐξῆλθεν εἰς τὴν ἔρημον, ὁ Ἀγάθων εἶχεν ἤδη σχηματίσει περὶ ἑαυτὸν ὅμιλον μαθητῶν, ἐκ τῶν ὁποίων γνωστοὶ μᾶς εἶναι δύο, ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Ζωΐλος. Κατὰ τὰ κοπτικὰ συναξάρια, ἡ μνήμη του ἄγεται τὴν 11ην Σεπτεμβρίου. Εἰς αὐτὰ ἐπίσης σημειοῦται, ὅτι ἦτο στυλίτης, πρᾶγμα μᾶλλον ἀπίθανον.

Ἀγάθων. Πρακτικογράφος τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, συντάξας καὶ ἀντιγράψας ἰδιοχείρως εἰς 6 ἀντίγραφα τὰ πρακτικὰ αὐτῆς. Ἐκ τούτων ἓν ἐστάλη εἰς τὸ παλάτιον, τὰ δὲ ὑπόλοιπα εἰς τοὺς τέσσαρας πατριάρχας καὶ τὸν Ρώμης. Ἀργότερον ἔγινεν ἀρχιδιάκονος. Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του ἀγνοεῖται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 919.

Ἀγάθων. Κόπτης πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ἐκ Μαρεώτιδος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς διὰ βιαίων μέσων ἐπιβολῆς τῆς «Ἐκθέσεως» τοῦ Ἡρακλείου ἐν Αἰγύπτῳ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρείας Κύρου [Ἀλ - Μακουκᾶ] (631 - 642), ὁ Ἀγάθων ὡς πρεσβύτερος ἐποίμαινε κρυφίως τὸν Κοπτικὸν λαὸν τῆς Ἀλεξανδρείας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας, ἦτο ἐνδεδυμένος μὲ ἔνδυμα ξυλουργοῦ καὶ περιήρχετο πάντα τὰ μέρη τῆς πόλεως διὰ νὰ ἐπιθεωρῇ τὸ ποίμνιόν του. Τὴν νύκτα ὅμως ἐλειτούργει παρισταμένου τοῦ ποιμνίου του. Ὁ Κόπτης πατριάρχης Βενιαμὶν [Ἀβοῦ - Μιανὶν] (623 - 662) ἱκανοποιημένος ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Ἀγάθωνος, ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἕδραν του ἐκ τοῦ εἰς ἄνω Αἴγυπτον κρησφυγέτου του τὸ φθινόπωρον τοῦ 644, διώρισεν αὐτὸν βοηθόν του. Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ ἡγουμένου Σαμουὴλ εἰς τὸν «Βίον», ὁ Βενιαμὶν ἔγραψε κοπτιστὶ εἰς τὴν μονὴν αὐτοῦ «προσεκάλεσα τὸν πρεσβύτερον ἐμοῦ Ἀγάθωνα, ὅστις ὑπέφερε μετ᾽ ἐμοῦ ὑπὲρ τῆς πίστεως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ πειρασμοῦ, ὅτε εἶχε καταδιώξει ἐμὲ ὁ Κῦρος Ἀλ - Μακουκᾶς». (Βλ. κατωτ. ἔργον Κ. Ἐλ. Ἀντώνη, σ. 71). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βενιαμίν, ἐξελέγη ὁ Ἀγάθων πατριάρχης τῶν Κοπτῶν κατὰ τὸ 662. Ἀπέθανε μετὰ γόνιμον πατριαρχίαν τὸ 680 καὶ τὸν διεδέχθη ὁ Ἰωάννης Γ΄ (680 - 689).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Κυρίλλου Ἐλ. Ἀντώνη, Ὁ Κῦρος Ἀλεξανδρείας καὶ οἱ Κόπται κατὰ τὴν Ἀραβικὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, Θεσσαλονίκη 1959, σ. 5, 28, 71. Severus ibn al Magaffa, Ἱστορία τῶν Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, (ἀραβιστί), Α΄, σ. 51.

ΑΡ. ΠΑΝΩΤΗΣ

Ἀγάθων. Πάπας Ρώμης (678 - 681). Σικελὸς τὴν καταγωγήν, υἱὸς εὐσεβῶν γονέων, ἠσκήθη εἰς μονὴν καὶ ἠθλησε τόσον ἀποδοτικῶς εἰς τὸν στῖβον τῶν ἀρετῶν, ὥστε ἀπέκτησε καὶ τὸ χάρισμα τῶν ἰαμάτων. Πρᾶος τὸν χαρακτῆρα, ἐπέδειξεν ἰδιαιτέραν στοργὴν εἰς τὸν ὑπ᾽ αὐτὸν κλῆρον. Εἰς τὴν γενικωτέραν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ συμβολή του διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ μονοθελητισμοῦ. Κατόπιν σχετικῆς ἐκκλήσεως τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Δ΄ τοῦ Πωγωνάτου, ἐκάλεσε σύνοδον εἰς Ρώμην ἐκ στελεχῶν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ διετυπώθη κατ᾽ αὐτὴν ἡ ὀρθόδοξος διδασκαλία ἐπὶ τῶν δύο θελήσεων τοῦ Χριστοῦ. Ἀκολούθως συνεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ΣΤ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς προηγηθείσης συνόδου. Τὸ κῦρος τοῦ Ἀγάθωνος εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑπῆρξε μέγα, συνέπεσε δὲ ἡ ἀρχιερατεία του μὲ μίαν περίοδον, ἡ ὁποία, χάρις εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Κωνσταντίνου Πωγωνάτου, ἐχαρακτηρίσθη ἀπὸ σχεδὸν ἰδεώδη συμπλησίασιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ἡ μνήμη του ἄγεται τὴν 20ὴν Φεβρουαρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. EC, I, σ. 436-438.

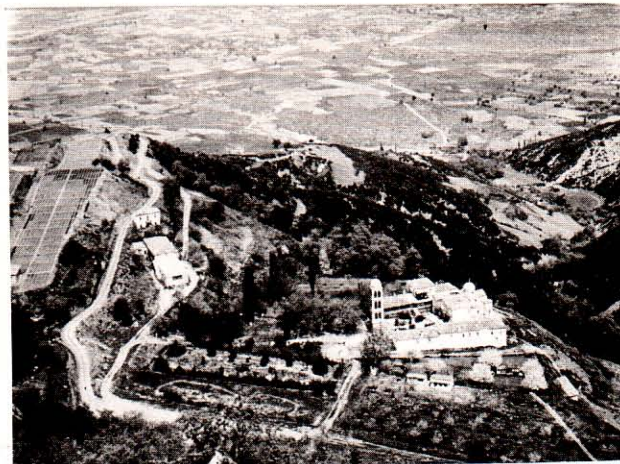
(**Συναξάριον**). *Οὗτος ὁ ἐν ἁγίοις πατὴρ ἡμῶν καὶ θαυματουργὸς Ἀγάθων κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, υἱὸς γονέων εὐσεβῶν τε καὶ εὐλαβῶν, ἐν ἔτει χν΄ (650), οἱ δὲ γονεῖς του ἔκαμον κόπον καὶ ἐδίδαξαν αὐτὸν ὅλην τὴν ἁγίαν καὶ θεόπνευστον Γραφήν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν τόσον ὠφελήθη καὶ κατενύχθη ὁ ἀοίδιμος, ὥστε ἀφοῦ οἱ γονεῖς του ἀπέθανον, ἐσύναξεν ὅλον τὸν πλοῦτον αὐτῶν καὶ τὸν διεμοίρασε τοῖς πτωχοῖς εἰς μίαν ἡμέραν· μετὰ ταῦτα δὲ ὑπῆγεν εἰς ἓν μοναστήριον καὶ ἔγινε μοναχός. Ὅθεν ἐδούλευεν εἰς τὸν Θεὸν νύκτα καὶ ἡμέραν καὶ ὑπὲρ τοῦ κόσμου προσηύχετο· εἰς τόσην δὲ ἀρετὴν ἔφθασεν, ὥστε καὶ χάριν τῶν ἰαμάτων παρὰ Κυρίου ἔλαβεν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀρετὴ δὲν δύναται νὰ κρυφθῇ, διὰ τοῦτο ἔγινε καὶ πάπας τῆς Ρώμης. Καλῶς λοιπὸν διαλάμψας εἰς τὸ τοῦ ἐπισκόπου ἀξίωμα, πρὸς Κύριον ἐξεδήμησεν.*

(ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

Ρώμης Ἀγάθων οἴακας διευθύνας,
πρύμναν ἔκρουσε πρὸς νοητοὺς λιμένας.

Ἀγάθωνος, Μονή. Ἡ τῆς Ἀγάθωνης, ὡς ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς Φθιώτιδος. Κεῖται ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Οἴτης, πρὸς δυσμὰς τῆς κωμοπόλεως Ὑπάτης. Ἡ ἀνάβασις ἕως τὴν Μονὴν γίνεται διὰ δύο ὡραίων ἁμαξιτῶν ὁδῶν.

Ἡ ἱστορία της χάνεται μέσα εἰς τὰ βάθη τῶν αἰώνων. Κατὰ τὴν παράδοσιν, ἱδρύθη ὑπό τινος μοναχοῦ Ἀγάθωνος, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου οἱ μετέπειτα μοναχοὶ ὠνόμασαν οὕτω αὐτήν. Ἡ ἵδρυσίς της ἀνάγεται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος. Περὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς Μονῆς δὲν ἔχομεν ἀρκετὰς ἱστορικὰς εἰδήσεις. Ἡ τοπικὴ πα-

Η ΜΟΝΗ ΑΓΑΘΩΝΟΣ. Γενικὴ ἄποψις.

ράδοσις, ἡ βοηθητικὴ αὐτὴ πηγὴ τῆς ἱστορίας, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Ἀγάθων, ὁ κτήτωρ τῆς Μονῆς, ἐπὶ τῇ εὑρέσει τῆς ἁγίας εἰκόνος τῆς Θεομήτορος, ἀνῳκοδόμησε τὴν 6ην Αὐγούστου 1400 περίπου Μονὴν πρὸς τιμὴν τῆς Παναγίας. Ὡς θέλει ἡ παράδοσις, ἡ εἰκὼν εὑρέθη ὑπὸ δύο ἀδελφῶν Ὀθωμανῶν, κατόπιν θαύματος, πλησίον τῆς δασώσους περιοχῆς τῆς Μονῆς. Οὗτοι, κατόπιν περιπετειῶν, ἐδώρησαν τὴν τιμίαν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος εἰς τὸν Ἀγάθωνα, μοναχὸν πιθανῶς ἑνὸς ἄλλου Μοναστηρίου τῆς περιφερείας, ἤτοι ἑνὸς ἠρειπωμένου σήμερον ἄνωθεν τοῦ χωρίου Καστανιά, τὸ ὁποῖον οἱ γεροντότεροι ὀνομάζουν «παλιομονάστηρο». Ἡ παράδοσις θέλει ὡς πρώτους δωρητὰς τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοὺς δύο αὐτοὺς Ὀθωμανοὺς ἀδελφούς, οἱ ὁποῖοι δι᾽ ἐπισήμου πράξεως παρεχώρησαν τὸ ἀπέραντον γειτονικὸν δάσος, ὡς καὶ τὸ λειβάδιον «Λουπάκι» εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἱδρυομένης Μονῆς.

Ὁ Ἀγάθων, ὁ πρῶτος κτήτωρ καὶ ἱδρυτὴς τῆς Μονῆς εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον πρόσωπον τῆς ἱστορίας της. Παρὰ ταῦτα ὅμως αἱ περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνδρὸς τούτου πληροφορίαι εἶναι ἐλάχισται καὶ πενιχραί. Ἐκτὸς τῆς εἰδήσεως, τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἐκ τῆς παραδόσεως, ὅτι διὰ τῆς ἰδικῆς του χορηγίας ἱδρύθη ἡ φερώνυμος Μονή, δὲν ἔχομεν οὐδὲν ἄλλο εἰς τὴν διάθεσίν μας περὶ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως, παιδεύσεως, τοῦ ἔτους θανάτου, ὡς καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἱερωσύνης τοῦ ἀνδρός. Ἡ μόνη γραπτὴ πηγὴ καὶ μαρτυρία περὶ τούτου εἶναι ἡ εἰκὼν ἢ προσωπογραφία τοῦ Ἀγάθωνος, ἡ εὑρισκομένη εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, εἰς τὴν ὁποίαν εἰκονίζεται κρατῶν ὁμοίωμα τοῦ πρώτου καθολικοῦ τῆς Μονῆς.

Τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς ἱδρύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀγάθωνος, ἐντὸς δὲ αὐτοῦ ἐτοποθετήθη ἡ εὑρεθεῖσα εἰκὼν τῆς Παναγίας, ἡ ὁποία σώζεται μέχρι σήμερον. Πότε ἀκριβῶς ἐκτίσθη, παραμένει ἄγνωστον. Εἰκάζομεν, ὅτι πολὺ ἐνωρίς. Εἶναι βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, μεθ᾽ ἑνὸς νεωτέρου συμπληρώματος (1908), τὸ ὁποῖον ἠλλοίωσε τὴν ὡραίαν κομψὴν βυζαντινὴν ὄψιν του. Εἶναι ναὸς σταυροειδής, μεθ᾽ ὡραιοτάτου καὶ ὑψηλοῦ τρούλλου, ὁ ὁποῖος δεσπόζει μέσα εἰς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Οἴτης. Ἑκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ ναοῦ, ὑπάρχουν δύο ὡραιότατα ναΐδρια βυζαντινοῦ ρυθμοῦ. Τὸ εἰς τὰ δεξιὰ τιμᾶται ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ἐνῷ τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους.

Τὰ δύο ταῦτα ναΐδρια εἶχον θαυμασίας τοιχογραφίας τῶν μέσων τοῦ ΙΣΤ᾽ αἰῶνος, ὅτε ἁγιογραφήθη τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς, ἀλλὰ σήμερον ἐλάχιστα τμήματα τούτων σώζονται καὶ μετὰ δυσκολίας κανεὶς διακρίνει τὰ πρόσωπά των. Ὑπολείμματα ὁμοίων τοιχογραφιῶν παρατηρεῖ κανεὶς καὶ εἰς τὸ Διακονικὸν καὶ τὴν Πρόθεσιν, ἀλλ᾽ εἰς χειροτέραν κατάστασιν. Αἱ λοιπαὶ τοιχογραφίαι εἶναι μεταγενέστεραι, κατεστραμμέναι καὶ αὐταὶ ἀπὸ τὴν μὴ κατάλληλον διαφύλαξιν ἐκ μέρους τῶν παλαιῶν ἡγουμένων, οἱ ὁποῖοι ἄφησαν νὰ καταστραφῇ ἓν ὡραῖον κειμήλιον τοιχογραφιῶν τοῦ ΙΣΤ᾽ καὶ τοῦ ΙΖ᾽ αἰῶνος εἰς τὴν Φθιώτιδα. Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι καὶ ὁ λοιπὸς ναὸς εἶχεν ὁμοίας τοιχογραφίας, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ τουρκικοῦ πυρὸς τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21, εἰς τὸ ὁποῖον παρεδόθη, κατεστράφησαν. Αἱ ἱεραὶ εἰκόνες τοῦ Εἰκονοστασίου εἶναι

Τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς ΑΓΑΘΩΝΟΣ.

μεταγενέστεραι, ἔργα τῶν γνωστῶν ἁγιογράφων ἀδελφῶν Ἰωασαφαίων, φέρουσαι χρονολογίαν 1905. Γενικῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς Ἀγάθωνος θὰ ἦτο ἓν περίφημον βυζαντινὸν μνημεῖον μετὰ τῶν ἐσωτερικῶν τοιχογραφιῶν. Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι δὲν εἶναι κτισμένον εἰς τὸ κέντρον τῆς μάνδρας, ὡς συνήθως κτίζονται οἱ ναοὶ εἰς τὰς ἱερὰς Μονάς, ἀλλὰ κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν πλευράν της. Εἶναι ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἀλλ᾽ ἕνεκα οἰκονομίας ἑορτάζει τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος, ἡμέραν καθ᾽ ἣν εὑρέθη ἡ εἰκὼν τῆς Θεομήτορος.

Ἡ ἱστορία τῆς Μονῆς ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς της ἕως τὸ 1780 παραμένει ἄγνωστος, καθὼς γενικῶς καὶ ἡ λοιπὴ ἱστορία τῆς περιφερείας Φθιώτιδος. Ἡ μόνη γνωστὴ μαρτυρία εἶναι, ὅτι τὸ ἔτος 1780 ἐσημειώθη φοβερὸς σεισμὸς καὶ κατεστράφησαν ἀρκετὰ κελλία τῆς Μονῆς. Μὲ ἄδειαν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀπεφασίσθη, κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος, ἡ ἀνοικοδόμησις αὐτῆς παρὰ τὸ χωρίον Μάρμαρα ἢ Μαρμαρᾶ, τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει σήμερον καὶ κυρίως ἀπετελεῖτο ἀπὸ 15 τουρκικὰς οἰκογενείας, ὡς λέγει ἡ τουρκικὴ ἀπόφασις (ἰλιάμιον).

Τὴν Μονὴν ἀνῳκοδόμησεν ὁ Δημάκης Χατζηαναγνώστου, υἱὸς τοῦ Χατζηχρήστου Ἀναγνώστου Οἰκονόμου, ἐκ Μαυρίλλου. Οὗτος ἐχρημάτισε προεστὼς τῆς ἐπαρχίας Πατριτζικίου (ὡς ὠνομάζετο τουρκιστὶ ἡ Ὑπάτη). Ἡ εἰκὼν αὐτοῦ φέρεται εἰς τὸ ἀριστερὰ τοῦ Καθολικοῦ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους. Κρατεῖ ὁμοίωμα τῆς Μονῆς καὶ ὑπάρχουν αἱ ἑξῆς λέξεις μὲ κεφαλαῖα βυζαντινὰ γράμματα: «Ὁ ἄρχων Δημάκης».

Ἡ Μονὴ τοῦ Ἀγάθωνος, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ Μοναὶ τῆς Ἑλλάδος, συνέχισε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μακρᾶς δουλείας τὸ βαρὺ ἐθνικὸν ἔργον καὶ ἀπέβη ἡ πνευματικὴ τροφὸς μέσα εἰς τὸν φθιωτικὸν χῶρον καὶ μία νέα κιβωτὸς τοῦ Νῶε, ποὺ διέσωσε τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ τὰ τιμαλφέστερα τῶν κειμηλίων τοῦ ὑποδούλου Γένους μας.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐγένετο τὸ ὁρμητήριον τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Κοντογιάννη καὶ τῶν συμπατριωτῶν του ἐναντίον τῶν τουρκικῶν ὀρδῶν. Ὀρθῶς ὁ ποιητὴς σημειώνει :

Εἰς σύνορα Ἀγάθωνος, Ὀμὲρ Πασσᾶ, δὲν φθάνεις.
Φρουρεῖ αὐτὰ ἁρματωλός, ὁ Μῆτσος Κοντογιάννης...

Τὸ 1821 ὅμως ὁ Ὀμὲρ Πασσᾶ Βρυώνης ἐπυρπόλησε τὴν Μονήν, τὰ οἰκήματα τῆς Μονῆς, τὸ Καθολικόν, τὴν Βιβλιοθήκην καὶ πάσας τὰς λοιπὰς ἐγκαταστάσεις της. Οἱ 35 μοναχοὶ τῆς Μονῆς κατέφυγον εἰς πλησίον κρύπτην, παραλαβόντες τὴν ἁγίαν εἰκόνα, διασωθεῖσαν ὡς ἐκ θαύματος ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς μὲ ἐλάχιστα ἴχνη πυρός.

Τὸ κατωτέρω κείμενον, τηρούμενον εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς Μονῆς, μᾶς ἐξηγεῖ τὴν φυγὴν τῶν μοναχῶν, ὡς καὶ τὴν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν εὗρον οἱ ἐπιστρέψαντες μοναχοί :

«Τῇ 14η Νοεμβρίου 1833 φανερώνει πότε μεταπήγαμε εἰς τὸ μοναστῆρι μας ὀπίσω, ὅπου ἤμασταν φευγάτοι ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν ἀπὸ τὸ 1821, Μαΐου πρώτη, καὶ ἐκάναμε φευγάτοι ἕως τὸ 1833, Νοεμβρίου 14, καὶ ἐπήγαμε ὀπίσω εἰς τὸ μοναστῆρι καὶ ἐκεῖ ἦταν ἕνα σπίτι εἰς τὸ μοναστῆρι καὶ εἰς τὸν ἀχυρῶνα καθόμασταν καὶ ἐκεῖ ἐλειτουργούσαμεν ἡγουμενεύοντος ὁ Γρηγόριος ἀνεψιὸς τοῦ πρώην ἡγουμένου Θεοκλήτου καὶ ἐφημερεύοντος Κωνσταντίνου τοῦ ἱερομονάχου, ψάλτης ὁ γερο-Γερμανός, Πατέρες ὅλοιόλοι 3 ἀπὸ τοὺς 35 ποὺ ἀπέδρασαν».

Ἐκ διαφόρων στοιχείων τοῦ διασωζομένου πενιχροῦ ἀρχείου τῆς Μονῆς καὶ ἐντειχισμένων πλακῶν, ἐξάγεται ἐπίσης, ὅτι ἡ Μονὴ αὐτὴ ὑπέστη τὰς ἀκολούθους ἀνοικοδομήσεις, προσθήκας, ἀνακαινίσεις ἀπὸ τὸ 1840-1961. Τὸ 1852, ἐπιμελείᾳ τοῦ ἡγουμένου Κωνσταντίνου Δημητριάδου, ἀνηγέρθησαν 4 πρόσθετα συνεχόμενα κελλία καὶ εἷς ἀχυρών, ὡς συνάγομεν ἐξ ἐντειχισμένης πλακός. Τὸ 1855, ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἡγουμένου, ἐκτίσθη τὸ ὄπισθεν μέρος τοῦ ἱεροῦ Βήματος τοῦ Καθολικοῦ Ναοῦ, δαπάναις τοῦ Δημητρίου Χατζίσκου, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ στήλης εὑρισκομένης εἰς τὸ κοιμητήριον τῆς Μονῆς. Τὸ 1872, μὲ ἐπιμέλειαν τοῦ ἡγουμένου Γενναδίου Δημητριάδου, ἐκτίσθη ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς Μονῆς καὶ τὸ περιτείχισμα τῆς εἰσόδου. Σχετικὴ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐντειχισμένη ἐπὶ πλακός, ἐπὶ τῆς κεντρικῆς πύλης. Τὸ 1906-1908, ἐπὶ ἡγουμένου Ἱερεμίου Πλέτση, ἐπραγματοποιήθησαν ἀρκετὰ ἔργα εἰς τὴν Μονήν,

καθὼς καὶ τὸ νεώτερον συμπλήρωμα εἰς τὸν Ναόν, τὸ Τέμπλον, ἁγιογραφήθη ὁ Ναός, τέλος δὲ ἀνηγέρθη μεγαλοπρεπὲς κωδωνοστάσιον, ἔμπροσθεν τῆς κεντρικῆς θύρας τῆς μάνδρας. Τοῦτο εἶναι ἓν ὡραῖον κομψοτέχνημα καὶ δεσπόζει εἰς τὸ τοπίον τῆς Μονῆς.

Σήμερον (1962), ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ἀρχιμανδρίτης Γερμανὸς Δημᾶκος μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Φθιώτιδος Δαμασκηνοῦ Παπαχρήστου ἤρχισε τὴν ἀνακαίνισιν τῆς Μονῆς. Οὕτω κατὰ τὸν παρελθόντα Μάϊον,κατηδάφισε τὴν βορειοανατολικὴν πλευρὰν τῶν κελλίων καὶ ἤρχισε τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς πτέρυγος αὐτῆς. Πιστεύομεν ὅτι τέλος τοῦ τρέχοντος ἔτους ἡ πλευρὰ αὕτη τῆς Μονῆς θὰ εἶναι ἑτοίμη. Ἐπιθυμία τοῦ ἡγουμένου ὡς καὶ τοῦ Μητροπολίτου εἶναι ἡ Ἱ. Μονὴ Ἀγάθωνος νὰ γίνῃ ἕνα Μοναστῆρι λαμπρὸν μέσα εἰς τὸν φθιωτικὸν χῶρον, ἔπειτα ἀπὸ σειρὰν περιπετειῶν, ἐπιδρομῶν, πυρκαϊῶν, ποὺ ἐγνώρισε μέσα εἰς τὴν ροὴν τοῦ χρόνου.

Ἡ Μονὴ Ἀγάθωνος ἦτο πλουσιωτάτη. Μέχρι τοῦ ἔτους 1915, διετήρει ἐκτὸς τῆς ἀκινήτου περιουσίας της εἰς λειβάδια, ἀγρούς, οἰκίας, ἀλευρομύλους, ὑδροτριβὰς κ.λ.π. ἀνὰ τὴν Φθιώτιδα κυρίως, τὴν Λοκρίδα καὶ Παρνασσίδα, ποίμνιον ἐκ χιλίων καὶ πλέον αἰγοπροβάτων, πολλὰ φορτηγὰ ζῶα, ἀροτριῶντας βοῦς καὶ ἄλλα ζῶα, τὰ ὁποῖα ὁ λαὸς ἀπεκάλει «μοναστηριακά». Σήμερον εἶναι πτωχή. Κτήματα δὲν διαθέτει καθόλου. Ἡ μόνη της περιουσία εἶναι τὰ ἠρειπωμένα κτίρια, τὰ ὁποῖα κατηδάφισεν ὁ ἡγούμενος καὶ ἤρχισε νὰ τὰ ἀνοικοδομῇ μὲ τὴν συμπαράστασιν τοῦ Μητροπολίτου Φθιώτιδος Δαμασκηνοῦ, ὡς καὶ αἱ ἑκούσιαι εἰσφοραὶ τῶν πολλαπλῶν προσκυνητῶν, ποὺ συρρέουν κατ' ἔτος εἰς τὰς πανηγύρεις τῆς 6ης Αὐγούστου, 15ης Αὐγούστου καὶ 10ης Φεβρουαρίου.

Πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως, διέθετε πλουσιωτάτην βιβλιοθήκην, ἀλλ' αὕτη κατεστράφη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη, ὅτε ὁλόκληρος ἡ Μονὴ ἐλεηλατήθη καὶ παρεδόθη εἰς τὸ πῦρ.

Ἡ Μονὴ Ἀγάθωνος διαθέτει ἀρκετὰ λείψανα ἁγίων, τὰ ὁποῖα φυλάσσει ἐντὸς εἰδικοῦ σκευοφυλακείου καὶ ἠμπορεῖ ὁ κάθε ἐπισκέπτης νὰ τὰ βλέπῃ καὶ νὰ τὰ προσκυνῇ. Λοιπὰ κειμήλια ἱστορικῆς ἀξίας καὶ χειρόγραφα δὲν διαθέτει. Τὰ ὑπάρχοντα χειρόγραφα εἰς τὸ πτωχὸν ἀρχεῖον της στεροῦνται σημασίας, λόγῳ τοῦ ὅτι ἀναφέρονται εἰς οἰκονομικὰς συναλλαγὰς τῆς Μονῆς μετὰ διαφόρων προσώπων καὶ χωρίων.

Σήμερον ἡ Μονὴ Ἀγάθωνος διέρχεται μίαν περίοδον ἀναδημιουργίας χάρις εἰς τὴν νέαν πνοὴν ποὺ ἐνεφύσησεν ὁ ἡγούμενος π. Γερμανὸς καὶ χάρις εἰς τὴν συνδρομήν, τὴν ὁποίαν τοῦ παρέχει ὁ Μητροπολίτης Φθιώτιδος. Οἱ ἀδελφοὶ τῆς Μονῆς εἶναι ἐλάχιστοι, ἤτοι ὀκτὼ τὸν ἀριθμόν. Ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μοναχῶν εἶναι ἓν φαινόμενον, ποὺ παρατηρεῖται εἰς ὅλας τὰς Μονάς, ἀνησυχητικόν, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀπασχολήσῃ τὴν Διοικοῦσαν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Πολιτείαν, διότι αἱ Μοναὶ ὑπῆρξαν κατὰ τὴν μακραίωνα δουλείαν τῆς Πατρίδος μας τὰ θρησκευτικὰ προπύργια, ἐντὸς τῶν ὁποίων διετηρήθη ἡ ὀρθόδοξος πίστις, ἀλλὰ καὶ ἀδούλωτος ἡ ἐθνικὴ ἑλληνικὴ ψυχή, καὶ πρέπει νὰ ἐνισχυθοῦν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ἰωάννου Βουρτσέλα, Φθιῶτις, Ἀθῆναι 1907. Ἡγουμενοσυμβουλίου τῆς Μονῆς Ἀγάθωνος, Προσκυνητάριον τῆς ἐν Ὑπάτῃ τῆς Φθιώτιδος Ἱ. Μονῆς Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, τῆς ἐπιλεγομένης τοῦ Ἀγάθωνος, Βόλος 1939. Ξενοφ. Ἀναγνωστοπούλου, Ἱστορία τῆς Ὑπάτης, Ἀθῆναι 1960. Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτου, Ἡ Λαμία καὶ τὰ πέριξ, περιοδ. Προμηθεύς, Βόλος 1895, σ. 594. Θεοκτίστου Ἀθαν. Λαϊνᾶ, Ἡ Μητρόπολις Νέων Πατρῶν Ὑπάτης, περιοδ. Στερεοελλαδικὴ Ἑστία, Λαμία 1960, τεύχη 1, σ. 2-3 καὶ 4. Χρήστου Καραγεωργίου, Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Ἀγάθωνος, Λαμιακὸς Τύπος, ἐφημερὶς ἐν Λαμίᾳ, φύλλα 30-4-52, 3ης, 4ης, 6ης, 7ης, 8ης καὶ 9ης-5-52. Θ. Α. Λαϊνᾶ, Τὸ μοναστῆρι τοῦ Ἀγάθωνος, εἰς ἐφημερίδα Ἐθνικὸς Ἀγών, φύλλον 6-8-61, Λαμία. Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, Α', σ. 73.

ΘΕΟΚΤ. ΑΘ. ΛΑΪΝΑΣ

Ἀγάθωνος Μονῆς, Γεωργοτεχνικὴ Σχολή. Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ὀνομασίαν, ἐλειτούργησεν εἰς τὴν Μονὴν Ἀγάθωνος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1951-1959 Σχολή, διὰ τοὺς ἀγροτόπαιδας τῆς περιφερείας, ὑπαγομένη εἰς τὸ Βασιλικὸν Ἐθνικὸν Ἵδρυμα, γεωργοτεχνικῆς κατευθύνσεως. Τὸ ἱστορικὸν τῆς ἱδρύσεως τῆς Σχολῆς ἔχει ὡς ἀκολούθως:

Τὸ ἔτος 1951, ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ἀγάθωνος ἀρχιμανδρίτης Γερμανὸς Δημᾶκος, ἐμφορούμενος ἀπὸ ἐθνικὰ καὶ χριστιανικὰ αἰσθήματα, εἰσηγήθη εἰς τὸ Βασιλικὸν Ἐθνικὸν Ἵδρυμα, ὅπως τοῦτο ἱδρύσῃ Σχολὴν ὑπὲρ τῆς ἐπιμορφώσεως καὶ εἰδικεύσεως τῶν ἀγροτοπαίδων τῆς περιφερείας. Προσεφέρθη νὰ συμβάλῃ καὶ ἡ Μονὴ δι' ἰδίων πόρων. Οὕτω προσέφερε τὰ ἀναγκαῖα κτίρια καὶ ἐκτάσεις διὰ πρακτικὴν ἐξάσκησιν. Τὸ Β.Ε.Ι. ἀπεδέχθη εὐχαρίστως τὴν πρότασιν καὶ ἡ Σχολὴ ἤρχισε τὸ ἔργον της ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἡγουμένου. Ἡ Σχολὴ διέθετε ἕνα γεωπόνον, διδάσκαλον, ξυλουργόν, κτίστην, μελισσοκόμον, ὥστε οἱ ἀγροτόπαιδες νὰ λαμβάνουν μίαν γενικὴν μόρφωσιν καὶ γνῶσιν τῶν προβλημάτων, ποὺ θ' ἀντεμετώπιζον μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν των ἐκ τῆς Σχολῆς. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν 6 ἐτῶν λειτουργίας τῆς Σχολῆς ὑπῆρξαν πολὺ ἱκανοποιητικά. Οἱ ἐξελθόντες ἐξ αὐτῆς μαθηταὶ ἐπέτυχον ἐργασίας ἱκανοποιητικὰς τόσον εἰς τοὺς τόπους προελεύσεώς των, ὅσον καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Σχολὴ ἔκλεισε τὸ 1959 διὰ λόγους ἐσωτερικῆς διαμορφώσεως τοῦ προγράμματος τοῦ Β. Ε. Ι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Σπύρου Μελᾶ, Πείραμα, εἰς ἐφημερίδα Ἑστία, Ἀθῆναι 26-5-1952. Θεμ. Παπαευθυμίου, Ἡ Γεωργοτεχνικὴ Σχολὴ τῆς Μονῆς Ἀγάθωνος, εἰς ἐφημερίδα Ἔθνος, 23-6-1953, Ἀθῆναι. Π. Ἀγκαβάκη, Πρότυπη Γεωργοτεχνικὴ Σχολὴ λειτουργεῖ στὴν Μονὴν Ἀγάθωνος, εἰς ἐφημερίδα Ταχυδρόμος, Βόλος 14-8-1954. Τέλλου Ροουμαγιάννα, Ἡ Γεωργοτεχνικὴ Σχολὴ Ἀγάθωνος, εἰς ἐφημερίδα Πρόοδος, Λαμία 10-9-55. Γιάγκου Ἀργυροπούλου, Ἕνα Μοναστῆρι μὲ γεωργικὴ σχολὴ καὶ δασικὸ φυτώριο, εἰς ἐφημερίδα Βραδυνή, Ἀθῆναι, 4-9-1954. Θεοκτίστου Λαϊνᾶ, Ἡ Γεωργοτεχνικὴ Σχολὴ τῆς Ἱ. Μ. Ἀγάθωνος, εἰς ἐφημερίδα Ἐπαρχία, Λαμία 29-3-1959.

ΘΕΟΚΤ. ΑΘ. ΛΑΪΝΑΣ

Ἀγαλλιανὸς Θεόδωρος. Κληρικὸς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, δράσας τὰς τελευταίας πρὸ τῆς Ἁλώσεως δεκαετίας. Ἐτιμήθη διὰ τῶν ὀφφικίων τοῦ Ἱερομνήμονος καὶ Δικαιοφύλακος, τὸν Νοέμβριον δὲ τοῦ 1452 κατεῖχε τὸ ὀφφίκιον τοῦ Μεγάλου Χαρτοφύλακος (βλ. Σ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά, Β', Ἀθῆναι 1912-1924, σ. 122) καὶ κατόπιν τὸ τοῦ Μεγάλου Οἰκονόμου (βλ. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, Δ', σ. 52).

Ὁ Ἀγαλλιανὸς ἔλαβε πιθανώτατα μέρος εἰς τὴν ἐν Φερράρᾳ - Φλωρεντίᾳ σύνοδον (1438 - 1439), ἐπανελθὼν δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡγήθη μετὰ τῶν Μάρκου Ἐφέσου, Γεωργίου Σχολαρίου κ.ἄ. τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῆς συνομολογηθείσης ἐν Φλωρεντίᾳ ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐπέζησε τῆς Ἁλώσεως. Τὸ 1459 ὅμως τὸ ὀφφίκιον τοῦ Μεγάλου Οἰκονόμου ἔφερεν ὁ Θεοφάνης, ὁ μετὰ ταῦτα μητροπολίτης Μηδείας, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι ὁ Ἀγαλλιανὸς ἀπέθανε πρὸ τοῦ ἔτους τούτου.

Ἔργα: Συλλογὴ ἐκ τῶν ἁγίων ὅτι πρὸς ταῦτα τὰ δογματικὰ κεφάλαια (Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ) σύμφωνα ὄντα καὶ τοῖς λοιποῖς ἁγίοις, ἀντιπαρεξεταζομένη ἡ τῶν Λατίνων δόξα οὐχ εὑρίσκεται σύμφωνος αὐτοῖς... (Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Δοσιθέου ἐν τῷ Τόμῳ Καταλλαγῆς, Ἰάσιον 1694, σ. 432 - 439).

Ἀνασκευὴ τοῦ ὑπὲρ τῆς δόξης τῶν Λατίνων βιβλίου Ἰωάννου τοῦ Ἀργυροπούλου. (Ἐξεδόθη ὑπὸ Σ. Λάμπρου, Ἀργυροπούλεια, Ἀθῆναι 1910, σ. 234 - 303).

Διάλογος μετὰ μοναχοῦ τινος κατὰ Λατίνων. (Ἐξεδόθη ὑπὸ Δοσιθέου ἐν τῷ Τόμῳ Χαρᾶς, Ἰάσιον 1705, σ. 610 - 633).

Λόγος πρῶτος περὶ τῶν κατ' αὐτόν.

Λόγος δεύτερος ἀπολογητικός.

Στίχοι ἐπιτάφιοι εἰς Μᾶρκον Ἐφέσου. (Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Σ. Λάμπρου, εἰς Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά, Α', Ἀθῆναι 1912 - 1923, σ. 42).

Ἐπιστολαὶ τρεῖς, ἐξ ὧν ἡ μία ἐξεδόθη ὑπὸ S. Petrides ἐν Echos d' Orient, XIV (1911), σ. 206 - 207.

Εἰς τὸν Ἀγαλλιανὸν ἀποδίδεται καὶ τὸ Χρονικὸν σημείωμα περὶ τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπενεχθέντων κακῶν (Βλ. Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθῆναι 1868, σ. 107).

Ὁ Ἀγαλλιανὸς εἶναι ἐπίσης γνωστὸς ὡς ἐκκλησιαστικὸς μελογράφος (βλ. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, Ε', Πετρούπολις 1915, σ. 351, 412, 454) καὶ ὡς ἀντιγραφεὺς χειρογράφων (βλ. M. Vogel - V. Gardthausen, Die Griechischen Schreiber des mittelalters und der Renaissance, Λειψία 1909, σ. 2 καὶ Χ. Γ. Πατρινέλη, Ἕλληνες κωδικογράφοι τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως, Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου, Η', Θ' [1958/9], σ. 67).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Α. Δημητρακοπούλου, Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν Κων. Σάθα, Λειψία 1871, σ. 8. Τοῦ αὐτοῦ, Ὀρθόδοξος Ἑλλάς, Λειψία 1872, σ. 108. H. Beck, Kirche und Theologische Literatur im Byzantinischen Reich, Μόναχον 1959, σ. 759.

Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ

Ἀγαλλιανῶν, Μονή. Μία τῶν πολλῶν τῆς νήσου Σκιάθου μονῶν, κτίσμα παλαιόν, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ὁποίου ἀνιδρύθη ὑπὸ τῶν ἱερομονάχου Νήφωνος τοῦ Χίου καὶ Γρηγορίου Χατζησταμάτη, μοναχοῦ ἐκ Σκιάθου, τὸ 1794 ἡ μονὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

Τ. ΑΘ. ΓΡ.

«Ἀγαλλιᾶσθε δίκαιοι ἐν Κυρίῳ...». Ὕμνος τῆς θείας Λειτουργίας, ἐκ τοῦ λβ' ψαλμοῦ, ὀνομαζόμενος Κοινωνικός, ὅστις ψάλλεται εἰς μνήμας Προφητῶν καὶ Δικαίων καὶ τὴν Κυριακὴν τῶν Ἁγίων Πάντων. Ὁ ὕμνος οὗτος ἔχει συντεθῆ μουσικῶς κατὰ τὸν τρόπον τοῦ παπαδικοῦ μέλους ὑπὸ Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου καὶ πλάγιον τοῦ πρώτου, ὡς καὶ ὑπὸ ἄλλων μουσικοδιδασκάλων εἰς διαφόρους ἤχους.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ πρώτου ὑπὸ Πέτρου Πελοποννησίου ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἦχος πλ. α' πα:

Α γαλλι α α α α α α α α

α α α α α α α α α α α α ... κ.λ.π.

Σ. Π.

Ἀγαλλίασις. Ἡ Διάκονος. Ἔδρασεν εἰς τὴν νῆσον Μῆλον περὶ τὰ τέλη πιθανῶς τοῦ Β' αἰῶνος. Ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν ἀρκοσολίου τῆς κατακόμβης τῆς Μήλου:

ἘΝ ΚΩ (Κυρίῳ)

Οἱ πρεσβύτεροι οἱ πάσης μνήμης ἄξιοι Ἀσκῆπις
καὶ Ἐλπίζων καὶ Ἀσκληπιόδωρος καὶ Ἀγαλλίασις
διάκονος καὶ Εὐτυχία παρθενεύσασα καὶ Κλαυδιανὴ
παρθενεύσασα καὶ Εὐτυχία ἡ τούτων μήτηρ
ἔνθα κεῖνται. Καὶ ἐπεὶ γέμει τὸ θηκίον τοῦτο,
ἐνορκίζω ὑμᾶς τὸν ὧδε ἐφεστῶτα ἄγγελ..ν,
μή τίς ποτε τολμήσῃ τῶν ἐνθάδε τινὰ κα.. ιθέσθαι.
Ἰησοῦ Χριστέ, βοήθει τῷ γράφοντι πανοικ..ι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζ.. τινὴ Ἀρχαιολογία, Α', Ἀθῆναι 1942, σ. 57.

Ν. Θ. Μ.

Ἀγαλλιέλαιον. Ἐπονομασία τοῦ ἐπορκιστικοῦ ἐλαίου τοῦ βαπτίσματος, ἀπαντωμένη εἰς τὸ κοπτικὸν εὐχολόγιον ὑπὸ τὸν παρεφθαρμένον τύπον Galilaeon. Ἡ προέλευσις τοῦ ὅρου δέον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν φράσιν τῆς εὐχῆς «χρίεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ... ἔλαιον ἀγαλλιάσεως».

Ἀγάλλου Κ. Χ. (Χ. Κ. Ἀγάλλου=χαῖρε καὶ ἀγάλλου). Φιλολογικὸν ψευδώνυμον τῆς Ἑλένης Γρυπαίου, χριστιανῆς λογοτέχνιδος. Ἔχει δημοσιεύσει διηγήματα ἐξόχου δυνάμεως καὶ λεπτῆς ψυχολογικῆς παρατηρήσεως εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἀκτῖνες» (Σβυσμένα καντήλια κ. ἄ.) καὶ ἀλλαχοῦ.

Γ. Δ. Κ.

Ἀγαμέμνων. Υἱὸς τῆς Ἀερόπης καὶ τοῦ Ἀτρέως (ἢ τοῦ Πλεισθένους κατὰ τοὺς μεθ' Ὅμηρον), ἀδελφὸς τοῦ Μενελάου καὶ σύζυγος τῆς Κλυταιμνήστρας, ἀδελφῆς τῆς ὡραίας Ἑλένης, αἵτινες ἦσαν θυγατέρες τοῦ Τυνδάρεω καὶ τῆς Λήδας. Ἐκ τῆς Κλυταιμνήστρας ἀπέκτησε κατὰ μὲν τὸν Ὅμηρον (Ἰλ. Ι' 142 - 148, 284 - 290) ἕνα υἱόν, τὸν Ὀρέστην, καὶ τρεῖς θυγατέρας, τὴν Χρυσόθεμιν, τὴν Λαοδίκην καὶ τὴν Ἰφιάνασσαν, κατὰ δὲ τοὺς μετὰ τὸν Ὅμηρον ποιητὰς καὶ ἄλλας δύο, τὴν Ἰφιγένειαν καὶ τὴν Ἠλέκτραν, ἐξ ὧν ἡ μὲν Ἰφιγένεια ταυτίζεται μὲ τὴν Ἰφιάνασσαν, ἡ δὲ Ἠλέκτρα μὲ τὴν Λαοδίκην. Ἦτο βασιλεὺς τοῦ ἰσχυροτάτου καὶ πλουσιωτάτου βασιλείου τῶν Μυκηνῶν καὶ τοῦ Ἄργους («πολυχρύσοιο Μυκήνης», Ὁμ. Ἰλ. Λ' 46), ἤτοι μεγάλου μέρους τῆς Πελοποννήσου, ὡς καὶ πολλῶν νήσων (Ὁμ. Ἰλ. Β' 108), διὸ ἐξελέγη ἀρχιστράτηγος ὑπὸ τῶν κατὰ τῆς Τροίας ἐκστρατευσάντων Ἑλλήνων ἡγεμόνων. Κατόπιν προσκλήσεώς του συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Αὐλίδα τῆς Βοιωτίας, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποπλεύσουν, ἐπειδὴ δὲν ἔπνεεν εὐνοϊκὸς ἄνεμος. Ὁ Ἀγαμέμνων τότε ἠρώτησε τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν περὶ τῆς ἐκστρατείας, ὁ δὲ Ἀπόλλων ἔστειλε καλὸν οἰωνὸν καὶ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἠδυνήθη νὰ ἐκπλεύσῃ. Κατὰ τοὺς μεθ' Ὅμηρον ὅμως ποιητάς, ὁ ἀπόπλους ἦτο ἀδύνατος, διότι ἡ Ἄρτεμις ἦτο ὠργισμένη κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἐπειδὴ εἶχε φονεύσει ἱεράν της ἔλαφον. Ἵνα δὲ ἐξευμενίσῃ τὴν Ἄρτεμιν καὶ καταστῇ δυνατὸς ὁ ἀπόπλους, ὁ Ἀγαμέμνων ἠναγκάσθη νὰ θυσιάσῃ τὴν θυγατέρα του Ἰφιγένειαν, ἥτις ὅμως διεσώθη ὑπὸ τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος καὶ ἔγινεν ἱέρειά της εἰς τὴν χώραν τῶν Ταύρων (νῦν Κριμαίαν) (Εὐριπ. Ἰφιγ. Αὐλ. 1543 - 1612, Ἰφιγ. Ταύρ. 1 - 41, Σοφοκλ. Ἠλ. 566 - 576).

Κατὰ τὸ δέκατον ἔτος τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου συνέβη τὸ ἑξῆς λυπηρὸν γεγονός. Ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος Χρύσης προσῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων μετὰ πολλῶν λύτρων καὶ διὰ θερμῶν παρακλήσεων ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς αἰχμαλωτισθείσης κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως Θήβης θυγατρός του Χρυσηΐδος ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἀγαμέμνων ἠρνήθη, ηὐχήθη εἰς τὸν Ἀπόλλωνα νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἕλληνας. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀσεβοῦς ταύτης συμπεριφορᾶς τοῦ Ἀγαμέμνονος ὑπῆρξε νὰ προκληθῇ βαρεῖα ἐπιδημία, προξενήσασα πολλὰς συμφορὰς εἰς τοὺς Ἕλληνας.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας, ὁ Ἀγαμέμνων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Πριάμου Κασσάνδρας καὶ τῶν λοιπῶν συντρόφων του. Ὁ Αἴγισθος ὅμως, ὁ υἱὸς τοῦ Θυέστου καὶ ἐξάδελφός του, ὅστις συνεδέθη κατὰ τὴν ἀπουσίαν του ἐρωτικῶς μετὰ τῆς συζύγου του καὶ συνέζη μετ' αὐτῆς, τὸν προσεκάλεσεν εἰς δεῖπνον καὶ τὸν ἔσφαξεν, ἡ δὲ σύζυγός του δὲν τοῦ ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸ στόμα. Ἡ Κασσάνδρα ἐφονεύθη ὑπὸ τῆς Κλυταιμνήστρας, οἱ δὲ λοιποὶ σύντροφοί του ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Αἰγίσθου (Ὁμ. Ὀδ. Α' 35 - 41, Δ' 514 - 537, Λ' 409 - 434, Παυσ. Ἑλλ. Περιήγ. II, 16, 6). Κατὰ τοὺς μεθ' Ὅμηρον ποιητάς, ὁ Ἀγαμέμνων ἐλούσθη, μετὰ δὲ τὸ λουτρὸν ἔλαβε παρὰ τῆς συζύγου του χιτῶνα ἄνευ ἑτέρου ἀνοίγματος καὶ τὸν ἐφόρεσεν. Ἐνῷ δὲ προσεπάθει νὰ τὸν ἐκβάλῃ, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς ἐκεῖ πλησίον κρύπτης του ὁ Αἴγισθος, ὅστις ἔσχισε διὰ πελέκεως τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ (Αἰσχ. Ἀγαμ. 1343 - 1406, Σοφοκλ. Ἠλ. 97 - 99, Εὐριπ. Ἠλ. 480 - 486, Ὀρ. 25 - 26). Ὁ Αἴγισθος, μετὰ βασιλείαν ἑπτὰ ἐτῶν, ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀγαμέμνονος Ὀρέστου (Ὁμ. Ὀδ. Α' 30, Γ' 303 - 310).

Κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Ὅμηρον ποιητάς, αἱ περὶ κατοχῆς τοῦ θρόνου τῶν Πελοπιδῶν διαμάχαι μεταξὺ Ἀτρέως καὶ Θυέστου προεκάλεσαν φοβερὰ κακουργήματα καὶ φρικαλεότητας, ἕνεκα τῶν ὁποίων οἱ ἀδελφοὶ Ἀγαμέμνων καὶ Μενέλαος ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς Μυκήνας καὶ νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπου ἐφιλοξενήθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῆς Τυνδάρεω. Ἐκεῖ ἐνυμφεύθησαν ὁ μὲν Ἀγαμέμνων τὴν Κλυταιμνήστραν, ὁ δὲ Μενέλαος τὴν Ἑλένην, θυγατέρας αὐτοῦ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τυνδάρεω, ἐβασίλευσεν ὁ Μενέλαος καὶ οὕτως ὁ θρόνος τῶν Τυνδαριδῶν περιῆλθεν εἰς τοὺς Πελοπίδας. Ὁ Ἀγαμέμνων, ἄγνωστον πότε καὶ πῶς, ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Μυκήνας, ἔγινε κύριος αὐτῶν, κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν καὶ κατέστη ὁ ἰσχυρότερος βασιλεὺς τῶν Ἀχαιῶν.

Μετὰ τὸν θάνατόν του ἐθεοποιήθη καὶ ἐλατρεύετο εἰς τὴν Πελοπόννησον ὡς χθόνιος θεὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ζεὺς Ἀγαμέμνων. Ἀναφέρεται ὡσαύτως, ὅτι τὸ σκῆπτρον του ἐλατρεύετο εἰς τὴν Χαιρώνειαν (Παυσ. Ἑλλ. Περιηγ. IX, 40, 11).

Μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀγαμέμνονος συνδέονται καὶ παροιμίαι τινές, ὡς: 1) «Ἀγαμέμνονος δαίς», λεγομένη ἐπὶ τῶν ἐπ' ὀλέθρῳ εὐωχουμένων· 2) «Ἀγαμέμνονος θυσία», ἥτις ἐλέγετο ἐπὶ τῶν δυσπειθῶν καὶ σκληρῶν· 3) «ἀντ' εὐεργεσίας Ἀγαμέμνονα δῆσαν Ἀχαιοί», λεγομένη ἐπὶ τῶν ἀχαρίστων· 4) «Ἀγαμεμνόνεια φρέατα», ἥτις ἐλέγετο ἐπὶ τῶν μεγάλων καὶ κοινῆς ὠφελείας ἔργων, διότι, ὡς ἀναφέρεται, ὁ Ἀγαμέμνων εἶχεν ὀρύξει φρέατα εἰς τὴν Αὐλίδα καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος,

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Robert - Preller, Griechische Mythologie, I, Berlin 1894, σ. 110, 224, 303, 315, 830. A. Jardé, L' évolution de l' humanité, Paris 1923, σ. 75, 106, 116. Ι. Ρισπέν, Ἑλληνικὴ Μυθολογία, Β'; Ἀθῆναι, 1953, σ. 412, 454 - 455, 478, 506, 512, 526, 530.

ΒΑΣ. Ι. ΚΑΛΑΪΤΖΑΚΗΣ

Ἀγαμήδη. 1) Θυγάτηρ τοῦ Αὐγείου, σύζυγος τοῦ Μουλίου καὶ μήτηρ τῶν Βήλου, Ἄκτορος καὶ Δίκτυος. Ἐγνώριζεν ἅπαντα τὰ ἰαματικὰ φυτά, μὲ τοὺς χυμοὺς τῶν ὁποίων κατεσκεύαζε μαγικὰ ποτὰ (Ὁμ. Ἰλ. Λ΄, 739-741).

2) Θυγάτηρ τῆς Μακαρίας ἢ τῆς Πύρρας, ἐξ ἧς ἔλαβε τὸ ὄνομα ὁ συνοικισμὸς τῆς Λέσβου Ἀγαμήδη (νῦν Μανδαμάδος), ὡς καὶ ἡ ἐν αὐτῷ πηγή.

Β. Ι. Κ.

Ἀγαμήδης. Υἱὸς τοῦ Ἐργίνου, βασιλέως τοῦ Ὀρχομενοῦ τῆς Βοιωτίας καὶ ἀδελφὸς τοῦ Τροφωνίου, ἱδρυτοῦ τοῦ ὁμωνύμου μαντείου τῆς Λεβαδείας (Παυσ. Ἑλλ. Περιηγ. Θ, 37,4). Κατὰ δευτέραν παράδοσιν, ἦτο υἱὸς τοῦ Στυμφάλου, βασιλέως τῆς Ἀρκαδίας (Ἀριστοφ. Νεφ. 508. Παυσ. Η, 4, 8). Ἄλλαι παραδόσεις ἀναφέρουν, ὅτι ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἐπικάστης ἢ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἰοκάστης ἢ καὶ ἄλλων. Ὁ Ἀγαμήδης καὶ ὁ ἀδελφός του Τροφώνιος ἦσαν ὀνομαστοὶ ἀρχιτέκτονες, οἰκοδομήσαντες ναούς, ἀνάκτορα, θησαυροὺς κ.ἄ., μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τοὺς Δελφοὺς (Πινδ. ἀποσπ. 2. Στράβ. Γεωγρ. Θ, 3, 9, σ. 421). Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ τούτου, ἐζήτησαν παρὰ τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος δικαίαν ἀμοιβήν. Ὁ Ἀπόλλων ὑπεσχέθη, ὅτι θὰ ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς τὴν ζητηθεῖσαν ἀμοιβὴν μετὰ πάροδον ἑπτὰ ἡμερῶν, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ὁποίων συνέστησεν εἰς αὐτοὺς νὰ διασκεδάζουν. Κατὰ τὴν ἑβδόμην ὅμως ἡμέραν ἀπεκοιμήθησαν τὸν αἰώνιον ὕπνον τοῦ θανάτου. Τοῦτο δηλοῖ, ὅτι τὸ ἄριστον μέσον διὰ νὰ φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν αἰωνιότητα εἶναι ὁ θάνατος. Κατά τινα μῦθον, οὗτοι ἦσαν μάγοι, ἀνεκάλυψαν τὰ μέταλλα, ἐπενόησαν τὰς διαφόρους λατρείας καὶ ἠδύναντο, κατὰ τὰς περιστάσεις, νὰ προκαλοῦν τὴν βροχήν, ἥτις ἦτο ἐπωφελὴς εἰς τὰ κτήματα τῶν φίλων των, ἢ τὴν χάλαζαν, ἥτις ἦτο ἐπιβλαβὴς εἰς τὰς περιουσίας τῶν ἐχθρῶν των.

Β. Ι. Κ.

Ἀγαμία. Ἡ ἔλλειψις οἱασδήποτε γαμικῆς ἀσχολίας λέγεται ἀγαμία. Διὰ νὰ κατανοηθῇ πλήρως ἡ ἀγαμία, θὰ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ φυσιολογικὴ κατάστασις (ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δηλαδὴ δοθεῖσα) διὰ τὸν ὥριμον ἡλικίας ἄνθρωπον εἶναι ὁ γάμος. Παράβασις τοῦ φυσικοῦ κανόνος (παρὰ φύσιν κατάστασις) εἶναι ἡ ἀνικανότης (εὐνουχισμὸς κ.λ.π.), ἡ ἀγαμία καὶ ἡ κακογαμία (μεγάλη διαφορὰ ἡλικίας συζύγων, παρὰ φύσιν ἀσέλγεια κ.λ.π.). Ὁ χριστιανισμός, ὅμως, δεχόμενος τὸ θαῦμα (τὴν ἔκτακτον δηλαδὴ ἐπέμβασιν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἀναστολὴν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων τῆς **Φύσεως**, τοὺς ὁποίους Αὐτὸς ἔθεσε), δέχεται τὴν ἀγαμίαν ὡς δῶρον Θεοῦ (θαῦμα) καὶ εἰδικὴν χάριν καὶ τὴν χαρακτηρίζει ὡς κατάστασιν «ὑπὲρ φύσιν» (καὶ ὄχι παρὰ φύσιν) (Σ. Καλλιάφα, Χαρακτῆρες ἢ ψυχολογικοὶ τύποι, Ἀθῆναι 1935, σ. 158). Αἱ κατωτέρω διακρίσεις στηρίζονται εἰς ρητὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου (Ματθ. ιθ΄, 11-12).

Ὁ Κύριος δηλαδὴ ὀνομάζει εὐνουχισμὸν τὴν κατάστασιν τῆς ἀγαμίας. Τοῦ εὐνουχισμοῦ ἔχομεν τρεῖς κατηγορίας: 1) Τοὺς ἐκ γενετῆς. 2) Τοὺς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων «εὐνουχισθέντας», παρὰ τὴν θέλησίν των. Καὶ 3) Τοὺς ἐξ ἰδίας θελήσεως ἀγάμους, «οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν». Εἰς αὐτοὺς «δέδοται» ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διότι «οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον... Ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρείτω». Ἔνδειξις τῆς εἰδικῆς αὐτῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ (τῆς ἀγαμίας) εἶναι ἡ κατόπιν προσευχῆς καὶ μακρᾶς προσπαθείας ἀπουσία οἱασδήποτε γενετησίου ὀχλήσεως («ἀπάθεια») σωματικῆς, ἰδίως δὲ ψυχολογικῆς, ἐνσυνειδήτου καὶ ὑποσυνειδήτου. Συστατικὰ στοιχεῖα τῆς χριστιανικῆς ἀγαμίας εἶναι : 1) Ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἀγάμου τρόπου ζωῆς τῇ οἰκείᾳ καὶ ἐλευθέρᾳ βουλήσει, ἄνευ οἱουδήποτε (ψυχολογικοῦ, οἰκονομικοτεχνικοῦ ἢ κοινωνικοῦ) ἐξαναγκασμοῦ. 2) Ἡ ἐμφανὴς ὕπαρξις τῆς εἰδικῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. 3) Ἡ μετὰ ταπεινοφροσύνης χρησιμοποίησις ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγαμία, κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν, ταυτίζεται πρὸς τὴν παρθενίαν, ἐνῶ ἐξωχριστιανικῶς ἀγαμία λέγεται ἡ δι' οἱονδήποτε λόγον μὴ ὕπαρξις νομίμου γάμου εἰς τὸ παρὸν (ἔστω καὶ ἂν ὑπῆρξεν εἰς τὸ παρελθὸν ἢ ὑπάρχῃ εἰς τὸ παρὸν ἀνεπίσημος ἢ παράνομος, τακτικὴ ἢ ἔκτακτος γαμικὴ σχέσις). Ὁ μὴ χριστιανὸς ἄγαμος συνθλίβεται μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν καὶ τῆς «πυρώσεως τῆς σαρκός». Εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἄγαμος χαρακτηρίζεται ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του μέχρι σήμερον ὑπῆρξε παρθένος σωματικῶς καὶ ψυχικῶς, ἄνευ μεγάλης προσπαθείας καὶ χρησιμοποιεῖ ὅλας του τὰς δυνάμεις μετὰ ταπεινοφροσύνης πρὸς δόξαν Θεοῦ. Πάντως, κανὼν διὰ τὸν χριστιανὸν εἶναι ὁ γάμος, τιμητικὴ δέ, ἀλλὰ δυσκατόρθωτος καὶ ἐπικίνδυνος, ἐξαίρεσις εἶναι ἡ ἀγαμία.

Ἱστορικῶς ἐξετάζοντες τὴν ἀγαμίαν, παρατηροῦμεν, ὅτι κατὰ τὴν προχριστιανικὴν περίοδον ἡ ἀγαμία γενικῶς ἐθεωρεῖτο κακὸν θρησκευτικῶς καὶ πολιτικῶς (ἁμάρτημα-ἔγκλημα), διότι δι' αὐτῆς ἀπεφεύγετο ἡ διαιώνισις τοῦ γένους καὶ παρεβιάζοντο οἱ φυσικοὶ νόμοι, μὴ ἱκανοποιουμένης τῆς γενετησίου ὁρμῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ σχεδὸν εἰς πᾶσαν προχριστιανικὴν ἢ ἐξωχριστιανικὴν κοινωνίαν (καὶ πολιτισμὸν) ὑπάρχουν ἐλάχιστοι ἄγαμοι διὰ θρησκευτικοὺς λόγους, ἐκτιμώμενοι ἀναλόγως,- π.χ. αἱ Ἑστιάδες τῶν ἀρχαίων Ρωμαίων, οἱ δερβίσαι τῶν μουσουλμάνων. (Περὶ τῶν ἀρχαίων Ἀμερικανῶν, Βουδδιστῶν, Θιβετιανῶν Ἰνδιάνων, Ἰρακινῶν, Σημιτῶν καὶ Σινῶν ἴδε ἐν ERE, III, σ. 271, 275 - 277).

Χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν περὶ ἀγαμίας ἀντίληψιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶναι ἡ στάσις τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους, ἡ ὁποία, παρὰ τὸ ἡρωϊκόν της φρόνημα καὶ τὴν πρόθυμον θυσίαν της, διὰ τὴν τήρησιν τῶν θείων ἐντολῶν, ἐκδηλώνει τὴν φρίκην της διὰ τὸ ὅτι θὰ μείνῃ «ἄνυμφος, ἀνυμέναιος». Οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ἰδίως ἐθεώρουν τὴν ἀγαμίαν ὡς ἔγκλημα καὶ οἱ Πλάτων καὶ Πλούταρχος ἐκφράζονται ὡς νὰ ὑπῆρχον καὶ εἰδικοὶ νόμοι κατὰ τῆς ἀγαμίας, ἀλλὰ δὲν ἐγνώσθησαν μέχρι σήμερον οἱ εἰδικοὶ αὐτοὶ νόμοι. Οἱ Σπαρτιᾶται ὅμως εἶχον τὴν «γραφὴν ἀγαμίου», δι' ὅσους ἀπέφευγον τὸν γάμον. (Βλ. ERE, VIII, σ. 444 - 449, Κλήμ. Ἀλεξ. «Στρωματεῖς» Β΄ XXIII. ΒΕΠ. Ζ΄, σ. 359, 39 - 360, 2). Οἱ Ρωμαῖοι κατεδίωκον τὴν ἀγαμίαν περισσότερον τῶν Ἑλλήνων. Ἰδίως οἱ Lex Julia καὶ Papia (ἢ Leges Novae) ἐπέβαλλον εἰς τοὺς ἀγάμους οἰκονομικὰς ἐπιβαρύνσεις καὶ ποικίλας ἄλλας ὑποχρεώσεις, ηὐνόουν δὲ τοὺς ἐγγάμους. Καὶ οἱ κήνσορες (ὡς ἁρμόδιοι διὰ τὰ ἤθη) ἐπέβαλλον πολλὰς ἐπιβαρύνσεις διὰ τοὺς ἀγάμους, μὲ σκοπὸν τὸν περιορισμὸν τῆς ἀγαμίας.

Εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν παρουσιάζεται ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὡς ἀνθρώπινον ζεῦγος, λεπτομερῶς δὲ περιγράφεται εἰς τὴν Γένεσιν (β΄ 18 - 24) ἡ δημιουργία τῆς γυναικὸς ὡς «βοηθοῦ» τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὡς τοῦ πλέον προσφιλοῦς εἰς αὐτὸν ἀνθρωπίνου ὄντος. («Ἕνεκα τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ»). Ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ ἐντέλλονται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ δημιουργήσουν στενότερον ἀνθρώπινον δεσμόν. («Καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν»). Δηλαδὴ ὁ Θεὸς εἰς τὴν Γένεσιν καὶ γενικῶς εἰς τὴν Ἁγ. Γραφὴν παρουσιάζεται ὡς νυμφαγωγός. «Καὶ ἤγαγεν αὐτὴν (τὴν Εὔαν) πρὸς τὸν Ἀδάμ...» (Γεν. β΄ 22 - 25). «...ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω» (Ματθ. ιθ΄ 4 - 6). Ὁ δὲ Κύριος διὰ τῆς παρουσίας του εὐλογεῖ τὸν γάμον εἰς τὴν Καννᾶ (Ἰω. β΄ 1 - 11). Εἰς τὴν πρὸ Χριστοῦ ἐποχήν, ἡ ἀγαμία θεωρεῖται δυστύχημα. Π.χ. ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἰεφθάε ὀδύρεται, διότι ἄγαμος οὖσα θὰ θυσιασθῇ εἰς τὸν Θεὸν (Κριτ. ια΄ 37 - 40). Ὥστε ὁ κανὼν διὰ τὴν Ἁγ. Γραφὴν εἶναι ὁ γάμος. Ἡ ἀγαμία εἶναι σπάνιον φαινόμενον. Εἰς τὴν Π. Διαθήκην ὑπάρχει ἡ περίπτωσις τοῦ προφήτου Ἠλιοὺ (Βασ. Γ΄ ιζ΄ 1). Εἰς τὴν Κ. Διαθήκην ἀναφέρονται περισσότερα παραδείγματα ἰσοβίων ἀγάμων (παρθένων), ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀποτελοῦν τὴν ἐλαχίστην ἐξαίρεσιν. Π.χ. ὁ Τίμιος Πρόδρομος, ἡ Θεοτόκος, ὁ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς ἢ Θεολόγος, ὁ ἀπόστολος Παῦλος.

Εἰς τὴν Κ. Διαθήκην ἀναπτύσσεται καὶ ἡ διδασκαλία περὶ τῆς ἀγαμίας. Ὁ Κύριος ρητῶς ἐδίδαξεν, ὅτι ἡ (ἰσόβιος) ἀγαμία (παρθενία) εἶναι χάρισμα, εἰδικὴ δηλαδὴ χάρις τοῦ Θεοῦ εἰς ὡρισμένα ἄτομα (Ματθ. ιθ΄ 11-12). Ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἄγαμος ὤν, ἀναπτύσσει τὴν διδασκαλίαν καὶ τονίζει τὴν ἀξίαν τῆς ἀγαμίας. Λέγει, ὅτι κατὰ τὴν ἀτομικήν του γνώμην, ἂν καὶ ὁ γάμος δὲν εἶναι ἁμαρτία, καλυτέρα ὅμως εἶναι ἡ παρθενία (ἀγαμία). Διότι: 1) ὁ χριστιανὸς ἄγαμος θὰ εἶναι ἀπερίσπαστος διὰ νὰ καταρτίζεται εἰς τὴν τελειότητα, ἐνῶ ὁ ἔγγαμος κατ' ἀνάγκην θὰ διασπᾷ τὴν προσοχήν του μεταξὺ τοῦ πνευματικοῦ του καταρτισμοῦ καὶ τῶν φροντίδων διὰ τὴν οἰκογένειάν του, 2) λόγῳ τῶν διω-

γμῶν, τοὺς ὁποίους ὑφίσταντο τότε οἱ χριστιανοί, εὐκολώτερον θὰ διεβίουν οἱ ἄγαμοι ἢ οἱ ἔγγαμοι (π.χ. εἰς περίπτωσιν ἐξορίας) καὶ θὰ εἶχον ὀλιγωτέρας θλίψεις (π.χ. εἰς περίπτωσιν μαρτυρικοῦ θανάτου συγγενῶν). (Α' Κορ. ζ' 1, 7, η' 25-35). Ἀλλὰ κυρίως τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀγαμίας περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Κυρίου ὡς κατάστασις τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν μετὰ θάνατον ζωήν, ἐνῶ ἡ ἐπίγειος ζωὴ εἶναι ἡ ἔγγαμος ζωή. Μετὰ θάνατον δηλαδὴ θὰ ζοῦν πάντες οἱ ἄνθρωποι, ὡς οἱ ἄγγελοι, ἄγαμοι (Λουκ. κ' 34-36. Πρβλ. Ματθ. κβ' 30, Μάρκ. ιβ' 15). Ἄλλην περιγραφὴν τῆς ἐπουρανίου ζωῆς, ὅπου ἀναφέρονται ἄγαμοι (παρθένοι) εὑρίσκομεν εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν. Ὁ Ἰωάννης ὁ Θεολόγος περιγράφει εἰς ὅραμα, τὸ ὁποῖον εἶδεν, ὅτι ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ἵσταντο ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες παρθένοι...«οἳ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολύνθησαν...»(ιδ' 1-5). Διὰ τὴν ἑρμηνείαν τῆς παρθενικῆς ἰδιότητος τῶν 144 χιλιάδων τοῦ χωρίου τούτου ὑπάρχουν δύο κυρίως ἐκδοχαί. Ἡ πρώτη ἐκδοχὴ δέχεται ὅτι οὗτοι διετέλεσαν παρθένοι καθ' ὅλην τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ζωήν των· καὶ τὴν ὑποστηρίζουν οἱ Ἀρέθας ἐπίσκοπος Καισαρείας (PG 106, 684), Ἀνδρέας ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας (PG 106, 344), ὁ καθηγητὴς Π. Μπρατσιώτης (Ἀποκάλυψις Ἰωάννου, κείμενον, εἰσαγωγή, σχόλια, εἰκόνες, Ἀθῆναι 1950, σ. 221-222), πάντες οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι ἑρμηνευταὶ (π.χ. Fillion, La Sainte Bible, VIII, Paris, 1904, σ. 847-8) καὶ τινες τῶν διαμαρτυρομένων. Ἡ δευτέρα ἐκδοχὴ δέχεται τὴν ἀλληγορικὴν ἢ πνευματικὴν ἑρμηνείαν τοῦ ὅλου χωρίου καὶ τῆς λέξεως «παρθένοι». Δηλαδὴ «παρθένος» εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν Γῆν ἔζη κατὰ Χριστὸν καὶ εἶχε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ (νύμφην) ἀφωσιωμένην καὶ προσκεκολλημένην εἰς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν (νυμφίον), ἀσχέτως σωματικῆς παρθενίας ἢ κατὰ Χριστὸν ἐννόμου γάμου. Ἡ ἑρμηνεία αὕτη τῆς λέξεως «παρθένοι» ὑπεστηρίχθη, διότι εὐοδοῦται φιλολογικῶς κάλλιον τῆς πρώτης (κυριολεκτικῆς ἢ γραμματικῆς) ἑρμηνείας, διευκολύνουσα καὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἄλλων ἐκφράσεων τοῦ κειμένου καὶ αἴρουσα τὴν φαινομενικὴν τοὐλάχιστον ἀντίφασιν πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν περὶ γάμου, ἐνῶ συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν ἑρμηνείαν μεγάλων ἀρχαίων πατέρων - ὅπως τοῦ Χρυσοστόμου(PG 52, 559, 402) καὶ τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως (ΒΕΠ. 8, 279, 20, Στρωματεῖς, 7, 12)-καὶ ἐναρμονίζεται πληρέστερον πρὸς τὸν πνευματικὸν μὲν χαρακτῆρα τῆς Κ. Διαθήκης, τὸ ἀλληγορικὸν δὲ χρῶμα τοῦ βιβλίου «Ἀποκάλυψις» καὶ τὴν πίστιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας (Ν. Μπουγάτσου, Δευτέρα ἑρμηνεία τοῦ χωρίου Ἀποκάλυψις ιδ', 3-5, Ἀθῆναι 1961. Ἀνάτυπον π. Θεολογία, σ. 6). Τὴν δευτέραν καὶ νεωτέραν αὐτὴν ἑρμηνείαν ὑποστηρίζουν ὀρθόδοξοί τινες θεολόγοι, ὡς καὶ διαμαρτυρόμενοι (M. Kiddle, The revelation of st. John, London 1947, τῆς σειρᾶς τοῦ καθηγητοῦ Moffatt p. 271, ὑποσ. 1. Καὶ Kittel, Theologisches wörterbuch zum Neuen Testament, V, σ. 835). Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν 144 χιλιάδων «παρθένων», ἡ πιθανωτέρα ἑρμηνεία εἶναι ἡ συμβολικὴ (τὸ 144 ἰσοῦται πρὸς 12 δωδεκάδας, ἢ μία δωδεκὰς σύγκειται ἐξ ἑκάστης φυλῆς τοῦ Ἰσραήλ, ὁ ὁποῖος συμβολικῶς ἀντιπροσωπεύει ὅλον τὸν Κόσμον. Δηλαδὴ ἐξ ὅλων τῶν φυλῶν τῆς Γῆς θὰ εὑρίσκωνται ἄνθρωποι ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Χριστόν, ὡς «ἀπαρχὴ» ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ).

Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ θεολόγοι διετύπωσαν διαφόρους γνώμας περὶ τῆς ἀγαμίας - παρθενίας. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέγει ὅτι ἡ παρθενία αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἀδιάφορος ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν, ἐξαρτᾶται δὲ ἀπὸ τὸν σκοπὸν τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει ὁ ἄνθρωπος δι' αὐτῆς. «Ἡ νηστεία καὶ ἡ παρθενία οὔτε καλὸν καθ' ἑαυτόν, οὔτε κακόν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν μετιόντων προαιρέσεως ἑκάστου γίνεται» (PG 48, 356). Καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς τονίζει ὅτι ἡ κατὰ Χριστὸν παρθενία δὲν εἶναι μόνον σωματική, ἀλλὰ καί, κυρίως, πνευματική. «Ὀφθαλμὸς πορνεύων οὐ φυλάσσει τὴν παρθενίαν, γλῶττα πορνεύουσα τῷ πονηρῷ μίγνυται. Πόδες ἄτακτα βαίνοντες ἐγκαλοῦνται νόσον ἢ κίνδυνον. Παρθενευέτω καὶ ἡ διάνοια· μὴ ρεμβέσθω, μὴ πλανάσθω, μὴ τύπους ἐν αὐτῇ φερέτω πονηρῶν πραγμάτων· καὶ ὁ τόπος μέρος πορνείας ἐστί· μὴ εἰδωλοποιείτω ἡ ψυχὴ τὰ μισούμενα» (PG 36, 296). Κατὰ τὸν ἱερὸν Αὐγουστῖνον, ἡ τελεία ἐγκράτεια εἶναι δῶρον Θεοῦ, δηλαδὴ ἀποτέλεσμα εἰδικῆς θείας χάριτος. «Οὐδεὶς δύναται νὰ εἶναι ἐγκρατὴς ἐὰν μὴ ὁ Θεὸς δῷ» («Ἐξομολογήσεις», 10, 1). Μετάφρασις Α. Δαλεζίου β', Ἀθῆναι 1933, σ. 62. Πρβλ. Σοφ. Σολ. η', 21 «Γνοὺς ὅτι οὐκ ἄλλως ἔσομαι ἐγκρατής, ἐὰν μὴ ὁ Θεὸς δῷ»). Προϋποθέσεις τῆς χριστιανικῆς ἀγαμίας-παρθενίας κατὰ τοὺς πατέρας εἶναι αἱ ἑξῆς: 1) Ἡ ἐξ ἀπολύτως ἐλευθέρας βουλήσεως τοῦ ἀτόμου ἐκλογὴ τοῦ ἀγάμου βίου, ὅπως λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, καὶ ὄχι κατόπιν ἐπιβολῆς τῶν ἄλλων. «Παρθένος ὀνομάζεται ἡ ἑκουσίως ἑαυτὴν προσαγαγοῦσα τῷ Κυρίῳ καὶ ἀποταξαμένη τῷ γάμῳ καὶ τὸν ἐν ἁγιασμῷ βίον προτιμήσασα... Πολλὰς γὰρ (παρθένους) γονεῖς προσάγουσι καὶ ἀδελφοί, καὶ τῶν προσηκόντων τινὲς πρὸ τῆς ἡλικίας, οὐκ οἴκοθεν ὁρμηθείσας πρὸς ἀγαμίαν, ἀλλά τι βιοτικὸν ἑαυτοῖς διοικούμενοι, ἃς οὐ ῥᾳδίως προσδέχεσθαι δεῖ ἕως ἂν φανερῶς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐρευνήσωμεν γνώμην» (Κανὼν 18ος, PG 32, 720. Πρβλ. καὶ PG 39,45). Ἀξίζει ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ μητροπολίτης Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας Τιμόθεος Ἀναστασίου ἀδίκως κατηγόρησε τὴν σύγχρονον ἀδελφότητα θεολόγων «Ζωή», ὅτι εἰς τοὺς πιστοτέρους ἐκ τῶν ὀπαδῶν της μετέδωσε «τὸ πνεῦμα· τῆς ἀγαμίας τῆς παραπεισιτικῆς καὶ οὐχὶ τῆς ἐκ τῆς κλίσεως φυσικῆς καὶ ἐκ τῆς κλήσεως οὐρανίου» (ἐφ. Νεολόγος Πατρῶν, 16-6-1923), ἡ δὲ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλ. τῆς Ἑλλάδος, ὀρθῶς ποιοῦσα, ἀπήλλαξε τῆς κατηγορίας τὴν «Ζωήν». (Ἴδε ἐφ. Νεολόγος Πατρῶν, 4 ἕως 29-6-1923 καὶ π. Ζωή, 15-1-1924). Στοιχεῖον τῆς εὐσεβοῦς ἀγαμίας εἶναι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη, κατὰ τὸν Κλήμεντα Ἀλεξ. «Οὐδ' ἡ εὐνουχία ἐνάρετον, εἰ μὴ δι' ἀγάπην γένοιτο τὴν πρὸς τὸν Θεόν» (Στρωμ. 3, 6. 7. ΒΕΠ 8, 29,9-10 8, 32, 5-12). 2) Ἡ πλήρης ἀφοσίωσις εἰς τὸν Κύριον. «Ἕνεκα τῆς τοῦ νόμου μελέτης» λέγει ὁ Ἰγνάτιος ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας «Πρὸς Φιλαδελφεῖς» (στενωτέρα μορφή, ΒΕΠ 2, 308, 14-6) καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος χαρακτηρίζει ὡς παρθένον τὸν τοῦ Κυρίου μεριμνῶντα (PG 52, 559). 3) Ἡ ἀρετὴ τῆς ταπεινώσεως θεωρεῖται ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τῆς κατὰ Χριστὸν ἀγαμίας, κατὰ τὸν ἅγιον Ἰγνάτιον Ἀντιοχείας («Πρὸς Πολύκαρπον» 5, 2. ΒΕΠ 2, 283 38-9). Αἱρετικοί τινες, μὴ ἐγκολπούμενοι τὴν ταπεινοφροσύνην, κατέληξαν εἰς τὴν ὑπερεκτίμησιν τῆς ἀγαμίας καὶ εἰς τὴν ὑποτίμησιν καὶ ἄρνησιν τοῦ κατὰ Χριστὸν γάμου. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ γνωστικοὶ συγγραφεῖς τῶν ἀποκρύφων «Πράξεων τῶν Ἀποστόλων Παύλου καὶ Θέκλης» (Β' αἰών), Πέτρου, Ἰωάννου, Ἀνδρέου καὶ Θωμᾶ (ἀρχαὶ Γ' αἰῶνος), οἱ γνωστικίζοντες Βαρδισάνης καὶ Τατιανός, οἱ Μοντανισταὶ κατ' ἀρχάς, ὁ ἀσκητὴς Ἱέραξ (ἀρχαὶ Δ' αἰῶνος), ὁ ἐπίσκοπος Σεβαστείας Εὐστάθιος καὶ οἱ Εὐσταθιανοὶ κ.λ.π. (Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία, ἐκ. 1η, σ. 143-4. 71. Μπαλάνου, Πατρολογία, σ. 91.76.178. Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστορ., 2,43. PG 67,352.). Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ζωῆς τῶν αἱρετικῶν ὡς πρὸς τὰς περὶ ἀγαμίας ἀντιλήψεις των περιγράφει ὁ Ζωναρᾶς, λέγων ὅτι, μὴ κατορθοῦντες ἀπόλυτον ἐγκράτειαν, κατέληγον εἰς ἀκολασίαν (PG 137. 1233). Διὰ τὴν σχέσιν τῆς ἀγαμίας πρὸς τὸν γάμον ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία διδάσκει ὅτι ὑπάρχουν δύο τρόποι ζωῆς, ὁ ἔγγαμος καὶ ὁ ἄγαμος, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Μ. Βασιλείου (PG 31, 628). Ὁμοίως ἐκφράζεται καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: «Ἐπειδὴ ᾔδει ὁ Δεσπότης ἡμῶν, ὅτι, ἂν μίαν ὁδὸν τέμνῃ, πολλοὶ ἔχουσιν ὀκνῆσαι, ποικίλας ἔτεμεν ὁδούς. Οὐ δύνασαι διὰ παρθενίας εἰσελθεῖν; Εἴσελθε διὰ μονογαμίας. Οὐ δύνασαι διὰ σωφροσύνης εἰσελθεῖν; Εἴσελθε δι' ἐλεημοσύνης. Οὐ δύνασαι δι' ἐλεημοσύνης; Εἴσελθε διὰ νηστείας. Οὐ δύνασαι ταύτην; Δεῦρο ἐκείνην. Οὐ δύνασαι ἐκείνην; Δεῦρο ταύτην» (PG 52, 410.). Καὶ οἱ ἄλλοι μεγάλοι πατέρες παρεμφερῶς ἐκφράζονται, ὅπως ὁ Ἀμφιλόχιος Ἰκονίου, ὁ ὁποῖος θαυμάζει ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους ζωῆς (PG 39,45), ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ ὅτι ἀποδίδουν ἕκαστος τῶν δύο τρόπων ζωῆς τριάκοντα καὶ ἑκατὸν καὶ τοὺς χαρακτηρίζει ὡς βιοτικὸν καὶ ἀγγελικὸν (PG 26, 1173), ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ ὁποῖος τοὺς χαρακτηρίζει ὡς μέτριον καὶ ἄπληστον (PG 36,293) ὁ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης ὁ ὁποῖος τοὺς παραβάλλει μὲ ψυχὴν καὶ σῶμα (PG 78,1281) καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, παραλληλίζων πρὸς ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους (PG 94, 1209.) Καὶ συλλογικῶς ἡ Ἐκκλησία ἐχαρακτήρισε τὴν ἀγαμίαν προτιμοτέραν τοῦ γάμου (Σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως 1672 Βλ. Ἰω. Καρμίρη, Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα, ἐκ. 1η, Ἀθ. 1953, σ. 692.) Ἡ ἐπίσημος ὅμως ἔκφρασις τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας εὑρίσκεται εἰς

τοὺς Θ', Ι', ΙΔ' καὶ ΚΑ' Κανόνας τῆς ἐν Γάγγρᾳ Συνόδου (343).Αὔτη ἀφ' ἑνὸς ἀναθεματίζει 1) «Εἴ τις παρθενεύοι, ἢ ἐγκρατεύοιτο, ὡς ἂν βδελυττόμενος τὸν γάμον ἀναχωρήσας καὶ μὴ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν καὶ ἅγιον τῆς παρθενίας». 2) «Εἴ τις τῶν παρθενευόντων διὰ τὸν Κύριον, κατεπαίροιτο τῶν γεγαμηκότων». 3) «Εἴ τις γυνὴ καταλιμπάνει τὸν ἄνδρα, καὶ ἀναχωρεῖν ἐθέλει βδελυττομένη τὸν γάμον». 'Αφ' ἑτέρου τιμᾶ / ἀναλόγως ἑκάστην περίπτωσιν. «Ταῦτα γράφομεν οὐκ ἐκκόπτοντες τοὺς ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς Γραφὰς ἀσκεῖσθαι βουλομένους, ἀλλὰ τοὺς λαμβάνοντας τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀσκήσεως εἰς ὑπερηφάνειαν, κατὰ τῶν ἀφελέστερον βιούντων ἐπαιρομένους τε, καὶ παρὰ τὰς Γραφάς, καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας, καινισμοὺς εἰσάγοντας. 'Ημεῖς τοιγαροῦν καὶ παρθενίαν μετὰ ταπεινοφροσύνης θαυμάζομεν καὶ ἐγκράτειαν μετὰ σεμνότητος καὶ θεοσεβείας γενομένην ἀποδεχόμεθα. Καὶ ἀναχώρησιν τῶν ἐγκοσμίων πραγμάτων μετὰ ταπεινοφροσύνης ἀγόμεθα. Καὶ γάμου συνοίκησιν σεμνὴν τιμῶμεν. Καὶ πάντα, συνελόντως εἰπεῖν, τὰ παραδοθέντα ὑπὸ τῶν θείων Γραφῶν, καὶ τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων, ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ γίνεσθαι εὐχόμεθα». Ὥστε ἡ 'Εκκλησία κατεδίκασε τὰς δύο ἀκρότητας, τὴν πορνείαν (πολυγαμίαν κ.λ.π.) καὶ τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ γάμος εἶναι τι τὸ βδελυρόν, καὶ ἐδέχθη τοὺς δύο τρόπους ζωῆς, τὸν κατὰ Χριστὸν γάμον καὶ τὴν εἰς δόξαν τοῦ Κυρίου ἀγαμίαν (παρθενία-μοναχισμός). (Πρβλ. 51ον κανόνα 'Αγ. 'Αποστόλων καὶ Π. Δημητροπούλου, 'Η πίστις τῆς ἀρχαίας 'Εκκλησίας ὡς κανὼν ζωῆς καὶ ὁ κόσμος, 'Αθῆναι 1959, σ. 72).

'Εμπράκτως ἐξέλεξαν τὸν ἄγαμον βίον τινὲς τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων. Κατ' ἀρχὰς ἔζων ἐντὸς τῆς κοινωνίας καὶ ἀπετέλουν ἰδίας διακεκριμένας ὁμάδας ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀποκαλούμενοι «παρθένοι». 'Εθεωρεῖτο μεγαλυτέρα ἄσκησις ἡ συγκατοίκησις «παρθένων» ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν (Πρβλ. 'Ιουστίνου, 'Απολογία Α' 15, 6, Περὶ ἀναστάσεως 3. 'Ερμᾶ, Ποιμὴν Παρ. 9, 11, 3-7, 'Αθηναγόρου, Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, 33 [ΒΕΠ 3, 169, 34-7. 4,125, 35-9. 3, 92, 27-43. 4, 308, 14-6], Μ. Βασιλείου Κανὼν 88ος, Κυρίλλου 'Ιεροσολύμων Προκατήχησις 14 [PG 33,356]). Οὕτω, ἐδημιουργήθη ὁ θεσμὸς τῶν «συνεισάκτων παρθένων», τὸν ὁποῖον ὡς ὑποκρισίαν τῆς ἀγαμίας κατεδίκασεν ἡ Α' Οἰκ. Σύνοδος διὰ τοῦ 3ου Κανόνος της καὶ ἀρκετοὶ τῶν μεγάλων πατέρων ('Ι. Χρυσόστομος, Μ. Βασίλειος κ.λ.π,) Οἱ «παρθένοι» ἤρχισαν νὰ ἐξέρχωνται ἐκ τῶν πόλεων εἰς τὰς ἐρήμους καὶ ἔζων κατ' ἄτομα (ἀναχωρηταί) ἢ καθ' ὁμάδας (μοναχοί). Διὰ τοὺς ἀναχωρητὰς ἤρχισεν ἕνας ἄλλος ἀγὼν ὑπὲρ τῆς ἐγκρατείας (ἀγαμίας), ὁ ἐσωτερικὸς ἢ πνευματικὸς ἀγών. (Π.χ. οἱ ἐσωτερικοὶ πειρασμοὶ τοῦ ἁγίου 'Αντωνίου). 'Αποτελέσματα τῆς ἐντόνου ἀσκητικῆς αὐτῆς προσπαθείας ἦσαν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ προτροπὴ πρὸς αὐστηροτέραν ἠθικὴν ζωὴν ὅλων τῶν χριστιανῶν, ἀφ' ἑτέρου δέ: 1) Τὸ ὅτι ἐδημιουργήθη εἴς τινας ἐκ τῶν ἀσκητῶν θρησκευτικὴ ὑποψία (ἡ ἐγωϊστικὴ ἰδέα ὅτι εἶναι ἀνώτεροι τῶν ἄλλων χριστιανῶν, ἀφοῦ ζοῦν ὡς ἄγγελοι ἄγαμοι) (Πρβλ.'Ανδρούτσου, Σύστημα 'Ηθικῆς, σ. 165.) καὶ σύγκρουσις πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν (π. χ. σύγκρουσις Παχωμίου καὶ ὀπαδῶν του μετὰ μελῶν τῆς Συνόδου Λατοπόλεως) (Στεφανίδου,'Εκκλ.'Ιστορία, ἔκ. 1η, σ. 143). 2) Τὸ ὅτι ἐξηντλήθη ὅλη ἡ πνευματικὴ ἱκανότης τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν διατήρησιν τῆς παρθενίας καὶ ἐνίοτε παρετηρήθησαν αἱ ἠθικαὶ πτώσεις (πορνεία, θεσμὸς «συνεισάκτων παρθένων»). Βλ. Κανόνας τῆς ἐν Γάγγρᾳ Συνόδου καὶ τὸν 3ον τῆς Α' Οἰκ. Συνόδου.

'Εξ ἐπιδράσεως τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία διὰ τῆς νομοθεσίας της βαθμηδὸν ηὐνόησε τὴν ἀγαμίαν ὡς καὶ τὸν ἔννομον γάμον. Πρῶτος ὁ Μ. Κωνσταντῖνος περιώρισε τὸ διαζύγιον, κατεδίωξε τὴν παλλακείαν, τὴν πορνείαν καὶ τὸν εὐνουχισμόν. (Τρομπλών, Πραγματεία περὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ χριστιανισμοῦ, μετ. Β. Νικολοπούλου, 'Αθ. 1858, σ. 140-141, 147-149. 'Αμάντου, 'Ιστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἔκ. 1η, σ. 201). Κατὰ τὸν μεσαίωνα, εἰς τὴν Δύσιν ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια ὁ μὲν πρωτότοκος υἱὸς τῶν πλουσίων καὶ ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν νὰ νυμφεύεται, ὁ δὲ δευτερότοκος νὰ μένῃ ἄγαμος καὶ νὰ ἀποκτᾷ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα. 'Επιδιωκόμενος σκοπὸς ἦτο ἡ διατήρησις τοῦ τίτλου εὐγενείας, τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων καὶ τῆς περιουσίας ὑπὸ τοῦ πρωτοτόκου καὶ ἡ διὰ τοῦ δευτεροτόκου ἀπόκτησις ὑπὸ τῆς οἰκογενείας καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας. 'Ο ψυχολογικὸς ἐξαναγκασμὸς τοῦ δευτεροτόκου εἰς ἀγαμίαν, ὄχι μόνον ἀντιχριστιανικὸς ἦτο, ἀλλὰ προεκάλεσε καὶ πορνικὰς συνηθείας μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν. Εἰς τὸ Βυζάντιον ὅμως, εἰς ἐλαχίστην ἔκτασιν εὑρίσκομεν ἔγκλεισιν ἀτόμου εἰς μονὴν παρὰ τὴν θέλησίν του.

Σήμερον, συνεπείᾳ ὑλιστικῶν καὶ ἀτομιστικῶν ἀντιλήψεων, ἀποφεύγουν τινὲς τὸν γάμον καὶ χαρακτηρίζονται κοινωνικῶς ἄγαμοι (μὴ παρθένοι), μὴ ἔχοντες δηλαδὴ ἔννομον γαμικὴν σχέσιν. 'Η ἐξωχριστιανικὴ ἀγαμία, ἐνῶ βασίζεται ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, παρεμποδίζει τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνίας, αἱ δὲ νεώτεραι νομοθεσίαι ηὐνόησαν τὸν ἔγγαμον (καὶ μάλιστα μετὰ τέκνων) πολίτην, συμβιβάζουσαι κατὰ τὰς ἀντιλήψεις των τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἠθικὴν προαγωγὴν τῆς κοινωνίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. H. C. Lea, History of Sacerdotal Celibary in the Christian Church, V. 2, ed. 3d, London, 1907. ERE v. 3. σ. 271 - 277. DTC t. 2, p. 2068 - 2088. Jos. Zhispan, Τὸ δίκαιον τοῦ γάμου τῆς 'Ανατολικῆς 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας, μετ. Μελετίου 'Αποστολοπούλου, Α', 'Αθῆναι 1912, ἰδίως σ. 305 - 315. Φιλαρέτου Βαφείδου, Μητροπολίτου Διδυμοτείχου, Περὶ τοῦ γάμου καὶ τῆς ἀγαμίας τῶν κληρικῶν, Θεσσαλονίκη 1919 ('Ανάτυπον π. Γρηγ. Παλαμᾶ), σ. 9 - 13. Γερμανοῦ Χριστίδου, Γάμος καὶ ἀγαμία, ἐν Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, 1920, σ. 657. Μιχαὴλ Κωνσταντινίδου, ('Αρχιεπισκόπου 'Αμερικῆς), 'Εξ ἀφορμῆς τοῦ ἄρθρου Γάμος καὶ ἀγαμία, ἐν Γρηγόριος Παλαμᾶς, 1920, σ. 992 - 997. Χρ. 'Ανδρούτσου, Σύστημα 'Ηθικῆς, 'Αθῆναι 1925, σ. 295 - 296. Π. Τρεμπέλα, 'Η περὶ ἀγαμίας διδασκαλία τῶν Πατέρων, εἰς βιβλίον ὁ γάμος τῶν κληρικῶν, 'Αθῆναι 1926 ('Ανάτυπον π. Ζωή), σ. 82 - 92. Σεραφεὶμ Παπακώστα, 'Η κατὰ Χριστὸν ἀγαμία καὶ αἱ μοναστικαὶ ἀδελφότητες κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς 'Εκκλησίας, 'Αθῆναι (ἔκ. 1η, 1932, ἔκ. 2α 1961). Γρηγ. Παπαμιχαήλ, 'Η Π. Διαθήκη Περὶ γάμου καὶ Παρθενίας, 'Εκκλησιαστικὴ 'Αλήθεια, ΚΓ' (1903), σ. 502, 512, 535.

Ν. Θ. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ

'Αγαμία τοῦ Κλήρου. Κατὰ τὴν Π. Διαθήκην, οἱ ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς τῶν 'Ιουδαίων ἦσαν ἔγγαμοι. Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, μόνον ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὁμιλεῖ περὶ γάμου τῶν διακόνων, τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἐπισκόπων. («Διάκονοι ἔστωσαν μιᾶς γυναικὸς ἄνδρες, τέκνων καλῶς προϊστάμενοι καὶ τῶν ἰδίων οἴκων» (Α' Τιμ. γ' 12). «Καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγὼ σοι διεταξάμην, εἴ τίς ἐστιν ἀνέκκλητος, μιᾶς γυναικὸς ἀνήρ, τέκνα ἔχων πιστὰ μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας ἢ ἀνυπότακτοι». (Τίτ. α' 5-6). «Δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα... τοῦ ἰδίου οἴκου καλῶς προϊστάμενον, τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος· εἰ δέ τις τοῦ ἰδίου οἴκου προστῆναι οὐκ οἶδε, πῶς ἐκκλησίαις Θεοῦ ἐπιμελήσεται;» (Α' Τιμ. γ' 2, 4, 5). Ὡς προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἐκλογὴν λαϊκοῦ εἰς οἱονδήποτε βαθμὸν τῆς ἱερωσύνης θέτει ὁ Παῦλος, μεταξὺ ἄλλων, τὴν πρὸ τῆς ἐκλογῆς μονογαμίαν τοῦ ὑποψηφίου, τὴν καλὴν διοίκησιν τῆς οἰκογενείας του καὶ τὴν εὐσέβειαν τῶν τέκνων του. 'Ο Παῦλος δηλαδὴ ἠκολούθησε τὴν ἔμπρακτον διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος ἐξέλεξεν ὡς μαθητάς του καὶ ἀποστόλους ἐγγάμους, ἐκτὸς τοῦ 'Ιωάννου (καὶ κατόπιν τοῦ Παύλου). Δηλαδὴ οἱ Πέτρος, Φίλιππος κ.λ.π. τῶν ἀποστόλων ἦσαν ἔγγαμοι. 'Επομένως οὐδεμίαν διάκρισιν κάμνουν ὁ Κύριος καὶ ὁ Παῦλος διὰ τὸ ἔγγαμον ἢ ἄγαμον τῶν ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων.

'Απὸ τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸν αἰῶνας, συνήθεια, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, ἐπεκράτει νὰ ἀποφεύγηται ὁ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμος τῶν κληρικῶν. Π.χ. ἡ Σύνοδος τῆς Νεοκαισαρείας (μετὰ τὸ 314, Κανὼν 1ος) ἀπαγορεύει τὸν μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμον εἰς τοὺς πρεσβυτέρους, ἡ Δ' Οἰκ. Σύνοδος (15ος Κανὼν) εἰς τὰς διακονίσσας καὶ ἡ ἐν Τρούλλῳ (4ος Κανὼν) εἰς ὅλους τοὺς βαθμοὺς τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν. 'Αλλ' ἡ Σύνοδος τῆς 'Αγκύρας (314). ἐπιτρέπει εἰς τὸν διάκονον νὰ ἔλθῃ εἰς γάμον μετὰ τὴν χειροτονίαν, ἐφ' ὅσον ἐδήλωσε τοῦτο πρὸ τῆς χειροτονίας του. («Διάκονοι, ὅσοι καθίστανται, παρ' αὐτὴν τὴν κατάστασιν εἰ ἐμαρτύραντο οὕτω μένειν. Οὗτοι μετὰ ταῦτα γαμήσαντες, ἔστωσαν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ διὰ τὸ ἐπιτραπῆναι αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου. Τοῦτο δέ, εἴ τινες σιωπήσαντες, καὶ καταδεξάμενοι ἐν τῇ χειροτονίᾳ μένειν οὕτω. Μετὰ ταῦτα ἦλθον ἐπὶ γάμον, πεπαῦσθαι αὐτοὺς τῆς διακονίας». [Κανὼν 10ος]).

Προφανῶς περιορίζει προϋπάρχουσαν μεγαλυτέραν ἐλευθερίαν, ὅπως ἀναλόγως καὶ αἱ προαναφερθεῖσαι σύνοδοι Νεοκαισαρείας, Δ' Οἰκ. καὶ ἐν Τρούλλῳ. Εἰς τὴν Δύσιν,

οἱ Κανόνες τῆς Καρθαγένης (255-419) καθορίζουν: οἱ κληρικοὶ ὅλων τῶν βαθμῶν «γυναικῶν ἀπέχεσθαι» («Ἤρεσεν, ὥστε τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τούτους, τοὺς συνδέσμῳ τινὶ τῆς ἁγνείας διὰ τῆς καθιερωσύνης συμπεπλεγμένους (φησὶ δὴ ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους) ὡς πρέπει ὁσίοις ἐπισκόποις καὶ ἱερεῦσι Θεοῦ, καὶ λευΐταις καὶ ὑπουργοῦσι θείοις καθιερώμασιν, ἐγκρατεῖς εἶναι ἐν πᾶσιν. Ὅπως δυνηθῶσιν, ὃ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἁπλῶς αἰτοῦσιν, ἐπιτυχεῖν...» (Κανὼν 3). «Ἀρέσκει ἵνα ἐπισκόπους, καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους, καὶ πάντες οἱ τὰ ἱερὰ ψηλαφῶντες τῆς σωφροσύνης φύλακες, γυναικῶν ἀπέχωνται»; (Καν. 4), ὑποσχόμενοι τοῦτο κατὰ τὴν χειροτονίαν (Κανὼν 25 ἢ 33). Καὶ ἡ Σύνοδος τῆς Ἐλβίρας (μετὰ τὸ 300, Κανὼν 33) ἀπεφάσισεν: οἱ κληρικοὶ ὅλων τῶν βαθμῶν νὰ «ἀπέχουν τῶν συζύγων των καὶ νὰ μὴ γεννῶσι τέκνα», δηλαδὴ οὗτοι ἐδέχοντο τὴν κατ' οὐσίαν ἀγαμίαν. Τέλος ἡ Σύνοδος τῆς Ἀρελάτης (314, Κανὼν 6ος) ἐπεκύρωσε τὴν περὶ ἀγαμίας ἀπόφασιν ὅλων τῶν κληρικῶν. Ἔκτοτε, σὺν τῷ χρόνῳ, εἰς τὴν Δύσιν, παρὰ τὰ συχνάκις ἐμφανιζόμενα ἀντίθετα παραδείγματα καὶ τὰς ἀντιδράσεις τοῦ Κλήρου, ἐπεκράτησεν ἡ ἀγαμία εἰς ὅλους τοὺς βαθμοὺς τῶν κληρικῶν μέχρι σήμερον. Οἱ ἀποσχισθέντες ὅμως τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας Διαμαρτυρόμενοι γενικῶς, ὡς καὶ ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ οἱ Παλαιοκαθολικοὶ (1871) κατήργησαν τὴν ὑποχρεωτικὴν ἀγαμίαν εἰς ὅλους τοὺς βαθμοὺς τῶν κληρικῶν.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑπῆρχε διαφορετικὴ ἀντίληψις περὶ τῆς ἁγιότητος τοῦ γάμου. Ἐνῶ δηλαδὴ ἡ Δύσις (4ος Κανὼν Καρθαγένης κ.λ.π.) ἐπιβάλλει «νὰ ἀπέχουν γυναικῶν», διότι αἰσθάνεται ὡς νὰ ὑπάρχῃ μῶμος τις εἰς τὴν συνουσίαν καὶ αὐτῶν τῶν χριστιανῶν συζύγων, ἡ Ἀνατολὴ δὲν αἰσθάνεται κανένα μῶμον διὰ τὴν ἔννομον καὶ κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν συνουσίαν. (Π. χ. Ἴδε τὸν 13ον Κανόνα τῆς ΣΤ' Οἰκ. Συνόδου καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἑρμηνείαν καὶ τὰς σημειώσεις τοῦ Πηδαλίου τοῦ Ἁγ. Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου). Καὶ «πολλοὶ γὰρ αὐτῶν [τῶν κληρικῶν τῆς Θεσσαλονίκης, Μακεδονίας καὶ Ἑλλάδος] ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐπισκοπῆς καὶ παῖδας ἐκ τῆς νομίμου γαμετῆς πεποιήκασιν. Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστορ. 5, 22. PG 67, 637. Ἴδε καὶ Κλήμεντα Ἀλεξ. (ΒΕΠ 8, 43, 12-14. 8, 50. 4-8). Κακῶς ὁ Zhishman (Δίκαιον τοῦ γάμου, Β', σ. 165, ὑποσ. 10) ἀναφέρει ὅτι ὁ Οὐαλεντιανουπόλεως Εὐσέβιος κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ Ἰ. Χρυσοστόμου, διότι ἐπίσκοπος ὢν ἀπέκτησε τέκνα, ἐνῶ κατεδικάσθη μόνον ὡς σιμωνιακὸς καὶ καταχραστής (PG 47, 47-52). Ἀποτέλεσμα τῆς διαφόρου αὐτῆς ἀντιλήψεως ἦτο ἡ διάφορος στάσις εἰς τὴν ἀγαμίαν τῶν κληρικῶν. Ἡ διαφορὰ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ὡς πρὸς τὸ ὑποχρεωτικὸν ἢ μὴ τῆς ἀγαμίας τῶν κληρικῶν ἐτονίσθη ἰδίως ὑπὸ τῆς Δύσεως εἰς τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα (866). Ἡ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (325) ἀπέδωσε τὸ πνεῦμα τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς, τὴν ἐλευθέραν δηλαδὴ ἐκλογὴν τῶν κληρικῶν μεταξὺ γάμου καὶ ἀγαμίας. Ὁ ἐπίσκοπος Κορδούης Ὅσιος, ἐξ ἐπιδράσεως τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Ἐλβίρας, τῆς ὁποίας μετεῖχε, ὑπεστήριξε προφανῶς τὴν ὑποχρεωτικὴν ἀγαμίαν ὅλων τῶν βαθμῶν τῶν κληρικῶν, ἀλλὰ μετὰ θάρρους ἀπήντησεν ὁ ἀσκητικώτατος, ὁμολογητής, θαυματουργός, ἅγιος καὶ ἐπίσκοπος μέγας Παφνούτιος : «Μὴ βαρύνετε τὸν ζυγὸν τῶν ἱερωμένων, εἶπεν ὁ Παφνούτιος — «Τίμιος γάρ φησιν ὁ γάμος ἐν πᾶσι καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος» —, μὴ τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀκριβείας τὴν Ἐκκλησίαν μᾶλλον προσβλάψητε· οὐ γὰρ φησι πάντας δύνασθαι φέρειν τῆς ἀπαθείας τὴν ἄσκησιν. Οὐδείς, ὡς οἶμαι, φυλαχθήσεται ἐν τῇ σωφροσύνῃ τῆς ἑκάστου γαμετῆς τοῦ ἀνδρὸς στερουμένου. Σωφροσύνην δὲ καλὴν καὶ τῆς νομίμου γαμετῆς ἑκάστου τὴν συνέλευσιν λέγω· μὴ μὴν ἀποζεύγνυσθαι ταύτην ἣν ὁ Θεὸς ἥζευξε, καὶ ἣν ἅπαξ ἀναγνώστης, ἢ ψάλτης, ἢ λαϊκὸς ὢν ἠγάγετο». (Γεωργίου Κυζικηνοῦ, Σύνταγμα τῶν κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον πραχθέντων, 2, 32, PG 85, 1336-1337. Πρβλ. Σωκράτους, PG 67, 101-102. Σωζομένου, PG, 67 925, Γενναδίου Γιανναγκᾶ, Ἡ Α' καὶ μεγάλη ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος καὶ ἡ ἀγαμία τοῦ κλήρου κατὰ τὸν ἄγγλον συγγραφέα Henry C. Lea, ἐν Ἐκκλ. Φάρος, ΛΑ', σ. 304. Karl J. Hefele, The history of the christian councils from the original documents, v. 1-4, μετ. ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ M. R. Clark, ed 2d, Edinburgh 1872-1895, V.I, σ. 435 ἑξ.

Καὶ ἐπεκράτησε πλήρως ἡ ἄποψις τοῦ Παφνουτίου. Τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐκφράζουν καὶ οἱ Ἀποστολικοὶ Κανόνες, αἱ Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ καὶ ὁ 13ος Κανὼν τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Εἰδικῶς διὰ τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμόν, εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἤρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦν τοὺς ἀγάμους. Κατ' ἀρχὰς μέχρι τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος οὐδεμία ἐγίνετο διάκρισις ἐγγάμου ἢ ἀγάμου ὑποψηφίου ἐπισκόπου. Ὁ 5ος Ἀποστολικὸς Κανὼν (Β'-Γ' αἰὼν) ρητῶς ἀπαγορεύει, καὶ τιμωρεῖ διὰ καθαιρέσεως, τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς συζύγου τοῦ ἐπισκόπου. («Ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα μὴ ἐκβαλλέτω προφάσει εὐλαβείας. Ἐὰν δὲ ἐκβάλῃ, ἀφοριζέσθω· ἐπιμένων δὲ καθαιρείσθω»). Πρβλ. κανόνα 51. Ἀλλὰ καὶ αἱ «Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ» τὸ αὐτὸ ὑπονοοῦν (VI, 17. PG 1, 956-957). Καὶ ὁ 2ος Κανὼν τῆς Συνόδου τῆς Ἁγίας Σοφίας (343 προϋποθέτει ἐγγάμους τοὺς ἐπισκόπους. Ἴδε καὶ PG 67, 625 - 645 (τὸ κείμενον ἀνωτέρω) καὶ Κανόνας 3, 4, 70 τῆς Καρθαγένης. Ἐκ τῶν ἐγγάμων ἐπισκόπων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀναφέρομεν τοὺς Γρηγόριον (πατέρα τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου), ἅγιον Γρηγόριον τὸν Νύσσης (ἀδελφὸν τοῦ Μ. Βασιλείου) καὶ Συνέσιον Πτολεμαΐδος. Βαθμηδὸν ὅμως ηὔξανεν ἡ προτίμησις τῶν ἀγάμων διὰ δύο λόγους : 1) Διότι ἤρχισε νὰ ὑπερτιμᾶται τὸ μοναστικὸν ἰδεῶδες. Οἱ μοναχοὶ ὑπήχθησαν πλήρως εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν καὶ ἐδέχθησαν ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα. (Πρβλ. Μ. Ἀθανασίου, Ἐπιστολὴ πρὸς Δρακόντιον, PG 25, 524-537. 2) Ὁ ἐπίσκοπος ἦτο διαχειριστὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ σύγχυσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ τῆς ἀτομικῆς τοιαύτης ὑπὸ τῶν κληρονόμων τῶν ἐγγάμων, καὶ μάλιστα τῶν ἐχόντων τέκνα. Ὁ 4ος κανὼν τῶν «Ἁγίων Ἀποστόλων» συνιστᾷ σαφῆ διάκρισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς ἀτομικῆς περιουσίας τοῦ ἐπισκόπου. («Ἔστω φανερὰ τὰ ἴδια τοῦ ἐπισκόπου πράγματα [εἴγε καὶ ἴδια ἔχοι] καὶ φανερὰ τὰ Κυριακά... Δίκαιον γὰρ παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, τό, μήτε τὴν Ἐκκλησίαν ζημίαν τινὰ ὑπομένειν ἀγνοίᾳ τῶν τοῦ ἐπισκόπου πραγμάτων, μήτε τὸν ἐπίσκοπον, ἢ τοὺς αὐτοῦ συγγενεῖς προβάσει τῆς Ἐκκλησίας δημεύεσθαι...». Πρβλ. καὶ Κανόνας 38 καὶ 41). Προσπάθειαν πρὸς ἐπιβολὴν τῆς ἀγαμίας εἰς τοὺς ἐπισκόπους ἐξεδήλωσε συστηματικῶς καὶ ἐπιμόνως ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ὁ Α' (527-565). Οὗτος κατὰ στάδια προσεπάθησε νὰ ἐπιβάλῃ τὰς ἀπόψεις του, ἀλλ' αἱ διατάξεις του δὲν ἐτηροῦντο ὑπὸ πολλῶν τοὐλάχιστον ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων, δι' αὐτὸ δὲ ἐπιβάλλει καὶ εἰς τοὺς ἐκλέκτορας ποινάς. Τὰ στάδια αὐτὰ εἶναι τέσσαρα : 1) Νὰ μὴ ἐκλέγωνται ἐπίσκοποι ὅσοι ἔχουν τέκνα, διότι ὁ ἐπίσκοπος εἶναι πνευματικὸς πατὴρ ὅλων τῶν πιστῶν, τὰ δὲ φυσικὰ τέκνα πολὺ ἀπασχολοῦν τοὺς γονεῖς καὶ λόγῳ τῶν πολλῶν ἐξόδων δυνατὸν οὗτοι νὰ σφετερισθοῦν τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν. (Codex 1, 3, 42 [ἢ 41] § 2-4, ἔτους 528). 2) Νὰ μὴ ἐκλέγωνται ἐπίσκοποι ὅσοι ἔχουν σύζυγον ἢ τέκνα, ὅσοι δὲ ἐκλεγοῦν νὰ καθαιρεθοῦν. (Codex 1, 3, 48 [ἢ 47], ἔτους 531). 3) Νὰ ἐκλέγηται ἐπίσκοπος, ἢ μοναχὸς ἢ πρώην ἔγγαμος ἄνευ τέκνων, ἀφοῦ πρὸ ἓξ μηνῶν ἔπαυσε νὰ συγκατοικῇ μετὰ τῆς συζύγου του καὶ ἐνετάχθη εἰς μονὴν (ὡς μοναχὸς ἢ κληρικός). Ἡ παράβασις συνεπάγεται τὴν καθαίρεσιν τοῦ χειροτονοῦντος καὶ τοῦ χειροτονουμένου. (Νεαρὰ 6, κεφ. I, § 3, 4, 7. ἔτους 531). 4) Νὰ ἐκλέγηται ἐπίσκοπος, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει (τώρα) οὔτε σύζυγον οὔτε τέκνα. Ἐὰν ἐκλεγῇ, «πάσῃ τρόποις τῆς ἐπισκοπῆς ἐκβάλλεσθαι» καὶ ὁ χειροτονηθεὶς καὶ ὁ χειροτονήσας. (Νεαρὰ 137, κεφ. 2, ἔτους 549). Διὰ τῶν αὐτῶν σχεδὸν λέξεων ἐκφράζεται καὶ ἡ Νεαρὰ 123, κεφ. I, ἔτους 546. (Codex 1, 3, 42 [ἢ 41] § 2-4. «Προσήκει τοιούτους ἐπιλέγεσθαι καὶ χειροτονεῖσθαι ἱερεῖς, οἷς οὐκ ἔστιν οὔτε τέκνα οὔτε ἔγγονοι, ἐπειδὴ οὐχ οἷόν τε ἐστὶ τὸ περὶ τὰς βιοτικὰς ἠσχολημένον φροντίδας οἷς οἱ παῖδες μάλιστα τοῖς γονεῦσι παρέχουσι, τὴν πᾶσαν σπουδήν τε καὶ εὔνοιαν περὶ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔχειν πράγματα. Τινῶν γὰρ διὰ τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα καὶ διὰ τὸ τὰς ἑαυτῶν περισῶσαι ψυχὰς προστρεχόντων ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῖς ταύταις προσφερόντων καὶ καταλιμπανόντων ἐπὶ τῷ εἰς πτωχοὺς καὶ πένητας καὶ ἑτέρας εὐσεβεῖς ταύτας δαπανᾶσθαι χρείας ἄτοπόν ἐστι τοὺς ἐπισκόπους εἰς οἰκεῖον ταῦτα ἀποφέρεσθαι κέρδος ἢ περὶ τὰ ἴδια τέκνα καὶ συγγενεῖς καταναλίσκειν. Χρὴ γὰρ καὶ τὸν ἐπίσκοπον μὴ ἐμποδιζόμενον προσπαθείᾳ σαρκικῶν τέκνων πάντων τῶν πιστῶν πνευματικὸν εἶναι

πατέρα. Διὰ ταῦτα τοίνυν ἀπαγορεύομεν τὸν ἔχοντα τέκνα ἢ ἐγγόνους χειροτονεῖσθαι ἐπίσκοπον»). (Codex 1, 3, 48 [ἢ 47]. «Μήτε γυναικὶ συνοικοίη μήτε παίδων εἴη πατήρ, ἀλλ' ἀντὶ μὲν γυναικὸς προσκαρτεροίη τῇ ἁγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ, ἀντὶ δὲ παίδων ἅπαντα τὸν χριστιανικὸν καὶ ὀρθόδοξον ἔχει λαόν... Οἱ γὰρ μετὰ ταύτην ἡμῶν τὴν διάταξιν ποιῆσαί τινας ἐπισκόπους παρὰ τὴν ταύτης δύναμιν ἢ γενέσθαι θαῤῥήσαντες οὔτε ἐν ἐπισκόποις ἔσονται οὔτε μενοῦσιν ἐπὶ τῶν ἱερῶν, ἀλλ' ἐξελαθέντες αὐτῶν ἑτέροις δώσουσι χώραν χειροτονίας»). (Νεαρὰ 6η, κεφ. 1, § 3, 4, 7. «Οὔτε γαμετῇ συνοικεῖν, ἀλλ' ἢ παρθενίᾳ συζήσας ἐξ ἀρχῆς ἢ γυναῖκα μὲν σχών... Οὔτε παῖδας ἢ ἐγγόνους ἔχων... Ὁ παρὰ ταῦτά τι πράττων, χειροτονῶν ὅμως, ἔξω τῆς ἐπισκοπῆς ἐλαθήσεται... Πρότερον δὲ ἢ μοναχικὸν βίον ἀσκήσας, ἢ ἐν κλήρῳ καταλεγόμενος οὐκ ἔλαττον μηνῶν ἕξ, γυναικὶ μέντοι... μὴ συνοικεῖν, ἢ παῖδας ἢ ἐγγόνους ἔχων... Τοῦ λοιποῦ δὲ ἐκ τῆς θέσεως τοῦ νόμου μηδενὶ συγχωροῦντες γαμετὴν ἔχοντι τοιαύτην ἐπιτιθέναι χειροτονίαν... Εἰ παρὰ ταῦτα γένηται, αὐτός τε ἐκπέσαι τῆς ἱερωσύνης, τὸν χειροτονήσαντά τε ὁμοίως ἐκβληθῆναι ταύτης παρασκευάσειεν»).(Νεαρὰ 137η, κεφ. 2. «Οὔτε γαμετὴν οὔτε παῖδας ἴσασί τινα ἐξ αὐτῶν ἔχειν..., ἀλλ' εἰ καὶ πρότερόν τις ἐξ αὐτῶν γαμετὴν εἶχε,... οὐδὲ τοῖς ἱεροῖς κανόσιν ἀπηγορευμένην... Εἴ τις δὲ παρὰ τὴν μνημονευθεῖσαν παραφυλακὴν ἐπίσκοπος χειροτονηθῇ, κελεύομεν καὶ αὐτὸν πᾶσι τρόποις τῆς ἐπισκοπῆς ἐκβάλλεσθαι, καὶ τὸν παρὰ ταῦτα τολμήσαντα χειροτονῆσαι».) Ἑκατὸν πεντήκοντα περίπου ἔτη μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἡ ἐν Τρούλλῳ (ἢ Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, 691), ἐνῷ διὰ τοῦ 13ου Κανόνος ἀπαγορεύει τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν συζύγων τῶν ἱερέων, διὰ τοῦ 12ου Κανόνος ἐπιτάσσει τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν συζύγων τῶν ἐπισκόπων. (Κανὼν 12ος. «Εἰς γνῶσιν ἡμετέραν ἦλθεν, ὡς ἔν τε τῇ Ἀφρικῇ καὶ Λιβύῃ καὶ ἑτέροις τόποις, οἱ τῶν ἐκεῖσε θεοφιλέστατοι πρόεδροι συνοικεῖν ταῖς ἰδίαις γαμεταῖς, καὶ μετὰ τὴν ἐπ' αὐτοῖς προελθοῦσαν χειροτονίαν, οὐ παραιτοῦνται, πρόσκομμα τοῖς ἄλλοις τιθέντες καὶ σκάνδαλον. Πολλῆς οὖν ἡμῖν σπουδῆς οὔσης, τοῦ πάντα πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὑπὸ χεῖρα ποιμνίων διαπράττεσθαι, ἔδοξεν, ὥστε μηδαμῶς τὸ τοιοῦτον ἀπὸ τοῦ νῦν γίνεσθαι. Τοῦτο δὲ φαμέν, οὐκ ἐπ' ἀθετήσει ἢ ἀνατροπῇ τῶν ἀποστολικῶς νενομοθετημένων, ἀλλὰ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον προκοπῆς τῶν λαῶν προμηθούμενοι, καὶ τὸ μὴ δοῦναι μῶμόν τινα κατὰ τῆς ἱερατικῆς καταστάσεως. Φησὶ γὰρ ὁ θεῖος ἀπόστολος «πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε, ἀπρόσκοπτοι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Καθὼς κἀγὼ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ» (Α' Κορ. ι, 31-33). Εἰ δέ τις φανερωθείη τὸ τοιοῦτον πράττων, καθαιρείσθω). Καὶ ὁ 30ὸς τῆς αὐτῆς Συνόδου διατάσσει τὴν κατόπιν κοινῆς συμφωνίας ἀπομάκρυνσιν τῶν συζύγων τῶν ἱερέων τῶν ἀπολιτίστων χωρῶν «οὐ δι' ἄλλο τί, ἢ διὰ τὴν τῆς γνώμης μικροψυχίαν, καὶ τὸ τῶν ἠθῶν ἀπεξενωμένον, καὶ ἀπαγές». Ἴδε καὶ Κανόνα 48, τῆς αὐτῆς Συνόδου. Ἐκ τῆς μελέτης τοῦ Κανόνος τούτου συμπεραίνομεν τὰ ἑξῆς: 1) Δὲν ἐφηρμόζοντο οἱ νόμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. 2) Ἐπιβάλλεται ὄχι ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀγάμων, ἀλλὰ ἡ ἐκλογὴ καὶ τῶν ἐγγάμων, ὑπὸ τὸν ὅρον, κατόπιν κοινῆς συμφωνίας, νὰ ἀπομακρύνουν τὰς συζύγους των. 3) Ἡ αἰτία εἶναι ὄχι ἡ σύγχυσις τῆς κυριότητος τῆς περιουσίας, οὔτε αἱ οἰκογένειακαὶ φροντίδες, ἀλλ' ὁ σκανδαλισμὸς τῶν πιστῶν τῶν ἐπαρχιῶν «Ἀφρικῆς καὶ Λιβύης», δηλαδὴ ἀπολιτίστων λαῶν καὶ ἱεραποστολικῶν ἐπισκοπῶν (κατὰ τὴν σύγχρονον ὁρολογίαν). Κατὰ μίαν μάλιστα ἐκδοχήν, ὁ Κανὼν οὗτος δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ γενικὴν ἰσχύν, ἀλλ' εἰδικὴν διὰ τὰς ἀπολιτίστους χώρας καὶ τὰς ἱεραποστολικὰς ἐπισκοπάς. 4) Ἡ συγκατοίκησις τοῦ ἐπισκόπου μετὰ τῆς συζύγου του δὲν θεωρεῖται ὅτι ἐπιφέρει μῶμόν τινα εἰς τοὺς συζύγους, ἀλλά, λόγῳ σκανδαλισμοῦ τῶν πνευματικῶς ἀδυνάτων, ἀποφεύγεται, παρὰ τὸ σαφῶς ἀντίθετον πνεῦμα τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως. Δι' αὐτό, ἡ Σύνοδος ἀναγκάζεται νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀπόφασίν της μὲ γραφικὸν ρητόν. 5) Διαφέρει πολὺ ἀπὸ τοὺς νόμους τοῦ Ἰουστινιανοῦ (περιουσία, μοναχοὶ χωρὶς τέκνα - σκανδαλισμός, ἔγγαμοι κεχωρισμένοι τῶν συζύγων, ἀδιάφορον ἡ ὕπαρξις τέκνων). Μετὰ τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου, ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Γ' ὁ Ἴσαυρος (717-741) ἠσχολήθη μὲ τοὺς ἐγγάμους ἐπισκόπους καὶ ἐξέδωσε τὴν 2αν Νεαράν, διὰ τῆς ὁποίας δέχεται τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου καὶ περιορίζει τὰς ἀπαγορεύσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, μετὰ εἰρωνικῶν ἐκφράσεων (διὰ «τοὺς θείους ἀθετεῖν νόμους»). Λέγει δηλαδή, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείωνται τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος ὅσοι ἀπέκτησαν τέκνα ἐκ νομίμου γάμου,

Ὁ Ὅσιος Παφνούτιος, ὑπέρμαχος τοῦ ἐγγάμου βίου τῶν κληρικῶν κατὰ τὴν Α' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον.

ἡ δὲ αἰτιολογία τοῦ Ἰουστινιανοῦ περὶ τῆς ὑπάρξεως κληρονόμων δὲν εἶναι ἐπαρκὴς διὰ τὸν Λέοντα, διότι τότε πρέπει νὰ ἀποκλείσωμεν καὶ τοὺς ἔχοντας ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς, ἐνῶ οἱ Κανόνες ἐπιτρέπουν τὴν διάθεσιν ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας εἰς τοὺς (πτωχοὺς) συγγενεῖς τοῦ ἐπισκόπου. («Τὰ περὶ χειροτονίας ἐπισκόπων διατάττουσι τῶν ἱερῶν θεσπιζόντων κανόνων τὸν ὃς ἐκ νομίμου γάμου παῖδας ἔχει εἴγε ἡ ἄλλη τοῦ βίου ἀρετὴ ἐμποδὼν οὐχ ἵσταται, εἰς ἀρχιερωσύνην προάγεσθαι, οὗτοι ἀντιθεσπίζοντές φασι, μὴ εἶναι πρὸς ἐπισκόπου ἀξίωμα τοῖς ἔχουσι παῖδας, κἂν δῶρον ὦσιν γάμου νομίμου ἀναβαίνειν ἀκώλυτον, ἴσως μὲν (τί γὰρ ἄν τις ἄλλο εἴποι;) ἐκεῖνο ἐπὶ νοῦν λαβόντες, ὡς τῇ πρὸς τέκνα διαθέσει ταῖς ἱεραῖς ὑπάρξεσι λυμανεῖται ὁ χειροτονούμενος. Πλὴν οὐκ ἔχει καλῶς ἡ αἰτία. Οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἀδελφῶν ἢ συγγενῶν ἑτέρων προσόντων οὐχ ἕξει τις χώραν πρὸς ἐπισκόπου χειροτονίαν· ἡ γὰρ συγγενὴς διάθεσις καὶ πρὸς τούτους ὁρᾷ. Ἀλλὰ προειδότες τοῦτο οἱ θεῖοι κανόνες ἔδοσαν τοῖς ἐπισκόποις ἐξουσίαν εἰ συγγενεῖς εἶεν ἄποροι, ἐκ τῆς ἱερᾶς ὑπάρξεως τούτων παραμυθεῖσθαι τὴν ἀπορίαν». Νεαρὰ 2α, διάταξις 2). Παρὰ τὰς περιοριστικὰς διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰς ἐπανειλημμένας τοιαύτας τῆς Πολιτείας, δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐκλέγωνται καὶ ἔγγαμοι ἐπίσκοποι. Μέχρι τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος, ἀναφέρονται ἔγγαμοι ἐπίσκοποι. Ἡ Νεαρὰ τοῦ ἔτους 1187 τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Β΄ Ἀγγέλου (1185-1195, 1203-1204 μ.Χ.) (Jus Graecoromanum, ἐπιμελεία Ἰ. καὶ Π. Ζέπου, Ἀθῆναι 1931, σ. 435-6) μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι αἱ σύζυγοι τῶν ἐπισκόπων «ἀνυποστόλως ταῖς οἰκίαις ἐνδιατρίβουσαι, ἐν αἷς κατῴκουν καὶ πρότερον». Πρβλ. Ν. Μίλας, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σ. 267, καὶ Μ. Γεδεών, ἐν Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, τ. ΛΣΤ΄, σ. 59). Ἔκτοτε, ἐνῶ πράγματι δὲν ἀποτελεῖ κώλυμα, «νομίζεται ὁ γάμος ὡς κώλυμα πρὸς προαγωγὴν εἰς ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα» (Ν. Μίλας) καὶ ἢ κατόπιν κοινῆς συμφωνίας ἡ σύζυγος ἐγίνετο μοναχή, ἢ ἐξελέγετο ἱερεὺς ἐν χηρείᾳ διατελῶν μετὰ ἢ ἄνευ τέκνου.(Π.χ., ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωάννης 13ος, ὁ Γλυκᾶς [1316-1320] ὑπῆρξεν ἐξ ἐγγάμων μετὰ τέκνων, ἡ σύζυγος ἐγένετο μοναχὴ [PG 148, 444], ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Νικόλαος [1935-1939] διατέλει ἐν χηρείᾳ, ὁ μητροπολίτης Γόρτυνος Ἰωάννης Μαρτῖνος [1901 - 1919] διετέλει ἐν χηρείᾳ [Ἀτέση, Ἐπίτομος Ἐπισ. Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1953, τ. Β΄, σ. 231-232] καὶ ὁ νῦν πατριάρχης τῶν Σέρβων Γερμανὸς διατελεῖ ἐν χηρείᾳ [ΜΕΕ Συμπλήρωμα Β΄, σ. 413]. Ἴδε Ὁμολογία Μητροφάνους Κριτοπούλου, εἰς Ἰ. Καρμίρη Τὰ Δογμ. καὶ Συμβουλ. Μνημεῖα, ἔκ. 1η, σ. 541. Πρβλ. καὶ τὸν Zhishman [ἔνθ. ἀν., σ. 169]. «Δέον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι πρὸς τὴν προτίμησιν τοιούτων [ἀγάμων] ἐκλογῶν συνετέλουν συχνὰ καὶ ὁ ἀναλογισμὸς τῆς ἰδιαζούσης ἱερότητος τοῦ ἀξιώματος τούτου, ἢ ἡ ἀπροθυμία τῶν συζύγων πρὸς διάλυσιν τοῦ γάμου αὐτῶν κατὰ συναίνεσιν. Ἡ Ἐκκλησία ὅμως δι' οὐδενὸς νόμου οὔτε ἀπεφήνατο, οὔτε συνέστησεν, οὔτε ὑπηνίξατο καθόλου, ὅτι οἱ μοναχοὶ κέκτηνται ἐν τούτῳ τὰ πρωτεῖα ἢ ὅτι ἐκ τῆς τάξεως τῶν μοναχῶν δέον ἀποκλειστικῶς νὰ λαμβάνωνται οἱ ἐπίσκοποι». Ὁ Τόμος τοῦ 1798 ἐπὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄ ἀπαγορεύει εἰς τοὺς ἐν χηρείᾳ διατελοῦντας καὶ ἔχοντας τέκνα ἱερεῖς νὰ ἐκλεγῶσιν ἀρχιερεῖς, [Γεδεών, Κανονικαὶ Διατάξεις, Α΄, σ. 410-413]. Ὁ ἀνυπόγραφος ὅμως Τόμος [Γεδεὼν Β΄, 385-363, Zhishman ἔνθ. ἀν., Β΄, σ. 173-177] ἐπὶ Οἰκ. Πατριάρχου Ἀνθίμου ΣΤ΄ [1845-8 καὶ 1853-5] ἀποδεικνύει τὴν ἀποτυχοῦσαν προσπάθειαν ἀγάμων τινῶν ὅπως ἡ προϋπαρξις γάμου θεωρηθῇ κώλυμμα δι' ἐκλογὴν ἐπισκόπου).

Μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ β΄ γάμου τῶν Σέρβων ὀρθοδόξων κληρικῶν συνεζητήθη καὶ τὸ περὶ ἀγαμίας τῶν ἐπισκόπων. Πολλοὶ ὑπεστήριξαν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐπέβαλλε τὴν ἀγαμίαν τῶν ἐπισκόπων διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐὰν ὅμως διὰ τῆς μελέτης τῆς παρούσης καταστάσεως ἀποδειχθῇ ὅτι τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας ἐπιβάλλει σήμερον τὸ ἔγγαμον τῶν ἐπισκόπων, τὸ ὁποῖον εἶναι σύμφωνον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Κ. Διαθήκης, τότε πρέπει νὰ ἀρθῇ τὸ κώλυμα τοῦ γάμου διὰ τὴν ἐκλογὴν ἐπισκόπου. Τὸ δυνατὸν τοῦ ἐγγάμου τῶν ἐπισκόπων ὑπεστήριξαν ὁ Οἰκ. Πατριάρχης Μελέτιος Μεταλάκης (ἐν Ἐκκ. Κήρυξ, 1918), οἱ Μητροπολῖται Ἀγκύρας Γερβάσιος Σαρακίτης (Σκέψεις περὶ τῆς καταργήσεως τῆς ἀγαμίας), Διδυμοτείχου Φιλάρετος Βαφείδης, Μονεμβασίας Γερμανὸς Τρωϊᾶνος, Μαρωνείας Ἄνθιμος Σαρίδης (Δ. Πετρακάκου, Ἡ ἀγαμία ἐν τῷ κλήρῳ, σ. 29,62,49,41.), Μαρωνείας Μελισσηνὸς Χριστοδούλου, Βεροίας Καλλίνικος Δελικάνης (ἐν Γρ. Παλαμᾶς, Γ΄, 3, σ. 65-66, 152), ὁ καθηγητὴς Κ. Ράλλης (Πετρακάκου, ἔνθ. ἀν., σ. 50) καὶ ἄλλοι. Τέλος ὁ καθηγητὴς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Θεολ. Σχολῆς Χάλκης καὶ ἀρχιμανδρίτης Δ. Γεωργιάδης γράφει: «Ἐὰν ὁ νόμος γίνεται πρόσκομμα εἰς προκοπὴν τῶν λαῶν, ὡς ὑποδεικνύει ἡ Πενθέκτη ἐξοικονομηθήτω οὗτος· ἄλλοτε ἐσκανδαλίζοντο οἱ λαοὶ βλέποντες ἀρχιερεῖς ἐγγάμους, σήμερον τοῦτο ἐνιαχοῦ εἶναι ὅλως ἀδιάφορον καὶ τινες μάλιστα πονηρεύονται ἐπὶ τοὺς ἀγάμους... Διατί νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν ἐξοικονόμησιν τοῦ νόμου, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία πρὸ παντὸς ζητεῖ νὰ στρατολογήσῃ εἰλικρινεῖς καὶ τιμίους κληρικούς, οὐχὶ δὲ ὑποκριτάς, εὐλαβεῖς ἔξωθεν τηρητὰς τοῦ νόμου, ἔσωθεν δὲ γέμοντας πάσης ἀκαθαρσίας;» (Δ. Γεωργιάδου, Περὶ τοῦ γάμου τῶν ἤδη κληρικῶν, σ. 28. Πρβλ. Ἀνδρούτσου, Συμβολική, ἔκ. 2α, σ. 95-96).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Θεοφάνους Zikobieh, ἐπισκόπου, Περὶ τῆς χειροτονίας τῶν ἀγάμων ὑποψηφίων κληρικῶν, (σερβ.) Agram 1887. Μελετ. Σακελλαροπούλου, Ἐκκλησ. Δίκαιον, Ἀθῆναι 1898, σ. 156-160. Νικοδήμου Μίλας, ἐπισκόπου, Ἐκκλ. Δίκαιον, μετάφρ. Μελ. Ἀποστολοπούλου, Ἀθῆναι 1906, σ. 374-375, 906. Ν. Μίλας, Ἡ χειροτονία ὡς κώλυμα γάμου (σερβ.) Mostar 1907. H. C. Lea, History of Sacerdotal Celibary in the Christian Church, V. 2, ed. 3d, London 1907. DTC, II. 2, σ. 2086-2088. ERE III, σ. 271-275. J. Zhishman, Τὸ δίκαιον τοῦ γάμου, μετ. Μ. Ἀποστολοπούλου, Β΄, Ἀθῆναι 1914, σ. 161-177. Χριστ. Κνήτη, Ὁ ἱερὸς κλῆρος καὶ ἡ πρὸς τὸν γάμον σχέσις αὐτοῦ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν Ἐκκλ. Ἀλήθεια, ΚΘ΄ (1909), σ. 357-358, 374-375, 399-400, Λ΄ (1910), σ. 15-16. 37-39, 54-56, 148-151. Δ. Γεωργιάδου, Περὶ τοῦ γάμου τῶν ἤδη κληρικῶν, Κων)πολις 1910. Γερβασίου Σαρακίτη, Μητρ. Ἀγκύρας, Σκέψεις περὶ τῆς καταργήσεως τῆς ἀγαμίας τοῦ κλήρου ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἀνατολ. Ἐκκλησίᾳ. Κων)πολις, 1915. Γενναδίου, Μητρ. Θεσσαλονίκης, Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν, ἐν Γρ. Παλαμᾶς, Β΄ (1918), σ. 483-488, 601-604, 609-613. 617-619. Περιοδικὸν Γρ. Παλαμᾶς, Β΄-Γ΄, σ. 1918-1919. Μελισσηνοῦ, Μητρ. Μαρωνείας, Περὶ ἐκκλησιαστικῶν μεταρρυθμίσεων, ἐν Γρ. Παλαμᾶς, Γ΄ (1919), σ. 46-50, 65-73. Φιλαρέτου Βαφείδου, Μητρ. Διδυμοτείχου, Περὶ τοῦ γάμου καὶ τῆς ἀγαμίας τῶν κληρικῶν, Θεσ)νίκη 1919 (Ἀνάτυπον Γρ. Παλαμᾶς). Παντελέοντος Κομνηνοῦ, Ἡ ἀγαμία τοῦ κλήρου, ἐν Ἀναγέννησις Κων)πόλεως, Α΄ (1919-1920), σ. 308-313. Π. Τρεμπέλα, Ὁ γάμος τῶν κληρικῶν Ἀθῆναι 1926 (Ἀνάτυπον π. Ζωή). Χρ. Ἀνδρούτσου, Συμβολική, ἔκ. 2, Ἀθῆναι 1930, σ. 93-96. Δ. Πετρακάκου, Πρὸ τῆς ὀρθοδόξου Συνόδου κανονικὰ προβλήματα. Ι. Ἡ ἀγαμία ἐν τῷ κλήρῳ, Ἀθῆναι 1940. Π. Παναγιωτάκου, Περὶ τοῦ γάμου καὶ τῆς ἀγαμίας τῶν κληρικῶν, Ἀθῆναι 1940. Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, ἔκ. 1η, Ἀθῆναι 1948, σ. 85-86, 226 σημ. 278-301, 324, 346. 601 ὑποσ. Ἀντ. Χριστοφιλοπούλου, Ἑλλ. Ἐκκλ. Δίκαιον, Τεῦχ. 2ον, Ἀθῆναι 1954, σ. 52. Ν. Μπουγάτσου, Ἡ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς ἱεροὺς Κανόνας, Ἀθῆναι 1961 (Ἀνάτυπον π. Ὁ Ἐφημέριος, σ. 10-11).

Ν. Θ. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ

Ἀγανάκτησις. Ἐξέγερσις τῆς συνειδήσεως φθάνουσα μέχρις ὀργῆς καὶ θυμοῦ, ἅτινα προκαλοῦνται ἀπὸ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἓν ἄτομον ἢ σύνολον ἀτόμων ἢ ἰδεολογία τις ἢ ἔργον τι προσβάλλονται καταφώρως ὑπό τινος ἄλλου. Εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν ἡ ἀγανάκτησις παρουσιάζεται κυρίως ὥς τι τὸ μετὰ κατάφωρον ἀδικίαν, ὄχι ἀτόμου ἀλλὰ συνόλου, ἢ ὥς τι τὸ μετὰ καταπάτησιν καὶ παράβασιν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀρχῶν: «Ἠγανάκτει ποτέ—γράφει Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης—Μωυσῆς ὁ πρᾳότατος κατὰ τῶν μοσχοποιησάντων ἀγανάκτησιν πάσης πρᾳότητος κρείττονα καὶ Ἠλίας κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν ἱερέων τοῦ Βάαλ, ἀγανακτεῖ ἐπίσης κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὕδωρ θαλάσσης (Σοφ. Σολ. ε΄ 23), Ἰωάννης καθ' Ἡρώδου, ὁ Παῦλος κατὰ τοῦ Ἐλύμα ἐν Κύπρῳ· οὐχ ἑαυτούς, ἀλλὰ τὸ θεῖον ἐκδικοῦντες, ἀρκοῦν μὲν ἑαυτῷ, τὴν δὲ τῶν φιλαρέτων μισοπονηρίαν ἀποδεχόμενον, τὰς δὲ εἰς ἑαυτοὺς ὕβρεις παρεώρων· ταύτην γὰρ ἀρετὴν εἶναι ἐνόμιζον καὶ φιλοσοφίαν». (Ἐπιστολῶν βλ. Β΄, 228, PG 78, 1469 - 1472). Τὸ ἐξ Ἐρετρίας μειράκιον, ὅπερ ἐφοίτησε πλησίον τοῦ στωϊκοῦ φιλοσόφου Ζήνωνος, ἐδίδαξεν εἰς τὸν ἀνυπόμονον καὶ ὀργίλον πατέρα του «τοῦτο μεμαθηκέναι: φέρειν ὀργὴν πατέρων καὶ μὴ ἀγανακτεῖν» (Αἰλιανοῦ Ποικιλ. Ἱστορία). Ἀγανακτοῦν οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου διὰ τὴν σπατάλην τῆς ἀγορᾶς τοῦ μύρου (Ματθ. κστ΄, 8, καὶ Μάρκ. ιδ 4). Ἀγανακτοῦν ὡσαύτως οἱ δέκα ἀπόστολοι, ὅταν ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεββεδαίου ζητῇ ἀπὸ τὸν Χριστὸν «ἵνα καθίσωσιν οἱ δύο υἱοὶ αὐτῆς, εἷς ἐκ δεξιῶν καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν» (Ματθ. κ΄ 20 - 28, Μάρκ. ι΄

35 - 45). Ἀγανακτοῦν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν εἴσοδον τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα «ἰδόντες τὰ θαυμάσια ἃ ἐποίει καὶ τοὺς παῖδας κράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ καὶ λέγοντας, Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ» (Ματθ. κα΄ 15). Ἀγανακτεῖ καὶ ὁ ἀρχισυνάγωγος, διότι ὁ Χριστὸς ἐθεράπευσε τὴν συγκύπτουσαν κατὰ τὸ Σάββατον (Λουκ. ιγ΄ 14). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἀγανάκτησις εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν προέρχεται ἀπὸ καταπάτησιν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν, ἀδιάφορον ἂν αὐται ἔχουν πολλάκις διαστραφῆ. Ἀγανακτεῖ τέλος καὶ ὁ Χριστὸς κατὰ τῶν μαθητῶν Του, οἵτινες ἐπετίμων καὶ ἐκώλυον τοὺς προσφέροντας τὰ παιδία πρὸς Αὐτὸν (Μάρκ. ι΄, 14) ἢ ὅταν βλέπῃ τὸν οἶκον τοῦ Πατρός Του μεταβεβλημένον εἰς οἶκον ἐμπορίου (Ἰω. β΄ 15).

Ἀναγάκτησιν τῆς συνόλου Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου ἀναμεμιγμένην μὲ λύπην καὶ φόβον ἀκόμη, μήπως ἡ ὀργὴ τοῦ Κυρίου ἐπιπέσῃ ἐπὶ πάντας, μᾶς δίδει τὸ χωρίον Β΄ Κορ. ζ΄, 11. Τὸ ὅτι ἡ ἀγανάκτησις πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ πραγματικὴν καταπάτησιν τοῦ δικαίου καὶ ἀθέτησιν θείων ἐντολῶν, ὄχι δὲ ἀπὸ τὸν ἐν ἀδίκῳ εὑρισκόμενον, φαίνεται σαφῶς ἐκ τῶν ἑξῆς λόγων Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου: «Ἴσθι, ὦ βέλτιστε, ὅτι κἂν τούτῳ πταίομεν, τὰ μὲν εἰς ἑαυτοὺς δρώμενα ἐκδικοῦντες, τὰ δὲ εἰς τὸν Θεὸν παρορῶντες. Ὅταν μὲν γὰρ ἡμεῖς ἀδικώμεθα, ἡ πρᾳότης χρησιμωτάτη, ὅταν δὲ τὸ θεῖον, τό γε τῶν παροινούντων μέρος — οὐδεμία γὰρ εἰς τὴν ἀκήρατον ἐκείνην φύσιν διαβαίνει βλάβη — τῆς ἐπιεικείας ὁ θυμὸς ὡραιότερος· ἡμεῖς δὲ τουναντίον δρῶμεν, τοῖς μὲν ἡμετέροις ἐχθροῖς ἀσύγγνωστοι, τοῖς δὲ κατὰ Θεοῦ ὁπλίζουσι τὴν γλῶσσαν ἥμεροι ὄντες καὶ φιλάνθρωποι» (PG 78, 1469 - 1472).

Ἡ ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ χρῆσις τῆς λέξεως «ἀγανάκτησις» καὶ τοῦ ρήματος «ἀγανακτῶ» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ μοχθῶ, κοπιάζω, δὲν ἔχει ἠθικὸν περιεχόμενον. Ὁ Μ. Βασίλειος τέλος κάμνει διάκρισιν θυμοῦ καὶ ἀγανακτήσεως εἰς τὸν ΞΗ΄ ὅρον του μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Τί ἴδιον θυμοῦ καὶ τί ἴδιον ἀγανακτήσεως εὐλόγου». (PG 31, 1129).

ΣΠΥΡ. Ν. ΑΒΟΥΡΗΣ

Ἀγανίππη. Θυγάτηρ τοῦ ποταμοῦ Τερμησσοῦ ἢ Περμησσοῦ, νύμφη τῆς ὁμωνύμου πηγῆς τοῦ Ἑλικῶνος τῆς Βοιωτίας, τῆς ἀφιερωμένης εἰς τὰς νύμφας καὶ τὰς θεὰς Μούσας (Παυσ., Ἑλλ. Περιηγ. IX, 29,5).

Β. Ι. Κ.

Ἀγάπη. (Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν). Ὑπὸ τῶν ἀρχαίων θρησκειῶν ἡ ἀγάπη δὲν ἐδιδάσκετο ὡς καθολικὴ ἐντολή, ἤτοι πρὸς πάντας καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ἐχθρούς μας. Πολλοὶ μῦθοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐγνώριζον νὰ ἐκτιμοῦν πᾶν ἔργον τῆς ὑπὲρ τοῦ πλησίον πάντα ὑπομενούσης ἀγάπης· ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν «πλησίον» περιώριζον εἰς τοὺς συγγενεῖς, φίλους καὶ συμπατριώτας. Ὁ Ἀντίλοχος σώζων διὰ τῆς ἰδίας ζωῆς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ἡ Ἄλκηστις δεχομένη νὰ ἀποθάνῃ ἀντὶ τοῦ συζύγου της, ὁ Ὀρφεὺς κατερχόμενος εἰς τὰ ζοφερὰ τῶν σκιῶν βασίλεια, ὅπως ἀναγάγῃ ἐξ αὐτῶν τὴν σύζυγον Εὐρυδίκην, ὁ Περίθους ἀκολουθῶν τὸν Θησέα εἰς τὸν ἐπικίνδυνον πρὸς Κρήτην πλοῦν, ὁ Δάμων ἀντικαθιστῶν εἰς τὴν θανατικὴν καταδίκην τὸν φίλον του Φιντίαν, πάντες οὗτοι ἐθαυμάζοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων προγόνων μας, ἄνευ ἐξαιρέσεως. Θεωροῦν συνεπῶς οἱ ἀρχαῖοι τὴν ἀγάπην ὡς οὐσιῶδες στοιχεῖον τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὑπὸ περιορισμούς. Ἡ ἀγάπη παρ' ἀρχαίοις ἐκτείνεται ἀκόμη καὶ πρὸς τὰ πράγματα, ἰδίως τὰ πρὸς τὸν ἄνθρωπον οἰκεῖα, ἅτινα παρ' Ὁμήρῳ ὀνομάζονται «φίλα». Ὁ μηδένα ἀγαπῶν καλεῖται «φίλαυτος». Ἡ λέξις ἔχει κακὴν σημασίαν. Ὁ Αἰσχίνης ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του λέγει: «Ἐάν ἀληθῶς ἦτο προδότης τῆς πατρίδος, ἔδει νὰ εἶναι θηριώδης καὶ τὴν ψυχὴν ἄστοργος» (2, 146). Ὁ δὲ στρατηγὸς Μένων ὁ Θετταλὸς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα ὅτι «οὐδένα ἦν φανερῶς στέργων» (Κύρου Ἀνάβ., 2, 6, 23).

Τὰ ρήματα «φιλεῖν», «στέργειν», «ἀγαπᾶν» κ.λ.π. οὔτε τὴν αὐτὴν σημασίαν ἔχουν οὔτε ὅμως αὐστηρῶς χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων, περιλαμβάνουν δὲ τὰ ἑξῆς τρία χαρακτηριστικά: α) Ἐπίδειξιν ἰδιατέρας εὐνοίας, β) ἀφοσίωσιν, τὴν ὁποίαν παράγουν στεναὶ σχέσεις, καὶ γ) εὔνοιαν ἡ ὁποία ὑποθάλπεται ὑπὸ ληφθέντος ἢ προσδοκωμένου ἀγαθοῦ. Ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὁ ἔρως μικρόν πως διαφέρει τῆς ἀγάπης, κατέχει δὲ μεγίστην θέσιν ὡς ἐλατήριον πράξεων ὡρισμένων. Εἶναι ὁ τρεφόμενος καὶ τρέφων ἐκ τῆς ἐντρυφήσεως τοῦ ὀφθαλμοῦ εἰς τὸ προσφιλὲς πρόσωπον.

Εἰδικῶς τὸ ρῆμα «φιλῶ» σημαίνει ἐκφράζω αἴσθημα, ὅπερ ἀναφέρεται εἰς σχέσιν ἐντελῶς προσωπικὴν καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι ταπεινότερον καὶ διάφορον τοῦ «ἀγαπῶ», ὅπερ ἀπαιτεῖ ὁ Θεὸς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐκ τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Διὰ τοῦτο δὲν ἀπαντᾷ ἡ φράσις «φιλῶ τὸν Θεόν», ἐνῷ ὁ Πατὴρ «φιλεῖ τὸν Υἱόν» (Ἰω. ε΄ 20).

Τὸ «στέργειν» ἀναφέρεται εἰς εἰδικὰς σχέσεις καὶ περιπτώσεις, τὸ δὲ «συμπαθεῖν» βασίζεται ἐπὶ κάποιας ψυχικῆς ἀδυναμίας, μὴ δυνάμενον νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ ἀγαπᾶν. Ἡ φιλαυτία χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς μία ἀπομόνωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἐφόσον σκοπὸς τοῦ βίου τίθεται τὸ ζῆν χάριν τῶν ἄλλων. Ἀλλ' οἱ «ἄλλοι» οὗτοι προϋποτίθεται ὅτι ἔχουν κάποιαν στενὴν σχέσιν μὲ τὸ ἀγαπῶν ὑποκείμενον: Ὁ Ἀριστοτέλης, εἰς τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια, ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ διάγοντος βίον «μονώτην» διὰ τῶν ἑξῆς: «Τὸ τέλειον ἀγαθὸν αὔταρκες εἶναι δοκεῖ· τὸ δὲ αὔταρκες λέγομεν οὐκ αὐτῷ μόνῳ τῷ ζῶντι βίον μονώτην, ἀλλὰ καὶ γονεῦσι καὶ τέκνοις καὶ γυναικὶ καὶ ὅλως τοῖς φίλοις καὶ πολίταις» (1097, 6, 8). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ ἔννοια «ἀγάπη», χωρὶς νὰ διδάσκεται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, ἀνεγνωρίζετο ἐν τούτοις ὅτι ἀπετέλει πολύτιμον στοιχεῖον τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸ βάθος καὶ ἡ ἔκτασις αὐτῆς δὲν εἶχον συνειδητοποιηθῆ.

ΣΠΥΡ. Ν. ΑΒΟΥΡΗΣ

(Π. Διαθήκη). Ἡ ἔννοια τῆς ἀγάπης διαδραματίζει σπουδαῖον μέρος ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, κατὰ πρῶτον μὲν λόγον ὡς ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰσραήλ, τὸν «περιούσιον λαόν» Του, ὄχι μόνον ἐν συνόλῳ, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄτομον λαμβανόμενον, προτιμωμένων τῶν ἀδυνάτων μελῶν τῆς Ἰσραηλιτικῆς κοινωνίας (πτωχῶν, ὀρφανῶν, χηρῶν, ἀδικουμένων). Πρὸς τὴν ἀγάπην δὲ ταύτην τοῦ Θεοῦ ἀνταποκρίνεται ἡ ἀγάπη τοῦ Ἰσραήλ, πάλιν ἐν συνόλῳ καὶ κατ' ἄτομον λαμβανομένου, πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, ὑπὸ τὸν ὁποῖον νοεῖται κυρίως ὁ Ἰσραηλίτης. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λαὸν Του ἀποτελεῖ τὴν διήκουσαν δι' ὅλης τῆς Π. Διαθήκης ἔννοιαν. Τὸ κλασικὸν χωρίον τῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης τοῦ Ἰσραὴλ πρὸς τὸν Θεὸν αὐτοῦ εἶναι τὸ τοῦ Δευτερονομίου, στ΄ 5: «ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου», ἐνῷ τὸ κλασικὸν χωρίον τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, ὡς καὶ τοῦ μέτρου αὐτῆς, εὑρίσκεται ἐν τῷ Λευϊτικῷ, ιθ΄ 18: «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν». Ἡ σχέσις τοῦ ἐθνικοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰσραὴλ χαρακτηρίζεται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὡς σχέσις «διαθήκης», δηλαδὴ συνθήκης Αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν Του, τῆς ὁποίας οἱ ὅροι διατυποῦνται κυρίως ἐν τῇ Μωσαϊκῇ νομοθεσίᾳ. Παρὰ δὲ τοῖς προφήταις χαρακτηρίζεται ἡ σχέσις αὕτη καὶ ὡς σχέσις συζυγική, τῆς ὁποίας σχέσεως ἡ ἀθέτησις ἐκ μέρους τοῦ Ἰσραὴλ χαρακτηρίζεται ὡς «πορνεία» καὶ «μοιχεία» (Ὠσηὲ α΄ - γ΄, Ἠσ. α΄ 21, Ἰεζεκ. κγ΄ 1 κ. ἑξ. Πρβλ. Ἆσμα Ἀσμάτων). Ἡ ἰδέα τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία προσδίδει ἰδιάζουσαν ἀξίαν εἰς τὸ ἦθος τῆς Π. Διαθήκης, σχετίζεται πρὸς τὴν παρὰ τῷ λαῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἀνάπτυξιν τῆς ἰδέας τῆς προσωπικότητος, ἀποδιδομένης εἴς τε τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις παρίσταται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὡς δημιουργούμενος «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν» Θεοῦ (Γέν. α΄ 26). Ἐξ ἄλλου, ὁ Θεὸς παρίσταται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὡς «οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος» (Ἔξ. λδ΄ 6, Ψαλμ. ρβ΄ 8 κ.λ.π.). Ἡ ἀγάπη ὅμως παρίσταται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὡς ἐθνικιστικῶς περιωρισμένη τόσον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀγάπη κυρίως Αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν Του, ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ καθ' ὅσον ἐνταῦθα ὑπὸ τὸν «πλησίον», πρὸς ὃν ἐπιβάλλεται ἡ ἀγάπη, νοεῖται κυρίως ὁ Ἰσραηλίτης ὡς ὁμόθρησκος καὶ ὁμόφυλος. Δὲν ἐλλείπουν ὅμως ἐνταῦθα καὶ πανανθρώπινοι τάσεις, ὡς βλέπομεν μάλιστα ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς Ρουθ καὶ τοῦ Ἰωνᾶ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μωσαϊκῇ νομοθεσίᾳ, ἔνθα εὑρίσκομεν μέτρα καὶ ὑπὲρ τῶν δούλων καὶ ὑπὲρ τῶν «προσηλύτων», δηλαδὴ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ διαβιούντων ξένων. Ἂς προστεθῇ δὲ ὅτι καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἐχθρὸν

δὲν εἶναι ὅλως ξένη πρὸς τὸν Ἰσραήλ, ἐπεκτεινομένη καὶ εἰς τὰ ὑποζύγια αὐτοῦ (Ἔξ. κγ' 4). Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῇ ἑλληνικῇ Π. Διαθήκῃ τῶν Ἑβδομήκοντα διὰ τῆς ἑλληνικῆς λέξεως «ἀγάπη» μεταφράζεται τὸ ἑβραϊκὸν ahaba, τῆς ἑβραϊκῆς Βίβλου, συγγενεῦον ἐτυμολογικῶς πρὸς τὴν ἀντίστοιχον ἑλληνικὴν λέξιν, καὶ διὰ τοῦ «ἀγαπῶ» μεταφράζεται τὸ ἑβραϊκὸν ahab. Ἐπίσης σημειωτέον, ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἑλληνικαὶ λέξεις πληροῦνται διὰ νέου περιεχομένου ἐν τῇ ἐν λόγῳ μεταφράσει κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, περιεχομένου ἀγνώστου σχεδὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γραμματείᾳ, τὸ δὲ νέον τοῦτο περιεχόμενον ἀμφοτέρων τῶν λέξεων ἐπεκράτησεν ἔκτοτε διὰ μέσου τῆς ἑλληνικῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ὡς ἀρχίζει νὰ ἐπικρατῇ ἡ ἑλληνικὴ λέξις «ἀγάπη» ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐννοίᾳ διὰ μέσου τῆς ἑλληνικῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ξένῃ θεολογικῇ γραμματείᾳ (Agape).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. A. Nygren, Eros und Agape, 1930 - 1937. V. Warnach, Agape. Die Liebe als Grundmotiv der Neutestamentl. Theologie, 1951. C. Spick, Agapé. Prolegomènes à une étude de Théologie neotestamentraire, 1955. Π. Μπρατσιώτη, Τὸ νόημα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, 1956.

ΠΑΝ. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

(Κ. Διαθήκη). Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐπιδιώκει νὰ ἀπαντήσῃ εἰς ἓν ζήτημα βιβλικῆς ὁρολογίας: τί σημαίνουν, εἰς τὴν Κ. Διαθήκην, τὸ ῥῆμα «ἀγαπῶ» καὶ τὸ οὐσιαστικὸν «ἀγάπη»; Ἀρκεῖ νὰ διατυπωθῇ τὸ ἐρώτημα τοῦτο, διὰ νὰ ἴδωμεν, ὅτι πᾶσα ἀπάντησις θὰ μᾶς ὑποχρεώσῃ νὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὴν θεολογίαν τῆς Κ. Διαθήκης εἰς τὸ σύνολόν της. Δὲν πρέπει νὰ παραθεωρήσωμεν τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι γραμμένα τὰ βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης, διαθέτει τοὐλάχιστον τέσσαρα ῥήματα πρὸς δήλωσιν τῆς ἀγάπης, χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν λέξεις ὡς τὸ «σπλαγχνίζομαι» (Πρβλ. Ματθ. ιδ' 14, Μάρκ. στ' 34) ἢ τὸ «ἐπιποθῶ» (Πρβλ. Φιλιπ. α' 8) (Spicq, agape dans le N. T., Études Bibliques, III, Paris 1959, σ. 99 κ. ἑξ.), αἱ ὁποῖαι θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθοῦν μᾶλλον ὡς εἰκόνες παρὰ ὡς τεχνικοὶ ὅροι. Ἀλλ' ἐκ τῶν τεσσάρων ὑπ' ὄψιν ῥημάτων «ἐρῶ», «στέργω», «φιλῶ» καὶ «ἀγαπῶ», τὸ πρῶτον, σημαῖνον τὸ πάθος τοῦ ἔρωτος, δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὰς σελίδας τῆς Κ. Διαθήκης, ἐνῷ ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ὀφείλομεν νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέον ἐπίθετον «φιλόστοργος«, τὸ ὁποῖον μᾶς διασώζει ὁ Παῦλος (Ρωμ. ιβ' 10). Ἡ σύγχρονος ἑρμηνευτικὴ (ἔνθ' ἀν., σ. 230) ἔχει τὴν τάσιν νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν ὅρον «στοργὴ» εἰς τὴν τρυφερὰν στάσιν τοῦ Κυρίου ἔναντι τοῦ Ἰωάννου. Ἡ Κ. Διαθήκη χρῆται τοῦ «ἀγαπῶ». Ἡ χρῆσις τοῦ «φιλῶ» ἤ, ὑπὸ γενικωτέραν ἔννοιαν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ πλέον ἀκριβολόγον, τῆς ῥίζης «φιλ», συνιστᾷ πρόβλημα τόσον λεξιλογικὸν ὅσον καὶ δογματικόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπαιτήσῃ τὴν προσοχήν μας. Πάντως, ἐκεῖ ὅπου οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς ὁμιλοῦν περὶ ἀγάπης, χρησιμοποιοῦν κανονικῶς τὸ ὁμοιόρριζον ῥῆμα. Συνεπῶς, ἡ ἐξέτασις τῆς χρήσεως τῶν ὅρων «ἀγαπῶ» καὶ «ἀγάπη» εἰς τὴν Κ. Διαθήκην ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐννοίας τῆς ἀγάπης εἰς τὴν καινοδιαθηκικὴν θεολογίαν.

Θὰ ἀρχίσωμεν τὴν ἐξέτασιν αὐτὴν ἀπὸ τὰ Εὐαγγέλια. Ὁ σκοπὸς τῶν ἱερῶν συγγραφέων δὲν ἦτο νὰ δώσουν εἰς τοὺς ἀναγνώστας των ἓν θεολογικὸν σύστημα. Ἀναπαρῆγον τὴν εὐαγγελικὴν διδαχὴν ἐντὸς ἑνὸς πλαισίου γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἄφηναν ἀναποφεύκτως τὴν σφραγῖδα των ἐπὶ τῶν διδακτικῶν μερῶν. Εἶναι ἰδικόν μας χρέος νὰ δώσωμεν τὴν εὐαγγελικὴν διδαχὴν ὑπὸ συστηματικὴν μορφὴν καὶ νὰ συγκρίνωμεν τὸ σύστημα, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ καταλήξωμεν, μὲ τὰς Ἐπιστολὰς τῶν Ἀποστόλων, ἰδιαιτέρως δὲ μὲ τὰς τοῦ Παύλου. Οὗτοι ἐφρόντιζον διὰ τὸ σύστημα ὀλιγώτερον ἀπὸ τοὺς Εὐαγγελιστάς, μὲ μόνην ἐξαίρεσιν ἴσως τὸν Παῦλον εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους, ἀλλὰ τὸ διδακτικὸν ὑλικόν, τὸ ὁποῖον μᾶς δίνουν, εὑρίσκει τὴν θέσιν του εἰς τοὺς τομεῖς τοῦ συστήματος τῶν Εὐαγγελίων.

Δυνάμεθα νὰ ἐκκινήσωμεν ἀπὸ τὴν δίπτυχον ἐντολὴν τῆς ἀγάπης (Ματθ. κβ' 34-40 κ. ἀ.), ἡ ὁποία συνοψίζει, εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Ἰησοῦ, τὴν διδασκαλίαν τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν. Εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, πρόκειται διὰ τὴν «ἀγάπην». Αἱ πηγαὶ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ κάμωμεν διακρίσεις εἰς αὐτὴν τὴν «ἀγάπην». Εἰς τὸ Λουκ. ζ' 47, ἡ ἀγάπη τῆς ἁμαρτωλοῦ, ἡ ὁποία ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου, εἶναι ἡ ἀγάπη γενικῶς. Εἰς τὸ Λουκ. ια' 42, εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὸ Ματθ. η' 17, τὸ ὑποκείμενον τῆς ἀγάπης εἶναι ὁ Χριστός. Ὡς εἰς τὴν δίπτυχον ἐντολὴν τῆς ἀγάπης, ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ Λουκ. ια' 42, εἶναι μία ἀγάπη ἀνιοῦσα. Ἀλλ' εἰς τὸ ἱστορικὸν πλαίσιον ἡ θεία ἀγάπη φανεροῦται διὰ τῶν θαυμάτων τοῦ Ἰησοῦ. Φθάνει δὲ εἰς τὸ ἀποκορύφωμά της μὲ τὴν στάσιν τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀσώτου (Λουκ. ιε' 20).

Συστηματικώτερος τῶν ἄλλων συνοπτικῶν, ὁ Ματθαῖος μᾶς δίδει, εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίαν, ἓν σύστημα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῆς ἀγάπης. Ἄρχεται μὲ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ὀργῆς (ε' 21-26) καὶ φθάνει εἰς τὴν κορυφωματικὴν ἔκκλησιν πρὸς τὴν ἀγάπην (αὐτόθι, 43-47), ἡ ὁποία καταλήγει εἰς τὴν θείαν υἱοθεσίαν καὶ εἰς τὴν κατ' εἰκόνα τοῦ οὐρανίου Πατρὸς τελειότητα (48). Εἰς αὐτὸ τὸ γραφικὸν τμῆμα ἀνήκει καὶ ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐχθροὺς (44 κ. παρ.).

Ὁ χρυσοῦς κανών, ὑπὸ τὴν θετικήν του μορφὴν (Πρβλ. Ματθ. ζ' 12, Λουκ. στ' 31), καθορίζει τὴν συμπεριφορὰν τῶν μαθητῶν καὶ κατὰ τὸ λυκόφως τῆς ἀποστολικῆς περιόδου ὁ Ἰωάννης θὰ εὕρῃ τὰς λέξεις (Ἰω. γ' 16), διὰ νὰ διακηρύξῃ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον. Ἡ ἀγάπη ὅμως αὐτὴ εἶναι μία ἀγάπη ἀποκλειστικὴ (Πρβλ. Ματθ. ι' 34-37). Ὁ Κύριος δὲν ἔφερεν εἰρήνην ἐπὶ τῆς Γῆς, ἀλλὰ μάχαιραν. Εἰς τὴν ἀγάπην τῶν μαθητῶν ὁ κόσμος ἀντιδρᾷ διὰ τοῦ μίσους (Πρβλ. Λουκ. ιδ' 26, Ματθ. στ' 24). Ὁ Κύριος μακαρίζει τοὺς χάριν αὐτοῦ πάσχοντας (Λουκ. στ' 22).

Ἡ κοινότης τῶν μαθητῶν εἶναι μία νέα οἰκογένεια (Πρβλ. Ματθ. ιβ' 50 κ. παρ.) τῆς ὁποίας τὰ μέλη εἶναι ἀδελφοὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀδελφοὶ μεταξύ των (Πρβλ. Ματθ. κε' 40). Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ μονογενής, ὁ ἀγαπητὸς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν οὐράνιον φωνὴν κατὰ τὴν Βάπτισιν καὶ τὴν Μεταμόρφωσιν (Πρβλ. Ματθ. γ' 17 ιζ' 5 κ. παρ.). Εἰς τὴν παραβολὴν τῶν κακῶν γεωργῶν τοῦ ἀμπελῶνος (Μάρκ. ιβ' 6 κ. παρ.) ἐμφανίζεται, διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, ὡς ὁ μονογενὴς Υἱός, ὁ ἀγαπητὸς Υἱός. Εἶναι ὁ θεῖος του τίτλος — εἷς ἐκ τῶν τίτλων του καὶ πάντοτε εἰς τὸν ἑνικὸν — εἰς τὴν συνοπτικὴν παράδοσιν. Ἀγαπητοί, εἰς τὸν πληθυντικόν, εἶναι οἱ μαθηταὶ ἢ ἄλλως λεγόμενοι οἱ ἀδελφοί. Οἱ δύο τίτλοι, ἀγαπητοὶ καὶ ἀδελφοί, εἶναι ἐνάλλακτοι.

Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς καταστροφῆς τοῦ 70, οἱ θεματοφύλακες τῆς παραδόσεως ἐνεθυμήθησαν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, κατὰ τὸν ὁποῖον, εἰς τὴν ἐσχατολογικὴν ἀναμονήν, ἡ ἀγάπη τῶν μαθητῶν θὰ ἐψύχετο (Ματθ. κδ' 12). Ἄρα, ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη εἶναι μία κλῆσις ἀπευθυνομένη εἰς τὴν βούλησιν καὶ ἀναμένουσα ἀνταπόκρισιν ἐκ μέρους τῆς βουλήσεως.

Αἱ παρατηρήσεις αὐταί, αἱ ὁποῖαι ἀντικατοπτρίζουν τὴν εὐαγγελικὴν διδαχήν, ἐπικυροῦνται διὰ τῶν Ἐπιστολῶν. Καὶ ὄχι μόνον ἐπικυροῦνται. Εἰς τὰς Ἐπιστολάς, οἱ Ἀπόστολοι ἀφήνουν νὰ διϊδῃ τις τοὺς δογματικοὺς ὅρους συλλογισμοῦ τῆς πρακτικῆς των διδασκαλίας.

Πρόκειται, ὅπως καὶ εἰς τὰ Εὐαγγέλια, περὶ μιᾶς ἀγάπης ἀποκλειστικῆς. Ὁ Χριστὸς μᾶς ἐμαρτύρησε τὴν ἀγάπην του (Ρωμ. η' 37) ἤ, ἀκριβέστερον, ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μᾶς ἀπεκαλύφθη ἐν τῷ Χριστῷ (39). Τὸ μυστήριον τῆς θείας ἀγάπης εὑρίσκει τὴν ἐξήγησίν του εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολὴν (ε' 5): «ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος Ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν». Τοῦτο ἀπεδείχθη μὲ τὸ ὅτι «ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν» (8). Ἡ σκέψις αὐτὴ ἐπανεμφανίζεται εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους (ε' 2): «... ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ». Ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀγάπης, περὶ τῆς ὁποίας πρόκειται εἰς τὰ Εὐαγγέλια, φθάνει ἐδῶ εἰς τὰς δογματικάς της ἀπαρχάς. Εἰς τὸ Ρωμ. ιε' 30, ὁμιλῶν διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Πνεύματος, ὁ Παῦλος ἀποδίδει τὸ χάρισμα τῆς ἀγάπης εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος. Ἂν ἐξαιρέσωμεν τὸ Ματθ. κη' 19, αἱ τριαδικαὶ διατυπώσεις τῶν Α' Κορ. ιβ' 4-6 καὶ Β' Κορ. ιγ' 13 δὲν ἔχουν τὰ παράλληλά των εἰς τὴν συνοπτικὴν παράδοσιν. Εἰς τὸ δεύτερον χωρίον, ἡ μνημόνευσις τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ ἐπισύρει τὴν προσοχήν μας.

Οἱ μαθηταὶ ἀποκαλοῦνται μεταξύ των ἀδελφοὶ ὑφ' ὅλην τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως. Πρόκειται διὰ τὴν χριστιανικὴν κοινότητα, ἡ ὁποία ἀντιτίθεται εἰς τὸν κόσμον. Ἡ

ἰδέα τῆς θείας υἱοθεσίας, τὴν ὁποίαν παρετηρήσαμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας, ἐπανέρχεται εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου (Πρβλ. Ρωμ. η', Γαλάτ. γ' - δ' καὶ Ἐφεσ. α' 5). Καὶ αὐτὴ ἐπίσης εἶναι μία φανέρωσις ἀγάπης. Ἡ ζωὴ τῶν μαθητῶν ὑπόκειται εἰς τὸν χρυσοῦν κανόνα. Εἰς τὴν παραλλαγὴν τοῦ Πράξεων ιε' (Πρβλ. 20 καὶ 29), οὗτος ἔχει ἐκ νέου τὴν ἀρνητικὴν μορφήν, ὁ δὲ ἀποκλεισμός του παρὰ τῶν κριτικῶν ἐκδοτῶν δὲν φαίνεται ἀρκούντως δικαιολογημένος. Ὅπως εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, οὕτω καὶ εἰς τὸν Παῦλον, ἡ ἀγάπη εἶναι τὸ πλήρωμα τοῦ Νόμου (Πρβλ. Ρωμ. ιγ' 8 - 10, Γαλάτ. ε' 14), τὰ δὲ πνευματικὰ χαρίσματα ἀξιολογοῦνται μὲ ἀφετηρίαν τὴν ἀγάπην. Τοῦτο ἀναπτύσσεται εἰς τὸ Ρωμ. ιβ', ἐκφαντικώτερον δὲ εἰς τὰ Α' Κορ. ιβ' - ιδ'. Ὁ ὕμνος τῆς ἀγάπης (Α' Κορ. ιγ') παύεται ἀποτόμως, διὰ νὰ δώσῃ τὴν θέσιν του εἰς μίαν κλῆσιν πρὸς τὴν ἀγάπην: «διώκετε τὴν ἀγάπην» (ιδ' 1). Διὰ τὸν Παῦλον ἡ ἀξία τῶν χαρισμάτων ἐξαρτᾶται κατὰ πρῶτον λόγον ἀπὸ τὴν ὠφελιμότητά των διὰ τὴν ζωὴν τῆς κοινότητος. Τοῦτο ἀποτελεῖ κλεῖδα διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὰς ἀφορώσας εἰς τὴν ἄσκησιν τοῦ χαρίσματος τῶν γλωσσῶν ὁδηγίας τοῦ Ἀποστόλου (Α' Κορ. ιδ'). Καὶ ἐδῶ, ὅπως ἀλλαχοῦ, ἐν τῇ ἀγάπῃ δυνάμεθα νὰ πλησιάσωμεν τὸν Θεόν.

Αἱ ἔρευναι, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἀρχαίας ἐπιστολογραφίας (O. Roller, Das Formular der Paulinischen Briefe, Stuttgart 1933), μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Παῦλος ἀπέδιδεν ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὰς κατακλεῖδας τῶν Ἐπιστολῶν του, τὰς περιεχούσας μίαν εὐχὴν χάριτος, ἡ ὁποία ἦτο ἡ ὑπογραφή του. Χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν ἤδη σημειωθεῖσαν κατακλεῖδα τῆς Β' Κορ., ὁ Παῦλος τονίζει τὴν ἀγάπην εἰς δύο περιπτώσεις, εἰς τὴν Α' Κορ. καὶ τὴν Ἐφεσ. Δὲν περιορίζει τὴν εὐλογίαν του εἰς τὴν εὐχὴν τῆς χάριτος. Ὅ,τι πρέπει νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἀποδεκτῶν, εἶναι ἡ ἀγάπη. Ἡ ἀγάπη ἡ ὀφειλομένη εἰς τὸν Χριστὸν (Α' Κορ. ιστ' 22) καὶ ἡ ἀγάπη, τὴν ὁποίαν τρέφει δι' αὐτοὺς ὁ Παῦλος ἐν τῷ Χριστῷ (24). Εἰς τὴν κατακλεῖδα τῆς πρὸς Ἐφεσίους, ἡ ἔννοια τῆς ἀγάπης ἐμφανίζεται δὶς (στ' 23 - 24).

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπορίας ἄξιον, ὅτι ὁ Παῦλος ὑμνεῖ τὴν ἀγάπην εἰς τὰς Ἐπιστολάς του. Εἰς τὸ Ρωμ. η' 31-39 ἔχομεν τὴν δοξολογίαν τῆς θείας ἀγάπης ὑπὸ τὰς δύο ἐννοίας της, ὡς ὑποκειμένου καὶ ὡς ἀντικειμένου. Εἰς τὸν ὕμνον τοῦ Α' Κορ. ιγ', ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀγάπης ἐντὸς τῶν παυλείων Ἐπιστολῶν φθάνει εἰς τὸ ἀποκορύφωμά της.

Ὁ Παῦλος ἔχει συνείδησιν μιᾶς ποσοτικῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων, ὡς τὸ χάρισμα τῶν γλωσσῶν καὶ τὰ ἀπαριθμούμενα εἰς τὸ Α' Κορ. 12 χαρίσματα. Συνιστᾷ εἰς τοὺς ἀναγνώστας του νὰ ἀναζητοῦν «τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα» (ιβ' 31α). Ἀλλ' ὅ,τι θέλει νὰ τοὺς δείξῃ, εἶναι μία «καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸς» (31β). Εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς ἀγάπης, ἀντιπαραβαλλομένη πρὸς τὰ χαρίσματα. Ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι ὡς τὰ λοιπὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος. Ἡ ἀπουσία τῆς ἀγάπης τὰ ἐκμηδενίζει (ιγ' 1-3). Τὰ πνευματικὰ χαρίσματα εἶναι μία ἐπὶ μέρους προκαταβολὴ τῆς πληρότητος τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἡ ἔλευσις τοῦ αἰῶνος τούτου θὰ τὰ καταστήσῃ ἄχρηστα. Θὰ ἐξαφανισθοῦν ὁμοῦ μετὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος. Ἡ ἀγάπη ὅμως εἶναι ἀνωτέρα των καὶ θὰ μείνῃ (8-13).

Ἡ ὡς ἄνω ἐπιτομή, βραχυτάτη καὶ ἀτελεστάτη, δίδει μίαν ἰδέαν τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος ὑπὸ τὸ σημεῖον τῆς ἀγάπης. Τὰ δεδομένα τοῦ Εὐαγγελίου εὑρίσκουν τὴν συμπλήρωσίν των εἰς τὰς Ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου. Ἀλλὰ ἡ καινοδιαθηκικὴ ἀποκάλυψις δὲν εἶναι μόνον ὅ,τι περιέχουν ἡ ἀρχέγονος παράδοσις καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Παύλου. Ἡ τελευταία της λέξις ἀνήκει εἰς τὸν Ἰωάννην. Ὁ ἠγαπημένος μαθητὴς δὲν ἀντικρούει τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Ὡς εἴδομεν, τόσον οἱ συνοπτικοὶ ὅσον καὶ ὁ Παῦλος ἡρμήνευον τὸ μήνυμά των ὡς μήνυμα ἀγάπης. Καὶ ὅμως, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χριστιανικῶν χρόνων, ὁ Ἰωάννης διακρίνεται ὡς ὁ Ἀπόστολος τῆς ἀγάπης.

Αὐτὴ ἡ τελευταία ὄψις τοῦ χριστιανικοῦ περὶ ἀγάπης μηνύματος θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ τώρα.

Εἰς τὴν ἀναφερομένην παρὰ τοῦ Τετάρτου Εὐαγγελίου ὁμιλίαν μετὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον, ἡ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης, τὴν ὁποίαν ὁ Κύριος παραδίδει εἰς τοὺς μαθητάς του, χαρακτηρίζεται ὡς «καινὴ ἐντολὴ» (Ἰω. ιγ' 34). Ἡ συμμόρφωσις τῶν μαθητῶν πρὸς τὴν ἐντολὴν αὐτὴν εἶναι ἡ μαρτυρία τῆς ἀγάπης τῶν πρὸς τὸν Διδάσκαλον, ὁ ὁποῖος, ἐπίσης, συνδέεται μὲ δεσμὸν ἀγάπης πρὸς τὸν Πατέρα (Ἰω. ιε'). Αὐτὴ ἡ ἕνωσις δὲν ἀποκλείει καθόλου τὸ λειτούργημα ἀγάπης τὸ ἐξικνούμενον ἕως τὴν θυσίαν τῆς ζωῆς τοῦ μαθητοῦ χάριν τῶν φίλων του (Πρβλ. Ἰω. ιε' 13), ἀλλ' εὑρίσκει ἔκφρασιν εἰς τὴν μυστικὴν πεῖραν τὴν ὁποίαν ἀποπνέει ἡ Ἀρχιερατικὴ Προσευχὴ (Πρβλ. Ἰω. ιζ' 20-21, 26 κ.λ.π.) καὶ εἰς τὰς θεολογικὰς διατυπώσεις, αἱ ὁποῖαι προσδίδουν εἰς τὸ Τέταρτον Εὐαγγέλιον τὸν μοναδικόν του χαρακτῆρα. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἤντλησαν τὴν δογματικήν των διδασκαλίαν ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ Ἰωάννου. Ὁ Παῦλος κάμνει νὰ διαβλέπωμεν ὅ,τι ὑπονοεῖται ἀπὸ τοὺς συνοπτικούς. Ἀλλ' ὅ,τι εἶναι οὐσιῶδες διὰ τὸν Ἰωάννην, εἶναι ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Πατρὸς (Πρβλ. α' 18, ιδ' 8-10).

Παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις, αἱ ὁποῖαι προεβλήθησαν, καὶ μὲ ὀλίγας ἐλαφρὰς διαφοράς, αἱ ὁποῖαι δὲν φθάνουν εἰς τὸ βάθος, εἶναι βέβαιον ὅτι αἱ τρεῖς ἰωάννειοι Ἐπιστολαὶ ἀνήκουν εἰς τὸν συγγραφέα τοῦ Τετάρτου Εὐαγγελίου. Ὁ τόνος των, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως τὸ τέλος, εἶναι πρακτικός. Εἶναι, ἰδίως ἡ πρώτη, μία κλῆσις εἰς τὴν ἀγάπην (Πρβλ. Α' Ἰω. β' 10, γ' 10-14 κ.λ.π.). Ἀλλὰ ἡ τοσάκις ἐπαναλαμβανομένη αὐτὴ κλῆσις ἀφήνει νὰ φανῇ ἡ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπορρέει. Ποία πηγή; Ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀγάπη (Α' Ἰω. δ' 8) καὶ μᾶς ἠγάπησε πρῶτος (19). Καί, μὲ ἀπόλυτον ἀντιστοιχίαν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ ἀγάπη ἀπαιτεῖ τὴν ἔκφρασίν της εἰς τὰ ἔργα (Πρβλ. γ' 16-18). Εἰς τὸ Α' Ἰω. δ' 16, αὐτὴ αὕτη ἡ θεία ἀγάπη εἶναι ἀντικείμενον πίστεως. Ὑφίσταται, πρὸς τὸ τέλος τῆς Ἐπιστολῆς, μία ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ «γεγεννημένος» καὶ τοῦ «γεννηθεὶς» (Πρβλ. ε' 18). Ὁ «γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ» εἶναι πᾶν μέλος τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ἔχει γεννηθῆ ἢ ἀναγεννηθῆ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἡ νέα του γέννησις, εἰς τὸν παρακείμενον, ἀποκλείει πᾶσαν ἀλλαγήν. Ἀλλ' ὁ φυλάσσων αὐτὸν εἶναι ὁ «γεννηθείς», εἰς τὸν ἀόριστον. Ἀπὸ τὸ Τέταρτον Εὐαγγέλιον ἕως τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, ὁ παθητικὸς ἀόριστος τοῦ «γεννῶ» ὑπὸ τὰς διαφόρους μορφάς του («ἐγεννήθην», «γεννηθεὶς» κ.λ.π.) χρησιμοποιεῖται ὡς πρὸς τὸν Χριστόν. Αὐτὸς προστατεύει τοὺς χριστιανούς.

Ἡ Α' Ἐπιστολὴ τονίζει τὴν ἐσχατολογίαν περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι τὸ Εὐαγγέλιον (Πρβλ. Α' Ἰω. β' 18). Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς τὸν αὐτὸν συγγραφέα, ἡ ἀγάπη τοῦ δεδοξασμένου Χριστοῦ διακηρύσσεται ἀπὸ τὸ ἐσχατολογικὸν προοίμιον τοῦ ι' 5-6 καὶ ἐπανεμφανίζεται εἰς τὰ ἐσχατολογικὰ ἐδάφια τῶν γ' 9, ιβ' **11**, κ' 9. Πάντοτε ὑπὸ τὸ σημεῖον τῆς ἀγάπης κατορθώνομεν νὰ ἐννοήσωμεν τὸ μήνυμα τῆς Κ. Διαθήκης.

Ἀλλ' ἡ ἐξέτασις, τὴν ὁποίαν ἐπιχειροῦμεν, θὰ ἦτο λίαν ἀτελὴς ἂν δὲν ἐστρέφομεν τὴν προσοχήν μας καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς ῥίζης «φιλ», ἰδιαιτέρως δὲ τοῦ ῥήματος «φιλῶ» παραπλεύρως τοῦ ῥήματος «ἀγαπῶ», ὑπὸ τῶν συγγραφέων τῆς Κ. Διαθήκης πρὸς δήλωσιν τῆς ἀγάπης. Δὲν πρόκειται περὶ ὁμοίας πρὸς τὴν τῶν ἐθνικῶν χρήσεως. Ἡ μνεία φίλων («φίλοι», «φιλοῦντες»), ἡ ὁποία ἐμφανίζεται τόσον συχνὰ εἰς χωρία ἐστερημένα πάσης θεολογικῆς συναφείας (Πρβλ. Λουκ. ζ' 6, ια' 5, Πράξ. κζ' 3 κ.λ.π.) δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τοῦ ῥήματος «φιλῶ» εἰς τὰ Ματθ. στ' 5, κγ' 6, Λουκ. κ' 46, Ἀποκ. κβ' 15 καὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ «φίλημα» (Πρβλ. Ρωμ. ιστ' 16, Α' Κορ. ιστ' 20, Α' Πέτρ. ε' 14 κ.λ.π.), ὡς καὶ τοῦ φιλήματος τοῦ Ἰούδα (Ματθ. κστ' 48-49 καὶ παρ.). Ἀλλὰ εἰς τὰ Ματθ. ι' 37 καὶ Α' Κορ. ιστ' 22, ἡ ῥίζα «φιλ» χρησιμοποιεῖται ὑπὸ θρησκευτικὸν κλῖμα καὶ ὁ ἀναγνώστης διερωτᾶται, ἄν, μὲ αὐτὴν τὴν χρῆσιν, σημαίνῃ τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ «ἀγαπῶ». Τὸ ζήτημα τίθεται κατὰ γενικὸν τρόπον: τὰ ῥήματα «ἀγαπῶ» καὶ «φιλῶ» πρέπει νὰ θεωρηθοῦν συνώνυμα ἢ ὄχι; Αἱ γνῶμαι τῶν ἑρμηνευτῶν διΐστανται. Οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων κλίνουν πρὸς καταφατικὴν ἀπάντησιν. Ἀλλὰ πρὶν φθάσωμεν εἰς αὐτήν, πρέπει νὰ ἴδωμεν τί ἀκριβῶς σημαίνει ἕκαστον τῶν ῥημάτων αὐτῶν. Τὸ «ἀγαπῶ» ἑρμηνεύεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τρόπον μᾶλλον ἀφηρημένον. Συχνὰ τὸ ἀνάγουν εἰς τὸ ῥῆμα «ἄγαμαι» (= ἐκπλήσσομαι,

θαυμάζω). «Ἀγαπῶ» ἄρα σημαίνει τι τὸ ὁποῖον προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐκτίμησιν. Διὰ τοῦτο τὸ ρῆμα αὐτὸ ἐνδείκνυται πρὸς θεολογικὴν χρῆσιν. Ἀπεναντίας, τὸ «φιλῶ» σημαίνει ἀγάπην μεταξὺ φίλων («φιλῶ»-«φίλος»-«φιλία»). Ἐδῶ πρόκειται περὶ μιᾶς ἀγάπης προσωπικῆς, εἰς περιωρισμένον κύκλον. Ἡ καινοδιαθηκικὴ χρῆσις τοῦ «φιλῶ» φαίνεται νὰ δικαιολογῇ μίαν τοιαύτην ἑρμηνείαν. Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος κύκλος ἐμφανίζεται εἰς τὸ Λουκ. ιβ΄ 4: «λέγω δὲ ὑμῖν τοῖς φίλοις μου». Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ἰησοῦ κάμνουν τὴν αὐτὴν παρατήρησιν, ὅταν τὸν ἀποκαλοῦν «τελωνῶν φίλον καὶ ἁμαρτωλῶν» (Ματθ. ια΄ 19, Λουκ. ζ΄ 39). Ἐπρόκειτο περὶ δύο κύκλων. Εἰς τὸν περὶ τὸν Ἰησοῦν κύκλον τῶν μαθητῶν ἀντετίθετο εἷς ἄλλος κύκλος, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη ἦσαν ἐπίσης «φίλοι» μεταξύ των καὶ συνεμορφοῦντο πρὸς τοὺς ἰδίους των νόμους. «Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει» (Ἰω. ιε΄ 19). Εἰς τὸ Ἰω. ιστ΄ 27, οἱ δύο κύκλοι ἀντιπαραβάλλονται. «Ὁ Πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς (τοὺς μαθητάς)». Ἀγαπᾷ; Ὄχι, «φιλεῖ». «Ὅτι ὑμεῖς (οἱ μαθηταὶ) ἐμὲ πεφιλήκατε». Ἠγαπήκατε; Ὄχι, «πεφιλήκατε». Ἡ ἄσκησις τῆς ἀγάπης ἐξασφαλίζει εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν «φιλίαν» τοῦ Θεοῦ. Ἀποκαλύπτων εἰς τοὺς μαθητὰς ὅσα ἤκουσε παρὰ τοῦ Πατρός, ὁ Ἰησοῦς τοὺς καθιστᾷ φίλους του.

Οἱ θιασῶται τῆς ἐννοιολογικῆς ταυτότητος τῶν δύο ρημάτων ἀναφέρονται εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ Ἰωάννου. Φαίνεται ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς ἐφαρμόζει ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὰ δύο ρήματα ἄνευ διακρίσεως (Πρβλ. ε΄ 20 καὶ γ΄ 35). Δὲν τὰ διαστέλλει οὔτε εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Λαζάρου (Πρβλ. ια΄ 3, ε΄ 36). Καὶ ὁ ἐπιστήθιος μαθητὴς εἶναι ἄλλοτε ὁ μαθητὴς «ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς» (ιγ΄ 29, ιθ΄ 26, κα΄ 7,20) καὶ ἄλλοτε ὁ «ὃν ἐφίλει» (Πρβλ. κ΄ 2). Ἐξ ἄλλου, τὸ ρῆμα «μισῶ» ἀντιδιαστέλλεται εἰς τὴν Κ. Διαθήκην τόσον πρὸς τὸ «ἀγαπῶ» (Λουκ. ιστ΄ 13) ὅσον καὶ πρὸς τὸ «φιλῶ» (Πρβλ. Ἰω. ιε΄ 17-18). Καὶ εἰς τὸ Ἰω. γ΄ 19, τὸ «ἠγάπησαν» χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ «ἐφίλει» εἰς τὸ Ἰω. ιε΄ 19. Τὸ «φιλῶ», εἰς δευτέραν ἔννοιαν, σημαίνει ἀσπάζομαι (Πρβλ. «φίλημα», «καταφιλῶ»). Εἰς τὴν ὀρθόδοξον λειτουργίαν, ὁ ἀσπασμὸς μεταξὺ τῶν λειτουργῶν πρὸ τῆς ἀπαγγελίας τοῦ «Πιστεύω» εἶναι μία ἀπάντησις εἰς τὴν πρόσκλησιν «ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους», ἡ ὁποία προηγεῖται τούτου.

Δὲν δυνάμεθα νὰ χρονοτριβήσωμεν εἰς αὐτὰς τὰς λεπτομερείας. Ἀλλ' ἡ ἐξέτασις τῶν κειμένων δὲν ἀφήνει ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ ἀνάλυσίς των ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων θὰ ἐξουδετέρωνε πᾶσαν δυσκολίαν καὶ δὲν θὰ ἄφηνε θέσιν εἰς τὰς ἀντιφάσεις.

Τὸ γεγονὸς εἶναι, ὅτι τὸ ρῆμα «φιλῶ», ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀγάπης καὶ παραβαλλόμενον πρὸς τὸ «ἀγαπῶ», ἐκφράζει μίαν ταπεινήν, καθαρῶς προσωπικήν, ἀγάπην, ἡ ὁποία δὲν τολμᾷ νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς «ἀγάπης». Αὐτὴν τὴν ταπεινὴν ἀγάπην ὁμολογεῖ ὁ Πέτρος εἰς τὸν Κύριον μετὰ τὴν θαυμαστὴν ἁλιείαν (Ἰω. κα΄ 15-17). Ἀλλ' ἡ τρίτη ἐρώτησις τοῦ Ἰησοῦ τοῦ δίδει ὑπερτάτην λύπην. Ἡ σύγχρονος ἑρμηνευτικὴ κλίνει νὰ παραδεχθῇ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ὠριγένους, ἡ ὁποία ἐξηγεῖ τὴν λύπην τοῦ Πέτρου ὄχι μὲ αἰτίαν τὴν τρισσὴν ἐπανάληψιν τῆς αὐτῆς ἐρωτήσεως, ἀλλὰ μὲ αἰτίαν τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ρήματος. Ὁ Κύριος ἐπανέλαβε τὸ ρῆμα «φιλῶ» τῶν δύο πρώτων ἀπαντήσεων τοῦ Πέτρου: «φιλεῖς με;» Καὶ ὁ Πέτρος τὸ ἠννόησεν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τὴν ὁποίαν τοῦ ἔδιδε. Ἦτο δυνατὸν ὁ Κύριος νὰ ἀμφιβάλλῃ ἀκόμη καὶ δι' αὐτὴν τὴν ταπεινὴν προσωπικὴν ἀγάπην, τὴν ὁποίαν ὁ Πέτρος ἐτόλμα νὰ ὁμολογήσῃ; Ἀλλὰ εἰς τὰ χείλη τοῦ Κυρίου τὸ ρῆμα «φιλῶ» εἶχε τώρα τὴν ὑπερτάτην ἐκείνην ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποκαλύψει εἰς τοὺς μαθητάς του, ἀποχαιρετῶν αὐτούς. Ἐπρόκειτο διὰ τὸ λειτούργημα τοῦ Πέτρου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὁ Πέτρος εἶχεν ἑτοιμασθῇ διὰ νὰ τὸ ἀναλάβῃ.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι εὔκολον. Τὸ ρῆμα «φιλῶ», παρεζευγμένον πρὸς τὸ «ἀγαπῶ», δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας διετυπώσαμεν. Ἀλλὰ ἐπιστέφει τὴν ἀποκάλυψιν τῆς «ἀγάπης» καὶ εἰσάγει τοὺς πιστοὺς εἰς τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Λεξικά: Thesaurus Graecae Linguae, ab Henrico Stephano Constructus, I - VIII, Παρίσιοι. Δ. Δημητράκου, Μέγα λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, Α΄ - Θ΄. Ἀθῆναι 1949 - 50. Theologisches Wörterbuch zum N. T. Begründet von Gerharb Kittel, in verlindung mit zahlreichen Fachgenossen heraus gegelen von Gerhard Friedrich, I - VII, Stuttgart 1933 - 61 (ὅλως ἰδιαιτέρως, I, ἄρθρον: ἀγαπά-ω, ἀγάπη, ἀγαπητός, σ. 20 - 55).

Ὑπομνήματα καὶ διατριβαί: C. Spicq, Agape dans le N.T., I - II, Paris 1958 - 59. C. R. Trench: Synonymes of the N.T., 8η ἔκ., London 1876. σ. 39 - 42. Φλορένσκυ, Σβίαστεν Πάβελ Στόλπιν ἰ οὐτβέρζντ ἰστίνοβο ὄποτα πραβοσλάβνοϊ Φεοντιτσϊ β ὀντίκατσατ πίσμαχ, Μοσκβά 1914. Πισμὸ ὀντίνατσατοϊε: Ντρούζμπα, σ. 396 - 412. H. J. Bernard, A... commentary on the Gospel according to St John, Edinburgh 1928, II, σ. 702 - 704. A. Nygren, Eros und Agape, 1930. Cassien, evêque, St Pierre et l' Église dans le N.T. (le problème de la Primauté), ἐν Istina, 1955, τεῦχ. 3, σ. 296.

Ο ΚΑΤΑΝΗΣ ΚΑΣΣΙΑΝΟΣ

(Κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας). Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀκολουθοῦντες τὴν περὶ ἀγάπης διδασκαλίαν τῆς Κ. Διαθήκης, καθ' ἣν ὁ μὲν Κύριος ἐδίδαξεν, ὅτι ἡ κένωσις τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εἶχεν ὡς ἀποκλειστικὸν ἐλατήριον τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον (Ἰω. γ΄ 16-17), ὁ δὲ Ἀπόστολος Παῦλος ἀνύψωσεν αὐτὴν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς πυραμίδος τῶν ἀρετῶν (Α΄ Κορ. ιγ΄ 13) καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐταύτισε τὸν Θεὸν μὲ αὐτὴν (Α΄ Ἰω. δ΄ 8), προσπαθοῦν διὰ τῶν συγγραφῶν των νὰ ἐξετάσουν τὴν ἀγάπην ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἐκδηλώσεις καὶ νὰ πείσουν τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας, ὅτι ἐπ' αὐτῆς στηρίζεται ὁλόκληρον τὸ χριστιανικὸν οἰκοδόμημα. Εἰς τὴν ἀνάπτυξίν των ταύτην, οἱ Πατέρες χρησιμοποιοῦν θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ ἐπιχειρήματα, ἀναφέρονται συχνότατα εἰς χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καὶ δὴ τῆς Κ. Διαθήκης, καὶ ὑποδεικνύουν ποῖον εἶναι τὸ κατάντημα τοῦ ἀνθρώπου ἄνευ τῆς θερμουργοῦ ταύτης ἀρετῆς. Ἐπίσης ἐξετάζεται ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡ ἀγάπη καὶ ὑπὸ τὰς τρεῖς αὐτῆς πλευράς, ἤτοι: Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, τῆς ἀγάπης δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, τονίζεται κυρίως ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Σωτῆρος ὡς ἀπόρροια τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον: «Οὐδὲν οὕτω Θεῷ περισπούδαστον— γράφει ὁ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης—, ὡς ἀγάπη· δι' ἣν καὶ ἄνθρωπος γέγονε καὶ μέχρι θανάτου ὑπήκουσε· διὰ τοῦτο γὰρ ἡ πρώτη κλῆσις τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἀδελφοὶ δύο γεγόνασιν, ἐνδειξαμένου διὰ τῶν προοιμίων εὐθὺς τοῦ Πανσόφου Σωτῆρος, ὅτι πάντας τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἀδελφικῶς σκέπτεσθαι βούλεται. Ἀγάπης τοίνυν μηδὲν ἀγόμεθα προτιμότερον, ὅπερ συνδέει ταῦτα καὶ ἐν ἁρμονίᾳ συμφερούσῃ φυλάττει». (Ἐπιστολὴ 10η, «ὅτι οὐδὲν μεῖζον ἀγάπης, ἐν ᾧ ἀποδείξεις ἔχει τὰς ἀδελφικὰς ζυγάδας», PG 78, 185).

Τὴν περίπτωσιν τῆς ἀγάπης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν οἱ Πατέρες παρουσιάζουν ὡς ἓν πολυεδρικὸν πρῖσμα ἀρετῶν, ὅπερ κατὰ πρῶτον λόγον συνεπάγεται τὴν ὑπακοὴν εἰς τὸ θεῖον θέλημα, μακρὰν τοῦ φόβου τῆς κολάσεως ἢ τῆς ἀμοιβῆς, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ἀγάπην καὶ μόνην. Ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται σχετικῶς ὁ Μ. Βασίλειος: «Ὅμως δὲ τρεῖς ταύτας ἐγὼ διαφορὰς τῆς διαθέσεως πρὸς τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην τῆς ὑπακοῆς καθορῶ. Ἢ γὰρ φοβούμενοι τὰς κολάσεις ἐκκλίνομεν ἀπὸ τῶν κακῶν, καὶ τότε ἐσμὲν ἐν τῇ διαθέσει τῇ δουλικῇ, ἢ τὰ ἐκ τοῦ μισθοῦ κέρδη διώκοντες, τῆς ἑαυτῶν ἕνεκεν ὠφελείας πληροῦμεν τὰ προστάγματα, καὶ κατὰ ταῦτα προσεοίκαμεν τοῖς μισθίοις, ἢ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν καὶ τὴν πρὸς τὸν δεδωκότα ἡμῖν τὸν νόμον ἀγάπην χαίροντες, ὅτι οὕτως ἐνδόξῳ καὶ ἀγαθῷ Θεῷ δουλεύειν κατηξιώθημεν, καὶ ἐσμὲν οὕτως ἐν τῇ τῶν υἱῶν διαθέσει» (Ἀπὸ τὰ ἠθικὰ «Ὅροι κατὰ πλάτος πρὸς τοὺς κατὰ Θεὸν τὸ ἀσκεῖν προελομένους», PG 31, 896). Ἡ τοιαύτη ὅμως ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν πρέπει νὰ εἶναι ἐξ ὅλης ψυχῆς. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτὸς Πατὴρ κηρύττει, ὅτι α) «οὐ τοῦ τυχόντος εἰς τὸ τέλειον χωρῆσαι τῆς ἀγάπης καὶ τῶν ὄντων ἀγαπητὸν ἐπιγνῶναι» καὶ β) «τὸ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς μερισμὸν εἰς ἕτερα οὐκ ἐπιδέχεται. Διὰ τοῦτο ὀλίγοι ἐκ πάντων «φίλοι Θεοῦ» προσηγορεύθησαν» (PG 29, 388 - 92, «Ὁμιλία» εἰς τὸν ΜΔ΄ ψαλμόν). Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη ἐκφράζεται καὶ συγχρόνως ἐνδυναμοῦται διὰ τῆς προσευχῆς ἀπὸ τὸν τελειούμενον ἄνθρωπον, «τὸν ὑπερβαίνοντα τὸν τῆς δουλείας φόβον καὶ ἐν τῷ πνεύματι γενόμενον τῆς υἱοθεσίας» (PG 29, 484). Εἶναι δὲ ἡ τοιαύτη ἀγάπη αὐτοδίδακτος· διότι οὔτε τὸ νὰ χαίρωμεν διὰ τὸ φῶς ἢ νὰ φροντίζωμεν περὶ τῆς ζωῆς μας (νὰ ἔχωμεν δηλαδὴ τὸ αἴσθημα τῆς αὐτοσυντηρήσεως) παρ' ἄλλων ἐδιδάχθημεν, οὔτε νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς γονεῖς. Τοῦ θείου ὅμως πάθους

ἡ μάθησις δὲν προέρχεται ἔξωθεν, ἀλλ' ὁμοῦ μὲ τὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου, «ὡς σπερματικός τις λόγος», ἔχει μεταφυτευθῆ ἐντὸς ἡμῶν. (Μ. Βασιλ. πραγματεία περὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, PG 31, 908 - 916). Ἀλλὰ ποῖον εἶναι τὸ μέτρον τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης καὶ πῶς κατορθοῦται αὕτη; Δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ πίστεως; Ὑπάρχει πιθανότης νὰ ψυχρανθῇ καὶ νὰ ψυγῇ; Εἰς ὅλα ταῦτα ἀπαντᾷ ὁ Μ. Βασίλειος ἐπιγραμματικῶς. Ἰδοὺ αἱ ἀπαντήσεις: Μέτρον τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης εἶναι «τὸ ἀπὸ δύναμιν ἀεὶ τὴν ψυχὴν ἐπεκτείνεσθαι πρὸς τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα, κατὰ σκοπὸν καὶ ἐπιθυμίαν τῆς αὐτοῦ δόξης». Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν κατορθοῦται, ἐὰν εὐσυνειδήτως καὶ εὐγνωμόνως διατεθῶμεν ἐπὶ ταῖς παρ' αὐτοῦ εὐεργεσίαις. Ἀγάπη ἄνευ πίστεως εἶναι καρπὸς ἄνευ δένδρου. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν ὑπάρχει φόβος νὰ ψυγῇ «διότι καιρὸς πονηρῶν ἐστιν· ἐν ᾧ οἱ μὲν ἐπισκελίζουσι νῦν, οἱ δὲ ἐνάλλονται τῷ πεσόντι, ἄλλοι δὲ ἐπικροτοῦσι, ὁ δὲ τῷ ὀκλάσαντι χεῖρα ἐκ συμπαθείας οὐ δίδωσιν» (Διήγησις τῆς παρούσης τῶν ἐκκλησιῶν καταστάσεως, πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον Ἰκονίου, κεφ. 30ὸν, PG 32, 209).

Τὸ ζήτημα τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης ἐξετάζεται ἀπὸ διαφόρους πλευράς. Ἐρευνᾶται δηλαδὴ ἡ ἀγάπη ὡς ἔλεος, φιλανθρωπία, εὐποιΐα, φιλοξενία, εὔνοια, φιλία, ἀμνησικακία, ὁμόνοια, ἁρμονία, κοινωνία βίου, φιλοστοργία κ.λ.π. Ἐρευνᾶται ἀκόμη ὡς ἑκουσία, προσδοποιοῦσα τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἐπιείκεια, ὡς ἐντολῶν μήτηρ κ.λ.π. Ἐρευνᾶται ὡσαύτως καὶ ὑπὸ τὴν ἀρνητικήν της ὄψιν, ἤτοι ὡς ὑπόκρισις, ὡς ἀγάπη πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις, ἂν δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ ἄνευ πίστεως. Τέλος ἡ ἀγάπη ἀντιτίθεται πρὸς τὸ μῖσος, τὴν ἐχθρότητα, τὴν διχόνοιαν, τὴν ψυχρότητα, τὴν ἀδιαφορίαν κ.λ.π. Ἡ ἀγάπη δὲν συνίσταται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῆς ἐκδηλώσεις, ὡς εἶναι λ.χ. τὸ φίλημα, καίτοι τοῦτο χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου «ἅγιον», ἀλλ' εἰς τὴν «εὔνοιαν». Τὸ φίλημα καὶ ὑπονοίας αἰσχρὰς καὶ ὑποκρισίαν πολλάκις περιέχει. Ἃς παρακολουθήσωμεν τὰς ἰδέας Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως σχετικῶς μὲ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα: «Εἰ δὲ καὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ κεκλήμεθα, ἀξίως τῆς βασιλείας πολιτευώμεθα, Θεὸν ἀγαπῶντες καὶ τὸν πλησίον· ἀγάπη δὲ οὐκ ἐν φιλήματι, ἀλλ' ἐν εὐνοίᾳ κρίνεται. Οἱ δὲ οὐδὲν ἄλλο ἢ φιλήματι καταψοφοῦσι τὰς ἐκκλησίας, τὸ φιλοῦν ἔνδον οὐκ ἔχοντες αὐτό. Καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῦτο ἐκκέκληκεν ὑπονοίας αἰσχρὰς καὶ βλασφημίας, τὸ ἀνέδην χρῆσθαι τῷ φιλήματι, ὅπερ ἐχρῆν εἶναι μυστικόν. Ἅγιον αὐτὸ κέκληκεν ὁ ἀπόστολος. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο ἄναγνον φίλημα, πλῆρες ἰοῦ, ἁγιωσύνην ὑποκρινόμενον. Ἢ οὐκ ἴστε, ὅτι καὶ τὰ φαλάγγια, προσαπτόμενα μόνον τῷ στόματι, ὀδύναις ἐπιτρίβει τοὺς ἀνθρώπους; Φιλήματα δὲ πολλάκις ἐνίησιν ἰὸν ἀκολασίας. Ὁ γοῦν Σωκράτης φυλάττεσθαι κελεύει καὶ τὰ βλέμματα καὶ τὰ φιλήματα τῶν καλῶν, ὡς χαλεπώτερον σκορπίων καὶ φαλαγγίων ἰὸν ἐνιέναι πεφυκότα» (Λόγος προτρεπτικὸς πρὸς Ἕλληνας, ΙΑ', ἐπιδρομὴ κεφαλαιώδης τοῦ ἀρίστου βίου, PG 8, 625 - 660). Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων, ὁμιλῶν περὶ τοῦ φιλήματος τῆς Θ. Λειτουργίας, λέγει, ὅτι ἐκεῖ δὲν πρόκειται περὶ τοῦ συνήθους ἀσπασμοῦ «τοῖς ἐπ' ἀγορᾶς γινομένοις ὑπὸ τῶν κοινῶν φίλων. Οὐκ ἔστι τοίνυν τοιοῦτον τὸ φίλημα· ἀνακίρνησι τὰς ψυχὰς ἀλλήλαις, καὶ πᾶσαν ἀμνησικακίαν αὐταῖς μνηστεύεται» (ΚΑ' Κατήχησις PG 33, 1112). Θὰ ἀναγράψωμεν ἀκόμη μερικὰς περὶ ἀγάπης γνώμας Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως. Ἰδοὺ πῶς χαρακτηρίζει τὴν ἀγάπην: Ἡ ἀγάπη χειραγωγεῖ καὶ ἐνδυναμώνει τὴν ἐλπίδα, εἶναι ὁμόνοια, κοινωνία βίου, εὐτένεια φιλίας καὶ φιλοστοργίας. Ἡ ἀγάπη καθιστᾷ τὸν πρὸς ὃν δίδεται ἕτερον ἐγώ. Ἡ ἀγάπη ταπεινώνει, εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος δημιουργὸς τῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἰσότητος, εἶναι ἡ ἁγιωτάτη καὶ κυριωτάτη πασης «ἐπιστήμης», εἶναι αἱρετὴ αὐτὴ δι' ἑαυτήν, οὐ δι' ἄλλο τί, εἶναι ἡ αἰτία τῆς καθαρᾶς ἀληθείας, τῆς ἄκρας δικαιοσύνης καὶ τῆς τελείας σωφροσύνης, παρέχει ἔλεος καὶ φιλανθρωπίαν εἰς τοὺς φίλους, εἰς τοὺς φίλους τῶν φίλων, εἰς τοὺς ἀξίους καὶ ἀναξίους καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς μισοῦντας καὶ ἐπιβουλευομένους ἡμᾶς.

Παραθέτομεν σύντομον ὕμνον τῆς ἀγάπης, τοῦ αὐτοῦ Πατρός, ὅστις ὑπενθυμίζει κάπως τὸν ἀντίστοιχον τοῦ ἀποστόλου Παύλου (Α' Κορ. ιγ'): «Ἡ ἀγάπη εἰς τὸ ἀνεκδιήγητον ὕψος ἀνάγει. Αὕτη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν, πάντα ἀνέχεται, πάντα μακροθυμεῖ, κολλᾷ ἡμᾶς τῷ Θεῷ, πάντα ποιεῖ ἐν ὁμονοίᾳ. Ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐτελειώθησαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ· δίχα ἀγάπης οὐδὲν εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Ἡ ἀγάπη ἁμαρτάνειν οὐκ ἐᾷ. Αἱ γενεαὶ δὲ πᾶσαι ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τῆσδε τῆς ἡμέρας παρῆλθον, ἀλλ' οἱ ἐν ἀγάπῃ τελειωθέντες κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν ἔχουσιν εὐσεβῶν, οἳ φανερωθήσονται ἐν τῇ ἐπισκοπῇ τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ...οὐ γὰρ ὑπερορᾷ ὁ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν κατὰ τὸν θεῖον νόμον ὁμοπάτριον ὄντα καὶ ὁμομήτριον· ἀμέλει θλιβόμενον ἐπικουρίζει παραμυθίαις, παρορμήσεσι, ταῖς βιοτικαῖς χρείαις ἐπικουρῶν, διδοὺς τοῖς δεομένοις πᾶσιν, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως, δικαίως δὲ καὶ κατ' ἀξίαν, πρὸς δὲ καὶ τῷ καταδιώκοντι καὶ μισοῦντι εἰ τούτου δέοιτο ὀλίγα φροντίζων τῶν λεγόντων διὰ φόβον αὐτῷ δεδοκέναι, εἰμὴ διὰ φόβον, δι' ἐπικουρίαν δὲ τοῦτο ποιοίη». (PG 8, 1320 κ. ἑξ.)

ΣΠΥΡ. Ν. ΑΒΟΥΡΗΣ

(Δογματική). Ὁ Θεός, ἐν τῇ Γραφῇ, αὐτοορίζεται ὡς ἀγάπη (Α' Ἰω. δ' 8) καὶ αὐτὴν ἀναγνωρίζει καὶ τοποθετεῖ ὡς κορυφαῖον ἰδίωμα ὅσων ἀνεγεννήθησαν διὰ τῆς χάριτός του (Ἰω. ιγ' 35). Ὅθεν, ἡ ἀγάπη εἶναι τὸ κύριον συστατικὸν τοῦ χριστιανικοῦ βιώματος, ἀντικειμενικῶς καὶ ὑποκειμενικῶς. Ἡ Ἐκκλησία, ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, δι' αὐτῆς τὸν δέχεται καὶ δι' αὐτῆς ἀποκρίνεται εἰς αὐτὸν ὡς ὑποκείμενον, οὖσα, κατὰ Κλήμεντα, «ἀγαπητικὴ διδασκαλία καὶ πολιτεία» (Στρωμ. Δ' XVIII, 6, 7).

Κατὰ τὸν Παῦλον, τὸν μέγαν τοῦτον διαυγαστὴν τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας, ἡ ἀνωτερότης τῆς ἀγάπης φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ χαρακτῆρος της ὡς τοῦ ἀενάως ἀπαραιτήτου στοιχείου διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε πρόκειται νὰ ἐκπέσῃ (Α' Κορ. ιγ' 8). Ἐπὶ γῆς, ἡ ἀγάπη παραμένει μετὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος ὡς ἀδιάλειπτος ἐκφαντορία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλ' εἶναι «μείζων» αὐτῶν (αὐτόθι 13) ἢ μᾶλλον ἔχει αὐτὰς ὡς ἁπλοῦς φορεῖς καὶ προσωπεῖα της, οὔσας ἀκατανοήτους καὶ ἀνυπάρκτους ἄνευ αὐτῆς (αὐτόθι 7). Ἀπὸ τῆς παυλείου ταύτης βάσεως ὁρμώμενοι, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἀμωμήτως καὶ ἀσκιάστως διατετυπωμένον περιεχόμενον τῆς πίστεως, ὅπερ διακρατεῖ ἡ Ἐκκλησία, εἶναι παρενέργεια τῆς ἀγάπης. Ὁ δοξολογικὸς χαρακτὴρ τῶν διατυπώσεων τούτων ὑποδεικνύει τὴν ρίζαν των, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἄλλη, εἰμὴ ἡ λειτουργικὴ ζωή, μὲ κέντρον τὸ κατ' ἐξοχὴν μυστήριον τῆς ἀγάπης, τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν. Ἡ πίστις, οὕτω, φωρᾶται ὥς τι τὸ εὐρύτερον καὶ οὐσιωδέστερον τοῦ δόγματος, τῆς θεολογικῆς γνώσεως. Κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον (Α' Ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον), ἔτι καὶ αὐτὴ ἡ Γραφὴ εἶναί τι τὸ φλοιῶδες, τὸ περιττόν, ὑπάρχον κατ' οἰκονομίαν καὶ συγκατάβασιν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν, διότι ἡ ἀποκάλυψις εἶναι γραπτὴ ἐν ταῖς καρδίαις, εἶναι ἡ ζωή. Ὅθεν, ἡ Ἐκκλησία, ἐν τῇ πραγματικότητι, τείνει νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τοῦ δόγματος καὶ τῆς θεολογίας καὶ οὐχὶ νὰ πλησιάσῃ καὶ νὰ προαγάγῃ αὐτά, διότι εἶναι μὲν ἀποτελέσματα καὶ προϊόντα τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ λειτουργικοῦ της κλίματος, ἀλλ' ὑπαγορευόμενα ὑπὸ τῆς συμμέτρου πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν ἀνάγκης, μέλλοντα νὰ ἐλαττωθοῦν καὶ νὰ ἐκλείψουν ὅταν ἡ ἀγάπη αὐξήσῃ. Ἡ λειτουργική, λοιπόν, καὶ οὐχὶ ἡ θεολογικὴ προαγωγὴ εἶναι ὁ προορισμὸς τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῆς ἀγάπης, κατὰ τὸ ἐπὶ γῆς στάδιον. Ἐν δὲ τῷ οὐρανῷ, ἡ ἀγάπη μένει μόνη. Τότε, δὲν θὰ πιστεύωμεν εἰς τὸν Θεόν, διότι θὰ τὸν βλέπωμεν. Δὲν θὰ ἐλπίζωμεν εἰς τὰς ἐπαγγελίας του, διότι θὰ ἔχουν ἐκπληρωθῆ δι' ἡμᾶς. Μόνον θὰ ἀγαπῶμεν, ζῶντες εἰς τὴν λειτουργικὴν μακαριότητα τοῦ Παραδείσου.

Ἡ Ὀρθοδοξία, παρὰ τὰς διακυμάνσεις τῆς ἱστορίας της, διατηρεῖ αὐτὴν τὴν γενικὴν ροπήν, ἡ ὁποία εἶναι ἡ μεγαλοπρεπεστέρα ἀπόδειξις τοῦ ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἀληθινῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἔχει τὴν πλουσιωτέραν δογματικὴν προῖκα. Ἀλλ' αὕτη ὑφάνθη καὶ ἀπετελέσθη ἐντὸς τοῦ λειτουργικοῦ χώρου τῆς ἀγάπης. Ὑπερούσια τὰ σχήματα καὶ ἰλιγγιώδης ἡ ἀκριβολογία τοῦ δογματικοῦ τούτου πλούτου. Ἀλλ' ἡ Ὀρθοδοξία δὲν τὸν ὑπερτιμᾷ. Τὸν ἀξιολογεῖ καὶ τὸν χρησιμοποιεῖ εἰς τὸν χῶρον ὅπου ἀπετελέσθη. Καὶ τείνει πάντοτε νὰ κινῆται πρὸς τὰ ἔσω, ἀπομακρυνομένη ἀπὸ τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου πρὸς τὴν ζωὴν ἡ ὁποία

τὸ ἀπειργάσθη, τὴν νηπιώδη πίστιν, τὴν νηπιώδη ἐλπίδα, τὴν νηπιώδη ἀγάπην. Ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν, δὲν εἶναι μαθητή, ἀλλὰ βιοτὴ διὰ τῆς ἀγάπης.

ΒΑΣ. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ

(Ψυχολογικῶς, φιλοσοφικῶς καὶ κοινωνιολογικῶς). Ἐξ ἐπόψεως ψυχολογικῆς, ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη ἔχει βεβαίως τὰς ρίζας της εἰς τὸ κοινωνικὸν ἢ συμπαθητικὸν συναίσθημα ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν ὁρμὴν ἀφ᾽ ἑτέρου, οὐδὲ δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ ἡ ἀξία τῆς γνώσεως τῶν ψυχολογικῶν τούτων δεδομένων διὰ τὴν κατανόησιν τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης. Ἀλλ᾽ ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τῆς μονομεροῦς ἐξάρσεως εἴτε τοῦ βουλητικοῦ (A. Ritschl, A. Mayer κ. ἄ.) εἴτε τοῦ συναισθηματικοῦ στοιχείου τῆς ἀγάπης (Schopenhauer κ. ἄ.) ὑπάρχει πολὺ μεγάλη ἀπόστασις. Ἀποτέλεσμα τῆς παρεξηγήσεως τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, θεωρηθείσης ἁπλῶς ὡς συναισθήματος, εἶναι ἡ παρὰ τοῦ Καντίου, τοῦ Νίτσε καὶ ἄλλων ὑποτίμησις τῆς ἀξίας αὐτῆς. Καὶ ὁ μὲν Κάντιος, κρίνων τὴν ἀγάπην ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς «κατηγορικῆς προστακτικῆς» καὶ παραγνωρίζων τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν φύσιν αὐτῆς, τὴν ἐκλαμβάνει ὡς ἁπλῆν κλίσιν καὶ ὡς πάθος καὶ δή, στωϊκίζων πως, ὡς ἀσθένειαν τοῦ Gemüt (δηλαδὴ τῆς καρδίας ἢ τοῦ συναισθήματος), ἀσθένειαν περιορίζουσαν δῆθεν τὴν κυριαρχίαν τοῦ λογικοῦ (Βλ. τὸ ἔργον του Grundlegung zur Metaphysik der Sitten). Ἀπὸ τῆς οὑτωσὶ νοουμένης ὑπ᾽ αὐτοῦ χριστιανικῆς ἀγάπης ἀντιδιαστέλλει ὁ Κάντιος τὴν ὑπ᾽ αὐτοῦ καλουμένην «πρακτικὴν ἀγάπην», τὴν ὁποίαν στηρίζει ἐπὶ τῆς βουλήσεως καὶ θεωρεῖ ὡς «καθῆκον». «Ἀγαπᾶν τὸν Θεὸν» σημαίνει κατ᾽ αὐτὸν ἁπλῶς ποιεῖν εὐχαρίστως τὰς ἐντολάς του, ὡς καὶ «ἀγαπᾶν τὸν πλησίον» δηλοῖ δῆθεν ἁπλῶς ἐπιτελεῖν εὐχαρίστως τὸ πρὸς αὐτὸν καθῆκον, ὅπερ, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην, ἀποτελεῖ δεινὴν παρεξήγησιν τῆς φύσεως τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης. Ὁ δὲ Νίτσε ἀγωνίζεται νὰ παραστήσῃ τὴν ἀγάπην ὡς ἀπότοκον τοῦ πρωτοφανοῦς ἰουδαϊκοῦ μίσους, ἑνὸς μίσους ἐξιδανικευμένου, ἐκ τοῦ κορμοῦ τοῦ ὁποίου, κατ᾽ αὐτόν, ἀνεπτύχθη τι τὸ ἀσύγκριτον, τὸ βαθύτατον καὶ λεπτότατον εἶδος τῆς ἀγάπης (Βλ. τὸ ἔργον του Zur Genealogie der Moral). Ἐν ἄλλοις λόγοις, πρόκειται, κατ᾽ αὐτόν, περὶ συγκεκαλυμμένης δυναμικῆς «θελήσεως πρὸς δύναμιν» (Wille zur Macht) ἤ, κατ᾽ ἄλλην ἔκφρασιν τοῦ Νίτσε, πρόκειται περὶ μιᾶς ἐκδηλώσεως «τῆς ἠθικῆς τῶν δούλων» (Sklavenmoral), ἐξεγειρομένης κατὰ «τῆς ἠθικῆς τῶν καταδυναστευτῶν κυρίων» (Herrenmoral). Ἀλλ᾽ ἡ ἀπόπειρα αὕτη θεωρεῖται ὡς ἀποτυχοῦσα, ὡς ἀπέδειξεν ὁ φιλόσοφος Scheler, ὅστις προέβη καὶ εἰς ἀρίστην ἀνάλυσιν τῆς σχετικῆς θεωρίας τοῦ Νίτσε καὶ ἔδωκε συντριπτικὴν ἀπάντησιν εἰς αὐτὸν ἐν τῷ ἔργῳ του Über Ressentiment und moralisches Werturteil (1912). Ἐπίσης δὲ παρεξήγησε τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην καὶ ὁ Σοπενχάουερ, ἐξάρας μονομερῶς τὸν συναισθηματικόν της χαρακτῆρα καὶ θεωρήσας αὐτὴν ὡς ἁπλῆν «συναισθηματικὴν συμπάθειαν», ἥτις, ἄλλωστε, κατ᾽ αὐτόν, ἀποτελεῖ μὲν οὐσιῶδες στοιχεῖον, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ὑψίστην τῆς Ἠθικῆς βαθμίδα, ἥτις εἶναι, πάλιν κατ᾽ αὐτόν, ἡ ἁγιότης.

Τὸ ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη δὲν εἶναι οὔτε ἁπλῶς συναίσθημα οὔτε ἁπλῶς κλίσις, ὡς θεωρεῖται ὄχι μόνον ὑπό τινων θεωρητικῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πολλῶν πρακτικῶν χριστιανῶν, ἐνῷ ὑπὸ τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν ἐξαντλεῖται, ὡς μὴ ὤφελεν, εἰς τὴν ἐλεημοσύνην. Οὔτε εἶναι ἁπλῶς ἐκδήλωσις θελήσεως οὔτε ἁπλῶς φιλία, ἀλλ᾽ εἶναι τί, ὅπερ θέτει εἰς κίνησιν πάσας τὰς πνευματικὰς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, συμφώνως πρὸς τὴν θείαν ἐκείνην ἐντολὴν «ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου», ὅπερ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἰσχύει κατ᾽ ἀναλογίαν καὶ περὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, ἡ ὁποία ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐπισυνάπτεται ἀμέσως μετὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης καὶ μάλιστα χαρακτηρίζεται ὑπ᾽ αὐτοῦ ὡς «ἐντολὴ ὁμοία αὐτῇ»

Ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη εἶναι ἐνεργητικὴ καὶ εὐεργετικὴ καλὴ θέλησις μὴ ὀρρωδοῦσα πρὸ οὐδενὸς ἐμποδίου καὶ πρὸ οὐδεμιᾶς θυσίας, ἵνα ὠφελήσῃ τὸ ἀγαπώμενον ἀντικείμενον. Δὲν ἀνταποκρίνεται δὲ εἰς αὐτὴν οὔτε ὁ ἀλτρουϊσμὸς τοῦ Auguste Comte οὔτε ἡ humanitas τῶν παλαιῶν Ρωμαίων καὶ πολλῶν νεωτέρων, προσπαθούντων νὰ ἀντικαταστήσουν δι᾽ αὐτῆς τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην. Εἶναι μετάθεσις τοῦ ἑαυτοῦ μου εἰς τὸν ἄλλον, τοῦ ἐγὼ εἰς τὸ σύ, καὶ συνταύτισις καὶ παράδοσις εἰς αὐτό, εἶναι «συμψυχία», ὡς προσφυῶς τὴν ἐχαρακτήρισεν ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Δὲν εἶναι οὐδὲ ἀρετή, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ. Εἶναι ἡ ρίζα καὶ ἡ πηγὴ τῶν χριστιανικῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν. Εἶναι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Scheler, ἡ ὑψίστη τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, «ὁ σύνδεσμος τῆς τελειότητος», ὡς τὴν χαρακτηρίζει ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Κολ. γ´ 14). Διὰ τοῦτο, ὄχι μόνον διαδραματίζει σπουδαῖον μέρος παρὰ τοῖς φιλοσόφοις Schelling καὶ Fichte, οἵτινες ὑπῆρξαν θαυμασταὶ τοῦ «εὐαγγελιστοῦ τῆς ἀγάπης», τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου, ἀλλ᾽ ἐκτιμᾶται μεγάλως καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων, ἤσκησε δὲ ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ διαφόρους νεωτέρους κοινωνιολόγους, ἐν οἷς καὶ ὁ A. Comte, ὁ J. St. Mill, ὁ Max Weber καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Θαυμασταὶ δὲ καὶ ὑμνηταὶ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης εἶναι καὶ πολλοὶ τῶν συγχρόνων ἡμ῀ν φιλοσόφων, ἐν οἷς καὶ ὁ Ed. Spranger καὶ ὁ Fr. Foerster, ἂν καὶ ἄλλοι δὲν ἀντελήφθησαν καλῶς τὸ νόημά της, παρασυρόμενοι ἕκαστος ὑπὸ τῆς θεωρίας αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν συγχρόνων ἡμῖν παρεξηγήσεων τοῦ πραγματικοῦ νοήματος τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης εἶναι ἄξιαι ἰδιαιτέρας μνείας αἱ εἰς ἃς ὑπέπεσαν δύο ἐπιφανεῖς τῶν τελευταίων χρόνων φιλόσοφοι, ὁ Β. Βούνδτ καὶ ὁ Νικ. Χάρτμανν. Καὶ ὁ μὲν Βούνδτ, ἐνῷ ἀναγνωρίζει ἐν τῇ Ἠθικῇ αὐτοῦ (III σελ. 156) τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην ὡς «θρησκευτικὸν κανόνα ἀναφερόμενον εἰς πάντα ἄνθρωπον», οὐχ ἧττον ὅμως θεωρεῖ τὴν ἀγάπην ταύτην ὡς «στενῶς περιωρισμένην», ὡς «ἐπέκτασιν τοῦ ἐγωϊσμοῦ» καὶ ὡς ἐξαντλουμένην εἰς τὸν «σεβασμὸν καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν φίλων ἢ τῶν συνδεομένων πρὸς ἀλλήλους διὰ στενοτέρων συμφερόντων ἑταίρων». Ὁ δὲ Ν. Χάρτμανν, ἐνῷ ἀφ᾽ ἑνὸς ἀναδεικνύει τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τῆς γνησίας πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης καὶ ἀποδοκιμάζει τὰς παρεξηγήσεις τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης ὑπὸ τοῦ Σοπενχάουερ καὶ τοῦ Νίτσε καὶ ἀναγνωρίζει τὸν «παγκόσμιον» χαρακτῆρα αὐτῆς, ἐξ ἄλλου ὅμως υἱοθετεῖ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Νίτσε, κατὰ τὴν ἐξελικτικὴν ἠθικὴν τοῦ ὁποίου «ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ἀπώτατα εὑρισκομένους συνανθρώπους καὶ πρὸς τοὺς μέλλοντας νὰ ἔλθουν εἶναι ὑψηλοτέρα τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης» καὶ περαιτέρω κατασκευάζει ὁλόκληρον ἐξελικτικὸν σύστημα, ὅπου ζητεῖ νὰ παραστήσῃ τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἀπώτατα εὑρισκομένους ὡς ὑψηλοτέραν βαθμίδα τῆς κλίμακος τῶν ἀξιῶν καὶ ὡς δυσκολωτέραν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν δῆθεν εὐκολωτέραν, κατ᾽ αὐτόν, ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον (Ethik, σ. 440 κ. ἑξ.). Ὀρθῶς δὲ παρετήρησεν ὁ ἔγκριτος θεολόγος Χ. Βάϊνελ, εἰς μὲν τὸν Νίτσε, τὸν Βουνδτ καὶ τὸν Χάρτμανν, ὅτι, ἐφ᾽ ὅσον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ Ματθ. ε´ 43 ἀντιτάσσει σαφῶς τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὴν ἰουδαϊκὴν ἀντίληψιν περὶ ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον, συνδυαζομένης μετὰ μίσους πρὸς τοὺς ἐχθρούς, οἱ ἐν λόγῳ φιλόσοφοι δὲν πράττουν ἄλλο τί, εἰμὴ ἀποδίδουν εἰς τὸν Ἰησοῦν τὴν ὑπ᾽ αὐτοῦ ἀντικρουομένην ἐντολὴν τῶν ἀντιπάλων του, εἰδικώτερον δὲ ὡς πρὸς τὸν Ν. Χάρτμανν παρετήρησεν, ὅτι «ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ θὰ ἐπεθύμουν νὰ τῷ ἀπευθύνω μίαν καὶ μόνην ἐρώτησιν : ποῦ μένει παρ᾽ αὐτῷ ἡ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀγάπη ; Δὲν τὴν εὑρίσκω ἐν τῷ πίνακι τῶν ἀξιῶν του». Πρόκειται προφανῶς, προσθέτομεν ἡμεῖς, περὶ δεινῆς παρεξηγήσεως παρὰ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων φιλοσόφων καὶ ἐν ταὐτῷ περὶ ἀδικίας πρὸς τὴν ἀγάπην ἐκείνην, ἣν διεκήρυξε καὶ ἐφήρμοσε δι᾽ ὅλου τοῦ βίου του ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἐπεκτείνας αὐτὴν καὶ πρὸς τοὺς ἀλλοθρήσκους καὶ ἀλλοεθνεῖς (Ματθ. η´ 5 κ. ἑξ., ιε´ 22 κ. ἑξ.) καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἐχθροὺς (Ματθ. ε´ 43) καὶ διασαφήσας αὐτὴν διὰ τῆς θαυμασίας ἐκείνης παραβολῆς περὶ τοῦ εὐσπλάγχνου Σαμαρείτου (Λουκ. ι´ 30-37), ἱδρύσας νέαν κοινωνίαν τοῦ μέλλοντος (Ματθ. ε´ 17, η´ 11 κ. ἑξ., ιστ´ 18. Πρβλ. Ἰω. θ´ 16), ἐξαποστείλας τοὺς ἀποστόλους του, ἵνα «πορευθέντες μαθητεύσωσι πάντα τὰ ἔθνη» (Ματθ. κη´ 19, 20) καὶ μάλιστα θυσιασθεὶς ὑπὲρ ὅλης τῆς Ἀνθρωπότητος καὶ δὴ ὄχι μόνον τῆς συγχρόνου του, ἀλλὰ καὶ τῆς προγενεστέρας καὶ τῆς μελλούσης (Ματθ. κστ´ 28 : «τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν»). Ἄλλως τε, δὲν εἶναι εὔκολον νὰ νοηθῇ, πῶς ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς συν-

ανθρώπους, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ἐχθροὺς (τὴν πρὸς τοὺς ὁποίους ἀγάπην ἀγνοεῖ ὁ Χάρτμανν), δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς χαμηλοτέρα καὶ εὐκολωτέρα τῆς ἀγάπης πρὸς τὰς μελλούσας γενεὰς καὶ πρὸς τὸ σύνολον τῆς ἀνθρωπότητος.

Πρὸς τὴν τοιαύτην δὲ ἀγάπην πρὸς τοὺς εὑρισκομένους ἀπώτατα, τοπικῶς τε καὶ χρονικῶς, δὲν εἶναι ἄσχετος ἡ ἀντὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον προτίμησις μερικῶν οὐμανιστῶν καὶ φιλανθρώπων σοσιαλιστῶν καὶ ἄλλων τινῶν ὑπὲρ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, τὴν ὁποίαν εὐλόγως θεωρεῖ καὶ ἀποδεικνύει ὡς Ressentiment, ἤτοι ὡς μνησικακίαν καὶ ἐκδίκησιν, ὁ ἐκ τῶν φιλοσόφων βαθύτερον μελετήσας καὶ ἐκτιμήσας τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην σύγχρονος Max Scheler, ὅστις ὡς τοιοῦτο ἀκριβῶς Ressentiment θεωρεῖ προσφυέστατα καὶ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ Νίτσε πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην. Προφανῶς ἰσχύει καὶ ἐνταῦθα κατ' ἀναλογίαν ἡ βαθέως ἐψυχολογημένη παρατήρησις τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου (Α' δ' 19) «ἐάν τις εἴπῃ, ὅτι ἀγαπῶ τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισεῖ, ψεύστης ἐστίν· ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ὃν ἑώρακε, τὸν Θεόν, ὃν οὐχ ἑώρακε, πῶς δύναται ἀγαπᾶν;».

Ἐνταῦθα δὲ πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν καὶ ἄλλην μίαν παρεξήγησιν τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης ἐκ μέρους ἐνίων κοινωνιολόγων καὶ φιλοσόφων, θεωρούντων τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην ὡς ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν δικαιοσύνην καὶ ἀρκουμένων εἰς αὐτὴν τὴν δικαιοσύνην. Ἤδη ὅμως ὁ Ἀριστοτέλης ἀντιδιέστειλεν εὐλόγως τὴν δικαιοσύνην ἀπὸ τῆς φιλίας, ἣν ἐθεώρει πληρεστέραν τῆς δικαιοσύνης (Ἠθικὰ Νικομ. Η' α' 1 κ. ἑξ., θ' 1 κ. ἑξ.). Προκειμένου δὲ περὶ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, δέον νὰ τονισθῇ, ὅτι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ ἀγάπη, ἡ προσφυέστατα χαρακτηριζομένη ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου ὡς «πλήρωμα τοῦ νόμου» (Ρωμ. ιγ' 10), προϋποθέτει ὡς «προβαθμίδα» ἢ μᾶλλον περικλείει ἐν ἑαυτῇ καὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ δὲν εἶναι νοητὴ ἄνευ αὐτῆς, καθ' ὅσον δὲν εἶναι δυνατὸν οὐδὲ ἀληθινὴ δικαιοσύνη νὰ νοηθῇ ἄνευ ἀγάπης, ἥτις εὐρύνει ὄχι μόνον τὴν καρδίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν καὶ τὸν πνευματικὸν ἐν γένει ὁρίζοντα τοῦ ἀνθρώπου, προφυλάσσει τὴν δικαιοσύνην ἀπὸ τοῦ νὰ καταντήσῃ summum jus καὶ summa injuria καὶ ἀνυψώνει τὸ διαφέρον ἡμῶν ἀπὸ τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ σύνολον, συνδυάζουσα οὕτως ἄριστα ἀτομισμὸν καὶ κοινωνισμόν. Ὅθεν, εἶχεν εὐστοχώτατα παρατηρήσει καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς Σοφίας Σολομῶντος (ιβ' 19) «δεῖ τὸν δίκαιον εἶναι φιλάνθρωπον». Πράγματι, λοιπόν, μόνον ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη δικαιοῦται νὰ ἵσταται ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀνθρωπίνων ἠθικῶν ἀξιῶν, ἅτε στηριζομένη ἐπὶ ἐκείνῳ, ὅστις εἶναι αὐτὴ ἡ ἀγάπη, τουτέστι τῷ Θεῷ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. M. Nedoncelle, Vers une philosophie de l'amour, 1946. V. Warnach, Agape, 1951. E. Westermarck, The origin and development of the moral ideas. Γαλλ. ἔκδ. ὑπὸ R. Godet, β' ἔκδ. 1928. M. Scheler, Wesen und Formen der Sympathie, 1923. Τοῦ αὐτοῦ, Liebe und Erkentnis, 1955. Π. Μπρατσιώτου, Τὸ νόημα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, 1956.

ΠΑΝ. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

(Οἰκουμενικὴ κίνησις). Αἱ ἐσπευσμέναι, καὶ δὴ πολεμικαί, ἐκδηλώσεις κύκλων ὁρμητικῶν, εὐτυχῶς ὀλίγων, υἱῶν βροντῆς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μαθητῶν τῆς ἀγάπης, δὲν δύνανται νὰ ἐξυπηρετήσωσι τὴν περὶ τῆς ἑνώσεως ἰδέαν, πιθανὸν δὲ θὰ δυσχεράνωσι τὴν ἐν τῷ μέλλοντι συμμετοχὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν. Ὁ πραγματικὸς φίλος τῆς ἑνότητος τῆς πίστεως καὶ τῆς ἑνώσεως τῶν πάντων ἔχει, πρὸ παντός, ἀγάπην. Χωρὶς ἀγάπης, πᾶσα ἡ πίστις καὶ πᾶσα ἡ γνῶσις οὐδέν ἐστιν, οὐδὲν ὠφελεῖται (Α' Κορ. ιγ' 2-3). Χωρὶς ἀγάπης, ἡ γνῶσις γίνεται πρόξενος ἀπωλείας ἀσθενῶν ἀδελφῶν, δι' οὓς Χριστὸς ἀπέθανε (Ρωμ. ιδ' 15), γίνεται ἁμαρτία εἰς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ εἰς Χριστόν. Διότι ἡ γνῶσις, μόνη, φυσιοῖ, ἡ ἀγάπη οἰκοδομεῖ (Α' Κορ. η' 1). Ἡ δὲ ἕνωσις εἶναι, κυρίως, οἰκοδομὴ καὶ οὐχὶ καθαίρεσις (Β' Κορ. ιγ' 10) καὶ διαίρεσις. Ἀλλ' ἡ ἀγάπη οὐ παροξύνεται. Πάντα στέγει καὶ πάντα ἐλπίζει καὶ πάντα ὑπομένει (Α' Κορ. ιγ' 5-7). Μόνον, λοιπόν, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ὑπομονὴ δύνανται νὰ φέρωσι καρπὸν καλὸν καὶ μένοντα (Ἰωάν. ιε' 16). «Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος, μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης» (Ἐφεσ. δ' 2-3). Εἰς τὸ σοβαρὸν καὶ κατ' ἐξοχὴν ἱερὸν τοῦτο ζήτημα τῆς ἑνώσεως δὲν ἔχουσι θέσιν οἱ ἐγωϊσμοί, ἡ σπουδή, ἡ ὀξύτης, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἔχουσι τὸν λόγον ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ ἀγάπη.

Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ

Ἀγάπη. Ἡ ἐπικρατοῦσα κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας μεταξὺ τῶν χριστιανῶν συνήθεια τῆς τακτικῆς ἢ ἐκτάκτου συνεστιάσεως, συνδεομένης ἴσως μὲ τὴν λειτουργικὴν κλάσιν τοῦ ἄρτου (fractio panis), ἡ ὁποία ἐγίνετο κυρίως πρό, ἐνίοτε ὅμως καὶ μετά, τὰ ἱερὰ αὐτὰ δεῖπνα. Ὁ ὅρος «Ἀγάπη» ἐχαρακτήριζε τὰς συνάξεις αὐτάς, διότι ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸ κεντρικόν των νόημα, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡ συμβολική, ἀλλὰ καὶ ἔμπρακτος εἰκὼν τῆς ἑνούσης τὰ μέλη τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἀγάπης. Ἐξ ἄλλου, σχεδὸν πάντοτε ἡ ἀγάπη εἶχε καὶ σαφῆ φιλανθρωπικὸν χαρακτῆρα, τῆς σχετικῆς συνάξεως γινομένης εἰς τὴν οἰκίαν εὐκαταστάτου τινὸς πιστοῦ, ἰδίοις αὐτοῦ ἐξόδοις, χάριν κυρίως τῶν πτωχῶν ὁμοπίστων του.

Ὡς πρὸς τὴν παλαιότητα τῶν ἀγαπῶν καὶ τὴν συνάφειάν των πρὸς τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, διετυπώθησαν τέσσαρες θεωρίαι μὲ βάσιμον χαρακτῆρα, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ τελευταία τείνει νὰ ἐπικρατήσῃ, χωρὶς νὰ ἐλλείπουν καὶ ἐναντίον της σοβαραὶ ἀντιρρήσεις ἐκ μέρους ἐπιφανῶν συγχρόνων ἐρευνητῶν.

Κατὰ τὴν πρώτην, ἡ ὁποία ἔχει ὡς κρηπίδωμά της τὸ Α' Κορ. ια' 20-34, αἱ ἀγάπαι ἔχουν τὰς ρίζας των εἰς τοὺς πρωΐμους ἀποστολικοὺς χρόνους καὶ ἦσαν ἀνέκαθεν συνηρμοσμέναι πρὸς τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν, λαβοῦσαι τὸ ὄνομά των τὸ ἀργότερον ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ Α' αἰῶνος. Ὁ χωρισμὸς τοῦ μυστηρίου ἀπὸ τὴν συνεστίασιν ἐσημειώθη κατὰ τὸν Β' αἰῶνα, μὲ κυρίας αἰτίας εἴτε τοὺς διωγμούς, εἴτε τὰς ἐκτροχιάσεις ἐκ τοῦ γνησίου πνεύματος τῶν τοιούτων συνάξεων. Τὴν θεωρίαν αὐτὴν προήγαγον καὶ ὑπεστήριξαν ἰδίως συντηρητικοὶ θεολόγοι.

Κατὰ τὴν δευτέραν, προελθοῦσαν ἐκ τῶν ὀρθολογιστικῶν θεολογικῶν κύκλων, ἡ ἀγάπη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχέγονος μορφὴ τῆς τελέσεως τῆς Θείας Εὐχαριστίας, εἶχε δὲ τὴν καταγωγήν της εἰς τὴν Παλαιστίνην. Συγκεκριμένως, ἀπετέλει προεκβολὴν τῆς ἰουδαϊκῆς συνηθείας τοῦ «κιντούς», δηλαδὴ τοῦ ἱεροῦ συμποσίου, τὸ ὁποῖον ἐγίνετο τὴν ἑσπέραν τῆς Παρασκευῆς καὶ εἶχε σαφῶς λειτουργικὸν χαρακτῆρα. Κατὰ παραλλαγὴν τῆς θεωρίας αὐτῆς, οἱ πρῶτοι χριστιανοί, εἰς τὴν Παλαιστίνην, συνέχιζον τὴν ἀγαπητὴν εἰς τὸν Κύριον συνήθειαν τῆς καθημερινῆς «περὶ τὴν τράπεζαν συνάξεως» (Πρβλ. Ματθ. ιη' 20). Ἀργότερον, ἡ «κλάσις τοῦ ἄρτου» καὶ ἡ εἰς αὐτὴν προστεθεῖσα ἐκ τοῦ παυλείου κύκλου εὐλογία τοῦ ποτηρίου ἀπεσπάσθησαν ἐκ τοῦ δείπνου, μεταφερθέντος τοῦ μυστηριακοῦ πυρῆνος εἰς τὰς πρωϊνὰς ὥρας καὶ λαβόντος τὴν μορφὴν τῆς θείας λειτουργίας, διὰ τῆς συνδέσεώς του πρὸς τὴν διδακτικὴν (ἀνάγνωσις τμημάτων τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ κήρυγμα) σύναξιν.

Κατὰ τὴν τρίτην θεωρίαν, αἱ ἀγάπαι ἔχουν μὲν τὴν ἀρχήν των εἰς τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους, ἀλλ' ἦσαν ἀνέκαθεν χωρισμέναι ἀπὸ τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν, τελούμεναι μετ' αὐτήν. Τοῦτο, ὅμως, δὲν ἦτο γενικὸς κανών, ἐνίοτε ἑνουμένων τῶν δύο θεσμῶν. Εἰς τὴν δευτέραν δὲ αὐτὴν περίπτωσιν, τὴν ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος, ἀναφέρεται ὁ Παῦλος εἰς τὸ ια' κεφ. τῆς Α' πρὸς Κορινθίους.

Κατὰ τὴν τελευταίαν θεωρίαν, ἡ ἀγάπη ἀνεφάνη μετὰ τὸ 150 καὶ δὲν ἔχει ἄρα τὴν ἀποδιδομένην εἰς αὐτὴν συνάφειαν πρὸς τὸ μυστήριον. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Antonino Romeo (EC, I, σ. 421-2), «ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης καὶ τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδειχθῇ ἡ ὕπαρξις συνεστιάσεων λειτουργικῶς συνδεομένων μετὰ τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἡ κλάσις τοῦ ἄρτου (Πράξ. β' 42, κ' 7, 11) ἦτο ἡ εὐχαριστιακὴ τελετουργία. Ἔστω καὶ ἂν εἰς τὸ Πράξ. β' 46 ἐπρόκειτο περὶ συνεστιάσεων, δὲν καθίσταται φανερόν, ὅτι αὗται ἦσαν συνδεδεμέναι μετὰ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἀκόμη δὲ ὀλιγώτερον δύναται νὰ στηριχθῇ τοιαύτη ἄποψις διὰ τὰ ἀγαπητικὰ δεῖπνα τοῦ Πράξ. στ' 1-6... Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ Α' Κορ. ια' 20-22 καὶ 33-34, αἱ α', β' καὶ γ' θεωρίαι βλέπουν ἓν λειτουργικὸν ἀδελφικὸν συμπόσιον συνυφασμένον πρὸς τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν καὶ ὅτι δῆθεν ὁ Παῦλος δὲν στηλιτεύει τὸ δεῖπνον αὐτό, οὔτε τὴν εὐχαριστιακήν του σχέσιν. Κατ' ἄλλους ἐρευνητάς, ὅμως, (Batiffol,

ΑΓΑΠΑΙ. Ἐκ τῶν κατακομβῶν Ἁγίου Καλλίστου (Β΄ αἰων) καὶ τῶν Ἁγίων Μαρκελλίνου καὶ Πέτρου (Δ΄ αἰων).

Ladeuze, Thomas, Goossens), οἱ ὁποῖοι φαίνεται, ὅτι βλέπουν ὀρθότερον, οἱ πιστοὶ τῆς Κορίνθου εἶχον εἰσαγάγει ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, πρὸ τοῦ εὐχαριστιακοῦ δείπνου, τὴν συνήθειαν συμποσίου, τὸ ὁποῖον ὁ ἀπόστολος καταδικάζει ὡς «ἀσύγγνωστον κατάχρησιν».

Ὅπως καὶ νὰ ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ἡ ἀγάπη ἐμφανίζεται ὑπὸ πλῆρες φῶς μόλις κατὰ τὰ τέλη τοῦ Β΄ αἰῶνος μὲ τὰ ὅσα ἐκθέτει περὶ αὐτῆς ὁ Τερτυλλιανὸς (Apol. 39), ὁπότε εἶναι συνεστίασις κεχωρισμένη τοῦ μυστηρίου, ἀλλὰ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ Κλήρου. Ἔκτοτε, ἡ ἀγάπη ἔχει καθαρῶς φιλάλληλον χαρακτῆρα, ἡ δὲ λειτουργική της συνάφεια πρὸς τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν καὶ τὰς μνήμας τῶν μαρτύρων εἶναι ἐξωτερικὴ καὶ μὴ ὀργανική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DACL, I, σ. 775-848. H. Lietzmann, Messe und Herrenmahl, Bonn 1926, σ. 197-210. W. Gvossens, Les origines de l' Eucharistie Sacrement et Sacrifice, Gembloux - Paris 1931, σ. 127-46. E. B. Allo, Première Epître aux Corinthiens, Paris 1934. σ. 285-193. A. Arnold, Der Urs[illegible]ung des christlichen Abendmahls im Lichte des neuesten litur[illegible] - geschichtl Forschung, Freiburg i. Br. 1937, J. A. Jungmann, [illegible] Zeitschrift für Katholische Theologie, (Innsbruck) Wien, 75 (1953), σ. [illegible]18 κ. ἑξ.

(Λαογραφία). Τὰ κοινὰ γεύματα ἢ δεῖπνα τῶν πανηγυριῶν, μὲ τὸ κοινὸ συσσίτιο, τὴν εὐλόγησι τοῦ ἱερέως καὶ τὰ ψαλλόμενα τροπάρια, ἔχουν κάποια παραδοσιακὴ σχέσι μὲ τὶς ἀγάπες τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν. Εἶναι γνωστό, ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὶς τακτικὲς συγκεντρώσεις τῶν πιστῶν σὲ κοινὴ τράπεζα, οἱ χριστιανοὶ συνήθιζαν νὰ κάθωνται σὲ κοινὸ δεῖπνο καὶ ὅταν γιόρταζαν τὴ μνήμη ἑνὸς μάρτυρος. Τὸ δεῖπνο αὐτὸ (ποὺ τὸ ἔλεγαν ἀγάπες) ἐπίσης θύμιζε τὰ ἀρχαιότερα περίδειπνα τῶν νεκρῶν καὶ τῶν μνημοσύνων. Τὸ ἴδιο, στὰ νεώτερα χρόνια, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐξακολουθεῖ (σὲ ἐλάχιστα τώρα μέρη) νὰ παραθέτη κοινὸ γεῦμα στοὺς πιστοὺς ἀπὸ σφάγιο τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ μὲ ζυμαρικὰ ἢ ρύζι, προσφερόμενα ὕστερα ἀπὸ τὴ λειτουργία, στὸ ειδικὸ κελλὶ - ἑστιατόριο τὴν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου. Τὸ κοινὸ αὐτὸ τραπέζι, ποὺ λέγεται «κουρμπάνι» (ἀπὸ τὴ θυσία τοῦ σφαχτοῦ), ὄχι μόνο δημιουργεῖ ἕνα θρησκευτικὸ σύνδεσμο στοὺς πιστοὺς ποὺ συντρώγουν, ἀλλὰ κι' ἐξυπηρετεῖ τοὺς φτωχοὺς καὶ ἀπόρους, ποὺ ἔρχονται κάποτε ἐπίτηδες ἐκεῖ γιὰ νὰ χορτάσουν. (Βλ. Παν. Νικήτα, τὸ Λεσβιακὸ Μηνολόγιο, Μυτιλήνη 1953, σ. 39 καὶ 144. Πρβλ. καὶ Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τεύχ. Γ΄, σελ. 28).

Ἀπὸ τὶς ἀγάπες μᾶς ἔχει μείνει καὶ ἡ εὐσεβὴς συνήθεια τῆς κοινῆς προσευχῆς πρὶν ἀπὸ τὸ γεῦμα ἢ τῆς κοινῆς εὐχαριστίας μετά, ποὺ ὁ λαϊκὸς ἄνθρωπος τὴν ἀναπληρώνει καὶ ὅταν εἶναι μόνος του, κάνοντας τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ. «Χωρὶς σταυρὸ νὰ μὴν τρῶς καὶ χωρὶς σταυρὸ νὰ μὴ σηκώνεσαι ἀπὸ τὸ τραπέζι».

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἀγάπη. (Τάξις Λατρείας). Ἑσπερινὸς τῆς Ἀγάπης. «Δευτέρα Ἀνάστασις» — πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς συνηνωμένως μετὰ τῆς θείας λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ψαλλομένης ἀκολουθίας τὸ Μέγα Σάββατον, ἥτις συνήθως ὀνομάζεται «Πρώτη Ἀνάστασις» — καλεῖται ἡ κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν κυριώνυμον ἡμέραν τοῦ Πάσχα ψαλλομένη ἑσπερινὴ ἀκολουθία. Ἐπιτελεῖται δὲ αὕτη, συνήθως, εἰς μὲν τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῆς ἕδρας τοῦ ἐπισκόπου, χοροστατοῦντος τούτου, τὴν 11ην πρωϊνὴν τῆς Κυριακῆς, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς ναοὺς τὴν συνήθη ὥραν τοῦ ἑσπερινοῦ. Προκειμένου ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ ταύτῃ νὰ χοροστατήσῃ ὁ οἰκεῖος ἐπίσκοπος, ἐνδύεται οὗτος τὴν ἀρχιερατικὴν αὐτοῦ στολὴν ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ ἐπισκοπείου, παρισταμένων τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν διακόνων, προενδεδυμένων τὰς οἰκείας αὐτῶν στολάς, καὶ τῶν χορῶν ψαλλόντων ἀργῶς τὸ ἰδιόμελον τοῦ Πάσχα «Ἀναστάσεως ἡμέρα». Ἀκολούθως ὁ ἐπίσκοπος, φέρων τὴν ποιμαντορικὴν αὐτοῦ ῥάβδον καὶ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, κατέρχεται τοῦ ἐπισκοπείου, προπορευομένων λαμπαδούχων, τῶν κρατούντων τὰ ἑξαπτέρυγα καὶ τοὺς φανούς, τῶν χορῶν, ψαλλόντων ἤδη τὸ «Χριστὸς ἀνέστη», τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν διακόνων, κρατούντων δικηροτρίκηρα, μεταβαίνει μεθ' ὅλης αὐτῆς τῆς παρατάξεως εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν καὶ εἰσέρχεται μετὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ Ἱερὸν Βῆμα, ἔνθα, ἀφοῦ ἀποθέσῃ ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον καί, λαβὼν θυμιατόν, θυμιάσῃ αὐτήν, ἐκφωνεῖ, ἱστάμενος πρὸ αὐτῆς, τὸ «Δόξα τῇ ἁγίᾳ καὶ ὁμοουσίῳ». Ὁ ἴδιος λέγει ἐπίσης τὴν μετὰ τὴν μεγάλην συναπτὴν ἐκφώνησιν «Ὅτι πρέπει Σοι πᾶσα δόξα» καὶ εἰς τὸ «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου» ὁ ἴδιος πάλιν θυμιᾷ, προπορευομένων διακόνων μετὰ δικηροτρικήρων (ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ προπορεύεται τοῦ πατριάρχου ὁ πριμικήριος μετὰ διβαμβούλου), τὰς ἁγίας εἰκόνας καὶ ἅπαντα τὸν λαόν, μεθ' ὃ, ἐπανερχόμενος εἰς τὸν σωλέαν, ἵσταται εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ. Ἀναγινώσκει ἐπίσης τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀπὸ τοῦ συνθρόνου ἑλληνιστὶ καὶ τέλος, εἰς τὸ «Χριστὸς ἀνέστη» τοῦ ἰδιομέλου τοῦ στίχου, ἐξέρχεται μετὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν διακόνων τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς πομπῆς τῆς προσελεύσεως ἀπέρχεται τοῦ ναοῦ καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὸ ἐπισκοπεῖον, ἔνθα ποιεῖ τὴν ἀπόλυσιν, ἐν τέλει τῆς ὁποίας οἱ χοροὶ ψάλλουν τὸν πολυχρονισμὸν αὐτοῦ. Ἐκ χειρογράφου τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος τῆς ἐν Ἄθω μονῆς τοῦ Παντελεήμονος ὑπ' ἀριθ. 252, ἔχομεν τὴν πληροφορίαν «ὅτι τὸ ἀρχαῖον μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ λυχνικοῦ ἀνέρχεται ὁ πατριάρχης ἐν τοῖς εὐκτηρίοις τοῦ πατριαρχείου καὶ λέγεται ὑπὸ τοῦ διακόνου ἡ μέλλουσα ἐκτενὴς καὶ ἀναγινώσκει ὁ πατριάρχης τὸ Εὐαγγέλιον τῆς πλευρᾶς τὸ Οὔσης ὀψίας ἕως κεκράτηνται».

Ὁ Ἑσπερινὸς τῆς Ἀγάπης ἄρχεται πάντοτε διὰ τῆς, θέσιν εὐλογητοῦ ἐπεχούσης, δοξολογικῆς εὐλογήσεως «Δόξα τῇ ἁγίᾳ καὶ ὁμοουσίῳ καὶ ζωοποιῷ...», ἣν ἐκφωνεῖ ὁ τελεταρχῶν (ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος), ἱστάμενος πρὸ

τῆς Ἁγίας Τραπέζης καὶ θυμιῶν αὐτήν. Τοῦ χοροῦ ἀποκριναμένου τὸ «Ἀμήν», ὁ τελεταρχῶν ψάλλει εἰς ἦχον πλάγιον α΄ τὸ ἀναστάσιμον τροπάριον «Χριστὸς ἀνέστη» γ΄ καὶ εἶτα, θυμιῶν κύκλῳ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν, ἀπαγγέλλει ἐμμελῶς τοὺς στίχους «Ἀναστήτω ὁ Θεός...» μετὰ τοῦ «Δόξα»«Καὶ νῦν» ἐν τέλει αὐτῶν, τῶν χορῶν ψαλλόντων ἐξ ὑπαμοιβῆς μεθ' ἕνα ἕκαστον τῶν στίχων τὸ «Χριστὸς ἀνέστη»· ἀκολούθως ὁ τελεταρχῶν ψάλλει πλέον γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ αὖθις τὸ «Χριστὸς ἀνέστη», οὗτινος τὸ ἀκροτελεύτιον «καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι...» ψάλλεται ὑπὸ τοῦ α΄ χοροῦ. Εἰς τὸν Ἑσπερινὸν τῆς Ἀγάπης, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἑσπερινοὺς τοὺς ψαλλομένους ἕως τὸ ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς τῆς Διακαινησίμου, ὡς καὶ εἰς τὸν ψαλλόμενον τὸ ἑσπέρας τῆς Τρίτης τῆς ζ΄ ἀπὸ τοῦ Πάσχα ἑβδομάδος (τοῦ Τυφλοῦ), καταλιμπάνονται ὅ τε προοιμιακὸς καὶ τὸ ψαλτήριον. Οὕτω, μετὰ τὸ δεκάκις ψαλλόμενον «Χριστὸς ἀνέστη», λέγονται εὐθὺς τὰ Εἰρηνικὰ καὶ μετὰ τὴν μετ' αὐτὰ ἐκφώνησιν «Ὅτι πρέπει Σοι πᾶσα δόξα...» ἄρχονται οἱ χοροί, ὡς συνήθως, τῶν ἑσπερίων ψαλμῶν «Κύριε ἐκέκραξα πρὸς Σέ...», εἰς τοὺς ς΄ τελευταίους στίχους τῶν ὁποίων ἐπισυνάπτουν ἐφύμνια γ΄ στιχηρὰ ἀναστάσιμα τοῦ β΄ ἤχου καὶ γ΄ ἀνατολικά, εἰς τὸ «Δόξα» τὸ δ΄ ἀνατολικὸν «Τὸν σωτήριον ὕμνον» καὶ εἰς τὸ «Καὶ νῦν» τὸ α΄ θεοτοκίον τοῦ ἤχου «Παρῆλθεν ἡ σκιὰ τοῦ νόμου», οὗ ψαλλομένου γίνεται εἴσοδος μετὰ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Μετὰ τὸ «Σοφία ὀρθοί», ψάλλεται ὑπὸ τοῦ χοροῦ ἢ τῶν ποιησάντων τὴν εἴσοδον πρεσβυτέρων — καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει ὁλόκληρον ἔξω — τὸ «Φῶς ἱλαρόν». Ἀκολούθως ὁ τελεταρχῶν ψάλλει, εἰσοδεύων εἰς τὸ Ἱερὸν Βῆμα, τὸ μέγα προκείμενον «Τίς Θεὸς μέγας», ὅπερ ἐπαναλαμβάνουν καὶ οἱ χοροὶ ἐξ ὑπαμοιβῆς μετὰ τῶν στίχων αὐτοῦ. Τούτου πληρωθέντος, ἐπεύχεται ὁ τελεταρχῶν «Καὶ ὑπὲρ τοῦ καταξιωθῆναι ἡμᾶς...» καί, μετὰ τὰς συνήθεις παρακελεύσεις καὶ ἀντιφωνήσεις τῶν χορῶν, ἀναγινώσκει τὸ Εὐαγγέλιον τῆς πλευρᾶς «Οὔσης ὀψίας...» (Ἰω. κ΄ 19 - 25). Τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' ὅσον τοῦτο καθίσταται δυνατόν, ἀναγινώσκεται εἰς τρεῖς περιόδους (Οὔσης ὀψίας... ἰδόντες τὸν Κύριον. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς... κεκράτηνται. Θωμᾶς εἷς ἐκ τῶν δώδεκα... οὐ μὴ πιστεύσω.) πρῶτον ἑλληνιστί, δεύτερον λατινιστί, τρίτον ἑβραϊστί (Πρβ. Λκ. κγ΄ 38), εἶτα εἰς διαφόρους ἄλλας γλώσσας καὶ ἐν τέλει πάλιν ἑλληνιστὶ ὑπὸ διακόνου ἐκ τοῦ ἄμβωνος. Ἐπακολουθεῖ ἡ ἐκτενὴς κ.λ.π., ὡς συνήθως, καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν τῆς εὐχῆς τῆς κεφαλοκλισίας ψάλλουν οἱ χοροὶ εἰς τὸν στίχον τὸ ἀναστάσιμον στιχηρὸν «Ἡ ἀνάστασίς Σου, Χριστὲ σωτήρ...», τὰ δ΄ στιχηρὰ τοῦ Πάσχα «Πάσχα ἱερόν...» μετὰ τῶν στίχων αὐτῶν καὶ εἰς τὸ «Δόξα» «Καὶ νῦν» τὸ ἰδιόμελον τοῦ Πάσχα «Ἀναστάσεως ἡμέρα» μετὰ τοῦ «Χριστὸς ἀνέστη» τρίς. Εἶτα, καταλιμπανομένης τῆς ᾠδῆς τοῦ Συμεὼν «Νῦν ἀπολύεις» καὶ τοῦ τρισαγίου, ποιεῖ ὁ τελεταρχῶν ἀπὸ τῶν Βημοθύρων διὰ τοῦ «Σοφία» κ.λ.π. τὴν μεγάλην ἀπόλυσιν, ἣν καὶ κατακλείει διὰ τοῦ διαλογικοῦ ἐπισφραγίσματος τοῦ Πάσχα καὶ τοῦ «Χριστὸς ἀνέστη» ἅπαξ. Μετὰ τῆς ἀναστασίμου αὐτῆς ἀκολουθίας τῆς ἀγάπης δύναται νὰ συμψαλῇ καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου τῆς ἡμέρας, ἐφ' ὅσον ὅμως ἡ μνήμη αὐτοῦ ἑορτάζεται ἐπισήμως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ψάλλονται εἰς στίχους η΄ τῶν ἑσπερίων ψαλμῶν στιχηρὰ ἀναστάσιμα γ΄, ἀνατολικὸν ἓν καὶ τοῦ ἁγίου στιχηρὰ δ΄, Δόξα τὸ ἰδιόμελον τοῦ ἁγίου, Καὶ νῦν τὸ α΄ θεοτοκίον τοῦ β΄ ἤχου. Καταλιμπανομένων ὁπωσδήποτε τῶν ἀναγνωσμάτων τοῦ ἁγίου, ψάλλεται εἰς τὸ Δόξα τοῦ στίχου τὸ ἰδιόμελον αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ Καὶ νῦν τὸ «Ἀναστάσεως ἡμέρα» μετὰ τοῦ «Χριστὸς Ἀνέστη» τρίς, εἶτα Δόξα τὸ ἀπολυτίκιον τοῦ ἁγίου, Καὶ νῦν τὸ ὁμόηχον α΄ θεοτοκίον τῶν ἀπολυτικίων. Κατὰ νεωτέραν, ὅμως, διάταξιν τοῦ ἐν χρήσει Τυπικοῦ (Γ. Βιολάκη), ἐλάχιστα ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῆς τάξεως τῶν παλαιοτέρων Τυπικῶν καὶ δὴ τοῦ Τυπικοῦ τοῦ ἁγίου Σάββα, τὸ ἀπολυτίκιον τοῦ ἁγίου ψάλλεται εὐθὺς μετὰ τὸ α΄ «Χριστὸς Ἀνέστη», τὸ ὁποῖον καὶ ἐπαναλαμβάνεται πάλιν ἅπαξ πρὸς ἐπισφράγισιν τοῦ ἀπολυτικίου τοῦ ἁγίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Τυπικὸν Γ. Βιολάκη, Τυπ. Διατ. τοῦ Πενῆρίου § 3, Ἀπρ. 23 §§ 1 καὶ 4, Ἀπρ. 25 § 1, Μαΐου 8 § 10. Τυπικὸν Ἁγ. Σάββα, Κεφ. μστ΄ καὶ Ἀπορούμενα κεφ. με΄ καὶ μστ΄. Δημητριέβσκυ, Τυπικὸν 1, σ. 137, ὑποσ. 1. Γ. Ρήγα, Ζητήματα Τυπικοῦ, Ἀθῆναι 1954, σ. 76 κ.ἑξ.

ΓΕΩΡΓ. Γ. ΜΠΕΚΑΤΩΡΟΣ

(Λαογραφία). «Ἀγάπη τοῦ Πάσχα». Ἔτσι λέγεται ὁ ἑσπερινὸς τῆς ἡμέρας τῆς Λαμπρῆς, ποὺ γίνεται τὸ ἀπομεσήμερο τῆς Κυριακῆς. Τὸν ὀνομάζουν καὶ «Δεύτερη Ἀνάστασι» ἢ «Διπλανάστασι». Τὸ ὄνομα «Ἀγάπη» τὸ πῆρε ἀπὸ τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ χριστιανικοῦ φιλήματος, ποὺ γενικεύεται μετὰ τὴν ἀκολουθία αὐτή, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴ συμβολικὴ ἕνωσι καὶ ἀδέλφωσι τῶν ἐκκλησιῶν, ἀφοῦ διαβάζεται τὸ εὐαγγέλιο σὲ ὅλες τὶς γλῶσσες. Εἶναι ἡ πιὸ λαμπρὴ ἀκολουθία τοῦ Πάσχα, ἐπειδὴ γίνεται μὲ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας καὶ ὁ κόσμος, εὐτυχὴς καὶ καλοφαγωμένος, προσέρχεται στὴν κοινὴ συγκέντρωσι. Εἶναι ὅλοι μὲ τὶς καλύτερες φορεσιές τους, κάνουν τὴν πανηγυρικὴ λιτανεία τῶν εἰκόνων καὶ πλειοδοτοῦν, ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας, ποιὸς θὰ κρατήσῃ τὴν «Ἀνάστασι». Τὸ λάβαρο ἢ ὁ κοντὸς μὲ τὴν Ἀνάστασι εἶναι τὸ πιὸ τροπαιοφόρο σῆμα τῆς γιορτῆς καὶ τῆς ἀνοιξιάτικης ἐποχῆς. Ὁ ἱερεύς, μὲ τὰ λαμπρὰ ἄμφια, εὐλογεῖ καὶ ἀσπάζεται ὅλους. Γέροντες καὶ ἄρρωστοι καὶ μικρὰ παιδιὰ ἔρχονται τώρα στὴν ἐκκλησία, ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ ἔλθουν τὴ νύχτα.

Οἱ ἐκδηλώσεις τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀλληλεγγύης ἀνάμεσα στοὺς πιστοὺς εἶναι πολλές. Τὸ σύνθημα γιὰ τὸ γενικὸ ἀναστάσιμο φίλημα δίνει τὸ δοξαστικὸ τῶν ἀποστίχων μὲ τὸ «ἀλλήλοις περιπτυξώμεθα». Παλιότερα ἐφιλιοῦντο ὅλοι στὰ χείλη, μὲ τὶς φράσεις «Χριστὸς ἀνέστη»—«Ἀληθῶς ἀνέστη». (Ἔτσι ἐξηγοῦνται καὶ οἱ στίχοι τοῦ Σολωμοῦ: «Φιληθῆτε γλυκὰ χείλη μὲ χείλη - πέστε «Χριστὸς ἀνέστη» ἐχτροὶ καὶ φίλοι»). Ὁ παπᾶς μοιράζει ἀπὸ ἕνα κόκκινο αὐγὸ στοὺς ἐνορίτες του, φαίνεται δὲ ὅτι παλιότερα τοὺς κρατοῦσε ὅλους σὲ δεῖπνο (πραγματικὴ ἀγάπη). Ὑπόλειμμα ἴσως τῶν ἀγαπῶν αὐτῶν τῆς Λαμπρῆς (μὲ τὸ κοινὸ τραπέζι) εἶναι καὶ τὸ ἔθιμο μερικῶν κτηνοτροφικῶν τόπων, νὰ φέρνουν στὴν ἐκκλησία καὶ νὰ μοιράζουν φρέσκο τυρὶ στοὺς ἐκκλησιαζομένους. Ἐκδήλωσι ἀγάπης εἶναι ἐπίσης κι' ἡ ἀμοιβαία συγχώρησις τῶν παλιῶν διενέξεων καὶ ἐχθροτήτων (κατὰ τὸ «συγχωρήσωμεν πάντας τῇ Ἀναστάσει»).

Συνήθιζαν ἐπίσης παλιότερα στὸν ἑσπερινὸ τῆς Ἀγάπης νὰ γίνωνται «ἀδελφοποιτοί». Ὁ παπᾶς τοὺς ἐδιάβαζε, τοὺς ὥρκιζε καὶ τοὺς ἔζωνε συμβολικὰ μ' ἕνα κόκκινο ζωνάρι (τὸ χρῶμα τοῦ αἵματος). Ἡ ἡμέρα τῆς Λαμπρῆς ἦταν ἡ καλύτερη ὥρα γιὰ τὴν ἐγγύησι καὶ τὸ δεσμὸ τῆς θετῆς ἀδελφοσύνης τους.

Ἀμέσως ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τῆς ἐκκλησίας, οἱ ἑορτασταὶ χορεύουν στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ ἢ κάνουν ἀγῶνες, κούνιες καὶ σὲ μερικοὺς τόπους καῖνε τὸν Ἰούδα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Γ. Α. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆναι 1957, σ. 173 - 176.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἀγάπη. Μετὰ τῶν ἀδελφῶν της Εἰρήνης καὶ Χιονίας ἢ Χιόνης ἐμαρτύρησεν ἐπὶ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ εἰς Θεσσαλονίκην. Ἡ μνήμη των ἄγεται τὴν 16ην Ἀπρι-

ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΑΓΑΠΗΣ. Τοιχογραφία Μονῆς Βαρλαάμ. Μετέωρα. ΙΣΤ΄ αἰών. Χεὶρ Φράγκου Κατελάνου.

λίου. Εἶναι ἄδηλον ἄν ἐπρόκειτο περὶ παρθένων ἤ ὑπάνδρων. Ὁ πατὴρ των ἦτο εἰδωλολάτρης. Ὅταν ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν πόλιν των τὸ διάταγμα τοῦ διωγμοῦ, κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη (303). Ἀργότερον, ὅμως, ἐπέστρεψαν, ὁπότε συνελήφθησαν καὶ ὡδηγήθησαν πρὸ τοῦ ἄρχοντος Δουλκιτίου. Τὸ κατηγορητήριον ἀναφέρει μετ' αὐτῶν καὶ ἄλλας τρεῖς γυναῖκας, τὴν Κασσίαν, τὴν Φιλίππην καὶ τὴν Εὐτυχίαν, ὡς καὶ ἕνα ἄνδρα, τὸν Ἀγάθωνα. Τὰ αὐθεντικὰ «Ἄκτα» τῆς δίκης των διεσώθησαν εἰς ἑλληνικὸν κείμενον, τὸ ὁποῖον ἐμελετήθη καὶ ἐδημοσιεύθη διὰ πρώτην φορὰν ὑπὸ τοῦ Pio Franchi de' Cavalieri. Ὁ Δουλκίτιος, μὴ δυνηθεὶς νὰ μεταπείσῃ τὰς τρεῖς ἀδελφάς, τὰς κατεδίκασεν εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον (304). Πρὸς τιμήν των εἶχε κτισθῆ βασιλικὴ εἰς Θεσσαλονίκην.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. P. Franchi de' Cavalieri, Nuove note Agiografiche (studi e testi, IX), Roma 1902, σ. 3-9. H. Delehaye, Les passions des martyrs et les genres litterairé Bruxelles 1921, σ. 141-43. LTK, 1, σ. 182.

(Συναξάριον). *Καθ' ὃν χρόνον ὁ ἅγιος μάρτυς Χρυσόγονος ἀπεκεφαλίσθη ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐν ἔτει 295, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ὁμολογίαν πλησίον εἰς τὴν λίμνην ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποίαν ἔμενον αἱ τρεῖς αὗται ἀδελφαί, ἡ Ἀγάπη, ἡ Εἰρήνη καὶ ἡ Χιονία, ὁμοῦ μὲ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ Ζωΐλον, τότε, λέγω, ἐφάνη ὁ ῥηθεὶς ἅγιος Χρυσόγονος εἰς τὸν Ζωΐλον, λέγων αὐτῷ ἐν τῷ ὕπνῳ· ὅτι ἡ Ἁγία Ἀναστασία ἡ Φαρμακολύτρια (ἥτις ἑορτάζεται κατὰ τὴν εἰκοστὴν δευτέραν τοῦ Δεκεμβρίου) μέλλει νὰ συναγωνισθῇ ὁμοῦ μὲ τὰς ἁγίας τρεῖς ἀδελφὰς ταύτας εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ μαρτυρίου. Ταῦτα δὲ μαθοῦσα ἡ Ἀναστασία, ὑπῆγεν εἰς τὰς ἁγίας ταύτας καὶ τὰς ἐχαιρέτησε καὶ ὑπηρέτει αὐτάς. Τοῦτο δὲ ἀκούσας ὁ Διοκλητιανός, ἐπίασεν αὐτὰς καὶ τὰς παρέδωκεν εἰς τὸν ἄρχοντα τῆς χώρας, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐβασανίσθησαν· ἔπειτα δὲ παρεδόθησαν εἰς ἄλλον ἄρχοντα, Σισίνιον ὀνομαζόμενον, ὁ ὁποῖος τὰς μὲν ἁγίας Ἀγάπην καὶ Χιονίαν ἔβαλεν εἰς τὸ πῦρ, τὴν δὲ ἁγίαν Εἰρήνην ἐτόξευσεν εἷς στρατιώτης, τανύσας τὸ τόξον του καὶ ῥίψας τὸ βέλος κατ' αὐτῆς, καὶ οὕτως αἱ μακάριαι τρεῖς ἀδελφαὶ ἀπῆλθον στεφανηφοροῦσαι εἰς τὰ οὐράνια.*

(ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

α΄) Χιὼν τὸ πῦρ ἦν τῇ Χιονίᾳ τάχα,
οὗ συμμετασχεῖν ἠγάπησεν Ἀγάπη.

Εἰς τὴν Εἰρήνην.

β΄). Βέλος σε πέμπει πρὸς τὸν εἰρήνης τό.ον,
ἀφ' αἱμάτων σῶν ἐκμεθυσθέν, Εἰρήνη.
Χιονίην τ' Ἀγάπην ἑκκαιδεκάτῃ κατέκαυσ. .

Ἀπολυτίκιον.

(Ἦχος πλ. α΄. Τὸν συνάναρχον Λόγον).

Ὡς αὐτάδελφοι Κόραι καὶ οὐρανόφρονες, πρὸς εὐσεβείας ἀγῶνας, ὁμονοοῦσαι καλῶς, τὸν ἀρχέκακον ἐχθρὸν κατεπαλαίσατε. Χιονία ἡ σεμνή, σὺν Ἀγάπῃ τῇ κλυτῇ, Εἰρήνη ἡ πανολβία. Καὶ νῦν Χριστὸν δυσωπεῖτε, ἐλεηθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

(ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ)

Ἀγάπη. Μάρτυς, τῆς ὁποίας ἡ μνήμη ἄγεται τὴν 17ην Σεπτεμβρίου. Μία τῶν τριῶν θυγατέρων τῆς ἁγίας Σοφίας (Πίστις, Ἐλπίς, Ἀγάπη), αἱ ὁποῖαι ἐμαρτύρησαν ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ κατὰ τὸ μὴ ἔχον ἱστορικὴν ἀξιοπιστίαν Μαρτύριον (Passio) τοῦ Η΄ αἰῶνος. Τοῦτο διεδόθη ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου ἐκ Μεδιολάνων. Τὰ ὀνόματά των πάντως ἀναφέρονται εἰς τὰ Ὁδοιπορικὰ τοῦ Ζ΄ αἰῶνος, ὡς καὶ εἰς τὸν πάπυρον τῆς Monza. Κατὰ τὰ πρῶτα, αἱ ἅγιαι εἶχον ταφῆ παρὰ τὴν Via Aurelia καὶ κατὰ τὸν δεύτερον παρὰ τὴν Via Latina. Κατά τινα παράδοσιν, τὰ λείψανά των μετεφέρθησαν ἀργότερον εἰς τὴν μονὴν τῆς ἁγίας Ἰουλίας, εἰς Βρεσκίαν τῆς Ἰταλίας. Ὁ κανὼν τῆς ἀκολουθίας των ἐποιήθη ὑπὸ Θεοφάνους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. R. Valentini–Zucchetti, Codice topogr. della città di Roma, II, Roma 1942, σ. 36. G. De Tervarent, Contribution à l'iconog. De Ste Sophie et de ses trois filles, ἐν Anal. Boll. 68 (1950), σ. 419-23.

Ἀγάπη. Χριστιανὴ παρθένος μαρτυρήσασα εἰς Ἀντιόχειαν, μετὰ τῆς ἁγίας Μαρίνης. Ἡ μνήμη της ἄγεται τὴν 3ην Ἀπριλίου. Μνημονεύεται ἐπίσης καὶ ὑπὸ διαφόρους παραλλαγάς, ἤτοι ὡς Ἀγάθη, Ἀγαπητὴ κ.λ.π. Ἡ ἐκδοχή, ὅτι ἐμαρτύρησεν εἰς Ἱσπανίαν, ἐπὶ Δεκίου, εἶναι ἐσφαλμένη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. LTK, 1, σ. 181-2

«Ἀγάπη». Ἑβδομαδιαῖον περιοδικὸν ἐκδιδόμενον εἰς Ἀθήνας ὑπὸ τοῦ Κων. Διαλησμᾶ ἀπὸ τοῦ 1893. Μετὰ τὸ 1897 συνεχωνεύθη μετὰ τοῦ π. «Ἀνάπλασις». Συνεργάται του ὑπῆρξαν ἰδίως οἱ Μιχ. Γαλανὸς καὶ Εὐσέβιος Ματθιόπουλος. Ἡ ὕλη του ἦτο ἐποικοδομητική, ἑρμηνευτική, ἀπολογητικὴ καὶ πολεμική, λογοτεχνική, εἰδησεογραφική, καὶ κριτικὴ τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως καὶ ζωῆς. Κατεπολέμησε τοὺς Μακρακιστάς, προέτεινε τὴν ἵδρυσιν «Πανελληνίου Ἱερογραφικῆς Ἑταιρείας» καὶ ὠργάνωσε καθημερινὰ ἑσπερινὰ θρησκευτικὰ «μαθήματα». Ἴδε καὶ φυλλάδιον «Ἡ πάλη μεταξὺ δύο θρησκευτικῶν ἐφημερίδων, τοῦ «Λόγου» καὶ τῆς «Ἀγάπης», Πάτραι 1894. Ν. Θ. Μ.

«Ἀγάπη». Θρησκευτικὸν καὶ ἠθικοκοινωνικὸν περιοδικόν, ἐκδιδόμενον κατὰ μῆνα εἰς Λευκωσίαν τῆς Κύπρου ἀπὸ τοῦ 1944.

«Ἀγάπη». Μηνιαῖον ἐποικοδομητικὸν περιοδικόν, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Τιμοθέου Χαλόφτη τὸ 1949 (Ἰανουάριος-Αὔγουστος), μὲ κυρίους συνεργάτας τὸν ἀρχιμανδρίτην Παντελεήμονα Μπαρδάκον καὶ τοὺς θεολόγους Β. Μουστάκην καὶ Κ. Κούρκουλαν.

«Ἀγάπη». «Ὀρθόδοξος καὶ ἀγαθοεργὸς» σύλλογος ἐν Πειραιεῖ, ἱδρυθεὶς τὸ 1898 καὶ δρῶν μέχρι σήμερον, κατ' ἔμπνευσιν τοῦ ἐν Ἀθήναις συλλόγου «Ἀνάπλασις» καὶ τοῦ περιοδικοῦ «Ἀγάπη». Σκοπός του εἶναι «ἡ ἐκπλήρωσις καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν δύο θείων ἐντολῶν τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης». Μέσα πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐχρησιμοποίησε: 1) Τὴν λατρευτικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς εὐσεβείας (διοργάνωσις ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν). 2) Τὸν προφορικὸν καὶ γραπτὸν λόγον πρὸς χριστιανικὴν διδασκαλίαν, δηλαδὴ τὴν ἵδρυσιν κατηχητικῶν σχολείων καὶ τὴν ὀργάνωσιν σειρᾶς ἐγκυκλοπαιδικῶν κ.λ.π. διαλέξεων καὶ κηρυγμάτων εἰς ναοὺς καὶ εἰς ἰδίαν αἴθουσαν εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως (συνέβαλεν εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν προπαγανδῶν καὶ τὴν ἐπικράτησιν τῆς Κυριακῆς ἀργίας. Ἵδρυσε «Λαϊκὸν Ἀναγνωστήριον» ἀπὸ τοῦ 1911 θρησκευτικῶν καὶ ἐγκυκλοπαιδικῶν βιβλίων, ἐξέδωκε τὴν ἐφημερίδα «Ἀγάπη» (1917-1918), τὸ βιβλίον «Πολύτιμος Μαργαρίτης» (1911), ἀπολογητικοῦ περιεχομένου, καὶ «Θρησκευτικὸν Ἡμερολόγιον» (1923), ἐποικοδομητικοῦ περιεχομένου. 3) «Τὴν παροχὴν πάσης ὑλικῆς καὶ ἠθικῆς βοηθείας πρὸς πάντα ἔχοντα ἀνάγκην», δηλαδὴ διέθετε τὸ 1)4 τῶν ἐσόδων ὑπὲρ τῶν πτωχῶν. 4) Τὴν ὀργάνωσιν ἐκδρομῶν, ἑορτῶν κ.λ.π., αἱ ὁποῖαι νὰ «συνδυάζωσι τὴν τέρψιν μὲ τὴν πνευματικὴν ὠφέλειαν» (π. χ. προσκύνημα εἰς Ἱεροσόλυμα). Ὁ σύλλογος «Ἀγάπη», κατὰ τὴν α΄ περίοδον (1898-1910), ἠσχολεῖτο κυρίως μὲ τὴν φιλανθρωπίαν (καὶ ἐτιτλοφορεῖτο «φιλόπτωχος»). Κατὰ τὴν β΄ (1910-1932), ἠσχολεῖτο περισσότερον μὲ τὴν διαφώτισιν. Κατὰ τὴν γ΄ 1932 (μέχρι σήμερον), ἐνδιαφέρεται ἰδίως διὰ τὸ κήρυγμα καὶ τὴν κατήχησιν.

Ἡ «Ἀγάπη» συνειργάσθη μετὰ τῆς «Ἀναπλάσεως», ἀπετέλεσε μέλος τῆς «Ἑνώσεως Ὀρθοδόξων Χριστιανικῶν Σωματείων», ἐνίσχυσε τὴν «Χριστιανικὴν Ἀδελφότητα τῶν Νέων» (Πειραιῶς, διάφορον τῆς Χ.Α.Ν.), ὡς καὶ τὴν ὑπὸ τῶν τροφίμων της ἱδρυθεῖσαν «Χριστιανικὴν Ὀργάνωσιν Νέων» Πειραιῶς. Συνειργάσθησαν μετὰ τῆς «Ἀγάπης», πλεῖστοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Παντελεήμων Φωστίνης (νῦν μητροπολίτης Χίου), Μιχαὴλ Κωνσταντινίδης (ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς), Προκόπιος Καλλιοντζῆς (μητροπολίτης Γυθείου), Τιμόθεος Ἀναστασίου (μητροπολίτης Καλαβρύτων), Χρυσόστομος Δημητρίου (μητροπολίτης Ζακύνθου), Γεώργιος Μακρῆς (πρωτοπρεσβύτερος), Μιχαὴλ Γαλανός, Κ. Διαλησμᾶς, Ἐμμ. Φαράντος, Δ. Παπασωτηρίου (θεολόγος) κ.λ.π. Εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ συλλόγου εἰργάσθησαν οἱ Σπ. Μεγαλοοικονόμου, Α. Γιαννακόπουλος, Δ. Στίνης (ἔμποροι), Ἐμμ. Καραγιάννης (ἐμπορορράπτης), Κλεομ. Παπανικολάου (δικηγόρος), Ἰω. Βροντάκης (ἱερεὺς) κ.λ.π.

Ἡ «Ἀγάπη» ἱδρύθη ὑπὸ ὁμάδος ἀστῶν καὶ ἀπηυθύνθη πρὸς μικροαστοὺς καὶ ἐργάτας τοῦ Πειραιῶς, εἰργάσθη δὲ μὲ ἄκρως δημοκρατικὸν πνεῦμα καὶ ἐν ἁπλότητι καὶ «ἀφελότητι καρδίας». Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι αὐτῆς, ἔγραψεν: «Ἐκφράζομεν τὴν ἄκραν εὐαρέσκειαν τῆς Ἐκκλησίας

καὶ τὸν δίκαιον ἀπονέμομεν ἔπαινον (πρὸς τὸν σύλλογον «'Αγάπη»), ἔχοντα σταδιοδρομίαν λαμπρὰν καὶ ἐπιδιώκοντα τὴν ἐξυγίανσιν τῆς κοινωνίας». (Ἴδε : 'Ορθόδοξος ἀγαθοεργὸς σύνδεσμος ἢ «'Αγάπη», ἐν Πειραιεῖ. 'Αναμνηστικὸν Λεύκωμα Εἰκοσιπενταετηρίδος.-'Ημερολόγιον 1924).

Ν. Θ. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ

'Αγαπημονισμός. 'Ενθουσιαστικὴ αἵρεσις, ἱδρυθεῖσα ἐν 'Αγγλίᾳ ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ καὶ κατόπιν ἱερέως 'Ερρίκου 'Ιακώβου Prince (1811-1899), ὁ ὁποῖος, τὸ 1849, ἀνήγγειλε τὸ τέλος τοῦ κόσμου ὡς προσεχὲς καὶ προσείλκυσεν εὐαρίθμους ὀπαδούς, μὲ κέντρον ἓν κοινόβιον ('Αγάπης Μονή). Τὸ 1890 ἡ αἵρεσις ἐτονώθη διὰ τῆς ἐξαπλώσεώς της εἰς τοὺς κύκλους τοῦ Στρατοῦ τῆς Σωτηρίας, ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθε καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Prince, ὀνόματι Smyth-Pigott, ὁ ὁποῖος ἐθεώρει ἑαυτὸν ὡς θεῖον πρόσωπον. 'Ολίγα ἔτη ἀργότερον ἡ αἵρεσις ἔχασε τοὺς περισσοτέρους ὀπαδούς της καὶ ἀπέμεινε μία ἀσήμαντος κοινότης.

'Αγαπήνωρ. Υἱὸς τοῦ 'Αγκαίου, βασιλεὺς τῆς Τεγέας τῆς 'Αρκαδίας καὶ ἀρχηγὸς τῶν 'Αρκάδων εἰς τὴν κατὰ τῆς Τροίας ἐκστρατείαν, ὁδηγῶν 60 πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ 'Αγαμέμνων ('Ομ. 'Ιλ. Β' 603-614). 'Επιστρέφων ἐκ τῆς Τροίας εἰς τὴν πατρίδα του, περιεπλανήθη καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Κύπρον, ὅπου ἵδρυσε τὴν πόλιν Πάφον καὶ ναὸν πρὸς τιμὴν τῆς 'Αφροδίτης (Παυσ. 'Ελλ. Περιήγ. VIII, 5, 2-3. Στράβ. Γεωγρ. XIV, 6, 3, σ. C 683). Κατὰ τὸν 'Απολλόδωρον, ἦτο εἷς ἐκ τῶν μνηστήρων τῆς 'Ελένης ('Απολλοδ. Βιβλ. III, 10, 8). Εἰς αὐτὸν ἐπίσης παρεδόθη, ἐγκεκλεισμένη ἐντὸς κιβωτίου, πρὸς τιμωρίαν ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Φηγέως, οἵτινες εἶχον φονεύσει τὸν 'Αλκμαίωνα κατ' ἐντολὴν τοῦ πατρός των, ἡ ἀδελφή των 'Αρσινόη, μὲ τὴν κατηγορίαν ὅτι τὸν εἶχε φονεύσει αὐτή.

Β. Ι. Κ.

'Αγάπης, Παναγιά. Παρεκκλήσιον παρὰ τὸ χωρίον Βάβλα, κείμενον ἐπὶ ὑψώματος τῶν ὀρέων τοῦ χωρίου Λεύκαρα τῆς ἐπαρχίας Λάρνακος Κύπρου. 'Η Παναγιὰ τῆς 'Αγάπης ἐκτελεῖ τὰ καθήκοντα τῆς παλαιᾶς τῆς νήσου 'Ανάσσης, τῆς 'Αφροδίτης, ἰδίως μὲ τὸ χῶμα ποὺ παίρνουν ἀπὸ ἐκεῖ (Ι. Συκ. 121).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ι. 'Α ν τ ι φ ῶ ν τ ο ς Σ υ κ ο υ τ ρ ῆ, Μοναστήρια ἐν Κύπρῳ, Ε' 'Αγιος Μηνᾶς, Βάβλα, Κυπριακὰ Χρονικά, ἔτος Β', τεῦχος Ε'-Στ', Μάϊος - 'Ιούνιος 1924, σ. 121.

Κ. Π. Κ.

'Αγάπης, φίλημα. Εἶναι ὁ κοινὸς ἀσπασμὸς τῶν πιστῶν κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τοῦ Πάσχα. Τὸν ἀρχίζει ὁ ἱερεὺς μὲ τὸ εὐαγγέλιον εἰς χεῖρας καὶ τὸν ἐκτελοῦν ὅλοι, τοποθετημένοι εἰς σειρὰν ἀπὸ τὸν μεγαλύτερον ἕως τὸν μικρότερον. Τὸ φίλημα τῆς ἀγάπης εἶναι συγχρόνως καὶ φίλημα συμφιλιώσεως ὅλων τῶν ὡς τώρα ἐχθρῶν «ἀλλήλους περιπτυξώμεθα, εἴπωμεν ἀδελφοὶ καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς».

Δ. Σ. Λ.

«'Αγαπήσω Σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου...». Λειτουργικὸς ὕμνος ψαλλόμενος εἰς τὸν ἐν Χριστῷ ἀσπασμὸν τῶν συλλειτουργούντων ἱερέων καὶ ἀρχιερέων, πρὸ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, ἀντὶ τοῦ «Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα...», ὅπερ πρέπει νὰ ψάλλεται. 'Εμελοποιήθη ὑπὸ διαφόρων μουσικοδιδασκάλων εἰς διαφόρους ἤχους. Τὸ ἀρχαιότερον φέρεται εἰς ἦχον βαρύν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἔχει οὕτως :

Ἦχος γα Βαρύς

Α γα πη σω ω Σε ε Κυ ρι ε ε

ε ε η η ι σχυ υ υ υ υ υς μο ου

Τὸ αὐτὸ εἰς ἦχον δεύτερον.

Α γα α πη η η η η η η η ζη η

η η η η η η η η η η η η η η η ζη η α

γα πη σω Σε Κυ υ υ υ ρι ι ε ε ζι

ΣΠΥΡ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ

«'Αγαπηταὶ γυναῖκες». Βλ. Συνείσακτοι.

'Αγαπητίδης Σωτήριος. Ἕλλην οἰκονομολόγος, καθηγητὴς τοῦ Πολυτεχνείου 'Αθηνῶν. 'Εγεννήθη ἐν Σύμῃ (1910), ὅπου καὶ ἀπεφοίτησε τοῦ Γυμνασίου, ἀκολούθως δὲ ἔλαβε τὰ πτυχία τῶν πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν νομικῶν τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν (1931). Μὲ ὑποτροφίαν τοῦ Δαμιρείου Κληροδοτήματος, κατόπιν διαγωνισμοῦ, ἐσπούδασε πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἐπιστήμας εἰς Γαλλίαν καὶ 'Ιταλίαν καὶ ἔλαβε τὸ δίπλωμα τοῦ διδάκτορος τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων (1935). Προσελήφθη εἰς τὸ 'Ανώτατον Οἰκονομικὸν Συμβούλιον καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς θέσεως τοῦ γενικοῦ γραμματέως τούτου (1946). Διετέλεσε γενικὸς γραμματεὺς τοῦ 'Ανωτάτου Συμβουλίου 'Ανασυγκροτήσεως καὶ τοῦ 'Υπουργείου Συντονισμοῦ καὶ ἀπεχώρησε τῆς ὑπηρεσίας τὸ 1952. 'Εκ παραλλήλου, ἐδημοσίευσε διαφόρους ἐπιστημονικὰς μελέτας καὶ ἐξελέγη ὑφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν (1942) καὶ καθηγητὴς ἔκτακτος (1949) καὶ μόνιμος (1952) τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας τοῦ 'Εθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου καὶ τῆς 'Ανωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς. 'Αντεπροσώπευσε τὴν 'Ελλάδα εἰς διεθνῆ συνέδρια εἰρήνης (1946) καὶ ἀνασυγκροτήσεως (1948 - 1949) καὶ ἐγένετο μέλος διεθνῶν ὀργανώσεων (Διεθνὲς 'Ινστιτοῦτον Κοινωνιολογίας, Διεθνὴς Ἕνωσις διὰ τὴν Μελέτην τῶν Πληθυσμικῶν Προβλημάτων).

ΣΩΤ. ΑΓΑΠΗΤΙΔΗΣ

'Ο 'Αγαπητίδης εἶναι ἐκ τῶν πρώτων μελῶν τοῦ «Χριστιανικοῦ Κοινωνικοῦ Κύκλου», εἰς τὸν ὁποῖον εἰσηγήθη διάφορα θέματα. Μελέται του, ἔχουσαι σχέσιν μὲ τὸν χριστιανισμόν, ἐδημοσιεύθησαν : 1) «'Εργασία καὶ Χριστιανισμός» εἰς τὸ βιβλίον τοῦ «Χρ. Κοιν. Κύκλου» «Τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα καὶ αἱ χριστιανικαὶ ἀντιλήψεις». 2) «'Η ἐπίδρασις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας εἰς τὸ ἔργον τοῦ Gide», ἐν π. 'Εκκλησία (1948, σ. 54-55, 68-70). Καὶ 3) «Τὰ χριστιανικὰ πλαίσια τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς», ἐν Πρακτικὰ τοῦ Α' Συνεδρίου 'Ελληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ, 'Αθῆναι, 13-16 Μαΐου 1956, σ. 136-144.

Ν. Θ. Μ.

'Αγαπητικοῦ 'Αγίου, Σπήλαιον. Παρὰ τὴν Πέτραν τοῦ Διγενῆ (εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πάφου τῆς νήσου Κύπρου) ὑπάρχει ἓν μικρὸν σπήλαιον, λελαξευμένον ἐπὶ βράχου, γνωστὸν ὡς σπήλαιον τοῦ 'Αγίου 'Αγαπητικοῦ. Τὸ σπήλαιον τοῦτο, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου διακρίνεται εἷς τάφος, συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς Κύπρου. Συμφώνως πρὸς μίαν πολὺ χαρακτηριστικὴν τοπικὴν παράδοσιν, εἰς τὸ σπήλαιον αὐτὸ κατέφυγον μετὰ τοὺς γάμους των ὁ ἀτρόμητος Διγενὴς καὶ ἡ θρυλικὴ Ρήγαινα τῆς Πάφου. Κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους τὸ σπήλαιον τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἀσκητήριον καὶ ἀφιερώθη εἰς τὸν Ἅγιον 'Αγαπητικόν, ὅστις, κατὰ τὴν παράδοσιν πάλιν, ἦτο ἀσκητής, ὀνομαζόμενος ἀρχικῶς 'Αγαπητὸς καὶ προσονομασθεὶς κατόπιν ὑπὸ τοῦ λαοῦ 'Αγαπητικός, ἐπειδὴ ἐθεωρεῖτο ὑπ' αὐτοῦ προστάτης τῶν ἐρωτευμένων.

Τόσον πολὺ πιστεύουν οἱ ἁπλοϊκοὶ περίοικοι ἄνθρωποι εἰς τὴν θαυματουργικὴν δύναμιν τοῦ 'Αγίου τούτου, ὥστε μεταβαίνουν, οἱ ἐρωτευμένοι ἰδίως, ἐν καιρῷ νυκτός, εἰς τὸ σπήλαιον αὐτοῦ, ἀνάπτουν τὴν ἐκεῖ εὑρισκομένην κανδήλαν ἢ ἓν κηρίον καὶ ἀκολούθως λαμβάνουν χῶμα ἐκ τοῦ σπηλαίου, τὸ ὁποῖον καὶ ρίπτουν ἐντὸς ὑγροῦ, προοριζομένου διὰ τὸν ἀγαπημένον ἢ τὴν ἀγαπημένην, μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ εὕρουν ἀνταπόκρισιν εἰς τὸν ἔρωτα αὐτῶν. Ἄλλοι δὲ πάλιν ρίπτουν τὸ χῶμα τοῦτο, πρὸς τὸν αὐτὸν ἐννοεῖται σκοπόν, εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας τοῦ ἀγαπωμένου προσώπου ἢ εἰς τὸν δρόμον, ἀπὸ ὅπου μέλλει νὰ διέλθη τοῦτο.

Παρομοία ἐνδιαφέρουσα παράδοσις ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ χωρίον τῆς Πάφου Ἄνω 'Αρόδες. Εἰς τὸν βόρειον περίβολον τοῦ ναοῦ τοῦ χωρίου τούτου, τοῦ τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τοῦ 'Αγίου Καλαντίου, εὑρίσκεται λάρναξ, τὴν ὁ-

ποίαν οἱ χωρικοὶ ἀπέδωσαν εἰς τὸν Ἅγιον Ἀγαπητικόν, τὸν ὁποῖον ἀποκαλοῦν καὶ Ἀγαπήτην.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. G. Jeffery, A description of the historic monuments of Cyprus, Nicosia 1918, σ. 404. Γ. Σωτηρίου, Τὰ παλαιοχριστιανικὰ καὶ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου (Ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 6, 1931, σ. 477), σ. 7. R. Gunnis, Historic Cyprus, London 1936, σ. 177. L. Philippou, Paphos, 2nd ed., Nicosia 1949, σ. 26. Ν. Κληρίδη, Λείψανα εἰδωλολατρίας στὴν Πάφο, ἐν Κυπριακαὶ Σπουδαί, ΙΖ' (1953), σ. 75-78. Α. Ταρσούλη, Κύπρος, Α', Ἀθῆναι 1955, σ. 340.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΙΤΣΙΔΗΣ

Ἀγαπητιτζή, Παναγία. Δίδυμος φορητὴ εἰκὼν τῆς Παναγίας ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας Χρυσαλινιωτίσσης, Λευκωσία (Ν. Κλ. πίν. Κ'). Τιμᾶται καθ' ὃν τρόπον οἱ ἅγιοι Ἀγαπητικὸς καὶ Μισητικός. Ἡ Παναγία ἡ Ἀγαπητιτζὴ ἢ Ἑνωτιτζή, οὕτω γνωστὴ εἰς τὰς γυναῖκας τῆς ἐνορίας, κρατεῖ τὸν Ἰησοῦν ἐν τῇ δεξιᾷ της ἀγκάλῃ. Γυνή τις δι' ἐπικλήσεων, κηρίων ἢ λαμπάδων, γονυκλισιῶν ἢ προσκυνημάτων δύναται νὰ προκαλέσῃ, κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν, τὴν ἀγάπην τοῦ ἐγκαταλείψαντος αὐτὴν συζύγου ἢ τοῦ νέου ὃν ἀγαπᾷ ἄνευ ἀνταποκρίσεως ἐκ μέρους του. Δύναται νὰ ἑνώσῃ τὰ διεστῶτα, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ πίῃ ὁ νέος ἢ ὁ ἀνὴρ ὀλίγην κόνιν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς εἰκόνος.

Ἡ ἐν δεξιᾷ Παναγία ἡ Μισητιτζὴ ἢ Χωριστιτζή, ἐστραμμένη πρὸς τὴν ἀντίστροφον τῆς Ἀγαπητιτζῆς κατεύθυνσιν, ἤτοι πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ βλέποντος, ἔχει τὰς ἀντιθέτους τῆς Ἀγαπητιτζῆς ἰδιότητας καὶ ὁμοίας πρὸς τὰς τοῦ Ἁγίου Μισητικοῦ. Εἰς τὴν αὐτὴν εἰκόνα ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν μητέρων καὶ ἡ ἰδιότης τῆς Πουριστιτζῆς, ἤτοι τοῦ ἀπομακρύνειν τὸ κακὸν καὶ τὴν διαφθορὰν ἀπὸ τὰς θυγατέρας των καὶ δὴ τὰς ἐφήβους, διὸ καὶ ἀνάπτουν εἰς αὐτὴν κερὶ καὶ τὴν ἱκετεύουν περὶ τούτου. Περὶ τὸ 1940 ἐπεσκευάσθη ἡ εἰκών, ἐκαλύφθη μὲ ὕφασμα καὶ οὕτως ἔπαυσε τὸ ξύσιμόν της.

Ἡ ὡς ἄνω τριπλῆ λατρευτικὴ τιμὴ ἐνθυμίζει τὴν Ἐπιστροφίαν καὶ Ἀποστροφίαν Ἀφροδίτην τῶν Μεγάρων καὶ τῶν Θηβῶν ἀντιστοίχως, ὡς ἡ τοῦ Ἁγίου Ἀγαπητικοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Μισητικοῦ τὴν τοῦ Ἔρωτος, κατόχου βελῶν ἀγάπης καὶ μίσους. Περαιτέρω ὅμως φαίνεται ἐδῶ ὑποσυνείδητος ἐπιβίωσις τοῦ παναρχαίου ἀρχετύπου τοῦ θεοῦ τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ θεοῦ τοῦ Κακοῦ, ὅστις διήκει ὅλον τὸν θρησκευτικὸν βίον τῆς Ἀρείας κυρίως φυλῆς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ν. Κλ. = Νεάρχου Κληρίδη, Λείψανα εἰδωλολατρίας στὴν Πάφο, Κυπρ. Σπουδαί, ΙΖ' (1952), (ἐξεδόθη τὸ 1954), σ. 78-80.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΚΥΡΡΗΣ

Ἀγαπητός. Ὄνομα πολλῶν Ἀφρικανῶν μαρτύρων, ἀναφερομένων ἀπὸ τὰ μαρτυρολόγια εἰς τρεῖς ἡμερομηνίας (14 Ἰανουαρίου, 24 Μαρτίου καὶ 25 Ἰουνίου). Ἱστορικῶς δὲν εἶναι τίποτε ἐξηκριβωμένον περὶ αὐτῶν.

Ἀγαπητός. Ἅγιος καὶ μάρτυς τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐκ Παλεστρίνα τῆς Ἰταλίας. Κατὰ τὴν λίαν ἀμφιβόλου ἱστορικῆς ἀξιοπιστίας παράδοσιν, ἐτελειώθη ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, εἰς ἡλικίαν 15 ἐτῶν. Εἰς τὸν τόπον τῆς ταφῆς του (σήμερον Le Quadrelle) ἱδρύθη τὸν Δ' αἰῶνα βασιλική, ἀνακαλυφθεῖσα τὸ 1864. Ἐπίσης, τὸν Ε' αἰῶνα, ὑπῆρχε ναὸς ἐπ' ὀνόματί του εἰς Ρώμην. Τὸ Ἱερωνυμιανὸν Μαρτυρολόγιον ὁρίζει τὴν μνήμην του τὴν 18ην Αὐγούστου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. EC, I, σ. 427.

Ἀγαπητός. Εἷς, καὶ κατά τινας ἐρευνητὰς δύο ἢ καὶ τρεῖς ἐπίσκοποι Ραβέννης. Βεβαιότης ὑπάρχει περὶ ἑνός, τοῦ δεκάτου ἐπισκόπου τῆς πόλεως αὐτῆς, ζήσαντος περὶ τὰ τέλη τοῦ Β' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶνος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 902.

Ἀγαπητός. Ἐπίσκοπος Συναοῦ, ὅσιος καὶ ὁμολογητής, ἑορταζόμενος τὴν 18ην Φεβρουαρίου, κατὰ δὲ κώδικας τῆς συνοδικῆς βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας τὴν 12ην. Ἐκ τούτων ἐδημοσίευσεν ὁ Κεραμεὺς τὸν βίον καὶ τὴν ἀκολουθίαν. Ἐγεννήθη εἰς Καππαδοκίαν τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Γ' αἰῶνος καὶ τυχὼν εὐσεβοῦς ἀνατροφῆς ἐκ μέρους τῶν γονέων του, εἰσῆλθεν εἰς μεγάλην τινὰ μονήν, κειμένην παρὰ τὴν πόλιν Συναόν, ὅπου ἡ ἀρετή του ὑπῆρξε τόση, ὥστε νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν τὸ χάρισμα τοῦ θαυματουργεῖν καὶ προφητεύειν. Ὁ Λικίνιος (307 - 323) τὸν κατέταξε διὰ τῆς βίας εἰς τὸν στρατὸν λόγῳ τῆς ἐξαιρετικῆς εὐρωστίας του. Ἀκολούθως, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος τὸν ἄφησε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν μονήν του, ἐξ ἧς ἡ Ἐκκλησία τὸν ἀπέσπασε, διότι τῆς ἦτο χρήσιμος ἐντὸς τοῦ κόσμου. Χειροτονηθεὶς ἱερεὺς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Συναοῦ τῆς Φρυγίας, διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον, ἀποθανόντα. Ἀπεβίωσεν εἰς μεγάλην ἡλικίαν, ὁσίως βιώσας καὶ πολλὰ θαύματα ἐπιτελέσας.

Ὁ Ἀγαπητὸς οὗτος συγχέεται πρὸς ὁμώνυμόν του ἐπίσκοπον Συννάδων τῆς Φρυγίας, ἐπίσης θαυματουργὸν καὶ ἑορταζόμενον τὴν 18ην Φεβρουαρίου ἢ τὴν 24ην Μαρτίου, κατὰ τὰ διάφορα συναξάρια. Κατὰ τὸν Σουΐδαν, ἀντλήσαντα ἀπὸ ἀπολεσθὲν τμῆμα τοῦ ἔργου τοῦ Εὐσεβίου, ὅτε ὁ Ἀγαπητὸς ἦτο στρατιώτης ἐκινδύνευσε νὰ θανατωθῇ ὑπὸ τοῦ Μαξιμίνου, γεγονὸς παράλληλον πρὸς συμβὰν κατὰ τὴν στρατιωτικὴν θητείαν τοῦ προηγουμένου Ἀγαπητοῦ. Κατὰ τὸν Φώτιον, οὗτος ἦτο Ἀρειανός.

Κατὰ τὸν Κεραμέα, ὁ Ἀγαπητὸς ὑπῆρξεν εἷς καὶ ὁ αὐτὸς εἰς τὰς δύο περιπτώσεις καὶ ἐπρόκειτο περὶ Ἀρειανοῦ ἐπισκόπου. Ἡ πραγματική του ἕδρα ἦτο ἡ πόλις Συναός. Ἡ ἐκδοχή, ὅμως, αὐτὴ δὲν εὐσταθεῖ κατ' ἀναντίρρητον τρόπον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Σουΐδα, Λεξικόν. Φωτίου, Μυριόβιβλος, κῶδιξ XL, Βερολῖνον 1824, σ. 8 (καὶ PG LXV, 460). Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀγαπητοῦ, ἐπισκόπου Συναοῦ, ἐν Varia Graeca Sacra, Σμπόρνικ γκρεσέσκιϊ νεϊσντάνουκ μπογκοσλόφσκιϊ τέκστωφ IV - XV βιέκεφ, Πετρούπολις 1909, σ. 114 - 129 (ἐκ τοῦ κώδ. 376). Αὐτόθι, σ. 130 - 140, Ἀκολουθία εἰς τὸν Ἅγιον Ἀγαπητόν, ἐπίσκοπον Συναοῦ (ἐκ τοῦ κώδ. 294) [ποιηθεῖσα ὑπὸ Ἰωσὴφ τοῦ ὑμνογράφου]. Delehaye, Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris, σ. 473 - 474, 991. Δουκάκη, Μέγας Συναξαριστής, Φεβρουάριος. ACT. SS., Mart., III, σ. 478 - 479. DHGE, I, σ. 883 - 885.

(Συναξάριον). *Οὗτος ὁ ἅγιος Ἀγαπητὸς ἦτον κατὰ τοὺς χρόνους Διοκλητιανοῦ, ἐν ἔτει σζη', καταγόμενος ἀπὸ τὴν Καππαδοκίαν, τὴν νῦν λεγομένην Καραμανίαν, χριστιανῶν γονέων υἱός. Ὅτε δὲ ἦτο νέος κατὰ τὴν ἡλικίαν, ἐπῆγεν εἰς ἕνα μέγα μοναστήριον ἀπὸ τὰ ἐκεῖ εὑρισκόμενα, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκοντο ἕως χίλιοι μοναχοί. Ἀπὸ αὐτοὺς δὲ συναθροίσας διαφόρους ἀρετάς, ὡς ἡ μέλισσα συναθροίζει τὰ διάφορα ἄνθη, ἐστάθη δόκιμος ἐργάτης τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου καὶ κατέφθειρε τὸ σῶμα του μὲ νηστείαν καὶ ἀγρυπνίαν καὶ μὲ τὴν τῶν ἄλλων ἐγκράτειαν. Εἰς διάστημα γὰρ ὀγδοήκοντα ὁλοκλήρων ἡμερῶν, ἔτρωγε μόνον φλούδια τῶν λουπιναρίων καὶ στάκτην ἀντὶ ψωμίου. Ἀλλὰ καὶ τὸν ὕπνον ἐνίκησε, καθόσον εἶναι δυνατὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Οὗτος ὁ ὅσιος ἦτον εὔχρηστος καὶ ἐπιτήδειος εἰς τὰς ὑπηρεσίας τῶν ἀδελφῶν τοῦ μοναστηρίου καὶ ὅλους τοὺς μοναχοὺς ὠνόμαζεν αὐθέντας του καὶ ὡς δεσπότας αὐτοὺς ἐνόμιζεν. Ὅθεν καὶ ἠξιώθη νὰ λάβῃ παρὰ Θεοῦ τῶν θαυμάτων τὴν χάριν. Διὰ προσευχῆς του γὰρ μόνης ἐθανάτωσεν ἕνα δράκοντα καὶ ἰάτρευσε μίαν παρθένον ὑπὸ ἀσθενείας φθειρομένην. Ὅθεν ἐκ τούτων ἠγαπᾶτο ἀπὸ ὅλους καὶ ἐθαυμάζετο. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ βασιλεὺς Λικίνιος, μαθὼν διὰ τοῦτον τὸν ἅγιον, ὅτι εἶναι ἀνδρεῖος εἰς τὸ σῶμα, ἐπῆρεν αὐτὸν καὶ μὴ θέλοντα καὶ τὸν συναρίθμησε μὲ τοὺς στρατιώτας του. Ὁ δὲ ἅγιος, καὶ ἐκεῖ εὑρισκόμενος, δὲν ἀμελοῦσε τοὺς ἀσκητικοὺς ἀγῶνας, ἀλλὰ καὶ τὰς στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας ἐποίει ἀνελλιπῶς πως καὶ τοὺς συνηθισμένους κόπους τῆς ἀσκήσεως ἠκολούθει. Οὐ μόνον δὲ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀνιάτους καὶ θανατηφόρους ἀσθενείας ἰάτρευεν ὁ ἀοίδιμος, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν ἀλόγων καὶ βοδιῶν καὶ παντὸς ἄλλου ζώου, μὲ μόνην τὴν ἐπιφάνειάν του καὶ παρουσίαν. Ἐπειδὴ δὲ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν εἶδεν ὁ ἅγιος οὗτος νὰ τιμωροῦνται δυνατὰ διὰ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ οἱ τοῦ Χριστοῦ καλλίνικοι μάρτυρες Βικτωρῖνος καὶ Δωρόθεος καὶ Θεόδουλος καὶ Ἀγρίππας, ἠθέλησε καὶ αὐτὸς νὰ γένῃ κοινωνὸς τοῦ μαρτυρίου των. Ὅθεν, ἀφοῦ ἐκεῖνοι ἀποκεφαλισθέντες ἐτελειώθησαν καὶ ἔλαβον τοὺς στεφάνους τῆς ἀθλήσεως, τότε καὶ οὗτος ὁ μακάριος Ἀγαπητὸς ἐκτυπήθη μὲν μὲ τὸ κοντάρι, διεφυλάχθη ὅμως ἀβλαβὴς διὰ σωτηρίαν πολλῶν. Ὅταν δὲ ὁ Λικίνιος ἐβγῆκεν ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔλαβεν ὅλην τὴν βασιλείαν τῶν Ρωμαίων, τότε συνέβη ἡ ἀκόλουθος ὑπόθεσις.*

Ἕνας δοῦλος τοῦ βασιλέως, χρήσιμος εἰς ὑπηρεσίας, ἐδαιμονίσθη ἀπὸ πνεῦμα ἀκάθαρτον, ἐφώναζε δὲ καὶ ἐκάλει κατ' ὄνομα τὸν ἅγιον τοῦτον Ἀγαπητόν. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἔφερε τοῦτον εἰς τὸ παλάτι, καὶ εὐθὺς ὅπου ἐπροσευχήθη, ἐδιώχθη ὁ δαίμων καὶ ἔλαβεν ὁ δοῦλος τὴν ἰατρείαν. Ὁ δὲ ἅγιος ἄλλην χάριν δὲν ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν βασιλέα, πάρεξ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν τέχνην καὶ νὰ ὑπάγῃ εἰς

τὴν ἀγαπημένην του ἡσυχίαν. Καὶ εὐθὺς ὁ βασιλεὺς ἐπένευσεν εἰς τοῦτο. Ἀφοῦ δὲ ἐγύρισεν ὁ ἅγιος εἰς τὴν ἡσυχίαν του, ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Συνάου, ἥτις κοινῶς Συναοῦ ὀνομάζεται καὶ εὑρίσκεται εἰς τὴν μεγάλην Φρυγίαν μεσόγειος, κατὰ τὸ τέλος τῆς Βιθυνίας, τεσσαράκοντα μίλια ἀπέχουσα τῆς Νικαίας καὶ τιμημένη μὲ θρόνον ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν Ἱεραπόλεως Μητροπολίτην, ἐπῆρε τὸν ἅγιον τοῦτον καὶ μὴ θέλοντα ἐχειροτόνησεν αὐτὸν ἱερέα· καὶ ἀφοῦ μετ' ὀλίγον καιρὸν ἐκεῖνος ἐτελεύτησεν, ὁ μέγας οὗτος ἐχειροτονήθη Συναοῦ ἐπίσκοπος μὲ ψῆφον Θεοῦ καὶ τῶν ἱερέων καὶ ὅλου τοῦ λαοῦ.

Εὐθὺς δὲ ἅμα ἔγινεν Ἀρχιερεύς, ἔκαμνε μεγαλύτερα θαύματα καὶ τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος ἠξιώθη. Εἰς ἀπόδειξιν δὲ τῶν λεγομένων καθαράν, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ἐδῶ τινὰς προφητείας καὶ θαυματουργίας, τὰς ὁποίας ἐποίησεν ὁ ἅγιος. Μία γυνή, ἀκούσασα περὶ τοῦ ἁγίου τούτου καὶ ἀγαπῶσα νὰ ἀπολαύσῃ τὴν εὐλογίαν του, ἐπῆγεν εἰς αὐτόν. Βλέποντας δὲ αὐτὴν ὁ ἅγιος, τῇ εἶπεν ὅλα ὅσα ἔπραξεν ἀπὸ παιδιόθεν καί, νουθετήσας αὐτὴν καὶ ὠφελήσας, τὴν ἀπέστειλεν. Καὶ ἕνα διάκονον εὑρισκόμενον εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Θράκης καὶ ἐλθόντα πρὸς αὐτὸν εὐλογίας χάριν, τὸν ἤλεγξεν ὁ ἅγιος, ὅτι ἔφθειρε μίαν παρθένον. Δαμιανοῦ δὲ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Σιλανδέων (ἔστι δὲ ἡ Σίλανδος πόλις εὑρισκομένη ἐν Λυδίᾳ) τὰ χωράφια, ὁ παραρρέων ποταμός, ὅστις ἔτρεχε τὸν χειμῶνα, τὰ ἠφάνιζεν. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀγαπητὸς διὰ προσευχῆς του ἐγύρισε τὸν ποταμὸν ἀπὸ ἄλλον τόπον καὶ οὕτως ἔμειναν ἀβλαβῆ τὰ τοῦ ἐπισκόπου χωράφια. Καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ ἐποίησεν ὁ ἅγιος θαύματα, τὰ ὁποῖα περιέχει ἡ κατ' αὐτὸν ἱστορία, περισσότερα ὄντα ἀπὸ ἑκατόν. Οὗτος καὶ μὲ μόνον τὸ πιάσιμον τῆς χειρός του καὶ μὲ μόνην τὴν σκιὰν τοῦ σώματός του καὶ μὲ μόνον τὸν λόγον του πάθη ἰάτρευσεν ἀνίατα. Καλῶς οὖν καὶ θεοφιλῶς πολιτευσάμενος καὶ πλήρης ἡμερῶν γενόμενος, ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ.

(ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

Ὃν ἠγάπησας, Ἀγαπητέ, Δεσπότην,
οὗτος καλεῖ σε πρὸς τόπους, οὓς ἠγάπας.

Ἀγαπητός. Ἐπίσκοπος Συννάδων τῆς Φρυγίας, ἐπὶ Θεοδοσίου Β'. Περὶ αὐτοῦ ποιεῖται λόγον ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης (Ἐκκλ. Ἱστ. VII, γ', PG LXVII, σ, 741-742). Κατ' ἀρχὰς ἦτο πνευματομάχος, ἀλλ' ὅτε ἀπουσίασεν ὁ ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος τῆς πόλεως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀνηγορεύθη οὗτος ἐπίσκοπος, ὁμολογήσας τὸ «ὁμοούσιον» καὶ ἀναγνωρισθεὶς ὀλίγον ἀργότερον ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀττικοῦ (406-425).

Ἀγαπητός. Μητροπολίτης Ρόδου, κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα. Τὸ ὄνομά του φέρεται μεταξὺ τῶν ὑπογραφῶν εἰς τὴν ἐγκύκλιον τοῦ Γενναδίου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῆς σιμωνίας (459). Ἐπίσης σώζεται ἐπιστολή του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Α', ἔνθα ἐξαίρει τὸ ὀρθόδοξον τῶν ἀποφάσεων τῆς Χαλκηδόνος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Mansi VII, σ. 580-583, 917.

Ἀγαπητός. Διάκονος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συγγράψας ἐγκώμιον εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανόν, ἀποτελούμενον ἐξ 72 κεφαλαίων καὶ γέμον ἐξεζητημένων κολακειῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. PG LXXXVI, σ. 1163-1186.

Ἀγαπητὸς Α'. Πάπας Ρώμης (535-536). Προήρχετο ἐξ ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας. Ὁ πατήρ του Γορδιανὸς ἦτο ἱερεύς. Ἀρχιδιάκονος τοῦ Ἰωάννου Β', διεδέχθη αὐτόν, πιθανώτατα διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς μερίδος τοῦ Διοσκούρου. Οὗτος εἶχεν ἐκλεγῆ πρὸ πέντε ἐτῶν ὡς ἀντίπαλος ἐπίσκοπος τοῦ Βονιφατίου Β' (530-32), ἀλλ' ἀπέθανεν ἐνωρὶς καὶ ὁ Βονιφάτιος κατώρθωσε νὰ προσεταιρισθῇ πολλοὺς τῶν ὀπαδῶν του. Ὁ Ἀγαπητός, ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον, ἐφρόντισε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ὁμόνοιαν εἰς τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαόν, ἐνδιεφέρθη δὲ καὶ διὰ ζητήματα προασπίσεως τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς διάφορα σημεῖα τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. Οὕτω, δεχθεὶς ἀντιπροσωπείαν τῶν Ἀφρικανῶν ἐπισκόπων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν συνέλθει εἰς σύνοδον τὸ 535, εἰς Καρχηδόνα, προσεπεκύρωσε τὴν ἀπόφασίν των, ὅπως οὐδεὶς Ἀφρικανὸς κληρικὸς γίνεται δεκτὸς εἰς τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ἂν δὲν εἶχε κανονικὰ διαπιστευτήρια, συνέστησε δὲ νὰ μὴ δίδεται ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα εἰς οἱονδήποτε μεταστρεφόμενον Ἀρειανόν. Ἀντεμετώπισεν ὡσαύτως τὸν μονοφυσιτικὸν κίνδυνον, διὰ σθεναρᾶς δραστηριότητος. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπατριάρχευεν ὁ προστατευόμενος τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας Ἄνθιμος ὁ ἀπὸ Τραπεζοῦντος. Ὁ Ἀγαπητὸς μετέβη εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ συμπαραστατούμενος ὑπὸ ἀκραιφνῶν ὀρθοδόξων, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανόν, ὅπως μὴ κωλύσῃ τὴν ἀποπομπὴν τοῦ ὑπόπτου τὸ φρόνημα Ἀνθίμου. Ὁ Ἰουστινιανὸς κατ' ἀρχὰς ἀντέδρασεν, ἀλλά, πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Ἀγαπητοῦ, ὑπεχώρησε τέλος καὶ τοῦ ἄφησεν ἐλευθερίαν κινήσεων. Τότε ὁ Ἀγαπητὸς ἀπήτησεν ἀπὸ τὸν Ἄνθιμον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Τραπεζοῦντος, μὴ δεχθέντος δὲ αὐτοῦ, τὸν καθήρεσε καὶ τὸν ἀντικατέστησε διὰ τοῦ ἱερομονάχου Μηνᾶ (13 Μαρτίου 536). Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὅμως ἠσθένησε βαρέως καὶ ἀπέθανε τὴν 22αν Ἀπριλίου εἰς Κωνσταντινούπολιν, κηδευθεὶς μεγαλοπρεπῶς. Τὸν ἑπόμενον Σεπτέμβριον τὸ λείψανόν του μετεφέρθη εἰς Ρώμην καὶ ἐτάφη εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Πέτρου. Ἡ μνήμη του ἄγεται, ὑπὸ μὲν τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τὴν 17ην Ἀπριλίου, ὑπὸ δὲ τῆς δυτικῆς, τὴν 20ὴν Σεπτεμβρίου, ἡμέραν τῆς ταφῆς του εἰς Ρώμην.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. L. Duchesne, L' Eglise au VI siècle, Paris 1925, σ. 93-7. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, Ἀθῆναι 1930, σ. 86,175.

Ἀγαπητὸς Β'. Πάπας Ρώμης (946-955). Ὁ πρὸ τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον βίος του, ὡς καὶ ἡ καταγωγή του εἶναι ἄγνωστοι. Διεδέχθη τὸν Μαρῖνον Β' εἰς ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κοσμικὴ ἰσχὺς τῆς παπωσύνης εἰς τὴν Ρώμην ἦτο λίαν περιωρισμένη. Εἰς τὴν πόλιν ἤσκει κυριαρχικὰ δικαιώματα ὁ Ἀλβέριχος Β', ὡς πατρίκιος καὶ πρῖγκιψ ἀπὸ τοῦ 932, ἐνδιαφερόμενος πολὺ καὶ διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα. Τὸ 950, ὁ Βερεγγάριος Β', μετὰ τὸν ἀπρόοπτον θάνατον τοῦ Λοθαρίου τῆς Προβηγγίας, ἐστέφθη βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπεδίωξε νὰ νυμφεύσῃ τὸν υἱόν του Ἀδαλβέρτον μὲ τὴν χήραν τοῦ Λοθαρίου Ἀδελαΐδα, ἡ ὁποία ὅμως ἠρνήθη, καλέσασα εἰς Ἰταλίαν τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Ὄθωνα Α'. Οὗτος διῆλθε τὰς Ἄλπεις, ἐνυμφεύθη τὴν Ἀδελαΐδα εἰς Παβίαν καὶ ἀπέστειλε πρέσβεις εἰς Ρώμην διὰ νὰ διαπραγματευθοῦν τὴν στέψιν του ὡς βασιλέως ἐκεῖ. Ἀλλ' ὁ Ἀγαπητὸς ἠρνήθη, ὑπακούων εἰς τὸν Ἀλβέριχον. Ἐν τούτοις, ἔδειξε καλὰς διαθέσεις πρὸς τὸν Ὄθωνα, παρασχὼν ἀρκετὰ δικαιώματα εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν γερμανικὸν κλῆρον. Ὁ Ἀγαπητὸς ἐνδιεφέρθη ζωηρῶς διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ μοναστικοῦ βίου εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Ρώμης, ἀναδιοργανώσας παλαιὰ καὶ κτίσας νέα κοινόβια. Τὸ 954, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Ἀλβέριχος ὑπεχρέωσε τὸν κλῆρον καὶ τοὺς εὐγενεῖς νὰ ὁρκισθοῦν, ὅτι θὰ ἐξέλεγον τὸν 18ετῆ υἱόν του Ὀκταβιανὸν ὡς διάδοχον τοῦ Ἀγαπητοῦ. Ὁ Ἀγαπητὸς ἀπέθανε τὸ ἑπόμενον ἔτος καὶ ἐτάφη ὄπισθεν τῆς ἀψῖδος τῆς λατερανῆς βασιλικῆς, διεδέχθη δὲ αὐτὸν πράγματι ὁ Ὀκταβιανὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννης ΙΒ', καταισπιλώσας διὰ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας του τὸν θρόνον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Langen, Geschichte der Römischen Kirche von Nikolaus I bis Gregor VII, Bonn 1892, σ. 334-336. DAC I, σ. 890-92. E. Amann, ἐν Histoire de l' Eglise τῶν A. Fliche καὶ V. Martin, VII, Paris 1940, σ. 41-44.

Ἀγαπητός. Ὅσιος καὶ ἀνάργυρος θαυματουργὸς ἰατρός, μονάσας εἰς τὴν λαύραν Πετσέρσκαιϊα καὶ ἑορταζόμενος ὑπὸ τῶν Ρώσων τὴν 1ην Ἰουνίου. Ἔζησε τὸν Ι' αἰῶνα.

Ἀγαπητός. Προσαγόρευσις πολὺ κοινὴ σήμερα στοὺς ἑλληνικοὺς χαιρετισμοὺς καὶ στὴν ἀλληλογραφία, ποὺ τὴν πρωτοβρίσκουμε σὲ συχνὴ χρῆσι μέσα στὴν Κ. Διαθήκη («ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός», Ματθ. γ' 17, «ὡς τέκνα μου ἀγαπητά», Α' Κορ. δ' 14, «Διόπερ, ἀγαπητοί μου», Α' Κορ., ι' 14 κ.ἄ.). Ἡ Ἐκκλησία τὴν ἐχρησιμοποίησε συχνὰ («Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά») κι' ἀπὸ τότε ἔμεινε. Ὑπάρχει καὶ βαφτιστικὸ ὄνομα «Ἀγαπητός», τόσο στὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμο, ὅσο καὶ στὸν χριστιανικό.

Δ. Σ. Λ.

Ἀγαπητὸς Μιχαήλ. Κρὴς ἱερεύς, διδάσκαλος καὶ ἁγιογράφος. Κατέφυγεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πατρίδος του ὑπὸ τῶν Τούρκων (1669). Ἐλθὼν εἰς τὴν νῆσον, ἔφερε διαφόρους κρητικὰς εἰκόνας. Ὑπῆρξεν ἐφημέριος τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Σαράντα καὶ διδάσκαλος τῆς ἁγιογραφίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

τὴν ἀγαπημένην του ἡσυχίαν. Καὶ εὐθὺς ὁ βασιλεὺς ἐπένευσεν εἰς τοῦτο. Ἀφοῦ δὲ ἐγύρισεν ὁ ἅγιος εἰς τὴν ἡσυχίαν του, ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Συνάου, ἥτις κοινῶς Συναοῦ ὀνομάζεται καὶ εὑρίσκεται εἰς τὴν μεγάλην Φρυγίαν μεσόγειος, κατὰ τὸ τέλος τῆς Βιθυνίας, τεσσαράκοντα μίλια ἀπέχουσα τῆς Νικαίας καὶ τιμημένη μὲ θρόνον ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν Ἱεραπόλεως Μητροπολίτην, ἐπῆρε τὸν ἅγιον τοῦτον καὶ μὴ θέλοντα ἐχειροτόνησεν αὐτὸν ἱερέα· καὶ ἀφοῦ μετ' ὀλίγον καιρὸν ἐκεῖνος ἐτελεύτησεν, ὁ μέγας οὗτος ἐχειροτονήθη Συναοῦ ἐπίσκοπος μὲ ψῆφον Θεοῦ καὶ τῶν ἱερέων καὶ ὅλου τοῦ λαοῦ.

Εὐθὺς δὲ ἅμα ἔγινεν Ἀρχιερεύς, ἔκαμνε μεγαλύτερα θαύματα καὶ τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος ἠξιώθη. Εἰς ἀπόδειξιν δὲ τῶν λεγομένων καθαράν, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ἐδῶ τινὰς προφητείας καὶ θαυματουργίας, τὰς ὁποίας ἐποίησεν ὁ ἅγιος. Μία γυνή, ἀκούσασα περὶ τοῦ ἁγίου τούτου καὶ ἀγαπῶσα νὰ ἀπολαύσῃ τὴν εὐλογίαν του, ἐπῆγεν εἰς αὐτόν. Βλέποντας δὲ αὐτὴν ὁ ἅγιος, τῇ εἶπεν ὅλα ὅσα ἔπραξεν ἀπὸ παιδιόθεν καί, νουθετήσας αὐτὴν καὶ ὠφελήσας, τὴν ἀπέστειλεν. Καὶ ἕνα διάκονον εὑρισκόμενον εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Θράκης καὶ ἐλθόντα πρὸς αὐτὸν εὐλογίας χάριν, τὸν ἤλεγξεν ὁ ἅγιος, ὅτι ἔφθειρε μίαν παρθένον. Δαμιανοῦ δὲ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Σιλανδέων (ἔστι δὲ ἡ Σίλανδος πόλις εὑρισκομένη ἐν Λυδίᾳ) τὰ χωράφια, ὁ παραρρέων ποταμός, ὅστις ἔτρεχε τὸν χειμῶνα, τὰ ἠφάνιζεν. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀγαπητὸς διὰ προσευχῆς του ἐγύρισε τὸν ποταμὸν ἀπὸ ἄλλον τόπον καὶ οὕτως ἔμειναν ἀβλαβῆ τὰ τοῦ ἐπισκόπου χωράφια. Καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ ἐποίησεν ὁ ἅγιος θαύματα, τὰ ὁποῖα περιέχει ἡ κατ' αὐτὸν ἱστορία, περισσότερα ὄντα ἀπὸ ἑκατόν. Οὗτος καὶ μὲ μόνον τὸ πιάσιμον τῆς χειρός του καὶ μὲ μόνην τὴν σκιὰν τοῦ σώματός του καὶ μὲ μόνον τὸν λόγον του πάθη ἰάτρευσεν ἀνίατα. Καλῶς οὖν καὶ θεοφιλῶς πολιτευσάμενος καὶ πλήρης ἡμερῶν γενόμενος, ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ.

(ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

Ὃν ἠγάπησας, Ἀγαπητέ, Δεσπότην,
οὗτος καλεῖ σε πρὸς τόπους, οὓς ἠγάπας.

Ἀγαπητός. Ἐπίσκοπος Συννάδων τῆς Φρυγίας, ἐπὶ Θεοδοσίου Β'. Περὶ αὐτοῦ ποιεῖται λόγον ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης (Ἐκκλ. Ἱστ. VII, γ', PG LXVII, σ, 741-742). Κατ' ἀρχὰς ἦτο πνευματομάχος, ἀλλ' ὅτε ἀπουσίασεν ὁ ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος τῆς πόλεως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀνηγορεύθη οὗτος ἐπίσκοπος, ὁμολογήσας τὸ «ὁμοούσιον» καὶ ἀναγνωρισθεὶς ὀλίγον ἀργότερον ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀττικοῦ (406-425).

Ἀγαπητός. Μητροπολίτης Ρόδου, κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα. Τὸ ὄνομά του φέρεται μεταξὺ τῶν ὑπογραφῶν εἰς τὴν ἐγκύκλιον τοῦ Γενναδίου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῆς σιμωνίας (459). Ἐπίσης σῴζεται ἐπιστολή του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Α', ἔνθα ἐξαίρει τὸ ὀρθόδοξον τῶν ἀποφάσεων τῆς Χαλκηδόνος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Mansi VII, σ. 580-583, 917.

Ἀγαπητός. Διάκονος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συγγράψας ἐγκώμιον εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανόν, ἀποτελούμενον ἐξ 72 κεφαλαίων καὶ γέμον ἐξεζητημένων κολακειῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. PG LXXXVI, σ. 1163-1186.

Ἀγαπητὸς Α'. Πάπας Ρώμης (535-536). Προήρχετο ἐξ ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας. Ὁ πατήρ του Γορδιανὸς ἦτο ἱερεύς. Ἀρχιδιάκονος τοῦ Ἰωάννου Β', διεδέχθη αὐτόν, πιθανώτατα διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς μερίδος τοῦ Διοσκούρου. Οὗτος εἶχεν ἐκλεγῆ πρὸ πέντε ἐτῶν ὡς ἀντίπαλος ἐπίσκοπος τοῦ Βονιφατίου Β' (530-32), ἀλλ' ἀπέθανεν ἐνωρὶς καὶ ὁ Βονιφάτιος κατώρθωσε νὰ προσεταιρισθῇ πολλοὺς τῶν ὀπαδῶν του. Ὁ Ἀγαπητός, ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον, ἐφρόντισε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ὁμόνοιαν εἰς τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαόν, ἐνδιεφέρθη δὲ καὶ διὰ ζητήματα προασπίσεως τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς διάφορα σημεῖα τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. Οὕτω, δεχθεὶς ἀντιπροσωπεῖαν τῶν Ἀφρικανῶν ἐπισκόπων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν συνέλθει εἰς σύνοδον τὸ 535, εἰς Καρχηδόνα, προσεπεκύρωσε τὴν ἀπόφασίν των, ὅπως οὐδεὶς Ἀφρικανὸς κληρικὸς γίνεται δεκτὸς εἰς τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ἂν δὲν εἶχε κανονικὰ διαπιστευτήρια, συνέστησε δὲ νὰ μὴ δίδεται ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα εἰς οἱονδήποτε μεταστρεφόμενον Ἀρειανόν. Ἀντεμετώπισεν ὡσαύτως τὸν μονοφυσιτικὸν κίνδυνον, διὰ σθεναρᾶς δραστηριότητος. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπατριάρχευεν ὁ προστατευόμενος τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας Ἄνθιμος ὁ ἀπὸ Τραπεζοῦντος. Ὁ Ἀγαπητὸς μετέβη εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ συμπαραστατούμενος ὑπὸ ἀκραιφνῶν ὀρθοδόξων, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανόν, ὅπως μὴ κωλύσῃ τὴν ἀποπομπὴν τοῦ ὑπόπτου τὸ φρόνημα Ἀνθίμου. Ὁ Ἰουστινιανὸς κατ' ἀρχὰς ἀντέδρασεν, ἀλλά, πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Ἀγαπητοῦ, ὑπεχώρησε τέλος καὶ τοῦ ἄφησεν ἐλευθερίαν κινήσεων. Τότε ὁ Ἀγαπητὸς ἀπήτησεν ἀπὸ τὸν Ἄνθιμον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Τραπεζοῦντος, μὴ δεχθέντος δὲ αὐτοῦ, τὸν καθήρεσε καὶ τὸν ἀντικατέστησε διὰ τοῦ ἱερομονάχου Μηνᾶ (13 Μαρτίου 536). Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὅμως ἠσθένησε βαρέως καὶ ἀπέθανε τὴν 22αν Ἀπριλίου εἰς Κωνσταντινούπολιν, κηδευθεὶς μεγαλοπρεπῶς. Τὸν ἑπόμενον Σεπτέμβριον τὸ λείψανόν του μετεφέρθη εἰς Ρώμην καὶ ἐτάφη εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Πέτρου. Ἡ μνήμη του ἄγεται, ὑπὸ μὲν τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τὴν 17ην Ἀπριλίου, ὑπὸ δὲ τῆς δυτικῆς, τὴν 20ὴν Σεπτεμβρίου, ἡμέραν τῆς ταφῆς του εἰς Ρώμην.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. L. Duchesne, L' Eglise au VI siècle, Paris 1925, σ. 93-7. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, Ἀθῆναι 1930, σ. 86,175.

Ἀγαπητὸς Β'. Πάπας Ρώμης (946-955). Ὁ πρὸ τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον βίος του, ὡς καὶ ἡ καταγωγή του εἶναι ἄγνωστοι. Διεδέχθη τὸν Μαρῖνον Β' εἰς ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κοσμικὴ ἰσχὺς τῆς παπωσύνης εἰς τὴν Ρώμην ἦτο λίαν περιωρισμένη. Εἰς τὴν πόλιν ἤσκει κυριαρχικὰ δικαιώματα ὁ Ἀλβέριχος Β', ὡς πατρίκιος καὶ πρῖγκιψ ἀπὸ τοῦ 932, ἐνδιαφερόμενος πολὺ καὶ διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα. Τὸ 950, ὁ Βερεγγάριος Β', μετὰ τὸν ἀπρόοπτον θάνατον τοῦ Λοθαρίου τῆς Προβηγγίας, ἐστέφθη βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπεδίωξε νὰ νυμφεύσῃ τὸν υἱόν του Ἀδαλβέρτον μὲ τὴν χήραν τοῦ Λοθαρίου Ἀδελαΐδα, ἡ ὁποία ὅμως ἠρνήθη, καλέσασα εἰς Ἰταλίαν τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Ὄθωνα Α'. Οὗτος διῆλθε τὰς Ἄλπεις, ἐνυμφεύθη τὴν Ἀδελαΐδα εἰς Παβίαν καὶ ἀπέστειλε πρέσβεις εἰς Ρώμην διὰ νὰ διαπραγματευθοῦν τὴν στέψιν του ὡς βασιλέως ἐκεῖ. Ἀλλ' ὁ Ἀγαπητὸς ἠρνήθη, ὑπακούων εἰς τὸν Ἀλβέριχον. Ἐν τούτοις, ἔδειξε καλὰς διαθέσεις πρὸς τὸν Ὄθωνα, παρασχὼν ἀρκετὰ δικαιώματα εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν γερμανικὸν κλῆρον. Ὁ Ἀγαπητὸς ἐνδιεφέρθη ζωηρῶς διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ μοναστικοῦ βίου εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Ρώμης, ἀναδιοργανώσας παλαιὰ καὶ κτίσας νέα κοινόβια. Τὸ 954, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Ἀλβέριχος ὑπεχρέωσε τὸν κλῆρον καὶ τοὺς εὐγενεῖς νὰ ὁρκισθοῦν, ὅτι θὰ ἐξέλεγον τὸν 18ετῆ υἱόν του Ὀκταβιανὸν ὡς διάδοχον τοῦ Ἀγαπητοῦ. Ὁ Ἀγαπητὸς ἀπέθανε τὸ ἑπόμενον ἔτος καὶ ἐτάφη ὄπισθεν τῆς ἀψῖδος τῆς λατερανῆς βασιλικῆς, διεδέχθη δὲ αὐτὸν πράγματι ὁ Ὀκταβιανὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννης ΙΒ', καταισπιλώσας διὰ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας του τὸν θρόνον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Langen, Geschichte der Römischen Kirche von Nikolaus I bis Gregor VII, Bonn 1892, σ. 334-336. DAC I, σ. 890-92. E. Amann, ἐν Histoire de l' Eglise τῶν A. Fliche καὶ V. Martin, VII, Paris 1940, σ. 41-44.

Ἀγαπητός. Ὅσιος καὶ ἀνάργυρος θαυματουργὸς ἰατρός, μονάσας εἰς τὴν λαύραν Πετσέρσκαιϊα καὶ ἑορταζόμενος ὑπὸ τῶν Ρώσων τὴν 1ην Ἰουνίου. Ἔζησε τὸν Ι' αἰῶνα.

Ἀγαπητός. Προσαγόρευσις πολὺ κοινὴ σήμερα στοὺς ἑλληνικοὺς χαιρετισμοὺς καὶ στὴν ἀλληλογραφία, ποὺ τὴν πρωτοβρίσκουμε σὲ συχνὴ χρῆσι μέσα στὴν Κ. Διαθήκη («ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός», Ματθ. γ' 17, «ὡς τέκνα μου ἀγαπητά», Α' Κορ. δ' 14, «Διόπερ, ἀγαπητοί μου», Α' Κορ., ι' 14 κ.ἄ.). Ἡ Ἐκκλησία τὴν ἐχρησιμοποίησε συχνὰ («Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά») κι' ἀπὸ τότε ἔμεινε. Ὑπάρχει καὶ βαφτιστικὸ ὄνομα «Ἀγαπητός», τόσο στὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμο, ὅσο καὶ στὸν χριστιανικό.

Δ. Σ. Λ.

Ἀγαπητὸς Μιχαήλ. Κρὴς ἱερεύς, διδάσκαλος καὶ ἁγιογράφος. Κατέφυγεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πατρίδος του ὑπὸ τῶν Τούρκων (1669). Ἐλθὼν εἰς τὴν νῆσον, ἔφερε διαφόρους κρητικὰς εἰκόνας. Ὑπῆρξεν ἐφημέριος τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Σαράντα καὶ διδάσκαλος τῆς ἁγιογραφίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἐφημίζετο ὡς ἐκλεκτὸς συλλέκτης σπανίων βιβλίων καὶ χειρογράφων. Ἀπέθανε τὸ 1702 ἢ 1705.

Σώζεται ἐν μόνον ἔργον του, ἡ Γέννησις τῆς Θεοτόκου, μὲ διαστάσεις 0,31Χ0,40, εὑρισκόμενον εἰς τὴν συλλογὴν Καλλιγᾶ. Ἔχει λατινικὴν τὴν ἐπιγραφὴν καὶ ἑλληνικὴν τὴν ὑπογραφήν: Χείρ Ἀγαπητοῦ. Εἶναι εἰκὼν καλῆς τέχνης, μὲ κάποιον νεωτερισμὸν εἰς τὰς φυσιογνωμίας τῶν θεραπαινίδων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Σ. Δ. Βιάζη, Πινακοθήκη, Ἀθῆναι 1903, σ. 153. Λ. Ζώη, Παντογνώστης, Ἀθῆναι 1903, σ. 75. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Γραφικὴ ἐν Ἑπτανήσῳ, ἐν Παντογνώστης, Ἀθῆναι 1923. Ν. Καλογεροπούλου, Μεταβυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Τέχνη, Ἀθῆναι 1926. Λ. Ζώη, Λεξικὸν Ζακύνθου, Α', Ζάκυνθος 19 ; Δ. Σισιλιάνου, Ἕλληνες ἁγιογράφοι μετὰ τὴν Ἅλωσιν, Ἀθῆναι 1935, σ. 47. Ἀ. Προκοπίου, Νεοελληνικὴ Τέχνη, Ἀθῆναι 1936, σ. 17.

ΠΑΣΧΑΛΗΣ Κ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ

Ἀγάπιος. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφέρονται οἱ ἑξῆς ἀρχαῖοι μάρτυρες: α) Ἐπίσκοπος ἐν Νουμιδίᾳ, τελειωθεὶς μετ' ἄλλων χριστιανῶν ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ τὸ 259. Ἡ μνήμη των ὁρίζεται ἀπὸ τὸ μαρτυρολόγιον τὴν 29ην καὶ 30ὴν Ἀπριλίου. β) Ὁ ἐκ Γάζης, εἰς Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης μετὰ Παϊσίου, Ρωμύλου, Τιμολάου, Ἀλεξάνδρων δύο καὶ Διονυσίων δύο ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς (306). Οὗτοι «πρῶτον μὲν τὰς ψυχὰς τῷ πρὸς Χριστὸν συνδήσαντες πόθῳ, ἔπειτα δὲ τὰς χεῖρας ὑποβαλόντες κλοιοῖς Οὐρβανῷ τῷ ἡγεμόνι... προσῆλθον, χριστιανοὺς ἑαυτοὺς προσαγγέλλοντες» (Εὐσεβ., Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων γ' 2 - 6). Ἡ μνήμη των ἄγεται τὴν 15ην Μαρτίου. Τὸν κανόνα τῆς ἀκολουθίας των ἐποίησεν Ἰωσὴφ ὁ ὑμνογράφος. γ) Ὁ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης κατασπαραχθεὶς ὑπὸ ἄρκτου εἰς τὸ ἀμφιθέατρον τὸ 306 (Εὐσεβ., αὐτόθι γ' καὶ στ'). δ) Ἄλλοι μεταγενέστεροι, περὶ τῶν ὁποίων ἐλλείπουν ἐξηκριβωμένα ἱστορικῶς στοιχεῖα. Οὕτως ἔχομεν: α) τὸν υἱὸν τοῦ μάρτυρος Εὐσταθίου (20 Σεπτεμβρίου), β) τὸν εἰς τὸν στρατὸν ὑπηρετοῦντα ἐν Σεβαστείᾳ ἐπὶ Λικινίου καὶ μετ' ἄλλων συστρατιωτῶν «πυρὶ παραδοθέντα» (2 Νοεμβρίου), γ) τὸν μετὰ Σελεύκου, Ἴνδη, Δόμνας, Γλυκερίου, Μάμαντος καὶ ἄλλων ξίφει τελειωθέντα, ἄγνωστον ποῦ καὶ πότε (3 Δεκεμβρίου), δ) τὸν μαθητὴν τοῦ ἱερομάρτυρος Βαβύλα, συνεορταζόμενον (24 Ἰανουαρίου), ε) τὸν μετὰ Χαρισίου καὶ Νικηφόρου ἄγνωστον ποῦ καὶ πότε μαρτυρήσαντα (1 Μαρτίου κατὰ Βασιλειανὸν Μηνολόγιον καὶ 15 Μαρτίου κατὰ τὸν Συναξαριστήν).

Ἀγάπιος. Κατὰ τὸν Φώτιον (PG CII, σ. 41) καὶ τὸν συγγραφέα τῆς ἱστορίας τῶν Μανιχαίων (PG CIV, σ. 1265), ἦτο μαθητὴς τοῦ Μάνητος, συγγράψας τὸν λεγόμενον Ἑπτάλογον. Ὁ Φώτιος προσθέτει (PG CII, σ. 521), ὅτι συνέγραψε δύο ἔργα, ὅπου ἐξέθετε μανιχαϊκὰς δοξασίας, χωρὶς γλαφυρότητα.

Ἀγάπιος. Ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, (Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστ. ζ' 32, Νικηφόρου Καλλίστου, Ἐκκλ. Ἱστ. στ' 38). Διεδέχθη τὸν Θεότεκνον καὶ διεκρίνετο διὰ τὴν ὀρθοτομίαν τῆς διδασκαλίας του καὶ τὴν πλουσίαν εἰς ἔργα ἀγάπης δρᾶσιν του. Πιθανώτατα, εὐθὺς μετὰ τὸν Ἀγάπιον ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Εὐσέβιος, διότι τὸ ὄνομα Ἀγρικολάου τινός, μεταξὺ τῶν ὑπογραφῶν εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου τοῦ 314 (Mansi, Conciliorum Collectio II, σ. 534), ὡς ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, δὲν εἶναι βέβαιον εἰς τί ἀνταποκρίνεται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. A. Harnack, Die Mission und Ausbreitung des Christentums in der ersten drei Jahrhunderten, Leipzig 1902, σ. 424. DHGE, I, σ. 893.

Ἀγάπιος. Ἐπίσκοπος Κορδούης (589-591). Ἔλαβε μέρος εἰς τὰς συνόδους Τολέδου (589) καὶ Σεβίλλης (590), τὸν διεδέχθη δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ἀποθανόντα, ὁ Ἐλευθέριος. Πρὶν εἰσέλθῃ εἰς τὸν κλῆρον ἦτο στρατιωτικός.

Ἀγάπιος. Καὶ Ἀγαπητός. Ἐπίσκοπος Κορδούης (612-618). Κατὰ τὴν παράδοσιν, ἦτο Γότθος τὴν καταγωγὴν καὶ διεδέχθη τὸν Ἐλευθέριον, διακριθεὶς προηγουμένως διὰ τὴν ἀσκητικότητα καὶ τὴν σοφίαν του. Ὁ μάρτυς Ζωΐλος, δι' ὁράματος, τοῦ ἀπεκάλυψε τὸν τόπον, ἔνθα εὑρίσκετο τὸ λείψανόν του, τὸ ὁποῖον ἀκολούθως ὁ Ἀγάπιος ἀνεκόμισεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Φήλικος.

Ἀγάπιος. Υἱὸς Κωνσταντίνου τινός, ἐπισκόπου μὲ ἕδραν παρὰ τὴν ἀρχαίαν Ἱεράπολιν, συγγράψας ἀραβιστὶ παγκόσμιον χρονικόν, ἐξικνούμενον μέχρι τοῦ ἔτους 941 μ. Χ. Ἔζησε τὸ α' ἥμισυ τοῦ Ι' αἰῶνος, τὸ δὲ ἀραβικὸν του ὄνομα ἦτο Μαχμπού, μὴ ἔχον σχέσιν πρὸς τὸ Ἀγάπιος. Τὸ ἔργον του, ἐξ ἐπόψεως ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, παρουσιάζει ἀρκετὸν ἐνδιαφέρον, δύναται δὲ νὰ χρησιμεύσῃ διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν πληροφοριῶν Θεοφάνους τοῦ Χρονογράφου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 899 - 900.

Ἀγάπιος. Πατριάρχης Ἀντιοχείας (978-996). Διεδέχθη τὸν Θεόδωρον Β', ἀποθανόντα εἰς Ταρσὸν τὸ 976, ὢν προηγουμένως ἐπίσκοπος Βεροίας (Χαλεπίου τῆς Συρίας). Ἡ ἀνακήρυξίς του ἔγινε μὲ πρωτοβουλίαν τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὁ ὁποῖος ἔθεσεν εἰς αὐτὸν τὸν ὅρον νὰ μὴ παραδώσῃ τὴν πόλιν εἰς τὸν στασιαστὴν Βάρδαν. Ὁ Ἀγάπιος ἐγκατεστάθη εἰς Ἀντιόχειαν ὡς πατριάρχης τὸ 976, ἀλλ' ἡ κανονικὴ ἐκλογή του ἔγινε τὸ ἑπόμενον ἔτος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βάρδα, εὑρέθη εἰς τὰς ἀποσκευάς του ἐπιστολὴ τοῦ Ἀγαπίου πρὸς αὐτόν, ἐκ τῆς ὁποίας διεπιστώθη ὅτι οὗτος ἐνείχετο εἰς τὴν στάσιν. Ὁ αὐτοκράτωρ τὸν ἐκάλεσε τότε (989 ἢ 990) εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ τὸν ἐνέκλεισεν ἐπὶ ἑπταετίαν εἰς μονήν, ἀπὸ ὅπου ὁ Ἀγάπιος ἐξηκολούθει νὰ ἰθύνῃ τὸ πατριαρχεῖον. Τέλος, ὑπεχρεώθη νὰ παραιτηθῇ (Σεπτέμβριος τοῦ 996), λαβὼν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν καὶ ἐπιτυχὼν ὅπως μὴ ἀπαλειφθῇ τὸ ὄνομά του ἐκ τῶν διπτύχων τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας. Τὸν διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον ὁ χαρτοφύλαξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Ἰωάννης ὁ Ε'. Ἀπέθανεν ἓν ἔτος βραδύτερον (Σεπτέμβριος τοῦ 997).

Ἀγάπιος. Ὁ Ἀλαμάνος. Εἷς τῶν 300 «Ἀλαμάνων» ἁγίων, ἤτοι πιθανώτατα Ἑλλήνων μισθοφόρων τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος Κορράδου Γ', ἐκ τῶν ἡγετῶν τῆς Β' Σταυροφορίας (1147-9), οἵτινες ἔμειναν εἰς Παλαιστίνην μετὰ τὴν Σταυροφορίαν, κατόπιν δὲ ἦλθαν καὶ ἐμόνασαν εἰς Κύπρον, ἁγιοποιηθέντες. Ὁ Ἅγιος Ἀγάπιος ἐτιμᾶτο, κατὰ Λ. Μαχαιρᾶν (§ 32), μεθ' ἑτέρων δύο Ἀλαμάνων, τοῦ Καλαντίου καὶ τοῦ Βαρλαάμ, εἰς τὸ χωρίον τῆς Πάφου Ἀρόδες (εὑρισκόμενον ἐντὸς φεούδου τῶν Ἰωαννιτῶν μοναχῶν ἐπὶ Φραγκοκρατίας, ἀπὸ τοῦ 1310). Ἐκ τῶν ἁγίων τούτων μόνον ὁ ἅγιος Καλάντιος τιμᾶται μέχρι σήμερον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Leontios Makhairas, Recital Concerning the Sweet Laud of Cyprus entitled Chronicle, éd. R. M. Dawkins, I - II, Oxford 1932. Χαραλάμπους Παπαδοπούλου, Χριστιανικαὶ Μελέται, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ π. Ἀπόστολος Βαρνάβας, Λευκωσία 1955. Ἰωάννου Χάκεττ, Ἱστορία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, μετάφρ. Χαριλ. Ι. Παπαϊωάννου, Β', Πειραιεὺς 1927. Νεοκλῆ Γ. Κυριαζῆ, Τὰ χωριὰ τῆς Κύπρου, Λάρναξ 1952.

Κ. Π. Κ.

Ἀγάπιος. Ἁγιορείτης ὅσιος, ἑορταζόμενος τὴν 15ην Μαρτίου. Οὗτος, «ἀσκήσας ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τοῦ Βατοπεδίου καὶ καθήμενος εἰς τὴν Σκήτην τοῦ Κολιτζοῦ, ἠχμαλωτίσθη ἀπὸ τοὺς Ἀγαρηνοὺς καὶ ποιήσας εἰς τὴν ἅλυσιν δώδεκα χρόνους καὶ δουλεύσας μὲ ἐμπιστοσύνην τὸν Ἀγαρηνόν, ὅστις τὸν ἠγόρασεν, ἠλευθερώθη διὰ τῆς Θεοτόκου ἐκ τῆς φυλακῆς καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Ὄρος πρὸς τὸν γέροντά του. Οὗτος δέ, ἐλέγξας αὐτὸν διατί ἔφυγε κρυφίως ἀπὸ τὸν αὐθέντην του, τὸν ἔκαμε νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν εἰς ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον εἰς ὅλον τὸ ὕστερον καὶ τὸν ἐπῆρεν ὁμοῦ μὲ τοὺς δύο του υἱοὺς καὶ ἦλθον εἰς τὸ Ὄρος καὶ τούτους βαπτίσας ἐποίησε μοναχούς». (Νικοδήμου Ἁγιορείτου, εἰς Ἀκολουθία τῶν Ἁγιορειτῶν Πατέρων, Ἑρμούπολις 1847, σ. 86).

Ἀγάπιος. Ὁ Λάνδος. Λόγιος μοναχὸς ἐκ Κρήτης καὶ μέγας εὐαγγελιστὴς τοῦ ὑποδούλου Γένους. Ἐγεννήθη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἢ ἴσως κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τοῦ ΙΣΤ' εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου καὶ ἐμορφώθη, δεδομένου ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ παιδεία εἰς τὴν μεγαλόνησον ἐγνώρισε μίαν ἀξιόλογον ἀκμήν. Ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἐσπούδασεν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ ἰταλικὴν φιλολογίαν. Ἐνηλικιωμένον πλέον εὑρίσκομεν τὸν Ἀγάπιον εἰς Ἅγιον Ὄρος. Ἀπὸ μίαν ἰδιόχειρον ὑπογραφὴν εἰς ἀφιερωτικὴν τοῦ ἔργου του «Γεωπονικὸν» ἐπιστολὴν πληροφορούμεθα, ὅτι κατὰ κόσμον ὁ Ἀγάπιος ὠνομάζετο Ἀθανάσιος Λάνδος (τὸ ἔργον ἐξεδόθη εἰς Βενετίαν τὸ 1677 καὶ προτάσσεται τοῦ κειμένου

ἐπιστολὴ τοῦ Ἀγαπίου πρὸς τὸν Ἰάκωβον Μέδικον, ἰατρὸν εἰς Ρώμην, ἑλληνικῆς καταγωγῆς). Ὁ ἴδιος εἰς ὅλα τὰ βιβλία του ὑπογράφει: «Ἀγάπιος μοναχὸς ὁ Κρὴς» καὶ πολλάκις συμπληρώνει «ὁ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἀσκητεύσας». Εἰς Ἅγιον Ὄρος συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του μὲ τὴν βοήθειαν σοφῶν μοναχῶν καὶ τῶν ἐκεῖ εὑρισκομένων πλουσίων βιβλιοθηκῶν. Εἰς τὰς βιβλιοθήκας δὲ ταύτας φαίνεται ὅτι ἔμαθε καὶ τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν. Μία σημείωσίς του εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου του «Καλοκαιρινή», τοῦ ἔτους 1861 καὶ εἰς σ. 147-8, ρίπτει φῶς εἰς τὴν ἀνήσυχον φύσιν τοῦ Ἀγαπίου. «Εἰς αὐτὸ τὸ θαυμάσιον μοναστήριον - γράφει - τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου ἔκαμα καὶ ἐγὼ χρόνους δύο, ὅταν ὑπῆγα ἐκεῖ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, διὰ νὰ μάθω τὰς τάξεις τοῦ κοινοβίου καὶ νὰ δοκιμάσω ἐὰν ἠμπορῶ νὰ ὑποφέρω νὰ γίνω καλόγηρος. Καὶ γνωρίζοντας ὅτι δὲν ἔκαμνα ἕως τέλους, δὲν ἔβαλα μετάνοιαν οὔτε ἐκεῖ, οὔτε εἰς ἄλλο κοινόβιον, διότι εἶμαι βαρύγνωμος... ἀμὴ ἠγόρασα κελλίον ἀναχωρητικόν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκαλογέρευσα». (Πρβλ. καὶ Em. Legrand, Bibliographie Hellenique du dix-septième siècle, III, Paris1895, σ. 531). Ἐκ τῆς φράσεως «οὔτε ἐκεῖ οὔτε εἰς ἄλλο κοινόβιον» συμπεραίνομεν, ὅτι ὁ ἰδιόρρυθμος μοναχὸς Ἀγάπιος ἐπεσκέφθη πολλὰς μονάς, ἀλλ' ἡ κοινοβιακὴ ζωὴ δὲν τὸν ἱκανοποιεῖ. Προετίμησε νὰ «καλογερεύσῃ» εἰς «κελλίον ἀναχωρητικόν», ὡς ἐὰν νὰ ἐφίετο ἀνωτέρας ἀσκητικῆς ζωῆς, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐδῶ ἔμεινεν ἐπὶ πολύ. Ὁ Ἀγάπιος ἦτο ἄνθρωπος περισσότερον τῆς δράσεως. Ἡ μεγάλη του κατὰ Θεὸν μόρφωσις ἔδωσε περιεχόμενον εἰς τὴν εἰς τὸ κηρύττειν κλίσιν του. Ἡ κλίσις του αὐτὴ καὶ τὸ πνευματικὸν σκότος τῶν Ἑλλήνων τῆς Τουρκοκρατίας τὸν ἔπεισαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ κελλίον του καὶ νὰ ταξιδεύσῃ εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, διδάσκων καὶ κηρύττων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀργότερόν ἔκαμεν ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός. Ἡ ἀπήχησις τοῦ κηρύγματός του ἦτο μεγίστη, ἕνεκα τῆς μεγάλης του πίστεως εἰς τὸ ἔργον του, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς δημώδους γλώσσης, τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιεῖ. Τὴν ἀπήχησιν ταύτην δεικνύει τό, γεγονός, λ.χ., ὅτι τὸ περίφημον βιβλίον του «Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία» μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐγνώρισε περισσοτέρας τῶν 10 ἐκδόσεων. Τὸ ἔτος 1640 - ἴσως καὶ ἐνωρίτερον - εὑρίσκομεν τὸν Ἀγάπιον εἰς Βενετίαν, ὅπου ἀκούραστος τυπώνει βιβλία διὰ τὸν κατὰ Θεὸν φωτισμὸν τῶν ὁμοεθνῶν του. Χαρακτηριστικὸν τῆς θεολογικῆς σκέψεως τοῦ μοναχοῦ τούτου εἶναι ὅτι, παρὰ τὴν λαϊκότητα τῶν βιβλίων του, διακρίνει τὴν ἀνωτερότητα τοῦ θεωρητικοῦ χριστιανικοῦ βίου ἀπὸ τὸν πρακτικόν, λέγων: «Ἠξεύροντας οὖν ἐγὼ πόσον εἶναι ἡ ἔνθεος προσευχὴ χρησιμωτέρα καὶ προτιμοτέρα τῆς ἀναγνώσεως (βίων ἁγίων), ἐτύπωσα τὸ θεοτοκάριον» (ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ προτασσομένη τοῦ ἔργου του «Βιβλίον καλούμενον Θηκαρᾶς», Βενετία 1643). Ἡ πολύπλευρος προσωπικότης του καὶ τὸ ἔργον του ἀπησχόλησαν καὶ τοὺς συγχρόνους του ρωμαιοκαθολικοὺς καὶ προτεστάντας (πρβλ. DHGE, I, σ. 896 καὶ LTK, I., σ. 240). Μὲ τὸ κήρυγμά του καὶ τὸ ἐκλαϊκευτικὸν του ἐκδοτικὸν ἔργον ὁ Ἀγάπιος συνέβαλε τὰ μέγιστα εἰς τὴν πνευματικὴν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων καλλιέργειαν. Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του παραμένει ἄγνωστον. Ἀπὸ ἓν τετράστιχον εἰς τὸ τέλος τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου του «Νέος Παράδεισος», Βενετία 1664, πληροφορούμεθα, ὅτι «τὸ παρόν - βιβλίον - ἐτελειώθη» τὴν 28ην Σεπτεμβρίου 1664 «μὲ κόπον καὶ πολλὴν σπουδὴν αὐτοῦ τοῦ Ἀγαπίου». Ἑπομένως ἕως τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1664 ἔζη ὁ Ἀγάπιος. Εἰς ἓν ἔγγραφον ἐξ ἄλλου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπαινεῖται οὗτος καὶ τὸ ὁποῖον ὑπογράφουν 8 μοναχοὶ Ἁγιορεῖται, γραφὲν τὸ 1671, φέρεται ὁ Ἀγάπιος ἤδη ἀποθανὼν (διὰ τὸ ἔγγραφον πρβλ. E. Legrand, ἔργ. μνημ., III, σ. 532, καὶ Perpétuité de la foi, ἔκδοσις Migne, Paris 1841, τ. III 6, 49). Κατὰ τὰ δεδομένα ταῦτα πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν τὸ ἔτος θανάτου τοῦ Ἀγαπίου μεταξὺ τοῦ 1664 καὶ τοῦ 1671. Κατωτέρω, παραθέτομεν τὰ ἐκδεδομένα ἔργα τοῦ Ἀγαπίου, καθότι τὰ ἀνέκδοτα, ἀφεθέντα ὑπὸ τοῦ ἰδίου εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Βενετίας, δὲν γνωρίζομεν τί ἀπέγιναν. (Ἀναφέρομεν τὴν πρώτην ἔκδοσιν ἑκάστου ἔργου, ὅταν βεβαίως μᾶς εἶναι γνωστή). 1) Γεωπονικὸν (περιέχον καὶ ἰατρικὰς συμβουλάς), Βενετία 1643. 2) Τριαδικὴ Ὀκτώηχος, ἐν ᾗ εἰσὶ γεγραμμένοι κανόνες κδ'... ὧν οἱ μὲν εἰσὶ ποίημα Ἀγαπίου μοναχοῦ, οἱ δὲ ἑτέρου, Βενετία 1656. 3) Βίβλος καλουμένη Καλοκαιρινὴ (περιέχει βίους ἁγίων ἀπὸ 1ης Μαρτίου μέχρι τέλους Αὐγούστου, μεταφρασθέντας εἰς δημώδη γλῶσσαν), Βενετία 1656. 4) Βιβλίον καλούμενον Νέος Παράδεισος ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ (μετάφρασις εἰς δημώδη γλῶσσαν βίων τοῦ Μεταφρ.), Βενετία 1641 (τὸ τετράστιχον, τὸ ὁποῖον ἐμνημονεύσαμεν, εὑρίσκεται εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου τούτου τὴν γενομένην τὸ ἔτος 1644). 5) Ἐκλόγιον, τουτέστιν οἱ ὡραιότεροι βίοι τῶν ἁγίων, ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος, Βενετία 1644. 6) Θεοτοκάριον, Βενετία 1643. 7) Τὸ ψυχοσωτήριον Ψαλτήριον, ἐξηγηθὲν παρὰ τοῦ... Θεοδωρήτου Κύρου καὶ μεταγλωττισθὲν παρὰ τοῦ Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός.., Βενετία 1643. 8) Χριστιανῶν ὁδηγία συνταχθεῖσα παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός, ἐν ᾗ εἰσὶ γεγραμμέναι αἱ τρεῖς μεγάλαι ἀρεταί..., Βενετία 1685. 9) Βιβλίον καλούμενον Ἐκλογὴ (ἐκλογὴ ἐκ τῶν βίων τοῦ Μεταφραστοῦ, Βενετία 1642. 10) Βιβλίον ὡραιότατον καλούμενον Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία, Βενετία 1641. 11) Βιβλίον καλούμενον Θηκαρᾶς (συλλογὴ ὕμνων καὶ εὐχῶν), Βενετία 1643. 12) Βιβλίον καλούμενον Κυριακοδρόμιον, ἤγουν διδαχαὶ καὶ ὁμιλίαι εἰς τὰς Κυριακὰς ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ, Βενετία 1748. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν τουρκικήν.

Πρωτότυπα ἔργα ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων τοῦ Ἀγαπίου εἶναι τὰ ὑπ' ἀριθ. 8,10 καὶ ἐν μέρει τὸ 1. Ὅλα ὅμως ἀνεξαιρέτως τὰ ἔργα του ἐγνώρισαν πολλὰς ἐκδόσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Γ. Κονιδάρη, ἄρθρον εἰς ΘΗΕ, Α', σ. 96-98. Γ. Κουρνούτου, Λόγιοι τῆς Τουρκοκρατίας, Β', Ἀθῆναι 1956, σ. 7-8. Α. Παπαδοπούλου - Βρεττοῦ, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθῆναι 1854 (Α', σ. 171), 1857 (Β', σ. 239). Μ. Γεδεών, Ὁ Ἄθως, Κωνσταντινούπολις 1885, σ. 212-14. Σ. Πετρίδη, ἐν DHGE, I, (1912), σ. 895-897. L. Petit, Le moine Agapios Landos, ἐν Échos d' Orient, III (1889-1890), σ. 278-281.

ΣΤΥΛ. Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀγάπιος. Γεννηθεὶς ἐν Σίφνῳ τέλη τοῦ ΙΖ' ἢ ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον καὶ κατέστη ἱερομόναχος, τιμηθεὶς διὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀφφικίου τοῦ Δευτερεύοντος. Διεκρίθη εἰς τὴν ἁγιογραφίαν καὶ μάλιστα εἰς ἔργα λαϊκῆς θρησκευτικῆς τέχνης. Εἰκόνες τοῦ ἁγιογράφου τούτου ὑπάρχουν πολλαὶ ἐν Σίφνῳ καὶ Κιμώλῳ, ἕτεραι δὲ φυλάσσονται ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν. Ἐπί τινος τοιχογραφίας, εὑρισκομένης κάτωθι τῆς ἱερᾶς Προθέσεως τοῦ ἐν Σίφνῳ ναοῦ τῆς Παναγίας, ἐπικεκλημένης «τῶν Γουρνιῶν», ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἰδιόχειρος αὐτοῦ ἐπιγραφή: «Μνήσθητι, Κύριε, Ἀγαπίου ἱερομονάχου καὶ Δευτερεύοντος Σίφνου, τοῦ κτίτορος τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, 1818».

Φ. Α. Β.

Ἀγάπιος. Ἱερομόναχος ἐκ Μεσολογγίου, διακριθεὶς ἰδίως ὡς θεωρητικὸς τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ ἀκμάσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

Ἀγάπιος. Κύπριος τὴν καταγωγὴν μοναχός, ἐκ τῶν πρωτοστατῶν τῆς κινήσεως τῶν Κολλυβάδων, ἀφορισθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Σωφρονίου τοῦ Β', τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἀβρααμίου καὶ 16 ἄλλων ἀρχιερέων συνελθόντων εἰς σύνοδον (Ἰούλιος 1776). Ἀργότερον ἔτυχεν αφέσεως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως, ΛΕ', σ. 144.

Ἀγάπιος. Εὐρυτὰν ἱεροδιάκονος καὶ ἁγιογράφος. Ἐγεννήθη εἰς Φουρνὰν περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Μετέβη εἰς Ἅγιον Ὄρος, ἔνθα, κοντὰ εἰς τὸν συμπολίτην του Διονύσιον «τὸν ἐκ Φουρνᾶς ἱστοριογράφον», τὸν γνωστὸν συγγραφέα τῆς περιφήμου «Ἑρμηνείας τῆς ζωγραφικῆς Τέχνης», ἐσπούδασε τὴν τέχνην τῆς ἁγιογραφίας. Ὅταν ὁ Διονύσιος ἐγκατέλειψε τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν γενέτειράν του (1733), ὅπου ἵδρυσε τὸν ναὸν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἐργαστήριον ζωγραφικῆς καὶ οἰκοκυρικὴν Σχολὴν διὰ τὰς νεάνιδας τοῦ τόπου, ἠκολούθησεν αὐτὸν μετ' ἄλλων ἀξίων συμμαθητῶν του καὶ ὁ Ἀγάπιος.

Ὁ κῶδιξ τοῦ μοναστηρίου τῆς Φουρνᾶς ἀναφέρει σχετικῶς μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «Ὁ δὲ Πέτρος καὶ ὁ τούτῳ συνώνυμος καὶ ἀνεψιὸς σὺν τῷ Ἀγαπίῳ τῆς αὐτῆς τῷ γέροντι (Διονυσίῳ) ὄντες πατρίδος.... Ὁ δ' Ἀγάπιος μᾶλλον ὑπομονῇ καὶ πραότητι ὡραΐζετο καὶ τῇ ἄκρᾳ πρὸς τὸν γέροντα ὑπακοῇ καὶ ταπεινότητι καὶ πάσῃ ἄλλῃ ἠθικῇ τε καὶ πρακτικῇ ἀρετῇ τῇ τῶν ἀγάμων πολιτείᾳ καὶ διαίτῃ πάνυ χρησίμως προσηκούσῃ». Ὁ Ἀγάπιος φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε βοηθὸς εἰς τὴν συντροφίαν τῶν ἁγιογράφων τοῦ Διονυσίου, διότι δὲν εὑρέθη που ἔργον ἀτομικόν του. Ἀκριβῆ χρόνον θανάτου του δὲν ἔχομεν· ὑπολογίζεται ὅμως ὅτι ἀπέθανεν ἐν Φουρνᾷ τὸ β' ἥμισυ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Κῶδιξ μονῆς Φουρνᾶς (Μουσεῖον Μπενάκη - Ἀθῆναι), σ. 75 - 78. Π. Ι. Βασιλείου, Ἡ ἁγιογραφικὴ τέχνη καὶ οἱ ζωγράφοι της στὴν Εὐρυτανία, ἐν Ζυγός, Ἀθῆναι, 25, Νοέμβριος 1957, σ. 21.

ΠΑΝ. Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Ἀγάπιος. Ὁ Πρεσβύτερος. Ὁ Ἀσημάκης Λεονάρδος —αὐτὸ ἦτο τὸ κατὰ κόσμον ὄνομά του— ἐγεννήθη εἰς Δημητσάναν τὸ 1741. Τὰ πρῶτα γράμματα ἔμαθεν εἰς τὸ «κρυφὸ σχολειὸ» τῆς περιφήμου μονῆς Φιλοσόφου, πλησίον τῆς γενετείρας του. Μετ' οὐ πολύ, τὸν εὑρίσκομεν εἰς Τρίπολιν, ὅπου ἀκούει μαθήματα εἰς τὸ σχολεῖον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἱδρύσει ὁ Παρθένιος, μέχρι τοῦ 1758 (πρβλ. Εὐθ. Καστόρχη, Περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς καὶ περὶ τῶν καθιδρυτῶν καὶ πρώτων αὐτῆς διδασκάλων, Ἀθῆναι 1847, σ. 7). Ἡ φήμη τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἱδρύσει ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, ἔφθασεν ἕως τὰ ὦτα τοῦ νεαροῦ μέν, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν ἀγαπῶντος τὴν παιδείαν Ἀσημάκη Λεονάρδου, ὅστις, ἐγκαταλιπὼν τὴν Δημητσάναν (1758), ἔρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν μὲ τὸν σκοπὸν ὅπως μεταβῇ ἐκεῖθεν εἰς Ἅγιον Ὄρος. Ἡ ἐπιθυμία του νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν Ἄθω δὲν ἐπραγματοποιήθη. Τὸν εὑρίσκομεν ὅμως εἰς Σμύρνην προστατευόμενον διὰ τὸ ἦθος καὶ τὴν πρὸς τὰ γράμματα ἀγάπην του ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Γούνα, πλουσίου συμπατριώτου του, ἀσχολουμένου ὄχι μόνον μὲ τὸ ἐμπόριον, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν παιδείαν (Εὐθ. Καστόρχη, ἔργ. μνημ., σ. 6 - 7, καὶ Ν. Βέη, Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ βιβλίον Κοραῆ ἐκλεκτὲς σελίδες [Α' ἔκδ. εἰς σειράν: 100 ἀθάνατα ἔργα, ἀριθ. 5], Ἀθῆναι 1951, σ. 10). Τῇ βοηθείᾳ τοῦ Γούνα, ὁ Ἀσημάκης Λεονάρδος προσλαμβάνεται ὡς ὑπότροφος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰθακησίου διδασκάλου Ἱεροθέου Δενδρινοῦ διευθυνομένην τότε Εὐαγγελικὴν Σχολὴν τῆς Σμύρνης, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς βεβαιοῖ ὁ ἐκ τῶν συμμαθητῶν του Ἀδαμάντιος Κοραῆς εἰς τὴν αὐτοβιογραφίαν του, οἱ μαθηταὶ ἐλάμβανον «διδασκαλίαν... συνοδευομένην μὲ ραβδισμὸν πλουσιοπάροχον» (ἔργ. μνημ., σ. 86). Τὴν ὀργὴν τῆς ῥάβδου θὰ ἐδοκίμαζε βεβαίως πολὺ συχνότερον ὁ Κοραῆς ἢ ὁ Ἀσημάκης, δεδομένου ὅτι ὁ πρῶτος ἦτο κατὰ 7 ἔτη νεώτερος τοῦ Ἀσημάκη καὶ δεδομένης τῆς προτιμήσεως τῆς ράβδου πρὸς τοὺς νεαρωτέρους τῶν μαθητῶν. Τὰς σπουδάς του εἰς τὴν ὡς ἄνω Σχολὴν ὁ Ἀσημάκης ἐτελείωσε τὸ ἔτος 1764, ὁπότε καὶ ἐκάρη μοναχὸς—λαβὼν τὸ ὄνομα Ἀγάπιος—τῇ προτροπῇ τοῦ Γούνα καὶ τοῦ Ἱεροθέου Δενδρινοῦ, διὰ νὰ ἐπιδοθῇ ἀπερίσπαστος εἰς τὸ ἔργον τῆς μορφώσεως τῶν ὑποδούλων καὶ ἀγραμμάτων συμπατριωτῶν του.

Τὸ ἔτος 1764, ὁ Ἀγάπιος ἔρχεται εἰς τὴν Δημητσάναν μὲ τὸν ἐπίσης καρέντα μοναχὸν Γεώργιον Γούναν καὶ ὀνομασθέντα Γεράσιμον, ὅπου μὲ τὰ χρήματα τοῦ τελευταίου ἐνοικιάζει οἴκημα καὶ ἀρχίζει τὸ διδακτικόν του ἔργον (Καστόρχη, ἔργ. μνημ., σ. 8, 60, καὶ Σ. Λάμπρου, ἄρθρον ἐν Ἀρκαδικὴ Ἐπετηρίς, Β' [1906] σ. 41). Οὕτως, ἱδρύθη ἡ περίφημος Σχολὴ τῆς Δημητσάνης. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ ἐλλείψεις τῆς Σχολῆς ἦσαν μεγάλαι, ταξιδεύει ὁ Ἀγάπιος εἰς Σμύρνην διὰ νὰ συγκεντρώσῃ χρήματα καὶ βιβλία. Ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ του καί, ἐπανελθὼν εἰς Δημητσάναν, κτίζει μετὰ τοῦ Γερασίμου διδακτήριον διὰ 300 μαθητὰς καὶ κατοικίας διὰ τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν (Καστόρχη, ἔργ. μνημ., σ. 8). Μετὰ πέντε ἔτη ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Σχολῆς, προκαλεῖ τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισίν της ὁ Ἀγάπιος ὑπὸ τοῦ πατριαρχείου, τὸ ὁποῖον δι' ἐγγράφου του τῆς 2ας Μαΐου 1769 ἀναγνωρίζει τὴν Σχολὴν καὶ τὴν ὀνομάζει ἐπισήμως «Σχολὴν Δημητσάνης». (Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐξέδωκεν ὁ Καστόρχης εἰς τὸ τέλος τοῦ μνημ. ἔργου του μετ' ἄλλων ἐγγράφων, ἀφορώντων εἰς τὴν Σχολήν). Ἐξ αἰτίας τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1769, τῆς λεγομένης ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀρλώφ, οἱ Ἀλβανοὶ διέλυσαν τὴν Σχολὴν καὶ ὁ Ἀγάπιος καταφεύγει εἰς Ζάκυνθον, ὅπου ἐπ' ὀλίγον ἐδίδαξε (πρβλ. Ν. Βέη, ἔργ. μνημ., σ. 10, σημ. 5), καὶ κατόπιν εἰς Πάργαν. Ἐνταῦθα διδάσκει ἐπὶ ἓν ἔτος περίπου (Καστόρχη, μνημ. ἔργ. καὶ κῶδιξ 35 τῆς βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς Δημητσάνης, 1679, φ. 45 β. Πρβλ. Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, Κατάλογος τῶν χειρογ. κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς Δημητσάνης, ἐν Ἐπετηρὶς Ἑταιρ. Βυζαντινῶν Σπουδῶν ΚΒ' [1952], σ. 210). Τὸ 1781 προσκαλεῖται ὑπὸ τῶν ἐφόρων τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς τῆς Σμύρνης νὰ διαδεχθῇ εἰς τὴν σχολαρχίαν τὸν ἀποθανόντα Ἱερόθεον Δενδρινόν. Τὴν προσφορὰν ταύτην δέχεται, ἀφοῦ πρότερον ἐφρόντισε νὰ προπαρασκευάσῃ διὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς τὸν Ἀντώνιον Ἀντωνόπουλον ἢ Παπαντωνόπουλον, Δημητσανίτην, τὸν ὁποῖον ἔκαμε μοναχὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀγάπιος καὶ ὁ ὁποῖος, πρὸς διάκρισιν, ἐλέγετο Ἀγάπιος ὁ Νεώτερος. Εἰς Σμύρνην διδάσκει κατὰ τὰ ἔτη 1781 καὶ 1782. Ἐγκαταλείπει, ὅμως, τὴν Σμύρνην διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ ὡς προσκυνητὴς τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ τὸ Σινᾶ, ὀνομασθεὶς χατζῆ - Ἀγάπιος. Μετὰ τὸ προσκύνημά του ἔρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου χειροτονεῖται ἱερεὺς καὶ λαμβάνει τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου Ἱεροκήρυκος κατὰ τὸ ἔτος 1786 ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Προκοπίου (πρβλ. Πατριαρχικὴν συστατικὴν ἐπιστολήν, ἐκδ. ὑπὸ Καστόρχη, ἔργ. μνημ., σ. 62 - 64). Ὡς Ἱεροκήρυξ περιοδεύει ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν, κηρύττων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ συνιστῶν σχολεῖα διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ ὑποδούλου Γένους. Ἡ φήμη τοῦ Ἀγαπίου ὑπῆρξε τόσον μεγάλη, ὥστε ὄχι μόνον ἔσπευδον νὰ τὸν ἀκούσουν κηρύττοντα, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν εὐκαταστάτων τοῦ ἔδιδον χρήματα, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίει δι' ἀγαθοεργίας, ἵδρυσιν σχολείων καί—τὰ περισσότερα—διὰ τὴν ἀνακαίνισιν τῆς Σχολῆς τῆς πατρίδος του, τὴν ὁποίαν ἐπραγματοποίησε τὸ 1795. Τοῦ μοναχοῦ Γερασίμου δὲ ἀποθανόντος, παραμένει ὁ μόνος διευθυντὴς τῆς Σχολῆς (πρβλ. ἔγγραφον πατριάρχου Γαβριὴλ τοῦ ἔτους 1783, ἐκδοθὲν ὑπὸ Καστόρχη ἔργ. μνημ, σ. 56 - 60). Εἰς Δημητσάναν παραμένει τόσον χρόνον, ὅσος τοῦ χρειάζεται διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς καλῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς. Εἶτα ἀρχίζει τὰς περιοδείας του ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ τέλος ἐγκαθίσταται εἰς τὸ Ἄργος, ὅπου ἱδρύει σχολεῖον. Περὶ τὸ 1812 ἀποθνήσκει ὁ Ἀγάπιος ὁ Νεώτερος, σχολάρχης τῆς Σχολῆς Δημητσάνης ἀπὸ τοῦ 1781, καὶ ὁ Ἀγάπιος ὁ Πρεσβύτερος ἀναγκάζεται νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Δημητσάναν διὰ τὴν διευθέτησιν τῶν τῆς Σχολῆς. Ὁ ἴδιος δὲν ἠδύνατο νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν ὀρεινὴν Δημητσάναν διὰ νὰ διευθύνῃ καὶ νὰ διδάξῃ, ἕνεκα τοῦ προκεχωρημένου τῆς ἡλικίας, διὸ ἐγκατέστησεν ἄλλον διευθυντήν, πρώην μαθητὴν τῆς Σχολῆς, καὶ ὁ ἴδιος ἐπανῆλθεν εἰς τὸ πεδινὸν Ἄργος, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὴν 14ην Φεβρουαρίου τοῦ 1815.

Ἔργα τοῦ Ἀγαπίου: α) Συλλογὴ πάντων τῶν Ἱερῶν καὶ Θείων Κανόνων τῶν τε Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἅμα δὲ καὶ τοπικῶν, σὺν τούτοις καὶ τῶν λοιπῶν Ἁγίων Πατέρων τῶν κατ' ἰδίαν ὀροθετησάντων, καὶ ὑπὸ συνόδων Οἰκουμενικῶν ἢ τοπικῶν θεωρηθέντων, συλλεχθέντες ἐκ διαφόρων βιβλίων καὶ τυπωθέντες νῦν διὰ προτροπῆς καὶ ἀναλωμάτων τοῦ πανιερωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἁγίου Ναζαρέτ, κυρίου κυρίου Νεοφύτου Πελοποννησίου, αψπς (786), Βενετία 1787. Εἰς τὴν σ. 4 τοῦ παρόντος βιβλίου ὑπάρχουν τοῦ Ἀγαπίου στίχοι ἰαμβικοὶ εἰς τοὺς Κανόνας καὶ εἰς τὸν ἀρχιερέα. Ὑπογράφει δὲ (σ. ζ') ὡς «Ἀγάπιος ἱερομόναχος ὁ ἐκ Δημητζάνης, Πελοποννήσιος» (πρβλ. E. Legrand, Bibliographie Hellenique... au dix-huitème siècle, II, Paris 1928, σ. 481 - 2). β) Τῇ συνεργασίᾳ τοῦ Νικοδήμου Ἁγιορείτου μετέφρασε τοὺς Κανόνας καὶ τοὺς ἐξέδωκε εἰς βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον: Εἰς δόξαν Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἑνὸς Θεοῦ, Πηδάλιον τῆς νοητῆς Νηός, τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησίας, ἤτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἁγίων Οἰκουμενικῶν Συνόδων· τῶν τοπικῶν· καὶ τῶν κατὰ μέρος Θείων Πατέρων. Ἑλληνιστὶ μέν, χάριν ἀξιοπιστίας, ἐκτιθέμενοι, διὰ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς κοινοτέρας διαλέκτου πρὸς κατάληψιν τῶν ἁπλουστέρων ἑρμηνευόμενοι παρὰ τοῦ Ἀγαπίου Ἱερομονάχου καὶ Νικοδήμου μοναχοῦ... ψήφῳ τοῦ παναγιωτάτου (πατριάρχου) καὶ τῆς

Ἱερᾶς καὶ Ἁγίας Συνόδου, Λειψία 1800. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἀγαπίου νὰ κάμῃ κατανοητὸν τὸ περιεχόμενον τῶν Κανόνων διὰ μεταφράσεως εἰς τοὺς ἀπαιδεύτους τότε Ἕλληνας εὗρε πολλὰς δυσκολίας μεταξὺ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου. Ὁ ἴδιος δὲ ἠπόρει, διατί ἄλλοι λαοὶ νὰ ἔχουν εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν των καὶ νὰ ἀντιλαμβάνωνται τὸ περιεχόμενον τῶν Κανόνων καὶ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες νὰ μένωμεν ξένοι πρὸ τὸ περιεχόμενον τοῦτο. Τέλος, ὅμως, ὑπερεπήδησε τὰ ἐμπόδια καὶ «ψήφῳ τοῦ παναγιωτάτου» ἐξέδωκε μετὰ τοῦ Νικοδήμου τὸ περίφημον «Πηδάλιον», τὴν ἑρμηνείαν δηλαδὴ τῶν Κανόνων. Τινὲς (ἴδε βιβλιογραφία) ἀναφέρουν μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ Ἀγαπίου καὶ «Ἀσματικοὺς ὕμνους», ἐκδοθέντας δῆθεν εἰς Τεργέστην. Τὸ ἔργον ὅμως τοῦτο δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν, οὔτε ἐβεβαιώθημεν διὰ τὴν ἔκδοσίν του, παρὰ τὴν σχετικὴν ἔρευναν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὰς ὡς ἀνεκδότους φερομένας «Εὐχὰς διαφόρους».

Χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἀγαπίου. Ἀνὴρ μεγάλης—διὰ τὴν ἐποχήν του—παιδείας, ἔγινε μοναχὸς οὐχὶ τόσον ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν ἄσκησιν καὶ τὴν αὐτοσυγκέντρωσιν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐργασθῇ ὁλοκληρωτικῶς διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους. Τοῦ σκοποῦ του δὲ τούτου ἐπέτυχε, καθ' ὅσον ἐκ τῆς περιφήμου Σχολῆς του ἐξῆλθον πατριάρχαι (Γρηγόριος ὁ Ε', ὁ ἐθνομάρτυς, κ.ἄ.), ἱεράρχαι, διδάσκαλοι τοῦ Γένους, γραμματεῖς ὁπλαρχηγῶν τοῦ 1821 καὶ πλῆθος πεπαιδευμένων Ἑλλήνων, ὄχι μόνον ἐκ Πελοποννήσου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Ὑπῆρξεν ἄνθρωπος εὐθύς, τίμιος, εἰς τὸ ἔπακρον πιστὸς οἰκονόμος τοῦ Θεοῦ εἰς τρόπον, ὥστε νὰ τὸν σέβωνται καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ὅλοι οἱ γράψαντες περὶ Ἀγαπίου τοῦ Πρεσβυτέρου ἤντλησαν ἐκ τοῦ Εὐθ. Καστόρχη (Περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς καὶ περὶ τῶν καθιδρυτῶν καὶ πρώτων αὐτῆς διδασκάλων, Ἀθῆναι 1847), ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε Δημητσανίτης καὶ φαίνεται καλῶς πληροφορημένος. Πλὴν τῶν ἐν τῷ ἄρθρῳ ἀναφερθέντων ἔργων, πρβλ. καὶ Ματθ. Παρανίκα, Ἱστορία τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς Σμύρνης, Ἀθῆναι 1885. Σ. Λάμπρου, Λόγοι καὶ Ἄρθρα, Ἀθῆναι 1909, σ. 509. Τ. Κανδηλώρου, Ἡ Δημητσάνα, Ἀθῆναι 1898. Τοῦ αὐτοῦ, Ἁρματολισμὸς Πελοποννήσου, Ἀθῆναι 1924, σ. 1 - 2. Ε. Καστόρχη, Νεώτεραι Προσθῆκαι (Περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς), ἐν Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ, θ' (1865), σ. 123 - 130. Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Α', Ἀθῆναι 1936, σ. 329 - 330. L. Petit, Le canoniste Agapios Leonardos, ἐν Echos d' Orient, II (1898 - 9), σ. 204 - 206. Α. Τσελάλη, ἄρθρον εἰς Πελοποννησιακὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν, Α' (1958), σ. 45 - 47.

ΣΤΥΛ. Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀγάπιος. Ὁ Νεώτερος. Κατὰ κόσμον ὠνομάζετο Ἀντώνιος Ἀντωνόπουλος. Ἔζησε τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Ἐκάρη μοναχός, μετονομασθεὶς Ἀγάπιος ὁ Νεώτερος. Ἐδίδαξε τριάκοντα δύο ἔτη εἰς τὴν περιώνυμον Σχολὴν Δημητσάνης τοὺς Ἕλληνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς, Ἠθικήν, Λογικήν, Κατήχησιν, Ρητορικὴν καὶ Μαθηματικά. Διένειμεν εἰς τοὺς μαθητάς του ἀνὰ ἓν ἀντίτυπον τῶν βιβλίων του δωρεάν, ἀπαλλάσσων τούτους ἀπὸ τὴν ἀντιγραφὴν κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας. Ἐκήρυττεν ἀπ' ἄμβωνος μὲ ἀσυνήθιστον εὐγλωττίαν καὶ ἔζη λιτότατα. Ἤρχετο εἰς συνεννόησιν δι' ἐθνικοὺς σκοποὺς μετὰ τοῦ Ἀνθίμου Καρακάλου Μεθώνης καὶ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ε'. Ἀπέθανεν εἰς Δημητσάναν τὸ 1812.

Κ. Χ.

Ἀγάπιος. Ὁ Ρόδου. Ἔζησε τὸν ΙΗ' μὲ ΙΘ' αἰῶνα. Διετέλεσεν ἡγούμενος τῆς μονῆς Παναγίας Καλιαριωτίσσης εἰς τὴν νῆσον Χάλκην. Τὸ 1792 ἐξελέγη μητροπολίτης Ρόδου, θεωρούμενος «ἀνὴρ ἐνάρετος καὶ μέτοχος παιδείας». Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀρχιερατίας του ἐμαρτύρησεν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ὑδραῖος εἰς Ρόδον. Ἀπεσύρθη εἰς τὴν μονὴν Ταξιάρχου Σύμης, παραιτηθεὶς τοῦ θρόνου πρὸ τοῦ ἔτους 1819. Ἀπέθανε τὸ 1827.

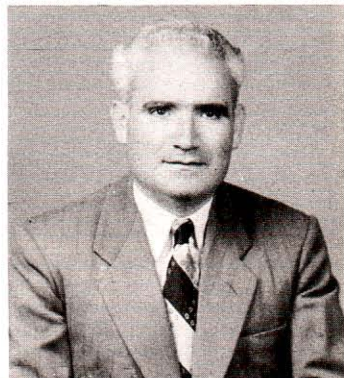
Κ. Χ.

Ἀγάπιος. Ἀρχιμανδρίτης ἀνήκων εἰς τὴν μονὴν τοῦ Σινᾶ, ἐξ ἧς καὶ τὸ παρεπώνυμον Σιναΐτης, μὲ τὸ ὁποῖον περισσότερον ἦτο γνωστός. Μετέσχεν ἀπ' ἀρχῆς τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος καὶ προσέφερε πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὸ Γένος. Παρακολουθῶν τὰ διάφορα στρατόπεδα ὡς ἱεροκήρυξ, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκήρυσσε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀνέπτυσσε τὰς ὑποχρεώσεις τῶν πολιτῶν ὅπως ἀγωνισθοῦν διὰ τὴν ἀποτίναξιν τῆς δουλείας. Τὸ 1824 ἐπαναδιωρίσθη ἱεροκήρυξ, τὸ δὲ Ὑπουργεῖον τῆς Θρησκείας, εἰς ἔγγραφόν του πρὸς τοὺς «ἐν ταῖς ἐλευθέραις ἐπαρχίαις τῆς Ἑλλάδος σεβασμιωτάτους Ἁγίους Ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς, στρατηγούς, καπετανέους καὶ λοιποὺς χριστιανούς», ἔγραφε, μεταξὺ ἄλλων, διὰ τὸν Ἀγάπιον: «...ὁ πανοσιολογιώτατος κύριος Ἀγάπιος Σιναΐτης, μεγάλην ἐπιδειξάμενος προθυμίαν εἰς αὐτὸ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἱεροκήρυκος ἐξ ἀρχῆς τοῦ Ἱεροῦ τούτου Ἀγῶνος εἰς Κρήτην, εἰς Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ ὅλην σχεδὸν τὴν Πελοπόννησον, ἀόκνως καὶ μὲ κίνδυνον πολλάκις τῆς ζωῆς του πορευθεὶς καὶ διδάξας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀπέκτησε μεγάλην τὴν ὑπόληψιν καὶ εὔνοιαν τῆς Διοικήσεως. Ὅθεν καὶ ἤδη ἐγκριθεὶς ἀποστέλλεται ἀπὸ τὴν Σεβαστὴν Διοίκησιν εἰς τοῦτο τὸ ἱερὸν λειτούργημα...». Δὲν σημειώνεται εἰς ποίαν περιοχὴν ἀπεστέλλετο ὁ Ἀγάπιος, διότι τὸ διοριστήριον ἔγγραφον ἐσώθη ἐν σχεδίῳ. Πάντως ὁ Ἀγάπιος συνέχισεν ὑπηρετῶν καὶ προσφέρων τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἐθνικάς του ὑπηρεσίας μέχρι τέλους τοῦ Ἀγῶνος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Γεν. Ἀρχ. Κράτ. Ὑπ. Θρησ. Ἐκκλ., Ἰούλιος 1824.

Μ. Η. ΦΕΡΕΤΟΣ

Ἀγαπίου Χρῖστος. Γραμματεὺς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου. Ἐγεννήθη ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου τὴν 1ην Νοεμβρίου 1911. Ἀπεφοίτησεν ἐκ τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου

ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΓΑΠΙΟΥ

τὸ 1929. Τὸ 1930 προσελήφθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ι. Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, ὅπου ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον δρᾶσιν, ἀνταποκριθεὶς πλήρως εἰς τὰ ἀνατεθέντα εἰς αὐτὸν καθήκοντα. Τὸ 1932 διωρίσθη ἱεροψάλτης εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν Ἁγίου Σπυρίδωνος Λευκωσίας, ἀπὸ δὲ τοῦ 1942 εἶναι Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Συνδέσμου Ἱεροψαλτῶν. Ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀπὸ τοῦ 1946 ἐκδίδει συνεχῶς καθ' ἕκαστον ἔτος τὸ «Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον», ἀξιόλογον βοήθημα τῶν ἱερέων καὶ ἱεροψαλτῶν. Τὸ 1954 ἐξέδωκε τὴν ἐφημερίδα «Ἐκκλησιαστικὸν Βῆμα», τῆς ὁποίας ὅμως τὴν κυκλοφορίαν ἠναγκάσθη νὰ ἀναστείλῃ τὸ 1956, λόγῳ τῆς ἐπικρατούσης τότε καταστάσεως. Τὸ 1959 ἐπανεξέδωκε ταύτην ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐκκλησιαστικὴ Ζωή». Ἀνεμίχθη ἐνεργῶς εἰς πᾶσαν ἐθνικὴν δρᾶσιν, φυλακισθεὶς κατὰ τὰ Ὀκτωβριανὰ τοῦ 1931 καὶ ἐγκλεισθεὶς εἰς τὰ κρατητήρια Κοκκινοτριμυθιᾶς τὸ 1958. Ἐπίσης ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν μουσικὴν κίνησιν τοῦ τόπου, ἐκλεγεὶς ἅμα καὶ Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς «Ἑλληνικῆς Χορῳδίας Λευκωσίας». Ὢν δὲ μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Γυμναστικοῦ Συλλόγου «Τὰ Παγκύπρια», τυγχάνει καὶ ἔφορος τοῦ μουσικοῦ τμήματος αὐτοῦ.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΙΤΣΙΔΗΣ

Ἀγαπίων. Μάρτυς, Ρωμαῖος τὴν καταγωγήν, ἄνευ ὑπομνήματος. Ἐκ τῶν πρὸς τιμήν του δύο στίχων τῶν Μηναίων προκύπτει, ὅτι ἐρρίφθη εἰς τὰ θηρία, ἀλλὰ δὲν ἐθίγη ἀπὸ αὐτὰ («τοῦτον ἠγάπησε καὶ θηρίων φύσις»). Κατὰ τὸν παρισινὸν κώδικα 1578, «θηριομαχήσας καὶ μηδὲν βλαβεὶς τελειοῦται». Ἑορτάζεται τὴν 22αν Νοεμβρίου.

Ἄγαρ. (Π. Διαθήκη). Αἰγυπτία δούλη τῆς συζύγου τοῦ Ἀβραὰμ Σάρρας, ἀποκτηθεῖσα ἴσως κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ζεύγους εἰς τὴν χώραν τοῦ Νείλου (Γέν. ιβ' 10 - 20). Καταστᾶσα ἔγκυος ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ, λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ Σάρρα ἦτο στεῖρα, ἔγινε δευτερεύουσα σύζυγός του, συμφώνως πρὸς τὰ τότε ἰσχύοντα ἔθιμα. Ἐπιδείξασα, ὅμως, περιφρόνησιν πρὸς τὴν πρώην κυρίαν της, ἐπανεφέρθη εἰς τὴν ἰδιότητα τῆς δούλης καὶ ἔτυχε κακομετα-

χειρίσεως, ἀναγκασθεῖσα τέλος νὰ ἀποδράσῃ. Συνήντησεν, ὅμως, αὐτὴν ἄγγελος Κυρίου εἰς τὴν ἔρημον τῆς Ἀραβίας καὶ τὴν προσέταξε νὰ ἐπιστρέψῃ ἐν ταπεινότητι,

ΑΓΑΡ
Χεὶρ Ρ. Κοψίδη

δώσας εἰς αὐτὴν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ τέξῃ εἰπών: «καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσμαήλ, ὅτι ἐπήκουσε Κύριος τῇ ταπεινώσει σου». Ὅτε ἡ Σάρρα, διὰ θαύματος, ἔτεκε τὸν Ἰσαάκ, δὲν ἠνέχθη πλέον τὴν παρουσίαν τοῦ Ἰσμαὴλ καὶ ἐπέτυχε τὴν ἐκ μέρους τοῦ Ἀβραὰμ ἐκδίωξιν υἱοῦ καὶ μητρός. Ἡ Ἄγαρ περιεπλανήθη εἰς τὴν ἔρημον ἕως ὅτου, ἐλλείψει ὕδατος, ἐγκατέλειψε τὸν υἱόν της, ἵνα μὴ τὸν ἴδῃ νὰ ἀποθνήσκῃ ἐκ τῆς δίψης. Τότε, ὅμως, εἰδοποιηθὴ οὐρανόθεν νὰ λάβῃ πάλιν μεθ' ἑαυτῆς τὸν Ἰσμαὴλ «καὶ ἀνέῳξεν ὁ Θεὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς καὶ εἶδε φρέαρ ὕδατος... καὶ ἐπότισε τὸ παιδίον». Ἀμφότεροι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ἔρημον Φαράν, ὅπου ὁ Ἰσμαὴλ ἐνυμφεύθη Αἰγυπτίαν γυναῖκα, ἀναδειχθείς, συμφώνως πρὸς τὴν θείαν πρόρρησιν, γενάρχης τῶν Ἀράβων. Κατὰ τὰς παραδόσεις αὐτῶν, ἡ Ἄγαρ ἦτο ἡ κυρία σύζυγος τοῦ Ἀβραὰμ καὶ εἶχε κατοικήσει εἰς Μέκκαν. Τὰ περὶ Ἄγαρ ἴδε ἐν Γέν. ιστ' καὶ κα' 9 - 21.

(Κ. Διαθήκη). Κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον, ἐν Γαλ. δ' 24, ἡ Ἄγαρ εἶναι ἀλληγορία τοῦ νόμου τῆς Διαθήκης. Ἐν συνεχείᾳ (στ. 25) προσθέτει ὁ Παῦλος: «Τὸ δὲ Ἄγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ». Ἐπειδὴ καὶ εἰς τὴν ἀραβικὴν ἡ λίθος λέγεται hadshar καὶ σύνθετα μετὰ τῆς ὡς ἄνω λέξεως ἐμφανίζονται ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Σινᾶ, ὑπέθεσάν τινες ὅτι ὁ Παῦλος ταῦτα εἶχεν ὑπ' ὄψιν του, γράφων τὸ ὡς ἄνω χωρίον. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, οἱ δύο ὡς ἄνω στίχοι σημαίνουν : Ἡ Ἄγαρ εἶναι ὁ τύπος τῆς μωσαϊκῆς νομοθεσίας, διότι ἡ Ἄγαρ εἶναι αὐτὸ τὸ ὄρος Σινᾶ (Ἴδε W. Bauer, Wörterbuch des N. Testaments, ἐν λ. Ἀγάρ).

Γ.Α.Γ.

Ἀγαρηνοί. Καὶ Ἀγαραῖοι ἢ Ἀγαρῖται. Ἀραβικὴ ποιμενικὴ φυλή, προερχομένη ἔκ τινος τῶν υἱῶν τῆς Ἄγαρ, τῆς δούλης τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ. Ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ψαλμ. πβ' (στίχ. 7), οἱ Ἀγαρηνοὶ κατώκουν εἰς τὴν Βόρειον Ἀραβίαν, ἀνατολικῶς τῆς Γαλαάδ, μεταξὺ Μωὰβ καὶ Ἀμμών, πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Ἀναφέρονται (Ἀγραῖοι) ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (XVI,42), τοῦ Πτολεμαίου (V. 18) καὶ τοῦ Πλινίου (VI, 28). Ἐπὶ Σαούλ, ἡ φυλὴ Ρουβὴμ τοὺς κατετρόπωσε καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν περιοχήν των (Α' Παραλ. ε' 10, 19-21). Ἐπὶ Ἰωσαφάτ, συνεμάχησαν μὲ τοὺς Μωαβίτας καὶ τοὺς Ἀμμωνίτας κατὰ τοῦ βασιλέως τούτου τοῦ Ἰούδα (Β' Παραλ. κ' 1 κ. ἑξ. Πρβλ. Ἰωσήπου, Ἰουδ. Ἀρχαιολ. IX, 7). Ὁ Ἀγαρίτης Ἰαζὶζ ἦτο ἀρχιποίμην τοῦ βασιλέως Δαβὶδ (Α' Παραλ. κζ' 31).

(Λαογραφία). Στὰ συναξάρια, τὰ μεσαιωνικὰ κείμενα καὶ τὰ λαϊκὰ δημοτικὰ τραγούδια ἢ ἄλλες ἐκφράσεις, οἱ Τοῦρκοι ὀνομάζονται Ἀγαρηνοὶ γενικώτερα. Ἡ προσωνυμία αὐτή, ποὺ ὅπως εἶναι γνωστὸ πρωτοδόθηκε ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς στοὺς Μωαμεθανοὺς Ἄραβες (τοὺς Ἰσμαηλίτες τῆς Ἀραβίας, ποὺ θεωροῦσαν προμήτορά τους τὴν Ἄγαρ τῆς Γραφῆς), ἐκλαϊκεύθηκε εὔκολα, γιατὶ ἐσήμαινε πιὸ παραστατικὰ τὸ ἀλλόδοξο καὶ ἄγριο τῶν Τούρκων. Λαϊκὲς κατάρες διατυπώνονται ὡς ἑξῆς : «Νὰ πέσῃς στ' Ἀγαρηνοῦ τὰ χέρια!». «Νὰ σὲ πνίξῃ τὸ σκοινὶ τ' Ἀγαρηνοῦ!». Μανιάτικο δημοτικὸ τραγοῦδι τοῦ 1826 ὀνομάζει τὶς στρατιὲς τοῦ Ἰμβραὴμ «Ἀγαρηνούς» καὶ δέεται : «[Θεέ μου] Παντοδύναμε—δυνάμωσε τοὺς χριστιανούς—τύφλωσε τοὺς Ἀγαρηνούς—τὴ μέρα τὴ σημερινή» (Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαί, ἀριθμ. 17). Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ βυζαντινὴ πληροφορία τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ὅτι οἱ Ἀγαρηνοὶ ποὺ κυριαρχοῦσαν στοὺς χριστιανικοὺς τόπους, πρὶν κάμουν τὴν περιτομὴ στὰ παιδιά τους, ζητοῦσαν ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους ἱερεῖς νὰ τὰ βαπτίζουν «διὰ νὰ μηδὲν ψειριάζουν καὶ νὰ μηδὲν κακοπαθοῦν εἰς τὴν περιτομὴν καὶ διὰ νὰ μηδὲν βρωμῇ τὸ κορμὶ αὐτῶν». Οἱ χριστιανοὶ ἱερεῖς ὅμως τὸ ἀπέφευγαν, καὶ οἱ συνοδικοὶ κανόνες τὸ ἀπαγόρευαν (Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Δ', Ἀθῆναι 1951, σ. 54-55). Στὶς θρησκευτικὲς λαϊκὲς παραδόσεις, ποὺ ἐμπέονται συνήθως ἀπὸ τὰ Συναξάρια, οἱ Ἀγαρηνοὶ παρουσιάζονται ὡς κύριοι ἐχθροί (πειραταί, ἐπιδρομεῖς, πολεμικὰ στίφη συνήθως) ποὺ αἰχμαλωτίζουν χριστιανοὺς καὶ ἔπειτα, μὲ τὴ θαυματουργὸ ἐπέμβασι τῶν ἁγίων ἢ τῆς Παναγίας τιμωροῦνται καὶ ἀναγκάζονται ν' ἀφήσουν ἐλεύθερους τοὺς σκλάβους.

Δ. Σ. Λ.

Ἀγαστίας. Ὁ Προμηθεὺς τῶν ἱερῶν ἰνδικῶν βιβλίων Βεδῶν, τέκνον τῶν θεοτήτων Μίθρα καὶ Βαρούμα. Ἐδίδαξεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους διαφόρους τέχνας, ἐξ αὐτοῦ δὲ ἐκληρονόμησαν τὴν ἰδιότητά των οἱ ἱερεῖς τοῦ Βραχμανισμοῦ. Παραλλήλως, ἐπετέλεσεν ἡρωϊκοὺς ἄθλους.

Ἀγαύη. Θυγάτηρ τοῦ Κάδμου καὶ τῆς Ἁρμονίας, ἀδελφὴ τῆς Σεμέλης, τῆς μητρός τοῦ Διονύσου, καὶ σύζυγος τοῦ Ἐχίονος, ἑνὸς ἐκ τῶν Σπαρτῶν, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐγέννησε τὸν Πενθέα (Ἡσιόδ. Θεογ. 975-978. Ἀπολλοδ. Βιβλ. III, 5,2). Ὅταν ἀπέθανεν ἡ Σεμέλη, διέδωσαν αὕτη καὶ αἱ ἄλλαι ἀδελφαί της, ὅτι ὁ Διόνυσος δὲν ἐγεννήθη ἐκ τῆς Σεμέλης καὶ τοῦ Διός, ἀλλ' ἐκ τῆς Σεμέλης καί τινος θνητοῦ, τὸν ὁποῖον αὕτη περιπαθῶς ἠγάπησε, διὸ καὶ ἐτιμωρήθη ὑπὸ τοῦ Διὸς πληγεῖσα ὑπ' αὐτοῦ διὰ κεραυνοῦ. Ὁ Διόνυσος ἐπίσης ὠργίσθη κατ' αὐτῆς καὶ τῶν ἀδελφῶν της διὰ τὴν κατὰ τῆς μητρός του προσβολὴν ταύτην καὶ παρεκίνησε τὰς γυναῖκας νὰ ἑορτάσουν ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος βακχικήν τινα ἑορτήν. Κατ' αὐτήν, ἐνέβαλε μανίαν εἰς αὐτὰς καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἀγαύην καὶ τὰς ἀδελφάς της. Ὅταν δὲ αὗται ἀντελήφθησαν τὸν ἐκεῖ πλησίον κρυπτόμενον εἴς τινα θάμνον ἢ δένδρον Πενθέα, ἵνα παρατηρήσῃ τὴν ὀργιαστικὴν ἑορτήν, ὥρμησαν κατ' αὐτοῦ μὲ ἀφάνταστον μανίαν καὶ τὸν κατεσπάραξαν. Ἡ περισσότερον μάλιστα λυσσώδης ἐξ ὅλων ἦτο ἡ μήτηρ του, ἥτις τὸν ἐξέλαβεν ὡς ἄγριον ζῷον καὶ τὸν κατεσπάρασσε μετὰ μεγαλυτέρας μανίας (Ἀπολλοδ. Βιβλ. III, 5, 2). Ἐκ τοῦ μύθου τούτου ἐνεπνεύσθησαν καὶ συνέθεσαν τραγῳδίας καὶ ἄλλα ἔργα οἱ ἀρχαῖοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης. Λέγεται προσέτι, ὅτι αὕτη κατέφυγεν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, ὅπου ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὸν βασιλέα Λυκοθέρσην, τὸν ὁποῖον ὅμως ἐφόνευσε κατόπιν, διὰ νὰ γίνῃ κύριος τῆς χώρας του ὁ πατήρ της Κάδμος. Ἀργότερον, αἱ Θηβαῖαι, συμφώνως πρὸς χρησμὸν τῆς Πυθίας, ἀπέδωσαν θείας τιμὰς εἰς τὸν Πενθέα πλησίον τοῦ δένδρου, τὸ ὁποῖον εἶχε χρησιμεύσει ὡς κρυψὼν αὐτοῦ (Παυσ. Ἑλλάδ. Περιήγ. II, 2, 6-7).

Β. Ι. Κ.

Ἀγαυρίαμα (Ὁ). Καὶ γαυρίασμα. Ἐκ τοῦ ἀγαυριᾶν καὶ γαυριᾶν = μεγάλως ἐπαίρεσθαι. Γαῦρος = μεγαλοπρεπής, ὑπερήφανος (Ἰὼβ ιγ' 12, Ἡσ. ξβ' 7).

Ι. Γ.

Ἀγγαί. Πόλις ἀναφερομένη ἀπὸ τὴν Γένεσιν (ιβ' 8), μὲ τὴν πληροφορίαν ὅτι ἔκειτο ἀνατολικῶς τοῦ παρὰ τὴν Βαιθὴλ ὄρους, ὅπου ὁ Ἀβραὰμ κατεσκήνωσεν, ἀφιχθεὶς εἰς τὴν γῆν Χαναὰν ἐκ Μεσοποταμίας. Ἀπὸ τὸ 1933 ἕως

τὸ 1935, ἀνέσκαψε τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαϊκῆς αὐτῆς πόλεως ἡ ἀρχαιολόγος Judith Marquet-Krause, ἀνευροῦσα σειρὰς τειχῶν καὶ ἴχνη ἀνακτόρων καὶ ναῶν, χρονολογουμένων χίλια καὶ ἄνω ἔτη πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ πατριάρχου. Ἡ Ἀγγαί, ὅταν οἱ Ἑβραῖοι κατέκτησαν τὴν Χαναάν, δὲν ὑπῆρχε πλέον, διότι εἶχε καταστραφῆ περὶ τὸ 2.200 π. Χ. Ἡ ἀναφερομένη εἰς Ἰησ. Ν. ζ' καὶ η' πόλις Γαί, κατὰ τὸν Albright καὶ ἄλλους, δὲν πρέπει νὰ ταυτισθῆ πρὸς τὴν Ἀγγαὶ τῆς Γενέσεως. Ἡ Ἀγγαὶ ἐπανεκτίσθη μόνον ὡς μικρὸν καὶ ἀσήμαντον χωρίον, κατοικούμενον ὑπὸ Ἑβραίων, μετὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Les fouilles de Ay, Bibliothèque Archéologique et Historique, XLV, Geuthner, Paris 1949.

Ἀγγαῖος. Ὁ δέκατος εἰς τὴν κανονικὴν σειρὰν τῶν ἐλασσόνων προφητῶν καὶ πρῶτος ἐκ τῶν μεταιχμαλωσιακῶν μετὰ τοῦ Ζαχαρίου (Ἀγγ. α' 1, Ζαχ. α' 1, Α' Ἔσδρ. στ' 1, Β' Ἔσδρ. ε' 1, στ' 14). Περὶ τῆς προελεύσεώς του οὐδὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν Γραφήν. Κατὰ τὴν ἑβραϊκὴν παράδοσιν, ἐγεννήθη εἰς Βαβυλῶνα, ἐνῷ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦτο εἷς τῶν μετοικισθέντων καὶ ἄρα λίαν προκεχωρημένης ἡλικίας, ὅτε ὡμίλησεν ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ (Ἀγγ. β' 3). Ἡ ἀποστολή του, δίδυμος πρὸς τὴν τοῦ Ζαχαρίου, ἐνέκειτο εἰς τὸ νὰ παροτρύνη τὸν λαόν, κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας Δαρείου τοῦ Ὑστάσπους (520), ὅπως ἀποπερατώση τὴν ἐπανοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ.

Τὸ ἐκ δύο κεφαλαίων συγκείμενον βιβλίον του περιλαμβάνει συντόμους ἱστορικὰς εἰδήσεις καὶ τέσσαρας λόγους του, ἀπευθυνομένους πρὸς τὸν Ζοροβάβελ, τὸν μέγαν ἱερέα Ἰησοῦν, τὸ ἱερατεῖον καὶ σύμπαν τὸ περιούσιον ἔθνος. Ὁ πρῶτος (α') ἐστρέφετο πρὸς τὸν Ζοροβάβελ καὶ τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐλέχθη τὴν 1ην τοῦ 6ου μηνός, ἤτοι τὴν 29ην Αὐγούστου, ἔχων ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν. Ὁ δεύτερος (β' 1-9) ἐξεφωνήθη πρὸς τοὺς ἀνωτέρω καὶ «πάντας τοὺς καταλοίπους τοῦ λαοῦ» τὴν 21ην τοῦ 7ου μηνός, ἤτοι τὴν 10ην Ὀκτωβρίου, μὲ σκοπὸν νὰ αὐξήσῃ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν οἰκοδομούντων. Ὁ τρίτος ἐστρέφετο πρὸς τὸ ἱερατεῖον, ἐλέχθη τὴν 24ην τοῦ ἐνάτου μηνός, ἤτοι τὴν 18ην Δεκεμβρίου, καὶ εἶχεν ὡς θέμα τὸ ὅτι μόνον ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἱεροῦ κτίσματος θὰ ἐξησφάλιζε τὴν καθαρότητα ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας (β' 10-19). Ὁ δ' ἔσχατος (β' 20-23) ἀπηυθύνθη προσωπικῶς πρὸς τὸν Ζοροβάβελ, ἴσως αὐθημερὸν μὲ τὸν προηγούμενον, διὰ νὰ προσημάνῃ τὸν θρίαμβον αὐτοῦ ὡς ἐκλεκτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ πρόρρησις αὕτη ἐκλαμβάνεται συνήθως ὡς ἔχουσα μεσσιανικὸν χαρακτῆρα, τοῦ Ζοροβάβελ ὄντος τύπου τοῦ Χριστοῦ. Μεσσιανικὸς ὑπαινιγμὸς φαίνεται ἐπίσης ὅτι εἶναι καὶ τὸ χωρίον β' 7 τοῦ δευτέρου λόγου (J. Knabenbauer, Comm. In Proph. Minores, 2α ἔκδ., II, Παρίσιοι 1924, σ. 183-199).

Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΑΓΓΑΙΟΣ
Μονὴ Καισαριανῆς. ΙΗ' αἰών.

Κατὰ τὸν Π. Μπρατσιώτην, τὴν γνησιότητα τοῦ βιβλίου ἐγγυῶνται ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις τῶν περιεχομένων λόγων καὶ ἡ συμφωνία πρὸς τὰ ἀντίστοιχα δεδομένα τῶν βιβλίων τοῦ Ἔσδρα.

Διὰ τὸν Ἀγγαῖον, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς προαιχμαλωσιακοὺς προφήτας, ἡ ὕπαρξις τοῦ ναοῦ ἦτο ἀπαραίτητος προϋπόθεσις πρὸς διατήρησιν τῆς ἑνότητος τοῦ λαοῦ καὶ ἐπίτευξιν τῆς πνευματικῆς του ἐπιβιώσεως. Τὸ παλλάδιον ὅμως τοῦτο δὲν ἦτο ἁπλῶς τὸ κέντρον ἑνὸς ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ἡ προεικόνισις τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ συναγάγῃ πάντα τὰ ἔθνη.

Ἡ μνήμη τοῦ προφήτου τούτου ἄγεται τὴν 16ην Δεκεμβρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. H. G. Mitchell, A Critical and Exegetical Commentary on Haggai and Zacharias, Edimburgh 1912. F. C. Morgan, Haggai, a Prophet of Correction and Comfort, London 1935. Παν. Ι. Μπρατσιώτου, Ἐπίτομος Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, Ἀθῆναι 1955, σ. 228-229.

(Συναξάριον). *Οὗτος ἐκατάγετο ἀπὸ τὴν Ἱερατικὴν Φυλὴν τοῦ Λευΐ, ἐγεννήθη δὲ εἰς τὴν Βαβυλῶνα, ὅταν ἦτον σκλαβωμένοι οἱ Ἑβραῖοι. Νέος ἀκόμη ὄντας, ἦλθεν ἀπὸ τὴν Βαβυλῶνα εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους Ἰουδαίους, Καὶ ἐπροφήτευσεν ὁμοῦ μὲ τὸν Προφήτην Ζαχαρίαν, χρόνους τριανταέξ. Ἐπρόλαβε δὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ χρόνους τετρακοσίους ἑβδομήκοντα. Φανερῶς δὲ ἐπροφήτευσε διὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπιστροφὴν τῶν Ἰουδαίων. Καὶ εἶδεν ἐκ μέρους τὴν δευτέραν οἰκοδομὴν τοῦ Ναοῦ καὶ ἀποθανὼν ἐτάφη ἐνδόξως κοντὰ εἰς τοὺς τάφους τῶν Ἱερέων. Καθότι καὶ αὐτός, ὡς εἴπομεν, ἦτον ἀπὸ γένος Ἱερατικόν. Οὗτος, κατὰ τὸν σωματικὸν χαρακτῆρα, ἦτον μαλλιαρὸς εἰς τὴν κεφαλήν. Γέροντας πολλὰ στρογγυλὸν ἔχων τὸ γένειον. Κατὰ τὴν ἡλικίαν ἔντιμος, κατὰ τὴν ἀρετὴν περιφανής, ἀγαπώμενος ὑπὸ πάντων καὶ τιμώμενος ὡς ἔνδοξος καὶ μέγας Προφήτης. Ἀγγαῖος δὲ ἑρμηνεύεται ἑορτὴ ἢ ἑορτάζων ἢ ἑορταζόμενος.*

(ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ)

Ἀγγαῖος ἄγγος πλῆρες ὤφθη χαρίτων,
ὡς ὑλικὸν δὲ τῷ χρόνῳ συνετρίβη.
Ἕκτῃ καὶ δεκάτῃ Ἀγγαῖον γαῖα συνέσχεν.

Ἀπολυτίκιον,
(Ἦχος δ'. Ταχὺ προκατάλαβε).

Προφήτης θεόληπτος, οἷα θεράπων Θεοῦ, τῷ κόσμῳ ἐνδέδειξαι, ἀνακαθάρας τὸν νοῦν, Ἀγγαῖε πανεύφημε· ὅθεν ἑορταζόντων, ἔνθα πέφυκεν ἦχος, ἤρθης ὡς ἑορτάζων, ἐν Θεῷ φερωνύμως· ᾧ πρέσβευε, θεηγόρε, σώζεσθαι ἅπαντας.

(ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ)

Ἀγγαρεία. Λέξις περσικῆς καταγωγῆς, παραγομένη ἐκ τοῦ agar. Οἱ Πέρσαι παρέλαβον ταύτην ἐκ τῶν Βαβυλωνίων. Ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἑλληνικὰ κείμενα. Εἰς τὴν Κ. Διαθήκην εὑρίσκεται εἰς τὰ χωρία Ματθ. ε' 41 «καὶ ὅστις σε ἀγγαρεύσει μίλιον ἕν, ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο» καὶ Ματθ. κζ' 32 «ἐξερχόμενοι δὲ εὗρον ἄνθρωπον Κυρηναῖον ὀνόματι Σίμωνα· τοῦτον ἠγγάρευσαν ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ».

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἐσυστηματοποιήθη ἡ ἀγγαρεία. Ἐπεβάλλετο ὑπὸ τοῦ κράτους εἰς ὡρισμένας κοινωνικὰς τάξεις ὡς ὑπηρεσία πρὸς κατασκευὴν ἢ διατήρησιν ὁδῶν καὶ μεταφορὰν φορτίων (operae). Αὕτη συνεχίσθη καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, διατηρηθεῖσα καὶ εἰς τοὺς μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνους, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἐνετοκρατίας.

Κ. Χ.

Ἄγγαρος. Περσικὴ λέξις δηλοῦσα ἔφιππον ἄγγελον, ἐκτελοῦντα ταχυδρομικὰς ὑπηρεσίας. Ὁ τρόπος αὐτῆς τῆς ταχυδρομικῆς ὑπηρεσίας ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν Π. Διαθήκην, εἰς τὸ χωρίον Ἐσθὴρ θ' 10, ὅπου ὁ Μαρδοχαῖος ἀποστέλλει ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Ἀσσουήρου τὰς ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς σατράπας.

Κ. Χ.

Ἀγγειογραφία, βυζαντινή. Βλ. Κεραμεική, βυζαντινή.

Ἀγγεῖον. Ἀγγεῖα, εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, εἶναι τὰ σκεύη, συνήθως πήλινα, τὰ χρησιμεύοντα διὰ τὴν φύλαξιν στερεῶν καὶ ὑγρῶν τροφίμων, καταναλισκομένων καθ' ἡμέραν ὑπὸ τῆς οἰκογενείας, ὡς ἐλαίου, οἴνου, σίτου, ἰχθύων (Ματθ. ιγ' 48, κε' 4). Ἀγγεῖα ἐπίσης ὑπῆρχον καὶ εἰς τὴν Σκηνὴν καὶ τὸν Ναόν, περιέχοντα ὕλας χρησιμευούσας εἰς τὴν λατρείαν. Τὰ δεύτερα ἦσαν ἐκ πολυτίμων μετάλλων κατεσκευασμένα.

Ἀγγεῖον, ἠχητικόν. Ἠχητικὸν ἀγγεῖον ἢ ἀκουστικὸν ἀγγεῖον ἢ ἁπλῶς «ἠχεῖον» λέγεται αὐτοτελές τι, συνήθως ἐκ πηλοῦ, ἀγγεῖον ἢ καὶ σφαιρικὸν ἢ κυλινδρικὸν τμῆμα στάμνου, τὸ ὁποῖον, τοποθετούμενον ἐπὶ κοιλότητος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοίχωμα αἰθούσης ἢ ναοῦ, δέχεται

μεταβιβάζει, ἐνισχύει καὶ ἔν τινι τρόπῳ μελοποιεῖ πως τὸν ἦχον.

Τῶν ἠχητικῶν ἀγγείων ἀρχικῶς ἐγίνετο χρῆσις ἰδίως ἐν τοῖς ἀρχαίοις θεάτροις, βραδύτερον δὲ ἐν τοῖς χριστιανικοῖς ναοῖς.

Ἐνταῦθα ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ «ἠχεῖον», παρὰ

ΗΧΗΤΙΚΟΝ ΑΓΓΕΙΟΝ. Βυζ. Μουσεῖον Ἀθηνῶν.

τὴν βεβαίωσιν τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους, διαφέρει τοῦ καλουμένου «βροντείου», διὰ τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπεμιμοῦντο τοὺς ἤχους τῆς βροντῆς καὶ τοῦ κεραυνοῦ καὶ τοῦ ὁποίου παράλληλον εἶναι τὸ «κεραυνοσκοπεῖον» ἢ τὸ claudiana tonitrua τῶν Ρωμαίων.

Περὶ τῆς ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἠχητικῆς ἀρυόμεθα πολυτίμους πληροφορίας ἐκ τῶν Δημοκρίτου, Ἀρχιμήδους, Ἀπολλωνίου, Περγαίου κ.ἄ., μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐκ τῶν Προβλημάτων τοῦ Ἀριστοτέλους. Πληρεστέραν ὅμως γνῶσιν αὐτῆς λαμβάνομεν ἐκ τῶν ᾠδείων καὶ θεάτρων τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἰδίως ἐκ τῶν περισπουδάστων ἐκείνων σπηλαίων, ἅτινα παρουσιάζουν ἀξιολόγους ἀκουστικὰς ἑστίας. Ἐκ τῶν εἰρημένων σπηλαίων κυριώτερα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν τὸ τῶν λιθοτομιῶν παρὰ τὰς Συρακούσας, τὸ καλούμενον «Ἄντρον τοῦ μαμούθ» εἰς Kentucky τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν καὶ τὸ εἰς Ὀλυμπίαν «Ἑπτάφωνον», τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν του λόγῳ τῆς ἐν αὐτῷ προκαλουμένης ἑπταπλῆς ἠχοῦς, περὶ οὗ ὁ Πλίνιος λίαν χαρακτηριστικῶς λέγει: Olympiae antem arte, mirabili modo in porticu, quam obid heptaphonon appellant, quoniam septies eadem vox redditrur.

Ἡ προσπάθεια τῆς ὅσον τὸ δυνατὸν καλυτέρας ἀποδόσεως τοῦ ἤχου διὰ τεχνητῶν μέσων ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἑξῆς συνεχής τε καὶ ἀποδοτική. Οὕτως, ὡς βασικὸς ἐνδιάμεσος κρίκος σχετικῶς πρὸς τὴν μελέτην καὶ τελειοποίησιν τῆς διὰ τεχνικῶν μέσων μεταδόσεως τοῦ ἤχου ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς εἰς τὴν βυζαντινήν, κάλλιστα δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ἀπολλωνίου Εὐτόκιος, ὅστις ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ἰσιδώρου καὶ φίλος τοῦ Ἀνθεμίου, δηλαδὴ τῶν δύο ἐπιφανῶν ἀρχιτεκτόνων, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ ὑπερόχου δημιουργήματός των, τοῦ ἀξιοθαυμάστου καὶ περισπουδάστου ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοσοῦτον συνέδεσαν τὸν Ἑλληνισμὸν μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὰ ὀνόματά των μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἐφευρέθη ἓν μηχανικὸν «παράδοξον», τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη ἀκουστικὸν «Μυστήριον» ἢ καὶ «Θαῦμα». Περὶ τοῦ μηχανικοῦ τούτου «παραδόξου» γίνεται λόγος κυρίως εἰς τὸ λεξικὸν τοῦ «Δουκαγγίου» καὶ εἰς τὸν Θησαυρὸν τοῦ Στεφάνου, εἰς τὴν λέξιν «μυστήριον». Ὁ Πασπάτης, ἐν σελίδι 189 τοῦ ἔργου του «Τὰ Βυζαντινὰ Ἀνάκτορα», δίδει μίαν περίληψιν τοῦ κειμένου τῶν σχολιαστῶν τοῦ Θεοφάνους, τοῦ σχετικοῦ πρὸς τὸ προαναφερθὲν ἀκουστικὸν «Μυστήριον», ὁ δὲ Βυζάντιος, εἰς τὸν πρῶτον τόμον τοῦ ἔργου του «Κωνσταντινούπολις», ποιεῖται μνείαν χαρακτηριστικοῦ χωρίου Λέοντος τοῦ Γραμματικοῦ σχετικῶς πρὸς τὸ «Θαῦμα» ἢ ἄλλως τὸ ἀκουστικὸν «Μυστήριον» τῶν Βυζαντινῶν. Πάντως, διεξοδικὴν περιγραφήν του ἔχομεν ὅλως μεταγενεστέρως διά τινος συνθετικῆς μελέτης τοῦ Σ. Στεφανίδου, ἐχούσης τὸν τίτλον «Τὸ ἀκουστικὸν Μυστήριον τοῦ Βυζαντίου» καὶ τὴν ὁποίαν ἀνεκοίνωσε τὸ 1923 εἰς τὴν Ἐπιστημονικὴν Ἑταιρείαν (Ἀθηνᾶ 35-251), ἐδημοσίευσε δὲ μετὰ ἓν ἔτος, ἤτοι τὸ 1924, εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν (ἐν σ. 180-195). Ἐκ τῆς ἐπιμελημένης ταύτης μελέτης προκύπτει, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος «Μυστήριον» τῶν Βυζαντινῶν ἦτο μία ἐλλειψοειδὴς κόγχη, ἐπὶ τῆς καμπυλότητος τῆς ὁποίας ἀνεκλῶντο τὰ ἠχητικὰ κύματα. Πρὸς μείζονα κατανόησιν τοῦ ἀναγνώστου, ὑπενθυμίζομεν, ὅτι ἠχητικὰ κύματα καλοῦνται αἱ περιοδικοῦ χαρακτῆρος διαταράξεις τοῦ ἀέρος, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦνται ἐν αὐτῷ ὑπὸ ἠχογόνων σωμάτων, καὶ ὅτι, ἀναλόγως τοῦ μήκους των, τὰ εἰρημένα κύματα παρουσιάζουν τὸ φαινόμενον τῆς ἀνακλάσεως, διαθλάσεως, παραθλάσεως, συμβολῆς κ.λ.π.

Ὅθεν, οἱ Βυζαντινοὶ ἐσημείωσαν μίαν ἀξιόλογον πρόοδον εἰς τὴν διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐξέλιξιν τῶν ἠχητικῶν ἀγγείων ἢ ἄλλως τῶν ἠχείων. Κατὰ ταῦτα, τὰ τοσαύτης ἐξάρσεως παρὰ τοῖς φυσικοῖς τυγχάνοντα κτίρια διὰ τὴν μυστικήν των ἠχώ, ὡς ἡ ἐν Παρισίοις αἴθουσα τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς καὶ ὁ παρὰ τὸ Ἀμστελόδαμον καμπυλωτὸς τοῖχος τοῦ Muyden, δὲν δύνανται νὰ διεκδικοῦν τὴν πατρότητα τῆς παρατηρήσεως τοῦ φαινομένου, διότι ἡ γεωμετρική του ἐφαρμογὴ (μυστικὸς ἦχος) χρονολογικῶς ἕπεται τῷ περισπουδάστῳ βυζαντινῷ «Θαύματι» ἢ «Μυστηρίῳ».

Σὺν τῷ χρόνῳ, τὸ ὑπ' ὄψιν «Μυστήριον» ἐτονώθη δι' ἀγγείων, ἅτινα οἱ Βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες ἐνετοίχιζον ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν ναῶν καὶ ἰδίως εἰς τὰς γωνίας καὶ ἐπὶ τῶν κάτω κορυφῶν τῶν σφαιρικῶν τριγώνων, εἰς ὅσους ναοὺς ὑπάρχει τροῦλλος. Αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ ἀγγεῖα νῦν καλοῦμεν «ἠχητικὰ ἀγγεῖα». Ἡ χρησιμοποίησις τούτων εἰς τὴν βυζαντινὴν ναοδομίαν συνεχῶς ηὔξανε, λόγῳ δὲ τῆς εὐτελοῦς των ἀξίας ἐνετοιχίζοντο καὶ εἰς ναοὺς μικρῶν διαστάσεων, μέχρι καὶ τῆς καλουμένης Μεταβυζαντινῆς Ἐποχῆς. Ἐνετοιχίζοντο δὲ καὶ κατὰ τὰς δύο αὐτὰς περιόδους εἰς τρόπον, ὥστε νὰ διακρίνεται μόνον τὸ στόμιον αὐτῶν.

Εἰς τοὺς τρουλλαίους ναούς, ὡς προανεφέρθη, ταῦτα τίθενται ἰδίως ἐπὶ τῶν κάτωθι τοῦ τρούλλου λοφίων, ὁπότε χρησιμεύουν οὐχὶ μόνον πρὸς ἀπορρόφησιν τῶν ἐν αὐτοῖς προσπιπτόντων ἠχητικῶν κυμάτων καὶ εἰς τὴν ἐντονωτέραν καὶ μελῳδικωτέραν πως ἀνταπόδοσιν τούτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐλάφρυνσιν τοῦ βάρους τῶν γωνιῶν τῆς τετραγώνου βάσεως τοῦ τρούλλου. Πάντως, ἀνεξαρτήτως τῆς θέσεως, εἰς ἣν ταῦτα τοποθετοῦνται εἰς τοὺς ναούς, τὰ ἀπασχολοῦντα ἡμᾶς ἀγγεῖα εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, πήλινα, ἔχουν δὲ σχῆμα ἡμισείας στάμνου ἢ ἀχειριδώτου ὑδροδοχείου.

Πλεῖστα ὅσα ἠχητικὰ ἀγγεῖα διασώζονται κατὰ χώραν εἰς πολλοὺς ναοὺς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀνευρίσκονται δὲ ἢ ἀκέραια ἢ ἐθραυσμένα, ἀλλαχοῦ διακρινομένων μόνον τῶν κοιλοτήτων ἐντὸς τῶν ὁποίων ταῦτά ποτε εἶχον τοποθετηθῆ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Α. Γ. Πασπάτη, Τὰ Βυζαντινὰ Ἀνάκτορα, Ἀθῆναι 1885. Σ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις, Α΄. Μιχ. Στεφανίδου, Τὸ ἀκουστικὸν Μυστήριον τοῦ Βυζαντίου, ἐν Ἐπετηρ. Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Α΄. A. Brykezynski, Vases acoustiques à Vloslaven, ἐν Revue de l' Art chrétien, 1898. P. Thielscher, Die Schlaggefässe der griechischen Tragödie und der christlichen Kirche, ἐν Akustische Zeitschrift τοῦ 1938. Μ. Γκητάκου, Ἀγγεῖα ἠχητικά, ἐν Μεγάλῃ Πελοποννησιακῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, σ. 51 - 52, ἔνθα καὶ ἡ συναφὴς βιβλιογραφία.

ΜΙΧΑΗΛ Χ. ΓΚΗΤΑΚΟΣ

Ἀγγελάρχης Ἀθανάσιος. Μέγας Οἰκονόμος καὶ πρωτοψάλτης Ἀθηνῶν, ζήσας πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος. Μόνον τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του γνωρίζομεν ἔκ τινος ἐνθυμητικοῦ σημειώματος χειρογράφου κώδικος, ἀνήκοντος εἰς τὴν μονὴν Ἁγίας τῆς Ἄνδρου. Κατὰ τὴν ἐνθύμησιν ταύτην, «μηνὶ Ἰουλίῳ βῳ ζλα΄ (=1523) ἰνδ. ια΄, ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ ἱερεὺς Ἀθανάσιος ὁ Ἀγγελάρχης καὶ Μέγας Οἰκονόμος τῆς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν...». Κατ' ἄλλην συναφῆ ἐνθύμησιν, ὁ Ἀθανάσιος οὗτος ἐτάφη «εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον τὸ ἐπονομαζόμενον τὸ ὄρος Μεντέλη». Προφανῶς πρόκειται περὶ σημαίνοντος προσώπου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Σπ. Π. Λάμπρου, Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ, Β΄, σ. 211. Ν. Ἑλληνομνήμων, Ζ΄ (1910), σ. 171, 277 καὶ Κ΄ (1926), σ. 292.

Τ. ΑΘ. ΓΡ.

Ἀγγελᾶτος Θεόδωρος. Ἁγιογράφος. Ἔζησε τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα. Ἄλλα δὲν γνωρίζομεν περὶ αὐτοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Δ. Σισιλιάνου, Ἕλληνες ἁγιογράφοι μετὰ τὴν Ἅλωσιν, Ἀθῆναι 1935, σ. 47.

Π. Κ. Χ.

Ἀγγελᾶτος Φωκᾶς. Σύγχρονος διακεκριμένος Ἕλλην θεολόγος, γεννηθεὶς εἰς Κεφαλληνίαν τὸ 1911 καὶ σπουδάσας εἰς Ἀθήνας, ὡς καὶ εἰς τὰ ἀμερικανικὰ πανεπιστήμια Χάρβαρντ καὶ Κολούμπια. Ἀπὸ τοῦ 1946 διαμένει εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας, ὅπου διωργάνωσε κατὰ ζη-

λευτὸν τρόπον τὸ σύστημα κατηχητικῶν σχολείων τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ διηύθυνεν ἐπιτυχῶς τὸ περιοδικὸν αὐτῆς «Ὁ Ὀρθόδοξος Παρατηρητής» (1951-1953). Προηγουμένως, ἐν Ἑλλάδι, εἰργάσθη ὡς βασικὸν στέλεχος τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἱδρυτῶν καὶ κυριωτέρων ἐκπροσώπων τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἑταιρείας Λαϊκῶν Θεολόγων καὶ ἐξέδωκε τὴν μελέτην «Ἡ ἑορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως», Ἀθῆναι 1942. Ὁ Ἀγγελᾶτος θεωρεῖται ὡς εἷς τῶν βαθυτέρων μελετητῶν τῆς πατερικῆς γραμματείας μεταξὺ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων θεολόγων. Εἶναι ἐπίσης γνωστὸς διὰ τὰς ἐρεύνας του περὶ τὸν βίον Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου καὶ τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων.

Ἀγγελῆς. Νεομάρτυς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Ἐγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἦτο χρυσοχόος τὸ ἐπάγγελμα, ζῶν μετὰ τῆς συζύγου του καὶ τῶν ἓξ τέκνων του εἰς τὴν ἐνοριακὴν περιφέρειαν τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου Καραμανίας. Τὴν 23ην Αὐγούστου τοῦ 1680, ἡμέραν τῆς ἀποδόσεως τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, μετέβη εἰς τὸ πλησίον τῆς Πόλεως χωρίον Ἅγιος Στέφανος, ὅπου ἐτελεῖτο πανήγυρις. Μεταξὺ τῶν διασκεδαζόντων «ἦσαν καὶ μερικοὶ Τοῦρκοι ἀπὸ χριστιανῶν γυρισμένοι, οἵτινες, τρώγοντες καὶ πίνοντες καὶ εὐφραινόμενοι μαζὶ μὲ τοὺς χριστιανούς, ἤρχισαν νὰ παίζουν. Καὶ οἱ μὲν ἐξωμόται ἐκεῖνοι Τοῦρκοι ἐπῆραν τὰς σκούφιας τῶν χριστιανῶν καὶ τὰς ἐφοροῦσαν, τὰ δὲ ἐδικά τους ἄσπρα φακιόλια ἔδιδαν εἰς τοὺς χριστιανοὺς νὰ τὰ φοροῦν». Ὁ Ἀγγελῆς μετέσχεν ἀφελῶς εἰς τὸ παίγνιον τοῦτο, χωρὶς νὰ ὑποπτευθῇ τὰς συνεπείας. Πράγματι, τὴν ἐπομένην, οἱ ἐξωμόται ἐκεῖνοι, βλέποντες αὐτὸν νὰ φορῇ τὴν συνήθη σκούφιαν του, διέδωσαν, ὅτι «ἔμπροσθέν τους ἔγινε μουσουλμάνος καὶ ἔκαμε τὸ λεγόμενον παρ' αὐτοῖς σαλαβάτι (τουτέστι τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεώς των) καὶ ὅτι ἐφόρεσε καὶ ἄσπρο σαρίκι», ἤχθη δὲ οὕτως ἐνώπιον τῶν Ἀρχῶν. Ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἠρνήθη τὴν κατηγορίαν. Κατόπιν τούτου, ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακήν, ὅπου ἐπιέζετο διὰ ποικίλων βασάνων νὰ ἀρνηθῇ τὸν Χριστόν. «Οἱ δὲ Ἀγαρηνοί, κάθε τρόπον ἐπινοοῦντες διὰ νὰ χωρίσουν τὸν Ἅγιον ἀπὸ τὸν Χριστόν, ἔπεμψαν καὶ τὴν γυναῖκα του μέσα εἰς τὴν φυλακήν, διὰ νὰ τὸν παρακινήσῃ καὶ αὐτή, νομίζοντες ὅτι ἴσως ἀπὸ τὰ δάκρυά της καὶ τοὺς λυπηροὺς θρήνους της πάθῃ τι ἀνθρώπινον ὁ Μάρτυς καὶ καμφθῇ εἰς συμπάθειαν καὶ οὕτω τὸν Χριστὸν ἀρνηθῇ». Ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδιαιτέρως ἰσχυρὰν αὐτὴν δοκιμασίαν ὁ Ἀγγελῆς διῆλθε μὲ ἐρρωμένον φρόνημα, ὁπότε ὁ βεζύρης, ἀντιληφθεὶς ὅτι τίποτε δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ κλονίσῃ αὐτόν, διέταξε τὴν ἀποκεφάλισίν του. «Ἔλαβον, λοιπόν, οἱ δήμιοι τὸν γενναῖον ἀγωνιστὴν καὶ φέροντες αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ βασιλικοῦ παλατίου, πλησίον τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐκεῖ τὴν ἁγίαν κάραν αὐτοῦ ἀπέτεμον» (1η Σεπτεμβρίου 1680). Τὸ λείψανον τοῦ Ἀγγελῆ ἐξηγοράσθη παρὰ τῶν πιστῶν καὶ ἐτάφη «ἀντιπέραν εἰς τὸ Μοναστήριον, τὸ εὑρισκόμενον εἰς τὸ νησίον τῆς Πρώτης».

Τὴν σχετικὴν διήγησιν βλέπε εἰς τὸ Νέον Μαρτυρολόγιον Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, Ἀθῆναι 1856, σ. 93. Ἀκολουθίαν εἰς τὸν Μάρτυρα συνέθεσεν ὁ μητροπολίτης Δρύστρας Παρθένιος ὁ Χῖος, ἡ ὁποία σώζεται ἀνέκδοτος εἰς ἁγιορειτικοὺς κώδικας. Εἰς τὸν Λαυριωτικὸν Κώδικα Ι 34 φ. 131 α', ὁ τίτλος τῆς Ἀκολουθίας ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου καὶ νέου μάρτυρος Ἀγγελῆ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀθλήσαντος ὑπὲρ Χριστοῦ ἐν ἔτει αχπ' (1680) ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ α', ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτὰν Μεϊμέτ, ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ πανιερωτάτου Παρθενίου Χίου μητροπολίτου Δρύστης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὕστερον δὲ διορθωθεῖσα παρὰ τοῦ Γεωργίου καὶ ἀρίστου διδασκάλου τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ σχολῆς, τοῦ Τραπεζουντίου. Ὁ Οὐγγροβλαχίας Φιλάρετος ἐπιβεβαιοῖ. Ὁ Δρύστης Παρθένιος ἐπιβεβαιοῖ».

Ἄνθρωπος ἦν μὲν Ἀγγελῆς κατ' οὐσίαν,
τμηθεὶς δὲ ὤφθη ἄγγελος σὺν ἀγγέλοις.

Ἀγγελῆς. Νεομάρτυς ἐξ Ἄργους, ἀθλήσας εἰς Χίον τὸ 1813 καὶ ἑορταζόμενος τὴν 3ην Δεκεμβρίου.

Μὲ πολλὴν πίστιν προικισμένος, ἀλλὰ χαρακτῆρος ἐκκεντρικοῦ, ἐπηγγέλλετο τὸν ἐμπειρικὸν ἰατρὸν εἰς Νέαν Ἔφεσον, ἔχων τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἐκτίμησιν πάντων. Ἡ εὐσέβειά του καὶ ἡ ἀγάπη, τὴν ὁποίαν ἐδείκνυε πρὸς τοὺς πάσχοντας καὶ τοὺς ἐνδεεῖς, ἐφανέρωναν μίαν ψυχὴν διψῶσαν τὴν εὐαγγελικὴν τελειότητα. Ἀλλὰ τὴν τελειότητα αὐτὴν ὁ Ἀγγελῆς δὲν εἶχε κατορθώσει ἀκόμη νὰ τὴν προσεγγίσῃ, λόγῳ τῆς ἄκρως συναισθηματικῆς ἰδιοσυγκρασίας του, ἡ ὁποία ἐνεθύμιζε τὴν ἀστοχίαν τοῦ Πέτρου, ὅτε οὗτος ἐπετιμᾶτο ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Οὕτω, μίαν ἡμέραν, ὁ Ἀγγελῆς προσεκάλεσεν εἰς μονομαχίαν ἕνα ἄθεον Γάλλον, ὁ ὁποῖος τοῦ ἐφέρθη σκωπτικῶς, ἀκούων αὐτὸν νὰ ὁμιλῇ θερμῶς περὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἡ μονομαχία ὡρίσθη διὰ τὴν ἐπαύριον, ὁ δὲ Ἀγγελῆς μετέβη εἰς τὸν πνευματικόν του, ἔκαμε γενικὴν ἐξομολόγησιν καὶ ἐζήτησε τὴν εὐχήν του διὰ τὴν ἐπικειμένην ἀναμέτρησιν μὲ τὸν ὑβριστήν. Ὁ πνευματικὸς προσεπάθησε νὰ τὸν ἀποτρέψῃ, ἀλλά, πρὸ τῆς ἐπιμονῆς του, ἠναγκάσθη τέλος νὰ τοῦ δώσῃ τὴν αἰτηθεῖσαν εὐχήν. Ὁ Ἀγγελῆς διῆλθεν ὅλην τὴν νύκτα προσευχόμενος καί, ἀφοῦ ἐκοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων, «ἐβγῆκεν εἰς παράταξιν τοῦ ἀλλοφύλου καὶ τὸν προσκαλεῖ νὰ συμπλακοῦν καὶ νὰ πολεμήσουν». Ἀλλ' ἐκεῖνος ἐδειλίασε καὶ ἐτράπη εἰς φυγήν.

Ἀπὸ ἐκείνης τῆς ὥρας, αἱ ἐνθουσιαστικαὶ τάσεις τοῦ Ἀγγελῆ παρουσίασαν ὄψιν ἀκατανόητον. Ἐγκατέλειψε τὸ ἐπάγγελμά του, ἐνεκλείσθη εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ δὲν ὡμίλει εἰς κανένα, πλὴν δύο φίλων του, εἰς τοὺς ὁποίους ἐξεμυστηρεύθη, ὅτι εἶχε λάβει τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐπιζητήσῃ τὸ μαρτύριον. Τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου, τὸ 1813, ἀνήγγειλεν αἴφνης, ὅτι εἶχεν ἀλλαξοπιστήσει καὶ γίνει μωαμεθανός, ἤρχισε δὲ συμπεριφερόμενος κατὰ περίεργον τρόπον, προσπαθῶν νὰ δείξῃ εἰς τοὺς Τούρκους, ὅτι μὲ τὴν ἰδίαν εὐκολίαν θὰ ἐπανήρχετο εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ἡ συμπεριφορά του αὐτή, ἀποτελοῦσα πρωτότυπον ἔκδοσιν τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀρχαίων διὰ Χριστὸν σαλῶν, δὲν εἶχε τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα. Αἱ Ἀρχαί, διὰ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἐνόχλησιν, τὸν ἐξεδίωξαν καὶ τὸν ἔστειλαν εἰς τὴν Χίον. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὁ Ἀγγελῆς συνέχισε τὴν ὑπόκρισιν. «Ὅπου εὕρισκεν ἐκκλησίαν ἀνοικτήν, ἔμπαινε μέσα καὶ μὲ τὴν ροὴν τῶν δακρύων του κατέβρεχε τὸ ἔδαφος... Ὅπου ἔβλεπε συναγμένους χριστιανούς, ἐπήγαινε καὶ τοὺς ἔλεγε νὰ παρακαλοῦν τὸν Θεὸν διὰ νὰ τελειώσῃ τὸν ἀγῶνα του καὶ ἔπειτα, ἂν τοῦ ἔλεγαν: «καλότυχος ἐσὺ ὁποὺ μελετᾷς τοιοῦτον ἔργον» ἢ ἄλλο τί, νὰ τὸν ἐπαινέσουν, ἀγρίευε καὶ πότε τοὺς ὕβριζε, πότε τοὺς ἐφοβέριζεν. Ἐκεῖ ὁποὺ ἔλεγε φρόνιμα καὶ συνετὰ λόγια, ἂν κατελάμβανε πὼς τὸν περιεργάζονται, ἄφηνε τὴν ὁμιλίαν καὶ ἔλεγεν ἄλλα ἀντ' ἄλλων. Ἐσύχναζε πολλάκις εἰς ἓν ἐξωκκλήσιον καὶ ἔβλεπεν ἐκεῖ ἕνα πνευματικόν, ὅστις ἐθαύμαζε τὴν κατάνυξίν του καὶ τοὺς οὐρανόφρονας λογισμούς του. Ἔτυχε πολλάκις εἰς τὴν συνομιλίαν μας, ἔλεγεν ὁ πνευματικός, καὶ ἔμενεν ὁ ἄνθρωπος ὥραν ἱκανὴν ὡσὰν ἐκστατικὸς καὶ δὲν συμπεραίνω ἄλλο, ἔλεγεν, ἀπὸ τὰ φαινόμενα ἐκεῖνα, παρὰ ὅτι ἐγίνετο θεόληπτος καὶ ἡρπάζετο ὁ νοῦς του εἰς θείαν θεωρίαν. Ἐδοκίμασα πολλάκις, ἔλεγεν ὁ πνευματικός, νὰ τὸν κάμω νὰ μοῦ φανερώσῃ κανένα μυστικὸν λογισμόν του, κανὲν πνευματικὸν πάθημα, ἤγουν θεωρίαν ἢ ἀποκάλυψιν, καὶ εὐθὺς μετέβαινεν εἰς ἄλλην ὁμιλίαν»,

Οὕτω, μὴ ἀφήνων εἰς οὐδένα τὴν βεβαιότητα ὅτι δὲν εἶχε σεσαλευμένας τὰς φρένας καὶ ἀποφεύγων τοὺς ἀνθρωπίνους ἐπαίνους, ἡτοίμασεν ἑαυτὸν διὰ τὸ μαρτύριον. Εἶχον ἤδη παρέλθει ἓξ μῆνες μετὰ τὴν ἄφιξίν του εἰς Χίον. Τέλος, μίαν ἡμέραν ἐξύρισε τὰ γένεια του καὶ κατόπιν μετέβη εἰς τὸ τελωνεῖον, ὅπου «βλέποντες αὐτὸν οἱ Ἀγαρηνοί, τὸν ἠρώτησαν διατί ἐξυρίσθη. Καὶ αὐτὸς χαμογελῶν ἀπεκρίθη· ἐν ὅσῳ ἤμην Τοῦρκος τὰ εἶχον, τώρα δὲ ὁποὺ εἶμαι χριστιανός, καθὼς ἤμην καὶ πρότερον, τὰ ἔκοψα». Ταῦτα ἀκούσαντες ἐκεῖνοι, ἐδοκίμασαν πρῶτον μὲ διαφόρους τρόπους νὰ τὸν διορθώσουν τάχα, ἀλλ' ὅσον ἐκεῖνοι ἐπάσχιζον νὰ μεταβάλουν τὴν γνώμην του, τόσον αὐτὸς μὲ παρρησίαν καὶ ἀφοβίαν ἐκήρυττε πὼς εἶναι χριστιανός. Λοιπόν, ἔδωσαν εἴδησιν τοῦ γιανιτζαραγᾶ καὶ ἔστειλε νὰ τὸν πάρουν μέσα εἰς τὸ Κάστρον, ὅπου τὸν ἔρριψαν εἰς σκοτεινὴν φυλακήν. Τί τοῦ ἔκαμον καὶ πῶς τὸν ἐβασάνισαν τὴν νύκτα ἐκείνην, πολλὰ λέγουσιν, ἀλλὰ κανὲν δὲν γράφομεν, διότι δὲν ἠξεύρομεν ἀκριβῶς τὴν ἀλήθειαν. Τὴν ἄλλην ἡμέραν τὸν ἐξέβαλον ἀπὸ τὴν φυλακὴν τοῦ Κάστρου καὶ τὸν ἔφερον εἰς τὸ κονάκι τοῦ μουσελίμη καὶ ἐπειδή, ὅσα καὶ ἂν τοῦ εἶπαν κολακευτικὰ καὶ φοβεριστά, δὲν ἐστάθη τρόπος νὰ μεταβάλουν τὴν

γνώμην του, τὸν ἔβγαλαν ἀντικρὺ τοῦ κονακίου εἰς τόπον λεγόμενον Βουνάκι καὶ ἐκεῖ τὸν ἀπεκεφάλισαν τῇ 3η Δεκεμβρίου τοῦ 1813. Τὸ δὲ ἅγιον λείψανόν του οἱ Ἀγαρηνοὶ ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς 25 ὀργυιὰς βάθος τοῦ πελάγους, τὸ ὁποῖον ἐδοκίμασαν τὴν νύκτα νὰ τὸ ἐβγάλουν τινὲς φιλομάρτυρες, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν».

Τὴν Ἀκολουθίαν καὶ τὸν βίον τοῦ Ἀγγελῆ συνέθεσεν ὁ Χῖος ἱερομόναχος Νεόφυτος (Νέον Χιακὸν Λειμωνάριον, Ἀθῆναι 1930, σ. 103-117).

Ἀγγελῆς. Νεομάρτυς συναθλήσας μετὰ Μανουήλ, Γεωργίου καὶ Νικολάου ἐν Ρεθύμνῃ τὸ 1814. Ἑορτάζονται ὁμοῦ τὴν 28ην Ὀκτωβρίου. Σύντομον διήγησιν τοῦ μαρτυρίου των καὶ Ἀκολουθίαν συνέθεσεν ὁ ἐπίσκοπος Ρεθύμνου καὶ Αὐλοποτάμου Καλλίνικος, ἐκδοθεῖσαν τὸ 1852 ἐν Ἀθήναις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ἁγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι, σ. 9.

Ἀγγελῆς Θεόδωρος. Ἱερεύς, ἁγιογράφος. Εἰργάσθη κατὰ τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος. Εἰς τὸ Μουσεῖον Λοβέρδου ὑπάρχει μεγάλη εἰκών του, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, μὲ τὴν ὑπογραφήν: Χεὶρ Θεοδώρου Ἱερέως Ἀγγελῆ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Δ. Σισιλιάνου, Ἕλληνες ἁγιογράφοι μετὰ τὴν Ἅλωσιν, Ἀθῆναι 1935, σ. 48.

Π. Κ. Χ.

Ἀγγελία. (Κ. Διαθήκη). Ἡ λέξις, ὅταν μὲν ἀκολουθῇ τὸ «ὅτι», σημαίνει τὴν εἴδησιν: Α΄ Ἰω. α΄ 5, τὸ Εὐαγγέλιον. Ὅταν δὲ ἕπεται ὁ σύνδεσμος «ἵνα», διὰ τούτου σημαίνεται ἡ ἐντολή: Α΄ Ἰω. γ΄ 11.

Γ. Α. Γ.

«Ἀγγελιαφόρος». Μηνιαῖον θρησκευτικὸν περιοδικόν, τὸ παλαιότερον τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐντύπων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐκδιδόμενον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1900 μέχρι τοῦ 1960 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀγγελιαφόρος τῆς Ἱερᾶς Καρδίας τοῦ Ἰησοῦ». Ἀρχικῶς ἐξεδόθη ὡς δημοσιογραφικὸν ὄργανον τῆς «Ἀποστολῆς τῆς Προσευχῆς», ἥτις εἶναι θρησκευτικός τις σύνδεσμος πιστῶν, ἀριθμῶν σήμερον ἀνὰ τὴς οἰκουμένην περὶ τὰ 40 ἑκατομμύρια μελῶν. Περιλαμβάνει ἄρθρα ἐπὶ ποικίλων θρησκευτικῶν θεμάτων, ἀφορώντων κυρίως εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν χριστιανῶν, ὡς ἐκ τούτου δὲ εἶναι, οὐσιαστικῶς, ἐκλαϊκευτικῆς μορφῆς περιοδικόν. Ἐκδίδεται ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1900 μέχρι τοῦ 1941 ἐξεδίδετο ἐν Σύρῳ. Διὰ κατοχικοῦ νόμου διέκοψε τὴν ἔκδοσίν του ἀπὸ τοῦ 1941 μέχρι τοῦ 1946, ὁπότε ἐπανέλαβε ταύτην, ἐν Ἀθήναις πλέον. Ἀπὸ τοῦ 1929-1941 διετέλεσε διευθυντής του ὁ Γεώργιος Ξενόπουλος, νῦν ρωμαιοκαθολικὸς ἐπίσκοπος Σύρου.

Α. Π.

Ἀγγελίδης Ἀναστάσιος. (1846-1902). Διδάσκαλος τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἱεροκήρυξ, γεννηθεὶς ἐν Σινασῷ τῆς Καππαδοκίας. Εἰς ἡλικίαν ἐννέα ἐτῶν ἀπεστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ σπουδάς. Ἀριστοῦχος τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, ὠνομάσθη τὸ 1867 διευθυντὴς τῶν Σχολείων Σινασοῦ, ἔνθα εἰσήγαγεν εὐρωπαϊκὰς παιδαγωγικὰς μεθόδους. Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἑλληνικῆς ἠκολούθησε κανόνας καὶ τύπους τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ γλώσσης, ἐκήρυσσε δὲ τὸν θεῖον λόγον ἐν τοῖς ναοῖς, ἰδίᾳ κατὰ τὴν Μ. Τεσσαρακοστήν. Διηύθυνεν ἀπὸ τοῦ 1897-1901 τὰ σχολεῖα τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Νεαπόλεως (Νεβσεχίρ), ἔνθα εἰσήγαγε τὴν διδασκαλίαν τῆς Γαλλικῆς. Τὸ 1901, παραιτηθεὶς διὰ λόγους ὑγείας, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα καὶ ἀπεβίωσε κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ἥρως ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Μικρασιατικὸν Ἡμερολόγιον ὁ Ἀστὴρ (τουρκοφωνον), τοῦ ἔτους 1913, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 212-214.

ΕΥΓΕΝ. ΔΑΛΕΖΙΟΣ

Ἀγγελίδης Κορνήλιος. Δημοσιογράφος, διευθυντὴς τοῦ Γραφείου Τύπου τοῦ Ε.Ε.Σ. Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 1911, ὅπου καὶ ἐπεράτωσε τὰς γυμνασιακάς του σπουδάς. Ἐλθὼν τὸ 1929 εἰς Ἀθήνας καὶ ἐγγραφεὶς εἰς τὴν νομικὴν σχολὴν τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἤρξατο ἀσχολούμενος μὲ τὴν δημοσιογραφίαν. Ἐργάζεται ἔκτοτε εἰς διαφόρους ἡμερησίας ἐφημερίδας, ἑλληνικὰς καὶ ξενογλώσσους. Ἠσχολήθη ἰδιαιτέρως μὲ θρησκευτικὰς καὶ βυζαντινὰς μελέτας. Διηύθυνε τὸ Γραφεῖον Τύπου τῆς Μεγάλης Ἐπιτροπῆς Ἑορτασμοῦ τῆς 1900ετηρίδος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, συγγράψας, μεταξὺ ἄλλων: α) μονογραφίαν «Παῦλος, ὁ ἀγωνιστὴς καὶ ἰδεολόγος», ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Δαμβουνέλης, καὶ β) «Ὁ Παῦλος στὴν Ἑλλάδα», ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Κ. Α. Χριστούλης. Ἀπὸ τὸ 1955 διευθύνει τὸ Γραφεῖον Τύπου καὶ Δημοσίων Σχέσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ ἐκδίδει τὸ πληροφοριακὸν Δελτίον τῆς Διεθνοῦς Ὀργανώσεως Προστασίας Παιδιοῦ (ΟΗΕ.). Εἶναι Ἱππότης τῆς Τιμῆς τοῦ Τάγματος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Μεταξὺ ἄλλων, μετέφρασε καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Ἐρρίκου Ντυνὰν «Μιὰ ἀνάμνησις ἀπὸ τὸ Σολφερῖνο», ἐξέδωκε δὲ τὸ «Τοῦρκοι περάσαν, χαλασμός!», ἀναφερόμενον εἰς τὰ δραματικὰ γεγονότα τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῆς 6ης Σεπτεμβρίου 1955. Εἶναι συνεργάτης τῆς παρούσης Ἐγκυκλοπαιδείας.

ΚΟΡΝΗΛΙΟΣ ΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

Ἀγγελικαί. Μοναχικὸν γυναικεῖον ἵδρυμα, συσταθὲν ἀπὸ τὸν ἅγιον Ἀντώνιο Μαρία Τσακκαρία καὶ τὴν κόμησσαν Λουδοβίκην Τορέλλι, μὲ σκοπὸν τὴν συμπαράστασιν εἰς τὸ ἔργον τῶν Βαρναβιτῶν μοναχῶν μεταξὺ τοῦ λαοῦ. Ἡ ἵδρυσίς του ἐπηυλογήθη ὑπὸ τοῦ πάπα Παύλου τοῦ Γ΄ τὸ 1535. Τὸ 1552, αἱ Ἀγγελικαὶ περιωρίσθησαν ἐντὸς μονῆς, συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου. Τὸ 1810, τὸ μοναχικὸν τοῦτο ἵδρυμα κατηργήθη, ἀνασυνεστήθη δὲ χάρις εἰς τὸν κληρικὸν Μάουρι τὸ 1879. Ἀρθέντος τοῦ περιορισμοῦ των ὑπὸ τοῦ πάπα Βενεδίκτου ΙΕ΄, αἱ Ἀγγελικαὶ ἐπιδίδονται ἔκτοτε εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ποδηγεσίαν τῆς νεότητος, διατηροῦσαι σήμερον 20 ἑστίας εἰς Ἰταλίαν, Γαλλίαν καὶ Βέλγιον.

Ἀγγέλικο, Φρά. Βλ. Ἀντζέλικο, Φρά.

Ἀγγελικὸν Σχῆμα. Βλ. Σχῆμα, μοναχικόν.

Ἀγγελῖναι. Κλάδος τῶν Οὐρσουλινῶν μοναχῶν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη διαβιοῦν συμφώνως πρὸς τὸν ἀρχικὸν κανόνα, τὸν ὁποῖον εἶχε δώσει εἰς τὰς Οὐρσουλίνας ἡ ἁγία Ἀγγέλα Μέριτσι. Αἱ Ἀγγελῖναι δὲν εἶναι ὑποχρεωμέναι νὰ φέρουν κοινὸν ἔνδυμα, οὔτε νὰ διάγουν ὁμόρρυθμον βίον.

Ἀγγελῖται. Ἔκ τινος ναοῦ, καλουμένου «Ἀγγέλιον», τὸν ὁποῖον εἶχον ὡς κέντρον των, ἐλέγοντο οὕτως ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ἀλεξανδρείας οἱ ὀπαδοὶ τοῦ μονοφυσίτου πατριάρχου Θεοδοσίου (536 - 566).

«Ἀγγέλματα Χαρᾶς». Ἐποικοδομητικὸν φυλλάδιον τῶν διαμαρτυρομένων, ἐκδοθὲν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ Γ. Χατζηαντωνίου κατὰ τὸ 1946.

Ν. Θ. Μ.

Ἄγγελοι. Ἐπώνυμον ἀριστοκρατικῆς βυζαντινῆς οἰκογενείας, τῆς ὁποίας τὰ μέλη εἶχον ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος τὸν τίτλον τοῦ πρωτονοβιλισσίμου, ὡς φαίνεται ἔκ τινος σῳζομένης σφραγῖδος τοῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου, υἱοῦ τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ Θεοδώρας καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ἀγγέλου. Ἐκ τοῦ οἴκου τούτου προῆλθον τρεῖς αὐτοκράτορες μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν (1185), ἤτοι Ἰσαάκιος ὁ Β΄, Ἀλέξιος ὁ Γ΄ καὶ Ἀλέξιος ὁ Δ΄. Ἐπίσης Ἄγγελοι διετέλεσαν καὶ δεσπόται τῆς Ἠπείρου.

Ἀγγελοκάστρου, Μονή. Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Αἰτωλίας ὑπάρχει τὸ Ἀγγελόκαστρον, τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὸ ὄνομά του ἐκ τῶν δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου Ἀγγελωνύμων Κομνηνῶν. Τὸ μόνον χριστιανικὸν μνημεῖον τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀγγελοκάστρου εἶναι ἡ Μονὴ τῆς Μεταμορφώσεως

τοῦ Σωτῆρος, ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ εἰς τὸν λαὸν μὲ τὸ ὄνομα «Παντοκράτορας».

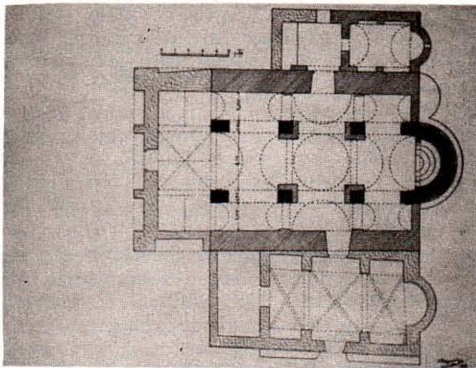
Τὸ ὅλον μοναστηριακὸν συγκρότημα ἐκτίσθη ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ δεσπόζοντος τοῦ 'Αγγελοκάστρου. Τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς παρουσιάζεται ὑπὸ τὸν τύπον τῆς βασιλικῆς μετὰ τρούλλου, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει ὅτι ἱδρύθη ἐν τοῖς μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνοις, ὡς συνηθίζετο κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν. 'Εσωτερικῶς ὁ ναὸς σχηματίζει τύπον σταυροῦ διὰ τόξων, ὑπεράνω τῶν ὁποίων στηρίζεται ὁ θόλος, ὁ ὁποῖος, δι' ἐπιμήκων ὀκτὼ θυρίδων, ἐξακοντίζει τὸ φῶς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ. Ἡ στέγη στηρίζεται ἐπὶ δύο παραλλήλων κιονοστοιχιῶν, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἔχει τέσσαρας κίονας. Ὁ ναὸς φέρει τρεῖς θύρας, μίαν εἰς τὴν βόρειον πλευράν, μίαν εἰς τὴν νότιον καὶ τὴν ἑτέραν εἰς τὴν δυτικήν. Τὸ Ἱερὸν Βῆμα περιλαμβάνει δύο θυσιαστήρια, τὸ ἓν καὶ κύριον τοῦ Παντοκράτορος καὶ τὸ ἄλλο τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους. Ὁ ναὸς στερεῖται ἱστορήσεως, ἐκτὸς τοῦ θόλου, ὁ ὁποῖος φέρει ἐζωγραφημένους ἀστέρας ἐπὶ κυανοῦ χρώματος. 'Επὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ἄνωθεν τῆς κόγχης τοῦ Βήματος, ὑπάρχει κατὰ χώραν ἐντειχισμένη ἡ ἑξῆς περιγραφή : « † ΤΟ ΑΨΜϹ' Ο ΘΕΙΟϹ ΟΥΤΟϹ ΝΑΟϹ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ ΑΝΕΚΑΙΝΙϹΘΗ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΩϹ ΟΡΑΤΑΙ ΕΞ ΑΥΤΟΧΘΗΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ ΦΙΛΟΘΕΩΝ ΔΙΑ ϹΥΝΔΡΟΜΗϹ».

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Κ. Κώνστα, Αἰτωλικὰ Χριστιανικὰ Μνημεῖα, ὁ Παντοκράτορας, 'Αθῆνα 1960. Τοῦ αὐτοῦ, Τὸ 'Αγγελόκαστρο καὶ ἡ ἱστορικότης του, ἐφημ. Καθημερινή, 23 καὶ 24 Δεκεμβρίου 1959.

ΚΩΝΣΤ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ

'Αγγελοκτίστου, Ναός. Παρὰ τοὺς κήπους τοῦ χωρίου Κίτι, ἐπὶ τῆς νοτίου ἀκτῆς τῆς Κύπρου, εὑρίσκεται ὁ περίφημος ναὸς Παναγίας τῆς 'Αγγελοκτίστου. Πρόκειται περὶ βυζαντινοῦ σταυροειδοῦς μετὰ τρούλλου ναοῦ, ἱδρυθέντος ἐπὶ παλαιοτέρου τοιούτου, μετὰ φραγκικῆς πρὸς νότον προσθήκης, παρεκκλησίου καὶ νάρθηκος. 'Απεκλήθη δὲ Παναγία ἡ 'Αγγελόκτιστος, διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐθεμελιώθη ὑπὸ τῶν 'Αρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ.

Ὁ ἐπὶ τῶν θεμελίων παλαιοτέρου δρομικοῦ ναοῦ ἀνεγερθείς, διὰ νὰ διασώσῃ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὸ εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ διατηρηθὲν ἀρχαῖον μωσαϊκόν, καὶ

Ὁ Ναὸς ΑΓΓΕΛΟΚΤΙΣΤΟΥ ἐν Κύπρῳ. Κάτοψις

σήμερον ὑφιστάμενος ναὸς οὗτος Παναγίας τῆς 'Αγγελοκτίστου ἐπεξετάθη κατόπιν πρὸς δυσμάς. Οὐδὲν τὸ θετικὸν γνωρίζομεν, τόσον περὶ τοῦ παλαιοτέρου ναοῦ, ὅσον καὶ περὶ τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ σημερινοῦ, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται οὐχὶ ἀρχαιότερος τοῦ Ι' αἰῶνος. Ἡ ἐπέκτασίς του ὅμως ἐγένετο κατὰ τὸ 1714, καθὼς πληροφορεῖ ἡμᾶς πλὰξ μετ' ἐπιγραφῆς, κειμένη εἰς αὐτόν. Πρὸς βορρᾶν προσετέθη βραδύτερον ἓν παρεκκλήσιον (chapelle), τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἁγίων 'Αναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ. 'Επὶ τῶν τοίχων τοῦ παρεκκλησίου τούτου διακρίνονται ἁγιογραφίαι ἐφθαρμέναι, οὐχὶ ἀρχαιότεραι τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος. Πρὸς νότον ὑπάρχει ἡ φραγκικὴ προσθήκη, ἥτις εἶναι λατινικὸν παρεκκλήσιον τοῦ ΙΔ' πιθανῶς αἰῶνος. Τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο, διπλασίων σχεδὸν διαστάσεων τοῦ πρὸς βορρᾶν, ἐχρησίμευσε πρὸ τοῦ 1890 καὶ ἐπί τινας μόνον χρόνους ὡς σχολεῖον. Τὸ δυτικῶς τοῦ παρεκκλησίου τούτου ὑφιστάμενον σήμερον δωμάτιον, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὡς ἀποθήκη τῶν ἀντικειμένων τοῦ ναοῦ, ἀνηγέρθη εἰς χρόνους νεωτέρους.

Ἡ μεγαλυτέρα σπουδαιότης τοῦ ναοῦ τούτου ἔγκειται εἰς τὴν διατήρησιν ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος ἀρχαίου μωσαϊκοῦ, ἐκ τῶν ὀλίγων διασωθέντων ἐν Κύπρῳ. Τὸ μωσαϊκὸν τοῦτο εἰκονίζει τὴν Πλατυτέραν, ἥτις εἶναι τύπου Ὁδηγητρίας. Ἡ Παναγία, τιτλοφορουμένη + Η ΑΓΙΑ + ΜΑΡΙΑ +, παρίσταται εἰς αὐτὸ ἱσταμένη ἐπὶ ὑποποδίου, διακόπτοντος ἐν τῷ μέσῳ τὴν κάτωθι τῆς κόγχης ὑπάρχουσαν κεκοσμημένην ζώνην, μετὰ τοῦ νηπίου Χριστοῦ, ἀναπαυομένου ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς αὐτῆς χειρός. Ἡ Θεομήτωρ, κρατοῦσα τὸ νήπιον διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, τῆς ὁποίας φαίνονται οἱ τέσσαρες δάκτυλοι, ὑποστηρίζει τοῦτο κατὰ τὸ γόνυ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρός. Συνεπείᾳ τούτου, τὸ βάρος τοῦ σώματος αὐτῆς στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, ὁ δὲ δεξιὸς πούς, ἐλαφρῶς κυρτούμενος κατὰ τὸ γόνυ, ἐκτείνεται ἐπ' ὀλίγον. Ἡ περιβο-

Ἡ ἀρχαία ἀψὶς ναοῦ ΑΓΓΕΛΟΚΤΙΣΤΟΥ.

λὴ τῆς Παρθένου ἀποτελεῖται ἐκ χιτῶνος μετὰ στενῶν χειρίδων καὶ μανδύου, ἐπιρριπτομένου ὑπεράνω τοῦ χιτῶνος καὶ κατακαλύπτοντος κατὰ τὸ φαινόμενον τὴν κεφαλήν. Ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ Χριστοῦ εἶναι τεταμένη πρὸς τὰ ἄνω καὶ εὐλογεῖ, ἐνῷ ἡ ἀριστερὰ κεῖται ἐπὶ τοῦ γόνατος καὶ ἔχει τὸν καρπὸν αὐτῆς συνεσφιγμένον, ἄνευ κυλίνδρου χάρτου ἢ βιβλίου. Ἡ περιβολή του δὲ εἶναι μᾶλλον ἐνήλικος ἀνθρώπου. Ἑκατέρωθεν τῆς Παναγίας ἵστανται οἱ δύο 'Αρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, ὡς διαλαμβάνουν αἱ ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ ἐπιγραφαί. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ 'Αρχαγγέλου Μιχαὴλ δυστυχῶς κατεστράφη. Διετηρήθησαν τὸ ἐκπάγλου ὡραιότητος πρόσωπον αὐτοῦ, ἡ δεξιά του χείρ, ἐπὶ τῆς ὁποίας εὑρίσκεται σφαῖρα μετὰ μικροῦ σταυροῦ εἰς τὸ ἄνω μέρος, οἱ δάκτυλοι τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς αὐτοῦ, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος κρατεῖ ράβδον, μέρος τῆς ἀριστερᾶς του πτέρυγος καὶ ὁ ἀριστερὸς αὐτοῦ ποὺς ἐν χρυσῷ σανδαλίῳ. Ἡ στάσις τοῦ 'Αρχαγγέλου Μιχαὴλ εἶναι μᾶλλον ἤρεμος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν 'Αρχάγγελον Γαβριήλ, ὁ ὁποῖος ἀπεικονίζεται ἐν ταχείᾳ κινήσει. Εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα, ὁ 'Αρχάγγελος Γαβριὴλ κρατεῖ σφαῖραν μετὰ σταυροῦ καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν ράβδον. Αἱ πτέρυγές του κατὰ τὸ ἄνω μέρος εἶναι λεπιδωταί, ἐνῷ κατὰ τὸ κάτω μέρος αὐτῶν ἐκτείνονται ποικιλόχροι ὀφθαλμοὶ οὐρᾶς ταώ. 'Αμφότεροι οἱ 'Αρχάγγελοι εἶναι περιβεβλημένοι λευκὴν ἐνδυμασίαν, φέρουν δὲ φωτοστεφάνους, ὅπως φέρουν ἡ Παναγία καὶ ὁ Χριστός, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι δὲν εἶναι χρυσοῖ, ὡς εἶναι αὐτῶν.

Τὸ μωσαϊκὸν τοῦτο, προϊὸν πιθανῶς τεχνιτῶν ἐκ Συρίας ἢ 'Αλεξανδρείας, παρουσιάζεται κατὰ τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ μοναδικόν, ὡς μὴ ἔχον ἀναλογίας ἐγγυτάτας πρὸς ἄλλα, καὶ ὡς ἐκ τούτου καθίσταται λίαν δύσκολος ὁ καθορισμὸς τῆς χρονολογίας του. Τοιουτοτρόπως ὁ Ι. Σμυρνώφ χρονολογεῖ τὸ μωσαϊκὸν εἰς τὰ τέλη τοῦ Ε' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΣΤ' αἰῶνος· ὁ Ν. Κυριαζῆς θεωρεῖ τοῦτο ἔργον τοῦ Ε' ἢ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ΣΤ' αἰῶνος· οἱ Α. καὶ Ι. Στυλιανοῦ τὸ χρονολογοῦν οὐχὶ ἀργότερον τῶν ἀρχῶν τοῦ Ζ' αἰῶνος· ὁ O. Dalton, ἐνῷ ἀρχικῶς τοποθετεῖ αὐτὸ εἰς τὸ ἔτος 650, κατόπιν ἀποφεύγει νὰ λάβῃ ὁριστικὴν ἐπὶ τοῦ ζητήματος θέσιν, ἀποκλίνων μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως τοῦ Ι. Σμυρνώφ· οἱ R. Byron καὶ D. Talbot Rice, καθὼς καὶ ὁ Γ. Σωτηρίου, ἀνάγουν τοῦτο

εἰς τὸ Θ΄ αἰῶνα· ὁ Th. Schmidt τὸ χρονολογεῖ εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ Θ΄ αἰῶνος· ὁ O. Wulff τοποθετεῖ τοῦτο εἰς τὴν ἐποχὴν Βασιλείου Α΄ τοῦ Μακεδόνος (867 - 886)· ὁ

Τὸ περίφημον ψηφιδωτὸν τῆς ἀψῖδος. (Ζ΄ αἰών;)

G. Hill τὸ θεωρεῖ ἔργον τοῦ Ι΄ ἢ τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος· ὁ C. Enlart ἀνάγει αὐτὸ εἰς τὸν ΙΑ΄ ἢ ΙΒ΄ αἰῶνα. Ὑπὸ τῶν συγχρόνων ὅμως ἀρχαιολογικῶν κύκλων τῆς Κύπρου θεωρεῖται πιθανωτέρα ἡ χρονολογία τοῦ Ζ΄ αἰῶνος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ι. Σμυρνώφ, (μετάφρασις διακόνου Ἀρσενίου Δηλιγιάννη), Χριστιανικὰ μωσαϊκὰ τῆς Κύπρου, ΙΙ, Παναγία Ἀγγελόκτιστος, ἐν Ἐκκλησιαστικὸς Κήρυξ Α΄, 1911, σ. 616 - 619, 649 - 652, 673 - 677 καὶ 705 - 716. C. Enlart, L'Art Gothique et la Renaissance en Chypre, II, Paris 1899, σ. 440 - 441. O. Dalton, Byzantine Art and Archaeology, Oxford 1911, σ. 386. Th. Schmidt, Izviestiva of the Russian Arch. Inst. at Constantinople, 1912, σ. 207. G. Jeffery, A description of the historic monuments of Cyprus, Nicosia 1918, σ. 185-187. O. Wulff, Altchristliche und byzantinische Kunst, σ. 551. O. Dalton, East Christian Art, Oxford 1925, σ. 283 - 284. R. Byron and D. Talbot Rice, The birth of Western Painting 193ʋ σ. 30. Γ. Σωτηρίου, Τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου, Α Λεύκωμα, Ἀθῆναι 1935, εἰκ. 16, πίν. 28αβ, 29α, 61α, 95β, 121α. G. Hill, A history of Cyprus, I, Cambridge 1940, σ. 323. Α. καὶ Στυλιανοῦ, Αἱ παλαιότεραι εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου ἐν Κύπρῳ, ἐν Ἑλληνικὴ Κύπρος, Α΄, Σεπτέμβριος 1949, σ. 12 - 13. Τῶν αὐτῶν, Τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Παναγίας τῆς Ἀγγελοκτίστου, ἐν Ἑλληνικὴ Κύπρος, Α΄, Ὀκτώβριος 1949, σ. 14 καὶ 22. Ν. Κυριαζῆ, Ἐπωνυμίαι τῆς Παναγίας, Λάρναξ 1950, σ. 30 - 32.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΙΤΣΙΔΗΣ

Ἀγγελόπουλος Πανάρετος. Κληρικὸς ἀγωνιστὴς τοῦ 21, ἐκ Λαγγαδίων Γορτυνίας. Εἰσαχθεὶς ἐνωρὶς εἰς τὴν περιώνυμον Σχολὴν Δημητσάνης, ἔτυχεν ἐξαιρετικῆς μορφώσεως. Δὲν εἶναι γνωστὸν ποῦ καὶ πότε ἐκάρη μοναχὸς καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐχειροτονήθη ἱερομόναχος. Οὗτος, ὡς ἀρχιδιάκονος τοῦ τελευταίου μητροπολίτου Μονεμβασίας καὶ Καλαμάτας Χρυσάνθου Παγώνη, ἐμυήθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν καὶ ἐχρησιμοποιήθη παρ' αὐτοῦ εἰς διαφόρους ἐμπιστευτικὰς ἀποστολάς. Μετασχὼν ἀκολούθως τοῦ Ἀγῶνος, ὑπηρέτησε κυρίως εἰς διοικητικὰς ὑπηρεσίας καὶ ὡς βοηθός του, ἀναπληρώσαντος τὸν θεῖον του Χρύσανθον Παγώνην, Γερασίμου Παγώνη, τοποτηρητοῦ τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου τῆς Καλαμάτας. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ συγκεκριμένως τὸ 1827, καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Γεωργ. Μαυρομιχάλη, τοῦ ὁποίου ἦτο φίλος καὶ συμπολεμιστής, διωρίσθη ὑπὸ τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς ἡγούμενος τῆς ἱστορικῆς μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιού, ὀλίγον ἔξωθεν τῆς Καλαμάτας. Ὁ Πανάρετος Ἀγγελόπουλος, ὡς στενὸς φίλος καὶ «ὁμόφρων καὶ ὁμότροπος», ὅπως καταγγέλλει ὁ ἱδρυτὴς τῆς μονῆς Καλογραιῶν Καλαμάτας Γεράσιμος Παπαδόπουλος, καίτοι, κατ' αὐτόν, «μὴ ἔχων τίποτε τὸ καλογηρικόν», ὑπηρέτησεν ὡς ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοὺ μέχρι τῆς διαλύσεώς της τὸ 1834, ὅτε, κατὰ πρότασιν καὶ πάλιν τοῦ Γερασίμου Παγώνη, διωρίσθη ἡγούμενος τῆς μονῆς Βελανιδιᾶς Καλαμάτας, εἰς ἣν ὑπηρέτησε μέχρι καὶ τοῦ 1856. Ἐνωρίτερον, τὸ 1831, μὲ τὴν ἀπὸ 6 Ἰουλίου ἀναφορὰν του πρὸς τὴν Ἐπαρχιακὴν Δημογεροντίαν Καλαμάτας, μόνην ἁρμοδίαν διὰ τὴν διοίκησιν τῆς μονῆς, ὑπέβαλε παραίτησιν ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι «δὲν ἠμπόρεσε νὰ φέρῃ εἰς ἔκβασιν τοὺς ἀγαθοὺς σκοπούς του» διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν, δῆθεν, τῆς μονῆς καὶ τὴν οἰκονομικὴν περισυλλογὴν τῆς μεγάλης περιουσίας της, εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως διότι, γενομένης γνωστῆς τῆς συμμετοχῆς του εἰς συνωμοτικὴν κίνησιν τοῦ Γερασίμου Παγώνη καὶ τῶν Μαυρομιχαλαίων κατὰ τοῦ καθεστῶτος τοῦ Ἰ. Καποδιστρίου, ἐπρόκειτο νὰ ἐκδιωχθῇ ἐκεῖθεν. Φαίνεται, ὅμως, ὅτι ἡ ἡ παραίτησίς του δὲν ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἤ, ἀπολυθείς, ἐπαναδιωρίσθη ὀλίγον βραδύτερον, διότι σχεδὸν ἀμέσως συναντᾶται οὗτος ὑπηρετῶν ὄχι ἁπλῶς ὡς ἡγούμενος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀναπληρωτὴς - τοποτηρητὴς τῆς μητροπόλεως Καλαμάτας, ὅταν ὁ Γεράσιμος Παγώνης, μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν ὀπαδῶν τῶν Μαυρομιχαλαίων εἰς τὴν Καλαμάταν καὶ τὴν ἀπόπειράν των νὰ καταλύσουν τὰς Ἀρχάς, πρὸς δὲ καὶ τὴν λεηλασίαν τῶν οἰκιῶν καὶ καταστημάτων τῶν μὴ προσχωρησάντων εἰς τὸ «κίνημα» Καλαματιανῶν, ἠναγκάσθη νὰ ἀπομακρυνθῇ προσωρινῶς καὶ μέχρις ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως. Ὁ Πανάρετος Ἀγγελόπουλος, ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς σφετερισθέντας «δυναμικῶς» κτήματα τῆς μονῆς καὶ νὰ περισυλλέξῃ τὴν μεγάλην, πράγματι, περιουσίαν τῶν δύο μονῶν, ἦλθεν εἰς ρῆξιν μὲ πολλοὺς τούτων, τελικῶς δὲ καὶ ἐδολοφονήθη, καθ' ἣν ὥραν ἐπέστρεφεν εἰς τὴν μονὴν Βελανιδιᾶς, τὸ 1856.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Γεν. Ἀρχ. Κράτ. Ὑπουργ. Θρησ. Ἐκκλησ. φάκ. 45. Δ. Χ. Δουκάκη, Περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμάτας, σ. 297. Ἱερὸς Σύνδεσμος, τεῦχ. 139, 15 Φεβ. 1911, σ. 3. Μεσσηνιακὴ Ἐπετηρὶς 1908, σ. 27.

Μ. Η. ΦΕΡΕΤΟΣ

Ἄγγελος. (Π. Διαθήκη). Τὰ βιβλία τῆς Π. Διαθήκης ἀναφέρουν ἐπουράνια ὄντα, ζῶντα εἰς τὸ περιβάλλον τοῦ Θεοῦ, ἀποτελοῦντα τρόπον τινὰ τήν Αὐλήν του καὶ ἐκτελοῦντα τὰ προστάγματά του παρὰ τοῖς ἀνθρώποις.

Ὀνόματα τῶν ἀγγέλων. Τὰ ὄντα αὐτὰ σημαίνονται διὰ πολλῶν καὶ διαφόρων ὀνομάτων. Εἶναι, κατὰ τὸ ἑβραϊκὸν πρωτότυπον κείμενον:

1) «Υἱοὶ τοῦ Θεοῦ», μπενὲ ἐλωχὶμ (Γέν. στ΄ 1-4, Ἰὼβ α΄ 6, β΄ 1, λη΄ 7) ἢ μπενὲ ἐλίμ, ἄλλως ὄντα ἀνήκοντα εἰς τὸν θεῖον κόσμον, διότι ἡ λέξις «υἱοί» ἐδῶ, ὅπως καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς Βίβλου (Νεεμ. γ΄ 8, Ψαλμ. οα΄ [οβ΄] 4 κ.λ.π.), χρησιμοποιεῖται ὄχι ὑπὸ τὴν κυριολεκτικὴν ἔννοιαν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸ ἀνῆκον εἰς μίαν συγκεκριμένην τάξιν ἢ χορείαν. Οἱ Ο΄ μετέφρασαν κατὰ γράμμα αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Γέν. στ΄ 1-4.

2) Ἡ αὐτὴ ἰδέα τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν ὑπερφυσικὴν τάξιν ἐκφράζεται καὶ διὰ τῶν λοιπῶν κάτωθι ὀνομάτων: «Ἅγιοι» εἰς Ψαλ. πη΄ [πθ΄] 6, 8, Ἰὼβ ιε΄ 15, Ζαχ. ιδ΄ 5, Δαν. δ΄ 14. «Υἱοὶ τοῦ Ὑψίστου» εἰς Ψαλμ. πα΄ [πβ΄]. «Ἰσχυροί» (ἀββιρίμ), εἰς Ψαλμ. οζ΄ [οη΄] 25. «Ὑπέρτατοι» (ρανίμ) εἰς Ἰὼβ κα΄ 22.

3) Μία ἄλλη κατηγορία ὀνομάτων ἀφορᾷ εἰς τὴν δραστηριότητα τῶν ἐπουρανίων τούτων ὄντων: «Δυνατοὶ ἰσχύϊ» (γιββορίμ), Ψαλμ. ρβ΄ [ργ΄] 20, Ἰωὴλ δ΄ 11. «Ἀγρυπνοῦντες», εἰς Δαν. δ΄ 10,20 καί, τέλος, μάλ'ἀκ, ὅπερ, κατὰ γράμμα, σημαίνει «ἀγγελιαφόρος» καὶ χρησιμοποιεῖται ἐνίοτε καὶ δι' ἀγγελιαφόρους ἀνθρώπους (Γέν. λβ΄ 4, Ἀριθ. κ΄ 14 κ.λ.π.), ἀλλ' ὡς σημαῖνον τὴν συνηθεστέραν δραστηριότητα τῶν ὑπηρετῶν τούτων τοῦ Θεοῦ, κατέστη τὸ πλέον ἐν χρήσει ὄνομά των. Οἱ Ο΄ τὸ ἀπέδωσαν ἀκριβολόγως διὰ τοῦ «ἄγγελος», τὸ ὁποῖον ἔγινεν εἰς τὴν λατινικὴν Βίβλον angelus καὶ ἐπεραιώθη ἐκεῖθεν ὑπὸ τὴν μορφὴν αὐτὴν εἰς ὅλας τὰς νέας γλώσσας.

4) Διὰ νὰ σημάνουν τὸ σύνολον τῶν ἀγγέλων, τὰ παλαιοδιαθηκικὰ κείμενα ὁμιλοῦν περὶ τῆς «στρατιᾶς τοῦ Γιαχβέ» (Ἰησ. Ν. στ΄ 14, Γ΄ Βασ. κβ΄ 19, Β΄ Παραλ. ιη΄ 18, Ψαλμ. ρμη΄ 2) τῆς «ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ» (Ψαλμ. πα΄ [πβ΄] 1) ἢ περὶ τῆς «ἐκκλησίας τῶν ἁγίων» (Ψαλμ. πη΄ [πθ΄] 6, 8).

5) Τέλος, ὡρισμένα ὀνόματα ἀφοροῦν εἰς ἰδιαιτέρας κατηγορίας τῶν ὄντων τούτων: τὰ «χερουβίμ» (Γέν. γ΄ 24) καὶ τὰ «σεραφείμ» (Ἡσ. στ΄ 2, 6).

Α΄. Ἡ ἐξέλιξις τῆς παλαιοδιαθηκικῆς ἀγγελολογίας. Ἡ περὶ τῶν ἀγγέλων ἀποκάλυψις εἶναι κατὰ τρόπον λίαν αἰσθητὸν προοδευτικὴ κατὰ τὸν ροῦν τῆς παλαιοδιαθηκικῆς ἱστορίας. Δυνάμεθα οὕτω νὰ

ἐξετάσωμεν διαδοχικῶς τὴν ἀγγελολογίαν αὐτὴν πρὸ καὶ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν.

1) Πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας. Εἰς τὰ προαιχμαλωσιακὰ κεί-

ΑΓΓΕΛΟΣ ΑΠΟ ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΟΥ ΙΕΖΕΚΙΗΛ
Μικρογραφία ἐκ τοῦ κώδικος 510 τῆς Βιβλιοθ. Παρισίων (867-86 μ.Χ.)

μενα, οἱ ἄγγελοι μνημονεύονται πολὺ ἀραιά. Ἐμφανίζονται ἰδίως καθ᾽ ὁμίλους (Γέν. λβ' 2, 3, κη' 12, ιθ' 1, Γ' Βασ. κβ' 19-23, Ἠσ. στ' 2-4).

Δραστηριότης καὶ λειτουργήματα τῶν ἀγγέλων: Ἐκτὸς τοῦ Γέν. στ' 1-4, τὸ ὁποῖον περιέχει ἀπόσπασμα ἀρχαιοτάτου κειμένου καὶ τοῦ ὁποίου ἡ σημασία εἶναι σκοτεινή, οἱ ἄγγελοι παρουσιάζονται ὡς ἀποτελοῦντες τὴν Αὐλὴν ἢ τὴν στρατιὰν τοῦ Γιαχβέ, μερικοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποστέλλωνται περιστατικῶς εἰς τοὺς ἀνθρώπους μὲ ὡρισμένην ἀνάθεσιν (Γέν. ιθ' 1 κ. ἑξ., Ἰησ. Ν. στ' 14', Γ' Βασ. κβ' 19-23). Ὁ ρόλος των εἶναι δυσδιάκριτος. Οὐδεὶς τῶν ἀγγέλων φαίνεται νὰ ἔχῃ λειτούργημα, τὸ ὁποῖον νὰ ἐπιτρέπῃ νὰ τὸν διακρίνωμεν σαφῶς ἀπὸ τοὺς λοιπούς, ἐξαιρουμένων, ἴσως, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς στρατιᾶς τοῦ Γιαχβὲ (Ἰησ. Ν. στ' 14) καὶ μυστηριώδους τινὸς προσώπου ἀποκαλουμένου «Ἄγγελος τοῦ Γιαχβέ» ἢ «Ἄγγελος τοῦ Θεοῦ».

Ἱεραρχία τῶν ἀγγέλων: Ἐκτὸς τοῦ Ἰησ. Ν. στ' 14, ἔνθα ὁ λόγος περὶ ἀρχηγοῦ τινος τῆς στρατιᾶς τοῦ Γιαχβέ, τὰ προαιχμαλωσιακὰ κείμενα δὲν φαίνεται νὰ ὁμιλοῦν περὶ ἱεραρχίας εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀγγέλων. Ἀναφέρουν ρητῶς τὰ χερουβὶμ (Γέν. γ' 24) καὶ τὰ σεραφεὶμ (Ἠσ. στ' 2). Πρόκειται, ὅμως, περὶ ἱεραρχικῆς των διακρίσεως; Εἶναι ἓν σημεῖον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἐπανέλθωμεν.

2) Μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. Μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, τὰ λειτουργήματα τῶν ἀγγέλων διακριβοῦνται, διαστέλλονται καὶ ἱεραρχοῦνται. Οὕτως, ὁ Ἰεζεκιὴλ διακρίνει εἰς ἓν τῶν ὁραμάτων του ἄγγελόν τινα, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ ἐκτελῇ χρέη γραφέως (θ' 2). Ὁ Ζαχαρίας γνωρίζει ἀγγέλους ἀποστελλομένους παρὰ τοῦ Θεοῦ ὡς περιοδευτὰς πρὸς ἐπιθεώρησιν ὅλης τῆς γῆς (α' 8-17), ὡς καὶ ἀγγέλους μεσιτεύοντας ὑπὲρ τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης τῆς Ἰουδαίας (α' 12). Ἄγγελοι ἐπίσης μεταδίδουν εἰς τὸν προφήτην τοὺς θείους λόγους παρηγορίας (α' 14, ιδ'). Γενικῶς, διὰ τὸν Ζαχαρίαν, ὁ Θεὸς κυβερνᾷ τὸν κόσμον μέσῳ τῶν ἀγγέλων. Ὁ προφήτης ἀναφέρει ὅλως ἰδιαιτέρως τὸν ἄγγελον τοῦ Γιαχβέ, τὸν ὁποῖον παρουσιάζει, κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς πολυάριθμα προαιχμαλωσιακὰ χωρία (βλ. ἑπόμ. ἄρθρον), ὡς ἄγγελον ὅμοιον πρὸς τοὺς λοιπούς, σαφῶς διαστελλόμενον ἀπὸ τὸν Θεόν. Κατὰ τὸν Ζαχαρίαν, ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ ἔχει ὑπὸ τὰς διαταγάς του ἀγγέλους (α' 8, β' 7, 8, γ' 4). Μεταδίδει εἰς τὸν προφήτην, ὡς καὶ εἰς τὸν ἀρχιερέα, τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ (α 14, γ' 6 κ. ἑξ.). Μεσιτεύει ὑπὲρ τοῦ λαοῦ καὶ ἀσκεῖ τὴν δικαιοσύνην ἐν ὀνόματι τοῦ Γιαχβὲ (γ' 1, 2). Ἐξαγνίζει τὸν κατηγορούμενον ἀπὸ τὴν ἀνομίαν του (γ' 4). Τέλος, εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ζαχαρίου, οἱ ἄγγελοι, ἐπιφορτισμένοι ἀπὸ τὸν Θεὸν μὲ τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κόσμου, καλοῦνται ἐκ τούτου ἀκριβῶς καὶ εἰς τὸ νὰ καταστήσουν ἀνάγλυφον τὴν θείαν ὑπεροχήν.

Ὁ Δανιὴλ γνωρίζει τοὺς προστάτας τῶν λαῶν ἀγγέλους. Εἶναι, πρῶτον, ὁ ἄγγελος Μιχαήλ, ὁ προστάτης τοῦ Ἰσραὴλ (ι' 13, 21). Οὗτος εἶναι «εἷς τῶν ἀρχόντων τῶν πρώτων», κατὰ δὲ τὴν συντέλειαν θὰ ἀναλάβῃ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ περιουσίου λαοῦ (ιβ' 1). Εἶναι κατόπιν ὁ ἄρχων, δηλαδὴ ὁ ἄγγελος τοῦ βασιλείου τῆς Περσίας, ὡς καὶ ὁ τῶν Ἑλλήνων (ι' 13, 20. Πρβλ. Δευτερ. λβ' 8 εἰς τὸ κείμενον τῶν Ο' καὶ Σοφ. Σειρ. ιζ' 18). Δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν μετὰ βεβαιότητος περὶ ταυτότητος τῶν ἀρχόντων τούτων τῶν ἐθνῶν πρὸς τοὺς «ἀγρυπνοῦντας», περὶ τῶν ὁποίων τὸ αὐτὸ βιβλίον ὁμιλεῖ εἰς τὰ δ' 10, 14, 20 καί, ἴσως, πρὸς τοὺς ἑπτὰ ὀφθαλμοὺς τοῦ Γιαχβὲ τοὺς μνημονευομένους παρὰ τοῦ Ζαχαρίου (δ' 10), οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ δι᾽ ὧν ὁ Θεὸς κυβερνᾷ τὸν κόσμον ἄγγελοι.

Ἐξ ἄλλου, τὰ μεταιχμαλωσιακὰ κείμενα ὁμιλοῦν ὅλως ἰδιαιτέρως περὶ ἀγγέλων σαφῶς ἀποστελλομένων παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ νὰ βοηθήσουν ἢ προστατεύσουν τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν πιστὸν εἰδικῶς. Τοιαῦτα χωρία εἶναι τὰ Ψαλμ. η' [3 α'] 11, 12, Ψαλμ. λγ' [λδ'] 8, Δαν. στ' 23, Ἰουδὶθ ιγ' 20, Τωβ. ε' 17, 22, ιβ' 12, 15 (πρβλ. Γέν. κδ' 7, 40, μη' 16, Γ' Βασ. ιθ' 5, 7). Τὰ ἐδάφια αὐτὰ παρουσιάζουν ἐπίσης τοὺς ἀγγέλους μεσιτεύοντας ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων παρὰ τῷ Θεῷ. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐπίσης, ὅτι, ὡς καὶ πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας (Ἔξ. ιβ' 23, Δ' Βασ. ιθ' 35), οἱ ἄγγελοι ἐμφανίζονται ὡσαύτως καὶ ὡς ἐκτελεσταὶ τῶν θείων ἀποφάσεων τιμωρίας (Α' Παραλ. κα' 12, 16, 27. Πρβλ. Β' Βασ. κδ' 15-17, Ἰεζ. θ' 9-13, Ψαλμ. λδ' [λε'] 5), πρᾶγμα, ὅπερ ἐπιτρέπει εἰς τὸν ποιητὴν τοῦ οζ' [οη'] Ψαλμοῦ νὰ ὁμιλῇ περὶ ἀγγέλων «πονηρῶν», δηλαδὴ ἀγγέλων φερόντων δεινά, τοὺς ὁποίους ὁ Θεός, ἐν τῇ ὀργῇ του, ἐξαπολύει κατὰ τῶν ἐχθρῶν του ἢ κατὰ τῶν ἀσεβῶν.

Συγχρόνως πρὸς τὸν βαθμιαῖον καθορισμὸν τῶν ἀγγελικῶν λειτουργημάτων, ἀποσαφηνίζεται καὶ ἡ ὕπαρξις μιᾶς ἐπουρανίου ἱεραρχίας. Κατὰ τὸν Ζαχαρίαν, ὁ ἄγγελος ὁ ἀποκαλούμενος «ἄγγελος τοῦ Γιαχβέ» ἔχει ἀγγέλους ὑπὸ τὰς διαταγάς του (α' 8, β' 7, 8, γ' 4). Τὸ βιβλίον τοῦ Δανιὴλ κατονομάζει τοὺς ἀνωτέρους τὸν βαθμὸν ἀγγέλους (ι' 21). Ἡ προσωπικότης των διευκρινίζεται καὶ αὐτὴ καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου δέχονται πλέον ἴδια ὀνόματα: ὁ Μιχαὴλ (Μικὰ ἔλ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὡς θεός, ι' 13, 21), ὁ Γαβριὴλ (Γαβρὶ ἔλ, ὁ ἀνήρ, ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, η' 16, θ' 21). Τὸ βιβλίον τοῦ Τωβὶτ μᾶς παρουσιάζει τὸν Ραφαὴλ (Ραφὰ ἔλ, ὁ Θεὸς ἰᾶται), περὶ τοῦ ὁποίου ἀναφέρει, ὅτι εἶναι ἓν ἐκ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων, τῶν «προσαναφερόντων τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων καὶ εἰσπορευομένων ἐνώπιον τῆς δόξης τοῦ ἁγίου», δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ (ιβ' 15). Τὰ ἀπόκρυφα βιβλία παρέχουν ἄλλα ὀνόματα ἀγγέλων.

Τέλος, ἄλλα χωρία πληροφοροῦν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγγέλων εἶναι ἀνυπολόγιστος (Δαν. ζ' 7, Ψαλμ. ξζ' [ξη'] 18).

Β'. Φύσις καὶ προέλευσις τῶν ἀγγέλων. Ἡ κτιστὴ φύσις τῶν ἀγγέλων: Ἡ Π. Διαθήκη δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὸ ζήτημα τῆς προελεύσεως καὶ τῆς φύσεως τῶν ἀγγέλων. Δὲν ὁμιλεῖ, εἰμὴ διὰ τὸ ἔργον των. Ἀλλά, παρουσιάζουσα αὐτοὺς ὡς ἀγγελιαφόρους τοῦ Θεοῦ ἢ περιγράφουσα τούτους ὡς σχηματίζοντας τὴν Αὐλὴν καὶ τὴν στρατιάν του, ἐπαναλαμβάνουσα ὅτι τὸν ὑμνοῦν (Ψαλμ. κη' [κθ'] 1, 2, ρβ' [ργ'] 20-21, ρμη' 1-2, Ἰὼβ λη' 7), ὑπογραμμίζει τὴν πλήρη ἐξάρτησιν καὶ ὑποτέλειάν των ἔναντι τοῦ Θεοῦ. Παρὰ τὸ ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸν θεῖον κόσμον (ὅπερ δεικνύουν τὰ ὀνόματά των ὡς υἱῶν τοῦ Θεοῦ, υἱῶν τοῦ Ὑψίστου, ἁγίων), εἶναι ἀπείρως κατώτεροι τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος καὶ εἰς αὐτοὺς εὑρίσκει σφάλματα (Ἰὼβ δ' 18, ιε' 15, Σοφ. Σειρ. μβ' 17). Βλέπομεν ἐπίσης τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον τοῦ Σοφ. Σειρ. μβ' 17 νὰ διασαφηνίζῃ ὅτι ὁ Θεὸς δίδει εἰς τὰ στρατεύματά του τὴν δύναμιν, ἐπιτρέπων εἰς αὐτὰ νὰ ὑπάρχουν ἐνώπιόν του. Ἐξ

ὅλων τούτων τῶν μαρτυριῶν προκύπτει, ὅτι, κατα τὴν Π. Διαθήκην, οἱ ἄγγελοι εἶναι κτίσματα τοῦ Θεοῦ, παρ' ὅλον ὅτι οὐδὲν χωρίον βεβαιώνει τοῦτο ρητῶς, οὔτε διευκρινίζει πότε οὗτοι ἐκτίσθησαν. Ἐπὶ τοῦ τελευταίου σημείου τὸ Ἰὼβ λη' 7 λέγει ἁπλῶς, ὅτι οἱ ἄγγελοι ὑπῆρχον πρὸ τῆς Γῆς.

Ἡ σχέσις τῶν ἀγγέλων πρὸς τὰ ἄστρα: Τὸ ἀνωτέρω χωρίον, ὡς καὶ τὸ Ψαλμ. ρμη' 1-5 (πρβλ. Ἰησ. Ν. ε' 14, Γ' Βασ. κβ' 19), πιθανώτατα δὲ καὶ τὰ Ἡσ. κδ' 21, μ' 26, με' 12, 21, Ἱερεμ. λγ' 22, Νεεμ. θ' 6, Ψαλμ. λβ' [λγ'] 22 φαίνεται νὰ συνδέουν τοὺς ἀγγέλους πρὸς τὰ ἄστρα. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἔνδειξιν, ὅτι κατ' ἀρχὰς οἱ Ἑβραῖοι δὲν διέστελλον σαφῶς τοὺς ἀγγέλους ἀπὸ τὰ ἄστρα. Ἤ, ἀπεναντίας, εἶναι μία ἀπόδειξις, ὅτι οἱ μονοθεϊσταὶ Ἑβραῖοι ἔθεσαν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν τάξιν τῶν κτισμάτων ἢ τῶν ὑπηρετῶν τοῦ Θεοῦ τὰ παρὰ τῶν Βαβυλωνίων καὶ λοιπῶν λαῶν τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς λατρευόμενα ὡς θεότητας ἄστρα; Τὸ ζήτημα συζητεῖται ἀκόμη ὑπὸ τῶν συγχρόνων εἰδικῶν ἐρευνητῶν (βλ. W. Eichrodt, Theologie des A. T., Leipzig 1933-35, II, σ. 104).

Ἡ πνευματικότης τῶν ἀγγέλων: Ἡ Π. Διαθήκη θεωρεῖ τοὺς ἀγγέλους ὡς πνευματικὰ ὄντα, παρ' ὅλον ὅτι εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων ἐμφανίζονται οὗτοι ὡς ἄνθρωποι (Γέν. ιη' 19, Κριτ. ι' 11, Ἰησ. Ν. ε' 13, Ἰεζ. θ' 3, Δαν. β' 21, ι' 5, Τωβ. ε' 5 κ. ἑξ.). Δὲν εἶναι ποτὲ πτερωτοί, ἐκτὸς τῆς περιπτώσεως τῶν χερουβὶμ καὶ τῶν σεραφείμ, ἀλλὰ κινοῦνται ταχέως εἰς τὸν ἀέρα (Δαν. θ' 21, ιδ' 35, 38). Ἐνίοτε ἡ ὄψις των εἶναι φοβερὰ (Κριτ. ιγ' 6, Δαν. η' 17, ι' 7). Τὸ πρόσωπόν των εἶναι φωτεινόν, τὰ δὲ ἐνδύματά των ἐκθαμβωτικὰ (Δαν. ι' 5, 6, Β' Μακ. γ' 25, 26). Εἰς τὰς ἀρχαίας διηγήσεις, οἱ ἄγγελοι ἐνίοτε μετέχουν εἰς τὰ γεύματα τῶν ἀνθρώπων (Γέν. ιη' 19. Πρβλ. Ψαλμ. οζ' [οη'] 25). Ἀλλ' ἤδη τὸ Κριτ. ιγ' 15-16 διευκρινίζει, ὅτι οἱ ἄγγελοι δὲν τρώγουν καὶ τὸ Τωβ. ιβ' 19 ὑπογραμμίζει, ὅτι φαινομενικῶς μοιράζονται μὲ τοὺς ἀνθρώπους τὰς γηΐνας τροφὰς καὶ ὅτι, εἰς τὴν πραγματικότητα, τρέφονται μὲ ἀόρατον τροφήν. Παρ' ὅλον ὅτι ὡρισμένα ἐδάφια, ἐξαρτώμενα ἐκ τοῦ μεταγενεστέρου ἰουδαϊσμοῦ καὶ ἑρμηνεύοντα τὸ Γέν. στ' 1-4, παραδέχονται ὅτι πρόκειται ἐκεῖ περὶ συζεύξεων τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ ἀγγέλων μὲ θνητὰς γυναῖκας (βλ. ἐν προκειμένῳ C. Robert, Les fils de Dieu et les filles des hommes, ἐν Revue Biblique 1895, σ. 340-374 καὶ 525-552. H. Junker, Die Biblische Uhrgeschichte, Bonn 1932. Τοῦ αὐτοῦ, Zur Erklärung von Gen. 6, 1-4, ἐν Biblica 1935, σ. 205-212. P. Joüon, Les unions entre les fils de Dieu et les filles des hommes, ἐν Revue des Sciences Religieuses 1939, σ. 108-112. G. E. Closen, Die Sünde der Söhne Gottes, Ein Beitrag der Theologie Genesis, Rome 1937. G. Philips, De spiritualitate Angelorum et matrimonio Filiorum Dei, ἐν Revue Écclésiastique de Liège 31 [1940], σ. 290-300), τὰ αὐτά, ἐν τούτοις, κείμενα δὲν θέτουν ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν παραδοσιακὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς πνευματικῆς φύσεως τῶν ἀγγέλων (βλ. λ.χ. Ἐνὼχ ιε' 6, 7. Πρβλ. Μάρκ. ιβ' 25, Ματθ. κβ' 30).

Τὸ ζήτημα τῆς πτώσεως τῶν ἀγγέλων: Παρὰ τὸ ὅτι ἡ Π. Διαθήκη γνωρίζει τὴν ὕπαρξιν δαιμόνων καὶ παρουσιάζει τὸν Σατανᾶν (Ἰὼβ α' 6-12, β' 1-7, Ζαχ. 1-7) ὡς τὸν ἀντιστρατευόμενον εἰς τὸ θεῖον σχέδιον καὶ προσπαθοῦντα νὰ καταστρέψῃ τὰς σχέσεις Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς δὲν ἔθεσαν εἰς ἑαυτοὺς τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῶν πνευμάτων τοῦ κακοῦ καὶ δὲν ἐσκέφθησαν νὰ ἀναζητήσουν τὴν ἐξήγησιν αὐτῆς εἰς γεγονότα ἀναφερόμενα εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀγγέλων. Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὴν χριστιανικὴν γραμματείαν ἑρμηνεύεται ἐνίοτε τὸ Ἡσ. ιδ' 12 ὡς ὑπαινιγμὸς εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ πρώτου ἀγγέλου, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε νὰ ἐξισωθῇ μὲ τὸν Θεόν, καὶ ὅτι ἡ μετάφρασις «Lucifer» τῆς Βουλγάτας, ἡ ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὰς λέξεις «λαμπρὸν ἄστρον, υἱὸς τῆς αὐγῆς», κατέστη ἓν τῶν ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα ἀποδίδονται εἰς τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων (Ἑωσφόρος, κατὰ τοὺς O'). Ὀφείλομεν, ἐν τούτοις, νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι τὸ γράμμα τοῦ Ἡσ. ιδ' 12 δὲν ὁμιλεῖ, εἰμὴ διὰ τὴν πτῶσιν τοῦ βασιλέως τῆς Βαβυλῶνος, ὡς συμβαίνει καὶ μὲ τὸ Ἰεζ. κη' 16-17, τὸ ὁποῖον ἐπίσης ἐξελήφθη ἐνίοτε κατὰ παρόμοιον τρόπον, ἐνῷ δὲν ἀναφέρεται εἰμὴ εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ βασιλέως τῆς Τύρου. Οὕτω, πρέπει νὰ ἀναμείνῃ τις τὰ ἰουδαϊκὰ ἀπόκρυφα, διὰ νὰ ἴδῃ ἐμφανιζομένην τὴν ἰδέαν, καθ' ἣν οἱ δαίμονες εἶναι πεπτωκότες ἄγγελοι, μὲ συχνὸν ὑπαινιγμὸν εἰς τὸ Γέν. στ' 1-4, ὡς ἔνδειξιν πιθανὴν τῆς αἰτίας τῆς πτώσεώς των. Ὅπως καὶ νὰ ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, μόνον μὲ τὴν Κ. Διαθήκην ἡ δαιμονολογία τίθεται εἰς πλήρη σχέσιν πρὸς τὴν ἀγγελολογίαν, ἡ δὲ τελευταία διασαφηνίζεται εἰς πολλά σημεῖα, τὰ ὁποῖα παρέμειναν σκοτεινὰ ὑπὸ τὸν ἀρχαῖον Νόμον.

Γ'. Ἰδιαίτεραι κατηγορίαι τῶν ἀγγέλων. Ἡ Π. Διαθήκη εἶναι ὡσαύτως ἀσαφὴς καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν της περὶ τῶν ἰδιαιτέρων κατηγοριῶν τῶν ἀγγέλων, εἰδικώτερον δὲ εἰς ὅ,τι ἀναφέρει περὶ τῶν μυστηριωδῶν ἐκείνων ὄντων, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ χερουβὶμ καὶ τὰ σεραφείμ.

Τὰ χερουβίμ: Ὁ ὅρος οὗτος, υἱοθετηθεὶς παρὰ τῆς χριστανικῆς ὀνοματολογίας, εἶναι ὁ πληθυντικὸς τῆς ἑβραϊκῆς λέξεως «χερούβ». Ἡ λέξις αὐτὴ πιθανὸν εἶναι δάνειον ἐκ τοῦ ἀκκαδικοῦ «χαριβοῦ», μια τῶν μορφῶν τοῦ ὁποίου σημαίνει τὸν λατρεύοντα τὴν θεότητα πιστὸν καί, ἐπίσης, τὸν θεὸν ἢ τὴν θεάν, οἱ ὁποῖοι μεσιτεύουν (P. Dhorme καὶ L. H. Vincent, Les chérubins, ἐν Revue Biblique 1926, σ. 328-358 καὶ 481-495). Τὸ προσευχόμενον «χαριβοῦ» (ἢ «χαρουβοῦ») εἶναι θεῖον ὄν, τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει τοὺς θέσιν φρουρῶν ἐπέχοντας πρὸ τῆς θύρας τῶν βαβυλωνιακῶν ναῶν ἢ ἀνακτόρων πτερωτοὺς ταύρους («λαμασοῦ», θηλυκόν: «λαμαστοῦ»).

Τὰ χερουβὶμ ἀναφέρονται ὀνομαστὶ τὸ πρῶτον εἰς τὸ Γέν. γ' 24, ὅπου λέγεται ὅτι ὁ Θεὸς «ἔταξε τὰ χερουβὶμ καὶ τὴν φλογίνην ρομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς», κλείσας οὕτω τὸν Παράδεισον. Ὁ ρόλος των ὡς φυλάκων ἢ προστατῶν ὑπογραμμίζεται ἐπίσης εἰς τὸ Ἰεζ. κη' 14 καὶ 16. Οὐδεμία περιγραφή των γίνεται, ἀλλ' εἶναι λίαν πιθανόν, ὅτι παριστῶντο ὑπὸ μορφὴν ἀνθρωπίνην, ἀκριβῶς ὡς συνέβαινε μὲ τὰς δεομένας θεότητας καὶ τοὺς πτερωτοὺς ταύρους τῶν Βαβυλωνίων. Κάτι τὸ παρόμοιον θὰ πρέπει νὰ ἦσαν τὰ δύο πτερωτὰ χερουβίμ, τὰ κατεσκευασμένα ἐξ ἐπιχρύσου ξύλου ἐλαίας, τὰ ὁποῖα, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Σολομῶντος, ἦσαν τοποθετημένα εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων, ὅπου, μὲ τὰς τεταμένας πτέρυγάς των, ἐσχημάτιζον ἓν εἶδος σκέπης ὑπὲρ τὴν κιβωτὸν τῆς Διαθήκης (Γ' Βασ. στ' 23-28 καὶ Β' Παραλ. γ' 10-13). Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὰ «χρυσοτορευτὰ» καὶ μὲ τεταμένας τὰς πτέρυγας χερουβίμ, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸ Ἔξ. κε', ἦσαν τοποθετημένα ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς ἱερᾶς κιβωτοῦ, ὡς καὶ διὰ τὰ ὑφαντὰ χερουβίμ, τὰ ἐπὶ τῶν «αὐλαιῶν» τῆς Σκηνῆς (Ἔξ. κστ' 1, λα', λστ' 8, 35) ἢ ἐκεῖνα τῶν ὁποίων αἱ μορφαὶ ἦσαν «ἐγκεκολαμμέναι» εἰς τὰς ἐπενδύσεις τῶν τοίχων καὶ τὰς θύρας τοῦ σολομωντείου ναοῦ (Γ' Βασ. στ' 32, 35). Τὰ χερουβὶμ αὐτὰ φαίνεται ὅτι ἦσαν οἱ φύλακες τῆς κιβωτοῦ καὶ παραλλήλως τὰ ὁρατὰ σύμβολα τῆς παρουσίας τοῦ Γιαχβέ, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὰ Ἔξ. κε' 22 καὶ Ἀριθ. ζ' 89, ἐλάλει εἰς τὸν Μωϋσῆν «ἀναμέσον τῶν δύο χερουβίμ, ἄνωθεν τοῦ ἱλαστηρίου, ὅ ἐστιν ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ μαρτυρίου».

Ἄλλα ἐδάφια ὁμιλοῦν περὶ τῶν χερουβὶμ μᾶλλον ὡς χρησιμευόντων εἰς τὸν Γιαχβὲ δίκην θρόνου (Α' Βασ. δ' 4, Β' Βασ. στ' 2, Δ' Βασ. ιθ' 15, Ἡσ. λζ' 16, Ψαλμ. οθ' [π'] 2, κη' [κθ'] 1, Δαν. γ' 55) ἢ ὑποζυγίου (Ψαλμ. ιζ' [ιη'] 15, Β' Βασ. κα' 11. Πρβλ. Ἡσ. ιθ' 1 καὶ Ψαλμ. ργ' [ρδ'] 3). Εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν ἰδεῶν ἔχουν τὴν θέσιν των καὶ τὰ ὁράματα τοῦ Ἰεζεκιὴλ (α' 4 κ. ἑξ., θ' 3, ι', ια' 22). Τὰ χερουβὶμ περιγράφονται ἐκεῖ ὡς σχηματίζοντα τὸ ἅρμα ἢ τὸν κινητὸν θρόνον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ δόξα τοῦ Γιαχβὲ καταβαίνει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἢ ἀναβαίνει πάλιν. Εἰς τὰ ὁράματα τοῦ Ἰεζεκιὴλ τὰ χερουβὶμ ἔχουν «ὁμοίωμα ἀνθρώπου ἐπ' αὐτοῖς» (α' 5). Ἐν τούτοις, ἔχουν τέσσαρα πρόσωπα, ἤτοι πρόσωπον ἀνθρώπου, λέοντος, ταύρου καὶ ἀετοῦ (α' 10), τέσσαρας πτέρυγας καὶ χεῖρας ἀνθρωπίνας ὑπὸ τὰς πτέρυγας, σκέλη δὲ ὀρθὰ μὲ ὁπλὰς ταύρων. Ἡ λάμψις των εἶναι ὡς ἡ τῆς ἀστραπῆς (α' 13) καὶ τὸ πνεῦμα των κινεῖ τοὺς τροχοὺς τοῦ ἅρματος (α' 15-21). Εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ ἀναπαρασταθῇ ἀκριβῶς τὸ θέαμα τῶν χερουβίμ, τὸ ὁποῖον περιγράφει ὁ Ἰεζεκιήλ. Πάντως, ἐκ τῶν ὅσων λέγει, εἶναι ὄντα μικτά, ἀποτελούμενα ἀπὸ μέλη διαφόρων ζώων, ὡς καὶ οἱ πτερωτοὶ φύλακες τῶν ἀσσυροβαβυλωνιακῶν ναῶν καὶ ἀνακτόρων.

Δυνάμεθα, λοιπόν, νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὁπωσδήποτε ὁ Ἰσραὴλ ἐδανείσθη τὸ ὄνομα τῶν χερουβὶμ καὶ τὴν πλαστικήν των μορφὴν ἐκ Βαβυλῶνος. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ, ὡς καὶ ἀλ-

λαχοῦ, μετεμόρφωσε τὰς ἐννοίας. Τὰ «χαριβί» τῶν Βαβυλωνίων καὶ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς εἶναι θεότητες δευτέρας τάξεως καὶ δύνανται νὰ ἀνήκουν εἴτε εἰς τὸ ἄρρεν εἴτε εἰς τὸ θῆλυ γένος. Τὰ χερουβὶμ εἶναι ἄνευ φύλου καὶ ὑπηρετοῦν τὸν μόνον Θεόν. Φανερώνουν τὴν ἀόρατον παρουσίαν του καὶ συμβολίζουν τὴν ἐνέργειάν του, δεικνύοντα τὴν θείαν ὑπεροχὴν καὶ παντοδυναμίαν.

Τὰ σεραφείμ : Ταῦτα, ὡς ἐπουράνια ὄντα σχηματίζοντα τὴν Αὐλὴν τοῦ Γιαχβέ, δὲν μνημονεύονται παρὰ τῆς Π. Διαθήκης, εἰμὴ εἰς τὸ Ἠσ. στ΄ 2-6. Πολλὰ ἔτυμα προετάθησαν πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἑβραϊκῆς ταύτης λέξεως. Συνηθέστερον, αὕτη ἐτυμολογεῖται ἐκ τοῦ ῥήματος «σαράφ», καίω. Συνεσχετίσθη ὅμως ἐπίσης καὶ μὲ τὴν αἰγυπτιακὴν λέξιν «σερέφ», τὴν σημαίνουσαν τοὺς πτερωτοὺς κύνας, οἱ ὁποῖοι φυλάσσουν τὴν εἴσοδον ὡρισμένων τάφων. Ἐγένετο ἐπίσης συσχέτισις καὶ μὲ μίαν ῥηματικὴν ῥίζαν, ἡ ὁποία εἰς τὴν ἀραβικὴν σημαίνει τὸ εἶναί τινα εὐγενῆ. Πρέπει, ὅμως, ὡσαύτως νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ λέξις «σαράφ», ἑνικὸς τοῦ σεραφείμ, χρησιμοποιεῖται ὡς ἐπίθετον παρὰ τὸ οὐσιαστικὸν «ναχάς», ὄφις, εἰς τὰ Ἀριθ. κα΄ 6-9 καὶ Δευτερ. η΄ 15, ὅπου σημαίνει τοὺς πυρίνους ὄφεις, τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς ἀπέστειλε πρὸς τιμωρίαν τῶν υἱῶν Ἰσραήλ, ὅταν οὗτοι ἔδειξαν ἀνυπομονησίαν καὶ ὡμίλησαν κατ᾿ αὐτοῦ καὶ κατὰ τοῦ Μωϋσέως ἐν τῇ ἐρήμῳ. Οἱ ὄφεις οὗτοι ἐχαρακτηρίσθησαν, φαίνεται, πύρινοι ἐξ αἰτίας τοῦ ἰδιαιτέρου ἄλγους, τὸ ὁποῖον προεκάλουν τὰ δήγματά των. Ἂς ὑπενθυμίσωμεν, τέλος, ὅτι ἡ λέξις «σαράφ» σημαίνει ἐπίσης τὸν χαλκοῦν ὄφιν, τὸν ὁποῖον ἐτοποθέτησεν ὁ Μωϋσῆς ἐπὶ ἑνὸς κάμακος (Ἀριθ. κα΄ 8), ὡς καὶ ἕνα μυθικὸν ὄφιν, καρπὸν τῆς λαϊκῆς φαντασίας, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται μνεία εἰς τὸ Ἠσ. ιδ΄ 29 καὶ λ΄ 6.

Διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν διήγησιν τοῦ στ΄ κεφ. τοῦ Ἠσαΐου, τὰ σεραφεὶμ παριστάνονται ἐκεῖ ὡς ὄντα περικυκλοῦντα τὸν θρόνον τοῦ Γιαχβέ, ὅμοια μὲ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Γ΄ Βασ. κβ΄ 19. Διακηρύσσουν τὴν ἁγιότητα τοῦ Γιαχβὲ καὶ εἶναι ἐπίσης ἐπιφορτισμένα μὲ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν βεβήλων καὶ τὴν ἐξάγνισιν ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ὁ Γιαχβὲ καλεῖ νὰ τὸν πλησιάσουν (στ΄ 6). Ὁ καπνός, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ προφήτης καὶ ὁ ὁποῖος γεμίζει τὸ θυσιαστήριον (στ΄ 4), φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀναπνοὴν των, πρᾶγμα ὅπερ ἐπιτρέπει τὴν εἰκασίαν ὅτι εἶναι ἐμπύρου πράγματι φύσεως, ἐξ ἧς καὶ τὸ ὄνομά των. Ἡ αὐτὴ διήγησις διευκρινίζει, ὅτι ἔχουν χεῖρας, πόδας, ἀνθρωπίνην φωνὴν καὶ τρία ζεύγη πτερύγων. Διετυπώθη ἡ ὑπόθεσις, ἐπειδὴ τὸ ὄνομά των σημαίνει ἐνίοτε ὄφεις, ὅτι εἶχον σῶμα ὄφεως καὶ ἦσαν, κατ᾿ ἀκολουθίαν, μικτὰ ὄντα, ὡς τὰ χερουβὶμ τῶν ὁραμάτων τοῦ Ἰεζεκιήλ. Ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα τοῦτο δὲν εὐσταθεῖ, διότι ἡ λέξις «σαράφ» σημαίνει πύρινος καὶ προσιδιάσθη εἰς ὡρισμένους ὄφεις ἐξ αἰτίας τοῦ ἀποτελέσματος, ὅπερ προκαλεῖται ἐκ τοῦ δήγματός των. Τὰ σεραφεὶμ εἶναι λοιπὸν ἐπουράνια ὄντα, τῶν ὁποίων κύριον λειτούργημα εἶναι ἡ διακήρυξις τῆς ἁγιότητος τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ συμβολισμὸς τῆς ὑπεροχῆς του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων ἐντὸς τοῦ ἄρθρου ἔργων καὶ τῶν γενικῶν ἐπὶ τῆς θεολογίας τῆς Π. Διαθήκης ἔργων (E. Kautzsch, B. Stade, A. B. Davidson, W. Eichrodt, O. Procksch, P. van Imsschoot, E. Jacob κ.λ.π.), δύναταί τις ἐπίσης νὰ συμβουλευθῇ: 1) Τὰ ἄρθρα: A. B. Davidson, Angel, ἐν Hasting's Dictionnary of the Bible, I, σ. 93 - 97. G. B. Gray, Angel, ἐν Encyclopaedia Biblica (T. K. Cheyne), I, σ. 165 - 170. W. Grundmann - G. von Rad - G. Kittel, Angelos, ἐν Theologisches Wörterbuch zum N.T. (R. Kittel), I, σ. 72 - 80 κ.λ.π. 2) Τὰ γενικὰ περὶ τῆς ἑβραϊκῆς καὶ ἰουδαϊκῆς θρησκείας ἔργα: W. Bousset – H. Gressman, Die Religion des Judentums im späthellenistischen Zeitalter, β΄ ἔκδ. Tübingen 1926, σ. 320 - 342. W. O. E. Oesterley - Th. H. Robinson, Hebrew Religion, β΄ ἔκδ., London 1949 κ.λ.π. 3) Τὰς εἰδικὰς μονογραφίας: A. Kohut, Ueber die jüdische Angelologie und Daemonologie in ihre Abhängigheit von Parzismus (Abhandl. für die Kunde des Morgenlandes, IV, 3), Leipzig 1866. L. Hackspill, L'Angélologie juive à l'époque néotestamentaire, ἐν Revue Biblique, 1902, σ. 527 - 550. J. B. Fray, L'Angélologie juive du temps de Jésus – Christ. ἐν Revue des Sciences philosophiques et théologiques, 1911, σ. 75 - 110. L. Dürr, Ezechiels Vision von der Ersheinung Gottes im Lichte der vorderasiatischen Altertumskunde, Alttestamentliche Abhahdlungen, IX. 1, Münster W. 1917. Καὶ 4) Τὸ ὀρθόδοξον δοκίμιον ἀγγελολογίας: Σ. Μπουλγκακώφ, Ἡ κλῖμαξ τοῦ Ἰαβὼβ (ρωσιστί), Παρίσιοι 1929.

ΑΛΕΞΙΟΣ ΚΝΙΑΖΕΦ

(Ἄγγελος τοῦ Γιαχβέ). Ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ (μὰλ ἄκ Γιαχβὲ) ἢ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ (μὰλ ἄκ Ἐλωχὶμ) εἶναι τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον ὡρισμένα βιβλικὰ ἐδάφια ἀποδίδουν εἰς ἐπουράνιον ὄν, συχνάκις ἀποστελλόμενον παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς μετάδοσιν μηνύματός τινος εἰς τοὺς ἀνθρώπους, κατὰ τὸν ῥοῦν τῆς ἱερᾶς ἱστορίας. Ὁ ἑβραϊκὸς ὅρος «μὰλ ἄκ» σημαίνει κυριολεκτικῶς ἀγγελιαφόρος. Ἀπεδόθη ὅμως πρὸ πάντων εἰς τὰ πνευματικὰ ὄντα, τὰ ὁποῖα καλοῦμεν ἀγγέλους καὶ τὰ ὁποῖα περιβάλλουν τὸν Θεὸν καὶ ἀποστέλλονται παρ᾿ αὐτοῦ μὲ διαφόρους ἐντολὰς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀρνηθῇ τις, μεταξὺ τῶν ἀγγελιαφόρων τούτων τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ μὰλ ἄκ Γιαχβὲ ἢ μὰλ ἄκ Ἐλωχίμ, μίαν ἀναλογίαν. Ὡρισμέναι ὅμως πλευραὶ αὐτῆς, τοὐλάχιστον διὰ τὴν Π. Διαθήκην, ἀπαιτοῦν διευκρίνησιν. Τοῦτο ἀκριβῶς θὰ ἐπιχειρήσωμεν εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον.

Ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ ἢ τοῦ Ἐλωχὶμ ἐμφανίζεται κυρίως εἰς τὰ προαιχμαλωσιακὰ κείμενα. Εἰς αὐτά, τὸ λειτούργημά του ὡς ἀγγελιαφόρου τοῦ Θεοῦ καθορίζεται σαφῶς. Ὁ Θεὸς τὸν ἀποστέλλει διὰ νὰ προστατεύσῃ ἢ νὰ ὁδηγήσῃ τὸν Ἰσραὴλ (Ἔξ. ιδ΄ 19, κγ΄ 20, Ἀριθ. κ΄ 26) ἢ διὰ νὰ πατάξῃ τοὺς ἐχθρούς του (Δ΄ Βασ. ιθ΄ 35). Ἐνίοτε ἐπίσης, ὁδηγεῖ καὶ προστατεύει ὡρισμένα ἐπὶ μέρους πρόσωπα, ὡς τὸν ὑπηρέτην τοῦ Ἀβραὰμ (Γέν. κδ΄ 7) καὶ τὸν Ἰακὼβ (Γέν. μη΄ 16). Αὐτὸς πάλιν σταματᾷ εἰς τὸν δρόμον τὸν προφήτην Βαλαὰμ (Ἀριθ. κβ΄ 22). Συχνάκις ἀποστέλλεται μὲ θεῖα προστάγματα καὶ μηνύματα (Γέν. ιστ΄ 7-11, κβ΄ 11-25, λα΄ 11, Κριτ. β΄ 1-4, στ΄ 11-24, ιγ΄ 3-33, Δ΄ Βασ. α΄ 3, 15). Μίαν φορὰν ἀποστέλλεται διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὸν πταίσαντα Ἰσραὴλ (Β΄ Βασ. κδ΄ 16 = Α΄ Παραλ. κα΄ 16). Εἶναι εὐμενὴς ἔναντι τῶν πρὸς οὓς ἀποστέλλεται, ὑπερβάλλει τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἰσχύν, γνῶσιν καὶ σοφίαν, εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ ὑπολογίζῃ τις ἐπὶ τῆς βοηθείας του (Α΄ Βασ. κθ΄ 9, Β΄ Βασ. ιδ΄ 17, 20).

Τὸ ἑρμηνευτικὸν καὶ θεολογικὸν πρόβλημα τὸ ἀφορῶν εἰς τὸν ἄγγελον τοῦ Γιαχβὲ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι πολλὰ χωρία παρουσιάζουν τὸν θεῖον τοῦτον ἀπεσταλμένον ὁμιλοῦντα καὶ ἐνεργοῦντα ὡς ἐὰν ἦτο ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ἐνῶ ἄλλα φαίνεται νὰ τὸν διαστέλλουν σαφῶς ἀπὸ τὸν Θεόν. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν μαρτυρίαι ὡς τὸ Γέν. ιστ΄ 7-13 (ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ ἐμφανίζεται εἰς τὴν Ἄγαρ ἐν τῇ ἐρήμῳ, τῆς ἀγγέλλει τὴν γέννησιν τοῦ Ἰσμαὴλ καὶ τῆς ὑπόσχεται πολυαρίθμους ἀπογόνους), τὸ Γέν. κα΄ 17 κ. ἑξ. (ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ἀπευθύνεται πρὸς τὴν Ἄγαρ ἐξ οὐρανοῦ καὶ τῆς λέγει· «εἰς ἔθνος μέγα ποιήσω αὐτό» —δηλαδὴ τὸ τέκνον σου), τὰ Γέν. κβ΄ 11-12 καὶ 14-18 (ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ ἀκινητεῖ τὴν χεῖρα τοῦ ἑτοίμου νὰ θυσιάσῃ τὸν υἱόν του πατριάρχου Ἀβραὰμ καὶ τοῦ επαναλαμβάνει τὴν θείαν ἐπαγγελίαν), τὸ Γέν. λα΄ 11-13 (ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ δηλοῖ ἐν ὀνείρῳ εἰς τὸν Ἰακώβ:«ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ [ἐν Βαιθήλ, δηλαδή], οὗ ἤλειψάς μοι ἐκεῖ στήλην καὶ ηὔξω μοι ἐκεῖ εὐχήν»), τὸ Ἔξ. γ΄ 2-5 (ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ ἐμφανίζεται εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐν τῇ βάτῳ τῇ φλεγομένῃ, ἀλλὰ τοῦ ὁμιλεῖ αὐτὸς ὁ Θεός), τὸ Κρίτ. β΄ 1-4 (ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ ἐμφανίζεται εἰς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ καὶ τοὺς λέγει: «ἀνεβίβασα ὑμᾶς ἐξ Αἰγύπτου»), τὸ Κριτ. στ΄ 11-24 (ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ φανεροῦται εἰς τὸν Γεδεὼν καὶ τοῦ δίδει σημεῖον), τὸ Κριτ. ιγ΄ 2-23 (ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ φανεροῦται εἰς τὸν Μανωέ, ὁ ὁποῖος, ἀναγνωρίσας αὐτόν, λέγει εἰς τὴν σύζυγόν του: «θανάτῳ ἀποθανούμεθα, ὅτι Θεὸν εἴδομεν»), τὸ Ὠσηὲ ιβ΄ 4-5 (ὁ προφήτης ταυτίζει πρὸς ἄγγελον τὸν θεῖον ἀντίπαλον, μετὰ τοῦ ὁποίου, κατὰ τὸ Γέν. λβ΄ 25-31, ἐπάλαισεν ὁ Ἰακὼβ καθ᾿ ὅλην τὴν νύκτα ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ Ἰαβώκ). Πρὸς αὐτὰ τὰ κείμενα δυνάμεθα ἐπίσης νὰ παραλληλίσωμεν τὸ Ἔξ. κγ΄ 20-22, ἔνθα ὁ Γιαχβὲ ὑπόσχεται εἰς τὸν Ἰσραὴλ νὰ τοῦ ἀποστείλῃ ἕνα ἄγγελον («τὸν ἄγγελόν μου», κατὰ τοὺς Ο΄), διὰ νὰ τὸν ὁδηγῇ, καὶ διευκρινίζει: «τὸ ὄνομά μού ἐστιν ἐπ᾿ αὐτῷ». Τὸ ὄνομα, κατὰ τὴν Βίβλον, εἶναι ἰσοδύναμον πρὸς τὸ πρόσωπον (Ἔξ. κ΄ 24, Ἱερεμ. ιδ΄ 9). Ἑπομένως, ὁ ἄγγελος οὗτος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Γιαχβέ, ἀσκεῖ ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ Ἰσραὴλ ὁμοίαν ἐκείνης τοῦ Γιαχβέ. Ἡ φωνή του καὶ τὰ προστάγματά του εἶναι αὐτοῦ τοῦ Γιαχβέ. Ἂς σημειωθῇ, τέλος, ὅτι συσχετίζονται ἐπίσης ἐνίοτε πρὸς τὰ ἐδάφια ταῦτα τὸ Γέν. ιη΄ (ἡ ἐνώπιον τοῦ Ἀβραὰμ θεοφάνεια παρὰ τὴν δρῦν τοῦ Μαμβρῆ καὶ ἡ μεσίτευσις τοῦ Ἀβραὰμ ὑπὲρ τῶν Σοδόμων) καὶ τὸ Γέν. κη΄ 10-15 (ἐμφάνισις τοῦ Γιαχβὲ εἰς τὸν Ἰακὼβ κατὰ τὸ ὅραμα τῆς κλίμακος, βλ. καὶ Γεν. λα΄ 11-13).

'Αντιθέτως, ἡ δευτέρα κατηγορία ἐδαφίων ὑπογραμμίζει τὴν διαστολὴν μεταξὺ τοῦ Γιαχβὲ καὶ τοῦ ἀγγέλου του. Βλέπομεν τοῦτο εἰς τὸ Γέν. κδ' 7 (αὐτὸς ὁ Γιαχβὲ θὰ ἀποστείλη τὸν ἄγγελόν του πρὸ τοῦ ὑπηρέτου τοῦ 'Αβραὰμ εἰς Μεσοποταμίαν), εἰς τὸ Β' Βασ. κδ' 16 («Κύριος... εἶπε τῷ ἀγγέλῳ τῷ διαφθείροντι ἐν τῷ λαῷ»), εἰς τὸ 'Αριθ. κ' 16 («καὶ ἀνεβοήσαμεν πρὸς Κύριον καὶ εἰσήκουσε Κύριος τῆς φωνῆς ἡμῶν καὶ ἀποστείλας ἄγγελον ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐξ Αἰγύπτου») καὶ εἰς τὰ Ἔξ. λβ' 34 καὶ λγ' 2. Εἰς τὰ δύο τελευταῖα ἐδάφια, ὁ λόγος εἶναι περὶ ἑνὸς ἀγγέλου, τὸν ὁποῖον ὁ Γιαχβέ, μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ χρυσοῦ μόσχου, διακηρύσσει ὅτι θὰ ἀποστείλη διὰ νὰ ὁδηγήση τὸν 'Ισραὴλ εἰς τὴν Γῆν τῆς 'Επαγγελίας. Ὁ ἄγγελος οὗτος διαστέλλεται ἀπὸ τὸν Γιαχβὲ καὶ εἶναι μάλιστα κατώτερός του. Πράγματι, ὀφείλει νὰ ἀντικαταστήση τὸν Γιαχβέ, ὁ ὁποῖος, τιμωρῶν τὸν 'Ισραὴλ διὰ τὴν ἀποστασίαν του, ἀρνεῖται πλέον νὰ ὁδηγῇ αὐτοπροσώπως τὸν λαόν του. Τέλος, εὑρίσκομεν τὴν αὐτὴν διαστολὴν μεταξὺ Γιαχβὲ καὶ ἀγγέλου του εἰς τὸ 'Ησ. ξγ' 9, ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ο': «οὐ πρέσβυς οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς Κύριος ἔσωσεν». Ὁ προφήτης ὑπαινίσσεται ἐδῶ τὸ Ἔξ. λγ' 14 καὶ ἀναμιμνήσκεται τῆς ἀναφερομένης ὑπὸ τῶν στίχων 12-15 τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου παραδόσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Γιαχβὲ ὑπεσχέθη εἰς τὸν Μωϋσῆν νὰ ὁδηγήση αὐτοπροσώπως τὸν 'Ισραήλ.

Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων Πατέρων τῆς 'Εκκλησίας, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸν Φίλωνα τὸν 'Αλεξανδρέα, ὁ ὁποῖος ἐταύτισε τὸν ἄγγελον τοῦ Γιαχβὲ μὲ τὸν Λόγον, ἐνόμισαν ὅτι ἀνεγνώριζαν εἰς αὐτὸ τὸ πρόσωπον θεῖαν ὑπόστασιν καὶ ὑπέθεσαν μίαν προσωπικὴν φανέρωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, προοιμιαζομένην τὴν ἐνανθρώπησίν του ('Ιουστῖνος, Πρὸς Τρύφ. 57-60, PG VI, 605-613, Εἰρηναῖος, Κατὰ Αἱρέσ. 1. IV, V-VII, PG VII, 983-993, Κύριλλος 'Ιεροσ., Κατηχ. XIV, 27, PG XXXIII, 861, Μ. Βασίλειος, Κατὰ Εὐνομ. 1. II, 18, PG XXIX, 609-612). 'Αλλ' ὁ Αὐγουστῖνος, ἐκ θεολογικῶν δεδομένων ἐκτιθεμένων εἰς τὸ De Trinitate, 1. II, V, 1. III, PL XLII, 848-886, δὲν βλέπει εἰς τὰς ἐμφανίσεις τοῦ ἀγγέλου τοῦ Γιαχβέ, εἰμὴ κτιστὴν ἀγγελικὴν μορφήν, μεταδίδουσαν τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ (αὐτόθι 1. III, XI η' 22-27, στήλ. 882-886. 'Ηκολουθήθη δὲ εἰς τὴν ἄποψιν αὐτὴν ὑπὸ τῶν δυτικῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἰδίως ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου (Moral., 1. XXVII, I, PL LXXVI, 447 κ. ἑξ.) καὶ Θωμᾶ τοῦ 'Ακινάτου (Sum. Theol., Ια', Q XLII, α' 7).

Οἱ νεώτεροι ἐρευνηταὶ προσεπάθησαν ἐπίσης νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα τοῦ ἀγγέλου τοῦ Γιαχβέ, βασιζόμενοι ὅμως κυρίως ἐπὶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ κειμένου. Τρεῖς θεωρίαι διετυπώθησαν πρὸς ἐξήγησιν τοῦ συνόλου τῶν ἀφορώντων εἰς τὸν ἄγγελον τοῦ Γιαχβὲ δεδομένων. Ἡ πρώτη ἐπανέρχεται εἰς τὰ συμπεράσματα τοῦ Αὐγουστίνου καὶ ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ εἶναι ἀγγελιαφόρος, πράγματι διάφορος τοῦ Θεοῦ. 'Αναπτύσσεται, μὲ παραλλαγάς, ἰδίως ὑπὸ τῶν J. Rybinsky (Der mal' akh Jahwe, Paderborn 1930), F. Stier (Gott und sein Engel im A. T., Alttestamentliche abhandlungen, XII, 2, Münster W. 1934) κ.λ.π. Οἱ θιασῶται τῆς θεωρίας ταύτης, ἐκτὸς τῶν χωρίων ὡς τὸ Γέν. κδ' 7, 'Αριθ. κγ' 31, Ἔξ. λγ' 1-3, Δ' Βασ. κδ' 16 καὶ 'Ησ. ξγ' 9 (κατὰ τοὺς Ο'), ἐπικαλοῦνται πρὸς στήριξιν τῆς θέσεώς των τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως «μαλ ἄκ» καὶ ὑπογραμμίζουν, ὅτι ὁ ἀγγελιαφόρος εἶναι κατ' ἀνάγκην ἄλλος ἀπὸ τὸν ἀποστέλλοντα. Πρέπει ὅμως νὰ παραδεχθῇ τις, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ θεωρία δὲν ἐξηγεῖ τὴν συχνὴν ταύτισιν τοῦ Γιαχβὲ καὶ τοῦ ἀγγέλου του. Δυνάμεθα ἐπίσης νὰ διερωτηθῶμεν ἂν εἰς τὸ Γέν. κδ' 7 πρόκειται πράγματι περὶ τοῦ ἀγγέλου, ὁ ὁποῖος ἀλλαχοῦ ἀποκαλεῖται «μαλ ἄκ Γιαχβέ», καὶ ἂν εἰς τὰ 'Αριθ. κ' 6, Ἔξ. λγ' 1-3 καὶ 1-3 καὶ 'Ησ. ξγ' 9 γίνεται λόγος πράγματι περὶ τοῦ αὐτοῦ μὲ τὸν τοῦ Ἔξ. κγ' 20 κ.ἄ. ἀγγέλου.

'Επειδὴ λοιπὸν τὰ χρησιμοποιούμενα πρὸς κατοχύρωσιν τῆς πρώτης θεωρίας ἐδάφια δὲν εἶναι τόσον πειστικά, ὅσον φαίνονται, ἐδόθη ὁ λόγος εἰς μίαν ἄλλην θεωρίαν. Αὐτὴ ὑποστηρίζει τὴν ταυτότητα Γιαχβὲ καὶ ἀγγέλου του. Τὴν διατύπωσίν της εὑρίσκομεν ἰδίως εἰς τοὺς A. B. Davindson (ἄρθρ. Angel, ἐν Hasting's, Bible Dictionnary, I. σ. 93-97), J. Touzard (ἄρθρ. Ange de Yahveh, ἐν Dictionnaire de la Bible, Supplément, I, σ. 242-263), B. Stern (Der Engel des Auszugs, ἐν Biblica, 1939, σ. 286-237) κ.λ.π. Κατὰ τοὺς συγγραφεῖς αὐτούς, μὲ σπουδαίας ἀποχρώσεις ἀντιλήψεως, ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ εἶναι ἡ προσιτὴ εἰς τὰς αἰσθήσεις φανέρωσις τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. Καθ' ὅλας δηλαδὴ τὰς ἐμφανίσεις τοῦ ἀγγέλου τοῦ Γιαχβέ, πρόκειται περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Θεοῦ, φανερουμένου ὑπὸ ὁρατὴν μορφὴν ἤ, γενικῶς, διακρινομένου διὰ τῶν αἰσθήσεων. Οὕτως, ἐξηγεῖται διατί εἰς τὰ ἀρχαῖα κείμενα ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ ἐκφράζεται ὡς ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς καὶ ὅσοι τὸν βλέπουν διακηρύσσουν ὅτι εἶδον τὸν Θεόν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ὅρον «ἄγγελος τοῦ Γιαχβέ», πρόκειται περὶ ἐκφράσεως μιᾶς ἀργεγόνου εἰσέτι θεολογίας, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἀκόμη ἱκανὴ νὰ διακρίνη μεταξὺ αὐτῆς ταύτης τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ ὡρισμένων ἐξωτερικῶν φανερώσεών της.

Νεώτεροί τινες ἐρευνηταί, ὡς ὁ π. Lagrange (L' Ange de Jahvé, ἐν Revue Biblique, 1903, σ. 212-223), ὁ G. von Rad (Angelos, ἐν Theologisches Wörterbuch zum A. T., I, σ. 72 κ. ἑξ.), καὶ νεώτερα ὑπομνήματα εἰς τὴν Γένεσιν καὶ τοὺς Κριτὰς προτείνουν τρίτην θεωρίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ πρόσωπον καὶ ὁ ὅρος τοῦ ἀγγέλου τοῦ Γιαχβὲ ἢ τοῦ 'Ελωχὶμ εἰσήχθησαν «a posteriori» εἰς τὰς περὶ τῶν θεοφανειῶν διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀρχικῶς ὡμίλουν μόνον περὶ Γιαχβὲ καὶ 'Ελωχίμ. Κατὰ τοὺς θιασώτας τῆς ἐκδοχῆς ταύτης, αἱ θεοφάνειαι παρίσταντο εἰς τὰς ἀρχαίας διηγήσεις ὡς ἐμφανίσεις τοῦ Θεοῦ προσιταὶ εἰς τὰς αἰσθήσεις, ἀργότερον δέ, πρὸς προσαρμογὴν τῶν ἀρχαίων διηγήσεων εἰς τὰς ἀπαιτήσεις μιᾶς θεολογίας μᾶλλον ἐξειλιγμένης καὶ πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀνθρωπομορφισμῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐνηρμονίζοντο εἰς τὴν περὶ ὑπεροχῆς τοῦ Θεοῦ ἰδέαν, διεμόρφωσαν τὰς θεοφανικὰς περιγραφὰς διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄγγελον τοῦ Γιαχβὲ ἢ τοῦ 'Ελωχίμ. Αἱ διορθώσεις αὐταὶ ἔγιναν μὲ ἐλαφροτάτην ἀλλαγὴν τοῦ κειμένου, πρᾶγμα ὅπερ ἐξηγεῖ τὰς συχνὰς ἐναλλαγὰς μεταξὺ Γιαχβὲ καὶ τοῦ ἀγγέλου του: ὁ ἄγγελος ἐμφανίζεται, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὁμιλεῖ κ.λ.π.

Τὸ προτέρημα τῆς τρίτης θεωρίας εἶναι ἀκριβῶς τὸ ὅτι προσπαθεῖ νὰ δώσῃ μίαν ἐξήγησιν εἰς αὐτὴν τὴν ἐπὶ πολλῶν ἐδαφίων ἐναλλαγὴν μεταξὺ Γιαχβὲ καὶ τοῦ ἀγγέλου του. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἐν λόγῳ ὑπόθεσις δὲν στηρίζεται εἰς ὅ,τι γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ βιβλικοῦ κειμένου καὶ εἰς τὰς σχετικὰς μαρτυρίας. Δὲν λαμβάνει ἐπίσης ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός, ὅτι δὲν διωρθώθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἄλλαι ἀρχαῖαι διηγήσεις σχετικαὶ πρὸς θεοφανείας, ὡς αἱ Γέν. ιη', Ἔξ. κδ' 9-11 κ.λ.π.

'Αναφέρομεν, διὰ νὰ εἴμεθα πλήρεις, τὴν ἐπὶ τοῦ θεολογικοῦ πεδίου διατυπωθεῖσαν εἰκασίαν ὑπὸ τοῦ νεωτέρου ὀρθοδόξου συγγραφέως πρωθιερέως Σεργίου Μπουλγκακὼφ εἰς τὴν ἀγγελολογικὴν πραγματείαν του «Ἡ κλῖμαξ τοῦ 'Ιακώβ» (ρωσιστί), Παρίσιοι 1929, σ. 181-193. Κατὰ τὸν π. Μπουλγκακώφ, ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ εἶναι κτιστὴ ἀγγελικὴ μορφή, ἀλλ' ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς φανεροῦται διὰ τοῦ προσώπου της. Τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἄγγελοι εἶναι οἱ μηνύτορες τοῦ Θεοῦ, σημαίνει ὄχι μόνον ὅτι μεταδίδουν τοὺς λόγους του, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐκδηλώνουν τὴν παρουσίαν του, χρησιμοποιούμενοι ὡς ἐνδιάμεσοι κατὰ τὴν προσωπικὴν ἀποκάλυψιν τῶν θείων ὑποστάσεων. Οὕτως, ὁ π. Μπουλγκακὼφ χαρακτηρίζει τὰς ἐμφανίσεις τοῦ ἀγγέλου τοῦ Γιαχβὲ ὡς «θεοφανικὰς ἀγγελοφανείας», τὰς ὁποίας ἀνατοποθετεῖ εἰς τὰ γενικὰ πλαίσια τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἔργου τῶν ἀγγέλων, ὡς ταῦτα ὥρισε καὶ κατέστησεν ἡ δημιουργικὴ θέλησις τοῦ Θεοῦ.

'Οφείλομεν, πάντως, νὰ προσθέσωμεν ὅτι, καθ' ὃ μέτρον προχωρεῖ ἡ παλαιοδιαθηκικὴ ἀποκάλυψις, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰς ἐμφανίσεις τοῦ ἀγγέλου τοῦ Γιαχβὲ μαρτυρίαι καθίστανται ἀραιότεραι. Εἰς τὰς προφητικὰς βίβλους, ἐξαιρέσει τῆς τοῦ Ζαχαρίου, ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ δὲν μνημονεύεται. Ἡ ἔκφρασις «μαλ ἄκ Γιαχβέ», εἴτε εἰς τὸν ἑνικὸν ('Αγγ. α' 3, Μαλ. β' 7), εἴτε εἰς τὸν πληθυντικὸν ('Ησ. μδ' 26), σημαίνει εἰς τὰ κείμενα αὐτὰ ἀνθρώπους διαγγελεῖς: προφήτας (βλ. καὶ Β' Παράλ. λστ' 15), καὶ ἱερεῖς (βλ. καὶ Σοφ. Σειρ. ε' 15). Εἰς τὸν Ζαχαρίαν, χρησιμεύει πρὸς δήλωσιν ἰδιαιτέρου τινὸς ἀγγέλου, ἀλλ' ὁ ἄγγελος οὗτος διαστέλλεται σαφέστατα ἀπὸ τὸν Θεόν. Οὕτως, εἰς τὰ μεταγενέστερα βιβλία τῆς Π. Διαθήκης, ὁ ἄγγελος τοῦ Γιαχβὲ δὲν ἔχει πλέον τὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον τοῦ ἀποδίδουν τὰ ἀρχέγονα κείμενα. Μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, διαστέλλεται σαφέστατα ἀπὸ τὸν Γιαχβὲ καὶ παρουσιάζεται πάντοτε ὡς ἁπλοῦς μηνύτωρ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐκτελεστὴς τῶν προσταγμάτων του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων ἔργων, ἴδε καὶ τὰς Θεολογίας τῆς Π. Διαθήκης τῶν E. Kautzsch, B. Stade, A. B. Davidson, O. Procksch, E. Jacob, P. van Imschoot κ.λ.π.

ΑΛΕΞΙΟΣ ΚΝΙΑΖΕΦ

(Κ. Διαθήκη). Τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, ὁ περὶ ἀγγέλων λόγος εἶναι λίαν πυκνότερος εἰς τὴν Καινὴν ἀπὸ ὅ,τι εἰς τὴν Π. Διαθήκην. Ἡ σάρκωσις τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ ἡ δι' αὐτοῦ δοθεῖσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους χάρις καὶ ἀλήθεια (Ἰω. α' 14,17) ἐπανασυνέδεσαν τελείως τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ τὴν ὁρατὴν κτίσιν μὲ τὸν πνευματικὸν κόσμον. Οἱ πολῖται τοῦ κόσμου τούτου, τὰ ἄϋλα πνεύματα, ἦτο ἄρα ἑπόμενον, διὰ τοῦ Χριστοῦ, νὰ ἔλθουν εἰς συχνότερον καὶ εὐρύτερον συγχρωτισμὸν μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἡ περὶ τῶν πνευμάτων τούτων διδασκαλία τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν νὰ διασαφηνισθῇ. Ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἔχει οὕτω μίαν παράλληλον συμπλησίασιν τῶν ἀγγέλων πρὸς τὸν ὁρατὸν κόσμον, τόσον εἰς γεγονότα, ὅσον καὶ εἰς ἀποκαλυπτικότητα.

Αὐτὸς ὁ Κύριος διακηρύσσει τὴν ὕπαρξιν τῶν ἀγγέλων (Μάρκ. η' 38, Λουκ. ιε' 10, ιστ' 22 κ. ἀλ.), κατὰ δὲ τὰ κορυφαῖα σημεῖα τοῦ βίου του ἐμφανίζονται οὗτοι ὡς λειτουργοί, ὑπηρέται καὶ συμπαραστάται τῆς θεανδρικῆς του φύσεως, αἰνοῦντες αὐτόν, μαρτυροῦντες περὶ αὐτοῦ, διακονοῦντες αὐτῷ, ἐνισχύοντες τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν αὐτοῦ καὶ παρεμβαίνοντες ὡς δευτεραγωνισταί. Οὕτως, ὁ Γαβριὴλ εὐαγγελίζεται τὴν ἔλευσίν του (Λουκ. α' 26 κ. ἑξ.), ὁ «ἄγγελος Κυρίου« ἐμφανίζεται εἰς τὸν Ἰωσὴφ (Ματθ. α' 20 κ. ἑξ., β' 13, 19, 20) καὶ εἰς τοὺς ποιμένας (Λουκ. β' 8 κ. ἑξ.), στρατιὰ ὁλόκληρος δοξολογεῖ τὸν Ὕψιστον ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ Σωτῆρος (Λουκ. β' 13, 15), ἄλλοι διακονοῦν αὐτῷ εἰς τὴν ἔρημον μετὰ τὸ πέρας τῶν πειρασμῶν (Ματθ. δ' 11), ἕτερος ἐνισχύει αὐτὸν εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, πρὸ τοῦ πάθους (Λουκ. κβ' 43), ἐνῶ λεγεῶνες των θὰ παρίσταντο πρὸς ὑπεράσπισίν του κατὰ τὴν σύλληψιν, ἂν τὸ ἐζήτει ἀπὸ τὸν πατέρα του (Ματθ. κστ' 53), δύο ἐξ αὐτῶν βεβαιοῦν τὴν ἀνάστασίν του, τοῦ ἑνὸς ἢ ἑτέρου τρίτου ἀποκυλίσαντος τὸν λίθον ἐκ τοῦ μνημείου (Ματθ. κη' 2 κ. ἑξ., Μάρκ. ιστ' 5 κ. ἑξ., Λουκ. κδ' 4 κ. ἑξ., 23, Ἰω. κ' 12, 13), δύο δὲ ἐπίσης ὁμιλοῦν εἰς τοὺς μαθητὰς περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας κατὰ τὴν Ἀνάληψιν (Πράξ. α' 10, 11).

Ἡ ἀγγελικὴ συμπαράστασις ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὴν πρώτην Ἐκκλησίαν, ὅπου, ἰδιαιτέρως ὁ «ἄγγελος Κυρίου» τῆς Π. Διαθήκης εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν προστάτης, ὡς ἦτο καὶ διὰ τὸν ἀρχαῖον Ἰσραὴλ (Πράξ. ε' 19, 20, η' 26, ι' 3 κ. ἑξ., ιβ' 7 κ. ἑξ., 23, κζ' 23).

Ἡ περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἔργου τῶν ἀγγέλων διδασκαλία τῆς Κ. Διαθήκης περιλαμβάνει τὰς ἑξῆς κυρίας ἀληθείας: Οὗτοι εἶναι κατώτεροι τοῦ Χριστοῦ (Κολασ. β' 14 κ. ἑξ., Ἑβρ. α' 14 κ. ἑξ.). Διακρίνονται εἰς τάξεις, ἐκ τῶν ὁποίων κατονομάζονται αἱ ἀρχαί, αἱ ἐξουσίαι, αἱ δυνάμεις, αἱ κυριότητες, οἱ θρόνοι, οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ ἀρχάγγελοι (Ἐφεσ. α' 21, γ' 10, στ' 12, Κολασ. α' 16, Α' Θεσ. δ' 16, Ἰούδα στίχ. 9 κ. ἀλ.). Εἶναι πνεύματα (Ἑβρ. α' 14), ἀθάνατοι (Λουκ. κ' 36), δὲν διακρίνονται εἰς φῦλα (Ματθ. κβ' 30) καὶ ὁ ἀριθμός των εἶναι μέγας (Ματθ. κε' 31, κστ' 53, Λουκ. β' 13, Ἰούδα στίχ. 14, Ἀποκ. ε' 11). Τὸ ἔργον των ἔγκειται εἰς τὸ νὰ δοξάζουν τὸν Θεὸν λειτουργικῶς (Λουκ. β' 13) καὶ νὰ διαδραματίζουν βοηθητικὸν μέρος εἰς τὴν θείαν περὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος οἰκονομίαν (Ἑβρ. α' 14), ἤτοι νὰ προστατεύουν τοὺς δικαίους, νὰ «ἀποφέρουν» εἰς τὸν οὐρανὸν τὰς ψυχάς των (Λουκ. ιστ' 22) καὶ νὰ συνάξουν καὶ χωρίσουν τοὺς δικαίους καὶ τοὺς ἀδίκους κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως (Ματθ. ιγ' 41, 42, 49, 50, κδ' 31, Μάρκ. ιγ' 27, Α' Θεσ. δ' 15 κ. ἑξ.).

Σχετικὰς πρὸς τοὺς ἀγγέλους κακοδοξίας ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀναφέρει τὴν τῶν Σαδδουκαίων, οἵτινες ἠρνοῦντο τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν καὶ γενικῶς τῶν πνευμάτων (Πράξ. κγ' 8), ὡς καὶ τὴν χαρακτηριζομένην ὡς «θρησκείαν τῶν ἀγγέλων», ἤτοι τὴν ἰουδαιογνωστικῆς προελεύσεως λατρευτικὴν προσκύνησιν αὐτῶν (Κολασ. β' 18).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. EC, I, σ. 1248. LTK, I, σ. 866, 7.

(Δογματική). Οὐδεὶς ἴσως κλάδος τῆς Δογματικῆς ἐμφανίζει τόσα θεολογούμενα σημεῖα ὅσα ἡ ἀγγελολογία. Πράγματι, τὸ ἐκ τῆς θείας ἀποκαλύψεως δεδομένον εἰς τὴν συνείδησιν τῆς Ἐκκλησίας φῶς δὲν εἶναι ἀρκετόν, ὅπως διαυγάσῃ πολλὰς ἐκ τῶν ὄψεων τοῦ περὶ τῶν ἐπουρανίων τούτων ὄντων θέματος. Αὗται, ἂν καὶ κεντρίζουν τὴν εὐσεβῆ περιέργειαν μὲ ἰδιαιτέραν δύναμιν, δὲν ἐκπροσωποῦν στοιχεῖα τῆς πίστεως ἀπαραίτητα διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ πιθανῶς οὐδέποτε πρόκειται οὕτω νὰ γίνουν ἀντικείμενον γνώσεως βεβαίας ἐκ μέρους τῆς ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἁγία Γραφὴ ἀναφέρει πολλὰ περὶ τῶν ἀγγέλων, εἴτε γεγονότα, εἰς ἃ πρωταγωνιστοῦν ἢ μετέχουν οὗτοι, εἴτε ἀφορισμοὺς καὶ ὑπαινιγμοὺς περὶ τῆς προελεύσεως καὶ τῶν ἰδιοτήτων των. Ὄχι ὀλίγα, ἐπίσης, εἶναι τὰ ὅσα σχετικὰ προσκομίζει ἡ Παράδοσις, κυρίως διὰ τῆς πατερικῆς γραμματείας καὶ τῆς ἀσκητικῆς πράξεως. Παρὰ ταῦτα, ὀλίγα παραμένουν τὰ περὶ τῶν ἀγγέλων ἐξηκριβωμένα καὶ ἀναντιρρήτως παραδεκτά, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα περιβάλλονται ἀπὸ τὴν ἀχλὺν τῆς ἀδηλότητος καὶ ἀποτελοῦν πεδίον μόνον τῶν εἰκασιῶν καὶ τῶν ὑποθέσεων, ἀκινδύνων ὡς ἐπὶ τὸ πολύ.

Δ η μ ι ο υ ρ γ ί α τ ῶ ν ἀ γ γ έ λ ω ν. Οἱ ἄγγελοι ἀνήκουν εἰς τὴν ἀόρατον κτίσιν (Σύμβολον Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως). Ὅτι εἶναι δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ, διδάσκεται ρητῶς εἰς τὴν Γραφὴν (Ρωμ. η' 38, 39, Α' Κορ. δ' 9, Κολασ. α' 16). Ὅ,τι δὲν γνωρίζομεν, εἶναι ὁ χρόνος τῆς κτίσεώς των ἐν σχέσει μὲ τὸν ὁρατὸν κόσμον. Ἐπικρατεστέρα παρ' ἡμῖν εἶναι πάντως ἡ κυρίως ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ διατυπωθεῖσα ἐκδοχή, καθ' ἣν τὰ λογικὰ ταῦτα ὄντα εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ ὑλικοῦ κόσμου (Λόγ. 38ος, PG 36, 320, Ἔκδ. Ὀρθ. Πίστ. Β' 3, PG 94, 873). Ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἦλθον εἰς ὕπαρξιν, εἶναι ἐντελῶς ἄδηλος, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ποίησιν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν ἀρχῇ τῆς Γραφῆς.

Φ ύ σ ι ς. Ἐκ τῶν ἰδιοτήτων, τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς διακονίας των, περὶ ὧν πλεισταχοῦ ὁμιλεῖ ἡ θεία ἀποκάλυψις, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι πρόκειται περὶ προσώπων καὶ ὑποστάσεων ἀναλόγων πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἂν καὶ ὀντολογικῶς πεπροικισμένων δαψιλέστερον ἢ οὗτος. Καὶ ἐπ' αὐτῶν δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ἐκτίσθησαν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Περὶ τῆς ἀναλογίας αὐτῶν ταύτης θὰ διαλάβωμεν κατωτέρω.

Κατὰ τὸν ὁρισμόν, ὃν παρέχει ἡ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολή, οὗτοι εἶναι «λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν» (α' 14). Ὁ ὅρος «πνεύματα» ὑποδηλοῖ πιθανώτατα ἁπλῶς τὸ ὅτι οὗτοι ὑπάγονται εἰς τὴν ἀόρατον κτίσιν καὶ ὁπωσδήποτε δὲν σημαίνει ὅτι κέκτηνται φύσιν ἀμιγῶς πνευματικήν, διότι καθαρὸν καὶ ἀπόλυτον πνεῦμα εἶναι μόνον ὁ Θεός. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι καὶ οἱ ἐκ τούτων πεπτωκότες ἀποκαλοῦνται εἰς τὴν Γραφὴν πνεύματα, διὰ νὰ βεβαιωθῶμεν, ὅτι ὁ ὅρος δὲν ἔχει ἀπόλυτον ἔννοιαν. Ἀρκετοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῶν πρώτων αἰώνων (Τερτυλλιανός, Ὠριγένης, Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Ἰλάριος) ὑπογραμμίζουν τὴν ἀνάγκην νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι οἱ ἄγγελοι ἔχουν σῶμά τι, ὅπερ ὑποθέτουν ἄλλος οὕτω καὶ ἄλλος οὕτω, πάντως δὲ πολὺ λεπτότερον τῆς γνωστῆς ὕλης, τῆς δι' ὅλων τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν γινομένης ἀντιληπτῆς. Τὸ αἰθέριον ἢ πυροειδὲς ἢ νοερὸν τοῦτο σῶμα εἶναι ἄγνωστον ἂν ἔχῃ οὐσιαστικὴν σχέσιν πρὸς τὴν ὕλην, ὂν προέκτασις αὐτῆς ἢ μέγα ὑπόλειμμα τῆς πρὸ τῆς παρακοῆς τῶν πρωτοπλάστων κτίσεως. Ἡ γραφικὴ πάντως μαρτυρία, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι «ἐν τῇ ἀναστάσει... ὡς ἄγγελοι Θεοῦ εἰσι» (Ματθ. κβ' 30) καὶ ἡ ἄλλη, καθ' ἥν, τὸ τῆς ἀναστάσεως σῶμα ἔχων ὁ Κύριος, ἐνεφανίσθη εἰς τοὺς μαθητάς του, συνέφαγε μετ' αὐτῶν καὶ ἔγινεν ἁπτὸς παρ' αὐτῶν, δὲν ἀποκλείουν τὴν ἄποψιν, ὅτι τὸ σῶμα τῶν ἀγγέλων εἶναι συγγενὲς πρὸς τὴν γνωστὴν ὕλην. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτῶν ὡς Ἀσωμάτων (ὁ κυρίως διὰ τῆς Ζ' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καθιερωθεὶς) δὲν ἔχει ἄρα τὴν ἔννοιαν κυριολεξίας, ἀλλὰ διαστολῆς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, προσφυέστατα δὲ ὁ Δαμασκηνὸς ἀποφαίνεται ἐν προκειμένῳ, γράφων: «Ἄγγελος τοίνυν ἐστὶν οὐσία νοερά... ἀσώματος δὲ λέγεται καὶ ἄϋλος ὅσον πρὸς ἡμᾶς» (PG 94, 865. Πρβλ. ἡμέτερον ἀνώνυμον ἄρθρον ἐν ΜΕΧ., τεῦχ. 2, σ. 63,4). Αἱ εἰς τὴν Γραφήν, ἐξ ἄλλου, ἀγγελοφάνειαι ἐνισχύουν

οὐκ ὀλίγον αὐτὴν τὴν ἄποψιν.

Ἀπεναντίας, ἡ ὑπό τινων ἐκφερομένη δόξα, καθ' ἥν ἄγγελοι ἐμψυχώνουν καὶ κινοῦν τὰ κοσμικὰ ὑλικὰ σώματα (ἰδίως ἄστρα), εἶναι λίαν ἐξεζητημένη καὶ προϊὸν μᾶλλον ἐξωχριστιανικῆς ἐπιδράσεως.

Ἀριθμός. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγγέλων, ὡς πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς ὑπεμφαίνεται, εἶναι μέγιστος καὶ δὴ καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν ἑνὸς μέρους των. Παραμένει, ὅμως, ἀπροσδιόριστος ἔστω καὶ κατὰ χονδρικὴν προσέγγισιν. Ἄκρως πιθανόν, πάντως, εἶναι, ὅτι θὰ ὑπέρκειται τοῦ τῶν ἀνθρώπων ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, διότι ἡ ἐκδοχή, καθ' ἥν ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων ἔχει τὸν ἴδιον ἄγγελον, δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ.

Ἄδηλον ἐπίσης εἶναι, ἄν ὁ ἀριθμὸς οὗτος αὐξομειοῦται ἤ παραμένῃ σταθερὸς μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἑωσφόρου καὶ τῶν ἀκολουθησάντων αὐτῷ ἀγγέλων. Ὡς θὰ ἴδωδεν, ἡ Ἐκκλησία παραδέχεται, ὅτι οἱ ἄγγελοι εἶναι ἔκτοτε ἀμετάθετοι εἰς τό ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸ θέμα δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἑρμητικῶς κλειστόν, ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὸν τόνον, ὅστις δίδεται ὑπὸ τῶν ἀσχοληθέντων σχετικῶς Πατέρων.

Ἰδιότητες. Οἱ ἄγγελοι εἶναι ἀθάνατοι κατὰ χάριν (Λουκ. κ´ 36), ὡς μέτοχοι τῆς ἐπουρανίου μακαριότητος, δὲν διακρίνονται δὲ εἰς φῦλα (Ματθ. κβ´ 30), ὄντες ὑπεράνω τῆς δι' ἀναπαραγωγῆς γεννήσεως, τοῦ θανάτου καὶ τῆς διατροφῆς (Ψευδοδιονύσ. PG 3, 693, Γρηγ. Ναζ. PG 36, 72). Τὰ τρία ταῦτα δὲν ἀποτελοῦν εἰς τὴν συνείδησιν τῆς Ἐκκλησίας ἀπολύτου ἰσχύος προϋποθέσεις, παρὰ τὰς δύο ἀνωτέρω γραφικὰς διαβεβαιώσεις. Πράγματι, δὲν γνωρίζομεν μετὰ βεβαιότητος, ἄν οἱ ἄγγελοι ἦλθον εἰς τὴν ὕπαρξιν ἅπαξ καὶ συλλήβδην, οὔτε ἄν τὸ ὑπέρυλον σῶμα των ἔχῃ ἀνάγκην διατροφῆς τινος.

Λόγῳ τῆς τοιαύτης ὑφῆς τοῦ σώματός των καὶ τοῦ ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸ ἤδη σεσωσμένον τμῆμα τῆς συνόλου Ἐκκλησίας, τὸν πνευματοκρατούμενον κόσμον, ὑπέρκεινται τῶν φυσικῶν ἤτοι τῶν τῆς πεπτωκυίας κτίσεως νόμων, δυνάμενοι νὰ μετακινοῦνται ἐντὸς αὐτῆς ἐντελῶς ἀπροσκόπτως, ἄτρωτοι ἐκ τῶν συνεπειῶν τῶν νόμων τούτων (Πρβλ. Δαμασκ. 94,689), ἀλλ' οὐχὶ καὶ πανταχοῦ παρόντες, ὡς πεπερασμένα ὄντα.

Διακρίσεις. Ὁ ἱερὸς Δαμασκηνὸς παρατηρεῖ περὶ αὐτῶν ὅτι ἄν εἶναι: «Εἴτε ἴσοι κατ' οὐσίαν, εἴτε διαφέροντες ἀλλήλων, οὐκ ἴσμεν» (Ἔκδ. Ὀρθ. Πίστ. Β´ 3). Ὄντως, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος, ἄν οὐσιώδεις διαφοραὶ διακρίνουν αὐτοὺς ἤ οὐχί. Τὸ Περὶ Οὐρανίου Ἱεραρχίας τοῦ Ψευδοδιονυσίου ἔργον, ὅπερ εἶναι τὸ πρῶτον σύστημα ἀγγελολογίας, διαστέλλει αὐτοὺς εἰς τρεῖς ἱεραρχίας τριχόρους, ἤτοι α) Χερουβίμ, Σεραφείμ, Θρόνους, β) Ἐξουσίας, Κυριότητας, Δυνάμεις καὶ γ) Ἀγγέλους, Ἀρχαγγέλους, Ἀρχάς. Ἡ ταξινόμησις αὕτη δὲν δύναται, ὅμως, νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔχουσα τὴν βάσιν της εἰς οὐσιαστικὰ εἰδολογικὰ δεδομένα (ὡς ὑπεστήριξαν ὁ Μεθόδιος καὶ ἄλλοι), ἀλλὰ ἁπλῶς εἰς τὰς λειτουργικὰς διακρίσεις, ἴσως δὲ καὶ εἰς διαφορὰς μετοχῆς εἰς τὴν θείαν μακαριότητα (Ὠριγένης).

Μετοχὴ εἰς τὴν θείαν μακαριότητα. Οἱ ἄγγελοι, ὡς κεκτημένοι τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν καὶ ἐλευθέραν ἔχοντες τὴν βούλησιν, εὑρίσκονται μὲν κατὰ χάριν εἰς τὴν ἥν κατέχουν θέσιν, ἀλλὰ τοῦτο συνέβη καὶ διότι ἐχρησιμοποίησαν θεαρέστως τὴν ἐλευθερίαν των. Θεῶνται πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, δὲν κατανοοῦν, ὅμως, αὐτὴν (Πρβλ. Δαμ. PG 94,800), εὑρισκόμενοι ἐντὸς τοῦ πεδίου τῆς ἀκτίστου ἐνεργείας καὶ οὐχὶ τῆς ἀκτίστου οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Ἡ γνῶσις των δὲν εἶναι τελεία, ἀλλ' ἁπλῶς ἀνωτέρα τῶν μελῶν τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας, ἔχουσα ἀποφατικὸν χαρακτῆρα καὶ αὐτή. Τοῦτο τονίζεται ἰδίως εἰς τὴν πρὸ τοῦ Αὐγουστίνου πατερικὴν γραμματείαν. Δύναται νὰ λεχθῇ μεθ' ἱκανῆς βεβαιότητος, ὅτι οἱ ἄγγελοι δὲν ἐγνώριζον πολλὰ τῶν στοιχείων τῆς θείας περὶ ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς συνωδινούσης μετ' αὐτοῦ κτίσεως οἰκονομίας, δὲν γνωρίζουν δὲ καὶ ἕτερα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐσχατολογίαν τῆς οἰκονομίας ταύτης (Πρβλ. Ματθ. κδ´ 36, Ἐφεσ. γ´ 3-10, Α´ Τιμ. γ´ 16). Τοῦτο ἐξαίρεται καὶ εἰς τὴν ὑμνῳδίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἔνθα γίνεται οὐχὶ σπανίως λόγος περὶ «ἐκπλήξεως» τῶν ἀγγελικῶν δήμων ἐνώπιον τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ, τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, τῆς μεταστάσεως τῆς Θεοτόκου κ.λ.π. Τὸ πότε οἱ ἄγγελοι ὑπέστησαν δοκιμασίαν τῆς ἐλευθέρας βουλήσεώς των καὶ ἄν ἔκτοτε εἶναι ἀμετάθετοι εἰς τὸ ἀγαθὸν ἤ ἄν, ὡς ἐνόμισάν τινες πρὸ τοῦ Αὐγουστίνου, ὑπόκεινται εἰς πτῶσιν καὶ μετὰ τὴν δοκιμασίαν ἐκείνην, εἶναι ἐρωτήματα ἀναπάντητα ἐκ μέρους τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Πάντως, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας κλίνει αἰσθητῶς πρὸς τὴν ἄποψιν τοῦ ἀδιαπτώτου τῆς φύσεως τῶν ἀγγέλων, ὡς αὕτη ἐξῆλθεν ἐκ τῆς πρώτης καὶ ἄρα καὶ μόνης ἐκείνης δοκιμασίας.

Περὶ τοῦ ἀρνητικοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐν λόγῳ δοκιμασίας, ἤτοι περὶ τῆς πτώσεως καὶ τῆς καταδίκης μερίδος τοῦ ἀγγελικοῦ κόσμου, ὁμιλεῖ ἡ Γραφὴ εἰδικώτερον εἰς τὰ χωρία Λουκ. η´ 31, Β´ Πέτρ. β´ 4 καὶ Ἰούδα στίχ. 6.

Ὁμοίως δὲν παρουσιάζει ἔδαφος ἡ θεία ἀποκάλυψις εἰς τὴν ὑπόθεσιν περὶ τῆς φύσεως τῆς πτώσεως ταύτης. Ἡ ἀντίληψις ὅτι, κατὰ τὸ Γέν. στ´ 2, ἐπρόκειτο περὶ πτώσεως σαρκικῆς, ἀναπτυχθεῖσα μὲ ἀφετηρίαν τὸν Ψευδοενώχ, δὲν κέκτηται πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ ὑπὲρ ἑαυτῆς ἐπιχειρήματα, πιθανωτέρου ὄντος, ὅτι ἡ φάσις ἤ ἡ λεπτομέρεια τῆς σαρκικῆς πτώσεως ὑπῆρξεν ἐπακόλουθον τῆς ἀρχικῆς ἁμαρτίας, ἥτις ἦτο μᾶλλον ἡ ἔπαρσις, αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ καὶ εἰς τὸ πρωτόπλαστον ἀνθρώπινον ζεῦγος ὑποβληθεῖσα παρὰ τοῦ νοητοῦ ὄφεως. Τὸ κακόν, ἄρα, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὁρατὴν κτίσιν ἐκ τοῦ ἀγγελικοῦ κόσμου, γενόμενον πραγματικότης ἐκ τῆς μὴ θεαρέστου χρήσεως τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως ἐκ μέρους μερίδος τοῦ κόσμου τούτου καὶ ὂν ἀνέκαθεν «ἀνούσιον» κατὰ τὸν Δαμασκηνόν, ἤτοι μὴ ἔχον ἰδίαν ὑπόστασιν καὶ οὐσίαν (Κατὰ Μανιχ. 14, PG 94, 1957).

Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον διακονία. Οἱ ἄγγελοι ἔχουν διπλοῦν ἔργον. Ἀφ' ἑνὸς μὲν λειτουργικὸν ἐνώπιον τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν μεγάλων γεγονότων τῆς θείας οἰκονομίας (πρβλ. Ψαλμ. ρβ´ 20, ργ´ 4, Ἠσ. στ´ 3, Λουκ. β´ 13, 4), ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν μετάδοσιν θείων μηνυμάτων εἰς τοὺς ἀνθρώπους, τὴν προστασίαν καὶ βοήθειαν τῶν δικαίων (πρβλ. Γέν. ιθ´, Γ´ Βασ. ιθ´ 5 κ. ἑξ., Ψαλμ. λγ´ 8, η´ 11 κ. ἑξ., Δαν. γ´ 25 κ. ἑξ., στ´ 22, Ματθ. α´ 19 κ. ἑξ., Ἰω. ε´ 4, Πράξ. ι´ 3 κ. ἑξ., ιβ´) καὶ τῶν παιδίων (Ματθ. ιη´ 10), τὴν τιμωρίαν τῶν ἀσεβῶν (Δ´ Βασ. ιθ´ 35, Ἠσ. λζ´ 36, Πράξ. ιβ´ 23 κ.ἄ.), τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν πονηρῶν πνευμάτων (Ἰούδα στίχ. 9, Ἀποκ. ιβ´ 7), τὴν παιδαγωγίαν τῶν πεπτωκότων (πρβλ. Σμικρὸς Λαβύρινθος, ΒΕΠ ΣΤ´ σ. 22, 23), ἴσως τὴν παραλαβὴν τῶν ψυχῶν ἐκ τῶν σωμάτων κατὰ τὸν θάνατον (Λουκ. ιστ´ 22, ιβ´ 20), τὴν συναγωγὴν τῶν ἐκλεκτῶν καὶ τῶν ἀνόμων κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως (Ματθ. ιγ´ 41, κδ´ 31, Μάρκ. ιγ´ 27, Α´ Θεσ. δ´ 15 κ. ἑξ.), τὸν χωρισμὸν μετὰ τὴν κρίσιν (Ματθ. ιγ´ 49) καὶ τὸν ἐγκλεισμὸν τῶν ἀσεβῶν εἰς τὴν κόλασιν (Ματθ. ιγ´ 42, 50). Ἄγγελοι ἐπίσης φρουροῦν τὴν Ἐδὲμ μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας (Γέν. γ´ 24).

Ἡ κατὰ τὸν Ψευδοδιονύσιον καὶ τινας ἄλλους μετ' αὐτὸν ἀντίληψις, καθ' ἥν δὲν στέλλονται γενικῶς ὅλοι οἱ ἄγγελοι εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀλλὰ μόνον οἱ κατώτεροι ἐξ αὐτῶν, δὲν ἔχει σοβαρὸν γραφικὸν ἔρεισμα, καὶ δὴ ὡς πρὸς τὴν διάκρισιν μεταξὺ ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων ἀγγέλων. Ἀπεναντίας, ἡ ἐκ τῆς ἀποστολῆς των ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων προέλευσις καὶ τοῦ γενικοῦ των ὀνόματος (ἄγγελος) εἶναι τι τὸ ἰσχυρῶς ἀντικροῦον τὴν διάκρισιν, ἥν ποιεῖται ὁ Ψευδοδιονύσιος, διότι ἄγγελος κατ' ἐξοχὴν εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ σαρκωθὲν δεύτερον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὸ ὡς ὁ Danielou ἀποδεικνύει, οὐ μόνον ἐκ τῆς Γραφῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰουδαιοχριστιανικῆς γραμματείας ἐντόνως χαρακτηριζόμενον μὲ τὴν ἰδιότητα ταύτην, ὁ ἄγγελος τοῦ Πατρός (Διαταγ. Ἀποστ. Ε´ XX 12).

Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι αἱ ἀγαθαὶ ἀγγελοφάνειαι προϋποθέτουν πάντοτε ἰδιαιτέρως ὑψηλὴν ψυχικὴν ποιότητα καὶ λόγους σοβαρούς. Ἄλλως πρόκειται περὶ μετασχηματισμοῦ τοῦ πονηροῦ (πρβλ. Ματθ. α´ 20, β´ 13, Πράξ. ι´ 1. κ. ἑξ., Β´ Κορ. ια´ 14). Δὲν περιορίζονται δὲ εἰς τὰ χρονικὰ πλαίσια τῆς Γραφῆς, ἀλλὰ σημειοῦνται καὶ κατόπιν, ὡς μαρτυρεῖ ἰδίως ἡ ἀσκητικὴ γραμματεία.

Σύγκρισις πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Οἱ ἄγγελοι εἶναι ὑποστάσεις ἀπείρως κατώτεραι τῶν τῆς Ἁγίας Τριάδος, «σύνδουλοι» ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων (Ἀποκ. ιθ´ 10, κβ´ 8, 9). Πιθανώτατα κατὰ τὴν ἀρχικῶς δημιουργηθεῖσαν φύσιν των καὶ τὴν καθορισθεῖσαν θέσιν των, ὁπωσδήποτε δὲ μετὰ τὴν δοκιμασίαν των, εἶναι κτίσματα ἀνώτερα ἡμῶν («βραχύ τι παρ' αὐτοὺς ἠλαττωμένων», Ἑβρ.

β΄ 7). Ἡ ὑπεροχὴ τῶν ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἀπόλυτος, διότι καὶ ὁ ἄνθρωπος, θεούμενος διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν μακαριότητα αὐτῶν, ἔτι δὲ καὶ νὰ ὑπερβῇ αὐτούς. Οἱ δίκαιοι, ἐν τῷ οὐρανῷ, ὡς ἐβεβαίωσεν ὁ Σωτήρ, θὰ διαβιοῦν ὡς οἱ ἄγγελοι καὶ θὰ εἶναι ὅμοιοι πρὸς αὐτούς. Ἤδη δὲ ἡ Ἐκκλησία ἔχει τὴν πεποίθησιν, ὅτι μία τοὐλάχιστον ἀνθρωπίνη ὑπόστασις ἀπὸ τοῦδε ὑπέρκειται ὅλων τῶν Ἀσωμάτων Δυνάμεων, ἡ Θεοτόκος, χαρακτηριζομένη ὡς «τιμιωτέρα τῶν χερουβὶμ καὶ ἐνδοξοτέρα ἀσυγκρίτως τῶν σεραφείμ», ὡς καὶ «ἀνωτέρα πάντων τῶν ποιημάτων τοῦ Ὑψίστου». Ὁμοίως, ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, εἰς ἕνα τῶν θαυμασίων ἐγκωμιαστικῶν λόγων του πρὸς τὸν Παῦλον, δὲν διστάζει νὰ ἐξάρῃ αὐτὸν ὑπὲρ τοὺς ἀγγέλους. Ἐσχατολογικῶς, λοιπόν, αἱ μεγάλαι διαφοραὶ μεταξὺ τῶν δύο τούτων εἰδῶν τῆς λογικῆς κτίσεως παύουν ὑφιστάμεναι. Εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα θὰ ὑπάρχουν διαφοραὶ οὐχὶ μεταξὺ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, ἀλλὰ μεταξὺ πλέον καὶ ἔλασσον δεδοξασμένων θεοεικέλλων λογικῶν ὄντων, χωρὶς νὰ ἔχουν σημασίαν αἱ ἐπὶ μέρους ὀντολογικαὶ διακρίσεις μεταξὺ τῶν δύο κόσμων, τοῦ ἀγγελικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου.

Ἡ ἐσχατολογικὴ αὕτη προοπτική, μαρτυρουμένη τρανότατα εἰς τὴν Γραφὴν καὶ τὴν Παράδοσιν, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς, ὅτι τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν, οὐ μετέχουν ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι, ἐξικνεῖται καὶ εἰς τὰς σωματικὰς ἀναλογίας. Δεδομένου, ὅτι εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα τὸ ἀνθρώπινον εἶδος θὰ εἰσέλθῃ ἐνσώματον, ἡ ὁμοιότης του πρὸς τὸ ἀγγελικὸν δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐκτείνεται καὶ εἰς τοὺς σωματικοὺς χαρακτῆρας, χωρὶς βεβαίως νὰ ἐλλείπουν διαφοραί, οὖσαι ὅμως ἄνευ ἰδιαιτέρας σημασίας. Ἂν οὕτω θὰ συμβαίνῃ, τότε δέον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι αἱ ἐπὶ γῆς ἀγγελοφάνειαι δὲν ἔχουν τὸ νόημα ἀνθρωποπαθοῦς συμβολισμοῦ, ἀλλὰ ἀντιστοιχοῦν εἰς μίαν πραγματικότητα. Ἡ μορφὴ καὶ τὸ σχῆμα τῶν ἐμφανιζομένων ἀγγέλων εἶναι περίπου τὰ πραγματικά. Τὰ ζωόμορφα εἴδη ἐξ αὐτῶν (χερουβὶμ καὶ σεραφείμ), ὡς παραδέχεται ἡ νεωτέρα ἑρμηνευτική, εἶναι ἁπλῶς ἐπίδρασις ἀσσυροβαβυλωνιακῶν προτύπων εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην.

Ἡ πρὸς τοὺς ἀγγέλους τιμή. Οἱ ἄγγελοι, ὡς μακάρια πνεύματα, ἀπολαύουν τιμῆς παρὰ τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας, οἵας καὶ γενικῶς οἱ ἅγιοι, ἤτοι τὰ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀνήκοντα πλέον πνεύματα. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, οἱ Πατέρες δὲν ἐξῆραν τὴν ὀφειλὴν αὐτήν, διότι τὴν Ἐκκλησίαν περιέβαλλεν εἰσέτι ὁ εἰδωλολατρικὸς κόσμος καὶ ὑπῆρχε κίνδυνος διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ χριστιανικοῦ μονοθεϊσμοῦ. Ἀργότερον, ἡ ὀφειλὴ αὕτη κατέστη βαθύτατα συνειδητή, διεστάλη δὲ σαφῶς παρὰ τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀπὸ τὴν εἰς μόνον τὸν Θεὸν ὀφειλομένην λατρείαν.

Ἡ πρὸς τοὺς ἀγγέλους τιμητικὴ προσκύνησις διδάσκεται ἤδη ἀπὸ τῆς Γενέσεως (ιη΄ 2, ιθ΄ 1), διαφαίνεται δὲ πολλαχοῦ εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην. Κατὰ τὸν Ψευδοδιονύσιον, καὶ αὐτὸς ὁ Χριστός, ὡς ἄνθρωπος, ὑπετάσσετο εἰς τοὺς ἀγγέλους. Εὐσταθεῖ ὅμως περισσότερον, ἐν προκειμένῳ, ἡ γνώμη Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, καθ' ἣν τοῦτο δὲν συνέβαινε, διότι, λ.χ. οἱ ἄγγελοι ἐμφανίζονται διακονοῦντες αὐτῷ εἰς τὴν ἔρημον, μετὰ τὸ βάπτισμα, πρᾶγμα, ὅπερ ἀναφέρεται εἰς τὴν νικήσασαν τοὺς πειρασμοὺς τοῦ Σατανᾶ ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ οὐχὶ ἁπλῶς εἰς τὴν θείαν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. F. Andres. Die E. lehre der griechischen Apologeten der 2 Jh, 1914. A. Bakker, Christ an Angel?, ἐν Zeitschrift für neutestamentliche Wissenchaft 32 (1933), σ. 255 - 265. E. Peterson, Das Buch der Engel, 1935. J. Danielou, Les Anges et leur mission d' après les Pères de l' Eglise, Ed. de Chevetogne (Coll. Irenikon 5), 1952. Βασίλι Κριβοσέϊν, Ἄγγελι ὀμπιέσι β ντουχόβνοϊ ζίζνι, πὸ οὐτσένιου βοστότσνιχ ὀτσώφ, ἐν Messager de l'Exarhat du Patr. Russe en Europe occident, 22, Juin 1955, Paris, σ. 132-157. J. Danielou, Theologie du judeo-Christianisme, I, Tournai 1957, σ. 167 - 198. Παν. Τρεμπέλα, Δογματική, τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Α΄, Ἀθῆναι 1959, σ. 405 - 436.

ΒΑΣ. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ

(**Φύλαξ ἄγγελος**). Ἡ χριστιανικὴ ἀντίληψις περὶ τῶν ἀγγέλων ἔδωκε πρωτεύουσαν σπουδαιότητα εἰς τὸ γεγονὸς τῆς ὑπὸ τούτων προστασίας καὶ καθοδηγήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἔργον δηλαδὴ τῶν ἀγγέλων ἀναφέρεται μὲν κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ σημειοῦται καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Δημιουργόν του. Κατὰ ταῦτα, βοηθεῖται ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς προσπαθείας του νὰ καταστῇ μέτοχος τῆς ἀρρήτου μεγαλειότητος τοῦ Θεοῦ καὶ προφυλάσσεται συγχρόνως ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς καὶ ἐσωτερικὰς ἐπη-

Ο ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΣ ΜΙΧΑΗΛ. Καστοριὰ 1347.

ρείας τῶν ἐχθρῶν τῆς ὑποστάσεώς του.

Ἡ Θεία Πρόνοια ἐκφαίνεται εἰς τὸν κόσμον διὰ μέσου τῆς διακονίας τῶν ἀγγέλων (Ἑβρ. α΄ 14). Ὡς λειτουργοὶ τῶν θείων βουλῶν, παρουσιάζονται προστατεύοντες καὶ παρορμῶντες τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὑπὸ πολλὰς μορφὰς διακονιῶν. Οἱ ἄγγελοι ἀπομακρύνουν τοὺς κινδύνους καὶ φρουροῦν τοὺς ἀνθρώπους (Ψαλμ. λγ΄ 8, Μ. Βασιλείου. Ὁμιλ. εἰς Ψαλμ. λγ΄ § 5, PG 29, 364)· προστατεύουν τὸν δίκαιον (Ψαλμ. κ΄)· προασπίζουν τοὺς πιστούς, πολεμοῦντες καὶ ἐκδιώκοντες τὰ πονηρὰ δαιμόνια (Τωβ. ιβ΄ 3)· παρουσιάζουν τὰς προσευχὰς εἰς τὸν Θεὸν (Τωβ. ιβ΄ 12)· ἐκτελοῦν τὸ ἔργον τοῦ ψυχοπομποῦ (Λουκ. ιστ΄ 22)· ἀνήγγειλον τὸν νόμον εἰς τοὺς Ἰουδαίους (Πράξ. ζ΄ 53, Γαλάτ. γ΄ 19) καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως θ' ἀναλάβουν τὸ ἔργον τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν δικαίων ἀπὸ τῶν ἀδίκων (Ματθ. ιγ΄ 49).

Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα διατυπώνουν καὶ ἀναπτύσσουν τὰς σκέψεις των ὅλοι σχεδὸν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Τοὺς ἀγγέλους θεωρεῖ ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ὡς «ἀκονῶντας εἰς εὐανδρίαν». Ὁ Ἰουστῖνος, ὁ Ὠριγένης, ὁ Ἰ. Χρυσόστομος, ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὁ Αὐγουστῖνος κ. ἄ. ποιοῦνται λόγον περὶ τῶν φυλάκων ἀγγέλων (Ἰουστίνου, Ἀπολ. Β΄ § 5, PG 6, 452. Ὠριγένους, εἰς Ἀριθμ., Ὁμ. κ΄ § 3, PG 12, 733. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς ἐπιστολὴν πρὸς Κολασ., Ὁμιλ. γ΄ § 3, PG 6, 329. Μ. Βασιλείου, Κατ' Εὐνομίου, Λόγος γ΄ § 1, PG 29, 656. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Ὁμιλ. εἰς Ψαλμ. 33, PG 69, 888). Πλεῖστοι ἐκ τῶν Πατέρων ὑποστηρίζουν τὴν ἄποψιν, ὅτι μόνον ὁ πιστὸς ἔχει φύλακα ἄγγελον, ἐφ' ὅσον ἡ ἁμαρτία ἀπομακρύνει τοῦτον τοῦ ἀνθρώπου (Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Πράξ. Ὁμιλ. κστ΄ § 3, PG 60, 201). Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἐμορφώθη ἡ ἀντίληψις ὅτι καὶ ἕκαστος ἁμαρτωλὸς ἔχει εἰς τὸ πλευρόν του τὸν δαίμονα (Ὠριγένους, Ὑπόμνημα εἰς Ματθ., PG 13, 1168. Περὶ ἀρχῶν, βιβλίον γ΄ § 140-141, PG 11, 309-310). Ἡ δοξασία αὐτὴ ἀπαντᾷ εἰς τὸν Ποιμένα τοῦ Ἑρμᾶ (PG 2, 928-929), ὅπου ἐξαίρεται ὁ ἄγγελος τῆς δικαιοσύνης, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν ἄγγελον τῆς πονηρίας. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἔργον ἔχομεν συστηματικὴν ἀνάπτυξιν τῆς δοξασίας περὶ φύλακος ἀγγέλου.

Ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἔχομεν τὴν πληροφορίαν, ὅτι

ὑπάρχουν καὶ φύλακες ἄγγελοι τῶν ἐθνῶν. Οἱ Ἰουδαῖοι εἶχον τὸν Μιχαήλ, ὁ ὁποῖος ἀντεμάχετο κατὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἄλλων ἐθνῶν (Δαν. ι´ 12, 13. Βλ. ἐπιστ. Ἰούδ. 9). Ὁ ἐν λόγῳ ἄγγελος κατέστη μετὰ ταῦτα προστάτης τῆς ἐν Χριστῷ Ἐκκλησίας (Ἀποκ. ιβ´ 7). Καὶ ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης ποιοῦνται λόγον περὶ τῶν ἀγγέλων τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν πόλεων (Μ. Βασιλείου, Κατ' Εὐνομίου, Λόγος γ´ § 1, PG 29, 657, Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς Ἆσμα Ἀσμάτων, Ὁμιλ. ιβ´, PG 44, 1033). Ἐν προκειμένῳ διαβλέπομεν, ὅτι συμβαδίζουν εἰς τὸν Ἰουδαϊσμὸν καὶ τὸν μετέπειτα Χριστιανισμὸν καὶ συνυφαίνονται ἀρρήκτως αἱ ἀντιλήψεις περὶ προστασίας ἀναφερομένης εἰς ἕνα ἕκαστον καὶ εἰς τὴν συλλογικὴν ὀντότητα τοῦ περιουσίου λαοῦ ἢ τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Γενικῶς, ὁ φύλαξ ἄγγελος προσαγορεύεται ὑπὸ τῶν Πατέρων διὰ πολλῶν ὀνομασιῶν. Οὕτω, καλεῖται «φρουρός», «προστάτης», «ἔφορος», «ἐπιμελητής», «ποιμὴν» καὶ «πομπός», «ἀλεξιτὴρ», «βοηθὸς» κατὰ τὸν Γρηγόριον Ναζιανζηνὸν (Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ποιήματα δογματικά, PG 37, 519).

Ἐν προκειμένῳ πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι ἡ γνώμη πολλῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ἀντιλήψεις τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ περὶ τῶν ἀγγέλων εἶναι δάνειον ἐκ τῶν ὁμόρων χωρῶν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῶν ἐν γένει εἰδωλολατρικῶν λαῶν, εἶναι κατὰ πάντα πεπλανημένη. Βεβαίως, διαπιστώνεται εὐκολώτατα ἡ ὁμοιότης τῶν ἀντιλήψεων τῆς Γραφῆς καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἡ ὁποία εἶναι μόνον ἐξωτερική. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς τονίζει τὴν ὁμοιότητα αὐτὴν (Στρωματ. 5, PG 9, 136, 189, 192). Κατὰ τὸν Ἡσίοδον (Ἔργ. καὶ Ἡμέρ. 249-257) ὑπάρχουν ἄγγελοι «ἀθάνατοι Ζηνὸς φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων»· εἶναι δὲ οὗτοι προάγγελοι τῶν βουλῶν τοῦ Διὸς (Ἰλ. Ω´ 290-299). εἰς τὸν «Φαίδωνα» ἐπίσης γίνεται λόγος περὶ τοῦ δαίμονος ἑνὸς ἑκάστου. Παρὰ ταῦτα, αἱ ἀντιλήψεις τῆς Γραφῆς περὶ τῶν ἀγγέλων συνυφαίνονται μὲ τὸ ἰδιάζον καὶ κατὰ πάντα διάφορον περιεχόμενον τοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μετ' Αὐτοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ξένας ἀντιλήψεις. Εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν, ἐξ ἄλλου, ἔχομεν παράλληλον πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη καὶ συγχρόνως πηγαίαν ἀνάπτυξιν τῶν περὶ ἀγγέλων ἀντιλήψεων ἐκ τῆς πίστεως πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Δημιουργοῦ, χωρὶς ν' ἀποδεικνύεται οἱαδήποτε ἐξάρτησις ἀπὸ ἄλλους λαούς. Ἡ γνώμη τοῦ Ὠριγένους καὶ ἄλλων, ὅτι ὑπάρχουν ἄγγελοι ἐπαγρυπνοῦντες διὰ τὴν γέννησιν, συντήρησιν καὶ αὔξησιν τῶν ζώων καὶ φυτῶν, δὲν ἐπιδοκιμάζεται ὑπὸ τῶν Πατέρων (H. Leclercq, DACL, I, σ. 2083). Μία τοιαύτη ἰδέα μόνον ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔχουσα σχέσιν πρὸς εἰδωλολατρικὰς ἀντιλήψεις.

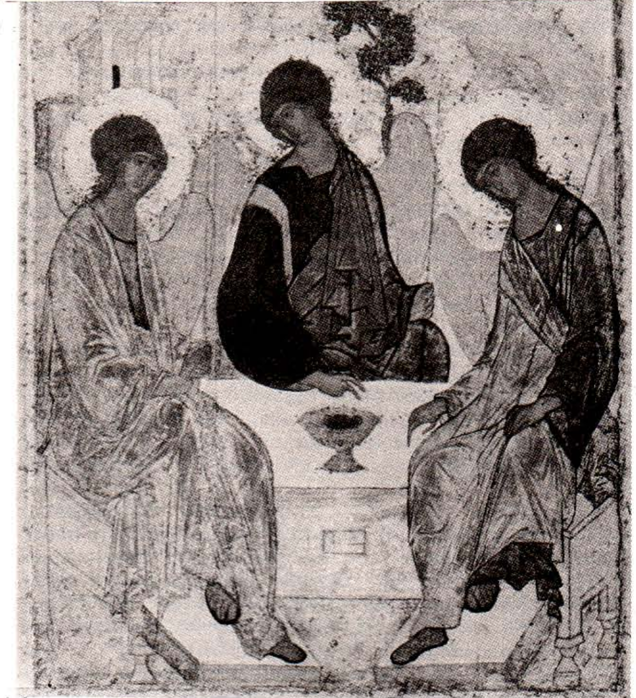
Ἡ πίστις εἰς τοὺς φύλακας ἀγγέλους ἔδωκεν ἀφορμὴν διὰ τὴν δημιουργίαν ὕμνων πρὸς τιμὴν τῶν προστατῶν ἀγγέλων. Παραλλήλως ἐκαλλιεργήθησαν καὶ ἡ ζωγραφικὴ καὶ αἱ λοιπαὶ μορφαὶ τῆς τέχνης πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν. Ἀπὸ τοῦ Ε´ αἰῶνος, ὅταν παρουσιάζεται ἐντονώτερον ἡ τάσις πρὸς ἀπεικόνισιν τοῦ ἔργου τῶν ἀγγέλων, δημιουργοῦνται πολλαὶ συνθέσεις περὶ τὸ θέμα τῶν φυλάκων ἀγγέλων. Εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου ὑπάρχει βυζαντινῆς προελεύσεως πλὰξ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ παριστῶσα τὸν Μ. Κωνσταντῖνον ἢ Ἰουστινιανόν, ὡς θριαμβευτήν· σὺν τοῖς ἄλλοις παριστάνονται δύο ἄγγελοι κρατοῦντες τὸ ἐγκόλπιον. Ἐπίσης εὑρίσκεται πίναξ τοῦ Rembrandt παριστῶν τὴν οἰκογένειαν τοῦ Τωβὶτ προσκυνοῦσαν τὸν προστάτην Ραφαὴλ (Βλ: ΜΕΕ, Δ´, σ. 167-170. DTC, λέξις anges, σ. 1253).

Ἡ πίστις αὐτὴ εἰς τὸν φύλακα ἄγγελον ἔχει βαθυτάτας τὰς ῥίζας εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ. Πολλαὶ ἀντιλήψεις, θρῦλοι καὶ παραδόσεις ἐπεχρίσθησαν μὲ τὸν μανδύαν τῆς πίστεως εἰς τὴν προστατευτικὴν ἀποστολὴν τῶν ἀγγέλων. Ἡ ποίησις καὶ αἱ λαϊκαὶ παραδόσεις ἔχουν νὰ παρουσιάσουν συγκινητικὰς ἀποχρώσεις εἰς τὸ θέμα τοῦτο. Ἐξ αὐτῶν τῶν ἀντιλήψεων ἀνεβλάστησεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ ἀποθνήσκων «ἀγγελοφοριέται», ἤτοι βλέπει ὁράματα ἀγγέλων ἢ δαιμόνων, ἀναλόγως τῆς ψυχικῆς του καθαρότητος. Εἰς τὴν δραματικὴν πλοκὴν τοῦ θρύλου τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ» πρωτεύοντα ρόλον παίζει ὁ φύλαξ ἄγγελος. Παραλλήλους παραδόσεις ἔχουν καὶ τὰ ἄλλα χριστιανικὰ ἔθνη, ὡς ἐπίσης καὶ περιεχόμενον εἰς τὴν λογοτεχνίαν, ἐμπεποτισμένον μὲ τὰς ἀντιλήψεις αὐτάς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Χ. Ἀνδρούτσου, Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐκδ. Β´, Ἀθῆναι 1956. Π. Τρεμπέλα, Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Α´, Ἀθῆναι 1959. Jean Daniélou, Les Anges et leur mission, ἐκδ. Chevetogne, 1952. Karl Barth, Kirchliche Dogmatik, III., 3, Zurich 1950. Michael Schmans, Katholische Dogmatik, II, 15 Aufl. München 1954. H. Leclercq, Dictionnaire d' archéologie chrétienne et de liturgie, Paris 1907. Die Religion in Geschichte und Gegenwart, 3 Aufl. Tübingen 1957. Dictionnaire de Théologie Catholique, Paris 1930 - 1951.

ΝΙΚΟΛ. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ

(Εἰκονογραφία). Ἡ ἀρχὴ τῆς παραστάσεως τῶν ἀγγέλων δὲν εἶναι σαφῶς καθωρισμένη. Λέγεται συνήθως, ὅτι τὰ παλαιὰ χριστιανικὰ μνημεῖα παριστοῦν τοὺς ἀγγέλους ὡς κοινοὺς θνητούς, ἄνευ τῶν ἰδιαιτέρων συμβολικῶν γνωρισμάτων των, τῶν πτερύγων δηλαδὴ καὶ τοῦ φωτοστεφάνου, καὶ ὅτι ἡ διαμόρφωσίς των εἰς πτερωτὸν εἰκονογραφικὸν τύπον ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Δ´ αἰῶνος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν πτερωτῶν Νικῶν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης. Ὅτι ὅμως αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν ἀποδεκτὰ

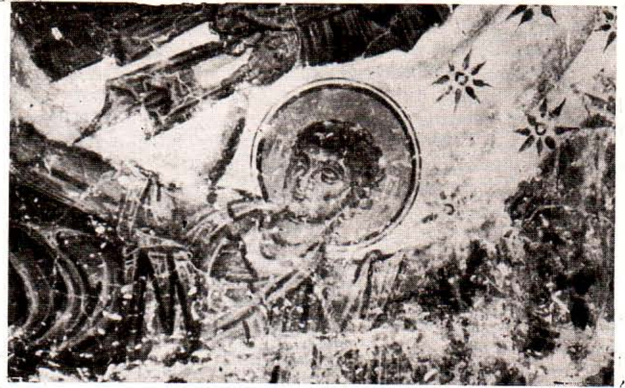

ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ ΑΒΡΑΑΜ. Χεὶρ Ἀνδρέου Ρούμπλεφ. 141'

ἀβασανίστως, φαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς: Ὡς γνωστόν, ἡ χριστιανικὴ τέχνη κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἦτο τέχνη καθαρῶς συμβολική. Δι' αὐτῆς ἐπεδιώκοντο τρία τινά· 1) ἡ ἔκφρασις τῆς θεμελιώδους χριστιανικῆς διδασκαλίας εἰς τοὺς πιστούς, κατὰ τρόπον ἁπλοῦν καὶ παραστατικόν, 2) ἡ ἀπόκρυψις ταύτης ἀπὸ τῶν ἀμυήτων, κατὰ τὴν γενικῶς ἐπικρατοῦσαν τότε ἀρχὴν (disciplina arcana) καὶ 3) ἡ ἀποφυγὴ τῆς μεταπτώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς εἰδωλολατρίαν, ἡ ὁποία περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο τὴν τέχνην καὶ ἰδίως τὰ ἀγάλματα. Ἀκόμη καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τῆς πίστεως, ὁ Χριστός, παρίσταται πάντοτε ὡς Ὀρφεὺς ἢ «καλὸς ποιμὴν» ἢ νέος ἀγένειος ἢ φιλόσοφος, οὐδέποτε δὲ ὅπως ἦτο εἰς τὴν πραγματικότητα. Αἱ λεγόμεναι, λοιπόν, ἀναγνωρίσεις ἀγγέλων εἰς τοιχογραφίας κατακομβῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι τοὐλάχιστον ἀμφίβολοι, ἂν μὴ ἐσφαλμέναι, ἀφοῦ δὲν βλέπομεν ποῖον συμβολισμὸν θὰ ἠδύναντο νὰ λάβουν ἀνάλογοι παραστάσεις.

Ἀναμφισβήτητοι παραστάσεις ἀγγέλων ἄνευ πτερύγων εἶναι αἱ τῆς «Φιλοξενίας» τοῦ ἁγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης καὶ τῆς Santa Maria Maggiore τῆς Ρώμης, ἀμφότεραι τοῦ ΣΤ´ αἰῶνος, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν ὕπαρξιν ἀναλόγου τεχνοτροπίας, ἀλλ' εἰς τὴν κατὰ γράμμα μᾶλλον ἀπόδοσιν τῆς διηγήσεως τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἡ Γένεσις, διηγουμένη τὰ σχετικὰ μὲ τὴν φιλοξενίαν τοῦ Ἀβραάμ, λέγει ρητῶς ὅτι οἱ ἐπισκέπται του ἦσαν «ἄνδρες», δηλ. κοινοὶ θνητοί. «Καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες εἱστήκεισαν...» (Γέν. ιη´ 2). Ἐὰν μάλιστα ληφθῇ

α) ΑΓΓΕΛΟΙ ἐκ τῆς Φιλοξενίας τοῦ Ἀβραάμ. Ψηφιδωτὸν τοῦ 547. Ἅγιος Βιτάλιος Ραβέννης. β) ΑΓΓΕΛΟΣ ἐκ τῆς Ἀναλήψεως. ΙΒ΄ αἰών. Μονὴ Ἁγίας Ἄννης Κέας. γ) ΑΓΓΕΛΟΣ τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος. Ἐκ τοῦ σπηλαίου Ἁγίας Σοφίας. Μυλοπόταμος Κυθήρων. δ) Ὁ Μέγας Ταξιάρχης. ΙΔ΄ αἰών. Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν. ε) ΑΓΓΕΛΟΣ. Χεὶρ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, 1731. στ) Φιλοξενία Ἀβραάμ. ΙΔ΄ αἰών. Μουσεῖον Μπενάκη Ἀθηνῶν.

ὑπ᾿ ὄψιν, ὅτι οἱ ὁμιλοῦντες περὶ ἀπτέρων ἀγγέλων οὐδὲν συγκεκριμένον παράδειγμα ἔχουν νὰ προσκομίσουν, πλὴν τινων ἀμφιβόλων καὶ δυσδιακρίτων, φαίνεται ὅτι οἱ ἄγγελοι ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεώς των, ἡ ὁποία συμπίπτει πρὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ θριάμβου τοῦ χριστιανισμοῦ, παρίστανται πτερωτοί, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἅπαντα τὰ γνωστὰ μνημεῖα ἐπιβεβαιοῦν καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν περὶ ἀγγέλων διδασκαλίαν τῆς Γραφῆς εἶναι (Ἔξ. κε΄ 20-22, Ἡσ. στ΄ 2, Δαν. θ΄ 21 κ.λ.π.).

Ὅθεν, ἡ προσαρμογὴ τῶν πτερύγων εἰς τοὺς ἀγγέλους τῆς χριστιανικῆς τέχνης ἔγινεν εὐθὺς ὡς παρέστη ἀνάγκη παραστάσεως αὐτῶν, ἀφοῦ οἱ χριστιανοὶ ἐγνώριζον ἐξ ἰδικῶν των πληροφοριῶν, ὅτι οἱ ἄγγελοι ἦσαν ὄντα πτερωτά, οὐδεὶς δὲ λόγος συντρέχει νὰ ζητῶμεν τὸ ἀνάλογον εἰς τὴν ἐθνικὴν τέχνην. Βεβαίως, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι πρὸς παράστασιν τῶν πρώτων πτερωτῶν ἀγγέλων οἱ χριστιανοὶ καλλιτέχναι ἐδέχθησαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν Νικῶν κ.λ.π., ἡ ἐπίδρασις ὅμως αὕτη ἦτο ἐπίδρασις ἐντελῶς ἐξωτερική, μορφολογική, θὰ ἐλέγομεν τυχαία, καὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν προέλευσιν τῶν ἀγγελικῶν πτερύγων, ἡ ὁποία εἶναι αὐτόχρημα βιβλική. Ὅσον δ᾿ ἀφορᾷ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας, φαίνεται ὅτι ἀντὶ ἀγγελικῶν παραστάσεων οἱ χριστιανοὶ ἠρκοῦντο νὰ χαράσσουν τὰ ὀνόματα τῶν ἀγγέλων, ὅπου ταῦτα ἦσαν ἀπαραίτητα. Οὕτως, ἐπὶ τετραπλεύρου ἀμεθύστου, εὑρισκομένου εἰς τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον, εἰκονίζεται ἀναγλύφως ὁ Χριστὸς καὶ παρ᾿ αὐτὸν ἀναγράφονται τὰ ἀκόλουθα ὀνόματα· ΡΑΦΑΗΛ, ΡΕΝΕΛ, ΟΥΡΙΕΛ, ΙΧΘΥΣ, ΜΙΧΑΗΛ, ΓΑΒΡΙΗΛ, ΑΖΑΗΛ. Ἐπίσης, εἰς χρυσοῦν ἔλασμα, περισυλλεγὲν μεταξὺ τῶν κτερισμάτων τοῦ τάφου τῆς αὐτοκρατείρας, συζύγου τοῦ Ὁνωρίου, Μαρίας, εἰς Ρώμην, ὑπάρχουν χαραγμένα ἑλληνιστὶ τὰ ἑξῆς ἀγγελικὰ ὀνόματα· ΜΙΧΑΗΛ, ΓΑΒΡΙΗΛ, ΡΑΦΑΗΛ, ΟΥΡΙΗΛ. Φαίνεται δέ, ὅτι ὡρισμένοι χριστιανοί, πιθανῶς αἱρετικοί, ἔφερον ὡς φυλακτήρια λίθους πολυτίμους, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον χαραγμένα ὀνόματα ἀγγέλων, ὡς ἐπιτρέπει νὰ εἰκάσωμεν ὁ λε΄ (35) κανὼν τῆς ἐν Λαοδικείᾳ (363) Συνόδου (Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, Γ΄, σ. 201).

Ἀγγελικαὶ παραστάσεις τῆς παλαιοχριστιανικῆς καὶ τῆς πρωΐμου βυζαντινῆς τέχνης διασῴζονται εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ εἴδη τῆς ἀπεικονίσεως· 1) εἰς νωπογραφίας (fresco), ὡς αἱ τῆς ἑλληνικῆς κατακόμβης τοῦ Καρμοὺς εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ μιᾶς τοιχογραφίας εὑρεθείσης τὸ 1895 εἰς Καρχηδόνα· 2) εἰς ψηφιδωτά, ὡς τὰ τοῦ ἁγίου Βιταλίου καὶ τὰ τοῦ ἁγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ Νέου εἰς Ραβένναν, (τὰ τελευταῖα τούτων θεωροῦνται ἀπὸ τὰ καλύτερα ψηφιδωτὰ τῆς χριστιανικῆς τέχνης)· 3) εἰς ἀνάγλυφα, ὡς ἡ σαρκοφάγος τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Θεοδώρας εἰς Ἄρταν καὶ ἓν κάλυμμα σαρκοφάγου εὑρεθὲν τὸ 1878 εἰς γαλατικὴν νεκρόπολιν, ἀνατολικῶς τοῦ Πουατιὲ (Poitiers) τῆς Γαλλίας κ. ἄ.· 4) εἰς ἔργα κεραμικῆς, ὡς πήλινον κυλινδρικὸν ἀγγεῖον εὑρεθὲν εἰς Καρχηδόνα, τὸ ὁποῖον φέρει ἀναγλύφους δύο εὐτραφεῖς ἀγγέλους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν εἰς γυμνὸς καὶ «κατ᾿ ἐνώπιον», ὁ δ᾿ ἕτερος ἐνδεδυμένος χιτῶνα «καὶ ἐν κατατομῇ», καὶ θραύσματα ἐρυθροῦ κεραμικοῦ σκεύους ἀποκείμενα εἰς τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον καὶ φέροντα πέντε σφραγῖδας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία εἶναι τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ὡς δηλοῖ τὸ εὐκρινῶς ἀναγινωσκόμενον ὄνομα· 5) εἰς μικρογραφίας, ὡς ἡ «Γένεσις τῆς Βιέννης», εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάρχει παράστασις τοῦ Θεοῦ τοποθετοῦντος ἀνατολικῶς τῆς Ἐδὲμ τρία χερουβὶμ φέροντα μικρὰς πτέρυγας, λευκοὺς χιτῶνας καὶ στεφάνους εἰς τὴν κεφαλὴν ἐκ φύλλων· 6) εἰς ἔργα μικροτεχνίας, ὡς ἐλεφαντίνη πλὰξ ἐκ βυζαντινοῦ διπτύχου, ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον καὶ παριστᾷ τὸν Ἀρχάγγελον Μιχαὴλ καὶ ἀργυροῦν δισκάριον βάρους 1,5 χλγ. καὶ διαμέτρου 0,15 μ., ἀνευρεθὲν εἰς τὴν Σιβηρίαν καὶ προερχόμενον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ τῆς ἔσω ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν ἀνάγλυφος σταυρὸς καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ δύο Ἀρχάγγελοι· 7) εἰς πολυτίμους λίθους, ὡς ὄνυξ (ἀχάτης) τοῦ Βρεταννικοῦ Μουσείου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριὴλ εὐαγγελιζόμενος εἰς τὴν Παρθένον τὸ «χαῖρε», κρύσταλλος τοῦ στ΄ ἢ ζ΄ αἰῶνος εἰκονίζων ἄγγελον ὁδηγοῦντα ἔφιππον, κ.ἄ.

Εἰς ὅλας τὰς ἀνωτέρω παραστάσεις τῶν ἀγγέλων παρατηρεῖται ἔντονος ἡ πρὸς τὰ ἑλληνιστικὰ πρότυπα σχέσις. Θέματα, μορφαί, πτυχολογία, κίνησις, ὅλα δεικνύουν τὴν ζωηρὰν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνιστικῆς τέχνης ἐπὶ τῆς παλαιοχριστιανικῆς. Ὁ βυζαντινὸς ἀγγελικὸς τύπος καθιεροῦται ὀλίγον βραδύτερον καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύῃ, μὲ μερικὰς παραλλαγάς, μέχρι καὶ τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς. Βεβαίως καὶ οὗτος διετήρησεν ὡρισμένα ἑλληνιστικὰ στοιχεῖα κατὰ τόπους, ἀπέβαλεν ὅμως διὰ παντὸς ὅλα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἔφερον τοὺς ἀγγέλους ἐγγὺς τῶν ἀρχαίων Νικῶν καὶ Ἐρωτιδέων. Οἱ βυζαντινοὶ ἄγγελοι διακρίνονται διὰ τὴν ἱεροπρέπειαν, τὴν κάποιαν σχηματικότητα, τὴν μετωπικότητα, τὴν ἔκφρασιν καί, πρὸ παντός, διὰ τὴν πνευματικότητά των, ἡ ὁποία προσδίδει εἰς αὐτοὺς κάτι ἀπὸ τὸ θεῖον μεγαλεῖον, τοῦ ὁποίου εἶναι διαρκεῖς αὐτόπται καὶ ὑμνηταί. Παρίστανται πάντοτε ὡς πτεροφόροι νεανίαι μὲ πρόσωπον κανονικὸν καὶ κόμην μαύρην ἢ ξανθίζουσαν, δεμένην διὰ ταινίας ἀνεμιζομένης. Ὡρισμένοι ἁπλοϊκοὶ ζωγράφοι, ἐκ παρανοήσεως, ἐζωγράφισαν τὰ ἄκρα τῆς ταινίας ταύτης ὡς δύο μικρὰς σάλπιγγας, αἱ ὁποῖαι σὺν τῷ χρόνῳ καθιερώθησαν καὶ ἐξελήφθησαν ὡς συμβολίζουσαι τὰ ὄργανα, διὰ τῶν ὁποίων οἱ ἄγγελοι ἀκούουν τὰ ἐν τῷ κόσμῳ συμβαίνοντα, διὸ καὶ ὠνομάσθησαν «ἀκοαί». Συνήθως εἰκονίζονται εἰς στάσιν ἱερατικήν, ἄλλοτε μὲν δεόμενοι μὲ τὰς χεῖρας ἀνοικτάς, ἄλλοτε δὲ γονυπετεῖς καὶ ἄλλοτε ἱστάμενοι. Εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα κρατοῦν σκῆπτρον, ἐνδεικτικὸν τῆς θείας ἐξουσίας, τῆς ὁποίας εἶναι φορεῖς (Πρβλ. καὶ κηρύκειον Ἑρμοῦ, ῥάβδον Μωϋσέως, μαγικὴν ῥάβδον κ.λ.π.), εἰς δὲ τὴν ἀριστεράν, σφαῖραν ἢ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ. Τὸ σκῆπτρον των πάντοτε σχεδὸν ἀπολήγει εἰς τὸ ἄνω μέρος εἰς τρία σφαιρίδια, μαργαρίτας. Τούτους παρεξηγήσαντες οἱ μεταγενέστεροι ζωγράφοι τῆς Δύσεως, μετέτρεψαν τὸ σκῆπτρον καὶ τοὺς μαργαρίτας εἰς κρίνον, τὸν ὁποῖον βλέπομεν νὰ κρατῇ ὁ Γαβριὴλ εἰς εἰκόνας τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ νὰ προσφέρῃ τοῦτον εἰς τὴν Παρθένον Μαρίαν, πρᾶγμα ἐντελῶς ξένον πρὸς τὴν βυζαντινὴν εἰκονογραφίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Ἡ ἐνδυμασία τῶν ἀγγέλων εἶναι συνήθως λευκή, συμβολίζουσα τὴν φυσικὴν καθαρότητα καὶ τελείαν ἁγνότητά των· ὡρισμέναι ὅμως τάξεις ἀγγέλων, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἔργων τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τῶν ὁραμάτων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἢ καὶ ἀναλόγως τοῦ λειτουργήματος, τὸ ὁποῖον ἐκτελοῦν, εἰκονίζονται καὶ μὲ πολυχρώμους ἐσθῆτας. Τοιουτοτρόπως, αἱ Κυριότητες, αἱ Δυνάμεις καὶ αἱ Ἐξουσίαι φέρουν ποδήρη ἱερατικὰ ἄμφια, ζώνην χρυσῆν καὶ πράσινον ὠμοφόριον, κρατοῦν δὲ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χρυσῆν ῥάβδον εἰς ἔνδειξιν τῆς ἐξουσίας των, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς σφραγῖδα μὲ τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ. Αἱ Ἀρχαί, οἱ Ἀρχάγγελοι καὶ οἱ Ἄγγελοι εἰκονίζονται συνήθως μὲ πολεμικὴν στολὴν καὶ χρυσῆν ζώνην, κρατοῦντες ρομφαίας. Τὰ Σεραφεὶμ εἰκονίζονται ἑξαπτέρυγα, συμφώνως πρὸς τὸ ὅραμα τοῦ Ἠσαΐου (στ΄ 2), τὰ δὲ Χερουβὶμ καὶ οἱ Θρόνοι ὡς τροχοὶ πύρινοι, φέροντες πτέρυγας καὶ ἐπ᾿ αὐτῶν ὀφθαλμοὺς (πολυόμματα), συμφώνως πρὸς τὸ ὅραμα τοῦ Ἰεζεκιὴλ (α΄ 15 κ. ἑξ.).

Οἱ ἄγγελοι εἰς τὰς τοιχογραφίας ζωγραφίζονται εἰς πολλὰ σημεῖα τοῦ ναοῦ. Ζωγραφίζονται περὶ τὸν Παντοκράτορα εἰς τὸν τροῦλλον, ἑκατέρωθεν τῆς Πλατυτέρας εἰς τὴν κόγχην, ἀλλὰ καὶ εἰς οἱονδήποτε μέρος τοῦ ναοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν νάρθηκα, ὅταν τὸ ἀπαιτοῦν τὰ ἱστορούμενα θέματα. Εἶναι δὲ τὰ θέματα ταῦτα ἀρχικῶς μὲν δύο κυρίως, ὁ Εὐαγγελισμὸς καὶ ἡ Προσκύνησις τῶν μάγων, κατόπιν ὅμως ἄγγελοι εἰκονίζονται εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς σκηνάς, τὰς εἰλημμένας ἐκ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, ὡς εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, τὴν Βάπτισιν, τὴν Σταύρωσιν, τὴν Ταφήν, τὴν Ἀνάστασιν, τὴν Ἀνάληψιν καὶ τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Εἰκονίζονται ἀκόμη ἑκατέρωθεν τοῦ ἐνθρόνου Χριστοῦ καὶ τῆς Πλατυτέρας, ὡς καὶ εἰς τὰς παραστάσεις τῆς θείας λειτουργίας, παριστῶνται δὲ ὅλοι ὁμοῦ εἰς «Σύναξιν» ἢ εἰς «Χορὸν» καὶ μεμονωμένοι ὡς Ἀρχάγγελοι εἰς διαφόρους ἀποστολὰς κ.λ.π. Παραστάσεις ἀγγελικὰς εὑρίσκομεν ἀκόμη εἰς θέματα τῆς Ἀποκαλύψεως, εἰς ἔργα τῆς κεντητικῆς, εἰς ἐπιταφίους, ἐπιτραχήλια, ἐπιμάνικα καὶ ἀέρας, μάλιστα δὲ ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ὡς πολυόμματα Χερουβὶμ ὑπὸ τὴν ἀναφερθεῖσαν μορφὴν τῶν διαλλήλων πυρίνων τροχῶν, ἑξαπτέρυγα Σεραφεὶμ κ.λ.π.

Γενικῶς, οἱ ἄγγελοι, ὡς συνδεόμενοι εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως μὲ τὰ σημαντικώτερα περιστατικὰ τῆς ἱερᾶς ἱστο

ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΣ ΜΙΧΑΗΛ. *Διὰ χειρὸς Ἀνδρέου Ρούμπλεφ. ΙΕ' αἰών.*

ρίας, κατέλαβον σημαίνουσαν θέσιν εἰς τὴν καθόλου χριστιανικὴν εἰκονογραφίαν καὶ ἰδίως τὴν βυζαντινήν. Τοιουτοτρόπως, ὁ εἰσερχόμενος ἐντὸς πλήρως ἱστορημένου βυζαντινοῦ ναοῦ, καὶ διὰ τῶν παραστάσεων τῶν ἁγίων καὶ διὰ τῶν σκηνῶν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ πλήθους τῶν ἀγγέλων, οἱ ὁποῖοι πληροῦν τὸν ναόν, αἰσθάνεται ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον λέγει ὁ ὑμνωδὸς εἰς στιγμὴν ποιητικῆς ἐξάρσεως, ὅτι δηλαδὴ «τὰ ἐπίγεια συγχορεύει οὐρανοῖς», εἶναι ὄχι μόνον μία ὡραία ποιητικὴ ἔκφρασις, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴ ἐμπειρία, τὴν ὁποίαν ἐντόνως βιοῦν οἱ ἀληθινοὶ λάτραι τοῦ Θεοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Μ. Θεοχάρη, Ἐκκλησιαστικὰ ἄμφια τῆς μονῆς Τατάρνης, ἐν Θεολογίᾳ, ΚΖ' (1956), σ. 123 - 147. Τῆς αὐτῆς, Ἀφιερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ ἀμφίων τοῦ Ἄθω, ἐν Θεολογίᾳ, ΚΗ' (1957), σ. 452 - 456. Κ. Καλοκύρη, Ἡ οὐσία τῆς ὀρθοδόξου ἁγιογραφίας, Ἀθῆναι 1960. Φ. Κόντογλου, Ἔκφρασις τῆς ὀρθοδόξου εἰκονογραφίας, Ἀθῆναι 1960, Α' καὶ Β'. Τοῦ αὐτοῦ, ἄρθρον ἐν Ἐγκυκλ. Λεξικὸν Ἡλίου, Α', σ. 142. Α. Ξυγγοπούλου, Κατάλογος τῶν εἰκόνων (μουσεῖον Μπενάκη) Ἀθῆναι, 1936. Στ. Πελεκανίδου, Καστορία, Α', Θεσσαλονίκη 1953. Τοῦ αὐτοῦ, Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας, Θεσσαλονίκη 1960. Α. Προκοπίου, ἄρθρον ἐν Ἐγκυκλ. Λεξικῷ Ἡλίου, Α', σ. 145. Γ. Σωτηρίου, Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου, Ἀθῆναι 1935. Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Εἰκόνες τῆς μονῆς Σινᾶ, Ἀθῆναι, Α' 1956, Β' 1958. H. Achelis, Die Katakomben von Neapel, Leipzig 1936. H. Leclerq, Anges ἐν DACL 1)II, Paris 1924, σ. 2080 - 2161. C. R. Morey, Early christian art, Princeton New Jersey 1953. A. Grabar, La peinture Byzantine, Genève 1953. P. Toesca, Storia dell' arte italiana, I, Torino 1927.

ΠΑΝ. ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ

(Λαογραφία). Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ κείμενα τῆς Π. καὶ τῆς Κ. Διαθήκης ἔχουν ἐπιδράσει στὶς δοξασίες καὶ στὶς ἀντιλήψεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὥστε ἡ λέξις καὶ ἡ ἔννοια «ἄγγελος» νὰ χρησιμοποιοῦνται συχνότατα στὶς λαογραφικὲς ἐκφράσεις καὶ ἐκδηλώσεις, μὲ ποικιλία σημασιῶν. Ἡ ὡραιότης τῶν ἀγγέλων, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἁγνότητά τους, ἡ θαυμαστὴ ἰδιότης τους νὰ πετοῦν ταχύτατα στὸν οὐρανό, ἐκτελῶντας τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ, ἡ προστατευτικὴ ἀποστολή τους κοντὰ στοὺς ἀνθρώπους καὶ τέλος ἡ ἐμφάνισίς τους κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου γιὰ νὰ ὁδηγήσουν τὴν ψυχὴ τοῦ δικαίου κοντὰ στὸ Θεό, ἔχουν ἐμπνεύσει στὸν λαὸ ἀντίστοιχες δοξασίες, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες: α) Οἱ ὡραῖοι νέοι καὶ νέες εἶναι «σὰν ἄγγελοι». β) Τὰ μικρὰ παιδιὰ (ὕστερ' ἀπὸ τὴ βάπτισί τους) εἶναι σὰν ἀγγελούδια καί, ἂν πεθάνουν, γίνονται πραγματικὰ ἀγγελούδια. γ) Οἱ ἄγγελοι ἐξακολουθοῦν νὰ μεταφέρουν ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ στοὺς ἀνθρώπους, σὲ κρίσιμες ὧρες, εἴτε στὰ ὄνειρα, εἴτε μὲ ὀπτασίες σὲ ἐρημικὰ μέρη. δ) Κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὸν «φύλακα ἄγγελό» του, ποὺ τὸν προστατεύει σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ καὶ τὸν σώζει σὲ δύσκολες ὧρες. ε) Ὑπάρχει πιθανώτατα μέσα μας ἕνας ἄγγελος (ἢ καὶ ἕνας διάβολος), ποὺ κυριαρχεῖ στὶς καλὲς ὧρες μας καὶ μᾶς ὁδηγεῖ στὴν καλὴ ἀπόφασι ἢ ἐνέργεια. στ) Ὁ ἄγγελος (καὶ μάλιστα ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ) ἔρχεται τὴν τελευταία ὥρα νὰ παραλάβῃ τὴν ψυχή μας καί, ἐὰν ὑπήρξαμε δίκαιοι, ἐρίζει μὲ τὸν διάβολο νὰ τὴν ἐξασφαλίσῃ. Εἶναι σχεδὸν ὅ,τι καὶ ὁ ψυχοπομπὸς Ἑρμῆς στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μυθολογία. ζ) Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ταυτίζεται συχνότατα μὲ τὸν Χάρο, σὰ νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ ἐντολοδόχος τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς Μοίρας γιὰ τὸν θάνατο τῶν ἀνθρώπων.

Ἀποτέλεσμα τῶν δοξασιῶν αὐτῶν, ποὺ εἶναι κρᾶμα βιβλικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἢ ἄλλων ἀνατολικῶν ἀντιλήψεων γιὰ τὸ ἔργο τῶν «ἀγγελιαφόρων πνευμάτων» τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ πλῆθος τῶν παραδόσεων καὶ τῶν λαϊκῶν ἐκφράσεων γιὰ τοὺς ἀγγέλους, ποὺ περιέχεται στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ λαογραφία, καθὼς καὶ στὰ μεσαιωνικὰ κείμενα ἢ τὰ ἐκλαϊκευτικὰ συναξάρια. Ἔτσι, στὶς ἑλληνικὲς παροιμίες, συναντᾶμε συχνότατα τὶς ἐκφράσεις: «Σὰν ἄγγελος» (εἶναι ὡραῖος, εἶναι ψηλός. εἶναι ξανθός, μιλεῖ, φεγγοβολάει, κοιτάζει κ.λ.π.) καὶ προσφωνοῦμε τοὺς ὡραίους ἀγαπημένους μας «ἄγγελέ μου» κ.λ.π. Εἶναι ἀξιοπρόσεχτη ἡ λαϊκὴ ἀντίληψις, ὅτι τοὺς ὡραίους ἀνθρώπους τοὺς φιλοτεχνοῦν οἱ ἴδιοι οἱ ἄγγελοι. Σὲ κρητικὲς μαντινάδες βρίσκουμε τοὺς στίχους (τῶν ἀνδρῶν πρὸς τὶς γυναῖκες):

—Ἄγγελος ἀπὸ τσ' οὐρανοὺς ἐσείστη κι' ἐκατέβη
καὶ σοῦ 'δωκε τὴν ὀμορφιὰ καὶ πάλι ματανέβη.

—Ἄγγελος ἀπὸ τσ' οὐρανοὺς σοῦ τά 'δωκε τὰ κάλλη
καὶ δὲ σοῦ τά 'δωκε ἄνθρωπος, νὰ σοῦ τὰ πάρῃ πάλι.

Τὴ μύτη σου τὴ γράψανε ζωγράφοι μὲ κοντύλια
καὶ σοῦ τὴ ζωγραφίσανε ἀγγελικὰ δαχτύλια.

(καὶ τῶν γυναικῶν πρὸς τοὺς ἄνδρες):

—Ἄγγελος εἶσαι, μάθια μου, κι' ἀγγελικὰ χορεύεις
κι' ἀγγελικὰ πατεῖς στὴ γῆς κι' ἐμένα μὲ παιδεύεις.

—Ἄγγελος εἶσαι, μάθια μου, κι' ἀγγελικὰ ξανοίγεις
κι' ἀγγελοβάρσαμο βαστᾷς κι' ὅπου κι' ἂν πᾷς μυρίζεις.

—Ἄγγελος εἶσαι στὴ θωριὰ καὶ ρήγας στὴν ψηλότη
κι' ὁ Θιὸς νὰ τὴν πολυχρονᾷ τὴν ἀκριβή σου νιότη!

(Μαρίας Λιουδάκι, Μαντινάδες, Ἀθῆναι 1936, σ. 5,14 καὶ 24).

Γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ ὑπάρχει ἡ πίστις, ὅτι εἶναι «μικροὶ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ» (ἀγγελούδια ἢ ἀγγελάκια) καὶ ὅτι στὸν ὕπνο τους ἐπικοινωνοῦν συχνὰ μὲ τοὺς ὁμοίους των στὸν οὐρανὸ (γι' αὐτὸ καὶ κοιμοῦνται μὲ μειδίαμα) ἢ ὅτι στὸν θάνατό τους γίνονται πραγματικὰ ἄγγελοι (κι' αὐτὸ ἦταν πάντα μιὰ θερμὴ παρηγοριὰ γιὰ τοὺς γονεῖς ποὺ ἔχαναν τὰ παιδιά τους),

Οἱ ἄγγελοι ἐμφανίζονται ἐπίσης «ἐξ οὐρανοῦ» ὄχι μόνο μέσα στὰ ἱερὰ ἐπεισόδια τῆς Γραφῆς (θυσία τοῦ Ἀβραάμ, Εὐαγγελισμὸς κ.ἄ.), ἀλλὰ καὶ σὲ κρίσιμες ἐθνικὲς ὧρες, ὅπως τὸ 1453, ὅταν κυριεύθηκε ἡ Κωνσταντινούπολις:

—Φωνὴ τοὺς ἦρθ' ἐξ οὐρανοῦ κι' ἀπ' Ἀρχαγγέλου στόμα:
«Πάψετε τὸ χερουβικὸ κι' ἂς χαμηλώσουν τ' ἅγια».

Γιὰ τὸν «φύλακα ἄγγελο» ὑπάρχουν σαφεῖς ὑπαινιγμοὶ μέσα στὶς ἑλληνικὲς παροιμίες. «Δὲν δίνει τ' ἀγγέλου του νερὸ» λέγεται γιὰ τὸν πολὺ φιλάργυρο καὶ σημαίνει ὅτι οὔτε στὸν προστάτη του δὲν θέλει νὰ προσφέρῃ κάτι. Ὅσο γιὰ τὸν ἄγγελο (τὸν ἀγαθὸ δαίμονα), ποὺ ἔχουμε μέσα μας, ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ φράσις «Βρέθηκα σὲ καλὸν ἄγγελο!», ποὺ λέγεται ὅταν ἡ διάθεσίς μας γιὰ εὐεργεσία ἢ εὔνοια εἶναι καλή.

Ἡ δοξασία γιὰ τὸν ψυχοπομπὸ ἄγγελο εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη καὶ σ' αὐτὴ στηρίζονται οἱ διάφορες λαϊκὲς εἰκονογραφήσεις τῆς ὥρας τοῦ ψυχορραγήματος. Συνήθως παριστάνεται ἡ σκηνὴ τοῦ ψυχορραγοῦντος δικαίου, μὲ τὸν ἄγγελο νικητή, ἐνῷ οἱ δαίμονες φεύγουν· καὶ ἡ σκηνὴ τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὅπου οἱ δαίμονες ἐπικρατοῦν. Οἱ παραστάσεις αὐτὲς δίδονται καὶ περιγραφικῶς σὲ λα·ι·κὲς διηγήσεις, ὅπως τὰ συναξάρια καὶ ἡ «Ἁμαρτωλῶν σωτηρία».

Σύμφωνα μὲ τὶς ἴδιες δοξασίες, ὁ ἄγγελος ποὺ θὰ πάρῃ τὴν ψυχὴ τοῦ δικαίου, πρὶν τὴν ὁδηγήσῃ στὸν οὐρανό, τὴ συνοδεύει νὰ ἐπισκεφθῇ, γιὰ τελευταία φορά, ὅλους τοὺς τόπους ποὺ ἐγνώρισε στὴ ζωή του καὶ νὰ θυμηθῇ πάλι τὶς καλὲς ἢ καὶ κακὲς πράξεις του.

Ἡ ἔννοια αὐτὴ τοῦ ἀγγέλου ψυχοπομποῦ προχώρησε στὶς λαϊκὲς ἀντιλήψεις τόσο ὥστε νὰ πάρῃ τὴ θέσι τοῦ ἴδιου τοῦ θανάτου ἢ Χάρου. Ἔτσι, στὶς διάφορες παραδόσεις καὶ τὰ λαϊκὰ παραμύθια, ὁ Χάρος καὶ ὁ Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος συγχέονται. Ἡ γυμνὴ ρομφαία, μὲ τὴν ὁποίαν ἀπεικονίζεται συνήθως στὴν ἁγιογραφία ὁ Μιχαήλ, θεωρεῖται ἀπὸ τὸ λαὸ μάχαιρα θανάτου. Ὁ Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος εἶναι ὁ Χάρος ποὺ παίρνει τὶς ψυχές, χωρὶς νὰ χαρίζεται σὲ κανένα (οὔτε στὸν «κουμπάρο» του, κατὰ τὴ λαϊκὴ διήγησι). Ἀλλὰ καὶ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου, ὁ Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος γυρίζει καὶ «ἀπογράφει τὶς ψυχές». Αὐτὸ γίνεται συνήθως τὴν **1**η Σεπτεμβρίου (ἐκκλησιαστικὴ πρωτοχρονιά), ποὺ ὀνομάζεται σὲ μερικὲς ἐπαρχίες «μέρα τοῦ χρονογράφου». Ὁ Μιχαὴλ παριστάνεται ἐπίσης στὴν εἰκονογραφία του νὰ κρατᾷ μεγάλο ζυγὸ καὶ νὰ ζυγίζῃ τὶς ψυχές. Αὐτὸ τοῦ δίνει τὴν ἁρμοδιότητα, σύμφωνα μὲ τὶς λαϊκὲς δοξασίες, νὰ ξεχωρίζῃ ἀμέσως ἂν μιὰ ψυχὴ θὰ ὁδηγηθῇ στὸν Παράδεισο ἢ στὴν Κόλασι.

Ἀπὸ τὶς διάφορες αὐτὲς ἰδιότητες τῶν ἀγγέλων, καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς συνθῆκες παρουσίας τους στὴν ὥρα τοῦ θανάτου, ἔχουν δημιουργηθῇ λέξεις (ρήματα καὶ ὀνόματα) στὴ νεοελληνικὴ φρασεολογία, ποὺ εἶναι συχνές, γνωστὲς καὶ χρησιμοποιοῦνται κάποτε μεταφορικά. Οἱ λέξεις αὐτὲς εἶται μὲ τὴ σειρὰ οἱ ἑξῆς:

Ἀγγελεύω = εἶμαι σὰν ἄγγελος, νέος καὶ μὲ κοινωνικὸ κῦρος· τὸ ἴδιο λέγεται καὶ μὲ τὸ Ἀγγελίζω. Καὶ στίχος: «Ἄλλη φορὰ ἤμουν ἄγγελος, τώρ' ἀγγελίζουν ἄλλοι κ.λ.π.». «Ἀγγελίζω», ὅμως, σημαίνει καὶ φιλοξενῶ, ἐπειδὴ ἡ παράδοσις διδάσκει πὼς ὁ ξένος μπορεῖ νὰ εἶναι ἄγγελος τοῦ Θεοῦ.

Ἀγγελιάζομαι· λέγεται γιὰ τὰ νήπια, τὴν ὥρα

πού χαμογελοῦν στὸν ὕπνο τους. Βλέπουν τὸν φύλακα ἄγγελό τους ἢ ἄλλους ἀγγέλους. «'Αγγελιάζεται», ὅμως, καὶ ὁ ἑτοιμοθάνατος, ὅταν πρωτοβλέπῃ τοὺς ἀγγέλους ποὺ θὰ τοῦ πάρουν τὴν ψυχή· κι' αὐτὸ ποὺ τοῦ συμβαίνει λέγεται «'Αγγέλιασμα».

'Α γ γ ε λ ι κ ό ς - ή - ό ν· ἐπίθετο ποὺ δείχνει τὶς τέλειες ἰδιότητες τῶν ἀγγέλων καὶ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δείξῃ τὴν ὡραιότητα («ἀγγελικὸ κορμί»), τὴν ἁγνότητα («ἀγγελικὴ ψυχή») ἢ τὴν ἰδανικὴ καὶ σχεδὸν ἄϋλη ὕπαρξι («ἀγγελικὸ πλάσμα»). 'Επίσης τὴν ἄφθαστη μουσικὴ («ἀγγελικὸς ὕμνος, ἀγγελικὴ ψαλμωδία»). 'Απὸ τὸ τελευταῖο ἔχει γεννηθῆ τὸ οὐσιαστικὸ «'Αγγελικό», ποὺ λέγεται καὶ πιστεύεται ἀπὸ τὸ λαό, ὅτι σημαίνει συνάθροισι ἀγγέλων σὲ νυκτερινὲς ὧρες, μέσα σὲ ἐκκλησία ἢ ἀλλοῦ, ὅπου ψάλλουν γλυκύτατους ὕμνους κάτω ἀπὸ κάποιο οὐράνιο φῶς. "Οποιος βρεθῇ σὲ τέτοια ὥρα εἶναι τυχερός, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ μιλήσῃ, οὔτε νὰ δείξῃ τὴν παρουσία του. Καὶ ἀκόμη νὰ προσέχῃ, μήπως εἶναι πλαστὸ «'Αγγελικό», ποὺ τὸ κάνουν οἱ δαίμονες, γιὰ νὰ τὸν παρασύρουν στὸ κακό. Οὐσιαστικὸ εἶναι ἐπίσης τὸ βαπτιστικὸ ὄνομα «'Αγγελική».

'Α γ γ ε λ ο θ ω ρ ῶ καὶ 'Α γ γ ε λ ο θ ω ρ ι ά ζ ο μ α ι· λέγεται γιὰ τοὺς ψυχορραγοῦντας, πού, σύμφωνα μὲ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψι, βλέπουν μπροστά τους ἀγγέλους. 'Απὸ τὴ δοξασία αὐτὴ βγαίνει καὶ ἡ φράσις «εἶδα ἀγγέλους, ὥσπου νὰ καταφέρω κάτι» καὶ πιὸ εὐτράπελα: «εἶδα πράσινους ἀγγέλους, ὥσπου νὰ τελειώσω κάτι». Μπορεῖ νὰ βλέπουν καὶ μόνον ἕναν ἄγγελο, ἐκεῖνον ποὺ ἔφθασε γιὰ νὰ τοὺς πάρῃ τὴν ψυχή. 'Απὸ τὸ ἴδιο ρῆμα, μὲ παραφθορά, προέρχεται ἴσως καὶ τὸ «ἀγγελοφορῶ» ἢ «ἀγγελοφοριέμαι» καὶ «ἀγγελοφοριοῦμαι», ποὺ σημαίνει τὸ ἴδιο ἀντίκρυσμα τοῦ ψυχοπομποῦ ἀγγέλου, ἀλλὰ μερικοὶ τὸ παράγουν ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ὑφορῶμαι. Τὸ «θωρῶ ἀγγέλους» εἶναι κοινότατο στὸν λαὸ γιὰ τὶς κρίσιμες ὧρες, χαρακτηριστικὸ δὲ εἶναι ὅτι ἤδη ἀπὸ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἔχουμε λαϊκὸ κείμενο (τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ), ποὺ χρησιμοποιεῖ τὴν ἴδια ἔκφρασι. "Οταν, λέει, βλέπῃς ἀπὸ τὴν ξηρὰ ἕνα πλοῖο νὰ κινδυνεύῃ,

— *Ἐσὺ λέγεις αἰλήμονον κι' ἐκεῖ θωροῦν ἀγγέλους !*

'Α γ γ ε λ ο κ ά μ ω τ ο ς· ὁ ὡραῖος, ὁ καλοκαμωμένος στὸ κορμί, ποὺ μοιάζει μὲ ἄγγελο ἢ φαίνεται πὼς τὸν ἔπλασαν ἄγγελοι.

'Α γ γ ε λ ο κ ό β ω· διακόπτω τὴν ἀόρατη ἐπαφὴ τοῦ ἑτοιμοθανάτου μὲ τὸν ἄγγελό του. Τὴν ὥρα ποὺ ἀρχίζει νὰ ψυχορραγῇ ὁ ἄρρωστος καὶ «θωρεῖ τὸν ἄγγελό του», δὲν κάνει νὰ γίνεται θόρυβος καὶ νὰ κλαῖνε οἱ συγγενεῖς του. Πρέπει νὰ τὸν ἀφήσουν νὰ παραδώσῃ τὸ πνεῦμα του μὲ ἡσυχία καὶ νὰ μὴν τὸν «ἀγγελοκόβουν». Μπορεῖ νὰ φύγῃ ἀπὸ κοντά του ὁ ἄγγελος καὶ νὰ παραταθῇ ἡ ἀγωνία τοῦ ἑτοιμοθανάτου. Συνήθως λένε τὴν ὥρα ἐκείνη: «Πάψε, μὴν τοῦ μιλᾷς, θὰ τὸν ἀγγελοκόψῃς».

'Α γ γ ε λ ο κ ρ ο ύ ω, ἀ γ γ ε λ ο κ ρ ο ύ ο μ α ι, ἀ γ γ ε λ ο κ ρ ο υ σ μ έ ν ο ς. 'Υπάρχει ἡ εἰδικώτερη δοξασία, ὅτι ὁ ἄγγελος, γιὰ νὰ πάρῃ τὴν ψυχὴ τοῦ ἑτοιμοθανάτου, τὸν χτυπᾷ (τὸν κρούει) κάπου στὸ σῶμα. 'Η ἔννοια βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὸν 'Αρχάγγελο - Θάνατο μὲ τὴ ρομφαία, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ προῆλθε καὶ ἀπὸ τὴ φράσι τῆς Κ. Διαθήκης «Παραχρῆμα δὲ ἐπάταξεν αὐτὸν ἄγγελος Κυρίου... καί... ἐξέψυξεν» (Πράξ. ιβ' 28).

'Α γ γ ε λ ό μ ο ρ φ ο ς· πολὺ ὡραῖος, μὲ μορφὴν ἀγγέλου. Τὸ ἴδιο σημαίνει καὶ τὸ «ἀγγελοπρόσωπος».

'Α γ γ ε λ ο π α ρ μ έ ν ο ς· λέγεται μεταφορικῶς γιὰ τοὺς πολὺ ἀφηρημένους (κατὰ τὸ «ὀνειροπαρμένος»). 'Η μεταφορὰ εἶναι ἐπίσης ἀπὸ τὴν ὥρα τοῦ ψυχορραγήματος, ποὺ οἱ ἄγγελοι ἀποσποῦν τὴν προσοχὴ τοῦ ἑτοιμοθανάτου.

'Α γ γ ε λ ο σ κ ι ά ζ ο μ α ι· φοβᾶμαι ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ ψυχοπομποῦ ἀγγέλου. 'Απὸ τὴν Κρήτη ἔχουμε τὴν ἑξῆς χαρακτηριστικὴ περιγραφή: «'Ο ἄρρωστος ἀγγελοσκιάζεται καὶ στένει τὸ μάτι. "Αγγελος Κυρίου κατεβαίνει νὰ τοῦ πάρῃ τὴν ψυχή. 'Ο ἄρρωστος τόνε θωρεῖ καὶ σταματᾷ τὸ βλέμμα του σ' ἕνα ὡρισμένο σημεῖο. Κι' ἂν ἤτονε καλὸς σ' ὅλη του τὴ ζωή... θωρεῖ ἥμερον ἄγγελο καὶ τοῦ χαμογελᾷ κι' αὐτός. Μ' ἂν ἤτονε βλαστημιάρης, κλέφτης... ἐτότες θωρεῖ ἄγριο τὸν ἄγγελο Κυρίου καὶ κοντά του τὸν διάβολο... Τρομάσσει τότε ὁ ἀρρωστιάρης καὶ τὸ ξάνοισμάν του εἶναι ἄγριο». ('Επετ. 'Ετ. Κρητ. Σπουδῶν, Β', σ. 404).

'Α γ γ ε λ ο σ τ ο λ ι σ μ έ ν ο ς καὶ ἀ γ γ ε λ ο σ τ ό λ ι σ τ ο ς· ντυμένος μὲ ἀκτινοβόλα φορέματα ὥστε νὰ φαίνεται σὰν ἄγγελος.

'Α γ γ ε λ ο ῦ δ ι· ὁ μικρὸς ἄγγελος. Λέγεται κυρίως γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ τὰ νήπια, ποὺ ἡ ψυχή τους εἶναι ἁγνὴ καὶ θεϊκή. Φράσις: «Μὴ βλαστημᾶτε μπροστὰ στὰ παιδιά, ποὺ εἶν' ἀγγελούδια!».

'Απὸ τὸ ὄνομα ἄγγελος (χωρὶς νὰ προσθέσουμε τὰ Ταξιάρχης, Γαβριὴλ κ.λ.π.) ἔχουν δοθῆ στὸν ἑλληνικὸ λαὸ καὶ τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα "Αγγελος, 'Αγγελῆς, 'Αγγελική, 'Αγγέλα, 'Αγγέλω κ.λ.π., ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὕστερα βγῆκαν τὰ ἐπώνυμα 'Αγγέλου, 'Αγγελίδης, 'Αγγελόπουλος, 'Αγγελᾶτος κ. ἄ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ν. Γ. Π ο λ ί τ ο υ, Νεοελληνικὴ Μυθολογία, Α', μέρος β' ('Αθῆναι 1874), σ. 302 - 325. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, Τὰ κατὰ τὴν τελευτήν. Λαογρ. Σύμμικτα, Γ', σ. 324 κ. ἑξ. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, Παραδόσεις, μέρος α', ἀριθμοὶ 232, 988 καὶ 989. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, Παροιμίαι, Α' (1899), λέξις "Αγγελος. Ι. Κ. Β ο γ ι α τ ζ ί δ ο υ, Γλῶσσα καὶ λαογραφία τῆς νήσου "Ανδρου, 'Ανδριακὰ Χρονικά, Δ' ("Ανδρος 1951), σ. 82 - 88. Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Δ' (1951), σ. 152 καὶ Ε' (παράρτημα), σ. 27. Δ η μ. Σ. Λ ο υ κ ά τ ο υ, Λαογραφικαὶ περὶ τελευτῆς ἐνδείξεις παρὰ 'Ιωάννῃ τῷ Χρυσοστόμῳ, 'Επετ. τοῦ Λαογρ. 'Αρχείου, Β' (1940), σ. 43 - 45. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, Νεοελληνικὰ Λαογραφικὰ Κείμενα, Βασικὴ Βιβλιοθήκη ἀρ. 48 (1957), σ. 227 - 229.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

"Αγγελος. Θυγάτηρ τοῦ Διὸς καὶ τῆς "Ηρας, ἀνατραφεῖσα ὑπὸ τῶν νυμφῶν. 'Επειδὴ αὕτη ἔκλεψε μίαν καλλυντικὴν ἀλοιφὴν τῆς μητρός της, τὴν ὁποίαν ἡ "Ηρα ἐθεώρει πολύτιμον, καὶ τὴν ἔδωσεν εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ Φοίνικος Εὐρώπην, ἡ "Ηρα ὠργίσθη κατ' αὐτῆς. Διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν τρομερὰν μῆνιν τῆς μητρός της, ἡ "Αγγελος ἐκρύβη κατ' ἀρχὰς ἐντὸς τοῦ δωματίου μιᾶς λεχοῦς, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ᾐσθάνετο ἑαυτὴν ἐκεῖ ἀσφαλῆ, προσεκολλήθη εἰς τὰς πρὸς τὸν "Αδην πομπὰς τῶν ψυχῶν. 'Αργότερον ὑπεβλήθη ὑπὸ τῶν Καβείρων εἰς κάθαρσιν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ 'Αχέροντος, ἔκτοτε δὲ ἀνήκει εἰς τὸν κόσμον τῶν ὑποχθονίων θεοτήτων.

Β. Ι. Κ.

"Αγγελος. Κρὴς ἁγιογράφος ἀκμάσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Σημαντικώτατος τεχνίτης, χρηματίσας διδάσκαλος τοῦ περιφήμου Κρητὸς ἁγιογράφου Δαμαρῆ, ὅστις μετέπειτα ὑπῆρξε διδάσκαλος τοῦ μεγάλου ζωγράφου Δομηνίκου Θεοτοκοπούλου (Γκρέκο).

Εἰκὼν τοῦ 'Αγγέλου ὑπάρχει εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ 'Αγίου Τρύφωνος τοῦ κοιμητηρίου Σινᾶ, παριστῶσα τὸν "Αγιον 'Ιωάννην τὸν Θεολόγον ὑπαγορεύοντα εἰς τὸν Πρόχορον τὴν 'Αποκάλυψιν, μὲ τὴν ὑπογραφήν: Χεὶρ 'Αγγέλου Κρητός. 'Υπὸ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκυ μνημονεύεται εἰκὼν τῆς Θεοτόκου 'Οδηγητρίας μὲ τὴν χρονολογημένην ὑπογραφήν: Χεὶρ 'Αγγέλου Κρητὸς αχδ' 1604. "Αλλαι εἰκόνες του ἀναφέρονται, ὁ 'Ιησοῦς ἡ "Αμπελος εἰς τὴν Μονὴν 'Οδηγητρίας Κρήτης, διαφορετικὴν δὲ τεχνοτροπίαν δεικνύουν οἱ 'Απόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος ἐναγκαλιζόμενοι, (Μονὴ 'Οδηγητρίας Κρήτης), ἡ Θεοτόκος Γλυκοφιλοῦσα (Βυζαντινὸν Μουσεῖον) καὶ ὁ "Αγιος 'Ιωάννης ὁ Πρόδρομος (συλλογὴ 'Ερρ. Φραντζισκάκη). 'Αρχικῶς ἡ Θεοτόκος Γλυκοφιλοῦσα καὶ ὁ ἅγιος 'Ιωάννης ὁ Πρόδρομος ὑπῆρχον εἰς τὴν συλλογὴν Θ. Ζουμπουλάκη καὶ κατόπιν μετεπωλήθησαν. 'Επίσης εἰς τὴν ἰδίαν συλλογὴν ἀνῆκον καὶ ἄλλαι δύο μεγάλαι εἰκόνες ἀρίστης τέχνης μὲ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ διασήμου τούτου καλλιτέχνου, ὁ "Αγιος Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης καὶ ὁ "Αγιος Φανούριος, αἵτινες, εὑρισκόμεναι ἐν Κερκύρᾳ, κατεστράφησαν ἐκ βομβαρδισμοῦ κατὰ τὴν Κατοχήν.

'Ο "Αγγελος ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν τῆς Κρητικῆς Τέχνης, φημιζόμενος ὡς λαμπρὸς ἁγιογράφος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. G i u s e p p e G e r o l a, Monumenti veneti nell' isola di Creta, Venezia 1905, II, σ. 310. Κ. 'Α μ ά ν τ ο υ, Σιναϊτικὰ Μνημεῖα 'Ανέκδοτα, 'Αθῆναι 1928, σ. 58. Δ. Σ ι σ ι λ ι ά ν ο υ, "Ελληνες ἁγιογράφοι μετὰ τὴν "Αλωσιν, 'Αθῆναι 1935, σ. 47 - 48. Α. Κ ύ ρ ο υ, Οἱ "Ελληνες τῆς 'Αναγεννήσεως καὶ ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, 'Αθῆναι 1938. Γ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, 'Οδηγὸς Βυζαντινοῦ Μουσείου 'Αθηνῶν, 3η ἔκδ., 'Αθῆναι 1956. Γ. καὶ Μ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Εἰκόνες τῆς μονῆς Σινᾶ, 'Αθῆναι 1956. 'Α. Ξ υ γ γ ο π ο ύ λ ο υ, Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς Θρησκευτικῆς Ζωγραφικῆς μετὰ τὴν "Αλωσιν, 'Αθῆναι 1957, σ. 169 - 170. Δ. Ε ὐ α γ γ ε λ ί δ η, "Αγγελος ἁγιογράφος, Μ.Ε.Ε. συμπλ. τεῦχ. 4, σ. 50, 'Αθῆναι 1961.

ΠΑΣΧΑΛΗΣ Κ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ

"Αγγελος. Κρὴς ἁγιογράφος, ἴσως συγγενὴς τοῦ προηγουμένου. 'Εζωγράφισε μερικὰς φορητὰς εἰκόνας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ 'Αγίου Φανουρίου τῆς Μονῆς Βαλσαμονέρου τοῦ Βροντησίου, παρὰ τὸ 'Ηράκλειον Κρήτης. Πολ-

λαὶ φορηταὶ εἰκόνες του ὑπάρχουν εἰς τὴν Νάξον καὶ ἀλλαχοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ν. Καλογεροπούλου, Βυζαντινοὶ ζωγράφοι· Νέα Ἑστία, Ἀθῆναι 1943, 34, τεῦχ. 386, σ. 877-885.

Π. Κ. Χ.

Ἄγγελος. Ἁγιογράφος. Ἐγεννήθη εἰς Χίον τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα. Εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων τῆς πόλεως Μυτιλήνης ὑπάρχουν φορηταὶ εἰκόνες μὲ τὴν ὑπογραφήν του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Μ. Χατζηδάκη, Μ.Ε.Ε., συμπλ. τεῦχ. 4, σ. 50, Ἀθῆναι 1961.

Π. Κ. Χ.

Ἄγγελος Γρηγόριος. Βυζαντινὸς ἀντιρρητικὸς θεολόγος. Ἔζησε τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα, ὑπερασπιζόμενος μετ᾽ ἐπιμονῆς τὰ δόγματα καὶ τοὺς κανόνας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔναντι τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς. Τὰ συγγραφικά του ἔργα παραμένουν ἀνέκδοτα.

Κ.Χ.

Ἄγγελος Σιλέσιος. Angelus Silesius. Φιλολογικὸν ψευδώνυμον τοῦ πρώην διαμαρτυρομένου καὶ μεταστραφέντος εἰς τὸν Ρωμαιοκαθολικισμὸν Γερμανοῦ ἰατροῦ καὶ κατόπιν ἱερέως Johann Scheffler, ὁ ὁποῖος διεκρίθη ὡς μυστικὸς ποιητὴς (1624-1677). Οἱ ἀφοριστικοὶ ἀλεξανδρινοὶ στίχοι τῆς συλλογῆς του «Cherubinischer Wandersmann» διδάσκουν τοὺς δρόμους ἑνώσεως τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀποκλίνοντες, παρὰ τὴν ὑψηλὴν χριστιανικὴν ποιότητα τοῦ συνόλου των, πρὸς πανθεϊστικάς τινας θέσεις. Ἡ λυρικὴ συλλογὴ «Heilige Seelenlust» περιλαμβάνει πνευματικὰ ᾄσματα πρὸς τὸν Νυμφίον Χριστόν. Ἐκτὸς τῆς ἱερᾶς λύρας, ὁ Ἄγγελος Σιλέσιος ἐχειρίσθη καὶ τὴν σφενδόνην τῆς πολεμικῆς θεολογίας, ἀντικρούσας μετὰ σφοδροῦ πάθους τὰς δοξασίας τῶν διαμαρτυρομένων.

Ἄγγελος Χριστόφορος. Ἐγεννήθη περὶ τὸ 1575 ἐν Γαστούνῃ τῆς Ἠλείας, ἐνωρὶς ὅμως ἐγκατέλειψε τὸ χωρίον του καὶ ἐκ ζήλου πρὸς μάθησιν κινούμενος περιήρχετο τὴν Ἑλλάδα ἀναζητῶν ἱκανὸν διδάσκαλον. Γενόμενος μοναχός, ἐγκατεστάθη περὶ τὸ 1606 ἐν Ἀθήναις, ὅπου ὅμως ἐπέσυρε τὰς ὑπονοίας τοῦ Τούρκου διοικητοῦ καὶ κατηγορηθεὶς ἐπὶ κατασκοπείᾳ ἐβασανίσθη καὶ ἐφυλακίσθη. Τὸ 1608, δραπετεύσας τῇ βοηθείᾳ φίλων του, ἔφθασεν εἰς Ἀγγλίαν μὲ σκοπὸν νὰ συνεχίσῃ τὰς σπουδάς του. Κατ᾽ ἀρχάς, ἐφοίτησεν ἐπὶ διετίαν εἰς τὸ Trinity College τοῦ Καῖμπριτζ καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ Balliol College τῆς Ὀξφόρδης. Ἐκεῖ ἐσχετίσθη μὲ τὸν Μητροφάνην Κριτόπουλον, τὸν μετέπειτα πατριάρχην Ἀλεξανδρείας, ὡς καὶ μὲ Ἄγγλους κληρικοὺς καὶ εὐγενεῖς. Διὰ νὰ κινήσῃ τὴν συμπάθειαν αὐτῶν καὶ ἐνισχυθῇ οἰκονομικῶς, γράφει καὶ ἐκδίδει τὸ 1617 ἐν Ὀξφόρδῃ καὶ ἐπανεκδίδει τὸ 1620 ἐν Λονδίνῳ τὸ βιβλίον Πόνησις Χριστοφόρου τοῦ Ἀγγέλου, Ἕλληνος, τοῦ πολλῶν πληγῶν καὶ μαστίγων γευσαμένου ἀδίκως παρὰ τῶν Τούρκων, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἐκ παραλλήλου μετήρχετο τὸν διδάσκαλον τῆς ἑλληνικῆς. Ἀπέθανεν ἐν Ὀξφόρδῃ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1638.

Ἔργα. Ἐκτὸς τῆς Πονήσεως, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκε καὶ ὁ Δ. Καμπούρογλου (Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, Β΄, Ἀθῆναι 1890, σ. 238 - 245), ὁ Χριστόφορος Ἄγγελος ἔγραψεν :

—Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς καταστάσεως τῶν σήμερον εὑρισκομένων Ἑλλήνων, Καῖμπριτζ 1619, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ σπουδαίαν ἱστορικὴν πηγὴν διὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, δι᾽ ὃ καὶ ἐξεδόθη ἐπανειλημμένως εἰς ἀγγλικάς, γερμανικὰς καὶ λατινικὰς μεταφράσεις.

—Ἐγκώμιον τῆς ἐνδοξοτάτης Μ. Βρεταννίας καὶ πάντων τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ, καὶ ἀμφοτέρων τῶν ἐκλαμπροτάτων ἀκαδημιῶν τῆς Κανταβριγίας καὶ Ὀξωνίας..., Καῖμπριτζ 1619.

—Περὶ τῆς ἀποστασίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἁμαρτίας, δηλαδὴ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ περὶ τῶν ἀριθμῶν τοῦ Δανιὴλ καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως..., Λονδῖνον 1624.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. E. Legrand, Bibliographie hellénique, XVII siècle, I, Παρίσιοι 1894, σ. 109-118 καὶ III, Παρίσιοι 1895, σ. 208-209. S. Gibson, Christofer Angel, Teacher of Greek ἐν τῷ The Glory that is Greece, Λονδῖνον 1944. Ν. Βέη (Bees), Ὁ Χριστόφορος Ἀγγέλου καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἔργο του, Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρησις, Ὀκτώβριος 1948, σ. 372-378. Σ. Μακρυμίχαλου, Βιβλιογραφία τῶν ἔργων Χριστοφόρου τοῦ Ἀγγέλου, 1575-1638, Βιβλιόφιλος, Ζ΄ (1953), σ. 43-51. Τοῦ αὐτοῦ, Χριστόφορος Ἄγγελος, ὁ ἑλληνοδιδάσκαλος τῆς Ὀξφόρδης (1575-1638). Βιβλιογραφικὴ μελέτη, Πελοποννησιακά, Β΄ (1957), σ. 219-246.

Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ

«Ἄγγελος τῆς Φιλαδελφείας». Τῆς Μ. Ἀσίας. Θρησκευτικὸν περιοδικὸν τοῦ ἔτους 1916, ἐκδιδόμενον εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν τουρκικὴν διὰ τοὺς γνωρίζοντας μόνον τὴν τουρκικήν. Ἴδε περιοδ. Ἱερὸς Σύνδεσμος, 1914, ἀ. φ. 215, σ. 15.

Ν. Θ. Μ.

Ἀγγέλων, Σύναξις. Βλ. Ἀσωμάτων, Σύναξις.

Ἀγγλία. Βλ. Βρεταννία, Μεγάλη.

Ἀγγλικανισμός. Ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον νοεῖται ἡ δογματικὴ διδασκαλία καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία περιλαμβάνει πολλὰς ἐπὶ μέρους ἐκκλησίας, ἐκτὸς τῆς εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐκτεινομένης, συνδεομένας μεταξύ των διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ «Βιβλίου τῆς Κοινῆς Προσευχῆς» (Book of Common Prayer), τῶν 39 ἄρθρων τῆς ἀγγλικανικῆς ὁμολογίας καὶ διὰ τῶν συνόδων τοῦ Lambeth.

Ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία ἀνάγει τὴν ἀρχήν της εἰς τὸν μοναχὸν Αὐγουστῖνον σταλέντα εἰς Βρεταννίαν ὑπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου Α΄ τοῦ Διαλόγου τὸ 597. Οὗτος βοηθούμενος εἰς τὸ ἔργον του ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ Κέντ (Kent) Ethelbert, εἰς ὅ τὸ πρῶτον ἔδρασεν, ἀπέβη ὁ ἀπόστολος τῆς Ἀγγλίας καὶ οὐσιαστικῶς ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐκεῖσε Ἐκκλησίας καὶ ὁ πρῶτος ἀρχιεπίσκοπος ταύτης.

Ἀπὸ τῆς νορμανδικῆς ἤδη κατακτήσεως οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας ἐπεδίωξαν τὴν ἀποτροπὴν τῆς ρωμαϊκῆς ἐπιρροῆς ἐπὶ τῆς χώρας των (Γουλιέλμος ὁ Κατακτητὴς 1027-1087). Ἡ σύγκρουσις ἔφθασεν εἰς τὸ κορύφωμά της ἐπὶ Ἑρρίκου Β΄ καὶ ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας Θωμᾶ Becket, τοῦ τελευταίου φονευθέντος εἰς τὸν καθεδρικὸν αὐτοῦ ναὸν τὸ 1170. Κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἡ ρωμαϊκὴ ἐπιρροὴ ηὐξήθη, τὸ δὲ πρῶτον ἐν Εὐρώπῃ σύνταγμα, ἡ Magna Charta (1215), ὑπῆρξε προϊόν, ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων, τῆς διαμάχης μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Ἀκτήμονος. Ἀνεξαρτήτως τῶν ἐρίδων τούτων ἡ Ἐκκλησία ἀνέπτυξεν ἀξιοσημείωτον δραστηριότητα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ μετὰ ταῦτα (ΙΑ΄- ΙΕ΄ αἰών), ἰδίᾳ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς παιδείας. Μεγάλα πανεπιστήμια καὶ κολλέγια, ὡς τῆς Ὀξφόρδης, Cambridge, Eton, Canterbury, Winchester κ.ἄ., προῆλθον ἐκ τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Μεταρρύθμισις ἐν Ἀγγλίᾳ, προετοιμασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Wyclif (ΙΔ΄ αἰών), ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ Ἑρρίκου Η΄ (1529), ὅστις κατ᾽ ἀρχὴν δὲν ἐπεθύμει τὸν ἀποχωρισμὸν ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς θελήσεώς του ἐπὶ τοῦ πάπα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ἀπόρριψις τῆς παπικῆς ἀρχῆς καὶ ἡ διακοπὴ τῶν σχέσεων μετὰ τῆς Ρώμης ἐγένετο διὰ κοινοβουλευτικῆς ἀποφάσεως προκληθείσης ὑπὸ τοῦ Ἑρρίκου. Ἀρχιεπίσκοπος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἦτο ὁ Cranmer, συγγραφεὺς τοῦ Book of Common Prayer (1549), καεὶς ἐπὶ τῆς πυρᾶς ἐπὶ τῆς διαδόχου τοῦ Ἑρρίκου Μαρίας τῆς Καθολικῆς. Τελικῶς ἡ Ἐλισάβετ (1558-1603) ἐπέβαλε τὴν Μεταρρύθμισιν, δημιουργηθείσης οὕτω τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας. Ἀρχιεπίσκοπος Καντουαρίας καὶ τοῦ ἀγγλικανισμοῦ ἐχειροτονήθη ὁ Ματθαῖος Parker, τὰ δὲ 39 ἄρθρα μετὰ τοῦ ἀναθεωρηθέντος (1552) κειμένου τοῦ Book of Common Prayer ἀπετέλεσαν τὰς βάσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας.

Ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἐπίσημος ἐν Ἀγγλίᾳ Ἐκκλησία, ὁ δὲ βασιλεὺς ἡ πρώτη αὐτῆς ἀρχὴ καὶ ὁ «προστάτης τῆς πίστεως» (Defender of Faith). Ἡ Ἐκκλησία συνδέεται περαιτέρω μὲ τὸ κράτος διὰ τῆς Βουλῆς τῶν Λόρδων, ἧς μόνιμα μέλη ἀποτελοῦν οἱ ἀρχιεπίσκοποι Καντουαρίας καὶ Ὑόρκης μετὰ εἰκοσιτεσσάρων ἄλλων ἐπισκόπων. Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἐλευθέρα νὰ μεταβάλῃ τὸ τελετουργικόν της ὡς διατυποῦται εἰς τὸ Book of Common Prayer χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Κοινοβουλίου καὶ τοὺς Κανόνας αὐτῆς ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ βασιλέως ἐν Συμβουλίῳ, αἱ δὲ ἀποφάσεις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Συνελεύσεως (Church Assembly) δὲν εἶναι ἔγκυροι ἄνευ κοινοβουλευτικῆς ἐπικυρώσεώς των.

Τὸ νομικὸν καὶ κεντρικὸν διοικητικὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ «Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας», τὸ πρῶτον καθιερωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Στέμματος τὸ 1919. Αὕτη συνερχομένη τρὶς τοῦ ἔτους ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ διοικητικοῦ συστήματος τῆς Ἐκκλησίας, διακλαδουμένη εἰς ἐπιτροπὰς καὶ συμβούλια ἁρμόδια διὰ τὰς ποικίλας δραστηριότητας αὐτῆς τόσον ἐν Ἀγγλίᾳ ὅσον καὶ ὁπουδήποτε τῆς ἀγγλικανικῆς κοινωνίας, εἶναι δὲ σήμερον ὑπεύθυνος διὰ 8.000 σχολεῖα πάντων τῶν τύπων, συντηρεῖ 26 παιδαγωγικὰς ἀκαδημίας καὶ 26 θεολογικὰ κολλέγια, δὲν δύναται ὅμως νὰ κάμνῃ δηλώσεις ἐπὶ δογματικῶν ζητημάτων. Ἡ Ἐκκλησία στηρίζεται εἰς ἰδίους πόρους χωρὶς νὰ λαμβάνῃ κρατικὴν ἐπιχορήγησιν.

Ἡ καθαυτὸ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία συνίσταται ἐκ δύο ἀρχιεπισκοπῶν, τῆς Καντουαρίας καὶ τῆς Ὑόρκης, ὑπὸ τὰς ὁποίας τελοῦν αἱ ἐπισκοπαί της. Αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὸ ἀγγλικανικὸν σχῆμα κοινωνίας εἶναι αὐτόνομοι καὶ οὐκ ὀλίγον διαφέρουσαι αἱ πλείονες τούτων πρὸς τὴν τῆς Ἀγγλίας δογματικῶς καὶ διοικητικῶς. Εἶναι πάντως ἔκγονά της καὶ διατηροῦν ὀργανικὸν δεσμὸν μετ' αὐτῆς. Τὰ μέλη τῶν ὑπαγομένων εἰς τὸ σχῆμα τοῦτο ἐκκλησιῶν ἀνέρχονται σήμερον εἰς 40 ἑκατομμύρια, εἶναι δὲ αὗται αἱ ἑξῆς : 1) Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας (2 ἐπαρχίαι, 43 ἐπισκοπαί), 2) Ἐκκλησία τῆς Ἰρλανδίας (2 ἐπαρχίαι, 14 ἐπισκοπαί), 3) Ἐπισκοπικὴ Ἐκκλησία τῆς Σκωτίας (7 ἐπισκοπαί), 4) Ἐκκλησία τῆς Οὐαλλίας (6 ἐπισκοπαί), 5) Προτεσταντικὴ Ἐπισκοπελιανὴ Ἐκκλησία τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς (102 ἐπισκοπαί), 6) Ἐκκλησία τῆς Ἰνδίας, τοῦ Πακιστάν, τῆς Μπούρμας καὶ τῆς Κεϋλάνης (16 ἐπισκοπαί), 7) Ἐκκλησία τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς (14 ἐπισκοπαί), 8) Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία τοῦ Καναδᾶ (4 ἐπαρχίαι, 28 ἐπισκοπαί), 9) Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας ἐν Αὐστραλίᾳ καὶ Τασμανίᾳ (4 ἐπαρχίαι, 25 ἐπισκοπαί), 10) Ἐκκλησία τῆς Νέας Ζηλανδίας (9 ἐπισκοπαί), 11) Ἐκκλησία τῆς Δυτικῆς Ἰνδίας (8 ἐπισκοπαί), 12) Ἰαπωνικὴ Ἐκκλησία (10 ἐπισκοπαί), 13) Σινικὴ Ἐκκλησία (15 ἐπισκοπαί), 14) Ἐκκλησία τῆς Δυτικῆς Ἀφρικῆς (9 ἐπισκοπαί), 15) Ἐκκλησία τῆς Κεντρώας Ἀφρικῆς (4 ἐπισκοπαί), 16) Ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς (5 ἐπισκοπαί), 17) Αἱ ἐπὶ μέρους ἐπισκοπαὶ τοῦ Γιβραλτάρ, τῆς Κορέας, τῶν Μπόρνεο, τῆς Σιγγαπούρης, τῆς Βορείου Ἀφρικῆς, τῆς Κεντρώας Ταγκανίκας, τῶν Μασάϊ, τῆς Μομπάζας, τῆς Νοτιοδυτικῆς Ταγκανίκας, τῆς Οὐγκάντας, τοῦ Ἄνω Νείλου, τῆς Ζανζιβάρης, τῆς Μαδαγασκάρης, τῆς Μαυριτανίας, τῶν Βερμουδῶν, τῆς Ἀργεντινῆς, ὡς καὶ τῆς Νοτιοανατολικῆς Ἀμερικῆς μετὰ τῶν νήσων Φάλκλαντ (Βλ. Weltkirchen Lexikon, Stuttgart 1960, 52 - 53).

Ὁ Ἀγγλικανισμός, ὅστις ἀπεκρυσταλλώθη εἰς τὰς κυρίας ἐσωτερικὰς καὶ ἐπιφανειακάς του γραμμὰς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς βασιλίσσης Ἐλισάβετ Α', εἶναι μία ἀπὸ τὰς πλέον συντηρητικὰς γενικῶς παραφυάδας τῆς Μεταρρυθμίσεως, διακρινόμενος ὅμως ἐν ταυτῷ διὰ πολλὴν εὐλυγισίαν εἰς τὴν δογματικήν, διοικητικὴν καὶ λειτουργικήν του δομήν. Οἱ περιεχόμενοι εἰς τὸ Βιβλίον τῆς Κοινῆς Προσευχῆς καὶ τὰ 39 Ἄρθρα τύποι τυγχάνουν λίαν ἐλευθερίας ἑρμηνείας καὶ ἐφαρμογῆς, τοῦτο δὲ ἐδημιούργησε τρεῖς κυρίας ἀποχρώσεις, τὴν Ὑψηλὴν Ἐκκλησίαν (High Church), τὴν Χθαμαλὴν Ἐκκλησίαν (Low Church) καὶ τὴν Νεωτερίζουσαν ἢ Εὐρεῖαν Ἐκκλησίαν (Broad Church). Ἡ πρώτη ἀποτελεῖ ἓν πρόδρομον εἶδος τοῦ παλαιοκαθολικισμοῦ. Ἡ δευτέρα, ἐλαφρῶς καλβινίζουσα, ἀποδίδει σημασίαν εἰς τὸ κήρυγμα καὶ τὴν ἠθικὴν πρᾶξιν. Ἡ τελευταία εἶναι ὀρθολογιστικῶν τάσεων. Πέραν αὐτῶν τῶν τριῶν ἀποχρώσεων ὑφίσταται ἀπειρία ἄλλων κατὰ τόπους, κοινότητας καὶ ἄτομα. Δύναται πάντως νὰ λεχθῇ, ὅτι ὁ Ἀγγλικανισμός, εἰς τὸ σύνολόν του, ὑπῆρξε καὶ εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ διστακτικώτερα τμήματα τῆς Μεταρρυθμίσεως ὡς πρὸς τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας, ἡνωμένης Ἐκκλησίας καὶ δὲν ἀπέχει οὐσιωδῶς πολὺ ἀπὸ τὸν Ρωμαιοκαθολικισμὸν καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἡ πρὸς τὴν δευτέραν δὲ στάσις του κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἔχει προσλάβει ἔκδηλον τὸν χαρακτῆρα τῆς νοσταλγίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. W. R. Stefhens - W. Hunt, History of the English Church, 9 τόμοι, London 1899 - 1910. S. L. Ollard, A Dictionary of English Church History, London 1912. H. A. Wilson, The Anglican Communion, London 1929. C. Garbett, Church and State in England, London 1950. Τοῦ αὐτοῦ, The Church of England, London 1954. F. H. Littell und H. H. Walz, Weltkirchen Lexicon, Stuttgart 1960.

Ο πρ. ΗΛΕΙΑΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἀγγλικανισμὸς καὶ Ὀρθοδοξία. 1. Ἀπὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Αἱ ἐπαφαὶ Ὀρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν καλύπτουν τὸ μεγαλύτερον μέρος εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν σχέσεων τῶν Ὀρθοδόξων μετὰ τῶν Ἑτεροδόξων. Αὗται, αὐστηρῶς εἰπεῖν, ἄρχονται μετὰ τὴν Μεταρρύθμισιν. Χαρακτηρίζονται διὰ τὴν ποικιλίαν, τὴν πολυμέρειαν καὶ τὴν σταθερὰν αὐτῶν πρόοδον. Τοὺς πρώτους αἰῶνας δὲν ὑφίστανται σχέσεις γεωγραφικῆς γειτονίας καὶ πολιτικῆς ἐξαρτήσεως. Αὗται εἶναι κυρίως φιλικαί, ἐπιστημονικαὶ καὶ ἀκαδημαϊκαί. Ἐπισκιάζονται ἐπ' ὀλίγον, τέλη τοῦ ΙΗ'—ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, διὰ τοῦ ἐπιτελουμένου προσηλυτισμοῦ, ὅστις ὅμως παύει ἀργότερον νὰ ἐπιτελῆται.

Τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἀρχίζει ἡ ἀνταλλαγὴ γραμμάτων τῶν Ἀρχιεπισκόπων Καντουαρίας μετὰ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ἱεραρχῶν. Περιφανὴς εἶναι ἡ ἀλληλογραφία Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἄββοττ καὶ ἄλλων ἐν Ἀγγλίᾳ παραγόντων. Τὸ ἔργον τῆς ἀλληλογνωριμίας ἐπιτελεῖται διὰ τῆς ἐλεύσεως εἰς Ἀγγλίαν Μητροφάνους τοῦ Κριτοπούλου, τῆς ἐν Ὀξφόρδῃ λειτουργίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου (1699 - 1705), τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγγλικῆς Πρεσβείας καὶ τῶν ἄλλων διπλωματικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἀντιπροσωπειῶν καὶ τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἱερέων καὶ ταξιδιωτῶν, γνωστότεροι τῶν ὁποίων ὑπῆρξαν οἱ Ἰ. Μπασάϊρ, Π. Ρυκὼ καὶ Ἰ. Κόβελ.

Αἱ ἐπαφαὶ τῶν Ἀνωμότων μετὰ τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Μ. Πέτρου συνιστοῦν τὸ σημαντικώτερον κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα γεγονός. Ἐκ τῆς συναφθείσης ἀλληλογραφίας (1716 - 1724) κατεφάνη ἀρκετὸς βαθμὸς δογματικῆς συμφωνίας μεταξὺ τῶν δύο μερῶν. Οἱ Ἀνώμοτοι ἐπλησίασαν κατὰ πολὺ τὰς ὀρθοδόξους διδασκαλίας. Οἱ Ὀρθόδοξοι, ἀποδεχθέντες βαθμόν τινα ἐλευθερίας εἰς τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν, ἐπέμειναν ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς ἑνώσεως ὡς ἐπιστροφῆς καὶ ἀποδοχῆς τῆς πίστεως τῆς ἀρχαίας ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Διὰ τῆς καταπαύσεως τοῦ προσηλυτισμοῦ, κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, τὸ ἔργον τῆς προσεγγίσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀναζωογονεῖται. Ἡ Κίνησις τῆς Ὀξφόρδης (1833 - 1845) ἐπέδρασεν εὐνοϊκῶς ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας πρὸς σύναψιν σχέσεων μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων. Σημασίαν κέκτηνται ὡσαύτως ἡ διαμόρφωσις ἀγγλικανικῶν κοινοτήτων ἐντὸς τοῦ κλίματος τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἵδρυσις τῶν ἀγγλικανικῶν ἐπισκοπῶν ἐν Ἱεροσολύμοις (1841) καὶ τοῦ Γιβραλτὰρ (1842) καὶ εἰδικῶν μονίμων ἀγγλικανικῶν Ἐπιτροπῶν ἐπὶ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, τόσον ἐν Ἀγγλίᾳ ὅσον καὶ ἐν Ἀμερικῇ (1862 κ. ἑξ.), ὧν συνεχιστὴς σήμερον θεωρεῖται ὁ Σύνδεσμος τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀγγλικανικῆς καὶ Ἀνατολικῆς (1914).

Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ΣΤ' προέκυψεν ἡ ἀπόφασις τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ὅπως Ἀγγλικανοί, ἀποθνήσκοντες ἐν τῇ Ἀνατολῇ, κηδεύωνται διὰ μιᾶς εἰδικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας ὑπὸ ἱερέων Ὀρθοδόξων (1869), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θεωρεῖται τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν μυστηριακὴν ἐπικοινωνίαν. Τὸ ἑπόμενον ἔτος (1870), κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Λυκούργου εἰς Ἀγγλίαν, εἰς μίαν διμερῆ θεολογικὴν συνάντησιν, κατεβλήθη προσπάθεια διὰ τὴν ἀνεύρεσιν καὶ κατάταξιν τῶν ὑφισταμένων διαφορῶν.

Εἰς τὰ συνέδρια τῆς Βόννης (1874, 1875) ἐπετεύχθη βαθμός τις θεολογικῆς συμφωνίας ἐπὶ τῆς Ἰ. Παραδόσεως, τῆς ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκης «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ», τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐξιλαστηρίου θυσίας ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ, κ. ἄ. Καὶ εἰς τὰ συνέδρια τοῦ Λάμπεθ (ἀπὸ τοῦ Γ', 1888 κ. ἑξ.) καταδεικνύεται ἰδιαιτέρα φροντὶς διὰ τὴν προαγωγὴν τῶν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν σχέσεων.

Τὸ ἔτος 1899, ὁ Καντουαρίας Φρ. Τέμπελ καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κωνσταντῖνος Ε' ἤρχιζον μίαν τακτικὴν ἀλληλογραφίαν, συνεχιζομένην καὶ διευρυνθεῖσαν ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ. Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ὁρισθεῖσαν εἰδικὴν Ἐπιτροπὴν (1899), ὁ Σαλισβουρίας Ἰωάννης ἀπέστειλε τὴν Ἔκθεσιν αὐτοῦ, ἥτις ἔφερεν ἡμιεπίσημον χαρακτῆρα.

Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ρωσίας θὰ πρέπει νὰ γίνῃ μνεία τοῦ μητροπολίτου Φιλαρέτου (1782 - 1867) καὶ τοῦ Κομιάκωφ (1804 - 1806), καθὼς καὶ τῶν θεολόγων Β. Σοκολώφ καὶ Ἀ. Μπουλγάκωφ, οἵτινες πρῶτοι ἠσχολήθησαν μὲ τὸ θέμα τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν Χειροτονιῶν.

Κατὰ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης, εἶναι ὀρθὸν νὰ σημειωθοῦν, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, ἡ ἀνταλλαγὴ ἐπισκέψεων, ἡ μετανάστευσις Ὀρθοδόξων πιστῶν εἰς τὴν Δύσιν καὶ ὁ πολιτικὸς παράγων.

2. Ὁ Κ΄ Αἰών. α΄) 1901 - 1914. Ἀρχὰς τοῦ Κ΄ αἰῶνος, ἔντονος διαφαίνεται ὁ πόθος τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας πρὸς πραγμάτωσιν τῆς μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων μυστηριακῆς ἐπικοινωνίας. Πολλοὶ Ὀρθόδοξοι προσέρχονται, ἕνεκα λόγων ἀνάγκης, εἰς τὰ μυστήρια τῶν Ἀγγλικανῶν, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ, ὅτι αἱ πράξεις αὐται ἐπισήμως ἀνεγνωρίζοντο ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Καντουαρίας δρ. Μιχαὴλ Ράμσεϋ μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου εἰς Ἀθήνας (Μάϊος 1962).

Ἐπὶ τῆς πατριαρχίας Ἰωακεὶμ Γ΄ (τὸ β΄. 1901 - 1912) διεξήχθη ἡ ἐπίσημος ἀλληλογραφία (1902 - 1904) μετὰ τῶν Ἀδελφῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, εἰς ἣν ἐθίγετο καὶ τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων Ὀρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν, τὸ 1907 διωρίσθη ἀντιπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου παρὰ τῷ Ἀρχιεπισκόπῳ Καντουαρίας καὶ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰσήρχετο εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης ὁ πρῶτος Ἀγγλικανὸς σπουδαστής.

Ὁ Χρ. Ἀνδροῦτσος γράφει τὸ 1903 τὴν γνωστὴν αὐτοῦ μελέτην περὶ τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν Χειροτονιῶν, ἡ δὲ συζήτησις τοῦ ζητήματος τούτου συνεχίζεται μέχρι τῆς σήμερον ἑκατέρωθεν, ἐξακολουθεῖ ὅμως νὰ ἐπικρατῇ βαθμὸς ἀγνοίας.

β΄) 1914 - 1930. Ὁ Παγκόσμιος Πόλεμος (1914 - 1918) διανοίγει μίαν νέαν περίοδον εἰς τὰς σχέσεις Ὀρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν, ἕνεκα τοῦ πνεύματος τῆς ἀγάπης καὶ συναντιλήψεως τῶν Ἀγγλικανῶν πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους, τῆς ἐμφανίσεως μεγάλων προσωπικοτήτων, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐπαφῶν καὶ τοῦ ἀμοιβαίου διαφέροντος.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ἠσχολήθη διὰ τελευταίαν φορὰν μὲ τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Ἀγγλικανικὴν τὸ 1917 - 1918. Ἔκτοτε, ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν, οἱ Ὀρθόδοξοι Ρῶσοι τῆς Διασπορᾶς, τὸ Ἰνστιτοῦτον τοῦ Ἁγίου Σεργίου (1925) καὶ ἡ Ἕνωσις τῶν Ἁγίων Ἀλβανοῦ καὶ Σεργίου (1928) ἐνδιαφέρονται διὰ τὸ θέμα τοῦτο.

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν θεολογικῶν ἐπαφῶν, ἐξαιρετικὴν θέσιν κατέχουν αἱ ἀνεπίσημοι θεολογικαὶ συζητήσεις τῆς ὑπὸ τὸν Μελέτιον Μεταξάκην Ἐπιτροπῆς ἐν Ἀμερικῇ καὶ Ἀγγλίᾳ, καθ' ἃς οἱ Ἀγγλικανοὶ ἔδειξαν κατανόησιν ἐπὶ τῆς παραδοχῆς τῆς ἱερωσύνης ὡς μυστηρίου, τῆς σχετικῆς ἀξίας τῶν ΛΘ΄ Ἄρθρων καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ οἱ Ὀρθόδοξοι ἀπεδέχθησαν τὸ κῦρος τοῦ Ἀγγλικανικοῦ Βαπτίσματος.

Διὰ τῆς ἐλεύσεως, τὸ 1919, μιᾶς ἀντιπροσωπείας τῶν Ἐπισκοπιανῶν εἰς τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας, μὲ σκοπὸν τὴν πρόσκλησιν αὐτῶν εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν, ἤρχιζε μία θαυμαστὴ συνεργασία Ὀρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν ἐντὸς τῆς Κινήσεως ταύτης.

Τὸ 1920, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀπέστειλε τὴν γνωστὴν Ἐγκύκλιον αὐτοῦ καὶ διὰ πρώτην φορὰν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐπίσημον ἀντιπροσωπείαν εἰς τὸ ΣΤ΄ ἐν Λάμπεθ συνέδριον, ἥτις καὶ προῆλθεν εἰς θεολογικὰς μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν συζητήσεις.

Τὸ 1921 ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας οἱ «Ὅροι Μυστηριακῆς Ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας... καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας», 13 τὸν ἀριθμόν, οἵτινες ἀνέλυον τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀγγλικανῶν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους.

Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἐπὶ Μελετίου Δ΄ (1922), προέβη εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν Χειροτονιῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔπραξαν τὸ 1923 καὶ αἱ Ἐκκλησίαι Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Θυατείρων μὲ ἕδραν τὸ Λονδῖνον.

Ἀξιοσημείωτοι ὑπῆρξαν ἡ συμμετοχὴ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν δι' ἀντιπροσωπειῶν αὐτῶν εἰς τὸν ἑορτασμὸν τῆς 1600ῆς ἐπετείου ἀπὸ τῆς Α΄ ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325-1925) ἐν Λονδίνῳ καὶ ἡ ἔλευσις τοῦ Καντουαρίας Κ. Γκόρντον Λὰγκ τὸ 1929 εἰς Ἀθήνας.

γ΄) 1930 μέχρι σήμερον. Αἱ ἀπὸ τοῦ 1930 καὶ ἑξῆς σχέσεις φέρουν τὴν σφραγῖδα τῶν Ὀρθοδοξοαγγλικανικῶν θεολογικῶν συζητήσεων τῶν ἐτῶν 1930 καὶ 1931 καὶ συνεχίζουν τὸ ἔργον ἐκείνων. Τὸ θέμα τῶν σχέσεων μελετᾶται μετὰ περισσοτέρας κατανοήσεως. Ἡ φωνὴ τῆς Ρωσικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἠκούσθη ἐκ νέου ἀπὸ τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου καὶ ἑξῆς (1939-1945). Τὸ δὲ ζήτημα τῶν Ἀγγλικανικῶν Χειροτονιῶν δὲν ἐλύθη εἰσέτι ὁριστικῶς ὑφ' ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Αἱ ἐπαφαὶ φέρουν τὸν φιλικὸν καὶ ἀδελφικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα.

Εἰς τὸ Ζ΄ συνέδριον τοῦ Λάμπεθ (1930) παρέστη ἀντιπροσωπεία ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἥτις καὶ προέβη εἰς σοβαρὰς θεολογικὰς συζητήσεις, καθ' ἃς οἱ Ἀγγλικανοὶ ἐδήλωσαν, ὅτι ὑπὸ μίαν εἰδικὴν ἔννοιαν ἡ χειροτονία θεωρεῖται μυστήριον, ἐξέφρασαν τὴν πίστιν αὐτῶν εἰς τὴν ἀποστολικὴν διαδοχὴν καὶ τὴν ἱλαστήριον περὶ Εὐχαριστίας θυσίαν καὶ ἀπεφασίσθη ὁ καθορισμὸς μιᾶς Μικτῆς Δογματικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὰ περαιτέρω. Αὐτὴ συνῆλθεν ἐν Λονδίνῳ τὸ ἔτος 1931. Κυρία διαφορὰ ἀνεφάνη εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μυστηρίων. Πάντως, ἡ ἐπιτευχθεῖσα εἰς τὰ δύο ταῦτα συνέδρια προσέγγισις ὑπῆρξεν ἀξιοθαύμαστος. Ἡ Ἐκκλησία Ἀλεξανδρείας ἀνεγνώρισε τὸ κῦρος τῶν Ἀγγλικανικῶν Χειροτονιῶν τὸ 1930.

Συνέχειαν τῶν ἐπαφῶν τούτων καὶ ἔν τισι πρόοδον ἀποτελεῖ ἡ συνδιάσκεψις τῆς Ὀρθοδόξου Ρουμανικῆς μετὰ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐπιτροπῆς ἐν Βουκουρεστίῳ, (1935), ἔνθα ἐπετεύχθη πρόοδός τις ἀπὸ ἀγγλικανικῆς πλευρᾶς εἰς τὸ ζήτημα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μυστηρίων καὶ μετὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία Ρουμανίας ἀνεγνώρισε τὸ κῦρος τῶν Ἀγγλικανικῶν Χειροτονιῶν (1936).

Τὸ ἔτος 1939, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Καντουαρίας Κ. Γκόρντον Λὰγκ ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἡ δὲ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, μελετήσασα τὸ θέμα τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν Χειροτονιῶν, δὲν προέβη εἰς τὴν ἀναγνώρισιν αὐτῶν.

Διαρκοῦντος τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ἡ Ρωσικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἤρχιζε τὴν ἀλληλογραφίαν καὶ ἀνταλλαγὴν ἐπισκέψεων μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας. Τὸ 1948, ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Μόσχας, παρόντων καὶ ἐκπροσώπων τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ρουμανίας, ἐλήφθη μία ἀρνητικὴ ἀπόφασις ἐπὶ τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν Χειροτονιῶν. Διὰ τῆς θεολογικῆς διασκέψεως τῆς Μόσχας (1956) τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ἐκκλησιῶν

Ρωσικῆς Ὀρθοδόξου καὶ τῆς Ἀγγλίας, αἱ σχέσεις τῆς Ρωσικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔφθασαν ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἐπιπέδου, εἰς ὃ εἶχον φθάσει αἱ σχέσεις τῶν ἄλλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς τοὺς Ἀγγλικανοὺς κατὰ τὸ παρελθόν.

Αἱ δύο Ἐκκλησίαι αἰσθάνονται ἡ μία πλησίον τῆς ἄλλης ἕνεκα κοινῶν τινων γνωρισμάτων, ὡς εἶναι ὁ ἐπισκοπικὸς βαθμός, τὸ αὐτὸ περίπου διοικητικὸν σύστημα, ἡ αὐτὴ διάθεσις ἔναντι τῆς Ρώμης, ὁ παγκόσμιος χαρακτὴρ αὐτῶν καὶ ὁ ψυχολογικὸς παράγων. Ὁ πόθος πρὸς ἕνωσιν καὶ εἰς τὰς δύο Ἐκκλησίας παραμένει θερμότατος. Διὰ τοὺς Ὀρθοδόξους, ἀρνητικὴν ἐπίδρασιν κέκτηται ἡ εὐρεῖα ἐκκλησιολογία τῶν Ἀγγλικανῶν, διὰ δὲ τοὺς Ἀγγλικανοὺς ἡ ἔλλειψις ἐνίοτε κοινῆς τακτικῆς τῶν Ὀρθοδόξων ἔναντι αὐτῶν. Ὅρος ἀπαραίτητος διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ ἔργου τῆς ἑνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν προβάλλει ἡ ἔκδοσις καὶ ἀπὸ τῶν δύο πλευρῶν συντόμου καὶ αὐθεντικῆς ἐκθέσεως τῆς πίστεως ἑκάστης Ἐκκλησίας, ὡς καὶ ἡ σύγκλησις καὶ ἄλλων ἑνωτικῶν συνεδρίων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ἀνδρούτσου Χρ., Τὸ κῦρος τῶν Ἀγγλικανικῶν Χειροτονιῶν ἐξ ἐπόψεως Ὀρθοδόξου, Κωνσταντινούπολις 1903. Κομνηνοῦ Π., Συμβολαὶ εἰς τὰς προσπαθείας πρὸς ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, τεῦχος Α΄, Αἱ Ἀγγλικανικαὶ Χειροτονίαι, ΚΠ, 1921 (Κωνσταντινούπολις). Παπαδοπούλου Χρυσ., Τὸ ζήτημα περὶ τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν Χειροτονιῶν, Ἱεροσόλυμα, 1925. Μπρατσιώτου Παν., Ὀρθόδοξοι καὶ Ἀγγλικανοί, 1918-1931, Σκέψεις τινὲς περὶ τῆς νεωτάτης φάσεως τῶν σχέσεων αὐτῶν, Ἀθῆναι 1931. Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ Ἀγγλικανικαὶ Χειροτονίαι ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, Ἀθῆναι 1939. Δυοβουνιώτου Κων., Περὶ τῆς ἑνώσεως τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου καὶ τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν Χειροτονιῶν, Ἀθῆναι 1932. Γερμανοῦ Θυατείρων, Τὸ ζήτημα τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν Ὀρθοδόξου καὶ Ἀγγλικανικῆς, Ἐκκλησία ΙΑ΄ (1933), σ. 165-6, 170-2, 179-180, 188-9, 195-7, 202-4, 210-1, 218-220, 223-4. Τοῦ αὐτοῦ, Προσέγγισις Ἀγγλικανῶν καὶ Ὀρθοδόξων, Ὀρθοδοξία θ΄ (1934) 298-303, 328-334. Ροσμαρῆ Ἀνθίμου, Σχέσεις Ὀρθοδόξου καὶ Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ἐν Λάμπεθ Συνέδριον τοῦ 1930, Ἀλεξάνδρεια, 1933. Καρμίρη Ἰωάννου, Ὀρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, Α΄, Ἀθῆναι 1937. Τοῦ αὐτοῦ, Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, 2 τόμοι, Ἀθῆναι 1952 - 3, Α΄, β΄ ἔκδ., Ἀθῆναι 1960. Μπαλάνου Δημ., Περὶ τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν Χειροτονιῶν, Ἀθῆναι 1939. Ἀλιβιζάτου Ἀμ., Τὸ κῦρος τῆς Ἱερωσύνης τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1940. Τρεμπέλα Παν. Ἡ Ἱστορία τῆς Μεταρρυθμίσεως ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ, Θεσσαλονίκη, 1956. Κοτσώνη Ἱερωνύμου, Περὶ τοῦ κύρους τῆς Ἱερωσύνης τῶν Ἀγγλικανῶν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἀθῆναι 1958. Σταυρίδου Βασ., Ὀρθοδοξία καὶ Ἀγγλικανισμ ς κατὰ τὸν Κ΄ αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1960. Τοῦ αὐτοῦ, Ὀρθοδοξ α καὶ Ἀγγλικανισμός, Θεολογία ΛΒ΄ (1961), 175 κ. ἑξ. Douglas J. A., The Relations of the Anglican Churches with the Eastern Orthodox..., London, Faith Press, 1921. Herbingny M., d', L'Anglicanisme et l' Orthodoxie Greco-slave, Paris 1922. Germanos of Thyateira, Die Bezichungen der orthodoxen Kirche zu den anderen Kirchen, in Ekklesia éd. by, Fr. Siegmund-Schultze, X, 1939, 114 - 160. Hardy E. R., Jr., éd. Orthodox Statements on Anglican Orders, New York: Morehouse-Gorham Co., 1946. Monks J., Relations between Anglicans and Orthodox, Their theological development, Theological Studies 7 (1946), 410 - 452. Ramsey M., The Church of England and the Eastern Orthodox Church, Why their unity is important, London, SPCK, 1946. Bell, G. K. A., Christian Unity: The Anglican Position, London, Hodder and Stoughton Limited, 1948. Florovsky G., The Orthodox Churches and the Ecumenical Movement prior to 1910, in R. Rouse and St. Ch. Neill, éds., A History of the Ecumenical, Movement, σ. 171-215. Τοῦ αὐτοῦ, Orthodox Ecumenism in the Nineteenth Century, St. Vladimir's Seminary Quarterly 4 (1956), 2 - 53. Rouse R. and Neill St. Ch. éds., A History of the Ecumenical Movement, 1517 - 1948, London, SPCK, 1954. Zernov N., The Eastern Churches and the Ecumenical Movement in the Twentieth Century, in R. Rouse and St. Ch. Neill, éds., A History of the Ecumenical Movement, σ. 645 - 674. Hodges H. A., Anglicanism and Orthodoxy, A Study in Dialectical Churchmanship, London, SCM Press LTD., 1955. Lialine Clement. O.S.B., Anglicanisme et Orthodoxie, Istina 3 (1956) 32 - 98. Waddams H. M., ed., Anglo-Russian Theological Conference, Moscow, July 1956, London, The Faith Press LTD., 1958. Joannidis Vas., Die Beziehungen der Orthodoxen Ostkirche zu den andersgläubingen Kirchen, in die Kirchen der Welt, Bd. I, Die Orthodoxe Kirche in Griechischer Sicht, éd. by P. Bratsiotis, Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk, 1959, 2, 117 - 143.

ΒΑΣ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Ἀγγλοκαθολικοί. Οὕτως ἀποκαλοῦνται τα μέλη τῆς ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα ἀκολουθοῦν ἐν πολλοῖς τὸ ρωμαϊκὸν λειτουργικὸν τυπικόν, ἰδίως εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν χρῆσιν λειτουργικῶν ἀντικειμένων καὶ σκευῶν. Ἡ ἀπόχρωσις αὕτη τοῦ ἀγγλικανισμοῦ εἶναι ἀπόρροια τῆς «κινήσεως τῆς Ὀξφόρδης» καὶ κέκτηται, πέραν τῶν τύπων, γενικώτερον καὶ οὐσιαστικώτερον νόημα, ἀποσκοποῦσα εἰς τὸν μυστηριακὸν καὶ μοναστικὸν ἐμπλουτισμὸν τοῦ ἀγγλικανισμοῦ. Τὸ φαινόμενον τοῦτο συνήντησεν ἱκανὴν ἀντίστασιν ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ δὲν περιωρίσθη. Δύναται τις δὲ νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐν πολλοῖς οἱ Ἀγγλοκαθολικοὶ διερμηνεύουν μίαν εὐρυτέραν νοσταλγίαν καὶ τάσιν ἐπανόδου εἰς τὸ δογματικὸν καὶ λειτουργικὸν καθεστώς, τὸ ὁποῖον ὑφίστατο πρὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἀσχέτως πρὸς τὸ ζήτημα ὑποταγῆς ἢ μὴ εἰς τὸν Πάπαν.

Ἄγγος (Ο΄). Ἀγγεῖον, δοχεῖον διαφόρων εἰδῶν.

Ι. Γ.

Ἄγδη. Ἡ ἀρχαία Ἀγάθη, ἀποικία τῶν Ἑλλήνων τῆς Μασσαλίας, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Hérault, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς μεσογειακῆς ἀκτῆς. Τὸ Εὐαγγέλιον ἐκηρύχθη ἐκεῖ περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ΄ αἰῶνος, φαίνεται δὲ ὅτι ἡ Ἐκκλησία της ἤρχισε νὰ ἀκμάζῃ ἀπὸ τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ Ε΄ αἰῶνος, ὅτε εἷς Σῦρος μοναχός, ὁ Σεβῆρος, ἵδρυσε μονὴν στεγάζουσαν 300 μοναστάς. Ὡς πρῶτος της ἐπίσκοπος μνημονεύεται ὁ ἅγιος Venustus, μαρτυρήσας ἄγνωστον πότε.

Εἰς τὴν πολιν αὐτὴν ἐπὶ ἐπισκόπου Σωφρονίου, συνῆλθε τὸ 506 σπουδαία σύνοδος τῶν ἐπισκόπων τῆς βησιγοτθικῆς Γαλατίας, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀρελάτης Καισαρίου καὶ τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἀρειανοῦ βασιλέως Ἀλαρίχου. Ταύτης γνήσιοι κανόνες σώζονται 47. Ἐξ αὐτῶν οἱ 1ος, 9ος, 10ος, 11ος καὶ 28ος θεσπίζουν τὴν ἀγαμίαν τοῦ κλήρου. Ἐκ τῶν ἄλλων ἀποφάσεων, ἀξιοσημείωτοι εἶναι ἡ ἄδεια βαπτίσεως Ἰουδαίων διατελεσάντων κατηχουμένων ἐπὶ 8 μῆνας, ἀντὶ ἐπὶ διετίαν ἢ τριετίαν, ὁ καθορισμὸς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τούτου μίαν ἑβδομάδα πρὸ τοῦ Πάσχα, ὁ καθορισμὸς τοῦ 25ου ἔτους τῆς ἡλικίας διὰ τὴν χειροτονίαν διακόνου, τοῦ 30οῦ διὰ τὴν τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ 50οῦ διὰ τὴν τοῦ ἐπισκόπου, ἡ ἀπαγόρευσις προσφυγῆς τῶν κληρικῶν εἰς πολιτικὰ δικαστήρια, ἡ ὑπαγωγὴ τῆς δι᾽ ἵδρυσιν μονῆς ἐγκρίσεως εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπισκόπου, ἡ λῆψις μέτρων κατὰ τῆς καταχρήσεως τῶν ἀφορισμῶν, ἡ ἀπαγόρευσις πωλήσεως ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων παρεκτὸς λόγου ἀνάγκης, ἡ ἐπιφόρτισις τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν προστασίαν τῶν ἀπελευθερουμένων δούλων κ.λ.π. Ἐξ ἄλλου, οἱ 12ος, 18ος καὶ 47ος κανόνες ἔχουν ὡς θέμα των ὡρισμένα καθήκοντα τῶν λαϊκῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἡ καθημερινὴ πλὴν τῶν Κυριακῶν νηστεία καθ᾽ ὅλας τὰς σχετικὰς πρὸς αὐτὴν περιόδους, ἡ κοινωνία τῶν ἀχράντων μυστηρίων τὰ Χριστούγεννα, τὸ Πάσχα καὶ τὴν Πεντηκοστὴν καὶ ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν κατὰ τὰς Κυριακάς.

Οἱ ἐπὶ πλέον 24 κανόνες, τοὺς ὁποίους περιλαμβάνουν νεώτερα χειρόγραφα, ἀνήκουν εἰς ἄλλας συνόδους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Mansi, VIII, σ. 319. L. Duchesne, Fastes épiscopaux de l' ancienne Gaule, I, 2α ἔκ., Paris 1907, σ. 317 - 8.

Ἄγδιστις. Φρυγικὴ θεότης ἑρμαφρόδιτος ἐκ τοῦ πεσόντος εἰς τὴν γῆν σπέρματος τοῦ Διός, ἐξ «ὀνειρώξεως» αὐτοῦ κατά τινα μῦθον τῆς πόλεως Πεσσινοῦντος (Παυσ. Ἑλλ. Περιήγ. VII, 17, 9 - 12), Κατὰ παραλλαγὴν τοῦ μύθου, ὁ Ζεὺς ἠθέλησε νὰ τιμήσῃ μὲ τὴν εὔνοιάν του τὴν θεὰν Κυβέλην, ἥτις ἐγεννήθη ἀπὸ μίαν πέτραν ὄρους τινὸς τῆς Φρυγίας. Αὕτη ὅμως τὸν ἀπέκρουσεν, ἐκ τῆς ἀποτυχούσης δὲ ταύτης ἀποπείρας τοῦ Διὸς ἐγεννήθη ὁ ἑρμαφρόδιτον, ὁ Ἄγδιστις. Ἡ Ἄγδιστις ὅμως εἶναι πιθανῶς ἡ Κυβέλη, ἤτοι ἡ μήτηρ τῶν θεῶν, ἥτις ἐπωνομάζετο καὶ Ἄγδιστις καὶ ἡ ὁποία ἑωρτάζετο ὀργιαστικῶς εἰς τὴν Φρυγίαν. Ἀναφέρεται δὲ ὅτι εἰς τὴν Ἄγδιστιν εἶχε κατασκευασθῇ καὶ ἱερὸν εἰς τὴν πόλιν Πεσσινοῦντα ὑπὸ τῶν «Ἀτταλικῶν» βασιλέων (Στράβ. Γεωγρ. XII, 5, 3, σ. C 467).

Β. Ι. Κ.

Ἄγε. (Κ. Διαθήκη). Προστακτικὴ ἐνεστῶτος τοῦ ρ. «ἄγω» καταντήσασα εἰς ἐπιφώνημα ; ἐμπρός ! ἐμπρὸς λοιπόν ! (Ἰακ. δ΄ 13, ε΄ 1).

Γ. Α. Γ.

Ἀγελαῖος. (Ο΄) (Β΄ Μακ. ιδ΄ 23). Ἐκ τοῦ «ἀγέλη». Ἄνθρωπος τοῦ ὄχλου, συρφετός, φύρδην - μίγδην.

Ι. Γ.

Ἀγέλαος. 1) Υἱὸς τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Ὀμφάλης, εἰς τὸν ὁποῖον, ὡς λέγεται, ἀνῆγε τὴν καταγωγήν του ὁ βασιλεὺς τῆς Λυδίας Κροῖσος (Ἀπολλόδ. Βιβλ. II, 7, 8).

2) Υἱὸς τοῦ Τημένου, ἀπογόνου τοῦ Ἡρακλέους, βασιλεὺς τοῦ Ἄργους (Ἀπολλοδ. Βιβλ. VII, 8, 5). Ἐπειδὴ ὁ πατήρ του προετίμησεν ἀντ' αὐτοῦ τὴν ἀδελφήν του Ὑρνηθὼ καὶ τὸν σύζυγόν της Δηιφόντην, ὠργίσθη κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἐφόνευσεν. Ἡ βασιλεία, ὅμως, παρὰ ταῦτα, περιῆλθεν εἰς τὸν Δηιφόντην.

Β. Ι. Κ.

Ἀγέλαστος. Ἐκεῖνος ποὺ δὲν γελᾶ ἢ δὲν γέλασε ποτέ του. Στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μυθολογία, ἡ θεὰ Δήμητρα, ὅταν ἔχασε τὴν κόρη της Περσεφόνη, κάθησε κι' ἔκλαιγε πάνω σ' ἕνα βράχο στὴν Ἐλευσῖνα, μένοντας ἐκεῖ πονεμένη καὶ ἀγέλαστη, ὥσπου νὰ τῆς ἀποδώση ὁ Πλούτων τὴν κόρη της. Ἀπὸ τότε, ὁ βράχος ἐκεῖνος ὠνομάσθηκε «Ἀγέλαστος Πέτρα» καὶ μὲ τὴν προσωνυμία αὐτὴ οἱ ἀρχαῖοι χαρακτήριζαν κάθε σκυθρωπὸ καὶ ἀγέλαστο ἄνθρωπο. Στὰ χριστιανικὰ χρόνια, ἀγέλαστος κατ' ἀρχὴν ὠνομάσθηκε ὁ Λάζαρος (ἀγέλαστος Λάζαρος) ἐπειδὴ ἡ δική του κάθοδος στὸν Ἄδη τὸν ἔκαμε νὰ τρομάξη καὶ νὰ χάση τὸ γέλιο του γιὰ ὅλη του τὴ ζωή. Ἡ περάδοσις ἀναφέρει πὼς ἡ μόνη περίπτωσις ποὺ ξαναγέλασε στὴ ζωή του (ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνάστασί του) ἦταν, ὅταν εἶδε κάποιον νὰ κλέβη μιὰ στάμνα· καὶ εἶπε: «Γιὰ δές· τὸ ἕνα χῶμα (ὁ ἄνθρωπος) κλέβει τὸ ἄλλο» (τὴ στάμνα). (Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι καὶ γιὰ τὴν ἀρχαία Δήμητρα ἀναφέρεται ὅτι μὲ τὴ χονδροειδῆ ἀστειότητα κάποιας Βαυβοῦς, μπόρεσε νὰ γελάση).

Δ. Σ. Λ.

Ἀγέλιος. Νοβατιανὸς ἐπίσκοπος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν (345-384). Λόγῳ τῆς προσηλώσεώς του εἰς τὸ «ὁμοούσιον», ἐδιώχθη δίς, ἐγκαταλείψας πρὸς καιρὸν τὴν ἕδραν του. Λιτὸς τὸν βίον, εὐθὺς τὴν συνείδησιν καὶ καρτερικώτατος εἰς τὰς δοκιμασίας, ἀπέκτησε μέγα κῦρος παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις, οἱ ὁποῖοι χάριν εἰς αὐτὸν ἀνεγνώρισαν τέλος τοὺς νοβατιανούς. Τὸν διεδέχθη ὁ Μαρκιανός, ὡσαύτως περιβόητος διὰ τὸν ἀκέραιον χαρακτῆρα του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστ. II, λη', IV, θ', V, κα' Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστ. VI, XIV.

Ἀγενεαλόγητος. (Κ. Διαθήκη). Ἄνευ γενεαλογικοῦ δένδρου, ὁ οὗ τὸ γενεαλογικὸν δένδρον, ἡ γενεά, οἱ πρόγονοι εἶναι ἄγνωστοι. Λέγεται περὶ τοῦ Μελχισεδέκ, ὅτι ἦτο «ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος» (Ἑβρ. ζ' 3).

Γ. Α. Γ.

Ἀγενής. (Κ. Διαθήκη). Ὁ μὴ εὐγενής, ὁ μὴ ἔχων τίτλους εὐγενείας, κατ' ἐπέκτασιν ὁ εὐτελής (Α' Κορ. α' 28).

Γ. Α. Γ.

Ἀγεννής. Ὁ ἐκ ταπεινῆς καταγωγῆς προερχόμενος καὶ ἔχων ποταπὸν καὶ εὐτελὲς φρόνημα. Ἡ ἐξάρτησις τῆς ἠθικῆς καταστάσεως ἑνὸς ἀτόμου ἐκ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ δύναται νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἀρνητικῶς καὶ θετικῶς. «Ἀγαθὸς κἀξ ἀγαθῶν καὶ κακὸς κἀκ κακῶν». Ὁ Φιλοκτήτης τοῦ Σοφοκλέους (στίχ. 384) μεταχειρίζεται τὴν φράσιν ταύτην κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως, ὑπαινισσόμενος τὸν μῦθον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Ὀδυσσεὺς ἦτο υἱὸς ὄχι τοῦ Λαέρτου, ἀλλὰ τοῦ Σισύφου (Πρβλ. Οἰδίπους, στίχ. 1397). Εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην» τοῦ Εὐριπίδου, μεταχειρίζεται παρομοίαν φράσιν ὁ Πηλεύς, ὅπως ταπεινώσῃ ἐνώπιον τῶν Ἀθηναίων τὸν Μενέλαον ὡς Σπαρτιάτην (στίχ. 190). Κατὰ τοὺς ἀρχαίους, καταγωγή, ἀνατροφὴ καὶ ἠθικὴ ποιότης ἀλληλεξηρτῶντο. Εἰς τοὺς «Βατράχους» τοῦ Ἀριστοφάνους (731), συναντῶμεν τὴν φράσιν «πονηρὸς κἀκ πονηρῶν». Ὁ δὲ ὅρος «γενναῖος» σημαίνει τὸ ἀντίθετον τοῦ «ἀγεννής». Ὁ Χριστιανισμός, θρησκεία ἀπολυτρώσεως καὶ ἠθικῆς τελειώσεως, δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν εὐτέλειαν τῆς καταγωγῆς.

Σ. Ν. Α.

Ἀγερμοί. Ἀρχαία καὶ διεθνὴς συνήθεια, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁμάδες ἑορταστῶν (νέων συνήθως) περιέρχονται τὰ σπίτια τῆς πόλεως ἢ τῶν χωριῶν, κατὰ τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς, καὶ συλλέγουν φαγώσιμα ἢ χρήματα, ψάλλοντας κάτι ἐπίκαιρο. Ἀντιπροσωπευτικὸ εἶδος του εἶναι σήμερα τὰ «κάλαντα» τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν ἄλλων ἡμερῶν, ἀλλὰ τὸ ἔθιμο παρουσιάζεται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα μὲ ποικίλες μορφές. (Ἡ λέξις παράγεται ἀπὸ τὸ «ἀγείρω» = συναθροίζω, ἀπ' ὅπου καὶ τὸ πανήγυρις).

Οἱ πρῶτοι ἀγερμοὶ τῶν ἀρχαίων ἦσαν ἔρανοι τῶν ἱερέων ἢ τῶν μάντεων, ποὺ γύριζαν κι' ἔψαλλαν τὰ θαύματα τῶν θεῶν καὶ συγχρόνως ἔκαναν θεραπεῖες περιμένοντας μιὰ καλὴ ἀμοιβὴ (ἀπ' αὐτὸ καὶ ἡ λέξις ἀγύρτης). Ἀλλὰ ἀργότερα ἔβγαιναν, ὅπως καὶ σήμερα, τὰ παιδιά, ποὺ κρατώντας ἕνα κλαδὶ μὲ φύλλα, τὴν «εἰρεσιώνη», γυρίζαν στὶς Γιορτὲς (Θαργήλια, Πυανόζια) ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι κι' ἔψαλλαν ἐπαίνους κι' εὐχές, παίρνοντας στὸ τέλος διάφορα φαγώσιμα γιὰ τὴν ἀμοιβή τους. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνοίξεως, ψάλλοντας «τὰ χελιδονίσματα», ποὺ διατηρήθηκαν στὰ βυζαντινὰ καὶ στὰ πρόσφατα νεοελληνικὰ χρόνια.

Εἶναι γνωστὰ σήμερα τὰ διάφορα ἀγερμικὰ τραγούδια καὶ ὁ τρόπος ποὺ τὰ παιδιὰ γυρίζουν καὶ τὰ «λένε». Ἄλλοῦ βγαίνουν τὸ πρωὶ τῆς παραμονῆς κι' ἀλλοῦ τὸ βράδυ. Συνοδεύουν συνήθως τὸ τραγούδι τους μὲ πρωτόγονα μουσικὰ ὄργανα καὶ κρατοῦν ἕνα σύμβολο τῆς γιορτῆς: καράβι ἢ ἐκκλησία (τὰ Χριστούγεννα), ὁμοίωμα Λαζάρου καὶ τὸν Ἐσταυρωμένο τὴ Μ. Πέμπτη. Τὰ τραγούδια τῶν ἀγερμῶν ἀρχίζουν μὲ περιγραφὴ τῆς γιορτῆς καὶ τελειώνουν μὲ εὐχὲς καὶ παινέματα στοὺς νοικοκυραίους. Εἶναι τραγούδια μὲ μαγικο - θρησκευτικὸ χαρακτῆρα, ἀφοῦ μαζὶ μὲ τὴν εὐλογία τῆς ἡμέρας ἐπικαλοῦνται καὶ τὴ μαγικὴ ἐπίδρασι τῆς ἐξόδου των ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι γιὰ τὸ καλὸ τῆς γεωργίας καὶ τῆς παραγωγῆς. Γι' αὐτὸ κι' ἡ ἀμοιβὴ τῶν «ἀγειρόντων» ἢ καλανδιστῶν» ἦταν στὰ πρῶτα χρόνια καρποὶ καὶ προϊόντα τῆς γῆς.

Χριστιανικοὺς ἀγερμούς, ὅπως οἱ σημερινοί, γνωρίζουμε καὶ στὸ Βυζάντιο, ἀπὸ τὸν ΙΒ' αἰῶνα. Ὁ Τζέτζης ἀναφέρει, ὅτι

...καὶ ὅσοι κατ' Ἀρχίμηνον, τὴν Ἰανουαρίου
καὶ τῇ Χριστοῦ γεννήσει δὲ καὶ Φώτων τῇ ἡμέρᾳ,
ὁπόσοι περιτρέχουσι τὰς θύρας προσαιτοῦντες
μετὰ ᾠδῶν καὶ ἐπῳδῶν ἢ λόγους ἐγκωμίων...

(Χιλ. ΙΓ' στ. 243)

καὶ πρέπει νὰ συμπεράνουμε, ὅτι στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας τὸ ἔθιμο ἐξακολουθοῦσε ἐνισχυόμενο, ἀφοῦ ἕνωνε μὲ τὴν πανηγυρική του παράδοσι ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις τῶν Ἑλλήνων. Τὸ περιγραφικὸ μέρος ἄλλωστε τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν ἦταν σχεδὸν θρησκευτικὸ καὶ ἔμοιαζε μὲ ὕμνο τῆς ἑορτῆς.

Ἡ παρουσία τῶν μικρῶν παιδιῶν μὲ τὰ κάλαντα, τὴν παραμονὴ τῆς Γιορτῆς, ἦταν τόσο σεβαστὴ καὶ ἱερή, ποὺ πολλὲς φορὲς περίμεναν ἀπὸ τὴν εὐχή τους ἢ τὴν κατάρα τους νὰ ἐξασφαλίζουν τὴν εὔνοια ἢ τὴ δυσμένεια τῆς Τύχης. Οἱ ἔπαινοι τους εἶχαν εὐλογημένη ἰσχὺ καὶ ὅταν κάποιος ἔχανε (τοῦ εἶχαν κλέψει) κάτι, ἔβαζε τὰ παιδιὰ νὰ καταραστοῦν τὸν κλέφτη. Ὁ ἔνοχος ἔσπευδε νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ κλεμμένο γιατὶ φοβόταν πολὺ τὴν ὁμαδικὴ τελετουργικὴ κατάρα τῶν παιδιῶν (χωριὰ Δυτικῆς Θεσσαλίας).

Εἶδος ἀγερμοῦ εἶναι καὶ ἡ λεγόμενη «Περπερίτσα» ἢ «Περπερούνα», ὅπου συνδυάζεται ἡ μαγικὴ πομπὴ στὶς ἀνομβρίες. Στολίζουν ἕνα ἀγόρι ἢ κορίτσι μὲ κλαδιὰ καὶ πρασινάδες καὶ τὸ γυρίζουν σ' ὅλο τὸ χωριό, τραγουδῶντας. Οἱ νοικοκυρὲς βγαίνουν στὶς πόρτες καὶ μ' ἕνα ποτιστῆρι ἢ ἄλλο σκεῦος ρίχνουν νερὸ στὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ, ζητῶντας νὰ προκαλέσουν ἔτσι μὲ ὁμοιοπαθητικὴ μαγεία τὴ βροχή, καὶ φιλεύουν τὰ παιδιὰ μὲ ξηροὺς καρποὺς καὶ λιχουδιές.

Ἀγερμοὶ εἶναι ἐπίσης καὶ οἱ ἔρανοι γιὰ τὴν προετοιμασία εἰδικῶν λατρευτικῶν ἐθίμων τῆς Ἀποκριᾶς, ὅπως εἶναι οἱ «Καλόγερος» τῆς Θράκης καὶ ὁ «Λειδινός» τῆς Αἴγινας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ν. Γ. Πολίτου, Ἡ πρώτη Μαρτίου, Λαογρ. Σύμμικτα Α' (1920), 72-73. Στ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία Α' (Ἀθῆναι 1923), σ. 32-38. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Α2 (Ἀθῆναι 1948), σ. 7-14. Γ. Α. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆναι 1957, σ. 26, 48, 56 κ. ἑξ.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἀγηνορεία. Γενεὰ μουσικῶν, ἥτις ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ Μυτιληναίου μουσικοῦ Ἀγήνορος, ἀκμάσαντος πρὸ τοῦ Ἀριστοξένου.

Σ. ΣΑΒΒΑΣ

Ἀγήνωρ. 1) Υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Λιβύης, βασιλεὺς τῆς Φοινίκης καὶ ἀδελφὸς τοῦ Βήλου, βασιλέως τῆς Αἰγύπτου. Ἡ σύζυγός του Τηλεφάεσσα ἐγέννησεν εἰς αὐτὸν τρεῖς υἱούς: τὸν Κάδμον, τὸν Φοίνικα καὶ τὸν Κίλικα καὶ μίαν θυγατέρα: τὴν Εὐρώπην. Ὅταν ὁ Ζεὺς μεταμορφωθεὶς εἰς ταῦρον ἀπήγαγε τὴν Εὐρώπην, ὁ Ἀγήνωρ ἔπεμψε τοὺς τρεῖς υἱούς του πρὸς ἀναζήτησιν καὶ

ἀνεύρεσιν τῆς ἀδελφῆς των μὲ τὴν ρητὴν ἐντολὴν νὰ μὴ ἐπιστρέψουν ἄνευ αὐτῆς. Ἐκ τούτων ὁ Φοῖνιξ καὶ ὁ Κίλιξ, ἐπειδὴ ἐπείσθησαν ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνεύρουν καὶ ἐπαναφέρουν τὴν ἀδελφὴν εἰς τὸν πατέρα των, παρητήθησαν τῆς περαιτέρω ἀναζητήσεως καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἐγκατεστάθη εἰς τὴν ἐξ αὐτοῦ κληθεῖσαν Φοινίκην, ὁ δὲ δεύτερος εἰς τὴν ὀνομασθεῖσαν ἐξ αὐτοῦ Κιλικίαν. Ὁ Κάδμος ὅμως συνέχισε τὴν πορείαν του εἰς διάφορα μέρη, τὴν Ρόδον, τὴν Θήραν, τὴν Θάσον, τὰ παράλια τῆς Θράκης, ὅπου ἀπέθανεν ἡ μήτηρ του καὶ τὴν ἔθαψε. Κατόπιν ἠρώτησε τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν περὶ τῆς Εὐρώπης, καθ' ὑπόδειξιν δὲ τοῦ θεοῦ διέκοψε τὰς ἐρεύνας του καὶ ἵδρυσεν εἰς τὸ ὑποδειχθὲν μέρος τὰς Θήβας καὶ τὴν Ἀκρόπολιν αὐτων, τὴν ἐξ αὐτοῦ κληθεῖσαν Καδμείαν, ἀργότερον δέ, μετὰ τὸν ἐξαγνισμόν του, ηὐνοήθη ὑπὸ τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς καὶ ἔγινε βασιλεὺς τῶν Θηβῶν τῆς Βοιωτίας. Εἰς τὸν Ἀγήνορα δὲ τοῦτον καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Βῆλον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀνῆγον τὸ γένος πλείστων βασιλέων αὐτῶν, ὡς καὶ πολλῶν ἡρώων οἰκιστῶν διαφόρων πόλεων. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀγήνορος, τῶν ὁποίων οἱ σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Κάδμος, ὁ Φινεύς, ὁ Περσεὺς καὶ ἄλλοι, ὠνομάσθησαν Ἀγηνορίδαι. Ἀγηνορίδαι ὡσαύτως καλοῦνται ποιητικῶς ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου καὶ οἱ Θηβαῖοι (Φοίνισσαι, 217).

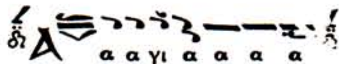
2) Υἱὸς τοῦ Ἀντήνορος καὶ τῆς Θεανοῦς, εἷς ἐκ τῶν γενναιοτάτων ἡρώων τῆς Τροίας, εὐνοούμενος τοῦ Ἀπόλλωνος. Οὗτος ἐτόλμησε νὰ ἀντιταχθῇ καὶ μονομαχήσῃ μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως, καταδιωχθεὶς δὲ ὑπ' αὐτοῦ ἐσώθη ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος (Ὁμήρ. Ἰλ. Φ 544-611).

«Ἅγια». Πολυσύλλαβος φθόγγος τῆς παραλλαγῆς τοῦ παλαιοῦ συστήματος τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς.

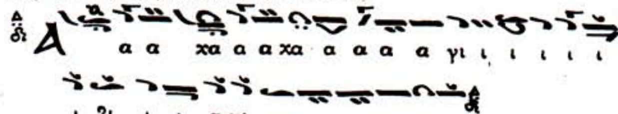
1) Ὁ τέταρτος φθόγγος τοῦ πενταχόρδου μουσικοῦ συστήματος τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, τοῦ ὀνομαζομένου καὶ τροχοῦ, καταμετρούμενος ἀπὸ τοῦ βαρυτέρου πρὸς τὸν ὀξύν. Γράφεται δὲ τὸ μέλος τῶν φθόγγων τούτων ὡς ἑξῆς:

2) Το πολυσύλλαβον ἀπήχημα τῶν παπαδικῶν μελῶν τοῦ τετάρτου ἤχου, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἐγράφετο ὡς ἑξῆς:

Ἡ μελῳδία αὐτή, κατὰ παράδοσιν ἐξηγουμένη καὶ διὰ τῆς νεωτέρας μεθόδου, ἔχει οὕτως:

Κατὰ δὲ τὸν Πέτρον τὸν Πελοποννήσιον τὸν Λαμπαδάριον, ἡ μελῳδία τοῦ ἀπηχήματος τούτου ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΣΠΥΡ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ

Ἅγια. Ὁ λαὸς ὀνομάζει «ἅγια» τὰ ἱερὰ σκεύη τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, τὴν ὥρα ἀκριβῶς τῆς μυσταγωγίας ἀπὸ τὴν Μ. Εἴσοδο ὣς τὴ θεία μετάληψι. Οἱ ἐκφράσεις «βγαίνει ὁ παπᾶς μὲ τὰ ἅγια» σημαίνουν καὶ τὸ Χερουβικὸ καὶ τὸ Μετὰ φόβου. Στὸ δημοτικὸ τραγοῦδι τῆς Ἁγιὰ Σοφιᾶς εἶναι χαρακτηριστικὸς ὁ στίχος: «Πάψετε τὸ χερουβικὸ κι' ἂς χαμηλώσουν τ' ἅγια» (Πολίτου Ἐκλογαί, ἀριθ. 2, 9). Ὑπάρχει καὶ ὅρκος ποὺ μπορεῖ νὰ κάμῃ ὁ παπᾶς: «Μὰ τὰ ἅγια ποὺ σηκώνω»· ἢ νὰ τὸν ἐξορκίσουν οἱ ἄλλοι: «Στὰ ἅγια, ποὺ σηκώνεις, δέσποτα». Καὶ λατρευτικὴ θεραπευτικὴ ἐνέργεια εἶναι νὰ πάῃ ὁ ἄρρωστος νὰ «τοῦ ἀκουμπήσῃ ὁ παπᾶς στὸ κεφάλι του τὰ ἅγια».

Δ. Σ. Λ.

Ἁγιά. Τοπωνύμιο καὶ ὄνομα χωριῶν σὲ διάφορα ἑλληνικὰ μέρη (Κρήτη, Κύπρος, Σκύρος, Νάξος, Ἄνδρος, Θάσος, Ἤπειρος κ. ἄ.). «Στὴν Ἁγιά». Ἔμεινε κατὰ παράλειψι τοῦ κυρίου ὀνόματος ἁγίας (π. χ. στὴν Ἁγιὰ [Εἰρήνη]) ἢ καὶ τῆς Θεοτόκου (στὴν Ἁγιὰ Θεοτόκο). Ὑπάρχει καὶ περίπτωσις τοπωνυμίου «στοὺς Ἁγιούς», ὅπου ἐννοοῦνται πολλοὶ ἅγιοι (π.χ. Ἀπόστολοι, Φανέντες, Δέκα κ.λ.π.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Κ. Ἀμάντου, Τοπωνυμικὰ Σύμμεικτα, περιοδ. Ἀθηνᾶ, ΚΒ (1910), σ. 187-190, ὅπου καὶ ἡ «Ἀγυιά» τῆς Θεσσαλίας προτείνεται νὰ γράφεται «Ἁγιά».

Δ. Σ. Λ.

Ἁγία Γραφή. Βλ. Γραφή, Ἁγία.

Ἁγία Δωρεά. Βλ. Δωρεά, Ἁγία.

Ἁγία Λαύρα. Βλ. Λαύρα, Ἁγία.

Ἁγία Μονή. Ἐν Ἀρείᾳ Ναυπλίου. Ἡ Μονὴ αὕτη, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς «Ζωοδόχου Πηγῆς», ἱδρύθη τὸ 1149 ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Ἄργους καὶ Ναυπλίου Λέοντος. Πλὰξ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἐντετειχισμένη δεξιὰ τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς, ἀναγράφει ταῦτα:

Ἔπηξε βάθρα τῷ Ναῷ Σου, Παρθένε,
Λέων Ἀργείων ἀλιτρὸς θυηπόλας,
ὅπερ παράσχοις λύτρον ἀμπλακημάτων
εἰς ἀντάμειψιν, εὐλογημένη Κόρη †

Ἔτους ΣΤΧΝΖ' (6657 ἢ 1149 μ. Χ.) μηνὶ Ἀπριλίῳ Ι νδ ΙΒ+. Πέραν τῶν ἐν τῷ ἱδρυτικῷ ὑπομνήματι, περὶ τῆς Μονῆς οὐδὲν κατέχομεν στοιχεῖον, κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἵδρυσίν της αἰῶνας.

Κατὰ τὸ ὑπόμνημα, ἡ Μονὴ ἱδρύθη ὡς Γυναικεία. Διὰ τὴν ἀσφάλειαν ὅμως τῶν ἐν αὐτῇ Μοναστριῶν, ὁ αὐτὸς Ἐπίσκοπος Λέων ἵδρυσε καὶ ἑτέραν Μονὴν ἐν Βούζῃ (ὅπου ὁ Ἱ. Ναὸς καὶ τὸ Νεκροταφεῖον τοῦ Χωρίου Ἁγ. Τριὰς—Μέρμπακα Ναυπλίου), καθορίσας τὴν μετακίνησιν τῶν Μοναστριῶν, ὅταν θὰ ἐδέχοντο ὀχλήσεις παρὰ πειρατῶν, εἰς τὴν Μονὴν Βούζῃ, τῶν Μοναχῶν τῆς Μονῆς ταύτης (ἀνδρῶν) μετακινουμένων εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ἀρείας. Κατὰ τὰ ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας, συχνὰ ἡ Μονὴ ἀπετέλει τόπον στρατοπεδεύσεως τῶν τουρκικῶν δυνάμεων. Οὕτως, ὡς παράδοσις ἐπικρατεῖ, τὸ 1715, τῶν Τούρκων κατεχόντων τὴν Μονὴν καὶ βαλλόντων κατὰ τῶν εἰς Ναύπλιον Ἑνετῶν, ἡ Μονὴ ἐδέχθη διακοσίων κροτούντων πυροβόλων ὀβίδας, χωρὶς οὐδεμίαν νὰ ὑποστῇ βλάβην, παρεκτὸς ἀμυχῶν εἰς τοὺς πωρίνους λίθους τοῦ Ναοῦ της, εὐδιακρίτων ἄχρι τοῦ νῦν. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἔθνους καὶ συγκεκριμένως τὸ 1836, ἡ Ἁγία Μονὴ εὑρέθη ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ Ἀργείου Ἠλία Ἀσημακοπούλου, ὅστις ἠγόρασε ταύτην ἐκ τοῦ Δημοσίου, κατόπιν τοῦ Β. Δ/τος τοῦ 1835, καθ' ὃ ἡ περιουσία τῶν διαλελυμένων Μονῶν περιῆλθεν εἰς τὸ Κράτος. Ὁ Ἀσημακόπουλος, ἐκ λόγων ἀνάγκης, ἐπώλησε τὴν Μονήν, κατόπιν πλειστηριασμοῦ, εἰς τὸν Μιχαὴλ Ἰατροῦ, Ναυπλιέα. Οὗτος διὰ τῆς διαθήκης του ὥρισε νὰ ἐξευρεθῇ κατάλληλος ἡγουμένη καὶ ἀδελφότης περὶ αὐτήν, εἰς ἧς καὶ νὰ παραχωρηθοῦν ὁ Ἱ. Ναὸς καὶ ὁ περὶ τοῦτον χῶρος, ἐπανασυνιστωμένης τῆς Μονῆς. Εὑρεθείσης ἡγουμένης, τῆς Ἐλισάβετ Γουδῆ, ἀκολουθουμένης ὑπὸ ἑπτὰ Μοναστριῶν, ἐπανασυνεστήθη ἡ Μονὴ τὸ 1875, ἔκτοτε δὲ συνεχίζει τὴν ζωὴν αὐτῆς κανονικῶς.

Σήμερον, ἡ ἀδελφότης τῆς Μονῆς ἀποτελεῖται ἐξ 22 Μοναχῶν, αἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπιδίδονται εἰς ἔργα χειροτεχνίας καὶ εἰς τὴν περιποίησιν τοῦ Ἱ. Ναοῦ καὶ τοῦ περιβόλου.

ΧΡΥΣΟΣΤ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ἁγία Μονή. Ἡ τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἡ ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τιμωμένη μονὴ αὕτη κεῖται εἰς τὰ ὅρια τοῦ χωρίου Μερζὲ (νῦν Ἐκκλησοῦλα) τῆς ἐπαρχίας Μεγαλοπόλεως, οὐ μακρὰν τῶν χωρίων Βάγκου καὶ Καράτουλα, ὑπαγομένων παλαιότερον εἰς τὴν ἐπαρχίαν Γορτυνίας. Εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ καλεῖται «τοῦ Κολοκοτρώνη» δικαίως ἡ μονή, διότι ὁ ἔνδοξος γέρων ὑπῆρξεν ὁ ἀνακαινιστὴς αὐτῆς. Γράφει ὁ ἴδιος εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του (Α', 1889, σ. 28-29) τὰ ἑξῆς: «Μιὰ φορὰ ἐπῆγα εἰς τὸ πανηγῦρι τῆς Ἁγίας Μονῆς. Αὐτὸ τὸ μοναστῆρι ἦτον μεγάλο καὶ ἐχαλάσθη εἰς τὴν πρώτη Τουρκιά. Ὅταν ἐπέρασα, ἦτον μιὰ μάνδρα χαλασμένη καὶ σκεπασμένη ἐκκλησιὰ μὲ κλάδους δένδρων. Τότε ἔταξα ὅτι: —Παναγιά μου, βοήθησέ μας νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα μας ἀπὸ τὸν τύραννο καὶ νὰ σὲ φκειάσω καθὼς ἦσουν καὶ πρῶτα. Μὲ ἐβοήθησε καὶ εἰς τὸν δεύτερον χρόνον τῆς Ἐπαναστάσεώς μας ἐπλήρωσα τὸ τάμα μου καὶ τὴν ἔφκειασα».

Ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Κολοκοτρώνη πιθανώτατα πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ μνημονευόμενον τὸ ἔτος 1322 εἰς τὸ χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ Γέροντος μεταξὺ τῶν κτημάτων τῆς ἐν Μυστρᾷ μονῆς Βροντοχίου «μετόχιον εἰς τὸν κάμπον τῆς Καρυταίνης, ἐπ' ὀνόματι τιμώμενον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἐπικεκλημένον τῆς Νέας Μονῆς, μετὰ τῶν παροίκων, τῶν ἀμπελίων, τῶν χωραφίων, τῶν ἐλαιῶν καὶ τοῦ μυλῶνος αὐτοῦ» (G. Miller, Inscriptions byzantines de Mistra, ἐν Bulletin de Corresp. Hellénique, XIII (1899), σ. 116 - 117, στ. 9 - 10, 19 - 20. Κ. Ζησίου, Σύμμικτα, 1892, σ. 61 - 62, 69, Βυζαντίς, Α' (1909), σ. 553 - 554).

Ὡς φαίνεται, κατὰ τὴν πρὸ τοῦ 1685 περίοδον, ἥτις πρώτη Τουρκοκρατία καλεῖται, κατεστράφη ἡ ἐν λόγῳ μονή. Καὶ ἐξεπλήρωσε μὲν τὸ τάμα του ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ἀφοῦ καὶ ἡ Παναγία, ἣν πολλάκις ἐπεκαλεῖτο εἰς ἐνίσχυσιν τῶν στρατιωτῶν του κατὰ τὰς μάχας, ἤκουσε τὴν παράκλησιν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Αἰγύπτιος Ἰμβραὴμ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1825 ἔκαυσεν αὐτήν, δι' ὃ ἐπεσκεύασεν ἐκ νέου τὴν μονὴν ὁ νέος αὐτῆς κτήτωρ. Μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν, ἐμόναζον εἰς τὴν μονὴν ταύτην δύο μοναχοὶ καὶ δύο ἰδιῶται, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας τοῦ Ὄθωνος ληφθέντα μέτρα περὶ τῶν μοναστηρίων, ἡ πτωχοτάτη Ἁγία Μονὴ τοῦ Κολοκοτρώνη διελύθη, ἡ δὲ μηδαμινὴ περιουσία της περιῆλθεν εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Ταμεῖον. Καὶ διεμαρτυρήθη μὲν ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις καὶ ὁ ἴδιος καὶ δι' ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας του δὲν ἔπαυσε νὰ συντηρῇ τὴν μονήν, πλὴν ὅμως ὄχι μόνον ἀποτέλεσμα δὲν ἔφερεν, ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι τὸ 1836 τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἀπήντα εἰς αὐτὸν γραπτῶς, ὅτι τοῦ ἐπέτρεπε μόνον νὰ ἀναλάβῃ τὴν φροντίδα τοῦ ναοῦ χάριν εὐλαβείας!

Εἰς τὴν ἐν Δημητσάνῃ Βιβλιοθήκην, ἀπόκειται ὁ τὸ 1842 καθιερωθεὶς νεώτερος κτητορικὸς κῶδιξ τῆς Ἁγίας Μονῆς, λείψανον συγκινητικὸν τῆς εὐλαβείας ὁλοκλήρου τῆς οἰκογενείας τοῦ ἐλευθερωτοῦ τῆς Ἑλλάδος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Φωτάκου, Ἀπομνημονεύματα, Β', 1899, σ. 199 - 200. Γεν. Κολοκοτρώνη, Ἑλλην. Ὑπομνήματα, 1856, σ. 204. Τ. Γριτσοπούλου, Κατάλογος χειρ. Βιβλ. Δημητσάνης, 1954, σ. 85, ἀρ. 150.

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ἁγία Σεβηριανή. Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ δὴ κατὰ τὴν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ γενομένην διατύπωσιν (Θ' πρὸς Ι' αἰῶνα), εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως ὑποκειμένη ἡ μητρόπολις Ἁγίας Σεβηριανῆς Καλαβρίας κατεῖχε τὴν 49ην θέσιν ἐν τῇ τάξει πρωτοκαθεδρίας. Βραδύτερον, ὅμως, ὑποβιβάζεται καὶ εἰς τὴν Ἔκθεσιν τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ Γέροντος (ΙΓ' αἰὼν) κατέχει τὴν 61ην θέσιν. Τ. ΑΘ. ΓΡ.

«Ἁγία Σιών». Περιοδικὸν μηνιαῖον «δελτίον τοῦ ἐν Ἁγιάσῳ τῆς Λέσβου ἱεροῦ προσκυνήματος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου», ἐκδιδόμενον ἀπὸ 1937 ἕως 1941. Διευθυντής του διετέλεσεν ὁ πρωτοπρεσβύτερος Ἐμμανουὴλ Γ. Μυτιληναῖος. Ἡ ὕλη του, ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν χρονικῶν, ἦτο κυρίως σχετικὴ μὲ τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν, παλαιογραφίαν καὶ ἐκκλ. ἱστορίαν.

Ν. Θ. Μ.

Ἁγία Σοφία. Βλ. Σοφίας τοῦ Θεοῦ ναός.

Ἁγία Σοφία Κιέβου. Βλ. Σοφία Ἁγία, Κιέβου.

Ἅγια τῶν Ἁγίων. (Π. καὶ Κ. Διαθήκη). Βλ. Ναὸς (Π. καὶ Κ. Διαθήκη).

(Λαογραφία). Ἡ φράσις εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν Π. Διαθήκη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Κ. Διαθήκη (περικοπὴ τοῦ Ἀποστόλου τῶν Εἰσοδίων) ἢ τὰ τροπάρια (μεγαλυνάρια τῆς ἑορτῆς αὐτῆς). Ὁ λαὸς ὀνομάζει «ἅγια τῶν ἁγίων» κάθε ἀπηγορευμένο μέρος, ἀλλὰ καὶ εἰρωνικά, κάθε δυσκολοπλησίαστο αἴσθημα ἢ εὐερέθιστο σημεῖο. «Τοῦ πειράξαμε τὰ ἅγια τῶν ἁγίων». Ἐπίσης κάθε πολύτιμο ἀντικείμενο. «Αὐτὸ εἶναι τὰ ἅγια τῶν ἁγίων του». Καὶ σὲ ἰδεολογικὸ πεδίο λέμε: «Τὰ ἅγια τῶν ἁγίων τῆς ἑλληνικῆς Πατρίδος!».

Δ. Σ. Λ.

Ἅγια τῶν Ἁγιῶν. Ὀνομασία τῆς ἑορτῆς τῶν Εἰσοδίων, ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ ἰδιαίτερα στὶς παροιμίες του:

Ἂν τ' ἁγίου Φιλίππου λείπω,
τ' Ἅγια τῶν Ἁγιῶν δὲ λείπω.
ἢ
Ἂν τ' ἁγίου Φιλίππου λείπω,
τ' Ἅγια τῶν Ἁγιῶν με δέξου.

Ὑποτίθεται ὅτι ὁμιλεῖ τὸ χιόνι καὶ εἰδοποιεῖ τοὺς χωρικοὺς καὶ τοὺς ἀγρότες, ὅτι ἂν δὲν παρουσιασθῇ ὡς τὶς 14 Νοεμβρίου, ποὺ εἶναι συνήθως ὁ μετεωρολογικὸς καιρός του, θὰ ἐνσκήψῃ ὁπωσδήποτε ὡς τὴν ἡμέρα τῶν Εἰσοδίων. (Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἑορτολογικοὶ ὑπολογισμοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ γιὰ τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα εἶναι παλαιοὶ καὶ γίνονταν τότε μὲ βάσι τὸ παλαιὸ ἡμερολόγιο). Τὴν ἀντικατάστασι τῆς ὀνομασίας τῶν Εἰσοδίων μὲ τὴν ἔκφρασι «Ἅγια τῶν Ἁγίων», ὁ λαὸς ἔμαθε νὰ τὴν κάνῃ ἀπὸ τοὺς ὑμνητικοὺς στίχους, ποὺ ψάλλονται στὴν ἐκκλησία, στὸ μεγαλυνάριο τῆς θ' Ὠδῆς: («... πῶς ἡ Παρθένος εἰσῆλθεν εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων»).

Δ. Σ. Λ.

Ἁγιάζω. (Π. καὶ Κ. Διαθήκη). Ἡ λέξις χρησιμοποιεῖται σπανιώτατα ἐκτὸς τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὡς π. χ. ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ Μίθρα: «ἁγίοις, ἁγιασθεὶς ἁγιάσμασιν ἅγιος» (K. Preisendanz, Papyri Graecae Magicae IV 523), σημαίνει δὲ τὸ ποεῖν τι (τινὰ) ἅγιον, τὸ καθιεροῦν.

Ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, ἡ λέξις ἔχει πάντοτε λατρευτικὸν χαρακτῆρα, ὡς καὶ ἡ ἐξ ἧς προέρχεται λ. ἅγιος.

Ἐν τῇ ραββινικῇ φιλολογίᾳ, ἀπαντᾷ ἡ φράσις «ἁγιάζειν τὸ ὄνομα (τοῦ Θεοῦ)». Οὕτως, ἐν προσευχαῖς λέγεται «ἁγίασον τὸ ὄνομά σου» ἢ «ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου», ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ τῆς καδδίς (εὐχῆς τῆς ἰουδαϊκῆς λειτουργίας) λέγεται: «ἁγιασθήτω καὶ δοξασθήτω τὸ μέγα σου ὄνομα». Ὁ Θεὸς ἁγιάζει τὸ ὄνομα αὐτοῦ διὰ τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἁγιότητος αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀναγκάζων οὕτως αὐτούς, ὅπως πιστεύσωσιν αὐτῷ (H. L. Strack - P. Billerbeck, Kommentar zum N. T. aus Talmud und Midrasch, I, σ. 411). Συνήθως, ὅμως, λέγεται περὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ δὴ μόνον περὶ Ἰσραηλιτῶν, ὅτι ἁγιάζουσι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἁγιάζεται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν οὗτοι τηροῦν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ καὶ διάγουν ἐν τῷ κόσμῳ οὕτως, ὥστε οἱ βλέποντες αὐτοὺς νὰ παραδέχωνται, ὅτι ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ εἶναι ὁ μόνος ἀληθής. Οὕτω, τὸ ἁγιάζειν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀνωτάτη ἠθικὴ ἀρχὴ ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ. (G. F. Moore, Judaism, II. σ. 103).

Ὁμοία πρὸς τὴν φράσιν τῶν ἰουδαϊκῶν εὐχῶν εἶναι καὶ ἡ φράσις τῆς Κυριακῆς προσευχῆς «ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου» (Ματθ. στ' 9, Λουκ. ια' 2). Ἐὰν θεωρήσωμεν ὡς ποιητικὸν αἴτιον τοὺς ἀνθρώπους, τότε δεόμεθα εἰς τὸν Θεόν, ὅπως τὸ ὄνομα αὐτοῦ τηρηθῇ ἅγιον ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων (πρβλ. Ἡσ. κθ' 23, Ἰεζ. κστ' 23. ψ — Κλημ. Ὁμιλ. 13, 4, K. Preisendanz, ἔνθ' ἀν., I 206, IV 1119-1120). Ἐὰν δὲ ὡς ποιητικὸν αἴτιον ἐκληφθῇ αὐτὸς ὁ Θεός, τότε οἱ ἄνθρωποι δέονται αὐτοῦ, ὄντος καθ' ἑαυτὸν ἁγίου, ὅπως ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὴν ἁγιότητα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἤτοι αὐτοῦ τοῦ ἰδίου (πρβλ. Ἰεζ. κ' 41, λη' 16). Τὴν ἀποκάλυψιν δὲ ταύτην ἐννοεῖ ὁ Ἰησοῦς, λέγων: «ὑπὲρ αὐτῶν ἁγιάζω ἐμαυτόν» (Ἰω. ιζ' 19).

Πέραν τούτων, τὸ ρῆμα χρησιμοποιεῖται ἔν τε τῇ Π. καὶ τῇ Κ. Διαθήκῃ ἐπὶ πραγμάτων, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ παραδίδειν αὐτὰ εἰς λατρευτικὴν χρῆσιν ἢ ποιεῖν ἅγια πρὸς τοιαύτην χρῆσιν (Ἔξ. κθ' 27, 37, 44, Ματθ. κγ' 19, Α' Τιμ. δ' 5) δι' ἐπαφῆς μεθ' ἑτέρου τινὸς ἁγίου (Ματθ. κγ' 17). Διὰ τοῦ γάμου μετὰ χριστιανῶν ἁγιάζονται οἱ ἄπιστοι σύζυγοι (Α' Κορ. ζ' 14). Οἱ χριστιανοὶ ἁγιάζονται διὰ τοῦ βαπτίσματος (Α' Κορ. στ' 11), διὸ χαρακτηρίζονται ὡς «ἡγιασμένοι» (Πραξ. κ' 32, κστ' 18, Ἑβρ. ι' 14) «ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Α' Κορ. α' 2), «ἐν ἀληθείᾳ» (Ἰω. ιζ' 19). Ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Παύλου «ἡγιασμένη ἐν πνεύματι ἁγίῳ» (Ρωμ. ιε' 16). Ὁ Χριστὸς ἁγιάζει «διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαόν» (Ἑβρ. ιγ' 12) καὶ τὴν Ἐκκλησίαν (Ἐφεσ. ε' 26).

Τέλος, ἡ λέξις ἔχει τὴν ἔννοιαν τοῦ συμπεριφέρεσθαι πρός τινα (τι), ὡς πρὸς ἅγιον (Ἔξ. κ' 8-11, Ἡσ. η' 13, Α' Πετρ. γ' 15), ἢ (παθητικῶς) τοῦ ποιεῖν ἢ τηρεῖν ἑαυτὸν ἅγιον (Ἀποκ. κβ' 11).

Ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, τὸ ρῆμα σημαίνει, ἀμετάβατον μέν, τὸ γίγνεσθαί τινα ἅγιον, μεταβατικὸν δέ, τὸ ραντίζειν δι' ἁγιασμοῦ.

ΓΕΩΡΓ. Α. ΓΑΛΙΤΗΣ

(Λαογραφία) 1) Ρίχνω άγιασμό την παραμονή τῶν Φώτων (ὁ παπᾶς) ἢ ἄλλη μέρα, προσκαλούμενος. «Ἔλα, δέσποτα, νὰ μᾶς ἁγιάσης!» Καὶ «Βγῆκε ὁ παπᾶς ν' ἁγιάση».

Τὸ ρῆμα σημαίνει καθαγιάζω, καθιστῶ κάτι ἅγιον (ἀπὸ τὶς εὐχὲς «ἁγίασον τὸ ὕδωρ τοῦτο», «ὑπὲρ τοῦ ἁγιασθῆναι τὸ ὕδωρ» καὶ «σήμερον τῶν ὑδάτων ἁγιάζεται ἡ φύσις»). Λέγεται ὅμως καὶ ἀμεταβάτως:

Ἁγιάσαν τὰ νερά,
πᾶν τὰ παγανά,

ποὺ σημαίνει κατὰ τὴ λαϊκὴ δοξασία, ὅτι μὲ τὸν ἁγιασμὸ τῶν Φώτων φεύγουν οἱ καλικάντζαροι καὶ τὰ μαῦρα πνεύματα τοῦ χειμώνα. Ἐπίσης καὶ οἱ ναυτικοὶ περιμένουν «ν' ἁγιάσουν τὰ νερά» (6 Ἰανουαρίου) καὶ νὰ ταξιδέψουν ἔπειτα.

Τὸ «ἁγιάζω» ὅμως κατήντησε νὰ σημαίνη ἁπλῶς ραντίζω, ρίχνω ἁγιασμένο νερὸ (ἁγιασμὸ) «Κοίτα, δέσποτα, νὰ μᾶς ἁγιάσης ὅλες τὶς γωνιὲς τοῦ σπιτιοῦ!». Ἐπίσης ἀπὸ τὴν κίνηση τοῦ παπᾶ καὶ τὶς ἐπισκέψεις του σὲ ὅλα τὰ σπίτια, τὸ ρῆμα πῆρε μεταφορικὴ ἔννοια καὶ λέμε «ἁγιάζεις;» ἢ «αὐτὸς γυρίζει κι' ἁγιάζει» γιὰ ὅποιον ἐπισκέπτεται πολλοὺς φίλους.

2) Γίνομαι ἅγιος (ἰδιαίτερα, ὕστερα ἀπὸ τὰ βάσανα ποὺ περνάω). «Θ' ἁγιάση αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος μὲ ὅσα τραβάει!». Ἀλλὰ καὶ σὲ εὐχὲς τῶν ζητιάνων «Ν' ἁγιάσουν τὰ πεθαμένα σου» ἢ «τὰ χέρια σου» ἢ «τὰ κόκκαλά σου». Ἐπίσης ὁ φιλάνθρωπος «Θ' ἁγιάση ἀπὸ τὰ ψυχικὰ ποὺ κάνει». Καὶ τὴ Μ. Παρασκευή, τὸ τραγούδι τῶν Παθῶν τοῦ Χριστοῦ, «ὅποιος τ' ἀκούει σώνεται κι' ὅποιος τὸ λέει ἁγιάζει».

Τὸ ρῆμα χρησιμοποιεῖται καὶ εἰρωνικὰ στὶς ἑλληνικὲς παροιμίες: «Ἅγιασε ὁ μαχαιροβγάλτης καὶ πουλεῖ σκουρολεπίδες» ἢ «...κονισματάκια!» Καί: «Ἀπὸ τὸ κλέψε - κλέψε, ἁγιάσαν τὰ χέρια του!».

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἁγιαντριάς. Ἔτσι ὀνομάζεται στὴν ἑλληνικὴ λαογραφία (παλαιὰ ἀγροτικὴ ὀνομασία) ὁ μήνας Νοέμβριος, ἀπὸ τὸν ἅγιον Ἀνδρέα, ποὺ γιορτάζεται στὸ τέλος του (30 Νοεμβρίου). Ὁ χαρακτηρισμὸς ὁλοκλήρου μηνὸς ἀπὸ τὸν ἐπικρατέστερο ἅγιο ἢ γιορτὴ παρουσιάζεται καὶ σὲ ἄλλους μῆνες: «Σταυρὸς» ὁ Σεπτέμβριος, «Ἁη - Δημήτρης» ὁ Ὀκτώβριος κ.ἄ. Ὁ ἅγιος Ἀνδρέας εἶναι ἡ ἐπικρατέστερη γιορτὴ τοῦ Νοεμβρίου, ἐπειδὴ πλησιάζει περισσότερο πρὸς τὸν χειμῶνα, ἡ φύσις καὶ ἡ θάλασσα ἀγριεύουν, τὸ δὲ ὄνομα Ἀνδρέας θυμίζει τὸ «ἀνδρεῖος» καὶ «ἀνδρειώνομαι». Ἔτσι λέγεται καὶ ἡ παροιμία: «Ἀπὸ τ' ἁγι-Ἀντριός, ἀντρειεύει τὸ κρύο!». Ὁλόκληρος ὁ μήνας (Ἁγιαντριὰς = Νοέμβριος) χρησιμοποιεῖται ἐπίσης σὲ παροιμιακὲς ἐκφράσεις: «Ἁγιαντριὰς ἐπλάκωσε, χαρὰς τον ποὺ 'χει ξύλα».

Δ. Σ. Λ.

Ἁγιᾶς, Ἐπισκοπή. Ἐν Κρήτῃ. Οὕτως ἐλέχθη ἡ ἐπισκοπὴ Κυδωνίας, ἀνασυσταθεῖσα κατὰ τὴν β' βυζαντινὴν περίοδον, ἅτε ἑδρεύουσα ἔξω τῆς σημερινῆς πόλεως τῶν Χανίων, εἰς χῶρον ἀποκληθέντα Ἁγιὰ (Ἐπισκοπή). Ἐν συνεχείᾳ, ἀπὸ τοῦ 1204 καὶ ἑξῆς οὕτω Agiensis ὠνομάσθη ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐπαρχίας ὃν ἐγκαθίδρυσαν οἱ Λατῖνοι, ἐξώσαντες τὸν νόμιμον ὀρθόδοξον Ἱεράρχην. Ἀπὸ τοῦ 1645, ὅτε οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν περιοχὴν ταύτην τῆς Κρήτης, ἐπανασυνεστήθη ἡ ἐπισκοπὴ Κυδωνίας καὶ ἐν συνεχείᾳ ἔκτοτε ἑδρεύει ἐν τῇ πόλει Χανίων ὁ ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος τῆς ἐπαρχίας.

Ν. Β. Τ.

Ἁγίας, Μονή. Μία ἐκ τῶν πολλῶν ἄλλοτε καὶ ὀνομαστῶν ἐν Ἄνδρῳ Μονῶν καὶ ἔτι σωζομένη γυναικεία Μονὴ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ Ἁγίας. Κεῖται ἐπὶ τῶν βορείων ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους Ἅγιος Μάμας, ἐν τῇ περιοχῇ μεταξὺ τῶν τέως Δήμων Γαυρείου καὶ Ἄρνης, ἐπὶ τῆς θέσεως Καψορράχη καὶ εἰς ὕψος 325 μ. ὑπὲρ τὴν θάλασσαν.

Ἄγνωστον εἶναι πότε ἀκριβῶς ἱδρύθη ἡ Μονή. Κατὰ μίαν παράδοσιν σωζομένην ἐν τῇ νήσῳ, ἡ ἀνέγερσις τῆς Μονῆς ἤρξατο τὸ πρῶτον εἰς ἄλλην θέσιν τοῦ ἰδίου ὄρους, ἔνθα πράγματι μέχρι καὶ σήμερον σώζονται ἴχνη παλαιοῦ κτίσματος καὶ δὴ καὶ μεγάλου περιβόλου μετὰ πύλης. Περὶ τὴν Μονὴν σώζονται ἐρείπια ἀρχαίων ἑλληνικῶν κτισμάτων, ὡς καὶ τμῆμα πελασγικοῦ τείχους, εὑρέθησαν δὲ αὐτόθι καὶ ἀρχαῖα νομίσματα. Ἐκ τούτων καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς τοὺς τοίχους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Μονῆς καὶ ἄλλων ἐντὸς αὐτῆς οἰκοδομημάτων διακρίνονται λίθοι ἀρχαίας χρήσεως, συνάγεται ὅτι ἡ Μονὴ εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ τῆς θέσεως ἀρχαίου ἱεροῦ.

Ἡ Μονὴ τῆς Ἁγίας ὑπῆρχεν ἤδη κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ὡς φαίνεται ἐπὶ εἰκόνος ἀνακειμένης ἐν τῷ ναῷ, ἐπὶ

Ἡ ἐν Ἄνδρῳ ΜΟΝΗ ΑΓΙΑΣ.

τῆς ὁποίας ἀναγράφεται τὸ ἔτος 1325, σώζεται δὲ ὡσαύτως ἀφιερωτήριον ἐν τῇ Μονῇ, φέρον χρονολογίαν 1400. Ὁ Πρωτονοτάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς, ἐπισκεφθεὶς τὸ 1577 τὴν Μονήν, σημειοῖ ὅτι αὕτη ἦτο πολὺ παλαιοτέρα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας ἡ Μονὴ παρήκμασε καὶ σχεδὸν ἠφανίσθη, ἀνεκαινίσθη δὲ ἅμα ὡς ἐξέλιπεν ἡ Φραγκοκρατία ἐν τῇ νήσῳ, δι' ἰδίων χρημάτων καὶ διὰ συνδρομῆς τῶν χριστιανῶν, ὑπὸ τῶν μοναχῶν Μακαρίου Δελαγραμμάτικα καὶ τοῦ ἐκ Σπάρτης Στρατονίκου Στρατηγοπούλου. Τὸ 1612, ἐπὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Τιμοθέου Β', ἡ Μονὴ ἀνεκηρύχθη σταυροπηγιακή, τὸ δὲ 1640 διὰ σιγιλλίου τοῦ Πατριάρχου Παρθενίου Α' ἐκηρύχθη ἀσύδοτος, ὑποτασσομένη μόνον εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ἔτι ἑδραιότερα κατέστησε τὰ πατριαρχικὰ προνόμια τῆς Μονῆς ὁ ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς καὶ ἀπὸ Λαρίσης Ἄνδριος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Διονύσιος Γ' ὁ Βαρδαλῆς. Τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς εἶναι ὁ παλαιὸς βυζαντινὸς ναός, ἀνακαινισθεὶς τὸ 1577. Ὁ πλούσιος μέχρις οὐ πρὸ πολλοῦ τοιχογραφιακὸς καὶ ἁγιογραφικὸς διάκοσμος ἐπὶ νωποῦ κονιάματος, δι' ἐπανειλημμένων ἐπιχρίσεων δι' ἀσβέστου πρὸς δῆθεν ἐξωραϊσμόν, ἐξηφανίσθη.

Μέχρι τῶν μετὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος χρόνων τὸ πολίτευμα τῆς Μονῆς ὑπῆρξε κοινοβιακόν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα εἰσρεύσαντος ἔξωθεν χρήματος εἰς αὐτήν, διὰ τῶν εἰς διαφόρους τόπους ταξιδευόντων μοναχῶν, μετετράπη τοῦτο βαθμηδὸν εἰς ἰδιόρρυθμον, ἤλλαξαν δὲ καὶ τὰ ἤθη τῶν μοναχῶν ἐπὶ τὰ χείρω καὶ ἔπαυσαν ἔχοντα τὴν παλαιὰν αὐστηρότητα. Μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος αὐστηρότατα ἀπηγορεύετο ἡ εἴσοδος εἰς τὴν Μονὴν γυναικῶν, ἂν καὶ παραδόξως κατὰ ρητὰς μαρτυρίας ἡ ἐν αὐτῇ ἐγκαταβίωσις μοναχῶν ὑπῆρξέ ποτε κοινὴ ἀνδρῶν μετὰ γυναικῶν.

Ἡ Μονὴ Ἁγίας συνετέλεσεν ὄχι ὀλίγον εἰς τὴν διάδοσιν τῆς στοιχειώδους παιδείας ἐν τῇ νήσῳ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, ὅτε ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις δὲν ἦτο διαδεδομένη καὶ ὠργανωμένη. Οὕτως ὑπὸ τῆς Μονῆς διετηροῦντο σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων εἰς πολλὰ χωρία, συνέδραμε δὲ αὕτη δι' εἰσφορῶν αὐτῆς ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα καὶ ἐκτὸς τῆς νήσου, οἷα ἡ Ἱερατικὴ Σχολὴ Σύρου, ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης κ. ἄ., ὡς ἐπίσης συνέδραμε γενναίως εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας ἱερὸν ἀγῶνα. Αἱ τέχναι ὡσαύτως ἐκαλλιεργήθησαν ἐν τῇ Μονῇ καὶ διὰ τῶν μοναχῶν μετεδόθησαν ἐν Γαυρείῳ καὶ Ἄρνῃ. Διεκρίθησαν δὲ γενικῶς ἐκ τῶν ἀδελφῶν τῆς Μονῆς καὶ ἀνῆλθον τὸν πατριαρχικὸν καὶ οἰκουμενικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ Διονύσιος Γ' ὁ Βαρδαλῆς, Γρηγόριος Γ' καὶ Μελέτιος Γ', 13 δὲ ἐκ τούτων κατὰ καιροὺς προεχειρίσθησαν εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα. Ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Μονῆς διασώζονται ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν κώδικες, ὧν δώδεκα ἐπὶ περγαμηνῆς. Τῶν χειρογράφων τούτων κατάλογον ἐδημοσίευσεν ὁ Σπυρ. Λάμπρος (Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ Β' [1898]), ὅστις ὅμως δεῖται συμπληρώσεως. Ὡσαύτως δὲ πολύτιμα ἱερὰ σκεύη καὶ ἐκκλη-

σιαστικὰ κειμήλια διαφυλάσσονται ἐν τῷ Σκευοφυλακείῳ τῆς Μονῆς.

Ἀπόδειξιν τῆς ἄλλοτε μεγάλης ἀκμῆς τῆς Μονῆς ἀποτελοῦν τὰ ἱκανὰ τὸν ἀριθμὸν Μετόχια αὐτῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς νήσου, ἐν Καρύστῳ, ἐν Πόρῳ τῆς Τροιζηνίας καὶ ἔτι καὶ ἐν Διδυμοτείχῳ. Ἀλλὰ τὸ 1927 δι' ἔλλειψιν μοναχῶν ἡ Μονὴ συνεχωνεύθη μετὰ τῆς ἐν Ἄνδρῳ Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τὸ δὲ 1928 ἀνασυσταθεῖσα μετετράπη εἰς γυναικείαν, ἐν ᾗ ἐγκατεστάθησαν ἐλθοῦσαι ἐκ Μολάων περὶ τὰς τριάκοντα μοναχαὶ ὑπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτην Πανάρετον Πολυκάρπου. Σήμερον ἡ Μονή, ἀνακαινισθεῖσα ὑπὸ τῶν καλογραιῶν, διατηρεῖται καλῶς διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτῶν κυρίως ἐργασίας, διότι κατὰ τὴν σύμβασιν τοῦ 1952 μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἀπώλεσε σημαντικὴν αὐτῆς κτηματικὴν περιουσίαν, τὴν καὶ εὐφορωτέραν. Ἡ ἐν αὐτῇ ἀσκουμένη καὶ τὸν δίαυλον τῆς πνευματικῆς τελειώσεως πλέουσα γυναικεία ἀδελφότης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παναρέτου Πολυκάρπου στερεῖται ἀλείπτου καὶ πνευματικοῦ πατρός, ἀλλ' οὐχ ἧττον προκόπτει καὶ ἀπολαύει τιμῆς καὶ εὐλαβείας ἐν τῇ νήσῳ, ἡ δὲ Μονὴ γενικῶς ἀποτελεῖ θρησκευτικὸν κέντρον καὶ σεμνεῖον τῆς Ἄνδρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Δημ. Π. Πασχάλη, Μονὴ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ Ἁγίας, ἐν Ἀνδριακὰ Χρονικά, Ι' (1961). Σταυρουπόλεως Κωνστάντιος Μπληζιώτης (1831 - 1891), αὐτόθι. Σημειώματα Περὶ Ἀνδρίων μοναχῶν, αὐτόθι.

Ο ΚΟΖΑΝΗΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

Ἁγιᾶς, Μονή. Εἰς ἀπόστασιν μιᾶς περίπου ὥρας ἀπὸ τὸ χωρίον Καμένα Βοῦρλα, ἐπὶ τῶν πρὸς τὸν Εὐβοϊκὸν ἐστραμμένων κλιτύων τοῦ ὄρους Καλλιδρόμου τῆς Λοκρίδος, κεῖται διαλελυμένη σήμερον μονὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἡ ἐπικαλουμένη τῆς Ἁγιᾶς. Τὸ καθολικὸν αὐτῆς, διαστ. 15Χ8,6 μ., διατηρεῖται ἄριστα καὶ εἶναι κτίσμα τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, τρίκλιτος βασιλική, μὲ στέγην ἀμφικλινῆ καὶ τρεῖς ἡμιεξαγώνους κόγχας, ἥτις κατέλαβε τὴν θέσιν παλαιοτέρου βυζαντινοῦ ναοῦ, ἐξ οὗ περιεσώθησαν λείψανα ἐκ μαρμάρου. Ἡ τοιχοδομία τοῦ μνημείου εἶναι λίαν ἐπιμελής, ἐξ ὀρθογωνίων λαξευτῶν λίθων μετὰ παρεμβαλλομένων πλίνθων, βυθιζομένων ἐντὸς ἀφθόνου κονιάματος, ἀλλ' οὐχὶ ἑνιαία λόγῳ τῶν κατὰ καιροὺς συμπληρώσεων καὶ ἐπισκευῶν. Ἀξία προσοχῆς εἶναι ἡ ἀφελὴς προσπάθεια δημιουργίας πλουσίου διακόσμου εἰς τὸ κτίσμα τοῦτο (λίθινον γείσωμα κατὰ τὴν Α. πλευρὰν καὶ δὴ κατὰ τὰ παράθυρα τῶν κογχῶν, καταλήγοντα εἰς ὀξυκόρυφα τόξα καὶ ὀδοντοταινία ἐκ τῆς προεξοχῆς τῶν κεράμων, περιθέουσα τὸ μνημεῖον) μέχρι τοῦ νάρθηκος, διὰ θολωτῆς καμάρας στεγαζομένου, κατὰ τὸ μέσον δὲ διακοπτομένης διὰ σταυροθολίου μὲ ἰσχυρῶς προεξέχοντα βεργία.

ΜΟΝΗ ΑΓΙΑΣ. Καμμένα Βοῦρλα Λοκρίδος.

Κατάγραφον ἦτο ἄλλοτε τὸ καθολικὸν τῆς μονῆς καὶ ἐκ τῶν ἁγιογραφιῶν του ἱκανὰ τμήματα περιεσώθησαν μέχρι σήμερον, ὡς ὁ Παντοκράτωρ εἰς τὸ κέντρον τοῦ θόλου, μεμονωμένοι ἅγιοι καί τινες συνθέσεις ἐκ τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης ἐμπνεόμεναι. Ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιαι εἶναι τοιχογραφίαι τινὲς ἐπηρεαζόμεναι ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ μάλιστα ἐκ τῆς μετὰ τῶν Τούρκων συμβιώσεως. Οὕτως, ὁ ἅγιος Κωνσταντῖνος παρίσταται ἐνδεδυμένος μὲ βαρύτιμον σουλτανικὴν γοῦναν. Εἰς τὴν σύνθεσιν «τὸ θαῦμα ἐν τῷ Βαλαὰζ τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ», εἰκονίζεται Τοῦρκός τις ἔφιππος, φέρων κόκκινον πῖλον καὶ σαρίκιον. Ἐξ αὐτῶν καὶ ἄλλων ἐνδείξεων συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι λαϊκὸς τεχνίτης ὑπῆρξεν ὁ ἄγνωστος τοιχογράφος, ὅστις πολλὰ ἐγνώριζεν ἐκ τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ἀλλ' αὐτοδίδακτος, ἐφευρετικὸς καὶ οὐχὶ ἄνευ φαντασίας ἦτο, ζωγραφίζων π.χ. εἰς τὴν κάτω ζώνην τοῦ κτιστοῦ τέμπλου δικέφαλον ἀετόν, ἐπὶ τῆς κοιλίας τοῦ ὁποίου πελαργοὶ ἐντὸς κύκλου κατατρώγουν τὰ σπλάγχνα ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, εἰκονίζοντος συμβολικῶς τὸν Χριστὸν καὶ περιβαλλόμενον φωτοστέφανον μὲ τὴν ἔνδειξιν Ο ΩΝ, δι' ὃ καὶ συνοδευόμενον ἀπὸ τὴν βιβλικὴν ὑπὸ τύπον ἐπιγραφῆς φράσιν: «τὴν πλευράν σου, Λόγε, ὥσπερ πελεκὰν τετρωμένος».

Ἄνωθεν τῆς κεντρικῆς ἐσωθύρας, ἥτις μετ' ἄλλων δύο πλαγίων ἄγουν ἀπὸ τὸν νάρθηκα πρὸς τὸν κυρίως ναόν, περιεσώθη ἐσωτερικῶς ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἀνιστορήσεως τοῦ καθολικοῦ, καθ' ἣν ἡ τοιχογράφησις ἔγινεν ἐπὶ τοῦ Μενδενίτσης Γρηγορίου, διὰ συνδρομῆς τοῦ ἡγουμένου Ἀρσενίου, ἐν ἔτει 1757. Ἐπὶ τῶν διαφόρου τέχνης παλαιοτέρων τοιχογραφιῶν τοῦ νάρθηκος, ὑπάρχει που τὸ ἔτος 1725. Ὁ ταπεινὸς ἁγιογράφος εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν ἐσημείωσε τὸ ὄνομά του.

Ἡ μονὴ τῆς Ἁγιᾶς κατέστη σταυροπηγιακὴ διὰ σιγιλλίου γράμματος τοῦ πατρ. Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου Α' τοῦ Λουκάρεως, ἀπολυθέντος κατὰ Νοέμβριον 1620, ἤδη δ' ἀποκειμένου εἰς τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (Σπ. Π. Λάμπρος, Ν. Ἑλλην., 12, (1915) σ. 351-353. Διὰ τὰς ὑπογραφὰς τῶν συνοδικῶν βλ. Τ. Γριτσοπούλου, Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογρ. Γλωσ. Θησαυροῦ, 21. (1956), σ. 117. Ἀναφέρεται εἰς τὸ σιγίλλιον, ὅτι οἱ πατέρες τῆς μονῆς «ἀνέκαθεν ἐν ἐλευθερίᾳ διάγοντες, παντελεῖ τοῦ κατ' ἐκεῖνον καιρὸν πατριαρχοῦντος, καθ' ὃν ἐκ βάθρων ἀνηγέρθη ἡ μονή, τὸ ἐλευθέρως αὐτοῖς καὶ ἀδουλώτως διάγειν.... μηδενὶ ἄλλῳ παραχωρεῖν καὶ ὑποτάσσεσθαι ἢ τῇ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ ἐδεήθησαν....», δι' ὃ ἀνεγνωρίσθη τὸ ἀδούλωτον καὶ ἀκαταπάτητον τοῦ μοναστηρίου μετὰ τῶν μνημονευομένων μετοχίων του, ἤτοι Καρυδάκι, Ἅγ. Ἀθανάσιος, Ἅγ. Νικόλαος ὁ κατὰ τὸ Καλαμάκι, Παναγία ἡ ἐν τῇ νήσῳ Στρογγυλῇ, Ἅγ. Ἠλίας εἰς Τοῦβαρ (Βένδρα;) καὶ Ἁγ. Παρασκευὴ εἰς Χάρμα.

Ἡ ἱστορικὴ ζωὴ τῆς ἐν λόγῳ μονῆς κυρίως συμπίπτει κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας. Ἐξ ἐγγράφων πληροφορούμεθα, ὅτι κατὰ τὸ 1585 ὁ ἡγούμενος Ἄνθιμος ἐζήτει τὴν ἄδειαν τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν, ἵνα ἐπισκευάσῃ τὰ κελλία τῆς μονῆς. Τοῦτ' αὐτὸ ἐζητεῖτο καὶ μετὰ δύο ἔτη, διὰ τὸν κίνδυνον τῶν ἐκ τοῦ Εὐβοϊκοῦ πειρατικῶν ἐπιδρομῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Γ. Τ. Κόλια, Περὶ χριστιανικῶν μνημείων Λοκρίδος ἐν Πρακτικὰ Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρείας, Γ' (1934-36), σ. ξα'-ξγ'. Τοῦ αὐτοῦ, Γεωγραφικὰ σιγιλλίου Κυρίλλου Λουκάρεως, ἐν Ἀθηνᾶ, 52, (1948), σ. 217-220.

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ἅγιασις. Ἔτσι λέγεται ὁ γενικὸς ἁγιασμὸς τῶν Φώτων, ἀλλὰ χωρίζεται σὲ «Πρώτη Ἅγιασι» ἢ «Πρωτάγιασι» (τῆς παραμονῆς) καὶ «Δεύτερη Ἅγιασι» (τῆς ἡμέρας τῶν Φώτων). Μὲ τὴν Πρωτάγιασι, φεύγουν κιόλας, κυνηγημένα ἀπὸ τὴν ἁγιαστούρα τοῦ παπᾶ, τὰ δαιμονικὰ τοῦ Δωδεκαημέρου. «Πρωτάγιασις» λέγεται κι' ὁ ἴδιος ὁ ἁγιασμὸς (τὸ νερὸ) τῆς παραμονῆς, ποὺ οἱ χωρικοὶ τὸ χρησιμοποιοῦν οἰκειότερα ἀπὸ τὸν μεγάλο ἁγιασμὸ τῶν Φώτων.

Ἡ λέξις «ἅγιασις» χρησιμοποιεῖται καὶ μὲ τὴν ἔννοια νὰ γίνῃ κανεὶς ἅγιος, στὴν εὐχή: «Ποῦ νὰ 'χουν ἅγιασι τὰ κόκκαλά του!»

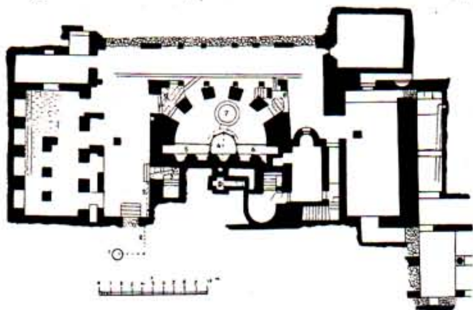
Δ. Σ. Λ.

Ἁγίασμα. (Π. Διαθήκη). Εἰδικῶς, ὁ χῶρος, ἔνθα ὑπῆρχον ἡ χρυσῆ λυχνία καὶ ἡ τράπεζα τῆς προθέσεως (Β' Παραλ. κστ' 18). Γενικῶς, ὁ ναὸς (Δαν. ια' 31).

Ἁγίασμα. Ἔρευναι καὶ ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι, ἐνεργηθεῖσαι εἰς διαφόρους βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος (εἰς τὴν βασιλικὴν λ.χ. τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης) ὡς καὶ εἰς μνημεῖα Αἰγύπτου, Συρίας, Κύπρου καὶ ἀλλαχοῦ, ἔφερον εἰς φῶς κτίσματα συνδυάζοντα λουτρῶνας καὶ ἁγιάσματα ἢ ἁγιάσματα καὶ Μαρτύρια. Ἀνευρέθησαν ὡσαύτως καὶ μεμονωμένα ἁγιάσματα.

Τὸ ὕδωρ, ἡ λατρεία τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν εἰς πάντας

τοὺς προηγμένους λαοὺς τῆς ἀρχαιότητος, εἶναι ἡ ἀρχικὴ μορφὴ τοῦ ὁρατοῦ κόσμου κατὰ τὴν ρῆσιν τῆς Γραφῆς «καὶ πνεῦμα ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος» (Γέν. α΄ 2), τὸ στοιχεῖον τὸ καθαῖρον τὰ πάντα καὶ οὐδενὸς χρῄζον καθαρμοῦ. Εἰς τὴν ἀρχαίαν χριστιανικὴν τέχνην πλεῖσται παραστάσεις εἰς τὰς κατακόμβας ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀπολυτρωτικὴν δύναμιν τοῦ ὕδατος.

Μαρτύριον μετὰ λουτήρων ΑΓΙΑΣΜΑΤΟΣ κάτωθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κάτοψις.

Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐτέθησαν κρῆναι πρὸ τοῦ χριστιακοῦ ναοῦ (ἡ Φιάλη), ὡρίσθη τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐγίνετο ὁ καθαγιασμὸς τοῦ ὕδατος ὡς «ὕδατος ἀπολυτρώσεως, λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ πηγῆς ζωῆς». Αἱ Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ περιέχουν εὐχὰς τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ ὕδατος (καὶ τοῦ ἐλαίου), μετὰ δὲ τὸν ἀπὸ τέλους τοῦ Δ΄ αἰῶνος χωρισμὸν τῆς ἑορτῆς τῶν Θεοφανείων (πανηγυριζομένης ἀρχικῶς πρὸς ἀνάμνησιν τῆς Γεννήσεως καὶ τῆς Βαπτίσεως ἅμα τοῦ Χριστοῦ) καὶ τὸν καθορισμὸν τῆς βαπτίσεως τὴν 6ην Ἰανουαρίου, ὁρίζεται καὶ προσλαμβάνει κατὰ τόπους ποικίλας μορφὰς ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν ὑδάτων κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἐπιφάνειαν τῆς Τριαδικῆς Θεότητος. Εἰς Εὐχολόγια ἀφ᾽ ἑτέρου διεσώθησαν τυπικαὶ διατάξεις καὶ εὐχαὶ διὰ τὸν ἁγιασμὸν τῶν ὑδάτων τοῦ Νείλου κατὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Πατέρων πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, ἀκολουθίαι τοῦ ἁγιασμοῦ κατὰ μῆνα Αὔγουστον, εὐχαὶ διὰ τὸν ἁγιασμὸν τοῦ ὕδατος εἰς τὴν ἀρχὴν ἑκάστου μηνὸς κ.ἄ. Ὁμοίως ὑπάρχουν εὐχαὶ ἀναγινωσκόμεναι «εἰς κόλυμβον διακονίας ἤτοι λούσματος», διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν δὲ ἀκολουθίαι καὶ τυπικὰ «τοῦ ἁγίου λούσματος τῶν Βλαχερνῶν» καὶ τέλος ἀκολουθίαι καὶ τάξεις ἁγιασμοῦ γινόμεναι εἰς διαφόρους ἐκκλησίας κατὰ Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς ἐν τῷ νάρθηκι ἢ εἰς ἕτερα μέρη τῆς ἐκκλησίας, ὅπου ὑπάρχει φιάλη ἢ λεκάνιον.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ἀρχικῶς δὲν ὑπῆρχε κανών, ἀλλ᾽ ἐτελοῦντο κατὰ τόπους ἁγιασμοὶ τοῦ ὕδατος εἰς διαφόρους ἐποχάς, ἐνιαχοῦ μετὰ λούσεων, καταλήξασαι εἰς τὸν καθορισμὸν ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας τῆς τελέσεως του Μ. Ἁγιασμοῦ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων καὶ τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἑκάστου μηνός, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μέρη ἔνθα ὑπῆρχον ἁγιάσματα, ἤτοι ἱεραὶ πηγαὶ μὲ ἄφθονον ὕδωρ χρησιμεύουσαι εἴτε δι᾽ ἰαματικὰς λούσεις εἴτε διὰ πόσιν εἴτε καὶ δι᾽ ἀμφότερα.

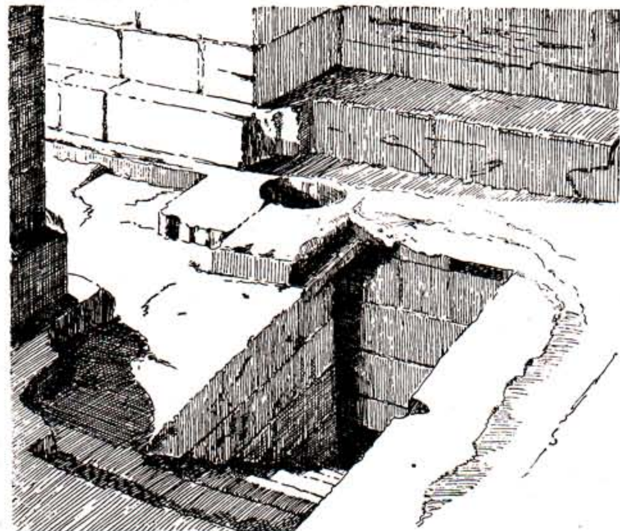
Τὰς τελετὰς ταύτας καθαγιασμῶν τῶν ὑδάτων, διαφωτίζουν τὰ παλαιοχριστιανικὰ καὶ βυζαντινὰ μνημεῖα, ἰδιαίτατα δὲ τὰ ἐξ ἀνασκαφῶν γενόμενα γνωστά. Ἐκ τούτων τὰ πρῶτα, μὴ μελετηθέντα εἰσέτι ἐπαρκῶς, θὰ ἠδύναντο ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν νὰ διευκρινίσουν τὰς ἐξ ἐθίμων τῆς ἀρχαιότητος εἰσαχθείσας εἰς τὸν χριστιανισμὸν συμβολικὰς λούσεις, δι᾽ ὧν ἐπιτυγχάνεται ἡ θεραπεία σωματικῶν καὶ ψυχικῶν νόσων, τὰς συνδεθείσας ἐνιαχοῦ μὲ τὴν τιμὴν πρὸς τοὺς μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τὴν λατρείαν καθόλου καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου νὰ ἑρμηνεύσουν τὸ πλῆθος τῶν βυζαντινῶν ἁγιασμάτων—κατ᾽ ἐξοχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως—πολλὰ τῶν ὁποίων συνεχίζονται μέχρι σήμερον.

Παραθέτομεν κατωτέρω παραδείγματα ἐκ τῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν ἁγιασμάτων, διακρίνοντες ταῦτα εἰς: ἁγιάσματα συνηνωμένα μετὰ τῆς Φιάλης τῶν βασιλικῶν, ἁγιάσματα μετὰ λουτρώνων, Μαρτύρια μεθ᾽ ἁγιασμάτων καὶ αὐτοτελῆ ἁγιάσματα.

α΄.) Π α λ α ι ο χ ρ ι σ τ ι α ν ι κ ά. 1. Ἁγίασμα συνηνωμένον μετὰ τῆς Φιάλης. Τοιοῦτον ἁγίασμα ἀνευρέθη εἰς τὸ Αἴθριον τῆς μεγάλης βασιλικῆς τῆς Νικοπόλεως ἐν Ἠπείρῳ. Ἑκατέρωθεν τῆς Φιάλης εὑρίσκονται λουτῆρες δι᾽ ἰαματικὰς λούσεις. Τὴν ἐξήγησιν τῆς διατάξεως ταύτης ἠδύνατο ἴσως νὰ δώσῃ ἡ ἐν τοῖς Εὐχολογίοις διασωθεῖσα εὐχὴ «εἰς κόλυμβον διακονίας ἤτοι λούσματος» ἡ μνημονευθεῖσα ἀνωτέρω.

2. Ἁγιάσματα - λουτρῶνες. Σπουδαιότατα παλαιοχριστιανικὰ ἁγιάσματα καὶ λουτρῶνες ἀνευρέθησαν δι᾽ ἀνασκαφῶν παρὰ τὴν μεγάλην βασιλικὴν τοῦ πολιούχου τῆς Αἰγύπτου ἁγίου Μηνᾶ, ἐν Λιβύῃ. Εἶναι συγκρότημα δεξαμενῶν, θερμῶν λουτρῶν καὶ ἁγιασμάτων μὲ δύο κρήνας, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐλάμβανον οἱ προσκυνηταὶ τὸ ἁγίασμα (τὸ «πάγκαλον ὕδωρ»), τὸ διοχετευόμενον ἀπὸ τῆς ὄπισθεν τοῦ τάφου τοῦ ἁγίου Μηνᾶ πηγῆς, καὶ ἐπλήρουν τὰς εὐλογίας, ἤτοι τὰ γνωστὰ πήλινα φιαλίδια καὶ μικρὰ ἀγγεῖα τὰ ἔχοντα ἀνάγλυφον τὴν παράστασιν τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, προσκυνουμένου ὑπὸ δύο ἑκατέρωθεν εἰκονιζομένων καμήλων. Τὸ ἁγίασμα τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἔχει μορφὴν τρικλίτου βασιλικῆς μὲ δύο ἁψῖδας κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς καὶ δύο κρήνας εἰς τὴν βορείαν κιονοστοιχίαν, συνέχεται δὲ ἀριστερὰ πρὸς τὰ θερμὰ λουτρὰ (ὑπόκαυστα), κατὰ μῆκος τοῦ δεξιοῦ τοίχου τῶν ὁποίων ὑπῆρχον λουτῆρες μὲ εἴσοδον ἀπὸ τοῦ βορείου κλίτους τῆς βασιλικῆς. Ἄνωθεν καὶ κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς εὑρίσκεται σειρὰ δεξαμενῶν καὶ λουτήρων. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τῶν λουτρώνων - ἁγιασμάτων θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπαχθοῦν καὶ τὰ πρὸ τοῦ Αἰθρίου βασιλικῶν τινων τῆς Ἑλλάδος ἀνευρεθέντα κτίσματα λουτρώνων, ὡς τῆς βασιλικῆς Α΄ τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν καὶ τῆς βασιλικῆς ἐν Σάμῳ. Ὁ πρῶτος μάλιστα λουτρὼν ἐχρησίμευσε διὰ τὴν διοχέτευσιν ὕδατος εἰς τὸ βαπτιστήριον καὶ τὴν Φιάλην.

3. Μαρτύριον - ἁγίασμα. Ἕτερον, ὑπόγειον τοῦτο, ἁγίασμα, ἔχον πολλὰς ἀναλογίας μὲ τὸ συγκρότημα τῆς Λιβύης, συνδυαζόμενον ὅμως ἀμεσώτερον ἐνταῦθα πρὸς τὸν τάφον τοῦ μάρτυρος καὶ κείμενον κάτωθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς, εἶναι τὸ Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Εἰς τὸ κεντρικὸν τμῆμα τῆς Κρύπτης τῆς βασιλικῆς ὑπάρχουν λουτῆρες ἑκατέρωθεν τοῦ ἑξαγωνικοῦ Κιβωρίου καὶ εἰς τὰς γωνίας παρὰ τοὺς στηρίζοντας τὴν ἁψῖδα πεσσούς, ἀνατολικῶς δὲ τοῦ Κιβωρίου εὑρίσκεται ἡ μυροδόχος κυκλικὴ λάρναξ. Τὸ ὕδωρ διοχετεύεται εἰς τοὺς λουτῆρας ἀπὸ τοῦ φρέατος, τὸ στόμιον τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται καὶ σήμερον ἄνω παρὰ τὴν ἀριστερὰν παραστάδα τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ ναοῦ. Ἑκατέρωθεν τοῦ κεντρικοῦ τούτου ἁγιάσματος καὶ κάτωθεν τῶν πτερυγίων ἢ τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους τῆς βασιλικῆς εὑρίσκονται ζεύγη στοῶν, χωριζομένων ἀπ᾽ ἀλλήλων διὰ διαδρόμων, τὰς στοὰς δὲ ταύτας συνενοῖ μέγας διάδρομος ἐκτεινόμενος ἔξω τοῦ ναοῦ μὲ πολλὰς εἰσόδους σήμερον πεφραγμένας· τινὲς τῶν στοῶν τούτων εἶναι ἐν μέρει ὑπολείμματα τοῦ ρωμαϊκοῦ λουτροῦ, τμήματα τοῦ ὁποίου περιελήφθησαν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Λεοντίου τὸ 412 μ.Χ. κτισθέντα ναόν, πιθανώτατα δὲ ἐχρησιμοποιήθησαν ἀρχικῶς τὰ ὑπόκαυστα αὐτῶν διὰ λατρευτικὰς ἀνάγκας, πρὸ τῆς ἀπὸ τοῦ Θ΄ αἰῶνος ἐμφανί-

ΑΓΙΑΣΜΑ Μονῆς Σωτῆρος Φιλανθρώπου. Κωνσταντινούπολις.

σεως τοῦ μύρου, διὰ τὴν διοχέτευσιν τοῦ ὁποίου προσετέθη μαρμάρινον λαρνακίδιον εἰς τὴν φραχθεῖσαν ἀριστερὰν κλίμακα τοῦ Μαρτυρίου.

4. Αὐτοτελὲς ἁγίασμα. Ἕτερον ἀξιόλογον ἁγίασμα, ἔ-

Τὸ ΑΓΙΑΣΜΑ τῶν Βλαχερνῶν κατὰ παλαιὰν λιθογραφίαν.

χον διάφορον μορφὴν τῶν ἀνωτέρω, εὑρέθη παρὰ τὴν μεγάλην βασιλικὴν τῆς Σαλαμῖνος τῆς Κύπρου (τὴν λεγομένην βασιλικὴν τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου). Τὸ ἁγίασμα τοῦτο, δυνάμενον νὰ χρονολογηθῇ ἕνεκα τοῦ διακόσμου καὶ τῶν ἐπιγραφῶν του κατὰ τὸν ΣΤ΄ αἰῶνα, εἶναι παλαιὰ Κιστέρνα χρησιμοποιηθεῖσα ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, ἔχουσα δύο κυκλικοὺς — ἐπιμελῶς δι᾿ ἐρυθρωποῦ κονιάματος ἐπικεχρισμένους καὶ συνδεομένους διὰ διαδρόμου — θολωτοὺς θαλάμους ἢ ἀποθήκας ὕδατος. Τὸ ἄνω τμῆμα τοῦ ἑνὸς τούτων κοσμεῖται διὰ τοιχογραφιῶν καὶ ἐπιγραφῶν δι᾿ ὧν πιστοῦται ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς αὐτοτελὲς ἁγίασμα κατασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ Κυπρίου ἄρχοντος Νικοδήμου. Ἄνωθεν τοῦ ἁγιάσματος τούτου ὑπῆρχε κτίσμα (τὰ θεμέλια τοῦ ὁποίου διασώζονται), ὅπου ἐγίνοντο ἡ τελετὴ τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ ἡ ἐκ τῆς Κιστέρνας ἄντλησις τοῦ ὕδατος. Ἀνάλογον διάταξιν ἔχει καὶ τὸ παρὰ τὴν περίφημον ἐκκλησίαν τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα ἁγίασμα, ἀναβλύζον κάτωθεν τοῦ πιστευομένου τάφου τοῦ Ἀποστόλου, νῦν φρέατος, ἐξ οὗ γίνεται καὶ σήμερον διὰ κάδου ὑπὸ τῶν προσκυνητῶν ἡ ἄντλησις τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος ἐκ τοῦ ἄνωθεν τοῦ τάφου ἐκτισμένου παρεκκλησίου.

β΄.) Βυζαντινὰ ἁγιάσματα. Συνέχισις τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἁγιασμάτων εἶναι τὰ βυζαντινά, σπουδαιότερον δὲ εἶναι τὸ ἁγίασμα μετὰ λουτρῶνος τῶν Βλαχερνῶν, τὸ περιγραφόμενον ὑπὸ Πορφυρογεννήτου εἰς τὸ ἔργον του «Περὶ βασιλείου τάξεως» (πρβλ. τὸ κεφ. «ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῶν δεσποτῶν ἀπιόντων λούσασθαι ἐν Βλαχέρναις»), ὅπου μνημονεύονται: τὸ ἀποδυτόν, τὸ ἅγιον λοῦσμα μετὰ τοῦ κολύμβου, ὁ ἅγιος Φωτεινός, ἔνθα ἡ μαρμαρίνη εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, ἐκ τῶν χειρῶν τῆς ὁποίας ἐκχύνεται τὸ ἁγίασμα κ.λ.π. Διὰ τὸ ἁγίασμα τοῦτο διεσώθησαν εἰς Εὐχολόγια ἰδιαίτεραι ἀκολουθίαι καὶ τυπικά. Ἕτερον περίφημον βυζαντινὸν ἁγίασμα εἶναι τὸ ἁγίασμα τῆς Πηγῆς (=Ζωοδόχου Πηγῆς, σημ. Μπαλουκλῆ), παρὰ τὴν χρυσῆν Πύλην τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ συνδεόμενον μὲ τὰς γνωστὰς λαογραφικὰς παραδόσεις τῆς ἁλώσεως, οὗτινος διασώζεται εἰσέτι ὁ κόλυμβος μὲ τοὺς ἰχθῦς τῆς παραδόσεως. Ἐπίσης ἔχει μελετηθῆ καὶ τὸ ὀνομαστὸν ἁγίασμα τῆς μονῆς τοῦ Σωτῆρος Φιλανθρώπου παρὰ τὸν Πύργον τῶν Μαγγάνων (σημ. Ἰντζιλὶ - Κιόσκ Κωνσταντινουπόλεως). Βυζαντινὸν ἁγίασμα ὑπάρχει καὶ παρὰ τὰς Ἀθήνας εἰς τὴν μονὴν Καισαριανῆς, ἐκτισμένον εἰς σχῆμα τρουλλωτοῦ μοναστηριακοῦ λουτρῶνος, μὲ δύο κόγχας εἰς τὰς μακρὰς πλευράς, εἰς τὸ ὁποῖον διοχετεύεται τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γνωστῆς ἀρχαίας πηγῆς τοῦ κριοῦ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

(**Λαογραφία**). Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ ἁγιασμένου νεροῦ ἡ λέξις ἁγίασμα σημαίνει καὶ τὸν ἱερὸ τόπο, ἀπ᾿ ὅπου ἀναβρύζει τὸ θαυματουργικῶς ἰαματικὸ ὕδωρ. Ἀπ᾿ αὐτὸ ἔχουν προέλθει καὶ πολλὰ τοπωνύμια στὴν Ἑλλάδα: «στ᾿ Ἁγίασμα», «στ᾿ Ἁγιασματάκι» καὶ «στ᾿ Ἁγιάσματα». Ὀνομαστὰ ἦταν στὴν Κωνσταντινούπολι τὰ Ἁγιάσματα τοῦ Βαλουκλῆ τῆς (Ζωοδόχου Πηγῆς), τῶν Βλαχερνῶν κ.ἄ. Συνήθως κτίζονται ναΐδρια καὶ ἔπειτα μεγάλοι ναοὶ κοντὰ στ᾿ Ἁγιάσματα, ποὺ ἐξελίσσονται σὲ προσκυνήματα καὶ θεραπευτικὰ κέντρα. Στὸ γνωστὸ ἔθιμο τῶν Ἀναστενάρηδων τῆς Θράκης ἀπαραίτητη προϋπόθεσις γιὰ τὴν ἱκανότητα τῆς πυροβασίας εἶναι νὰ πᾶνε τὶς εἰκόνες τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης «στ᾿ Ἁγιάσματα».

Στὶς 20 Μαΐου, στὰ προεόρτια τῶν Ἀναστεναρίων, πηγαίνουν μὲ πομπὴ στ᾿ Ἁγίασμα καὶ στὴν Ἱερὴ πηγή. Θυμιατίζουν, ἀνάβουν κεριά. πίνουν τὸ θαυματουργὸ νερὸ καὶ ρίχνουν μέσα νομίσματα. Διαβάζει ὁ παπᾶς Ἁγιασμό, καὶ μόνο ὁ ἀρχιαναστενάρης ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κατεβῆ, καὶ μὲ ἱεροπρέπεια νὰ βγάλη τ᾿ ἁγιασμένο νερό, νὰ δώση στὸν κόσμο νὰ νιφθῆ καὶ νὰ πιῆ (Π. Παπαχριστοδούλου, Τ᾿ Ἀναστενάρια, Ἀθῆναι 1953, σ. 148).

Τὸ Ἁγίασμα ἔχει συνήθως ἕνα ἅγιο προστάτη ἢ ἐπώνυμο, ὁπότε γίνονται μεγάλες συγκεντρώσεις καὶ ἐκτυλίσσονται λατρευτικὰ ἔθιμα στὴ γιορτή του. Λέγεται τότε ὅτι τὸ νερὸ τὸ βρῆκε ὁ ἅγιος μὲ θαυματουργὸ τρόπο, (ὅπως ὁ Μωϋσῆς στὴν ἔρημο) ἢ ὅτι παριστάνει τὸ δάκρυ του. ὅταν ἀσκήτευε. Μὲ μεγάλη πίστι, ρίχνονται συχνὰ οἱ ἄρρωστοι μέσα στὸ ἁγίασμα ἢ λούζονται γιὰ νὰ γίνουν καλά. Οἱ νυκοκυρὲς τὸ παίρνουν γιὰ νὰ ἀναπιάσουν προζύμι καὶ οἱ προσκυνηταὶ τὸ φυλᾶνε σὲ μπουκαλάκια, νὰ εἶναι προστατευτικὸ στὸ σπῖτι τους.

Στὰ πανηγύρια καὶ τὶς λειτουργίες ποὺ γίνονται στὰ Ἁγιάσματα, ἀπαραίτητο εἶναι νὰ πιοῦν λίγο, ἢ νὰ ραντισθοῦν μὲ τὸ νερό τους οἱ προσκυνηταί, ἀλλὰ ὑπάρχει συνήθως ἡ δοξασία, ὅτι χρειάζεται προηγουμένως κάτι νὰ ρίξης στὸ ἁγίασμα. Ἄλλοι ρίχνουν κάτι ἀπὸ πάνω τους (μιὰ κλωστίτσα, ἢ μιὰ φουρκέτα ἢ ἕνα κουμπί), ἐνῶ παλιότερα ἦταν ἀπαραίτητο νὰ γίνη κοντὰ στὸ νερὸ θυσία προβάτου ἢ πετεινοῦ (τοῦ ζώου ποὺ θὰ φαγωθῆ στὴ γιορτή). (Βλ. Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα ἑλληνικῆς λαογραφίας, τεῦχ. Γ΄, σ. 12).

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἁγιασματάριον. Ἡ Ἁγιασματάριον τὸ Μέγα ἢ Μικρὸν Εὐχολόγιον καλεῖται τὸ λειτουργικὸν βιβλίον τὸ ἀποτελοῦν ἐπιτομὴν τοῦ Μεγάλου Εὐχολογίου, εἶδος ἀνθολογίας περιεχούσης τὰς πλέον τρεχούσης χρήσεως ἀκολουθίας καὶ εὐχὰς ἀφ᾿ ἑνός, ὡς ἁγιασμούς, εὐχὰς εἰς διαφόρους περιστάσεις, παρακλήσεις, ἀκολουθίας μυστηρίων τινῶν, νεκρωσίμους ἀκολουθίας καὶ ἄλλο συγγενὲς ὑλικόν, καὶ ἀφ᾿ ἑτέρου ἀκολουθίας τελουμένας ὑπὸ τῶν ἱερέων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τελουμένας, αἵτινες περιελήφθησαν εἰς τὸ Ἀρχιερατικὸν ἢ παρέμειναν εἰς τὸ Μέγα Εὐχολόγιον. Ἐκδιδόμενον συνήθως εἰς σχῆμα μικρὸν (16ον) καὶ ὂν τὸ ἐγκόλπιον τοῦ ἱερέως καὶ τὸ κατ᾿ ἐξοχὴν φορητὸν λειτουργικὸν βιβλίον, ἀριθμεῖ πλείστας ἐκδόσεις, ἴσως περισσοτέρας παντὸς ἄλλου λειτουργικοῦ βιβλίου. Εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ὀφείλεται καὶ ἡ ἀστάθεια τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, τῆς ἐκλογῆς τῆς ἐν αὐτῷ ὕλης ἐπαφιεμένης εἰς τοὺς ἑκάστοτε ἐπιμελητὰς τῶν ἐκδόσεων, οἵτινες, εἰς τὴν κάλυψιν τῶν ποιμαντικῶν καὶ λειτουργικῶν ἀναγκῶν ἀποσκοποῦντες, προσθέτουσι πᾶν ὅ,τι νομίζουν χρήσιμον ἐν αὐτῷ. Οὕτως, εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Μικροῦ Ἁγιασμοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλει καὶ τὸ ὄνομα, προσετέθησαν εὐχαὶ ἐπισυναπτόμεναι εἰς ταύτην, γεωργικοῦ κυρίως χαρακτῆρος, εἶτα ἀκολουθίαι τελούμεναι κατ᾿ οἶκον, ὡς παρακλητικοὶ κανόνες καὶ εὐχαί, ἀκολουθίαι μυστηρίων καὶ αὐταὶ αἱ θεῖαι λειτουργίαι Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Εὐαγγέλια, ἀπολύσεις καὶ ὑποθῆκαι πρὸς τὸν ἱερέα.

Ἀξιομνημόνευτοι εἶναι, πλὴν τῶν παλαιῶν ἐκδόσεων Βενετίας, Ἀμστελοδάμου καὶ Βιέννης, αἵτινες ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τῶν μεταγενεστέρων ἐκδόσεων ἢ μᾶλλον ἐπηυξημένων ἀνατυπώσεων ἐκείνων, ἡ νεωτάτη ἔκδοσις ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Ἀθῆναι 1956) μετὰ παραρτήματος μετ᾿ «ἀκολουθιῶν περιστατικῶν», καιρικὸν καὶ τοπικὸν ἐχουσῶν χαρακτῆρα, καὶ ἡ εἰς τρία τεύχη ἐν Ρώμῃ ἔκδοσις

(Α' 1954, Β' 1955, τὸ τρίτον δὲν ἐξεδόθη εἰσέτι), ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπιχειρεῖται μεθοδικωτέρα ἀνακατάταξις τῆς ὕλης

ἉΓΙΑΣΜΑΤΑΡΙΟΝ ΜΕΓΑ,
Ἤγουν ἐκλογὴ τῶν χρησιμωτέρων, καὶ ἀναγκαιοτέρων τοῖς Ἱερεῦσιν
ἈΚΟΛΟΥΘΙΩΝ, ΚΑΙ ΕΥΧΩΝ
ἘΚ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΥ.
Ἐν ᾧ προσετέθησαν νεωστὶ τὸ Ἐξοδιαστικὸν τῶν Μοναχῶν, καὶ τῶν Ἱερέων, ὡς ἐν τῷ πίνακι φαίνονται σεσημειωμένα μετὰ μέλανος ἀστερίσκου, καὶ εἰς κρείττονα τάξιν, ἤπερ τὴν πρώτην, ἐτέθησαν.
Τὰ πάντα μὲν συλλεχθέντα, νῦν δὲ μετατυπωθέντα, καὶ ἐπιμελῶς διορθωθέντα.
͵αψπγ´. ἘΝΕΤΙΗΣΙΝ, 1783.
Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων.
Con Licenza de' Superiori, e Privilegio.

ΑΓΙΑΣΜΑΤΑΡΙΟΝ ΤΟ ΜΕΓΑ
Ἔκδοσις Βενετίας (1783). Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

καὶ βελτίωσις τοῦ παραδεδομένου κειμένου, διὰ χρησιμοποιήσεως νέων χειρογράφων.

ΙΩ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ

(Λαογραφία). Ὁ λαὸς σέβεται καὶ ἐπιθυμεῖ τὴν ἐπέμβασι τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ βιβλίου, ὅπως τοῦ Εὐαγγελίου. Γιατὶ ξέρει, ὅτι ἐκεῖ μέσα εἶναι οἱ πιὸ ἀποτελεσματικὲς εὐχὲς τοῦ ἁγιασμοῦ, τῆς εὐλογίας τῆς γῆς καὶ τοῦ ἐξορκισμοῦ τῶν δαιμόνων. Ζητεῖ, λοιπόν, ἀπὸ τὸν ἱερέα, νὰ τὸν σταυρώση μὲ τὸ «ἁγιασματάρι» ὅταν εἶναι ἄρρωστος, ἢ νὰ τοῦ τὸ ἀφήση στὸ προσκέφαλο.

Ἐπίσης γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐκκλησίας ποὺ ἔχουν πεῖρα καὶ ξέρουν τὰ κείμενα τῶν ἀκολουθιῶν, ὑπάρχει ἡ ἔκφρασι:«Αὐτὸς ξέρει ἀπ' ὄξου (ἢ ἔχει καταπιῆ) τ' Ἁγιασματάρι» (Κεφαλληνία).

Δ. Σ. Λ.

Ἁγιασματινός. Ἐπίθετο ἢ καὶ ὄνομα: «Ἁγιασματινός», «Ἁγιασματινή», ποὺ δίνεται σὲ παιδιὰ ὅταν τὰ βαφτίζουν σὲ ἁγιάσματα (σὲ ἐκκλησία, ποὺ ἔχει ἁγίασμα, ἱερὰ πηγή). Τὰ πᾶνε ἐκεῖ εἴτε, ἐπειδὴ εἶναι ἀσθενικὰ εἴτε ἐπειδὴ τὸ ἔκαμαν τάμα. Ἀπὸ τότε τὸ παιδὶ ξεχωρίζει, καὶ θεωρεῖται εὐλογημένο καὶ τυχερό. «Τὴν πρωτοχρονιά, θέλω νὰ μοῦ κάμη ποδαρικὸ τὸ παιδὶ σου ποὺ εἶναι ἁγιασματινό». Σὲ ὁποιοδήποτε μοναστήρι ἢ ξεχωριστὴ ἐκκλησιὰ βαπτισθῆ ἕνα παιδί, ἔχει σημασία γιὰ τοὺς γονεῖς του, ὅτι τὸ νερὸ τῆς κολυμπήθρας ἦταν ἀπὸ τὴν πηγὴ ἢ τὸ πηγάδι «τοῦ Ἁγίου».

Δ. Σ. Λ.

Ἁγιασμός. Ὁ ὡς ἄνω ὅρος, κατὰ τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν, εἶναι δηλωτικὸς κατ' ἀρχὴν τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ὡς δωρουμένου τὴν χάριν καὶ ἀνατρέποντος τοὺς καθεστῶτας νόμους τῆς ἀνθρωπίνης φθορᾶς, καὶ κατὰ δεύτερον τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ νέας «τάξεως» καὶ καταστάσεως, δυνάμει τῆς ὁποίας οὗτος καθίσταται μέτοχος τῆς ἀφθαρσίας. Ἐκεῖνο ποὺ προέχει, ἐν προκειμένῳ, εἶναι ἡ ἀλλαγὴ καὶ ἀνακαίνισις τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, δηλ. ἡ κατάστασις τοῦ ἁγιασμοῦ.

Αἱ ρίζαι τῆς περὶ τοῦ ἁγιασμοῦ διδασκαλίας εὑρίσκονται εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἐκ τῆς ὁποίας μετὰ ταῦτα ἐμορφώθη πλήρως τὸ σύστημα περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου. Κατὰ τὴν βιβλικὴν ἀντίληψιν δηλαδή, ὁ ἄνθρωπος δὲν προβάλλεται μόνον ὡς ἓν ὄν, τὸ ὁποῖον ἀνελίσσεται ψυχολογικῶς, ἀλλὰ ἡ ὅλη φυσικὴ αὐτοῦ ἐξέλιξις ἐξετάζεται ὑπὸ πρῖσμα καθαρῶς ἱστορικόν. εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ὁποίου ἐξεδηλώθη τὸ ρῆγμα εἰς τὴν ὁμαλὴν συνέχισιν τῆς ζωῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συνετέλεσεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν ἀνθρωπολογικῶν στοιχείων. εἰς τὴν μὴ κατὰ φύσιν ἐξέλιξιν καὶ τὴν διακοπὴν τῆς κοινωνίας μετὰ τῆς αὐτάρκους ζωῆς τοῦ Θεοῦ. Τὸ πρώτιστον ὀδυνηρὸν ἀποτέλεσμα εἶναι ὁ θάνατος καὶ ὅλαι αἱ μετὰ ταῦτα συμπαρομαρτοῦσαι ἁμαρτητικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς ἐφθαρμένης ἀνθρωπίνης φύσεως (Ρωμ. ε' 12-13). Ἐν ὀλίγοις, ἡ ἄρσις τοῦ κράτους τῆς «ἀνωμάλου» ταύτης καταστάσεως εἶναι τὸ ἔργον τοῦ ἁγιασμοῦ.

Ὁ Θεός, ὡς κεχωρισμένος κατὰ πάντα τῆς ἐκτραπείσης φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς μὴ μετέχων τῶν «κοινῶν» καὶ «ἀκαθάρτων» καὶ ἐφθαρμένων τούτων στοιχείων. καλεῖται ἤδη ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἅγιος, Qâdôs (πρβλ. Ἰὼβ στ' 10, Ἡσ. μ' 25, στ' 3, Ἀββακ. γ' 3, Λουκ. α' 35 «τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται», Ἰω. ιζ' 11, Πράξ. δ' 27). Οὕτω, μετὰ ταῦτα, τὸ θέμα τῆς ἁγιότητος καὶ ἡ ἐνέργεια πρὸς ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ «κοινοῦ στοιχείου» καὶ ἡ θεία πρᾶξις πρὸς ἐγκεντρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἀνακαινιστικὸν στοιχεῖον τῶν μορφῶν τῆς ἁγίας ζωῆς θὰ ἀποτελέσουν τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς ὅλης γραμμῆς τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας.

Ὁ ἁγιασμός, ὡς ἄρσις τοῦ κράτους τῆς διασαλευθείσης φυσικῆς τάξεως, συντελεῖται δυνάμει τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Οὗτος εἶναι ὁ χορηγὸς τῆς ζωῆς αὐτῆς, ὁ «ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον» (Ἰω. ι' 36). Χαρακτηριστικώτατα, εἰς τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου προσευχὴν τοῦ Κυρίου παρουσιάζεται ἡ ἑνιαία σύνθεσις τῆς ἁγιαζούσης ζωῆς καὶ τῶν ἁγιαζομένων: «Ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου... καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ὦσιν ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ» (Ἰω. ιζ' 17,19). Ἐν προκειμένῳ, προβάλλεται τὸ μυστήριον τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ δημιουργίας τῶν νέων μορφῶν ζωῆς ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐφθαρμένον στοιχεῖον τοῦ κόσμου τούτου. Συγχρόνως, αὐτὴ ἡ ἀνακαινιστικὴ δύναμις εἰσρέει καὶ συμπλέκεται μὲ τὰς ἐκτραπείσας μορφὰς τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἅγιον, ἂν καὶ δὲν συμφύρεται μὲ τὰ «κοινὰ» τοῦ κόσμου, προβάλλει τὴν ἀνακαινιστικὴν δύναμιν καὶ λυτρώνει τὸ μὴ ἅγιον καὶ τὸ σεσηπὸς τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ κόσμου τούτου θὰ διαχωρίζεται συνεχῶς ἡ περιοχὴ τοῦ ἁγίου ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ «κοινοῦ». «Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας, εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ» (Α' Θεσ. δ' 3-4). «Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων καὶ τὸν ἁγιασμόν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον» (Ἑβρ. ιβ' 14).

Κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς Κ. Διαθήκης, ὁ ἁγιασμὸς εἶναι ἔργον, τὸ ὁποῖον, ἀνατάσσον ὀντολογικῶς τὴν φθαρεῖσαν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν, ἀναφέρεται εἰς τὴν ριζικὴν ἀπάλειψιν τῶν συνεπειῶν τῆς ἁμαρτητικῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι μετὰ κρίσιν καὶ χάριν δὲν λογίζονται ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ τὰ ἁμαρτήματα. ἀλλ' ὅτι ἔχομεν ἀνθρωπολογικὴν μεταβολὴν καὶ δημιουργίαν νέων ὅρων ζωῆς. Ἡ ἀρχικὴ κατὰ φύσιν ἑνότης τῶν ἀνθρωπολογικῶν στοιχείων, μετὰ τὴν διακοπὴν τῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐπαναστατικὴν πρᾶξιν τοῦ ἀνθρώπου, διεσπάσθη καὶ παρεδόθη εἰς τὴν φθοράν. Τοῦτο εἶναι τὸ τραγικὸν νόημα τοῦ θανάτου. Ἡ κατὰ φύσιν ζωὴ ἐγένετο ἡ ζωὴ τῆς φθορᾶς· οὕτως, ἡ φύσις πλέον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ μόνιμος ἁμαρτωλὴ κατάστασις, ἤτοι ἡ βασιλεία τῆς σαρκός, ἡ ὁποία διαχωρίζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο τῆς σαρκὸς καταπολεμεῖται καὶ ἐξουδετερώνεται μὲ τὸ νέον δωρούμενον στοιχεῖον, τὸ Πνεῦμα. Τοῦτο εἶναι τὸ στοιχεῖον τοῦ ἁγιασμοῦ (Ρωμ. η' 2).

Ἐκ τούτων καταδεικνύεται, ὅτι αἱ ἁμαρτητικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔχουν τὸ νόημα ἁπλῶν παραβάσεων, ὑποκειμένων εἰς τὸν δικαστικὸν ἔλεγχον, ἀλλ' ἐ-

χουν τὸν χαρακτῆρα ἀλλοιώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος. Ἀκριβῶς ἡ κατάργησις τῶν νόμων τῆς διασαλευθείσης τάξεως εἶναι τὸ ἔργον τοῦ ἁγιασμοῦ. Διὰ τοῦτο δὲν θὰ ἦτο ἐνδεδειγμένον νὰ διακρίνωμεν, ὡς κακῶς ἐπικρατεῖ εἰς πολλὰς περιπτώσεις, τὸν ἁγιασμὸν ὑπὸ τὴν ἀρνητικὴν αὐτοῦ μορφὴν ὡς ἀπαλείφοντα τὰς ἁμαρτίας καὶ ὑπὸ τὴν θετικὴν κατάστασιν ὡς ἐνισχύοντα καὶ ἐμπλουτίζοντα μὲ νέον περιεχόμενον τὴν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν. Μία τοιαύτη διάκρισις εἶναι κατὰ πάντα σχολαστική, δημιουργοῦσα ἀνύπαρκτα προβλήματα καὶ διαχωρίζουσα τὴν ἁμαρτίαν ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς φθορᾶς τοῦ ἀνθρώπου. Ἁμαρτία καὶ φθορὰ συμπλέκονται εἰς ἑνιαίαν πλοκήν. Τοῦτο ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα, διότι ἄλλως δημιουργοῦνται πεπλανημέναι κατὰ πάντα θεωρίαι περὶ τῆς συγχωρήσεως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου.

Ὅλαι αἱ σχετικαὶ ἐκφράσεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς συνηγοροῦν πρὸς τὸ νόημα τοῦτο, χωρὶς νὰ εἶναι ἀναγκαῖον νὰ τὰς ἀπαριθμήσωμεν. Ἀρκεῖ μόνον νὰ ὑπενθυμίσωμεν, ὅτι ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν εἰς τὴν Κ. Διαθήκην δὲν ἔχει τὸ νόημα τῆς ἐπεμβάσεως τῆς θεϊκῆς δυνάμεως διὰ νὰ εὕρουν οἱ ἀσθενεῖς τὴν χαρὰν τῆς ὑγείας. Ἀποτελεῖ τὴν κατὰ πρόληψιν (anticipation) ἀλλαγὴν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως· δίδεται ἡ θετικὴ ὑπόσχεσις, ὅτι ἐσχατολογικῶς ἡ ἐπίδρασις τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ θανάτου θὰ καταργηθῇ διὰ τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ ἁγιασμοῦ. Ἡ ἀσθένεια ἐν προκειμένῳ καὶ ἡ ἁμαρτία εἶναι συνυφασμέναι ἀρρήκτως καὶ δὲν διακρίνει κανεὶς καμμίαν ἀπολύτως ἀνεξαρτησίαν τῆς μιᾶς δυνάμεως ἔναντι τῆς ἄλλης. Ἡ θεραπεία εἶναι ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν. «Ἴδε, ὑγιὴς γέγονας· μηκέτι ἁμάρτανε» (Ἰω. ε´ 14). Κατὰ ταῦτα, ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν εἶναι ἡ ἀπ᾽ εὐθείας συντριβὴ τοῦ κράτους τῆς φθορᾶς καὶ ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἀνακαίνισις τῆς ὑπάρξεως.

Ὁ Παῦλος, εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν κυρίως, θίγει τὸ ἀνωτέρω θέμα καί, ἐξετάζων τοῦτο διεξοδικώτατα, προβάλλει τὴν ἐνέργειαν τῆς διὰ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ χάριτος, ἡ ὁποία ἐπιφέρει τὸν ἁγιασμὸν τοῦ ἀνθρώπου (Ρωμ. στ´ 19. «Οὕτω νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν»). Καὶ εἰς τὸν Παῦλον λοιπὸν ἀκόμη διακρίνομεν, ὅτι ἡ δικαίωσις καὶ ὁ ἁγιασμὸς συνυφαίνονται εἰς ἄρρηκτον ἑνότητα. Ἡ βασικὴ ἐκδήλωσις τῆς ἀνθρωπίνης φθορᾶς, δηλαδὴ ὁ θάνατος, κατηργήθη διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Συγχρόνως ἐτέθη ἐνώπιον τοῦ ἀνθρώπου τὸ δίλημμα τῆς ἐκλογῆς μεταξὺ τῆς ζωῆς τοῦ παρόντος κόσμου καὶ τοῦ νέου τούτου καθεστῶτος διὰ τῆς πίστεως. Ἡ συμμετοχὴ εἰς τὸν νικητήριον θάνατον τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν.

Κατὰ τὸν Παῦλον, τὸ Βάπτισμα ἀποτελεῖ τὴν προσδιοριστικὴν ἀρχὴν (principium), δυνάμει τῆς ὁποίας γίνεται μυστηριακῶς ἡ συμμετοχὴ ἡμῶν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ. Τὸ ὅλον ἔργον καλεῖται ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου ἡ «δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ». Ἡ λέξις αὐτή, εἰς τὴν θεολογίαν τοῦ Παύλου, ἔχει ἰδιάζουσαν κατὰ πάντα σημασίαν. Μακρὰν τοῦ νὰ ἔχῃ οἱανδήποτε δικανικὴν ἔννοιαν, ἀναφέρεται εἰς αὐτὸ τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν δημιουργηθεῖσαν Βασιλείαν. Ἡ δικαίωσις, ὡς πρᾶξις τοῦ Θεοῦ τῇ συνεργείᾳ ἡμῶν, δὲν ἀποτελεῖ τὴν μετὰ κρίσιν ἀπόδοσιν τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλὰ συγχώρησιν καὶ ἁγιασμὸν ταύτης. «Ἵνα ὥσπερ ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ, οὕτω καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον» (Ρωμ. ε´ 21). Ὁ Χρυσόστομος σαφέστατα ὑποδηλώνει τοῦτο εἰς μίαν ὁμιλίαν του· «οὐδὲ γὰρ μόνον ἁμαρτημάτων συγχώρησις ἡμῖν ἐδόθη, ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιασμὸς καὶ υἱοθεσία» (Ἰω. Χρυσοστόμου, Ὁμιλία ιδ´ εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον, § α´, P G 59, 94). Ἐν προκειμένῳ δηλαδὴ ἔχομεν σχέσιν ἀγαπῶντος πατρὸς πρὸς τὸ τέκνον του, δηλαδὴ υἱοθεσίαν, καὶ ὄχι σχέσιν δικαστοῦ καὶ ἐνόχου. Εἰς ἄλλην ἐπιστολήν, ὁ Παῦλος τονίζει, ὅτι ὁ Χριστὸς κατέστη δι᾽ ἡμᾶς «δικαιοσύνη», «ἁγιασμὸς» καὶ «ἀπολύτρωσις» (Α´ Κορ. α´ 30). Ἡ ἀνωτέρω στενοτάτη σύνδεσις τῶν ὑψηλῶν τούτων θεολογικῶν ἐννοιῶν ἐπικυρώνει τὰ ὅσα προελέχθησαν.

Ἐπὶ τῶν ἁγιογραφικῶν τούτων βάσεων, μετὰ ταῦτα, ἀνεπτύχθη ἡ δογματικὴ διδασκαλία περὶ τῆς δικαιώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἤτοι περὶ τοῦ ἁγιασμοῦ. Βασικὴ κατ᾽ ἀρχὴν προϋπόθεσις τοῦ ἁγιασμοῦ εἶναι, ὡς ἀνεπτύχθη, τὸ ἔργον τῆς ἀπολυτρώσεως, ἤτοι ἡ «δικαιοσύνη» τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν Παῦλον. Παρὰ ταῦτα, τὸ νέον καθεστὼς τῆς ζωῆς τίθεται ἐνώπιον τοῦ ἀνθρώπου ὡς μία δυνατότης ἐκλογῆς καὶ ἐνστερνισμοῦ. Αὐτὴ ἡ ἐκλογὴ καὶ αὐτὸς ὁ ἐνστερνισμὸς ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν τῆς πίστεως. Κατὰ ταῦτα, ἡ πίστις δὲν ἔχει τὸν χαρακτῆρα τῆς μηχανικῆς καὶ ἀλόγου ὑποταγῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ἁγιασμοῦ. Ἄλλως, ἡ σχέσις τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου καὶ τοῦ ἀποδεχομένου τοῦτο ἀνθρώπου θὰ ἦτο σχέσις αἰτιοκρατική. Τοῦτο ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα ἐν προκειμένῳ, διότι ἀναφέρεται εἰς τὰ πλέον ἀξιοσημείωτα στοιχεῖα τῆς ἀνθρωπίνης συνεργείας εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἁγιασμοῦ (Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Κατηχητικὸς Α´ § γ´, P G 33, 373. «Τοῖς οὖν λαμβάνουσι τὴν πνευματικὴν σφραγῖδα καὶ σωτήριον, χρεία καὶ τῆς οἰκείας προαιρέσεως»).

Ἡ ἀνωτέρω ἀλήθεια δὲν εὑρίσκεται εἰς τὰς σελίδας τῶν δογματικῶν ἔργων τῶν Διαμαρτυρομένων θεολόγων. Τὴν δικαίωσιν δέχονται μᾶλλον ὡς ἐξωτερικήν, παρὰ ὡς τὴν δεχόμεθα ἡμεῖς. Δὲν εὑρίσκει ἐπίσης κανεὶς εἰς τὰς περὶ δικαιώσεως ἀντιλήψεις των τὸν μυστηριακὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χαρακτῆρα, ὡς οὗτος προβάλλεται εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ὑπάρχει κατ᾽ ἀρχὴν ἡ ἀβυσσαλέα διαχωριστικὴ γραμμή, κατὰ τοὺς Διαμαρτυρομένους, ἡ ὀξέως διαχωρίζουσα (Schnittlinie) τὸν κόσμον τοῦτον καὶ τὸν Θεόν. Ὁ Χριστός, ὡς ὁ μεσίτης (Mittler), ἐπανασυνδέει τὰ διεστῶτα καὶ ἐπιτυγχάνεται ἡ συμφιλίωσις (Versöhnung) μόνον διὰ τῆς ἁπλῆς πίστεως καὶ ὑποταγῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἔργον τοῦ μεσίτου. Δὲν διαβλέπομεν τὴν οὐσιαστικὴν ἀνακαίνισιν δυνάμει τῆς μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ μυστηριακὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐν λόγῳ πίστις καὶ ὑποταγὴ ἔχουν ἀχρωμάτιστον κατὰ πάντα χαρακτῆρα. (Βλ. Karl Barth, Die Lehre vor der Versöhnung [Kirchliche Dogmatik] IV, 1, Zürich 1960, σ. 71 - 83, 103 - 106).

Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, τὸ γεγονὸς τοῦ ἁγιασμοῦ δὲν εἶναι ἀνθρώπινον κατόρθωμα· οὔτε νοητὸν καθίσταται νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀνάταξις τῶν ὀντολογικῶς φθαρέντων νόμων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἰς τὴν προτέραν θέσιν ὑπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ᾽ ὅσον οὗτος δὲν συντηρεῖ οὔτε ἐδημιούργησε τοὺς νόμους καὶ τὴν ζωήν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἦτο ἀναγκαῖον κατὰ πάντα νὰ ἁγιάσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος ὁ Θεός, συγχρόνως ἔχων καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν (Βλ. J. Arohle, Soteriology, New York 1943, σ. 13, 18 - 23). Ἐν προκειμένῳ, ἔχομεν νέαν δημιουργίαν καὶ νέαν ζωὴν (Μ. Βασιλείου, Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος § λε´, PG 32, 129. «Ἡ γὰρ παλιγγενεσία, ὡς καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα δηλοῖ, δευτέρου βίου ἐστὶν ἀρχή». Τοῦ αὐτοῦ, Ὁμιλία εἰς τὸ ἅγιον Βάπτισμα § δ´, PG 31, 433. «Ὁ παλαιούμενος καὶ φθειρόμενος κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης σφριγᾷ πάλιν καὶ ἀνηβᾷ»). Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους, ἡ Ἐκκλησία οὐδέποτε ἐδέχθη τὸν συμβιβασμὸν μὲ τὰς περὶ σωτηρίας ἀντιλήψεις τῶν ἰδεαλιστῶν, ἀρνουμένων τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ συντριβὴν τοῦ κακοῦ καὶ δεχομένων ἠθικὴν μόνον ἀνέλιξιν καὶ προκοπήν, ὡς καὶ τῶν πάσης φύσεως πελαγιανιζόντων.

Εὑρισκόμενος ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην τοῦ ἁγιασμοῦ, δὲν κέκτηται μίαν ἀποτετελεσμένην μορφὴν ζωῆς. Ἀπαιτεῖται, ἐντὸς τῆς σφαίρας τοῦ συμπλησιασμοῦ τοῦ θείου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου, ἡ συνεχὴς ἐγρήγορσις καὶ προκοπὴ εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἁγιασμοῦ. Εἶναι δυνατὸν δηλαδὴ νὰ ἐκπέσῃ ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῆς προνομιούχου ταύτης θέσεως. Κατὰ ταῦτα, ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἁγιασμοῦ δὲν εἶναι στατικός, ἀλλὰ δυναμικός. Οὕτω, κατανοεῖ κανεὶς πληρέστατα τὸ γεγονὸς διατὶ ἡ Ἐκκλησία καὶ τὰ μέλη της, ἐντὸς τῶν ἱστορικῶν τούτων μορφῶν τῆς ζωῆς, δὲν δύνανται νὰ κατέχουν τὴν πληρότητα τῆς νέας ποιότητος τῆς ζωῆς. Ἔχουν μόνον τὴν «ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος» καὶ ἀναμένουν ἐσχατολογικῶς τὴν τελικὴν συντριβὴν τῶν δυνάμεων τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ διαβόλου. Ἀπὸ «τοῦ νῦν» συνδεδεμένοι οἱ ἐν Χριστῷ λελυτρωμένοι ὀργανικῶς μὲ τὰς νέας ἀνακαινιστικὰς μορφὰς τῆς ζωῆς, ἀναμένουν τὴν τελικὴν καὶ ὁλοκληρωτικὴν συντριβὴν τοῦ κράτους τοῦ Σατανᾶ καὶ τὴν ὡς ἐκ τούτου πληρότητα τοῦ ἁγιασμοῦ. Εὑ-

εξήγητον ἄρα εἶναι κατὰ πάντα διατὶ ἡ συμφυρομένη καὶ ζῶσα ἐπὶ γῆς Ἐκκλησία μὲ τὰς ἱστορικὰς ἀπαιτήσεις τοῦ κόσμου τούτου παρουσιάζει τὰς ἀτελείας, τὸ κακὸν καὶ τὰ σκάνδαλα. Ὁ ἁγιασμὸς δηλαδὴ παρέχεται μόνον κατὰ πρόληψιν (anticiption) καὶ ὄχι ὑπὸ ὁλοκληρωτικὴν καὶ ἀποτετελεσμένην μορφήν. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς δυναμικὸς καὶ ὄχι στατικός.

Περὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἀποκτήσεως τοῦ ἁγιασμοῦ δυνάμει τῆς πίστεως ἢ τῶν ἔργων ἠγέρθησαν πολλαὶ συζητήσεις. Εἶναι γνωσταὶ αἱ ἀπόψεις τῶν Διαμαρτυρομένων περὶ τῆς ἀποκλειστικότητος τῆς πίστεως. Ἐνίοτε προβάλλεται τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰακώβου, τὸ ἐξαῖρον τὴν σπουδαιότητα τῶν καλῶν ἔργων, ὡς ἀντικείμενον πρὸς τὰς ἀπόψεις τοῦ Παύλου,περὶ τῆς πίστεως ὡς τῆς μόνης ὁδοῦ διὰ τὸν ἁγιασμὸν τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ πρᾶγμα ὁδηγεῖται εἰς τὰς θεωρήσεις ταύτας ἐκ τῆς ἐσφαλμένης κατὰ πάντα θεωρήσεως τοῦ ἁγιαστικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ἀνάταξις τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν κατ' ἀρχὴν δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ φθορὰ εἶναι δι' αὐτὸν ἀνίκητος. Τοῦτο εἶναι τὸ ἔργον τῆς «δικαιοσύνης» τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ ἡ κατανίκησις τῆς φθορᾶς. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι μόνον ἡ θεία χάρις τὸ καθοριστικὸν αἴτιον τῆς σωτηρίας. Ἡ ἀποδοχὴ εἶναι ὅμως ἔργον τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ ταῦτα, διὰ τῆς συνεργείας καὶ πίστεως τοῦ ἀνθρώπου, ἔχομεν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἁγιασμοῦ. Κατὰ τὴν ἀσφαλῆ ταύτην θεώρησιν τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου, πᾶσα ἀνθρωπίνη προσπάθεια δι' ἔργων καλῶν δὲν αἴρει τὸ κράτος τῆς ὀντολογικῆς ἀλλοιώσεως τῶν νόμων τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ κόσμου. Τὰ ἔργα ταῦτα ἀποβαίνουν ἐπὶ ματαίῳ. Τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ παραβάλῃ κανεὶς πρὸς τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀσθενοῦς, ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ τὰ σπέρματα καὶ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς διασαλεύσεως τῶν βιολογικῶν λειτουργιῶν, νὰ ἄρῃ τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας διὰ τῶν ὑγιεινῶν ὅρων ζωῆς, τοὺς ὁποίους ἐνδείκνυται ν' ἀκολουθοῦν οἱ ὑγιεῖς. Οὗτος ὅμως πρέπει πρῶτον ν' ἀποβάλῃ τὰ σπέρματα τῆς φθορᾶς. Τὰ ἐν λόγῳ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι αὐτά, ποὺ καταδικάζει ὁ Παῦλος. Ἐὰν ὅμως συντελεσθῇ ὁ διὰ τῆς πίστεως ἁγιασμός, τότε ἔχομεν αὐτομάτως ὑγιεῖς ἐκδηλώσεις καὶ ἄρα καλὰ ἔργα. Εἰς περίπτωσιν μὴ ὑπάρξεως ὅμως τοιούτων ἔργων, εἶναι τοῦτο δηλωτικόν, ὅτι δὲν ὑφίσταται πίστις καὶ ἄρα οὔτε σωτηρία. Εἶναι ἡ νεκρὰ πίστις, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος. (Ἰακ. β' 26). Κατὰ ταῦτα, τὰ καλὰ ἔργα δὲν ἀνακαινίζουν τὴν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν, ἀλλὰ καὶ δὲν νοεῖται ἀνακαινισμένη ὕπαρξις ἐὰν δὲν ἐκδηλώσῃ καλὰ ἔργα. Ἡ πίστις καὶ τὰ ἔργα εἶναι σύμφυτα καὶ δὲν διαχωρίζονται. Κατὰ ταῦτα, πᾶσα θεωρία, προτάσσουσα τὰ ἔργα τῆς πίστεως ἢ τὴν πίστιν τῶν ἔργων, ἀγνοεῖ τὴν ἀσφαλῆ θεώρησιν τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου καὶ κινεῖται εἰς τὴν περιοχὴν τῶν πεπλανημένων θεωριῶν περὶ τοῦ ἁγιαστικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ.

Πρέπει, τέλος, νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ ἁγιασμὸς συντελεῖται μόνον ἐντὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Πᾶσα ἄλλη θεωρία, συνάγουσα τὸ ἔργον τοῦ ἁγιασμοῦ ἐξ ἀνθρωπίνων καὶ μεμονωμένων προσπαθειῶν, ἀρνεῖται τὴν ἀσφαλῆ βάσιν τῆς κατ' ἀντικειμενικὸν τρόπον συντριβῆς τοῦ κράτους τοῦ κακοῦ ὑπὸ τῆς «δικαιοσύνης» τοῦ Θεοῦ, ὑπὸ τοῦ νέου καθεστῶτος τῆς δημιουργηθείσης Βασιλείας τοῦ Χριστοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Macaire, Théologie dogmatique orthodoxe, B', Paris 1860. J. Arohle, Soteriology, New York. 1943. I. Καλογήρου, Ἡ περὶ «συνεργείας» ἐν τῇ δικαιώσει τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου καὶ αἱ περὶ αὐτὴν συζητήσεις τῶν ἑτεροδόξων, Θεσσαλονίκη 1953. Χ. Ἀνδρούτσου, Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι, ἔκδ. B', 1956. M. Schmaus, Katholische Dogmatik, 5 Aufl. III, 2, München 1956. Scheeben, Katholische Dogmatik, V, 1, 2, Aufl., Freiburg 1957. Τοῦ αὐτοῦ, Katholische Dogmatik, VI, 3 Anfl., Freiburg 1957. Ἰ. Καρμίρη, Σύνοψις τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1957. Π. Τρεμπέλα, Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Β', Ἀθῆναι 1959. Karl Barth, Die Lehre von der Versöhnung [Kirchliche Dogmatik], IV, 1., Zürich 1960. A. Michel, La Sainteté, ἐν DTC, XIV, 1, σ. 841. J. Rivière, Justification, ἐν DTC VIII, 2, σ. 2042 - 2227. G. Mensching, Heilig, systematisch - theologisch, ἐν DTC, 2 Aufl, σ. 1721.

ΝΙΚΟΛ. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ

Ἁγιασμός (Λειτουργική). Μέγας καὶ Μικρὸς «Ἁγιασμὸς» ὠνομάσθη ἡ λειτουργικὴ πρᾶξις, διὰ τῆς ὁποίας ὕδωρ καθαγιάζεται δι' ὡρισμένων εὐχῶν καὶ ἐπικλήσεως τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς καὶ διὰ σταυροειδοῦς εὐλογίας καὶ ἐμβαπτίσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ἡ τελετὴ αὕτη λέγεται «Ἁγιασμὸς» διότι διὰ τοῦ

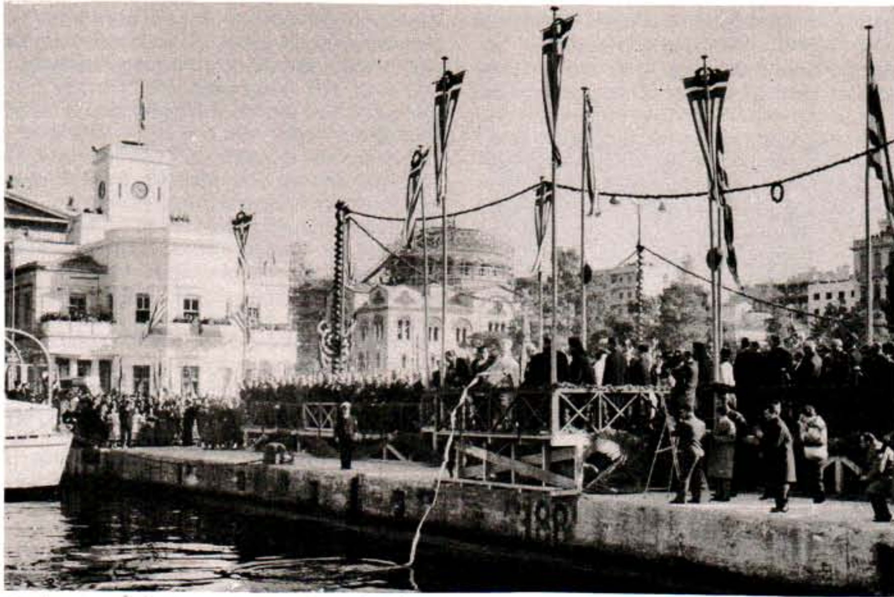

Τέλεσις μικροῦ ΑΓΙΑΣΜΟΥ: «Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν Σου...»

ηὐλογημένου ὕδατος καὶ «τῆς τούτου μεταλήψεώς τε καὶ ραντισμοῦ» πιστεύομεν, ὅτι ἁγιαζόμεθα καὶ καθαριζόμεθα τῶν ἁμαρτιῶν. Διὰ τοῦτο «δεόμεθα τοῦ Θεοῦ», ὅπως τὸ ἁγιαζόμενον ὕδωρ γένηται ἰαματικὸν ψυχῶν καὶ σωμάτων καὶ πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως ἀποτρεπτικόν» (Ἰ. Ε. Μεσολωρᾶ, Ἐγχειρίδιον Λειτουργικῆς, Ἀθῆναι 1895, σ. 230).

Ἡ χρῆσις τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος ἀνάγεται εἰς τοὺς παλαιοὺς χριστιανικοὺς χρόνους. Ὁ Ἐπιφάνιος, λ.χ., διηγεῖται, ὅτι δι' εὐλογηθέντος ὕδατος ἐθεραπεύθη νοσῶν ἵππος τοῦ Οὐάλεντος, ὁδηγηθεὶς εἰς τὸ ἐρημητήριον τοῦ ἁγίου Ἀφραάτου, ἔνθα οὗτος «οὐδὲν μελλήσας, ἀλλὰ παραυτίκα τὸν Θεὸν ἱκετεύσας, ὕδωρ ἐκέλευσεν ἐκ τοῦ φρέατος ἀνιμήσασθαι· καὶ τούτῳ τοῦ σωτηρίου Σταυροῦ τὸ σύμβολον ἐπιθείς, προσφέρειν τῷ ἵππῳ προσέταξεν» (Φιλόθεος Ἱστορία, κεφ. 8, PG 82, 1376). Καὶ ὁ Θεοδώρητος ἐξιστορεῖ πῶς ὁ ἐπίσκοπος Ἀπαμείας Μάρκελλος κατέλυσε μέγα εἰδωλολατρικὸν τέμενος, ἀποστείλας πρὸς ραντισμὸν αὐτοῦ ὕδωρ σφραγισθὲν διὰ τοῦ τύπου τοῦ Σταυροῦ (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Ε', 21, PG 82, 1244). Ὁ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Κωνσταντίνου γενόμενος χριστιανὸς Ἑβραῖος Ἰώσηπος ἤθελε νὰ ἀνεγείρῃ μέγαν ναὸν ὑπὲρ Χριστοῦ, ἀλλ' ἠμποδίζετο ὑπὸ τῶν μαγειῶν καὶ δολοπλοκιῶν τῶν ἄλλων Ἑβραίων. Τότε οὗτος, ἀφοῦ ἔλαβεν ὕδωρ καὶ ἐσφράγισεν αὐτὸ σταυροειδῶς διὰ τοῦ δακτύλου, ἐπεκαλέσθη τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ. «Ἐν ὀνόματι, εἶπεν, Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ἐσταύρωσαν οἱ πατέρες ἐμοῦ καὶ τούτων πάντων τῶν περιεστώτων, γένοιτο δύναμις ἐν τούτῳ τῷ ὕδατι, εἰς τὸ ἐπιτελεσθῆναι τὸν οἶκον Κυρίου». Καὶ οὕτω λαμβάνει τὸ ὕδωρ ἐν τῇ χειρὶ καὶ ραίνει, τοῦθ' ὅπερ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διάλυσιν τῶν φαρμακειῶν καὶ μαγειῶν (Ἐπιφανίου, Κατὰ Αἱρέσ. βιβλ. Α', τόμ. β', § 12, PG 41, σ. 425-428).

Εἰς τὰς διηγήσεις ταύτας, «δὲν ἔχομεν βεβαίως τὸν Ἁγιασμόν, οἷον ἡμεῖς σήμερον ἀκριβῶς ἐννοοῦμεν κατά τε τὸν εἰδικώτερόν του σκοπὸν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν λειτουργικὴν διατύπωσιν. Ἔχομέν τι ὅμως παραπλήσιον, δηλοῦν πῶς οἱ δι' ὕδατος ραντισμοὶ καὶ ἁγιασμοί, οἱ μετὰ προσευχῶν καὶ σταυρικῶν ἐπισφραγίσεων συνδεόμενοι, εἶχον εἰσαχθῆ ἤδη ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος εἰς λειτουργικὴν

Ἡ τελετὴ τοῦ Μ. ΑΓΙΑΣΜΟΥ καὶ τῆς καταδύσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων ἐν Πειραιεῖ (1962).

χρῆσιν, καὶ δὴ τόσον συχνήν, ὥστε καὶ ἐπὶ ἀσθενούντων ζώων καὶ ἐπὶ οἰκοδομῶν ἐγκαινιαζομένων ἢ κατεδαφιζομένων νὰ χρησιμοποιῶνται» (Κωνστ. Καλλινίκου, Ὁ Χριστιανικὸς Ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, ἐκδ. 2α, Ἀθῆναι 1958, σ. 573-574).

Μαρτυρίαν περὶ τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ παρέχει προφανῶς ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὅταν ὁμιλῇ διὰ τὰ γινόμενα κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Φώτων: «Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν ἐβαπτίσατο (ὁ Χριστὸς) καὶ τὴν τῶν ὑδάτων ἡγίασε φύσιν. Διά τοι τοῦτο καὶ ἐν μεσονυκτίῳ κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην ἅπαντες ὑδρευσάμενοι, οἴκαδε τὰ νάματα ἀποτίθενται καὶ εἰς ἐνιαυτὸν ὁλόκληρον φυλάττουσιν, ἅτε δὴ σήμερον ἁγιασθέντων τῶν ὑδάτων. Καὶ τὸ σημεῖον γίνεται ἐναργές, οὐ διαφθειρομένης τῆς τῶν ὑδάτων ἐκείνων φύσεως τῷ μήκει τοῦ χρόνου, ἀλλ' εἰς ἐνιαυτὸν ὁλόκληρον καὶ δύο καὶ τρία πολλάκις ἔτη τοῦ σήμερον ἀντληθέντος ὕδατος ἀκεραίου καὶ νεαροῦ μένοντος» (Χρυσοστόμου, Εἰς ἅγ. βάπτ. § 2, PG 49, 366). Βεβαίως, κατὰ τὴν νύκτα τῶν Φώτων «συνεβαπτίζοντο μετὰ τοῦ βαπτιζομένου Χριστοῦ καὶ οἱ πρὸς τὸ βάπτισμα εὐτρεπισθέντες. Ἀλλ' οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Χρυσοστόμου δὲν ἀναφέρονται εἰς τὸ βάπτισμα. Ηὐλογεῖτο βεβαίως καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος, ἀλλὰ δι' ἕτερον σκοπόν. Ἐκεῖνο ἔμενε διαρκῶς ἐν τοῖς βαπτιστηρίοις ῥέον, ἐνῷ τοῦτο οἴκαδε πρὸς ἁγνισμὸν οἴκων παρελαμβάνετο καὶ ἐν οἴκῳ εἰς ἐνιαυτὸν ἐφυλάσσετο. Τὸ βάπτισμα ἦτο δυνατὸν νὰ τελεσθῇ καὶ κατ' ἄλλην ἡμέραν, ἐξόχως δὲ τοῦ Μεγ. Σαββάτου· ὁ Ἁγιασμὸς ἐκτὸς τῶν Φώτων ἄλλην ἡμέραν δὲν ἐγνώριζεν» (Κωνστ. Καλλινίκου, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 574-575). Αὐτὸ ὅμως οὐδόλως σημαίνει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ δὲν ἀπέδιδον εὐεργετικὰς ἰδιότητας καὶ εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος. Πράγματι, «ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος ὁμιλεῖ περί τινων συγχρόνων του, οἱ ὁποῖοι ἔφερον τὰ τέκνα των, ἵνα βαπτισθῶσι, προσδοκῶντες οὐχὶ τὰς ἐκ τοῦ βαπτίσματος πνευματικὰς χάριτας, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ ἡγιασμένῳ ὕδατι τοῦ βαπτίσματος ἴασιν τῶν σωματικῶν ἀσθενειῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας ταῦτα ὑπέφερον. Ἀλλαχοῦ δὲ μαρτυρεῖ περὶ δύο προσώπων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ βάπτισμα αὐτῶν ἔλαβον αἰφνιδίως τὴν ἴασιν ἀπὸ νόσων ἀνιάτων. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐκράτησεν ἡ πεποίθησις, ὅτι διὰ τὰ πρόσωπα τὰ βαπτιζόμενα τοιαύτας ἐνεῖχεν ἰδιότητας τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος, δὲν ὑπελείπετο παρὰ μικρόν τι βῆμα, ὅπως τὸ ὕδωρ τοῦτο χρησιμοποιῆται καὶ ὑπὸ τῶν ἤδη βεβαπτισμένων» διὰ «τὴν ἀσφάλειαν τῶν οἴκων των καὶ διὰ τὴν προστασίαν τῶν ἀγρῶν ἢ ἀμπέλων των διὰ μέσου τοῦ ῥαντισμοῦ» (Παν. Τρεμπέλα, Ἁγιασμὸς ἐν ΘΧΕ, Α', Ἀθῆναι 1936, σ. 136-137). Ὅτι δὲ «ὁ ὡς ἰδία τελετὴ διακριθεὶς πιθανώτατα ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος Μέγας Ἁγιασμὸς προῆλθεν... ἐκ τοῦ ἐπὶ βαπτισμῷ τῶν κατηχουμένων κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων εὐλογουμένου ὕδατος, δύναταί τις νὰ συναγάγῃ καὶ ἐκ τῆς καταπληκτικῆς ὁμοιότητος τῶν οὐσιωδεστάτων τμημάτων τῆς ἀκολουθίας τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τμήματα τῆς ἀκολουθίας τοῦ βαπτίσματος» (αὐτόθι, σ. 139).

Σαφῆ μαρτυρίαν περὶ τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ δίδει εἰς ἡμᾶς Θεόδωρος ὁ Ἀναγνώστης, ὅστις σημειοῖ, ὅτι Πέτρος ὁ Γναφεύς, ὁ κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα μονοφυσίτης Πατριάρχης Ἀντιοχείας, μετέθεσε τὴν εὐλογίαν τῶν ὑδάτων τῶν Θεοφανείων εἰς τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς: «Τὴν ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐν τοῖς Θεοφανείοις ἐπίκλησιν ἐν τῇ ἑσπέρᾳ γίγνεσθαι» (Ἐκκλ. Ἱστορία Β', 48, PG 86, 208). Ἐντεῦθεν ἐπεκράτησε καὶ μέχρι σήμερον νὰ τελῆται δύο φορὰς ὁ ἁγιασμὸς τῶν ὑδάτων, «ἅπαξ μὲν ταπεινότερον κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων, δεύτερον δὲ καὶ λαμπρότερον κατὰ τὴν κυρίαν τῶν Φώτων ἑορτήν» (Κ. Καλλινίκου, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 576).

Ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ Ἀρμενικοῦ Εὐχολογίου φέρεται παράδοσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, διερχομένου ἐξ Ἱεροσολύμων. Εἰς Ἀρμενικόν, ἐξ ἄλλου, χειρόγραφον κώδικα τοῦ Ι' αἰῶνος, πρὸς τῆς Ἀκολουθίας, ὑπάρχει ἡ ἐπικεφαλίς: «Ὁ ἁγιασμὸς τῶν ὑδάτων ὁ ἀποδιδόμενος εἰς Βασίλειον τὸν ἀρχιεπίσκοπον Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας». Καὶ εἰς ἄλλους κώδικας τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος Ἀκολουθία ἀποδίδεται εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον. Κατὰ τὸν Π. Τρεμπέλαν, «τὸ νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἤδη ὁ Μ. Βασίλειος συνέταξε τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ, παρουσιάζεται ἀπίθανον. Τὸ νὰ παραδεχθῶμεν, ὅμως, ὅτι εἶναι ὁ συντάκτης τῆς ἐπὶ τοῦ ὕδατος τοῦ βαπτίσματος ἀναγινωσκομένης εὐχῆς «Μέγας εἶ, Κύριε», μολονότι αὕτη ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Συριακοῦ Εὐχολογίου, τοῦ συγγραφέντος περὶ τὸ 1170 ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Σύρου, εἰς τὸν Πρόκλον, φαίνεται πιθανώτερον. Τοῦτο δὲ διότι ἡ εὐχὴ αὕτη εἶναι πράγματι μεγαληγόρος, συνυφαινομένη μετὰ χωρίων τῆς Γραφῆς, καθὼς καὶ αἱ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ Μ. Βασιλείου εὐχαί» (ἔνθ' ἀνωτ., σ. 139-140). Τὸ ὅτι τὰ ἔντυπα εὐχολόγια ἀναγράφουν τὸν ἅγ. Σωφρόνιον Ἱεροσολύμων ὡς συνθέτην εὐχῶν, ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι οὗτος δύναται «διακοσμητὴς τῆς Ἀκολουθίας νὰ θεωρηθῇ, προσθέσας ἐν ἀρχῇ αὐτῆς τὰ εἰσαγωγικὰ τροπάρια, ἐξ ὧν τὸ ὄνομά του ἐκπεσὸν ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν εὐχῶν ἐξ ἀβλεψίας ἀντιγραφῆς» (Κ. Καλλινίκου, μν. ἔ., σ. 576).

Ὁ Μέγας Ἁγιασμός, πρὸς τοῖς ἄλλοις, περιέχει ἀναγνώσματα τοῦ προφήτου Ἠσαΐου (κεφ. λε' καὶ νε' καὶ ιβ' 3-6), τοῦ Ἀπ. Παύλου (Α' Κορ. ι', 1-4) τοῦ Εὐαγγελίου (Μάρκ. α', 9 ἑξ.), ὡς καὶ Ἐκτενῆ δέησιν, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλοῦμεν τὸν Θεόν, ὅπως δωρηθοῦν εἰς τὸ προκείμενον πρὸς εὐλογίαν ὕδωρ «ἡ χάρις τῆς ἀπολυτρώσεως καὶ ἡ εὐλογία τοῦ Ἰορδάνου». Ἄξια προσοχῆς εἶναι τὰ

παλαιότερα Διακονικά, ἅτινα σῴζονται ἐν τῷ Βαρβερινῷ εὐχολογίῳ τῶν Η΄- Θ΄ αἰῶνος. Ταῦτα ἔχουν ὡς ἑξῆς:

«Εἴπωμεν πάντες τὸ Κύριε ἐλέησον.—Ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ ὁ Παντοκράτωρ, ὁ πρὶν γενέσεως ἐπιστάμενος καὶ

Ὁ ἱερεὺς ραντίζει τὸν λαόν: «Τῶν σῶν δωρεῶν...»

ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι καλέσας, δεόμεθα.—Ὁ τοὺς οὐρανοὺς ἐκτείνας καὶ τὴν γῆν ἐφ' ὑδάτων θεμελιώσας, δεόμεθα.—Ὁ παράδεισον φυτεύσας ἐν Ἐδὲμ κατ' ἀνατολὰς καὶ τετράφυτον πηγὴν πηγάσας ἐν αὐτῷ, δεόμεθα.—Ὁ τὴν ποίμνην τοῦ πατριάρχου Ἰακὼβ ράβδῳ καὶ ὕδατι εὐλογήσας καὶ πληθύνας, δεόμεθα.—Ὁ διὰ Ἠλιοὺ τοῦ Θεσβίτου διὰ τοῦ τρισσαίου τῆς ἐκχύσεως τῶν ὑδάτων τὸ τρισυπόστατον τῆς μιᾶς θεότητος ἡμῖν ἀναδείξας, δεόμεθα.—Ὁ διὰ Ἠσαΐου τοῦ προφήτου εἰρηκότος ἡμῖν, ἀντλήσατε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης, δεόμεθα.—Ὁ τῷ Προδρόμῳ Ἰωάννῃ ὑποκλίνας τὴν ἄχραντον κορυφὴν καὶ ἐν ρείθροις Ἰορδάνου βαπτισθείς, δεόμεθα.—Ὃν ἡ θάλασσα εἶδε καὶ ἔφυγε καὶ ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω, δεόμεθα.—Ἴδοσάν Σε ὕδατα, ἴδοσάν Σε ὕδατα καὶ ἐφοβήθησαν, δεόμεθα.—Ὑπὲρ τοῦ εὐλογηθῆναι ἡμᾶς πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ, δεόμεθα.—Ὑπὲρ τοῦ εὐλογηθῆναι τὰ ὕδατα ταῦτα τῇ ἐπιφοιτήσει καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δεόμεθα.— Ὑπὲρ τοῦ εὐλογηθῆναι αὐτὰ ὡς τὰ Ἰορδάνεια ρεῖθρα, δεόμεθα.—Ὑπὲρ τοῦ καταφοιτῆσαι ἐν τοῖς ὕδασι τούτοις τὴν καθαρτικὴν τῆς Ὑπερουσίου Τριάδος εὐεργεσίαν, δεόμεθα.—Ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι αὐτὰ πρὸς καθαρισμὸν ψυχῶν καὶ σωμάτων πᾶσι τοῖς ἀρυομένοις καὶ μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτῶν, δεόμεθα.—Σῶσον ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῇ ἐπιφανείᾳ σου καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν, δεόμεθα.—Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, δεόμεθά σου, Κύριε» (Goar, Εὐχολόγιον, σ. 464).

Μετὰ τὴν Ἐκτενῆ δέησιν ἀπαγγέλλεται ἡ μεγαλορρήμων εὐχὴ «Τριὰς ὑπερούσιε, ὑπεράγαθε κ.λ.π.», ἥτις κορυφοῦται εἰς τὴν δοξολογίαν: «Μέγας εἶ, Κύριε, καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου καὶ οὐδεὶς λόγος ἐξαρκέσει πρὸς ὕμνον τῶν θαυμασίων σου!». Ἐνταῦθα «ἔχομεν πραγματικῶς τὴν ψυχὴν καὶ τὸ κέντρον τῆς ὅλης τελετῆς. Ἀνυμνεῖται ἐνταῦθα ὁ Δημιουργὸς τοῦ ὁρατοῦ καὶ ἀοράτου κόσμου ἐν τοῖς ἔργοις του. Ἐξαίρεται τὸ τῆς Ἐνσαρκώσεως ἄφατον μυστήριον. Ὑμνολογεῖται ὁ ἐν Ἰορδάνῃ ἐπιφανεὶς καὶ τὰ τοῦ Ἰορδάνου ρεῖθρα ἁγιάσας. Ὡς ἐκεῖ ἀπέστειλεν, οὕτω καὶ τώρα ἱκετεύεται, ἵνα ἐξαποστείλῃ τὸ Ἅγιόν του Πνεῦμα, ἁγιάσῃ τὸ ὕδωρ τοῦτο καὶ ποιήσῃ αὐτὸ «ἀφθαρσίας πηγήν, ἁγιασμοῦ δῶρον, ἁμαρτημάτων λυτήριον, νοσημάτων ἀλεξιτήριον, δαίμοσιν ὀλέθριον, ταῖς ἐναντίαις δυνάμεσιν ἀπρόσιτον, ἀγγελικῆς ἰσχύος πεπληρωμένον».Μεθ' ὃ ὑποκλίνει ὁ τελεταρχῶν τὴν κεφαλὴν καί, τὴν εὐχὴν τῆς αὐχενοκλισίας μυστικῶς εὐχηθείς»(Κ. Καλλινίκου, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 579), βαπτίζει ὁ ἱερεὺς τὸν Σταυρόν, ὄρθιον αὐτὸν κατάγων ἐν τῷ ὕδατι καὶ ἀνάγων, λέγων συγχρόνως τρὶς τὸ «Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου κ.λ.π.», ἐνῷ συγχρόνως ραντίζει τὸν λαὸν διὰ τοῦ ἁγιασθέντος ὕδατος (Ἰ. Μεσολωρᾶ, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 231).

Μετὰ τὴν πλήρη διαμόρφωσιν τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ, ἐδημιουργήθη καὶ ὁ Μικρὸς Ἁγιασμός. Ὡς εὐστόχως παρατηρεῖ ὁ Κωνσταντῖνος Καλλίνικος, «οὐχὶ σπανίως ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ παρ' ἡμῖν τυπικοῦ παρατηρεῖται τὸ ἑξῆς φαινόμενον. Εὐθὺς ὡς ἀκολουθία τις κατά τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ὑφὴν ἀνδρωθῇ, ἄλλη μικροτέρα της ὡς παραφυὰς παρὰ τὸ πλευρόν της ἐκβλαστάνει, εἴτε διὰ νὰ τὴν ἐξωραΐσῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ καταστῇ δορυφόρος της, εἴτε διὰ νὰ ἀναπληρώσῃ ἀργοῦσαν... Τὸν δρόμον τοῦτον ἠκολούθησε καὶ ὁ Μέγας Ἁγιασμός, παρὰ τὸν ὁποῖον, μορφολογικῶς ὡριμάσαντα, ἀνεπτύχθη βραδύτερον ὁ Μικρὸς τοιοῦτος. Μικρός, καθὸ νεώτερός του κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ βραχύτερός του κατὰ τὴν ἔκτασιν. Μικρός, διότι ὅ,τι ἐκεῖνος ἐπαγγέλλεται ἐν μεγάλῳ βαθμῷ ἅπαξ καὶ μόνον τοῦ ἔτους, τοῦτο οὗτος ἔρχεται νὰ ἐκζητήσῃ παρὰ Θεοῦ εἰς βαθμὸν μικρότερον» (ἔνθ' ἀνωτ., σ. 579-580) εἰς οἱανδήποτε ἡμέραν καὶ ὥραν τοῦ ἔτους καὶ συνηθέστερον ἐν ἀρχῇ ἑκάστου μηνός. Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μικροῦ Ἁγιασμοῦ δὲν εἶναι μεταγενεστέρα τοῦ Η΄ αἰῶνος. Κατὰ τὴν παράδοσιν, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν Μικρὸν Ἁγιασμὸν διετάχθησαν ἐν Συνόδῳ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Φωτίου.

Ὁ Μικρὸς Ἁγιασμὸς περιέχει ψαλμοὺς καὶ κυρίως τροπάρια ἀναφερόμενα εἰς τὴν Θεοτόκον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπέχει τόπον Παρακλήσεως αὐτῆς. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἀποστολικῆς (Ἑβρ. β΄ 11-18) καὶ τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς (Ἰωάν. ε΄ 1-4), ἀκολουθοῦν τὰ Εἰρηνικὰ καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῆς εὐχῆς, διὰ τῆς ὁποίας, πρὸς τοῖς ἄλλοις, λέγομεν: «Αὐτός, φιλάνθρωπε Βασιλεῦ, ὁ δοὺς ἡμῖν χιονοφεγγόφωτον φορέσαι στολὴν ἐξ ὕδατός τε καὶ πνεύματος, καὶ διὰ τῆς τοῦ ὕδατος τούτου μεταλήψεώς τε καὶ ραντισμοῦ τὴν σὴν εὐλογίαν ἡμῖν κατάπεμψον, τὸν ρύπον τῶν παθῶν ἀποσμήχουσαν». Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς εὐχῆς ταύτης, εὐλογεῖται τὸ ὕδωρ διὰ τῆς τριττῆς καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ ψάλλεται τρὶς τὸ «Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, νίκας τοῖς βασιλεῦσι κατὰ βαρβάρων δωρούμενος καὶ τὸ σὸν φυλάττων, διὰ τοῦ Σταυροῦ σου, πολίτευμα». Μετὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ ὁ ραντισμὸς τοῦ λαοῦ, τοῦ ναοῦ καὶ πάντων τῶν ἀντικειμένων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Κωνσταντίνου Καλλινίκου, Ὁ Χριστιανικὸς Ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, ἐκδ. 2α, Ἀθῆναι 1958. Παν. Τρεμπέλα, Ἁγιασμός, ἐν ΘΧΕ, Α΄, Ἀθῆναι 1936. Ἰ. Ε. Μεσολωρᾶ, Ἐγχειρίδιον Λειτουργικῆς, Ἀθῆναι 1895. Μικρὸν Εὐχολόγιον ἢ Ἁγιασματάριον, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθῆναι 1956. Jacobi Goar, Εὐχολόγιον sive rituale Graecorum, complectens ritus et ordines, Luteriae Parisiorum 1647, editio secunda Venetiis 1730. Joseph Lechner, Liturgik des römischen Ritus, 6η ἐκδ., Freiburg im Br. 1953.

ΕΥΑΓΓ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ὁ Μέγας. (Τάξις Λατρείας). Ἡ μυστηριώδης αὕτη τελετὴ γίνεται πρὸς ρῦσιν σώματος καὶ ψυχῆς, ἔχουσα τὴν καταβολὴν εἰς τὴν πίστιν τῶν χριστιανῶν ἐπὶ τὰς πνευματικὰς χάριτας, ἅμα δὲ καὶ τὰς ἰαματικὰς ἰδιότητας τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος τοῦ βαπτίσματος, τὸ ὁποῖον διὰ τῶν εὐχῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀναδεικνύεται «ἀποτρόπαιον πάσης ἐπιβουλῆς ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν» καὶ «εἰς πᾶσαν ὠφέλειαν ἐπιτήδειον».

Ὑπὸ τοῦ ἱ. Αὐγουστίνου (Epist. 98 § 5, De civit. Dei I. XXII c. 8 § 4, 5) σαφῶς μαρτυρεῖται ἡ πίστις αὐτὴ τῶν χριστιανῶν ἐπὶ τὰς ἰαματικὰς ἰδιότητας τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος τοῦ βαπτίσματος, ἐξ οὗ προῆλθεν ὁ Μέγας Ἁγιασμός, ὡς αὐτὸν ἔχομεν σήμερον κατὰ τὴν ἑξῆς περίπου ἐξέλιξιν. Καθιερωθέντος τὸν Β΄ αἰῶνα εἰς τὴν κατ' Ἀνατολὰς Ἐκκλησίαν τοῦ ἀναμνηστικοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ εἰς τὰ ρεῖθρα τοῦ Ἰορδάνου βαπτίσματος τοῦ Κυρίου (Κλήμ. Ἀλεξ., Στρωματεῖς Α΄, κεφ. XXII, ΒΕΠ, Ζ΄ σ. 292), ἐπεκράτησε μετ' ὀλίγον, ὅπως ἡ βάπτισις τῶν κατηχουμένων τελῆται ὄχι μόνον ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν αὐτήν. Ἡ ἑορτὴ ἤρχιζεν ἀφ' ἑσπέρας, τῶν χριστιανῶν κρατούντων ἀνημμένας κηρολαμπάδας, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθη ἑορτὴ τῶν Φώ-

των. Τὸ μεσονύκτιον καθηγιάζετο τὸ διὰ τὸ βάπτισμα τῶν κατηχουμένων ὕδωρ. Ἐξ αὐτοῦ ἐλάμβανον καὶ ἔφερον εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν οἱ χριστιανοί, ὡς μαρτυρεῖται τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ἐφραὶμ (Ὕμνος εἰς τὰ Ἐπιφάνεια, στροφὴ 4 κ. ἑξ.) καὶ τοῦ Χρυσοστόμου (Λόγος εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα τοῦ Σωτῆρος, PG 49, 366). Τελουμένου μετὰ ταῦτα τοῦ βαπτίσματος τῶν κατηχουμένων (πρβλ. Ἱππολύτου καν. 12), διεκόπτετο ἡ ἑορτή, ἐπαναλαμβανομένη τὴν πρωΐαν, ὡς τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ μ΄ λόγου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ἐκφωνηθέντος κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς καὶ εἰς τὸν ὁποῖον λέγει: «Χθὲς τῇ λαμπρᾷ τῶν Φώτων ἡμέρᾳ πανηγυρίσαντες... σήμερον περὶ βαπτίσματος διαλεγόμεθα» (PG 36,360). Ἡ ἄντλησις ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐκ τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος τοῦ βαπτίσματος πρὸς ἁγιασμὸν τῶν ἰδίων καὶ τῶν οἴκων αὐτῶν, ἐπεκταθεῖσα βραδύτερον εἰς Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν, μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ ἐπισκεψαμένου, κατὰ τὸ ἔτος 570, τοὺς ἁγίους τόπους Ἀντωνίνου (Itinerarium, ἐν Stiner, Hierosolymitana, Editio P. Geyer, ἐν τῷ Corpus, SS latin., 46, σ. 166) καὶ Γρηγορίου τοῦ Τουρώνης (Libri septem miraculorum 1, I, c. 24, Historia Francorum 1. VI c. 43, Liber de gloria martyrorum c. 23). Κατὰ τὸ β΄ ἥμισυ τῆς Ε΄ ἑκατονταετηρίδος, ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Πέτρος ὁ Γναφεὺς ἐπενόησε «τὴν ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐν τοῖς Θεοφανείοις ἐπίκλησιν ἐν τῇ ἑσπέρᾳ γίνεσθαι» (Θεοδώρου Ἀναγνώστου, Ἐκκλ. Ἱστ. Β΄, 48, PG 86, 208), διαχωρίσας οὕτω τὸν καθαγιασμὸν τοῦ ὕδατος πρὸς ὕδρευσιν, ἵνα οἱ χριστιανοὶ ἀρύωνται ἐξ αὐτοῦ ἐν πάσῃ ἀνέσει, ἀπὸ τοῦ διὰ τὸ βάπτισμα ἀπαραιτήτου τοιούτου, ἵνα οἱ μὲν λειτουργοὶ συνεχίζωσιν ἀπροσκόπτως τὰς προβαπτισματικὰς τελετάς, οἱ δὲ κατηχούμενοι λαμβάνωσιν ἀμέσως τὸ βάπτισμα, μὴ ἀναμένοντες, πρὸς τοῦτο, ὡς πρότερον, τὸ πέρας τῆς ὑδρεύσεως τῶν χριστιανῶν. Οὕτω, διεκρίθησαν ἐντὸς μικροῦ χρόνου δύο ἀκολουθίαι καθαγιασμοῦ τοῦ ὕδατος, ἐκ τῶν ὁποίων τὴν ἀφ' ἑσπέρας ἀκολουθίαν εὑρίσκομεν τελουμένην κατὰ τὴν ΣΤ΄ ἑκατονταετηρίδα ἐν τῇ πρὸ ἢ εἰς τοὺς μεσαύλους τῶν ναῶν εὑρισκομένῃ φιάλῃ (Παύλου Σιλεντιαρίου, Ἔκφρασις διὰ στ. ἰαμβ. τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγ. Σοφίας).

Αἱ συγγενεῖς αὗται ἀκολουθίαι, διάφοροι οὖσαι κατ' ἀρχήν, ἔσχον ἐπίδρασιν ἡ μία ἐπὶ τὴν ἄλλην. Ἡ ἀφ' ἑσπέρας τελουμένη ἀκολουθία ἁγιασμοῦ τοῦ ὕδατος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἐκτενὲς τῆς διὰ τὸ βάπτισμα τοιαύτης, σύντομος οὖσα, συνεπληρώθη διὰ προλόγου, πλατυνθέντος ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τῆς προσθήκης ἐν αὐτῷ ἀποσπασμάτων ἐξ ἑορταστικῶν ὁμιλιῶν, τοῦτο μὲν ἵνα μὴ ἐμφανίζηται ὑπολειπομένη τῆς ἑτέρας, τοῦτο δὲ πρὸς ἔξαρσιν αὐτῆς ταύτης τῆς ἑορτῆς. Βραδύτερον, ὅτε δηλαδὴ ἐξέλιπον οἱ κατηχούμενοι, ἐκ τούτου δὲ καὶ αἱ προβαπτισματικαὶ τελεταί, ἡ διὰ τὸ βάπτισμα ἀκολουθία τοῦ καθαγιασμοῦ τοῦ ὕδατος, ἀπολέσασα τὴν λαμπρότητα αὐτῆς, προσέλαβεν ἐκ τῆς διὰ τὴν ὕδρευσιν ἑσπερινῆς ἀκολουθίας τὸν Πρόλογον, ἐξομοιωθεῖσα πρὸς ταύτην. Παρὰ τοῦτο, διετήρησεν, ἐν τοῖς Τυπικοῖς τοὐλάχιστον, τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς, πρὸ τῆς θείας λειτουργίας, θέσιν. Οὕτω, προῆλθεν ἡ κατὰ πάντα ὁμοία σήμερον μυστηριώδης τελετὴ τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ, «ἵνα πάντες οἱ ἀρυόμενοι καὶ μεταλαμβάνοντες (ἐκ τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος αὐτοῦ) ἔχοιεν αὐτὸ πρὸς καθαρισμὸν ψυχῶν καὶ σωμάτων, πρὸς ἰατρείαν παθῶν, πρὸς ἁγιασμὸν οἴκων, πρὸς πᾶσαν ὠφέλειαν ἐπιτήδειον», τελουμένη τὴν παραμονὴν καὶ τὴν κυρίαν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τῶν Φώτων ὑπὸ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου.

Ἡ ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ στερεῖται κανόνος, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ Βαπτίσματος, χωρεῖ δὲ οὕτω: Κατὰ μὲν τὴν ὀρθὴν τάξιν μετὰ τὴν ὀπισθάμβωνον εὐχήν, κατὰ δὲ τὸ ἐν χρήσει Τυπικὸν μετὰ τὸ «Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου», ψάλλονται τὸ εἰδικὸν τῆς ἀκολουθίας ἰδιόμελον «Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων» καὶ τὰ β΄ καὶ γ΄ ἰδιόμελα τῆς α΄ ὥρας, ἐξ ὧν τὸ μὲν β΄ «Ὡς ἄνθρωπος ἐν ποταμῷ» ὑπ' αὐτοῦ συνήθως τοῦ τελεταρχοῦντος ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου, ἐξερχομένου μετὰ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καὶ μεταβαίνοντος ἐν ᾧ τόπῳ θὰ τελετουργήσῃ τὸν Μέγαν Ἁγιασμόν, τὸ δὲ γ΄ ὑπὸ τοῦ δεξιοῦ χοροῦ μετὰ τῶν στίχων τῆς Μικρᾶς Δοξολογίας Δόξα, Καὶ νῦν. Μετὰ ταῦτα γίνεται ἡ ἀνάγνωσις γ΄ περικοπῶν ἐκ τοῦ Ἠσαΐου (τὰ κεφ. λε΄ καὶ νε΄ καὶ ἐκ τοῦ κεφ. ιβ΄ οἱ στίχ. 3 - 6), μιᾶς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου (Α΄ Κορ., ι΄ 1 - 4), πλαισιουμένης, ὡς συνήθως, ἐκ προκειμένου καὶ ἀλληλουϊαρίου, εἰλημμένων ἐκ τῶν ψαλμῶν κγ΄ καὶ κη΄, καὶ μιᾶς ἐκ τῶν Εὐαγγελίων (Μάρκ. α΄ 9-11), ἐκφωνοῦνται ὑπὸ τοῦ διακόνου τὰ Εἰρηνικὰ μετὰ τῶν εἰδικῶν διὰ τὸν ἁγιασμὸν ἱκετηρίων δεήσεων, μεθ' ἑκάστην τῶν ὁποίων οἱ χοροὶ ψάλλουσιν ἐξ ὑπαμοιβῆς τὸ «Κύριε, ἐλέησον» ἅπαξ, ἐξαιρέσει τῶν δύο τελευταίων, εἰς τὰς ὁποίας ψάλλουσι τὸ «Παράσχου, Κύριε» εἰς τὴν μίαν καὶ «Ὑπεραγία Θεοτόκε, σῶσον ἡμᾶς» εἰς τὴν ἑτέραν. Ἐκφωνουμένων τῶν αἰτήσεων, ὁ τελεταρχῶν ἀναγινώσκει καθ' ἑαυτὸν τὴν εὐχήν, δι' ἧς δέεται πρὸς τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἵνα ράνῃ ἐπὶ τοὺς δούλους του, κατὰ τὴν θείαν του ἐπαγγελίαν, ὕδωρ καθάρσιον, δωρεὰν τῆς εὐσπλαγχνίας του, χωρὶς νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν ἐπισφραγιστικὸν αὐτῆς ἐπίλογον, λέγων μάλιστα καθ' ἑαυτὸν καὶ αὐτὸ τὸ «Ἀμήν». Εἶτα, εἰς ἐπήκοον παντὸς τοῦ λαοῦ, ἐκφωνεῖ τὸν Πρόλογον, ἤτοι τὴν εἰς τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Σωφρόνιον ἀποδιδομένην εὐχὴν «Τριὰς ὑπερούσιε...», μετὰ τὴν πλήρωσιν τῆς ὁποίας λέγει γεγωνοτέρᾳ φωνῇ τὴν καθ' αὐτὸ ἁγιαστικὴν τοῦ ὕδατος εὐχὴν «Μέγας εἶ, Κύριε», ἧς τὸ πρῶτον ἥμισυ εἶναι παντελῶς ὅμοιον πρὸς τὴν ἐπίσης εἰς ἐπήκοον πάντων ἀναγινωσκομένην κατὰ παλαιὸν ἔθος, τὸ ὁποῖον προσέλαβεν ἐπισημότητα διὰ τῆς 137ης Νεαρᾶς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εὐχὴν τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ ὕδατος τοῦ Βαπτίσματος. Εἶτα, ἀφοῦ ἀναγνώσῃ μυστικῶς τὴν εἰδικὴν τῆς τελετῆς εὐχὴν τῆς κεφαλοκλισίας καὶ ἐκφωνήσῃ τὸ δοξολογικὸν ἐπισφράγισμα αὐτῆς, εὐλογεῖ εὐθὺς σταυροειδῶς τὰ ὕδατα μετὰ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὄρθιον αὐτὸν κατάγων καὶ ἀνάγων ἐν τῷ ὕδατι τρὶς καὶ ἐπάδων τὸ ἀπολυτίκιον τῆς ἑορτῆς «Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου Σου, Κύριε». Ἀκολούθως ραντίζει, ψάλλων ἐπὶ πλέον τῇ κυρίᾳ ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς καὶ τὸ κοντάκιον «Ἐπεφάνης σήμερον», ἐκ τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος πάντα τὸν λαόν, ὅστις, προσερχόμενος, μεταλαμβάνει καὶ ἀρύεται ἐξ αὐτοῦ. Πάντων μεταλαβόντων ἐκ τῶν θείων τούτων ἁγιασμάτων καὶ ἐμφορουμένων ραντίσεως καὶ μεταλήψεως, ψάλλεται ὑπὸ τῶν χορῶν τῇ ἡμέρᾳ τῆς μὲν παραμονῆς τὸ ἰδιόμελον «Ἀνυμνήσωμεν οἱ πιστοί», τῇ δὲ κυρίᾳ τῆς ἑορτῆς τὸ τροπάριον τῆς η΄ ᾠδῆς τοῦ κανόνος αὐτῆς «Τριάδος ἡ φανέρωσις». Εἶτα εὐχολογεῖ τὸν λαὸν λέγων «Εὐλογία Κυρίου καὶ ἔλεος...», τελεῖ, ὡς εἴθισται, τὴν ἀπόλυσιν τῆς θείας λειτουργίας καὶ διανέμει τὸ ἀντίδωρον. Ὁ Μέγας Ἁγιασμὸς τελετουργεῖται οὕτω κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἐν χρήσει Τυπικοῦ. Κατὰ τὰ παλαιὰ ὅμως Τυπικά, ὁ Μέγας Ἁγιασμὸς τελεῖται τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς, ἐὰν ἡ ἡμέρα εἶναι νήστιμος (Δευτέρα ἕως Παρασκευὴ) εὐθὺς μετὰ τὴν ὀπισθάμβωνον εὐχήν, ὡς ἀκριβῶς ἐδηλώθη ἀνωτέρω, καὶ μετὰ τὸ ἰδιόμελον «Ἀνυμνήσωμεν οἱ πιστοί» ψάλλεται τὸ «Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου», ἀναγινώσκεται ὁ ψαλμὸς «Εὐλογήσω τὸν Κύριον», κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ὁποίου δίδοται τὸ κατακλαστόν, καὶ εἶτα ἐπακολουθεῖ ἡ ἀπόλυσις. Ἐὰν ὅμως ἡ παραμονὴ τῆς ἑορτῆς δὲν εἶναι νήστιμος ἡμέρα (Σάββατον ἢ Κυριακή), ὁ Μέγας Ἁγιασμὸς τελετουργεῖται εὐθὺς μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἑσπερινοῦ, καταλιμπανομένου, πρὸ τοῦ Ἀποστόλου, τοῦ Τρισαγίου Ὕμνου, ὡς μὴ τελουμένης θείας λειτουργίας. Ἐκ τούτου, μετὰ τὸ ἰδιόμελον «Ἀνυμνήσωμεν οἱ πιστοί», γίνεται Συναπτὴ καὶ εὐθὺς ἡ Ἀπόλυσις. Κατὰ αὐτὰ Τυπικά, ἡ ἀκολουθία τοῦ Μεγ. Ἁγιασμοῦ τῇ κυρίᾳ ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς τελεῖται ἐν τῇ βρύσει ἢ ἐν τῇ πηγῇ τοῦ ὕδατος πρὸ τῆς θείας λειτουργίας καὶ μετὰ τὸ ραντισθῆναι πάντας ἐκ τοῦ ἁγιασθέντος ὕδατος, ψάλλεται, εἰσερχομένου τοῦ λαοῦ εἰς τὸν ναόν, τὸ τροπάριον «Τριάδος ἡ φανέρωσις», τελεῖται προσκύνησις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ γίνεται ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου Ἐκτενὴς καὶ ἡ Ἀπόλυσις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Π. Ρομπότου, Λειτουργική, 1869, σ. 90 κ.ἑξ. Ὁδοιπορικὰ ἢ Προσκυνητάριον τῆς Ἁγ. Γῆς, Συλλογὴ καὶ Μετάφρασις Κ. Κοικυλίδου — Ι. Φωκυλίδου, 1912, σ. 126. Γ. Δέρβου, Ἐγχειρίδιον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας, 1913, σελὶς 134 κ. ἑξ. Κ. Καλλινίκου, Ὁ Χριστιανικὸς ναός, 1921, σελὶς 676 κ. ἑξ. Π. Ν. Τρεμπέλα, Μικρὸν Εὐχολόγιον, Α΄, σ. 257 κ. ἑξ., Β΄, σ. 5 κ. ἑξ. ἔνθα καὶ πληρεστέρα βιβλιογραφία. Τοῦ αὐτοῦ, Λειτουργικοὶ τύποι Αἰγύπτου καὶ Ἀνατολῆς, σ. 36-39. Ι. Goar, Εὐχολόγιον, 1647, σ. 463 κ. ἑξ. Δημητριέβσκιϊ, Τυπικὸν Ι, Τυπικὸν Λαύρας τοῦ Ἁγ. Σάββα, 1865, κεφ. ιθ΄, σ. νγ΄ κ. ἑξ. Τυπικὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγ. Ἐκκλησίας (ἔκδοσις Βιολάκη) Ἱερατικόν, 1951, σ. 201 κ. ἑξ.

ΓΕΩΡΓ. Γ. ΜΠΕΚΑΤΩΡΟΣ

Ὁ Μικρός. Ἡ ἁγιαστικὴ αὕτη τελετὴ γίνεται ὁμοίως πρὸς ἴασιν νόσων ψυχῆς καὶ σώματος καὶ ἀποτροπὴν πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως, καθιερωθεῖσα πιθανώτατα εἰς

ἀντικατάστασιν τῶν ὑπὸ τῶν Ἑβραίων τελουμένων νουμηνιῶν (πρβ. Ἡσ. α΄ 14), ὡς τοῦτο συνάγεται ἐκ τῆς ἑρμηνείας τοῦ ξε΄ κανόνος τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἔνθα ὁ Βαλσαμὼν γράφει: «ἡ τῆς νουμηνίας ἑορτὴ πρὸ ἀμνημονεύτων ἐτῶν ἐσχόλασε, καὶ ἀντὶ ταύτης, Θεοῦ χάριτι, ἱλαστήριοι εὐχαὶ πρὸς Θεὸν καὶ ἁγιασμοὶ ἐπ᾽ ἐκκλησίας παρὰ τοῦ πιστοῦ λαοῦ γίνονται καθ᾽ ἑκάστην ἀρχιμηνίαν, καὶ ὕδασιν εὐλογίας, οὐκ ἀντιλογίας, χριόμεθα (παρὰ Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα Ἱερ. Καν., Β΄, σ. 458).Ἡ χρῆσις τοῦ ἁπλῶς, διὰ σταυρικῶν ἐπισφραγίσεων μετὰ προσευχῶν, ηὐλογημένου ὕδατος πρὸς ἴασιν ἀσθενῶν καὶ καθαγιασμὸν τόπων, παλαιοτάτη οὖσα παρὰ τοῖς χριστιανοῖς, μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου Κύπρου (Κατὰ αἱρέσεων, βιβλ. α΄, τ. β΄, P G 41, 425) καὶ τοῦ Θεοδωρήτου (Ἐκκλ. Ἱστ., P G 82, 1244 καὶ Φιλόθ. Ἱστ., P G 82, 1376). Ἐπίσης μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νικηφόρου (806 - 815), ὅστις εἰς τὸ α΄ κεφ. περὶ διαφόρων ὑποθέσεων σημειοῖ, ὅτι «παρελάβομεν παρὰ τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν τὸ ποιεῖν ἐν τῇ ἁγίᾳ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ καθ᾽ ἑκάστην ἀρχὴν μηνὸς ἁγιασμόν, καὶ λειτουργίαν ἐπιτελεῖν, ἔκ τε τοῦ παλαιοῦ τὴν ὑπόθεσιν λαβόντες, τὸ δὲ τὰς νεομηνίας καὶ τὰ σάββατα οὐ τηρεῖσθαι» (I. B. Pitra, Juris Eccl. Graec. Hist. et Monumenta, II, σ. 320).

Ἡ ἀκολουθία τοῦ Μικροῦ Ἁγιασμοῦ, ἐπέχουσα τόπον καὶ παρακλήσεως καὶ καθαρισμοῦ, διεμορφώθη, παρὰ τὴν παράδοσιν ὅτι τὴν τάξιν αὐτῆς διετάξατο ἐν συνόδῳ ὁ μέγας Φώτιος (Π. Ρομπότου, Λειτουργική, σ. 281), ὡς τοῦτο προκύπτει ἐκ τῶν δημοσιευθέντων ὑπὸ τοῦ Π. Ν. Τρεμπέλα κωδίκων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης (Μικρὸν Εὐχολόγιον, Β΄, σ. 47 - 74), μικρὸν κατὰ μικρόν, ἔν τισι δὲ σημείοις αὐτῆς καὶ ἐξ ἐπιδράσεως τῆς διαμεμορφωμένης ἤδη ἀκολουθίας τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ. Ἡ ἐν λόγῳ ἀκολουθία τοῦ Μικροῦ Ἁγιασμοῦ ἄρχεται ἀκριβῶς καὶ χωρεῖ μέχρι τοῦ κανόνος αὐτῆς κατὰ τὸν τύπον τῆς ἀκολουθίας τῶν δύο Παρακλητικῶν Κανόνων τῆς Θεοτόκου. Εὐλογήσαντος, δηλαδή, τοῦ πρεσβυτέρου, ἀναγινώσκεται ὁ, ἔκπαλαι ἐν πολλῇ χρήσει ὑπάρχων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὑπ᾽ αὐτῆς ὡς ἕβδομος καὶ τελευταῖος εἰς τοὺς ψαλμοὺς τῆς μετανοίας ἀπαριθμούμενος, ρμβ΄ ψαλμὸς «Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου». Πληρωθέντος τοῦ ψαλμοῦ, ψάλλονται, ὡς ἑνιαῖος ἐκκλησιαστικὸς ὕμνος, τὰ ἐκ τοῦ ρωζ΄ εἰλημμένα δύο ἡμιστίχια, τὸ θριαμβευτικὸν «Θεὸς Κύριος» (27α΄) καὶ τὸ προφητομεσσιανικὸν «Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος» (26α΄) — ἅπαξ μὲν ἄνευ ἑτέρου τινὸς στίχου, τρὶς δὲ ἐφύμνιον ἑτέρων ψαλμικῶν στίχων — εἰς τὸν ἦχον τοῦ διὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αὐτοῦ ὕμνου παρεισαγομένου εὐθὺς ἀμέσως τροπαρίου, ὅπερ καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἐπίσημα τῆς διεγειρούσης τὴν πνευματικὴν χαρὰν ἀκολουθίας. Παρακλητικὸν θεοτοκίον τὸ τροπάριον αὐτό, ἐπισφραγίζεται δι᾽ ἑτέρου θεοτοκίου, διαδηλοῦντος τὴν πεποίθησιν τῶν προσευχομένων ἐπὶ τὴν ἀρραγῆ προστασίαν τῆς Θεοτόκου. Μετ᾽ αὐτά, ἀναγινώσκεται ὁ ν΄ ψαλμὸς «Ἐλέησόν με, ὁ Θεός» καὶ ψάλλεται, οἱονεὶ ὡς κανών, σειρὰ θεοτοκίων μεθ᾽ ἑνὸς τριαδικοῦ τροπαρίου, ἔχουσα ἀκροστιχίδα τὸ ἀλφάβητον, ἥτις εἶναι μελισμένη κατὰ τὸν δεύτερον εἱρμὸν τῆς θ΄ ᾠδῆς τῶν ἀναστασίμων εἱρμῶν τοῦ πλ. β΄ ἤχου τοῦ Γερμανοῦ τοῦ πατριάρχου (Μητρ. πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρ. Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 168). Κατὰ τὸν αὐτὸν εἱρμόν, ψάλλονται ἐν συνεχείᾳ ἕτερα ὀκτὼ τροπάρια καὶ τὸ ἐπισφραγιστικὸν θεοτοκίον τῶν κατανυκτικῶν τροπαρίων «Τῆς εὐσπλαγχνίας τὴν πύλην», μαθ᾽ ὃ, μετὰ παρακέλευσιν πρὸς δέησιν, ἐκφωνεῖται ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου τὸ «Ὅτι ἅγιος εἶ, ὁ Θεὸς ἡμῶν», διὰ νὰ ἐπακολουθήσῃ ὁ μολπὴ τοῦ τρισαγίου ὕμνου, ὅστις ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ ταύτῃ παρεισάγεται ὑπὸ τοῦ τελευταίου τῶν ἀκολουθούντων τῇ ῥηθείσῃ ἐκφωνήσει τεσσάρων τροπαρίων, ψαλλομένων εἰς ἦχον πλ. δ΄. Πληρωθέντος κατὰ τὰ εἰωθότα τοῦ τρισαγίου ὕμνου, ἀναγινώσκονται δύο περικοπαὶ ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης (ἐκ τῆς πρὸς Ἑβρ. β΄ 11 - 18 καὶ ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάν. ε΄ 1 - 4), προτασσομένου τῆς πρώτης αὐτῶν ἐμνήμου προκειμένου καὶ ἐπιτασσομένου αὐτῆς ἀλληλουϊαρίου μετὰ στίχου εἰλημμένου ἐκ τοῦ μδ΄ ψαλμοῦ. Μετὰ τὰ ἀναγνώσματα ἐκφωνεῖται ἡ Μεγάλη Συναπτὴ τῶν Εἰρηνικῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχουν ἐνσωματωθῆ ἑπτὰ εἰδικαὶ δεήσεις, ἐξ ὧν δύο εἶναι εἰλημμέναι ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ, ἐπισφραγιζομένη διὰ τῆς δοξολογικῆς ἐκφωνήσεως «Ὅτι πρέπει Σοι πᾶσα δόξα», ἡ ὁποία ἀπετέλει ποτὲ τὸ ἐπισφράγισμα τῆς ἐκπεσθείσης καὶ μὴ ἀναγινωσκομένης πλέον εὐχῆς «Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν» καὶ ἥτις, κατὰ κώδικάς τινας, ἀνεγινώσκετο ἡσυχωτέρᾳ φωνῇ, ἤτοι μυστικῶς. Εἶτα ὁ πρεσβύτερος λέγει τὴν εὐχὴν «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν» καὶ μετ᾽ αὐτήν, ἀφοῦ εὐχηθῇ ἐπὶ τὰς καρδίας τῶν προσευχομένων τὴν βασιλείαν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰρήνης, καλεῖ αὐτοὺς εἰς κεφαλοκλισίαν καὶ ἀναγινώσκει μυστικῶς τὴν καὶ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ ὑπάρχουσαν εὐχὴν «Κλῖνον, Κύριε, τὸ οὖς Σου», ἧς ὅμως ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ ταύτῃ ἐκφωνεῖ τὸ ἐπισφράγισμα. Λαβὼν εἶτα τὸν Τίμιον Σταυρόν, εὐλογεῖ τὰ ὕδατα ἐκ τρίτου, τρὶς κατάγων καὶ ἀνάγων αὐτὸν ὄρθιον καὶ ψάλλων ἐν ἑκάστῃ εὐλογίᾳ τὸ ἀπολυτίκιον «Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν Σου». Ἐπεκράτησεν ὅπως ἡ εὐλογία τοῦ ὕδατος ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Μικροῦ Ἁγιασμοῦ γίνεται διὰ τοῦ ἀπολυτικίου αὐτοῦ, ἐπειδὴ τοῦτο ἀναμφιβόλως θὰ ἐψάλλετο εἰς τοὺς παρουσίᾳ τῶν αὐτοκρατόρων τελουμένους εἰς τὴν ἀρχὴν ἑκάστου μηνὸς ἁγιασμοὺς ἐν τῷ παλατίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Γ. Κωδινοῦ, Τὰ τῶν ὀφφικιάλων ὀνόματα κ.λ.π., κεφ. ιδ΄, PG 157, 93-96). Ψάλλων ἀκολούθως εἰς ἦχον β΄ τὸ θεοτοκίον «Τῶν σῶν δωρεῶν», ραντίζει σταυροειδῶς καὶ ἀσπάζεται τὸν Τίμιον Σταυρόν, καθὼς καὶ οἱ συμπροσευχόμενοι, τοὺς ὁποίους καὶ ραντίζει κατὰ τὸν ἀσπασμὸν διὰ τοῦ ἁγιάσματος. Εἶτα ραντίζει τὸν ναὸν ἢ τὸν οἶκον, ἐν τῷ ὁποίῳ τελετουργεῖ τὸν ἁγιασμόν, ψάλλων εἰς ἦχον δ΄ τὸ τροπάριον «Πηγὴν ἰαμάτων», ὅπερ καὶ ἐπισφραγίζει διὰ τοῦ ὁμοήχου α΄ θεοτοκίου «Νεῦσον παρακλήσεσι». Μετὰ ταῦτα, ἀφοῦ μέλψῃ τό, ἑορτάσιμον φέρον χαρακτῆρα, θεοτοκίον τοῦ πλ. δ΄ ἤχου «Δέσποινα, πρόσδεξαι», ἀναπέμπει τὴν ἐκτενῆ ἱκεσίαν ἀπὸ τῆς γ΄ δεήσεως αὐτῆς «Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεός» μέχρι καὶ τῆς η΄ τοιαύτης, καταλιμπάνων τὴν ς΄ δέησιν. Μετὰ τὴν η΄ δέησιν, ἐξ ἧς παραλείπει—ἐφ᾽ ὅσον ὁ Ἁγιασμὸς τελεῖται ἐν οἴκῳ— τὰ ὑπὲρ τῶν κτιτόρων τῆς ἁγίας ἐκκλησίας, ἀναπέμπει τὰς δύο λιτανευτικὰς δεήσεις «ὑπὲρ τοῦ διαφυλαχθῆναι τὴν οἰκίαν (ἢ ἁγίαν ἐκκλησίαν) καὶ τὴν πόλιν (ἢ χώραν ἢ νῆσον) ταύτην» καὶ «ὑπὲρ τοῦ εἰσακοῦσαι», ἐπισφραγίζει τὴν ἐκτενῆ διὰ τῆς ἱκεσίας «Ἐπάκουσον ἡμῶν» καὶ ποιεῖ μικρὰν ἀπόλυσιν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Π. Ρομπότου, Λειτουργική, σ. 94 καὶ 281. Κ. Καλλινίκου, Ὁ Χριστιανικὸς Ναός, 1921, σ. 684 κ. ἑξ. Π. Ν. Τρεμπέλα, Μικρὸν Εὐχολόγιον, Β΄, σ. 47 κ. ἑξ., ἔνθα καὶ πληρεστέρα βιβλιογραφία. J. Goar, Εὐχολόγιον, 1647, σ. 441 κ. ἑξ. Δημητριέβσκιϊ, Εὐχολόγιον, II, Εὐχολόγιον τὸ Μέγα, Βενετία 1898, σ. 339 κ. ἑξ. Μικρὸν Εὐχολόγιον, ἐκδ. Ἀπ. Διακ., 1956, σ. 1 κ. ἑξ.

ΓΕΩΡΓ. Γ. ΜΠΕΚΑΤΩΡΟΣ

(Λαογραφία). 1. Ἡ ἡμέρα τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανείων, ὁπότε τελεῖται στὴν ἐκκλησία ἡ πρώτη ἀκολουθία τοῦ Ἁγιασμοῦ. «Σήμερα εἶναι τ᾽ Ἁγιασμοῦ (κι᾽ αὔριο τῶν Φώτωνε». «Ἀπὸ τὴν ἡμέρα τ᾽ Ἁγιασμοῦ, ἁγιάζονται τὰ νερὰ καὶ φεύγουν τὰ δαιμονικά».Ἡ ἴδια μέρα λέγεται καὶ «Πρωτάγιασι» καὶ «τοῦ Σταυροῦ». Τὴν ἡμέρα αὐτὴ γίνεται ἀπὸ βαθὺν ὄρθρον ἡ ἀκολουθία στὴν ἐκκλησία, γιὰ νὰ προφθάσουν οἱ παπάδες νὰ βγοῦν ν᾽ ἁγιάσουν τὰ σπίτια καὶ νὰ πᾶνε οἱ χωρικοὶ στὰ χωράφια τους πρωὶ νὰ ρίξουν ἁγιασμὸ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ στὰ δένδρα καὶ τὰ σπαρμένα. Οἱ γυναῖκες στὰ σπίτια ἀδειάζουν ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα ὅλα τὰ νερὰ γιὰ νὰ μπῇ σημερινὸ ἁγιασμένο (ρίχνουν στὰ πηγάδια τους ἁγιασμό).

Οἱ ζευγάδες (στὴ Ρόδο), μ᾽ ἕνα κερὶ ἀναμμένο ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, καψαλίζουν λίγο τὰ ζῶα τους στὸ τρίχωμα γιὰ τὸ καλὸ (Βλ. Γ. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τεῦχος Γ΄ σ. 54). Οἱ ναυτικοὶ νοικοκυρεύουν τὰ καράβια τους ν᾽ ἀνέβῃ ὁ παπᾶς νὰ τ᾽ ἁγιάσῃ. Σήμερα ἁγιάζονται τὰ σπίτια καὶ ἡ στεριά, αὔριο θ᾽ ἁγιασθοῦν ἡ θάλασσα καὶ τὰ νερά.

2. Ἡ ἴδια ἡ ἐνέργεια τοῦ ἁγιασμοῦ τῆς γῆς καὶ τῆς θάλασσας, τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων. «Ἤρθανε τὰ φῶτα κι᾽ οἱ φωτισμοὶ καὶ χαρὰ μεγάλη κι᾽ οἱ ἁγιασμοί». «Ἀνοῖχτε τὸ σπίτι, γιατὶ θἄρθη ὁ παπᾶς νὰ κάμῃ ἁγιασμό» (5 Ἰανουαρ.). «Μὲ τὸν ἁγιασμό, θὰ δῇς ποῦ θὰ πάῃ κι᾽ ὁ καιρὸς καλύτερα». Ὑπάρχει ὅμως καὶ ὁ κοινὸς ἁγιασμὸς τῶν καθημερινῶν καὶ τῆς πρωτομηνιᾶς (ἀκολουθία τοῦ Μικροῦ Ἁγιασμοῦ), ὁπότε ὁ ἱερεὺς προσκαλεῖται στὰ σπίτια: «Θὰ φέρουμε τὸν παπᾶ νὰ διαβάσῃ ἁγιασμό». Ὁ ἁγιασμὸς αὐτὸς ἔχει καθαρτικὴ σκοπιμότητα ἀπὸ κάθε μίασμα, μόλυσμα ἢ καὶ δυσοίωνα σημάδια. Ἁγιασμὸς διαβάζεται

«Τὴν ἡμέρα τ' ΑΓΙΑΣΜΟΥ, ἁγιάζονται τὰ νερὰ καὶ φεύγουν τὰ δαιμονικά» (ὁ λαός). Σχέδιον Ρ. Κοψίδη.

καὶ στὰ ἐγκαίνια σχολείων, καταστημάτων καὶ σὲ θεμέλια σπιτιοῦ, ἢ σὲ νέα κατοίκησι. Ἀλλὰ καὶ κάθε πρωτομηνιὰ διαβάζουν στὶς ἐκκλησίες ἁγιασμό, φαίνεται δὲ ὅτι παλιότερα ἐτελοῦσαν καὶ τὴν Μεσοπεντηκοστὴ (εὐσεβείας πότισον νάματα) καὶ τὴν 1η Σεπτεμβρίου καὶ στὶς μνεῖες τῶν ἁγίων τοῦ τόπου.

3. Τὸ ἴδιο τὸ ἁγιασμένο νερό. «Φέρε μου νὰ πιῶ ἁγιασμό». «Ρῖξε μου στὸ κεφάλι λίγον ἁγιασμό». Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν προέλευσι τοῦ ἁγιασμοῦ αὐτοῦ ἡ χρῆσις ποὺ θὰ τοῦ γίνῃ. Τὸν ἁγιασμὸ τῆς παραμονῆς τῶν Φώτων τὸν χρησιμοποιοῦν οἰκειότερα. Τὸν ρίχνουν παντοῦ, ὅπως ὁ παπᾶς, σὲ πιθάρια, ἀποθῆκες, ἀκαθάρτους χώρους, πηγάδια, δένδρα, κήπους, αὐλάκια, ποτάμια, στὸ σπίτι. Δὲν πειράζει ἂν τὸν πατοῦν ἢ ἂν τὸν πιοῦν καὶ τὰ ζῶα, ποὺ τὰ ποτίζουν κι' αὐτά. Τὸν Ἁγιασμὸ τῆς ἡμέρας τῶν Φώτων τὸν σέβονται περισσότερο. Τὸν φυλᾶνε μέσα σὲ μπουκαλάκια ὅλον τὸ χρόνο στὸ εἰκονοστάσι καί, σὲ μιὰ ἀνάγκη ἑτοιμοθανάτου, τὸν χρησιμοποιοῦν καὶ γιὰ μετάληψι.

Γενικά, στὶς τρεῖς ἡμέρες τῶν Φώτων (5 - 7 Ἰανουαρίου) ἐπιτρέπεται κάπως ἡ οἰκειότης μὲ τὸν ἁγιασμό. Τὶς ἄλλες ὅμως ἡμέρες ἡ παρουσία του εἶναι πιὸ ἱερή.

Στὰ παράλια μέρη θεωροῦν ἁγιασμὸ καὶ τὸ νερὸ τῆς θάλασσας, ἀμέσως μόλις βουτηχθῇ ὁ Σταυρός. Τὸ κρατοῦν σὲ μπουκαλάκια γιὰ πονοκέφαλο καὶ ἄλλες ἀρρώστειες (ἔτσι ἴσως συνδυάζεται ἡ χριστιανικὴ εὐλογία μὲ τὴν ἀρχαία πίστι γιὰ τὴν καθαρτικὴ δύναμι τῆς θάλασσας).

Τὸν Ἁγιασμὸ τῶν ἄλλων ἡμερῶν (Μικρὸς Ἁγιασμὸς πρωτομηνιᾶς, ἐγκαινίων κ.λ.π.) τὸν χρησιμοποιοῦν μὲ περιωρισμένο σκοπὸ καὶ χρόνο. Ραντίζουν μόνο τὸ σπίτι ἢ τὸ κατάστημα ἢ τὸν ρίχνουν στὰ θεμέλια ποὺ ἁγιάζουν. Εἶναι κι' αὐτὸς σεβαστὸς καὶ δὲν τὸν σκορπίζουν πολύ.

Ἡ χρῆσις τοῦ «Μεγάλου Ἁγιασμοῦ» στοὺς ἀγροὺς δείχνει καὶ τὴν εὐετηρικὴ σκοπιμότητα τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν ὑδάτων, ποὺ γίνεται εἰδικῶς τὴν ἀρχὴ τῆς ἀνοίξεως, ὅταν ἀκριβῶς τὸ συμβολικώτερο πότισμα τῶν δένδρων καὶ τῶν καρπῶν εἶναι τὸ εὐλογημένο ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ ὅταν ὁ ἀποτελεσματικώτερος καθαρμός, ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάθλιψι τοῦ χειμῶνος καὶ τῶν «δαιμονικῶν» του, εἶναι αὐτὸς ποὺ συντροφεύεται μὲ εὐχὲς πρὸς τὸν Δημιουργό.

Ὅσο γιὰ τὰ δαιμονικά, ὁ ἁγιασμὸς θεωρεῖται τὸ φοβερώτερο ἀλεξιτήριό τους, ἐπειδὴ συνδυάζει τὴν καθαρτικὴ δύναμι τοῦ νεροῦ μὲ τὴ θεία δύναμι τῆς ἐμβαπτίσεως τοῦ Σταυροῦ. Ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι «ὁ διάολος φοβᾶται τὸν ἁγιασμό, περισσότερο κι' ἀπὸ τὸ λιβάνι».

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἁγιασμὸς τῶν αἰσθήσεων. Ἀρχαία χριστιανικὴ συνήθεια, περὶ ἧς μαρτυρεῖ Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων (PG 33, 1126), συνιστῶν εἰς τοὺς πιστοὺς νὰ ἁγιάζουν τὰς αἰσθήσεις, ἐγγίζοντες μὲ τὰς χεῖρας τὰ χείλη εὐθὺς μετὰ τὴν μετάληψιν τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ κατόπιν τοὺς ὀφθαλμούς, τὸ μέτωπον καὶ τὰς λοιπὰς ἕδρας τῶν αἰσθήσεων. Μαρτυροῦν αὐτὴν ἐπίσης Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ Θεόδωρος ὁ Βαλσαμῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. EC, X, σ. 1862.

Ἁγιάσου, Παναγία. Ἡ εἰς τὰ μεσόγεια τῆς νήσου Λέσβου καὶ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου κωμόπολις τῆς Ἁγιάσου κατέστη γνωστὴ καὶ πολυσύχναστος χάρις εἰς τὰ προϊόντα της, τὰς φυσικὰς καλλονάς της, τὸ ὑγιεινὸν κλῖμα της, τὴν βιοτεχνίαν της, κυρίως ὅμως χάρις εἰς τὸ ἱερὸν προσκύνημα τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. Πλήθη προσκυνητῶν ἐξ ὅλης τῆς Λέσβου προσέρχονται εἰς αὐτὸ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὅτε ἑορτάζεται ὁ ναὸς οὗτος, ὡς καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ θέρους. Ὁ ἐνοριακὸς ναὸς τῆς Παναγίας Ἁγιάσου κατέστη προσκυνηματικὸς ὅσον οὐδεὶς ἄλλος τῆς Λέσβου, χάρις ἰδίως εἰς τὴν ἐν αὐτῷ θαυματουργικὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου.

Ὁ σωζόμενος μεγάλων διαστάσεων ναὸς τῆς Παναγίας ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων τὸ 1815 ἀπὸ τὸν ἐξ Ἄγρας τῆς Λέσβου κάλφαν Χατζηελευθέριον, ὁ δὲ διάκοσμός του συνεπληρώθη τὸ 1838, ἐπεσκευάσθη δὲ καὶ διεκοσμήθη ἐκ νέου τὸ 1895, κατὰ τὴν ὑπέρθυρον ἐπιγραφήν του. Εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ ναοῦ φυλάσσεται ὡραῖον χρυσοκέντητον ἐπιτραχήλιον μετὰ εἰκονογραφικοῦ διακόσμου, ἐκλεκτὸν ἔργον τῆς μεταβυζαντινῆς κεντητικῆς, εἰς δὲ τὴν βιβλιοθήκην του ὑπάρχουν ἀρκετὰ χειρόγραφα. Εἰς τὸν κυρίως ναὸν ὑπάρχει ἐπιμελῶς ἐκτεθειμένη λαμπρὰ συλλογὴ μικρῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν εἰκόνων, μερικαὶ ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι ἀξιολόγου τέχνης.

Τὸ μεγαλύτερον ὅμως ἐνδιαφέρον ἐξ ὅλων τῶν εἰκόνων τοῦ ναοῦ παρουσιάζουν δύο παλαιαὶ εἰκόνες τῆς Παναγίας, ἡ μεγάλη τοῦ τέμπλου καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς ἐπὶ προσκυνηταρίου μικροτέρα εἰκών. Ἡ πρώτη θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Κωνστ. Καλοκύρη ὡς «Παλαιολόγειον ἔργον (ΙΔ' αἰών), τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα ἐπιδιωρθώθη κατὰ τὴν λεγομένην «Κρητικὴν» τεχνοτροπίαν, ἰδίᾳ μάλιστα εἰς τὰ πρόσωπα», ἡ δὲ μικροτέρα, λίαν ἐφθαρμένη ἐκ τοῦ χρόνου, εἰκών, ἡ ὁποία ἀπεκαλύφθη τὸ 1938, ἐστερεώθη καὶ ἐτέθη ἐν πλαισίῳ εἰς κοινὸν προσκύνημα, ἀνάγεται, κατὰ τὸν ἴδιον, «μᾶλλον εἰς τοὺς περὶ τὸν ΙΒ' αἰῶνα χρόνους» (περ. Ὁ Ποιμήν, ΚΣ' [1961] σ. 2 παράρτ.). Εἰς τὰς ἐπιγραφάς, τὰς ὁποίας φέρει ἡ μεγάλη εἰκών, ὀνομάζεται ἡ Παναγία, τὴν ὁποίαν παριστᾷ, Ἁγία Σιὼν («ΜΡ ΘΥ ἡ ἁγία Σιών»), ἐνῷ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἐπιχρύσου ἐπενδύσεώς της (1731) αὐτὴ αὕτη ἡ εἰκών.

Ἡ κωμόπολις τῆς Ἁγιάσου καὶ τὸ προσκύνημά της μαρτυροῦνται ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας ἔχομεν, συνάγεται ὅτι ἡ Ἁγίασος τότε ἦτο μικρὸν χωρίον, τὸ ὁποῖον φαίνεται νὰ ἔχῃ τὴν ἀρχήν του εἰς τὸν ΙΕ' αἰῶνα. Ὠνομάζετο δὲ τότε καὶ μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος «Ἁγία Σιών». Τὸ ὄνομα τοῦτο προσέλαβεν ἐκ τοῦ ἐν αὐτῇ ναοῦ, οὗτος δὲ πάλιν ἐκ τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου ὀνομαζομένης «Ἁγία Σιὼν» ἢ πιθανώτερον ἐκ τῆς προσωνυμίας τῆς Θεοτόκου. Τὸ δὲ ἐν χρήσει καὶ σήμερον ὄνομα τῆς κωμοπόλεως «Ἁγιάσος», τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, προέρχεται μᾶλλον ἐκ τοῦ παλαιοτέρου ἐκείνου ὀνόματός της. Ὁ ναὸς δὲ τῆς Παναγίας, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ ΙΕ'

αἰῶνος εἶναι ἐνοριακὸς ναὸς τοῦ χωρίου καὶ παλλεσβιακὸν προσκύνημα, παρουσιάζεται ἀπὸ τοῦ ΙΖ΄ μέχρι τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος καὶ ὡς καθολικὸν μοναστήριον. Φαίνεται δὲ

Ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν Παναγίας τῆς ΑΓΙΑΣΟΥ.

ὅτι συνεστήθη ἡ μονὴ κατὰ τὸν ΙΣΤ΄ αἰῶνα ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ λεσβιακαὶ μοναί, παρέμεινεν ὅμως αὐτὴ ἀποτυπώδης καὶ ἀτροφική, καθ' ὅ ἀστική.

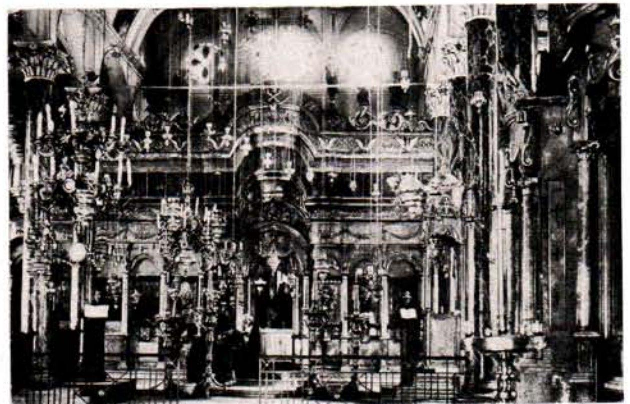
Κατὰ τὴν παράδοσιν, ἡ μονὴ τῆς Παναγίας Ἁγίας Σιὼν εἶναι μεσαιωνικὴ μονή. Τοῦτο εἶναι πολὺ πιθανόν, διότι παρουσιάζει ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς ἑξῆς ἐνδείξεις: α) Ὁ χρόνος τῆς κτίσεως τοῦ χωρίου συμπίπτει περίπου πρὸς τὴν διάλυσιν ὅλων τῶν μεσαιωνικῶν μονῶν τῆς Λέσβου, λόγῳ τῆς καταλήψεως τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων (1462). Τὸ τοιοῦτον, ἡ ἀνάπτυξις δηλ. ἐγκαταστάσεως εἰς θέσιν παλαιοτέρου μοναστηρίου, δὲν εἶναι ἀσύνηθες εἰς τὴν Λέσβον. Παρατηρεῖται εἰς τὰς μονὰς τῆς Παναγίας τοῦ Ξηροκάστρου, Παναγίας τῆς Ὁδηγητρίας τοῦ Κάστρου, τῶν Ἁγίων Θεοδώρων καὶ πιθανώτατα τοῦ Ταξιάρχου Μανταμάδου. β΄) Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας προϋπῆρχε τοῦ χωρίου, ὡς εἰκάζομεν ἐκ τῶν δύο εἰκόνων αὐτοῦ καὶ μεταγενεστέρων μαρτυριῶν. Καὶ γ΄) Κατὰ τὸν ΙΣΤ΄ αἰῶνα, ὅτε ἐκδηλοῦται εἰς ὅλην τὴν Λέσβον μία τάσις ἀνασυστάσεως τῶν διαλυθεισῶν μεσαιωνικῶν μονῶν (Μυρσινιωτίσσης, Ἁγίου Γεωργίου Παρασιγίου, Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου κ.λ.π.), παρατηρεῖται καὶ ἡ σύστασις τῆς μονῆς αὐτῆς. Ἡ μοναστηριακὴ παράδοσις τοῦ διατηρηθέντος ναοῦ τῆς Παναγίας Ἁγίας Σιὼν ἦτο τόσον ἰσχυρά, ὥστε, ἂν καὶ οὗτος εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἐνοριακόν, ὅμως ἐπέβαλε τὴν ἀνασύστασιν μοναστηρίου παρ' αὐτῷ.

Ἡ μεσαιωνικὴ μονὴ τῆς Παναγίας, τῆς Ἁγίας Σιών, φαίνεται ὅτι ἱδρύθη παλαιότερον τοῦ μικροῦ μεσαιωνικοῦ κάστρου, μέρος τοῦ ὁποίου διατηρεῖται ἀκόμη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ παρακειμένου λόφου «Καστέλι» εἰς ἀπόστασιν 15-20 λεπτῶν τῆς ὥρας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ναΐδιον τοῦ Ταξιάρχου. Ἡ ἵδρυσις τοῦ κάστρου φαίνεται ὅτι ἐπεβλήθη ἀπὸ λόγους ἀσφαλείας τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς Ἁγίας Σιών, ἡ ὁποία εἶχε κτισθῆ εἰς παλαιοτέρους χρόνους εἰς θέσιν, ἥτις ἐξησφάλιζε μὲν τὴν κάλυψίν της, ὄχι ὅμως καὶ τὴν ἄμυνάν της πρὸς τοὺς συχνοὺς ἐπιδρομεῖς τοῦ ΙΓ΄, τοῦ ΙΔ΄ καὶ τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος. Τοιαύτας δὲ μεσαιωνικὰς μονὰς εὑρισκομένας πλησίον κάστρων ἔχομεν καὶ ἄλλας εἰς τὴν Λέσβον, ὅπως ἡ μονὴ «Βοῦρκος». Ἡ τάσις λοιπὸν τῆς μονῆς κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Μεσαίωνος νὰ καταστῇ ὀχυρὰ ἐπέβαλε τὴν ἵδρυσιν τοῦ πλησίον της εὑρισκομένου κάστρου.

Ἀλλὰ καὶ ἡ παλαιὰ παράδοσις, ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σιὼν μεσαιωνικὴ σκήτη, δὲν εἶναι διόλου ἀπίθανος, διότι ἡ ὕπαρξις σκήτης πλησίον μονῆς ἢ μᾶλλον ἡ μεταβολὴ παλαιοτέρου ἀσκητηρίου εἰς μονὴν δὲν εἶναί τι ἀσύνηθες. Συνέβη εἰς τὰς λεσβιακὰς μονὰς τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου, τῆς ἁγίας Θεοφανοῦς καὶ τῆς Παναγίας τῆς Καλῆς Λαγκάδος.

Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς παλαιοτέρας ἱστορίας τοῦ προσκυνήματος ὑπάρχουν διάφοροι παραδόσεις. Εἰς ὅλας τὰς παραλλαγὰς τῆς παραδόσεως γίνεται λόγος περὶ κληρικοῦ, κομιστοῦ ἐκ τῶν Ἁγίων Τόπων εἰκόνος τῆς Θεοτόκου καὶ ἄλλων ἱερῶν κειμηλίων καὶ περὶ ἱδρύσεως ὑπ' αὐτοῦ σκήτης πλησίον τοῦ σημερινοῦ προσκυνήματος, ἡ ὁποία κατέστη προσκύνημα. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παραδόσεως αὐτῆς, ὑπεστηρίχθησαν διάφοροι ἀπόψεις. Ὑπεστηρίχθη ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγόριος, ἐπίσκοπος Ἄσσου, ἵδρυσε τὸν ναὸν τῆς Παναγίας καὶ κατέστησεν αὐτὸν μονήν. Ἡ γνώμη αὕτη ἐστηρίχθη μᾶλλον εἰς παρετυμολογίαν τοῦ ὀνόματος τῆς Ἁγιάσου ἐκ τοῦ «ἅγιος Ἄσσου» καὶ εἰς μερικὰς ὁμοιότητας, τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἡ τοπογραφικὴ περιγραφὴ τοῦ ναοῦ, τὸν ὁποῖον ἵδρυσεν ὁ ἅγιος Γρηγόριος, μὲ τὸν ναὸν τῆς Ἁγιάσου, εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου τούτου. Αἱ ὁμοιότητες ὅμως αὗται ἀποδεικνύονται συμπτωματικαὶ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς, τὴν ὁποίαν ἔκτισεν ὁ ἅγιος Γρηγόριος, εἰς τὴν περιφέρειαν Γέρας. Μερικοί, στηριζόμενοι, ὡς λέγουν, εἰς τὴν παράδοσιν, συνδέουν τὴν μεταφορὰν τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ μὲ τοὺς διωγμοὺς τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων. Λέγουν δηλ., ὅτι κληρικὸς ἐκόμισε τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Ἁγιάσον, «φεύγων ὀργὴν Ἰσαύρου εἰκονομάχου, ὁρμώμενος ἐξ Ἁγίας Σιῶνος». Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ δὲν φαίνεται πιθανὴ διὰ τὸν ἑξῆς κυρίως λόγον: Δὲν εἶναι νοητὸν διατί, εἴτε ἐπὶ τοῦ Λέοντος Γ΄ Ἰσαύρου (717-740) εἴτε ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ (741-775), ἐπὶ τοῦ ὁποίου κυρίως ἐξαπελύθη σφοδρὸς καὶ συστηματικὸς διωγμὸς κατὰ τῶν εἰκονοφίλων μοναχῶν, ὁ κομιστὴς τῆς εἰκόνος κληρικὸς ἄφησε τὴν ἀραβοκρατουμένην τότε Παλαιστίνην, ἡ ὁποία δὲν ἐπηρεάζετο ἀπὸ τοὺς εἰκονοκλαστικοὺς διωγμούς, καὶ ἦλθεν εἰς Λέσβον, ἀφοῦ, ἀντιθέτως, εἶναι γνωστόν, ὅτι ἀποτέλεσμα τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄, ἦτο νὰ μεταναστεύσουν ἐκ τῆς Ἑλλάδος πολλοὶ μοναχοὶ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης.

Τὸ 1939 ἐδημοσιεύθη, τὸ πρῶτον, εἰς τὸ περιοδικὸν τοῦ ἱεροῦ Προσκυνήματος «Ἁγία Σιὼν» (Γ΄, σ. 56-58) αὐτόγραφος ἐπιστολὴ τοῦ ἐξ Ἁγιάσου Π. Ἀποστόλου, τὴν ὁποίαν οὗτος ἀπέστειλεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἁγιάσον τὴν 8ην Ἀπριλίου 1704 καὶ εἰς τὴν ὁποίαν διαλαμβάνεται ἀντίγραφον ἐγγράφου τοῦ «ἄρχοντος τῆς Λέσβου Κωνσταντίνου Βαλερίου». Δι' αὐτοῦ ἐχορηγεῖτο ἄδεια εἰς τοὺς χριστιανοὺς νὰ κτίσουν τὸν πρῶτον ναὸν

Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ Παναγίας τῆς ΑΓΙΑΣΟΥ.

πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου εἰς θέσιν «ἔνθα μιμνήσιον τύμβου μοναχοπρεσβύτου Ἀγάθωνος Ἐφεσίου κομιστοῦ τῆς ἁγίας εἰκόνος» τῆς Θεοτόκου. Ἔφερε δὲ τὸ ἔγγραφον τὴν

Ἀπὸ τὴν λιτάνευσιν τῆς ἱερᾶς εἰκόνος.

χρονολογίαν: «ΙΑ´ αἰῶνι Ο´ ἔτει ΙΖ´ Αὐγούστου». Ἐδημοσιεύθη ἐπίσης εἰς τὸ αὐτὸ περιοδικὸν καὶ «ἐπίγραμμα πλακὸς ναοῦ» τῆς Θεοτόκου Ἁγίας Σιών, τὸ ὁποῖον κατεῖχεν ἐπίσης ὁ Π. Ἀποστόλου καὶ τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνει τὰς πληροφορίας τοῦ ἐγγράφου καὶ προσθέτει ὅτι ὁ Βαλέριος Κωνσταντῖνος ἦτο ἄρχων τῆς Λέσβου ἐπὶ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Φέρει δὲ τοῦτο τὴν χρονολογίαν: «ἐν ἔτει αχπι´ ἡμέραν πεντεκαιδεκάτην μηνὸς Αὐγούστου». Τὰ ἀνωτέρω ἀντίγραφα θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθοῦν σημαντικαὶ ἱστορικαὶ πηγαὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ προσκυνήματος, ἐὰν θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀποδειχθῇ ἡ γνησιότης των. Δυστυχῶς ὅμως ὑπάρχουν πολλοὶ λόγοι πείθοντες μᾶλλον περὶ τοῦ ἀντιθέτου. Πλὴν τῶν ἄλλων, αἱ ἀναγραφόμεναι εἰς αὐτὰ χρονολογίαι γεννῶσιν εὐλόγους ὑπονοίας περὶ τῆς πλαστότητός των. Ἐν πρώτοις εἶναι ἄγνωστος κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἡ ἀπὸ Χριστοῦ χρονολογία καὶ μάλιστα εἰς αἰῶνας, ὡς παρατηρεῖται εἰς τὸ «ἔγγραφον παροχῆς ἀδείας» οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ. Ἔπειτα ἡ χρονολογία αὐτοῦ «ΙΑ´ αἰῶνι Ο´ ἔτει» δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 1170, ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἀλλὰ πρὸς τὸ 1070. Προφανῶς ὁ συντάκτης του ἠγνόει, ὅτι ὁ ΙΑ´ αἰὼν περιλαμβάνεται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1001 καὶ 1100. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογίαν τοῦ «ἐπιγράμματος» ἀστοχεῖ ὁ συντάκτης του, διότι εἰς τὴν θέσιν τῆς μονάδος μεταχειρίζεται δεκάδα (ι´).

Αἱ ὡς ἄνω ὑποστηριχθεῖσαι ἀπόψεις ἀποδεικνύονται ἀτυχεῖς. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ σύστασις καὶ ἡ παλαιοτέρα ἱστορία τοῦ προσκυνήματος Ἁγιάσου θὰ πρέπει νὰ συσχετισθοῦν πρὸς ἄλλα ἱστορικὰ γεγονότα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Β. Βράνη, Τὸ ἐξακουστὸν προσκύνημα, ἤτοι περιγραφὴ τῆς ἐν Λέσβῳ κωμοπόλεως Ἁγιάσσου καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης ἁγίας καὶ θαυματουργοῦ εἰκόνος τῆς Κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, Σμύρνη, 1861. Στ. Ἀναγνώστου, Ἡ Λεσβιάς, 1850, σ. 137 - 138, 156. Οἰκον. Σ. Τάξη, Συνοπτικὴ ἱστορία καὶ τοπογραφία τῆς Λέσβου, Κάϊρον, 1909, σ. 95, 98. Εὐστρ. Δράκου, Μελέτη ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Λέσβου, Δράμα, 1928, σ. 24. Τοῦ αὐτοῦ, Ἱστορία τῆς Εἰκοσιφοινίσσης μονῆς ἐπὶ τοῦ Παγγαίου καὶ ἁγιολογία τῆς Λέσβου, Δράμα, 1928, σ. 15. Ὁ Ποιμήν, περ. Ἱ. Μητρ. Μυτιλήνης, ἔτ. ΙΑ´ (1946)–ΚΓ´ (1958). Περ. Ἁγία Σιών, δελτίον ἱ. προσκυν. Ἁγιάσου, Α´ (1937 - 1938) – Γ´ (1939). Ε. Κλεομβρότου (νῦν Μητρ. Μυτιλ. Ἰακώβου), Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας Λέσβου, ὁ Ποιμήν, Ε´ 155 παρ. Στρ. Κολαξιζέλη, Θρῦλος καὶ ἱστορία τῆς Ἁγιάσου, τεύχη 5. M. Richard, Rêpertoire des bibliothèques et des catalogues de manuscrits Grecs, Paris 1958, σ. 140. Γαβριήλ, μητρ. Μηθύμνης, Περιγραφὴ τῆς Λέσβου, ἔκδ. Ἰ. Φουντούλη, Ἀθῆναι, 1960, σ. 32.

ΙΩ. ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ

Ἁγιαστῆ, Ναός. Ὁ ναὸς οὗτος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἱδρύθη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Τραπεζοῦντος ὑψουμένου Μιθρείου ὄρους. Ἡ ὑποδομὴ αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ βωμοῦ τοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ Μίθρα ἱδρυθέντος. Κατεστράφη ὑπὸ τοῦ ἐκ Τραπεζοῦντος καταγομένου Εὐγενίου, ἐπὶ τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων Διοκλητιανοῦ (284 - 310) καὶ Μαξιμιανοῦ (286-310). Πλησίον αὐτοῦ σώζονται τὰ ἐρείπια τῶν θερινῶν ἀνακτόρων τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Τραπεζοῦντος. Κατὰ τὸν ΙΘ´ αἰῶνα, ὁ ναὸς ἔκειτο εἰς ἐρείπια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Fontes Historiae Imperii Trapezuntini, Petropoli 1897. Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου, Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος, Ἀθῆναι 1936.

Κ. Χ.

Ἁγιαστήριον. Λέξις, δι' ἧς ἀποδίδονται: 1) ὁ οὐρανός, ὡς κατοικητήριον τοῦ ἁγίου Θεοῦ, 2) τὰ ἅγια τῶν ἁγίων τῆς Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου καὶ τοῦ Ναοῦ, 3) ἡ Ἁγία Γῆ, ὡς ὁ τόπος τῆς γνώσεως καὶ τῆς λατρείας τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, 4) ὁ χριστιανικὸς ναός, 5) ἡ Θεοτόκος.

Ἁγιαστικαὶ Πράξεις. Α´. Ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς ἐννοίας. Κατὰ τὴν σύγχρονον ὀρθόδοξον θεολογικὴν διδασκαλίαν, ὁ ὅρος οὗτος περιλαμβάνει ὅλας τὰς ἱεροτελεστίας καὶ τὰς εὐχὰς εὐλογίας καὶ καθιερώσεως προσώπων, τόπων, στοιχείων καὶ ἀντικειμένων, ἐκτὸς τῶν ἑπτὰ καθαυτὸ μυστηρίων. Ἡ ὁρολογικὴ διαφορὰ μεταξὺ μυστηρίων καὶ ἁγιαστικῶν πράξεων δὲν εἶναι ἀρχέγονος. Εἶναι ἄγνωστος ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν. Μόλις κατὰ τὸν ΙΒ´ αἰῶνα ὁ ἀριθμὸς τῶν μυστηρίων ὡρίσθη παγίως εἰς ἑπτὰ ἐν τῇ Δύσει (ὑπὸ Πέτρου τοῦ Λομβαρδοῦ), κατεκυρώθη ὑπὸ τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου (1547) καὶ ἐπεκράτησεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὴν ἐγκύκλιον ὀρθόδοξον διδασκαλίαν.

Ἐν τούτοις, μέχρι τοῦ ΙΕ´ αἰῶνος, παρατηροῦμεν, ὅτι οἱ ἀνατολικοὶ συγγραφεῖς παρουσιάζουν ποιάν τινα διακύμανσιν ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν τῶν ὁρίων τῶν μυστηρίων. Ἤδη ὁ Ψευδοδιονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης ἐκθέτει κατάλογον ἓξ μυστηρίων, ἔνθα περιλαμβάνονται τὸ βάπτισμα, ἡ εὐχαριστία, τὸ χρῖσμα, αἱ χειροτονίαι, ἡ μοναχικὴ κουρὰ καὶ ἡ κηδεία (Ἐκκλ. Ἱερ. Ι, § 1, PG III, 372). Ἀλλαχοῦ, ἀποκαλεῖ μυστήρια ὄχι μόνον τὰς ἀνωτέρω ἱεροτελεστίας, ἀλλ' ἐπίσης τὸν καθαγιασμὸν τοῦ ἁγίου χρίσματος καὶ τὰ ἐγκαίνια τῆς ἁγίας τραπέζης (αὐτόθι, IV, 10, 12. V, I, PG III, 481, 484, 500). Ὁ γάμος, τὸ εὐχέλαιον καὶ ἡ μετάνοια ἀπουσιάζουν ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀπαρίθμησιν. Ὁ αὐτὸς κατάλογος ἀπαντᾶται καὶ παρὰ Θεοδώρῳ τῷ Στουδίτῃ (Ἐπιστ. 1, II, clxv, PG XCIX, 1524). Κατὰ τὸν ΙΓ´ αἰῶνα, ὁ μοναχὸς Ἰὼβ ὁ Ἰασίτης συγκαταλέγει εἰς τὰ ἑπτὰ μυστήρια τὴν μοναχικὴν κουράν. Ἔτι, κατὰ τὸν ΙΕ´ αἰῶνα, ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου Ἰωάσαφ ἀριθμεῖ δέκα μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν καθιέρωσιν ναῶν, τὴν ἀκολουθίαν τῆς κηδείας καὶ τὴν μοναχικὴν κουρὰν (Ἔργα, Ὀδησσὸς 1903, σ. 38, ἑλληνιστί).

Μόνον ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ´ αἰῶνος οἱ ὀρθόδοξοι θεολόγοι συμφωνοῦν ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν εἰς ἑπτὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μυστηρίων. Οὕτως, ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίας Β´ τὸ 1576, ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μητροφάνης Κριτόπουλος τὸ 1625, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος τὸ 1638 κ.λ.π. ὁρίζουν αὐτὸν τὸν ἀριθμόν. Τέλος κατὰ τὰς ἡμέρας μας οἱ καθηγηταὶ Ἀνδροῦτσος καὶ Δυοβουνιώτης, ὡς καὶ ὁ μητροπολίτης Μόσχας Μακάριος (Δογματική) ποιοῦν τὸ αὐτό.

Ὡρισμένοι, ἐν τούτοις, σύγχρονοι θεολόγοι θέτουν ἐν ἀμφιβόλῳ τὸν ἀπόλυτον καὶ ὁριστικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὰ μυστήρια ἀριθμοῦ. Οὕτω, λ.χ., ὁ μητροπολίτης Κιέβου Ἀντώνιος (Κατήχησις, 1924) διαβλέπει ἐν προκειμένῳ ἐπίδρασιν τῆς μεσαιωνικῆς σχολαστικῆς. «Τὸ δῶρον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος — γράφει ὁ πρωθιερεὺς Σέργιος Μπουλγκακὼφ — δὲν περιορίζεται εἰς τὰ μυστήρια... Ὁ ἀριθμὸς ἑπτὰ δὲν ἔχει ὁριστικὸν χαρακτῆρα. Αἱ ἁγιαστικαὶ πράξεις δὲν διαφέρουν ἀπὸ τὰ ἑπτὰ μυστήρια εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐνεργὸν ἰσχύν των. Διότι μεταδίδουν ἐπίσης καλῶς τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀρκεῖ να τηροῦνται ὡρισμένοι ἐξωτερικοὶ τύποι. Τὰ ἑπτὰ μυστήριὰ εἶναι ἁπλῶς αἱ σπουδαιότεραι φανερώσεις τῆς ἐνυπαρχούσης εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μυστηριακῆς δυνάμεως» (L'Orthodoxie, Paris 1935, σ. 156-157). «Τὸ κοινὸν χαρακτηριστικὸν — γράφει ἀλλαχοῦ — τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς ὅλα τὰ μυστήρια καὶ εἰς πολλὰς ἁγιαστικὰς πράξεις, ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι δι' αὐτῶν παρέχεται ἡ χάρις» (Ἡ Νύμφη τοῦ Ἀρνίου, Παρίσιοι 1944, σ. 313, ρωσιστί). Ὁ καθηγητὴς πρωθιερεὺς Ν. Ἀφανάσιεφ γράφει ὡσαύτως ἐν προκειμένῳ: «Παρ' ὅλον ὅτι ἡ κοινὴ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας ἀπεδέχθη τὸ συμπέρασμα τοῦτο τῆς περὶ μυστηρίων διδασκαλίας (τὸν ἀριθμὸν ἑπτά), ἡ δογματικὴ σκέψις δὲν ἐπαναπαύεται. Κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον, ἡ σύγχρονος δογματικὴ σκέψις αἰσθάνεται, ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη ἔρχεται εἰς ἐσωτερικὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, ὄχι μόνον τοῦ ἀρχεγόνου, ἀλλὰ καὶ τοῦ

συγχρόνου χριστιανισμοῦ. Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει ὁ Θεός, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα... (Πράξ. β' 17). Τὸ θεμέλιον τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ χάρις. Ὅ,τι τελεῖται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἔχει τὸν χαρακτῆρα χάριτος καὶ ὅ,τι δὲν ἔχει αὐτὸν τὸν χαρακτῆρα, δὲν ἀνήκει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς ὀργανισμὸν χάριτος. Ὅλοι ἔχομεν λάβει «χάριν ἀντὶ χάριτος». Αὐτὴν τὴν χάριν ὁ Θεὸς δὲν τὴν δίδει μὲ μέτρον. Ἕκαστος δέχεται τὴν φανέρωσιν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον (Α' Κορ., ιβ' 7). Τὸ Πνεῦμα πνέει ὅπου θέλει καὶ τὰ μυστήρια εἶναι αἱ φανερώσεις τοῦ Πνεύματος ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ διατί αὗται αἱ φανερώσεις τοῦ Πνεύματος ὀφείλουν νὰ εἶναι περιωρισμέναι εἰς ἑπτὰ χρονικὰς περιόδους; Τὸ Πνεῦμα πνέει ὅπου θέλει, ἀλλ' ἂν ὑπάρχουν ἑπτὰ μόνον φανερώσεις τοῦ Πνεύματος, τότε σημαίνει ὅτι τὸ πνεῦμα δὲν πνέει ὅπου θέλει, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖ ὅπου ἔχει προκαθορισθῆ» (Sacrements et Sacramentaux, ἐν La Pensée Orthodoxe, VIII (1951), σ. 17).

Β'. Μυστηριακὴ ζωὴ καὶ ἁγιαστικὴ δύναμις τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπὸ εὐρεῖαν ἔννοιαν, πᾶσα πρᾶξις τῆς Ἐκκλησίας, πᾶσα εὐχή, πᾶσα εὐλογία προσλαμβάνει χαρακτῆρα μυστηριακὸν ἢ συμβολικόν, δηλαδὴ εἶναι μία ἁγία πρᾶξις, μὲ τὴν ὁποίαν, ὑπὸ ὁρατὸν σημεῖον, ἡ ἀόρατος χάρις τοῦ Θεοῦ κοινωνεῖται παρὰ τῶν πιστῶν. «Εἰς τὴν βάσιν τῶν διαφόρων μυστηρίων καὶ ἁγιαστικῶν πράξεων εὑρίσκεται τὸ Μυστήριον τῶν μυστηρίων, τὸ Παμμυστήριον, τὸ ὁποῖον εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ Ἐκκλησία, ὡς Θεανθρωπότης, Σάρκωσις τοῦ Λόγου καὶ Πεντηκοστὴ τοῦ Πνεύματος ἐν τῇ ἀενάῳ δυνάμει των» (Σ. Μπουλγκακώφ, Ἡ Νύμφη τοῦ Ἀρνίου, σ. 296-297). Ὡς Σῶμα Χριστοῦ (Ἐφεσ. α' 23) καὶ Νύμφη τοῦ Χριστοῦ (αὐτόθι, ε' 22-29), ἡ Ἐκκλησία πραγματοποιεῖ ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀδιαίρετον, ἀλλὰ καὶ ἀσύγχυτον ἕνωσιν τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ, τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης. Ὑπὸ ὅλας τὰς μορφὰς τῆς δράσεως καὶ τῶν προσευχῶν της, ἡ Ἐκκλησία ἐκχέει τὸ πλήρωμα τῶν ἁγιαστικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ περιοχή, λοιπόν, τῆς μυστηριακῆς ζωῆς εἶναι εὐρυτέρα τῶν ἑπτὰ μυστηρίων, διότι περιλαμβάνει ὅλην τὴν κτίσιν, τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία καλεῖται νὰ ἁγιάσῃ καὶ νὰ μεταμορφώσῃ. Ἡ Θεία Εὐχαριστία ἀποτελεῖ, ὅμως, τὴν κορυφαίαν στιγμὴν αὐτῆς τῆς παγκοσμίου ἁγιάσεως, ὡς καὶ τὴν περιληπτικὴν ἐπένδυσίν της. «Ὑπὸ εὐρεῖαν ἔννοιαν—γράφει ὁ καθηγητὴς Π. Εὐδοκίμωφ—τὸ πᾶν εἰς μίαν χριστιανικὴν ζωὴν εἶναι ἐκκλησιαστικὸν καὶ ἄρα μυστηριακῆς φύσεως, κατὰ τὸ ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. Τὸ πᾶν εἶναι χάρισμα, λειτούργημα, δῶρον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας» (L'Orthodoxie, 1960, σ. 263).

Γ'. Διακριτικοὶ χαρακτῆρες τῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἁγιαστικῶν πράξεων. Ὑπὸ στενὴν ἔννοιαν, αἱ ἁγιαστικαὶ πράξεις διακρίνονται ἀπὸ τὰ μυστήρια κατὰ τὸ ὅτι τὰ τελευταῖα εἶναι «αἱ σπουδαιότεραι φανερώσεις τῆς ἐνυπαρχούσης εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μυστηριακῆς δυνάμεως» (Μπουλγκακώφ, L' Orthodoxie, σ. 162). Ἡ σύστασις καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν μυστηρίων ἐπιβάλλουν μόνιμον καὶ ἀντικειμενικὴν τάξιν ἀποκλείουσαν πάντα ἀχαλίνωτον πεντηκοστιανισμόν. «Τὸ Πνεῦμα πνέει ὅπου θέλει, ἀλλὰ εἰς τὰ μυστήρια, ὑπὸ τοὺς ὅρους τοὺς ὁποίους ἀπαιτεῖ ἡ Ἐκκλησία καὶ χάρις εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Σωτῆρος, τὰ δῶρα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος παρέχονται ἀσφαλῶς καὶ μὲ τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἐκκλησίας» (Εὐδοκίμωφ, ἔνθ. ἀν., σ. 263).

Δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὰ μυστήρια ἀπὸ τὰς ἁγιαστικὰς πράξεις διὰ τῶν ἀκολούθων χαρακτήρων, οἱ ὁποῖοι ὅμως δὲν ἔχουν ἀπόλυτον σημασίαν καὶ δὲν ἰσχύουν δι' ὅλας τὰς περιπτώσεις:

1) Αἱ ἁγιαστικαὶ πράξεις εἶναι προαιρετικαί, μὴ φέρουσαι γενικῶς ὑποχρεωτικὸν χαρακτῆρα καὶ μὴ συνοδευόμεναι ἀπὸ σαφῆ καὶ εἰδικὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ ὅπως τελεσθοῦν. Τὰ μυστήρια, ἀπεναντίας, εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ συγκροτοῦν τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ πιστοῦ. Ὁ καθορισμὸς οὗτος τῶν ἁγιαστικῶν πράξεων εἶναι προσεγγιστικός. Ἡ ὑποχρέωσις, περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα, εἶναι πνευματικὴ καὶ ἐσωτερικῆς φύσεως, οὐχὶ κανονικῆς.

2) Τὸ πλεῖστον τῶν ἁγιαστικῶν πράξεων ἔχει ἰδιωτικὸν χαρακτῆρα, ἀφορῶντα εἰς τὴν προσωπικήν, οἰκογενειακήν, ἐπαγγελματικὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ. Τὰ μυστήρια εἶναι «καθολικά», ἔχοντα συσταθῆ διὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας. Βάπτισμα καὶ Χρῖσμα: ἀφομοίωσις εἰς τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Θεία Εὐχαριστία: αὐτὴ αὕτη ἡ ζωὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος. Μετάνοια: ἐπαναφομοίωσις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Γάμος: σύστασις τοῦ οἰκογενειακοῦ κυττάρου, μικρᾶς Ἐκκλησίας. Ἱερωσύνη: ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία. Εὐχέλαιον: πρᾶξις ἐλέους ὁλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας (ἑπτὰ ἱερεῖς). Ὡς θὰ ἴδωμεν, ὅμως, ὡρισμέναι ἁγιαστικαὶ πράξεις ἔχουν αὐτὸν τὸν ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα καὶ τελοῦνται ἐν ὄψει τῆς οἰκοδομῆς τῆς κοινότητος (ἐγκαίνια ναοῦ, καθαγιασμὸς ἁγίου χρίσματος, καθιέρωσις λειτουργικῶν ἀντικειμένων κ.λ.π.).

3) Αἱ ἁγιαστικαὶ πράξεις ἔχουν συσταθῆ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ τὰ μυστήρια εἶναι θεοσύστατα. Δὲν εἶναι, ἐν τούτοις, δυνατὸν νὰ μὴ κάμωμεν διάκρισιν μεταξὺ τῶν εὐαγγελικῶν μυστηρίων (βάπτισμα, εὐχαριστία, μετάνοια, ἱερωσύνη) καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μυστηρίων (γάμος, εὐχέλαιον). Τὰ τελευταῖα συνεστήθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς ἐξουσίας, ἡ ὁποία τῆς ἐδόθη παρὰ τοῦ θείου Διδασκάλου της. Ἐξ ἄλλου, εἶναι βέβαιον, ὅτι ἀρκεταὶ εὐλογίαι καὶ ἄλλαι καθιερωτικαὶ ἱεροτελεστίαι ἔχουν τὰς ρίζας των εἰς τὴν ἀποστολικὴν ἐποχήν, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὴν προχριστιανικὴν ἰουδαϊκὴν παράδοσιν. Ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Κυρίου καὶ τῆς νίκης του ἐπὶ τῶν δυνάμεων τοῦ κακοῦ, ἡ Ἐκκλησία προσέδωσεν εἰς αὐτὰς νέαν ἀξίαν καὶ δύναμιν πρὸς μεταμόρφωσιν τῆς κτιστῆς ὕλης διὰ τῆς ἐκχύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Δ'. Ἀπαρίθμησις τῶν ἁγιαστικῶν πράξεων τῆς Ἐκκλησίας. 1) Καθιερώσεις καὶ εὐλογίαι τόπων, στοιχείων καὶ ἀντικειμένων τῆς λατρείας. Ἡ Ἐκκλησία, κατὰ κληρονομίαν ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς παραδόσεως, ἐγκαινιάζει καὶ καθιερώνει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ τοὺς τόπους καὶ τὰ ἀντικείμενα τῆς λατρείας. Ἡ καθιέρωσις ἐνεργεῖται διὰ τῶν εὐχῶν, τῆς σταυροτύπου εὐλογίας, τῆς ἐπικλήσεως τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ σκοπὸς αὐτῶν τῶν ἱεροτελεστιῶν εἶναι ὁ ἀποχωρισμὸς μιᾶς ὡρισμένης ἐπιφανείας ἀπὸ τὸν θύραθεν χῶρον, ἡ ἐξάγνισίς της καὶ ἡ μεταλλαγή της εἰς τόπον λίαν συγκεκριμένον καὶ μόνιμον τῆς θεοφανείας, εἰς τόπον συναντήσεως καὶ κοινωνίας μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, χρησιμεύει εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς χριστιανικῆς λατρείας, εἶναι δὲ ἄρα καθιερωμένον δι' ὡρισμένων ἱεροτελεστιῶν. Τὰ καθιερωμένα ἀντικείμενα καὶ ὁ ἐγκαινιασμένος χῶρος σχηματίζουν τὸ λειτουργικὸν περιβάλλον, εἰς τὸ ὁποῖον πραγματοποιεῖται ἡ εὐχαριστιακὴ λατρεία. Διότι εἰς αὐτήν, εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν, ἀνάγονται καὶ ἐξ αὐτῆς ἔχουν τὴν δικαίωσίν των αἱ καθιερωτικαὶ ἱεροτελεστίαι. Αὗται δὲ εἶναι αἱ ἑξῆς:

α) Ἐγκαίνια ναοῦ καὶ ἁγίας τραπέζης, τελούμενα ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου, διὰ τοῦ ἁγίου χρίσματος. Ὁ ἐπίσκοπος λαμβάνει κατοχὴν τοῦ τόπου τούτου εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τὸν προετοιμάζει διὰ τὴν λειτουργικὴν προσευχὴν τῆς κοινότητος καὶ διὰ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν.

β) Καθιέρωσις τοῦ ἀντιμηνσίου διὰ τοῦ ἐπισκόπου.

γ) Καθαγιασμὸς τοῦ ἁγίου χρίσματος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τὴν Μ. Πέμπτην.

δ) Καθιέρωσις εἰκόνων καὶ σταυρῶν.

ε) Καθιέρωσις σκευῶν, ἀμφίων, θυμιατηρίων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων τῆς λατρείας.

στ) Μέγας Ἁγιασμὸς τῶν ὑδάτων, κατὰ τὰ Θεοφάνεια.

ζ) Μικρὸς Ἁγιασμὸς τῶν ὑδάτων.

η) Λειτουργικὴ εὐλογία τοῦ σίτου, τοῦ ἄρτου, τοῦ οἴνου, τοῦ ἐλαίου.

θ) Λειτουργικὴ εὐλογία τῶν καρπῶν, τῶν ἀνθέων, τῶν βαΐων κ.λ.π.

2) Λειτουργικὸς ἁγιασμὸς τῶν πιστῶν. Ὁ καθιερωθεὶς οὗτος λειτουργικὸς τόπος προορίζεται διὰ τὸν ἁγιασμὸν τῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι εἰσέρχονται εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον τῶν συμβόλων, εἰκόνα τῆς καινῆς ἐν οὐρανοῖς ζωῆς. Οὐδὲν ἐκεῖ εἶναι βέβηλον, τὰ πάντα συντρέχουν εἰς τὴν μετοχὴν τοῦ χριστιανοῦ εἰς τὴν θείαν ζωήν.

α) Καθημερινὸς κύκλος ἱεροτελεστιῶν ἢ ἐξαγιασμὸς τοῦ χρόνου, προσευχὴ τῆς Ἐκκλησίας ἁγιάζουσα τὰς διαφόρους ὥρας τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός. Ἡ συμμετοχὴ εἰς τὰς καθημερινὰς ἱεροτελεστίας, ἡ δοξολογία τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ «ἐν παντὶ καιρῷ» ἔχει σημασίαν ἁγιασμοῦ ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ χριστιανοῦ. Ὁ καθημερινὸς αὐτὸς κύ-

κλος «ἐγγράφεται» εἰς τὸν ἑβδομαδιαῖον καὶ τὸν ἐνιαύσιον κύκλον, ἁγιάζων αὐτοὺς καὶ κάμνων νὰ ἐπαναζοῦν τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς ἀπολυτρώσεώς μας.

β) Ἱεροτελεστίαι συνδεδεμέναι μὲ τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων. Ἔχουν καθ' ἑαυτὰς ἁγιαστικὴν σημασίαν, ἀλλ' εἶναι ἀχώριστοι ἀπὸ τὰ μυστήρια, τὰ ὁποῖα προετοιμάζουν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἀποκορυφοῦνται :

1) Ἱεροτελεστίαι συναφεῖς μὲ τὸ βάπτισμα, ἤτοι αἱ πρῶται εὐχαὶ ἐπὶ τοῦ βρέφους, ἡ πρόσδοσις εἰς αὐτὸ τῆς ἰδιότητος τοῦ κατηχουμένου, ἡ ἀπόταξις τοῦ Σατανᾶ, ἡ ὁμολογία πίστεως, ὁ ἁγιασμὸς τοῦ ὕδατος, ἡ δι' ἐλαίου ἄλειψις, ἡ δόσις τοῦ λευκοῦ χιτῶνος, ἡ μεταβαπτιστικὴ κουρά. Βεβαίως, ἡ χάρις τοῦ βαπτίσματος ἐκτείνεται ἐπὶ τοῦ συνόλου αὐτῶν.

2) Τὸ σύνολον τῶν ἱεροτελεστιῶν τῆς εὐχαριστιακῆς λειτουργίας, τῶν ὁποίων τὰ πνευματικὰ ἀποτελέσματα εἶναι ὡσαύτως συναφῆ πρὸς ἐκεῖνα τῆς εὐχαριστιακῆς κοινωνίας. Ἡ εὐχαριστιακὴ λειτουργία, δι' ὅλων τῶν τμημάτων της, βοηθεῖ εἰς τὴν προετοιμασίαν τοῦ πιστοῦ πρὸς ἀξίαν κοινωνίαν τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὸ νὰ καταστῇ ὁ πιστὸς σκεῦος ἐκλογῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἄς μνημονεύσωμεν, λόγου χάριν, τὰς εὐλογίας, τὴν μετάδοσιν τῆς εἰρήνης, τὴν ἀκρόασιν τῶν ἁγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τοῦ κηρύγματος, τὰ διαδοχικὰ θυμιάματα, τὰς εἰσόδους κ.λ.π.

3) Αἱ ἐλάσσονες χειροθεσίαι, τῶν ὁποίων ὑπερτάτη κατάληξις εἶναι τὸ μυστήριον τῆς ἱερωσύνης, ὡς καὶ αἱ ὀφφικιακαὶ εὐλογίαι (πρωθιερεύς, ἀρχιμανδρίτης κ.λ.π.).

4) Οἱ διάφοροι βαθμοὶ τῆς μοναχικῆς ἀφοσιώσεως. Αὕτη, ἐπὶ μακρόν, ἐθεωρεῖτο μυστήριον, ἰσότιμον ἢ καὶ ἀνώτερον τοῦ γάμου.

5) Ὁ ἀρραβὼν καὶ αἱ συναφεῖς πρὸς τὸν γάμον ἱεροτελεστίαι, τῶν ὁποίων οὗτος εἶναι ἡ κατάληξις.

6) Ἡ κηδεία καὶ αἱ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν λειτουργικαὶ εὐχαί.

γ) Ἰδιωτικὸς καὶ μὴ κοινοτικὸς ἁγιασμὸς τῆς ζωῆς τοῦ χριστιανοῦ. Ἐκτὸς τῆς λειτουργικῆς καὶ μυστηριακῆς προσευχῆς, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ὅλην τὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ, ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου του, ἡ Ἐκκλησία ἐκχέει τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς ἰδιωτικῆς, οἰκογενειακῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ζωῆς τοῦ πιστοῦ. Δὲν περιφρονεῖ τίποτε, δὲν θεωρεῖ τίποτε ὡς βέβηλον ἢ ἀνάξιον τῆς οὐρανίου χάριτος. Πάντα τὰ ἔργα τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν προορίζονται εἰς δόξαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ :

1) Ἡ Ἐκκλησία εὐλογεῖ τοὺς οἴκους, τὰ πλοῖα, τοὺς ἀγρούς, τὰς σποράς, τὰς συγκομιδάς, τὰς βοσκάς, τοὺς μελισσῶνας, τὰ φρέατα, τὰ δένδρα καὶ τοὺς καρποὺς των, τὰ χόρτα, τὸ ἅλας, τὰ ποίμνια κ.λ.π.

2) Ἡ Ἐκκλησία προστατεύει τὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ κατὰ πάσης δαιμονικῆς ἐπηρείας, ἐξορκίζει τοὺς δαιμονιῶντας, ἐξαγνίζει τοὺς τόπους, τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀκάθαρτα.

3) Ἡ Ἐκκλησία ἀπευθύνει πρὸς τὸν οὐρανὸν τὰς προσευχάς της εἰς πᾶσαν περίστασιν, διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν θείαν εὐλογίαν, ὡς πρὸ τῆς ἐνάρξεως πάσης ἀγαθῆς πράξεως, κατὰ τὰ θυρανοίξια τοῦ ἔτους, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν σπουδῶν, δι' ὅσους δυσχεραίνονται εἰς τὴν μελέτην, διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, διὰ τοὺς καταπονουμένους, διὰ τοὺς ταξιδεύοντας, διὰ τοὺς πλέοντας, κατὰ τῆς ξηρασίας, κατὰ τῶν πλημμυρῶν, κατὰ τοῦ σεισμοῦ, κατὰ τῆς χαλάζης, δι' ὅσους μισοῦνται, διὰ τὴν κατάπαυσιν ἐχθροπραξιῶν, διὰ τοὺς ἐν δουλείᾳ, διὰ τοὺς αἰχμαλώτους, διὰ τοὺς ἐξορίστους. Δέεται τέλος ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων. Ὅλαι αὗται αἱ ἰδιαίτεραι προθέσεις καὶ ἐφαρμογαὶ συγκλίνουν καὶ συγκεντροῦνται εἰς τὴν μεγάλην μεσολαβητικὴν προσευχὴν τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἡ ὁποία γίνεται ὑπὲρ τῶν πάντων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ἰωάννου Καρμίρη, Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Α' καὶ Β', Ἀθῆναι 1953 καὶ 1960. Χρήστου Ἀνδρούτσου, Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1907, σ. 317 κ. ἑξ. F. Gavin, Some aspects of contemporary Greck thought, SPCK 1923, σ. 305. Μητροπολίτου Μακαρίου, Δογματικὴ Θεολογία, Πετρούπολις 1895, Β', σ. 313 - 315. Archiprêtre S. Bulgakoff, L' Orthodoxie, Paris 1935, σ. 156 - 162. Archipr. N. Afanassieff, Sacrements et Sacramentaux, ἐν La Pensée Theologique, VIII, 1951, Paris, σ. 17 - 33. P. Evdokimoff, L' Orthodoxie, 1960, σ. 203 - 278. A. Michel, Sacramentaux, ἐν Dictionnaire de Théologie Catholique, 1939, XIV - 1, σ. 465 - 482.

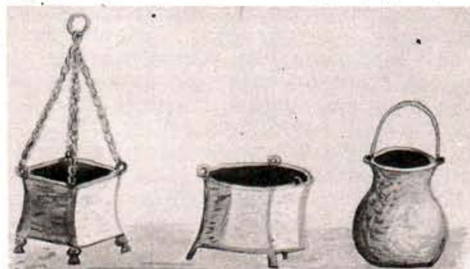
ΒΟΡΙΣ ΜΠΟΜΠΡΙΝΣΚΟΪ

Ἁγιαστικὸν ἔργον τοῦ Κλήρου. Τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔργον τῶν πνευματικῶν ποιμένων (κληρικῶν), διὰ τοῦ ὁποίου οὗτοι, ὡς ὁρατὰ ὄργανα τῆς Ἐκκλησίας καὶ «οἰκονόμοι τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ» (Α' Κορ. δ' 1), μεταδίδουν εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν δικαιοῦσαν καὶ ἁγιάζουσαν θείαν χάριν τοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διαμένοντος Ἁγίου Πνεύματος, διὰ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν. Κατὰ τὴν λειτουργίαν των δὲ ταύτην, οἱ πνευματικοὶ ποιμένες ἀναλαμβάνουν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐνέργειαν τῆς ἀπολυτρώσεως, ὡς διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Κύριος ἔδωσε τὴν ἐξουσίαν αὐτήν. Μέσα δὲ πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἁγιαστικοῦ τούτου ἔργου εἶναι ἡ προσφορὰ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας καὶ ἡ τέλεσις τῶν λοιπῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἄλλων ἱεροτελεστιῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ταῦτα καθωρίσθησαν εἴτε ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων εἴτε καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τούτων δὲ τὸ θεῖον τῆς ἀπολυτρώσεως ἔργον ἀδιαλείπτως μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων ἐνεργεῖται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ἁγ. Νεκταρίου (Κεφαλᾶ), Μάθημα Ποιμαντικῆς, Ἀθῆναι 1898. Σπυρ. Γ. Μακρῆ, Ἐπίτομος Ποιμαντική, Ἀθῆναι 1953.

ΣΠΥΡ. Γ. ΜΑΚΡΗΣ

Ἁγιαστούρα. Δεσμὶς ἐκ βασιλικοῦ, τὴν ὁποίαν ὁ ἱερεὺς βυθίζει εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ Ἁγιασμοῦ καὶ δι' αὐτῆς ραντίζει τοὺς πιστούς. Τὸ ᾠοειδὲς ἐξ ἀργύρου καὶ μὲ πολλὰς ὀπὰς ράντιστρον, τὸ ἀπαντώμενον εἴς τινας περιοχὰς τῆς Ἀττικοβοιωτίας, εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ ὑπὸ τῶν Λατίνων χρησιμοποιούμενον (aspersorium). Πιθανώτατα πρόκειται διὰ κατάλοιπον τῆς Φραγκοκρατίας.

ΑΓΙΑΣΤΟΥΡΕΣ διαφόρων ἐποχῶν καὶ περιοχῶν.

(Λαογραφία). 1) Τὸ δοχεῖον τοῦ ἁγιασμοῦ, συνήθως μετάλλινο φιλοτεχνημένο, μὲ τὸ ὁποῖο γυρίζει ὁ παπᾶς καὶ ἁγιάζει. 2) Ἡ δέσμη τῶν κλάδων καὶ τῶν λουλουδιῶν, ποὺ ἐμβαπτίζει ὁ παπᾶς στὸν ἁγιασμὸ καὶ μὲ αὐτὴν ραντίζει. Ἀλλιῶς λέγεται καὶ βρεχτήρα. Εἶναι γνωστὰ τὰ ρυθμικὰ λόγια, ποὺ ὑποτίθεται ὅτι λένε οἱ Καλικάτζαροι καὶ οἱ δαίμονες, μόλις βλέπουν τὰ «σύνεργα» αὐτὰ τοῦ ἁγιασμοῦ:

Φεύγετε, νὰ φεύγουμε,
κι' ἔρχετ' ὁ τραγόπαπας
μὲ τὴν ἁγιαστούρα του
καὶ μὲ τὴ βρεχτούρα του.

Ἡ βρεχτούρα αὐτὴ φιλοτεχνεῖται στὰ νησιὰ καὶ ἀλλοῦ μὲ ὡραῖα ἄνθη καὶ μυρτιὰ καὶ δένεται μὲ κορδέλλα μεταξωτή. Στὴν Ἑπτάνησο ὑπάρχει τὸ ἔθιμο, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς παπάδες, νὰ γυρίζουν μὲ μικρὴ «ἁγιαστήρα» καὶ τὰ παιδιὰ στὰ σπίτια (ὅπως στὰ κάλαντα) καὶ ν' ἁγιάζουν ψάλλοντας τὸ «ἐν Ἰορδάνῃ». (Δημ. Σ. Λουκάτου, Τὸ Δωδεκαήμερο καὶ οἱ τρεῖς γιορτὲς του στὴν Κεφαλονιά. Ἑπτανησιακὸ Ἡμερολόγιο, Ἀθῆναι 1961).

Δ. Σ. Λ.

Ἁγιαστούρας. Παρωνύμιον τοῦ ἱερέως Παπαηλία Οἰκονόμου (ΙΗ' αἰών), ἐκ Ζαγορᾶς τοῦ Πηλίου, ὀφειλόμενον εἰς τὸ ὅτι οὗτος ἐκτύπησε διὰ τῆς ἁγιαστούρας Τοῦρκόν τινα ἐμπαίζοντα αὐτὸν κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν. Μετὰ τὸ γεγονὸς αὐτό, ὁ Ἁγιαστούρας μετέβη εἰς Θεσσαλονίκην, ἔνθα ἵδρυσε σχολεῖον, ἀκολούθως δὲ ἐταξίδευσεν εἰς Ἰάσιον καὶ Βουκουρέστιον πρὸς συλλογὴν ἐράνων διὰ τὴν ἀνέγερσιν σχολείου ἐν Ζαγορᾷ. Μονάσας ἐπί τι διάστημα εἰς Ἅγιον Ὄρος, ἔφυγε διὰ θαλάσσης κατόπιν φιλονεικίας μὲ τὸν ἡγούμενον τῆς Μονῆς Ἰβήρων καὶ συνελήφθη κατὰ τὸν πλοῦν ὑπὸ πειρατῶν, κατα-

λήξας εἰς Βεγγάζην. Τὸ 1772 ἀπηλευθερώθη καὶ μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀπέθανεν ἐν Ζαγορᾷ (1800), ὅπου συνέγραψε τὴν βιογραφίαν του, ἐκδοθεῖσαν ἀργότερον ἐν Βενετίᾳ.

Ἀγιλβέρτος. Ἐπίσκοπος τοῦ Οὐίνσεστερ καὶ κατόπιν τῶν Παρισίων. Ἐγεννήθη εἰς Γαλλίαν καὶ μετέβη εἰς Ἰρλανδίαν, ἀνακηρυχθεὶς τὸ 650, ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ Οὐέσεξ, ἐπίσκοπος Οὐίνσεστερ. Συναντήσας, ὅμως, δυσκολίας εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν καθηκόντων του, ἐπέστρεψε μετὰ 14ετίαν εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῶν Παρισίων οὐχὶ πρὸ τοῦ 667. Ἀπέθανε πρὸ τοῦ 691. Ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία τὸν τιμᾷ ὡς ἅγιον τὴν 11ην Ὀκτωβρίου, ἡμέραν τοῦ θανάτου του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. L. Duchesne, Fastes épiscopaux de l'ancienne Gaulle, Paris 1900, II, σ. 468.

Ἀγίλιος. Ἀφρικανὸς μάρτυς, τελειωθεὶς ἐν Καρχηδόνι, πιθανώτατα ὀλίγον πρὸ τοῦ ἐδίκτου τῶν Μεδιολάνων, καὶ ἑορταζόμενος τὴν 25ην Ἰανουαρίου. Ἐτιμᾶτο εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν πολὺ καὶ ἐκτίσθη ἐπὶ τοῦ τάφου του βασιλική, ὅπου τὸ 525 συνῆλθε σπουδαία τοπικὴ σύνοδος (Mansi VIII, σ. 636). Ἡ τιμὴ πρὸς τὸν Ἀγίλιον διετηρήθη εἰς τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν ἐπὶ ἀρκετοὺς αἰῶνας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 958.

Ἁγιοαθανασίτης Θεόδωρος. Ἱερεὺς καὶ οἰκονόμος τῆς Ἁγιωτάτης Ἐπισκοπῆς Λευκωσίας. Ἀναφέρεται εἰς τὰς ἐν τῇ ᾤᾳ σημειώσεις χειρογράφου (Cod. Paris. Graec. 1589), περιέχοντος συναξάριον, οὐχὶ κυπριακῆς προελεύσεως, ἀλλὰ προφανῶς μετενεχθέντος εἰς Κύπρον ἀργότερον. Εἰς τὴν ᾤαν ἐγράφοντο καθ' ἑβδομάδα χρονικὰ τῶν ὑπηρετούντων ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματούχων τῆς Χρυσοδηγητρίας, Μητροπόλεως Λευκωσίας, ὅπου κατῴκει ὁ Ἕλλην Κύπριος Ἀρχιεπίσκοπος. Τὸ συναξάριον ἐδωρήθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Χρυσοδηγητρίας ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου, ἀλλ' ἐχάθη ἐπὶ πολὺ καὶ μετηνέχθη ἐκεῖ καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Παύλου Δόρια τὸ 1516 (Darrouzès, Κυπρ. Σπουδ., ΙΖ' (1953), σ. 91, ἀρ. 27, f. 269ᵛ τοῦ m)s Paris. Gr. 1589). Τὸ χειρόγραφον ἦτο συγγενὲς τῷ Μηνολογίῳ τοῦ Βασιλείου (Vatic. 623, βλ. Synax. Eccl. CP., cc. XXIV - XXV) καὶ θὰ μετηνέχθη εἰς Παρισίους ἴσως ὑπὸ Ἀθανασίου τοῦ Κυπρίου ἢ ῥήτορος, πάντως ὄχι λόγῳ τῆς ἁλώσεως τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1571, ἀλλὰ δι' ἄλλους λόγους.

Ἡ ὕπαρξις τοῦ οἰκονόμου Θεοδώρου Ἁγιοαθανασίτου ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Λευκωσίας μετ' ἄλλων ἀρχιεπισκοπικῶν ἀξιωματούχων δεικνύει, ὅτι ἡ Λευκωσία ἦτο ἡ κυρία ἕδρα τῆς Ἐπισκοπῆς — καὶ οὐχὶ ἡ Σολέα, ὡς εἶχε διατάξει ὁ πάπας διὰ τῆς Bulla Cypria τὸ 1260.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. I. Darrouzès, Notes pour servir à l' histoire de Chypre (première article) Κυπριακαὶ Σπουδαί, ΙΖ (1953), 81-102. K. P. Kyrrhes, Ἡ ἐπισκοπὴ Ἀμμοχώστου ἐπὶ Λατινοκρατίας (1192-1571). Sonderdruck aus denken des XI Internationalen Byzantinischen - Kongresses 1958, München 1960, 278-288.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΚΥΡΡΗΣ

Ἁγιοβασιλειάτικος. Ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ποὺ ἡ Ἐκκλησία γιορτάζει τὴ μνήμη του τὴν 1η Ἰανουαρίου, δημιουργήθηκε τὸ ἐπίθετο τῆς ἡμέρας αὐτῆς, γιὰ νὰ χαρακτηρίζῃ κάθε τι πρωτοχρονιάτικο. (Ἡ ἴδια ἄλλωστε ἡ Πρωτοχρονιὰ λέγεται ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ «Ἅη-Βασίλης» ἢ «Μέρα τ' Ἅη-Βασιλειοῦ). Ἔτσι λέμε: «ἁγιοβασιλειάτικος μποναμᾶς», «ἁγιοβασιλειάτικα δῶρα», «ἁγιοβασιλειάτικα κάλαντα», «ἁγιοβασιλειάτικο παιχνίδι» κ.λ.π. Ὑπάρχει καὶ ἐπίρρημα «ἁγιοβασιλειάτικα», ποὺ λέγεται μὲ χρονικὴ σημασία: «Ἦρθες, πρωὶ-πρωὶ ἁγιοβασιλειάτικα, νὰ κάμουμε καβγᾶ;».

Δ. Σ. Λ.

Ἁγιοβασίλης. Ἡ Ἅγιος Βασίλης καὶ Ἅη - Βασίλης. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἱεράρχη τῆς Καισαρείας, ποὺ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τὸν ξέρει καὶ τὸν τιμᾶ μὲ τὴν ὀρθόδοξη παράδοσι, ὁ Ἁγιοβασίλης παρουσιάζεται στὴν ἑλληνικὴ λαογραφία καὶ μὲ μιὰ κοσμικὴ μορφή, ποὺ ἐνσαρκώνει τὸ πνεῦμα τοῦ Νέου Χρόνου καὶ κάποτε συνταυτίζεται μὲ τὸν διεθνῆ Père - Noël ἢ τοὺς ὁμοίους του Saint Nicolas καὶ Bonhomme Janvier. Οἱ εὐρωπαϊκὲς αὐτὲς μορφὲς ἔχουν τελευταῖα εἰσαχθῆ στὴν ἑλληνικὴ ἐθιμολογία, ἰδιαίτερα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν διαφημίσεων, ἐνῶ ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις γνωρίζει μὲ δικό της ποιητικὸ καὶ λαογραφικὸν τρόπο τὸν κοσμικὸ αὐτὸ καὶ πρωτοχρονιάτικο τύπο τοῦ Ἅη - Βασίλη. Τὸν γνωρίζει κυριώτατα μὲ τρεῖς μορφές, ποὺ θὰ μποροῦσαν ἄριστα οἱ καλλιτέχνες μας νὰ τὸν συλλάβουν καὶ νὰ τὸν ἀναπαραστήσουν χωρὶς νὰ φεύγουν ἀπὸ τὴν βυζαντινὴ καὶ τὴν ἑλληνική του ἀτμόσφαιρα. Οἱ μορφὲς αὐτὲς εἶναι: α) Ἁγιοβασίλης ὁδοιπόρος, μὲ τὸ χαρτὶ τοῦ σχολειοῦ καὶ τὴν εὐλογημένη ῥάβδο. β) Ἁγιοβασίλης ζευγολάτης ἢ σπορέας τῶν ἑλληνικῶν ἀγρῶν, καὶ γ) Ἁγιοβασίλης προφήτης καὶ μάντις, ποὺ μπορεῖ νὰ φανερώσῃ στὶς φτωχὲς καὶ τὶς ἀνύπαντρες τὴν καλή τους μοῖρα. Τὴν πρώτη μορφὴ τὴ γνωρίζουμε καλὰ ἀπὸ τὰ γνωστὰ κάλαντα τῆς πρωτεύουσας καὶ τῶν περισσοτέρων ἐπαρχιῶν:

Ἅγιος Βασίλης ἔρχεται ἀπὸ τὴν Καισαρεία,
βαστάει πέννα καὶ χαρτί, χαρτὶ καὶ καλαμάρι,
τὸ καλαμάρι ἔγραφε καὶ τὸ χαρτὶ ἐμίλειε:
— Βασίλη, ποῦθεν ἔρχεσαι καὶ ποῦθεν κατεβαίνεις;
— Ἀπὸ τῆς μάνας μ' ἔρχομαι καὶ στὸ σχολειό μου πάω.
— Κάτσε νὰ φᾷς, κάτσε νὰ πιῇς, κάτσε νὰ τραγουδήσῃς.
— Ἐγὼ τραγούδια δὲν ξέρω, ξέρω τὴν ἀλφαβήτα.
— Βασίλη, ἂν ξέρεις γράμματα, πές μας τὴν ἀλφαβήτα.
Καὶ στὸ ῥαβδὶ του ἀκούμπησε, νὰ πῇ τ' ἀλφαβητάρι,
καὶ τὸ ῥαβδί του ἦταν ξερό, χλωροὺς βλαστοὺς ἐπέτα
κι' ἀπάνω στὰ κλωνάρια του περδίκια κελαηδοῦσαν,
ὄχι περδίκια μοναχά, ἀλλὰ καὶ περιστέρια...

Τὰ κάλαντα αὐτά, μὲ τὸν ἑλληνικὸ δεκαπεντασύλλαβο στίχο, ψάλλονται ἀπὸ πόρτα σὲ πόρτα, τὸ πρωὶ ἢ τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς, μὲ συνοδεία πρόχειρων παιδικῶν ὀργάνων καὶ παίρνουν κι' αὐτὰ ἐπίσης τὸ ὄνομα τοῦ Ἅη - Βασίλη. «Νὰ σᾶς ποῦμε τὸν Ἁγιοβασίλη;» — «Πές μας τον!». Πόσο παραδοσιακὸς εἶναι ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ σεμνοῦ πεζοπόρου, ποὺ μὲ κάποια ἐκκλησιαστικὴ χροιὰ καὶ σὰν νὰ θυμίζῃ τὸν Ἅγιο τῆς Καισαρείας εἶναι πρόθυμος μόνο γράμματα νὰ διδάξῃ, καὶ στηρίζεται στὸ θαυματουργό του ῥαβδί! Τὸ ῥαβδὶ αὐτὸ μὲ τὴν πρόθυμη βλάστησι εἶναι συμβολικὸς καὶ μαγικοευχετικὸς λόγος γιὰ τὴν καλὴ σοδειὰ καὶ τὴν εὐκαρπία τῆς χρονιᾶς. Ὁ πεζοπόρος καὶ ἀναβλαστικὸς αὐτὸς Ἁγιοβασίλης εἶναι τὸ ἀγαθὸ πνεῦμα τοῦ Νέου Ἔτους, καὶ θὰ μποροῦσε νὰ παρασταθῆ ἔτσι ἑλληνικός, φέρνοντας δῶρα πάνω στὰ κλαδιὰ τοῦ ῥαβδιοῦ του.

Τὴ δεύτερη μορφή, τοῦ Ἁγιοβασίλη ζευγολάτη, τὴν ξέρουμε ἐπίσης ἀπὸ κάλαντα, ὅπως λέγονται σὲ ἀγροτικὲς περιφέρειες καὶ σὲ χωριὰ τῶν νησιῶν:

Ἀρχιμηνιὰ κι' ἀρχιχρονιὰ κι' ἀρχὴ τοῦ Γεναρίου,
κι' ἀρχὴ ποὺ βγῆκεν ὁ Χριστὸς στὴ γῆ νὰ περπατήσῃ.
Ἐβγῆκε καὶ χαιρέτησε ὅλους τοὺς ζευγολάτες
κι' ὁ πρῶτος του χαιρετισμὸς ἦταν Ἅγιος Βασίλης.
— Ἅγιε Βασίλη, δέσποτα, καλὸ ζευγάρι κάνεις.
— Μὲ τὴν εὐχή σου, Κύριε, καλὸ κι' εὐλογημένο.
— Θὰ σὲ ῥωτήσω, δέσποτα, πόσα πινάκια σπέρνεις;
— Σπέρνω σιτάρι δώδεκα, κριθάρι δεκαπέντε,
μὰ κεῖνο τὸ ζηλέψανε περδίκια καὶ λαγούδια.

Ἐδῶ ὁ Ἁγιοβασίλης εἶναι ἐπίσης μαγικοευχετικὸς τύπος, γιατὶ μὲ τὴν ἐπίκλησι καὶ τὴν παρουσία του θὰ εὐλογήσῃ τὴ σπορὰ καὶ τὴν παραγωγή. Συμμετέχει σὰν ἄνθρωπος στὸν γεωργικὸ μόχθο καὶ ζητεῖ γιὰ τὴ γῆ τὴν εὐλογία τοῦ Χριστοῦ. Θὰ μποροῦσε κι' ὁ τύπος αὐτὸς νὰ εἰκονίζεται, μέσα σ' ἑλληνικὴ ἀτμόσφαιρα, νὰ σπέρνῃ καὶ νὰ ῥίχνῃ τὴν εὐτυχία, μαζὶ μὲ δῶρα καὶ μὲ νομίσματα.

Παρόμοια γεωργικὴ καὶ εὐετηρικὴ ἰδιότητα δίνει στὸν Ἅγιο Βασίλη ἡ πρωινὴ προσφώνησις ποὺ κάνουν μερικοὶ νησιῶτες (ἰδιαίτερα στὴ Χίο), ὅταν ἐπισκέπτωνται τὰ φιλικὰ σπίτια. «— Καλημέρα, κὺρ Βασιλέ· ἤφερές μας γερωσύνη; — (Ἤφερα) κουκκιά, ῥοβίθια, φασούλια, σιτάρι, ῥιφάκια, πρόβατα... καὶ τὸ βάρος σας μάλαμα!».

Εἶναι περίεργο, ὅτι ὁ γεωργικὸς αὐτὸς Ἁγιοβασίλης παίρνει μιὰ μικτὴ μορφὴ ἁγίου καὶ μεταφυσικοῦ ὄντος καὶ γυρίζει τὶς νύχτες, σύμφωνα πρὸς τὴ λαϊκὴ δοξασία, ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ ἀπὸ αὐλὴ σὲ αὐλή. Ἐπισκέπτεται τὰ κοτέτσια καὶ τοὺς στάβλους, τὶς στάνες καὶ τὰ ἀχούρια καὶ κοιτάζει ἢ ῥωτᾶ τὰ ζῶα ἂν τὰ περιποιοῦνται οἱ ἄνθρωποι κι' ἂν τὰ ἔχουν χορτᾶτα. Ἐκεῖνα πρέπει ν' ἀπαντήσουν «ναί», γι' αὐτὸ οἱ νοικοκυραῖοι τους φροντίζουν νὰ τὰ καλοταγίσουν τὴν παραμονή, ὥστε νὰ τὰ βρῇ χορτᾶτα ὁ Ἁγιοβασίλης καὶ νὰ τὰ εὐλογήσῃ, αὐτὰ καὶ τὸν ἀφεντικό τους. Εἶναι μιὰ ὡραία ζωοφιλικὴ ἐκδήλωσις τῶν ἀνθρώπων, ποὺ πολὺ ποιητικὰ ἀποδίδεται στὸν ξωτικὸ ἅγιο τῆς πρωτοχρονιάτικης νύχτας. Ἐπίσης θὰ ἐπισκεφθῇ ὁ ἅγιος αὐτὸς

(χριστιανικὸς μεσονύκτιος δαίμων) τὰ σπίτια ὅλα, ἐκεῖ πού κοιμοῦνται οἱ ἄνθρωποι, καὶ θὰ περάση πρῶτα ἀπὸ τὴν τραπεζαρία. Πρέπει νὰ ἔχουν στρωμένο τὸ τραπέζι μὲ ὅλα τὰ ἀγαθὰ ἢ τὰ ὑπολείμματα τοῦ δείπνου, μὲ γλυκούδια πολλὰ καὶ μὲ τὸ ξεχωρισμένο στ' ὄνομά του κομμάτι τῆς βασιλόπιττας. Θὰ φάη, θὰ εὐχαριστηθῆ καὶ θὰ εὐλογήση τὸ σπίτι, νὰ μὴ τοῦ λείψουν ὅλον τὸ χρόνο τὰ ἀγαθά. Ὡραία εἰκόνα τοῦ νυχτωροῦ ἀγροτικοῦ πνεύματος, πού περπατεῖ ἀγαθοποιὸ πάνω ἀπὸ τὸν πρωτοχρονιάτικο ὕπνο τῆς ἑλληνικῆς οἰκογένειας.

Ἡ τρίτη μορφὴ τοῦ Ἄη-Βασίλη, μὲ τὴ μαντικὴ ἰδιότητα καὶ δύναμι, παρουσιάζεται στὰ ἔθιμα τῆς Πρωτοχρονιᾶς, ὅπου: α) Τὴν παραμονὴ τὸ βράδυ μαζεύονται γύρω στὴ φωτιὰ ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας καὶ ρίχνουν ὁ καθένας ἀπὸ ἕνα φύλλο («παίζουν τὸν Ἄη-Βασίλη»), γιὰ νὰ δοῦν ἀπὸ τὴν κίνησή του ἂν αὐτὸ πού ἐσκέφθηκαν ἢ ἐπιθυμοῦν θὰ γίνη (Ἤπειρος κ. ἀ.). Καλὴ ἔνδειξις εἶναι νὰ πηδήση τὸ φύλλο καὶ νὰ σκάση. Στὶς συγκεντρώσεις αὐτές, ἰδιαίτερα στὴν Κύπρο, οἱ κοπέλλες ρωτοῦν καὶ γιὰ τὸν νέο πού τοὺς ἀρέσει ἢ γιὰ τὸν ἀρραβωνιαστικό:

Ἄη-Βασίλη, βασιλιᾶ,
πού 'ξουσιάζεις τὸν ντουνιᾶ,
δεῖξε καὶ φανέρωσε
ἂν μ' ἀγαπᾶ ὁ τάδε (ἢ ἂν θὰ μὲ πάρη).

β) Ὕστερα ἀπὸ τὸ δεῖπνο, τὰ κορίτσια παίρνουν μαζί τους τὸ κομμάτι τῆς βασιλόπιττας (ἁγιοβασιλόπιττας) πού τοὺς ἔτυχε καὶ τὸ κρύβουν κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλο πού θὰ κοιμηθοῦν. Περιμένουν νὰ ὀνειρευθοῦν στὸν ὕπνο τους τὸν ἄντρα πού θὰ πάρουν, καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἐπικαλοῦνται τὸν Ἄη-Βασίλη:

Ἄη-Βασίλη μου καλὲ
καὶ καλὲ θαυματουργέ,
δεῖξε καὶ φανέρωσε
τὸν ἄντρα πού θὰ πάρω!

Ἢ *Ἅγιε Βασίλη μου καλέ,*
δάσκαλε καὶ ἀγαθέ,
ἀπὸ τὴν ἔρημο περνᾶς
καὶ τὶς Μοῖρες ἀπαντᾶς,
κοίτα, τὴν τύχη μου νὰ δῆς,
καὶ νὰν τὴ χαιρετήσης,
ἂν κάθεται, νὰ σηκωθῆ,
κι' ἂν στέκη, νὰ σιμώση,
τὸ παλληκάρι τὸ καλὸ
νὰ μοῦ τὸ φανερώση (Θεσσαλία).

Ἡ σύμπτωσις τοῦ ὀνόματος «Βασίλειος», πού ἔχει τὴν ἴδια ρίζα κι' ὁμοιότητα μὲ τὸ «βασιλιᾶς», ἔχει παίξει τὸ ρόλο της, ὥστε οἱ ἐπικλήσεις νὰ ἔχουν πλουσιώτερη ἐλπίδα καὶ ρομαντικώτερη ἀναμονή.

Ὁ μαντικὸς Ἄη-Βασίλης θὰ μποροῦσε νὰ παρασταθῆ σὰν καλόβολος γέροντας, πού ἀγρυπνεῖ πάνω ἀπὸ τὸν ὕπνο τῶν φτωχῶν κοριτσιῶν γιὰ τὴν καλή τους τύχη.

Σύγχρονη μορφή, τετάρτη θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, εἶναι ἡ διεθνής, τοῦ εὐρωπαϊκοῦ «Ἄη-Βασίλη», μὲ τὶς μπότες, τὸ κόκκινο κοστοῦμι, τὴν κόκκινη κουκούλα καὶ τὴν ἄσπρη ἑρμίνα. Κρατεῖ στὸν ὦμο τὸ σάκκο, γεμᾶτο δῶρα, καὶ κάποτε κατεβαίνει ἀπὸ τὴν καπνοδόχο. Τὸν συναντοῦμε σήμερα στὰ ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ τοὺς δρόμους καὶ τὸν βλέπουμε σχεδιασμένον παντοῦ στὶς διαφημίσεις. Τὰ παιδιὰ φωτογραφίζονται μαζί του κι' οἱ μικρέμποροι φτιάχνουν ὁμοιώματα πού τὰ πουλοῦν γιὰ τὰ σπίτια. Τὸν ὀνομάζουν κι' αὐτὸν «Ἁγιοβασίλη» ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ τὸ καταλαβαίνουν χωρὶς κἂν νὰ τὸ σκέπτωνται ὅτι ὁ ἐμπορικὸς αὐτὸς τύπος, προσωποποίησις τοῦ Νέου Χρόνου, δὲν ἔχει καμμιὰ σχέσι μὲ τὸν Ὀρθόδοξο ἅγιο, τὸν ἐπίσκοπο τῆς ἑλληνικῆς Καισαρείας. Ἔτσι, ἡ συνωνυμία δὲν μειώνει καθόλου τὴν εὐλαβικὴ τιμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τὸν πραγματικὸ ἅγιο, πού ὅλοι τὸν σέβονται σὰν ἕνα ἀπὸ τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες καὶ τοῦ ψάλλουν ἰδιαίτερα κάλαντα (στὴν Ἑπτάνησο) μὲ καθαρὸν ἁγιολογικὸν ἔπαινο:

Καὶ νὰ πανηγυρίσωμεν περιτομὴν Κυρίου
καὶ ἑορτὴν τοῦ μάκαρος Μεγάλου Βασιλείου.
Κάμνω, λοιπόν, ἀρχὴν καλήν, ἐπαίνους νὰ συνθέσω,
τὸν Ἅγιον Βασίλειον διὰ νὰ ἐπαινέσω,
νὰ σᾶς εἰπῶ τὰ θαύματα, πού ἔκανεν ἀτός του,
μὲ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν, πού ἦτο βοηθός του (κ.λ.π.).

Ἀπὸ τὸ Συναξάρι του πηγάζει καὶ μιὰ παράδοσις, πού σὲ παραλλαγή της δικαιολογεῖ τὸ ἔθιμο τῆς βασιλόπιττας ὡς ἑξῆς: Ἤθελε, λέει, ὁ Ἔπαρχος νὰ ζητήση ἀπὸ τοὺς

κατοίκους τῆς Καισάρειας δυσβάστακτους φόρους. Οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχαν καὶ κατέφυγαν στὸν ἐπίσκοπό τους. Ἐκεῖνος τοὺς εἶπε νὰ κάμουν ἔρανο τὰ κοσμήματα τῶν γυναικῶν τους καὶ νὰ τὰ δώσουν. Τὰ πῆγε στὸν Ἔπαρχο ὁ Ἅγιος Βασίλειος κι' ἐκεῖνος τὸν ἐσεβάσθηκε καὶ ντράπηκε νὰ τὰ πάρη. Τότε ὁ Ἅγιος θέλησε νὰ τοὺς τὰ ἐπιστρέψη. Πῶς θὰ βρισκόταν ὅμως ὁ κάτοχος τοῦ καθενός; Εἶπε, λοιπόν, ὁ Βασίλειος κι' ἐζύμωσαν ψωμάκια κι' ἔβαλαν μέσα χωριστὰ τὰ κοσμήματα. Ὅταν τὰ μοίρασαν, βρῆκε μὲ θαυμαστὸν τρόπο ὁ καθένας τὸ δικό του!

Στὰ χωριὰ τῆς Καππαδοκίας, οἱ Ἕλληνες τιμοῦσαν τὴ μνήμη τοῦ Ἄη-Βασίλη καὶ μὲ θρησκευτικὲς-λαογραφικὲς γιορτές. Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιᾶς, τὸ βράδυ μὲ κρύο ἢ θύελλα, ἔβγαιναν ὅλοι μαζί, μὲ λατρευτικὴ πομπή, (δᾶδες, μουσικὰ ὄργανα, τουφέκια, φαγητὰ) καὶ πήγαιναν μὲ χορευτικὸ βάδισμα μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ (Φάρασα) σὲ μιὰ σπηλιά, ὅπου σύμφωνα μὲ τὴν παράδοσι εἶχε κάποτε κρυφτῆ ὁ Ἄη-Βασίλης. Τραγουδοῦσαν ὅλοι:

Ἐλᾶτε νὰ ὑπάγωμε στὸν Ἄη-Βασίλη,
νὰ κρεμάσωμε τὰ φαγητά μας στὴν ἰτιά

καὶ γύριζαν τὴν ἴδια νύχτα στὸ χωριό, γιὰ νὰ ξημερωθοῦν τὸ πρωὶ στὰ σπίτια τους.

Ὁ ταυτισμὸς πάντως τῆς γιορτῆς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου μὲ τὴν Πρωτοχρονιὰ καὶ τὸ ἀνακάτωμα τῶν θρησκευτικῶν ἐθίμων μὲ τὰ προχριστιανικὰ τῆς εἰσόδου τοῦ νέου ἔτους εἶναι, γενικὰ στὴν Ἑλλάδα, ἔτσι πού τὸ «Ἄη-Βασίλης» σημαίνει περισσότερο τὴν ἡμερομηνία, παρὰ τὸν ἅγιο. Εἶναι γνωστὴ καὶ ἡ εὐχὴ «καλός σου Ἄη-Βασίλης», πού ἀναφέρεται καὶ σὲ ὅλον τὸ χρόνο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ν. Γ. Πολίτου, Μαγικαὶ τελεταὶ πρὸς πρόκλησιν ὀνείρων, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, Γ' (1931), σ. 115. Γ. Α. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆναι 1957, σ. 55-75. Δημ. Σ. Λουκάτου, Τὸ ἔθιμο τῆς βασιλόπιττας, στὸ περιοδ. Μικρασιατικὰ Χρονικά, Ι' (1962). Δ. Λουκοπούλου — Δ. Πετροπούλου, Ἡ λαϊκὴ λατρεία τῶν Φαράσων, Ἀθῆναι (Γαλλ. Ἰνστ.) 1949, σ. 72-79.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἁγιοβασιλίτσα. Ἔτσι λέγεται σὲ πολλοὺς ἑλληνικοὺς τόπους ἡ «σκιλλοκρεμμύδα» ἢ «ἀγριοκρομμύδα», τὸ συμβολικὸ φυτὸ πού προμηθεύεται ὁ λαὸς τὴν Πρωτοχρονιὰ νὰ τὸ κρεμάση γιὰ τὸν καλὸ χρόνο στὸ σπίτι του. (Ἐπιστημονικὰ λέγεται scilla, τῆς οἰκογενείας τῶν λειριοειδῶν καὶ εἶναι φυτὸ ἀπὸ εὔκρατα κλίματα). Ἡ ἰδιότης τοῦ μεγάλου βολβοῦ της, νὰ ξαναβγάζη θαλεροὺς βλαστοὺς ἔπειτα ἀπὸ τὸν μαρασμὸ τῶν παλαιῶν, ἔκαμε ὥστε νὰ τὴ χρησιμοποιοῦν οἱ λαοὶ γιὰ σύμβολο ἀναγεννήσεως καὶ ὑγείας. Ἤδη οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες κρεμοῦσαν τὴ «σκίλλα» ἀπὸ τὰ ἀνώφλια τῶν σπιτιῶν τους, γιὰ νὰ κρατοῦν τὴ θαλερότητα καὶ ἀναπαραγωγὴ τῶν οἰκείων. Σήμερα, τὴν τοποθετοῦν ἐπίσης στὶς πόρτες (μᾶλλον στὸ ἐσωτερικὸ) ἢ στὶς γωνιὲς τῶν σπιτιῶν καὶ στὴν ἑστία. Ἂν δὲν ξαναβλαστήση, θεωρεῖται δυσοίωνο καὶ κακό. Ἀλλὰ συνήθως ἀναθάλλει, ἔστω καὶ ἀργά. Τὴν φέρνουν στὰ σπίτια ἀπὸ τοὺς ἀγρούς, παιδιὰ πού περιμένουν νὰ πάρουν κάποια ἀμοιβὴ ἢ τὴν πουλοῦν στὴν πρωτεύουσα μὲ ἄλλες πρασινάδες. Θὰ μείνη στὸ σπίτι ὡς τὸν ἄλλο χρόνο, πού θ' ἀντικατασταθῆ μὲ νέα. Εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν φυτὸ πού δείχνει ὅτι ἔχει μέσα του νέα ζωή, κι' αὐτὸ εἶναι πού τὸ κάνει ἐπίκαιρο γιὰ τὴν Πρωτοχρονιὰ καὶ

δημοφιλές.

Στὴν Κεφαλονιά, μόλις ἡ νοικοκυρὰ πάρη ἀπὸ τὰ παιδιὰ τὴν «ἁγιοβασιλίτσα» αὐτὴ (ποὺ τὴ λένε κι' «ἀσκινοκάρα» ἢ «σκιλλοκάρα»), πρὶν τὴν τοποθετήση κάπου στὸ σπίτι, τὴν κρατεῖ στὰ χέρια της καί, κοιτάζοντας ἔξω τὴ φύσι, λέει :

Καλημέρα σας, βουνά, καλημέρα, θάλασσα,
καὶ καλὴ Πρωτοχρονιά !
Δυνατὴ σὰν τὰ βουνά, γρήγορη σὰν τὰ νερά,
ἄξια σὰν τὴ θάλασσα.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἁγιοβασιλόπιττα. Ἡ βασιλόπιττα ἢ βασιλειόπιττα. Εἶναι ἡ γνωστὴ πίττα τῆς ἑλληνικῆς πρωτοχρονιᾶς, ποὺ κόβεται στὸ τραπέζι, εἴτε τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς εἴτε τὸ μεσημέρι τῆς ἴδιας ἡμέρας. Τὴν κόβει συνήθως ὁ νοικοκύρης (ὁ πατέρας, ἢ ὅποιος εἶναι πρῶτος στὴν οἰκογένεια) καὶ τὴ μοιράζει μὲ κυκλικὰ τρίγωνα στοὺς παρισταμένους, ἀφοῦ κόψη πρῶτα τὰ κομμάτια τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ τοῦ σπιτιοῦ. Καὶ ὅταν τελειώσουν τὰ ὀνόματα τῶν παρισταμένων, τότε κόβεται τὸ κομμάτι τοῦ ξενιτεμένου, τοῦ ξένου, ποὺ εἶναι παρών, καὶ τοῦ φτωχοῦ. Μέσα στὴν πίττα, ὑπάρχει κρυμμένο, ἀπὸ τὸ ζυμάρι της, ἕνα νόμισμα (μεγάλης ἢ μικρῆς ἀξίας), ποὺ σὲ ὅποιου τὸ κομμάτι τύχη, αὐτὸς εἶναι ὁ τυχερὸς τῆς βραδυᾶς καὶ ὅλου τοῦ χρόνου. Ἂν τὸ νόμισμα πέση στὸ κομμάτι τοῦ σπιτιοῦ, τότε τυχερὴ καὶ εὐτυχισμένη θὰ εἶναι ὅλη ἡ οἰκογένεια. Στὶς ἀγροτικὲς καὶ κτηνοτροφικὲς περιφέρειες, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα μερίδια ξεχωρίζεται καὶ τὸ κομμάτι τῶν ἀμπελιῶν ἢ τοῦ μποστανιοῦ ἢ τοῦ ἐλαιῶνος, καθὼς καὶ τῆς στάνης ἢ τῆς στρούγγας ἢ τοῦ στάβλου μὲ τὰ ζῶα τοῦ σπιτιοῦ. Κι' ἂν πέση τὸ νόμισμα σ' ἐκεῖνα, θὰ εἶναι τυχηρά.

Τὸ ἔθιμο τῆς βασιλόπιττας, μὲ τὴ συγκέντρωσι τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας καὶ μὲ τὴν τελετουργικὴ μοιρασιὰ τῶν μερίδων σὲ ὅλα τὰ μέλη, μὲ τὴν ἀπαρχὴ στὸν Χριστὸ καὶ στὸν Ἅγιο Βασίλειο (ἢ κάποτε στὴν Παναγία καὶ τὸν ἅγιο τοῦ χωριοῦ) καὶ μὲ τὸ ξεχωριστὸ μερίδιο τοῦ φτωχοῦ καὶ τοῦ ξενιτεμένου, ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ ὡραιότερα οἰκογενειακὰ ἔθιμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ποὺ τὰ τελευταῖα χρόνια ἔγινε κοινωνικὸ καὶ συνηθίζεται σὲ ὅλους τοὺς κύκλους, μὲ σχεδὸν οἰκογενειακὸ χαρακτῆρα. Ὁ πρόεδρος ἑνὸς σωματείου, ὁ διευθυντὴς μιᾶς ἐπιχειρήσεως, ὁ πλοίαρχος ἑνὸς καραβιοῦ, ὁ ἡγούμενος μοναστηριοῦ, ὁ καθηγητὴς ἑνὸς σχολείου, ὁ ὑπουργός, ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὁ βασιλιᾶς, ὅλοι κόβουν μπροστὰ στοὺς συνεργαστάς των τὴ βασιλόπιττα, σὰν νὰ εἶναι οἰκογενειάρχαι. Εἶναι ἔθιμο εἰρηνικό, συγκεντρωτικὸ καὶ ἑνωτικό, ὅπως οἱ πρῶτες χριστιανικὲς Ἀγάπες. Καὶ ἐκείνη ἡ μετάδοσις τῶν μερίδων, ποὺ ὅλοι τρῶνε ἀπὸ τὸν κοινὸ ἄρτο, μοιάζει τελετουργία ὁμαδικῆς ἀγάπης καὶ ἐνδυναμώσεως.

Τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα, ποὺ προσδιορίζουν τὴν προέλευσι τοῦ ἐθίμου τῆς βασιλόπιττας, εἶναι τὰ ἑξῆς : α) Ὁ ἑορταστικὸς ἄρτος. Ὑπῆρχε καὶ στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες τὸ ἔθιμο νὰ συνοδεύουν τὴ λατρεία καὶ τὶς γιορτές τους μὲ προσφορὰ ἄρτου (π.χ. στὰ Θαλήσια καὶ Θαργήλια) ποὺ ἦταν ἀπαρχὴ τῶν καρπῶν, ἀλλὰ καὶ σύμβολο ἐνδυναμώσεως, μὲ συνεστίασι τῶν ἑορταστῶν. Ὁ ἑορταστικὸς ἄρτος συνεχίσθηκε στὰ χριστιανικὰ χρόνια, μὲ τὶς γνωστὲς ἀρτοκλασίες τῶν πανηγυριῶν, ποὺ τὶς προσφέρει ὁ ἑορτάζων, τὶς μοιράζονται οἱ πιστοὶ καὶ ἔρχεται μαζί τους ὁ ἱερεὺς στὸ σπίτι νὰ «σηκώση δύναμι» καὶ νὰ «ὑψώση».

Ἑορταστικὸς ἄρτος εἶναι ἐπίσης τὸ χριστόψωμο τῶν Χριστουγέννων, ἡ Βασιλοκουλούρα τῆς Πρωτοχρονιᾶς καὶ ἡ Λαμπροκουλούρα τοῦ Πάσχα. β) Ὁ μειλίχιος πλακοῦς, ἡ μελιτοῦττα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ποὺ προσφερόταν στοὺς θεοὺς τοῦ Ἅδου γιὰ τοὺς νεκροὺς ἢ καὶ στοὺς ἴδιους τοὺς νεκρούς. Τὸ μέλι καὶ τὰ γλυκίσματα εἶναι ἀπαραίτητα καὶ σήμερα, ὅταν ἑτοιμάζουμε κόλλυβα στὰ μνημόσυνα, ἢ ὅταν ἀλείφουμε τὸν ἄρτο τῶν μνημοσύνων μὲ ζάχαρι κ.λ.π. Τὰ μειλίγματα ἦταν ἀνέκαθεν ἀπαραίτητα γιὰ τοὺς θεοὺς τοῦ Ἅδου. Ἡ βασιλόπιττα, μὲ τὴ ζαχαροπλαστικὴ παρασκευή της, τὸ μέλι, βούτυρο καὶ τ' ἄλλα γλυκούδια της (ἂν σκεφθοῦμε κοντά της τὰ μελομακάρονα κ.λ.π.), εἶναι συγχρόνως καὶ πλακοῦς-μείλιγμα γιὰ τοὺς νεκροὺς τῆς οἰκογενείας κι' ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ βραδυνὴ (νυχτερινὴ) κοπή της, ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ ἄζυμη παρασκευή της, καθὼς καὶ τὸ ξεχώρισμα (σὲ ἀρκετοὺς τόπους) μιᾶς μερίδας γιὰ τοὺς νεκρούς. Ἄλλωστε, ἡ περίοδος τοῦ Δωδεκαημέρου εἶναι, κατὰ τὶς λαϊκὲς δοξασίες, περίοδος ἀνόδου ἢ ταραχῆς τῶν ψυχῶν, γι' αὐτὸ καὶ πολλοὶ ἑρμηνεύουν τοὺς Καλικάντζαρους, ὅτι εἶναι νεκρικὰ πνεύματα τῶν δοξασιῶν αὐτῶν. γ) Ἡ δοκιμασία τῆς Τύχης. Ἀπὸ τὰ ρωμαϊκὰ χρόνια ἐπικρατεῖ ἡ ἀντίληψις, ὅτι στὴν ἀρχὴ μιᾶς περιόδου, ἰδιαίτερα τοῦ μηνὸς (ἢ νέας σελήνης) καὶ τοῦ ἔτους, ὁ τρόπος ἢ ὁ οἰωνὸς τῆς πρώτης ἡμέρας, ἀκόμη καὶ τῆς πρώτης ὥρας, εἶναι ἐνδεικτικὸς καὶ ἀποτελεσματικὸς γιὰ τὸν τρόπο διαβιώσεως τῶν ἀνθρώπων σ' ὅλη τὴν περίοδο. Ἡ ὑγεία, ἡ χαρά, ἡ ἐπιτυχία καὶ ὁ πλοῦτος τῆς πρώτης ἡμέρας ἐξασφαλίζουν τὰ ἴδια πράγματα γιὰ ὅλον τὸ μῆνα ἢ τὸ ἔτος. Ἰδιαίτερα, ἡ καθιέρωσις τῆς 1ης Ἰανουαρίου (ἀπὸ τὸν Ἰούλιο Καίσαρα) σὰν ἀρχῆς τοῦ ἔτους, ἔδωσε ἀφορμὴ σὲ γιορταστικὲς συγκεντρώσεις καὶ συμπόσια, ὅπου δοκιμαζόταν ἡ Τύχη μὲ παιγνίδια, δῶρα, οἰωνισμοὺς καὶ κρυμμένα νομίσματα.

Οἱ ἀντιλήψεις καὶ τὰ ἔθιμα αὐτὰ πέρασαν καὶ στὸ Βυζάντιο, ὅπου ὁ λαὸς τὰ ἀκολουθοῦσε μὲ ὑπερβολή, καὶ γι' αὐτὸ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας (Χρυσόστομος) ἢ οἱ Κανόνες τῶν Συνόδων τὰ πολεμοῦσαν. Ὁ οἰωνισμὸς ἀπὸ τὸ κρυμμένο ἀντικείμενο (σημάδι) ἢ νόμισμα μέσα στὸ ψωμὶ καὶ στὴν πίττα τῆς ἡμέρας εἶναι κάτι πολὺ διαδεδομένο στὸν ἑλληνικὸ καὶ τοὺς ἄλλους λαούς, ὅπου οἱ ἀγρότες μέσα στὸ ζυμάρι τοῦ ψωμιοῦ τῆς Πρωτοχρονιᾶς (ἢ καὶ τῶν Χριστουγέννων) βάζουν ξυλαράκια καὶ σύμβολα τῆς κτηνοτροφικῆς, γεωργικῆς καὶ οἰκιακῆς ζωῆς καί, ὅταν τρῶνε στὸ τραπέζι, μαντεύονται γιὰ τὴν εὐτυχία τοῦ χρόνου, τὴν παραγωγὴ ἢ τὸ ἐπάγγελμα ποὺ θ' ἀκολουθήσουν. Ἀστικώτερη συνήθεια εἶναι νὰ βάζουν μέσα στὸ ψωμὶ (στὴν ἁγιοβασιλόπιττα), νόμισμα καὶ μάλιστα μεγάλης ἀξίας, ὥστε ἡ μαντικὴ νὰ γίνεται γιὰ τὸν πολὺ τυχερὸ τῆς χρονιᾶς καὶ νὰ φαίνεται ἂν ἡ Τύχη εὐνοῆ περισσότερο τὸ ἕνα μέλος τοῦ σπιτιοῦ ἀπὸ τὸ ἄλλο. δ) Τὸ ὄνομα τῆς βασιλόπιττας. Εἶναι πιθανὸ (καὶ τὸ ὑποστηρίζουν πολλοί), ὅτι τὸ ὄνομα τῆς βασιλόπιττας δὲν εἶχε ἀπ' ἀρχῆς σχέσι μὲ τὸ ὄνομα «Βασίλειος» (τοῦ ἁγίου τῆς Καισαρείας), ἀλλὰ μὲ τὴ λέξι «βασιλεύς», ἐπειδὴ ἀπὸ τὰ ρωμαϊκὰ χρόνια συνήθιζαν, τὶς ἡμέρες αὐτὲς τῆς Πρωτοχρονιᾶς καὶ τοῦ Δωδεκαημέρου, νὰ κάνουν συμπόσια καὶ νὰ ἐκλέγουν ἕνα βασιλέα τῆς βραδυᾶς, μὲ λαχνὸ κουκκὶ ἢ φασόλι. Ἡ συνήθεια αὐτή, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὰ παλαιὰ Σατουρνάλια, ἀνεδείκνυε τὸν προσωρινὸ βασιλιᾶ, ἔστω κι' ἂν ἦταν ἕνας ἄσημος ἢ δοῦλος, τοῦ ἔδινε τιμὲς καὶ δόξες καὶ τοῦ ἐπέτρεπε ἐλευθερίες, ποὺ ἔφθαναν ὡς τὰ ὄργια. Κάποτε, ὁ ψευτοβασιλιᾶς αὐτὸς θυσιαζόταν στὸν Κρόνο καὶ εἶναι γνωστὸ τὸ χριστιανικὸ μαρτυρολόγιο τοῦ Ἁγίου Δασίου (20 Νοεμβρίου), ποὺ προτίμησε νὰ θανατωθῆ ὡς μάρτυς τοῦ Χριστοῦ, παρὰ ὡς ὀργιάζων εἰδωλολάτρης. Ἡ παλαιὰ αὐτὴ ρωμαϊκὴ συνήθεια πέρασε σὲ ὅλους τοὺς λατινικοὺς καὶ τοὺς βυζαντινοὺς λαοὺς τῶν χριστιανικῶν χρόνων, πού, χωρὶς νὰ φτάνουν στὰ ὄργια καὶ τὴν ἀνθρωποθυσία, διεσκέδαζαν στὰ συμπόσιά τους μὲ τὸ νὰ ἐκλέγουν ἕνα «βασιλιὰ τῆς βραδυᾶς» καὶ νὰ τοῦ προσφέρουν περισσότερα φαγητὰ καὶ ποτά, στολίσματα, δῶρα, γλυκὰ καὶ κάποιες ἐλευθερίες. Ἦταν ὁ τυχερὸς τῆς βραδυᾶς καὶ ἑπομένως ὅλου τοῦ χρόνου, ἡ δὲ ἐπαφή του μὲ τοὺς ἄλλους μετέδιδε ἐπίσης τὴν εὐτυχία. Ὅλοι φώναζαν : «ὁ βασιλεὺς πίνει !» (le roi boit), «ὁ βασιλεὺς διασκεδάζει» κ.λ.π. Τοῦ φοροῦσαν ψεύτικη κορώνα στὸ κεφάλι καὶ εἶναι πιθανό, ὅτι τὸ γλύκισμα, ποὺ τοῦ προσέφεραν νὰ φάγη ἢ νὰ μοιράση, τὸ ἔλεγαν ἀπὸ τότε «βασιλόγλυκο» ἢ «βασιλόπιττα» (gateau du roi). Ἀργότερα, μέσα στὸ γλύκισμα ἔβαζαν τὸν κλῆρο (κουκκὶ ἢ φασόλι), ποὺ θ' ἀνεδείκνυε τὸν βασιλιᾶ, καὶ ἔκοβαν τὸ γλύκισμα αὐτὸ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκλογή του, ἀκριβῶς γιὰ νὰ δοῦν ποιὸν θὰ εὐνοήση ἡ Τύχη.

Τόσο ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ὅσο καὶ ἡ Ὀρθόδοξη φρόντισαν νὰ δώσουν χριστιανικὸ περιεχόμενο στὸ ἔθιμο αὐτό. Καὶ οἱ μὲν Δυτικοὶ ἐδίδαξαν, ὅτι «βασιλεῖς» τοῦ ἑορταστικοῦ συμποσίου πρέπει νὰ εἶναι οἱ «Τρεῖς Μάγοι» (les trois Rois), ποὺ φέρνουν τὰ δῶρα καὶ ποὺ γιορτάζονται μαζὶ μὲ τὰ Θεοφάνεια. Ἔτσι ἡ βασιλόπιττα τῶν Δυτικῶν ὠνομάσθηκε gateau des Rois καὶ κόβεται στὶς εὐρωπαϊκὲς οἰκογένειες (Γαλλία, Γερμανία, Βέλγιο, Ἀγγλία κ. ἄ.), μὲ τὸν ἴδιο σχεδὸν τρόπο τὸν δικό μας (τελετὴ τραπεζιοῦ, μὲ μερίδες σὲ ὅλους καὶ στὸν Χριστὸ καὶ στὸν φτωχὸ κ.λ.π.) τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Φώτων. Οἱ ὀρθόδοξοι, πάλι, βρῆκαν μιὰ ὡραία ἀντικατάστασι τοῦ «βασιλιᾶ» μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ποὺ ἡ μνήμη του ἔτυχε (ἢ ὡρίσθηκε) ἀκριβῶς νὰ συμπίπτη μὲ τὴν ἡμέρα τῆς Πρωτοχρονιᾶς. Ἔτσι κόβουμε κι' ἐμεῖς τὸ «βασιλόψωμο» ἢ τὴ «βασιλόπιττα» στὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, μὲ τὶς ἴδιες διεθνεῖς διατυπώσεις (ποὺ ἴσως παρουσίασαν καὶ ἀλληλεπι-

δράσεις στὸ διάστημα τῶν αἰώνων). Ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου τῆς Πρωτοχρονιᾶς δημιουργήθηκαν δικαιολογημένα κι' οἱ τύποι «Ἁηβασιλόπιττα», «Ἁγιοβασιλόπιττα» καὶ «Βασιλειόπιττα», γιατὶ ὁ λαός, ὅπως εἴδαμε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κομμάτι ποὺ πρωτοπροσφέρει στὸν Ἅγιο Βασίλειο, ἔχει δημιουργήσει καὶ παραδόσεις γιὰ τὴ σχέσι τοῦ Ἁγίου μὲ τὴν πίττα, στὰ χρόνια ποὺ ζοῦσε στὴν Καισάρεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Δημ. Σ. Λουκάτου, Τὸ ἔθιμο τῆς βασιλόπιττας, στὸ περ. Μικρασιατικὰ Χρονικά, Γ', Ἀθῆναι 1962.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἁγιογδύτης. Λέγεται μὲ περιφρόνησι ἢ βδελυγμία, γιὰ τοὺς ἱεροσύλους, κλέφτες καὶ ἐκμεταλλευτές, ποὺ θὰ μποροῦσαν ἀκόμη καὶ ἅγιο νὰ γδύσουν. Τὸ νὰ «γδύσουν» σημαίνει νὰ κλέψουν τὶς πολύτιμες ἐπενδύσεις τῶν ἁγίων εἰκόνων, ἀπὸ χρυσάφι ἢ ἀσήμι, πρᾶγμα ποὺ γινόταν ἀπὸ τοὺς ἱεροσύλους. Καὶ φράσεις: «Ξέρεις τί ἁγιογδύτης εἶναι αὐτός;» ἢ «Μονάχα κλέφτης; Αὐτὸς εἶναι ἁγιογδύτης!».

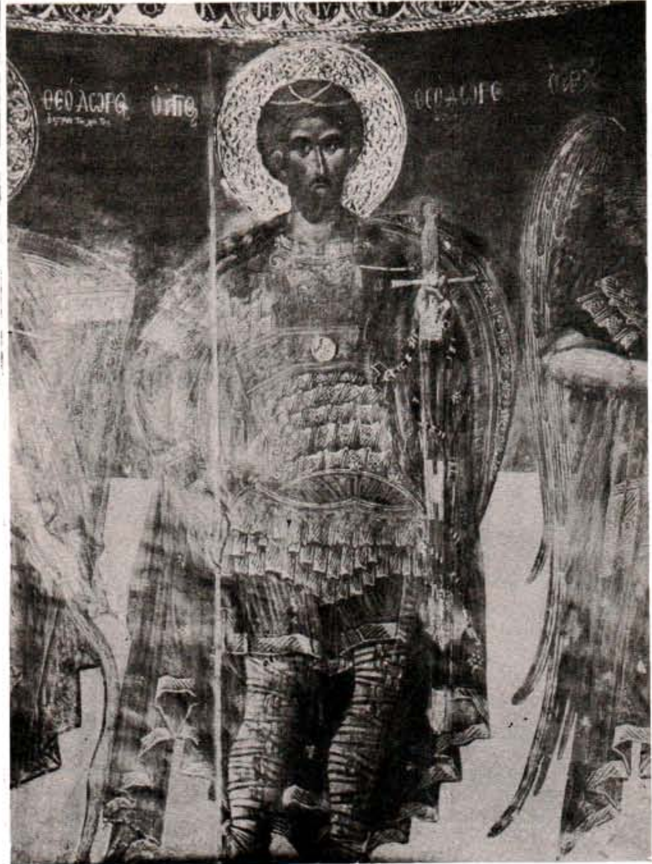
Δ. Σ. Λ.

Ἁγιόγραφα. Οὕτως, ἐπίσης δὲ καὶ διὰ τοῦ «Γραφεῖα», ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων ἡ ἑβραϊκὴ προσωνυμία τῆς τρίτης κατηγορίας τῶν βιβλίων τοῦ Ἑβραϊκοῦ Κανόνος τῆς Π. Διαθήκης, Ketubim, εἰς τὴν ὁποίαν περιλαμβάνονται δέκα τρία βιβλία. Ἡ κατηγορία δὲ αὕτη ὑποδιαιρεῖται εἰς τρεῖς ὑποκατηγορίας, ἐξ ὧν ἡ α', περιέχουσα τρία βιβλία (Ψαλμούς, Παροιμίας καὶ Ἰώβ), ἀποκαλεῖται Ketubim Gedolim ἢ Richonim (= Ἁγιόγραφα μείζονα ἢ προγενέστερα), ἡ β' ὑποκατηγορία, περιέχουσα πέντε βιβλία (Ἆσμα, Ρούθ, Θρῆνοι, Ἐκκλησιαστὴς καὶ Ἐσθήρ), χαρακτηρίζεται ὡς Hamesch Megilloth (πέντε εἱλητὰ ἢ εἱλητάρια) καὶ ἡ γ', περιέχουσα ἕτερα πέντε βιβλία (Δανιήλ, Ἔσδρας, Νεεμίας καὶ 2 Παραλειπόμενα), ἀποκαλεῖται Ketubim Aharonim (Ἁγιόγραφα μεταγενέστερα). Ἐνῷ ὅμως ἡ γενικὴ ὀνομασία Ketubim (= Ἁγιόγραφα) εἶναι μεταγενεστέρα, ἡ διαίρεσις τοῦ Ἑβραϊκοῦ Κανόνος εἰς τρεῖς κατηγορίας εἶναι παλαιοτάτη, ἀπαντῶσα ἤδη ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως τῆς Σοφίας Σειρὰχ (στ' 24 - 25: Νόμος, Προφητεῖαι καὶ τὰ λοιπὰ τῶν βιβλίων), φαίνεται δὲ ὅτι προϋποτίθεται ὡς γνωστὴ καὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ (Λουκ. κδ' 44), ἔνθα φαίνεται ὅτι ὑπὸ τοὺς «Ψαλμοὺς» περιλαμβάνεται ὅλη ἡ ὁμὰς τῶν Ἁγιογράφων.

ΠΑΝ. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Ἁγιογραφία. Μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας λειτουργικὰς τέχνας, ἀποβλέπουσα καὶ αὐτή, ὅπως καὶ αἱ λοιπαί, ὄχι εἰς αἰσθητικόν, ἀλλὰ πνευματικὸν σκοπόν, ὄχι εἰς τὴν τέρψιν τοῦ σαρκικοῦ καὶ ψυχικοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ εἰς τὴν κατάρτισιν τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἀναγεννωμένου ἐν Χριστῷ.

Ὁ ὀρθόδοξος ὅρος «Ἁγιογραφία» εἶναι δηλωτικὸς τοῦ ὅτι ἡ Εἰκονογραφία (εἰς τὴν λέξιν αὐτὴν ἴδε εὐρύτερον ἄρθρον) τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν, εἶναι ζωγράφησις ἁγίων προσώπων καὶ ἁγίων ὑποθέσεων. Ὅθεν ὁ ἁγιογράφος δὲν ἀναπαριστᾷ ἁπλῶς θέματά τινα θρησκευτικά, ἀλλὰ εἶναι μέτοχος εἰς τὸ ἁγιαστικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας, ἔχει πνευματικὸν ἀξίωμα καὶ πνευματικὴν διακονίαν. Τὸ ἔργον του, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν διακόνων τῶν λειτουργικῶν τεχνῶν, εἶναι εἶδος ὑπομνήματος εἰς τὸν θεῖον λόγον. Οὕτως, εἷς ἐκ τῶν μεγάλων Πατέρων λέγει, ὅτι ὅσα ἐκφράζει τὸ Εὐαγγέλιον μὲ λόγους, ὁ ζωγράφος τὰ δεικνύει μὲ τὸ ἔργον του: «Καὶ γὰρ ὁ λογογράφος ἔγραψε τὸ βιβλίον καὶ τί ἔγραψεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ; Πᾶσαν τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ παρέδωκε τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὁμοίως καὶ ὁ ζωγράφος ποιεῖ. Ἐζωγράφησεν ἐν τῷ πίνακι τῆς Ἐκκλησίας τὴν εὐπρέπειαν, ἀπὸ τοῦ πρώτου Ἀδὰμ ἕως τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, καὶ πᾶσαν τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰς μαρτυρίας τῶν ἁγίων, καὶ παρέδωκε καὶ αὐτὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὡς μᾶλλον ἀμφότεροι μίαν ἐξήγησιν ἀπεγράψαντο καὶ διδάσκουσιν ἡμᾶς. Καὶ διατί τὴν βίβλον προσκυνεῖτε καὶ τὸν πίνακα ἀποπτύετε; Εἰπέ μοι, αἱρετικέ, τίς ἡ διαφορὰ τῶν δύο, ὅτι ἀμφότεροι μίαν ἐξήγησιν εὐαγγελίζονται, καὶ ὁ μὲν εἷς προσκυνεῖται, ὁ δὲ ἕτερος ἐμπτύεται; Ὄντως, ἐὰν καλῶς κατανοήσῃ ἄνθρωπος, ἑρμηνεία ἐστὶ τοῦ Εὐαγγελίου καλὴ καὶ ἐνάρετος ἡ ἱστορία αὕτη καὶ ἐξήγησις. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπερ Εὐαγγέλιον λόγῳ ἐξηγεῖται, ὁ ζωγράφος ἔργῳ δεικνύει. Καὶ διατί οὗτος προσκυνεῖται, οὗτος δὲ καταφρονεῖται; Τί διαφέρει ὁ χάρτης τῆς ἀσβέστου;» (Ἔκφρασις, Α', σ. 450).

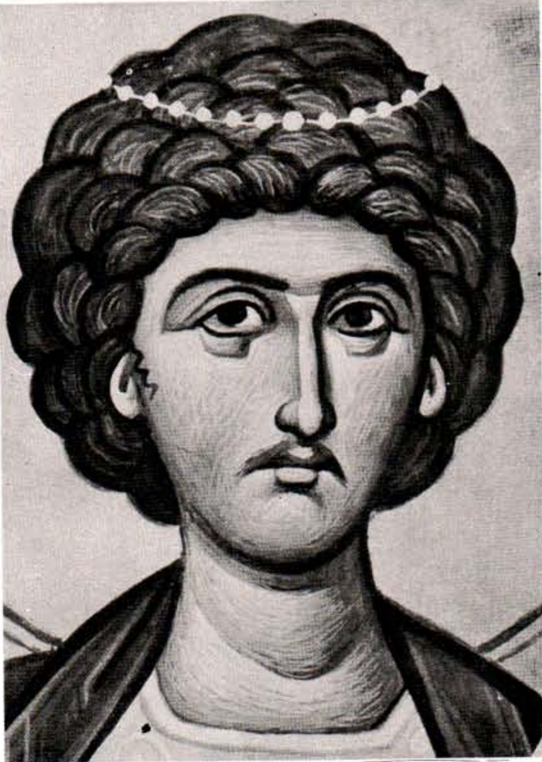
Ο ΑΓΙΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ. Τοιχογραφία Μονῆς Βαρλαάμ. Χεὶρ Φράγκου Κατελάνου (ΙΣΤ' αἰών).

Ἡ λειτουργικὴ εἰκὼν ἔχει θεολογικὴν ἔννοιαν. Δὲν εἶναι ἁπλῆ ἀναπαράστασις πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς μνήμης καὶ τοῦ φυσικοῦ φίλτρου πρὸς ἠγαπημένα πρόσωπα ἢ γεγονότα, ἀλλὰ ὑψοποιός, ἀναβιβάζουσα ἡμᾶς ἀπὸ τὸν φθαρτὸν τοῦτον κόσμον εἰς τὸν καινὸν ἀέρα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὁ χαρακτὴρ τῆς Ἁγιογραφίας δὲν εἶναι φυσικός, ἀλλὰ λειτουργικὸς καὶ συμβολικός, ἤγουν πνευματικός. Ἡ τέχνη αὕτη εἶναι μία εἰκονιστικὴ θεολογία. Δὲν ἀποδίδει ἐξωτερικῶς τὴν μορφὴν τῶν Ἁγίων, ἀλλὰ παριστᾷ τὸν πνευματικὸν καὶ ἄφθαρτον χαρακτῆρα των ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Διὰ τοῦτο δὲν ζωγραφίζονται, κατὰ τὴν τέχνην, τοὺς κανόνας καὶ τοὺς τύπους τῆς ὀρθοδόξου Ἁγιογραφίας, εἰκόνες μὲ φυσικὸν τρόπον, οὔτε ἐν ὅσῳ οἱ ὑπὸ εἰκόνισιν Ἅγιοι εὑρίσκονται ἔτι ἐν τῇ ζωῇ. Ἐξ αἰτίας τούτου ἀναγινώσκομεν εἰς τοὺς βίους τῶν Ἁγίων, ὅτι ζωγράφοι σταλέντες ἀπὸ ἀνθρώπους εὐεργετηθέντας ὑπό τινων Ἁγίων, ὅπως φιλοτεχνήσουν τὴν εἰκόνα των, ἐνῷ καλῶς παρετήρουν αὐτούς, δὲν ἠδυνήθησαν ἐν τούτοις νὰ ἀποτυπώσουν τὴν φυσιογνωμίαν των, παρὰ τὸ ὅτι ἦσαν ἀριστεῖς εἰς τὴν τέχνην, καὶ τοῦτο διότι, ὡς ἔλεγον, ἤλλασσεν ἡ ὄψις τοῦ Ἁγίου. Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος, κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, ἐζήτησε μάκτρον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀπετύπωσεν ὑπερφυῶς τὸν ἴδιον χαρακτῆρα, παραδίδων οὕτως εἰς ἡμᾶς τὸ ἀκηλίδωτον ἀρχέτυπον τῆς ἐν λόγῳ λειτουργικῆς τέχνης, ἤγουν τῆς Ἁγιογραφίας.

Ὁ ὑπὲρ φύσιν χαρακτὴρ τῆς Ἁγιογραφίας δὲν ἀποκλείει τὴν αἰσθητικὴν ἀξιολόγησιν τοῦ ἔργου της, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι ἡ ἀξιολόγησις αὕτη βασίζεται εἰς κριτήρια μιᾶς βαθυτέρας αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως, ἡ ὁποία δὲν παρορᾷ τὴν πνευματικὴν ὑφὴν καὶ δὲν τυφλώττει πρὸ τῆς «καλῆς ἀλλοιώσεως»—διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν

ἔκφρασιν Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου—τοῦ «μεταμορφουμένου ἐν Χριστῷ κόσμου.

Ἡ Ἁγιογραφία, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ἐπλουτίσθη εἰς πνευματικότητα καὶ διὰ τοῦτο, εἰς τὸν ἑλληνικὸν

Κεφαλὴ Ἁγίου Γεωργίου ἐκ φορητῆς εἰκόνος τοῦ ἱ. ναοῦ Εὐαγγελισμοῦ Κερασίτσας Γορτυνίας. Χεὶρ Φωτίου Κόντογλου (195[illegible]

χῶρον, ὁ ὅρος ἀντιστοιχεῖ κυρίως εἰς τὰ μετὰ τὸν Γ΄ αἰῶνα ἔργα της, ἤτοι τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν αἰώνων τῆς Τουρκοκρατίας. Κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον ἐσχηματίσθη ἓν παράδοξον πνεῦμα, βαθὺ καὶ πολὺ λεπτόν, τὸ ρωμέϊκο («ρούμ», τουρκιστί). Οἱ τελοῦντες ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν πιστοὶ ἦσαν ἐμπεποτισμένοι δι' αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο, αἱ ἐντὸς τῶν ναῶν τῆς περιόδου αὐτῆς ζωγραφίαι εἶναι πλήρεις πάθους καὶ «παλληκαριᾶς». Τὸ λαϊκὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐβασίλευε τότε, ἔδιδεν εἰς αὐτὰς βάθος, ἐσωτερικότητα καὶ κίνησιν. Τότε τὰ λιγνὰ σχέδια, τὰ ὁποῖα φανερώνονται ὡς φαντάσματα ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ σκοτεινοῦ ναοῦ, προσλαμβάνουν ζωηρὰν κίνησιν, οἱ πολεμισταὶ ἔχουν ἀνοικτόποδα ὁρμητικὸν βηματισμόν, μὲ τὰ ἅρματα καὶ τὰ ροῦχα των ἀνεμιζόμενα καὶ μὲ τὸ ξίφος ἔξω ἀπὸ τὸν κολεόν. Οἱ προφῆται εἰς τὸν θόλον, γύρω ἀπὸ τὸν Παντοκράτορα, δὲν ἵστανται ἀσάλευτοι, ὅπως κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους, ἀλλὰ τρέχουν μὲ πτερωμένους τοὺς πόδας, μὲ ἀνοικτὰ σκέλη, γύρω ἀπὸ τὸν κύκλον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου προβάλλει ὁ Χριστός, δεικνύοντες Αὐτὸν μὲ τὴν μίαν χεῖρα ὑψωμένην καὶ θεωροῦντες συχνάκις πρὸς τὰ ὀπίσω, ὅπως περίπου αἱ εὐκίνητοι καὶ ὁρμητικαὶ ἀπεικονίσεις τῶν ἀρχαίων ἀγγείων. Τότε οἱ ἱππεῖς πολέμαρχοι Ἅγιος Γεώργιος καὶ Ἅγιος Δημήτριος, ἐπάνω εἰς τὰ ἄτια των μὲ τὰ φουσκωμένα στήθη, τὰ στρογγύλα καπούλια καὶ τὴν δεμένην εἰς κόμβον οὐράν, πορεύονται ἐνηγκαλισμένοι μέσα εἰς «ντερβένια», ἔχοντες καὶ οἱ ἴδιοι καὶ τὰ φαριά των ἐπάνω των βάρβαρα στολίδια, φοῦντες καὶ χάμουρα. Τότε ἐμφανίζεται διὰ πρώτην φορὰν ὁ μελαγχολικὸς καὶ γλυκὺς τύπος τοῦ παλληκαριοῦ μὲ τὸν σεμνὸν μύστακα στριμμένον ἐλαφρῶς, τὸν ὁποῖον παρατηρεῖ τις ὑστερότερον, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως, μὲ τὴν μακρὰν κόμην, μὲ τὸ βαθύ, θλιμμένον βλέμμα, ὁ Νικηταρᾶς, ὁ Γκούρας, ὁ Φωτομάρας, ὁ Διᾶκος, οἱ Μαυρομιχαλαῖοι, τοῦτο τὸ παράδοξον «σουλοῦπι», ἀρχαῖος ὁμοῦ καὶ βάρβαρος, προελθὼν ἐξ Ἀσίας καὶ ἀδελφωμένος μὲ τὸ ἐντόπιον αἷμα, ἐπίγονος τῶν «ἀντρειωμένων ἀρχαίων Ἑλλήνων».

Ἡ Ἁγιογραφία λοιπόν, μὲ τὸ εἰδικώτερον τοῦτο νόημα, εἶναι στενῶς συνυφασμένη πρὸς τὰς ἱστορικὰς δοκιμασίας τοῦ Γένους, χωρὶς ποτὲ νὰ παύεται ἔχουσα τὸν καθαρῶς πνευματικὸν καὶ θεολογικὸν χαρακτῆρα της, ἀπεναντίας δὲ ἐμφανίζουσα αὐτὸν πλέον ἔκτυπον, ἀκριβῶς λόγῳ τῶν θλίψεων καὶ ταπεινώσεων, μὲ τὰς ὁποίας «ἡ σὰρξ σταυροῦται σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις». Καὶ ἐπειδὴ «ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκὸς» (Γαλάτ. ε΄ 17), τὸ πνευματικὸν κάλλος τοῦ ἔργου τῆς Ἁγιογραφίας εἶναι ἀνώτερον εἰς αὐτὴν τὴν περίοδον.

ΦΩΤΗΣ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ

Ἁγιογρηγορῖται. Πρωτοψάλται τῆς Τραπεζοῦντος. Μετὰ τὴν μετατροπὴν εἰς τουρκικὸν τέμενος ἐν ἔτει 1695 καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Φιλίππου, ἐξελέγη ὡς μητρόπολις Τραπεζοῦντος ὑπὸ τοῦ οἰκείου ἀρχιερέως ὁ μικρὸς τότε, ἀλλὰ μεγεθυνθεὶς βραδύτερον, ἔπειτα δὲ κατεδαφισθεὶς καὶ ἀνεγερθεὶς ἐκ βάθρων, ναὸς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης. Ἐκεῖ πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ κανονάρχαι καλλίφωνοι, ἐχόμενοι τῆς ἡμετέρας παραδόσεως, ἐν ἐπαφῇ δὲ μὲ τὰς Πατριαρχικὰς Μουσικὰς Σχολὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐκαλλιέργησαν μετὰ πάθους τὴν βυζαντινὴν μουσικήν, ἴδιον ἀφήσαντες ὄνομα καθ' ἅπασαν τὴν περιοχὴν Τραπεζοῦντος καὶ τοῦ Πόντου γενικώτερον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Γ. Ι. Παπαδοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, Ἀθῆναι 1890, σ. 375. Κ. Ν. Παπαμιχαλοπούλου, Περιήγησις εἰς τὸν Πόντον, Ἀθῆναι 1903, σ. 204. Χρυσάνθου Τραπεζοῦντος, Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος, Ἀρχεῖον Πόντου, Δ΄ - Ε΄ (1933 - 1936), σ. 749.

ΙΟΡΔ. Τ. ΠΑΜΠΟΥΚΗΣ

Ἁγιοδημῆτρης. Ὀνομάζεται ἔτσι ὁ Ὀκτώβριος, ἀπὸ τὴ γιορτὴ τοῦ ἁγίου Δημητρίου (26).

Δ. Σ. Λ.

Ἁγιοδημητριάτικο. Λέγεται ἔτσι τὸ χρυσάνθεμον, ἐπειδὴ τὸ ἄνοιγμα καὶ ἡ ἀκμή του γίνονται τὸν Ὀκτώβριο, γύρω ἀπὸ τὴ γιορτὴ τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

Δ. Σ. Λ.

Ἁγιοδοῦλοι. Ἢ Ἁγιόδουλοι. Ἡ λέξις εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὸν ΙΓ΄ αἰῶνα καὶ ἀναφέρεται σὲ χρυσόβουλλο τοῦ Δεσπότη τῆς Ἠπείρου Θ. Ἀγγέλου, τὸ 1228. Σημαίνει πιθανώτατα τοὺς δούλους ἢ ὑπηρέτες τῶν μοναστηριῶν (λαϊκοὺς ἢ κληρικούς), ποὺ ἦταν ἐπιφορτισμένοι μὲ τὶς ἀγροτικὲς ἐργασίες. («Δωρεὰ ἁγιοδούλων τριάκοντα, κατὰ καιροὺς δωρηθέντων τῇ ἐκκλησίᾳ [Κερκύρας]»).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Σπ. Παπαγεωργίου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας, 1920, σ. 37-38.

Δ. Σ. Λ.

Ἁγιοζοῦμι. 1. Νηστήσιμο ἁπλὸ φαγητὸ τῶν καλογήρων στὰ μοναστήρια, γνωστὸ ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ χρόνια. Ἰδιαίτερα τὸ μαγείρευαν Τετάρτη καὶ Παρασκευή. Ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος (ΙΒ΄ αἰὼν) τὸ περιγράφει ὡς ἑξῆς: Ἔβραζαν κρεμμύδια μὲ νερό, ὕστερα ἔρριχναν λάδι καὶ θρουμπὶ ἀρωματικό. Ἔχοβαν στὸ πιάτο τους μπουκιὲς ψωμὶ κι' ἀπὸ πάνω ἔχυναν τὸ ζουμί. (Βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζ. βίος καὶ πολ., Ε΄ σ. 37-38). Στὰ νεώτερα χρόνια, οἱ καλόγηροι ὀνομάζουν ἁγιοζοῦμι κάθε πρόχειρο καὶ νηστήσιμο ζουμί, ἀπὸ χόρτα, σκόρδα ἢ καὶ ἀλεῦρι (σὰν ἀραιὸ κουρκοῦτι).

2. Ἀποκριάτικος βραδυνὸς ζωμὸς τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς, ποὺ τὸν πίνει ἡ οἰκογένεια στὸ τραπέζι, πρὶν ἀρχίση τὸ συστηματικὸ φαγητό. Βράζουν διάφορα χόρτα τοῦ ἀγροῦ καὶ μέσα στὸ ζουμί τους ρίχνουν κομματάκια μικρὰ ἀπὸ τυρί. Ἔτσι, τὸ ἁγιοζοῦμι λέγεται καὶ «τυροζοῦμι». Ἴσως εἶναι μιὰ πρώτη ἄσκησις ἡ δοκιμασία γιὰ τὴ νηστεία τῆς Σαρακοστῆς, ποὺ θ' ἀκολουθήση. Ὑπάρχει ὅμως καὶ εἰδικὴ τελετουργία, ποὺ συνοδεύει τὸ φαγητὸ αὐτό. Στὴν Πελοπόννησο, ὅταν ἔλθη τὸ τυροζοῦμι στὸ τραπέζι, πρὶν ἀρχίσουν νὰ τὸ τρῶνε, τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας, κάνουν τὸ σταυρό τους, ἡ προσευχή, κι' ἀμέσως πιάνουν ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὲς τὸ τραπέζι καὶ τὸ σηκώνουν τρεῖς φορές. Πρὶν τὸ καθίσουν, τὴν κάθε φορὰ λένε:

Ἁγιοζοῦμι, τυροζοῦμι·
ὅποιος πιῆ καὶ δὲ γελάση,
ψύλλος δὲ θὰ τὸν δαγκάση!

Ἀπὸ τὸν τελευταῖο στίχο καταλαβαίνουμε, ὅτι πρόκειται γιὰ ἔθιμο, ποὺ ἔχει σχέσι μὲ τὴ νέα ἐποχή, (τὴν ἄνοι-

ξι πρὸς τὸ καλοκαῖρι), ἀφοῦ ἡ σκέψις τῶν συνδαιτυμόνων πάει στὴν ὑγεία καὶ τὰ βλαβερὰ ζωΰφια τῆς νέας περιόδου. Ἡ μαγικὴ προφύλαξις καὶ ἐξασφάλισις τῆς ὑγείας ἐπιδιώκεται μὲ 3 μέσα: α) τὴν ἐπίκλησι τῆς γῆς (σήκωμα καὶ κάθισμα τοῦ τραπεζιοῦ), β) τὴν ἐπίκλησι τῆς θρησκευτικῆς ἡμέρας (ἁγιοζοῦμι στὸ μεταίχμιο Τυρινῆς καὶ Νηστείας), γ) τὴν ἄσκησι κάποιας ἐγκράτειας, ποὺ εἶναι τὸ νὰ πιῆ κανεὶς καὶ νὰ μὴ γελάση. Σύμφωνα μὲ τὸ ἔθιμο, μόλις ξανακαθίζουν στὸ τραπέζι, πίνουν ὁ καθένας τους ἀπὸ τρεῖς κουταλιὲς ἁγιοζοῦμι κι' ἐνῷ οἱ ἄλλοι τοὺς προκαλοῦν, αὐτοὶ (ἕνας-ἕνας ποὺ πίνει) δὲν γελοῦν. Εἶναι καλό, γιὰ τὴν εὐτυχῆ μετάβασι ἀπὸ τὴ μιὰ περίοδο στὴν ἄλλη.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἅγιοι Δέκα. Βλ. Δέκα Ἅγιοι.

«Ἅγιοι Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος». Ἐκκλησιαστικὸν περιοδικόν. Τοῦτο ἤρξατο ἐκδιδόμενον ἐν Κερκύρᾳ ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1933, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Μητροπολίτου Ἀλεξάνδρου τοῦ ἀπὸ Ἀμερικῆς. Ἡ ἔκδοσίς του ὀφείλεται πράγματι εἰς τὸν ἱερέα Δημήτριον Ἀρταβάνην, ἐφημέριον ἐν τῷ προαστίῳ «Ἀνεμόμυλος». Ὁ τίτλος ἐδόθη ἐκ τοῦ φερωνύμου ναοῦ, ἀρχαιοτάτου ἐν Κερκύρᾳ ἱστορικοῦ μνημείου, ἔνθα καὶ οἱ τάφοι τῶν Ἁγίων, πρώτων χριστοκηρύκων Κερκύρας (65 μ. Χ.). Ἀρχικῶς, τὸ περιοδικὸν ἐχαρακτηρίσθη ὡς «ὄργανον τοῦ Φιλοπτώχου Ταμείου Ἀνεμομύλου». Ὁ ἱδρυτὴς Δ. Ἀρταβάνης, ἰδιοκτήτης καὶ διευθυντής, ἀπέκτησε καὶ ἰδιαίτερον τυπογραφεῖον τοῦ περιοδικοῦ, ὅπερ ἐξεδίδετο ὀκτασέλιδον εἰς σχῆμα 8ον, δὶς τοῦ μηνός. Κατὰ τοὺς ἀεροπορικοὺς βομβαρδισμοὺς καὶ τὴν κατάληψιν τῆς Κερκύρας ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν (1941), ἡ ἔκδοσις διεκόπη ἐπί τι χρονικὸν διάστημα. Μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Μητροπολίτου Μεθοδίου (1942), ἡ ἔκδοσις τοῦ περιοδικοῦ ἐπανελήφθη, προνοίᾳ αὐτοῦ (1943), καὶ πάλιν 15θήμερος, ἄνευ τοῦ παλαιοῦ χαρακτηρισμοῦ, ἀλλ' ὡς ὀργάνου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, εἰς σχ. δὲ 4ον. Συντομώτατα ἡ ἔκδοσις ἔγινε μηνιαία, 16σέλιδος ἢ 20σέλιδος ἢ 30σέλιδος ἢ καὶ πλέον, ἀναλόγως τῆς ὑπαρχούσης ἢ καὶ ἐπειγούσης ὕλης. Ἐπί τι διάστημα, ὁ Μητροπολίτης ἔθεσε τὴν ἔκδοσιν ὑπὸ ἐπιτήρησιν ἐπιτροπῆς θεολόγων. Περιεχόμενα τοῦ περιοδικοῦ εἶναι ἄρθρα, θεολογικῆς, ἐκκλησιαστικῆς, ἀντιρρητικῆς, ἠθικοκοινωνικῆς φύσεως, ἐκπολιτιστικά, ἐθνικὰ ἢ καὶ λόγοι ἐκτάκτων ἑορτῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Οἱ τόμοι τοῦ περιοδικοῦ. Μεθοδίου Κοντοστάνου, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας Ἀρσένιος, Ἀθῆναι 1923. Τοῦ αὐτοῦ, Οἱ δύο Τάφοι, Κέρκυρα 1950.

Ο ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΜΕΘΟΔΙΟΣ

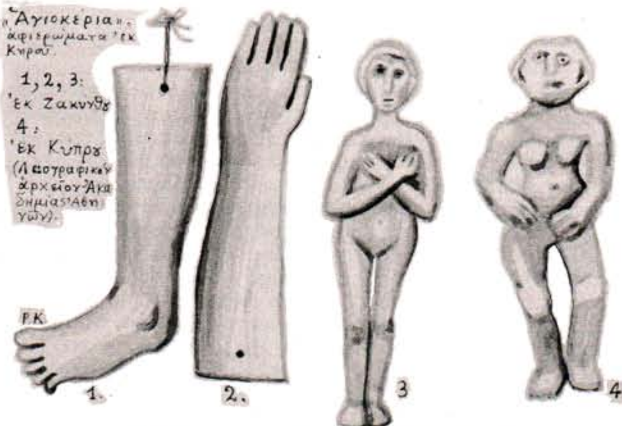
Ἅγιοι Πάντες. Βλ. Πάντες, Ἅγιοι.

Ἅγιοι Τεσσαράκοντα. Βλ. Τεσσαράκοντα, Ἅγιοι.

Ἅγιοι Τόποι. Βλ. Τόποι, Ἅγιοι.

Ἁγιοκέρι. Εἶναι τὸ κερὶ ποὺ χρησιμοποιεῖται στὴν ἐκκλησία, ἰδιαίτερα τὸ ἐλαφρὸ καὶ ψιλὸ ποὺ κρατοῦν στὰ χέρια τους οἱ πιστοί. Εἶναι γνωστοὶ καὶ οἱ στίχοι τοῦ Σολωμοῦ γιὰ τὸ Πάσχα:

Κάθε πρόσωπο λάμπει ἀπ' τ' ἁγιοκέρι,
ὅπου κρατοῦν οἱ χριστιανοὶ στὸ χέρι.

ΑΓΙΟΚΕΡΙΑ. Ἐκ τῆς Μουσειακῆς συλλογῆς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Καθ' αὐτὸ ἁγιοκέρι εἶναι τὸ λειτουργημένο κερί, ποὺ ὅταν μπῆ στὸ σπίτι, χρησιμοποιεῖται γιὰ θεραπευτικὲς καὶ ἐξορκιστικὲς ἐνέργειες. Παλιότερα, ἦταν ἀπαραίτητο, τὸ κερὶ αὐτὸ (τῆς ἐκκλησιᾶς) νὰ εἶναι ἀπὸ γνήσια κηρήθρα τῆς μέλισσας κι' ὄχι ἄλλες οὐσίες. Ὑπῆρχαν καὶ τὰ φωτιστικὰ κεριὰ τοῦ μπακάλη, ποὺ δὲν ἦταν ἁγιοκέρια.

Τὰ ἁγιοκέρια χρησιμοποιοῦνται α) στὴν ἐκκλησία, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἀκολουθιῶν, καὶ β) στὸ σπίτι, γιὰ λατρευτικούς, μαγικοὺς καὶ φυλακτικοὺς σκοπούς.

Τὸ κερὶ τῆς ἐκκλησίας φτιάχνεται ἀπὸ τοὺς ἐπιτρόπους ἢ τοὺς ἐμπόρους καὶ πωλεῖται ἀναλόγως πρὸς τὸ μέγεθός του, ἀλλὰ κάποτε τὸ φέρνουν ἀπὸ τὸ σπίτι τους οἱ πιστοί, ὅπου ξέρουν νὰ τὸ ἑτοιμάζουν. Αὐτὸ γίνεται περισσότερο κατὰ τὴν περίοδο τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς, ὁπότε οἱ νοικοκυρὲς ἑτοιμάζουν ἁγιοκέρια γιὰ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας, λεπτὰ καὶ μακριά, μὲ μεγάλα φυτίλια ὡς 5 καὶ 10 μέτρα. Τὰ ἁγιοκέρια αὐτὰ τὰ τυλίγουν σπειροειδῶς ἢ σὰν κουβάρι καὶ τὰ χρησιμοποιοῦν μόνο στὴν ἐκκλησία, εἴτε ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα τῆς Σαρακοστῆς, εἴτε ἀπὸ τὴ Μ. Δευτέρα, εἴτε κι' ἀπὸ τὴ Μ. Πέμπτη ὡς τὴν Ἀνάσταση (Πελοπόννησος κ.ἀ.). Κατασκευὴ κεριοῦ στὸ σπίτι μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ στὴν περίπτωσι κηδείας ἢ μνημοσύνου, ὁπότε ἡ πενθοῦσα οἰκογένεια μοιράζει τὸ κερὶ στοὺς συμμετέχοντας (Θεσσαλία κ.ἀ.).

Εἶναι γνωστὴ ἡ χρησιμοποίησις κεριοῦ στὴν ἐκκλησία ἀπὸ τοὺς πιστούς. Ἡ προσφορὰ κεριοῦ ἀναμμένου στὶς εἰκόνες εἶναι διαρκὴς καὶ χωρὶς περιορισμό. Ἡ «κεροδοσιά», ὅμως, ἔχει καὶ τὶς λαμπαδηφορικὲς ὧρες της, ὅταν οἱ πιστοὶ κρατοῦν οἱ ἴδιοι στὰ χέρια τὸ ἁγιοκέρι τους. Τέτοιες ὧρες εἶναι: τὰ Δώδεκα Εὐαγγέλια τῆς Μ. Πέμπτης, ὁ Ἐπιτάφιος τῆς Μ. Παρασκευῆς (μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία), ἡ Ἀνάστασις (μέσα καὶ ἔξω), ἡ γονατοκλισία (γονυκλισία) τῆς Πεντηκοστῆς, ἡ κηδεία, τὸ μνημόσυνο, ὁ γάμος καὶ τὸ βαφτίσι κ. ἄ. Τὸ χρησιμοποιημένο αὐτὸ στὴ λατρεία εἴτε στὶς θρησκευτικὲς τελετὲς ἁγιοκέρι δὲν περιφρονεῖται, ἀλλὰ εἴτε δίδεται στὴν ἐκκλησία, νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ πάλι νὰ κάμη κεριά, εἴτε φυλάγεται στὸ σπίτι γιὰ ἐξαιρετικὲς περιστάσεις. Π.χ. τὸ κερὶ ποὺ μένει στὰ χέρια τῶν πιστῶν ὕστερα ἀπὸ τὰ Δώδεκα Εὐαγγέλια, τὸ φυλᾶνε στὸ σπίτι τους καὶ τὸ ἔχουν γιὰ τὸ ἀστροπελέκι. Ὅταν κάνη θύελλα καὶ κατακλυσμὸ μὲ ἀστραπόβροντα, τὸ ἀνάβουν καὶ δὲν φοβοῦνται τὸν κεραυνὸ (Πελοπόννησος). Ἀλλοῦ, οἱ γυναῖκες σχηματίζουν ἀπὸ τὸ κερὶ τῆς Μ. Πέμπτης 12 σταυρουδάκια, καὶ τὰ πᾶνε στὸ σπίτι, τὰ κολλᾶνε σὲ ὅλες τὶς γωνιές, γιὰ νὰ ψοφήσουν οἱ ψύλλοι κι' οἱ κοριοὶ (Μυτιλήνη κ.ἀ.).

Τὸ κερὶ τοῦ Ἐπιταφίου, εἴτε ἐκεῖνο ποὺ κρατοῦν στὰ χέρια, εἴτε ἐκεῖνο ποὺ εἶναι στὸ κουβούκλιο, τὸ φυλᾶνε στὸ σπίτι ἐπίσης γιὰ τὶς θύελλες. Τὸ ἔχουν ἐπίσης σὰν φυλαχτὸ γιὰ τὶς ἀρρώστιες τῶν παιδιῶν, νὰ τὰ λιβανίζουν μ' αὐτό. Ἰδιαίτερα, ὅμως, τὸ κερὶ τοῦ ἀνθοστολισμένου Ἐπιταφίου εἶναι προστατευτικὸ γιὰ τοὺς ναυτικούς, ποὺ σὲ ὥρα κινδύνου τὸ χρησιμοποιοῦν, εἴτε γιὰ νὰ γίνῃ γαλήνη, εἴτε γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὸ ναυάγιο (Νησιά). Τὸ κερί, τέλος, τῆς Ἀναστάσεως (λαμπροκέρι) τὸ φυλᾶνε καὶ τὸ ἔχουν νὰ σταυρώνουν μ' αὐτὸ ὅποιον εἶναι βασκαμένος καὶ ἄρρωστος. Ἀλλὰ καὶ ὅταν πέφτη χαλάζι καὶ κινδυνεύουν τὰ κτήματα, ἀνάβουν τὸ κερὶ τῆς Λαμπρῆς, γιὰ νὰ προλάβουν τὸ κακό. Ἐπίσης καὶ οἱ ναυτικοὶ τὸ χρησιμοποιοῦν, ὅπως τὸ κερὶ τοῦ Ἐπιταφίου. Οἱ χωρικοὶ ποὺ ἀνάβουν καμίνια, συνηθίζουν (στὴν Πελοπόννησο κ.ἀ.) νὰ πρωτανάβουν τὰ ξύλα μὲ κερὶ τῆς Λαμπρῆς.

Εἶναι γραφικὸς κι' εὐλαβικὸς ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον φέρνουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες πίσω στὸ σπίτι τὸ κερὶ τῆς Ἀναστάσεως. Φροντίζουν, βέβαια, νὰ μὴν τοὺς σβηστῆ καὶ τὸ μπάζουν μέσα ἀνάβοντας καινούργιο φῶς στὸ σπίτι καὶ τὰ καντήλια. Στὰ χωριά, οἱ ἀγρότες καὶ κτηνοτρόφοι, πᾶνε τὸ λαμπροκέρι στοὺς στάβλους καὶ στὰ μαντριὰ καὶ καψαλίζουν λίγο τὰ ζῶα τους γιὰ νὰ ἔχουν δύναμι κι' εὐλογία. Ἀλλοῦ (π.χ. Ὕδρα), καῖνε μ' αὐτὸ καὶ τοὺς κόμπους τῶν δένδρων, ποὺ δὲν καρπίζουν. Στὸ τέλος, σβήνουν τὸ κερὶ τῆς Ἀναστάσεως πάνω στὸ ἀνῶφλι τῆς ἐξώπορτας, ἀφοῦ κάμουν τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Αὐτὸ γίνεται, ὅπως εἶναι γνωστό, καὶ μὲ τὴ λαμπάδα τοῦ νονοῦ, ὕστερα ἀπὸ τὴ βάπτισι.

Ὅλα αὐτὰ τὰ εὐλαβικὰ ἔθιμα ὀφείλονται στὴν πίστι γιὰ τὴν ἁγιοποίησι τῶν λατρευτικῶν εἰδῶν. Τὸ ἀναμμένο

κερὶ εἶναι ἕνα εἶδος ὑλικὸ μαζὶ καὶ ἄϋλο, ἐπειδὴ μετουσιώνει τὴν πλαστικὴ ὕλη τοῦ κηροῦ σὲ φωτεινὴ θυσία."Υστερα ἀπὸ τὴ λειτούργησι καὶ τὴν εὐλογία του στὴν ἐκκλησία, διατηρεῖ ὅλη τὴ δύναμι νὰ βοηθήση τὸν χωρικό, τὸν ναυτικό, τὸν ἀγρότη, τὸν κάθε πιστό, στὶς δύσκολες βιοτικὲς ὧρες καὶ τὶς ἀγωνίες του.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἁγιοκωνσταντινᾶτο. Ἔτσι ὀνομάζεται παλαιὸ νόμισμα, βυζαντινό, ἀλλὰ καὶ κάποτε ἐνετικὸ ἢ κυπριακὸ τῶν Λουζινιάν, ποὺ ἔχει παραστάσεις ζεύγους βασιλέων μὲ σταυρὸ καὶ θυμίζει τὴν εἰκονογραφικὴ παράστασι Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης. Ἡ παράστασις αὐτὴ ὡδήγησε τὸν ἑλληνικὸ λαὸ νὰ πιστεύη, ὅτι εἶναι νόμισμα ποὺ κόπηκε ἀπὸ τὸν Ἅγιο Κωνσταντῖνο καὶ γι' αὐτὸ ἔχει θαυματουργικὲς ἰδιότητες, ὅπως ὁ Σταυρὸς καὶ τὸ Τίμιο Ξύλο. Τὰ κωνσταντινᾶτα εἶναι ἐλαφρῶς κοῖλα στὴν ἐπιφάνειά τους καί, ὅπου ἀναγνωρίζονται, θεωροῦνται πολύτιμα καὶ θαυματουργὰ κειμήλια. Ἀναφέρονται μὲ τὰ ὀνόματα: «ἁγιοκωσταντινᾶτα», «ἁηκωσταντινᾶτα», «ἁγιοκωστάντινα», «κωσταντινάρια», «κωσταντινὰ» καὶ «τίμια κωσταντινᾶτα». Οἱ οἰκογένειες, ποὺ ἔχουν τέτοια νομίσματα σπίτι τους, εἶναι ὑπερήφανες γι' αὐτά, καὶ πολλοὶ τοὺς ζητοῦν νὰ χρησιμοποιήσουν τὴ θαυματουργικὴ δύναμί τους.

Οἱ ἔγκυες γυναῖκες τὰ φοροῦν γιὰ νὰ γεννήσουν εὔκολα, τὰ παιδιὰ τὰ ἔχουν στὸν λαιμὸ γιὰ προβασκάνια."Οταν κανεὶς ἔχη αἱμορραγία, τοῦ βάζουν τὸ κωσταντινᾶτο γιὰ αἱμοστατικό. Τὸ χρησιμοποιοῦν ἐπίσης στὸ γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ καὶ κάποτε οἱ ἄνδρες τὰ φοροῦν γιὰ νὰ μὴ τοὺς πιάνη τὸ βόλι. Οἱ νοικοκυρὲς τὸ βάζουν στὸ ζυμάρι, ὅταν δὲν ἔχουν προζύμι, γιὰ νὰ φουσκώση, καὶ τὰ λαϊκὰ γιατροσόφια τὸ συνιστοῦν γιὰ τὴν ἐπιληψία (σεληνιασμό), τὸν ἴκτερο (χρυσῆ) κ.ἄ."Οσοι εἶχαν κωνσταντινᾶτα στὸ σπίτι τους, τὰ φύλαγαν στὸ εἰκονοστάσιο σὰν ἱερά. Ὑπῆρχαν πολλοὶ τρόποι νὰ ἐλέγξη κανεὶς ἢ ν' ἀποδείξη τὴ γνησιότητα ἑνὸς κωνσταντινάτου. Στὴν Κρήτη π.χ. τὸ ἐτύλιγαν μὲ βαμπάκι καὶ τὸ ἔρριχναν στὴ φωτιά· ἂν τὸ βαμπάκι δὲν καιόταν, ἐσήμαινε ὅτι τὸ κωνσταντινᾶτο ἦταν πραγματικό. Ἀλλοῦ, περιμένουν νὰ φουσκώση μ' αὐτὸ τὸ ζυμάρι. Καὶ ἀναφέρεται ὅτι στὴ Μάνη κάποτε ἔδειξε ἕνας, ὅτι ἀπὸ κόσκινο, ὅπου ὑπάρχει γνήσιο κωνσταντινᾶτο, δὲν μπορεῖ νὰ περάση νερό. Ἡ ἄλλη δοξασία, ὅτι ἡ σφαῖρα τουφεκιοῦ δὲν πειράζει αὐτὸν ποὺ ἔχει πάνω του κωσταντινᾶτο, ὀφείλεται στὴν παράδοσι, ὅτι ὅταν ἡ Ἁγία Ἑλένη βρῆκε τὸν Τίμιο Σταυρό, τὸν ἔκοψε μὲ πριόνι στὰ δύο (πλακὲ) κι' ἄφησε τὸ ἕνα κομμάτι στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸ ἄλλο τὸ πῆρε στὴν Κωνσταντινούπολι. Τὰ πριονίδια, ποὺ ἔπεσαν κάτω, εἶπε καὶ τ' ἀνακάτεψαν μὲ πολύτιμα μέταλλα κι' ἀπὸ τὸ κρᾶμα τους ἔκοψε νομίσματα, τὰ κωσταντινᾶτα.

ΑΓΙΑΣΤΟΥΡΕΣ διαφόρων ἐποχῶν καὶ περιοχῶν.

Ἡ δοξασία γιὰ τὴ θαυματουργικὴ ἀξία τῶν κωνσταντινάτων μαρτυρεῖται σὲ γραπτὲς πηγὲς ἀπὸ τὸν ΙΒ' αἰῶνα. Σήμερα ἔχει ἀτονήσει, παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως ἡ κατοχὴ ἑνὸς τέτοιου νομίσματος θεωρεῖται προνόμιο καὶ οἱ γυναῖκες, ἂν δὲν τὸ φοροῦν ὡς περίαπλο στὸν λαιμό τους, τὸ ἔχουν τουλάχιστο σὰν κόσμημα κειμηλιακό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. **Ν. Γ. Πολίτη**, στὸ περ. Λαογραφία, Ε' (1915), σ. 661-664. **Φ. Κουκουλέ**, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, ΣΤ' (1957), σ. 262-266.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἁγιολιάς. Μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἐννοοῦν σὲ μερικοὺς τόπους τὸν μῆνα Ἰούλιο, ἀπὸ τὴ γνωστὴ μεγάλη γιορτὴ τοῦ Προφήτου, στὶς 20 Ἰουλίου. Εἶναι ὅμως καὶ συχνότατο τοπωνύμιο στὰ ἑλληνικὰ βουνὰ καὶ τοὺς λόφους, ὅπου κατὰ προτίμησι κτίζουν τὰ ἐκκλησάκια τοῦ ἁγίου. Δυὸ σχετικοὶ στίχοι δημοτικοῦ τραγουδιοῦ ἔχουν γίνει γνωστοὶ καὶ σὰν παροιμία χαιρετισμοῦ:

Πάλε καλὲς ἀντάμωσες, πάλε ν' ἀνταμωθοῦμε,
στὸν Ἁγιολιὰ στὸν πλάτανο, ψηλὰ στὸ κρυονέρι...

Δ. Σ. Λ.

Ἁγιολογία. Ὁ ὅρος οὗτος ἀφορᾶ εἰς τὸν κλάδον ἐκεῖνον τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, ὅστις ἔχει ὡς ἀντικείμενον μελέτης τὸν βίον τῶν ἁγίων καὶ τὴν τιμήν, ἡ ὁποία τοὺς ἀπεδόθη κατὰ τὴν ροὴν τῶν αἰώνων.

Ἡ δημιουργία αὐτῆς τῆς ἐπιστημονικῆς εἰδικότητος ἐπεβάλλετο ἐξ αἰτίας τοῦ ὅλως ἰδιαιτέρου χαρακτῆρος τῶν ὑπὸ ἐπεξεργασίαν δεδομένων. Αἱ Πράξεις τῶν μαρτύρων, οἱ Βίοι τῶν ἁγίων μοναχῶν, ἐπισκόπων, ἀρχόντων καὶ παρθένων, τὰ ἐνεργούμενα εἰς τοὺς τάφους των ἢ διὰ τῶν λειψάνων καὶ τῶν εἰκόνων των θαύματα δὲν εἶναι διηγήσεις ὡς αἱ λοιπαί. Ἐμπνεόμενα ἀπὸ ἐνθουσιαστικὸν θαυμασμόν, ἀπὸ τὴν μέριμναν ἐποικοδομῆς τοῦ ἀναγνώστου καὶ συχνάκις ὡσαύτως ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἑλκυσθοῦν οἱ προσκυνηταὶ εἰς τὸ ἱερὸν ἑνός θαυματουργοῦ, τὰ εὐλαβῆ αὐτὰ κείμενα, ὅσον καὶ ἂν διαφέρουν πρὸς ἄλληλα, παρουσιάζουν τοσαῦτα κοινὰ χαρακτηριστικά, ὥστε ἀποτελοῦν πράγματι μίαν εἰδικὴν γραμματείαν καὶ πρέπει νὰ μελετῶνται ὡς σύνολον.

1. Ἡ σπουδαιότης τῆς Ἁγιολογίας προέρχεται ἐν πρώτοις ἀπὸ τὸν κεφαλαιώδη ρόλον, τὸν ὁποῖον ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους τιμὴ ἔπαιξεν εἰς ὅλον τὸν μεσαιωνικὸν πολιτισμόν, τόσον εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Προέρχεται ἀκολούθως ἀπὸ τὴν ἐκπληκτικὴν ἀφθονίαν πολυτίμων πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας αἱ ἁγιολογικαὶ ἀφηγήσεις μᾶς διασῴζουν ὄχι μόνον σχετικῶς μὲ τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ ἔθιμα, ἀλλὰ καὶ τὴν καθημερινὴν ζωήν, τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ γεγονότα ἐποχῶν, διὰ τὰς ὁποίας ἄλλαι μαρτυρίαι δὲν εἶναι ἀκριβολόγοι ἢ ἐλλείπουν παντελῶς. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρομεν τοὺς 40 περίπου βίους ἁγίων, τοὺς χρησιμοποιηθέντας εἰς ἕνα ἀπὸ τοὺς προσφάτους τόμους τῶν Dumbarton Oaks Papers (XIII[1959]), διὰ νὰ δοθῇ εἰκών τις τῆς πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἱστορίας τοῦ Ζ' βυζαντινοῦ αἰῶνος.

2. Αἱ πηγαὶ τῆς Ἁγιολογίας διακρίνονται ἀνέτως εἰς δύο κατηγορίας: τὴν φιλολογικὴν καὶ τὴν λειτουργικήν.

Αἱ φιλολογικαὶ πηγαὶ εἶναι τὰ πάθη τῶν μαρτύρων καὶ οἱ βίοι τῶν Ἁγίων, αἱ περὶ θαυμάτων διηγήσεις, αἱ Εὑρέσεις καὶ Ἀνακομιδαὶ λειψάνων, αἱ «ψυχωφελεῖς» ἱστορίαι κ.λ.π. Παραπλεύρως τῶν τμημάτων τῶν διαλαμβανόντων περὶ ἑνὸς ἁγίου ἢ ἑνὸς ὁμίλου μαρτύρων ὑπάρχουν, ἀπὸ τὸν Δ' αἰῶνα καὶ πέραν, συλλογαὶ ἀφιερωμέναι εἰς μίαν κατηγορίαν ἁγίων, ὡς οἱ Μάρτυρες τῆς Παλαιστίνης ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας, οἱ Μοναχοὶ τῆς Συρίας ὑπὸ τοῦ Θεοδωρήτου, οἱ τῆς Ἰταλίας ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου. Οἱ πλεῖστοι τῶν βίων τῶν ἁγίων εἶναι ἀνώνυμοι, ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικοὶ ἀποδιδόμενοι, βασίμως ἢ καθ' ὑπόθεσιν, εἰς τὰ μεγαλύτερα ὀνόματα μεταξὺ τῶν χριστιανῶν συγγραφέων. Ὅταν ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ψάλλεται ἡ ἀκολουθία, εἰς δὲ τὴν τράπεζαν νὰ ἀναγιγνώσκεται ὁ βίος τῶν κυριωτέρων ἁγίων κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς ἑκάστου, ἐταξινομήθησαν τὰ ἀναγνώσματα αὐτὰ συμφώνως πρὸς τὴν ἡμερολογιακὴν σειρὰν καὶ ἀπηρτίσθησαν δι' αὐτῶν τόμοι, καλούμενοι εἰς μὲν τὴν Ἀνατολὴν μηνολόγια, εἰς δὲ τὴν Δύσιν passionaires ἢ légendiers. Ἐπειδὴ ὡρισμένοι βίοι ἦσαν λίαν ἐκτενεῖς διὰ τὴν δημοσίαν ἀνάγνωσιν, ἐπετμήθησαν. Τὸ βυζαντινὸν αὐτοκρατορικὸν Μηνολόγιον (ΙΑ' αἰῶν) καὶ ἡ Legenda aurea τοῦ Ἰακώβου de Voragine (ΙΓ' αἰών) εἶναι συλλογαὶ τοιούτων ἐπιτομῶν.

Αἱ λειτουργικαὶ πηγαὶ ἐνδιαφέρουν τὴν ἱστορίαν τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους τιμῆς. Κατ' ἀρχήν, ἡ ἑορτὴ ἑνὸς ἁγίου ἐτελεῖτο ἄλλοτε ἐπὶ τοῦ τάφου του καὶ κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς ἐκδημίας του. Τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα - τόπος καὶ ἡμερομηνία - ὑπῆρξαν αἱ «ἁγιολογικαὶ συντεταγμέναι», αἱ ἐπιτρέπουσαι τὸν καθορισμὸν τῆς νομιμότητος διὰ τὴν ἀπόδοσιν τιμῆς εἰς ἕνα ἅγιον. Παραπλεύρως τῶν τοπικῶν ἡμερολογίων ἐνεφανίσθησαν ἐνωρὶς εἰς τὴν Δύσιν καὶ οἰκουμενικὰ ἡμερολόγια, συμπιλήματα ἄνευ ἀξίας στενῶς λειτουργικῆς. Πρόκειται περὶ τῶν Μαρτυρολογίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὸ Hieronymianum, τοῦ Ε'-ΣΤ' αἰῶνος, τὰ Μαρτυρολόγια τοῦ Βέδα, τοῦ Η' αἰῶνος, τοῦ Ἄδωνος καὶ τοῦ Οὐσουάρδου, τοῦ Θ' αἰῶνος, καί, τέλος, τὸ Martyrologium Romanum, τοῦ τέλους τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος. Εὑρίσκει τις ἐν κριτικὸν ὑπόμνημα εἰς τὸ Ἱερωνυμιανόν, τὸ τοῦ Οὐσουάρδου καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν εἰς

τὰ Acta Sanctorum, Nov. II, 2 (1931), Jun. VI-VII (1715-1717) καὶ Dec. Propyl. (1940). Εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀντὶ τῶν Μαρτυρολογίων, ἔχομεν τὰ Συναξάρια, περιέχοντα περίληψιν τοῦ βίου τῶν ἑορταζομένων ἑκάστην ἡμέραν ἁγίων. Τὸ Συναξάριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ H. Delehaye εἰς τὰ Acta Sanctorum, Nov. Propyl. (1902). Τὸ ἀρμενικόν, τὸ ἀραβοκοπτικόν, τὸ αἰθιοπικὸν καὶ τὸ γεωργιανὸν Συναξάριον ἔκαμαν τὴν ἐμφάνισίν των εἴτε εἰς τὴν Patrologia Orientalis εἴτε εἰς τὸ Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium.

3. Ἡ ν ε ω τ έ ρ α ἁ γ ι ο λ ο γ ι κ ὴ κ ρ ι τ ι κ ὴ ἐγκαινιάζεται μὲ τοὺς Rosweyde καὶ Bolland. Ἐκτὸς τῶν Βολλανδιστῶν, ἀριθμεῖ διαπρεπεῖς ἐκπροσώπους σχεδὸν εἰς ὅλας τὰς χώρας, ἀπὸ τοὺς Mabillon καὶ Tillemont ἕως τοὺς Plummer, Franchi de' Cavalieri, Levison, Παπαδόπουλον - Κεραμέα, Λατύσεφ, Shwartz, Usener κ.λ.π. Τὸ ἔργον της εἶναι τριπλοῦν :

α) Ἀπαρτίζει τὸν «φάκελλον» τοῦ ἁγίου, ἰδίως χάρις εἰς τοὺς καταλόγους τῶν ἁγιολογικῶν χειρογράφων, τὰς συλλογὰς ὡς ἡ Bibliotheca Hagiographica Graeca, 3η ἔκδ. ὑπὸ F. Halkin, Βρυξέλλαι 1957, 3 τόμοι, ἡ Bibliotheca Hagiographica Latina, Βρυξέλλαι 1900-1901, 2 τόμοι, ἀνατύπωσις 1949, ἡ Bibliotheca Hagiographica Orientalis, Βρυξέλλαι 1910, καὶ τοὺς γενικοὺς πίνακας τῶν Acta Sanctorum (1875) καὶ τῶν Analecta Bollandiana (1 τόμος περιεχομένων ἀνὰ εἴκοσιν ἔτη τοῦ περιοδικοῦ).

β) Ἐκδίδει τὰ δεδομένα, βοηθουμένη ἀπὸ ὅλην τὴν χειρόγραφον παράδοσιν, ὥστε νὰ ἀποκαθιστᾷ ἓν κείμενον ὅσον τὸ δυνατὸν πλησιέστερον πρὸς τὸ πρωτότυπον. Πρόκειται περὶ τοῦ φιλολογικοῦ μέρους τῆς ἐργασίας.

γ) Ἑρμηνεύει τὰ τμήματα τοῦ «φακέλλου», λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν της τὸ φιλολογικὸν γένος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν - ὑπάρχουν ἱστορικαὶ πράξεις, «ἐπικὰ» πάθη, ἁγιολογικαὶ μυθιστορίαι κ.λ.π. - καὶ προσπαθοῦσα νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς πηγὰς καὶ τὰς προθέσεις τοῦ συγγραφέως· τέλος κρίνει τὰ ὅσα διατείνεται ἕκαστος ἁγιολόγος, συγκρίνουσα αὐτὸν μὲ ὅλα τὰ ὑπὸ τῆς θρησκευτικῆς καὶ θύραθεν ἱστορίας, τῆς ἀρχαιολογίας, τῆς ἐπιγραφικῆς κ.ο.κ. παρεχόμενα δεδομένα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. R. A i g r a i n, L'hagiographie, ses sources, ses méthodes, son histoire, Paris 1953. H. Q u e n t i n, Les martyrologes historiques du moyen âge, Paris 1908. A. E h r h a r d, Ueberlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts (Texte und Untersuchungen zum Geschichte der altchristlichen Literatur, 50 - 52), Leipzig 1937-1952, 3 τόμοι, μὴ περατωθέν. H. D e l e h a y e, Les légendes hagiographiques, 4η ἔκδ., Bruxelles 1955. T o ῦ α ὐ τ ο ῦ, Les passions des martyrs et les genres littéraires, Bruxelles 1921. T o ῦ α ὐ τ ο ῦ, Les origines du culte des martyrs, 2α ἔκδ., Bruxelles 1933. T o ῦ α ὐ τ ο ῦ, Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'antiquité, Bruxelles 1927. T o ῦ α ὐ τ ο ῦ, Cinq leçons sur la méthode hagiographique, Bruxelles 1934. H. G ü n t e r, Psychologie der Legende, Freiburg i. B. 1949.–Psychologie de la légende. Introduction à une hagiographie scientifique, Traduction de J. Goffinet, Paris 1954. H.–G. BECK, σ. 267 - 275.

F. HALKIN

Ἁγιολούλουδο. Κάθε λουλοῦδι ποὺ εὐλογεῖται στὶς μεγάλες ἑορτὲς τῆς Ἐκκλησίας (Σταυροπροπροσκυνήσεως, Βαΐων, Ἐπιταφίου, Σταυροῦ κ.λ.π.).

Δ. Σ. Λ.

Ἁγιομνήσιον. Ἔτσι λέγονται, ἰδιαίτερα στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου (καὶ στὴν Κρήτη), οἱ γιορτὲς τῶν ἁγίων (ἁγίου μνήμη), ποὺ γίνονται μὲ πανηγυρικὸ τρόπο καὶ συγκεντρώσεις, στὰ χωριὰ ἢ στὴν ἐξοχή, σὲ ξωκκλήσια. Ἀπαραίτητο στοιχεῖο τους εἶναι βέβαια τὸ συμπόσιο καὶ τὸ φαγοπότι. Ἤδη, τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἀναφέρει τὴ λέξι ὁ Θεόδωρος Βαλσαμών, συνδυασμένη ἔτσι μὲ τὰ συμπόσια : «Ἀγάπαι καλοῦνται τὰ παρὰ φιλοχρίστων γινόμενα συμπόσια, ἤγουν ἁγιομνήσια» (Ράλλη-Ποτλῆ Γ', 195).

Στὴ Σαντορίνη, τὰ «ἁγιομνήσια» γίνονται μὲ γενικὴ ἔξοδο ἀπὸ τὴν παραμονὴ τὸ ἀπόγευμα στὸ ξωκκλῆσι, ὅπου διαβάζεται ὁ ἑσπερινός, μοιράζεται ἄρτος, κι' οἱ προσκυνηταί, ὅσοι ἔχουν πεθαμένους νὰ μνημονεύσουν, μοιράζουν στὸν κόσμο γλυκούδια ἢ τσικουδιὰ («κάνουν μακαρία»). Παραμένουν στὴν ἐκκλησία ὅλη νύχτα γυναῖκες, ποὺ «ξεμονεύουν» τὸν ἑορταζόμενο ἅγιο, καὶ τὸ πρωὶ ἔρχεται πάλι κόσμος γιὰ τὴ λειτουργία. Βράζουν φάβα καὶ τὴ μοιράζουν στοὺς πανηγυριστάς, κοινὸ συσσίτιο. Ὅταν ἀπολύσῃ ἡ ἐκκλησία, ὁ παπᾶς εὐλογεῖ τὸ καζάνι μὲ τὴ φάβα καὶ τρῶνε ὅλοι στὰ τραπέζια μὲ τὴ σειρά. Οἱ πανηγυρικὲς αὐτὲς «ἀγάπες» μποροῦσαν νὰ ἔχουν κι' ἄλλο φαγητὸ μαζὶ μὲ τὴ φάβα, γιατὶ κάποτε τὰ ἁγιομνήσια τὰ ἀνελάμβανε μὲ ἔξοδά του κάποιος πλουσιώτερος ποὺ τὸ εἶχε τάχθῆ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Βλ. Φ ι λ ί π π ο υ Κ α τ σ ί π η, Ἁγιομνήσια (ἀπ' τὰ λαογραφικὰ τῆς Σαντορίνης), ἐν περιοδ. Ἠώς, Ἀθῆναι Ἰανουάριος 1961, σ. 23 καὶ 53.

Δ. Σ. Λ.

Ἅγιον. (Π. Διαθήκη). «Καταπέτασμα τὸ ἅγιον» (Λευΐτ. δ' 6): τὰ ἅγια τῶν ἁγίων τῆς Σκηνῆς. Ὁ ναὸς τῶν Ἱεροσολύμων (Ψαλμ. ιθ' 2).

Ἅγιον. Ἡ σπουδαιοτέρα τῶν ἀξιολογικῶν τάσεων καὶ προδιαθέσεων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς εἶναι ἡ τάσις πρὸς βίωσιν τῆς ἀξίας τοῦ Ἁγίου. Ἡ ἀξία τοῦ Ἁγίου ἐρευνᾶται εἰδικῶς ὑπὸ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Θρησκείας, ὅπως ἡ ἀξία τοῦ ἠθικῶς ἀγαθοῦ ἐρευνᾶται ὑπὸ τῆς Ἠθικῆς καὶ ἡ ἀξία τοῦ ὡραίου ὑπὸ τῆς Αἰσθητικῆς. Κατὰ τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας, ἡ θρησκεία ἐμπειρικῶς παρουσιάζεται ὡς ἡ βίωσις τοῦ Ἁγίου ἢ τοῦ Θείου. Ἀλλὰ τί εἶναι τὸ Ἅγιον ἢ Θεῖον καὶ πῶς τοῦτο παρουσιάζεται ἐν τῷ θρησκευτικῷ βιώματι ; Διὰ νὰ δώσωμεν ἱκανοποιητικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς περιγραφὰς τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος, τὰς ὁποίας κάμνουν διάφοροι θρησκευτικαὶ προσωπικότητες. Μία κλασικὴ λ. χ. περιγραφὴ τῆς βιώσεως τοῦ Ἁγίου ὑπάρχει ἐν Ἡσ. ϛ' 1-10, ἔνθα ὁ προφήτης περιγράφει τὸ βίωμα τῆς κλήσεως αὐτοῦ εἰς τὸ προφητικὸν ἀξίωμα. Ἄλλη σχετικὴ μαρτυρία, ἡ ὁποία δὲν ἀνήκει εἰς τὸν «προφητικόν», ἀλλὰ εἰς τὸν «μυστικὸν» τύπον τῆς θρησκείας, εἶναι ὁ περίφημος διάλογος τοῦ Αὐγουστίνου μετὰ τῆς μητρός του περὶ τῶν πνευματικῶν τέρψεων τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν (Confessiones 9, 23 κ. ἑξ.). Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὸ περιεχόμενον τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος, ὡς τοῦτο παρουσιάζεται διὰ τῶν διαφόρων περιγραφῶν αὐτοῦ, διαπιστοῦμεν, ὅτι πρόκειται περὶ ἀξιολογικοῦ βιώματος, ἐν τῷ ὁποίῳ βιοῦται ἡ εἰδικὴ θρησκευτικὴ ἀξία τοῦ Ἁγίου, ἥτις διακρίνεται πάσης ἄλλης ἀξίας. Ὁ Rudolf Otto, ἐν τῷ περιφήμῳ ἔργῳ αὐτοῦ «Τὸ Ἅγιον» («Das Heilige»), τὸ ὁποῖον ἤσκησεν ἀνυπολόγιστον ἐπίδρασιν οὐχὶ μόνον ἐπὶ τῶν θεολογικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ὅλου φιλοσοφικῶν κύκλων, τονίζει, ὅτι τὸ θρησκευτικὸν βίωμα εἶναι ἓν ἀξιολογικὸν βίωμα, ἐν τῷ ὁποίῳ βιοῦται ἡ θρησκευτικὴ ἀξία τοῦ Ἁγίου, ἥτις εἶναι διάφορος τῶν ἀξιῶν τοῦ Ἀληθοῦς, Καλοῦ καὶ Ἀγαθοῦ. Τὸ Ἅγιον εἶναι διὰ τὸν ἄνθρωπον τὸ ὑπερφυσικὸν καὶ εἰς θαυμασμὸν ἐμβάλλον, τὸ «φῶς οἰκοῦν ἀπρόσιτον» (Α' Τιμ. ϛ' 16), τὸ οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, τὸ «ὅλως ἀλλότριον», τὸ ὑπὲρ λόγον, τὸ πέραν καὶ ἐκτὸς πάσης ἐμπειρίας, τὸ ἀπρόσιτον μυστήριον. Τὸ Ἅγιον δημιουργεῖ ἐντὸς ἡμῶν τὸ «συναίσθημα τοῦ δημιουργήματος» (Kreaturgefühl) καὶ συνειδητοποιεῖ εἰς ἡμᾶς τὴν μηδαμινότητα ἡμῶν ἔναντι τοῦ Θεοῦ (πρβλ. τοὺς λόγους τοῦ Ἀβραὰμ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ : «Ἐγὼ εἰμι γῆ καὶ σποδός», Γέν. ιη' 27). Τὸ «συναίσθημα τοῦ δημιουργήματος» εἶναί τι, ὅπερ σχετίζεται πρὸς τὸ ἐκτὸς τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως ὑπάρχον θεῖον ἀντικείμενον. Ἡ διδασκαλία τοῦ Otto δὲν εἶναι «ὑποκειμενισμὸς» ἢ «ψυχολογισμός», διότι, συμφώνως πρὸς αὐτήν, ἐν τῇ βιώσει τοῦ Ἁγίου συνυπάρχουν τὸ ὑποκειμενικὸν καὶ τὸ ἀντικειμενικὸν στοιχεῖον.

Τὸ Ἅγιον, ὅπερ βιοῦται ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀντικειμενικὴ πραγματικότης, παρουσιάζει ἐν τῷ θρησκευτικῷ βιώματι δύο πόλους, συνδυάζον δύο στοιχεῖα ἀντίθετα πρὸς ἄλληλα. Τοῦτο ἀφ' ἑνὸς παρουσιάζεται ὡς mysterium tremendum, ὡς «φρικτὸν» δηλαδὴ «μυστήριον», τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ τὴν ἱερὰν φρίκην, τὸ εὐλαβικὸν δέος, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐμφανίζεται συγχρόνως, κατὰ παράδοξον ἀντίθεσιν, ὡς mysterium fascinosum, δηλαδὴ ὡς θελκτικὸν μυστήριον, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ ἔξαρσιν καὶ πληροῖ μακαριότητος τὴν ψυχήν. Ἂν εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ὁ ἄνθρωπος συναισθάνεται ἑαυτὸν ὡς κτίσμα, ὡς δημιούργημα καὶ ἀποκτᾷ συνείδησιν τῆς μικρότητος καὶ τῆς ἀπολύτου ἐξαρτήσεως αὐτοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν οὗτος συναισθάνεται τὸ Ἅγιον ὡς φιλόστοργον πρόνοιαν, ὡς πανάγαθον πατέρα, ὡς πηγὴν ἀγάπης, εὐσπλαγχνίας καὶ ἐλέους. Ἤδη ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος εἶχεν ὁμιλήσει περὶ τῶν δύο πόλων τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος, τονίσας ὅτι τοῦτο ἀφ' ἑνὸς παρουσιάζεται ὥς τι, ὅπερ δημιουργεῖ τὴν ἱερὰν φρίκην, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὥς τι, ὅπερ

ἀναφλέγει τὴν ψυχὴν καὶ δημιουργεῖ ἔξαρσιν. Κατὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν, ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὡς ἀνόμοιον πρὸς τὸ Θεῖον, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν περίπτωσιν ὡς ὅμοιον. «Τί εἶναι — ἐρωτᾷ ὁ ἱερὸς Πατὴρ — ἐκεῖνο, ὅπερ καταυγάζει ἐν ἐμοὶ καὶ πλήττει τὴν καρδίαν μου, χωρὶς νὰ βλάπτῃ αὐτήν; Καὶ φρικιῶ (ριγῶ) πρὸ αὐτοῦ, καὶ συγχρόνως ἀναφλέγομαι. Φρικιῶ (ριγῶ), ἐφ' ὅσον εἶμαι ἀνόμοιος πρὸς αὐτό. Ἀναφλέγομαι, ἐφ' ὅσον εἶμαι ὅμοιος πρὸς αὐτό». («Quid est illud, quod interlucet mihi et percuit cor meum sine laessione? Et inhorresco et inardesco. Inhorresco in quantum dissimilis ei sum. Inardesco in quantum similis ei sum») (Confessiones 9, 9).

Ὅταν ἐν τῷ θρησκευτικῷ βιώματι ἐπικρατῇ τὸ πρῶτον ἐκ τῶν δύο τούτων στοιχείων, πρόκειται περὶ κατωτέρας μορφῆς θρησκευτικότητος. Ὅσον προχωροῦμεν εἰς τὰς ἀνωτέρας θρησκείας, τόσον περισσότερον συνυπάρχουν τὰ δύο στοιχεῖα. Ὁ τελειότατος ἁρμονικὸς συνδυασμὸς τῶν δύο στοιχείων ὑπάρχει ἐν τῷ χριστιανισμῷ καὶ ἰδίως ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ. Ὑπάρχει καὶ τὸ πρῶτον στοιχεῖον ὡς ἱερὸν δέος, σεβασμὸς καὶ εὐλάβεια ἐνώπιον τοῦ μεγαλείου τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ τὸ δέος τοῦτο δὲν εἶναι ὁ δουλικὸς φόβος, καθ' ὅσον ἐν τῷ χριστιανισμῷ «ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον» (Α' Ἰωάν. δ' 18). Ἀρίστη ἔκφρασις τῶν δύο πόλων τῆς βιώσεως τοῦ Ἁγίου εἶναι ἡ Ὀρθόδοξος Λατρεία. Ὁ Θεὸς διὰ τοὺς βιοῦντας ταύτην—συμφώνως πρὸς τὰ λειτουργικὰ κείμενα τῆς Ἐκκλησίας μας— εἶναι ὁ Παντοδύναμος, ὁ ἀπολύτως ἅγιος, ὁ Κύριος Σαβαώθ, ὁ πληρῶν τὴν γῆν διὰ τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ μηδεμίαν σχέσιν ἔχων πρὸς τὸν «ἀκάθαρτα χείλη» ἔχοντα ἄνθρωπον, ὁ «ἀνέκφραστος, ἀπερινόητος, ἀόρατος, ἀκατάληπτος», ὁ «καθήμενος ἐπὶ θρόνου δόξης καὶ ἐπιβλέπων ἀβύσσους», ὁ «τῶν ἀρρήτων καὶ ἀθεάτων μυστηρίων Θεός, παρ' ᾧ οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως οἱ ἀπόκρυφοι», ὁ «ἀόρατος βασιλεύς, ὁ ποιῶν μεγάλα καὶ ἀνεξιχνίαστα», ὁ «τοῦ παντὸς τροφεὺς καὶ ἐμπιπλῶν πᾶν ζῷον», ὁ ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος», ὁ «πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ», ὅστις ὡσαύτως περιστοιχίζεται ὑπὸ τῶν Χερουβὶμ καὶ τῶν Σεραφεὶμ καὶ εἶναι ὁ Βασιλεὺς τῶν Βασιλευόντων, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου πρέπει «πᾶσα σὰρξ βροτεία» νὰ ἵσταται μετὰ «σιγῆς βαθείας» καὶ «μετὰ φόβου καὶ τρόμου». Καὶ ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ πιστὸς διὰ τῆς Ὀρθοδόξου Λατρείας βιοῖ τὸν Θεὸν ὡς τὴν σύνθεσιν τῶν πολωτικῶν αὐτῶν ἀντιθέσεων, δύναται νὰ ἀγαπᾷ αὐτὸν καὶ συγχρόνως νὰ τὸν φοβῆται ἐξ ὅλης τῆς καρδίας του, νὰ φοβῆται τὸ ὄνομά του καὶ συγχρόνως νὰ ἀγαλλιᾶται δι' αὐτὸν ἐν τρόμῳ, νὰ προσπίπτῃ αὐτῷ «χαρᾷ καὶ φόβῳ», νὰ βλέπῃ αὐτὸν ὡς ἐκεῖνον, «ὃν φρίσσει καὶ τρέμει τὰ σύμπαντα» καὶ συγχρόνως ὡς τὸν «εὔσπλαγχνον, τὸν σῴζοντα καὶ τὸν δυνάμενον συγχωρεῖν ἁμαρτίας», νὰ ἔχῃ ἐνώπιον αὐτοῦ «συντετριμμένον πνεῦμα» καὶ ἔλλειψιν παρρησίας καὶ συγχρόνως πίστιν εἰς τὸ ἔλεος καὶ τὴν εὐσπλαγχνίαν του.

Οἱ δύο πόλοι τῆς βιώσεως τοῦ Ἁγίου κατοπτρίζονται ἄριστα ἐν τῇ καθ' ὅλου ὀρθοδόξῳ δογματικῇ διδασκαλίᾳ. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνθρωπολογία, τονίζουσα ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι πεπτωκὼς καὶ τετραυματισμένος, ἔχει σχέσιν μᾶλλον πρὸς τὸν πρῶτον πόλον τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος, δηλαδὴ πρὸς τὸ συναίσθημα τοῦ αὐτομηδενισμοῦ καὶ τῆς βεβηλότητος, ἐν ᾧ ἡ καθ' ὅλου «Οἰκονομικὴ Θεολογία» καὶ ἰδίᾳ ἡ μετὰ τῆς Χριστολογίας συνδεομένη Σωτηριολογία, συναρτωμένη πρὸς τὴν καθ' ὅλου Ὀρθόδοξον Ἐκκλησιολογίαν, διδασκαλίαν περὶ μυστηρίων καὶ Ἐσχατολογίαν, εἶναι, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἡ ἀρίστη ἔκφρασις τοῦ δευτέρου πόλου τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος, δηλαδὴ τῆς βιώσεως τοῦ Ἁγίου ὡς τῆς πηγῆς τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ἐλέους.

Ἀλλ' ἐν τῷ ἀξιολογικῷ περιεχομένῳ τοῦ Ἁγίου, ἐκτὸς τῶν δύο τούτων πόλων, ὑπάρχει καὶ ἕτερον σημαντικὸν στοιχεῖον. Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν βίωσιν τοῦ Ἁγίου δὲν αἰσθάνεται μόνον τὴν ὀντολογικὴν αὐτοῦ μικρότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ μηδαμινότητα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἁγιότητα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἠσαΐας ταλανίζει ἑαυτόν, διότι ἔχει «ἀκάθαρτα χείλη» καὶ κατοικεῖ «ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χείλη ἔχοντος» (Ἠσ. στ' 5). Καὶ ὁ Πέτρος «προσέπεσε τοῖς γόνασιν Ἰησοῦ λέγων· ἔξελθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλός εἰμι, Κύριε» (Λουκ. ε' 8). Αἱ ὅλως αὐθόρμητοι ἐκφράσεις αὗται δεικνύουν, ὅτι κατὰ τὴν βίωσιν τοῦ Ἁγίου ὁ ἄνθρωπος συναισθάνεται ἑαυτὸν ὡς ἁμαρτωλὸν καὶ βέβηλον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἁγιότητα τοῦ Θεοῦ.

Ἀλλ' ὡς τονίζει ἰδιαιτέρως ὁ Johannes Hessen, ὅστις συνεδύασε τὴν φαινομενολογικὴν φιλοσοφίαν τῆς Θρησκείας μετὰ τῆς καθ' ὅλου Φιλοσοφίας τῶν ἀξιῶν, τὸ Ἅγιον δὲν εἶναι μόνον ἀξία, ἀλλὰ καὶ ὄν. Ὁ ὀντολογικὸς οὗτος χαρακτὴρ τοῦ Ἁγίου δὲν τονίζεται μόνον ἐν τῇ προφητικῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μυστικῇ θρησκευτικῇ ἐμπειρίᾳ. Ὁ Θεὸς εἶναι ζῶσα προσωπικὴ δύναμις, καθ' ὅσον ἐν αὐτῷ συγχωνεύονται ἡ ἀξία καὶ τὸ εἶναι. Τὸ Ἅγιον διὰ τοῦ ὀντολογικοῦ χαρακτῆρος Αὐτοῦ εἶναι ὅλως διάφορον τοῦ Ἀληθοῦς, τοῦ Ἀγαθοῦ καὶ τοῦ Καλοῦ. Ἐνῷ ταῦτα εἶναι ἰδέαι, αἵτινες εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθοῦν, τὸ Ἅγιον εἶναι συγχρόνως ἀξία καὶ πραγματικότης. Ἐν τῇ Θεότητι τὸ ἀπόλυτον Εἶναι καὶ ἡ ἀπόλυτος Ἀξία ἀποτελοῦν ἀνωτέραν ἑνότητα. Τὸ Ἅγιον δὲν εἶναι μόνον τὸ ἀπόλυτον ὂν (τὸ «Ens a se» καὶ τὸ «Ens realissimum»), δηλαδὴ ἡ ὑψίστη ὀντολογικὴ πραγματικότης, ἀλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ ἡ ὑψίστη ἀξιολογικὴ πραγματικότης, τὸ «ὕψιστον ἀγαθὸν» (τὸ «summum bonum»), ἡ «ἀξία τῶν ἀξιῶν», «valor valorum», ὡς ἀπεκλήθη ὁ Θεὸς ὑπὸ τοῦ Νικολάου Κουζανοῦ (1401 - 1464). Τοιουτοτρόπως, ἡ ζῶσα ἐπαφὴ μὲ τὸ Ἅγιον σημαίνει αὐτομάτως ἐπαφὴν μὲ τὸ πλήρωμα τῶν ἀξιῶν, δοθέντος, ὅτι «πᾶσαι αἱ δυναταὶ ἀξίαι—ὡς εἶπεν ὁ Max Scheler— θεμελιοῦνται ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀπείρου προσωπικοῦ πνεύματος» καὶ εἶναι τρόπον τινὰ «ἀνταύγειαι τῶν μαρμαρυγῶν» καὶ «ἀπειροπληθεῖς τὸν χρωματισμὸν διαθλάσεις» τοῦ ἐκ τῆς σφαίρας τοῦ Ἁγίου ἐκπεμπομένου αἰωνίου φωτός, ὅπερ διεισδύον εἰς τὸν κόσμον καταυγάζει τοῦτον δι' αὐτῶν.

Ἀλλ' εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Ἁγίου δὲν ἀνήκει μόνον τὸ πρὸς πᾶσαν μορφὴν τοῦ Πανθεϊσμοῦ ἀντιτιθέμενον στοιχεῖον τοῦ ὑπερβατικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Θείου, ἀλλὰ καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ. Ὡς τονίζει ὁ Hessen, ἡ προσωπικότης δημιουργεῖται, ὅταν ἡ φυσικὴ ὕπαρξις τοῦ ἀνθρώπου διαποτισθῇ ὑπὸ τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν. Ἡ προσωπικότης, λοιπόν, οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ ἡ πραγματοποίησις ἀξιῶν, ἡ ἀξιολογικὴ πραγματικότης. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρνηθῶμεν εἰς τὸ Ἅγιον τὸ προσωπικὸν στοιχεῖον, διότι ἡ ἐσωτάτη φύσις καὶ οὐσία τοῦ Ἁγίου συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἐν αὐτῷ ταυτίζονται ἡ ἀπόλυτος ὕπαρξις καὶ ἡ ἀπόλυτος ἀξία, εἰς τὸ ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ ἀπόλυτον ἀξιολογικὸν ὂν καὶ ἡ ἀπόλυτος ἀξιολογικὴ πραγματικότης.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων κατεδείχθη, ὅτι τὸ Ἅγιον εἶναι Ὂν μὲ εἰδικὸν ἀξιολογικὸν χαρακτῆρα. Τοῦτο ὡς Ὂν εἶναι ὅλως διάφορον τοῦ Εἶναι τοῦ κόσμου· ὡς Ἀξία εἶναι ὅλως διάφορον τῶν ἄλλων ἀξιῶν. Τὸ Ἅγιον ἐμφανίζεται ὡς ὑπερβατικὴ καὶ προσωπικὴ ἀξιολογικὴ πραγματικότης.

Ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου βίωσις τοῦ Ἁγίου δὲν συνδέεται μετὰ μιᾶς μόνον ψυχικῆς λειτουργίας, ἀλλ' εἶναί τι, ὅπερ καταλαμβάνει τὸ κέντρον καὶ τὸ βάθος τῆς προσωπικότητος καὶ δονεῖ τὰς ἐσωτάτας χορδὰς τῆς ψυχῆς. Ἡ Θρησκεία δὲν ἔχει τὴν ἕδραν αὐτῆς ἀποκλειστικῶς ἐν τῷ συναισθήματι, οὔτε ἐν τῇ νοήσει, οὔτε ἐν τῇ βουλήσει, ἀλλ' εἶναι μία λειτουργία τῆς ὅλης προσωπικότητος, καθ' ὅσον πᾶσαι αἱ δυνάμεις τοῦ πνεύματος μετέχουν αὐτῆς. Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ στηρίζεται ἐπὶ μιᾶς συνεργασίας τῶν διαφόρων ψυχικῶν λειτουργιῶν, ἤτοι τῶν διανοητικῶν, συναισθηματικῶν καὶ βουλητικῶν. Δι' αὐτὸ ἡ πηγὴ τῆς γνώσεως τοῦ Ἁγίου, ἥτις ὑφίσταται ἐκτὸς τῆς κατ' αἴσθησιν ἐμπειρίας καὶ τῆς ἐπ' αὐτῆς στηριζομένης διανοητικῆς ἐργασίας, εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπειρία, τὸ ἐσωτερικὸν βίωμα, ἡ ἄμεσος πνευματικὴ θέα.

Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ βίωσις τοῦ Ἁγίου εἶναί τι, ὅπερ δονεῖ πάσας τὰς ἐσωτάτας χορδὰς τῆς ψυχῆς καὶ καταλαμβάνει τὸ κέντρον καὶ τὸ βάθος τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ Ἐγὼ ἐν τῇ ὁλότητι αὐτοῦ, εἶναι προφανές, ὅτι ἡ μετὰ τοῦ Ἁγίου ἐπαφὴ περιέχει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, λογικὰ στοιχεῖα καὶ συνδέεται καὶ μετὰ τοῦ γνωστικοῦ παράγοντος. Ἡ διὰ τοῦ «ἐγὼ» δημιουργουμένη ἑνότης τῆς συνειδήσεως καὶ προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου συντελεῖ, ὥστε καὶ ἡ διάνοια νὰ μετέχῃ παντὸς βιώματος. Τοιουτοτρόπως ἡ γινώσκουσα συνείδησις, ἐπὶ τῇ βάσει ἐσωτερικῆς νομοτελείας καὶ ἀναγκαιότητος, προσπαθεῖ νὰ εἰσδύσῃ

λογικῶς εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος καὶ νὰ προχωρήσῃ ἀπὸ τῆς σφαίρας τοῦ συγκεκριμένου βιώματος τοῦ Ἁγίου εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἀφῃρημένης ἐννοίας τοῦ Ἁγίου, ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ θρησκευτικὴ πεποίθησις καὶ πίστις ἐκφράζεται καὶ σχηματοποιεῖται εἴτε δι' ὀντολογικῶν «κρίσεων ὑπάρξεως» (Daseinsurteile, Existenzialurteile), αἱ ὁποῖαι τονίζουν τὴν ὕπαρξιν τῆς θείας πραγματικότητος (λ. χ. «ὁ Θεὸς ὑπάρχει», «εἶναι τὸ Ens a se», «εἶναι τὸ Ens realissimum κ.λ.π.), εἴτε δι' ὀντολογικῶν «κρίσεων οὐσίας» (Soseinsurteile, Essentialurteile), αἱ ὁποῖαι καθορίζουν ἀτελῶς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ (λ.χ. «ὁ Θεὸς εἶναι παντοδύναμος, παντογνώστης, πανταχοῦ παρὼν» κ.λ.π.), εἴτε δι' «ἀξιολογικῶν κρίσεων» (Werturteile), αἱ ὁποῖαι ἀποδίδουν εἰς τὸν Θεὸν ἀξιολογικὰ κατηγορήματα καὶ ἠθικὰς ἰδιότητας (λ. χ. «ὁ Θεὸς εἶναι δίκαιος, ἀγαθὸς κ.λ.π.»· «εἶναι τὸ summum bonum, εἶναι τὸ Ens perfectissimum ἢ optimum, εἶναι τὸ mysterium tremendum καὶ τὸ mysterium fascinosum» κ.λ.π.). Ἐνῷ ἡ δι' ὀντολογικῶν κρίσεων ἔκφρασις τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ ὀντολογικὸν στοιχεῖον τοῦ Ἁγίου, ἡ δι' ἀξιολογικῶν κρίσεων διασάφησις τῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ ἀξιολογικὸν στοιχεῖον αὐτοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ν. Λούβαρι, Ρίλκε, Ἀθῆναι 1942. Εὐαγγέλου Θεοδώρου, Χριστιανικὸς Ἀνθρωπισμός, Ἀθῆναι 1951. Τοῦ αὐτοῦ, Κριτικὴ Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων Θρησκείας καὶ Γνώσεως, Ἀθῆναι 1955. Rudolf Otto, Das Heilige, 25η ἐκδ., München 1936. Johannes Hessen, Die Werte des Heiligen, 1951. Τοῦ αὐτοῦ, Religionsphilosophie, ἐκδ. β', München - Basel 1955. F. K. Feigel, Das Heilige, Tübingen 1948. B. Häring, Das Heilige und das Gute, Freiburg im Br. 1950.

ΕΥΑΓΓ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἅγιον Βῆμα. Βλ. Βῆμα, Ἅγιον.

Ἅγιον Ὄρος. Βλ. Ἄθως.

Ἅγιον Φῶς. Βλ. Φῶς, Ἅγιον.

Ἁγιοναουμίτης Κωνσταντῖνος. Ἱερομόναχος λόγιος, ζήσας τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Συνέγραψεν ἔργον ἐκδοθὲν τὸ 1746 εἰς «Μοσχόπολιν» καὶ τιτλοφορούμενον «Συνταγμάτιον ὀρθόδοξον, περιέχον ἐν αὐτῷ ἐρωταποκρίσεις λίαν ἐπωφελεῖς». Τοῦτο συνεγράφη πρὸς χρῆσιν τῶν ἁπλῶν χριστιανῶν καὶ τῶν εὑρισκομένων εἰς Οὐγγαρίαν πραγματευτῶν καὶ παρείχετο δωρεὰν εἰς αὐτούς.

Κ. Χ.

Ἁγιονόρος. Μὲ τὸν τύπο αὐτὸν εἶναι γνωστὸς στὴν ἑλληνικὴ λαογραφία ὁ Ἄθως, τὸ Ἅγιον Ὄρος μὲ τὰ μοναστήρια καὶ τὴν ἐκεῖ μοναχικὴ πολιτεία. Στὰ δημοτικὰ τραγούδια, συναντᾶται ἡ λέξις συχνὰ μέσα σὲ στίχους, ποὺ μιλοῦν γιὰ καλογήρους τοῦ Ἄθω:

Τρεῖς καλογέροι Κρητικοί, κι' οἱ τρεῖς ἀπ' τ' Ἁγιονόρος.

Ἐπίσης, ὅταν ἕνας καλόγηρος θέλῃ νὰ ξαναγίνῃ λαϊκός:

Σύρτε σταυροί μ' στοὺς οὐρανούς, ράσα μου στ' Ἅγιον Ὄρος.

Ἀλλὰ ἡ ὡραιότερη καὶ ἐθνικὴ μνεία τοῦ Ἁγίου Ὄρους σὲ δημοτικὸ τραγοῦδι εἶναι ἐκείνη, ποὺ μιλεῖ γιὰ τὸ χτίσιμο τῆς Κωνσταντινουπόλεως:

Ὄντεν τὴν θεμελιώνανε οἱ ἄγγελοι τὴν Πόλι,
ἀπ' τ' Ἅγιον Ὄρος τὸ νερὸ κι' ἀπὸ τὴ Χιὸ τὸ χῶμα
κι' ἀπὸ τὴν Ἀντριανόπολι παίρνουν τὰ κεραμίδια.
(Κρητικὸ)

Δ. Σ. Λ.

Ἁγιόξυλον. Καὶ Τιμιόξυλον. Τεμάχιον ξύλου, θεωρούμενον ὡς προελθὸν ἐκ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ περιεχόμενον εἰς περίαπτον (φυλακτόν). Οἱ ἔχοντες τοιαῦτα φυλακτὰ πιστεύουν, ὅτι προστατεύονται ἀπολύτως ἀπὸ διάφορα δυστυχήματα. Ὑφίσταται ἐπίσης ἡ πεποίθησις, ὅτι τὸ ἁγιόξυλον προκαλεῖ ζύμωσιν εἰς τὸ φύραμα ἄνευ ζύμης.

Ἁγιοπατέρας. Βλ. Παπουλᾶκος.

Ἁγιοπαυλίτης Γρηγόριος. Ἱερομόναχος, ἀκμάσας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1710 - 1785. Συνέγραψεν ὕμνους καὶ ἱ. ἀκολουθίας. Ἐν Βενετίᾳ ἐξέδωκε τύποις τὸ «Ὑμνολόγιόν» του. Εἰς αὐτὸ τὸ σύγγραμμά του περιλαμβάνει τὴν παρακλητικὴν ἀκολουθίαν εἰς τὸν Τίμιον Σταυρόν: «Οἱ εἰκοσιτέσσαρες Οἶκοι εἰς τὴν νοητὴν κλίμακα πρὸς τὸν Τίμιον Σταυρὸν ὑπὸ τοῦ Ἁγιοπαυλίτου Γρηγορίου». Τὰ ἐν χρήσει Ὡρολόγια τῆς Ἐκκλησίας συμπεριλαμβάνουν τὴν παράκλησιν ταύτην.

Ὁ Ἁγιοπαυλίτης ἀπομιμεῖται τὸν Ἀκάθιστον Ὕμνον καὶ προσπαθεῖ μὲ τὰ αὐτὰ μέτρα, ρύμην καὶ μορφὴν νὰ συντάξῃ τοὺς Οἴκους του. Δανείζεται πολλάκις καὶ λέξεις ἀπὸ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαθίστου. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Οἶκοι πλαισιοῦνται διὰ τῶν Ὠδῶν, ἐχρησιμοποίησε τὸν κανόνα τοῦ Καισαρίου (ἢ Κωνσταντίνου) Δαπόντε, τοῦ ἐκ Σκοπέλου, καὶ ἀνέκδοτον ἔργον αὐτοῦ. Οὕτως ὁ Γρηγόριος Ἁγιοπαυλίτης συμπληρώνει τὴν κατανυκτικὴν ἀκολουθίαν του εἰς τὸν Τίμιον Σταυρόν. Ἡ εὐσεβὴς αὐτὴ ἀσματικὴ ἀκολουθία ἐν τῇ πράξει σπανίως ψάλλεται. Εἰς τὴν λαϊκὴν συνείδησιν δὲν εὗρεν ἀπήχησιν τὸ ἔργον τοῦτο. Ἐνίοτε οἱ ἱερεῖς εἰς ἀγρυπνίας καὶ μάλιστα κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (13ην πρὸς τὴν 14ην Σεπτεμβρίου) τὸ ψάλλουν. Δὲν ἐπεβλήθη εἰς τὸν Ὀρθόδοξον κόσμον, ἴσως καὶ διότι λείπει ἀπὸ τὸ ποίημα αὐτὸ πρωτοτυπία, καίτοι εἶναι καρπὸς μαθήσεως καὶ θεοσεβείας.

ΑΛΕΞ. Γ. ΚΑΝΤΩΝΗΣ

Ἁγιοποίησις. Βλ. Ἁγίων, ἀνακήρυξις.

«Ἁγιοπολίτης». Βιβλίον περιλαμβάνον τὰ τῆς θεωρίας καὶ πράξεως τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (δημοσιευθὲν ἐν Des Manuscrits, Notices et extraits de la Bipliothèque du Roi, τ. 16, 1847), ἀγνώστου συγγραφέως (κατά τινας, Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης ἢ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ). Δὲν διεσώθη ὁλόκληρον.

«Ἁγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη». Μηνιαῖον περιοδικόν, ἐκδιδόμενον ἐν Βόλῳ ἀπὸ τοῦ 1936 (ἱδρυτὴς ὁ μοναχὸς Ἀθανάσιος Λαυριώτης, ἐκδότης καὶ διευθυντὴς Σωτήρ. Σ. Σχοινᾶς). Ἡ ὕλη του σύγκειται ἰδίως ἀπὸ ἀνέκδοτα (λειτουργικὰ καὶ ἄλλα) κείμενα ἐκ κωδίκων τοῦ Ἁγ. Ὄρους καὶ ἀπὸ ἄρθρα συγχρόνων (ἰδίως μοναχῶν) ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν καὶ θρησκευτικῶν θεμάτων, μὲ φιλοπαραδοσιακὸν τόνον. Περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ περιοδικοῦ βλ. πανηγυρικὸν τεῦχος ἀρ. 291 - 292 (1960).

Ν. Θ. Μ.

«Ἁγιορειτικὸν Ἡμερολόγιον». Ἐτησία ἔκδοσις ἀπὸ τοῦ ἔτους 1927 τοῦ ἱερομονάχου Σάββα. Τόπος ἐκδόσεως Καρυαὶ Ἁγίου Ὄρους (ἐκτύπωσις Ἀθῆναι). Περιεχόμενα ποικίλα (μοναχολογία, θεολογία, ἱστορία, ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία κ.λ.π.).

Ν. Θ. Μ.

Ἁγιορειτικὸς Τόμος. Βλ. Τόμος, Ἁγιορειτικός.

Ἅγιος. 1. Κλασσικὴ - ἑλληνιστικὴ ἐποχή. Κατ' ἀρχάς, λατρευτικὴ ἔννοια, ἀφορῶσα εἰς πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπεται ὅπως ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τῶν τραγικῶν, μόνον ὁ Θέσπις ὁμιλεῖ περὶ βωμῶν ἁγίων (ἀπόσπ. 4, σ. 833, ἐκδ. Nauck²). Ἀπὸ τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος, ἀπαντᾷ τὸ ἐπίθετον σταθερῶς ἐν τῇ λατρευτικῇ γλώσσῃ τῆς ἰωνικῆς καὶ τῆς ἀττικῆς διαλέκτου. Οὕτως, ὁ Ἡρόδοτος, παρ' ᾧ ἡ λέξις χαρακτηρίζει τὸν ἱερὸν τόπον, ὁμιλεῖ περὶ ἁγίου ἱροῦ (2, 41. 44) καὶ ἁγίου ἄλσους (5, 119). Ὁμοίως χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν ὁ Πλάτων (Κρίτ. 116 C, Νόμ. 884 A 904, E, ἅγιος τόπος), ὁ Ἀριστοφάνης (Νεφ. 304, ἅγιαι τελεταί), ὁ Δημοσθένης (25, 11, ἁγιώταται τελεταί, 25, 35, ἁγιώτατοι βωμοί, 57, 77, ἅγια καὶ σεμνὰ ἱερά), ὁ Ἰσοκράτης (Ἀρεοπαγ. 29, τὰ ἁγιώτατα τῶν ἱερῶν), ὁ Παυσανίας (I X 25, 8, ἱερὸν ἅγιον, X 32,13, ἱερὸν ἁγιώτατον).

Κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν, ἡ λέξις χρησιμοποιεῖται συχνότερον, πρὸς τοῦτο δὲ ἐπέδρασαν αἱ ἀνατολικαὶ περὶ ἁγιότητος ἀντιλήψεις. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην χαρακτηρίζονται ἅγιοι καὶ οἱ θεοί, πρὸ παντὸς αἰγυπτιακοὶ καὶ συριακοί, ὅπως ἡ Ἶσις, ὁ Σέραπις, ὁ Βάαλ. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν τῇ ρωμαϊκῇ λατρείᾳ διὰ τὰς συριακὰς θεότητας, λαμβανούσας τὸ ἐπωνύμιον Sanctus = ἅγιος. Ἐξ ἐπιδράσεως ἐκ τῶν ἀνατολικῶν θεοτήτων ἀπεδόθη, φαίνεται, ἀργότερον, ἡ ὀνομασία ἅγιος καὶ εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς θεούς. Ἐπίσης ἡ λέξις ἀναφέρεται καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, κυρίως διὰ τὰ ἱερὰ τῶν ἀνατολικῶν θεοτήτων, ἰδιαιτέρως δὲ χρησιμοποιεῖται ἐν τῇ μυστηριακῇ λατρείᾳ. Ἐνῷ δὲ χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις δι' ἱεροὺς τόπους, θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ θεούς, οὐδέποτε ἀναφέρεται αὕτη εἰς τοὺς περὶ αὐτὰ ἀσχολου-

μένους, δι' οὓς χρησιμοποιεῖται τὸ ἐπίθετον ἁγνός.

2. Π. Διαθήκη καὶ Ἰουδαϊσμός. Ἐν τῇ κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν φιλοτεχνηθείσῃ μεταφράσει τῆς Π. Διαθήκης, τῇ γνωστῇ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ο', ἀπαντᾷ ἡ λέξις ἅγιος ὡς μετάφρασις τοῦ ἑβραϊκοῦ (ἐπιθέτου) gadosh ἢ (οὐσιαστικοῦ) godesh. Ἅπασαι αἱ ἀποχρώσεις τῆς ἑβραϊκῆς ταύτης λέξεως ἀντιπροσωπεύονται ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Ο' χρησιμοποιήσει τῆς λέξεως ἅγιος, κατὰ τρόπον ἐπιτρέποντα ἡμῖν ὅπως θεωρήσωμεν τὴν ἐν τῇ μεταφράσει ταύτῃ ἀπαντῶσαν ἔννοιαν τοῦ ἁγίου ὡς καθαρῶς ἑβραϊκὴν καὶ ὅπως διὰ ταύτης παρακολουθήσωμεν τὰς σημιτικὰς καὶ γενικώτερον τὰς ἀνατολικὰς περὶ ἁγιότητος ἀντιλήψεις. Πιθανῶς ἡ λέξις gadosh - godesh εἶναι χαναναία, τοὐθ' ὅπερ σημαίνει ὅτι εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἑβραϊκὴν ἐξ ἑτέρου θρησκειακοῦ περιβάλλοντος.

Οὕτως, ἡ λέξις gadosh - godesh ἔχει ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν λατρείαν. Πάντα τὰ ἀνήκοντα τῇ λατρείᾳ, Θεός, ἄνθρωπος, πρᾶγμα, χῶρος ἢ χρόνος, εἶναι ἅγια, ἤτοι κεχωρισμένα ἀπὸ τῆς κοινῆς καὶ βεβήλου χρήσεως. Διὰ τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον τῆς λατρείας χρησιμοποιεῖται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ τό τε ἐπίθετον καὶ τὸ οὐσιαστικόν, ἐπιφυλασσομένης τῆς ἀποκλειστικῆς χρησιμοποιήσεως, διὰ μὲν τὰ πράγματα τοῦ τὴν κατάστασιν τῆς ἁγιότητος σημαίνοντος οὐσιαστικοῦ, διὰ δὲ τὰ πρόσωπα (Θεός, ἄνθρωπος) τοῦ ἐπιθέτου. Οὕτω τὸ οὐσιαστικὸν godesh παρουσιάζεται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὡς ἀπρόσωπος καὶ πραγματικὴ ἔννοια, ἐνῷ τὸ ἐπίθετον gadosh ὡς προσωπική.

Ἐν τῇ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν προφητῶν ἐποχῇ χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ (Ψαλμ. λβ' 21, ρβ' 1, Α' Παρ. ιστ' 10,35). Καθὼς δὲ ὁ Θεὸς εἶναι ἅγιος, ὀφείλουν καὶ οἱ Ἰσραηλῖται νὰ εἶναι ἔθνος ἅγιον (Λευϊτ. ια' 43-44, Δευτ. ι' 6, κστ' 19), λατρεύοντες τὸν Γιαχβὲ ὡς τὸν μόνον Θεὸν (Δευτ. στ' 4).

Ἡ ἁγιότης αὕτη εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τῆς λατρείας, ἧς τὸ κέντρον εἶναι ἡ ὡς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ θεωρουμένη Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου καὶ ἡ ἐν αὐτῇ εὑρισκομένη Κιβωτὸς τῆς Διαθήκης. Ἡ Κιβωτὸς ὀνομάζεται ἅγιον ἢ ἅγια, ὁ δὲ Θεὸς εἶναι «ὁ Κύριος τοῦ ἁγίου τούτου» (Α' Βασ. στ' 20). Ἡ Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου χωρίζεται διὰ τοῦ καταπετάσματος εἰς τὰ Ἅγια καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων (Ἔξ. κστ' 33-34). Κα·ασκευασθεῖσα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς περιπλανήσεως τῶν Ἑβραίων εἰς τὴν ἔρημον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν ἐξ Αἰγύπτου, ἐγκατεστάθη μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Χαναὰν ἐις Σιλώ, μεταφερθεῖσα τελικῶς εἰς Ἱεροσόλυμα εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος, διατηρήσαντα τὴν διαίρεσιν τῆς Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου εἰς Ἅγια καὶ Ἅγια τῶν Ἁγίων.

Παρ' Ἡσαΐᾳ ἀποτελεῖ ἡ ἔννοια τῆς ἁγιότητος τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς θεολογίας αὐτοῦ, ἀποκρυσταλλωθὲν ἐν τῷ περιφήμῳ τρισαγίῳ ὕμνῳ (στ' 3). Κατ' αὐτὸν ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἁπλῶς ἅγιος, ἀλλὰ τρὶς ἅγιος, οἱονεὶ ἅγιος Χ ἅγιος Χ ἅγιος, σημαινομένης διὰ τῆς τριπλῆς ἐπαναλήψεως τῆς ἀπείρου ἁγιότητος τοῦ Θεοῦ.

Ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ φιλολογίᾳ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τονίζεται περισσότερον ἡ λατρευτικὴ πλευρὰ τῆς ἐννοίας τοῦ ἁγίου. Οὕτω διὰ ταύτης χαρακτηρίζονται ἡ Ἱερουσαλὴμ (Ἰὼβ ιγ' 9, Α' Μακκ. β' 7, Β' Μακκ. α' 12, Γ' Μακκ. στ' 5), ὁ ναὸς (Α' Ἔσδρ. α' 53, Β' Μακκ. α' 29, ε' 15, Γ' Μακκ. γ' 16), ἡ Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου ἢ ἡ Κιβωτὸς τῆς Διαθήκης (τὰ ἅγια, Ἰουδ. δ' 12, 13, Α' Μακκ. γ' 43, 51, 58, 59 κ.ἀ.), τὸ θυσιαστήριον (Β' Μακκ. ιδ' 3, Σοφ. Σειρ. ν' 11), τὸ Σάββατον (Τωβ. β' 1, Β' Μακκ. ε' 25), ἡ ἱερωσύνη (Α' Μακκ. β' 54-κατὰ τὸν Ἀλεξανδρινὸν κώδικα), ὁ λαὸς (Α' Μακκ. ι' 39,44, Σοφ. Σολ. ιη' 9), ἡ διαθήκη (Α' Μακκ. α' 15, 63), ἱερὰ ἀντικείμενα, ὡς λυχνία (Σοφ. Σειρ. κστ' 17), ἔλαιον (Σοφ. Σειρ. με' 15), ρομφαία (Β' Μακκ. ιε' 16), βιβλία (Α' Μακκ. ιβ' 9), ἡ στολὴ τοῦ Ἀαρὼν (Σοφ. Σειρ. με' 10). Πέραν τῶν λατρευτικῶν τούτων ἐννοιῶν, ἅγιος εἶναι ὁ οὐρανὸς (Σοφ. Σολ. θ' 10), οἱ ἄγγελοι (Τωβ. ια' 14, ιβ' 15), τὸ πνεῦμα (Σοφ. Σολ. α' 5, Σοφ. Σειρ. μη' 12), τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ (Τωβ. γ' 11, η' 5 κ. ἀ.) καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς (Β' Μακκ. ιδ' 36, Γ' Μακκ. β' 2, Σοφ. Σειρ. κγ' 9, Τωβ. ιβ' 12, 15). Παρὰ Δανιὴλ δὲ ὀνομάζεται ἅγιος ἁγίων ὁ Μεσσίας (θ' 24).

Ἐν γένει, πρέπει νὰ τονισθῇ ἡ ἑνότης τῆς σημασίας τῆς ἐννοίας ἅγιος ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ. Ἐνῷ ἡ λέξις ἀπαντᾷ σχετικῶς σπανίως ἐν τῇ ἑλληνικῇ γραμματείᾳ, οἱ Ο' μεταφράζουν σταθερῶς τὴν ἑβραϊκὴν λέξιν gadosh διὰ τοῦ ἅγιος, οὕτως ὥστε ἡ ἑλληνικὴ λέξις ν' ἀποκτήσῃ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς σημασίαν, οἵαν καὶ ἡ ἀντίστοιχος ἑβραϊκή.

Ἐκ τῶν ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων, ὁ Φίλων χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν, ἐκκινῶν μὲν ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἑρμηνεύων ὅμως ταύτην ἀλληγορικῶς. Δι' αὐτόν, ἡ ἔννοια τοῦ ἁγίου ἐντάσσεται εἰς τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα, κτωμένη ἀλληγορικὸν καὶ διάφορον τοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ περιεχόμενον. Ὁ Ἰώσηπος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Φίλωνα, σπανιώτατα χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν, ἀποφεύγων αὐτὴν ὡς ἀήθη τοῖς Ἕλλησιν. Ἀντ' αὐτῆς προτιμᾷ τὴν λέξιν ἁγνός, ἀντὶ τοῦ ρήματος ἁγιάζω τὸ ἁγνίζω καὶ (ἀμετάβατον) ἁγνεύω.

Ἀπ' ἐναντίας, ἡ ραββινικὴ φιλολογία χρησιμοποιεῖ τὴν ἔννοιαν ἅγιος - gadosh καθ' ὃν τρόπον περίπου καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη. Ἅγιος εἶναι ὁ Θεός, τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἡ Γραφὴ ὡς λόγος τοῦ Θεοῦ, κατ' ἀκολουθίαν τὰ περιέχοντα τὴν Ἁγίαν Γραφὴν χειρόγραφα, ὡς καὶ ἡ ἀντιγραφὴ τῶν χειρογράφων τούτων. Συχνάκις ὀνομάζονται καὶ ἄνθρωποι ἅγιοι. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ τηροῦντες τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ καὶ εὐσεβῶς ζῶντες, οἱ ἀποφεύγοντες τὴν ἁμαρτίαν, οἱ μελετῶντες τὸν νόμον, ὁ Ἀβραάμ, ὁ Ἰσαάκ, οἱ προπάτορες.

3. Κ. Διαθήκη. Ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἡ ἔννοια τῆς ἁγιότητος βασίζεται ἐξ ὁλοκλήρου ἐπὶ τῆς Π. Διαθήκης. Οὕτως ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἅγιος εἶναι ὁ Θεός. Ἡ σχετικὴ ὅρασις τοῦ Ἡσαΐου μετὰ τοῦ τρισαγίου ὕμνου ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ Ἰωάννου, καθ' ἣν ὁ Θεὸς ἀνυμνεῖται ὑπὸ τῶν οὐρανίων δυνάμεων ὡς τρὶς ἅγιος (δ' 8). Περαιτέρω, κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν, ὁ Θεὸς εἶναι «ὁ ἅγιος καὶ ἀληθινὸς» (στ' 10). Κατὰ τὴν Α' Πέτρου, ὁ Θεὸς εἶναι «ὁ καλέσας ὑμᾶς ἅγιος» (α' 15). Ὁ Ἰησοῦς ἐπικαλεῖται τὸν Θεὸν διὰ τῆς προσφωνήσεως «πάτερ ἅγιε» (Ἰω. ιζ' 11).

Ἅγιος ἐπίσης εἶναι ὁ Χριστός. Ἡ ἁγιότης αὐτοῦ στηρίζεται ἐπὶ τῆς θαυμαστῆς αὐτοῦ γεννήσεως, ἥτις ἐγένετο διὰ τῆς ἐπελεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τὴν παρθένον Μαριὰμ καὶ τῆς ἐπισκιάσεως ταύτης ὑπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ Ὑψίστου. Οὕτω τὸ γεννηθὲν τέκνον ἦτο υἱὸς Θεοῦ καί, συνεπῶς, «ἅγιον» (Λουκ. α' 35). Ὁ Ἰησοῦς εἶναι «ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ» (Μάρκ. α' 24, Λουκ. δ' 34, Ἰω. στ' 69), ὁ «ἅγιος παῖς» τοῦ Θεοῦ (Πράξ. δ' 27, 30 καὶ «παῖς Θεοῦ»), ὁ «ἅγιος καὶ δίκαιος» (Πράξ. δ 14), ὁ τοὺς πιστοὺς χρίσας (διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος), ἅγιος (Α' Ἰω. β' 20), ὁ «ἅγιος καὶ ἀληθινὸς» (Ἀποκ. γ' 7). Ἡ τελευταία αὕτη φράσις τῆς Ἀποκαλύψεως ἀποδίδεται ἀλλαχοῦ ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ εἰς τὸν Θεόν. Τέλος ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ διὰ τῆς θυσίας ἑαυτοῦ τοὺς «ἀδελφοὺς» ἁγιάζων (Ἑβρ. β' 11), ὁ δὲ ἁγιάζων ἑτέρους εἶναι αὐτὸς ἅγιος.

Ὁμοίως ἅγιον εἶναι ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ τὸ Πνεῦμα. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, σπανιώτατα μὲν ὑπὸ τὴν μορφὴν «Ἅγιον Πνεῦμα» (Ψαλμ. ν' 13, Ἡσ. ξγ' 10,11), συχνάκις ὅμως ὡς Πνεῦμα ἁπλῶς, ἐννοεῖται τοῦ Θεοῦ. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἐμφανίζεται πάντοτε ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἄγγελος εἶπεν εἰς τὴν Μαρίαν, ὅτι τέξεται υἱὸν διὰ τῆς ἐπελεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἧς ἕνεκα τὸ γεννώμενον θὰ εἶναι ἅγιον (Λουκ. α' 35. Πρβλ. Ματθ. α' 18,20). Κατὰ τὴν βάπτισιν τοῦ Ἰησοῦ καταβαίνει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ (Ματθ. γ' 16 καὶ παράλλ.). Ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸν ὕδατι βαπτίζοντα Ἰωάννην, ὁ Ἰησοῦς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰωάννου (Ματθ. γ' 11 καὶ παράλλ.) καὶ αὐτοῦ προσωπικῶς (Πράξ. α' 5, ια' 15), θὰ ἐβάπτιζε τοὺς μαθητὰς «Πνεύματι Ἁγίῳ», ὅπερ ἐγένετο κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς (Πράξ. β' 1 κ. ἑξ. καὶ ἰδίως 4, 17, 18, 33, 38. Πρβλ. α' 8) κυρίως, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν μεταξὺ Ἀναστάσεως καὶ Πεντηκοστῆς χρόνον, καθ' ὃν ὁ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐμφανισθεὶς Ἰησοῦς δίδει αὐτοῖς Πνεῦμα Ἅγιον (Ἰω. κ. 22) καὶ ἐντέλλεται αὐτοῖς ὅπως βαπτίζουν «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Ματθ. κη' 19). Μετὰ τῆς Πεντηκοστῆς ἄρχεται νέα ἐποχή, ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Κατ' αὐτήν, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δρᾷ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς δὲ ἔλαβον τοῦτο οἱ μαθηταί, λαμβάνουν αὐτὸ καὶ οἱ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν προσερχόμενοι (Πράξ. δ' 31, ε' 9, η' 15-20, 39, θ' 17, ι' 19, 44-47, ια' 12, 15, 24, ιγ' 9, ιε' 8, 28, ιθ' 6, κ' 23 κ.π.ἀ.). Πέραν τούτων, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα πλειστάκις

ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν εὐαγγελιστῶν καὶ κυρίως τοῦ Λουκᾶ, ἔν τε τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ καὶ ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων, καθὼς καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν συγγραφέων τῆς Κ. Διαθήκης καὶ ἰδίως τοῦ Παύλου.

Περαιτέρω ἁγία ὀνομάζονται ἡ Ἐκκλησία (Ἐφ. ε΄ 26) καὶ τὰ ταύτην ἀποτελοῦντα μέλη (Ρωμ. α΄ 7, ιβ΄ 13, ιε΄ 25, 26, Α΄ Κορ. α΄ 2, ιδ΄ 33, ιστ΄ 1, 15, Β΄ Κορ. α΄ 1, η΄ 4, ιγ΄ 12, Ἐφεσ. α΄ 1, 15, γ΄ 8, Φιλ. α΄ 1, δ΄ 21, Κολ. α΄ 2, Α΄ Τιμ. ε΄ 10 κ.ἄ.) ἀπαρτίζοντα «βασίλειον, ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον» (Α΄ Πετρ. β΄ 9 κ. ἑξ., Ἔξ. ιθ΄ 6). Ὅπως ὁ Θεὸς εἶναι ἅγιος, οὕτως ὀφείλουν καὶ οἱ χριστιανοὶ νὰ εἶναι «ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ, καθὼς γέγραπται (Λευϊτ. ιθ΄ 2)· ἅγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι» (Α΄ Πέτρ. α΄ 15-16). Ἡ δὲ ζωὴ αὐτῶν ὀφείλει νὰ εἶναι «θυσία ζῶσα, ἁγία, εὐάρεστος τῷ Θεῷ» (Ρωμ. ιβ΄ 1, ιε΄ 16).

Καὶ τὰ μέλη τῆς θριαμβευούσης Ἐκκλησίας, οἱ ἐκδημήσαντες εὐσεβεῖς, εἶναι ἐπίσης ἅγιοι (Ματθ. κζ΄ 52, Ἀποκ. ε΄ 8, η΄ 3, 4, ια΄ 18, ιδ΄ 12, ιστ΄ 6, ιζ΄ 6, ιη΄ 24). Ὁμοίως ἅγιοι εἶναι οἱ ἄγγελοι (Μάρκ. η΄ 38, Λουκ. θ΄ 26, Ἀποκ. ιδ΄ 10).

Ἡ λατρευτικὴ πλευρὰ τῆς ἐννοίας τοῦ ἁγίου, ἡ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ τοιαύτην κεντρικὴν θέσιν καταλαμβάνουσα, ἐμφανίζεται καὶ ἐν τῇ Καινῇ. Οὕτως, ὁ ναὸς τῶν Ἱεροσολύμων εἶναι «τόπος ἅγιος» (Ματθ. κδ΄ 15, Πράξ. στ΄ 13)· καὶ μεταφορικῶς νοούμενος ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι ἅγιος (Α΄ Κορ. γ΄ 17, Ἐφ. β΄ 21). Ὡς ἅγιος, ὁ ναὸς ἁγιάζει τὸν ἐν αὐτῷ χρυσὸν (Ματθ. κγ΄ 17), καθὼς τὸ ἅγιον δῶρον (Ματθ. ζ΄ 6) ἁγιάζεται ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, ἐφ᾽ οὗ κεῖται (Ματθ. κγ΄ 19). Ἡ ἐν ᾗ ὁ ναὸς πόλις Ἱερουσαλὴμ εἶναι «ἡ ἁγία πόλις» (Ματθ. δ΄ 5, κζ΄ 53, Ἀποκ. ια΄ 2), «ὁ τόπος ἐφ᾽ ᾧ ἕστηκεν» ὁ Μωϋσῆς ἐν τῷ Σινᾷ εἶναι «γῆ ἁγία» (Πράξ. ζ΄ 33 κατὰ Ἔξ. γ΄ 5), τὸ δὲ Θαβὼρ «ἅγιον ὄρος» (Α΄ Πέτρ. α΄ 18). Ἁγία εἶναι ἡ Γραφὴ (Ρωμ. α΄ 2), ἡ Διαθήκη (Λουκ. α΄ 72), ὁ νόμος καὶ ἡ ἐντολὴ (Ρωμ. ζ΄ 12).

4) Μ ε τ α γ ε ν ε σ τ έ ρ α ἐ π ο χ ή. Ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὅτι τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ὀνομάζονται ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἅγιοι. Ἡ λέξις αὕτη, καταστᾶσα τεχνικὸς ὅρος πρὸς δήλωσιν τῶν πρώτων χριστιανῶν καὶ ἰδίως τῶν μελῶν τῆς ἱεροσολυμητικῆς κοινότητος, ἀντικατεστάθη ἤδη κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ διὰ τοῦ «χριστιανοὶ» (Πράξ. ια΄ 26). Ὁ τεχνικὸς ὅρος «ἅγιος» ἐπεφυλάχθη διὰ τοὺς μάρτυρας κατ᾽ ἀρχάς, οὓς παλαιόθεν οἱ πιστοὶ ἰδιαζόντως ἐτίμων, ἵνα δοθῇ ἀργότερον, καὶ δὴ μετὰ τὴν νίκην τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ εἰς ἕτερα πρόσωπα, ἅγιον βίον διαγαγόντα καὶ ἐν ἀσκήσει καὶ ὁσιότητι βίου διαλάμψαντα. Ἀνώτερον πάντων ἐτιμήθη ἡ Θεοτόκος, διὰ τοῦ προσωνυμίου «Παναγία».

Δι᾽ ἕκαστον ἅγιον καθωρίσθη ἰδία ἡμέρα μνήμης, συνήθως ἡ ἡμέρα τοῦ μαρτυρίου ἢ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καλουμένη «ἡμέρα γενέθλιος» (Μαρτ. Πολυκ. 18). Τὴν ἡμέραν ταύτην ἑώρταζον οἱ χριστιανοὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ Β΄ αἰῶνος διὰ συνάξεως (πανηγύρεως) εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου, εἰς ὃν ἱδρύετο συνήθως ναός, τιμώμενος ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ ἁγίου, ἢ εἰς ἑτέρους ναούς, οἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ ἐτιμήθησαν ἐπ᾽ ὀνόματι ἁγίου ἢ γεγονότος τινός. Κεντρικὸν σημεῖον τῆς συνάξεως ἀπετέλουν ἡ τέλεσις τῆς θείας λειτουργίας καὶ ἡ ἐκφώνησις πανηγυρικοῦ λόγου. Ὡραιότατα δείγματα τοιούτων πανηγυρικῶν λόγων, ἐκφωνηθέντων ὑπὸ τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἔχουν περισωθῇ μέχρις ἡμῶν. Πλὴν τῶν ἑορτῶν καὶ τῆς ἱδρύσεως ναῶν ἐπ᾽ ὀνόματι ἁγίων ἐνωρίτατα, ἤρχισαν καὶ ἡ δι᾽ εἰκόνων παράστασις καὶ διὰ τούτων τιμὴ αὐτῶν, ἡ τιμὴ τῶν λειψάνων αὐτῶν καὶ ἡ ἐπίκλησις πρὸς αὐτούς. Ἡ τοιαύτη πρὸς τοὺς ἁγίους ἀποδιδομένη τιμή, ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἀπορρέουσα ἐκ τῆς κοινωνίας τῆς στρατευομένης μετὰ τῆς θριαμβευούσης Ἐκκλησίας, διαστέλλεται τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ὀφειλομένης προσκυνήσεως (Μαρτ. Πολυκάρπου 17, 13, Ἐπιφαν., Κατὰ Αἱρέσ. 78, 21, Μ. Βασιλ., Ἐπιστ. 197, 2, 205, Παυλῖν. Ἐπιστ., 23, 3 κ. ἄ.). Ἡ φύσις τῆς τιμῆς ταύτης διετυπώθη καὶ ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Ζ΄ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον κατόπιν τῶν τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς Η΄ καὶ Θ΄ αἰῶνας συνταραξασῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων καὶ τῆς κατ᾽ αὐτοὺς ἀντιδράσεως κατὰ τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων τῶν ἁγίων. Κατὰ τὰ ὑπὸ τῆς Συνόδου ταύτης δογματισθέντα, τῷ Θεῷ μόνῳ προσήκει λατρεία, τοῖς ἁγίοις δὲ καὶ τοῖς λειψάνοις καὶ τοῖς εἰκόσιν αὐτῶν τιμητικὴ προσκύνησις. Ἡ τιμὴ αὕτη πρὸς τοὺς ἁγίους ἀποτελεῖ, τοῦτο μὲν ὀφειλὴν πρὸς αὐτούς, τοῦτο δὲ παρότρυνσιν τῶν πιστῶν πρὸς μίμησιν αὐτῶν.

Ἐν τῇ Δύσει ἡ τιμὴ τῶν ἁγίων, τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων αὐτῶν παρεξέκλινε κατὰ τὸν μεσαίωνα εἰς πλείστας ὑπερβολάς. Ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν, κατήργησε τὴν τιμὴν ταύτην ἡ Διαμαρτύρησις (ἴδ. καὶ Ἁγίων ἀνακήρυξις).

5) Σ ύ γ χ ρ ο ν ο ς ἐ π ο χ ή. Καὶ ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐποχῇ, ἡ λέξις δὲν ἀπώλεσε τὴν παλαιὰν σημασίαν αὐτῆς, τὴν ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἀποκρυσταλλωθεῖσαν καὶ ἔκτοτε διατηρηθεῖσαν. Πᾶσαι αἱ σημεριναὶ ἀποχρώσεις τῆς ἐννοίας ταύτης δὲν εἶναι νέαι, ἀλλὰ παρεδόθησαν ἡμῖν ὑπὸ τῆς παλαιοτέρας ἐποχῆς, ἔχουσαι τὰς ῥίζας αὐτῶν εἰς αὐτὴν τὴν Ἁγίαν Γραφήν.

Οὕτω, μέχρι σήμερον, ἀνυμνεῖ ὁ χριστιανὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ τρισαγίου ὕμνου ἐν διαφόροις παραλλαγαῖς καὶ τιμᾷ τὴν Ἁγίαν Τριάδα, τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ἁγίαν ὀνομάζει τὴν Ἐκκλησίαν, τὰ μέλη τῆς ὁποίας ὀφείλουν νὰ ζοῦν ἁγίαν ζωήν. Εἰς τὸν ἅγιον ἄγγελον φύλακα εὔχεται, τὴν Ἁγίαν Γραφὴν ἀναγινώσκει, τὴν Παναγίαν καὶ τοὺς ἁγίους σέβεται.

Ὡς ἐν τῇ Π. καὶ τῇ Κ. Διαθήκῃ, τόποι καὶ ἀντικείμενα τῆς λατρείας εἶναι ἅγια: τὸ ἅγιον βῆμα, ἡ ἁγία πύλη, τὸ ἅγιον ὄρος, οἱ ἅγιοι τόποι, ὁ ἅγιος δίσκος, τὸ ἅγιον ποτήριον, τὰ ἅγια λείψανα, ἡ ἁγία τράπεζα. Τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον ἀναγινώσκεται ἐν τῇ λατρείᾳ, τὰ ἅγια λιτανεύει ὁ ἱερεὺς κατὰ τὴν μεγάλην εἴσοδον. Περαιτέρω καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὀνομάζεται ἁγία ἡ «πίστις τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν».

Τέλος, ἅγιος μετὰ ἐπακολουθούσης δηλώσεως περιοχῆς τινος καλεῖται ὁ ἐπίσκοπος τῆς περιοχῆς ταύτης, παναγιώτατος δὲ ὁ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης καὶ ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (ὁ τελευταῖος μόνον ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Μητροπόλεως αὐτοῦ).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. O. P r o c k s c h - K. G. K u h n, ἅγιος - ἁγιάζω - ἁγιασμὸς - ἁγιότης - ἁγιωσύνη, ἐν G. Kittel, Theol. Wörterb. zum N. Test. I, σ. 87 κ. ἑξ. W. W. G r a f B a u d i s s i n, Studien zur semitischen Religionsgeschichte II (1876). A. F r i d r i c h s e n, Hagios - Qadofs (1916). E. W i l l i g e r, Hagios, ἐν Religionsgeschichtl. Versuche und Vorarbeiten 19 (1922). H. D e l e h a y e, Sanctus (1933). R. A. H a s t i n g, Die Heiligkeit im Urchristentum (1930). V. B u n z e l, Der Begriff der Heiligkeit im N. T. (1914). E. I s s e l, Der Begriff der Heiligkeit im N. T. (1887). J. H ä n e l, Die Religion der Heiligkeit (1931). N. Κ ε φ α λ ᾶ, Μελέτη περὶ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ (1904). R. O t t o, Das Heilige 23 - 25 (1936). G. M e n s c h i n g, Das Heilige im Leben (1925).

ΓΕΩΡΓ. Α. ΓΑΛΙΤΗΣ

(Λαογραφία). Ἡ γενικὴ λέξις «ἅγιος» χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν λαὸ σὰν ἐπίθετο («αὐτὸς εἶναι ἅγιος ἄνθρωπος», «ἅγια νά ᾽ναι τὰ κόκκαλά του!», «ἅγια τὰ χέρια σου», «ἅγια μέρα», «ἅγια χώματα», «ἅγιος τόπος»), ἀλλὰ καὶ σὰν οὐσιαστικό, ὅταν παραλείπεται τὸ ὄνομα τοῦ τοπικοῦ ἁγίου. «Πᾶμε στὸν Ἅγιο» (=στὸν ἅγιο Γεράσιμο ἢ Σπυρίδωνα κ.λ.π.), «ὁ Ἅγιος νὰ σὲ φωτίσῃ!» (Καὶ κατάρα: «Ὁ Ἅγιος νὰ σοῦ βγάλῃ τὰ μάτια! ...νὰ σὲ βουρλίσῃ!». Ἀπὸ τὴν οὐσιαστικοποίησι αὐτὴ τῆς λέξεως ἔχουν προέλθει καὶ διάφορα τοπωνύμια «Ἅγιος» καὶ «στὸν Ἅγιο».

Τὴ γενικὴ λέξι ἅγιος χρησιμοποιεῖ ὁ λαὸς στὴ λαογραφικὴ φιλολογία του, στὶς παροιμίες καὶ στὰ δημοτικὰ τραγούδια:

Στοῦ χάρου τὶς λαβωματιές, βοτάνια δὲ φελοῦνε·
οὔτε γιατροὶ γιατρεύουνε, οὔτ᾽ ἅγιοι βοηθοῦνε.
(δίστιχο)

καί:

Βάλλω τὸν οὐρανὸ κριτὴ καὶ τοὺς ἁγίους μαρτύρους
(ἀπὸ τὸ τραγοῦδι τοῦ Νεκροῦ Ἀδελφοῦ)

Ἐπίσης μὲ τὴν ἐπιθετικὴ ἔννοια τοῦ «ἅγιος»:

Τώρα ν᾽ ἁγία Σαρακοστή, τώρα ν᾽ ἅγιες ἡμέρες.

Δ. Σ. Λ.

«Ἅγιος Ἀθανάσιος». Σύγχρονον Ἱεροδιδασκαλεῖον τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, εἰς Ἡλιούπολιν τῆς Αἰγύπτου (περ. Ἐκκλησία, 1936, σ. 151).

Ν. Θ. Μ.

«Ἅγιος Διονύσιος». Θρησκευτικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ἐν Ζακύνθῳ, προνοίᾳ τοῦ Μητροπολίτου Χρυσοστόμου Δημητρίου (1934 - 1958). Ἐξετυποῦτο εἰς τὸ τυπογραφεῖον Βρυώνη, τετρασέλιδον μικροῦ σχήματος, μὲ συνεργάτας τοὺς Μητροπολίτην, Δ. Στραβόλεμον, Χρυ-

σόστ. Δεληγιαννόπουλον κ.λ.π, Κυριώτερον περιεχόμενόν του «Ἡ προσωπικότης τοῦ Ἁγ. Διονυσίου» ὑπὸ Μητροπολίτου Χρυσοστόμου Δημητρίου. Ἐξεδίδετο κατὰ μῆνα καὶ πανηγυρικὸν εἰς τὰς παραμονὰς τῶν Μ. Ἑορτῶν.

Σ. Ν. Α.

«Ἅγιος Κωνσταντῖνος ὁ Ὑδραῖος». Περιοδικὸν ἐκδοθὲν τὸ 1949 ὑπὸ τοῦ ἐν Ρόδῳ ὁμωνύμου θρησκευτικοῦ συλλόγου.

Ν. Θ. Μ.

«Ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν...». Σύντομον δοξολογικὸν ἀντίφωνον, ἴδιον χαρακτηριστικὸν τῆς ἀναστασίμου ἀκολουθίας τῆς Κυριακῆς, εἰλημμένον ἐκ τοῦ θεοκρατικοῦ ἐνενηκοστοῦ ὀγδόου ψαλμοῦ, θέμα τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τοῦτο ἐπισφραγίζεται διὰ τῆς ἐπῳδοῦ τοῦ ψαλμοῦ, ὡς ἀκριβῶς φέρεται αὕτη ἐν τῷ στίχῳ 5 αὐτοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ὁ προφητάναξ ποιητὴς προτρέπεται ἀμέσως μὲν τοὺς Ἰουδαίους, ὅπως, κατανοοῦντες τὸ ὕψος Κυρίου τοῦ Θεοῦ, δοξολογῶσιν Αὐτὸν ἀνταξίως τοῦ ὕψους τούτου καὶ προσκυνῶσιν εὐλαβῶς τὸ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν Αὐτοῦ, ἤτοι τὸν ἐν τῇ Σιὼν ναὸν Αὐτοῦ (πρβλ. Α΄ Παραλ. κη΄ 2, Θρῆν. β΄ 1), προφητικῶς δὲ πάντας τοὺς λαούς, ὅπως, ἀναγνωρίζοντες Κύριον τὸν Θεὸν ἐν τῷ ἀναστάντι Χριστῷ, δοξολογῶσιν ἀνταξίως Αὐτὸν καὶ προσκυνῶσι τῷ Σταυρῷ Αὐτοῦ, ὡς ἠννόησαν «τὸ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν Αὐτοῦ» ὁ μέγας Ἀθανάσιος (Ἑρμηνεία τῶν ψαλμῶν, Patavii MDCCLXXVII, σ. 174) καὶ ὁ σύλλογος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑμνογράφων (βλ. λ.χ. εἰς Μηναῖον Σεπτεμβρίου τῇ ιδ΄, β΄ στιχηρὸν προσόμοιον ἑσπερίων μικροῦ ἑσπερινοῦ, γ΄ μεγάλου ἑσπερινοῦ, α΄ καὶ γ΄ ἰδιόμελον λιτῆς, εἰσοδικὸν κ.λ.π.). Διὰ τοῦ δοξολογικοῦ αὐτοῦ ἀντιφώνου, μετὰ τοῦ ὁποίου ἄρχονται οἱ ὕμνοι τοῦ τρίτου καὶ τελευταίου τμήματος τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ὄρθρου, ἐν αἷς τοῦτο ψάλλεται, προϋμνιάζονται τὰ ἕνδεκα ἀναστάσιμα ἐξαποστειλάρια, τὸ ἐξαποστειλάριον τοῦ Πάσχα «Σαρκὶ ὑπνώσας ὡς θνητὸς» καὶ τὰ ἐξαποστειλάρια τῶν, ἀναστάσιμον ἐχουσῶν χαρακτῆρα, ἀκολουθιῶν τοῦ Σαββάτου πρὸ τῶν Βαΐων καὶ τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ.

(Ἡ ἐν τῷ Τυπικῷ τοῦ Γ. Βιολάκη ὑπάρχουσα εἰς τὴν Τυπικὴν Διάταξιν τοῦ Πεντηκοσταρίου ὑποσ. 10, ὅτι «οὐκ ἀπεικότως παρελείπετο τὸ "Ἅγιος Κύριος" τῇ Κυριακῇ τοῦ Θωμᾶ ἢ Ἀντίπασχα, εἶναι ἐσφαλμένη, καθόσον τὸ, ἐν τῇ ὑποσημειώσει ταύτῃ νοούμενον, Τυπικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα, στοιχοῦν τῇ διατάξει τοῦ κεφ. λς΄ τοῦ συντάγματος τῶν ἀπορουμένων αὐτοῦ, τῇ καθοριζούσῃ, ὅτι «ἀπὸ ταύτης τῆς ἡμέρας [τοῦ ἁγίου, δηλαδή, καὶ δικαίου Λαζάρου] ἕως τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ, μετὰ τὴν θ΄ ᾠδὴν τὸ "Ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς ἦχον α΄» ψάλλεται, σημειοῖ εἰς τὴν διάταξιν περὶ τῆς μνήμης τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, εἰ τύχῃ τῇ Κυριακῇ τοῦ Θωμᾶ «τὸ "Ἅγιος Κύριος ἡ Θεὸς ἡμῶν εἰς ἦχον α΄» [Σύνταγμα ἀπορουμένων κεφ. μζ΄]). Ὡς ἴδιον ὅμως χαρακτηριστικὸν τῆς ἀκολουθίας τῆς Κυριακῆς καταλιμπάνεται τῇ κυριωνύμῳ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Πάσχα καὶ ἐν αἷς Κυριακαῖς συμπίπτουσι μεγάλαι δεσποτικαὶ ἑορταὶ (Χριστοῦ Γέννησις, Φῶτα, Μεταμόρφωσις, Πεντηκοστή, Ὕψωσις Τιμ. Σταυροῦ), κατὰ τὰς ὁποίας καταλιμπάνονται, μετὰ τῆς λοιπῆς ἀναστασίμου ἀκολουθίας, καὶ τὰ ἀναστάσιμα ἐξαποστειλάρια. Τὸ «Ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν» ψάλλεται, εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκφώνησιν «Ὅτι Σὲ αἰνοῦσι πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν...», (ἡ ἐκφώνησις αὕτη εἶναι ἡ κατακλεὶς καὶ τὸ ἐπισφράγισμα τῆς ια΄ εὐχῆς τοῦ ὄρθρου, ἐπιγραφομένης εἰς κώδικάς τινας ὡς «εὐχὴ τῶν αἴνων» ἢ «εὐχὴ εἰς τοὺς αἴνους» [Π. Ν. Τρεμπέλα, Μικρὸν Εὐχολόγιον, τόμ. β΄, Ἀθῆναι 1955, σ. 217]) ἐξ ὑπαμοιβῆς ὑπὸ τῶν χορῶν (ἀρχομένου τοῦ α΄) εἰς ἦχον β΄. Καὶ κατὰ μὲ τὰ ἀρχαῖα τυπικά, τὰ Λειτουργικὰ βιβλία καὶ τὰ παλαιὰ μουσικὰ ἀναστασιματάρια ψάλλεται τρίς, ἐπισυναπτομένου ὑπὸ τοῦ α΄ χοροῦ εἰς τὸ γ΄ καὶ τοῦ στίχου «Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν,..», τοῦ ἀκροτελευτίου αὐτοῦ «ὅτι ἅγιός ἐστιν» ψαλλομένου ὑπὸ τοῦ β΄ χοροῦ, κατὰ δὲ τὸ Τυπικὸν τοῦ Γ. Βιολάκη—ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ κατὰ νεωτέρας ἐκδόσεις ἐνίων Λειτουργικῶν βιβλίων, ὡς αἱ φυλλάδες τῆς Θείας Λειτουργίας ὑπὸ Γ. Καρυοφύλλη καὶ τὸ Ἱερατικὸν ἐκδόσεως τῆς Ἀποστ. Διακονίας—δίς, ὁσάκις ἂν ἕπηται αὐτῷ ἐξαποστειλάριον (Γ. Βιολάκη, Τυπικόν, Προθεωρία ὑποσ. 11), ἤτοι ἅπαξ ὑφ' ἑκατέρου τῶν χορῶν καὶ εἶτα ὑπὸ μὲν τοῦ α΄ χοροῦ ὁ στίχ. «Ὑψοῦτε Κύριον...», ὑπὸ δὲ τοῦ β΄ τὸ ἀκροτελεύτιον αὐτοῦ «ὅτι ἅγιός ἐστιν». Κατὰ τὸ αὐτὸ Τυπικόν, τῷ Σαββάτῳ τοῦ Λαζάρου, ἔχοντι ἐξαποστειλάρια, ψάλλεται ἐπίσης δίς, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ἄνευ τοῦ στίχου (Τυπ. Διάταξις Τριῳδίου § 61), ποτὲ δὲ μετὰ τούτου (Μάρτ. κε΄ § 56. Πρβλ. Τυπικὸν Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου ὑπὸ Ν. Δ. Φορμάνου, Ἀθῆναι 1842, σ. 91 καὶ ἔκδοσις ζ΄ ὑπὸ Κ. Ἀντωνιάδου. Ἀθῆναι 1874 σ. 143), τῇ δὲ Κυριακῇ τῶν Βαΐων καὶ τῷ Μεγάλῳ Σαββάτῳ τρὶς μὲν ὁσάκις κεῖται τοῦτο ἀντὶ ἐξαποστειλαρίου (Προθεωρία, ὑποσ. 11, Τυπικὴ Διάταξις τοῦ Τριῳδίου §§ 64 καὶ 85), δὶς δὲ ἐὰν ἕπηται αὐτῷ ἐξαποστειλάριον (Μάρτ. κε΄ § 59), ἄνευ πάντως, εἰς ἁπάσας τὰς περιπτώσεις ταύτας, τοῦ στίχου «Ὑψοῦτε Κύριον...».

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Τυπικὸν Μονῆς ἁγ. Σάββα, Ἐνετίῃσι αχπε΄, κεφ. λς΄, λζ΄ καὶ με΄ καὶ Σύνταγμα ἀπορουμένων αὐτοῦ κεφ. λς΄, λζ΄ καὶ μζ΄. Τυπικὸν Γ. Βιολάκη, Κωνσταντινούπολις 1888. Ὀκτάηχος Δαμασκηνοῦ, Πεντηκοστάριον, Μουσικὰ Ἀναστασιματάρια Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, Βουκουρέστιον 1820, σ. 237. Ζ. Α. Ζαφειροπούλου, Ἀθῆναι 1853. σ. 478. Ἀνδρ. Β. Τσικνοπούλου, Ἀθῆναι 1895, σ. 47. Γ. Ρήγα, Ζητήματα Τυπικοῦ, Ἀθῆναι 1954, σ. 38 κ. ἑξ. Ἀπ. Μακράκη, Ἑρμηνεία τῶν ψαλμῶν τοῦ Δαυΐδ, β΄, Ἀθῆναι 1880, σ. 355 Κ. Ν. Καλλινίκου, Εἰσαγωγὴ εἰς τὸν Ἱερὸν Ψαλτῆρα. Ἀλεξάνδρεια 1928, σ. 102. Τοῦ αὐτοῦ, Ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἱ. Ψαλτῆρα, Ἀλεξάνδρεια 1929, σ. 158. Π. Ν. Τρεμπέλα, Τὸ Ψαλτήριον μετὰ συντόμου ἑρμηνείας, Ἀθῆναι 1955, σ. 414.

ΓΕΩΡΓ. Γ. ΜΠΕΚΑΤΩΡΟΣ

«Ἅγιος ὁ Θεός...». 1) Ὕμνος, τρισάγιος ὀνομαζόμενος, ὅστις ψάλλεται πρὸ τῆς ἐμμελοῦς ἀναγνώσεως τοῦ Ἱεροῦ Ἀποστόλου καθ' ἑκάστην τέλεσιν τῆς Θείας Λειτουργίας (ἐξαιρέσει τῶν Προηγιασμένων καὶ τῶν Δεσποτικῶν ἑορτῶν). Ψάλλεται εἰς ἦχον δεύτερον, ἡ δὲ ἀρχὴ τῆς μελῳδίας ἔχει ὡς ἑξῆς: Ἦχος Δι

Α γι ι ι ο ο ο ος ο ο ο Θε

ο ο ο ος ....

2) Αἶνος οὐρανίων Δυνάμεων, τὸν ὁποῖον ψάλλουν, κατὰ μίμησιν, οἱ ἐπὶ γῆς ἄνθρωποι «Ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν κ.λ.π.». Ψάλλεται πρὸ τοῦ ἐξαποστειλαρίου εἰς τὸν Ὄρθρον ἑκάστης Κυριακῆς. Τὸ τοῦ Β΄ ἤχου ἔχει οὕτως:

Α γι ος Κυ ρι ος ο ο Θε ο ος η

μων κ.λ.π.

3) Ἐπινίκιος Ἀγγελικὸς Ὕμνος, ὅστις ψάλλεται εἰς μὲν τὴν Λειτουργίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς μέλος ἁπλοῦν καὶ σύντομον Εἱρμολογικόν, εἰς δὲ τὴν Λειτουργίαν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου εἰς μέλος ἀργὸν καὶ εἰς δεύτερον ἦχον:

Α γι ος Α γι ος Α γι ι ο ο

ο ο ο ο ο ο ο ο ος κ.λ.π.

Κύριος Σαββαὼθ πλήρης ὁ οὐρανός... κ.λ.π.

ΣΠΥΡ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ

«Ἅγιος ὁ Θεός...» (Τάξις Λατρείας). Βλ. Τρισάγιον καὶ Τρισάγιος Ὕμνος.

«Ἅγιος Παῦλος ὁ Ξηροποταμίτης». Μηνιαῖον περιοδικὸν τῆς ἱ. μονῆς τοῦ Ἁγ. Παύλου τοῦ Ἁγ. Ὄρους, ἐκδιδόμενον ὑπ' αὐτῆς ἀπὸ τοῦ 1950 συνεχῶς, μὲ ὕλην ἀσκητικήν, λειτουργικὴν καὶ ἱστορικὴν σχετικὴν μὲ τὸ Ἅγ. Ὄρος καὶ ἰδίως μὲ τὴν ἐκδίδουσαν μονήν.

Ν. Θ. Μ.

«Ἅγιος Πέτρος Ἐπίσκοπος Ἄργους». Περιοδικὸν ἐκδοθὲν κατὰ τὰ ἔτη 1933 - 1935 εἰς Ναύπλιον ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἀργολίδος Ἱεροθέου.

Ν. Θ. Μ.

Ἅγιος Τάφος. Βλ. Τόποι, Ἅγιοι.

Ἅγιος τοῦ Ἰσραήλ. Οὕτως ἀποκαλεῖται συχνάκις ὁ Θεὸς ὑπὸ τῶν προφητῶν, ἰδίως ὑπὸ τοῦ Ἠσαΐου, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Ψαλμοῖς (πρβλ. Ἠσ. λ΄ 12, 15, λα΄ 1, Ψαλμ. θ΄ 22, πη΄ 19). Ὁ παράλληλος ἴσως ὅρος «ὁ ἅγιος

τοῦ Θεοῦ» ἀποδίδεται εἰς τὸν Χριστὸν ἐν Μάρκ. α΄ 24 καὶ Λουκ. δ΄ 34.

Ἁγιοσίδηρον. Βλ. Σήμαντρον.

Ἁγιοσοφῖται. Ὠνομάζοντο οὕτως οἱ κληρικοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ὑπηρέτουν ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Οὗτοι διεκρίνοντο εἰς πρεσβυτέρους, διακόνους, ὑποδιακόνους, ἀναγνώστας, ὀστιαρίους ἢ πυλωροὺς καὶ ψάλτας.

Τούτων τῶν τελευταίων προΐστατο ὁ πρωτοψάλτης καὶ οἱ δύο δομέστικοι τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου χοροῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Κ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Κ. Ψάχου, Ἡ παρασημαντικὴ τῆς Βυζ. Μουσικῆς.

Σ. ΣΑΒΒΑΣ

Ἁγιοταφικὴ Ἑταιρία. Σύλλογος ἱδρυθεὶς τὸ 1925 μὲ πρωτοβουλίαν τοῦ πολιτευτοῦ Νικολάου Λεβίδου καὶ ἄλλων πολιτικῶν, στρατιωτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν καὶ λογίων ἀνδρῶν, διὰ τὴν ἐνίσχυσιν, ὑλικὴν καὶ ἠθικήν, τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καὶ τῆς ἀδελφότητος τοῦ Παναγίου Τάφου ἔναντι τῶν ξένων διεκδικήσεων. Ἡ ἑταιρία συνεστήθη κατόπιν τῆς ἐπιδεικνυομένης ἀνέκαθεν ἀδιαφορίας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους πρὸς τὴν πλευρὰν αὐτήν, ἐχούσης ὡς συνέπειαν καὶ τὴν ἀδράνειαν τοῦ ἔθνους, παραμένοντος ἀδιαφωτίστου σχετικῶς.

Ἐξεδόθησαν πρὸς τοῦτο διάφορα ἔντυπα πρὸς κατατόπισιν τοῦ λαοῦ καὶ καθιερώθη ἐτήσιος πανελλήνιος ἔρανος, διενεργούμενος ἔκτοτε τακτικῶς, τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἐκκλησίας. Δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι χάρις εἰς τὴν ζωηρὰν δρᾶσιν τῆς Ἑταιρίας ἤρχισε κατὰ τὸν τελευταῖον καιρὸν νὰ ὡριμάζῃ καὶ παρὰ τῇ πολιτείᾳ ἡ συνείδησις, ὅτι ἡ Ἑλλάς, ὄχι μόνον ὡς ἔθνος, ἀλλὰ καὶ ὡς κράτος, ἔχει καθῆκον νὰ περιβάλλῃ μὲ ἔμπρακτον στοργὴν τὴν Σιωνίτιδα Ἐκκλησίαν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ν. Γ. Λεβίδου, Λόγος ἐκφωνηθεὶς τῇ 29ῃ Μαρτίου 1927 ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ ὑπὲρ τοῦ Παναγίου Τάφου.

«Ἁγιοταφικὸν Ἡμερολόγιον». Ἐξεδίδετο εἰς Ἱεροσόλυμα κατὰ τὰ ἔτη 1912 καὶ 1913.

Ν. Θ. Μ.

Ἁγιοταφικὸν ζήτημα. Τὸ ὀρθόδοξον ἑλληνικὸν πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων ἐδοκιμάσθη κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἐπανειλημμένως λόγῳ τῆς προσπαθείας, τὴν ὁποίαν συστηματικῶς κατέβαλλον αἱ διάφοροι χριστιανικαὶ χῶραι πρὸς οἰκειοποίησιν τῶν ἱερῶν προσκυνημάτων. Τοιουτοτρόπως, ἐδημιουργήθη τὸ λεγόμενον ἁγιοταφικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἔχει τὰς ῥίζας του ἤδη εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Σταυροφοριῶν. Αἱ πολιτικαὶ δολοπλοκίαι, αἱ πραξικοπηματικαὶ ἐνέργειαι καὶ τὸ ἄφθονον χρῆμα ὑπῆρξαν τὰ συνήθη μέσα, διὰ τῶν ὁποίων, ἰδίως ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ΄ αἰῶνος, ρωμαιοκαθολικοί, κόπται, διαμαρτυρόμενοι καὶ ὀρθόδοξοι τοῦ σλαβικοῦ χώρου ἐπεδίωξαν νὰ στερήσουν τὸ πατριαρχεῖον τοῦ προνομίου τῆς διαφυλάξεως καὶ διοικήσεως τῶν Ἁγίων Τόπων. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς τῆς Παλαιστίνης ὑπὸ τῶν Τούρκων, λόγῳ τῆς παχυλῆς ἀντιλήψεως τούτων ἐπὶ τοῦ θέματος, αἱ ἐπιδιώξεις αὗται ἐπετύγχανον ἐπὶ μέρους καὶ πρὸς καιρόν, ἀλλὰ τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον, μὲ τὴν ἔμμεσον ἐπιρροήν του εἰς τὴν Πύλην, κατώρθωνε νὰ συντρέχῃ ἀποτελεσματικῶς. Οὕτως, ὅταν οἱ Λατῖνοι ἀνέλαβον τὴν διοίκησιν τῆς Βηθλεέμ, ὁ πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις ἐπέτυχε τὴν ἀκύρωσιν τῆς ἐκχωρήσεως ταύτης. Κατὰ τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἀνεγνώρισαν σιωπηρῶς τὰ δικαιώματα τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, παρ' ὅλον ὅτι πλαγίως δὲν ἔπαυσαν αἱ ἀπόπειραι καταπατήσεώς των. Ὅταν τὸ 1869 ἐπερατώθη ἡ ἀναστήλωσις τοῦ καέντος ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, γενομένη δι' οἰκουμενικοῦ ἐράνου, ὁ Γάλλος πρόξενος εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ παρέδωκε τὰς κλεῖδας εἰς τὸν Τοῦρκον ἔπαρχον, ὁ ὁποῖος ἀκολούθως τὰς ἐνεχείρισεν εἰς τὸν πατριάρχην καὶ ἡγούμενον τῆς Ἁγιοταφιτικῆς Ἀδελφότητος Κύριλλον. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀγγλικῆς κυριαρχίας, παρὰ τὴν γενικὴν συνείδησιν ὡς πρὸς τὸ ἀναφαίρετον τῶν δικαιωμάτων τοῦ πατριαρχείου, τὸ ἁγιοταφικὸν ζήτημα παρέμεινεν ἀνοικτόν. Ἐπικίνδυνος κατὰ βάσιν διὰ τὴν ἐξέλιξίν του εἰς τὰς ἡμέρας μας ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸ 1947 ληφθεῖσα ἀπόφασις ὑπὸ τῆς γενικῆς συνελεύσεως τοῦ Ο.Η.Ε. περὶ διαμοιρασμοῦ τῆς Παλαιστίνης εἰς τοὺς Ἑβραίους καὶ τοὺς Ἄραβας καὶ διεθνοποιήσεως τῆς Ἱερουσαλήμ. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀποφάσεως ἐκείνης ὡς πρὸς τὴν τύχην τῶν Ἁγίων Τόπων ἦτο νὰ διατηρηθῇ τὸ διαμορφωθὲν status quo, ἀλλὰ ἦτο πολὺ πιθανὸν νὰ σημειωθοῦν ἐξελίξεις εἰς βάρος τοῦ πατριαρχείου. Ἡ Ἰορδανία, ὅμως, δὲν ἐδέχθη τὴν διεθνοποίησιν τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ὡς προστάτις τῶν Ἁγίων Τόπων κατωχύρωσε τελευταίως διὰ νόμου τὰ δικαιώματα ταῦτα.

Ἁγιοταφιτικὴ Ἀδελφότης. Ἡ Ἱερὰ Ἁγιοταφιτικὴ Ἀδελφότης, ἡ καὶ Ἱερὸν Κοινὸν τοῦ Παναγίου Τάφου προσωνυμουμένη, ἔχει τὴν σύστασιν αὐτῆς ἀπὸ πολλῶν αἰώνων, συγκεκρότηται δὲ μοναχικῶς καὶ διέπεται βασικῶς ὑπὸ τῶν περὶ τῆς Μοναχικῆς πολιτείας ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν καὶ κανόνων.

Τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν Ἁγιοταφιτικὴν Ἀδελφότητα μέλη εἶναι ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης, Μητροπολῖται, Ἀρχιεπίσκοποι, Ἀρχιμανδρῖται, Πρωτοσύγκελλοι, Ἱερομόναχοι, Διάκονοι καὶ Μοναχοί.

Ἡ Ἁγιοταφιτικὴ Ἀδελφότης, ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου τελοῦσα, ἔργον ἱερὸν καὶ ἀποστολὴν ἔχει τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γῇ, τὴν φρούρησιν καὶ συντήρησιν τῶν Παναγίων Προσκυνημάτων καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς διακονίαν, τὴν πνευματικὴν διοίκησιν τῶν ἐν τῷ Πατριαρχικῷ κλίματι ὀρθοδόξων χριστιανῶν καὶ τὴν περίθαλψιν τῶν εἰς προσκύνησιν τῶν θεοβαδίστων τόπων προσερχομένων εὐσεβῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν.

Ὁ θυρεὸς τῆς ΑΓΙΟΤΑΦΙΤΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ

Ἡ εἰσδοχή τινος εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἀδελφότητος καὶ ἡ ἔνταξις αὐτοῦ εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς ἀπόκεινται τῷ Πατριάρχῃ ἐν Συνόδῳ.

Ὡρισμένη καὶ σταθερὰ διαμονὴ τῆς ἀδελφότητος εἶναι τὸ ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει Ἱερουσαλὴμ Κεντρικὸν Μοναστήριον τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, μέλη δὲ ταύτης ὑπηρετοῦν καὶ εἰς ἑτέρας Μονὰς καὶ διακονίας ἔν τε τῷ ἐσωτερικῷ καὶ τῷ ἐξωτερικῷ, ὑπαγομένας κανονικῶς τῷ κλίματι τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων.

Ἡ Ἁγιοταφιτικὴ Ἀδελφότης, ἡ καὶ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων γενικώτερον καλουμένη, ἔχει σύστημα διοικήσεως ὅλως διάφορον τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν καὶ κυβερνᾶται ὑπὸ Μοναχικῆς ἀδελφότητος, ἡ αἰτία δὲ τοῦ τοιούτου μοναδικοῦ τρόπου ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως εἶναι τὰ Πανάγια Προσκυνήματα.

Ἱστορικῶς, ἡ σύστασις τῆς ἀδελφότητος ἀνάγεται εἰς τὸν Δ΄ αἰῶνα. Ἀπὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν Παναγίων Προσκυνημάτων εὑρίσκομεν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γῇ πληθὺν μοναχικῶς ζώντων κληρικῶν, ἀπαρτιζόντων Μοναχικὸν τάγμα, τὸ καλούμενον τάγμα τῶν Σπουδαίων τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Τοῦτο κύριον ἔργον εἶχε τὴν διακονίαν καὶ προσευχὴν ἐν τῷ Παναγίῳ καὶ Ζωοδόχῳ Τάφῳ.

Μετὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων εἰς Πατριαρχεῖον ὑπὸ τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451) διὰ τὴν ὕπαρξιν τῶν Παναγίων Προσκυνημάτων, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Μοναχικοῦ τούτου τάγματος ὠνομάσθη Πατριάρχης, εἶναι δ' εἷς τῶν τεσσάρων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἀλλ' ἡ Μοναχικὴ αὕτη ἀδελφότης, ἡ ἐκ μόνων τῶν Παναγίων Προσκυνημάτων καὶ διὰ μόνα ταῦτα ὀργανωθεῖσα, ἐπεξέτεινεν ἀξιοχρέως τὴν μέριμναν αὐτῆς καὶ ἐπὶ τὸν ὀρθόδοξον λαὸν τοῦ κλίματος τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἀναλαβοῦσα τὴν πνευματικὴν διακυβέρνησιν αὐτοῦ.

Οὕτω χειροτονεῖ καὶ διορίζει τὸν ἐνοριακὸν κλῆρον, μισθοδοτεῖ τοῦτον, συντηρεῖ διὰ τὸν λαὸν ναοὺς καὶ καθοδηγεῖ αὐτὸν διὰ τῶν ἑκασταχοῦ ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς

τοποθετουμένων Μητροπολιτῶν καὶ ἡγουμένων, δαπανᾷ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ καὶ ἀσκεῖ ἅπαντα τὰ καθήκοντα ποιμαινούσης Ἐκκλησίας.

Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι, καίτοι ἡ ὀργάνωσις τοῦ

Ὁ ναὸς τοῦ Παναγίου Τάφου.

ἁγιοταφισμοῦ ειναι μοναχική, ἐν τούτοις ἀποτελεῖ καὶ τὸν ποιμαίνοντα κλῆρον, πλήρους δ' ἀπολαῦον τὸ σύστημα τοῦτο προστασίας καὶ ἀναγνωρίσεως ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν κατὰ καιροὺς κατακτητῶν, ἐπεκυρώθη ὑπ' αὐτῶν δι' ἐπισήμων ἐγγράφων καὶ φιρμανίων. Οὕτως, ὁ πρὸς τὸν Πατριάρχην Σωφρόνιον (638) δοθεὶς ὑπὸ τοῦ Χαλίφου Ὀμὰρ Ἴμπν Χαττὰπ ἀχτιναμὲς ποιεῖται λόγον περὶ Μοναχῶν καὶ ἐντέλλεται, ὅπως οὗτοι καὶ τὰ μοναστήρια αὐτῶν τελοῦν ἐν ἀσφαλείᾳ.

Τὸν ἀχτιναμὲν τοῦτον ἐπεκύρωσαν διὰ νεωτέρων ἀποφάσεων οἱ διάδοχοι τοῦ προμνημονευθέντος Χαλίφου, οἱ Σουλτάνοι τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ὡς καὶ τὸ κατέχον σήμερον τὴν ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλὴμ κράτος τῆς Ἰορδανίας.

Κατὰ τὴν μακραίωνα αὐτῆς ἱστορίαν, ἡ ἀδελφότης διῆλθε κρισίμους περιστάσεις καὶ ἀντεμετώπισε τόσον τὴν μανίαν τῶν ἀλλοθρήσκων, οἵτινες ἐν τῷ θρησκευτικῷ αὐτῶν φανατισμῷ ἠφάνιζον τὰ Πανάγια Προσκυνήματα (Πέρσαι 614, Χάκεμ 1009), ὅσον καὶ τὸ μῖσος τῶν ἀλλοδόξων Λατίνων καὶ Ἀρμενίων, οἵτινες, διαθέτοντες πάντοτε ἀπεριόριστα ὑλικὰ καὶ πολιτικὰ μέσα, ἥρπασσον ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῆς τὰ Πανάγια Προσκυνήματα, καὶ διὰ τῆς συκοφαντίας ὡδήγουν Πατριάρχας καὶ ἀδελφοὺς εἰς κρίσιν, φυλακάς, ἐξορίας καὶ ἐνίοτε εἰς αὐτὸν τὸν θάνατον.

Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἑκάστοτε ἐχθρῶν αὐτῆς ἡ ἀδελφότης ἐπεστράτευε τὴν διπλωματικότητα τῶν μελῶν της, διέθετεν ἅπαντα τὰ ὑλικὰ αὐτῆς μέσα καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν τοῦ εὐλογημένου γένους ἡμῶν, δι' ὃ καὶ πάντοτε τοὺς ἀφανισθέντας ναοὺς λαμπροτέρους ἀνήγειρε καὶ διὰ τὴν συντήρησιν τῶν Παναγίων Προσκυνημάτων οὐδέποτε ἔπαυσε μεριμνῶσα.

Σήμερον, ὡς εἴπομεν, ἡ Ἁγιοταφιτικὴ Ἀδελφότης διοικεῖται βάσει εἰδικοῦ νόμου ἐκδοθέντος ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἰορδανίας (ἀριθ. 27 καὶ ἀπὸ 1/6/58).

Ὁ νόμος οὗτος ἐθεσπίσθη κατόπιν ἀόκνων προσπαθειῶν τοῦ Προκαθημένου τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας, τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου κ. κ. Βενεδίκτου, δι' αὐτοῦ δὲ ἀναγνωρίζονται τῷ ἡγουμένῳ καὶ Πατριάρχῃ τὰ ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων παραχωρηθέντα αὐτῷ προνόμια καὶ καθορίζεται ἡ νομικὴ καὶ ἠθικὴ ὑπόστασις τῆς ἀδελφότητος. Οὕτως, ὡς νομικὴ ἐπικύρωσις προγενεστέρας πράξεως καθωρίσθη δι' αὐτοῦ ὅτι Ἁγιοταφιτικὴ Ἀδελφότης, ἑλληνικὸν ὀρθόδοξον Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων, Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων, Ἱερὸν Κοινὸν τοῦ Παναγίου Τάφου, Ἱερὸν Κοινὸν ἀποτελοῦν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ νομικὸν πρόσωπον, πᾶσα δὲ κινητὴ καὶ ἀκίνητος περιουσία ἀναγεγραμμένη ὑφ' οἱονδήτινα ἐκ τῶν ἀνωτέρω τίτλων εἶναι περιουσία τῆς Ἁγιοταφιτικῆς Ἀδελφότητος.

Ἡ Ἁγιοταφιτικὴ Ἀδελφότης διοικεῖται ὑπὸ δεκαοκταμελοῦς διαρκοῦς Συνόδου, ἀποτελουμένης ἐξ Ἀρχιερέων καὶ ἀρχιμανδριτῶν, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πατριάρχου. Οἱ Συνοδικοὶ διορίζονται ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου.

Ἡ πνευματικὴ δικαιοδοσία τῆς ἀδελφότητος ἐκτείνεται εἰς τὴν Ἰορδανίαν, τὸ Ἰσραήλ, τὴν Γάζαν καὶ τὴν Σαουδικὴν Ἀραβίαν, ἡ δ' ἀριθμητικὴ δύναμις αὐτῆς ἀνέρχεται εἰς 120 ἀδελφούς, ἅπαντας Ἕλληνας τὸ γένος.

Ἐκτὸς τοῦ Κεντρικοῦ Μοναστηρίου τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, κέκτηται καὶ πλείστας ἄλλας Μονὰς ἐν Ἰορδανίᾳ καὶ Ἰσραὴλ καὶ ἔχει Μετόχια ἐν Ἑλλάδι, Κύπρῳ καὶ Κωνσταντινουπόλει.

Ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς ἀδελφότητος σήμερον εἶναι λίαν περιωρισμένη, αἱ δὲ ὑποχρεώσεις αὐτῆς μεγάλαι καὶ ποικίλαι, ἕνεκα δὲ τούτου καταφεύγει ἐνίοτε πρὸς τὸ εὐσεβὲς γένος τῶν Ἑλλήνων, ἵνα τῇ συνδρομῇ αὐτῶν ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῆς καὶ διαφυλάξῃ τὴν ἐμπεπιστευμένην αὐτῇ ἐθνικὴν καὶ ἱερὰν παρακαταθήκην.

Διὰ τὴν ἐπάνδρωσιν αὐτῆς, ἐκτὸς τῶν ἄλλων σχολῶν, ἃς διαθέτει εἰς τὴν Ἰορδανίαν καὶ τὸ Ἰσραήλ, συντηρεῖ καὶ πλήρη ἱερατικὴν σχολὴν ἐν Ἱεροσολύμοις.

ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΜΑΜΑΛΑΔΗΣ

Ἁγίου Ἀγαπητοῦ, Ἐπισκοπή. Αὕτη συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς μητροπόλεως Πισηνοῦντος τῆς Β' Ἐπαρχίας Γαλατίας, τετάρτη ἐκ τῶν 7 εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, μὴ περιλαμβανομένη εἰς τὰς παλαιοτέρας ἀναγραφὰς τῆς αὐτῆς Ἐπαρχίας.

Τ. ΑΘ. ΓΡ.

Ἁγίου Ὄρους, Σύνοδος. Βλ. Κολλυβάδες.

Ἁγίου Τάφου, Ἐξαρχία. Βλ. Ἐξαρχία Παναγίου Τάφου.

Ἁγιούπολις. Εἰς τὴν Ἀνατολικὴν ρωμαϊκὴν Διοίκησιν καὶ ὑπὸ τὴν Ἐπαρχίαν Ἐφρατησίας καὶ Ἁγιουπόλεως ἀναφέρεται ἡ Ἁγιούπολις, ἢ ἄλλως Κύρος καλουμένη, ὡς δευτέρα μεταξὺ τῶν 14 ἐπισκοπῶν τῆς Ἐπαρχίας, ἧς πρώτη ἡ Ἱεράπολις. Ὑπὸ Νείλου τοῦ Δοξαπατρῆ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα, αἱ ἐπαρχίαι Ἐφρατησίας καὶ Ἁγιουπόλεως καταλέγονται μετὰ τῶν τοῦ πατριαρχείου Ἀντιοχείας.

Τ. ΑΘ. ΓΡ.

Ἁγιστεία (Ο'). (Δ' Μακ. ζ' 9). Ἱερὰ τελετή, ἱερὸς νόμος, συνήθεια.

Ι. Γ.

Ἁγίων, ἀνακήρυξις. Ὁ ὑπὸ τῆς Κ. Διαθήκης εἰς πάντας τοὺς χριστιανοὺς ἀπονεμόμενος χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἁγίου, κατὰ τὸν Β' αἰῶνα εἶχεν ἀρχίσει ἤδη νὰ ἀπονέμεται μόνον εἰς ὡρισμένα πρόσωπα, ἐξαιρετικὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θέσιν καταλαβόντα. Οἱ πρῶτοι, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπενεμήθη ἡ προσωνυμία τοῦ Ἁγίου, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῶν κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ, ἦσαν οἱ Μάρτυρες καὶ ἐν συνεχείᾳ οἱ Ὁμολογηταί. Βραδύτερον, ἐπεξετάθη ἡ ἔννοια τοῦ Ἁγίου καὶ εἰς ἄλλα πρόσωπα.

Ἡ ἀναγνώρισις αὕτη ἦτο αὐθόρμητος καὶ εἰς οὐδεμίαν ὑπέκειτο τυπικὴν μορφήν. Οὐδεμία δηλαδὴ ἀπῃτεῖτο πρᾶξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ἀλλ' αὐθορμήτως, κλῆρος καὶ λαός, ἀπεδείκνυον τὴν τιμὴν αὐτῶν πρὸς τὸν ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας ἀναγνωριζόμενον Ἅγιον. Εἰς περιπτώσεις μάλιστα, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ κλῆρος ἔσπευδεν εἰς τὴν ἀνακήρυξιν Ἁγίου τινός, ἄνευ τῆς συνεπιμαρτυρίας τῆς καθόλου συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἠδύνατο ἡ ἀνακήρυξις νὰ ἀπομείνῃ πρᾶξις κενὴ περιεχομένου.

Κατ' ἀρχάς, ἡ τιμὴ αὕτη τῶν Ἁγίων εἶχε στενώτερον ἢ εὐρύτερον τοπικὸν χαρακτῆρα, ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως, τὴν ὁποίαν ἐλάμβανεν ἡ περὶ τοῦ ἐνδόξου θανάτου Μάρτυρός τινος ἀνακοίνωσις τῆς κατὰ τόπους Ἐκκλησίας (Μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Πολυκάρπου κ.λ.π.). Βραδύτερον, ἀναλόγως τῆς ἐπεκτάσεως τῆς περὶ τῆς ἁγιότητος φήμης τοῦ τιμωμένου, διηρύνετο καὶ ἡ ἐν τῇ συνειδήσει τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς ἁγιότητος συγκεκριμένου τινὸς προσώπου ἀντίληψις αὐτῆς.

Ἐν τούτοις, διὰ τὸν Ἅγιον Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν, τὸν Ἅγιον Γεράσιμον τὸν νέον, ἀσκητὴν Κεφαλληνίας, τὸν Ἅγιον Διονύσιον τὸν ἐν Ζακύνθῳ, τὴν Ἁγίαν Φιλοθέην τὴν Ἀθηναίαν κ. ἄ. ὑπάρχουν Πράξεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, διὰ τῶν ὁποίων ἀνεγνωρίζοντο οὗτοι ὑπ' αὐτῆς ὡς Ἅγιοι. Ἀλλ' ἡ πρᾶξις αὕτη δὲν ἀποτελεῖ τὸν κανόνα.

Αἱ συνθῆκαι (ὄχι δὲ οἱ ὅροι), ὑπὸ τὰς ὁποίας καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀναγνώρισις τινὸς ὡς Ἁγίου, ἐκ τῶν ὑστέρων θεωρούμεναι, δύνανται νὰ συνοψισθοῦν εἰς τὰ ἑξῆς: α') ὅτι ὁ ἀναγνωριζόμενος ὡς Ἅγιος πρέπει νὰ εἶναι μέλος τῆς Ἐκκλησίας, β') νὰ ἔχῃ εἴτε μαρτυρήσει ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, εἴτε ὁ βίος αὐτοῦ νὰ ὑπῆρξε κατὰ πάντα ἅγιος, εἴτε αἱ ὑπηρεσίαι αὐτοῦ πρὸς

τὴν Ἐκκλησίαν νὰ ἦσαν ἐντελῶς ἐξαίρετοι, γ΄) ἡ ἐν ζωῇ ἢ μετὰ τὸν θάνατόν του διενέργεια τῇ πρεσβείᾳ αὐτοῦ θαυμάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι πανθομολογούμενα.

Ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκδηλοῦται ἡ τιμὴ πρὸς ἀνεγνωρισμένον τινὰ Ἅγιον εἶναι α΄) διὰ τῆς πίστεως ἐπὶ τὴν δύναμιν τῶν πρεσβειῶν του, β΄) διὰ τῆς προσκυνήσεως τῶν τυχὸν σωζομένων ἱερῶν αὐτοῦ λειψάνων ἢ καὶ ἀντικειμένων, ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτόν, γ΄) διὰ τῆς κατασκευῆς καὶ προσκυνήσεως ἱερῶν αὐτοῦ εἰκόνων, δ΄) διὰ τῆς ἀνεγέρσεως ναῶν καὶ εὐκτηρίων οἴκων ἐπ' ὀνόματί του καὶ ε΄) διὰ τῆς τελέσεως τῆς ἐτησίας μνήμης του. Τέλος, διὰ τῆς ἐνσωματώσεως τῆς ᾀσματικῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἁγίου εἰς τὰ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀνεγνωρισμένα λειτουργικὰ βιβλία, συμπληροῦται ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκδηλοῦται ἡ πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας ἀπονεμομένη τιμή.

Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος ἠκολούθησεν ἴδιον τρόπον ἀναγνωρίσεως τῶν Ἁγίων, ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τῆς εἰδικῆς διαδικασίας, ἥτις διεμορφώθη ἀργότερον καὶ τηρεῖται μέχρι τῆς σήμερον. Ἡ διαδικασία αὕτη ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἐν δικαστηρίοις τηρουμένην.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Κ. Ρ ά λ λ η, Περὶ ἀνακηρύξεως Ἁγίων. Χ ρ υ σ. Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ, Περὶ τῆς ἀνακηρύξεως Ἁγίων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ (1934). Ἀ μ. Ἀ λ ι β ι ζ ά τ ο υ, Ἡ ἀνακήρυξις τῶν Ἁγίων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, (1948). Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ, μητροπολίτου Σερρῶν, Περὶ ἀναγνωρίσεως τῶν Ἁγίων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ἐν περιοδ. Θεολογία, ΚΖ΄ (1956), σ. 609-615. Περὶ τῆς ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ διαδικασίας, ἐκτὸς τῶν ἄρθρων εἰς τὰ Λεξικά, βλ. E. W. K e m p, Canonization and Authority in the Western Church, (1948), καὶ E. E i c h m a n n— M ö r s d o r f, Lehrbuch des Kirchenrechts, (III), (1954), σ. 252-267.

ΙΕΡΩΝ. Ι. ΚΟΤΣΩΝΗΣ

Ἁγίων Ἀποστόλων, Νηστεία. Βλ. Ἀποστόλων Ἁγίων Νηστεία.

Ἁγίων, Βίοι (Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία). Γιὰ τοὺς ταλαντούχους τῆς ἑλληνικῆς πεζογραφίας, ποὺ θὰ εἶχαν ὡς «κόκκον σινάπεως» πίστιν εἰς τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγον τοῦ Θεοῦ, μὲ ἀνάλογον βίωμα, ὑπάρχει ἕνα —σχεδὸν ἀνεκμετάλλευτο— χρυσοφόρο μεταλλεῖο. Τὸ μεταλλεῖο ποὺ λέγεται «Βίοι Ἁγίων». Ὁ,τιδήποτε καὶ νὰ γίνεται μὲ τὴν πρόοδον τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ δὲν θὰ παύσῃ οὔτε στιγμὴν νὰ ἕλκεται καὶ νὰ δονῆται ἀπὸ τὸ μήνυμα τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης καὶ ἀπὸ τὴν σταυρικὴν αὐτοθυσίαν μὲ τὸ μεγάλο γεγονὸς τῆς Ἀναστάσεως.

Μέσα στὸ χρυσοφόρο αὐτὸ μεταλλεῖο, κυριαρχεῖ ὁ τομεὺς ποὺ περικλείει τὸ ἐνθουσιαστικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον διεπότιζε τὶς ψυχὲς τῶν μελῶν τῶν πρώτων Ἐκκλησιῶν καὶ τὶς ὁδηγοῦσε μὲ ὑπεραχμαῖο τὸ φρόνημα στὴν αὐταπάρνησι, στὴν περιφρόνησι τῶν θελγήτρων τοῦ κόσμου τούτου καὶ γενικὰ τῆς προσκαίρου ζωῆς. Ὁ πλοῦτος τῆς πλοκῆς, τὸ δραματικὸ μεγαλεῖο, οἱ ἀναρίθμητες λεπτομέρειες, ὁ λυρισμός, ἡ μεταφυσικὴ ἐνατένισις καὶ ἡ λυτρωτικὴ καρτερία, ποὺ συναντοῦμε στοὺς βίους τῶν ἀφανῶν αὐτῶν ἡρώων, τῶν εὐγενικῶν τέκνων τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως δικαίως τοὺς ἀπεκάλεσαν, σὲ πολλὲς περιπτώσεις ὑπερακοντίζουν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη καὶ τὴν ἴδια τὴν ἀρχαία τραγωδία. Μέχρι σήμερα, οἱ κριτικοὶ τῆς λογοτεχνίας μας δὲν παύουν οὔτε στιγμὴ νὰ τονίζουν, ὅτι ἡ τέχνη προβάλλει μὲ διαφόρους τόνους καὶ χρωματισμοὺς τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου στὴ γῆ, συνάμα μὲ τὴν ποίησι τῶν αἰσθημάτων καὶ μὲ κύριο βάθος τὴν ψυχικὴ λύτρωσι.

Δυστυχῶς, γιὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους λόγους, ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι καὶ ὁ μόχθος τῆς ἱστορικῆς μελέτης τῶν σωζομένων κειμένων καὶ ἡ μετάπλασίς των σὲ ζωντανὴ καὶ ρέουσαν πραγματικότητα, ἐλάχιστοι λογοτέχναι ἀφοσιώθηκαν σ' αὐτὸν τὸν τομέα, ἔνοιωσαν καὶ μεταλαμπάδευσαν στοὺς ἀναγνῶστες των τὸ ἄρωμα τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τὴν ἁπλότητα τῆς ἀρετῆς, ποὺ περικλείονται στὰ πρότυπα τῶν συναξαρίων.

Ἂν ἐξαιρέσουμε μερικοὺς ἐπιβλητικοὺς πνευματικοὺς ἐργάτες τοῦ ἐγγὺς παρελθόντος καὶ ἄλλους ποὺ ζοῦν καὶ ἐργάζονται στὶς ἡμέρες μας, οἱ ὁποῖοι ἔσκυψαν μὲ εὐλάβεια στὰ συναξάρια καὶ ἔγραψαν ἄρθρα, μελέτες, ἀφηγήματα καὶ περιστατικά, ὅπως λ.χ. οἱ δύο Ἀλέξανδροι καὶ ἰδίως ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, ὁ ὑπέροχος μὲ τὸ ἁπλὸ - λαϊκὸ ὕφος Φώτης Κόντογλου καὶ μερικοὶ ἄλλοι, δὲν σταματοῦμε παρὰ στὸν Κύπριο λογοτέχνη Μελῆ Νικολαΐδη καὶ κατ' οἰκονομίαν καὶ στὸ Ρουμᾶνο Ἀκαδημαϊκὸ Μιχαὴλ Σαντοβεάνου.

Ὁ Μελῆς Νικολαΐδης ἀσχολήθηκε τὰ τελευταῖα χρόνια ἀποκλειστικὰ μὲ βίους χριστιανῶν ἡρώων καὶ ἁγίων καὶ τοὺς ἀπέδωσε λογοτεχνικά:

1) Στέφανος ὁ πρωτομάρτυς (περιοδ. Νέα Ἑστία, Χριστούγεννα, 1942).
2) Δημήτριος καὶ Νέστωρ (περιοδ. Ἀκτῖνες, 1956).
3) Ὁ Ἱερὸς Πολύκαρπος (περιοδ. Ἀκτῖνες, 1957).
4) Κυπριανὸς ὁ Μάγος (ἔκδ. Κ. Κακουλίδη, 1958).

Ὁ Ρουμᾶνος δὲ ἀκαδημαϊκὸς Μιχ. Σαντοβεάνου ἔγραψε μὲ γλαφυρὸ ὕφος καὶ παραστατικότητα ποὺ ἀκτινοβολεῖ τὸ φῶς τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τὸ ἐκτενὲς διήγημα: «Ὁ Ἅγιος Λογγῖνος» (περιοδ. Κιβωτός, 1952).

Ἀπὸ καθαρὴ τώρα ἱστορικὴ πλευρὰ παρουσίασε μία ἀξιόλογη ἐργασία καὶ ὁ δοκιμιογράφος - λογοτέχνης Φάνης Μιχαλόπουλος, σχετικὰ μὲ τὴ μεγάλη μορφὴ τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ. Ὁ συγγραφεὺς ὅμως σχεδὸν παρατρέχει τὴν πλευρὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς πίστεως, ποὺ, ὡς γνωστόν, ἀποκτῶνται μὲ ἀδιάκοπο ἐσωτερικὸν ἀγῶνα καὶ ἄσκησι, καὶ ἐπεξεργάζεται καὶ τονίζει τὸ μέγα ἐθνεγερτικὸ κατόρθωμα «πάνω στοὺς ξέψυχους ραγιάδες», τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ ἰσαποστόλου.

Ἀρκετὰ καλὴ ἐργασία, χωρὶς ὅμως λογοτεχνικὲς ἀξιώσεις, εἶναι καὶ ἡ ἐργασία τοῦ ἀρχιμανδρίτου Σπυρίδωνος Μπιλάλη γιὰ τὸν Ἰγνάτιο τὸν Θεοφόρο: «Ὁ πρωταθλητὴς τοῦ Κολοσσαίου» (ἔκδ. Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ἡ Ζωή», 1960).

ΣΩΤΟΣ ΧΟΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ἁγίων, τιμή. Ἡ Ἐκκλησία, κατὰ πληροφορίαν τῆς ἰδίας πείρας (ἱστορικαὶ μαρτυρίαι) καὶ τοῦ Πνεύματος, τὸ ὁποῖον «ὁδηγεῖ εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν» (Ἰω. ιστ΄ 13) τὸ πλήρωμά της, τιμᾷ προσκυνητικῶς μετὰ τῶν ἀγγέλων καὶ ὡρισμένα ἐκ τῶν μελῶν της ἐκείνων, τὰ ὁποῖα μετετάχθησαν ἐκ τῶν στρατευομένων τάξεών της εἰς τὰς θριαμβευούσας, βιώσαντα κατὰ τὸ θεῖον θέλημα εἰς ὕψιστον βαθμὸν ἢ φθάσαντα εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον διὰ τοῦ μαρτυρίου.

Ἡ τοιαύτη τιμὴ ἔχει διττὸν σκοπόν. Ἀφ' ἑνός, εἶναι τιμὴ πρὸς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰδικώτερον πρὸς τὸ βέβαιον μέρος αὐτοῦ τοῦ σώματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ Ἐκκλησία βλέπει πραγματοποιουμένην τὴν μέλλουσαν ὁλοκληρότητά της, τὴν «μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ρυτίδα» (Ἐφεσ. ε΄ 27), τὸν Χριστὸν συνεχιζόμενον. Ἀφ' ἑτέρου, εἶναι προβολὴ τοῦ συνεχιζομένου Χριστοῦ πρὸς μίμησιν ἐνώπιον τῶν ἔτι ἀγωνιζομένων πρὸς ἐπίτευξιν τῆς τελειότητος πιστῶν. Οἱ ἅγιοι, τῶν ὁποίων ἡ μνήμη ἑορτάζεται, εἶναι μόνον ἓν μικρὸν τμῆμα ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν ἁγίων, τὸ ὁποῖον μένει ἄγνωστον.

Ποῖα εἶναι τὰ ὅρια τῆς τιμητικῆς προσκυνήσεως τῶν ἁγίων; Ἡ χονδρικὴ διάκρισις μεταξὺ τῆς προσκυνήσεως ταύτης καὶ τῆς εἰς μόνην τὴν Ἁγίαν Τριάδα ὀφειλομένης λατρείας δὲν ἐξαντλεῖ τὴν ἐν προκειμένῳ δογματικὴν ἀλήθειαν. Ἂν ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι τὸ συνήθως καὶ μετ' ἐπιμονῆς ἐπαναλαμβανόμενον στοιχεῖον εἰς τὴν σχετικὴν πρὸς τὴν τιμὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, δὲν σημαίνει ὅτι πρόκειται περὶ τιμῆς πρὸς ἀντικείμενον κεχωρισμένον ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας, τὸν Θεόν. Ἡ τιμητικὴ πρὸς τοὺς ἁγίους προσκύνησις ἔχει καὶ ποιάν τινα λατρευτικὴν ἀπόχρωσιν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἀκριβῶς τοῦ ὅτι οἱ ἅγιοι εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Λατρεύομεν τὸ δεύτερον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος οὐχὶ μόνον ὡς πρὸς τὴν θείαν του ὑπόστασιν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν θεανδρικότητά του. Ὁ Χριστὸς λατρεύεται καὶ ὡς θεωθεὶς ἄνθρωπος, ἡ δὲ λατρεία αὕτη στρέφεται συγκεκριμένως πρὸς τὰ μεταλαμβανόμενα εὐχαριστιακὰ εἴδη, τὸ σῶμα του καὶ τὸ αἷμα του. Κατ' ἀνάλογον, οὐχὶ τὸν αὐτόν, τρόπον τιμῶμεν προσκυνητικῶς τοὺς ἁγίους, οἱ ὁποῖοι ἐθεώθησαν, ἤτοι εἰσῆλθον καὶ παραμένουν, ὡς σῶμα τοῦ Χριστοῦ, οὐχὶ εἰς τὴν θείαν οὐσίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν ἄκτιστον ἐνέργειάν της. Οὕτω τιμῶσα τοὺς ἁγίους ἡ Ἐκκλησία, δὲν προδίδει χθαμαλὴν ἀντίληψιν περὶ Θεοῦ, ὡς διατείνονται ὅσοι δὲν τολμοῦν νὰ βλέπουν τὰ δόγματα εἰς τὸ βάθος των, ἀλλ' ὑψηλὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς ἐν τῷ Χριστῷ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ γεγονὸς τῆς θεώσεως, ὡς προσμαρτυρεῖ καὶ ἡ λέξις,

ἀνάγει τὴν τιμὴν εἰς τὸν Θεὸν καὶ οὐχὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον. «Τιμῶμεν τοὺς ἁγίους — γράφει ὁ ἅγιος Ἱερώνυμος — διὰ νὰ ἀναβῇ ἡ τιμὴ αὕτη πρὸς τὸν Θεόν» (Ἐπ. 109,1). Καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος διακηρύσσει: «Οὐχὶ εἰς τοὺς μάρτυρας, ἀλλ' εἰς τὸν Θεὸν τῶν μαρτύρων ἀνεγείρομεν ναοὺς» (Contra Faustum XX,21). Ἄν, λοιπόν, ὑφίσταται λατρευτική τις ἀπόχρωσις εἰς τὴν πρὸς τοὺς ἁγίους τιμήν, αὕτη, ὡς καὶ ἡ οὐσία τῆς συνόλου πρὸς αὐτοὺς τιμῆς ἀφοροῦν εἰς τὸν Θεὸν καὶ οὐχὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον, διότι καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἔργον.

Ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους τιμὴ δὲν ἔχει στατικὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' εἶναι ἐκ τῶν κυριωτέρων συστατικῶν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Μέλη τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναί μόνον τὰ ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς λογικὰ κτίσματα, τὰ μετέχοντα τῆς θείας χάριτος, οἱ ἄγγελοι καὶ τὰ πνεύματα τῶν δικαίων καὶ τῶν ἁγίων. Τόσον δὲ κατὰ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὅσον καὶ κατὰ τὴν ὑπόλοιπον ζωὴν τῆς ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίας, ὑφίσταται κοινωνία μεταξὺ τῶν δύο κόσμων τῆς συνόλου Ἐκκλησίας ἐν τῷ Χριστῷ.

ΒΑΣ. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ

(Λαογραφία). Ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς λαϊκῆς εὐλαβείας πρὸς τοὺς ἁγίους εἶναι ἡ κατανομὴ τῶν ἐνδιαφερόντων καὶ τῶν θαυματουργῶν ἰδιοτήτων τῶν ἁγίων, στὶς διάφορες περιπτώσεις. Ἔτσι ἔχουμε ἰδιότητες: α) Προστασίας πόλεων, χωριῶν καὶ τόπων. Οἱ λεγόμενοι «πολιοῦχοι» ἅγιοι προσονομάζονται τότε ἀπὸ τὸν ἰδιαίτερο τόπο ποὺ προστατεύουν. Π.χ. ὁ ἅγιος Δημήτρης ὁ Θεσσαλονικιός, ὁ ἅγιος Γεράσιμος τῆς Κεφαλονιᾶς, ὁ ἅη - Γιώργης ὁ Σκυριανός, ἡ Παναγία τῆς Τήνου κ.ἄ. β) Προστασίας χώρων. Π.χ. ὁ ἅγιος Νικόλας γιὰ τὴ θάλασσα, ὁ προφήτης Ἠλίας γιὰ τὸν ἀέρα καὶ τὰ βουνά, ὁ ἅγιος Ἀντώνης γιὰ τὴν ἔρημο κ.ἄ. γ) Προστασίας ἐπαγγελμάτων. Π.χ. ὁ ἅγιος Σπυρίδων γιὰ τοὺς ὑποδηματοποιούς, ὁ ἅγιος Χριστόφορος γιὰ τοὺς ὁδηγούς, οἱ ἅγιοι Ἀνάργυροι γιὰ τοὺς γιατρούς, ὁ ἅγιος Τρύφων γιὰ τοὺς γεωργούς, ὁ ἅγιος Μόδεστος γιὰ τοὺς ζευγάδες, ὁ ἅη-Γιώργης γιὰ τοὺς τσοπάνηδες κ.ἄ. δ) Προστασίας ἀπὸ ἀσθένειες. Π.χ. ἡ ἁγία Βαρβάρα γιὰ τὴν εὐλογιά, ἡ ἁγία Παρασκευὴ γιὰ τὰ μάτια, ὁ ἅγιος Χαράλαμπος γιὰ τὴν πανώλη, ὁ ἅγιος Παντελεήμονας γιὰ ὅλα κ.λ.π. Στὶς ἰδιότητες αὐτὲς τῶν ἁγίων, νὰ ἐπεμβαίνουν καὶ νὰ θεραπεύουν τὶς διάφορες παθήσεις, ἔχει παίξει ρόλο ἡ εὔκολη παρετυμολογία, ποὺ δίδεται συνήθως στὰ ὀνόματά τους ἀπὸ τὸν λαό. Ἔτσι π.χ. ὁ ἅγιος Ἑρμογένης ἢ Ἑρμόλαος (στὴ Σκύρο) θεραπεύει τὰ ρευματικὰ καὶ ἀρθριτικὰ (παρετυμ. Ἁρμογένης καὶ Ἁρμόλαος —ἁρμοὶ τοῦ σώματος). Ὁ ἅγιος Ἰάκωβος γιατρεύει τοὺς κουφοὺς (Κύπρος), ἀπὸ τὸ Ἄκουβος-Ἄκουφος. Ὁ ἅη-Λευτέρης λευτερώνει τὶς ἔγκυες γυναῖκες. Ὁ ἅγιος Στελιανὸς στελιώνει (ἢ στυλώνει) τὰ μικρὰ παιδιὰ νὰ δυναμώνουν. Ὁ ἅγιος Προκόπιος προκόβει τὰ ἀντρόγυνα (αὐτὸ τὸ μνημονεύει κι' ἡ Ἐκκλησία). Κι' ὁ ἅγιος Σπυρίδων γιατρεύει τὰ σπυριά. Ἀπὸ τὰ ὀνόματά τους οἱ ἅγιοι φθάνουν καὶ σὲ μετεωρολογικὲς ἁρμοδιότητες, κι' εἶναι γνωστὰ τὰ «ἀνδρειεύεται» τὸ κρύο, τοῦ ἁγίου Ἀνδρέα, τὸ «βαρβαρώνει» τὸ χιόνι τῆς ἁγίας Βαρβάρας καὶ τὸ «μηνάει» τὸν χειμῶνα ὁ ἅγιος Μηνᾶς. Ἐνδιαφέρουν ἐπίσης οἱ ξέθαρρες καὶ πολὺ οἰκεῖες προσωνυμίες ποὺ δίνονται στοὺς ἁγίους (καὶ στὴ Θεοτόκο) ἀναλόγως μὲ τὶς ἁρμοδιότητές τους, τὸν τόπο τῆς τιμῆς τους, τοὺς ἐνορῖτες, τὰ ἐπεισόδια, τὰ θαύματα καὶ τὶς εἰκόνες τους. Ἔτσι ἔχουμε τὰ ἀπίθανα ὀνόματα, ὁ ἅη - Γιώργης ὁ Μεθυστὴς (3 Νοεμβρίου), ὁ ἅη - Γιάννης ὁ ριγολόος ἢ θερμολόος (=θεραπευτὴς ἑλονοσίας), ὁ ἅγιος Ἀνδρέας ὁ τρυποτηγανᾶς (τρυπᾶ τὸ τηγάνι, ἂν δὲν τοῦ φτιάξουν λουκουμάδες), ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ὁ καϊλιώτης (γιατὶ καίει τοὺς ἀνθρώπους, ἀφοῦ παίρνει τὶς ψυχὲς κ.ἄ.). Εἶναι γνωστὰ καὶ τῆς Παναγίας τὰ ἐπώνυμα: Μεγαλομάτα, Τριχεροῦσα, Κρασοπουλήτισσα, Καψοδεματοῦσα, Γαρδελιώτισσα, Χελιδονοῦ κ.ἄ.

Ὅσο πρόθυμοι στὴ βοήθεια καὶ τὶς εὐεργεσίες τους εἶναι οἱ προστάται ἅγιοι, τόσο αὐστηροί, κατὰ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψι, καὶ ἐκδικητικοὶ μπορεῖ νὰ γίνουν στοὺς ἀγνώμονες πιστοὺς καὶ τοὺς παραβάτες. Ἀπὸ τὴν ἀντίληψι αὐτὴ καὶ τὸν φόβο τῆς τιμωρίας ἔχουν προέλθει οἱ διάφορες λατρευτικὲς ἐνέργειες, ποὺ συγκροτοῦν σχεδὸν στὸ σύνολό της τὴν ἑλληνικη λαϊκὴ «ἁγιολατρεία». Οἱ κυριώτερες ἀπὸ τὶς ἐνέργειες αὐτὲς εἶναι: α) Τὰ προσκυνήματα (pélerinages) μὲ τὴν ἔννοια τῶν μεγάλων συγκεντρώσεων στὰ πανηγύρια καὶ τὴ μνήμη τῶν ἁγίων. β) Τὰ ἀφιερώματα, ποὺ εἶναι πολλὰ καὶ προσφέρονται εἴτε σὰν παράκλησις (τάματα), εἴτε σὰν εὐχαριστία. Τὰ ἀφιερώματα καὶ τὰ τάματα μποροῦν νὰ εἶναι ὑλικὰ (προσφορὰ κτημάτων, ζώων, χρήματος, κοσμημάτων, σκευῶν ἢ καὶ χτίσιμο ἐκκλησιᾶς) ἢ ἠθικὰ (νηστεῖες, βασανιστικὲς πεζοπορίες, ὑπηρεσία στὸν ναὸ κ.λ.π.). Κάτι μεταξὺ ὑλικῆς καὶ ἠθικῆς προσφορᾶς εἶναι τὰ κεριὰ καὶ οἱ εἰκόνες.

Τὶς ἰδιότητες καὶ τὴ δρᾶσι τῶν ἁγίων, μέσα στὴ σκέψι τοῦ λαοῦ, μποροῦμε νὰ τὶς παρακολουθήσουμε ἀπὸ τὶς λαϊκὲς παραδόσεις, καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς παροιμίες, ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἔννοια «ἅγιος» γενικά. Θυμίζουμε μερικὲς ἀπὸ τὶς παροιμίες: «Ἅγιος ποὺ δὲ θαυματουργεῖ, δοξολογία δὲν ἔχει», «Κι' οἱ ἅγιοι φόβο θέλουν», «Τὸν ἄρχοντα τοῦ τόπου σου, τὸν ἅγιο τοῦ χωριοῦ σου» (νὰ σέβεσαι), «Καλύτερα νὰν τὰ βάνης μὲ τὸν Θεὸ (=νὰ προσβάλλης ἢ νὰ μαλλώνης), παρὰ μὲ τοὺς ἁγίους», «Ὅσο κι' ἂν γεράσῃ ὁ Θεός, δέκα ἁγίους καταπονᾶ», «Ἁγίου κερὶ μὴν τάξης, καὶ μικροῦ παιδιοῦ κουλούρα», «Κάθε ἅγιος θέλει καὶ τὸ κερί του!».

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Γιὰ γιορτὲς ἁγίων στὴν Ἑλλάδα καὶ ἱερὰ λατρείας, βλ. R. und H. Kriss, Peregrinatio Neohellenika, Wien 1955. (Γιὰ τὰ προσκυνήματα καὶ τὴ «λατρεία» ἁγίων σὲ ὅλον τὸν κόσμο, βλ. R. Roussel, Les pelègrinages à travers les siècles, Paris 1954). Γ. Α. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆναι 1957. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, Μέρος Α' καὶ Β', κεφ. «Ἅγιοι», Ἀθῆναι 1904.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἁγιωσύνη. Ὁ λαὸς χρησιμοποιεῖ τὴ λέξι στοὺς χαιρετισμούς του πρὸς τοὺς κληρικούς, ὅπως τὴν ἔμαθε ἴσως ἀπὸ τοὺς ἴδιους. «Καλημέρα τσ' ἁγιωσύνης σου!», «Ὅπως ὁρίζει ἡ ἁγιωσύνη σου», «Τί κάνει ἡ ἁγιωσύνη σου;», «Κόψε ψωμὶ καὶ γιὰ τὴν ἁγιωσύνη σου!».

Δ. Σ. Λ.

Ἁγιωτικά. Ἔτσι λέγονται στὴ λαογραφία τὰ διάφορα εὐλογημένα εἴδη (βότανα, φυτά, ἄνθη, χῶμα, σταυροί, βάγιο, λιβάνι κ.λ.π.) ποὺ μπορεῖ νὰ βάλη κανεὶς σὲ «φυλαχτό» (ἐγκόλπιο ἢ ἄλλο) ἢ νὰ τὰ χρησιμοποιήση σὲ ξεβάσκαμα καὶ ξόρκι. Ἡ ἴδια λέξις χρησιμοποιεῖται καὶ γιὰ κάθε θρησκευτικὴ ἐπέμβασι στὴ λαϊκὴ θεραπευτική. Π.χ. «Ἀπελπιστήκανε ἀπὸ τοὺς γιατροὺς κι' ἐπέσανε στ' ἁγιωτικά» (Ἄνδρος). Στὴν περίπτωσι αὐτή, ἁγιωτικὰ εἶναι οἱ παρακλήσεις, ἁγιασμοί, εὐχές, λιβανίσματα κ.λ.π.

Στὰ μοναστήρια καλλιεργοῦσαν καὶ καλλιεργοῦν ἀκόμη εἰδικὰ βότανα, ἰαματικὰ ἢ ἀποτρόπαια, ποὺ λέγονται ἁγιωτικά. Ὅταν ἔρθη ἡ ὥρα νὰ τὰ δρέψουν, κάνουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, κάποτε δὲ ἀπαγγέλλουν τὸ «Πιστεύω» καὶ τὸ «Πάτερ ἡμῶν». Αὐτὸ ἔμαθαν νὰ τὸ κάνουν καὶ οἱ ἰδιῶτες, ὅταν μαζεύουν θεραπευτικὰ φυτὰ (δυόσμο, μαντζουράνα, χαμομῆλι κ.ἄ.) καὶ τὰ φυλᾶνε γιὰ τὸν χειμῶνα. Ἁγιωτικὰ λέγονται καὶ τὰ λουλούδια (ἁγιολούλουδα) τοῦ Ἐπιταφίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ι. Κ. Βογιατζίδου, Γλῶσσα καὶ λαογραφία τῆς νήσου Ἄνδρου, Α' 1951, σ. 108 - 9 καὶ 112.

Δ. Σ. Λ.

Ἀγκαζιανιὰν Γρηγόριος - Πέτρος. Ὁ ΙΕ'. Ἀρμένιος Ρωμαιοκαθολικὸς Πατριάρχης Κιλικίας καὶ καρδινάλιος. Ἐγεννήθη τὸ 1895 εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ ἔκαμε λαμπρὰς σπουδὰς εἰς Ρώμην. Οἱ ἡνωμένοι μὲ τὴν Ρώμην Ἀρμένιοι ἐπίσκοποι τὸν ἐξέλεξαν τὸ 1937 Πατριάρχην μὲ ἕδραν τὴν Βηρυτόν. Ὁ πάπας Πῖος ΙΒ' ὠνόμασεν αὐτὸν καρδινάλιον τὴν 18ην Φεβρουαρίου 1946 καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ καρδιναλίου Στρίχτ, τὸ 1958, ἀντιπρόεδρον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐπὶ τῆς διαδόσεως τῆς πίστεως.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΑΓΚΑΖΙΑΝΙΑΝ

Εἶναι μία τῶν πλέον ἐπιφανῶν προσωπικοτήτων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας διὰ τὸ ἦθος, τὴν μόρ-

φωσιν καὶ τὴν δρᾶσιν του. Ὁμιλεῖ δώδεκα γλώσσας. Ἡ Ἁγία Ἕδρα χρησιμοποιεῖ τοῦτον εἰς τὰς σοβαρωτέρας τῶν ἀποστολῶν της ἀνὰ τὸν κόσμον. Κατὰ τὴν ἐκλογὴν διαδόχου Πίου τοῦ ΙΒ' τὸ ὄνομα τοῦ Ἀγκαζιανιὰν ζωηρῶς συνεζητήθη ὡς τοῦ μόνου ἰσχυροῦ προσώπου, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ διακόψῃ τὴν μακρὰν παράδοσιν ἐκλογῆς παπῶν ἐκ τῶν Ἰταλῶν καρδιναλίων. Ἡ τοποθέτησίς του ἐπὶ κεφαλῆς σπουδαίων διοικητικῶν θέσεων τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐλῆς δὲν στερεῖται σημασίας. Ὀφείλεται εἰς τὸ διαρκῶς ἐπεκτεινόμενον νέον πνεῦμα ἀντιμετωπίσεως τῶν ἐνωτικῶν θεμάτων. Ὁ πάπας Ἰωάννης ΚΓ' θεωρεῖ τοῦτον ὡς ἕνα τῶν κυριωτέρων συνεργατῶν του.

Α. Π.

Ἀγκαῖος. Υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀστυπαλαίας, ἐκ Σάμης τῆς Κεφαλληνίας, καὶ βασιλεὺς τῶν Λελέγων. Ἦτο εἷς ἐκ τῶν Ἀργοναυτῶν, ὁ γενναιότερος μετὰ τὸν Ἡρακλέα, διὸ ὁ Ἡρακλῆς καὶ αὐτὸς μὲ τὴν συγκατάθεσιν ὅλων ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰς μεσαίας κώπας τοῦ σκάφους. Ὅταν δὲ ἀνηρπάγη ὑπὸ τῶν κυμάτων ὁ κυβερνήτης τῆς Ἀργοῦς Τῖφυς, τὸν ἀντικατέστησεν ὁ Ἀγκαῖος. Οὗτος ἵδρυσεν ἀποικίαν, εἰς τὴν νῆσον Σάμον, τὴν ὁποίαν ὠνόμασεν οὕτω πρὸς τιμὴν τῆς πατρίδος του Σάμης τῆς Κεφαλληνίας καὶ ἥτις πρότερον ἐκαλεῖτο Παρθενία ἢ Μελάμφυλος. Ἐκ τούτου δὲ λέγεται, ὅτι προῆλθεν ἡ γνωστὴ παροιμία «πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου (=πολλὰ εἶναι δυνατὸν νὰ συμβοῦν, ἕως ὅτου φθάσῃ τὸ ποτήριον εἰς τὰ χείλη) ὑπὸ τὰς ἑξῆς περιστάσεις: Ὁ Ἀγκαῖος πρῶτος εἶχε φυτεύσει μίαν ἄμπελον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπέβαλεν ὅρους ἐργασίας σκληροτάτους εἰς τοὺς καλλιεργοῦντας αὐτὴν δούλους του, εἷς ἐξ αὐτῶν τοῦ εἶπεν ὅτι δὲν θὰ προελάμβανε νὰ πίῃ ἐξ αὐτῆς οἶνον. Ὅταν κατόπιν ὁ Ἀγκαῖος παρήγαγε τὸν πρῶτον οἶνον ἐκ τῆς ἀμπέλου ταύτης, προσεκάλεσε τὸν δοῦλον του ἐκεῖνον νὰ τοῦ γεμίσῃ ἕνα ποτήριον οἴνου, διὰ νὰ τὸ πίῃ καί, κρατῶν τοῦτο εἰς τὰς χεῖρας του, τοῦ εἶπε νὰ ἐνθυμηθῇ τὴν προφητείαν του. Τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς ἐκείνην, εἰδοποιήθη, ὅτι εἷς τεράστιος ἀγριόχοιρος καταστρέφει τὴν ἄμπελόν του. Ἐγκατέλιπεν ἀμέσως τὸ ποτήριον καὶ ἔσπευσε διὰ νὰ τὸν καταδιώξῃ, ἀλλ' ἐφονεύθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ οὕτω δὲν ἔπιε τὸν οἶνον.

ΒΑΣ. Ι. ΚΑΛΛΙΤΖΑΚΗΣ

Ἀγκάμαλα. Περιοχὴ τῶν νοτιοανατολικῶν Ἰνδιῶν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐξετείνετο ἐπισκοπὴ τῶν Νεστοριανῶν. Μὲ τὴν κατάκτησιν τῶν νοτίων Ἰνδιῶν ὑπὸ τῶν Πορτογάλων, ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη κατηργήθη, ἀνασυσταθεῖσα ἀργότερον.

Ἀγκαράθου, Μονή. Παναγία τοῦ Ἀγκαράθου ἢ τῆς Ἀγκαράθου, ἐν Κρήτῃ. Κεῖται πρὸς νότον τοῦ Καλοῦ Χωρίου τῆς Ἐπαρχίας Πεδιάδος (τέως δῆμος Ἐπισκοπῆς). Ἡ ὀνομασία της ὀφείλεται εἰς τὸ φυτὸν ἀγκάραθος (ἀγκαραθιά, ἡ phlemis fruticosa). Τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου (Κοίμησις, 15 Αὐγούστου). Παλαιὰ καὶ ἔνδοξος μονὴ τῆς μεγαλονήσου διὰ τοὺς ἄνδρας, τοὺς ὁποίους ἔδωκεν εἰς τὰ Γράμματα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· καλλιγραφικὸν ἐργαστήριον ἐπὶ Ἑνετοκρατίας.

Ἡ παλαιοτέρα εἴδησις περὶ τῆς μονῆς προέρχεται ἐξ ἐνθυμήματος τοῦ ἔτους 1532, ἀναγινωσκομένου ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ναννιανῷ Κώδικι ὑπ' ἀριθ. 75 τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, λέγοντος «αφλβ' νοεμβρίου ιη', αὕτη ἡ βίβλος ἀφιερώθη εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον τὴν ἐπονομαζομένην Ἀγκάραθο(ν) ἐξ ἐμοῦ Κλήμεντος μοναχοῦ καὶ ἁμετανοήτου» (Mingarelli, Codices Graeci Nanniani, σ. 152, 157). Τὸν αὐτὸν αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα, ἡγουμένευσεν ἐν τῇ μονῇ Σίλβεστρος ὁ Κρής, ὁ κατόπιν πατριάρχης γενόμενος Ἀλεξανδρείας (1566-1590), ὁ ὁποῖος καὶ φέρεται ὡς χειροτονήσας ἱερομόναχον καὶ ἡγούμενον τῆς αὐτῆς μονῆς τὸν κατόπιν διάδοχόν του Μελέτιον Πηγᾶν, ὁ ὁποῖος καὶ διέμεινε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1575 καὶ 1578 ἐπί τι ἐν τῇ μονῇ Ἀγκαράθου. Ὁμοίως ὁ Μελέτιος Πηγᾶς φέρεται χειροτονήσας τὸν ἐν συνεχείᾳ διάδοχόν του ἐν τῇ ἡγουμενίᾳ καὶ τῇ πατριαρχίᾳ Κύριλλον τὸν Λούκαριν, ἀναθεὶς αὐτῷ καὶ τὴν διακυβέρνησιν τοῦ ἐν λόγῳ μοναστηρίου (πρβλ. Γ. Ζαβίρα, Νέα Ἑλλάς, Ἀθῆναι 1872, σ. 398, 431). Πιθανώτατα δὲ διέμεινεν ἐν τῇ μονῇ Ἀγκαράθου καὶ ὁ ἐπιφανὴς Κρὴς ἱεροκῆρυξ Μελέτιος ὁ Συρῖγος, ὁ ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν ἐξωσθεὶς τῆς Κρήτης διὰ τὸ ὀρθόδοξον αὐτοῦ κήρυγμα.

Ἀποχωρήσας τῆς Κρήτης ὁ Κύριλλος Λούκαρις ἀφῆκεν εἰς τὴν Ἀγκάραθον ἡγούμενον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Μάξιμον, ὡς δεικνύει ἐπιγραφὴ λελαξευμένη εἰς πλάκα

Η ΜΟΝΗ ΑΓΚΑΡΑΘΟΥ

ἐξ ἐγχωρίου λίθου, ἐντετειχισμένην ἄνω τῆς θύρας τῆς ἀποθήκης τῆς Μονῆς (0,50X0,35), ὅπου ἀναγινώσκεται: Ἔργον τὸ παρὸν Μαξίμου (πανωσίου ἡγουμένου τοῦ Λουκάρεως ΑΧ ΚΗ' Ἀπριλλίῳ Α' (=1 Ἀπριλίου 1628).

Ὁ ἐν λόγῳ ἡγούμενος εἶναι γνωστὸς καὶ ἐκ μαρτυρίας τοῦ Νικ. Κομνηνοῦ Παπαδοπούλου, παραστήσαντος αὐτὸν ὡς καλὸν μὲν ὀργανωτὴν τραπεζῶν, πλὴν ὀλιγογράμματον (πρβλ. Στεφ. Ξανθουδίδου, Χριστιανικαὶ Ἐπιγραφαὶ Κρήτης, περ. Ἀθηνᾶ ΙΕ', 1903, σ. 62-64, ὅπου τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη ἡ ἐπιγραφή, καὶ G. Gerola, I monumenti Veneti dell' isola di Creta IV, σ. 512, No 10).

Κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα, ἡ μονὴ συνετήρει καὶ καλλιγραφικὸν ἐργαστήριον, ἐξ οὗ ἔχομεν διαφόρους κώδικας καὶ μανθάνομεν τὰ ὀνόματα διαφόρων καλλιγράφων ἢ ἡγουμένων. Οὕτως, ἐκ τοῦ κώδικος 34060 τοῦ Βρεταννικοῦ Μουσείου προέρχονται τὰ κάτωθι ἐνθυμήματα: «1549 Σεπτεμβρίου 18 ἐκοιμήθη ὁ ἀοίδιμος καὶ σεβασμιώτατος ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς πατράσι κὺρ Νῆφων ὁ πρωτοκαθηγούμενος τῆς θείας καὶ ἱερᾶς μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Ἀγκαράθου...» καὶ «10 Ἰανουαρίου 1575 ὥρα τετάρτη τῆς νυκτὸς ἡμέρα Τρίτη ἐκοιμήθη ὁ μακάριος καὶ πανοσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς πατράσι κὺρ Γερμανὸς ὁ καθηγούμενος τῆς σεβασμίας καὶ ἁγιωτάτης μονῆς τοῦ Ἀκροάνθου (=Ἀγκαράθου). (Πρβλ. Γενναδίου Ἀραμπατζόγλου, Φωτίειος Βιβλιοθήκη Α', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1933, σ. 109, σημ. 2, καθὼς καὶ Βασ. Λαούρδα, Μνεῖαι τῆς Μονῆς Ἀγκαράθου, περ. Κρητικὰ Χρονικὰ 5, 1951, σ. 336, ὅπου τὸ β' ἐνθύμημα χρονολογεῖται τὸ 1572 καὶ οὐχὶ 1575). Ὁμοίως ἐκ τῆς μονῆς Ἀγκαράθου φαίνεται προερχόμενος καὶ ὁ Βαροκκινὸς Ἑλληνικὸς Κῶδιξ 216 (περὶ οὗ ὁ Γ. Ἀραμπατζόγλου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 108).

Ἡ μονὴ εἶναι γνωστὴ καὶ ἐκ δύο τουλάχιστον ὑπὲρ αὐτῆς διαθηκῶν ὀρθοδόξων φεουδαρχῶν τῆς ἐν Κρήτῃ Ἑνετοκρατίας. Οὕτως, εἰς αὐτὴν ἀναφέρεται διαθήκη ἑλληνιστὶ συνταχθεῖσα τὸ 1603 ὑπὸ τοῦ Κρητὸς Μάρκου Παπαδοπούλου, ἱδρυτοῦ τῆς μονῆς Ἀρετίου. Οὗτος προβλέπει διὰ τῆς ἐν λόγῳ τελευταίας αὐτοῦ θελήσεως νὰ περιέρχεται ἡ περιουσία του, εἰς περίπτωσιν ἐξαντλήσεως τῆς σειρᾶς τῶν ἀρρένων κατιόντων κληρονόμων τοῦ ἀδελφοῦ του, εἰς τέσσαρας ὀρθοδόξους ἐν Κρήτῃ μονάς, ἐν αἷς πρώτη «εἰς τὴν Θεοτόκον στὸν Ἀγκάραθον» (πρβλ. Στεφ. Ξανθουδίδου, Κρητικὰ Συμβόλαια, περ. Χριστιανικὴ Κρήτη Α', 1912, σ. 283). Ὁμοίως ἐνθυμεῖται τὴν μονὴν Ἀγκαράθου τὸ 1611 εἰς ἰταλιστὶ συνταχθεῖσαν διαθήκην του ὁ Ἑνετόκρης Ἀνδρέας Κορνάρος (πιθανώτατα ἀδελφὸς τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ἐρωτοκρίτου Βιτσέντζου), ἐξαλείφων τὸ πρὸς αὐτὸν χρέος τοῦ μοναστηρίου ἐκ χιλίων ὑπερπύρων καὶ ὑποχρεῶν αὐτὸ νὰ τελῇ μηνιαίαν λειτουργίαν εἰς μνήμην του καὶ τῶν συγγενῶν του εἰς τὸ διηνεκὲς (περ. Κρητικὰ Χρονικὰ 9, 1955, σ. 398-399).

Κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων (1645-1669), ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς 'Αγκαράθου 'Αθανάσιος Χριστόφορος ἐπολέμησε κατὰ τῶν ἀλλοθρήσκων ἐπιδρομέων ἐπὶ κεφαλῆς χωρικῶν.

Εἰς 'γούμενος ἦτον ἐκεῖ καὶ καπετάνιος μπαίνει
καὶ τοὺς χωριάτες ἔκραξεν καὶ μετ' ἐκείνους βγαίνει·
Χριστόφορος εἰς τὴν γενιὰ καὶ ὅλοι ἄς τονε μάθουν,
γούμενος 'Αθανάσιος ὁπού τον τ' 'Αγκαράθου,

ὡς λέγει ὁ ποιητὴς τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου Μαρῖνος Τζάνες Μπουνιαλῆς (ἔκδοσις Ξηρουχάκη, σ. 250, στ. 15-18).

Καταληφθείσης τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἥδρευσεν ἐν τῇ μονῇ 'Αγκαράθου ἐπί τι ὁ πρῶτος μετὰ τὴν Ἅλωσιν ὀρθόδοξος μητροπολίτης τῆς μεγαλονήσου Νεόφυτος ὁ Πατελλάρος (1646-1679) διὰ τὸ μὴ ἔχειν ναὸν ἐν Χάνδακι (πρβλ. Τιμόθεον Βενέρην, 'Επετηρὶς 'Εταιρίας Κρητικῶν Μελετῶν Α', 1938, σ. 2-14).

Τὸ 1786, ἡ μονὴ ἀναφέρεται ὡς δίδουσα καὶ λαμβάνουσα «κανονικὰ πεσκέσια» εἰς τὸν μητροπολίτην Κρήτης: «Εἰς τὸν ἡγούμενον τοῦ 'Αγκαράθου ἕνα ζευγάρι μεστοπάπουτζων... 'Απὸ τὸ μοναστήριον τὸ 'Αγκάραθον ἓν πρόβατον, δύο κεφάλια τυρίν, δύο ὀκάδες κερὶ λαμπάδες» (πρβλ. Στεφ. Ξανθουδίδου, Κανονικὰ πεσκέσια μητροπ. Κρήτης, Χριστιανικὴ Κρήτη Β', 1913, σ. 78, 82).

'Η μονὴ διετηρήθη καὶ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, λειτουργεῖ δὲ καὶ σήμερον μὲ δεκάδα μοναχῶν. Εἰς τὴν μονὴν 'Αγκαράθου εἶναι νῦν προσηρτημένη ἡ μικρὰ μονὴ 'Αποσελέμη (Ἅγιος Γεώργιος). Κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ μέχρι τῆς κατὰ τὸ 1900 καταργήσεως τῆς ἐν λόγῳ ἐπισκοπῆς, ἥδρευεν ἐν 'Αγκαράθῳ ὁ ἐπίσκοπος Χερρονήσου. 'Η μονὴ ἐπροθυμοποιήθη νὰ σπουδάσῃ τροφίμους της, ὡς ὁ Τίτος Ζωγραφίδης ὁ ἀπὸ τοῦ 1889 ἐπίσκοπος Πέτρας καὶ μετὰ ταῦτα μητροπολίτης Κρήτης. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1893, κατέπεσε τὸ παλαιὸν κωδωνοστάσιον τῆς μονῆς ἐκ καταιγίδος. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης (1898), ὡρίσθη ὡς διατηρητέα μονή.

'Η βιβλιοθήκη καὶ τὰ κειμήλια τῆς μονῆς 'Αγκαράθου ἀπωλέσθησαν ἢ διεσπάρησαν, λόγῳ τῶν περιστάσεων. «Πλὴν τῶν καταστραφέντων, πολλὰ ἐκ τούτων μετὰ τῶν ἄλλων πολυτίμων κειμηλίων μετηνέχθησαν καὶ ἐκτὸς τῆς Νήσου πρὸς ἀσφάλειαν κατὰ τὰς διαφόρους ἀνωμάλους ἐποχάς. Τοῦτο ἰδίᾳ γινώσκομεν ὅτι συνέβη εἰς τὴν μονὴν 'Αγκαράθου..., τῆς ὁποίας τὰ κειμήλια καὶ τὰ ἔγγραφα μετηνέχθησαν εἰς Κύθηρα, ὅπου καὶ ἐσῴζοντο μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ 1890 παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ Καλλονάδων, παρ' ᾗ καὶ οἱονεὶ εὐκτήριος συνεστήθη οἶκος ἐπικαλούμενος 'Αγκάραθος. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη εἰκὼν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως τῆς ὁποίας ᾠκοδομήθη ἡ ἐν λόγῳ μονὴ 'Αγκάραθος, λαβοῦσα τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τοῦ θάμνου τοῦ ἐν Κρήτῃ κοινῶς λεγομένου 'Αγκαραθιά, ὑπὸ τὸν ὁποῖον εὑρέθη ἡ εἰκὼν αὕτη» (Ν. Σταυράκη, Στατιστικὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης, 'Αθῆναι, 1890, σ. 205, σημ.).

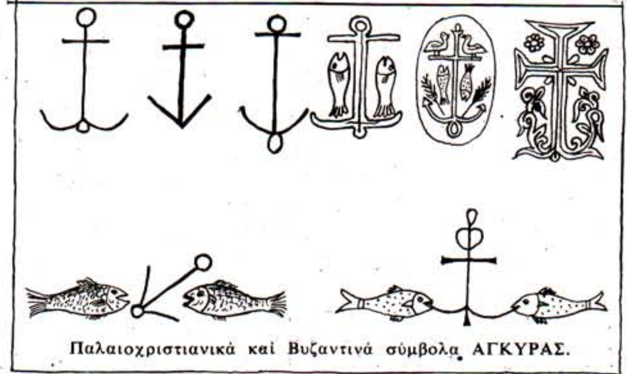
ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Παραδόξως οὐδεμία μελέτη συνετάχθη ποτὲ περὶ τῆς μονῆς. 'Αρχαιολογικῶς περὶ αὐτῆς βλέπε G e r o l a, ἔνθ' ἀνωτ. IV, 1932, σ. 181 - 183.

Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

'Αγκονάλια. Agonalia ἢ Agonia. Θρησκευτικαὶ ἑορταὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ρώμην, ἀγόμεναι τετράκις τοῦ ἔτους, ἤτοι τὴν 9ην 'Ιανουαρίου, τὴν 17ην Μαρτίου, τὴν 21ην Μαΐου καὶ τὴν 11ην Δεκεμβρίου. Περὶ τῆς σημασίας καὶ τοῦ τυπικοῦ των, αἱ μαρτυρίαι εἶναι πενιχρόταται, φαίνεται δὲ ὅτι καθ' ἑκάστην τῶν τεσσάρων αὐτῶν ἐπετείων ἐτιμῶντο καὶ διάφοροι θεοί.

'Αγκυλωτὸς σταυρός. Βλ. Σταυρός.

Ἄγκυρα. 'Απαραίτητον προσάρτημα παντὸς πλοίου. Εἶναι κατεσκευασμένη ἐκ σιδήρου ἐκλεκτῆς ποιότητος καὶ εἰς σχῆμα τοιοῦτον, ὥστε νὰ δύναται αὕτη, ἀφινομένη ἐκ τοῦ πλοίου, νὰ πίπτῃ εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης καὶ νὰ μένῃ ἐμπεπηγμένη εἰς αὐτόν, μέχρις ὅτου ἀνασύρουν αὐτὴν ἐκ τοῦ πλοίου. 'Η ἄγκυρα, ὡς ἐκ τοῦ προορισμοῦ της, ἵνα συγκρατῇ τὸ σκάφος εἴς τε τὸ τρικυμιῶδες πέλαγος, ἀλλὰ καὶ τὸν εὔδιον λιμένα, ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὡς κόσμημα μνημείων, ὑποδηλοῦσα τὴν ἀσφάλειαν, τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν σωτηρίαν. 'Εκεῖθεν παρέλαβεν αὐτήν, λόγῳ τοῦ σχήματος αὐτῆς, ὁ Χριστιανισμὸς ὡς σύμβολον ἀσφαλείας, ἐλπίδος καὶ σωτηρίας, ἀλλὰ μὲ πληρέστερον καὶ ὡρισμένον νόημα, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους μέχρι τοῦ 300 περίπου, ὁπότε καὶ ἐκλείπει τελείως μετὰ τὸν θρίαμβον τῆς νέας θρησκείας.

Παλαιοχριστιανικὰ καὶ Βυζαντινὰ σύμβολα ΑΓΚΥΡΑΣ.

Τὴν ἄγκυραν ἀνευρίσκομεν εἰκονιζομένην κατὰ τὴν ὡς ἄνω περίοδον καὶ μὲ ἄλλα χριστιανικὰ σύμβολα (πτηνά, πρόβατα, φοῖνιξ, λέων, περιστερὰ κ.λ.π.), ὡς καὶ εἰς δακτυλιδίους λίθους. Εἰς τὰς κατακόμβας ἀπαντᾷ ἐσκαλισμένη ἐπὶ ἐπιταφίων πλακῶν ὡς σύμβολον ἀσφαλοῦς σωτηρίας τῆς ψυχῆς ('Εβρ. στ' 19) καὶ ἀλλαχοῦ συμπεπλεγμένη μὲ τὴν λέξιν «ΙΧΘΥΣ», ἄλλην συμβολικὴν ἔκφρασιν τῶν πρώτων χριστιανῶν, ἐν ᾗ σαφῶς ὑποδηλοῦται ἡ ἔννοια «ἡ ἐλπίς μου εἶ ὁ Χριστός».

'Εν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἡ λέξις «ἄγκυρα» ἀπαντᾷ τέσσαρας φοράς. Εἰς τὰς Πράξεις τῶν 'Αποστόλων τρεῖς φορὰς μὲ αὐστηρῶς ἱστορικὴν σημασίαν: «ἐκ πρύμνης ῥίψαντες ἀγκύρας τέσσαρας ηὔχοντο ἡμέραν γενέσθαι» (κζ' 30), «ὡς ἐκ πρῴρας μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν» (κζ' 30, 31), «καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες εἴων εἰς τὴν θάλασσαν» (κζ' 39, 40) καὶ μίαν εἰς τὴν πρὸς 'Εβραίους 'Επιστολὴν μὲ ὡρισμένην συμβολικὴν σημασίαν: «κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος· ἣν ὡς ἄγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν» (στ' 19). 'Εν τῇ συμβολικῇ σημασίᾳ τῶν λέξεων τοῦ ἀνωτέρω χωρίου, ὑποδηλοῦται σαφῶς ὁ ὡρισμένος καὶ ἀσφαλὴς καρπὸς τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, διὰ τὸν πιστεύοντα εἰς Χριστὸν καὶ τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ ἐγκατάλειψις ὑπὸ τοῦ πιστοῦ πάσης κατὰ λόγον μερίμνης ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐν τῇ ὀρθῇ, κατὰ Θεὸν βεβαίως, ἐννοίᾳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιήσεως ὑπὲρ ἑαυτοῦ τῶν δυνατοτήτων αὐτοῦ. Ἄνευ τῆς ἐννοίας ταύτης δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ σχῆμα τῆς ἀγκύρας ὡς χριστιανικοῦ συμβόλου οὐσιῶδες χριστιανικὸν νόημα εἰς τὴν λέξιν «ἐλπίς». Διότι ἡ κατὰ Χριστὸν ἐλπὶς ἐμπεριέχει προσδοκίαν ὡρισμένης μακαριότητος διὰ τὸν πιστὸν ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ἥτις ὡς ἄγκυραν τῆς ψυχῆς κρατεῖ τὸν πιστόν, ἐν μέσῳ τῶν καταιγίδων τοῦ παρόντος βίου καὶ τῶν πολλαπλῶν ἠθικῶν πτώσεων, εἰς «ἀσφαλῆ σχέσιν μὲ τὸν ἀόρατον κόσμον πέραν τοῦ πέπλου τοῦ διαχωρίσαντος οὐρανὸν καὶ γῆν». 'Εν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ καὶ μόνον ἐν αὐτῇ ἡ κατὰ Χριστὸν ἐλπὶς καθίσταται διὰ τὸν πιστὸν «ἀσφαλὴς καὶ βεβαία ἄγκυρα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ» ('Εβρ. στ' 19).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Γ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Χριστ. καὶ Βυζαντινὴ 'Αρχαιολογία, Α', 'Αθῆναι 1942, σ. 121 - 122. R. G. S t e v e n s, The theology of the New Testament, Edimburgh 1950, σ. 515.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

(Λαογραφία). 'Η λαϊκὴ τέχνη χρησιμοποιεῖ τὸ ναυτικὸ αὐτὸ σύνεργο μὲ τὴ συμβολικὴ σημασία ποὺ τοῦ ἔχουν δώσει ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ὁ χριστιανισμός. 'Η ἄγκυρα ἐσυμβόλιζε πάντα τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν ἐλπίδα. 'Ο βίος ἦταν ἡ θάλασσα, ὁ ἄνθρωπος τὸ πλοῖο καὶ ἡ ἄγκυρα τὸ στήριγμά του. 'Ο χριστιανισμὸς ἐχρησιμοποίησε τὴν ἄγκυρα τόσο στὰ σχεδιάσματά του ὅσο καὶ στὴν ὑμνογραφία του. Εἶναι γνωστὸς ὁ στίχος τοῦ β' τροπαρίου τῆς Θ' ᾠδῆς τοῦ Πάσχα, ὅπου τὴν «γλυκυτάτην φωνὴν τοῦ Χριστοῦ» οἱ πιστοὶ τὴν κατέχουμε ὡς «ἄγκυραν ἐλπίδος». 'Απὸ τὴν 'Εκκλησία ἔμαθε καὶ ὁ λαὸς νὰ χρησιμοποιῇ τὴν ἄγκυρα στὰ σχεδιάσματα καὶ τὰ κεντήματά του, γιὰ νὰ δηλώσῃ τὴν ἐλπίδα, καὶ νὰ τοποθετῇ μαζὶ τὰ τρία σύμβολα: σταυρὸ (πίστι), καρδιὰ (ἀγάπη) καὶ ἄγκυρα (ἐλπίδα). Συνήθως εἶναι χρυσοκέντητα σὲ πλαίσιο, στὰ λαϊκὰ σπίτια.

Δ. Σ. Λ.

Ἄγκυρα. Ἀρχαιοτάτη πόλις τῆς Μ. Ἀσίας ἡ Ἄγκυρα, ἀνῆκεν εἰς τὴν χώραν Φρυγίαν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, εἰς τὴν ἀνθυπατικὴν δὲ Γαλατίαν κατὰ τοὺς ρωμαϊκούς. Ὁ Παυσανίας διέσωσε πολλὰς παραδόσεις περὶ τῆς ἱδρύσεως καὶ τῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως. Βέβαιον πρέπει νὰ θεωρηθῇ, ὅτι τὸ ὄνομά της ὀφείλει αὕτη εἰς τὴν φυλασσομένην εἰς τὸν κατὰ χώραν ναὸν τοῦ Διὸς ἱερὰν ἄγκυραν. Ἡ πόλις διαδοχικῶς περιῆλθεν εἰς τοὺς Πέρσας, μετὰ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Κροίσου ἐπὶ τῆς Λυδίας, εἰς τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, τοὺς Ρωμαίους, ὁπότε ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ὠνομάσθη Σεβαστή, εἰς τοὺς Βυζαντινούς, ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν ὁποίων ἡλώθη ἢ ἐδηώθη ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ Ἀράβων, εἰς τοὺς Σταυροφόρους, εἰς τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους ἀνάγεται ἡ ἵδρυσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγκύρας, περιλαμβανούσης τὸ πλεῖστον τῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ Γαλατίας. Πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς ὡρίζετο ὑπὸ τῆς Ἀπαμείας, τῶν Γαγγρῶν καὶ τῶν Κομάνων, πρὸς νότον καὶ δυσμὰς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν Προύσης καὶ Χαλκηδόνος, ἦτο δὲ τότε πολυάνθρωπος καὶ ἐκτεταμένη, ἀναχθεῖσα εἰς περιωπὴν καὶ καταστᾶσα ἐπίσημος μεταξὺ τῶν λοιπῶν μητροπόλεων τῆς Μ. Ἀσίας. Καθὼς ἀναφέρει ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος (βιβλ. Γ΄), εἰς τὴν Ἄγκυραν καὶ τὴν Γαλατίαν ἐν γένει τὸ Εὐαγγέλιον ἐκήρυξαν οἱ ἀπόστολοι Πέτρος, Ἀνδρέας καὶ πρὸ πάντων ὁ Παῦλος, δὶς ἐπισκεφθεὶς τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῆς ὀργανώσας καὶ τὴν περίφημον πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴν γράψας. Κατὰ τὴν πρώτην λεγομένην ἀποστολικὴν περιοδείαν, ὁ Παῦλος διὰ Γαλατίας διῆλθε τὸ ἔτος 51 ἢ 52 μ.Χ. ὁμοῦ μετὰ τοῦ Βαρνάβα, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν τὸ 54 ἢ 55 (Πράξ. ιε΄-ιη΄). Διδακτικὸν εἶναι τὸ ἀόριστον μέν, πάντως, παρὰ τὴν γενικότητα τῆς ἐκφράσεώς του, λίαν σημαντικὸν χωρίον τῶν Πράξεων (ιη΄ 23), καθ᾽ ὅ, ἐπιστρέφων ἐκ τῆς δευτέρας ὁδοιπορίας του ὁ Παῦλος, «κατελθὼν εἰς Καισάρειαν, ἀναβὰς καὶ ἀσπασάμενος τὴν Ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς Ἀντιόχειαν καὶ ποιήσας χρόνον τινὰ ἐξῆλθε, διερχόμενος καθεξῆς τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν, ἐπιστηρίζων πάντας τοὺς μαθητάς». Τότε βεβαίως καὶ ἐξ Ἀγκύρας διῆλθε, διότι ἡ πόλις αὕτη καὶ σημαντικωτάτη ἦτο καὶ κέντρον πάσης κινήσεως εἶχε καταστῆ. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς Γαλάτας πάντας ἀπευθυνομένη ἐκ Κορίνθου, πιθανῶς τὸ 57, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου περιελάμβανεν ἀσφαλῶς καὶ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀγκύρας.

Γράφων πρὸς τὸν Τιμόθεον τὴν Β΄ ἐπιστολὴν αὐτοῦ ὁ Παῦλος ἀναφέρει (δ΄ 10), ὅτι μετέβη εἰς Γαλατίαν ὁ Κρήσκης, περὶ τοῦ ὁποίου ἐκ τῶν Ἀποστολικῶν Διατάξεων (Ζ΄ 46) γνωρίζομεν, ὅτι ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος τῶν κατὰ τὴν Γαλατίαν Ἐκκλησιῶν. Ἂν ὁ Κρήσκης δὲν ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος Ἀγκύρας, πρέπει νὰ κατέλθωμεν εἰς τοὺς περὶ τὸ 180 χρόνους, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐσεβίου (Ε΄ 16), ὅτε ἀπαντᾷ ὠργανωμένη χριστιανικὴ κοινότης.

Ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ δὲν ἐβάδισε καὶ ἐδῶ ἀπροσκόπτως, διότι καὶ αἱ αἱρέσεις εὗρον ἔδαφος γόνιμον καὶ διωγμοὶ ἐκλόνισαν τὴν νεαρὰν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀγκύρας τόσον, ὥστε ὄχι μόνον προθύμους μάρτυρας εἶχεν αὕτη, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ὀπαδοὺς ἀπώλεσε, μεταστάντας πρὸς τὴν εἰδωλολατρίαν καὶ ἔπειτα ἐπανελθόντας εἰς τοὺς κόλπους τῆς κοινότητος. Ἴσως ἕνεκα τῶν λόγων τούτων συνεκροτήθησαν τόσαι Σύνοδοι εἰς Ἄγκυραν τοπικαὶ μέν, πλὴν ὅμως οὐχὶ ἄνευ σημασίας. Ἐξ αὐτῶν ἀξιομνημόνευτοι εἶναι τῶν ἐτῶν 273, 277 καὶ μάλιστα τοῦ 314, οὐ μὴν καὶ τοῦ 358 καὶ τοῦ 371.

Ἐκ τῶν πολλῶν μαρτύρων, οὓς ἀναγράφει ἡ ἱστορία τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Ἐκκλησίας, μνημονευτέοι εἶναι: Πλάτων μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀντιόχου, Θεόδοτος καὶ Κλήμης ὁ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς, ἡ μνήμη τοῦ ὁποίου ἄγεται τὴν 23ην Ἰανουαρίου. Τὴν 2αν Ἰανουαρίου ἑορτάζεται ἡ μνήμη τοῦ ἐξ Ἀγκύρας μάρτυρος Βασιλείου, ἄλλου δὲ Βασιλείου ἱερομάρτυρος καὶ πρεσβυτέρου τῆς Ἀγκυρανῶν Ἐκκλησίας, ἐπὶ Ἰουλιανοῦ μαρτυρήσαντος, ἄγεται τὴν 22αν Μαρτίου. Τὴν 4ην Νοεμβρίου τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ὁμολογητοῦ Θεοδότου, ἐπισκόπου Ἀγκύρας.

Ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ἡ Γαλατία ἐχωρίζετο εἰς Πρώτην καὶ Δευτέραν, μὲ ἀντιστοίχους πρωτευούσας τὴν Ἄγκυραν καὶ τὴν Πισηνοῦντα, ἐκλιποῦσαν τὸν ΣΤ΄ αἰῶνα. Ἡ Ἄγκυρα κατέλαβε καὶ διετήρησε τὸν τέταρτον θρόνον, εἶχε δ᾽ ἐπισκοπὰς ἑπτά, ἤτοι Ταβίας, Ἡλιουπόλεως, Ἀσπόνης, Βηρινουπόλεως, Μνίζου, Κίννης καὶ Ἀναστασιουπόλεως. Ἐξ αὐτῶν ἡ Ἡλιουπόλεως εἶναι μᾶλλον Ἰουλιουπόλεως. Τὸν Η΄ αἰῶνα ὑπεβιβάσθη εἰς τὸν πέμπτον θρόνον, κατὰ δὲ τὸν Ι΄ αἰῶνα κατέχει τὸν ἕκτον, μὲ προσθήκην τῶν ἐπισκοπῶν Καλουμένης καὶ Λαγηνῶν. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 11ου αἰῶνος ἀρχίζει ἡ παρακμὴ τῆς Ἀγκύρας, λόγῳ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν. Ὁ Βαλσαμών, εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ β΄ κανόνος τῆς Β΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, λέγει ὅτι ὅταν ἡ Ναζιανζὸς ἀνεδείχθη μητρόπολις, ἡνώθη μετ᾽ αὐτῆς ἡ Ἄγκυρα μετὰ τῶν ἐπισκοπῶν της, ὡς συνέβη καὶ μὲ ἄλλας ἐπαρχίας, δοθείσας εἰς ἰσχυροὺς ἀρχιερεῖς (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, Β΄, σ. 172). Καὶ ἐγένετο μὲν ἀνασύστασις τῆς μητροπόλεως Ἀγκύρας πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος, πλὴν ὅμως ἡ παρακμὴ καὶ ἡ ἐρήμωσις δὲν ἐσταμάτησαν, δι᾽ ὅ, φυτοζωοῦσα κατὰ τοὺς ἀκολούθους αἰῶνας καὶ μὴ δυναμένη νὰ διατηρῇ ἴδιον ἀρχιερέα, τὸ 1385 ἐδόθη ἐξαρχικῶς εἰς τὸν μητροπολίτην Γαγγρῶν (Μ. Γεδεών, Πατρ. Πίν., σ. 443), μᾶλλον ὅμως τοῦτο συνέβη ἀργότερον, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος, διότι ἤδη τὸ 1406 ὁ Ἀγκύρας Μακάριος συνώδευσεν εἰς Εὐρώπην τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ τὸν Παλαιολόγον. Καὶ πάλιν ἐπὶ βραχὺ παρέμεινεν ὑπὸ τὸν Γαγγρῶν, διότι τὸ 1450 παρακάθηται εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδον, πρὸς ἀποκήρυξιν τοῦ ἑνωτικοῦ ὅρου τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου, ὁ μητροπολίτης Ἀγκύρας Κωνσταντῖνος.

ΑΓΚΥΡΑ. Μεσαιωνικὸν φρούριον.

Μετὰ τὴν Ἅλωσιν, ἀφοῦ ἤδη εἶχεν ἡ Ἄγκυρα ὑποστῆ πολλὰ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Σελτζουκιδῶν καὶ τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων, μεταβληθεῖσα εἰς κέντρον σπουδαῖον τοῦ ἀσιατικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ παρακμὴ τῆς πόλεως ἐξηκολούθει καὶ ἡ μητρόπολις ἐπένετο, μὴ ἔχουσα πλέον ἐπισκοπάς, καίτοι εἰς τὰ Τακτικὰ τῆς Τουρκοκρατίας φαίνεται διατηροῦσα εἰς τὴν τάξιν πρωτοκαθεδρίας τὴν παλαιάν της θέσιν. Τοῦτο θὰ ἐξηγηθῇ, ἂν ληφθῇ ὑπ᾽ ὄψιν, ὅτι τὸ σύστημα εἶχε χάσει μᾶλλον τὴν οὐσιαστικήν του σημασίαν, διατηρῆσαν μόνον τύποις τὴν παράδοσιν, δι᾽ ὅ εἰς τὰ Συνταγμάτια παρετηρεῖτο ἐν πολλοῖς ἀντιγραφὴ ἐκ παλαιοτέρων πηγῶν. Ἀκριβέστερον εἶναι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὸ ὅτι ἡ πλήρης παρακμὴ τῆς Ἀγκύρας ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος ἀνήγαγεν αὐτὴν εἰς τὴν 32αν θέσιν (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, Ε΄, σ. 517). Ἐνδεικτικὸν ἐπίσης εἶναι, ὅτι καὶ παλαιότερον, ὅτε οἱ μητροπολῖται Ἀγκύρας παρεπονοῦντο δι᾽ ἀνεπάρκειαν, ἐδόθησαν εἰς αὐτοὺς χωρία τινὰ ἐνοριακὰ τῆς μητροπόλεως Γαγγρῶν καὶ τότε ἠγέρθη ἔρις μακρὰ μεταξὺ τῶν δύο μητροπόλεων, χωρὶς τελικῶς νὰ τὰ κερδήσῃ ἡ Ἄγκυρα, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους, πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος, τὸ ζήτημα ἦτο ἀνοικτόν, μέχρις ὅτου τὸ 1901 ὁριστικῶς ἐχάθη, ἐνῷ κατὰ βάσιν ἀνεγνωρίζετο ὡς δίκαιον.

Παρακολουθοῦντες τοὺς γράψαντας τὴν ἱστορίαν τῆς μητροπόλεως Ἀγκύρας διὰ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ ὅλου πνευματικοῦ των ἔργου, δυνάμεθα νὰ χωρήσωμεν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ἀκολούθου ἐπισκοπικοῦ καταλόγου: Πρῶτος πρέπει ν' ἀναγραφῇ Κλήμης ὁ μάρτυς (285-304), δι' ὃν εἰδικὴ βιβλιογραφία ὑπάρχει. Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 314-336 ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ἐπίσκοπος Μάρκελλος, παρακαθήσας εἰς τὴν Ἀγκυρανὴν Σύνοδον καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ, ὅπου καὶ διεκρίθη. Οὗτος, κατηγορηθεὶς ὡς ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν ἀρειανιζόντων, ἐξώσθη καὶ διάδοχος αὐτοῦ ἐγένετο ὁ Βασίλειος τὸ 336, ὅστις τὸ 358 προήδρευσε τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ τοπικῆς Συνόδου τῶν ἡμιαρειανιζόντων, τὸ δὲ 359 παρεκάθησεν εἰς τὴν τῆς Σελευκείας. Ἀλλ' ἀθωωθεὶς ὁ Μάρκελλος ἐπανῆλθεν εἰς Ἄγκυραν καὶ ἔγινεν αἰτία νὰ διαιρεθῇ ἡ κοινότης εἰς δύο. Πιθανῶς διετήρησε τὸν θρόνον τὸ δεύτερον ὁ Μάρκελλος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 343-351, ὁ δὲ ἀντίπαλός του Βασίλειος, ἄνθρωπος μὲ πολλὴν παίδευσιν, λόγῳ τῶν δοξασιῶν του ἐξωρίσθη εἰς Ἰλλυρίαν διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως (ἔργα του εἰς PG 42, σ. 425 κ. ἑξ.). Ἀθανάσιος 363-370. Ἀραβιανὸς 390. Κλήμης 400. Λεόντιος 401-430, τοῦ Χρυσοστόμου ἀντίπαλος. Θεόδοτος διακριθεὶς εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ Σύνοδον, συναγωνιστὴς τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου, ἀποθανὼν πρὸ τοῦ 446, λόγιος, καταλιπὼν Ὁμιλίας ἐκδεδομένας καὶ μή, καθαγιασθεὶς (4 Νοεμβρίου). Εὐσέβιος μέχρι 451. Ἀναστάσιος 459. Θεοδόσιος 490. Δομετιανὸς περὶ τὸ 550, μεθ' ὃν Ἐλπίδιος. Δωρόθεος περὶ τὸ 553. Τούτου ἐκπρόσωπος ὁ ἐπίσκοπος Ταβίας Ἀναστάσιος παρεκάθησεν εἰς τὴν Ε' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Παῦλος, ἐπὶ Τιβερίου (578-582). Πλάτων 680. Στέφανος 692. Βασίλειος 780-787, παρευρεθεὶς εἰς τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Θεόδουλος 869-870. Μιχαὴλ ἢ ἴσως Δανιὴλ 879-891. Γαβριὴλ 907, ὀνομαζόμενος Πρόεδρος, ὅστις προσέφερεν εἰς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Εὐθύμιον τὸ ὠμοφόριον τοῦ ἱερομάρτυρος Κλήμεντος, κατατεθὲν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Ὑψωμαθίοις μονήν. Ἰωάννης 997. Νικόλαος ἐπέκεινα τοῦ 1028. Μιχαήλ, ἐπὶ πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου, μητροπολίτης πρώην ὢν Ἀμασείας, εἶτα δὲ σχολάζων, τὴν Ἄγκυραν ἔλαβε κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ἴσως ἐπὶ βραχύ. Νικήτας 1084–1097. Στέφανος 1157. Μιχαὴλ 1168-1177. Χριστοφόρος ἐπέκεινα τοῦ 1227. Οὗτος ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γερμανοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1232-33 πρὸς τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου Μανουήλ, πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν τοῦ δεσποτάτου. Ἐπίσης ὁ Χριστοφόρος, λίαν πεπαιδευμένος κληρικός, παρακάθηται ὡς συνοδικὸς ἐν Νικαίᾳ. Γρηγόριος περὶ τὸ 1260. Μακάριος 1391-1404, συγγράψας ἔργον «περὶ τῆς τῶν Λατίνων κακοδοξίας», ἐκδοθὲν εἰς τὸν γνωστὸν Τόμον Καταλλαγῆς τοῦ Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, ἐν Ἰασίῳ 1692. Κωνσταντῖνος 1450. Μακάριος 1460. Τὸ 1465 ἀναφέρεται ὁ Σεβαστείας (ἀνωνύμως), τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας. Τὸ 1475 ὁ Ἀγκύρας, οὗ τὸ ὄνομα δὲν μνημονεύεται, χειροτονεῖ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ραφαὴλ τὸν Σέρβον ἢ Βούλγαρον (Turcograecia, σ. 130). Μακάριος, μητροπολίτης Κορίνθου καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας, ὁ τὸ 1517 γενόμενος Θεσσαλονίκης. Γεράσιμος περὶ τὸ 1561. Ματθαῖος, τὸν Μάϊον τοῦ 1590 ὑπογράψας τὴν ἵδρυσιν τοῦ πατριαρχείου τῆς Μόσχας. Σαββάτιος 1596. Παρθένιος 1602-1631. Ἀρσένιος, ἐν μέρει συμπίπτων μετὰ τοῦ προηγουμένου, καθὼς καὶ Γρηγόριος (πιθανῶς πρόκειται περὶ παραναγνώσεως τῶν ὑπογραφῶν εἰς πατρ. γράμματα). Λαυρέντιος 1636-1655, ὅτε ἀπέθανε, μεθ' ὃν Γερμανὸς 1655-1665. Γεράσιμος 1668. Σεραφεὶμ 1670 καὶ ἐπέκεινα, ἴσως εἶναι αὐτὸς ὁ ὡς Βενιαμὶν ἀναγινωσκόμενος τὸ 1676 εἰς τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἀχρίδος Θεοφάνους ὑπὸ τοῦ Gelzer. Ἀθανάσιος 1679. Ἰωακεὶμ 1698. Μακάριος περὶ τὸ 1710. Μελέτιος περὶ τὸ 1713. Νεόφυτος περὶ τὸ 1720. Περὶ τὸ 1732 ἀπαντᾷ Ἰωαννίνων Κλήμης τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας. Ἰωαννίκιος 1740. Ἄνθιμος 1765. Σεραφεὶμ ὁ Πισίδιος ἀπὸ τοῦ 1774. Ματθαῖος 1783, ἴσως ταυτιστέος πρὸς τὸν τὸ 1788 ἀπαντῶντα Μακάριον. Ἰωαννίκιος πρὸ τοῦ 1800 μέχρι 1811, ὅτε μετετέθη εἰς Νίκαιαν. Σωφρόνιος 1811-1814. Μεθόδιος 1814-1823. Κύριλλος 1823. Ἀγαθάγγελος 1823-1826. Γεράσιμος 1834. Σωφρόνιος 1835. Μακάριος 1836. Κύριλλος 1836. Νικηφόρος 1838. Ἱερόθεος 1845. Μελέτιος 1852. Ἰωαννίκιος 1860. Χρύσανθος 1872-1877. Γεράσιμος 1877. Νικόλαος 1899. Σωφρόνιος 1902. Γερβάσιος 1910. Κωνσταντῖνος 1922.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Μωϋσέως Μωϋσείδου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθυπατικῆς Γαλατίας, ἐν Ξενοφάνης, Β' (1905), σ. 250 κ. ἑξ., ὅπου καὶ παλαιοτέρα βιβλιογραφία. Ἠλ. Ἀλεξανδρίδου, Ἡ πάλαι καὶ νῦν κατάστασις τῆς μητροπόλεως Ἀγκύρας, ἐν Ἐκκλ. Ἀλήθεια, ΚΒ' (1902), σ. 206-207, 234-235. Β. Α. Μυστακίδου, Σκωριῶν ἀνακαμίνευσις..., ἐν Ν. Ποιμήν. Β' (1920), σ. 130 κ. ἑξ.

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀγκύρας, σύνοδος. Μία τῶν ἀξιολογωτέρων τοπικῶν συνόδων τῶν πρώτων αἰώνων, συγκληθεῖσα τὸ 314, ὑπὸ τὴν προεδρίαν μᾶλλον τοῦ Ἀγκύρας Μαρκέλλου, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμίνου, σφοδροῦ διώκτου τῶν κατ' ἀνατολὰς Ἐκκλησιῶν. Μετέσχον αὐτῆς ἐξηκριβωμένως οἱ ἑξῆς ἐπίσκοποι, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς τῶν περισωθέντων τριῶν καταλόγων: Βιτάλιος Ἀντιοχείας, Ἀγρικόλαος Καισαρείας (τῆς Παλαιστίνης), Λοῦπος Ταρσοῦ, Βασίλειος Ἀμασείας, Φιλαδέλφιος Ἰουλιουπόλεως (τῆς Γαλατίας), Εὐστόλιος Νικομηδείας, Ἡράκλειος Τσέλας (τῆς Ἀρμενίας), Πέτρος Ἰκονίου, Νουνέχιος Λαοδικείας (τῆς Φρυγίας), Σεργιανὸς Ἀντιοχείας (τῆς Πισιδίας), Ἐπίδαυρος Πέργης, Νάρκισσος Νερωνιάδος, Λεόντιος Καισαρείας (τῆς Καππαδοκίας) Λογγῖνος Νεοκαισαρείας, Ἀμφίων Ἐπιφανείας (τῆς Κιλικίας), Σαλαφῖνος Γερμανικίας (τῆς Συρίας), Γερμανὸς Νεαπόλεως (τῆς Παλαιστίνης).

Ἡ σύνοδος αὕτη εἶχεν ὡς κύριον σκοπὸν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἰσορροπίας μετὰ τὸν ἐκ τῶν διωγμῶν σάλον, ἰδίως εἰς ὅ,τι ἀφεώρα εἰς τοὺς πεπτωκότας (Papsi), οἱ δὲ 25 κανόνες της, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 9 πρῶτοι ἐρρύθμιζον τὸ ζήτημα τῶν πεπτωκότων, ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου (691) καὶ ἀπέκτησαν καθολικὴν ἰσχὺν εἰς τὴν βυζαντινὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μόνιμον πάντες.

Διὰ τῶν πρώτων κανόνων, οἱ ἐκ τῶν πεπτωκότων πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι ἀπεκλείοντο τῆς ἱερουργίας καὶ τῆς διακονίας τοῦ ἄμβωνος, διατηροῦντες τὴν τιμὴν τοῦ βαθμοῦ των, καθωρίζοντο αἱ διάφοροι περιπτώσεις συμμετοχῆς εἰς τὰς θυσίας τῶν ἐθνικῶν καὶ διεγράφετο κλῖμαξ ποινῶν ἀναλόγων. Ἐκ τῶν λοιπῶν, ὁ 10ος ἐπέτρεπε τὸν μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμον τῶν διακόνων, ὁ 13ος ἀπηγόρευε τὴν χειροτονίαν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ὑπὸ τῶν χωρεπισκόπων ἄνευ ἐγκρίσεως τοῦ ἐπισκόπου, ὁ 18ος ἀντεμετώπιζε τὸ ἐνδεχόμενον μὴ ἀποδοχῆς ἐκλεγέντος ἐπισκόπου ἐκ μέρους τοῦ κληρωθέντος ποιμνίου του, ὁ 22ος ὥριζεν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ δοθῇ πλήρης ἐκκλησιαστικὴ ἀποκατάστασις μετὰ μεταδόσεως τῶν ἀχράντων μυστηρίων εἰς τοὺς ἑκουσίους φονεῖς ἐπὶ τῆς ἐπιθανατίου κλίνης, ὁ 24ος προέβλεπε βαρείας ποινὰς διὰ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὸν ἀποκρυφισμὸν καὶ οἱ ἄλλοι ἐρρύθμιζον διάφορα ἄλλα ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ ζητήματα. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῶν κανόνων τούτων ἀποκατεστάθη κριτικῶς ὑπὸ τοῦ R. B. Rackhan (The text of the canons of Ancyra, ἐν Studia biblica et ecclesiastica, III, Oxford 1891, σ. 139-216. Πρβλ. Mansi, II, σ. 513-40, ὡς καὶ PG 137, 1123-96).

Εἰς τὴν Ἄγκυραν συνεκλήθησαν ἐπίσης καὶ ἕτεραι δύο γνωσταὶ σύνοδοι. Ἡ μία τὸ 358, κατόπιν πρωτοβουλίας τοῦ ὁμοιουσιανοῦ Γεωργίου τοῦ Λαοδικείας, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀγκύρας Βασιλείου, πρὸς ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὴν β' ἐν Σιρμίῳ σύνοδον, καθ' ἣν εἶχον ἐπιβληθῆ οἱ Ἀνόμοιοι (Ἐπιφανίου, Κατὰ Αἱρέσ. 73, 2-11). Ἡ ἑτέρα συνεκλήθη τὸν χειμῶνα τοῦ 375 καὶ μεταξὺ ἄλλων ἀπεδέχθη συκοφαντικὴν κατηγορίαν κατὰ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, ὅστις κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ τὴν διαταχθεῖσαν σύλληψίν του (Βασιλείου τοῦ Μεγ., Ἐπιστολαὶ 225, 237-40, 244).

Ἀγκυροσινάνου, Ἐπισκοπή. Αὕτη ἀναφέρεται ὡς τετάρτη ἐπισκοπὴ τῆς Λαοδικείας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Φρυγίας Καππατιανῆς ἀπὸ τῶν πρωτοχριστιανικῶν αἰώνων.

Τ. ΑΘ. ΓΡ.

Ἀγλαΐα. Καὶ Ἀγλαΐς. Κατὰ τὴν ἄνευ ἱστορικοῦ ὑποβάθρου λατινικὴν πηγήν, ἡ ἁγία Ἀγλαΐα ἦτο Ρωμαία δέσποινα. Συνδεθεῖσα δι' ἀνόμου δεσμοῦ μὲ τὸν οἰκονόμον τοῦ οἴκου της Βονιφάτιον, συνησθάνθη τέλος τὴν ἁμαρτίαν της καὶ ἠθέλησε νὰ τύχῃ ἀφέσεως διὰ μεσολαβήσεως τῶν μαρτύρων. Πρὸς τοῦτο ἀπέστειλε τὸν Βονιφάτιον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν διὰ νὰ εὕρῃ ἐκεῖ λείψανά των. Οὗτος

ἐμαρτύρησεν ὡς χριστιανὸς εἰς Ταρσὸν καὶ οἱ δοῦλοι του μετέφερον τὸ σῶμα του εἰς Ρώμην, τὸ ὁποῖον, εἰδοποιηθεῖσα ὑπὸ ἀγγέλου, προϋπήντησεν ἡ Ἀγλαΐα καὶ ἔθαψεν αὐτὸ μετὰ τιμῶν, εἰς ἀπόστασιν 50 σταδίων ἀπὸ τῆς πόλεως. Ἀκολούθως ἀπηρνήθη τὰ ἐγκόσμια, διανείμασα τὰ ὑπάρχοντά της, καὶ ἐμόνασεν ἐπὶ 13 ἔτη, ζῶσα ἀσκητικῶς. Λόγῳ τῆς μεγάλης ἀρετῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔφθασεν, ἠξιώθη καὶ τοῦ χαρίσματος τῶν ἰάσεων. Ὑπὸ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας ἑορτάζεται ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἁγίου Βονιφατίου τὴν 14ην Μαΐου καὶ χωριστὰ τὴν 25ην Φεβρουαρίου καὶ τὴν 5ην Ἰουνίου. Πιθανὸν ὁ λατινικὸς βίος της νὰ ἀποτελῇ ἀπόρροιαν ἑλληνικοῦ Μαρτυρίου, ἀπολεσθέντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, 963.

Ἄγλαυρος. Ἡ Ἄγραυλος. 1) Θυγάτηρ τοῦ Ἀκταίου, βασιλέως τῆς Ἀττικῆς, καὶ σύζυγος τοῦ βασιλέως ὡσαύτως τῆς Ἀττικῆς Κέκροπος.

2. Θυγάτηρ τοῦ Κέκροπος, βασιλέως τῆς Ἀττικῆς, καὶ τῆς Ἀγλαύρου, ἀδελφὴ τῆς Ἕρσης, Πανδρόσου καὶ Ἐρυσίχθονος. Αἱ τρεῖς αὗται ἀδελφαὶ ἐκαλοῦντο καὶ Ἀγραυλίδες (=παρθένοι ἐκ τῆς Ἀγραύλου). Κατά τινα παραλλαγὴν τοῦ περὶ αὐτῆς μύθου, αὕτη σχετίζεται μὲ τὴν Ἀθηνᾶν-Πολιάδα. Κατ' αὐτὴν τὴν παραλλαγήν, ὅταν ἐγεννήθη ὁ Ἐριχθόνιος, ἡ Ἀθηνᾶ τὸν παρέλαβε καὶ τὸν ἔδωκεν εἰς τὰς τρεῖς θυγατέρας τοῦ Κέκροπος ἐντὸς κλειστοῦ κιβωτίου μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ μὴ τὸ ἀνοίξουν, πρὶν ἐπιστρέψῃ. Αὗται ὅμως ἐκ περιεργείας παρέβησαν τὴν ἐντολήν της καὶ τὸ ἤνοιξαν, διὸ ἡ Ἀθηνᾶ ἐνέβαλε μανίαν εἰς αὐτάς, αἵτινες, ριφθεῖσαι, κατὰ μὲν τὸν Ὑγῖνον εἰς τὴν θάλασσαν, κατὰ δὲ τὸν Παυσανίαν ἀπὸ τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως, ἐφονεύθησαν. Κατ' ἄλλην παραλλαγὴν τοῦ μύθου, ὁ Ἑρμῆς ἠράσθη παραφόρως τῆς Ἕρσης, ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἄγλαυρος, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε δοθῆ τὸ κιβώτιον πρὸς φύλαξιν, ἐκ ζηλοτυπίας ἠμπόδισεν αὐτὸν νὰ τὴν συναντήσῃ, οὗτος τὴν μετεμόρφωσεν εἰς λίθον. Καὶ κατὰ μὲν τὴν παραλλαγὴν ταύτην ἡ Ἄγλαυρος, ὡς φαίνεται, σχετίζεται μὲ τὸ βραχῶδες ἔδαφος τῆς Ἀττικῆς, κατὰ δὲ τὴν προηγουμένην, κυρίως μὲ τὸ καλλιεργημένον ἔδαφος αὐτῆς.

Κατά τινας ἀττικοὺς μύθους, σχετιζομένους μὲ τὴν ἵδρυσιν τοῦ δικαστηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὁ Ἁλιρρόθιος, ὁ υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Εὐρύτης, ἐβίασε τὴν Ἀλκίππην, τὴν θυγατέρα τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς Ἀγλαύρου, διὸ ἐφονεύθη ὑπ' αὐτοῦ. Ἐξ αἰτίας τοῦ φόνου τούτου, ὁ Ποσειδῶν εἰσήγαγεν εἰς δίκην ἐνώπιον τῶν δώδεκα θεῶν τὸν Ἄρην, ὅστις ἐδικάσθη ὑπὸ τοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συγκροτηθέντος τὸ πρῶτον ποινικοῦ δικαστηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ ἠθωώθη (Εὐριπ. Ἠλέκτρα 1258 - 1263 καὶ Ἰφιγ. ἐν Ταύρ. 945 - 946, Ἀπολλοδ. Βιβλ. III, 14,2, Παυσαν. Ἑλλ. Περιήγ. I 21,7). Κατὰ τὸν ἐπίσημον ἀττικὸν μῦθον, ἡ Ἄγλαυρος παρουσιάζεται ὡς ἡρωϊκὴ παρθένος, ἥτις ἐθυσίασεν ἑαυτὴν ἐθελουσίως εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος, κατακρημνισθεῖσα εἰς τοὺς βράχους τῆς Ἀκροπόλεως, ἵνα σώσῃ τὴν πατρίδα της ἀπό τινος φοβερᾶς ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς. Ἐξ εὐγνωμοσύνης δὲ πρὸς αὐτήν, οἱ Ἀθηναῖοι ἵδρυσαν πρὸς τιμήν της ἱερὸν κάτωθεν τοῦ βορείου τείχους τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν ὅπου αὕτη ἐφονεύθη, ἤτοι πλησίον τοῦ τελευταίου ἐκ τῶν σπηλαίων, τὰ ὁποῖα σχηματίζονται εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ Ἄγλαυρος συνδέεται στενώτατα μὲ τὸν βίον τῶν Ἀθηναίων, διότι εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο ὡρκίζοντο οἱ ἔφηβοι, ὅτε παρελάμβανον τὰ ὅπλα των, ἤτοι τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ δόρυ. Ὅτι ἡ Ἄγλαυρος κατεῖχε σπουδαίαν θέσιν εἰς τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἱερατικὸν γένος τῶν Κηρύκων ἀνῆγε τὴν καταγωγήν του εἰς αὐτήν. Διότι ὁ μὲν Κῆρυξ ἦτο υἱὸς τῆς Ἀγλαύρου καὶ τοῦ Ἑρμοῦ (Παυσαν., I 38,3. Ἁρποκρατίων ἐν λ. Κήρυκες), ὁ δὲ Ἀττικὸς Ἡρώδης λέγει, ὅτι ἡ Ἕρση ἦτο σύζυγος τοῦ Ἑρμοῦ καὶ προμήτωρ τοῦ ἱερατικοῦ γένους τῶν Κηρύκων εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν.

Αὕτη ἐλατρεύετο καὶ εἰς τὴν Σαλαμῖνα τῆς Κύπρου, ὅπου προσεφέρετο εἰς αὐτὴν εἰς χρόνους πολὺ παλαιοὺς ὡς θυσία κατ' ἔτος ἄνθρωπος, ὅστις ἐφονεύετο διατρυπώμενος διὰ δόρατος ὑπὸ τοῦ ἱερέως. Ὁ βασιλεύς της Δίφιλος ἀντικατέστησεν ἀργότερον τὴν ἀνθρωποθυσίαν μὲ θυσίας δαμάλεως.

Ἀρχικῶς ἡ Ἄγραυλος καὶ αἱ ἀδελφαί της Ἕρση καὶ Πάνδροσος ἦσαν ἐπίθετα τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς, τὰ ὁποῖα συμβολίζουν τὴν δρόσον ἢ τὴν βροχήν, ἥτις καθιστᾷ γόνιμον τὴν κοιλάδα τοῦ Κηφισοῦ, ἀργότερον δὲ ἀπεσπάσθησαν ἀπ' αὐτῆς, διεπλάσθησαν ὑπὸ τῆς φαντασίας τοῦ λαοῦ ὡς ἰδιαίτερα πρόσωπα καὶ ἔγιναν αἱ πρῶται ἱέρειαι τῆς τοπικῆς αὐτῆς θεᾶς τῶν Ἀθηναίων. Ὡς πρώτη μάλιστα ἱέρεια ταύτης ἀναφέρεται ἡ Ἄγλαυρος. Πρὸς τιμὴν αὐτῆς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς ἐτελεῖτο ἡ ἑορτὴ τῶν πλυντηρίων. «Πλυντήρια· ἑορτὴ Ἀθήνησιν, ἣν ἐπὶ τῇ Ἀγραύλου, τῆς Κέκροπος θυγατρός, τιμῇ ἄγουσιν». (Ἡσύχιος ἐν λ. πλυντήρια). Ἡ Ἄγραυλος ἔχει σχέσιν μὲ τὸ καλλιεργημένον ἔδαφος ἢ μὲ τὴν λάμψιν τοῦ οὐρανίου φωτὸς καὶ εἶναι, ὡς φαίνεται, προσωποποίησις τῆς γονιμότητος τοῦ ἀττικοῦ ἐδάφους, ὡς καὶ τοῦ λαμπροῦ φωτὸς καὶ τῆς διαυγείας τῆς ἀτμοσφαίρας τῆς Ἀττικῆς.

ΒΑΣ. Ι. ΚΑΛΑΪΤΖΑΚΗΣ

Ἄγναφος. (Κ. Διαθήκη). Ἐπὶ ὑφασμάτων: μὴ γναφευθείς, ἀμεταχείριστος, καινουργής. Ματθ. θ' 16, Μάρκ. β' 21, «ἐπίβλημα ράκους ἀγνάφου» = ἐμβάλωμα ἐκ καινουργοῦς ὑφάσματος.

Γ. Α. Γ.

Ἁγνείας, πεῖρα. Ἡ φράσις εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὸ περίφημο βυζαντινὸ θέμα τῆς δοκιμασίας ποὺ ὑπέστη ἡ Παναγία, γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι, ἂν καὶ ἔγινε μητέρα, ἦταν ἁγνή. (Βλ. Α. Ἀδαμαντίου, Ἁγνείας πεῖρα, στὸ περιοδ. Λαογραφία Α' [1909], σ. 461-563, Β' [1910], σ. 521 - 547 καὶ Γ' [1911], σ. 51 - 147 καὶ 390 - 446. Γενικὰ ἡ ἁγνεία τῶν γυναικῶν ἐδοκιμάζετο μὲ μέσα θεοδικίας ἢ θεοκρισίας στοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, ποὺ κάποτε ἦταν μαρτυρικὰ καὶ βασανιστικὰ (νὰ πιάσῃ ἀναμένα κάρβουνα, νὰ βουτήξῃ τὸ χέρι σὲ ζεματιστὸ νερό, νὰ περπατήσῃ σὲ σίδερο πυρακτωμένο κ.ἄ.) Τὸ νερὸ τοῦ ἐλεγμοῦ, ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἑβραῖοι (Ἀριθ. ε' 11-31) γιὰ τὴν δοκιμασία τῆς ἐνόχου, ἦταν ὀλιγώτερο βασανιστικὸ καὶ περισσότερο ψυχολογικό. Αὐτὸ ἐδοκίμασε ἡ Θεοτόκος, σύμφωνα μὲ τὸ ἀπόκρυφο πρωτευαγγέλιο τοῦ Ἰακώβου.

Ἡ παράδοσις αὐτή, παρ' ὅλη τὴ διάδοσί της στὴ βυζαντινὴ τέχνη καὶ μικρογραφία, δὲν ἐπέρασε στὸν λαὸ οὔτε ἔχουμε σήμερα καμμιὰ λαογραφικὴ ἀπήχησί της.

Γιὰ τὴ θεοδικία ἐπίσης ἢ ἄλλη δοκιμασία τῆς ἁγνείας τῶν γυναικῶν δὲν ἔχουμε λαογραφικὲς πληροφορίες ἢ ἐκδηλώσεις. Ἡ τελευταία παρουσία τους μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι μέσα στὰ Ἀλεξανδρινὰ καὶ τὰ βυζαντινὰ μυθιστορήματα. (Στὰ «Αἰθιοπικὰ» τοῦ Ἡλιοδώρου, δοκιμασία τῆς ἁγνείας μὲ φωτιά). Ἀργότερα ἡ διαβεβαίωσις μιᾶς κόρης γιὰ τὴν ἁγνεία της μὲ τὸν ὅρκο, ἕνα ὅρκο κατάρας, ἦταν ἀρκετή. (Βλ. γιὰ τὰ μεσαιωνικὰ λαογραφικὰ τῆς ἁγνείας Α. Ἀδαμαντίου ὅ.π. Γ', σ. 117 - 134 καὶ γιὰ τὴ δύναμι τοῦ ὅρκου, σ. 399 - 404).

Σήμερα, τὸ μόνο λαογραφικὸ εἶδος ἐλέγχου ποὺ ξέρουμε γιὰ τὴν ἁγνεία τῆς γυναικός, εἶναι αὐτὸ ποὺ γίνεται στοὺς γάμους. Τὸ πρωΐ, ὕστερα ἀπὸ τὴ νύχτα τοῦ γάμου ἔχει, τὸ δικαίωμα ἡ πενθερὰ νὰ ἐλέγξῃ, ἂν ἡ νύμφη ἦταν παρθένος, ἑπομένως ἁγνή. Εἶναι γνωστό, ὅτι μπαίνει πρώτη στὸν κοιτῶνα τῶν νεονύμφων καὶ ὅταν διαπιστώσῃ τὸ γεγονὸς τῆς ἁγνείας, τὸ ἀναγγέλλει στοὺς συγγενεῖς καὶ σὲ ὅλο τὸ χωριό, ποὺ περιμένουν. Ἡ ἀναγγελία γίνεται εἴτε μὲ πυροβολισμοὺς εἴτε μὲ ἐπίδειξι τεκμηρίων. Καὶ ἡ μὲν καταφατικὴ διαπίστωσις εἶναι μία σωτηρία καὶ ἱκανοποίησις γιὰ τὴ νύφη, ἐνῷ ἡ ἀρνητικὴ εἶναι μεγάλο δυστύχημα καὶ τιμωρία της. Μία πεῖρα ἁγνείας κι' αὐτό, ἐπίσης ἑβραϊκῆς ἐμπνεύσεως. (Δευτερ. κβ' 13 κ. ἑξ.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Βλ. γιὰ τοὺς βυζαντ. χρόνους, Φ. Κουκουλέ, Βυζ. βίος καὶ πολιτισμός, Δ', Ἀθῆναι 1951, σ. 116 - 118. Γιὰ τοὺς νεωτέρους, Ν. Γ. Πολίτου, Ὁ γάμος παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησιν, ἐν Λαογρ. Σύμμικτα, Γ' (1931), σ. 302, πρβλ. καὶ Α. Ἀδαμαντίου, ὅ. π., Γ', σ. 130 - 132.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἁγνή, Ρωμαία κόρη, μαρτυρήσασα πιθανώτατα ἐπὶ Διοκλητιανοῦ. Τὰ πρωτότυπα «Ἄκτα» αὐτῆς δὲν διεσώθησαν, εἶναι δὲ ἀμφίβολον ἂν τὸ φερόμενον ὡς ὄνομά της εἶναι τὸ πραγματικὸν ἢ ἁπλῶς ἐπίθετον. Αἱ σοβαραὶ νύξεις περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ τέλους της ἀνάγονται εἰς τὸν Δ' αἰῶνα. Κατὰ τὰ πλέον πιθανὰ ἐξ αὐτῶν στοιχεῖα, ἡ Ἁγνὴ ἦτο 12 ἐτῶν ἢ ὀλίγον μεγαλυτέρας ἡλικίας ὅτε ἐμαρτύρησεν, ἀποδείξασα στερεὰν πίστιν καὶ κῆδος διὰ τὴν παρθενικὴν τιμήν της. Κατὰ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ πάπα Δαμάσου, ἐκάη γυμνή, ἐνῷ κατὰ τὸν Ἀμβρόσιον καὶ τὸν

Προυδέντιον ἀπεκεφαλίσθη. Κατά τινα, τέλος, ὕμνον, ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἀμβρόσιον, ἐστραγγαλίσθη. (Depositio martyrum ἐν XII kal. fev. Agnetis, in Nomentana, Roma 1942, σ. 17. Ἀμβροσίου, De virginibus I, 2 καὶ De officiis I, 41, A. Ferrua, Epigrammata Damasiana, Città del. Vaticano 1942, σ. 37. Προυδεντίου, Peristephanon 14. Ὕμνος Agnes Beatae Virginis, pl. 17, 1210). Ἀπὸ τὰς λοιπὰς ἀβασίμους πηγάς, ὁ βίος καὶ τὸ τέλος της ἀναφέρονται ἐμπλουτισμένα διὰ διαφόρων λεπτομερειῶν καὶ παραλλαγῶν. Ἡ ἀποκρυσταλλωθεῖσα δι᾽ ὅλων αὐτῶν συναξαριστικὴ παράδοσις δύναται νὰ συνοψισθῇ ὡς ἑξῆς: Ἡ Ἁγνὴ ἦτο βλάστημα ἀριστοκρατικοῦ γένους καὶ ἐμπνεομένη ὑπὸ ἐνθέου ζήλου συνεκάλει εἰς τὸν οἶκον της φίλας της, τὰς ὁποίας «τὸν Χριστὸν Θεὸν γινώσκειν προετρέπετο καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύειν». Ταῦτα πληροφορηθεῖσαι αἱ Ρωμαϊκαὶ Ἀρχαί, τὴν ἐνέκλεισαν εἰς πορνεῖον, ὅπου, ὅμως, πάντες οἱ ἐπιδιώκοντες νὰ τὴν θίξουν, «εὐθὺς ἀπενάρκουν καὶ ὡς νεκροὶ διέκειντο». Κατόπιν τούτου, ἀπεφασίσθη ἡ θανάτωσίς της.

Πρὸς τιμὴν τῆς ἁγίας Ἁγνῆς, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἤγειρε μικρὰν βασιλικὴν ἐπὶ τοῦ τάφου της, πρὸ τοῦ 349. Ἡ μνήμη της ἄγεται τὴν 21ην Ἰανουαρίου.

Ὑπὲρ νέον σοὶ μόσχον, ὡς Δαβὶδ λέγει,
ἤρεσκεν Ἁγνὴ πυρπολουμένη, Λόγε.

(Ἀρχαιολογία). Παρὰ τὴν via Nomentana, ἐν Ρώμῃ, ἡ κατακόμβη τῆς ἁγίας Ἁγνῆς ἐκλήθη οὕτως ἐκ τῆς ταφείσης ἐκεῖ περιφήμου Ρωμαίας παρθενομάρτυρος Ἁγνῆς. Συνίσταται ἐκ πολλῶν ὀρόφων μετὰ πολλῶν τάφων, ὡς τῆς ἁγίας Σαβίνης κ. ἄ., καὶ κεῖται μεταξὺ τῆς Βασιλικῆς τῆς ἁγίας Ἁγνῆς καὶ τοῦ Μαυσωλείου τῆς Κωνσταντίνης (354), θυγατρὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τὸ ὁποῖον ἦτο κατ᾽ ἀρχὰς Βαπτιστήριον τῆς Βασιλικῆς.

Ἡ ἐκεῖ Βασιλικὴ ἀνηγέρθη τρίκλιτος εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἔχει κιονοστοιχίαν στεφομένην ὑπὸ κιονοκράνων κορινθιαζόντων, κατ᾽ ἐξαίρεσιν δὲ τῶν ἄλλων Βασιλικῶν τῆς Ρώμης ἔχει ὑπερῷα, ὡς συνηθίζετο εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ὑπέστη διαφόρους ἐπισκευὰς ἐπὶ τῶν παπῶν Λιβερίου, Συμμάχου καὶ τέλος ἐπὶ Ὀνωρίου τοῦ Α΄ († 638).

Τὸ ἱερὸν σκήνωμα τῆς ἁγίας ἐτοποθετήθη εἰς μαρμαρίνην λάρνακα, κειμένην εἰς τὸν ναὸν σήμερον, φροντίδι τῆς Κωνσταντίνης, θεραπευθείσης τῇ μεσιτείᾳ της. Ἡ λάρναξ φέρει εἰς τὸ μέσον ἀπεικόνισιν τῆς ἁγίας, εἰς νεαρὰν ἡλικίαν, δεομένης.

Παρὰ τὸν τάφον της ἐξέπνευσεν ἡ παρθενομάρτυς Emerenziana, ἥτις κατέφυγεν ἐκεῖ λιθοβολουμένη. Ἡ κάρα τῆς ἁγίας Ἁγνῆς μετεφέρθη τὸν Θ΄ αἰῶνα εἰς τὰ «Ἅγια τῶν Ἁγίων» τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Λατερανοῦ. Ὁ πάπας Παῦλος ὁ Ε΄ (1605-1621) κατεσκεύασεν ἀργυρᾶν λειψανοθήκην εἰς τὸν ναόν, εἰς τὴν ὁποίαν διαφυλάσσονται σήμερον ἀμφότερα τὰ ἱερὰ σκηνώματα, τῶν Παρθενομαρτύρων.

Εἰς τὴν Βασιλικὴν ταύτην ἑκάστην 21 Ἰανουαρίου κατὰ τὴν μνήμην τῆς ἁγίας Ἁγνῆς διεξάγεται μία χαρακτηριστικὴ τελετή. Πρὸς τιμήν της, προσφέρονται δύο μικροὶ ἀμνοί, τοὺς ὁποίους εὐλογεῖ μετὰ τὸ πέρας τῆς Θ. Λειτουργίας, συνήθως, ὁ καρδινάλιος προστάτης τῆς Βασιλικῆς. Οἱ ἀμνοὶ εὐλογοῦνται καὶ ὑπὸ τοῦ πάπα καὶ ἀπὸ τοὺς Βενεδικτίνους τῆς ἁγίας Καικιλίας εἰς Transtevere, ἕως τὴν Μ. Τετάρτην, καθ᾽ ἣν κείρεται τὸ μαλλίον των, πρὸς κατασκευὴν τῶν ὠμοφορίων (Pallium), ἅτινα παραδίδει ὁ πάπας εἰς διακεκριμένους ἐπισκόπους του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, Α΄, Ἀθῆναι 1942. Corpus Basilicarum Christianarum Romae, Città del Vaticano, Roma 1937.

ΑΡ. ΠΑΝΩΤΗΣ

Ἁγνή. Μάρτυς, ἑορταζομένη μετ᾽ ἄλλων πολλῶν τὴν 2αν Δεκεμβρίου τὸ πάλαι ὑπὸ τῆς ἀφρικανικῆς Ἐκκλησίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Monceau, Histoire Litteraire de l'Afrique Chretienne, Paris 1905, σ. 536.

Ἄγνι. Ἀνθρωπόμορφος, ἀλλ᾽ οὐχὶ πάντοτε, θεὸς τοῦ πυρός, κατέχων μετὰ τοῦ Ἴνδρα κορυφαίαν θέσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἰνδικὴν θρησκείαν, ἀλλὰ χαρακτηριζόμενος ὡς ὁ κατ᾽ ἐξοχὴν «γείτων» τῶν ἀνθρώπων. Πράγματι, ὁ Ἄγνι, ἐκτὸς τοῦ οὐρανοῦ, ἑδρεύει ἐπίσης εἰς τὰ ὕδατα, κατερχόμενος εἰς αὐτὰ διὰ τῆς βροχῆς καὶ τῶν ἀστραπῶν, καὶ εἰς τὰ φυτά, τὰ ὁποῖα διαποτίζει διὰ τοῦ ὕδατος καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἐπιστρέφει εἰς τὸν οὐρανόν, ἀπελευθερούμενος ἐκ τῶν καιομένων ξύλων ὡς φλὸξ καὶ καπνός.

Ἁγνίζω. (Κ. Διαθήκη). Καθαρίζω. Ἡ λέξις χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν Κ. Διαθήκη κατ᾽ ἀρχὴν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰς ἰουδαϊκὰς τελετὰς τοῦ ἁγνισμοῦ. Οὕτω τὸ Ἰω. ια΄ 55 ἀφορᾷ εἰς τὸν ἁγνισμόν, ὃν ἐτέλουν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Πρβλ. Ἔξ. ιθ΄ 10, Β΄ Παρ. λα΄ 17-18, Ἰωσήπου Ἰουδ. Πόλ. 6, 425, Ἀρχαιολ. 12, 145. Εἰς τὸν ἁγνισμὸν τῶν Ναζηραίων (πρβλ. Ἀριθ. στ΄ 1 κ. ἑξ.) ἀναφέρονται τὰ χωρία τῶν Πράξ. κα΄ 24, 26, κδ΄ 18. Μεταφορικῶς χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις ἐν Ἰακ. δ΄ 8, Α΄ Πέτρ. α΄ 22, Α΄ Ἰω. γ΄ 3.

Γ. Α. Γ.

Ἁγνισμός. Ράντισις ἢ πρόχειρος νίψις δι᾽ ὕδατος, ὡς σύμβολον καθαρισμοῦ ἀπὸ τῆς γενικῆς ἢ συγκεκριμένης τινὸς ἐνοχῆς, ἐπιβαλλομένη, κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, εἰς τοὺς πλησιάζοντας ἱερὸν χῶρον ἢ θέλοντας νὰ τελέσουν θυσίαν. Εἰς ἁγνισμὸν ὑπεχρεοῦντο καὶ οἱ ἐγγίσαντες νεκρὸν ἢ λεχώ, ἔτι δὲ καὶ συλλήβδην οἱ κάτοικοι πόλεως βαρυνομένης μὲ ἀνοσίαν πρᾶξιν.

(Π. καὶ Κ. Διαθήκη). Καθαρισμός, γινόμενος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καθ᾽ ὡρισμένον τυπικόν. Ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἡ λέξις ἀφορᾷ ἀρνητικῶς μὲν εἰς τὸν καθαρισμὸν ὡς προετοιμασίαν διὰ τὴν λατρείαν (Ἀριθ. η΄ 7), θετικῶς δὲ εἰς τὸν διὰ τούτου ἐπιτυγχανόμενον ἁγιασμὸν (Ἀριθ. στ΄ 5). Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἀπαντᾷ ἡ λέξις ἐν Πράξ. κα΄ 26. (Πρβλ. ἐν γένει Strack-Billerbeck, Kommentar zum N. T. aus Talmud und Midrasch, II, σ. 757, κ. ἑξ.).

Γ. Α. Γ.

Ἀγνόημα. Εἰς τὰς συγχωρητικὰς εὐχὰς τῆς Ἐκκλησίας, διαστέλλονται σαφῶς τὰ ἁμαρτήματα ἀπὸ τὰ ἀγνοήματα. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα ὑποτίθεται, ὅτι προέρχονται ἐκ τῶν γνωριζόντων τὰς ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἐντολάς, ἤτοι τῶν πεπαιδευμένων, τῶν κληρικῶν κ.λ.π., τὰ δὲ δεύτερα ἐκ τοῦ λαοῦ. Οὕτως, ἡ αἱματηρὰ θυσία προσφέρεται ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀρχιερέως τῶν Ἰσραηλιτῶν «ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων» (Ἑβρ. θ΄ 7). Πρόκειται ἄρα περὶ παραπτωμάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: α) Δὲν ὑπάγονται εἰς τὰ βαρέα, διὰ τὰ ὁποῖα πᾶς τις εἶναι ἔνοχος. β) Γίνονται ἐξ ἀγνοίας, ἤτοι ἄνευ δόλου ἢ συστάσεως ἢ συστηματικῆς ἐπαναλήψεως. Καὶ γ) Χαρακτηρίζονται ὡς ἀμέλεια, σφάλμα, ἀπροσεξία, ὅπως ἐν Γέν. μγ΄ 11, ἔνθα ὁ Ἰακὼβ παραγγέλλει εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, κατὰ τὸ β΄ ταξίδιόν των εἰς Αἴγυπτον, τὰ ἀκόλουθα: «Καὶ τὸ ἀργύριον, τὸ ἀποστραφὲν ἐν τοῖς μαρσίπποις ὑμῶν ἀποστρέψατε μεθ᾽ ὑμῶν, μήποτε ἀγνόημά ἐστι». Οἱ πιστοὶ συχνάκις παρακαλοῦν τὸν Θεὸν διὰ τὴν ἐξάλειψιν τῶν ἀγνοημάτων των: «Τίς ἐπιστήσει ἐπὶ τοῦ δικαιώματός μου μάστιγας καὶ ἐπὶ τῆς καρδίας μου παιδείαν σοφίας, ἵνα ἐπὶ τοῖς ἀγνοήμασί μου μὴ φείσονται καὶ οὐ μὴ παρῇ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, ὅπως μὴ πληθύνωσιν αἱ ἄγνοιαί μου καὶ αἱ ἁμαρτίαι μου πλεονάσωσι καὶ πεσοῦμαι ἔναντι τῶν ὑπεναντίων καὶ ἐπιχαρεῖται μοι ὁ ἐχθρός;» (Σειρὰχ κγ΄ 2-4). Ἡ ἰδία περίπου διάκρισις ἁμαρτημάτων καὶ ἀγνοημάτων εἰς τὴν Π. Δ. ἀπαντᾷ καὶ εἰς περιπτώσεις πολιτικῶν ἀδικημάτων, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Μακεδόνος Βασιλέως Δημητρίου πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῶν Ἰσραηλιτῶν Σίμωνα, ἔνθα ὁ μεγάθυμος βασιλεὺς γράφει: «Ἀφίεμεν δὲ ὑμῖν ἀγνοήματα καὶ τὰ ἁμαρτήματα ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας» (Α΄ Μακαβ. ιγ΄ 39). Τέλος, ἡ μὲν Σοφία Σειρὰχ παρακαλεῖ τὸν Θεὸν διὰ τὰ ἀγνοήματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ πενθεῖ διὰ ταῦτα, «τὰς χεῖράς μου ἐξεπέτασα πρὸς ὕψος καὶ τὰ ἀγνοήματα τῆς ψυχῆς μου ἐπένθησα» (πρβλ. καὶ Τωβ. γ΄ 3, 19), ὁ δὲ Κύριος διὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ εἰδοποιεῖ, ὅτι «ἐκεῖνος ὁ δοῦλος, ὁ γνοὺς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου ἑαυτοῦ καὶ μὴ ἑτοιμάσας μηδὲ ποιήσας πρὸς τὸ θέλημα αὐτοῦ δαρήσεται πολλάς· ὁ δὲ μὴ γνούς, ποιήσας δὲ ἄξια πληγῶν, δαρήσεται ὀλίγα» (κβ΄ 47).

ΣΠΥΡ. Ν. ΑΒΟΥΡΗΣ

Ἀγνοῆται. Καὶ Ἀγνοηταί. Χαρακτηρισμὸς ὁπαδῶν οὐχὶ συγκεκριμένης αἱρέσεως, ἀλλὰ πλάνης, ἡ ὁποία ἀπαντᾶται ὡς στοιχεῖον εἰς πολλὰς αἱρέσεις. Ἀγνοῆται ἀποκαλοῦνται ὅσοι αἱρετικοὶ πιστεύουν, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ὁ

Χριστὸς ἀγνοεῖ πάντοτε ἢ προσωρινῶς ὡρισμένας ἀληθείας ἢ γεγονότα. Ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἀπεδόθη τὸ πρῶτον εἰς τοὺς εὐτυχιανούς, οἱ ὁποῖοι ἐκήρυττον, ὅτι ὁ Χριστός, ὡς ἄνθρωπος, εἶχε περιωρισμένον πεδίον γνώσεων. Ὀφείλεται εἰς τὸν Γρηγόριον τὸν Μέγαν, χαρακτηρίσαντα οὕτω καὶ τοὺς νεστοριανοὺς (ἐπιστολαὶ ἐν PL LXXVII, σ. 1091, 1096, 1098). Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς λέγει ἀγνοήτας τοὺς θεμιστιανοὺς (PG XCIV, σ. 756).

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀντετάχθησαν ἐνωρὶς κατὰ τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς. Οὕτως, ὁ Εἰρηναῖος γράφει, ὅτι ὁ Υἱός, διακηρύττων ὅτι ὁ Πατὴρ μόνος γνωρίζει τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς Κρίσεως (Ματθ. κδ΄ 36, Μάρκ. ιγ΄ 32), ἤθελε τοιουτοτρόπως νὰ ἐξάρῃ τὸ ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι ὑπεράνω ὅλων καὶ ὅτι αἱ βουλαί του εἶναι ἀνεξερεύνητοι (Κατὰ Αἱρέσ., PG VII, σ. 811). Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος παρατηρεῖ, ὅτι, εἰς τὰ χωρία ἔνθα ὁ Ἰησοῦς φαίνεται ὡς ἀγνοῶν τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς Κρίσεως, δὲν γίνεται λόγος διὰ τὴν θείαν, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπίνην του φύσιν (Κατὰ Ἀρειαν., PG XXVI, σ. 416). Ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς (PG XXXVI, σ. 124) καὶ ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (PG LXXV, σ. 368-380) διδάσκουν τὸ αὐτό. Ἐξ ἄλλου, οἱ Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων (PL XVI, σ. 837), Φουλγέντιος (PL LXV, σ. 231) καὶ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (PG LXXV, σ. 1332, LXXVII, σ. 780) ἑρμηνεύουν τὸ χωρίον Λουκ. β΄ 52, καθ' ὃ ὁ Ἰησοῦς «προέκοπτε σοφίᾳ», ὡς ἀφορῶν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν καὶ οὐχὶ τὴν θείαν. Οἱ αὐτοὶ Πατέρες, ἀλλαχοῦ, προχωροῦν ἔτι περαιτέρω, ὁμιλοῦντες περὶ γνώσεως τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας τῆς Κρίσεως καὶ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ περὶ φαινομενικῆς μόνον προκοπῆς εἰς σοφίαν (Ἀθανάσιος, PG XXVI, σ. 429. Γρηγόριος, XXXVI, σ. 548, XXXVII, σ. 184. Κύριλλος, LXXVI, 153. Ἀμβρόσιος, PL XVI, σ. 682. Φουλγέντιος, LXV, σ. 416).

Ὁ ἀγνοητισμὸς ἐπολεμήθη ἀργότερον μετὰ ὀλιγωτέρας ὁρμῆς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, διότι εἶχεν ἤδη γίνει ἡ ἀπαιτουμένη ἐμβάθυνσις εἰς τὸ δόγμα τῆς περὶ ἑνώσεως τῶν δύο ὑποστάσεων ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ δὲ ἀγνοητικὰ ῥεύματα εἶχον ἐξασθενήσει.

Ἄγνοια. Ὑπὸ στενὴν θρησκευτικὴν ἔννοιαν, εἶναι ἡ μὴ γνῶσις τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ, τῶν πρὸς αὐτὸν καθηκόντων καὶ ἐν γένει τῶν δογματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως. Πλεῖστα χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καὶ δὴ τῆς Κ. Διαθήκης, ἐπιβεβαιοῦν τὸν ἀνωτέρω ὁρισμόν, ἔνθα μάλιστα ἡ ἄγνοια δὲν καταλογίζεται ὡς ἐκ συστάσεως ἁμάρτημα. Οὕτως, ὁ Παῦλος ἐν Ἀθήναις τονίζει, ὅτι ὁ Θεὸς παραβλέπει τοὺς χρόνους τῆς ἀγνοίας (Πράξ. ιζ΄ 30) καὶ ὁ Πέτρος εἰς τὸν λόγον του, μετὰ τὴν ἴασιν τοῦ χωλοῦ, λέγει ὅτι ἡ σταύρωσις τοῦ Κυρίου, τοὐλάχιστον διὰ τὸν λαὸν καὶ ὄχι διὰ τοὺς ἄρχοντας, ἦτο ἀποτέλεσμα ἀγνοίας (αὐτόθι, γ΄ 17).

Ἡ ἄγνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐξηγεῖται ἐκ τῆς πτώσεως αὐτοῦ, τῆς συγχύσεως τοῦ νοὸς αὐτοῦ (Ψαλμ. μη΄ 13) καὶ τῆς ἀπομακρύνσεως αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Θεόν. Οὕτως, εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολὴν (δ΄ 18) σημειοῦται «τῇ διανοίᾳ ὄντες ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν». Οἱ χριστιανοὶ καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Πέτρου νὰ ἀπομακρυνθοῦν τῶν παλαιῶν αὐτῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες εἶναι ἀποτέλεσμα ἀγνοίας, καὶ νὰ προσκολληθοῦν πρὸς τὸν καλέσαντα αὐτοὺς ἅγιον (Α΄ Πέτρ. α΄ 14). Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὁ Θεὸς παρακαλεῖται ὑπὸ τοῦ ψαλμῳδοῦ «ἵνα μὴ μνησθῇ ἁμαρτίας νεότητος αὐτοῦ» (Ψαλμ. κδ΄ 7). Ἡ συγχώρησις τῶν ἐξ ἀγνοίας παραπτωμάτων ἐπιβάλλεται ὑπὸ τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου, κατόπιν ἐννοεῖται τῆς σχετικῆς θυσίας: «Καὶ οἴσει κριὸν ἄμωμον ἐκ τῶν προβάτων, τιμῆς ἀργυρίου εἰς πλημμέλειαν πρὸς τὸν ἱερέα καὶ ἐξιλάσεται περὶ αὐτοῦ ὁ ἱερεύς, περὶ τῆς ἀγνοίας αὐτοῦ, ἧς ἠγνόησε, καὶ αὐτὸς οὐκ ᾔδει, καὶ ἀφεθήσεται αὐτῷ» (Λευΐτ. ε΄ 18). Συγχωρεῖται ἀκόμη ὁ «ἄνθρωπος, ὃς ἂν φάγῃ ἅγια κατ' ἄγνοιαν» (αὐτόθι, κβ΄ 14, πρβλ. α΄ 2).

Καίτοι ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἀγνοίας καὶ πλάνης εἶναι προφανής, ἐν τούτοις εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν αἱ δύο αὗται ἔννοιαι πολλάκις συνταυτίζονται, ἂν καὶ ἔχομεν καὶ ἀρκετὰ χωρία, ἔνθα ἡ διάκρισις εἶναι καταφανής: «Εἶτα οὐκ ἤρκεσε τὸ πλανᾶσθαι περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ μεγάλῳ ζῶντες ἀγνοίας πολέμῳ τὰ τοσαῦτα κακὰ εἰρήνην προσαγορεύουσιν» (Σοφ. Σολ. ιδ΄ 22). Κλήμης ὁ Ῥώμης ὡς ἑξῆς διαστέλλει τὰς δύο ἐννοίας, ἄγνοιαν καὶ πλάνην: «Πολλή μοι δοκεῖ εἶναι διαφορὰ τῶν ἀγνοούντων πρὸς τοὺς πεπλανημένους. Ὁ γὰρ ἀγνοῶν ἐοικέναι μοι δοκεῖ ἀνδρὶ ἐπ' εὐθηνουμένην πόλιν μὴ ὁρμᾶν βουληθέντι, διὰ τὸ ἀγνοεῖν τὰ ἐκεῖ καλά· ὁ δὲ πεπλανημένος μαθόντι μὲν τὰ κατὰ τὴν πόλιν ἀγαθά, ἐν δὲ τῷ ὁρμᾶν κατὰ τὴν ὁδόν, τρίβον παραλλάξαντι, καὶ διὰ τοῦτο πλανωμένῳ. Οὕτως οὖν μοι δοκεῖ πολλὴν διαφορὰν εἶναι τῶν εἴδωλα σεβόντων πρὸς τοὺς ἐν θεοσεβείᾳ ἁλωμένους» (Κλήμ. Ῥώμ., Ὁμιλία, Ι΄, PG 2, 260). Ὑπάρχει ἀκόμη ἄγνοια ἥτις οὐχ ἁπλῶς ἀγνοεῖ, ἀλλὰ καὶ γνωρίζει ὅτι ἀγνοεῖ· ἐπίσης καὶ ἄγνοια μὴ γνωρίζουσα ὅτι ἀγνοεῖ (ἐνσυνείδητος καὶ ἀσυνείδητος ἄγνοια). Ἀκόμη ὑπάρχει ἄγνοια, ἥτις, καίτοι αἰσθάνεται ὅτι ἀγνοεῖ, ὅμως ἐκ πάθους ἢ προκαταλήψεως ἀπομακρύνεται ἐκ τῆς γνώσεως καὶ πολλάκις ἀνθίσταται πρὸς αὐτήν. Ἡ σοφιστικὴ τέλος ἄγνοια προσπαθεῖ μὲ πιθανολογίας καὶ σφαλεροὺς συλλογισμοὺς νὰ καλυφθῇ. Ὁ Ἐκκλησιαστὴς (ε΄ 5) μᾶς παραγγέλλει νὰ μὴ μεταχειρισθῶμεν τὴν ἄγνοιαν ὡς πρόφασιν διὰ τὰ παραπτώματά μας: «Μὴ δῷς τὸ στόμα σου τοῦ ἐξαμαρτεῖν τὴν σάρκα σου, καὶ μὴ εἴπῃς πρὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἄγνοιά ἐστιν, ἵνα μὴ ὀργισθῇ ὁ Θεὸς ἐπὶ φωνῇ σου καὶ διαφθείρῃ τὰ ποιήματα χειρῶν σου».

ΣΠΥΡ. Ν. ΑΒΟΥΡΗΣ

Ἄγνος. (Ο΄). (Λευΐτ. κγ΄ 40). Λύγος (λυγειά), φυτὸν ὁμοιάζον πρὸς ἰτέαν.

Ι. Γ.

Ἁγνότης. Ἡ ἁγνεία. Ἡ πλήρης ἀποχή, ἐν λόγῳ, ἔργῳ καὶ διανοίᾳ ἀπὸ τὸ κακόν, ἡ καθαρότης τῆς ψυχῆς, τὸ ἄμωμον τῶν διαλογισμῶν καὶ τὸ ἄσπιλον τῶν πράξεων. Ἁγνότης ἐν στενοτέρᾳ ἐννοίᾳ εἶναι ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὰς σαρκικὰς ἡδονάς. Οἱ ἀρχαῖοι ἀπηγόρευον εἰς ὅσους δὲν ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἁγνοὺς τὴν εἴσοδον εἰς ὡρισμένα ἱερά: «Οὔτε εἰς τὰ τεμένη εἰσιὼν τὴν ἁγνείαν τῶν θεῶν μιανῶ» (Πλάτ. Νόμοι 917 β). Ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ ναοῦ ὑπῆρχεν ἡ ἐπιγραφὴ «Ἁγνὸν χρὴ νηοῖο θυώδεσι ἰόντα ἔμμεναι» (πρβλ. καὶ τὸ τοῦ Πυθαγόρου «Ἀείσω συνετοῖσι, θύρας δ' ἐπίθεσθε, βέβηλοι»). Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, εἰς τὸν Α΄ καὶ τὸν Ζ΄ λόγους τῶν «Στρωματέων» του, ἀναφέρει πολλὰς γνώμας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων περὶ ἁγνείας, γράφων τὰ ἑξῆς: «Πᾶς ἁγνός ἐστιν ὁ μηδὲν ἑαυτῷ κακὸν συνιδών... Τῷ γὰρ ὄντι ἡ ἁγνεία οὐκ ἄλλη τίς ἐστι, πλὴν ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἀποχή. Καλῶς ἄρα καὶ Ἐπίχαρμός φησι· «καθαρὸν τὸν νοῦν ἐὰν ἔχῃς, ἅπαν τὸ σῶμα καθαρὸς εἶ». Αὐτίκα καὶ τὰς ψυχὰς προκαθαίρειν χρεὼν φαμὲν ἀπὸ τῶν φαύλων καὶ τῶν μοχθηρῶν δογμάτων διὰ τοῦ λόγου τοῦ ὀρθοῦ» (PG Η, 704-705 καὶ Θ, 436-437).

Εἰς τὴν Π. Διαθήκην, ἡ λέξις «ἁγνότης» ἀπαντᾷ κυρίως μὲ τὴν στενοτέραν της ἔννοιαν καὶ ἀναφέρεται εἰς τὰς γυναῖκας, παρθένους καὶ ὑπάνδρους. Πλεῖσται διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου ὁμιλοῦν περὶ ἁγνότητος τῶν γυναικῶν, θετικῆς καὶ ἀρνητικῆς. Διὰ μὲν τὰς παρθένους ἐπιτάσσεται ἡ πλήρης ἀποχὴ ἀπὸ σαρκικὰς ἡδονάς, διὰ δὲ τὰς ἐγγάμους ἀπαγορεύεται ἡ μοιχεία. Ποιναί, δοκιμασίαι ἁγνείας, διαζύγια κ.λ.π. ἀπειλοῦνται κατὰ τῶν μὴ ἁγνῶν γυναικῶν (Δευτερ. κβ΄ 20, 23, 28). Ποιναὶ ὡσαύτως ἐπιβάλλονται καὶ ἐπὶ ἀνδρῶν καταπατούντων τὴν κοίτην τῆς ὑπάνδρου γυναικὸς καὶ τὴν παρθενίαν τῆς μεμνηστευμένης. Ὑπόδειγμα τιμιότητος καὶ ἀθωότητος προβάλλει ἡ Π. Διαθήκη τὴν θυγατέρα τοῦ Χελκίου καὶ σύζυγον τοῦ Ἰωακεὶμ Σωσάνναν. Τὴν ἱστορίαν τῆς Σωσάννης περιέχει τὸ προοίμιον τῆς Προφητείας τοῦ Δανιὴλ (1-64). Ἡ Σωσάννα πρὸς τοὺς ἀποπειραθέντας νὰ τὴν ἐκβιάσουν καὶ ἀπειλοῦντας αὐτήν, ὅτι θὰ τὴν συκοφαντήσουν εἰς τὸν σύζυγόν της, ἀπαντᾷ: «Αἱρετώτερόν μοί ἐστι μὴ πράξασαν ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας ὑμῶν ἢ ἁμαρτεῖν ἐνώπιον Κυρίου» (στίχ. 23).

Εἰς τὴν Κ. Διαθήκην, ἐν εὐρυτέρᾳ μὲν ἐννοίᾳ ἡ λέξις σημαίνει τὸ νὰ εἶναί τις καθαρὸς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος (Β΄ Κορ. ζ΄ 1), τὸ νὰ ἀποφεύγῃ τις πᾶσαν ἐπιθυμίαν αἰσχρὰν (Ματθ. ε΄ 28, Α΄ Θεσσαλ. δ΄ 5) καὶ ἐν γένει τὸ νὰ τηρῇ καθαρὰν τὴν συνείδησίν του (Ἑβρ. θ΄ 14) καὶ ἄσπιλον τὸν ἑαυτόν του ἀπὸ τοῦ κόσμου (Ἰακ. α΄ 27). Ὡς τοιαύτη ἡ ἁγνεία συμπαρατάσσεται μετὰ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ἤτοι τῆς φιλαληθείας, τῆς σεμνότητος, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης (Φιλιπ. δ΄ 9-10). Ἀλλαχοῦ πάλιν παραγγέλλονται αἱ πρεσβύτιδες

«ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας φιλάνδρους εἶναι, φιλοπόνους, σώφρονας, ἁγνάς, οἰκουρούς, ἀγαθὰς κ.λ.π.» (Τίτ. β' 4-5). Ὁ Τιμόθεος ὀφείλει νὰ γίνῃ τύπος τῶν πιστῶν «ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πίστει, ἐν ἁγνείᾳ» (Α' Τιμόθ. δ' 11-12, ε' 22). Ἡ στενοτέρα ὅμως ἔννοια τῆς ἁγνότητος ὡς πλήρους ἀποχῆς ἀπὸ τὰς σαρκικὰς ἡδονάς, ὡς ἐγκρατείας, αὐτοκυριαρχίας καὶ καθαρότητος τοῦ σώματος, περιέχεται εἰς τὰς συστάσεις τοῦ Παύλου πρὸς τοὺς Κορινθίους μετὰ τὸ θλιβερὸν ἐπεισόδιον τοῦ αἱμομίκτου, ἔνθα ὁ ἀπόστολος γράφει : «Ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς εἶναι ἐν τῷ πράγματι», ἤτοι ἀπὸ τὴν εὐθύνην τοῦ ἁμαρτήματος καὶ συνεπῶς ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν (Α' Κορ. ζ' 11. Πρβλ. στ' 4-6). Ἐπιτάσσεται ὡσαύτως ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τῆς πορνείας καὶ τῶν ἄλλων σαρκικῶν ἁμαρτημάτων (Α' Θεσσαλ. δ' 3, Α' Κορ. στ' 9), ἡ νέκρωσις τῆς σαρκὸς (Κολασ. β' 11) καὶ ἀκόμη ἡ μὴ ἀναφορὰ τῶν συνδιαλεγομένων εἰς τοιούτου εἴδους ἁμαρτήματα (Ἐφεσ. ε' 3), ἅτινα «αἰσχρὸν ἐστι καὶ λέγειν». Τὸ σῶμα μας εἶναι ναὸς Θεοῦ (Α' Κορ. στ' 15-19). Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς δίδει ἐπιγραμματικὸν ὁρισμὸν τῆς ἁγνείας διὰ τῶν ἑξῆς : «Ἁγνεία ἐστὶ τὸ φρονεῖν ὅσια... Ἁγνεία γάρ, οἶμαι, τελεία ἡ τοῦ νοῦ καὶ τῶν ἔργων καὶ τῶν διανοημάτων, πρὸς δὲ καὶ τῶν λόγων εἰλικρίνεια καὶ τελευταία ἡ κατὰ ἐνύπνια ἀναμαρτησία. Ἱκανὴ δὲ οἶμαι ἀνθρώπῳ κάθαρσις, μετάνοια ἀκριβὴς καὶ βεβαία» (PG 8, 1352-53). Χαρακτηριστικὸς ἐπίσης εἶναι καὶ ὁ ὁρισμὸς τῆς ἁγνείας ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ συγγραφέως τῆς Κλίμακος : «Ἁγνεία ἐστὶν ἀσωμάτου φύσεως οἰκείωσις· ἁγνεία ἐστὶ φύσεως ὑπὲρ φύσιν ὑπερφυὴς ἄρνησις· καὶ ἀσωμάτοις σώματος θνητοῦ καὶ φθαρτοῦ παράδοξος ὄντως ἅμιλλα» (PG 88, 880-904, Λόγος περὶ πορνείας, ἐν ᾧ περὶ ἁγνείας, καὶ σχόλιον εἰς ΙΕ' Λόγον περὶ ἁγνείας).

Τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος χαλιναγωγεῖ τὰς ὁρμάς του καὶ χωρεῖ πρὸς τὴν ἁγνείαν, εἶναι προφανῆ. Ἐν πρώτοις, δὲν πρέπει νὰ καταπνίγεται ἡ αἰδώς, ἥτις προστατεύει τὴν ἠθικήν, δι' ἀνωφελοῦς καὶ συχνάκις λίαν παραστατικῆς διαφωτίσεως τῶν περὶ τὴν ὁρμὴν συμβαινόντων. Τοῦτο ἰσχύει περισσότερον διὰ τὴν μικροτέραν ἡλικίαν, ἔνθα ὁ παῖς ἀδυνατεῖ ἀκόμη νὰ διαστείλῃ τὸ ὀρθὸν τοῦ μὴ ὀρθοῦ. Ἔπειτα δὲ καὶ κυρίως εἶναι ἀνάγκη ἡ προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀνθρώπου νὰ στρέφωνται εἰς ἀσχολίας σπουδαίας καὶ εἰς ἔργα πλήρη ἀξίας. Ὅσῳ τις ἐνθουσιᾷ ὑπὲρ σκοπῶν μὲ ἰδεώδη ἔχοντα ἀξίαν, ὅσῳ τις χρησιμοποιεῖ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ὑπὲρ σπουδαίων ἔργων, τοσούτῳ μᾶλλον παρεμποδίζονται καὶ καταστέλλονται ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν ὁρμῶν. Αἱ σωματικαὶ ἀσκήσεις, ἡ ἀποχὴ ἐκ τῶν ἐρεθιζόντων ἢ προκαλούντων τὴν ὁρμὴν εἶναι ἔκπαλαι γνωστὰ μέσα πρὸς νικηφόρον διεξαγωγὴν τοῦ κατὰ τῶν ὁρμῶν ἀγῶνος. Ἡ ὑπό τινων ἰατρῶν ὑποστηριχθεῖσα γνώμη, ὅτι ἡ καταστολὴ αὕτη καταστρέφει τὴν ὑγείαν καὶ καταπιέζει τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκδηλώσεως τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἐξηλέγχθη ὡς τελείως ἀσύστατος ὑπὸ τῶν κορυφαίων τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης ἐκπροσώπων. Οὕτως, ὁ γνωστὸς ψυχίατρος Forel γράφει : «Ὀφείλομεν νὰ ἐμμείνωμεν ἐν τούτῳ, ὅτι, ὡς πρὸς τοὺς νέους μέχρι τοῦ γάμου, ἡ ἁγνεία εἶναι ὠφελιμωτάτη, οὐ μόνον ἠθικῶς καὶ καλολογικῶς, ἀλλὰ καὶ ὑγιεινῶς, ἐν σχέσει πρὸς τὴν πορνείαν». Ὁ δὲ Ἰταλὸς φυσιολόγος Mantegazza ἀποφαίνεται : «Πάντες οἱ ἄνδρες καὶ ἰδίᾳ οἱ νέοι δύνανται τὰ ἀγαθὰ τῆς ἁγνείας νὰ δοκιμάσωσιν ἐν ἑαυτοῖς. Ἡ μνήμη εἶναι ἑτοιμοτάτη καὶ ἰσχυρά, ἡ διάνοια ζωηρὰ καὶ καρποφόρος, ἡ θέλησις δυνατὴ καὶ ὁ χαρακτὴρ χαλύβδινος καὶ ἱκανούμενος πρὸς ἐνέργειαν, τῆς ὁποίας οἱ ἀκόλαστοι οὐδεμίαν ἔχουσι γνῶσιν. Οὐδεμία ὕαλος δεικνύει ἡμῖν τὰ πέριξ ἐν οὐρανίοις χρώμασιν, ὡς τὸ πρῖσμα τῆς ἁγνείας, ὅπερ ἐπιρρίπτει τὰ χρώματα τῆς Ἴριδος αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ δωρεῖται μακαριότητα ἄνευ σκιᾶς καὶ ὠχρότητος» (Χρ. Ἀνδρούτσου, Σύστημα Ἠθικῆς, σ. 286, ὑποσημ.).

Γίνεται λόγος παρὰ τοῖς νεωτέροις περὶ τριῶν περὶ ἁγνότητος ἀντιλήψεων· κατὰ τὴν πρώτην, ἀπαιτεῖται ἀπόλυτος ἁγνότης εἰς τοὺς ἀγάμους· κατὰ τὴν δευτέραν, ἐπιζητεῖται σχετικὴ ἁγνότης μεταξὺ τῶν συζύγων· κατὰ δὲ τὴν τρίτην, ἐπιδιώκεται συγκερασμὸς τῶν δύο προηγουμένων ἀντιλήψεων.

Προστίθεται, τέλος, ὅτι ἡ καθαρότης καὶ ἡ ἁγνότης εἶναι κάτι τὸ ἐσωτερικόν. Πολλάκις, ὁ βιασμὸς τῆς σαρκός, μὴ συναινούσης τῆς βουλήσεως, δὲν δύναται νὰ λογισθῇ βιασμὸς τῆς ψυχῆς. Ἡ ἁγνεία, κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον, ἑδρεύει οὐχὶ ἐν τῷ σώματι, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ. Συνεπῶς εἶναι δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ ἁγνὴ καὶ ἀμίαντος ἡ ψυχή, ἔστω καὶ ἂν ἡ σὰρξ βιασθῇ παρὰ τὴν θέλησίν μας (De civitate Dei, Ic. 26).

ΣΠΥΡ. Ν. ΑΒΟΥΡΗΣ

(Ποιμαντική). Συγγενὴς οὖσα ἡ λέξις πρὸς τὰς λέξεις «ἅγιος» - «ἁγιότης», δηλοῖ τὴν ἁγιότητα, καθαρότητα καὶ ἀθωότητα τοῦ βίου, ἥτις πρέπει νὰ διακρίνῃ πάντα ἀληθῆ χριστιανόν, ὡς διδάσκει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ» (Ρωμ. ιβ' 1), ἰδίᾳ δὲ τὸν πνευματικὸν ποιμένα, ἔργον κύριον ἔχοντα νὰ προσφέρῃ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν εἰς τὸν Θεόν. Οὕτως, ὁ περιπεσὼν εἰς ἁμαρτήματα, καταστρέψαντα τὴν ἁγνότητα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, κωλύεται τῆς ἱερωσύνης κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Ἐκκλησίας, διότι κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον: «Ἡ ἱερωσύνη τελεῖται μὲν ἐπὶ τῆς Γῆς, τάξιν δὲ ἐπουρανίων ἔχει πραγμάτων... διὸ χρὴ τὸν ἱερωμένον, ὥσπερ ἐν αὐτοῖς ἑστῶτα τοῖς οὐρανοῖς μεταξὺ τῶν δυνάμεων ἐκείνων, οὕτως εἶναι καθαρὸν» (Ἱερωσ. λόγ., Γ', δ'). Καὶ αἱ εὐχαὶ τῆς θ. λειτουργίας τοῦτο διακηρύττουσιν: «Οὐδεὶς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς προσέρχεσθαι ἢ προσεγγίζειν Σοι, Βασιλεῦ τῆς δόξης...» (Εὐχ. χερουβικοῦ θ. λειτουργίας). Ἀλλὰ καὶ οἱ πιστοὶ ἔχουν τὴν ἀξίωσιν, ὅπως τὰ ἔργα καὶ αἱ πράξεις τῶν κληρικῶν εἶναι ἐφάμιλλα πρὸς τὴν ἱερότητα καὶ τὴν ἁγιότητα τοῦ ἱεροῦ ἐπαγγέλματος, ὅλος δ' ὁ βίος των νὰ λαμπρύνεται διὰ τῆς ἁγνότητος καὶ σωφροσύνης, διὸ καὶ γίνονται αὐστηροὶ καὶ ἀδυσώπητοι κριταὶ τῶν πράξεων τῶν ἱερωμένων. Ὁ ἁγνὸς τὸν βίον κληρικὸς λάμπει διὰ τῶν ἔργων του, κατὰ τὸ λόγιον τοῦ Κυρίου: «Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν... ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα...» (Ματθ. ε' 16).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Νικ. Καλογερᾶ, Ποιμαντική, Ἀθῆναι 1883. Νεκταρίου Κεφαλᾶ, Μάθημα Ποιμαντικῆς, Ἀθῆναι 1898. Σπυρ. Γ. Μακρῆ, Ἐπίτομος Ποιμαντική, Ἀθῆναι 1953.

ΣΠΥΡ. Γ. ΜΑΚΡΗΣ

(Λαογραφία). Ἀπὸ τὶς πολλὲς περιπτώσεις ἀποχῆς, ποὺ ἐσήμαινε ἡ λέξις ἁγνεία στὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα (ἔγκλημα, ἱεροσυλία, προδοσία, θάνατος, μίασμα, φαγητό, συνουσία), ὁ λαὸς σήμερα ἔχει κρατήσει περισσότερο τὴν τελευταία, ὅπως ἄλλωστε τὸν ἐδίδαξε καὶ ἡ ἐπίσημη ἠθική. Ἡ ἁγνεία ἰδιαίτερα τῆς γυναικὸς εἶναι καθῆκον καὶ ἀρετή. Ἡ ἁγνεία τοῦ συζύγου ἐπίσης (ἀπὸ τὴν ἄποψι τῆς μοιχείας) καὶ ἡ ἁγνεία τῶν συζύγων, σὲ ὡρισμένες ἡμέρες καὶ περιόδους θρησκευτικῶν ἑορτῶν, τηροῦνται μὲ παραδοσιακὸ σεβασμό. Στὸ διάστημα τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς ἢ καὶ τῶν ἄλλων Νηστειῶν, τὶς παραμονὲς τῆς Κυριακῆς καὶ τῶν ἑορτῶν, παραμονὲς ἐκκλησιασμοῦ καὶ μεταλήψεως, ἡ ἁγνεία τῶν ἀνδρογύνων τηρεῖται καὶ ἐπιβάλλεται. Τὸ νὰ πραγματοποιηθῇ σύλληψις παιδιοῦ τὴ νύχτα θρησκευτικῆς ἑορτῆς θεωρεῖται ἁμάρτημα, ποὺ βαρύνει ἐξ ἴσου τὸ νεογέννητο. Τὸ παιδὶ αὐτὸ ὀνομάζεται «γιορτόπιασμα» καὶ δὲν θὰ ἔχῃ ἀρτιμέλεια. Τὸ χειρότερο ὅμως εἶναι, κατὰ τὶς λαϊκὲς ἀντιλήψεις, νὰ συλληφθῇ τὴ νύχτα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὁπότε θὰ γεννηθῇ τὰ Χριστούγεννα καὶ θὰ γίνῃ καλικάτζαρος.

Προσοχὴ δίδεται ἐπίσης στὴν ἁγνεία τοῦ πένθους καὶ τῶν κινδύνων. Ἐπιβάλλεται, τόσο στὸν ἄνδρα ὅσο καὶ στὴν γυναῖκα, γιὰ νὰ μὴ ἐξοργισθῇ τὸ Θεῖον καὶ νὰ μποροῦν νὰ προσευχηθοῦν γιὰ ὅ,τι τοὺς ἀπασχολεῖ. Ἀκόμα καὶ στὸν πόλεμο οἱ ἐπιστρατευμένοι στρατιῶτες πιστεύουν ὅτι, ἂν μείνουν ἁγνοί, θὰ γλυτώσουν τὸ βόλι.

Ὑπάρχει καὶ ἡ πρακτικὴ ἁγνεία τῶν ἀγροτῶν, ποὺ ἐπιβάλλεται στὸ διάστημα τῶν γεωργικῶν ἀπασχολήσεων, γιὰ νὰ μὴ περισπᾶται ἡ προσοχὴ καὶ χάνωνται οἱ σωματικὲς δυνάμεις. (Ἴσως νὰ συνυπάρχῃ καὶ ὁ φόβος τοῦ δαίμονος). Ἡ λαϊκὴ παροιμία λέγει σχετικῶς :

Ὁπού φιλεῖ τὸν Αὔγουστο,
κακὸ χειμῶνα βγάνει.

Ἡ ἁγνεία τοῦ μοναχικοῦ καὶ ἀσκητικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ κληρικοῦ βίου εἶναι βεβαίως κάτι αὐτονόητο, ἀλλ' ἐνδιαφέρει ἐδῶ περισσότερο ἡ λαϊκή της παρακολούθησις, ποὺ εἶναι αὐστηροτάτη καὶ καταλήγει στοὺς γνωστοὺς σατιρισμούς, ὅταν τυχὸν δὲν τηρῆται.

Μορφὲς τῆς ἁγνείας, ἀπὸ τὶς περισσότερο δηλωτικὲς (ποὺ ἀφοροῦν τὴ γυναῖκα), εἶναι ἡ παρθενία καὶ ἡ ἔμμηνος καθαρότης. Οἱ καλόγριες τῶν Μοναστηριῶν μας, ὅπως οἱ ἀρχαῖες Ἱέρειες ἢ Ἑστιάδες τῶν Ρωμαίων, ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ πλησιάσουν τὸ Θεῖον, μόνον ἐπειδὴ εἶναι ἁγνές.

Οἱ γυναῖκες, ποὺ εἶναι ἀπὸ τοκετὸ ἢ ἔχουν ἔμμηνο ρύσι, δὲν εἶναι δεκτὲς στὴν ἐκκλησία καὶ τὴ λατρεία. Ξέρουν καὶ σέβονται μόνες τους τὴν ἀπαγόρευσι.

Ἁγνεία ἐπίσης ὑπάρχει καὶ στὴν ἁγνότητα τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ κοριτσιῶν, ποὺ χρησιμοποιοῦνται μὲ ἐλευθερία στὴ λατρεία μας (ὅπως καὶ στὶς ἀρχαῖες τελετές), μπαίνουν στὸ Ἅγιο Βῆμα, συνοδεύουν τὸν ἱερέα ὅταν μυσταγωγῆ, συνοδεύουν τοὺς γάμους καὶ τὶς λιτανεῖες καὶ γυρίζουν στὰ σπίτια τὶς μεγάλες ἡμέρες νὰ μᾶς εὐχηθοῦν μὲ τὰ Κάλαντα.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἁγνότης νέων. Ἁγνότης θεωρεῖται γενικῶς ἡ ἀρετὴ ἀνθρώπων καθαρῶν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα. Ἡ καθαρότης αὕτη καθίσταται συγκεκριμένη ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς ὡς πλήρης ἀποχὴ ἀπὸ πάσης πρὸ τοῦ γάμου γενετησίου σχέσεως (καθαρότης κατὰ τὸ σῶμα) καὶ ἀπὸ πάσης γενικῶς ἁμαρτίας (καθαρότης κατὰ τὴν ψυχήν). Δεδομένου, ὅμως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ ἓν ψυχοσωματικὸν ὅλον, ἡ ἁγνότης τοῦ σώματος ἐπηρεάζει τὴν τῆς ψυχῆς καὶ τἀνάπαλιν. Ἐνῷ δὲ ὁ χριστιανισμὸς διδάσκει, ὅτι οὐδεὶς ἀναμάρτητος ἐπὶ τῆς γῆς πλὴν τοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν ὁμολογεῖ τὴν ἀδυναμίαν διατηρήσεως τῆς ψυχικῆς ἁγνότητος, ἐπιμένει ἐπὶ τῆς δυνατότητος διατηρήσεως τῆς σωματικῆς ἁγνότητος (παρθενίας) μέχρι τοῦ γάμου, καὶ διὰ τοὺς μοναχοὺς ἐσαεί.

Ἡ κρίσις τῆς σωματικῆς ἁγνότητος παρουσιάζεται εἰς τοὺς νέους πάντοτε καὶ δὴ κατὰ τήν, ἀρχομένης τῆς ἐφηβείας, ἀφύπνισιν τῆς γενετησίου ὁρμῆς. Ἡ κρίσις τῆς ψυχικῆς ἁγνότητος, οὐχὶ πλέον ὡς ἀναμαρτησίας, ἀλλ' ὡς ἀγῶνος ἀποφυγῆς τῶν ἐφαμάρτων παθῶν, ἄρχεται, διὰ νὰ συνεχισθῇ μέχρι τοῦ θανάτου, ἀφ' ἧς ὁ νέος συνειδητοποιήσῃ τὸ χριστιανικὸν χρέος τοῦ ἐν ἐλευθερίᾳ προσωπικοῦ πολέμου κατὰ τῆς ἁμαρτίας πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἠθικῆς τελειότητος (ἁγιότητος), ὡς σκοποῦ τῆς ζωῆς.

Ὁ ἀρχαῖος κόσμος οὐδόλως ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν ἁγνότητα τῶν νέων ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἠθικῆς εὐθύνης καὶ τῶν συνεπειῶν διὰ τὴν μετὰ θάνατον ζωήν. Πλὴν ὡρισμένων ἐξαιρέσεων (Πυθαγόρας), τὸ προτεινόμενον εἰς τὴν νεότητα τῆς ἐποχῆς δέον ἦτο ἡ χαλιναγώγησις καὶ μορφοποίησις τῆς γενετησίου ὁρμῆς (Πλάτων), προκειμένου νὰ ἀποφευχθῇ τυχὸν καταστροφὴ τῆς ζωῆς τοῦ νέου ἐξ ἀφορμῆς τῆς φιληδονίας. Ὁ χριστιανισμὸς—ἐμφανισθεὶς εἰς τὴν ἱστορίαν εἰς ἐποχὴν ἐκφαυλισμοῦ τῶν νέων (Ὀβιδίου, Τέχνη τοῦ ἀγαπᾶν)—ἀλλάσσει τὰ μέτρα τοῦ βίου. Νέα κριτήρια δημιουργοῦνται διὰ τὴν νεότητα, δεδομένου ὅτι ὁ ἀγωγὴ μεταμορφοῦται εἰς χριστιανικὴν ἀγωγήν, ἥτις διὰ πρώτην φορὰν θέτει ἐν ἀπολύτῳ σαφηνείᾳ τὸ δέον τῆς ἁγνότητος ἐνώπιον τῶν νέων.

Ἐν τῷ χριστιανισμῷ, ἡ ἁγνότης διαφυλάσσεται ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς ἀνυστάκτου βουλήσεως τῆς ψυχῆς, ὅπως εὐαρεστήσῃ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς Θείας Χάριτος, τῆς ἀναπληρούσης τὰ ἐλλείποντα, τῆς τελειούσης τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ χριστιανικὴ ἀντίληψις περὶ ἁγνότητος τῶν νέων ἐμορφοποίησε τὸ νόημα τοῦ βίου, ἐνεθρόνισεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νέου πρωτοφανὲς κριτήριον περὶ τῆς γενετησίου αὐτοῦ ζωῆς καὶ ἔθεσεν ὡς διαρκὲς πρόβλημα αὐτοῦ τὴν προσπάθειαν διατηρήσεως τῆς ψυχῆς καθαρᾶς.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ α' καὶ δὴ τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου, παρετηρήθη μία ὑποχώρησις ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου τῆς χριστιανικῆς ἀντιλήψεως περὶ τῆς ἁγνότητος τῶν νέων. Ἡ ἀναπτυχθεῖσα «Σεξολογία», ἐμφορουμένη κυρίως ὑπὸ ὑλιστικοῦ πνεύματος καὶ ἀρνητικοῦ τοῦ χριστιανικοῦ τρόπου ζωῆς, κατεδίκασε τὴν ἁγνότητα τοῦ σώματος (Φρόϋδ, Κίνσεϋ) ὡς πηγὴν ταραχῆς, δυστυχίας καὶ ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ἀσθενειῶν τοῦ νέου, τῶν ἀντιλήψεων αὐτῆς διαδοθεισῶν καὶ ἐφαρμοσθεισῶν εὐρέως. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι θρησκεία, ἐνῷ ἡ Σεξολογία, ἐπιστήμη, πλέον πειστικὴ ἡ δευτέρα κατὰ τὰς νέας ἀντιλήψεις, καταλύουσα τὰ σκληρὰ κριτήρια τῆς χριστιανικῆς ζωῆς καὶ ἐναρμονιζομένη πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀποχαλίνωσιν καὶ τὴν πνευματικὴν κάμψιν τοῦ πολιτισμοῦ, αἵτινες ἀποτελοῦν ἐπακολουθήματα τοῦ πολέμου.

Συγχρόνως, ἡ παρὰ τὰς τεχνικὰς προόδους ἀνεργία, πενία καὶ οἰκονομικὴ δυσχέρεια πρὸς δημιουργίαν ἀνεξαρτήτου ὑπὸ τοῦ νέου οἰκογενείας, ὡς καὶ ἡ ἐπικρατοῦσα σφαλερὰ ἀντίληψις περὶ προσωπικῆς ἐλευθερίας, νοουμένης ὡς ἀποφυγῆς ἀναλήψεως βαρῶν καὶ εὐθυνῶν, συνέτειναν εἰς τὴν ὑποχώρησιν αὐτὴν τῆς χριστιανικῆς ἀντιλήψεως περὶ τῆς προγαμιαίας σωματικῆς ἁγνότητος τῶν νέων καὶ ἐδημιούργησαν τρομακτικὴν ἔκλυσιν ἠθῶν.

Ἡ Ἐκκλησία, ἰδίᾳ ἡ Ρωμαιοκαθολική, ἀλλὰ καὶ ἡ Ὀρθόδοξος ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνατοτήτων αὐτῆς, ἀντεπετέθη διὰ τοῦ κηρύγματος, τῶν κατηχητικῶν σχολείων, τῶν χριστιανικῶν φοιτητικῶν συλλόγων, δι' εἰδικῶν ἐκδόσεων, αἱ ὁποῖαι προέβαλον μίαν ὁμάδα χριστιανῶν σεξολόγων κ.λ.π., προσπαθοῦσα οὕτω διὰ τῆς Χάριτος, τῶν Μυστηρίων κ.λ.π. νὰ διατηρήσῃ ὀρθὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς ἁγνότητος τῶν νέων καὶ αἰτιολογήσῃ αὐτήν.

Ἔχουσα, ὅμως, ἡ Ἐκκλησία τὴν πεῖραν, ὅτι ἡ διατήρησις τῆς σωματικῆς ἁγνότητος τυγχάνει λίαν δύσκολος, δεδομένου ὅτι, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἡ γενετήσιος ὁρμὴ ἀφυπνίζεται εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ τοῦ νέου τυγχάνει ἠθικῶς ἀγύμναστος καὶ ἡ ἀγωγὴ τῶν γονέων ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ εἶναι ἀρνητική, ἂν μὴ βλαπτική, τονίζει ὅλως ἰδιαιτέρως σήμερον οὐχὶ μόνον τὴν ἁγνότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐγκράτειαν τῶν νέων.

ΚΩΝΣΤ. Ε. ΤΣΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ἄγνου, ἐπισκοπή. Ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Ἀρκαδίας καὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς ρωμαϊκῆς Διοικήσεως, ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Ὀξυρύγχου, μεταξὺ τῶν ἑπτὰ στομάτων τοῦ Νείλου ἀναφέρεται ἡ Ἄγνου.

Τ. ΑΘ. ΓΡ.

Ἀγνοῦντος, Μονή. Κεῖται εἰς τὴν περιφέρειαν Νέας Ἐπιδαύρου Ναυπλίας καὶ τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. Εἶναι ἄγνωστος ὁ χρόνος συστάσεως αὐτῆς. Πολλοί, ἀγόμενοι ἔκ τε τῶν ἱστορικῶν δεδομένων καὶ τῶν ἐρειπίων τῶν κτισμάτων αὐτῆς, ἰδίως τῆς ἀναγλύφου κεφαλῆς λέοντος, ὑπαρχούσης ἄνωθι τῆς θύρας τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς, ἀνάγουν τὴν ἵδρυσίν της εἰς τὸν Η' - Ι' αἰῶνα. Ὁ ναὸς τῆς Μονῆς, ρυθμοῦ βασιλικῆς μετὰ τρούλλου, εἶναι ἔργον τοῦ Ι' ἢ ΙΑ' αἰῶνος.

Εἰς ἔγγραφον τοῦ Μητροπολίτου Ἀργολίδος Γερασίμου πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 9 Ἰανουαρίου 1862, ἀναφέρεται ὡς κτήτωρ τῆς Μονῆς Ἀναστάσιός τις ἑλληνοδιδάσκαλος ἐξ Ἄργους. Οὐδὲν ὅμως πέραν τῆς μαρτυρίας ταύτης ὑπάρχει διὰ τοὺς ἱδρυτὰς τῆς εἰρημένης Μονῆς καὶ τὸν ἀκριβῆ χρόνον ἱδρύσεώς της. Ἐκ διαφόρων ἐγγράφων, σωζομένων εἰς τὸν Κώδικα τῆς Μονῆς Ταξιαρχῶν, μεθ' ἧς εἶναι συγχωνευμένη ἤδη ἡ Μονὴ Ἀγνοῦντος, μαρτυρεῖται ὅτι τὸ 1400 αὕτη ἤκμαζε τὰ μάλιστα, ἐκέκτητο δὲ μεγάλην περιουσίαν ἐν Παλαιᾷ καὶ Νέᾳ Ἐπιδαύρῳ. Ὡσαύτως ὅτι, τῶν μοναχῶν τῆς Μονῆς συμπεριφερθέντων ἀγαθῶς πρὸς τοὺς μετὰ τὸ 1453 εἰσελάσαντας Τούρκους, οἱ τελευταῖοι οὗτοι παρεχώρησαν εἰς τὴν Μονὴν φορολογικὴν ἀπαλλαγήν.

Ἡ Μονὴ Ἀγνοῦντος ἦτο Σταυροπηγιακὴ καὶ κοινοβιακή. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἔθνους, λόγῳ πολλῶν ἐξυπηρετήσεων ἃς προσέφερεν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Αης Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, διὰ ψηφίσματος ταύτης (4 Νοεμβρίου 1823) ἔτυχεν ἀτελείας ἀπὸ τῆς φορολογίας τῆς δεκάτης ἐπὶ τῶν δημητριακῶν καρπῶν.

Ὡς προκύπτει ἐκ τῶν Ἀρχείων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, οἱ μοναχοὶ τῆς ἐν λόγῳ Μονῆς τὸ 1838 ἦσαν 12, τὸ 1846 ἦσαν 11, τὸ 1855 ἦσαν 12 καὶ 8 δόκιμοι, τὸ 1860 ἦσαν 10, τὸ 1866 ἦσαν 6, τὸ 1878, ἤτοι μετὰ τὴν συγχώνευσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Μονῆς Ταξιαρχῶν, ἦσαν 13 (Β. Διάταγμα συγχωνεύσεως 18 Μαρτίου 1874). Διὰ τοῦ ἀπὸ 7 Δεκεμβρίου 1936 Β. Διατάγματος αἱ ὡς ἄνω ἡνωμέναι Μοναὶ Ἀγνοῦντος-Ταξιαρχῶν συνεχωνεύθησαν ταῖς ἡνωμέναις Μοναῖς Καρακαλᾶ-Ταλαντίου τῆς αὐτῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἀργολίδος. Διὰ τοῦ ἀπὸ 18 Ἰανουαρίου 1940 νέου Βασιλικοῦ Διατάγματος ἀπεσπάσθησαν καὶ πάλιν αἱ Μοναὶ Ἀγνοῦντος - Ταξιαρχῶν τῆς τετρακτύος ταύτης καὶ ἀπετέλεσαν καὶ πάλιν ἰδίαν ἀνεξάρτητον Μονήν. Τέλος διὰ τοῦ ἀπὸ 22 Σεπτεμβρίου 1945 Β. Διατάγματος ἡ ἑνιαία Μονὴ Ταξιαρχῶν Ἀγνοῦντος μετετράπη εἰς γυναικείαν Μονήν, τῆς τελευταίας ὑπαγομένης, ὡς μετοχίου, εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν Ταξιαρχῶν. Ὁ ναὸς τῆς Μονῆς Ἀγνοῦντος, καλῶς διατηρούμενος μέχρι σήμερον, ἔχει μεγίστην ἀρχαιολογικὴν ἀξίαν. Ἔχει πλῆθος ἁγιογραφιῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἔργα πιθανῶς τοῦ ΙΔ' ἢ ΙΕ' αἰῶνος. Ἐπ' αὐτῶν, ἀτυχῶς, κατὰ

καιρούς, ἀδαεῖς δι' αἰχμηρῶν ἀντικειμένων ἔχουν χαράξει διαφόρους πληροφορίας. Μία ἐξ αὐτῶν πληροφορεῖ περὶ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πηγαί: 1) Ὁ Κῶδιξ τῆς Μονῆς Ταξιαρχῶν - Ἀργολίδος, ἀνέκδοτος, φυλασσόμενος εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Μονῆς. 2) Μεγάλη Πελοποννησιακὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, Α', σ. 230. 3) Τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

ΧΡΥΣΟΣΤ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ἁγνώ. Μία τῶν Νυμφῶν. Αὐτή, ἡ Θεισόα καὶ ἡ Νίδα, κατὰ τοὺς Ἀρκάδας, ἀνέθρεψαν τὸν Δία ἐπὶ τοῦ Λυκαίου ὄρους τῆς πατρίδος των (Παυσ. Ἑλλ. Περιήγ., VIII 38, 2-3). Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ὁσάκις ἦτο ξηρασία, ὁ ἱερεὺς τοῦ Λυκαίου Διὸς μετέβαινεν εἰς τὴν ὁμώνυμον αὐτῆς πηγὴν τὴν εὑρισκομένην εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Λυκαίου ὄρους καὶ διὰ θυσιῶν καὶ προσευχῶν παρεκάλει τὴν Ἁγνὼ νὰ φανῇ εὐμενὴς πρὸς αὐτόν. Ἐλάμβανεν ἔπειτα κλάδον δρυός, τὸν ὁποῖον ἐβύθιζεν ὀλίγον ἐντὸς τοῦ ὕδατος τῆς πηγῆς καὶ ἀνεκίνει ἐλαφρῶς τὸ ὕδωρ. Διὰ τῆς ἀνακινήσεως τοῦ ὕδατος παρήγετο ἀχλὺς ὁμοιάζουσα μὲ ὁμίχλην. Μετὰ πάροδον ὀλίγου χρόνου ἡ ἀχλὺς ἐγίνετο νέφος, ἐσχηματίζοντο δὲ κατόπιν ἐξ αὐτῆς ἄλλα νέφη καὶ οὕτω προεκαλεῖτο ἡ ἐπὶ τῆς γῆς πτῶσις τῆς βροχῆς, τῆς τόσον εὐεργετικῆς εἰς τοὺς Ἀρκάδας (Παυσ. Ἑλλ. Περιήγ. VIII 38, 4).

Β. Ι. Κ.

Ἀγνωμοσύνη. Ἡ διαγραφὴ ἀπὸ τὴν μνήμην μας τῶν εὐεργεσιῶν, τῶν ὁποίων ἐτύχομεν παρ' ἄλλων. Ἡ ἀγνωμοσύνη μαρτυρεῖ ἀγενῆ ψυχὴν καὶ ποταπὸν φρόνημα. Οἱ ἠθικολόγοι προσπαθοῦν νὰ ἐξηγήσουν τὸ φαινόμενον τῆς ἀγνωμοσύνης διὰ τῶν ἑξῆς: α) Ἡ ἀγνωμοσύνη εἶναι καρπὸς τῆς φιλαυτίας τῶν ἀνθρώπων, καθ' ἣν οὗτοι ἐνθυμοῦνται ἐναργέστερον καὶ ζωηρότερον τὰ κακά, τὰ ὁποῖα ἔπαθον, ἀπὸ τὰ ἀγαθά, τὰ ὁποῖα ἀπήλαυσαν ἀπὸ τοὺς ἄλλους. β) Τὸ εὐγνωμονεῖν θεωρεῖται ὑπὸ τῶν ἀγνωμόνων γνώρισμα ἀνθρώπου δουλόφρονος καὶ ὑποτελοῦς, ἐφ' ὅσον ἡ ἄσκησις τῆς ἀρετῆς «οὐκ εἰς χάριν, ἀλλ' εἰς ὀφείλημα γίγνεται» (Θουκυδ. 2,40), ἡ δὲ εὐεργεσία σπανίως γίνεται ὑπὸ τῶν ἀσκούντων αὐτὴν ἀνιδιοτελῶς. γ) Ἡ εὐγνωμοσύνη πολλῶν εἶναι συχνότατα μυστικὸς πόθος νὰ ἐπιτύχουν μεγαλύτερα (La Rochefoucauld, γν. 298). Οὕτως ἡ εὐγνωμοσύνη καταντᾷ κολακεία καὶ ἐκμετάλλευσις.

Ἀλλ' οἱ ἀγνώμονες θεωροῦνται καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ζῶα κατώτεροι, μερικὰ τῶν ὁποίων ἐκδηλοῦν τὴν εὐγνωμοσύνην των πρὸς τὸν ἄνθρωπον κατὰ τρόπον συγκινητικόν. Ἐπὶ πλέον, οἱ ἀγνώμονες ἀπογοητεύουν τοὺς δεικνύοντας προθυμίαν πρὸς εὐεργεσίαν. Ἑπομένως, ἡ ἀγνωμοσύνη εἶναι αὐτόχρημα ἀντικοινωνικὴ ἐκδήλωσις. Ὁ Κύριος ἐξεφράσθη μὲ μεγάλην πικρίαν διὰ τοὺς ἐννέα λεπρούς, οἵτινες δὲν ἐπέστρεψαν «δοῦναι δόξαν τῷ Θεῷ» μετὰ τὴν θεραπείαν των (Λουκ. ιζ' 17). Ἡ ἀγνωμοσύνη κλιμακοῦται ὡς ἀκολούθως: α) Παράλειψις τοῦ καθήκοντος τῆς εὐχαριστίας. Ἡ τοιαύτη ἐκδήλωσις ἀγνωμοσύνης εἶναι ἁπλῆ καὶ τρόπον τινὰ οὐδετέρα. β) Ἐχθρικὴ στάσις τοῦ ἀγνώμονος πρὸς τὸν εὐεργετήσαντα αὐτόν. «Ὃς ἀνταποδίδωσι κακὰ ἀντὶ ἀγαθῶν οὐ κινηθήσεται κακὰ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ» (Παροιμ. ιζ' 13).

Ἡ εὐγνωμοσύνη εἶναι ἔργον δικαιοσύνης, ἐκδηλουμένη ἔργοις καὶ λόγοις, ὄχι βεβαίως πρὸς ἐξόφλησιν τῆς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως, ἀλλ' ὡς ἔνδειξις εὐγενοῦς διαθέσεως. Πλεῖσται παροιμίαι ὑπάρχουν, εἰδοποιοῦσαι τοὺς εὐεργετοῦντας νὰ ἀπέχουν εὐεργεσιῶν πρὸς τοὺς δεδηλωμένους ἀγνώμονας. Ἀλλ' ὑπάρχουν πολλαὶ ἐπίσης συνιστῶσαι τὴν ἐκδήλωσιν εὐγνωμοσύνης. Ἡ ἐκδήλωσις τῆς εὐγνωμοσύνης δὲν προσπελάζει μόνον δύο ἀνθρώπους, τὸν εὐεργετοῦντα καὶ τὸν εὐεργετούμενον, ἀλλ' εἶναι καὶ δεσμός, δι' οὗ οἰκογένειαι συνάπτονται καὶ ἔθνη ὁμονοοῦν (Σοφ. Σειρ. γ' 31). Ὁ Παῦλος τοποθετεῖ τὴν ἀγνωμοσύνην μεταξὺ τῶν μεγάλων κακιῶν, γράφων τὰ ἑξῆς: «Εἰς καιροὺς χαλεποὺς ἔσονται οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, φιλάργυροι, ἀλαζόνες, ὑπερήφανοι, βλάσφημοι, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι, ἄστοργοι» (Β' Τιμόθ. γ' 2). Ἡ χριστιανική, τέλος, ἠθικὴ μᾶς ἀποτρέπει νὰ προφασιζώμεθα ὅτι δὲν εὐεργετοῦμεν ἕνεκα τῆς ἀγνωμοσύνης τῶν εὐεργετουμένων. Καθῆκον τοῦ χριστιανοῦ εἶναι νὰ μιμηθῇ τὸν Θεόν, «ὅτι αὐτὸς ἐστι χρηστὸς ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους καὶ πονηρούς» (Λουκ. στ' 35).

ΣΠΥΡ. Ν. ΑΒΟΥΡΗΣ

Ἀγνώμων Βάσσος. Ἄγνωστον πρόσωπον, διάλογον μετὰ τοῦ ὁποίου συνέγραψεν ὁ Ὠριγένης ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας αὐτοῦ καὶ Ἰουλίου τοῦ Ἀφρικανοῦ.

Ἀγνωσία. (Κ. Διαθήκη). Ἄγνοια (τοῦ Θεοῦ), Α' Κορ. ιε' 34, Α' Πέτρ. β' 15.

Γ. Α. Γ.

Ἀγνωσιαρχία. Ἡ Ἀγνωστικισμός. Agnosticismus. Ἡ λέξις εἰσήχθη εἰς τὴν εἰδικὴν φιλοσοφικὴν γλῶσσαν τὸ 1869 ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου φυσιοδίφου Huxley καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς τεχνικὸς ὅρος πρὸς δήλωσιν τῆς φιλοσοφικῆς κατευθύνσεως, ἡ ὁποία ἰσχυρίζεται, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸ ὑπεραισθητὸν καὶ ὅτι ἑπομένως πᾶσα Μεταφυσική, ἰδίως ἡ λογικὴ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, εἶναι τελείως ἀδύνατος.

Κατὰ τὸν Μεσαίωνα, τάσεις Ἀγνωστικισμοῦ εἶχον οἱ Ἀντιδιαλεκτικοί, οἵτινες ἐκήρυττον, ὅτι ἡ χρῆσις φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν καὶ γνωστικῶν μεθόδων πρὸς εἴσδυσιν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς πίστεως ἀποτελεῖ προδοσίαν κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὁ ἱδρυτὴς τοῦ «ἐμπειριοκρατικοῦ θετικισμοῦ» David Hume (XVIII αἰών) χωρίζει τὴν θρησκείαν ἀπὸ τῆς γνώσεως, διότι διδάσκει, ὅτι ἡ θρησκεία δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς γνώσεως καὶ οὐδεμίαν ἔχει οὐσιώδη σχέσιν πρὸς τὰς νοητικὰς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐπίσης ἡ κριτικὴ φιλοσοφία τοῦ Immanuel Kant (1724 - 1804) διαλύει πᾶσαν Μεταφυσικὴν καὶ πάντα σύνδεσμον μεταξὺ θρησκείας καὶ γνώσεως. Κατὰ τὸν Κάντ, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν ὅ,τι ὑπάρχει ἐπέκεινα τῆς ὑπὸ τῆς νοήσεως διαμορφουμένης ἐμπειρίας, τὸ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ» (Ding an sich), τὴν ὑπερβατικὴν πραγματικότητα, καθ' ὅσον ἡ γνῶσις μας περιορίζεται εἰς τὸ ἐν τῇ συνειδήσει ὑπάρχον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐντεῦθεν τῶν ὁρίων τῆς κατ' αἴσθησιν ἐμπειρίας. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ γνῶσις ὑπεραισθητῶν ἀντικειμένων εἶναι ἀδύνατος μὲ τὴν βοήθειαν τῶν γνωστικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, κατ' ἀκολουθίαν ἡ γνῶσις τῶν ὑπερβατικῶν ἀντικειμένων τῆς θρησκείας δὲν εἶναι προσιτὴ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν. Πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τῆς φιλοσοφίας πρὸς γνῶσιν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ὑπερβατικῆς πραγματικότητος εἶναι καταδικασμέναι εἰς ἀποτυχίαν.

Ἐκπρόσωπος τοῦ Ἀγνωστικισμοῦ εἶναι κατὰ τὸν αἰῶνα μας καὶ ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος Bertrand Russel, ὅστις κηρύσσει, ὅτι ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ ἐπιστήμης. Ὁ Russel ἀρνεῖται τὴν δυνατότητα τῆς γνώσεως παντὸς ὅ,τι ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς ἀνθρωπίνης ἐμπειρίας. Εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ «Religion and Science» τονίζει, ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐπιστήμη, ἀσχολουμένη περὶ τὰ θετικὰ ἐμπειρικὰ δεδομένα, οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἀξιῶν (values) καὶ ἐπιθυμιῶν (desires), εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ θρησκεία.

Καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Karl Barth, Friedrich Gogarten, Emil Brunner κ.ἄ. ἐκπροσωπουμένη κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας Διαλεκτικὴ Θεολογία ἢ Θεολογία τῆς κρίσεως ἀποκρούει πᾶσαν θεωρητικὴν θεμελίωσιν τῆς θρησκείας. Ἡ ὑπερβατικὴ θεία πραγματικότης καὶ ὁ ἄνθρωπος χωρίζονται δι' ἀβύσσου. Ὁ Θεός, κατὰ τοὺς διαλεκτικοὺς θεολόγους, εἶναι ὑπερβατικός, ἀπρόσιτος εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἄβυσσος θὰ ἔμενεν ἀγεφύρωτος καὶ ὁ Θεὸς θὰ παρέμενεν ἐσαεὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀποκεκρυμμένος, ἂν μὴ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἀπεκάλυπτεν ἑαυτόν. Πᾶσα ἀπόπειρα τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα οὗτος δι' ἰδίας δυνάμεως καὶ ἐνεργείας φθάσῃ εἰς τὸν Θεόν, δὲν εἶναι μόνον ματαία προσπάθεια, ἀλλὰ καὶ ἀνοσία ἀλαζονεία. Οὐδεμία ὁδὸς ὑπάρχει ἐκ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ μόνον μία: ἐκ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ Θεὸς ὅμως «ἀποκαλυπτόμενος παραμένει ὑπερβατικός, ἀποκαλύπτεται δὲ κρυπτόμενος καὶ κρύπτεται ἀποκαλυπτόμενος».

Καὶ ὁ ἐκ τῶν κορυφαίων συγχρόνων ἐκπροσώπων τῆς ὑπαρξιακῆς φιλοσοφίας ἐν Γερμανίᾳ Karl Jaspers κηρύσσει τὴν μεταξὺ θρησκείας καὶ γνώσεως ἀντίθεσιν. Ὁ Θεός, διὰ τὴν ἀνωτέραν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν καὶ ἐλευθερίαν, δὲν εἶναι ἀντικείμενον τοῦ γιγνώσκειν («Kein Gegenstand des Wissens»), δὲν εἶναι βέβαιος ὡς περιεχόμενον γνώσεως («Wissenscinhalt»). Βεβαίως ἡ στροφὴ πρὸς τὸ Ὑπερβατικὸν (τὸ «Transzendieren») ἀνήκει εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀν-

θρώπου. Ἀλλὰ τὸ Ὑπερβατικὸν καὶ ὁ Θεὸς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Jaspers εἶναι «ὁ μακρὰν εὑρισκόμενος Θεός, ὁ κεκρυμμένος καὶ ἀναπόδεικτος Θεός», ἔναντι τοῦ ὁποίου ὁ φιλόσοφος οὗτος λαμβάνει μίαν στάσιν πλήρους ἀγνωσίας. Ἡ ὑπερβατικὴ πραγματικότης, οὖσα καθ' ἑαυτὴν σκοτεινόν τι καὶ ἀκαθόριστον, παρουσιάζεται εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ «συνθηματικῶν σημείων» («Chiffren») καὶ «συμβόλων» («Symbole»), τὰ ὁποῖα εἶναι ἀντικείμενον πίστεως καὶ οὐχὶ γνώσεως. Ὅθεν ὁ Jaspers διαχωρίζει ὀξέως τὴν θρησκείαν ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως. Διὰ τοῦτο αἱ ἔννοιαι τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ὑπερβατικοῦ οὐδόλως ἔχουν γνήσιον θρησκευτικὸν περιεχόμενον. Ἡ ὑπερβατικὴ πραγματικότης αἰωρεῖται εἰς τὸν διαρκῆ κίνδυνον τῆς πτώσεως εἰς τὸ κενόν. Ὁ Jaspers δὲν πληροῖ τὴν ἔννοιαν τοῦ Ὑπερβατικοῦ διὰ πραγματικοῦ περιεχομένου, ἀλλὰ παρουσιάζει οἱονεὶ αὐτὸ ὡς ἓν δοχεῖον κενὸν περιεχομένου.

Ἡ ὑπαρξιακή, ἐξ ἄλλου, ὀντολογία τοῦ Martin Heidegger, μὴ διασπῶσα τὸν κλοιὸν τῆς προσηλώσεως εἰς τὸ ἐνδοκοσμικόν, εἰς τὸ πεπερασμένον, χωρίζει ὀξέως τὴν θρησκείαν ἀπὸ τῆς γνώσεως, τονίζουσα ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις δὲν δύναται νὰ ἀρθῇ ὑπεράνω τῶν ὁρίων, τὰ ὁποῖα θέτει εἰς αὐτὴν ἡ ἰδία αὐτῆς φύσις. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Heidegger, ἥτις παρέχει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἔχει «χαρακτῆρα ἀθεϊστικόν», ἡ πεπερασμένη ἀνθρωπίνη γνῶσις παρουσιάζεται ὡς μηδεμίαν ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὸν κόσμον τῶν ὑπερβατικῶν ἀληθειῶν τῆς θρησκείας. Εἰς τὰς μεταπολεμικὰς συγγραφάς του ὁ Heidegger τείνει νὰ μεταβάλῃ τὴν — ἔστω «μεθοδικὴν» καὶ οὐχὶ «πραγματικὴν» — ἀθεΐαν αὐτοῦ εἰς μίαν ἀγνωστικιστικὴν εὐλάβειαν πρὸς τὸ Ἄγνωστον, Ὑπεραισθητὸν καὶ Θεῖον, ὅπερ εἶναι ὅλως ἀπρόσιτον εἰς τὰς γνωστικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου.

Αἱ κυριώτεραι τῶν μορφῶν τούτων τοῦ Ἀγνωστικισμοῦ παραθεωροῦν τὸ γεγονός, ὅτι ἡ μεταφυσικὴ γνῶσις δύναται νὰ παράσχῃ πως ἐγγύησιν περὶ τοῦ ὅτι αἱ ὑπὲρ λόγον θρησκευτικαὶ ἀλήθειαι δὲν εἶναι παρὰ λόγον. Ἐπίσης πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ πίστις καὶ ἡ γνῶσις ἔχουν κοινὴν ρίζαν, διότι τὸ γινῶσκον καὶ πιστεῦον ὑποκείμενον εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτό. Ἐφ' ὅσον τὸ θρησκευτικὸν βίωμα εἶναί τι, ὅπερ δονεῖ ὅλας τὰς ἐσωτάτας χορδὰς τῆς ψυχῆς καὶ καταλαμβάνει τὸ κέντρον καὶ τὸ βάθος τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ «Ἐγὼ» ἐν τῇ ὁλότητι αὐτοῦ, εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ θρησκεία περιέχει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, λογικὰ στοιχεῖα καὶ συνδέεται καὶ μετὰ τοῦ γνωστικοῦ παράγοντος. Ὡσαύτως ἡ γνωστικὴ καὶ διανοητικὴ λειτουργία ἐκδηλοῦται καὶ ἐν τοῖς ποικίλοις θρησκευτικοῖς ἐνεργήμασι, διὰ τῶν ὁποίων τὸ ὑποκείμενον ἀντιδρᾷ εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος αὐτοῦ. Τὰ ἐνεργήματα ταῦτα δὲν ἀνάγονται μόνον εἰς τὴν συναισθηματικὴν ἢ τὴν βουλητικὴν σφαῖραν καὶ ἑπομένως δὲν ἔχουν μόνον μυστικὸν ἢ ἠθικὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' ἔχουν σχέσιν καὶ πρὸς τὴν γνωστικὴν καὶ διανοητικὴν σφαῖραν. Ἡ διὰ τοῦ «Ἐγὼ» δημιουργουμένη ἑνότης τῆς συνειδήσεως καὶ προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου συντελεῖ, ὥστε ἡ διάνοια νὰ μετέχῃ παντὸς βιώματος. Τοιουτοτρόπως ἡ γινώσκουσα συνείδησις, ἐπὶ τῇ βάσει ἐσωτερικῆς νομοτελείας καὶ ἀναγκαιότητος, προσπαθεῖ νὰ εἰσδύσῃ λογικῶς εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος καὶ νὰ προχωρήσῃ ἀπὸ τῆς σφαίρας τοῦ συγκεκριμένου βιώματος τοῦ Ἁγίου εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἀφῃρημένης ἐννοίας τοῦ Ἁγίου, ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ.

Ἡ θετικὴ συμβολὴ τοῦ Ἀγνωστικισμοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως εἶναι ἡ ὑπόμνησις τῆς ἀληθείας, ὅτι ἡ γνῶσις, τὴν ὁποίαν ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος περὶ τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀτελής, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀνάλογος ἢ συμβολική, χρησιμοποιοῦσα εἴτε ἀναλογίας εἴτε σύμβολα, ὑποδηλοῦντα ἁπλῶς τὴν θείαν πραγματικότητα. Τοιουτοτρόπως γίνεται κατανοητὴ ἡ «ἀποφατικὴ» ἢ «ἀρνητικὴ Θεολογία» τοῦ Ψευδο-Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἢ τοῦ Αὐγουστίνου, ὅστις τονίζει: «Deus ineffabilis est, facilius dicimus, quid non sit, quam quid sit». Μετὰ τοῦ καθ' ὅλου ἀναλογικοῦ καὶ συμβολικοῦ χαρακτῆρος τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ εἶναι στενῶς συνηρτημένος καὶ ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς αὐτῆς, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖται διὰ τῆς χρήσεως ἀναλογιῶν καὶ συμβόλων εἰλημμένων ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης σφαίρας. Ἀλλ' ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις δὲν πιέζεται ὑπὸ τῶν «ἀνθρωποπαθῶν» ἐκφράσεων, διότι πιστεύει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ. Ὡς εἶπε κατὰ τρόπον κλασικὸν ὁ Jacobi, «ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν ἄνθρωπον θεομόρφως· διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει τὸν Θεὸν ἀνθρωπομόρφως».

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Εὐαγγέλου Θεοδώρου, Κριτικὴ Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων Θρησκείας καὶ Γνώσεως, Ἀθῆναι 1955. Johannes Hessen, Religionsphilosophie², I - II, München - Basel 1955.

ΕΥΑΓΓ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἀγνωστικοί. Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Ἀγνωσιαρχίας (βλ. λ.).

Ἄγνωστος θεός. Ὡς ἀναφέρουν αἱ Πράξεις (ιζ' 23), ὁμιλῶν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον, ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ κηρύξῃ εἰς αὐτοὺς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὴν πόλιν των, μεταξὺ τῶν πολλῶν «σεβασμάτων» της, ὑπῆρχε καὶ βωμὸς ἀφιερωμένος εἰς τὸν «ἄγνωστον θεόν».

Ὅτι ἡ πληροφορία αὐτὴ τῶν Πράξεων ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα, εἶναι ἀναμφίβολον. Πρῶτος ὁ Ἡρόδοτος μαρτυρεῖ, εἰδικῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, ὅτι ὑπῆρχον εἰς διάφορα σημεῖα των τοιοῦτοι βωμοί. Κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς Ἱστορίας παρατιθέμενον θρῦλον, πρὸ τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος οἱ Ἀθηναῖοι ἐπετιμήθησαν ἀπὸ τὸν Πᾶνα, διότι, ἐνῷ εἶχον ἱδρύσει βωμοὺς εἰς ὅλους τοὺς θεούς, εἶχον ἀδιαφορήσει νὰ ἀφιερώσουν ἕνα καὶ εἰς αὐτόν. Οὕτω, σπεύσαντες νὰ ἱκανοποιήσουν τὸν Πᾶνα, οἱ Ἀθηναῖοι ἵδρυσαν καὶ βωμοὺς ἀνωνύμους, διὰ τὸν φόβον ὅτι ἴσως εἶχον παραλείψει νὰ τιμήσουν καὶ ἄλλας θεότητας. Τόσην δὲ σημασίαν εἶχεν ἀποκτήσει δι' αὐτοὺς ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἐν λόγῳ θρησκευτικῆς ἀνησυχίας, ὥστε καὶ ὡρκίζοντο εἰς τὸν ἄγνωστον θεὸν (Λουκιανοῦ, Φιλοψ. 9). Τὴν ὕπαρξιν τοιούτων βωμῶν μαρτυροῦν ἐπίσης ὁ Παυσανίας εἰς τὰς περιγραφάς του (Ι, α'4, V, ιδ'8) καὶ ὁ Φιλόστρατος εἰς τὸν Βίον Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως (VI, γ'5). Οἱ βωμοὶ οὗτοι καὶ ἡ σχετικὴ λατρεία δὲν ἦσαν ἴδιον γνώρισμα τῆς ἀθηναϊκῆς θρησκευτικότητος, ἀλλ' ἀπηντῶντο καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος παραδέχεται βασικῶς τὴν ἡροδότειον ἐκδοχήν, λέγων: «Οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπειδή, κατὰ καιρούς, πολλοὺς ἐδέξαντο θεοὺς καὶ ἀπὸ τῆς ὑπερορίας, οἷον τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερόν, τὸν Πᾶνα καὶ ἄλλους ἀλλαχόθεν, δεδοικότες μήποτε καὶ ἄλλος τις ᾖ, αὐτοῖς μὲν οὐδέπω γνώριμος, θεραπευόμενος δ' ἀλλαχοῦ, ὑπὲρ πλείονος δῆθεν ἀσφαλείας καὶ τούτῳ βωμὸν ἔστησαν· καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἦν δῆλος ὁ θεός, ἐπεγέγραπτο 'Ἀγνώστῳ» (Ὁμιλία ΛΗ' εἰς τὰς Πράξεις, PG 60, 518).

Βωμὸς «ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΘΕΟΥ» ἐκ Περγάμου.

Εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι εἰς τὴν κατείδωλον καὶ ἀνοικτὴν εἰς ὅλας τὰς θεότητας πόλιν τῶν Ἀθηνῶν (Πετρώνιος, Satyricon 1, 17, Λίβιος Hist. XIV, 27) δὲν ὑπῆρχε μόνον εἷς ἀνώνυμος βωμός, παρὰ τὸ ὅτι ὁ Παῦλος ἀναφέρει ὅτι εἶδεν ἕνα. Ἀπεναντίας, δὲν εἶναι βέβαιον ἂν ὁ βωμὸς οὗτος, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ ἀπόστολος, ἔφερεν ἐπιγραφὴν εἰς τὸν ἑνικὸν ἢ εἰς τὸν πληθυντικόν, ἂν ἀφεώρα δηλαδὴ εἰς ἕνα ἄγνωστον θεὸν ἢ πολλούς. Τὸ δεύτερον, πάντως, εἶναι πιθανώτατον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Εὐαγ. Ἀντωνιάδου, Ὁ Ἄγνωστος Θεός, Ἀθῆναι 1918. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ ὁμιλία τοῦ Παύλου καὶ ἡ νεωτέρα κριτικὴ ἐπιστήμη, ἐν Ἑβδομηκονταπενταετηρὶς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, 1920, σ. 100 κ. ἑξ. G. Ricciotti, Paolo Apostolo, Roma 1946, § 407 - 20. J. Holzner, Παῦλος, μετάφρ. Ἱερων. Κοτσώνη, Ἀθῆναι 1950, β' ἔκδ., σ. 223 - 229.

Ἀγοβάρδος. Ἅγιος τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἐπίσκοπος Λυῶνος (816 - 835 καὶ 838 - 840), ἐξέχων ἐκκλη-

σιαστικὸς συγγραφεὺς καὶ ἐκ τῶν σπουδαίων προσώπων τῆς θύραθεν ἱστορίας τοῦ φραγκικοῦ βασιλείου. Ἐγεννήθη τὸ 769 εἰς Ἱσπανίαν. Ἐγκατεστάθη ἐκ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας εἰς Γαλατίαν, ἀπὸ δὲ τοῦ 792 εἰς Λυών, ὁ ἐπίσκοπος τῆς ὁποίας Λειδάρδος διέγνωσε τὰ ποικίλα χαρίσματά του καὶ τὸν ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν του. Οὕτως, ἀφοῦ ὁ Ἀγοβάρδος ἔτυχεν ἐπιμελοῦς μορφώσεως, ἐχειροτονήθη ἱερεὺς (804), ἔγινε χωρεπίσκοπος (813) καὶ τέλος διεδέχθη τὸν Λειδάρδον.

Ἀνέπτυξε μεγάλην ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν δρᾶσιν, συγγράψας πολλὰ ἔργα, ἐπὶ τῶν ὁποίων κατοπτρίζεται ἡ δίπτυχος πολιτεία του. Ἰδιαιτέρως ἠσχολήθη μὲ τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἀδοπτιανικῶν πλανῶν, ὡς καὶ λαϊκῶν προλήψεων, ἀντλῶν τὰ ἐπιχειρήματά του ἐκ τῆς Γραφῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἐκίνησεν ἐπίσης μετὰ πάθους τὴν γραφίδα του κατὰ τῶν Ἰουδαίων, τοὺς ὁποίους ηὐνόει ὁ αὐτοκράτωρ Λυδοβῖκος ὁ Εὐσεβής, υἱός καὶ διάδοχος τοῦ Καρλομάγνου. Ἡ κακοδιοίκησις γενικῶς τοῦ Λουδοβίκου ὡδήγησε τὸν Ἀγοβάρδον νὰ στραφῇ εὐθαρσῶς ἐναντίον του, συνθέσας καὶ τὸ περίφημον Liber Apologeticus, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπεδίωξε νὰ τὸν ἐξαναγκάσῃ εἰς παραίτησιν ὑπὲρ τῶν υἱῶν του. Ἡ προσπάθεια ὅμως τοῦ Ἀγοβάρδου δὲν ἐπέτυχε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τὸν ἐξώρισεν. Ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἕδραν του μετὰ τριετίαν καὶ διῆλθε τὰς ὑπολοίπους ἡμέρας τοῦ βίου του ἀπερισπάστως.

Τὰ ἔργα του ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Masson εἰς Παρισίους τὸ 1605, διαιροῦνται δὲ εἰς ποιμαντικά, ἀντιϊουδαϊκά, λειτουργικὰ καὶ πολιτικά. Ὁ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενος ἔμμετρος Ἐπιτάφιος εἰς Καρλομάγνον καὶ ὁ ὕμνος Rector Magnificus (PL 104, 349 κ. ἑξ.) εἶναι ἀμφιβόλου προελεύσεως.

Ἀγονία. Βλ. Στειρότης.

Ἀγονυκλῖται. Αἱρετικοὶ ἐμφανισθέντες τὸν Γ´ αἰῶνα. Ἐθεώρουν ὡς ἐφάμαρτον τὴν ἐν γονυκλισίᾳ προσευχήν.

Ἀγορά, λαχειοφόρος ὑπὲρ Ἱ. Ναοῦ. Τὸ ἔργον ἀνεγέρσεως, ἀποπερατώσεως, ἐπισκευῆς καὶ γενικῶς ἐξωραϊσμοῦ Ἱεροῦ τινος Ναοῦ δύναται νὰ ἐνισχύεται καὶ διὰ τῆς διενεργείας λαχειοφόρου ἀγορᾶς. Αὕτη διενεργεῖται μετὰ προηγουμένην ἔγκρισιν τοῦ Ὑπουργείου Κοινωνικῆς Προνοίας, κατόπιν σχετικῆς ἀναφορᾶς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Συμβουλίου τοῦ ἐνδιαφερομένου Ἱεροῦ Ναοῦ καὶ γνώμης τοῦ οἰκείου Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου, συμφώνως τῷ Νόμῳ 5101]1931, ἤτοι κατὰ τὰς ἰσχυούσας περὶ φιλανθρωπικῶν γενικῶς ἀγορῶν διατάξεις. Εἰς περίπτωσιν, ὅμως, καθ᾿ ἣν ὑφίσταται παρά τινι Ἱερῷ Ναῷ Ἐρανικὴ Ἐπιτροπή, συσταθεῖσα συμφώνως τῷ ἄρθρῳ 13 τοῦ Α.Ν. 956]49 (κυρωθέντι ὑπὸ τοῦ Ν.Δ. 1095]49), ἡ λαχειοφόρος ἀγορὰ διενεργεῖται ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης, κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, συμφώνως τῇ ὑπ᾿ ἀριθμ. 694]20-8-1953 ὁμοφώνῳ γνωμοδοτήσει τοῦ Β´ Τμήματος Διακοπῶν τοῦ Νομικοῦ Συμβουλίου τοῦ Κράτους. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἡ ἀκόλουθος διαδικασία: Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Συμβούλιον τοῦ Ἱ. Ναοῦ ὑποβάλλει πρὸς τὸ οἰκεῖον Μητροπολιτικὸν Συμβούλιον ἀναφορὰν μετὰ πρακτικοῦ συνεδριάσεώς του περὶ χορηγήσεως ἀδείας διενεργείας λαχειοφόρου ἀγορᾶς ἐκ μέρους τῆς Ἐρανικῆς Ἐπιτροπῆς τούτου. Τὸ Μητροπολιτικὸν Συμβούλιον γνωμοδοτεῖ ἐν συνεδρίᾳ ἐπὶ τοῦ αἰτήματος τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Συμβουλίου καὶ διαβιβάζει τὴν ὅλην ἀλληλογραφίαν πρὸς τὴν Γενικὴν Δ/νσιν Θρησκευμάτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας. Τέλος, τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας ἐκδίδει ἀπόφασιν, δι᾿ ἧς ἐγκρίνεται ἡ διενέργεια, ἐκ μέρους τῆς Ἐρανικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ, λαχειοφόρου ἀγορᾶς, ἧστινος ὁρίζονται ἡ ἡμερομηνία διεξαγωγῆς, ὁ ἀριθμὸς τῶν διατεθησομένων λαχνῶν καὶ ἡ τιμὴ ἑκάστου τούτων.

ΓΕΩΡΓ. Α. ΧΩΡΑΣ

Ἀγοραῖος. (Κ. Διαθήκη). Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀγορᾶς, ὁ ἐν τῇ ἀγορᾷ τεθραμμένος καὶ διαβιῶν. Οἱ ἀγοραῖοι (Πράξ. ιζ´ 5) = ὁ ὄχλος. Αἱ ἀγοραῖαι (Πράξ. ιθ´ 38), ἐνν. ἡμέραι ἢ σύνοδοι = αἱ ἡμέραι τῶν δικῶν ἢ αἱ συνεδριάσεις τῶν δικαστηρίων (ἐκ τῆς ἀγορᾶς, ὡς τόπου ἐν ᾧ διεξήγοντο αἱ δίκαι).

Γ. Α. Γ.

Ἀγοραστὸς Ἀντώνιος. Ἁγιογράφος. Κατήγετο ἐκ Κρήτης. Ἀναφέρεται ὅτι ἤκμασε περὶ τὸ β´ ἥμισυ τοῦ ΙΖ´ αἰῶνος. Ὡς καλύτερον ἔργον του θεωρεῖται ἡ Ζωοδόχος Πηγή, εὑρισκομένη εἰς τὸν ἰδιωτικὸν ναὸν τῆς οἰκογενείας Δουλίδου, πλησίον τῆς Σκοπέλου. Ἄλλαι εἰκόνες του ὑπάρχουν εἰς διάφορα μέρη τοῦ Πηλίου καὶ εἰς τὰς Βορείους Σποράδας. Εἰς τὴν περίφημον μονὴν τῆς Φλαμουριᾶς (κτισθεῖσαν ἀπὸ τὸ 1595 - 1602) εὑρίσκεται μία ὡραία εἰκὼν τῆς Μεταμορφώσεως, μὲ τὴν χρονολογημένην ὑπογραφὴν αχοβ´ 1672 χεὶρ Ἀντωνίου Ἀγοραστοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Δ. Σισιλιάνου, Ἕλληνες ἁγιογράφοι μετὰ τὴν Ἅλωσιν, Ἀθῆναι 1935, σ. 48 - 49.

Π. Κ. Χ.

Ἀγουρίδης Σάββας. Τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1921, ἔνθα καὶ παρηκολούθησε τὰ ἐγκύκλια μαθήματα. Ἀπεφοίτησε τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀριστοῦχος τὸ 1943 καὶ ὑπηρέτησεν ὡς καθηγητὴς τῶν θρησκευτικῶν εἰς τὴν ἰδιωτικὴν ἐκπαίδευσιν. Μετέβη εἰς Η.Π.Α. διὰ σπουδὰς ἐπὶ τριετίαν, μετὰ τὰς ὁποίας τὸ 1950 ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας. Συμμετέσχεν εἰς τὰς ἑορτὰς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (1952) καὶ εἰργάσθη ὡς κοινωνικὸς λειτουργὸς εἰς τὴν Χ.Α.Ν. καὶ τὴν Διεθνῆ Κοινωνικὴν Ὑπηρεσίαν. Τὸ 1954 ἐγένετο διδάκτωρ τῆς Θεολογίας μὲ τὴν διατριβὴν «Τὸ πρόβλημα τῶν προσθηκῶν τῆς Σλαυονικῆς μεταφράσεως τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου τοῦ Ἰωσήπου καὶ ἡ ἐν αὐταῖς περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ μαρτυρία» καὶ τὸ 1956 ὑφηγητὴς τῆς ἕδρας τῆς Κ. Διαθήκης τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐξελέγη ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς Εἰσαγωγῆς καὶ Ἑρμηνείας τῆς Κ. Διαθήκης ὑπὸ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 1960 ἐγένετο τακτικός. Πνεῦμα ἐρευνητικὸν καὶ πρωτότυπον, ἀσχολεῖται μὲ θέματα ἐπιστημονικῆς ἐπικαιρότητος καὶ δὴ μὲ προβλήματα τῶν χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης καὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Διακρίνεται διὰ τὰ ζωτικά του ἐνδιαφέροντα, τὴν δραστηριότητά του εἰς πρακτικοὺς τομεῖς καὶ διὰ πραγματιστικὴν σκέψιν εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν συγχρόνων ἐκκλησιαστικῶν, διορθοδόξων καὶ οἰκουμενικῶν θεμάτων.

ΣΑΒΒΑΣ ΑΓΟΥΡΙΔΗΣ

Ἐδημοσίευσεν: Ἡ χριστιανικὴ σκέψις ἐν Ἀμερικῇ (1952). Ἐνὼχ, ἤτοι ὁ χαρακτὴρ τῆς περὶ τῶν ἐσχάτων διδασκαλίας τοῦ βιβλίου τοῦ Ἐνὼχ (1955). Ὑπόμνημα εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰακώβου (1956). Ὁ Παράκλητος καὶ ὁ Κατήγορος, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς (1956). Ἡ καύχησις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς του καὶ μετὰ ταύτην (1957). Χριστιανισμὸς καὶ Πολιτισμὸς (1957). Ὁ 103ος Ψαλμὸς καὶ ὁ ὕμνος τοῦ Ikhnaton πρὸς τὸν Ἥλιον (1958). Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος καὶ ἡ δύναμις τῆς προσευχῆς (1958). Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία (1958). Ἁμαρτία καὶ ἀναμαρτησία κατὰ τὴν Α´ Ἐπιστολὴν τοῦ Ἰωάννου (1958). Τὰ γνωστικὰ κείμενα τοῦ Nag - Hammadi. Ὁ κῶδιξ Jung, ὁ πάπυρος Bodmer II τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου: Τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης καὶ ἡ Κ. Διαθήκη (1959). Οἱ Ἀποστολικοὶ Πατέρες περὶ προβλημάτων τινῶν τῆς ἐποχῆς των (1959). Χρόνος καὶ Αἰωνιότης (1959) κ.ἄ.

ΑΡ. ΠΑΝΩΤΗΣ

Ἄγραι. Ἕδρα ἐπισκοπῆς εἰς Πισιδίαν, ταυτιζομένη ὑπὸ πηγῶν τοῦ ΙΒ´ καὶ τοῦ ΙΓ´ αἰῶνος μὲ τὴν τῆς Σελευκείας. Οὐδὲν ἄλλο γνωστὸν εἶναι περὶ αὐτῆς. Σήμερον αἱ Ἄγραι εἶναι χωρίον, ἀποκαλούμενον ὑπὸ τῶν Τούρκων Ἀγράς (4 χλμ. βορείως τοῦ Σελέφ).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 1013.

Ἀγραυλῶ. (Κ. Διαθήκη). Διαμένω ἐν τῷ ὑπαίθρῳ, Λουκ. β´ 8.

Γ. Α. Γ.

Ἄγραφα λόγια Ἰησοῦ. Βλ. λόγια Ἰησοῦ ἄγραφα.

Ἄγραφος ἠθικὸς νόμος. Οὕτω καλεῖται ἡ ἔμφυτος ἔκφρασις τῆς ἠθικῆς ὁρμῆς καὶ αἰσθήσεως, ἥτις μᾶς δίδει κανόνας ὑποδεικνύοντας τί τὸ πρακτέον καὶ τί τὸ ἐρευνητέον. Ὁ ἄγραφος οὗτος ἠθικὸς νόμος δὲν εἶναι οὔτε δημιούργημα τῆς ἀνθρωπίνης πείρας οὔτε θεσμὸς ἐπιβληθεὶς εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐξ οἱασδήποτε πολιτικῆς ἀρχῆς ἢ θρησκευτικῆς δοξασίας, ὅπως ὑποστηρίζουν ὡρισμένα φιλοσοφικὰ συστήματα, δεχόμενα τὴν λεγομένην «ἑτερονομίαν», ἀλλ' εἶναι ἠθικὴ τάσις ἔμφυτος, ἤτοι ἀποτελεῖ στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης ἰδιοσυστασίας.

Οἱ ἀρχαῖοι σοφοὶ παραδέχονται τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀγράφου ἠθικοῦ νόμου, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφὴν ἠθικῆς ὁρμῆς ἢ Δαιμονίου (Σωκράτης) εἴτε ὡς «ἔλλογον» τῆς ψυχῆς μόριον (Ἀριστοτέλης). Ἰδοὺ τί γράφει σχετικῶς ὁ τελευταῖος οὗτος: «Τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς μόριον, ἀντὶ τοῦ πειθαρχεῖν τῷ λόγῳ, ἐναντιοῦται τούτῳ καὶ μάχεται ἀτεχνῶς καθάπερ τὰ παραλελυμένα τοῦ σώματος μόρια, εἰς τὰ δεξιὰ προαιρουμένων κινῆσαι, τοὐναντίον εἰς τὰ ἀριστερὰ παρεμφέρεται» (Ἠθικὰ Νικομάχεια, 1102 b, 16-25). Τὸ αὐτὸ περίπου ἀναγινώσκομεν καὶ εἰς τὸ Ρωμ. ζ' 22-25. Αἱ συνήθεις φράσεις τῶν ἀρχαίων «ἄγραφα νόμιμα, lex naturae κ.λ.π.» εἶναι χαρακτηριστικαὶ τῆς πίστεώς των εἰς τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀγράφου ἠθικοῦ νόμου.

Οὐδὲ σθένειν τοσοῦτον ᾠόμην τὰ σὰ
κηρύγμαθ' ὥστ' ἄγραφα κἀσφαλῆ θεὸν
νόμιμα δύνασθαι· θνητὸν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν.
Οὐ γάρ τι νῦν γε κἀχθές, ἀλλ' ἀεί ποτε
ζῇ ταῦτα κοὐδεὶς οἶδεν, ἐξ ὅτου 'φάνη

ἀναγινώσκομεν εἰς τὴν Ἀντιγόνην τοῦ Σοφοκλέους, στίχ. 452-457. Ὁ δὲ Ξενοφῶν, ὁμιλῶν περὶ τῶν νόμων αὐτῶν, ἐκφράζει τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἔχουν τεθῆ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοὺς θεούς. Καλεῖται δὲ ὁ ἠθικὸς οὗτος νόμος «ἄγραφος», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν διὰ γραπτῶν μνημείων δοθέντα εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἠθικὸν νόμον, ὡς εἶναι ὁ Δεκάλογος τοῦ Μωυσέως.

Ὁ ἄγραφος ἠθικὸς νόμος εἶναι ἡ ζῶσα περὶ ἀρετῆς συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου. Ἀνάγκη νὰ τονισθοῦν αἱ διαφοραὶ τοῦ ἀγράφου ἠθικοῦ νόμου πρὸς δύο ἄλλους, τὸν φυσικὸν καὶ τὸν πολιτικόν. Ὁ φυσικὸς νόμος ἔχει κοινὸν γνώρισμα μὲ τὸν ἠθικὸν τὴν σταθερότητα. Ἀλλ' ἐνῷ εἰς τὸν φυσικὸν νόμον ἡ σταθερότης αὕτη καὶ κανονικότης τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐκδηλοῦται ἓν φαινόμενον εἶναι ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα διαφόρων αἰτίων, εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον ἡ σταθερότης ὡς πρῶτον καὶ ἄμεσον παράγοντα ἔχει τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ λογικοῦ καὶ ἐνσυνειδήτου ἀνθρώπου. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ φυσικοῦ νόμου, ἐφ' ὅσον τὰ αἴτια μένουν τὰ αὐτά, καὶ τὰ ἐπακόλουθα οὐδέποτε εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ γίνουν ἄλλως, ἐπὶ δὲ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἔστω καὶ ἂν μείνουν ἀμετάβλητοι πᾶσαι αἱ προϋποθέσεις τῆς ἐκτελέσεως μιᾶς πράξεως, εἰσχωρεῖ ἐν τούτοις τὸ «ἄλλως ἔχειν» λόγῳ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Διὰ τοῦτο, προκειμένου περὶ φυσικοῦ νόμου, ἐξετάζομεν κυρίως πῶς παράγεται ἓν φαινόμενον καὶ ὑπὸ ποίους ὅρους καὶ περιστάσεις δύνανται νὰ ἔχουν καὶ ἄλλως τὰ περὶ ἡμᾶς ὑπάρχοντα καὶ συμβαίνοντα. Προκειμένου ὅμως περὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἐξετάζεται ὄχι μόνον τί καὶ πῶς ἡμεῖς αὐτοὶ βουλόμεθα καὶ πράττομεν, ἀλλὰ καὶ ὁποῖαί τινες ὀφείλουν νὰ εἶναι αἱ πράξεις καὶ αἱ προαιρέσεις ἡμῶν. Ἄρα, πλὴν τῆς περιγραφῆς τῶν ἠθικῶν φαινομένων, ὑπάρχει καὶ ἡ «προδιαγραφή», ἤτοι ζητεῖται ὁποῖαί τινες πρέπει νὰ εἶναι αἱ βουλήσεις καὶ οἱ πράξεις μας, ἢ ἐπὶ τὸ συντομώτερον: ὁποῖα εἶναι τὰ καθήκοντά μας. Διὰ τοῦτο ὁ ἠθικὸς νόμος ἀπεκλήθη «Dux vitae et magistra officiorum».

Ὅτι ὁ ἄγραφος ἠθικὸς νόμος ὑπάρχει καὶ εἶναι ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον μαρτυρεῖται: 1) Ἀπὸ τὴν ἰδίαν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελουμένου ἀπὸ δύο στοιχεῖα, τὸ ὑλικὸν καὶ τὸ πνευματικόν, ἤτοι ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα εἶναι ἐντελῶς διάφορα, διάφοροι προφανῶς πρέπει νὰ εἶναι καὶ οἱ νόμοι οἱ ὁποῖοι τὰ διέπουν. Τὸ μὲν σῶμα, ὡς ὑλικὸς ὀργανισμός, διέπεται ἀπὸ φυσικοὺς καὶ βιολογικοὺς νόμους, ἡ δὲ ψυχή, ὡς πνευματική, διέπεται ἀπὸ νόμον ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν της. Καὶ ὁ νόμος οὗτος, ὁ ἐναρμονιζόμενος πρὸς τὴν ἰδιοσυστασίαν τῆς ψυχῆς, εἶναι ὁ ἄγραφος ἠθικὸς νόμος. 2) Ἀπὸ τὴν προσωπικὴν ἑκάστου ἀνθρώπου πεῖραν. Κάθε ἄνθρωπος, εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους συμπεριφορᾶς του, αἰσθάνεται ὅτι ὑπάρχει μέσα του εἰς νόμος ὑπέρτατος, μία ἐπιβλητικὴ φωνή, ἥτις τὸν κατευθύνει. Ἰδιαιτέρως ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὴν ὕπαρξιν τοῦ νόμου τούτου ὅταν εὑρίσκεται πρὸ ἀποφάσεων σπουδαίας ἠθικῆς σημασίας, ὁπότε ἡ σύστασις «ὀφείλεις», «πρέπει», «ἔχεις καθῆκον» καθίσταται ἔντονος καὶ κατηγορηματική. Ἀκόμη ἐντονωτέρα προβάλλεται ἡ σύστασις αὕτη ὅταν πρόκειται περὶ ἀποτροπῆς ἀπὸ ἔργον πονηρόν. 3) Ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν, ἥτις μᾶς διδάσκει, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καὶ ὅλοι οἱ λαοί, ἀνεξαρτήτως τοῦ χρόνου ποὺ ἔζησαν, τοῦ βαθμοῦ τοῦ πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἀνέπτυξαν, τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν ὡμίλησαν, καὶ τῆς θρησκείας ἀκόμη, τὴν ὁποίαν ἐπρέσβευσαν, παρεδέχθησαν τὴν ὕπαρξιν ἀγράφου ἠθικοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀρχαιότερος καὶ ἀνώτερος συγχρόνως ἀπὸ τοὺς γραπτοὺς νόμους. Καὶ 4) Ἀπὸ τὴν Θείαν Ἀποκάλυψιν. Ὁ Παῦλος παραδέχεται τὸν ἄγραφον ἠθικὸν νόμον καὶ τρέφει τοσαύτην ἐκτίμησιν πρὸς αὐτόν, ὥστε βεβαιώνει, ὅτι πολλοὶ ἐθνικοί, μολονότι δὲν ἐγνώρισαν εἰσέτι τὸν ἀποκεκαλυμμένον ἠθικὸν νόμον, πράττουν, ἐν τούτοις, ὅσα ὁ νόμος οὗτος ἐπιτάσσει, ὁδηγούμενοι ὀρθῶς ἀπὸ τὸν ἄγραφον ἠθικὸν νόμον, γραπτὸν ὅμως ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν (Ρωμ. β' 14-15). Οἱ ἀρνηθέντες, κατὰ τοὺς τελευταίους ἰδίως χρόνους, τὴν ὕπαρξιν καὶ τὸ ἔμφυτον τοῦ ἀγράφου ἠθικοῦ νόμου δὲν δύνανται νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἠθικὴν τάσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος ἔχει ὡς πηγὴν τοὺς νόμους τῶν ἀρχόντων, νόμους οἵτινες, σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, γίνονται ἠθικὰ βιώματα τῶν ὑπηκόων, εἶναι πολὺ παλαιά. «Τὸ νόμῳ καὶ οὐχὶ φύσει ἀγαθὸν» λέγουν οἱ Σοφισταί. Ἀλλ', ὡς εἴπομεν, ὁ ἄγραφος νόμος εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ γραπτοῦ. Δὲν δύναται δὲ νὰ γίνῃ ἀποδεκτον, ὅτι το πράττειν κατὰ νόμον ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ ἠθικῶς πολιτεύεσθαι. Ἡ ἰδέα, τέλος, ὅτι ὁ ἄγραφος ἠθικὸς νόμος ἔχει ὡς πηγὴν τὴν μετάγνωσιν μεθ' ἑκάστην πρᾶξιν, δὲν δύναται νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἠθικὴν τάσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἀναφερομένην ὄχι μόνον εἰς τὰς ἀποτροπὰς καὶ ἀπαγορεύσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν θετικὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ.

ΣΠΥΡ. Ν. ΑΒΟΥΡΗΣ

Ἄγραφος Λόγος. Ἡ Παράδοσις, ὡς εὐστόχως περὶ αὐτῆς παρετηρήθη, δὲν εἶναι ἄλλη πηγὴ τῆς θείας ἀποκαλύψεως, παρὰ τὴν Γραφήν, ἀλλ' αὐτὴ αὕτη ἡ Ἐκκλησία μεταδίδουσα δι' ὁλοκλήρου τῆς ζωῆς της αὐτὸ τὸ ὁποῖον ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος ἀποκαλεῖ «ὑπόθεσιν» τῆς Γραφῆς, δηλαδὴ ὅ,τι εὑρίσκεται ὑπὸ τὸ γράμμα τοῦ θείου Λόγου.

Τοῦτο εἶναι θεμέλιος διαπίστωσις, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ τῆς Παραδόσεως σχετικῶς πρὸς τὴν Γραφήν. Ἡ Ἐκκλησία, ἡνωμένη μὲ τὸν Χριστόν, τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, εἶναι πλημμυρισμένη ἐκ τοῦ Λόγου, ὡς οὗτος ἐκφράζεται διὰ τῆς Γραφῆς, ἀποτελοῦσα καὶ ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης, ἐν τῷ χρόνῳ, τὸ «μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ», συγκρατοῦσα, ἀλλὰ καὶ διαφωτίζουσα τὸν Λόγον ἐνώπιον τῶν τέκνων της ὁλονὲν ἐντονώτερον.

Ἐν τῇ Ὁμολογίᾳ τοῦ Μητροφάνους, ἡ ὁποία, εἰς τὰς μεγάλας γραμμάς της, εἶναι ἓν τῶν σχετικῶς νεωτέρων, ἀλλὰ πλέον διαυγῶν καὶ εὐσταθῶν δογματικῶν μνημείων τῆς Ὀρθοδοξίας, εὑρίσκομεν τὴν κάτωθι ὡραίαν σύνοψιν αὐτῆς τῆς πραγματικότητος: «Ἀλήθεια μὲν ἡ ἁγία Γραφή, ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ, τῆς αὐτοαληθείας προαχθεῖσα. Στῦλος δὲ καὶ ἑδραίωμα ταύτης ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ὡς ὑποστηρίζουσα καὶ διατηροῦσα καὶ ὀρθοδόξως ταύτην ἑρμηνεύουσα καὶ ταύτης μέχρι θανάτου ὑπερασπίζουσα». Πράγματι ἡ Ἐκκλησία, εἰς πάσας τὰς ἐκφάνσεις της, δὲν χρησιμοποιεῖ ἄλλην πηγὴν εἰ μὴ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ οὐδὲν ἐνεργεῖ χωρὶς νὰ ἀφορμᾶται ἐξ αὐτοῦ, χωρὶς νὰ ἔχῃ αὐτὸν ὡς πρώτην καὶ κυρίαν ὕλην. Ὅπως εἰς τὴν Θεοτόκον, οὕτω καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀφορᾷ ὁ ἀναφερόμενος παρὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ μακαρισμός, διότι καὶ αὐτὴ οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ εἰ μὴ τὸ νὰ ἀκούῃ καὶ νὰ φυλάττῃ ἐν ἑαυτῇ, ὡς μοναδικόν, ἀνεκτίμητον πλοῦτον της, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι, ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, ἡ μεγάλη ἠχώ, ἡ ἀποδίδουσα ἐμπράκτως τὴν διὰ τῶν στίχων τῶν Ἀναβαθμῶν ἐξαιρομένην ἀξίαν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ἐναρμονίζει τὴν σκέψιν, τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ ἔργα της εἰς τὸν Λόγον τοῦτον.

Ἀλλὰ τὰ ὅρια τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ δὲν συμπίπτουν μὲ τὰ ὅρια τῆς Γραφῆς.

Ἡ Γραφή, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, περιέχει ὅλα τὰ στοιχεῖα τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως, εἴτε δι' ἀμέσου εἴτε δι' ἐμμέσου τρόπου. Ἡ δευτέρα περίπτωσις συνδέει τὸν γραπτὸν Λόγον πρὸς τὸ ἀπόθεμα τοῦ ἀγράφου Λόγου, τοῦ ὁποίου ὡσαύτως ταμιοῦχος καὶ ἑρμηνεύτρια εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Ἡ Ὁμολογία τοῦ Μητροφάνους, διὰ νὰ ἀντλήσωμεν ἐξ αὐτῆς καὶ πάλιν, διατυπώνει καὶ αὐτὴν τὴν πραγματικότητα: «Ἄγραφον ρῆμα Θεοῦ αἱ τῆς Ἐκκλησίας παραδόσεις, ἃς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἀγράφως καὶ μυστικῶς αὐτῇ παρέδωκεν».

Ἔνιαι τῶν ἀγράφων μερίδων τοῦ Λόγου ἀφοροῦν εἰς ἱστορικὰ γεγονότα τῆς Γραφῆς, συμπληρούμενα δι' αὐτῶν κατὰ τὴν ὑφήν, ὡς π.χ. τὰ σχετικὰ μὲ τὴν Θεοτόκον. Ἄλλαι διασαφηνίζουν τὴν δογματικὴν οὐσίαν. Ἕτεραι, τέλος, τὰς ὁποίας περιορίζεται εἰς τὸ νὰ ὑπαινιχθῇ κατόπιν ἡ Ὁμολογία τοῦ Μητροφάνους, σχετίζονται πρὸς τὴν ἁγιαστικὴν πρᾶξιν καὶ τοὺς κανόνας, ὡς ἡ τέλεσις τῶν μυστηρίων εἰς τὰς λεπτομερίας της ἢ οἱ καθορισμοὶ τῶν νηστειῶν. Ὁ ἄγραφος οὗτος Λόγος, κατοπτριζόμενος ἰδίως εἰς τὸν λειτουργικὸν τομέα, παρατηρεῖ τις, ὅτι ἐναρμονίζεται μὲ ἀπόλυτον λογικὴν καὶ πνευματικὴν συνέπειαν εἰς τὸν γραπτὸν Λόγον, ἐμφανιζόμενος ὄντως ὡς φυσικὴ προεκβολὴ καὶ ἀρτίωσις τοῦ Λόγου τούτου.

Ἀλλ' ἡ βεβαιότης ὡς πρὸς τὴν διαπίστωσιν ταύτην δὲν στηρίζεται ἁπλῶς εἰς τὴν μορφικήν, νοηματικὴν καὶ πνευματικὴν κατ' ἀντιπαραβολὴν ἐξέτασιν γραπτοῦ καὶ ἀγράφου Λόγου. Ἡ Ἐκκλησία ἀποδεικνύει διὰ τῆς ἀπ' εὐθείας στάσεώς της πρὸς ὅ,τι περιέχει ἡ Γραφή, τόσον ἀκριβῆ καὶ αὐστηρὰν προσήλωσιν, ὥστε νὰ γεννᾶται τὸ αἴσθημα ἀσφαλείας καὶ ἀπὸ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τῆς ἐκ μέρους της διαχειρήσεως τοῦ ἀγράφου Λόγου. Ὑφίσταται πλήρης ἀντιστοιχία πρὸς τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Γραφῆς ἐν τῇ Παραδόσει, ἐκδηλουμένη εἴτε ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς ὑμνῳδίας καὶ τῆς εἰκονογραφίας, εἴτε ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ λειτουργικοῦ τυπικοῦ, εἴτε ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς γραπτῆς καὶ προφορικῆς διδασκαλίας (πρβλ. τὴν μὴ ἀπεικόνισιν τῆς Ἀναστάσεως αὐτῆς καθεαυτήν, διότι τὰ Εὐαγγέλια ἀφήνουν νὰ ἐννοηθῇ σαφῶς, ὅτι ὁ Κύριος ἐξῆλθε τοῦ τάφου ἐνῶ ὁ λίθος εὑρίσκετο εἰς τὴν θέσιν του καὶ ὅτι οὐδεὶς εἶδε τὸ γεγονὸς τοῦτο).

Ἐν τούτοις, ἡ ἀκρίβεια μεθ' ἧς ἀνταποκρίνονται ὅλαι αἱ ἐκφάνσεις τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Γραφῆς δὲν εἶναι ἄγονος προσαρμογή, ἀλλ' ἀφετηρία θαυμαστῆς καρποφορίας, ἀδιακόπου καὶ ἐκτεταμένης ζυμώσεως, ἀποδεικνυομένης οὕτω τρανῶς τῆς αἰωνίας νεότητος καὶ ἀπαύστου ἀναπτύξεως τῆς Ἐκκλησίας. Χάρις εἰς αὐτὴν τὴν ζῶσαν προσήλωσιν, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι πάντοτε ἡ πρώτη καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ μοναδικὴ ὕλη, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Ἐκκλησία ἐνεργεῖ ἐν τῷ κόσμῳ, μὴ προμηθευομένη ἀλλαχόθεν τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἔργων της. Οὕτω, δὲν εἶναι ποσῶς σχῆμα ὑπερβολῆς ἡ γνωστὴ διακήρυξις τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, καθ' ἣν δὲν πιστεύομεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπειδὴ δεικνύει αὐτὴν εἰς ἡμᾶς τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ πιστεύομεν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον ἐπειδὴ ἀποκαλύπτει αὐτὸ εἰς ἡμᾶς ἡ Ἐκκλησία.

Ἡ Γραφή, δι' ἡμᾶς τοὺς ὀρθοδόξους, δὲν εἶναι ἁπλῶς ἡ νοητὴ πυξίς, ὅπου προστρέχομεν διὰ νὰ λάβωμεν ἐκεῖθεν τοὺς πολυτίμους λίθους τῆς θείας ἀληθείας, ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ζῶμεν καὶ ἀναπνέομεν ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας, οἰκειούμενοι τοῦτο δι' ὅλων τῶν ἁγιαστικῶν τρόπων ἐνεργείας τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων μας. Ἡ Γραφὴ διαπλατύνεται ὡς ἄγραφος Λόγος, ἀναλυομένη καὶ μεταλαμπαδευομένη δι' ὅλων τῶν ἐκφάνσεων τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν εἶναι ἁπλῶς τὸ γράμμα τὸ ἀποστηθιζόμενον, οὔτε ὑπόμνησις φθάνουσα ἐκ τοῦ παρελθόντος. Δὲν εἶναι ὡσαύτως τὸ κρυπτὸν καὶ ἀπρόσιτον νόημα. Εἶναι ἐν διαρκῶς ἐπαναλαμβανόμενον γεγονός, ἓν αἰώνιον, μέγα παρόν, περιβάλλον πανταχόθεν ἡμᾶς καὶ ταυτιζόμενον μὲ τὴν καθ' ἡμέραν ζωήν μας.

Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἡ παιδαγωγικὴ σκοπιμότης ὡς πρὸς τὴν διοχέτευσιν τοῦ θείου Λόγου εἰς τὰς ψυχὰς παίζει βεβαίως τὸ συνετὸν μέρος της, ἀλλὰ δὲν ἐμποδίζεται οὕτως ἡ πρόοδος τῶν ψυχῶν, κατὰ τὴν διδομένην εἰς ἑκάστην ἐξ αὐτῶν χάριν, εἰς τὰ βάθη αὐτοῦ τοῦ Λόγου γραπτοῦ καὶ ἀγράφου. Ὁ πλοῦτος του εἶναι δαψιλῶς ἔκθετος ἐνώπιον πάσης διανοίας καὶ πάσης καρδίας, ἀποτετυπωμένος ἐπὶ ἑκάστης ἐνεργείας καὶ ἐκφάνσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, κατόχου καὶ οἰκονόμου τοῦ θείου Λόγου, ὁμοιάζει πρὸς πανδαισίαν, ὅπου οὐδεὶς ἀποκλείεται καὶ ὅπου ἕκαστος μεταλαμβάνει κατὰ πόθον καὶ κατ' ἀντοχήν. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ταύτην καὶ οἱ Πατέρες δὲν ἐφειδωλεύθησαν τολμηρὰς ἐμβαθύνσεις εἰς τὸν γραπτὸν καὶ ἄγραφον Λόγον, μὴ διστάζοντες νὰ διαχέουν ἐνώπιον ὅλων τῶν χριστιανῶν τὰ εὑρήματά των, ἀδιάφορον ἂν ὅλοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐγκολπωθοῦν καὶ νὰ ἀφομοιώσουν αὐτά. Αἱ ἀλήθειαι καὶ τὰ βιώματα τοῦ Λόγου εἶναι πολυόροφα καὶ αἱ ἀναβάσεις παραμένουν ἐλεύθεραι δι' ὅλους τοὺς πιστούς, ἀναλόγως πρὸς τὸν ἰδιαίτερον φωτισμόν, ὁ ὁποῖος παρέχεται εἰς ἕκαστον ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Ὡραιότατα ὑπογραμμίζεται τοῦτο ὑπὸ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις συνόδου τοῦ 1672, τῆς συγκληθείσης πρὸς ὑπεράσπισιν Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως: «Οὐρανὸς καὶ ἡ θεία Γραφή, διότι ἔχει πνεῦμα καὶ γράμμα· ἀμφότερα οὐρανοὶ λέγονται. Ἡ ὑψηλὴ ἔννοια δέδοται παρὰ Κυρίου τοῖς σοφοῖς (ἐννοεῖ, βεβαίως, τοὺς κατόχους τῆς ἐν Χριστῷ σοφίας καὶ οὐχὶ τοῦ κόσμου), τὴν κατωτέραν ἕκαστος ἔχει. Διό φησιν ἡ Γραφή· ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ». Ἤγουν τὴν ὑψηλὴν ἔννοιαν τοῦ πνεύματος μόνος ἔχει ὁ Κύριος καὶ δίδωσι τοῖς πατράσιν. Διό φησιν· ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια».

Ἡ Ἐκκλησία δὲν παύεται ὑπομνηματίζουσα ποικιλοτρόπως τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀφήνουσα ἀνοικτὰς τὰς διόδους πρὸς τὸν ἐσωτερικώτερον χῶρον τοῦ πλούτου τούτου καὶ μὴ χωρίζουσα τὸ ὑψηλότερον τοῦ χθαμαλωτέρου, τὸ πολυτιμότερον τοῦ προχειροτέρου. Ὅπως ἀκριβῶς αἱ ψυχαὶ αἱ περιβάλλουσαι τὸν Κύριον, ὅτε ἐδίδασκεν, ὡς καὶ αἱ ἀκροώμεναι τῶν Ἀποστόλων, ἤκουον ὅλα τὰ ὑψηλὰ νοήματα καὶ ἐθάλποντο ἀπὸ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ Πνεύματος, ἡ ὁποία εἶχεν ἀναφθῇ ἐνώπιόν των, οὕτω καὶ ὅλαι αἱ γενεαὶ τῶν πιστῶν ἔρχονται εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μὲ ὅλον τοῦτο τὸ πῦρ καὶ ἔχουν ἐνώπιον των ὅλον τοῦτο τὸ ὕψος.

Οὐδὲν εἰς τὸν λόγον τῶν Πατέρων καὶ τὴν ὑμνῳδίαν τῆς Ἐκκλησίας, οὐδὲν εἰς τὰς ἁγίας εἰκόνας καὶ τὴν κινησιολογίαν τῆς λατρείας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀναπνέει καὶ ζῇ ὁ ὀρθόδοξος λαός, εἶναι κατώτερον τῆς ἐκφράσεως τοῦ Θείου Λόγου, γραπτοῦ καὶ ἀγράφου, οὐδὲν εἶναι ἀπεπλυμένη ὑπόμνησις, ἀπλούστευσις εἰς βάρος τῆς οὐσίας.

Ὁ ἄγραφος Λόγος, λοιπόν, δὲν εἶναι παρὰ συνέχεια καὶ συμπλήρωσις τοῦ γραπτοῦ, οὐχὶ δὲ πάντοτε τὸ κατώτερον μέρος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ βαθύτερον καὶ τὸ ὑψηλότερον ἐνίοτε. Ὅθεν, ἡ Γραφὴ δὲν εἶναι τὸ πολύ, τοῦ ὁποίου μέρος διασώζει ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ ζωῇ της ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἀλλ' ἡ ἄφθαρτος φερνὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐκτιθεμένη πλουσιοπαρόχως καὶ πάντοτε ἀποδεικνυομένη μεγαλυτέρα ἢ ὅσον φαίνεται. Εἶναι τὸ πολύ, τὸ ὁποῖον ἡ Ἐκκλησία καθιστᾷ πλεῖον, χωρὶς νὰ προσθέτῃ οὐδὲν τὸ ξένον πρὸς αὐτό.

ΒΑΣ. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ

Ἀγράφων, ἐπισκοπή. Εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἀγράφων, τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος, συναντᾶται ἐπισκοπὴ ὑπὸ τὴν μονολεκτικὴν ἐπωνυμίαν «Λιτζά». Ἡ ἐν λόγῳ ἐπισκοπή, ὑποκειμένη εἰς τὴν Μητρόπολιν Λαρίσης, θεωρεῖται ἀπὸ τὰς ἀρχαιοτέρας καὶ ἀξιολογωτέρας τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Μητροπόλεως ταύτης. Βραδύτερον καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος διὰ πρώτην φορὰν συναντᾶται ὡλοκληρωμένη ἡ ὀνομασία τῆς ἐπισκοπῆς ὡς «Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων», ἔστι δ' ὅτε καὶ ὡς «Λιτσᾶς καὶ Ἀγράφων», τοῦ Λι γραφομένου μὲ ι, η, υ, ει καὶ οι. Τὴν ἐπωνυμίαν αὐτήν, ἥτις ἐνίοτε καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους παρουσιάζεται μόνον μὲ τὴν πρώτην συνθετικὴν τῆς λέξιν, διετήρησεν ἡ ἐπισκοπὴ ἕως τὸ 1833, ὁπότε, οὐχὶ ἐπιτυχῶς, μετωνομάσθη εἰς «Καλλιδρόμης» μέχρι τοῦ 1842, δυνάμει τοῦ ἀπὸ 20)11 2)12)1833 Β. Διατάγματος, διὰ τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἔκτοτε ἀνεξάρτητος τῆς ἐπαρχίας Εὐρυτανίας ἐπισκοπή. μὲ ἐπίσκοπον τὸν ἐκ Σοφάδων-Καρδίτσης Δοσίθεον Παναγιωτίδην.

Ἡ ἀρχικὴ σύστασις τῆς ἐπισκοπῆς, καθὼς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου ἐπισκόπου της δὲν μᾶς εἶναι γνωστά. Ἄλλωστε τῆς ἀγραφιώτικης περιοχῆς δὲν γνωρίζομεν σαφῶς οὔτε τὰ γεωγραφικά, οὔτε τὰ διοικητικά, οὔτε τὰ ἐπισκοπικὰ ὅρια κατὰ τοὺς πρώτους μεταχριστιανικοὺς χρόνους. Θὰ ἠδύνατό τις, ὅμως, νὰ σημειώσῃ ὅτι κατὰ

τὴν μετέπειτα βυζαντινὴν ἐποχήν, ἐξηκριβωμένως δὲ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν καὶ μάλιστα κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἡ περιοχή, ἀποτελουμένη ἐκ δύο ἐπαρχιῶν, ὑπήγετο: α) Διοικητικῶς, εἰς τὴν Γεν. Διοίκησιν (σαντζάκι) Τρικάλων. Αἱ ἐν λόγῳ ἐπαρχίαι ἦσαν: 1) Τῶν Ἀγράφων μετὰ 80 χωρίων, ἐξ ὧν 40 θεσσαλικὰ καὶ ἰσάριθμα εὐρυτανικὰ καὶ 2) Τοῦ Καρπενησίου μετὰ 26 βλαχοχωρίων, εἰς τὰ ὁποῖα συμπεριελαμβάνετο καὶ ἡ πρωτεύουσα, τὸ Καρπενῆσι, 20 πολιτοχωρίων, 16 χωρίων τοῦ Σοβολάκου καὶ 24 χωρίων τοῦ Ἀποκούρου, μὲ γενικὸν σύνολον κατοίκων Ἑλλήνων-χριστιανῶν δι' ἀμφοτέρας τὰς ἐπαρχίας περίπου μέχρι 35-40.000. β) Ἐκκλησιαστικῶς, εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων. Εἰς ταύτην, πρὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἐκτὸς τῆς περιοχῆς τοῦ σημερινοῦ Νομοῦ Εὐρυτανίας, ὑπήγοντο καὶ χωρία τινὰ τῶν θεσσαλικῶν Ἀγράφων, εὑρισκόμενα εἰς τὰς βορείους ὑπωρείας τῆς Πίνδου καὶ περὶ τὴν Νευρόπολιν, τὰ ὁποῖα ἐν συνεχείᾳ ἀπετέλεσαν ἰδίαν ἐπισκοπήν, τὴν Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου. Ἐξ ἄλλου, τὸ Σμόκοβον καὶ ἡ Ρεντίνα, δι' ἄγνωστον χρονικὸν διάστημα, ἀναφέρονται, ἀχρονολογήτως, ὡς ἕδρα τῆς ἐπισκοπῆς Λιτζᾶς, ἔτι δὲ καὶ μὲ ὀνομασίαν αὐτοτελοῦς «ἐπισκοπῆς Σμοκόβου» ὑπ' αὔξ. ἀριθ. ΚΔ', ὑπὸ τὴν Μητρόπολιν Λαρίσης, καθὼς καὶ ὡς «Λιτῆς καὶ Ρενδίνης» (ἀσχέτου μὲ τὴν ὁμώνυμόν της τῆς περιοχῆς Θεσσαλονίκης), αἵτινες ἀμφότεραι ἀρχικῶς μὲν συνεχωνεύθησαν, φαίνεται, μὲ τὴν ἐπισκοπὴν Λιτζᾶς, συνεχομένως δέ, ἴσως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, μὲ τὴν Θαυμακοῦ. Οὕτως, ἀπὸ τὰ χωρία τῶν θεσσαλικῶν Ἀγράφων, οὐδὲν περιείχετο πλέον ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων, τοὐναντίον δὲ μερικὰ τῶν εὐρυτανικῶν ἀγραφιώτικων χωρίων, καθὼς τὸ Μπιλοκομῆτι καὶ ἡ Καρύτσα (τ. Δήμου Δολόπων), ὑπήχθησαν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου (ΙΣΤ'-ΙΖ' αἰών), τοῦ Ἀποκούρου ἀνήκοντος εἰς τὴν Μητρόπολιν Ναυπακτίας. Σημειωτέον πρὸς τούτοις, ὅτι εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ὑπήγοντο τὰ χωρία τοῦ τ. δήμου Τυμφρηστοῦ — Φθιώτιδος Νεοχῶρι (Κοστριάδα), Πιτσωτὰ καὶ Παλιόκαστρο.

Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ. Βημόθυρα ναοῦ προφητου Ηλιου. Ἁγίας Τριάδος Εὐρυτανίας. Χείρ Γ. Γεωργίου (1783).

Ἐκ τῶν χωρίων, ἅτινα μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, καὶ δι' ἄγνωστον χρονικὸν διάστημα, φέρονται ὡς ἕδρα τῆς ἐπισκοπῆς, σημειοῦμεν τὴν Ρεντίναν, τὸ Σμόκοβον, τὰ Ἄγραφα, τὸν Κλειτσὸν καὶ τὴν Φουρνάν, ἀσφαλῶς δὲ μεταξὺ Γ'- ΙΓ' αἰῶνος, τὴν Ἐπισκοπήν, χωρίον τοῦ τ. δήμου Ἀγραίων, τὸ ὁποῖον δὲν γνωρίζομεν ἂν ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ἢ εἰς ἄλλην ἐπισκοπήν. Ἐξηκριβωμένως, ὅμως, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν μόνιμος ἕδρα τῆς ἐπισκοπῆς ἦτο τὸ Καρπενῆσι.

Βεβαίως, ἡ γνῶσις τοῦ χρόνου τῆς διαδόσεως καὶ ἐπικρατήσεως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἰς Ἄγραφα καὶ Εὐρυτανίαν θὰ μᾶς ἐβοήθει διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἀρχικῆς συστάσεως τῆς ὑπὸ ἔρευναν ἐπισκοπῆς. Ὅμως, τοιοῦτόν τι στοιχεῖον δὲν ὑπάρχει καὶ μάλιστα ἐξηκριβωμένον ἐπὶ τοῦ παρόντος. Τὸ σχετικὸν διὰ τὴν μεταξὺ Γ' καὶ Δ' αἰῶνος ἀρχικὴν σύστασιν τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης συμπέρασμα ἡμῶν, στηρίζομεν εἰς τὸ δεδομένον τῆς ὑπάρξεως ὠργανωμένων ἐπισκοπικῶς ἐκκλησιῶν εἰς τὰς γειτονικὰς τῶν Ἀγράφων καὶ τῆς Εὐρυτανίας ἐπαρχίας, ὁπόθεν ἀναμφιβόλως διεδόθη ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἰς τὴν εὐρυτανικὴν ἐν γένει περιοχήν. Οὕτω, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν ὅτι: 1) Εἰς τὰ Τρίκαλα (Θεσσαλίας) κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος ἐπίσκοπος (Τρίκκης) διετέλεσεν ὁ Διόδωρος, ὅστις τὸ 325 μετέσχεν εἰς τὴν Α' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τῆς Νικαίας. 2) Εἰς τὰς Νέας Πάτρας πρῶτος ἐπίσκοπος ἀναφέρεται ὁ συγγενὴς τοῦ ἀποστόλου Παύλου Ἡρωδίων. Ἐπίσης εἰς τὴν ἰδίαν ἐκκλησίαν συναντῶμεν ἐπίσκοπον τὸν Παυσιανόν, ὅστις συμμετέσχεν εἰς τὴν Γ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τῆς Ἐφέσου (2-7-431), τὰ πρακτικὰ τῆς ὁποίας ὑπέγραψε. Καὶ 3) Εἰς τὴν Ναύπακτον κατὰ τὸ ἔτος 197 φέρεται ὡς διατελέσας Μητροπολίτης ὁ Καλλικράτης.

Μοναδικὸν ἐπίσκοπον κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν (τέλος Ε' αἰῶνος) ἀπαντῶμεν εἰς Εὐρυτανίαν τὸν Αἰμελιανόν. Τοῦτον μᾶς ἔφερεν εἰς φῶς ἐπιγραφὴ ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἐκκλησίας (βασιλικῆς) ἀφιερωμένης εἰς τὸν Ἅγ. Λεωνίδην τοῦ Κλαυσείου-Εὐρυτανίας, εἰς τὴν γενομένην ἐκεῖ —μοναδικὴν διὰ τὴν Εὐρυτανίαν— ἀρχαιολογικὴν ἐπιστημονικὴν ἀνασκαφὴν κατὰ τὰ ἔτη 1957 καὶ 1958. Δυστυχῶς, τὸ ὡραῖον καὶ λίαν ἀξιόλογον ψηφιδωτόν, κατεστραμμένον κατὰ τὸ ἥμισυ, δὲν μᾶς δίδει οὔτε τὸ ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκεν ὁ ἐπίσκοπος Αἰμελιανός, οὔτε τὴν Μητρόπολιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπήγετο αὕτη. Μετὰ τὸν Αἰμελιανόν, ἐπὶ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ ΣΤ', τοῦ ἐπονομασθέντος Σοφοῦ (865 - 912), συναντῶμεν χωρὶς ὄνομα ἐπισκόπου τὴν ἐπισκοπὴν «Λιτζᾶς» ἄνευ τοῦ «καὶ Ἀγράφων», ὡς ὑποκειμένην εἰς τὴν Μητρόπολιν Λαρίσης μὲ αὔξ. ἀριθ. 20. Εἰς ἀναγραφὴν 16 ἐπισκοπῶν, ὑπὸ τὴν Μητρόπολιν Λαρίσης ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου (1081-1118), δὲν ἀναφέρεται ἡ «Λιτζᾶς». Εἰς ἄλλην, ὅμως, ἀναγραφὴν ἀναφέρεται μὲ αὔξ. ἀριθ. 23. Ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' τοῦ Παλαιολόγου (1282-1328) συναντῶμεν τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην διὰ πρώτην φοράν, ὡς ἐλέχθη, μὲ ὡλοκληρωμένην τὴν ὀνομασίαν της, ἤτοι ὡς «Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων», μὲ σειρὰν 2αν τῶν ὑποκειμένων εἰς τὴν Μητρόπολιν Λαρίσης ἐπισκοπῶν.

Ἐπὶ Φραγκοκρατίας, λόγῳ τῶν ποικίλων καὶ πολλῶν ἐσωτερικῶν ἐρίδων καὶ σκανδάλων μεταξὺ τοῦ λατινικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ Κλήρου καὶ τῶν πολεμικῶν ταραχῶν μεταξὺ Φράγκων καὶ λοιπῶν κατακτητῶν καὶ ἐπιδρομέων, δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα ἀναφορικῶς μὲ τὴν ἐπισκοπὴν Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων, ἡ ὁποία, δὲν ἀποκλείεται, εἰς μερικὰ ἐνδιάμεσα χρονικὰ διαστήματα, νὰ εἶχεν ἐντελῶς καταργηθῆ, μολονότι συνώρευε μὲ τὴν ἐν ἀκμῇ καὶ κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν καὶ κατὰ τὴν Καταλανοκρατίαν Μητρόπολιν τῶν Νέων Πατρῶν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1371, ὁ τότε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος, μὲ σιγίλλιον ἔγγραφόν του ἀπὸ 10)9 1371, καθώρισε τὰς ὑποκειμένας εἰς τὴν Μητρόπολιν Λαρίσης ἐπισκοπάς, χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ τὴν «Λιτζᾶς», ἐνῷ εἰς ἄλλα προηγούμενα ἔγγραφά του γενικῆς φύσεως περιέχεται καὶ αὕτη.

Μετὰ πάροδον 150 ἐτῶν, ἤτοι τὸ 1518, ἀναφέρεται ὁ ἐπίσκοπος Μακάριος ὡς ἐπίσκοπος «Λιτ.-Καρ.» εἰς ἐπιγραφήν, τῆς ἐντὸς καὶ ἄνω πλευρᾶς τῆς μεσημβρινῆς θύρας τοῦ παρεκκλησίου τῆς ἱερᾶς μονῆς Προυσοῦ, μὲ ὀρθοτέραν καθ' ἡμᾶς ἐξήγησιν τοῦ «Λιτ.-Καρ.» ὡς Λιτζᾶς-Καρπενησίου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1542, εὑρίσκομεν πάλιν ὡλοκληρωμένην τὴν ὀνομασίαν τῆς ἐπισκοπῆς, ἐπισκοπεύοντος τοῦ Ἰωακείμ, ὅστις ὑπέγραψεν 6ος κατὰ σειράν, μεταξὺ 14 ἐπισκόπων, πρᾶξιν ἐπανασυστάσεως τῆς ἐπισκοπῆς Γαρδικίου.

Κατὰ τὸ 1564, ὁ Μητροπολίτης Δημητριάδος Θεόφιλος ὑπέγραψε συνοδικὴν ἀπόφασιν διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Πατριάρχου Ἰωάσαφ «habens quoque suffragium episcopi Litzae & Agrafhorum, ἔχων τὴν ψῆφον τοῦ ἐπισκόπου Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων».

Ἀπὸ τοῦ 1564 ἕως τὸ 1647, παρουσιάζονται ἀρκετὰ κενὰ διακοπῆς τῶν ἐπισκόπων, καθόσον αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐπιδρομαὶ εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον δὲν ἐπέτρεπον πλέον οὐχὶ θρόνος ἐπισκόπου νὰ σταθῇ, ἀλλ' οὐδὲ μοναχός τις

εἰς ἀπόμερον μονὴν νὰ ζήσῃ. Ἔκτοτε, ὅμως, καὶ μέχρι τῆς ἀνεξαρτητοποιήσεως τῆς ἐπισκοπῆς (1833), ὁ κατάλογος τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς εἶναι πλήρης, ταύτην δὲ συναντῶμεν πολλάκις εἰς πατριαρχικὰ ἔγγραφα, εἰς ἐπιγραφὰς ἐκκλησιῶν καὶ εἰς ἄλλας πηγὰς καὶ βοηθήματα. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, ὀρθὸν θὰ ἦτο ν' ἀσχοληθῶμεν καὶ μὲ τὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος «Λιτζὰ» ἢ «Λιτσά», ὅπερ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν πολλοὺς ἀπησχόλησεν, ἄνευ ὅμως συμπεράσματος εὐσταθοῦντος ὡς πρὸς τὴν γλωσσολογικὴν ἢ ἐννοιολογικὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Ἐξ ὅσων μέχρι τοῦδε διετυπώθησαν σχετικῶν ἐκδοχῶν, δύο θεωροῦμεν ὡς ὀρθοτέρας. Κατὰ μὲν τὴν μίαν, ὅτι ἡ λέξις εἶναι τουρκικὴ καὶ προέρχεται ἀπὸ τὰ λουτρὰ Σμοκόβου, ἅτινα ἀρχικῶς περιείχοντο διὰ σειρὰν ἐτῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπισκοπῆς μὲ πιθανὴν ἕδραν της, ὡς ἐλέχθη, τὸ Σμόκοβον καὶ τὴν Ρεντίναν. Ἡ λέξις τουρκιστὶ ἀναγράφεται Ilica='Ιλιτζὰ καὶ Ἐλίτζα, κατὰ τὸν ἐξελληνισμόν της ἀπὸ τὸν ἀείμνηστον μεγάλον διδάσκαλον τοῦ Γένους Ἀναστάσιον Γόρδιον τὸν Βραγγιανιώτην. Τὸ ἐννοιολογικὸν της περιεχόμενον εἶναι: «θερμὰ λουτρά, πηγὴ φυσικοῦ ἰαματικοῦ νεροῦ». Τοιαῦτα λουτρὰ δὲν ὑπάρχουν ἄλλα εἰς τὴν ἀγραφιώτικην περιοχὴν ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ Σμοκόβου. Ὅμως ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης συνεπάγεται τὸ ἐρώτημα: Πῶς ἐπολιτογραφήθη ἡ ξένη αὐτὴ λέξις ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος εἰς τὰ Ἄγραφα, ἔνθα, ἐκτὸς τῶν βορείων ἐπιδρομέων, δὲν εἶχαν φθάσει οἱ Τοῦρκοι; Μήπως ἡ λέξις ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν; Κατὰ δὲ τὴν ἄλλην ἐκδοχήν, ἡ λέξις ὡς «Λιτσὰ» εἶναι σλαβική.

Δεδομένων οὕτω τῶν ὀνομασιῶν, ὡς ἐλέχθη, Λιτζᾶς ἢ Λιτσᾶς μετὰ ἢ ἄνευ τοῦ «καὶ Ἀγράφων» καὶ Λιτῆς καὶ Ρενδίνης, τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κυρίως μετὰ τὴν ὑπαγωγὴν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ὁλοκλήρου τῆς περιοχῆς τῶν Ἀγράφων καὶ τῆς Εὐρυτανίας (ἴσως περὶ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα), πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως τῆς ὀνομασίας Λιτῆς καὶ Ρενδίνης μὲ τὴν ὁμώνυμον ἐπισκοπὴν Θεσσαλονίκης, καθώρισε τὴν παλαιὰν ὀνομασίαν τῆς ἐπισκοπῆς, ἤτοι Λιτζᾶς, συμπεπληρωμένην μὲ τὴν τοπωνυμικὴν τοιαύτην, δηλαδὴ τῶν Ἀγράφων, ὥστε ἔκτοτε καὶ μέχρι τοῦ 1833 ἀμεταβλήτως νὰ φέρῃ πλέον ἡ ἐπισκοπὴ αὐτὴ τὴν ὀνομασίαν «Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων».

Δὲν ὑπῆρξε καθόλου ἄμοιρος ὀδυνηρῶν ἀκανθῶν ὁ ἐπισκοπικὸς θρόνος Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων καὶ διὰ τὸν λόγον ἄλλωστε τοῦτον παρουσιάζει μεγάλα κενὰ ὁ σχετικὸς ὃν παραθέτομεν κατάλογος ἐπισκόπων ἀπὸ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος μέχρι τοῦ ΙΣΤ' καὶ ἀκόμη μέχρι τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ ΙΖ'. Μάλιστα, μὲ τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα κατ' ἀκριβολογίαν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν, ὅτι συνηντήσαμεν, μεταξὺ Ε' καὶ ΣΤ' αἰῶνος, εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην, ἕνα ἐπίσκοπον· μετὰ 10 ὁλοκλήρους αἰῶνας, ἤτοι εἰς τὸν ΙΣΤ' τέσσαρας ἐπισκόπους (χωρὶς τοῦτο ν' ἀποτελῇ ἔνδειξιν μὴ ὑπάρξεως καὶ ἄλλων ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς), κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα δώδεκα ἐπισκόπους, κατὰ τὸν ΙΗ' ἑπτὰ καὶ κατὰ τὸν ΙΘ' δύο.

Μολονότι μεγάλα παρουσιάζονται τὰ κενὰ λειτουργίας τῆς ἐν λόγῳ ἐπισκοπῆς καὶ μικρὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκοπευσάντων εἰς αὐτήν, ἐν τούτοις κατὰ τοὺς δεινοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἡ συμβολή της ὑπῆρξε λίαν σημαντικὴ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ δουλεύοντος Γένους. Οὕτως, εἰς τὸ ἐνεργητικὸν αὐτῆς θὰ πρέπει νὰ λογισθῇ ἡ ἵδρυσις ἀρκετῶν ναῶν εἰς χωρία, πολλοὶ τῶν ὁποίων διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν καὶ εἶναι ἀξιόλογοι, ἄλλοι μὲν διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικήν των, ἄλλοι δὲ διὰ τὰς ἐξόχου βυζαντινῆς τέχνης τοιχογραφίας καὶ εἰκόνας των. Ἐκ τῶν ναῶν τούτων ἀναφέρομεν: Τῆς Ἐπισκοπῆς (χωρίου τ. δήμου Ἀγραίων) «Γέννησις τῆς Θεοτόκου» τοῦ Ι' αἰῶνος διὰ τὴν ἀξιόλογον ἀρχιτεκτονικήν του, τῶν Δομιανῶν (τ. δήμου Κτημενίων) «Παναγία», τοῦ Μαράθου (τ. δήμου Ἀγράφων) «Ἅγ. Ταξιάρχαι», τὰ ἐξωκκλήσια τῆς Πρασιᾶς (Ζελενίτσας, τ. δήμου Ἀπεραντίων) «Ἅγ. Ἀθανάσιος», «Ἅγ. Δημήτριος», «Γέννησις τοῦ Χριστοῦ», «Ἅγ. Νικόλαος» κλπ., διὰ τὰς τοιχογραφίας καὶ εἰκόνας των. Ἐπίσης ἰδιαίτερον ὑπῆρξε τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπισκοπῆς διὰ τὴν ἵδρυσιν μοναστηρίων καὶ σχολῶν. Ἐκ τῶν μοναστηρίων, ἅτινα ἀναφέρονται λειτουργήσαντα εἰς τὴν περιοχήν της, σημειοῦμεν, ἐκ μὲν τῶν ἔτι καὶ νῦν λειτουργούντων, τὰ ἑξῆς δύο: 1) Τῆς Παναγίας τῆς Προυσιωτίσσης «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου» (τ. δήμου Ἀρακυνθίων) καὶ 2) τῆς Τατάρνας «Γέννησις τῆς Θεοτόκου» (τ. δήμου Ἀγραίων). Ἐκ δὲ τῶν μὴ λειτουργούντων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὄθωνος τὰ ἑπόμενα 18, συμφώνως μὲ τὰ σχετικὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς: Εἰς τὸν δῆμον Καρπενησίου: 3) Τῶν Κουμασίων «Γέννησις τῆς Θεοτόκου», 4) τῆς Μεσαμπελιᾶς «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου». Εἰς τὸν τ. δῆμον Ἀγραίων: 5) Τοῦ Σωτῆρα «Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος», 6) τῆς Παναγίας «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου» Ἀνατολ. Φραγκίστας, 7) τῆς Κουφάλας (Δάφνης) «Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος», 8) τοῦ Προδρόμου «Ἀποτομὴ κεφαλῆς Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου», 9) τοῦ Παρκιοῦ «Ἁγ. Τριάς». Εἰς τὸν τ. δῆμον Δολόπων: 10) τῆς Παναγίας Πελεκητῆς «Ἀνάληψις τοῦ Σωτῆρος», 11) τῆς Σπινάσσας «Γέννησις τῆς Θεοτόκου». Εἰς τὸν τ. δῆμον Ἀγράφων: 12) τῆς Σαΐκας «Ἁγ. Τριάς», 13) τῆς Στάνας «Γέννησις τῆς Θεοτόκου», 14) τῆς Γούβας τῶν Βραγγιανῶν «Ἁγ. Παρασκευή», 15) τοῦ Τροβάτου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου». Εἰς τὸν τ. δῆμον Ἀπεραντίων: 16) τῆς Γρανίτσας «Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου». Εἰς τὸν τ. δῆμον Κτημενίων: 17) τῆς Φουρνᾶς «Ζωοδόχος Πηγή», 18) τῆς Βράχας «Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος», 19) τῆς Ἁγ. Τριάδος «Προφήτης Ἠλίας» καὶ 20) τῆς Μούχας «Γέννησις τῆς Θεοτόκου».

Διὰ τὰ περισσότερα τῶν ὡς ἄνω μοναστηρίων ὑπάρχουν στοιχεῖα, ὅτι ταῦτα ἔχουν ἐπιτελέσει τὸ χριστιανικόν, ἀνθρωπιστικὸν καὶ πατριωτικὸν των καθῆκον, τόσον κατὰ τοὺς δεινοὺς χρόνους τῆς δουλείας, ὅσον καὶ ἐκείνους τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος. Ποικίλη καὶ λίαν ἐπωφελὴς ὑπῆρξεν ἡ συμβολή των εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ λαοῦ καὶ τῆς κλεφτουριᾶς, διότι ἀπετέλεσαν ὄχι μόνον ἀσφαλῆ καὶ φιλόξενα καταφύγια τῶν διωκομένων, ἀλλὰ καὶ τὰ καλύτερα ὁρμητήρια τῶν κλεφταρματωλῶν. Σημειοῦμεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, ὅτι ὁ τῆς Λαρίσης Μητροπολίτης Διονύσιος, ὁ χλευαστικῶς, λόγῳ τῆς ἀποτυχίας τοῦ κινήματός του, ἐπονομασθεὶς ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του «Σκυλόσοφος», ὠργάνωσε τὸ σπουδαιότατον δι' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν κίνημά του εἰς τὴν μονὴν τῆς Τατάρνης (1601-1611). Δέον νὰ προστεθῇ, ὅτι, χάρις εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μοναστηρίων διὰ τὸν ἐσωτερικὸν καλλωπισμὸν τῶν ναῶν των, κατὰ ποσοστόν τι εἰς αὐτὰ ὀφείλεται καὶ ἡ εἰς τὰ «ἀμφίκρημνα» ὄρη τῶν Ἀγράφων ἄνθησις τῆς βυζαντινῆς ἁγιογραφικῆς τέχνης, ἥτις κυρίως ἐξεπροσωπήθη ἀπὸ τοὺς ἁγιογράφους Ἰωάννου, τὸν Διονύσιον «τὸν ἐκ Φουρνᾶς ἱστοριογράφον» μετὰ τῶν μαθητῶν του, τοὺς Γ. Γεωργίου καὶ Γ. Ἀναγνώστου καί τινας ἄλλους, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν εὐλαβικοὶ συνεχισταὶ τῆς βυζαντινῆς ἁγιογραφίας, κοσμήσαντες διὰ ταύτης τὰς περισσοτέρας ἐκκλησίας τῶν χωρίων καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Εὐρυτανίας καὶ τῶν Ἀγράφων, καθὼς καὶ ἐκείνας τῆς πέριξ περιοχῆς.

Ἀπὸ τὰ σχολεῖα, τὰ ἱδρυθέντα ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπισκοπῆς Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων, σημειοῦμεν τὰς 4 περιφήμους δι' ἀνωτέραν μόρφωσιν «Σχολὰς τῶν Ἀγράφων», ἤτοι: Τοῦ Καρπενησίου (1645-1814), τῆς μονῆς Ἁγ. Παρασκευῆς τῶν Βραγγιανῶν (1661-1750;), τῆς μονῆς Φουρνᾶς (1743-1784) καὶ τῆς μονῆς Προυσοῦ. Εἰς τὴν ἐν λόγῳ μονὴν δὲν ἀποκλείεται ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς νὰ ἐλειτούργησε κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα σχολεῖον ἑλληνικῶν γραμμάτων. Αἱ ἐν λόγῳ Σχολαὶ ἐπὶ 150 καὶ πλέον ἔτη καὶ μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως ἀπέβησαν πνευματικὰ κέντρα μεγίστης ἀκτινοβολίας καὶ κυρίως φυτώρια διδασκάλων, οἱ περισσότεροι τῶν ὁποίων ὑπῆρξαν ὄχι μόνον σκαπανεῖς καὶ φωτοδόται τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀνὰ τὰ πέρατα τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐμπνευσταὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας. Ἀλλὰ πλὴν αὐτῶν καὶ ἀρκετὰ σχολεῖα ἐλειτούργησαν διὰ τὴν μετάδοσιν τῶν κοινῶν γραμμάτων εἰς τοὺς ἑλληνόπαιδας, τοιαῦτα δὲ σημειοῦμεν: Τοῦ Καρπενησίου (ὁμωνύμου δήμου), τῆς Ἁγ. Τριάδος καὶ τῆς Βράχας (τ. δήμου Κτημενίων), τοῦ Μεγάλου Χωριοῦ (Καρπενησίου), τοῦ Κερασόβου καὶ τῆς Τατάρνας (τ. δήμου Ἀγραίων), τοῦ Νεοχωρίου (τ. δήμου Τυμφρηστοῦ-Φθιώτιδος) καὶ τέλος τῆς Καστανιᾶς καὶ τῆς Ρεντίνας (Ἀγράφων). Ἀναμφισβήτητως σχολεῖα ἐλειτούργησαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς Εὐρυτανίας, δὲν τὰ ἀναφέρομεν ὅμως ἐλλείψει σχετικῶν στοιχείων,

Τέλος θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐπισκόπων Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων εἰς ζητήματα ἀπονομῆς δικαιοσύνης μὲ δικαίωμα ψήφου, ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς μείζονα ἰσχὺν καὶ ὄχι εὐκαταφρόνητα δικαιώματα καὶ προνόμια διὰ τὴν καλυτέραν ἀπόδοσιν δικαιοσύνης εἰς τό, παρ'

ὅλην τὴν αὐτοδιοίκησίν του, χειμαζόμενον ἐν πολλοῖς ποίμνιόν των.

Πολλοὶ λοιπὸν ἐκ τῶν ἐπισκόπων τῆς ὀρεινῆς ταύτης ἐπισκοπῆς, συμφώνως μὲ τὰ μέχρι τῆς παρούσης στιγμῆς στοιχεῖα, ἀπεδείχθησαν ἄξιοι ἐκπρόσωποι τῆς θρησκείας, στοργικοὶ ἀντιλήπτορες καὶ ἱκανοὶ παραστάται τοῦ ποιμνίου των. Παραθέτομεν κατάλογον τῶν ὅσων εὕρομεν μέχρι τοῦδε ἐπισκόπων τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης:

α) Ἐπὶ Βυζαντινῆς ἐποχῆς: 1) Αἰμελιανὸς (490 μ.Χ.). β) Ἐπὶ Τουρκοκρατίας: 2) Μακάριος (1518-...), 3) Ἰωακεὶμ (1542-. . .), 4) Λουκᾶς (1544-1560), 5) Θεόφιλος (1565-. . .), 6) Ἀθανάσιος (1600-. . .), 7) Διονύσιος (1600;), 8) Γαβριὴλ (;), 9) Ἀνανίας (;), 10) Νικηφόρος (1609-..;). 11) Ἀκάκιος (1609-1611), 12) Ἀρσένιος (. . .-1623), 13) Δωρόθεος (1624-. . .), 14) Δανιὴλ (1641-. . .), 15) Διονύσιος (1644-. . .), 16) Γρηγόριος (. . .-1647), 17) Ἄνθιμος (1647-1657), 18) Ἰάκωβος (1657-1678), 19) Ταράσιος (1680-. . .), 20) Νεόφυτος (;), 21) Δαμασκηνὸς (. . .-1690), 22) Γρηγόριος (1690-1693), 23) Διονύσιος ὁ Χῖος (1693-1730), 24) Ἰωσὴφ (1721-. . ;), 25) Διονύσιος «ὁ ἐξ Ἰωαννίνων» (1730-1739), 26) Κωνστάντιος «ὁ Μυτιληναῖος» (1739-1748), 27) Νεκτάριος (1749-1763), 28) Διονύσιος «ὁ Λαρισαῖος» (1765-1793) καὶ 29) Δοσίθεος Παναγιωτίδης (1793-1842).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Π. Ι. Βασιλείου, Ἡ ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ἐπὶ Τουρκοκρατίας μὲ σύντομη ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς Εὐρυτανίας, τῶν μοναστηριῶν καὶ τῶν Σχολῶν της, Ἀθήνα 1960. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὑπάρχει σύμπασα ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ματθ. Παρανίκα, Σχεδίασμα κ.λ.π., Κωνσταντινούπολις 1867, σ. 89 - 93. M. Le Quien, Oriens Christianus κλπ., Parisiis 1740, 2 σ. 130. Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι Θεσσαλίας, ΣΤ' ἐπισκοπὴ Λιτῆς καὶ Ρενδίνης ἢ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων, ἐν Ε.Φ.Σ.Π. 10, σ. 303 - 307. F. Pouqueville, Voyage de la Grèce, Paris 1826, IV, σ. 17 κ. ἑξ. Σερ. Βυζαντίου, Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς ποτὲ ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου Ἠπειρωτ. πόλεως Ἄρτης καὶ τῆς ὡσαύτως νεωτέρας πόλεως Πρεβέζης, Ἀθῆναι 1884, σ. 91 κ. ἑξ. Π. Η. Πουλίτσα, Ἐπιγραφαί, ἐνθυμήσεις καὶ σιγίλλια ἐξ Εὐρυτανίας, ἐν Ἐπετ. βυζαντινῶν σπουδῶν, Ἀθῆναι 1926, Γ', σ. 264 - 265. Κῶδιξ Μητροπόλεως Λαρίσης ὑπ' ἀριθ. 1471, φύλ. 122β, 123α (χειρόγραφα Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν) καὶ κώδ. ὑπ' ἀριθ. 1472 Μητροπόλεως Τρίκκης εἰς τὰ αὐτὰ χειρόγραφα. Π. Ι. Βασιλείου, Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς καὶ οἱ σπουδαιότεροι μαθητὲς τῶν Σχολῶν τῶν Ἀγράφων, Ἀθήνα 1957. Τοῦ ἰδίου, Ἡ Παναγία ἡ Δομιανίτισσα (Εὐρυτανίας), ἱστορία, ἐπιγραφές, τοιχογραφίες καὶ εἰκόνες της, Ἀθήνα 1959. Τοῦ ἰδίου, Οἱ ἅγιοι Ταξιάρχαι Μαράθου - Ἀγράφων, ἐν ἐφ. Εὐρυτανία, Ἀθῆναι 18)3)1930. Τοῦ ἰδίου, Ἀνηγέρθη ὁ πάνσεπτος καὶ ἱερὸς οὗτος ναὸς (ἐπιγραφὲς καὶ σημειώσεις ἀπὸ τὰ μοναστήρια καὶ τὶς ἐκκλησιὲς τῆς Εὐρυτανίας), ἐν π. Φθιῶτις, Λαμία, ἀπὸ τοῦ 1957 τεῦχ. 11-1959 τεῦχ. 18. Τοῦ ἰδίου, Ἀρχαιολογικοὶ θησαυροὶ τῆς Εὐρυτανίας, Ἀθῆναι 1959, σ. 1 - 13. Τοῦ ἰδίου, Ἡ ἱστορικὴ μονὴ Τατάρνης, ἐν ἐφ. Εὐρυτανία, Ἀθῆναι 1)8)1929, σ. 3. Τοῦ ἰδίου, Ἡ ἁγιογραφικὴ τέχνη καὶ οἱ ζωγράφοι της στὴν Εὐρυτανία, ἐν π. Ζυγός, Ἀθῆναι 1957, Ν)βριος, ὑπ' ἀριθ. 25, σ. 19 - 24, ἔνθα ἀρκετὴ βιβλιογραφία. Τοῦ ἰδίου, Ἐπιγραφὲς καὶ σημειώσεις ἐκκλησιῶν τῆς Εὐρυτανίας, Ἀθήνα 1960, σ. 1 - 14. Ι. Χλωροῦ, Τουρκοελληνικὸν λεξικόν, Κωνσταντινούπολις 1898, Α', σ. 301. Ibrahim Alâetin, Veni Turk Lügati, Istabul 1930, σ. 454. Μ. Λάσκαρι καὶ Λ. Βρανούση, Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος καὶ ἡ ἀπελευθερωτικὴ προσπάθεια τῶν Ἑλλήνων (1598 - 1611), ὑπὸ ἔκδοσιν, Ἀθήνα 1962. Μ. Σ. Θεοχάρη, Ἐκκλησιαστικὰ ἄμφια τῆς μονῆς Τατάρνης, Ἀθῆναι 1956. (Ἀνάτ. ἐκ Θεολογίας, ΚΖ' τεῦχ. 1). Α. Κ. Ὀρλάνδου, Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, ὁ ἐν Εὐρυτανίᾳ βυζαντινὸς ναὸς τῆς Ἐπισκοπῆς, ἐν Ἀρχεῖον τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1961, Θ', τεῦχ. 1, σ. 3 - 20. Ἀναστ. Ὀρλάνδου - Μαρίας Θεοχάρη, Αἱ ἐπὶ τῆς Πίνδου ἱεραὶ μοναὶ Βράχας καὶ Ρεντίνης, Ἀθῆναι 1961, σ. 1 - 12. (Ἀνάτ. ἐξ Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδος, 1958). Οἱ ἐπίσκοποι Νικηφόρος (1609) καὶ Διονύσιος (1644) ἀναφέρονται εἰς ἐπιγραφὰς ἐκκλησιῶν τῆς Πρασιᾶς, ἤτοι ὁ μὲν πρῶτος εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου, ὁ δὲ δεύτερος εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον.

ΠΑΝΟΣ Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Ἀγράφων, Μοναί. Ἐπαρκῆ στοιχεῖα διὰ τὴν ἵδρυσιν καὶ τυχὸν δρᾶσιν μονῶν ἐν Εὐρυτανίᾳ κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν δὲν ἔχομεν, μολονότι χριστιανικὰ μνημεῖα, ἤτοι ἐκκλησίαι καὶ ἔργα τέχνης, ὑπάρχουν μερικά. Ἐνδεικτικῶς, σημειοῦμεν τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ χωρίου Ἐπισκοπὴ τ. δήμου Ἀγραίων τιμώμενον εἰς μνήμην τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τοῦ ὁποίου ἡ ἵδρυσις ἀνάγεται εἰς τὸν ΙΑ' αἰῶνα, καὶ τὴν κατὰ τὸ 1957-1958 ἀποκαλυφθεῖσαν ἐκκλησίαν (βασιλικὴν) τοῦ Ἁγ. Λεωνίδη, εἰς τὸ Κλαψὶ Εὐρυτανίας, ἀνήκουσαν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΣΤ' αἰῶνος. Χῶροί τινες, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπέμεινε τὸ τοπωνύμιον «Παλαιομονάστηρο», δὲν ἀποκλείεται, κατὰ τὸ πλεῖστον νὰ ἀνήκουν εἰς κτίσματα τῆς βυζαντινῆς περιόδου. Ἂν ὅμως οὐδὲν τὸ σημαντικὸν γνωρίζωμεν περὶ τῶν ἐν Εὐρυτανίᾳ μονῶν κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, ἀρκετὰ ὑπάρχουν ἐνδιαφέροντα διὰ τὴν ἐπὶ Τουρκοκρατίας δρᾶσιν τῶν εἰς αὐτὴν καὶ τὰ Ἄγραφα 20 λειτουργησάντων μοναστηρίων. Πλεῖστα τούτων ἀπέβησαν σπουδαῖα κέντρα πνευματικῆς ἀναγεννήσεως καὶ παιδείας. Ἄλλα συνετέλεσαν εἰς τὴν μετάδοσιν ἢ τὴν ἄνθησιν τῆς βυζαντινῆς ἁγιογραφίας. Γενικῶς δέ, θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι τόσον ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅσον καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τὰ μοναστήρια τῆς Εὐρυτανίας ἐξετέλεσαν τὸ πατριωτικόν, τὸ ἀνθρωπιστικὸν καί, γενικώτερον, τὸ χριστιανικὸν των καθῆκον.

Α' Μοναὶ ἐν λειτουργίᾳ. Ἐκ τῶν 20 ἐπὶ Τουρκοκρατίας μονῶν, εὑρίσκονται σήμερον ἐν λειτουργίᾳ δύο: 1) Τῆς Παναγίας τῆς Μπρουσιώτισσας (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου). Εὑρίσκεται πλησίον τοῦ χωρίου Προυσὸς (τ. δήμου Ἀρακυνθίων), εἰς ἓν ἐκ τῶν ὡραιοτέρων τοπίων τῆς ἑλληνικῆς γῆς καὶ ἔχει πλουσίαν περιουσίαν ἐκ βοσκησίμων καὶ καλλιεργησίμων ἐκτάσεων, ὡς καὶ σπουδαιοτάτην βιβλιοθήκην ἐξ ἐντύπων καὶ χειρογράφων συγγραμμάτων, πλεῖστα δὲ ἅγια λείψανα. Ἡ μονὴ αὕτη ἐκτίσθη, κατὰ μὲν τὴν παράδοσιν, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ εἰκονομάχου Θεοφίλου, κατά τινας ἐκ τοιχογραφιῶν ἐνδείξεις

Ἡ Μονὴ Προυσοῦ, μετὰ τὴν ἀνακαίνισιν τῶν καταστραφέντων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν (1944) κτιρίων της.

μεταξὺ τοῦ ΙΑ' - ΙΒ' αἰῶνος, κατὰ δὲ τὴν ὑπάρχουσαν εἰς τὸ παρεκκλήσιον, λεγόμενον, τῆς μονῆς ἐπιγραφὴν εἰς τὸ ἔτος 1518. Τὸ καθολικὸν ἐπυρπολήθη τὸ 1587. Ἐπίσης ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τὸ 1944 ἐπυρπολήθησαν οἱ 4 μεγάλοι ξενῶνες τῆς μονῆς. Εἰς τὸ νεώτερον καθολικὸν (1752), διατηροῦνται τοιχογραφίαι ἔργα τῶν ἁγιογράφων Γ. Γεωργίου καὶ Γ. Ἀναγνώστου μὲ χρονολογίαν 1785. Τῶν καταστραφέντων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ξενώνων ἐγένετο μερικὴ ἀνακαίνισις. Ὑπάρχουν ὅμως σοβαραὶ ἐλπίδες, ὅτι μὲ τὴν ἀπὸ Ἀγρινίου καὶ Καρπενησίου αὐτοκινητικὴν σύνδεσίν της καὶ τὰ ἀνεγειρόμενα ἤδη τουριστικὰ κτίρια καὶ ξενῶνας της, ἡ μονὴ αὕτη θέλει ἀποβῆ ἓν ἐκ τῶν πλέον ἐνδιαφερόντων ἑλληνικῶν κέντρων μελέτης καὶ τουρισμοῦ. 2) Ἡ Μονὴ Τατάρνης (Γέννησις τῆς Θεοτόκου). Ἐκτίσθη τὸ 1556 πλησίον τοῦ χωρίου Τατάρνα εἰς τὴν θέσιν Πλάτανος (τ. δήμου Ἀγραίων). Θεωρεῖται ἀπὸ τὰς σπουδαιοτέρας μονὰς τῆς Ἑλλάδος, διότι εἰς αὐτὴν ὠργάνωσε τὸ ἐπαναστατικόν του κίνημα ὁ Διονύσιος ὁ ἐπονομασθεὶς λόγῳ τῆς ἀποτυχίας του Σκυλόσοφος (1611) καὶ διότι ὁ ἡγούμενός της Κυπριανὸς ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος μὲ τὸ καριοφίλι εἰς τὸ χέρι κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 21.

Β' Μοναὶ διαλυθεῖσαι δήμου Καρπενησίου: 1) Τῶν Κουμασίων (Γέννησις τῆς Θεοτόκου). 2) Τῆς Μεσαμπελιᾶς (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου) τ. δήμου Ἀγραίων: 3) Τοῦ Σωτῆρος (Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος). Ἐκτίσθη τὸ 1725. Ὑπάρχει σήμερον ὁ ναός της μὲ ἀρκετὰς τοιχογραφίας τοῦ 1732. Εὑρίσκεται οὗτος ἐν μέσῳ εὐδρόσου τοποθεσίας, ὅπου ὑπὸ τὴν παχεῖαν σκιὰν πυκνοῦ δασυλλίου ἐκ βελανιδιῶν, πλατάνων καὶ πουρναριῶν πλουσία νερομάνα ἀναβλύζει ἔξοχον νερό, ὅπερ ἀπολαμβάνει ὁ διαβάτης καθήμενος εἰς τὸ ἐκεῖ τελευταίως ἱδρυθὲν μικρὸν τουριστικὸν περίπτερον. 4) Τῆς Παναγίας (Ἀνατολ. Φραγγίστης). Τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Ἐν ἔτει 1959 ἀπεκάλυψεν ὁ γράφων, ὅτι ὑπὸ πολλαπλᾶ ἀσβεστοχρίσματά του ὁ ναὸς τῆς μονῆς αὐτῆς

διαφυλάσσει τοιχογραφίας βυζαντινῆς τέχνης μὲ φρέσκα ἔντονα χρώματα τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. 5) Τοῦ Προδρόμου (Ἀποτομὴ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου). Ὁ παλαιὸς ναὸς τῆς μονῆς ταύτης κατεστράφη καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐκτίσθη ἕτερος τὸ 1850. 6) Τοῦ Παρκιοῦ (Ἁγ. Τριάς). Καταστραφέντος ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου ὁλοκλήρου τοῦ μοναστηριακοῦ συγκροτήματος τῆς μονῆς ταύτης, ὁ ναός της ἀνεκαινίσθη ἐκ βάθρων ὑπὸ τῶν συγχρόνων κατοίκων τῆς κοινότητος Μαραθιᾶ. 7) Τῆς Δάφνης (πρ. Κουφάλας). Τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος. Ἴσως ἐκτίσθη περὶ τὸ 1785. Τ. δήμου Δολόπων: 8) Τῆς Παναγίας τῆς Πελεκητῆς (Ἀνάληψις τοῦ Σωτῆρος). Ἐπονομάζεται Φανερωμένη. Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο συνεχόμενα ἐκκλησίδια. Τούτων τὸ ἓν ἐκτίσθη τὸ 1654, τὸ δ' ἕτερον τὸ 1667, ἀνεκαινίσθη δὲ τὸ 1674. Τὸ πρῶτον ἐτοιχογραφήθη ὑπὸ τῶν ἁγιογράφων Ἰωάννου (πατρὸς καὶ υἱοῦ), τοῦ ἱερέως Νικολάου καὶ τοῦ ἱερομονάχου Ἰακώβου. 9) Τῆς Σπινάσσης (Γέννησις τῆς Θεοτόκου). Καὶ αὕτη ἡ μονὴ ἐλέγετο Φανερωμένη. Εὑρίσκεται πλησίον τοῦ Καροπλεσίου. Ἐκτίσθη τὸ 1608 καὶ ἐτοιχογραφήθη τὸ 1651 ἀπὸ τοὺς ἁγιογράφους Ἰωάννου. Τ. δήμου Ἀγράφων: 10) Τῆς Σαΐκας (Ἁγία Τριάς). Ἡ ἵδρυσις της ἀνάγεται περὶ τὸ α' ἥμισυ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Αἱ τοιχογραφίαι της εἶναι ἔργον τῶν ἁγιογράφων Ἰωάννου μὲ χρονολογίαν 5)10)1641. Τὸ 1821 ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἀποθήκη πολεμεφοδίων ὑπὸ τοῦ Κ. Βελῆ, ὅστις τὰ εἶχε προμηθευθῆ ἀπὸ τὸν Ἠπειρώτην Ἶβον Ρήγαν ἐκ Μεσολογγίου. 11) Τῆς Στάνας (Γέννησις τῆς Θεοτόκου). Ἀπέχει τρίωρον ἐκ Βελισδονίου - Ἀγράφων. 12) Τῆς Γούβας τῶν Βραγγιανῶν (Ἁγ. Παρασκευή). Ἡ ἵδρυσίς της ἀνάγεται εἰς τὸ α' ἥμισυ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ ναοῦ, ἔργα τῶν Ἰωάννου, χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 1647, φορηταὶ δέ τινες εἰκόνες του ἀπὸ τοῦ 1605. Ἡ μονὴ αὕτη ὀφείλει τὴν μεγάλην αὐτῆς αἴγλην εἰς τὴν ὁμώνυμον Σχολὴν δι' ἀνωτέραν μόρφωσιν, τὴν ἱδρυθεῖσαν τὸ 1662 ὑπὸ τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους Εὐγενίου Γιαννούλη τοῦ Αἰτωλοῦ, διδάξαντος εἰς αὐτὴν ἐπὶ 20ετίαν. Φαίνεται, ὅτι τὸ συγκρότημα τῆς τε μονῆς καὶ σχολῆς κατεστράφη εἰς τὰ Ὀρλωφικά, ἀπομείναντος μόνον «εἰς ἀνάμνησιν» τῆς μεγάλης προσφορᾶς εἰς τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῆς δούλης Πατρίδος τοῦ καὶ σήμερον ὑπάρχοντος ἐκκλησιδίου τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς, τοῦ ὁποίου τὸν καλλωπισμὸν συνεπλήρωσαν τὸ 1683 οἱ μαθηταὶ τοῦ Εὐγενίου Γόρδιος καὶ Χριστοφόρος. 13) Τοῦ Τροβάτου (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου). Ἱδρύθη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, τῶν τοιχογραφιῶν της περατωθεισῶν τὸ 1644 ὑπὸ τῶν Ἰωάννου. Τ. δήμου Ἀπεραντίων: 14) Τῆς Γρανίτσης (Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου). Οὐδὲν ἴχνος της ὑπάρχει σήμερον. Τὸ 1912 εἰς ἀνάμνησιν τοῦ παρελθόντος ἐκτίσθη ἓν ἐκκλησίδιον εἰς τὸν χῶρον τοῦ ναοῦ τῆς ἄλλοτε ἀξιολόγου δράσεως μονῆς. 15) Τῶν Λεπιανῶν (Ἅγ. Δημήτριος). Κατεστράφη διὰ πυρκαϊᾶς κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Εὑρίσκεται πρὸς βορρᾶν καὶ 15' τῆς ὥρας ἀπὸ τὰ Λεπιανά. Ἡγούμενος ἀναφέρεται, ὡς ἀνέγνων κατὰ περιοδεῖαν μου τὸ 1960 εἰς «ἐνθύμησιν» Παρακλητικῆς, ὁ Παπαπαρθένιος μὲ χρονολογίαν 1820. Ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς παλαιᾶς μονῆς οἱ σημερινοὶ κάτοικοι τῶν Λεπιανῶν διὰ προσωπικῆς των ἐργασίας ἔκτισαν νέον ναόν. 16) Τῆς Πρασιᾶς (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου). Ἡ ἵδρυσίς της ἀνάγεται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Τόσον τὸ συγκρότημα τῆς μονῆς ὅσον καὶ ὁ ναός της κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ Σκόνδρα Πασᾶ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Ὁ σημερινὸς καθεδρικὸς τοῦ συνοικισμοῦ Φουσιανῶν ναὸς ἀποτελεῖ ἀνακαίνισιν τοῦ παλαιοῦ, τοῦ ὁποίου ἀπέμειναν μόνον ἐλάχισται κατεστραμμέναι κατὰ τὸ πλεῖστον τοιχογραφίαι. Ἔχει εἰκόνας βυζαντινοτρόπου τέχνης τοῦ 1679, αἱ ὁποῖαι ὅμως δέον νὰ ἀνήκουν εἰς ἄλλον ναόν, δεδομένου ὅτι τὸ τέμπλον καὶ αἱ εἰκόνες τοῦ παλαιοῦ τοιούτου ἐκάησαν. Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ὑπάρχουν ἐξωκκλήσια μὲ ἀρίστας τοιχογραφίας καὶ εἰκόνας βυζαντινῆς τέχνης ἀπὸ τοῦ 1609-1655, καθὼς τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου (Βασιλείου) τοῦ 1652, τοῦ ἁγ. Δημητρίου (ἰδίου συνοικισμοῦ) τοῦ 1602 καὶ 1665, τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ (Κυπαρίσσι) τοῦ 1609 καὶ τοῦ ἁγ. Νικολάου (ὁμοίως) τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Τέως δήμου Κτημενίων: 17) Τῆς Φουρνᾶς (Ζωοδόχος Πηγή). Τὸ κτίσιμόν της ἤρξατο ὑπὸ τοῦ Διονυσίου, τοῦ γνωστοῦ συγγραφέως τῆς «Ἑρμηνείας τῆς ζωγραφικῆς τέχνης», ἀπὸ τοῦ 1733 καὶ ἐπερατώθη τὸ 1743. Ἦτο σταυροπηγιακή. Διετήρησε σχολεῖον ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐργαστήριον ἁγιογραφικῆς τέχνης καὶ παράρτημα καλογραιῶν, χρησιμοποιηθεισῶν διὰ τὴν οἰκοκυρικὴν μόρφωσιν τῶν νεανίδων τῆς περιοχῆς. Κατεστράφη λόγῳ καθιζήσεως τοῦ ἐδάφους τὸ 1906 καὶ τὸ 1911 ὁ ἐπανακτισθεὶς εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν ναός. Ἤδη ἐκτίσθη νέος ναὸς πλησίον τοῦ παλαιοῦ. 18) Τῆς Βράχας (Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος). Ἡγουμενεύοντος τοῦ ἐξ Ἄρτης Δαμασκηνοῦ, ἤρξατο ἡ ἐκ βάθρων ἀνακαίνισις τῆς ἀπὸ τοῦ 1745 ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἁγ. Τριάδος (τ. δήμου Κτημενίων) προσκυνητοῦ Γεωργίου, ἴσως Χατζηδήμου, τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀφέντως καὶ τοῦ υἱοῦ του Δημητρίου, ἐπὶ ἐπισκόπου Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων Νεκταρίου, καὶ ἐπερατώθη τὸ 1750, Αὐγούστου 15, ὡς σχετικὴ ἐπιγραφὴ ἀναφέρει. Ὅμως ὑπάρχουν εἰκόνες τοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς μὲ χρονολογίαν 1663 καὶ 1664. Ἐπιγραφὴ ἔξω καὶ ἄνω τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ ναοῦ, φέρουσα χρονολογίαν 1758, δὲν εἶναι ἀκριβής, ὡς διεπίστωσα κατὰ περυσινὴν ἐπίσκεψίν μου. Πρόκειται περὶ λάθους ὀφειλομένου εἰς σύγχρονον ζωγράφον, ὅστις ἀνενέωσε τὴν φθαρεῖσαν πρωτότυπον ἐπιγραφήν, παρασυρθεὶς ἀπὸ τὴν χρονολογίαν ἄλλης ἐσωτερικῆς ἐπιγραφῆς ΑΨΝϑ (= 1750), τῆς ὁποίας τὸ τελευταῖον ϑ ἐξέλαβεν ὡς 8, ἐνῷ πρόκειται περὶ οὗ. Οὕτω, τὸ ΑΨΝϑ μετέβαλεν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιγραφὴν εἰς ΑΨΝΗ'. Ἡ ποικίλη δρᾶσις τῆς ἐν λόγῳ μονῆς ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ κατὰ τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα ὑπῆρξε κατὰ πάντα ἀξιέπαινος. 19) Τῆς Ἁγίας Τριάδος (Προφητηλίας). Φέρεται ὡς κτίσμα τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἁγίας Τριάδος ἱερομονάχου Γαβριὴλ καὶ διὰ συνδρομῆς τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου. Τὸ μέχρι τοῦδε διασωθὲν ἐκκλησίδιον φέρει ὀλίγας τοιχογραφίας τῶν Γ. Γεωργίου καὶ Γ. Ἀναγνώστου, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλεται ἡ ἁγιογράφησις πλείστων ἐκκλησιῶν τῆς Εὐρυτανίας καὶ τῶν πέριξ ταύτης ἐπαρχιῶν. 20) Τῆς Μούχας (Γέννησις τῆς Θεοτόκου). Τὴν μονὴν ταύτην, ἀνήκουσαν σήμερον εἰς τὴν περιοχὴν τῶν θεσσαλικῶν Ἀγράφων, ἀναφέρομεν ἐνταῦθα καθόσον εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 21 περιέχεται εἰς τὰς ὑπὸ τὴν ἐπισκοπὴν Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ὑπαγομένας μονάς· οὐδὲν τῆς μονῆς ταύτης ὑπάρχει ἐκ τοῦ συγκροτήματός της, καταστραφέντος κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Οἱ σύγχρονοι ἔκτισαν ἐπὶ τοῦ τόπου, ἔνθα ὁ παλαιὸς ναός, νέον ἐκκλησίδιον. Σημειωτέον, ὅτι εἰς τὰς καταστραφείσας μονάς, αἵτινες δὲν περιέχονται εἰς τὰ μεταπελευθερωτικὰ κρατικὰ ἔγγραφα, προσεθέσαμεν ὡς ἀνωτέρω, καὶ τὰς μονὰς Λεπιανῶν καὶ Πρασιᾶς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Πάνου Ι. Βασιλείου, Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς κ.λ.π., Ἀθῆναι 1957. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ἐπὶ Τουρκοκρατίας κ.λ.π., ἔνθα πλήρης βιβλιογραφία. Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδου. Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1961, Θ', τεῦχος 1ον. Π. Ι. Βασιλείου, Ἡ Ἁγία Τριάδα Εὐρυτανίας, Ἀθήνα 1958, Τοῦ αὐτοῦ, Ἐπιγραφὲς καὶ σημειώσεις ἐκκλησιῶν τῆς Εὐρυτανίας, Ἀθῆναι 1960. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Παναγία ἡ Δομιανίτισσα, Ἀθῆναι 1959. Τοῦ αὐτοῦ Ἀρχαιολογικοὶ θησαυροὶ τῆς Εὐρυτανίας (προχριστιανικοί, μεταχριστιανικοί), Ἀθῆναι 1959. Ἀναστ. Ὀρλάνδου-Μαρίας Θεοχάρη. Αἱ ἐπὶ τῆς Πίνδου ἱεραὶ μοναὶ Βράχας καὶ Ρεντίνης, Ἀθῆναι 1961 (ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἀρχαιολ. Ἐφημ., 1958).

ΠΑΝΟΣ Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Ἀγράφων, Σχολαί. Ὑπῆρξε καταπληκτικόν, ἀλλὰ καὶ παρήγορον διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν τὸ φαινόμενον τῆς συστάσεως καὶ λειτουργίας εἰς δεινοὺς χρόνους δουλείας, ἀνάμεσα εἰς τὰς τραχείας κλιτῦς τοῦ Βελουχιοῦ καὶ εἰς τὰς ἀπομέρους καὶ ἀγρίας φάραγγας τῶν Ἀγράφων, Σχολῶν μὲ ἀξιοθαύμαστα ἐπιτεύγματα σχετιζόμενα ὄχι μόνον μὲ τὴν διδαχὴν τῶν λεγομένων «κολλυβογραμμάτων», ἀλλὰ καὶ μὲ τήν, καθὼς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, «ἀνωτέραν μόρφωσιν» τῆς ὑποδούλου, ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἑλληνικῆς νεολαίας. Αἱ Σχολαὶ αὗται ἀπετέλεσαν ἀληθινὰ κέντρα παιδείας, ὑπῆρξαν σπουδαῖα φυτώρια ἱκανῶν διδασκάλων καὶ ἐξαιρέτων διαφωτιστῶν τοῦ δουλεύοντος Γένους, ὠνομάσθησαν δὲ «Σχολαὶ Ἀγράφων» καὶ ὄχι «Σχολή», ὡς ἐσφαλμένως μερικοὶ ἐρευνηταὶ προετίμησαν, χάρις εἰς τὴν μεγάλην δρᾶσιν καὶ αἴγλην, τῆς ἀγραφιώτικης Σχολῆς τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς τῶν Βραγγιανῶν, τῆς ἐπονομασθείσης «Ἑλληνομουσεῖον Ἀγράφων».

Ἡ σύστασις τῶν ἐν λόγῳ Σχολῶν τῆς Εὐρυτανίας ἀνάγεται εἰς τὸ α' ἥμισυ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ὁπότε διὰ ποικίλα αἴτια ὁ κατακτητὴς ἀφῆκεν εὐρυτέραν τινὰ ἐλευθερίαν εἰς τὸν τομέα τῆς παιδείας καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Εὐρυτα-

νίαν καὶ τὰ Ἄγραφα, περιοχὴν ἀπολαύουσαν καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας προνομίων τινῶν αὐτονομίας καὶ αὐτοδιοικήσεως, προϋπαρχόντων ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ τὰ ὁποῖα ἦτο δυνατὸν νὰ ἀτονήσουν, μεταβληθοῦν ἢ ἀκυρωθοῦν, συμφώνως πρὸς τὰ ἑκάστοτε συμφέροντα τοῦ κατακτητοῦ. Φαίνεται ὅμως, ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν βουνῶν τῆς Εὐρυτανίας ἔτρεφον ἰδιαιτέραν ἀγάπην εἰς τὰ γράμματα καὶ εἶχαν μίαν ἔντονον δίψαν διὰ τὴν ἀπόκτησιν αὐτῶν, ἅτινα δικαίως ἐθεώρουν ὡς βασικὰ καὶ ἀπολύτως ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὴν εὐδόκιμον πρόοδον τῶν τέκνων των. Διὰ τοῦτο, ὅσα σχολεῖα, εἴτε διὰ τὴν στοιχειώδη μόρφωσιν, εἴτε διὰ τὴν ἀνωτέραν τοιαύτην, ἱδρύοντο, ἐτύγχανον πάσης δυνατῆς ὑποστηρίξεως ὑπὸ τῶν μακρὰν τοῦ οἱουδήποτε πολιτισμοῦ καὶ προόδου διαβιούντων εἰς τὴν ἀπόμερον ἐκείνην περιοχὴν κατοίκων τῆς Εὐρυτανίας. Ὁπωσδήποτε ὅμως θὰ πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ τονισθῇ, ὅτι ἡ σύστασις τῶν Σχολῶν ἐκείνων ὀφείλεται εἰς τὴν κατὰ πάντα ἀξιέπαινον πρωτοβουλίαν καὶ τὸν ἔνθερμον ζῆλον ἐναρέτων καὶ φωτισμένων πατριδολατρῶν κληρικῶν, καθὼς ἦσαν ὁ Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς (1597-1682), ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος ὁ Βραγγιανιώτης (1654-1729), ὁ Διονύσιος «ὁ ἐκ Φουρνᾶ ἱστοριογράφος» (1670-1750;), ὁ Θεοφάνης «ὁ ἐκ Φουρνᾶ» (1705-1784) καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Αἱ περίφημοι αὐται Σχολαὶ τῶν Ἀγράφων, ἄγνωστοι εἰς πλείστους τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων, προσέφερον μεγίστας καὶ σοβαρωτάτας ὑπηρεσίας εἰς τὸν χειμαζόμενον ὑπόδουλον λαὸν μὲ ἀναμφισβήτητον τὴν συμβολήν των εἰς τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῆς δούλης Πατρίδος. Ἀλλὰ τόσον οἱ ἱδρυταὶ τῶν Σχολῶν αὐτῶν, ὅσον καὶ οἱ συνεχισταὶ τοῦ ἔργου των διδάσκαλοι καὶ μαθηταί των ὑπῆρξαν ὄχι μόνον οἱ ἄξιοι σκαπανεῖς καὶ πρωτοπόροι τῆς, ὡς ελέχθη, πνευματικῆς ἀναγεννήσεως καὶ παιδείας, ἀλλά, ὅπερ ἴσως σπουδαιότερον, καὶ οἱ δημιουργοί, μαζὶ μὲ τοὺς ἁρματωλοὺς καὶ κλέφτες, τοῦ προεπαναστατικοῦ φιλελευθέρου πνεύματος, ἔτι δὲ οἱ καλύτεροι συντελεσταὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ ἐν γένει τῶν εὐγενῶν καὶ ὡραίων ἑλληνοχριστιανικῶν παραδόσεων. Ἀξίζει μάλιστα νὰ σημειωθῇ, ὅτι οἱ ἀείμνηστοι ἱδρυταὶ τῶν ἀγραφιώτικων Σχολῶν, ὡς καὶ πλεῖστοι ἐκ τῶν συνεχιστῶν τοῦ ἔργου τούτων, δὲν ὑπῆρξαν παρὰ πτωχὰ ἀγροτόπαιδα, τὰ ὁποῖα ἐφόρεσαν τὸ ράσον κατ' ἀρχὴν ἀπὸ ἀνάγκην τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τὴν μεγάλην ἔφεσίν των πρὸς μόρφωσιν, τὴν ὁποίαν, καίτοι ἀπέκτησαν μὲ μυρίας στερήσεις, μεγάλους κόπους καὶ οὐχὶ τὰς τυχούσας ἀντιξοότητας, δὲν τὴν ἐξεμεταλλεύθησαν, ὡς θὰ τοῖς ἦτο δυνατόν, διὰ τὴν κατάκτησιν προσοδοφόρων θέσεων ἢ διὰ τὴν ἄνοδόν των εἰς τὰ ἀνώτατα τοῦ Κλήρου ἀξιώματα. Ἀληθινοὶ φίλοι τοῦ δεινοπαθοῦντος, ἐξ οὗ προήρχοντο, λαοῦ, ἔμειναν κοντά του οἱ γενναιόψυχοι καὶ ταπεινόφρονες ἐκεῖνοι κληρικοί, οἱ σοφοὶ Διδάσκαλοι τοῦ Γένους. Ἔμειναν κοντά του ἐνισχύοντές τον ποικιλοτρόπως, καίτοι διεβίουν ἀπιστεύτως λιτοδίαιτα, ὄντες προμηθεϊκῶς καθηλωμένοι εἰς τὸ ἀπόμερον Καρπενῆσι, εἰς τὴν Φουρνάν, τὴν κουρνιασμένην εἰς τὸ βάθος πυκνῆς ἐλατοφύτου βουνοπλαγιᾶς, εἰς τὰ γραφικά, ἀλλὰ λίαν δυσπρόσιτα, κατσάβραχα τοῦ Προυσοῦ ἢ τέλος εἰς τὴν «ἠλιοστερῆ, ἀδεσμον καὶ σκοτεινὴν φυλακήν», τὴν Γούβαν τῶν Βραγγιανῶν, καθὼς λίαν ἐπιτυχῶς τὴν ἐχαρακτήρισεν ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐκεῖ Σχολῆς καὶ μεγάλος δημιουργὸς τῆς αἴγλης αὐτῆς, ὁ «πολὺς» Εὐγένιος Γιαννούλης. Μάλιστα χαρακτηριστικὸν τῆς ζωῆς ἐκείνης ἀποδεικτικὸν εἶναι τὸ ἑπόμενον ἀπόσπασμα πνευματώδους ἐπιστολῆς τοῦ Γιαννούλη ἀπὸ τὰ Βραγγιανὰ Ἀγράφων (1661) πρὸς τὸν φίλον του Τιμόθεον ἱεροδιδάσκαλον τὸν Κύπριον, ὅστις διέμενε τότε εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐγράφη ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν μετάβασιν καὶ ἐγκατάστασιν τοῦ Εὐγενίου ἀπὸ τὸ Καρπενῆσι εἰς Βραγγιανά: «...Συνασκοῦμεν μετ' ὀλίγων ἀδελφῶν, σπουδάζοντες φιλοπόνως τὸ «γνῶθι σαυτόν», μάθημα πολλῶν καλῶν περιεκτικόν. Κατοικοῦμεν ὄχι εἰς τὸ χωρίον, ἀλλ' εἰς μονύδριόν τι τοῦ ρηθέντος χωρίου πλησίον, εἰς ὄνομα τιμώμενον τῆς περιφήμου καὶ θεοτιμήτου μάρτυρος Παρασκευῆς. Γείτονες δὲ ἡμῖν οὐ μόνον ἄνθρωποι, ἀλλὰ τὴν μὲν νύκτα συμψάλλουσιν ἡμῖν καὶ οἱ μηλοφόνοι καὶ ἀγριόθυμοι λύκοι καὶ ἄρκτοι αἱ στυγερώταται, σὺν τούτοις δὲ καὶ τῶν ἀλωπέκων πλῆθος, τὴν δὲ ἡμέραν ἐπισκιάζουσιν ἡμᾶς οἱ γῦπες καὶ οἱ ἰκτῖνοι, κορῶναί τε καὶ κόρακες, ὁρῶμεν δὲ τὸν ἥλιον ὡς ἀπὸ κάπνης καὶ τοῦτον μόλις μετὰ τὴν πέμπτην καὶ ἕκτην ὥραν τῆς ἡμέρας, ἐφ' ἣν οὐδὲ οἱ ἀσκηταὶ τροφῶν εἰσιν ἀμέριμνοι. Θεατὸς δὲ ἡμῖν καὶ ὁ οὐρανός, ἀλλ' οὐ πλεῖον ἀλωάδος... Σῖτος δὲ καὶ σταφυλὴ καὶ τὸ γλυκερώτατον σῦκον καὶ ἄλλα τούτοις παρόμοια εἶναι εἰς ἡμᾶς μυθικὴ μακαρία· κράμβη δὲ ἡμῖν ἐστιν ὁ πᾶς βίος, κράμβη ἑψητή, κράμβη ταριχευτή, κράμβη μετὰ ὕδατος καὶ ἀλῶν, ἣν καὶ ἁρμίαν ἡ χυδαία ὀνομάζεται φωνή. Πολλὴ δὲ ἡμῖν ἀντὶ ἄλλου ὄψου καὶ ὠμὴ προσφέρεται. Παγκράμβιος ἡμῖν, φεῦ, ὁ παρὼν βίος, βατράχοις καὶ κάμπαις ὅμοιοι...»!

Εἰς τὸν περιληπτικὸν τίτλον «Σχολαὶ Ἀγράφων» ὑπάγονται αἱ ἑξῆς Σχολαί, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος εἰδικῶς εἰς τὰ οἰκεῖα λήμματα: α') Διὰ τὴν ἀνωτέραν μόρφωσιν: 1) Τοῦ Καρπενησίου, 2) τῆς ἁγίας Παρα-

ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ. Τοιχογραφία Παναγίας Δομιανῶν Εὐρυτανίας. Χεὶρ Γ. Ἀναγνώστου (1787).

σκευῆς (Γούβας) τῶν Βραγγιανῶν, 3) τῆς Φουρνᾶς καὶ 4) τοῦ Προυσοῦ. β') Διὰ τὰ κοινὰ γράμματα: 1) Τοῦ Καρπενησίου, 2) τῆς Ἁγίας Τριάδος (τ. δήμου Κτημενίων), 3) τῆς Βράχας (τοῦ αὐτοῦ δήμου), 4) τοῦ Κερασοχωρίου (Κερασόβου) τ. δήμου Ἀγραίων, 5) τῆς μονῆς Τατάρνης (τοῦ αὐτοῦ δήμου), 6) τοῦ Μεγάλου Χωριοῦ (Καρπενησίου), 7) τοῦ Νεοχωρίου (τ. δήμου Τυμφρηστοῦ - Φθιώτιδος), 8) τῆς Καστανιᾶς (Ἀγράφων) καὶ 9) τῆς Ρενδίνης (Ἀγράφων). Τὰ τρία τελευταῖα σχολεῖα ἀναφέρονται ἐνταῦθα, διότι τὰ χωρία, ὅπου ταῦτα εὑρίσκοντο, ὑπήγοντο ἐκκλησιαστικῶς, ἐπὶ Τουρκοκρατίας, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπισκοπῆς Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων. Σημειωτέον, ὅτι εἰς τὰς διὰ τὴν ἀνωτέραν μόρφωσιν Σχολὰς ἐδιδάσκοντο: α) Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ ποιητικὴ (μετάφρασις καὶ ἐξήγησις ἔργων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνολογίας καὶ φιλολογίας), β) τὰ γραμματικὰ (γραμματικὴ καὶ συντακτικόν), γ) τὰ λατινικά, δ) ἡ θεολογία, ε) ἡ φιλοσοφία καὶ στ) ἡ ρητορική. Εἰς τὰς σχολὰς Καρπενησίου καὶ Βραγγιανῶν ἐδιδάσκετο ἐν μέρει καὶ ἡ στοιχειώδης ἰατρική. Ἀναμφισβητήτως καὶ εἰς ἄλλα χωρία, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, θὰ ἐλειτούργουν σχολεῖα κοινῶν γραμμάτων. Ὅμως δὲν τὰ ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ἐλλείψει πληροφοριῶν ἐγγράφων ἢ παραδόσεως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Κώδικες ὑπ' ἀριθ. 2188 (χειρόγραφα Ἐθν. Βιβλιοθήκης, Ἀθῆναι) καὶ 171 τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους. Δύο κώδικες Γ. Ἀναγ. Ἰατρίδου Α' καὶ Β', περιληπτικὴν περιγραφὴν τῶν ὁποίων βλ. Π. Ι. Βασιλείου, Ἄγνωστα Ἐπιγράμματα τοῦ Παναγ. Παλαμᾶ, εἰς τὸ περ. Ν. Ἑστία, Ἀθῆναι 15-6-1959, ἀρ. 767, σ. 796. Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, Βενετία 1872, Γ'. Τοῦ αὐτοῦ, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθῆναι 1868. Ματ. Κ. Παρανίκα, Αἱ Σχολαὶ τῶν Ἀγράφων κατὰ τὴν ΙΖ'-ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα καὶ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν Εὐγένιος Ἰωαννούλιος, Ἀναστ. Γόρδιος καὶ Θεοφάνης ὁ ἐκ Φουρνᾶς, εἰς τὸ περ. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλλην. καὶ φιλολογικὸς Σύλλογος, Κωνσταντινούπολις 1896, ΚΣΤ, σ. 3-7. Τοῦ αὐτοῦ, Σχεδίασμα κ.λ.π., Κωνσταντινούπολις 1867. Κῶδιξ Διονυσίου τῆς Μονῆς Φουρνᾶς (Μουσεῖον Μπενάκη - Ἀθῆναι). Τρ. Εὐαγγελίδου, *Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἀθῆναι 1936, Α' καὶ Β'. Π. Ι. Βασι*λείου, Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς καὶ οἱ σπουδαιότεροι μαθηταὶ τῶν Σχολῶν τῶν Ἀγράφων, Ἀθῆναι 1957, ἔνθα πλήρης βιβλιογραφία διὰ πάντα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν Παιδείαν ἐν Εὐρυτανίᾳ, ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ἐπὶ Τουρκοκρατίας μὲ σύντομη ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς Εὐρυτανίας, τῶν Μοναστηριῶν καὶ τῶν Σχολῶν της, Ἀθῆνα 1960, ἔνθα πλήρης βιβλιογραφία. Κ. Θ. Δημαρᾶ, Θεοφά

νους τοῦ ἐξ Ἀγράφων, βίος Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἀθῆναι 1938. Τοῦ αὐτοῦ, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, Ἀθῆναι 1948. Α. Θ. Χαβέλλα, Ἱστορία τῶν Αἰτωλῶν, Ἀθῆναι 1883, Β'. Παν. Ἀραβαντινοῦ, Βιογραφικὴ Συλλογὴ Λογίων τῆς Τουρκοκρατίας, Ἀθῆναι 1960. Π. Ι. Βασιλείου, Ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος ὡς γιατρὸς καὶ ὀκτὼ ἀνέκδοτοι ἐπιστολαί του, Ἀθῆνα 1960.

ΠΑΝΟΣ Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Ἀγρευτική. Διεθνὴς ὅρος, ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ «ἀγρεύω», προταθεὶς ὑπὸ Γερμανῶν θεολόγων ἀντὶ τοῦ «Ἱεραποστολή» (Mission).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ν. Θ. Μπουγάτσου, Στοιχεῖα Ἐσωτερικῆς Ἱεραποστολῆς, σ. 8.

Ἀγρεύω. (Κ. Διαθήκη). Συλλαμβάνω, παγιδεύω. Μάρκ. ιβ' 13, μεταφορικῶς.

Γ. Α. Γ.

Ἀγριανίτης Φώτιος. Ἱερομόναχος τῆς Μονῆς Σκαφιδιᾶς, γνωστότερος ὡς Παπαφώτης. Ἔλαβεν εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἀγῶνος ἐνεργὸν μέρος καὶ ἐπολέμησε κατὰ τῶν Λαλαίων Τούρκων, ἐναντίον τῶν ὁποίων εἶχε παλαιὰς διαφοράς, διότι κατεπάτουν κτηματικὴν περιουσίαν τῆς Μονῆς καὶ ἐπίεζον τοὺς μοναχούς. Κατά τινα ἔξοδον τῶν Λαλαίων Τουρκαλβανῶν τὸ 1821, ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν διὰ νὰ παραδειγματίσῃ τοὺς συμπολεμιστάς του. Ὁ Παπαφώτης ἤριζε μετὰ τῶν Λαλαίων Τούρκων πολὺ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ κατὰ τὸ 1815 καὶ 1816 ἦλθε κατ' ἐπανάληψιν εἰς ῥῆξιν μὲ τὸν Σαϊτάγαν, ἐπιφανῆ Λαλαῖον Τουρκαλβανόν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. ΜΕΕ., Α', σ. 450.

Μ. Η. Φ.

Ἀγρίδια. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο φέρονται ἀρκετὰ χωρία καὶ συνοικισμοὶ ἐν Κύπρῳ, νῦν μερικῶς ἠρειπωμένα, τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. Πλεῖστα τούτων ἦσαν κέντρα πληθυσμοῦ παροίκων, ὡς προνομιοῦχοι ἰδιοκτησίαι ἀγροτικαί, ἐκχωρούμεναι εἰς εὐγενεῖς Βυζαντινούς, ἐπὶ Φραγκοκρατίας δὲ εἰς Φράγκους, μικροὶ «ἀγροὶ» (πρβλ. λατιν. agellus ?), ἐνίοτε ἐκχωρούμεναι καὶ εἰς μοναχούς. Πάντως τὰ Ἀγρίδια ταῦτα περιεῖχον καὶ ἐκκλησίας διὰ τὸν πληθυσμόν των καὶ ἦσαν ὅθεν κέντρα θρησκευτικοῦ βίου. Ἀγρίδια ἔχομεν εἰς Κερύνιαν (ἀνήκοντα τὸ 1287 εἰς τὸν Johan de Verni, ἔπειτα δὲ εἰς τὸν Sor de Naves ὡς φέουδα), νῦν τὸ τουρκικὸν χωρίον Ἀγίρτα, 1 1)2 ὥραν ἀπὸ τοῦ φρουρίου τοῦ ἁγίου Ἱλαρίωνος πεζῇ. Ἐπίσης ὑπάρχει χωρίον Ἀγριδάκι(ο)ν, ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ Κερυνίας, ὅπου ναοὶ καὶ νεκρόπολις προϊστορικὴ καὶ ὁ νεοβυζαντινὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους, τοῦ 1821. Ἐν Καρπασίῳ ὑπάρχουν Κρίδκια (ἢ Ἀγρίδια παλαιότερον). Ἀγρίδιν ἔχομεν εἰς Κτῆμα Πάφου, ὄνομα τοποθεσίας, Ἀγρὶν εἰς κώμην τοῦ Γιαλοῦ, Ἀγρίδια εἰς ἐπαρχίαν Λεμεσοῦ, παρὰ τὸ χωρίον Ἀγρός, Ἀγρίδια τοποθεσίαν μεταξὺ (Ἰ)δαλίου καὶ Ποταμιᾶς (ἐπαρχίας Λευκωσίας), ὅπου νῦν ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Δημητριανοῦ, ἥτις θὰ ἦτο ἡ ἐκκλησία τοῦ χωρίου ἢ φεούδου. Πρβλ. ἀκόμη τὴν κώμην Μονάγριν Λεμεσοῦ, ὅπερ ἦτο μικρὸς ἀγρὸς μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ Κούρη καὶ τῆς ὁδοῦ Πλατρῶν-Λεμεσοῦ, ἀνήκων εἰς τὴν Μονὴν Ἀρχαγγέλου, τοῦ ΙΒ' πιθανῶς αἰῶνος, ἀναβιώσασαν δέ, ὡς ἡ μονὴ Ἀμιροῦς, κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος χάρις εἰς τὸν Μακάριον Κιτίου. Πρβλ. ἐπίσης Μον-α-γρούλλιν, συνοικισμὸν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καλαβασοῦ-Λεμεσοῦ παρὰ τὴν (νῦν, ἀπὸ τινων δεκαετηρίδων, γυναικεῖαν) μονὴν ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἀλαμάνου, πιθανῶς τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἢ ὀλίγον μετέπειτα, ἴσως τοῦ ΙΓ' ἢ ΙΔ' αἰῶνος, ὅτε πλῆθος ἀσκητῶν κατέφυγεν ἐκ τῶν Ἁγίων Τόπων εἰς Κύπρον. Ἐπὶ Φραγκοκρατίας ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἰωαννίτας ἱππότας τὸ Μοναγρούλλιν καὶ ἴσως καὶ ἡ Μονὴ Ἁγ. Γ. Ἀλ. Σημειωτέαι ἐπίσης ἡ κώμη Μον-αρ(γ)κὰ Καρπασίου καὶ αἱ τοποθεσίαι Μον-άγριν Γιαλούσας καὶ Μον-αρ(γ)κὲς ἁγίου Ἡλία Ἀμμοχώστου, Ἀγρὸς Μαραθάσης, τοῦ κόμητος τῆς Ἐδέσσης, Ἀγρὸς τῆς Μαραθάσης τοῦ Ρηγός, ἄλλως Ἀγρὸς τοῦ Gattani, Ἀγρίδια τῶν Πελενδριῶν δωρηθέντα ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰακώβου εἰς τὸν frère Julien, καὶ τὰ ὀνόματα Φράγκων ἱπποτῶν Γιοτὴν de Lagridie καὶ Toumasin de Lagridie, ὡς καὶ Ἀνδριακὸς συνοικισμὸς (φέουδον) Ἀγρίδια (fio de Gridia) καὶ ὁμώνυμος ἐν Ἴμβρῳ. Ἀγρίδια θὰ ὑπῆρχον καὶ ἐν Λαπήθῳ Κερυνίας, ὡς μαρτυρεῖ τὸ αὐτόθι παρεκκλήσιον Παναγίας τῆς Αἰρκώτισσας (=Ἀγριδιώτισσας), εἰς τὴν παραλίαν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Σίμου Μενάρδου, Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου, Ἀθηνᾶ, ΙΗ' (1907), σ. 315-421, ἰδίως 371-2. George Jeffery, A description of the Historic Monuments of Cyprus, Cyprus 1918. Ν. Κληρίδη, Χωριὰ καὶ πολιτεῖες τῆς Κύπρου, Λευκωσία 1961. Νεοκλῆ Γ. Κυριαζῆ, Τὰ χωριὰ τῆς Κύπρου, Λάρναξ 1952, Franz Dölger, Beitrage zur byzantinischen Finanzverwaltung, besonders der 10 und 11 Jahrh., ἐν Byz. Archiv. 9, Leipzig - Berlin 1927 passim.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΚΥΡΡΗΣ

Ἀγρίδια. Ριζοκαρπάσου Κύπρου. Τουρκικὸν νῦν χωρίον ὀκτὼ μίλια ἀπὸ τῆς κωμοπόλεως Ριζοκαρπάσου, εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς Κύπρου, εἰς τὸν δρόμον πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου καὶ ἐπὶ μικροῦ ὀροπεδίου. Ἐπὶ Φραγκοκρατίας, κατὰ συνέχισιν βυζαντινῆς παραδόσεως ἐκχωρήσεως ἀγρῶν ἢ ἀγριδίων ὡς «φεούδων», προνομιούχων ἀγροτικῶν κτημάτων, τὰ Ἀγρίδια Ριζοκαρπάσου ἐξεχωρήθησαν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Jean Philibert. Ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου τῶν Ἀγριδιῶν κεῖται μονόκλιτος βυζαντινὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Φίλωνος μετὰ τοιχογραφιῶν ἐκ τῶν φραγκικῶν χρόνων. Ὁ νάρθηξ τούτου εἶναι ἐπίσης τῶν φραγκικῶν χρόνων. Εἶναι ἄγνωστος ἡ σχέσις τοῦ ναοῦ τούτου πρὸς τὴν προσωπικὴν ἱστορίαν τοῦ γείτονος ἁγίου. Πάντως ὁ ναὸς ἦτο τμῆμα ἐρειπωθέντος βυζαντινοῦ συνοικισμοῦ, οὗ ἐρείπια σώζονται καὶ νῦν ὡς καὶ τὰ παρεκκλήσια τοῦ ἁγίου Δημητρίου, τῆς ἁγίας Βαρβάρας κ. ἄ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Σίμου Μενάρδου, Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου, Ἀθηνᾶ, ΙΗ' (1907), σ. 371-2. Κ. Σπυριδάκη, [Ν. Κληρίδη καὶ Γ. Παπαχαραλάμπους], Οἱ Ἅγιοι Καρπασίας κ.λ.π., Κυπριακαὶ Σπουδαί, ΙΑ' (1947), (Λευκωσία 1948), ζ'-λβ' 112-15, Εἰκόνες h. t., ἰδίως σ. κγ'. Ν. Κληρίδη, Χωριὰ καὶ πολιτεῖες τῆς Κύπρου, Λευκωσία 1961.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΚΥΡΡΗΣ

Ἀγριδιώτης. Πολλοὶ Ἀγριδιῶται ἀναφέρονται εἰς σημειώσεις κυπριακῶν χειρογράφων δημοσιευθείσας προσφάτως ὑπὸ τοῦ J. Darrouzè εἰς τὰς «Κυπριακὰς Σπουδὰς» Λευκωσίας. Οὗτοι θὰ κατήγοντο ἔκ τινος τῶν Ἀγριδιῶν Κύπρου, εἶχον δ' ἀρκετὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ἴσως ὄντες μοναχοὶ ἀρχικῶς ἢ ἱερεῖς τῶν μονῶν τῶν ἐξ ὧν κατήγοντο Ἀγριδιῶν. Ἐλέχθησαν Ἀγριδιῶται ὡς μετοικήσαντες εἰς ἄλλο χωρίον.

Οὕτως, ἔχομεν Γεώργιον Ἰωάννου τοῦ Ἀγριδιώτου, θανόντα τὸν Δεκέμβριον 1346 (Vatic. Gr. 2309 f. 98, Darrouzès, Κυπρ. Σπ. Κ', ἀρ. 66. σ. 56). (Σ) Τζιώρτζης Ἀγριδιώτης φέρεται ἐν Paris. Gr. 1129 (=Colbert. 4107, παρὰ Darrouzès, Κυπρ. Σπ. ΙΖ', σ. 88 καὶ σ. 98, ἀριθμ. 84) χειρογράφῳ, οὗ ἡ γραφὴ ἔληξε τὸ Σάββατον τοῦ Ἀπριλίου 1353 διὰ τὸν «Μιχαὴλ Πρωτοπαπᾶν καὶ Νομικὸν Μυριανθούσῃ» καὶ ὅπερ περιέχει τὴν ἱστορίαν τοῦ Βαρλαὰμ καὶ τοῦ Ἰωάσαφ, ἀργότερον δ' ἀπέβη ἰδιοκτησία τῶν Πρασκανάδων. Εἰς τῶν τελευταίων λέγεται Καστελένε Μαραθάσης. Ἡ θυγάτηρ τοῦ (Σ) Τζιώρτζη ὑπανδρεύθη, ὡςδευτέρα αὐτοῦ σύζυγος, τὸν Στέφανον (υἱὸν) τοῦ Παπαμιχαὴλ τοῦ Πρωτοπαπᾶ τὸ 1377, IV 29. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Στεφάνου πιθανῶς κατῴκει ἐν Μόρφου, ὁ δὲ (Σ) Τζιώρτζης κατήγετο ἐξ Ἀγριδιῶν Πιτσυλλιᾶς (Λεμεσοῦ). Ἐν ἀριθμ. 87, M)S 1129, f. 111 v, (Κυπρ. Σπ. ΙΖ', σ. 98) ἀναφέρεται ἡ Ἄννα κόρη Στεφάνου Παπαμιχαὴλ τοῦ Πρωτοπαπᾶ καὶ ἐγγόνισσα (Σ) Τζιώρτζη τοῦ Ἀγριδιώτη, γεννηθεῖσα τὴν 5' ὥραν 1)1)1383, ἐν δὲ ἀρ. 91, f. 111 v καὶ ἀρ. 92, f. 114 (ιβ) ἡ Νεγκωμὴ ἐγγόνισσα τοῦ (Σ) Τζιώρτζη, γεννηθεῖσα τὴν 1)12)1380. Ἐν f. 48, ἀρ. 90 (σ. 98) ἀναφέρεται ἑτέρα Νεγκωμή, γεννηθεῖσα τὴν 6)12)1380 ἐγγονὴ τοῦ Τουμᾶ τοῦ Ἀγριδιώτη.

Ὁ (Σ) Τζιώρτζης Ἀγριδιώτης φέρεται ἐν ff. 48 v, 204 v, 216 v καὶ 217 v (ἀρ. 84, 87, 88, 89 ἀντιστοίχως, Κυπρ. Σπ. αὐτόθι) ὡς υἱὸς τοῦ Παπακωνσταντίνου Ἀγριδώτη καὶ ὡς ἀποθανὼν τὴν α' ὥραν τῆς 6)3)1383.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. J. Darrouzès, Notes pour servir à l' histoire de Chypre (I), Κυπριακαὶ Σπουδαί, ΙΖ' (1953), σ. 81-102. Τοῦ αὐτοῦ, Notes pour servir à l'histoire de Chypre, Deuxième article, Κυπριακαὶ Σπουδαί, Κ' (1956) (1957), σ. 31-64

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΚΥΡΡΗΣ

Ἀγριδιώτισσα, Παναγία. Ἡ Αἰρκώτισσα. Μονόκλιτον ἀγροτικὸν παρεκκλήσιον εἰς τὴν παραλίαν βορείως τῆς νῦν κωμοπόλεως Λαπήθου Κερυνίας Κύπρου. Ἔχει ἀρκετὰ γοτθίζοντα στοιχεῖα εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ δὴ τὴν διακόσμησιν, ὡς τὸν ἐγκάρσιον καμαρωτὸν νάρθηκα καὶ τὸν ἀνοικτὸν ἐξωνάρθηκα, μὲ λέοντας, ῥόδακας κ.λ.π. Ἐξ ἐπιγραφῶν μανθάνομεν, ὅτι ἀνεκαινίσθη τὸ

1896 καὶ περιέχει ἀρκετὰ μικροτεχνήματα τῆς τοπικῆς λαϊκῆς τέχνης. Ἀξιοσημείωτον τὸ τέμπλον μὲ ὡραίας ξυλογλύπτους παραστάσεις νεωτέρας ἐποχῆς. Λειτουργεῖται ἅπαξ τοῦ ἔτους, τὴν 15 Αὐγούστου, ὑπὸ τῶν Λαπηθίων, οἱ ὁποῖοι ὀργανώνουν πανήγυριν ἐν τῷ περιβόλῳ καὶ τοῖς πέριξ ἀγροῖς.

Ἡ Ἀγριδιώτισσα εἶναι ἀσφαλῶς ἀνακαινισθεῖσα παλαιὰ βυζαντινὴ ἐκκλησία τοπικοῦ φεούδου (=Ἀγριδιῶν), ἀκμάσαντος πιθανώτατα μετὰ τὰς ἀραβικὰς ἐπιδρομὰς (648—965), ὅτε οἱ ἀποσυρθέντες κατ' αὐτὰς ἐκ τῆς παραλιακῆς Λαμπούσης εἰς τὰς ὀρεινὰς κλιτῦς τοῦ Πενταδακτύλου πρὸς νότον κάτοικοι, οἱ οἰκήσαντες (ἐκ νέου τότε) τὴν Λάπηθον, ἀναθαρρήσαντες, θὰ κατῆλθον πάλιν πρὸς τὴν παραλίαν καὶ ἔκτισαν τὰς κάτω ἐνορίας, καλλιεργήσαντες καὶ τοὺς παραλίους ἀγρούς. Ὑπάρχουν πλησίον καὶ ἄλλα ἐρείπια ἐκκλησιῶν, ὡς τῆς Σωτείρας (Παναγίας), τοῦ ἁγίου Μάμαντος κ.λ.π. Ἡ γοτθικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ ἀνακαινισθέντος παρεκκλησίου, διαδεδομένη παρὰ τοῖς λαϊκοῖς οἰκοδόμοις τῆς Κύπρου, θὰ ὠφείλετο καὶ εἰς τὴν πλησίον περιώνυμον Ἀχειροποίητον μονήν της.

Κ. Π. Κ.

Ἀγριέλαιος. (Κ. Διαθήκη). Ἄγριον ἐλαιόδενδρον. Ρωμ. ια' 17, 24. Ἀντίθετον: ἡ καλλιέλαιος, αὐτόθι.

Γ. Α. Γ.

Ἀγρίκιος. Ἐπίσκοπος Τρεβήρων καὶ ἅγιος τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας. Τὰ μόνα ἱστορικῶς βέβαια περὶ αὐτοῦ στοιχεῖα εἶναι, ὅτι παρέστη εἰς τὴν ἐν Ἀρελάτῃ σύνοδον τοῦ 314 καὶ ὅτι τὸν διεδέχθη ὁ ἅγιος Μαξιμῖνος. Κατὰ τὸν φανταστικὸν βίον του, γραφέντα τὸν ΙΑ' αἰῶνα, ἦτο προηγουμένως πατριάρχης Ἀντιοχείας καὶ ἐτοποθετήθη εἰς Τρέβηρα τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς αὐγούστης Ἑλένης, ὅπου ἐπανευηγγελίσθη τὴν ἐπαναπεσοῦσαν εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν περιοχὴν καὶ ἠσχολήθη μὲ τὴν συλλογὴν κειμηλίων καὶ λειψάνων, ἰδίως τῶν εὐαγγελικῶν χρόνων (ἧλος ἐκ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἡ μάχαιρα τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, ὁ ἄρραφος χιτὼν τοῦ Κυρίου, τὰ λείψανα τοῦ Λαζάρου καὶ τῆς ἀδελφῆς του Μάρθας). Ἐπειδή, ἐξ ἄλλου, ὁ πρῶτος ἀπόστολος τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἅγιος Εὐχάριος κατεῖχε τὴν ράβδον τοῦ πρωτοθρόνου Πέτρου, ὁ Ρώμης Σίλβεστρος ἔδωσεν εἰς τὸν Ἀγρίκιον καὶ τοὺς διαδόχους του τὸ προβάδισμα μεταξὺ ὅλων τῶν ἐπισκόπων τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Γερμανίας.

Ἀγρικόλαος. Ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης ἢ τῆς Καππαδοκίας, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα καὶ ὁ τίτλος ἀναφέρονται μεταξὺ τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὴν σύνοδον τῆς Ἀγκύρας τὸ 314. Ἂν ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, ὅπερ πιθανώτερον, εἶναι ὁ ἀμέσως πρὸ τοῦ Εὐσεβίου κάτοχος τοῦ ἐκεῖ θρόνου, τὸ δὲ γεγονὸς ὅτι δὲν μνημονεύεται παρ' αὐτοῦ δὲν ἔχει σησίαν ἀποδείξεως, ὅτι ἡ ἕδρα του ἦτο εἰς τὴν ἑτέραν Καισάρειαν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Mansi, II 528, 539, 540.

Ἀγρικόλας. Μοναδικὴν πληροφορίαν περὶ αὐτοῦ παρέχει ὁ Ἀκυϊτανίας Πρόσπερος (PL 51, 594), ὅστις γράφει, ὅτι ἦτο ὁμόφρων τοῦ πατρός του, πελαγιανοῦ ἐπισκόπου Σεβηριανοῦ καὶ διέφθειρε τὴν Ἐκκλησίαν τῶν βρεταννικῶν νήσων μὲ τὰς πλάνας του, ἕως ὅτου ὁ Ρώμης Καιλεστῖνος ἀπέστειλεν ἐκεῖ τὸν ἅγιον Γερμανόν, ὅστις διεσκέδασεν αὐτὰς καὶ ἀποκατέστησε τὴν ὀρθοδοξίαν. Ἡ προσπάθεια τοῦ Caspari, νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν Ἀγρικόλαν τὸ σύγγραμμα «De divitiis» καὶ πέντε ἐπιστολὰς πελαγιανικοῦ περιεχομένου, δὲν ὑπῆρξε πειστική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. EC, I, σ. 575.

Ἀγρικόλας Μιχαήλ. Φινλανδὸς κληρικός, μαθητὴς τοῦ Λουθήρου, φιλορθοδόξων ἰδεῶν καὶ ἱδρυτὴς τῆς νεωτέρας φινλανδικῆς γλώσσης. Ἐγεννήθη εἰς Τόρσμπυ τὸ 1508 ἢ 1512 καὶ ἀπέθανε τὸ 1557 εἰς Βίπоργκ, ὅπου καὶ ἐτάφη. Διέμεινεν ἀπὸ τὸ 1526 ἕως τὸ 1539 εἰς Βυττεμβέργην, ὅπου καὶ προσῆλθεν εἰς τὸν προτεσταντισμόν, σαγηνευθεὶς ἀπὸ τὰ κηρύγματα τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ Μελάχθονος. Περὶ τὸ 1554 ἐξελέγη ἐπίσκοπος εἰς Ἄβο, τὴν τότε πρωτεύουσαν τῆς Φινλανδίας. Τὸ 1557 μετέσχεν εἰς τὰς συνομιλίας Σκανδιναυῶν κληρικῶν καὶ πατριάρχου Μόσχας Μακαρίου, μὲ σκοπὸν τὴν προσέγγισιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ὁ Ἀγρικόλας ἦτο ἑλληνομαθής. Τὸ 1543 ἐδημοσίευσεν εἰς τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν μετάφρασιν τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀργότερον δὲ καὶ τμημάτων ἀπὸ τοὺς Ψαλμοὺς καὶ τοὺς Προφήτας. Συνέγραψεν ἐπίσης λουθηρανικὴν Κατήχησιν, τυπικὸν τοῦ Βαπτίσματος καὶ «Ἀλφαβητάριον».

Ἀγρικόλας Ροδόλφος. Γερμανὸς ἀνθρωπιστὴς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, τοῦ ὁποίου ἡ διδασκαλία περὶ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων συγγραφέων δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι ἀπόρροια τοῦ πνεύματος τῆς γνωστῆς ὁμιλίας πρὸς νέους τοῦ Μ. Βασιλείου. Εἰς τὸ περίφημον ἔργον του De formando studio, ὁ Ἀγρικόλας συνιστᾷ τὴν μελέτην τῶν κλασικῶν κειμένων, ἀλλὰ δὲν παραλείπει νὰ ὑπογραμμίσῃ, ὅτι ἡ ἐξ αὐτῆς ὠφέλεια εἶναι περιωρισμένη καὶ ὅτι ἡ πράγματι ἀποκαλύπτουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν προορισμόν του γνῶσις εἶναι ἡ ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς προερχομένη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 1025-26.

Ἄγριος. Ἡ Ἀγρεῖος. 1) Εἷς ἐκ τῶν Γιγάντων. Ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν, φονευθεὶς ὑπὸ τῶν Μοιρῶν (Ἀπολλοδ. Βιβλ. I, 6, 2).

2) Εἷς ἐκ τῶν Κενταύρων. Οὗτος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἄγχιος, αἰσθανθέντες τὴν εὐωδίαν τοῦ οἴνου τοῦ προσφερθέντος ὑπὸ τοῦ φιλοξενοῦντος τὸν Ἡρακλέα ὁμοφύλου των Φόλου ἐντὸς τοῦ σπηλαίου του, εἰσῆλθον εἰς αὐτὸ καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Ἡρακλέους, ἀλλ' ἐξεδιώχθησαν καὶ κατεδιώχθησαν ὑπ' αὐτοῦ μέχρι τοῦ Μαλέα (Ἀπολλοδ. Βιβλ. II, 5, 4. Διοδ. Σικελ. Βιβλ. IV, 12, 3-8).

3) Υἱὸς τοῦ Πορθέως ἢ Πορθάωνος καὶ τῆς Εὐρύτης, ἀδελφὸς τοῦ Μέλανος καὶ τοῦ Οἰνέως, ἱδρυτὴς τοῦ Ἀγρινίου (Ὁμ. Ἰλ. Ξ 115-120, Ἀπολλοδ. Βιβλ. I, 7, 11). Οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀγρίου ἐξεδίωξαν ἐκ τοῦ βασιλείου τῆς Καλυδῶνος τὸν θεῖον των Οἰνέα καὶ τὸ ἔδωσαν εἰς τὸν πατέρα των. Κατ' αὐτῶν, ὅμως, ἐπετέθη ὁ Διομήδης, τοὺς ἐφόνευσε καὶ ἐγκατέστησεν εἰς τὸν θρόνον τὸν γαμβρὸν τοῦ Οἰνέως Ἀνδραίωνα, ἐπειδὴ ὁ πάππος του Οἰνεὺς ἦτο γέρων (Ἀπολλοδ. Βιβλ. I, 8, 5-6).

4). Υἱὸς τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τῆς Κίρκης, ἀδελφὸς τοῦ Λατίνου. (Ἡσιόδ. Θεογ. 1013).

Β. Ι. Κ.

Ἄγριος. (Κ. Διαθήκη). Ματθ. γ' 4, Μάρκ. α' 6 «μέλι ἄγριον» = μέλι ἐξ ἀγρίων μελισσῶν. Πρβλ. Ἰαμβλ. Ἐρωτ. 222, 16. Catal. Codicum astrol. Gr. X 86b, 6. Τινὲς θεωροῦν τὸ ἄγριον μέλι ὡς προϊὸν δένδρων. Πρβλ. Διοδ. Σικελ. 19, 94, 10: «φύεται παρ' αὐτοῖς ἀπὸ τῶν δένδρων μέλι πολὺ τὸ καλούμενον ἄγριον». Ἰωσ. Ἰουδ. Πόλ. 4, 468.

Γ. Α. Γ.

Ἀγρίου, Ἐπισκοπή. Οὕτως, Ἀγρίου ἢ Ἀρίου (πρβλ. Στεφ. Ξανθουδίδου, Πόλεις καὶ Ἐπαρχίαι τῆς Κρήτης ΕΕΒΣ Γ', [1926], σ. 50), ἐκαλεῖτο μία τῶν δύο ἐπισκοπῶν τῆς ἐπαρχίας Μυλοποτάμου Κρήτης. Ἡ μία ἦτο ἡ ἀπὸ τοῦ 145 γνωστὴ ἐπισκοπὴ Ἐλευθέρνης, ἀνασυσταθεῖσα ὡς Μυλοποτάμου. Ἡ ἄλλη ἦτο ἡ Ἀρίου ἢ Ἀγρίου (ὁ ἐπίσκοπος λατινιστὶ Agriensis καὶ Ariensis). Φαίνεται δ' ὅτι οὕτως ἐκλήθη ἡ ἀπὸ τοῦ 535 τοὐλάχιστον γνωστὴ ἐπισκοπὴ Ἀξοῦ. Τὸ δ' ὄνομα τοῦ Ἀγρίου (καὶ πρὸς εὐφημισμὸν Ἀρίου) ἐδόθη κατὰ τὴν β' βυζαντινὴν περίοδον (961 κ.ἑξ.) πιθανῶς ἐκ τῆς ἕδρας τῆς ἐπισκοπῆς παρὰ τὰ καὶ σήμερον ἀκουόμενα Ἀγρίδια (τῆς νῦν κοινότητος Κλεψιμίων Μυλοποτάμου).

Ἡ ἐπισκοπὴ διετηρήθη καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατάληψιν τῆς Κρήτης. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι κατεῖχον αὐτὴν ἐκ τῆς οἰκογενείας Βαρούχα, ὡς ὁ Βασίλειος (1254-1260). Καὶ κατὰ τὴν συνθήκην μεταξὺ Ἑνετίας καὶ τῶν ἐπαναστατησάντων Κρητῶν Χορτατζῶν καὶ Σκορδιλῶν ἡ Ἑνετία εἶχεν ὑποσχεθῆ νὰ μὴ ἀναμιγνύεται εἰς τὴν πλήρωσιν τῆς ἐν λόγῳ ἐπισκοπῆς, καθὼς καὶ τῶν Μυλοποτάμου καὶ Καλαμῶνος. Διὰ δὲ τῆς συνθήκης τοῦ 1299 πρὸς τὸν φεουδάρχην Ἀλέξιον Καλλέργην ἐξεχωρήθη ἡ ἐν λόγῳ ἐπισκοπὴ εἰς τὸν Ἕλληνα τοῦτον μεγαλοφεουδάρχην (πρβλ. τὸ κείμενον ὑπὸ Στεφ. Ξανθουδίδου ἐν περ. Ἀθηνᾶ ΙΔ' [1902], σ. 311-313), ὅτε καὶ ὠνομάσθη ἐπισκοπὴ Καλλεργηπόλεως. Ταύτης ἐπίσκοπον Ἀλέξανδρον, ὀρθόδοξον προφανῶς προελθόντα ἐκ τῆς οἰκογενείας Καλλεργῶν, ἔχομεν μεμαρτυρημένον.

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, ἡ Ἀρίου ἡνώθη μετὰ

τῆς ἐπισκοπῆς Καλαμῶνος εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Calamonensis, δηλαδὴ Ρεθύμης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Ν. Β. Τωμαδάκη, ἐν περ. Κρητικὰ Χρονικὰ Β' (1948), σ. 68 - 69. V. Laurent, Le synodicon de Sybrita, Échos d'Orient 32 (1933), σ. 385 - 412.

Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Ἀγρίππας Ἡρώδης. Βλ. Ἡρώδης, Ἀγρίππας.

Ἀγρίππας Κάστωρ. Χριστιανὸς συγγραφεύς, ζήσας ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ (α' ἥμισυ τοῦ Β' αἰῶνος). Συνέταξεν ἀπολεσθὲν ἔργον, δι' οὗ ἐπολέμει τὴν πλάνην τοῦ γνωστικοῦ Βασιλείδου κατὰ τὸν Εὐσέβιον (Ἐκκλ. Ἱστ. Δ', VII), κατὰ δὲ τὸν Θεοδώρητον ἀνήρεσε τὰς δοξασίας καὶ τοῦ Ἰσιδώρου, υἱοῦ τοῦ Βασιλείδου. Περὶ Ἀγρίππα Κάστορος διαλαμβάνει ὁ Ἱερώνυμος εἰς τὸ De vir. ill., 21.

Ἀγρίππας Ἐρρῖκος Κορνήλιος. Ἀποκρυφιστὴς φιλόσοφος, γεννηθεὶς εἰς Κολωνίαν τὸ 1486 καὶ ἀποθανών, μετὰ περιπετειώδη βίον, τὸ 1535, πιθανὸν εἰς Γρενόβλην. Ἦτο βαθύτατα διεποτισμένος ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἀνθρωπιστικὴν παιδείαν. Εἰς τὸ ἔργον του „De praecellentia et nobilitate foeminei sexus, ὑποστηρίζει μὲ ἐξαιρετικὴν διὰ τὴν ἐποχήν του τόλμην τὸ ἀσθενὲς φῦλον, τοῦ ὁποίου ὡς ἰδεώδη τύπον προβάλλει τὴν Παναγίαν. Ἀξιόλογον ἐπίσης εἶναι τὸ δοκίμιόν του De vanitate scientiarum, ἔνθα ὑπογραμμίζει τὸ περιωρισμένον πεδίον τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἔναντι τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας. Τὸ σπουδαιότερον, ὅμως, σύγγραμμά του εἶναι τὸ De occulta philosophia, διὰ τοῦ ὁποίου ὑποστηρίζει, ὅτι, παρὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς τῆς φιλοσοφικῆς ἀναζητήσεως, ἤτοι τὴν φυσικήν, τὴν μαθηματικὴν καὶ τὴν θεολογικήν, ὑφίσταται, κατὰ πολὺ ἀνωτέρα αὐτῶν, ἡ μαγεία. Δι' αὐτῆς, κατὰ τὸν Ἀγρίππαν, καθίστανται προσιταὶ αἱ κρύφιαι ἀλήθειαι, αἱ ἱστάμεναι ὄπισθεν τῆς φυσικῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀποκαλύψεως. Παρὰ τὴν ρηξικέλευθον ὁρολογίαν καὶ τὴν ἐλευθεριότητα τῆς σκέψεώς του, ὁ Ἀγρίππας δὲν ἀπομακρύνεται κατ' οὐσίαν πολὺ ἀπὸ τὰς βασικὰς χριστιανικὰς ἀληθείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. A. Lehemann, Aberglaube und Zauberei von d. ältesten Zeiten an bis in die Gegenwart, 1925, σ. 200 - 213, 425 - 428.

Ἀγριππίνη. Μάρτυς, ἀθλήσασα ἴσως ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ, ἐν Ρώμῃ. Ἀνατραφεῖσα ἐν εὐσεβείᾳ καὶ ὁσίως διαβιώσασα, παρέδωκεν ἑαυτὴν εἰς τὸ μαρτύριον, ἀποτμηθεῖσα τὴν κεφαλὴν μετὰ πολλὰς βασάνους. Τὸ θαυματουργὸν λείψανόν της μετεφέρθη εἰς Σικελίαν, ὅπου τιμᾶται ἡ μνήμη της μετ' ἰδιαιτέρας λαμπρότητος. Ἀποσπάσματα ἀνεκδότου ἀκολουθίας της εὕρηνται εἰς τοὺς παρισινοὺς κώδικας 345 φ. 165α, 1576 φ. 72β, 1569 φ. 129α καὶ τὸν Λαυριωτικὸν θ44 φ. 194α. Ἡ μνήμη της ἄγεται τὴν 23ην Ἰουνίου.

Πλησθεῖσα δεινῶν τραυμάτων ἐκ τυμμάτων,
πολλῶν μετέσχε στεμμάτων Ἀγριππίνη.

Ἀγριππῖνος. Ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, ἀπὸ τοῦ ἕκτου μέχρι τοῦ τελευταίου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, κατ' Εὐσέβιον, ἔνατος δὲ κατὰ σειρὰν ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου Μάρκου, κατὰ τὸν κατάλογον Ἰουλίου τοῦ Ἀφρικανοῦ (PG XIX, 562, XX 377, 453). Κατὰ τὸ κοπτικὸν ἑορτολόγιον, ἡ μνήμη του ἄγεται τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου.

Ἀγριππῖνος. Ἐπίσκοπος Καρχηδόνος, πρὸ τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ, ἀκμάσας περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶνος. Συνεκάλεσε σύνοδον εἰς τὴν ἕδραν του πρὸς ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος περὶ τὸ κῦρος τοῦ βαπτίσματος τῶν αἱρετικῶν, ἀποφανθεῖσαν ὅτι τοῦτο εἶναι ἀνύπαρκτον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. DHGE, I, σ. 1039-1043.

Ἀγριώνια. Ἑορτὴ πρὸς τιμὴν τοῦ ἀγριωνίου ἢ ὠμηστοῦ ἢ ὠμοφάγου ἢ ὠμαδίου Διονύσου, προελθοῦσα ἴσως ἐκ Βοιωτίας. Δι' αὐτῆς ὑπεμιμνήσκετο ἡ κατασπάραξις τοῦ θεοῦ τούτου ὑπὸ τῶν Τιτάνων, διὸ καὶ συνωδεύετο αὕτη ἀπὸ βρῶσιν ὠμοῦ κρέατος. Φαίνεται, ὅτι δὲν ἐστερεῖτο κατὰ τὸ ἀπώτερον παρελθὸν τοῦ στοιχείου τῆς ἀνθρωποθυσίας. Τὸ κύριον τυπικόν της συνίστατο εἰς τὴν ἀναζήτησιν τοῦ θεοῦ ὑπὸ γυναικῶν, ἐπακολουθοῦντος συμποσίου. Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐπανελήφθη ἅπαξ παλαιότατον ἔθιμον, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἱερεὺς τοῦ Διονύσου, κρατῶν μάχαιραν, ἐδίωκεν ἑορτάζούσας παρθένους, ἔχων τὸ δικαίωμα νὰ φονεύσῃ ἐκείνην, τὴν ὁποίαν θὰ συνελάμβανεν. Τὸ ἔθιμον τοῦτο, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔσχε τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν θυγατέρων τοῦ Μινύου, αἱ ὁποῖαι παρεσύρθησαν τόσον εἰς τὸν βακχισμόν, ὥστε νὰ καταληφθοῦν ὑπὸ τῆς μανίας τῆς ἀνθρωποφαγίας, καταλήξασαι νὰ φάγουν τὸν υἱὸν τῆς μιᾶς ἐξ αὐτῶν.

Ἄγροικος. (Ο') Γεν. ιστ' 12, κε' 27. Ὁ οἰκῶν, διατρίβων εἰς ἀγρούς.

Ι. Γ.

Ἀγρός. **(Κ. Διαθήκη).** Κατὰ πληθυντικὸν δύναται νὰ σημαίνῃ τὰς ἀγροικίας ἢ τὰ χωρία, Μάρκ. ε' 14, στ' 36, 56, Λουκ. η' 34, θ' 12.

Γ. Α. Γ.

Ἀγρὸς αἵματος. Ὁ ἀγρὸς τοῦ Κεραμέως. Τὸ τμῆμα γῆς, τὸ ὁποῖον ἠγοράσθη μὲ τὸ ἐπιστραφὲν ὑπὸ τοῦ προδότου Ἰούδα τίμημα τῶν τριάκοντα ἀργυρίων (Ματθ. κζ' 7, 8), διὰ νὰ θάπτωνται ἐκεῖ οἱ ξένοι. Πιθανολογεῖται, ὅτι ὑπῆρχεν ἔναντι τῆς νοτιοδυτικῆς τάφρου τοῦ τείχους τῆς Ἱερουσαλήμ.

(Λαογραφία). Στὸν Μεσαίωνα, ἐκυκλοφόρησε ἡ δοξασία, ὅτι τὸ χῶμα τοῦ ἀγροῦ αὐτοῦ διέλυε τὰ πτώματα μέσα σὲ 24 ὧρες καὶ γι' αὐτὸ ζητοῦσαν τὰ νεκροταφεῖα νὰ πάρουν χῶμα ἀπὸ ἐκεῖ. Οἱ Ἰταλοὶ ἔχουν τὴν παράδοσι, ὅτι στὸ Campo Santo τῆς Γενούης ἡ ἴδια Ἁγία Ἑλένη ἐφόρτωσε σὲ πλοῖα χῶμα καὶ τὸ ἔστειλε.

Δ. Σ. Λ.

Ἀγροτέρας, θυσία. Ἑορτὴ εἰς Ἀθήνας πρὸς τιμὴν τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος, ἀγομένη τὴν 6ην τοῦ μηνὸς Βοηδρομιῶνος. Κατ' αὐτήν, ἐθυσιάζοντο εἰς τὴν θεὰν 500 αἶγες. Τὸ ἔθος τοῦτο ἔσχε τὴν ἀρχὴν μετὰ τὴν νίκην εἰς Μαραθῶνα, κατόπιν εὐχῆς τοῦ Καλλιμάχου ἢ κατ' ἄλλους τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅτι θὰ ἐθυσιάζοντο εἰς τὴν θεὰν τόσαι αἶγες ὅσοι Πέρσαι θὰ ἐφονεύοντο. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν θανατωθέντων ἐχθρῶν ὑπῆρξε μέγας, ἀπεφασίσθη νὰ θυσιάζωνται πεντακόσια ἐκ τῶν ζώων τούτων. Τὸ ἀνωτέρω ἐπίθετον τῆς θεᾶς προέρχεται ἐκ τοῦ «ἄγρα».

Ἀγροτικὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα. Ὁ φόβος τοῦ γεωργοῦ γιὰ τὴν ἔκβασι τῆς καλλιέργειας καὶ τῆς συγκομιδῆς καὶ ἡ πίστις του ὅτι ὁ Θεός, ποὺ κυβερνάει τὴν κτίσι, μπορεῖ νὰ τὸν βοηθήσῃ, ἔκαμε ὥστε σὲ ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ σὲ ὅλους τοὺς αἰῶνες οἱ ἄνθρωποι νὰ ζητοῦν τὴν εὐλογία τοῦ οὐρανοῦ στὴν ἔναρξι τῶν καλλιεργειῶν τους (σπορά, φύτεμα κ.λ.π.). Ὅλα τὰ ἑλληνικὰ ἀγροτικὰ ἔθιμα ἔχουν ἐπιδιώξει ἕνα συνδυασμὸ ἐποχῆς καὶ ἑορτῶν, ὥστε οἱ κατάλληλοι καιροὶ μαζὶ μὲ τὴν προστασία τοῦ Θεοῦ νὰ τοὺς βοηθήσουν. Τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα ποὺ ἀκολουθοῦν οἱ Ἕλληνες γεωργοὶ στὴν ἀγροτική τους προσπάθεια, δὲν εἶναι μόνο νεώτερα χριστιανικά, ἀλλὰ καὶ παλαιὰ τῆς ἐθνικῆς λατρείας τοῦ τόπου, μὲ φανερὰ στοιχεῖα δεισιδαιμονιῶν καὶ ἐνεργειῶν, ποὺ γνωρίζουμε καὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἔθιμα εὐχετικά, εὐετηρίας, καὶ ἔθιμα εὐχαριστήρια ἀπαρχῶν μοιάζουν στὴν οὐσία τους καὶ δὲν διαφέρουν πολὺ στοὺς τύπους.

Τέσσαρες εἶναι οἱ μεγάλες κατηγορίες τῶν ἀγροτικῶν ἐθίμων: α) Τῆς σπορᾶς, β) τοῦ θερισμοῦ καὶ ἀλωνισμοῦ, γ) τοῦ τρύγου καὶ δ) τῆς συγκομιδῆς τῶν ἐλιῶν ἢ ἄλλων δένδρων.

1. Ἔθιμα τῆς σπορᾶς. Ἀπὸ τὴν 1η Σεπτεμβρίου (ποὺ εἶναι καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιχρονιά), ὡς τὶς 3 Νοεμβρίου (τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σποριάρη), οἱ γεωργοί, στὶς διάφορες ἑλληνικὲς ἐπαρχίες, βρίσκουν μιὰ εὐκαιρία νὰ πάρουν τὸν σπόρο τους καὶ νὰ τὸν πᾶνε στὴν ἐκκλησία νὰ εὐλογηθῇ. Οἱ πιὸ πολλοὶ τὸν πᾶνε τὴν ἡμέρα τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου). Πᾶνε πολλὰ δημητριακὰ σὲ μιὰ πετσέτα ἢ πιάτο (ὅ,τι θέλει νὰ σπείρῃ ὁ καθένας) καὶ τὰ βάζουν δεξιὰ ἀπὸ τὴν Ὡραία Πύλη. Στὸ τέλος τῆς λειτουργίας, ὁ παπᾶς τοὺς διαβάζει εὐχή. Τὰ παίρνουν στὸ σπίτι οἱ γεωργοὶ κι' ὅταν θὰ ἔρθῃ ἡ μέρα τῆς σπορᾶς τὰ ἀνακατατεύουν μὲ τὸν πολὺ σπόρο. Θὰ κάμουν τότε τὸν σταυρό τους καὶ θὰ ποῦν: «Ἔλα, Χριστὲ καὶ Παναγιά! Ἡ ὥρα ἡ καλή!». Μέσα στὸ σακκὶ τοῦ σπόρου, βάζουν καὶ σπειριὰ ρόδι, σταφίδες, ζαχαρωτὰ καὶ ἄλλα μειλίγματα. Ἐπίσης ἔχουν μαζί τους ἕνα ρόδι καί, πρὶν ξεκινήσουν

μὲ τὸ ζευγάρι, τὸ σπᾶνε ἀπάνω στὸ ὑνὶ καὶ φωνάζουν: «Καλὰ μπερεκέτια! (= σοδειά). Ὅταν ρίχνουν στὴ γῆ τὰ γλυκούδια (σταφίδες κ.λ.π.) λένε: «Νὰ γίνῃ τὸ στάρι γλυκὸ σὰν τὸ σταφύλι, τσουπωτὸ σὰν τὸ ρόδι κι' ἀφρᾶτο σὰν τὸ καρῦδι!». Φροντίζουν τὴν ἡμέρα ποὺ θὰ σπείρουν νὰ μὴν εἶναι Τρίτη ἢ ἄλλη κακοσήμαδη ἡμέρα. Καὶ ὅσο κρατάει ἡ σπορά, δὲν δίνουν τίποτε ἀπὸ τὸ σπῖτι· οὔτε φωτιά, γιά νὰ μὴ τοὺς καρβουνιάσῃ τὸ σιτάρι ἢ τὸ κριθάρι. Τὴ σακκούλα μὲ τὸν σπόρο, τὸ πρωΐ ποὺ θὰ φύγῃ ὁ σπορέας, πρέπει νὰ τοῦ τὴ δώσῃ στὸ χέρι ὁ πιὸ τυχερὸς τοῦ σπιτιοῦ (τῆς χρονιᾶς).

Τὸ βράδυ, ποὺ θὰ γυρίσῃ στὸ σπῖτι, θὰ πρέπει νὰ τὸν ὑποδεχθῇ ἡ νοικοκυρὰ σκορπίζοντας ἐπάνω του ρόδι καὶ σταφίδα (καταχύσματα) καὶ νὰ τοῦ πῇ: «Χίλια μόδια». Καὶ τὸ βράδυ, στὸ δεῖπνο, θὰ τοῦ παραθέσῃ λαχανόπιττα καὶ θὰ ποῦν: «Ἔτσι νὰ πρασινίσουν γρήγορα τὰ στάρια, σὰν τὰ λάχανα τῆς πίττας» (Μακεδονία). Ἀλλοῦ (Θράκη), τὶς ἡμέρες τῆς σπορᾶς κάνουν καὶ μιμικὲς παραστάσεις, σὰν καρναβάλι, ποὺ ἔχουν συμβολικὴ σκοπιμότητα γιὰ τὴν εὐκαρπία.

2.- Ἔθιμα τοῦ θερισμοῦ καὶ τοῦ ἀλωνισμοῦ. Σὲ μερικὰ νησιὰ (Σκύρος κ. ἄ.), μόλις θὰ μποῦν οἱ θερισταὶ στὸ χωράφι, παίρνουν μιὰ πέτρα, τὴ σταυρώνουν τρεῖς φορές, τὴν ἀφήνουν μπροστά τους καὶ λένε: «Ὅπως εἶν' ἡ πέτρα γερή, ἔτσι νἆναι κι' ὁ καρπὸς γερός, κι' ἐμεῖς ποὺ θερίζουμε». Φοβοῦνται πολὺ τὸν κόπο τοῦ θερισμοῦ γιατὶ πονοῦν τὰ νεφρὰ καὶ πιάνονται συνήθως. Γι' αὐτὸ ἀλλοῦ (Μακεδονία) ρίχνουν στὸ φαγητό τους ἕνα κλωναράκι ἀγριάδα, νὰ εἶναι γεροὶ σὰν κι' αὐτή. Κόβουν κι' ἕνα στάχυ καὶ τὸ περνᾶνε στὴ μέση τους, νὰ μὴ τοὺς πονῇ. Ἀρχίζουν τὸ θέρισμα μὲ τὸ σταυρό τους. Ἐπίσης ὁ πρωτοθεριστὴς κόβει δυὸ δρεπανιές, δυὸ δεσμίδες στάχυα καὶ τὶς κάνει σταυρὸ κάτω στὴ γῆ, νὰ μένουν ὥς τὸ τέλος. Προχωροῦν ἔπειτα. Τὸ πρῶτο μεγάλο δεμάτι, ποὺ θὰ θερίσουν, τὸ δένουν καὶ τὸ στήνουν ὄρθιο. Πᾶνε ἕνας-ἕνας οἱ θερισταὶ καὶ τὸ προσκυνοῦν, ἐνῶ ὁ νοικοκύρης ρίχνει ἐπάνω χρήματα, ποὺ τὰ παίρνουν. Θερίζουν ἔπειτα κουβεντιάζοντας ἢ τραγουδώντας ἐπίκαιρους στίχους κι' εὐχετικούς. Θερίζουν ὅμως μὲ ταχύτητα καὶ προσοχή, γιατὶ ὁ θέρος πρέπει νὰ τελειώνῃ γρήγορα. Αὐτὸ ἐννοεῖ ἡ παροιμία «θέρος, τρύγος, πόλεμος». Ὅσο προχωροῦν πρὸς τὸ τέλος, παριστάνουν τάχα ὅτι ἐκτοπίζουν τὸν λαγό, ποὺ πάει νὰ κρυφτῇ στὴν τελευταία τούφα· φωνάζουν «πιάστε τον! πιάστε τον! Ποτὲ δὲν θερίζουν ὁλότελα τὸ χωράφι. Ἀφήνουν πάντα κάτι, εἴτε γιὰ τοὺς φτωχοὺς (σταχυμαζῶχτρες), εἴτε γιὰ «τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ». Αὐτὸ ποὺ ἀφήνουν, τὸ λένε «τοῦ ζευγολάτη τὰ γένεια». Ἀπὸ τὴ χαρά τους, στὸ τέλος, πετᾶνε ψηλὰ τὰ δρεπάνια τους καὶ κάνουν μαντικὴ ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ θὰ πέσουν. Πιάνουν καὶ τὸν νοικοκύρη καὶ τὸν σηκώνουν ἀγκαλιά, νὰ τοὺς τάξῃ κάτι (δεῖπνο μὲ κρασί κ.λ.π.). Ἂν ὑπάρχουν θερίστριες στὸ χωράφι, τὴν τελευταία εὐχὴ πρέπει νὰ τὴ δώσῃ ἡ πιὸ νεαρή, ποὺ θὰ εἶναι ἀμφιθαλής, δηλαδὴ θὰ ἔχῃ στὴ ζωὴ καὶ τοὺς δύο γονεῖς της. (Καλαλωνεμένα! Καλοφαωμένα! Καλοπροικισμένα!» Κάρπαθος). Ὁ νοικοκύρης φροντίζει, ἀπὸ τὰ πρῶτα στάχυα, νὰ φτιάξῃ ἕνα τεχνικὸ σύμπλεγμα, ποὺ τὸ λένε «χτένι» ἢ «ψάθα» ἢ «σταυρὸ» ἢ «τ' ἀφεντικοῦ τὰ γένεια». Τὸ σύμπλεγμα αὐτὸ τὸ πάει στὸ σπίτι του καὶ τὸ κρεμᾶ κοντὰ στὰ εἰκονίσματα ἢ στὸν τοῖχο ἢ στὸ πατερό. Τὸ ἀφήνει ἐκεῖ ὥς τὸν ἄλλο χρόνο, νὰ τὸ ἀνακατέψῃ μέσα στὴ νέα σπορὰ (ἄν ἦτανε καλὴ ἡ προηγούμενη). Ἡ προσοχὴ τῶν θεριστῶν γιὰ τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ στὸ χωράφι ἐκδηλώνεται καὶ μὲ ἄλλους τρόπους. Στὴ Μεσσηνία, π. χ., στὸ τέλος τοῦ θερισμοῦ, ἔχουν ἀφήσει ἀθέριστο ἕνα τετράγωνο κομμάτι, αὐτὸ τὸ θερίζουν σταυροειδῶς, παίρνουν ἀπὸ τὶς τέσσερις γωνίες τέσσερα ματσάκια κι' αὐτὰ τὰ φυλᾶνε στὸ εἰκονοστάσιο. Τὸν Σεπτέμβριο, τὴ γιορτὴ τοῦ Σταυροῦ, τὰ λειτουργοῦνε στὴν ἐκκλησία. Τὰ ἀνακατεύουν ἔπειτα στὸ νέο σπόρο, γιὰ νἆναι εὐλογημένος. Τὸ λεγόμενο «κυνήγημα τοῦ λαγοῦ», στὸ τέλος τοῦ θερισμοῦ, ποὺ οἱ θερισταὶ ἀνταγωνίζονται ποιὸς θὰ φθάσῃ γρηγορώτερα στὸ τέρμα, ἔχει μέσα του καὶ τὸ στοιχεῖο τοῦ ἀγῶνος, πού, ὅπως εἶναι γνωστό, συμβολίζει τὴν πάλη γιὰ τὴν ἐπικράτησι τοῦ καλοῦ καὶ βοηθάει μὲ τὴ νίκη του τὴ φύσι νὰ ἀποδώσῃ καρπούς. Ὅταν τελειώσῃ ὁ θερισμός, ὁ νοικοκύρης κάνει τραπέζι στοὺς ἐργάτες του, νὰ εὐωχηθοῦν (συνήθως πουλερικό, ποὺ εἶναι συμβολικὸ πετούμενο) καὶ νὰ εὐχηθοῦν γιὰ τὴν καλὴ ἀποθήκευσι. Γιατὶ ὑπάρχουν ἀκόμα κίνδυνοι.

Τὸ ἁλώνισμα θὰ γίνῃ πάλι μὲ τὴν ἴδια προσοχή. Ὅσοι θὰ λάβουν μέρος στὸ ἁλώνισμα, φροντίζουν νἆναι καθαροὶ (ἁγνοί). Κάποτε ἀφήνουν στὴ μέση τοῦ ἁλωνιοῦ ἕνα δεμάτι ὄρθιο, μὲ σταυρό. Κι' ὕστερα, ὅταν θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα νὰ λιχνίσουν γιὰ νὰ φύγουν τὰ ἄχερα, παρακαλοῦν ἰδιαίτερα τὸν Προφήτη Ἠλία νὰ στείλῃ ἀέρα. Στὴν Κύπρο μάλιστα τοῦ προσφέρουν θυσία μιὰ τηγανιὰ (λουκουμάδες), ποὺ τὴν ἀφήνουν σὲ ψήλωμα. Ἀκολουθεῖ τὸ δριμόνισμα (ἀπὸ τὸ χοντρὸ κόσκινο). Τότε ὁ ἀγρότης ρίχνει σιδερικὰ πάνω στὸν σωρό, νἆναι τὸ σιτάρι γερὸ σὰν τὸ σίδερο, καὶ βάζει καὶ παλιούρια κι' ἀγκάθια, γιὰ τὸ κακὸ μάτι, νὰ μὴ βασκάνουν τὸν σωρό. Ὅταν ὁ σωρὸς εἶναι ἕτοιμος, καρφώνουν σταυρωτὰ ἐπάνω του τὸ φτυάρι καὶ τὸ διχαλωτὸ λιχνιστῆρι. Ἀλλοῦ βάνουν σταυρὸ ἀπὸ ξυλαράκια καὶ γύρω στεφάνι λουλούδια. Στὴν Κρήτη, «προσκυνοῦνε» κιόλας τὸν σωρό, κάνουνε τρεῖς μετάνοιες, παίρνουνε στὴ χούφτα ἀπὸ τὸ στάρι, τὸ ξαναρρίχνουν ἀπάνω καὶ εὔχονται. Στὴν Εὔβοια, φέρνει νερὸ ἡ νοικοκυρὰ σὲ στάμνα καὶ χύνει στὸν καθένα ἀπὸ τοὺς ἁλωνιστὰς νὰ νιφτῇ. Ἐκεῖνοι ραντίζουν μὲ τὰ ἀπονιψίδια τους τὸν σωρὸ καὶ εὔχονται «καὶ τοῦ χρόνου». Ἡ νοικοκυρὰ ἔπειτα, φεύγοντας μὲ τὴ στάμνα, κάνει ἕνα μεγάλο κύκλο στὸν σωρὸ κι' εὔχεται «νὰ εἶναι τοῦ χρόνου ὁ σωρὸς τόσο μεγάλος, σὰν τὸν γῦρο ποὺ ἔκαμε». Καὶ στὸ μέτρημα τοῦ σωροῦ, προσέχουν, ὅταν θὰ τὸ ἀρχίσουν, νὰ κοιτάζουν στὴν ἀνατολὴ καὶ πρωτοκάνουν τὸν σταυρό τους. Τὰ πρῶτα κλωνιά, ποὺ θὰ πάρῃ ὁ μετρητὴς στὰ χέρια του, θὰ τὰ φτύσῃ νὰ μὴ βασκαθοῦν καὶ θὰ πῇ: «Χίλια μόδια!». Τὸ μέτρημα μοιάζει μὲ προσευχὴ (εἶχαν παλαιοτερα τό ξύλινο πινάκι, ποὺ ἔπαιρνε 1)4 μόδι). Φωνάζουν τότε: «Ἕνα! Ἕνας εἶναι ὁ Θεός!—Δύο! Ἡ Παναγιὰ κι' ὁ μονογενής της—Τρία! Ἡ Ἁγία Τριάδα!—Τέσσερα! Τέσσαρες οἱ Εὐαγγελισταί!—Πέντε! Πέμπε, Κύριε, πέμπε! κ. ἄ.». Ὅσοι ἔχουν ἔλθει στὸ μέτρημα καὶ παρακολουθοῦν ἀπ' ἔξω, δὲν κάνει νὰ φύγουν. Εἶναι κακό. Θὰ περιμένουν νὰ τελειώσῃ. Τὸ ἕτοιμο πιὰ σιτάρι ἢ γέννημα τὸ παίρνει ὁ κάθε νοικοκύρης στὸ σπῖτι ἢ τὸ φυλάει. Ὕστερα ἀπὸ τὶς τόσες εὐχές, ἀπομένουν νὰ γίνουν οἱ εὐχαριστίες τῶν ἀπαρχῶν. Ἀπὸ τὸ πρῶτο ἄλεσμα θὰ κάμῃ πρόσφορο ἡ νοικοκυρὰ γιὰ τὴν ἐκκλησία (ὅπως οἱ ἀρχαῖοι ἔστελναν τὸν θαργήλιον ἢ θαλύσιον ἄρτον στὴ Δήμητρα καὶ τοὺς ἄλλους θεούς). Ἐπίσης θὰ σκεφθοῦν τὴ φύσι καὶ θὰ κάμουν ἕνα κουλοῦρι γιὰ τὸν τζίτζικα (ποὺ τοὺς παραστάθηκε τραγουδώντας) κι' ἕνα γιὰ τὴ βρύσι τοῦ χωριοῦ, ποὺ τοὺς ἐδρόσισε (Θράκη).

3. Ἔθιμα ἀμπελουργίας καὶ τρυγητοῦ. Στὶς ἀμπελουργικὲς περιφέρειες, τὰ ἔθιμα τοῦ τρυγητοῦ εἶναι τὸ τέλος μιᾶς σειρᾶς ἀπὸ προσεκτικὲς φροντίδες γιὰ τὴν εὐδοκίμησι τοῦ ἀμπελιοῦ καὶ τῶν καρπῶν του. Ἀπὸ τὸ φύτεμα τοῦ κλήματος ὥς τὸ ἄνοιγμα τοῦ κρασιοῦ, ὑπάρχει διαδοχὴ ἐθίμων, ποὺ ἐπικαλεῖται εἴτε τὸν ἴδιο τὸν Χριστὸ («Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος»), εἴτε τοὺς ἁγίους Τρύφωνα, Δημήτριο ἢ Γεώργιο. Στὸ φύτεμα παίρνουν κάποτε τὶς βέργες καὶ τὶς λειτουργοῦν στὴν ἐκκλησία. Τὸ κάνουν συνήθως τὴν Κυριακὴ ὕστερα ἀπὸ τὴ λειτουργία, καὶ ὅταν ἔχουν ἀνάγκη ζητοῦν ἀπὸ τὸν ἱερέα νὰ τὸ ἀναγγείλῃ γιὰ νὰ πᾶνε νὰ βοηθήσουν πολλοί. Τὸ στοιχεῖο τῆς ἀλληλοβοήθειας φέρνει καρποφόρα ἀποτελέσματα. Στὸ κλάδεμα, προσέχουν νὰ μὴ μποῦν στὸ ἀμπέλι τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τοῦ ἁγίου Τρύφωνος (1 Φεβρουαρίου), γιατὶ εἶναι σεβαστὴ ἀργία. Ὅσοι ἀσέβησαν, ἔκοψαν μὲ τὸ κλαδευτῆρι τὴ μύτη τους. Τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγιασμοῦ ἢ τῶν Φώτων, θὰ πάρῃ ὁ νοικοκύρης ἁγιασμό, νὰ τὸν ρίξῃ στὰ κλήματα νὰ καρπίσουν. Καὶ τὶς μέρες τοῦ Πάσχα θὰ πάῃ κόκκινο τσόφλιο στὸ ἀμπέλι ἢ θὰ κάμῃ κοντά του ζεῦκι καὶ χορὸ γιὰ τὴν ἀφθονία. Τὸ ἀμπέλι τοῦ ἔδωσε ὥς τώρα τὶς ξερὲς κληματόβεργες ἀπὸ τὸ κλάδεμα, μὲ τὶς ὁποῖες ἔψησε τὸ ἀρνί. Ἐπισκέψεις στ' ἀμπέλια γίνονται ὕστερα ἀπὸ τὴ λειτουργία, στὶς γιορτὲς τῆς Ἀναλήψεως καὶ τῆς Πεντηκοστῆς. Ἀλλὰ στὴ Θράκη συνήθιζαν (καὶ συνηθίζουν οἱ πρόσφυγες) νὰ κάνουν ἐκκλησιαστικὴ λιτανεία στὰ ἀμπέλια καὶ νὰ τὰ εὐλογοῦν τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς (βλ. Δημ. Σ. Λουκάτου, Λαογραφικὰ Στενημάχου-ἀμπελουργικὰ λατρευτικὰ ἔθιμα, Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ ΙΒ' [1946-7], σ. 144-146). Μεταμόρφωσις, 6 Αὐγούστου, τὰ πρῶτα σταφύλια εἶναι ὥριμα καὶ οἱ ἀμπελουργοὶ τὰ προσφέρουν ἀπαρχὰς στὴν ἐκκλησία. Εἶναι ἀπὸ τὰ ὡραιότερα εὐγνώμονα γεωργικὰ ἔθιμα, ποὺ ἔχουμε. Ὁ παπᾶς διαβάζει εὐχὴ καὶ ὅλοι τρῶνε καὶ εὔχονται.

Ὅταν φθάσῃ ἡ μέρα τοῦ τρύγου, τὸ ξεκίνημα ἀπὸ τὸ

χωριό εἶναι σὰν πανηγῦρι. Ἡ ἐποχὴ εἶναι καλύτερη, τὰ φρούτα ἔχουν χορτᾶτο τὸν κόσμο κι' ἡ ἴδια ἡ ἐργασία τοῦ τρύγου προσφέρει τὰ σταφύλια της. Μπαίνοντας στὸ ἀμπέλι, κάνουν σταυρό. Κοιττᾶνε νὰ μὴν εἶναι μέρα Τρίτη οὔτε ἄλλη δυσοίωνη (ἂν εἶναι ἀνάγκη, θὰ ἔλθουν νὰ κόψουν ἀποβραδὶς ἕνα κοφίνι). Οὔτε τὸ ἀποτρύγισμα πρέπει νὰ πέσῃ κακὴ μέρα. Ἀφήνουν ἐλάχιστο γιὰ τὴν ἐπομένη. Κατὰ τὸ ξεκίνημα γιὰ τὸν τρύγο (Θράκη) γίνονται μεταμφιέσεις στὸ χωριό, ποὺ ἔχουν σκοπὸ νὰ ξεγελάσουν τὰ κακὰ πνεύματα νὰ φύγουν. Κουβαλᾶνε στὰ ἀμπέλια τοὺς κινητοὺς ληνοὺς μὲ ὄργανα καὶ τραγούδια ἢ φέρνουν στὸ χωριὸ τὰ σταφύλια μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Τελειώνοντας ὁ τρύγος, ἀφήνουν κάποτε ἕνα κλῆμα ἄτρυγο (γιὰ τοὺς φτωχούς, τὰ πετεινά, τὸν φθόνο) κι' ἐκεῖ πάνω πλένουν ὅλοι τὰ χέρια τους, μὲ ἀμίλητο νερὸ (Κυνουρία). Ὡς τὸ φτιάξιμο τοῦ κρασιοῦ, ὑπάρχουν πολλοὶ κίνδυνοι. Ὁ νοικοκύρης, τὸ βράδυ, θὰ παραθέσῃ σὲ ὅλους δεῖπνο, νἆναι χαρούμενοι καὶ νὰ εὐχηθοῦν «καλόπιοτο! κι' ἀπὸ χρόνου». Ὅσο βρίσκεται ὁ μοῦστος στὰ βαρέλια καὶ βράζει, προσέχουν νὰ μὴ μελετήσουν ξύδι, οὔτε νὰ τὸ μπάσουν στὸ κατῶγι, οὔτε νὰ ποῦν κακὸ λόγο. Καὶ στὴ γιορτὴ τοῦ ἁγίου Δημητρίου (26 Ὀκτωβρίου) φέρνουν τὸν παπᾶ νὰ εὐλογήσῃ τὸ βαρέλι, γιὰ νὰ τὸ ἀνοίξουν, ἢ τὸ μπουκάλι ποὺ πρωτογέμισαν. Κι' ὁ παπᾶς θὰ δοκιμάσῃ πρῶτος καὶ θὰ εὐχηθῇ. Λίγες μέρες ἀργότερα, (3 Νοεμβρίου), εἶναι τ' ἄη Γιωργιοῦ (ἐγκαίνια ναοῦ Λύδης). Τὴν ἡμέρα αὐτή, στὰ περισσότερα μέρη, [ἀνοίγουν] τὰ κρασιὰ καὶ δοκιμάζουν καὶ γι' αὐτὸ τὸν ἅγιο τὸν λένε Μεθυστὴ (Κάρπαθος, Κρήτη). Τὸ πρῶτο μπουκαλάκι ὅμως θὰ πάῃ στὴν ἐκκλησία. Ἂν τὸ κρασὶ εἶναι πολὺ καλό, ὁ παπᾶς τὸ ζητᾶ γιὰ νᾶμα.

4. Ἔθιμα συγκομιδῆς ἐλιᾶς καὶ ἄλλων δένδρων. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ κλῖμα καὶ τὴ γεωργικὴ περιφέρεια, ποιὸ δένδρο εἶναι ἀφθονώτερο καὶ εἰσοδηματικὸ γιὰ τὸν τόπο. Οἱ ἐλιὲς στὴν Ἑλλάδα εἶναι τὸ δένδρο ποὺ ἐπικρατεῖ καὶ ποὺ εἶναι εὐλογημένο. Ὄχι μόνο τρέφει ἀποτελεσματικὰ τὸν πληθυσμό, ἀλλὰ ὑπηρετεῖ καὶ τὴν ἐκκλησία μὲ τὸ φωτιστικὸ λάδι του. Τὸ κλαδὶ τῆς ἐλιᾶς χρησιμοποιεῖται καὶ στὰ βάγια κι' ὕστερα στὸ λιβάνισμα τῶν ἀρρώστων. Τὸ μάζεμα τῶν ἐλιῶν στοὺς ἐλαιοπαραγωγικοὺς τόπους γίνεται μὲ γενικὴ ἔξοδο τῶν ἀνθρώπων στοὺς ἐλαιῶνες τὸ φθινόπωρο. Τὶς μαζεύουν εἴτε μὲ τὸ χέρι (Κεφαλονιὰ κ.ἁ.), εἴτε ἀπὸ κάτω ποὺ πέφτουν μόνες τους (Παξοὶ κ. ἁ.), εἴτε μὲ ραβδισμα πάνω στὰ κλαριά τους (Μυτιλήνη κ. ἁ.). Τόσο στὸ μάζεμα τῆς ἐλιᾶς, ὅσο καὶ στὰ ἄλλα δένδρα, ἡ ἔναρξις τῆς συγκομιδῆς γίνεται μὲ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ, ποὺ εἶναι σὰν προσευχή. Ἔπειτα, ὅταν απορραβδίσουν τὶς ἐλιὲς (Μεσσηνία), κόβουν ἀπὸ τὴν κορφὴ τὸν ἀητὸ (δηλαδὴ τὸ πιὸ ψηλὸ φρέσκο φουντωτὸ κλαράκι μ' ἐλιὲς) καὶ τὸν πᾶνε στὸ σπίτι, στὰ εἰκονίσματα. Ὅταν μποῦν στὸ σπίτι οἱ ἄλλες ἐλιές, ρίχνουν κι' αὐτὲς τὶς λίγες μέσα, νὰ εὐλογηθοῦν. Στὸ κάθε δένδρο, φροντίζουν, ὅταν τὸ μαζεύουν, ν' ἀφήνουν κάτι στὸ τέλος γιὰ τοὺς φτωχούς, γιὰ τὰ πουλιά, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ἴδιο τὸ δένδρο. «Ἔχει ψυχὴ τὸ δένδρο καὶ παραπονιέται πὼς τοῦ τὰ πῆρες ὅλα, πὼς εἶσαι ἀχόρταγος» (Κεφαλονιά). Γενικά, ὅταν πρωτοκαρπίζουν τὰ δένδρα, τὸν πρῶτο καρπὸ φροντίζουν νὰ τὸν δώσουν νὰ τὸν φάῃ μιὰ μάνα πολύτεκνη (πολυπαιδοῦσα), ὥστε νὰ γίνῃ καὶ τὸ δένδρο καρπερό, ὅλα τὰ χρόνια. Τὶς ἐλιὲς τὶς φυλᾶνε κάμποσο στὸ σπίτι ὥσπου νὰ ἔλθῃ ἡ σειρά τους γιὰ τὸ λητρουβειὸ (λιοτρίβι). Ἐκεῖ, ὅταν «ἀλεστοῦν» ἢ «πατηθοῦν» γίνεται τὸ μέτρημα τοῦ λαδιοῦ πάλι μὲ τὸν γνωστὸ θρησκευτικὸ λόγο: «Ἕνα! Ἕνας εἶναι ὁ Θεός—Δύο! Οἱ ἅγιοι Ἀνάργυροι—Τρία! Κι' ἡ ἁγία Τριάδα—Τέσσαρα! Οἱ Εὐαγγελισταὶ (ἢ Τέσσερα! Σταυρός!) Πέντε! Ἄναψ' τὸ λυχνάρι σου καὶ φέγγε!» κ.λ.π. Ἐννοεῖται, ὅτι τὸ πρῶτο καθαρὸ λάδι τὸ στέλνουν σὰν ἀπαρχὴ στὴν ἐκκλησία, γιὰ τὰ καντήλια. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τοὺς ἄλλους καρποὺς δένδρων, ὅπως π. χ. τὰ ἀμύγδαλα ἢ τὰ καρύδια τὰ φυλᾶνε γιὰ πανηγυρικὰ κόλλυβα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Γενικά, βλ. Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, ἐν Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου 1942 - 1943 Γ', σ. 158 - 164. Γιὰ τὴ λαϊκὴ ἐλαιοκομία, βλ. Δ. Σ. Λουκάτου, Μικρασιατικὰ Χρονικά, Ζ' (1957), σ. 101 - 115.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

Ἀγροῦ Μεγάλου, Μονή. Ἐν Κύπρῳ. Ἱδρύθη κατὰ πᾶσαν βεβαιότητα κατὰ τὴν Εἰκονομαχίαν καὶ ἴσως μετὰ τὸ 817, εἰς τὸν χῶρον ὅπου ἀργότερον (περὶ τὸ 1600) συνεκροτήθη πέριξ τῆς Μονῆς τὸ χωρίον Ἀγρὸς τῆς Πιτουλλιᾶς —ἐπὶ τοῦ ὄρους Τροόδους, μεταξὺ τῶν κορυφῶν Μαδαρῆς καὶ Παπούτσας, εἰς ὕψος 3275 ποδῶν, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Λεμεσοῦ— βεβαίως ὑπὸ τῶν παροίκων τῆς μονῆς, βαθμηδὸν ἐλευθερωθέντων μετὰ τὸ 1571, καὶ ὑπὸ ἄλλων χωρικῶν ἐκ τῶν πέριξ συνοικισμῶν —ἐξαφανισθέντων ὑπὸ λοιμῶν πρὸ τοῦ 1600 ἢ τὸ 1725— Ἀη-Λουκᾶ, Βούρνης, Ταλιοῦ, Ροδίτη, Ἁλωνιῶν, Ἀη - Γιωνᾶ καὶ Λαμπάδων, ἢ καὶ ἐξ ἀπομεμακρυσμένων πως, ὡς ὁ Ἀη-Γιώργης, οἱ Κουφές, ἡ Ἁγία Μαρίνα, οἱ Ρογκιές, ὁ Ἅγιος Θεόδωρος, τὰ Ἁλωνάτζια κ.λ.π. Τῶν ἓξ πρώτων ἡ γῆ ἦτο ἰδιοκτησία τῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ, ἥτις ἱδρύθη ὑπὸ μοναχῶν φυγάδων ἐκ τῆς ἐξαφανισθείσης μεταξὺ 817 καὶ 840 (ἢ 842) ὁμωνύμου μονῆς ἐν Κυζίκῳ καὶ ἱδρυθείσης περὶ τὰ τέλη τοῦ Η' αἰῶνος ὑπὸ Θεοφάνους τοῦ Ὁμολογητοῦ. Οὗτος ἐξωρίσθη καὶ ἀπέθανε τὸ 817 εἰς Σαμοθράκην (ἐπὶ Λέοντος Ε'), μέχρι δὲ τοῦ 1923 ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας τοῦ Ἀγροῦ —διαδόχου τῆς Μονῆς τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ— ἐσώζετο χειρόγραφος φυλλάδα μὲ τὴν Ἀκολουθίαν του, κατὰ πιστὴν ἀντιγραφὴν ἐκ τοῦ Μηναίου (12 Μαρτίου). Καὶ μέχρι τοῦ νῦν δὲ ἰσχύει ἡ παράδοσις, ὅτι οἱ ἱδρυταὶ της ἦσαν 40 μοναχοὶ ἐπήλυδες, ἐνεγκόντες μεθ' ἑαυτῶν τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπήλυδες μοναχοὶ ἵδρυσαν ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων τὰς γειτονικὰς μονὰς Παναγίας τοῦ Ἄρακα —περὶ ἣν ἱδρύθη τὸ χωρίον Λαγουδερά—, Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ, Παναγίας τῆς Τροοδιτίσσης ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὡς καὶ ὁ Ἀγρὸς ὀροσειρᾶς τοῦ Τροόδους (καὶ ἀλλαχοῦ τὰς μονὰς Παναγίας τῆς Χρυσορρογιατίσσης, τοῦ Προφήτου Ἡλία τῶν Ἀγριδιῶν, τοῦ Ἁγιασμάτη, τῶν Καθάρων, τοῦ Ἀντιφωνητοῦ, τοῦ Ἁγίου Ἱλαρίωνος, τῆς Παναγίας τῆς Κρινιώτισσας κ. ἄ.), φέροντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ εἰκόνας τῆς Παρθένου ἐκ τῶν 70 τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ, «ὑπερφυσικῶς διὰ θαλάσσης ἐλθούσας», κατὰ τὴν λαϊκὴν παράδοσιν. Τῷ ὄντι, ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε', μετὰ τὸ 754 καὶ δὴ τὸ 762 καὶ 770, μοναχοὶ ἐξωρίσθησαν εἰς Κύπρον, ἐνῷ ὑπὸ Νικηφόρου Α' (809) καὶ Λέοντος Ε' (815) ἐξωρίσθησαν χιλιάδες μοναχῶν εἰς πολλὰ μέρη τοῦ ἀκραίου Ἑλληνισμοῦ, ἄλλοι δὲ ἀπέδρασαν εἰς αὐτὰ ἢ καὶ εἰς πλησιέστερα, ὅπου δὲν ἴσχυεν ἡ βούλησις τῶν εἰκονομάχων καὶ ἀνέπτυξαν ἴδιον μοναχικὸν βίον, ἀνεξάρτητον τῆς κεντρικῆς Ἐκκλησίας, εἰς ἀπροσίτους βουνοκορυφάς, ὅπου ἦσαν ἀσφαλεῖς καὶ ἀπὸ τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν. Εἰδικῶς ἡ Κύπρος, στερρῶς προσηλωμένη εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἀπετέλει πρόσφορον ἔδαφος διὰ τοὺς εἰκονοφίλους, ἐφ' ὅσον οἱ Κύπριοι τὸ 741 ὑπεστήριξαν τὸν σφετεριστὴν τοῦ θρόνου εἰκονόφιλον Ἀρτάβασδον. Τὸ 754 ἡ εἰκονομαχικὴ σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως ἀνεθεμάτισε καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντίας τῆς οὐδετέρας τότε Κύπρου Γεώργιον καὶ ὁ Μιχαὴλ Λαχανοδράκων, ἐξ Ἐφέσου, ἐξώρισεν εἰς Κύπρον χιλιάδας ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μοναχῶν. Ἀργότερον δὲ Κύπριος τὴν καταγωγὴν ἦτο ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Παῦλος (780—784) ἐκ Σαλαμῖνος, ὅστις ὑπεκίνησε τὴν Εἰρήνην νὰ συγκαλέσῃ τὴν Β' Σύνοδον τῆς Νικαίας (787), εἰς ἣν μετέσχον καὶ ἓξ ἐπίσκοποι ἐκ Κύπρου, ἐνῷ εἰς τὰς εἰκονοκλαστικὰς συνόδους τοῦ 754 καὶ τοῦ 815 οὐδεὶς Κύπριος μετέσχεν. Ἐξ ἄλλου, κατόπιν τῆς εἰδικῆς ἀπαγορεύσεως τῆς Παναγιολατρίας ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' καθ' ὑπέρβασιν καὶ αὐτῶν τῶν διατάξεων τῆς Συνόδου τοῦ 754, ἀσφαλῶς πολλαὶ εἰκόνες Παναγίας θὰ μετεφέρθησαν εἰς Κύπρον, ὅπου θὰ ἑωρτάσθη λαμπρῶς ἡ νίκη τῆς Ὀρθοδοξίας τὸ 843, ὡς βλέπομεν ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ λιτανείᾳ τῶν εἰκόνων τῆς Μονῆς τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ καθ' ἑκάστην Κυριακὴν τῆς Ὀρθοδοξίας, δι' ἣν εἶχε τόσον μοχθήσει Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητής.

Κατὰ ἐπιτόπιον παράδοσιν τοῦ Ἀγροῦ, τὸ ὄνομα τοῦ ἡγουμένου τῶν 40 ἐπηλύδων ἱδρυτῶν τῆς Μονῆς ἦτο Θεοφάνης (ἴσως συγγενὴς τοῦ Ὁμολογητοῦ), σώζονται δὲ «τῇ ἐπιθυμίᾳ των» καὶ «τὰ λείψανα τῶν ἁγίων [40] πατέρων» ἐν ξυλίνῳ κιβωτίῳ εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας, ὡς καὶ ἡ σιδηρᾶ ζώνη, δι' ἧς προσέδενον οὗτοι τὰ ὑλικὰ οἰκοδομῆς τῆς Μονῆς εἰς τὴν ράχιν των. Οἱ μοναχοὶ οὗτοι κατέφυγον ἀρχικῶς εἰς τὴν Μονὴν Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ἀκρωτηρίου (=κάβο Γάττα),—τὴν ἀρχαιοτέραν τῆς νήσου— καὶ ἐκεῖ ἔμειναν μέχρις ὅτου κατετοπίσθησαν, ὁπότε ἔφυγον εἰς Ἀγρόν. Τὸ γεγονός, ὅτι μέχρι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος τὸ εἰσόδημα τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου συνυπελογίζετο (εἰς 400 δουκᾶτα) μετὰ τοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ, πιθανώτατα ὑποδεικνύει, ὅτι μέχρι

οὗ 1571, ὅτε ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐξέλιπεν, ὑπῆρχε στενὴ σχέσις τῶν δύο μονῶν, ἴσως «συνεταιρισμός» —ἂν μὴ ἐξάρτησις τῆς μιᾶς ἐκ τῆς ἄλλης—, ὀφειλόμενος εἰς τὴν ἀρχικὴν διαμονὴν τῶν Κυζικηνῶν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἥτις πάλιν δὲν θὰ ἦτο τυχαία, ἀλλὰ θ' ἀνήγετο εἰς μακρινὰς καὶ συνεχεῖς ἐπαφὰς τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς μονῆς ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου. Οἱ ἱδρυταὶ τῆς Μονῆς τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ ἀρχικῶς παρέμειναν μετὰ τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας ἐν σπηλαίῳ, ὅπερ θὰ ἦτο τὸ εἰς 40 βημάτων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τοῦ νῦν ναοῦ κείμενον. Πότε ἀκριβῶς παρεχωρήθη εἰς αὐτοὺς ὁ «Μέγας Ἀγρὸς» ὡς μοναστηριακὸν κτῆμα ὑπὸ τῶν κοσμικῶν ἀρχῶν τῆς πρωτευούσης —ὁπότε τοῦτο ἐγένετο μετὰ τὸ 843— ἢ μᾶλλον τῆς Κύπρου —ὁπότε τοῦτο θὰ ἠδύνατο καθ' οἱονδήποτε χρόνον ἐν τῷ Η΄ ἢ Θ΄ αἰῶνι, δεδομένης τῆς εἰκονοφιλίας τῶν οὐδετέρων ἢ ἀνεξαρτήτων κυπριακῶν ἀρχῶν— δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν. Πάντως, οἱ ὅροι «Ἀγρὸς» καὶ «Ἔσω Ἀγρὸς» ἀπαντοῦν ὡς ὀνόματα χωρίων ἐν Μαραθάσῃ καὶ τὸ «Πραστεῖον τοῦ Ἀγροῦ» ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Μαχαιρᾶ τὸ 1273 (I, σ. 366), ἐσήμαινον δὲ προνομιοῦχον ἰδιοκτησίαν δωρηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Εἶναι πιθανόν, ὅτι θὰ ἐνισχύθη μᾶλλον ἢ θὰ ἱδρύθη ἡ Μονὴ κατὰ τοὺς ΙΑ΄- ΙΓ΄ αἰῶνας, ὅτε ἱδρύθησαν ἐκ σπηλαιολατρίας ὁρμηθεῖσαι αἱ μοναὶ Κύκκου (1092), Χρυσορρογιατίσσης (1152), Μαχαιρᾶ (1172), Ἄρακα (1193) καὶ Τροοδιτίσσης (1250;). Ἤδη τότε ἡ Μονὴ φαίνεται ἰσχυρὰ καὶ ὁ Θεοφάνης, ὁ ἱδρυτὴς αὐτῆς, ὑμνεῖται ἐν τροπαρίῳ ὡς «Θεοφάνης, τοῦ Ἀγροῦ τὸ μέγα καύχημα, τῶν Κυπρίων τὸ κλέος». Ἐπὶ Φραγκοκρατίας, μία βασίλισσα Γαλλίς, ἐπισκεφθεῖσα τὴν Μονήν, ἐδώρησε, κατὰ τὴν παράδοσιν, τὸ μερίδιόν της εἰς τὴν Ἁλυκὴν Λάρνακος ὡς ἀμοιβὴν διὰ τὴν θεραπείαν της ὑπὸ τῆς Παναγίας. Τοῦτο διετήρησεν ἡ Μονὴ μέχρι τῆς Τουρκοκρατίας (1571).

Ἀρχαιότεραι γραπταὶ μαρτυρίαι περὶ τῆς Μονῆς εἶναι αἱ ἐν Cod. Paris. Gr. 533 τῶν ΙΔ΄- ΙΕ΄ καὶ ΙΣΤ΄ αἰώνων καὶ Cod. Atheniens. 842, τῶν ΙΣΤ΄ καὶ ΙΗ΄ αἰώνων. Ὁ Cod. Paris. Gr. 533 ἠγοράσθη ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Μεθοδίου καὶ ἐτέθη ἐν τῇ Μονῇ Ἀγροῦ, φέρει δὲ σημείωμα σχετικὸν καὶ τοῦ Ἰακώβ, πατρὸς πνευματικοῦ τῶν μονῶν τοῦ Ἀγροῦ καὶ τοῦ Στύλου, ὅστις ἀνῆκε τότε, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν Ἀγρόν. Αὐτόθι ἀναφέρεται δωρητὴς τῆς Μονῆς ὁ Son de Lestzi ἢ Lessy ἢ Laze καὶ ὁ Γεώργιος Ἀναγνώστης (τῆς μονῆς) ἀπευθύνεται πρὸς τὸν «ἱερομόναχον καὶ καθηγούμενον τῶν ἁγίων μονῶν Στύλλου τε καὶ Ἀγροῦ», ἕτερος δὲ εἰς «ἄρχοντα πανευεργετικώτατον, ὑψηλότατον», ἀμφοτέρους ἀνωνύμους. Ὁ Cod. Atheniens. 842, μηναῖον τοῦ Νοεμβρίου, «πεπλήρωται διὰ χειρὸς τοῦ.. ξένου... νεορρακενδύτη... ρωμανίτη (=νεωστὶ καρέντι μοναχῷ... ἀχθοφόρῳ) τῷ καὶ Μακροζωνάρη· ἡ θρέψασα χώρα τὸ Βολερὸν [=Μακεδονίας]... ἔτους ͵ζψξ... [=1760;]. Θεὸς ὡς οἶδεν ἔτυχα τῶν ἐνταῦθα ἔν τε τῇ μονῇ τῇ ἁγίᾳ τοῦ Στύλου συνεζευγμένη Ἀγροῦ μονῇ κληθεῖσα· ἐν ταύτῃ τοιγαροῦν ἐγράφησαν τὰ τῇδε βιβλία, ταῦτα ἅπερ ὁρᾶτε, τρία ἀνακαθένα ἐκ μηνὸς γεγραμμένα, σεπτέβριος ὧν φημὶ ὀκτώβριος καὶ νοέμβριος, μονῆς τῆς αὐτῆς διὰ ἐξόδου, κόπον· κελεύονται γὰρ παρ' αὐτῇ... ἐνεργοῦντας ταύτην». Ὥστε ὑπῆρχεν ὑπευθύνως ὠργανωμένον scriptorium ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στύλου, ἐξαρτήματι τῆς Μονῆς τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ ἀπὸ ἀγνώστου χρόνου. Ἀλλαχοῦ, ἐν τῷ αὐτῷ χειρογράφῳ, ἀναφέρεται ὁ θάνατος τῆς πρεσβυτερίσσης Εὐφημίας τὴν 7 Ἰουλίου 1507, «συναδέλφης τοῦ προκαθημένου Ἀγροῦ κυροῦ Γρηγορίου» (βλ. Darrouzès, ἐν βιβλιογραφίᾳ). Ὁ Ést. Lusignan γνωρίζει τὴν Μονὴν τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ τὸ 1580, καίτοι δὲν δίδει πληροφορίας περὶ αὐτῆς.

Ἀρχαία ἐπίσης γραπτὴ μαρτυρία περὶ τῆς Μονῆς εἶναι τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος (Κ. Χρ. ΙΓ΄, σ. 35), ἐνῷ τὸ 1735, κατὰ τὸν Κώδικα Α΄ τῆς Μητροπόλεως Κιτίου, ἐγένετο ἐπισκευὴ τοῦ ναοῦ, συνδρομῇ τοῦ γέροντος Παπαμάρκου. Ἕτεραι οἰκονομικῆς φύσεως εἰδήσεις αὐτόθι ἀναφέρονται εἰς τὰ ἔτη 1762, 1774, 1775, 1778, 1779. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος, τὰ κτήματα Βούρνης τῆς Μονῆς ἐνοικίασεν ὁ Ἀθηαινίτης Χατζημιχάλης, ὅστις, εὑρὼν θησαυρόν, ἠγόρασε δι' αὐτοῦ τὰ κτήματα τῶν ἐν Ἀγρῷ Τούρκων, ἐκριζώσας οὕτω τούτους ἐκεῖθεν καὶ γενόμενος «Κοτζάμπασης» ἀήττητος τοῦ Ἀγροῦ. Τὸ 1774, ὁ ἡγούμενος Λεόντιος προσεπάθησε νὰ πληρώσῃ τὰ ἤδη μεγάλα —δι' ἀγνώστους λόγους— χρέη τῆς Μονῆς καὶ ἠγόρασε δι' αὐτὴν ἄμφια καὶ σκεύη, βιβλία καὶ κεκοσμημένον Εὐαγγέλιον, τὸ 1779 δὲ κατεσκεύασε (νέον;) εἰκονοστάσιον. Τὸ 1788, κατὰ τὸν ἀρχιμανδρίτην Κυπριανόν, ἦτο μία τῶν ἀξιολόγων μονῶν. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος, ἐξέλιπε καὶ ὁ τελευταῖος μοναχὸς (Γεράσιμος ἐξ Ἀγριδιῶν), μεθ' ὃ ἡ κτημοσύνη τῆς Μονῆς περιῆλθεν εἰς τὴν Μητρόπολιν Κιτίου καὶ ἡ τελευταία ἐγκατέστησεν Ἔξαρχον ἐν τῇ Μονῇ, ἵνα οὗτος διαχειρίζηται τὴν περιουσίαν της. Κατὰ τὰς σφαγὰς τῆς 9ης Ἰουλίου 1821, ὁ Ἔξαρχος, διωκόμενος, κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀγρόν, ἀνακαλυφθεὶς δ' ἔφυγεν ἐκεῖθεν, ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι ἐφόνευσαν «στρεβλιάσαντες» τὸν ἀρνηθέντα νὰ τοὺς πληροφορήσῃ ποῦ εἶχε μεταβῆ κοτζάμπασην Κωνστ. Κεμιτζῆν. Ἐν τούτοις, ἐπανελθὼν ὁ Ἔξαρχος μετὰ τοὺς διωγμούς, ἀφῆκε τὰς χειρίστας ἀναμνήσεις εἰς τοὺς χωρικούς, καταχρασθεὶς τὰς εἰς αὐτὸν ἀνατεθείσας — ἐκ παραδεδομένης εὐσεβοῦς συνηθείας— ὑπὸ τούτων δικαστικὰς καὶ διαιτητικὰς ἐξουσίας καὶ καταντήσας τύραννος μετὰ τῶν δύο ὑπηρετῶν του. Τὰ εἰσοδήματα τῆς μονῆς τὰ ἐνέμετο ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Μητροπόλεως, παραχωρήσει τοῦ Μητροπολίτου Κιτίου, ἐνῷ τὰς εἰσπράξεις τοῦ (ἐνοριακοῦ ἤδη πρὸ τοῦ 1600 καταστάντος) ναοῦ τῆς Μονῆς διεχειρίζετο ἐπιτροπὴ χωρικῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ τελευταίου μοναχοῦ. Πρὸ τοῦ 1600 ἡ διαχείρισις τοῦ ναοῦ, καίτοι καὶ πάλιν ἐνοριακοῦ κατ' οὐσίαν χάριν τῶν (πρώην παροίκων) χωρικῶν τοῦ Ἀγροῦ, ὑπήγετο ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν ἡγούμενον, ὡς καὶ τὰ κτήματα τῆς Μονῆς. Οἱ ἀγρόται, συνεχίζοντες προφανῶς παλαιοτέραν συνήθειαν τοῦ παροικιακοῦ καθεστῶτος, ἐκαλλιέργουν καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα δωρεὰν τὰ κτήματα τῆς Μονῆς κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτάς. Ὁ «στρα(β)ο - ἔξαρχος» κατ' ἄγνωστον χρόνον ἐγκατέλειψε τὸν Ἀγρόν, λαβὼν κατ' ἐκχώρησιν τῆς Μητροπόλεως Κιτίου τὴν Μονὴν Ἀρχαγγέλου Μοναγρίου, ὅπου τὸ κλῖμα ἦτο γλυκύτερον, ἡ δὲ Μονὴ τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ παρεχωρήθη εἰς τὸν ἀγρότην γέροντα Παπαμάρκον (διάφορον τοῦ τοῦ 1735) ἀντὶ μισθώματος ἐτησίου 500 γρ. πρὸς τὴν Μητρόπολιν. Τὸ 1849, ὁ ἐπίτροπος τοῦ ναοῦ Παπαπέτρος Οἰκονόμος, υἱὸς τοῦ Παπαμάρκου, ἀφήρεσε τὴν διαχείρισιν τῶν κτημάτων ἀπὸ τὸν πατέρα του, προσενεγκὼν μίσθωμα 1000 γρ. ἐτησίως. Τὸ 1856, ὅμως ἐξεδιώχθη ὑπὸ τῶν χωρικῶν, ὧν τέσσαρες παρέλαβον τὰ κτήματα ἀντὶ 1.500 γρ. ἐνοικίου μέχρι τοῦ 1860, ὅτε ἐπανῆλθεν ὁ Παπαπέτρος, ἀντὶ 4.500 γρ. διὰ 5 ἔτη μέχρι τοῦ 1865 καὶ 4.300 μέχρι τοῦ 1870. Τότε τὰ κτήματα περιῆλθον ἐκ νέου εἰς τοὺς ἀγρότας, ζηλεύοντας τὸν Παπαπέτρον καίτοι οὗτος παρουσίαζε λογαριασμοὺς μὲ ἐξωγκωμένα ἔξοδα (117.896 γρ. ἔναντι 58.185 γρ. ἐσόδων τῆς δεκαετίας).

ΑΓΙΟΣ ΘΕΟΦΑΝΗΣ
ὁ τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ.

Τὰ κτήματα τῆς Μονῆς τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ, τὰ πλέον προσοδοφόρα τῆς περιοχῆς, περιελάμβανον πλείστους ἀγροὺς καὶ κήπους εἰς Ἀγρόν, Βούρνην, Ἀγρίδια, Ἅγ. Θεόδωρον Πιτουλλιᾶς, Κάτω Ἀμίαντον κ.ἄ., μὲ πλουσίας φυτείας φουντουκιῶν, καρυῶν, ἐλαιῶν κ.λ.π. ὀπωρο-

φόρων, εἰς ἃ προσθετέα καὶ πλεῖστα σκεύη, ἔπιπλα, βιβλία, πάντα σχεδὸν προερχόμενα ἐκ μεμαρτυρημένων δωρεῶν τῶν ἀγροτῶν, ἐπὶ Τουρκοκρατίας κυρίως. Τὰ κτήματα ἀπησχόλουν 860 ἐργάτας ἐτησίως τὸ 1864.

Τὸ 1875, ὁ Παπαπέτρος — ἐν τῷ μεταξὺ λαβὼν τὸν Ἄρακαν καὶ τὸν Ἁγιασμάτην σχεδὸν δωρεάν — ἐπέστρεψεν εἰς Ἀγρόν, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1888. Οἱ χωρικοὶ ὅμως ἔτεινον εἰς τελείαν ἀπόσπασιν τῶν κτημάτων τῆς Μονῆς ἀπὸ τὴν Μητρόπολιν, παρακινούμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τῆς κοινότητος Μιχαὴλ Ἰωαννίδη (1884-7) καὶ στηριζόμενοι εἰς τὸ ὅτι ταῦτα προήρχοντο ἐκ δωρεῶν τῶν προγόνων των καὶ εἰς τὰ ὑπ᾽ αὐτῶν κτηθέντα δικαιώματα ἐκ τῆς χρησικτησίας τοῦ ναοῦ ὡς ἐνοριακοῦ ἐπὶ αἰῶνας, ὅθεν καὶ τὰ κτήματα ἐθεώρουν γενόμενα αὐτομάτως ἐνοριακά. Ἀφ᾽ ἑτέρου, ὁ Μητροπολίτης Κυπριανὸς ἔτεινε ν᾽ ἀποκομίσῃ τὸ μέγιστον τῶν δυνατῶν κερδῶν ἀπὸ τὴν πλουσίαν Μονὴν πρὸς ἀποπληρωμὴν τῶν ὀγκουμένων χρεῶν τῆς ἕδρας του (τὸ 1869: 180 χιλ. γρ., τὸ 1882: 220 χιλ. γρ., ἔναντι 67 χιλ. γρ. ἐσόδων), δι᾽ ὃ καὶ συνεκάλεσε τὴν 7-12-1869 κληρικολαϊκὴν συνέλευσιν ἐν Λεμεσῷ, ἐν ᾗ ἀγρότης ἐκπρόσωπος παρέστη ὁ Παπαπέτρος καὶ ἔπεισε τοὺς ἀγρότας νὰ φυτεύσουν ὁμαδικῶς μέγαν μοναστηριακὸν ἀμπελῶνα εἰς Καψαλερὸν (1869 ἢ 1870). Ἀλλ᾽ ὅταν ἐζήτησεν αὔξησιν τοῦ ἐνοικίου τῶν γαιῶν, ἡ ρῆξις μετ᾽ αὐτοῦ ἐπῆλθεν ὀξυτάτη. Θανόντος τὸ 1886 τοῦ Κυπριανοῦ, τὰ κτήματα τῆς Μονῆς διεχειρίζετο ἐπιτροπὴ ἀγροτῶν ἀρνηθέντων καταβολὴν οἱουδήποτε ἐνοικίου εἰς τὴν χηρεύουσαν μέχρι τοῦ 1889 Μητρόπολιν, ἧς ὁ Ἔξαρχος Θεοφύλακτος ἐκίνησεν ἀγωγὴν κατ᾽ αὐτῶν, ἀπαιτῶν τὰ καθυστερημένα. Ἡ συζήτησις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ὀκτὼ εἰσέτι ἔτη. Δικηγόρος τῶν ἀγροτῶν ἦτο ὁ πολιτευτὴς Ἰω. Κυριακίδης καὶ τῆς Μητροπόλεως ὁ Ν. Κλ. Λανίτης. Οἱ χωρικοί, διὰ νὰ ἀπολέσῃ πᾶν δικαίωμα ἡ Μητρόπολις ἐπὶ τῆς κτημοσύνης τῆς Μονῆς, ὡς ἐπίστευσαν, ἴσως ὑποκινούμενοι ὑπὸ τοῦ δικηγόρου των, καὶ πάντως ὑπὸ τοῦ διδασκάλου των Ν. Παπαδοπούλου καὶ τοῦ μόνου τότε Λευκωσιάτου ἀρχιτέκτονος Κωνστ. Τραχανᾶ, τὴν 21 Μαΐου 1894 κατηδάφισαν τὸν θαυμάσιον παλαιὸν κατάγραφον ναὸν ἐν τελετῇ (!), εἰς πρόχειρον δὲ ναΐσκον μετέφεραν πᾶν χρησιμοποιήσιμον σκεῦος καὶ ἤρξαντο οἰκοδομοῦντες νέον ναόν. Μὲ ὁμαδικὴν ἐργασίαν τῶν ἀγροτῶν, μὲ ζητείας τῶν δύο ἱερέων τοῦ ναοῦ μεταφερόντων καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας εἰς τὰ γειτονικὰ χωρία καὶ ἀργότερον καὶ μὲ ζητείας καὶ εἰς τὰς πόλεις, ὡς καὶ μὲ δάνεια ἀπὸ εὐπόρους χωρικοὺς τοῦ χωρίου Ἄλωνα, ἐκτίσθη τέλος ὁ νέος ναός. Καὶ καμήλους ἰδικάς της ἠγόρασεν ἡ ἐπιτροπή, πρὸς μεταφορὰν ἀσβέστου ἐκ Κυθρέας, καὶ τὸν δρόμον Παλαιοχωρίου — Ἀγροῦ διώρθωσε, διὰ νὰ γίνῃ βατὸς εἰς τὰς καμήλους, μὲ μυρίους δὲ μόχθους μετέφεραν βαρυτάτας λευκὰς πέτρας ἐξ Ἁγίας Φυλάξεως. Τὸ 1908, ὁ ναὸς ἦτο ἕτοιμος (83 X 48 ποδ., τροῦλλος 48 ποδ. ὕψους, 4⁵/₆ ποδ. πάχ. τοίχων. Ἔξοδα £ 2211—5—1 πλὴν τῆς δωρεὰν ἐργασίας). Τὸ 1916, τέλος, ἡ κτημοσύνη τῆς Μονῆς ἐγένετο ὁριστικῶς ἐνοριακὴ μετ᾽ ἐπιμόνους ἐνεργείας τοῦ Ν. Παπαδοπούλου καὶ τοῦ Ἰω. Κυριακίδη, πεισάντων τὸν τότε Κιτίου Μελέτιον Μεταξάκην νὰ μεταβιβάσῃ ἀντὶ £ 860 — δανείου τῆς ἐπιτροπῆς καὶ προϊόντος πωλήσεως κήπων καὶ νερομύλων ἐν Κάτω Ἀμιάντῳ — τὰ δικαιώματα τοῦ θρόνου του εἰς τὴν ἐνοριακὴν ἐπιτροπήν, τῇ ἐγκρίσει τῆς θρονικῆς ἐπιτροπῆς Κιτίου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ἐξῃρέθη τὸ Μετόχιον Μενίκου, πωληθὲν ἀργότερον χωριστά. Μὲ τὰς £ 860, ἡ Μητρόπολις ἠγόρασεν ἀστικὴν περιουσίαν ἐν Λεμεσῷ, ἐνῷ ἡ κοινότης Ἀγροῦ ὠφελήθη πολλαχῶς ἐκ τῆς ἐξαγορᾶς.

Τὸ 1917, τρεῖς μεγάλοι ἀμπελῶνες τῆς Μονῆς ἐξεχωρίσθησαν καὶ καλλιεργοῦνται δωρεὰν κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς ὑπὸ τῶν χωρικῶν, τοῦ εἰσοδήματός των διατιθεμένου διὰ τοὺς μισθοὺς τῶν δύο διδασκάλων τοῦ Ἀγροῦ, τοῦθ᾽ ὅπερ ἀνακουφίζει τοὺς καταχρεωμένους πρὶν εἰς τὴν μονὴν χωρικοὺς λόγῳ τῶν ὑψηλῶν ἐνοικίων τῶν καταβαλλομένων πρὸς τοὺς πρὶν διαχειριστὰς τῶν κτημάτων της. Ὀλίγον ἀργότερον, τὰ παρημελημένα κτήματα ἐπωλήθησαν κατὰ περιόδους εἰς τοὺς χωρικοὺς κατὰ μερίδια τῇ ἐγκρίσει τοῦ Κιτίου Νικοδήμου Μυλωνᾶ καὶ μὲ μακροπρόθεσμα γραμμάτια. Ἐκ τοῦ εἰσπραχθέντος ποσοῦ (£ 2000) ἐκτίσθησαν δύο κατοικίαι πρὸς ἐνοικίασιν εἰς παραθεριστάς, νέον νεκροταφεῖον καὶ δημοτικὸν σχολεῖον. Νῦν δ᾽ ὡριμάζει ἡ ἰδέα παρομοίας ἐκποιήσεως καὶ τῶν λοιπῶν κτημάτων τῶν ἄλλων ναῶν τοῦ Ἀγροῦ.

Τὰ ἐγκαίνια τοῦ νέου ναοῦ ἐτελέσθησαν τὴν 25ην Ἰουλίου 1921, ἔκτοτε δέ, μὲ δωρεὰς πλουσίων ἀγροτῶν κατεσπαρμένων ἀνὰ τὰς πόλεις, οὗτος πλουτίζεται συνεχῶς εἰς σκεύη, εἰκόνας (τοῦ Κυπρίου ζωγράφου Σόλ. Φραγκουλίδη), εἰκονοστάσιον (σχέδιον τοῦ Κυπρίου ἀρχιτέκτονος Ἀνδρέα Χατζηδημητρίου, 1932 - 4) κ.λ.π.

Ὁ κατεδαφισθεὶς τὸ 1894 ναὸς περιεγράφη βάσει ἀναμνήσεων τῶν γερόντων ὑπὸ τοῦ Ν. Κληρίδη, ἦτο δὲ διαστάσεων 30 X 30 ποδ., πλινθόκτιστος, τρίκλιτος, μὲ δύο σειρὰς κιόνων ἔσω καὶ πλατύτερον τὸ μέσον κλῖτος (12 πόδ.). Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι εἶχον ὕψος 8 ποδ., ὁ τροῦλλος ὕψος 25 ποδ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἡ ὀροφὴ ἦτο κεκαλυμμένη μὲ ξυλίνην στέγην καὶ ἀγκιστρωτὰς κεράμους, ὡς καὶ ἄλλοι ναοὶ τοῦ Τροόδους. Τὸ δάπεδον ἦτο μαρμαρωμένον καὶ ὅλη ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια γυψωμένη καὶ κατάγραφος. Εἰς τὸν τροῦλλον ἦτο ὁ Παντοκράτωρ, εἰς τὰ πλάγια ἡ Ἀνάστασις τοῦ Λαζάρου, ἡ Ἀποκαθήλωσις, ἡ Ἁμαρτωλὸς λιθοβολουμένη καὶ ἡ Βάπτισις. Εἰς τὴν ἀψῖδα τοῦ Ἱεροῦ ἦτο ἡ Παναγία μὲ ἀγγέλους ἑκατέρωθεν καὶ εἰς τὸν δεξιὸν τοῖχον ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Ὁ γυναικωνίτης ἐχωρίζετο μὲ «καφασσωτὸν» καὶ τὸ ὑπερῷον (=«κατηχούμενα») ἦτο ξύλινον καὶ ὁμοίως «καφασσωτόν». Ὑπῆρχαν δύο βόρεια καὶ δύο νότια παράθυρα καὶ ἕτερον εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ καὶ 4 θύραι. Ὁ νάρθηξ ἦτο ὑπόστεγος καὶ ἐκαλεῖτο «καππα(δ)ότζιν», ἐκεῖ δ᾽ ἐμάνθανον γράμματα οἱ δόκιμοι ὑπὸ τῶν παλαιοτέρων, ἐκλιπόντων δὲ τούτων, οἱ υἱοὶ τῶν προεστῶν καὶ ἄλλων φιλομαθῶν χωρικῶν ὑπὸ τῶν ἱερέων. Ἐν αὐτῷ ἐθάπτοντο καὶ οἱ μοναχοὶ καὶ ἱερωμένοι τοῦ ναοῦ καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ εὑρίσκοντο οἱ δύο κώδωνες τῆς Μονῆς, μέγας καὶ μικρός, ἐπὶ στύλων, ὡς καὶ τὸ σήμαντρον αὐτῆς. Πέριξ τοῦ ναοῦ ὑπῆρχεν ἀρκετὴ αὐλή, νοτίως δ᾽ ἐθάπτοντο οἱ λαϊκοὶ ὅτε πρωτοϊδρύθη ὁ πέριξ τῆς Μονῆς συνοικισμός. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἦσαν 5 δωμάτια διὰ τοὺς μοναχούς, ὧν τὸ πρῶτον ἦτο τὸ Συνοδικόν, κρημνισθὲν τὸ 1886 καὶ ἀνοικοδομηθὲν ὡς Σχολεῖον τῆς Κοινότητος — «τὸ ἄριστον τῆς Κύπρου» χαρακτηρισθὲν τὸ 1875 ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου ἐπιθεωρητοῦ Ἰωσία Σπένσερ — ἀντὶ τοῦ «καππα(δ)οτζιοῦ», μέχρι τοῦ 1947, ὅτε τοῦτο κατηδαφίσθη. Τὸ πρὸς νότον τελευταῖον δωμάτιον ἦτο μαγειρεῖον καὶ τὸ πλησίον αὐτοῦ κελλάρι. Εἰς τὰ τρία μεσαῖα διέμενον οἱ διδάσκαλοι καὶ ἀπὸ τοῦ 1900 παραθερισταί, ὑπ᾽ αὐτὰ δὲ ὑπῆρχον ὑπόγεια. Εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν ἦσαν ἕτερα 5 δωμάτια εἰς γραμμὴν μὲ κοινὸν ὑπόστεγον, ἐλαιόμυλος καὶ ἀποθῆκαι. Ὅλα τὰ κτίρια εἶχον ἐπικλινῆ στέγην καὶ ἀγκιστρωτὰς κεράμους. Ὑπῆρχεν ἐπίσης τεῖχος περιβόλου μὲ «καμαρόπορταν», ἔναντι τῆς ὁποίας ἔφθανε τὸ ὑδραγωγεῖον τῆς Μονῆς ἐκ πηλίνων σωλήνων, φέρον ὕδωρ ἐκ μικρᾶς πηγῆς, 200 μ. ἀπὸ τῆς Μονῆς. Ὁ περίβολος ἦτο κατάφυτος ἐκ ροδεῶν, συκεῶν, λευκῶν, κερασεῶν κ.λ.π., ἐκτὸς δ᾽ αὐτοῦ ἦσαν ὁ ληνὸς μὲ τοὺς 15 μεγάλους πίθους, σταῦλος διὰ τὰ ζῷα καὶ διὰ τὰ ποίμνια τῆς Μονῆς, ὑφιστάμενα μέχρι τοῦ 1876 — ὅτε μετεφέρθησαν εἰς τὴν Μονὴν Ἀρχαγγέλου Μοναγρίου, — καὶ ἓν δωμάτιον δι᾽ ἐκτροφὴν κυπριακοῦ μεταξοσκώληκος. Εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ περιβόλου εὑρέθησαν τὰ ἐρείπια παλαιῶν κτισμάτων μὲ σπασμένους πίθους κλπ. ἀγγεῖα, ἴσως ἡ ἀρχικὴ διαμονὴ τῶν πρώτων μοναχῶν.

Τὸ 1873 ἢ 1874, ὁ εὐπαίδευτος Ἔξαρχος Κιτίου Μακάριος ὁ ἐξ Ἀγροῦ ἐμελέτησε τὰς τοιχογραφίας, ὡς ἀφηγοῦνται ἀγρόται γέροντες, καὶ ἀπεφάνθη ὅτι αὗται ἦσαν τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνος. Ἐκ τῶν σωθέντων κειμηλίων τοῦ παλαιοῦ ναοῦ, τὸ εἰκονοστάσιον εἶναι τοῦ 1779 ἐπὶ Ἡγουμένου Λεοντίου καὶ ἱερέως Γερο-Μάρκου, εἰκόνες δὲ ἀφιερωμέναι ὑπὸ διαφόρων πιστῶν ἀνάγονται εἰς τὰ 1720, 1758, 1832, 1855, 1856, 1857, 1862, εἷς σταυρὸς εἶναι τοῦ 1815 καί τινα χειρόγραφα εἶναι μεσαιωνικά. Ἡ σωθεῖσα εἰκὼν τῆς Παναγίας Ἐλεούσης τοῦ Ἀγροῦ, φέρουσα διακόσμησιν τοῦ 1855 κ. ἑξ. ἐξόδοις τοῦ Παπαπέτρου Οἰκονόμου κ. ἄ., εἶναι ἀδύνατον νὰ χρονολογηθῇ. Ἑτέρα εἰκὼν τῆς Ἐλεούσης Λεμύθου, προερχομένη ἐξ Ἀγροῦ, χονολογεῖται ὡς τοῦ 1608.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Νεάρχου Κληρίδη, Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Πιτσιλιᾶς. Ἡ Μονὴ τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ. Τοπωνυμικὸ τοῦ Ἀγροῦ. Παλαιογραφικά, Λευκωσία 1948. Ἰωάννου Χάκκεττ, Ἱστορία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, κατὰ μετάφρασιν καὶ συμπλήρωσιν Χαριλάου Ι. Παπαϊωάννου, Α΄, Ἀθῆναι 1923, Β΄, Πειραιεὺς 1927, Γ΄, Πειραιεὺς 1932. Sir George Hill, A History

of Cyprus, I, Cambridge 1949, II, 1948, III, 1948, IV 1952. Leontios Machairas, Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled «Chronicle», ed. R. M. Dawkingz, I-II, Oxford 1932. A. I. Dikigoropoulos, The political status of Cyprus A. D. 648-965. Report of the Department of Antiquities, Cyprus. 1940-1958, 1958, 93-114. Σίμου Μενάρδου, Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου, Ἀθηνᾶ ΙΗ' (1906(, 315-421. Κωνστ. Σπυριδάκι, Ἡ κυπριακὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων, Κυπριακαὶ Σπουδαί, ΚΕ' (1961), 81-88. Γ. Παπαχαραλάμπους, Ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν Κύπρον, Κυπριακαὶ Σπουδαί, ΚΕ' (1961), 123-130. George Ostogorsky, History of the Byzantine State. Transl. I. M. Hussey, B. Blackwell, Oxford 1956, Νεάρχου Κληρίδη, Χωριὰ καὶ Πολιτεῖες τῆς Κύπρου, Λευκωσία 1961. Νεοκλῆ Κυριαζῆ, Τὸ χειρόγραφον Λειμωνίδα, Κυπριακὰ Χρονικὰ (Λάρνακος), ΙΓ' (1937), 1, σ. 46-49 κ.ἑξ., 39 κ.ἑξ. κ.ἀ. Σίμου Μενάρδου, Ἡ ἐν Κύπρῳ ἱερὰ Μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ, Πειραιεὺς 1929. Rupert Gunnis, Historic Cyprus. Methnen & Co. London 1936. Νεοκλῆ Κυριαζῆ, Τὰ χωριὰ τῆς Κύπρου. Λάρναξ 1952. Ἀρχιμανδρίτου Κυπριανοῦ, Χρονολογικὴ ἱστορία τῆς Κύπρου, ἀνατύπωσις ἐν Λευκωσίᾳ 1933. Κ. Χατζηψάλτη, Ἡ Κύπρος, τὸ Βυζάντιον καὶ τὸ Ἰσλάμ, Κυπριακαὶ Σπουδαί, Κ' (1956), (1957), 15-29. J. Darrouzès, Notes pour servir à l' histoire de Cypre (Deuxième article), Κυπριακαὶ Σπουδαί, Κ' (1956), (1957), 31-64. Ést. Lusignan. Description de toute l' ile de Chypre, Paris 1580, σ. 74, 84.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΚΥΡΡΗΣ

Ἀγρυπνία. Παννύχιος ἐκκλησιαστικὴ ἀκολουθία· ἔχουσα τὴν καταβολὴν α') ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ πράξει τοῦ Κυρίου, Ὅστις ἠγρύπνει ἐν προσευχαῖς (Ματθ. ιδ' 23. κστ' 38-46, Μάρκ. στ' 46-47, ιδ' 34-41, Λουκ. κβ' 37). β') ἐν τῇ διδασκαλίᾳ Αὐτοῦ «βλέπετε, ἀγρυπνεῖτε καὶ προσεύχεσθε» (Μάρκ. ιγ' 33), «ἀγρυπνεῖτε, ἐν παντὶ καιρῷ δεόμενοι, ἵνα καταξιωθῆτε ἐκφυγεῖν πάντα τὰ μέλλοντα γίνεσθαι καὶ σταθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» (Λουκ. κα' 36), γ') ἐν τῇ Πράξει τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου, οἵτινες, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνάληψιν Αὐτοῦ, «ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει σὺν γυναιξὶ καὶ Μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς Αὐτοῦ» (Πράξ. α' 14) καὶ τῶν μελῶν τῆς πρώτης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα «ἦσαν προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστολῶν καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς» (Πράξ. β' 42) καὶ δ') ἐν ταῖς προτροπαῖς τοῦ ἀποστόλου Παύλου «τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες» (Ρωμ. ιβ' 12), «τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ» (Κολ. δ' 2), «προσευχόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ ἐν πνεύματι καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει καὶ δεήσει περὶ πάντων τῶν ἁγίων» (Ἐφεσ. στ' 18) κ.λ.π.

Ἀγρυπνία τελεῖται κατὰ τεταγμένας καὶ ὡρισμένας ἡμέρας εἴτε πρὸς πανηγυρικὴν ἀνάμνησιν ἐπισήμων γεγονότων τοῦ βίου τοῦ Κυρίου (δεσποτικαὶ ἑορταί), εἴτε εἰς τιμὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου (θεομητορικαὶ ἑορταί), τοῦ προφήτου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὁμολογητῶν καὶ διαλαμψάντων ἁγίων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν (μνῆμαι ἐπισήμως ἑορταζομένων ἁγίων) ἢ ἀκόμη εἰς ἀνάμνησιν καὶ διαιώνισιν τῆς μνήμης θρησκευτικοϊστορικῶν γεγονότων ὑπομιμνησκόντων εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, πρὸς εὐχαριστίαν πάντως καὶ δοξολογίαν τοῦ μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ποιήσαντος ὑπὲρ ἡμῶν Θεοῦ.

Ἡ ἀγρυπνία, εἰς ἣν ψάλλονται συνηνωμένως αἱ ἀκολουθίαι τοῦ μεγάλου ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου μετὰ τῆς α' ὥρας, τελεῖται κατὰ τὸν εἰς τὰ ἀρχαῖα Τυπικὰ περιεχόμενον κλασικὸν τύπον καὶ κατὰ τὰ οὐσιωδέστερα σημεῖα αὐτῆς, οὕτω: Δύο ὥρας πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου ἀναγινώσκεται, ὡς ἔθος, ἡ θ' ὥρα καὶ ψάλλεται ὁ μικρὸς ἑσπερινός. Δύσαντος τοῦ ἡλίου, ὁ κανδηλάπτης, ἀφοῦ ποιήσῃ μετάνοιαν εἰς τὸν προεστῶτα, ἀπέρχεται καὶ κρούει εὐήχως καὶ κατὰ τάξιν τοὺς κώδωνας εἰς στάσεις τρεῖς, ψάλλων τὸν Ἄμωμον. Κατελθὼν τοῦ κωδωνοστασίου, ἀνάπτει τὰς κανδήλας, εὐτρεπίζει τὸν θυμιατόν, θέτει εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ ἐπὶ κηρομανουαλίου λαμπάδα ἀνημμένην καὶ κρούει τὰ κεκανονισμένα σήμαντρα. Τοῦ ἐκκλησιάσματος προσελθόντος εἰς τὸν ναόν, ὁ ἐφημερεύων τελετουργὸς πρεσβύτερος, ἀναστάς, ποιεῖ μετάνοιαν εἰς τὸν προεστῶτα (ἡγούμενον) ἤ, τούτου μὴ ἐνδημοῦντος, εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ, τρεῖς μετανοίας πρὸ τῶν Βημοθύρων καὶ ἀνὰ μίαν εἰς τοὺς χορούς, εἰσέρχεται εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα, ἐνδύεται ἐπιτραχήλιον καὶ φελόνιον, λέγει καθ' ἑαυτὸν τὴν εὐχὴν τοῦ θυμιάματος καί, τοῦ κανδηλάπτου (ἢ ἀναγνώστου ἢ εὐταξίου) κατέχοντος μετὰ χεῖρας τὴν ἀνημμένην λαμπάδα καὶ τὸ «κελεύσατε» ἐκφωνήσαντος, πάντων δὲ ἀνισταμένων τότε, θυμιᾷ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν καὶ ὅλον τὸ θυσιαστήριον. Ἐξερχόμενος ἐν συνεχείᾳ διὰ τῶν Βημοθύρων, θυμιᾷ κατ' ἰδίαν τάξιν πάντα τὸν ναὸν καὶ τὸν νάρθηκα, προπορευομένου πάντοτε τοῦ λαμπαδούχου. Θυμιάσας κἀκεῖσε καὶ εἰσελθὼν ἔσω τῆς βασιλικῆς πύλης, χαράττει μετὰ τοῦ θυμιατοῦ σταυρὸν καὶ ἐκφωνεῖ «Κύριε, εὐλόγησον». Καί, θυμιάσας πάλιν τὸν προεστῶτα καὶ τὰς πρὸ τοῦ Ἱλαστηρίου ἁγίας εἰκόνας, εἰσέρχεται διὰ τῶν ἁγίων θυρῶν (Βημοθύρων) εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα, ἵσταται ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης καί, θυμιῶν αὐτὴν ἢ χαράσσων μετὰ τοῦ θυμιατοῦ σταυρόν, ἐκφωνεῖ «Δόξα τῇ ἁγίᾳ καὶ ὁμοουσίῳ καὶ ζωοποιῷ...». Μετὰ τὸ «Ἀμὴν» ὁ προεστὼς ἢ ὁ ἐκκλησιάρχης ἄρχεται μεγαλοφώνως ψάλλων τὸ «Δεῦτε προσκυνήσωμεν...» τρίς, μεθ' ὃ ὁ ἐκκλησιάρχης γεγωνοτέρᾳ τῇ φωνῇ τὸν προοιμιακὸν ψαλμὸν (ργ') «Εὐλόγει ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον» ἀργῶς καὶ μετὰ μέλους εἰς ἦχον πλ δ', «συμψαλλόντων αὐτῷ—κατὰ τὸ Τυπικὸν τοῦ ἁγίου Σάββα—καὶ τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν». Ὅταν φθάσῃ εἰς τὸν στίχον τοῦ προοιμιακοῦ «Ἀνοίξαντός Σου τὴν χεῖρα...», οὗτος μέν, ποιήσας μετάνοιαν τῷ ἡγουμένῳ, ἀναφωνεῖ τὸν στίχον ὑψηλότερον, ὁ δὲ πρεσβύτερος, ἀπελθὼν ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν, ἀναγινώσκει ἀσκεπὴς τὰς εὐχὰς τοῦ Λυχνικοῦ. Κατὰ νεωτέραν πρᾶξιν, ὁ προοιμιακὸς ἀναγινώσκεται ἐμμελῶς ἢ καὶ ἁπλῶς μόνον ἀναγινώσκεται μέχρι καὶ τοῦ στίχου «δόντος Σου αὐτοῖς συλλέξουσιν». Ὅτι τὸ πάλαι ἐψάλλετο ὁλόκληρος, συνάγεται καὶ ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φιλοθέου (1354-1355, 1364-1376) συνταχθείσης διατάξεως τῆς ἀγρυπνίας, εἰς ἣν σημειοῦται, ὅτι αἱ εὐχαὶ τοῦ Λυχνικοῦ ἀναγινώσκονται «ὅταν ψάλλωσι τὸ Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας», ὅπερ, ὡς γνωστόν, κεῖται πρὸ τοῦ στίχου «Ἀνοίξαντός Σου τὴν χεῖρα». «Τὸ μετὰ μέλους λέγεσθαι τοὺς ψαλμοὺς—γράφει πρὸς Μαρκελλῖνον ὁ Μέγας Ἀθανάσιος—οὐκ ἔστιν εὐφωνίας σπουδή, ἀλλὰ τεκμήριον τῆς ἁρμονίας τῶν ἐν τῇ ψυχῇ λογισμῶν» (ἑρμηνεία τῶν Ψαλμῶν, Patavii MDCC LXXVII, σ. XXXIV). Πληρωθέντος τοῦ ψαλμοῦ, ἐπακολουθεῖ ἡ μεγάλη συναπτή. Μετὰ δὲ τὴν ἐκφώνησιν «Ὅτι πρέπει Σοι πᾶσα δόξα» στιχολογεῖται ἡ α' στάσις τοῦ ψαλτηρίου «Μακάριος ἀνὴρ» εἰς ἦχον πλ. δ' ἤ, ἐὰν εἶναι ἑσπέρας Σαββάτου, ὁλόκληρον τὸ α' κάθισμα τοῦ ψαλτηρίου, τῆς β' καὶ γ' στάσεως αὐτοῦ στιχολογουμένης εἰς τὸν ἦχον τῆς Ὀκταήχου. Μετὰ τὸ ψαλτήριον ἕπεται μικρὰ συναπτὴ καὶ ἐκφώνησις, μεθ' ἥν, τοῦ κανονάρχου ἐκφωνήσαντος τὸν ἦχον, οἱ χοροὶ ἄρχονται ψάλλοντες τοὺς ἑσπερίους ψαλμοὺς (ρμ', ρμα', ρκθ', ριστ'), εἰς τοὺς ὡρισμένους στίχους τῶν ὁποίων συνάπτουσιν ἐφύμνια τὰ τεταγμένα στιχηρὰ καὶ ἐν συνεχείᾳ ψάλλεται, ὡς ἔθος, ἡ ἀκολουθία τοῦ μεγάλου ἑσπερινοῦ. Σημειωτέον ὅτι, ἐὰν ἡ ἀγρυπνία τελῆται ἐπὶ μνήμῃ δεσποτικῆς ἑορτῆς συμπιπτούσης ἐκτὸς Κυριακῆς, στιχολογία ψαλτηρίου δὲν γίνεται. Μετὰ τὴν εὐχὴν τῆς κεφαλοκλισίας καὶ τὴν ἐκφώνησιν «Εἴη τὸ κράτος τῆς βασιλείας Σου εὐλογημένον» λιτανεύει κλῆρος καὶ λαὸς εἰς τὸν νάρθηκα, ψαλλομένων τῶν οἰκείων ἰδιομέλων τῆς λιτῆς, ὧν πληρωθέντων ἐκφωνοῦνται αἱ μεγαλοπρεπεῖς εὐχαὶ τῆς λιτῆς καὶ μεγαλοφώνως ἡ εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας «Δέσποτα πολυέλεε, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ...». Μετ' αὐτὴν οἱ χοροὶ ἄρχονται ψάλλοντες τὰ στιχηρὰ τοῦ στίχου (ἀποστίχου ἢ ἀπόστιχα), ὧν ψαλλομένων εἰσέρχονται πάντες ἐν τῷ ναῷ, τοῦ πρεσβυτερίου μὴ ἀπερχομένου εἰς τὸ ἅγιον βῆμα, ἀλλ' ἱσταμένου ἔσωθεν τῶν βασιλικῶν πυλῶν. Μετὰ τὸ «Νῦν ἀπολύεις», τὸ τρισάγιον κ.λ.π. καὶ τὴν ἐκφώνησιν «Ὅτι Σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία» οἱ χοροὶ ψάλλουσι τὰ κεκανονισμένα ἀπολυτίκια καὶ ἀντὶ ἐπισφραγιστικοῦ θεοτοκίου, ἐὰν προβλέπεται εἰς τὸν μέγαν ἑσπερινὸν τοιοῦτο, τὸ «Θεοτόκε παρθένε». Διαρκούσης τῆς λιτῆς ἤ, καὶ βραδύτερον, ψαλλομένων τῶν ἀπολυτικίων, προτίθενται ἐπὶ ηὐτρεπισμένου τετραποδίου ἢ εἰδικοῦ ἀναλογίου πέντε ἄρτοι ἐκ τῶν ἐσθιομένων ἐν τῇ τραπέζῃ ἢ ἐξ ὧν, κατ' ἔθος, προσκομίζονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, μία στάμνος «μεστὴ οἴνου τοῦ καλλίστου» καὶ ἀγγεῖόν τι μεστὸν ἢ μετ' ὀλίγου ἐλαίου. Ὅταν ἄρχεται ψαλλόμενον τὸ τελευταῖον ἀπολυτίκιον ἢ τὸ «Θεοτόκε παρθένε», ὁ διάκονος, αἰτήσας καὶ λαβὼν εὐλογίαν ἐπὶ τῷ θυμιάματι παρὰ τοῦ τελεταρχοῦντος, θυμιᾷ κύκλωθεν τοὺς ἄρτους σταυροειδῶς, εἶτα τὸν προεστῶτα (ἢ ἡγούμενον), πάλιν τοὺς ἄρτους μόνον ἐκ τῶν ἔμπροσθεν καὶ ἵσταται, κρατῶν εἰς μὲν τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τὸν θυμιατόν, εἰς δὲ τοὺς τρεῖς δακτύλους τῆς δεξιᾶς τὸ ὀράριον, παρὰ τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ πλησιάσαντος ἐν τῷ μεταξὺ τελεταρ-

χοῦντος πρεσβυτέρου. Πληρωθέντος τοῦ τροπαρίου, γίνεται «ἡ εὐλόγησις τῶν ἄρτων» οὕτως: Ὁ διάκονος, δεικνύων μετὰ τοῦ ὀραρίου τοὺς ἄρτους, λέγει «Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν». Ὁ πρεσβύτερος, λαβὼν μετὰ χεῖρας ἄρτον ἕνα καὶ τυπώσας ἐν αὐτῷ σταυρόν, ἐπεύχεται ἐκφώνως τὴν εὐχὴν «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ εὐλογήσας τοὺς πέντε ἄρτους...». Μετὰ τὸ «Ἀμὴν» τῆς εὐχῆς λέγεται χῦμα τὸ «Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου...» τρίς, Δόξα καὶ νῦν, ἀναγινώσκεται ὁ λγ΄ ψαλμὸς «Εὐλογήσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ» μέχρι τοῦ «ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις Αὐτὸν» καὶ ψάλλεται ὁ ἀμέσως ἑπόμενος στίχος «Πλούσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπείνασαν...». Ὁ πρεσβύτερος, ἀφοῦ εὐλογήσῃ τοὺς ἄρτους, ἀπέρχεται καὶ ἵσταται πρὸ τῶν Βημοθύρων βλέπων πρὸς δυσμάς, ἀναμένων τὴν πλήρωσιν τοῦ στίχου «Πλούσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπείνασαν...», ὅτε ἐπεύχεται, λέγων «Εὐλογία Κυρίου καὶ ἔλεος ἔλθοι ἐφ' ὑμᾶς...» καί, εἰσελθὼν ἔνδον τοῦ ἁγίου βήματος, ἐκδύεται τὴν στολὴν αὐτοῦ. Εὐθὺς ὁ ἀναγνώστης λέγει «Εὐλόγησον, πάτερ». Ὁ πρεσβύτερος «Εὐλογητὸς ὁ Θεός...» καὶ τίθεται ἡ κατάλληλος ἀνάγνωσις. Ταύτης ἀρχομένης γίνεται «ἡ ἀρτοκλασία», ἤτοι ἡ κλάσις τῶν ηὐλογημένων ἄρτων καὶ ἡ διανομὴ αὐτῶν εἰς τοὺς ἀκροωμένους τὴν ἀνάγνωσιν. Ἐπίσης δίδεται εἰς αὐτοὺς καὶ ἀπὸ ἑνὸς ποτηρίου ἐκ τοῦ ἐν τῇ στάμνῳ οἴνου «διὰ τὸν κόπον τῆς ἀγρυπνίας». «Ἀπὸ δὲ τῆς ὥρας ἐκείνης, οὐκ ἔχει τις ἐξουσίαν πιεῖν ὕδωρ διὰ τὴν μετάληψιν τῶν ἀχράντων μυστηρίων», τὸ κέντρον αὐτὸ καὶ ἐπιστέγασμα ἅμα τῆς ὅλης λατρείας τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. «Ὁ δὲ εὐλογηθεὶς ἄρτος ἐστὶν ἀλεξιτήριος παντοίων κακῶν, εἰ μετὰ πίστεως λαμβάνοιτο».

Πληρωθείσης τῆς ἀναγνώσεως, ὁ μὲν κανδηλάπτης σβένει πάσας τὰς λαμπάδας καὶ ἀποκρύπτει τὸ φῶς τῶν κανδηλῶν, ὁ δὲ προεστὼς ἀναγινώσκει τὸν ἑξάψαλμον, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ». Κατὰ τὴν καθεστηκυῖαν τάξιν ψάλλεται ἐν συνεχείᾳ ἡ λοιπὴ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου, στιχολογουμένου ἀπαραιτήτως τοῦ ψαλτηρίου καὶ τοῦ προβλεπομένου πολυελέου μετὰ τῆς ἐκλογῆς, μεθ' ἕκαστον κάθισμα τοῦ ὁποίου ἐπακολουθοῦν μικρὰ συναπτή, ἐκφώνησις, ἡ μολπὴ τῶν στιχηρῶν καθισμάτων καὶ ἀνάγνωσις. Ἀνάγνωσις γίνεται ἐπίσης μετὰ τὰ καθίσματα τῆς γ΄ ᾠδῆς τῶν κανόνων, ἐνῷ μετὰ τὴν στ΄ ᾠδὴν αὐτῶν θέσιν ἀναγνώσεως ἐπέχει τὸ συναξάριον. Στιχολογοῦνται ἐπίσης ἢ μή, κατὰ τὴν οἰκείαν διάταξιν τοῦ Τυπικοῦ, αἱ ἐννέα βιβλικαὶ ᾠδαὶ (Τῷ Κυρίῳ ᾄσωμεν) καὶ ψάλλονται ἐφύμνια εἰς τοὺς καθωρισμένους στίχους αὐτῶν τὰ τροπάρια τῶν κανόνων. Ὅταν πάλιν «Τῷ Κυρίῳ ᾄσωμεν» δὲν λέγεται, προτάσσονται τῶν ψαλλομένων τροπαρίων τῶν κανόνων οἰκεῖα προοίμια. Ὁμοίως στιχολογοῦνται οἱ ψαλμοὶ τῶν αἴνων, εἰς τοὺς τελευταίους στίχους τῶν ὁποίων συμψάλλονται κατὰ περίπτωσιν δ΄ ἢ στ΄ ἢ η΄ ἢ ι΄ στιχηρά. Ψάλλεται δοξολογία μεγάλη καί, μετὰ τὸ ἀσματικὸν αὐτῆς, τὰ ἐπὶ τῇ λήξει τοῦ ὄρθρου ὡρισμένα ἀπολυτίκια, ὧν ἄρχεται ὁ β΄ χορός. Ἀκολούθως λέγονται ἡ ἐκτενὴς ἀπὸ τοῦ «Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεός...», ἡ δέησις «Πληρώσωμεν τὴν ἑωθινὴν δέησιν ἡμῶν...», ἡ εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας, τὸ «Σοφία», τὸ «Ὁ ὢν εὐλογητὸς Χριστός...», τὸ «Ἐπουράνιε βασιλεῦ» ἤ, κατ' ἄλλους, τὸ «Στερεῶσαι Κύριος ὁ Θεός...» καὶ ἐπακολουθεῖ μικρὰ ἀπόλυσις ἄνευ τοῦ ἐπισφραγίσματος «Δι' εὐχῶν».

Εὐθὺς ἀναγινώσκεται ἡ α΄ ὥρα, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ «Δεῦτε προσκυνήσωμεν» τρίς, μεθ' ἣν γίνεται ἡ μεγάλη ἀπόλυσις, ἥτις καὶ ἐπισφραγίζεται διὰ τοῦ «Δι' εὐχῶν». Εἰς τὸ Τυπικὸν τοῦ Ἁγίου Σάββα σημειοῦται μεταξὺ τῆς ἀπολύσεως τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς α΄ ὥρας λιτὴ ἐν τῷ νάρθηκι κατὰ τὸν τύπον τῆς λιτῆς τοῦ ἑσπερινοῦ. Διάταξις εἰς τὸ αὐτὸ Τυπικὸν καθιστᾷ προσεκτικὸν τὸν Ἐκκλησιάρχην «ἀκρίβειαν ἔχειν εἰς τὴν ψαλμῳδίαν καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, ὅπως ἡλίου ἀνίσχοντος γένηται ἡ ἀπόλυσις» τῆς ἀγρυπνίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ὄρθρον τῆς ὅλης ἑβδομάδος, ἡ ἀπόλυσις τοῦ ὁποίου γίνεται «ἔτι σκοτίας οὔσης». «Ἀπὸ δὲ τῆς ἀγρυπνίας —ἐντέλλεται τὸ ἴδιον Τυπικὸν— οὐ κοιμώμεθα διὰ τὴν μετάληψιν τῶν θείων καὶ φρικτῶν μυστηρίων», τὴν οὐσίαν αὐτὴν τῆς τελέσεως τῆς θείας λειτουργίας, ἥτις ἐπιτελεῖται μετὰ τήν, ταχύτερον τῆς συνήθους ὥρας «διὰ τὸν κόπον τῆς ἀγρυπνίας», ἀναγινωσκομένην τριθέκτην. Παρὰ τὸν κλασικὸν αὐτὸν τύπον τῆς ἀγρυπνίας εὕρηται εἰς τὰ κτητορικὰ τυπικὰ μιᾶς ἑκάστης τῶν ἱ. μονῶν ποικιλία τυπικῶν διατάξεων, ἐλάχιστα ὅμως φθείρουσα αὐτόν. Οἱ πλέον ἀπομεμακρυσμένοι τοῦ κλασικοῦ τύποι ἀγρυπνίας ἔχουσι συνταχθῆ πάλαι τε καὶ νῦν, οὐχὶ δὲ πάντοτε μετὰ τῆς προσηκούσης ἐπιμελείας, διὰ τὴν τέλεσιν «ὁλονυκτίου ἀγρυπνίας» εἰς τὰς κατὰ κόσμον ἐκκλησίας. Δι' αὐτῶν προσετέθησαν, ἐξ ἐλλείψεως ἴσως χορῶν πρὸς ἐμμελῆ στιχολογίαν τῶν ψαλμῶν, ἢ ἄλλων αἰτιῶν, στοιχεῖα ἄλλων ἀκολουθιῶν, ὡς τοῦ ἀποδείπνου, τῶν χαιρετισμῶν, τῆς θείας μεταλήψεως κ.λ.π., ἐνῷ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ἀγρυπνίας ἢ μετετέθησαν, ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου, ἐκ τῆς ἀρχικῆς θέσεως αὐτῶν (εὐλόγησις τῶν ἄρτων), ἢ τελείως παρελείφθησαν, καίτοι τινὰ ἐξ αὐτῶν διασώζουσι λείψανα τῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἀποστολικῶν καὶ πρώτων μεταποστολικῶν χρόνων (ἀρτοκλασία).

Λεπτομερῆ τάξιν τῆς ἀγρυπνίας διὰ πᾶσαν ἑορτὴν (δεσποτικήν, θεομητορικήν, μνήμην ἐπισήμως ἑορταζομένου ἁγίου ἢ ἁγίας), συμπίπτουσαν ἐν μιᾷ τῶν πέντε ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος ἢ ἐν Σαββάτῳ ἢ ἐν Κυριακῇ, ἔχει γράψει ἐν ἀνεκδότῳ εἰσέτι Τυπικῷ ὁ ἐν μακαριστοῖς πρεσβύτερος κυρὸς Γεώργιος Ρήγας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Τυπικὸν Ἁγίου Σάββα, Ἐνετίησιν, ᾳχπε΄, κεφ. β΄ κ.λ.π. Π. Ρομπότου, Λειτουργική, Ἀθῆναι 1869. Εὐχολόγιον τὸ μέγα, Βενετία 1898, σ. 1 κ.ἑξ. Μ. Γεδεών, Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον, Κωνσταντινούπολις, ᾳωηθ΄. Ἀρχιμ. Εὐαγγ. Ἀντωνιάδου, Περὶ τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις προκειμένων καὶ ἀλληλουαρίων, ἀνάτυπον ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς Χρ. Ἀρχ. Ἑταιρείας ἔτους 1933, Ἀθῆναι 1934. Π. Ν. Τρεμπέλα, Μικρὸν Εὐχολόγιον, Β΄, Αἱ εὐχαὶ τοῦ ὄρθρου καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ, σ. 147 κ.ἑξ. Ἀρχ. Ἐπιτρ. Σκιάθου Γ. Ρήγα, Ζητήματα Τυπικοῦ, Ἀθῆναι 1954. Ἀκολουθία τῶν ἁγίων Μανουήλ, Σαβὲλ καὶ Ἰσμαήλ, Λειψία 1815. Γ. Π. Κρέμου, Φωκικά, Α΄, ἐν ᾧ ἡ ἀσματικὴ ἀκολουθία καὶ ὁ βίος τοῦ ὁσ. Λουκᾶ τοὐπίκλην Στειριώτου, Ἀθῆναι 1874. Ἀκολουθίαι τοῦ ὁσ. καὶ θεοφ. πατρὸς ἡμῶν Σίμωνος τοῦ Μυροβλήτου κ.λ.π., Ἀθῆναι ᾳπκδ΄. Ἱερέως Στεφάνου Ζώτη, Τυπικὸν ὁλονυκτίου ἀγρυπνίας, Ἀθῆναι 1934. Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἔτους 1962, σ. 15 κ.ἑξ.

ΓΕΩΡΓ. Γ. ΜΠΕΚΑΤΩΡΟΣ

(Λαογραφία). Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔμαθε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία νὰ ἀγρυπνῇ στὶς μνεῖες τῶν ἁγίων καὶ ὀργανώνει πανηγυρικὲς παννυχίδες (ὁλονυχτίες), εἴτε στοὺς ἐνοριακοὺς ναοὺς τῶν χωριῶν καὶ τῶν πόλεων, εἴτε στὰ ἐξωκκλήσια. Παρακολουθεῖ τὶς ἀγρυπνίες αὐτὲς ἀπὸ παράδοσι καὶ εὐλάβεια ἢ ἀπὸ τάξιμο («Παναγία μου, νὰ γίνω καλὰ καὶ νὰ ξενυχτίσω στὴ Χάρι σου!»). Ὅπου ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τῆς ὁλονυχτίας, οἱ πιστοὶ μένουν μέσα στὴν ἐκκλησία, κάποτε δὲ καὶ στρώνουν στὸ δάπεδο καὶ κοιμοῦνται (μεγάλα προσκυνήματα θαυματουργῶν ἐκκλησιῶν). Τὸ τελευταῖο αὐτὸ θυμίζει τὶς ἀρχαῖες ἐγκοιμήσεις, γίνεται δὲ μὲ πίστι καὶ ἀναμονὴ τῆς ἰαματικῆς ἐπενεργείας τοῦ ἑορταζομένου ἁγίου. Ἀλλὰ καὶ ὅταν δὲν ψάλλεται ἀκολουθία, ἀλλὰ μεσολαβῇ σιωπηρὸς χρόνος μεταξὺ τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τῆς λειτουργίας, πολλοὶ πιστοί, ἰδιαίτερα γυναῖκες, ἀποφασίζουν ἢ ἔχουν ταχθῆ «νὰ ξενυχτίσουν τὸν ἅγιο» ἢ «τὴν ἁγία», σὰν νὰ εἶναι τὸ πραγματικὸ μνημόσυνο ἢ ἡ τελευτή των. (Αὐτὸ γίνεται περισσότερο στὰ ἐξωκκλήσια, ὅπου ὁ λαὸς ἔχει ἐκδράμει γιὰ τὴν πανήγυρι καὶ οἱ γυναῖκες προτιμοῦν νὰ περάσουν τὴ νύχτα τους στὰ στασίδια μὲ συνομιλία καὶ προσευχή, παρὰ νὰ κοιμηθοῦν ἔξω ἢ νὰ παρακολουθήσουν τὸ γλέντι).

Τὰ ὁλονύχτια γλέντια καὶ οἱ διασκεδάσεις ἔξω ἀπὸ τὸν ναὸ ποὺ γιορτάζει (εἴτε ψάλλεται ἡ ἀκολουθία εἴτε ὄχι), εἶναι κάτι συνηθισμένο σήμερα στὶς ἑλληνικὲς ἐπαρχίες καὶ στὰ μεγάλα πανηγύρια, ὅπως ἦταν καὶ στὰ βυζαντινὰ χρόνια, ὅπου δὲν ἔπαψαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας νὰ τὸ κατηγοροῦν ὅτι ὡδηγοῦσε σὲ ἔκτροπα. Τὸ ἐμπορικὸ καὶ ψυχαγωγικὸ στοιχεῖο δὲν ἔλειψε ποτὲ ἀπὸ τὰ ἱερὰ κέντρα λατρείας, καὶ μόνο τὸ ψυχαγωγικὸ (εὐωχίες καὶ χοροὶ) ἔχει κάπως περιορισθῆ. (Παράδειγμα οἱ παννυχίδες τῆς Παναγίας τῆς Τήνου, τῶν Ἁγίων τῆς Ἑπτανήσου, τῆς Ἁγίας Μαρίνας τῶν Ἀθηνῶν κ.λ.π.). Στὶς παννυχίδες αὐτές, ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι ποὺ κατακλίνονται στὸ ὕπαιθρο, στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον παρακολουθοῦν τὴ νυχτερινὴ ψαλμῳδία ἔχουν τὴν ἐντύπωσι ὅτι ἀγρυπνοῦν.

Ὑπάρχουν καὶ ἔκτακτες ἀγρυπνίες, ποὺ μπορεῖ νὰ τὶς ὁρίσῃ ὁ Κλῆρος ἢ νὰ τὶς ἀποφασίσουν μόνοι τους οἱ πιστοί, γιὰ νὰ προσευχηθοῦν σὲ κίνδυνο ἀρρώστειας, σεισμῶν, πολέμου κ. ἄ. Ἀγρυπνία ἐπίσης εὐλαβῶς ἐθελοντικὴ κάνουν καὶ τὴν νύχτα τῆς Μ. Πέμπτης πρὸς τὴν Μ. Παρασκευή. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὸν Ἐσταυρωμένο, γυναῖκες εὐσεβεῖς ποὺ θέλουν νὰ «ξενυχτίσουν» τὸν Χριστὸ καὶ νὰ τοῦ ψάλουν τὰ

«Πάθη», λένε τότε καὶ τὸ γνωστὸ ᾆσμα «Σήμερα μαῦρος οὐρανός...».

Στὴν οἰκογενειακὴ λαογραφία, ἡ πιὸ κλασικὴ περίπτωσις ἐθιμικῆς ἀγρυπνίας εἶναι τὸ ξενύχτισμα τοῦ νεκροῦ, ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς θανῆς του ὡς τὴν ἑπομένη ἡμέρα, τῆς ἐκφορᾶς. Ὁ νεκρός, ἀφοῦ ἑτοιμασθῆ καὶ προτεθῆ στὸ σπίτι, περνᾶ τὴ νύχτα του συντροφευμένος ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν συγγενῶν καὶ τῶν φίλων του, μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ἡσυχίας καὶ συγκρατημοῦ, ποὺ δὲν κάνει νὰ τὴν ταράξουν θρῆνοι καὶ μοιρολόγια. Στὶς ἀγρυπνίες αὐτὲς (ξενύχτια ἢ ξενυχτήματα τοῦ νεκροῦ) οἱ παριστάμενοι περνοῦν τὶς ὧρες τους μὲ ἤρεμη φιλικὴ συζήτησι, (ἰδιαίτερα σὲ θανάτους ἡλικιωμένων), ὅπου ἀκούονται καὶ ἀνέκδοτα καὶ παραμύθια καὶ αἰνίγματα ἢ φιλοσοφικὲς σκέψεις γιὰ τὸν πόνο τοῦ θανάτου καὶ τὴ ματαιότητα τῶν ἐγκοσμίων. Ἤδη ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐπρόσεξε τὴ συγκινητικὴ αὐτὴ διάθεσι τῆς φιλοσοφίας καὶ γράφει: «Ἅμα γὰρ ἄν τις ἐπιβῇ τῶν προθύρων τῆς οἰκίας τῆς νεκρὸν ἐχούσης καὶ τὸν τετελευτηκότα ἴδῃ ἄφωνον κείμενον... καταστέλλεται, σκυθρωπάζει, καὶ τῶν συγκαθημένων ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον οὐδὲν ἕτερον φθέγγεται ἀλλ' ἢ ὅτι οὐδὲν ἐσμὲν καὶ ἡ κακία ἡμῶν ἄφατος (Εἰς τοὺς Ἀνδριαντ. ιε', **PG** 49, 155).

Ἀπαραίτητο καὶ βοηθητικὸ ρόφημα γιὰ τὴν ἀγρυπνία, τὸ μόνο ποὺ προσφέρεται ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν πενθούντων, εἶναι ὁ καφές.

Ἐπίσημο ξενύχτισμα, ποὺ κρατεῖ περισσότερες νύχτες, γίνεται καὶ στοὺς μεγάλους νεκροὺς (πολιτικούς, στρατιωτικούς, κληρικοὺς) ποὺ τοὺς φυλᾶνε στὸν καθεδρικὸ ναὸ μὲ ἐναλλασσόμενες τιμητικὲς φρουρές.

Ἡ ἀγρυπνία κοντὰ στὸν νεκρό, γνωστὴ στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία ἀπὸ τὰ ὁμηρικὰ χρόνια (βλ. π.χ. τὸν θάνατο τοῦ Πατρόκλου, ὅπου «παννύχιοι μὲν ἔπειτα Μυρμιδόνες Πάτροκλον ἀναστενάχοντο γοῶντες», Ἰλ. Σ' 354-5), στηρίζεται κυριώτατα σὲ πρωτόγονες δοξασίες. Σύμφωνα μ' αὐτές, χρειάζεται ὁπωσδήποτε νὰ μείνῃ ὁ νεκρὸς μιὰ νύχτα στὸ σπίτι, γιὰ νὰ μὴ φύγῃ σὰν ἐχθρὸς καὶ νὰ δημιουργηθῇ ἡ συμφιλίωσίς του (ὡς νεκροῦ) μὲ τὴν οἰκογένεια. Πρέπει ὅμως νὰ ἀγρυπνοῦν τὴ νύχτα ἐκείνη οἱ συγγενεῖς γιὰ νὰ μὴ τοὺς πειράξῃ ὁ νεκρὸς στὸν ὕπνο. Ὑπάρχει καὶ ἡ λαϊκὴ ἐξήγησις, ὅτι ἡ ἀγρυπνία γύρω ἀπὸ τὸν νεκρὸ εἶναι μιὰ φύλαξίς του, να μὴ τοῦ συμβῇ κακὸ ἀπὸ πνεῦμα δαιμονικὸ (γάτα, κουκουβάγια κ.λ.π.), ποὺ μπορεῖ νὰ τὸν βρυκολαλιάσῃ.

Ἡ ἀνθρωπιστικὴ ὅμως ἑρμηνεία σήμερα εἶναι ὅτι, ἀφοῦ ἐπιβάλλεται νὰ παραμείνῃ ὁ νεκρὸς ἕνα 24ωρο πρὶν ταφῇ (νεκροφάνειες κ.λ.π.), οἱ οἰκεῖοι κι' οἱ φίλοι του πρέπει νὰ ἐκδηλώσουν τὴ στοργὴ καὶ τὸν σεβασμό τους, παραμένοντας κοντά του ἄγρυπνοι. Ἡ χριστιανικὴ ἀντίληψις ἐπιβάλλει καὶ τὴν προσευχὴ γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ νεκροῦ, στὸ διάστημα τῆς ἀγρυπνίας.

Ὁπωσδήποτε ἡ ἀγρυπνία, εἴτε γιὰ τὴ φύλαξι τοῦ νεκροῦ, εἴτε γιὰ τὴν λατρεία τοῦ Θεοῦ, εἶναι μιὰ ἐγρήγορσις ψυχικὴ καὶ σωματική, μιὰ ἐκδήλωσις ἀσκήσεως καὶ θυσίας πρὸς τὸ τιμώμενο πρόσωπο, ἀλλὰ καὶ μιὰ προφύλαξις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν ὕπνο, ὅπου εὔκολα μποροῦν νὰ εἰσχωρήσουν τὰ κακὰ δαιμονικὰ πνεύματα.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

(Χριστιανικὴ Λογοτεχνία). *Ἡ Ἀγρυπνία! Τὴ φέρνει στὴ σκέψι μου τὸ ξαναδιάβασμα τοῦ Μωραϊτίδη. Οἱ ἀγρυπνίες στὸ μικρὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου κοντὰ στοὺς Ἀγέρηδες. Τρεῖς ἄνθρωποι τὶς ἔχουν ὀργανώσει: Ὁ παπᾶ Νικόλας ὁ Πλανᾶς, ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης κι' ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης. Τὸ κίνητρο τῶν ἀγρυπνιῶν τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου ἦταν ἡ ζωντανὴ μοναστικὴ παράδοσις τῆς ὀρθοδοξίας. Ἡ παράδοσις ποὺ εἶχε γίνει βίωμα καὶ τῶν τριῶν ἀληθινὰ ὀρθοδόξων μορφῶν. Γιὰ τὸ θεσμὸ τῶν ἀγρυπνιῶν ὑπῆρξε πάντοτε καὶ ὁ ἀντίλογος. Μοναχικὰ ἀναστήματα πρώτου μεγέθους, ὅπως ὁ μοναχὸς Νεῖλος, στάθηκαν ἀντιμέτωποι στὸ θεσμὸ τῆς ἀγρυπνίας. Οἱ θιασῶται ὅμως τῶν ἀγρυπνιῶν καὶ ἰδιαίτατα ἡ μοναστικὴ παράδοσις, εἶχε ὡς μέγα ἐπιχείρημα, δικαιολογητικὸ τοῦ θεσμοῦ, τὸν λόγο τοῦ Χριστοῦ: «Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε». Αὐτὸ τὸ «γρηγορεῖτε» στάθηκε ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀγρυπνίας γιὰ ὅλη τὴν μοναστικὴ παράδοσι, σ' αὐτὸν ἐπάνω θεμελιώθηκε αὐτὴ ἡ παράδοσις καὶ στὸ θεμέλιο αὐτὸ ἔστησαν τὴν οἰκοδομὴ τῆς ἀγρυπνίας ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Εἰρηναῖος καὶ ὁλόκληρη ἡ πλειάδα τῶν νηπτικῶν πατέρων. Αὐτὸ τὸ «γρηγορεῖτε» ἔγινε ἡ προϋπόθεσις κάθε ὀρθοδόξου βιώματος.*

Ὁ παπᾶ Νικόλας ὁ Πλανᾶς στάθηκε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ ἕνας «γρηγορῶν». Νάξιος, εἶχε ζωντανὸ μέσα του τὸ παράδειγμα τοῦ πατριώτη του, τοῦ Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου. Καὶ οἱ δύο ἄλλοι συμπαραστάτες του, ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, στάθηκαν οἱ τελευταῖοι κρίκοι στὴ θαυμαστὴ ἅλυσο τῶν Κολυβάδων τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Τοὺς πνευματικοὺς προγόνους καὶ τῶν δύο, πρέπει νὰ τοὺς ἀναζητήσουμε στὸ Ἡσυχαστικὸ Κίνημα τοῦ 14ου αἰῶνος, τὸ κίνημα ποὺ ἔχει πολὺ παλαιότερες τὶς ρίζες του, στὸν Ἰωάννη λ.χ. τῆς Κλίμακος, καὶ βρῆκε τὴν ὡλοκληρωμένη του ἔκφρασι στὴν ἀποφατικὴ θεολογία τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ. Τὸ «Γρηγορεῖτε» καὶ «ἡ νοερὰ προσευχὴ» τῶν Ἡσυχαστῶν ἔχουν ταυτόσημο περιεχόμενο. Καὶ γιὰ τοῦτο ὁ θεσμὸς τῶν ἀγρυπνιῶν εἶναι καρπὸς τοῦ αὐστηροτέρου ὀρθοδόξου βιώματος, εἶναι ἄσκησις τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, εἶναι ἐγρήγορσις τοῦ πνεύματος, διὰ τῆς προσευχῆς μακρᾶς διαρκείας.

Αὐτὰ στάθηκαν τὰ βαθύτερα πνευματικὰ κίνητρα τῶν ἀγρυπνιῶν τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου καὶ γιὰ τοῦτο συνοδοιπόρος τῆς θαυμασίας αὐτῆς ὀρθοδόξου τριάδος, τοῦ παπᾶ

Μία ΑΓΡΥΠΝΙΑ εἰς τον Ἅγιον Ἐλισσαῖον, μὲ τὸν παπᾶ Πλανᾶν, τὸν Παπαδιαμάντην καὶ τὸν Μωραϊτίδην. Σχέδιον Ράλλη Κοψίδη.

Πλανᾶ, τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδη, στάθηκε μιὰ διαλεχτὴ πλειάδα εὐσεβῶν χριστιανῶν μὲ ἔντονο ὀρθόδοξο βίωμα. Δὲν ἦσαν πολλοί, ἀλλὰ δὲν ἦσαν καὶ ὀλίγοι. Ἦσαν μιὰ πεντηκοντάδα πιστῶν, ἦσαν ἀληθινὰ ἄνθη εὐλαβείας. Ἦσαν οἱ γρηγοροῦντες καὶ προσευχόμενοι, ποὺ ἔγιναν φυτώριο τοῦ νεοελληνικοῦ μοναχισμοῦ, γιατὶ ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἐλισσαῖο βγῆκε μιὰ πλειάδα μορφῶν τοῦ νεωτέρου μοναχικοῦ βίου μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν κατόπιν ἡγούμενο τῆς Λογγοβάρδας τῆς Πάρου, τὸν πατέρα Φιλόθεο Ζερβάκο. Εἰκοσάδα μοναχῶν, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀληθινὰ μοναχικὰ ἀναστήματα, ἦτο ἡ ἐσοδεία καρπῶν τῶν ἀγρυπνιῶν τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου. Καὶ ὅσοι δὲν κατάφεραν νὰ ἐνταχθοῦν στὰ τάγματα τῶν ὀρθοδόξων μοναχῶν, στάθηκαν ὑποδείγματα εὐλαβείας καὶ μονίμως γρηγοροῦντες μέσα στὴν κοινωνία!

ΚΩΣΤΗΣ ΜΠΑΣΤΙΑΣ

...Ὅταν εἰσῆλθα εἰς τὸν Ἅγιον Ἐλισσαῖον ἐδέησα νὰ σπρώξω δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τοῦ σώματός μου καὶ τότε ἡ θύρα ἠρέμα ὑπήκουσε, τῆς ἀνθρωπομάζης, ἥτις ἐπλήρου τὸν ναΐσκον, ἁπαλώτατα καμφθείσης πρὸς τὰ ἔνδον, ὥστε εὑρέθη τόπος καὶ δι' ἐμέ. Ἦσαν δὲ γραῖαι πολλαὶ καὶ γυναῖκες ὡρίμου ἡλικίας καὶ νεάνιδες τρυφερώταται καὶ μητέρες μετὰ τῶν θηλαζομένων νηπίων εἰς τὰς ἀγκάλας... ἄνθρωποι δὲ τοῦ λαοῦ ἵσταντο πρὸ τῶν γυναικῶν εὐλαβῶς, ἐν ἀφορήτῳ συνωστισμῷ. Τοῦ ὄρθρου ψαλλομένου, ἀντήχησεν εἰς γνήσιον βυζαντινὸν μέλος, περιπαθὲς καὶ σεμνότατον, ἡ φωνὴ τοῦ δεξιοῦ ψάλτου, ψάλλοντος ἐκ τοῦ κανόνος τὴν στ' ᾠδήν... Ἦσαν δὲ οἱ ψάλται ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, οἱ ἀπὸ Σκιάθου δίδυμοι καὶ τρυφερώτατοι διηγηματογράφοι, οἱ ἀληθεῖς καὶ εὐσεβέστατοι οὗτοι χριστιανοί. Ὁ πρῶτος, ὁ καὶ ἐν τῇ «Ἀκροπόλει» συνάδελφος, εἶχε μεταρσιωθῆ ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν ἱερῶν τούτων καθηκόντων. Αἴγλη ἀπολύτου εὐτυχίας ἐφώτιζε τὴν δασύτριχα μορφήν του, μὲ τὴν σγουρὰν μαύρην γενειάδα καὶ τὴν ὁμοιόχρωμον πλουσίαν κόμην. Ἦτο ἀγνώριστος καὶ ἡ μορφὴ ἐκείνη, ἡ τόσῳ σκυθρωπὴ κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας, ἐδῶ εἰς τὸ γραφεῖον, ἐφαιδρύνετο ὑπεράνω τοῦ ἱεροψαλτικοῦ ἀναλογίου. Ἔψαλλε δὲ ὁ συγγραφεὺς τῆς «Νοσταλγοῦ» μετὰ ζέσεως καὶ πάθους ἀληθινοῦ, ἐντείνων τὴν φωνήν, τηρῶν τὸν χρόνον διὰ βιαίας καταφορᾶς τῆς χειρός του ἐπὶ τοῦ ἐρείσματος τοῦ στασιδίου, ἀλλὰ τηρῶν συγχρόνως καὶ τὴν τάξιν τοῦ ναοῦ, ὁσάκις κανεὶς παρεξετρέπετο ἢ ἐθορύβει, ὅταν συνέβαινεν ὁ λαμπαδάριος, ὁ καλὸς κἀγαθὸς Χριστοφίλης, νὰ προτρέχῃ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων του. Τότε ὁ Παπαδιαμάντης μετεβάλλετο εἰς αὐστηρότατον ἐπιτιμητὴν καὶ ἐπεφώνει καὶ ἐπετίμα καὶ ἐκραύγαζεν. Ὁ ἄλλος ἀπέναντι, ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Δεκατιστοῦ», εἶχε τὸ ἦθος ταπεινότερον καὶ ἐφαίνετο βυθισμένος εἰς ὄνειρον θρησκευτικῆς ἀφοσιώσεως καὶ λατρείας. Ἐπακουμβῶν ἐπὶ τοῦ ἐρείσματος τοῦ στασιδίου δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, ἔκλινε τὴν φαλακρὰν κεφαλήν του μὲ τὴν μακρὰν μαύρην γενειάδα, τὸ λεῖον μέτωπον καὶ τὴν γρυπὴν ῥῖνα καὶ ἡμικλείων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔψαλλεν ἠρέμα, μόλις ἀκουόμενος. Καὶ ἦτο τὸ θέαμα τῶν δύο αὐτῶν ἀπὸ Σκιάθου θεοπνεύστων συγγραφέων κατανυκτικώτατον... Ἦσαν ἀπροσποίητοι καὶ δεινοὶ ἀπὸ ἱερᾶς πεποιθήσεως καὶ χρηστοῦ συνειδότος τελετάρχαι τοιούτων τελετῶν καὶ πανηγύρεων, ὑπέροχοι πρόμαχοι τοῦ γνησιωτέρου βυζαντινοῦ μέλους... Ἀμφότεροι, τοῦ Παπαδιαμάντη ψάλλοντος πρώτου, ἐτόνισαν μὲ ἔντονον καὶ χαρμόσυνον φωνὴν τὴν ᾠδὴν ταύτην τοῦ Κανόνος: «Εὐαγγελίζου, γῆ, χαρὰν μεγάλην. Αἰνεῖτε, οὐρανοί, Θεοῦ τὴν δόξαν...». Τότε ὁ λαμπαδάριος, ὁ καλοκάγαθος ἐκεῖνος Χριστοφίλης, ὁ ψηλόλιγνος, μὲ τὸν μακρὺν λαιμὸν καὶ τὰ κοντὰ φαγωμένα μουστάκια, ἀλλὰ καὶ τόσῳ συμπαθής, ἔσπευσε ν' ἀνάψῃ τὰ κηρία τοῦ πολυελαίου καὶ ἐκίνησε τοῦτον εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς, ἐνῶ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ βήματος ἐπρόβαλεν ὁ παπᾶ - Χρύσανθος θυμιατίζων... Καὶ ὁ ὄρθρος ἠκολούθησεν, ἀκουσθέντων κατόπιν τῶν αἴνων... Ἀλλ' ἤδη εἶχε τελειώσει ὁ ὄρθρος καὶ μετὰ τὴν εὐλογίαν τῶν ἄρτων, ἐμπῆκαν εἰς τὴν λειτουργίαν. Πάραυτα δὲ ὁ λαμπαδάριος Χριστοφίλης, κόψας τὸν ἄρτον εἰς μικρὰ τεμάχια, ἤρχισε νὰ διανέμῃ αὐτὸν εἰς τοὺς πιστούς, ἀλλὰ τοῦτο ἦτο προφανὴς παρατυπία, καὶ ὁ Παπαδιαμάντης, ὅταν τὰ πλήθη μετὰ βουλιμίας ἐξέτεινον τὰς χεῖρας πρὸς τὸ κοφίνιον, ἀνεκραύγασε κατηγανακτημένος: —Σκάνδαλον! Σκάνδαλον! Ἔπρεπε νὰ τὴν μοιράσῃς μετὰ τὸ ἀντίδωρον, ἀδελφέ!...

(Ἀνυπόγραφον, «Ἀκρόπολις» 1894)

...Ἐτελοῦντο ἀγρυπνίαι καθ' ὅλας τὰς μεγάλας ἑορτάς, ἀπὸ τὰς ὁποίας δὲν ἐλείπαμεν, καθοδηγοῦντες τοὺς ψάλλοντας καὶ ψάλλοντες καὶ ἡμεῖς, τοὺς Κανόνας ἰδίως, δεξιὰ ὁ Παπαδιαμάντης, ἀριστερὰ ἐγώ, μὲ ὅλην τὴν τέρψιν, τὴν ὁποίαν παρέχει εἰς τὴν ψυχὴν μία ἀπόλαυσις εἰς ἐκεῖνον, ὁποὺ εἶναι συνηθισμένος εἰς τοιαύτην νυκτερινὴν προσευχήν. Καὶ ἡμεῖς εἴμεθα συνηθισμένοι ἀπὸ τὴν νῆσον μας, ὁποὺ εἶναι πολὺ γνωσταὶ αἱ Ἀγρυπνίαι, ὄχι μόνον εἰς ἐξωκκλήσια, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς δύο ἐνοριακοὺς ναούς. Περὶ τὸ μεσονύκτιον, λοιπόν, μετέβην βιαστικὰ εἰς τὸν Ἅγιον Ἐλισσαῖον, ὅπου εἶχε προχωρήσει πλέον ἡ Ἀγρυπνία. Εὗρον δὲ τὸν ναΐσκον γεμᾶτον ἀπὸ κόσμον. Ὁ χειμὼν ἦτο ἀρκετὰ δριμὺς τὸ ἔτος ἐκεῖνο, ἡ δὲ πυκνὴ τοῦ ναΐσκου συρροὴ τῶν εὐλαβῶν ἀγρυπνητῶν ἀπετέλει μίαν εὐάρεστον θερμότητα... Εἶχε τελειώσει ὁ Ἑσπερινός, ἔγινεν ἡ εὐλόγησις τῶν ἄρτων καὶ μετὰ τὴν Ἀνάγνωσιν θὰ ἤρχιζεν ὁ Ὄρθρος, τὸ ὡραιότερον μέρος τῆς ἀκολουθίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, διὰ τοὺς θεσπεσίους ὕμνους τοῦ Κοσμᾶ καὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ, διὰ τοὺς γλυκυτάτους πολυελέους, τοὺς τρεῖς ψαλμοὺς τοῦ Δαβίδ, διὰ τοὺς Κανόνας εἶτα, ὅτε ἐκυριάρχει ὁ Παπαδιαμάντης, ψάλλων μὲ τὴν ἄχρουν ἐκείνην ἀσθενικὴν φωνήν του, ἀλλὰ μὲ τὸ περιπαθὲς ἀλησμόνητον ὕφος, κατορθώνων νὰ μεταδίδῃ τὸν ἐνθουσιασμόν του εἰς τοὺς ἀκούοντας, οἱ ὁποῖοι χωρὶς νὰ θέλουν τὸν παρηκολούθουν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰς ἁρμονικὰς κινήσεις του ἐν τῷ ψάλλειν, ὅτε ἐκινεῖτο ὅλος κι' ἐχόρευε κι' ἐλαφρῶς ἐκτύπα τὰς χεῖρας του ἐπὶ τοῦ ἀναλογίου καὶ τοὺς πόδας του ἐπὶ τοῦ ξυλίνου δαπέδου, χωρὶς νὰ γεννᾷ καμμίαν χασμωδίαν...

(ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΩΡΑΪΤΙΔΗΣ)

Ἀγυιεὺς Ἀπόλλων. Οὕτως ὠνομάζετο ὁ Ἀπόλλων ὡς προστάτης τῶν ἀγυιῶν, τῆς κατοικίας καὶ τῆς οἰκογενείας. Ἐλατρεύετο εἰς Ἀττικὴν καὶ Πελοπόννησον, οἱ δὲ κάτοικοι ἔθετον ὡς σύμβολον αὐτοῦ στήλας, αἱ ὁποῖαι ἀπέληγον εἰς ὀξύ. Αὗται ἐτοποθετοῦντο εἰς τὰς ἀγυιάς, πρὸ τῶν ὁποίων ἐθυσίαζον. Εἰς Ἀττικὴν εὑρέθη τοιαύτη στήλη, παριστάνουσα τὸν Ἀπόλλωνα κρατοῦντα λύραν καὶ στηριζόμενον ἐπὶ κορμοῦ δένδρου. Κ. Χ.

Ἀγύναιοι. Καὶ ἄγυνοι. Ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἀντιστοιχεῖ εἰς ὅλας ἐκείνας τὰς κατηγορίας αἱρετικῶν, τῶν ὁποίων κοινὸν γνώρισμα εἶναι ἡ ἀπέχθεια πρὸς τὸ γυναικεῖον φῦλον καὶ ἀποφυγὴ πάσης μετ' αὐτοῦ συναφείας. Εἰδικώτερον, πρόκειται περὶ τῶν Ἐγκρατιτῶν, τῶν Μανιχαίων, τῶν Εὐσταθιανῶν καὶ τῶν Παυλικιανῶν. Ἡ βασικὴ σκέψις, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐρείδεται ἡ κακοδοξία αὐτή, εἶναι ὅτι ἡ σὰρξ εἶναι παράγων ἀπωλείας. Διὰ τοῦτο, ἐκτὸς τῶν σχέσεων τῶν δύο φύλων, ἀπέρριπτε καὶ τὴν κρεωφαγίαν.

Ἡ διδασκαλία αὐτὴ κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς ἐν Γάγγρᾳ συνόδου περὶ τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰῶνος (καν. 1, 9, 10, 14), ἐμμέσως δὲ καὶ ὑπὸ τῆς Πενθέκτης. Ἐξηπλώθη εἰς πολλὰς περιοχὰς τῆς Ἀνατολῆς ἰδίως κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα καί, παρὰ τὴν προβληθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ἀντίστασιν, ἐπεβίωσε μέχρι καὶ τοῦ Θ' αἰῶνος. (Πρβλ. τὴν σχετικὴν ἀντίκρουσιν τοῦ Φωτίου ἐν PG CII, σ. 15 - 264).

Ἀγύρται. Ἱερεῖς ἐπαῖται, κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ἀνήκοντες εἰς διαφόρους θεούς, συνηθέστερον δὲ εἰς τὴν Ῥέαν, τὴν μεγάλην μητέρα τῶν θεῶν, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐπικρατοῦσα προσωνυμία «μητραγύρται». Τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τυχοδιωκτικῆς ἰδιοσυγκρασίας καὶ κοινοὶ ἐκβιασταί.

Ἀγχίαλος. Ἡ ἀρχαία πολυώνυμος θρακικὴ πόλις Ἀγχίαλος ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἶναι γνωστὴ ὡς ἀποικία τῶν Μιλησίων ἀπὸ τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος, διεδραμάτισε δὲ σημαντικώτατον ρόλον εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ μεσαιωνικὴν ἱστορίαν. Ἐπὶ Βυζαντινῶν μάλιστα, λόγῳ θέσεως, ἔμελλε ν' ἀποβῇ προπύργιον τῶν ἀπὸ βορρᾶ κινδύνων. Γνωστὴ εἶναι ἡ φονικὴ μάχη τοῦ 811 δυτικῶς τῆς Ἀγχιάλου, καθ' ἣν ἡττηθεὶς ἐφονεύθη ὁ πολεμῶν τὸν Κροῦμον Νικηφόρος Α', ὡς ἐπίσης 100 ἔτη ἀργότερον ἡ νίκη τοῦ Συμεὼν κατὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ. Κατὰ τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν ὁριστικὸν τέρμα ἔθηκεν ὁ βουλγαροκτόνος αὐτοκράτωρ Βασίλειος Β' ὁ Μακεδών, τὸ 1019. Κατὰ τοὺς τελευταίους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, ἡ Ἀγχίαλος, ἀφοῦ διαδοχικῶς περιῆλθεν εἰς τοὺς Φράγκους, Βουλγάρους καὶ Παλαιολόγους, πολλὰς ζημίας ἔπαθε, μέχρις ὅτου κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἀλλὰ τότε συγγενεῖς τῶν Παλαιολόγων καὶ τῶν Καντακουζηνῶν ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ, μεγάλας περιουσίας κατέχοντες. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀγχιάλου διετηρήθη ἀκμαῖος πάντοτε μέχρι τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος. Τὸ 1906, ἐπιδραμόντες οἱ Βούλγαροι ἐν καιρῷ νυκτός, ἐπυρπόλησαν τὴν πόλιν καὶ ἐτρομοκράτησαν τοὺς κατοίκους, οἵτινες κατέφυγον ὡς πρόσφυγες εἰς Ἑλλάδα καὶ ἵδρυσαν ἀργότερα τὴν Νέαν Ἀγχίαλον, τὸ 1928, παρὰ τὴν Ν. Μιζέλαν τῆς ἐπαρχίας Ἁλμυροῦ.

Λίαν ἐνωρὶς δεχθεῖσα ἡ Ἀγχίαλος τὸν χριστιανισμὸν ἀπετέλεσεν ἰδίαν Ἐκκλησίαν. Εἰς τὸν βίον τῆς ἁγίας Σεβαστιανῆς, ἑορταζομένης τὴν 7ην Ἰουνίου καὶ τὴν 16ην Σεπτεμβρίου, ἀναφέρεται παράδοσις, ὅτι τὰ τέλη τοῦ Α΄ χριστιανικοῦ αἰῶνος ὑπῆρχον εἰς Ἀγχίαλον χριστιανοὶ καὶ καθωδηγοῦντο ἀπὸ μαθητὴν τοῦ Παύλου Θεοφάνιον. Ἀσφαλεστέρα εἶναι ἡ εἴδησις τοῦ Αἰλίου Ἰουλίου, ἐπισκόπου τῆς ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου ἐπίσης κειμένης Δεβελτοῦ, καθ' ἣν ὁ ἐπίσκοπος Ἀγχιάλου Σωτᾶς ἐπολέμησεν ὑπάρχουσαν αἵρεσιν τοῦ ἐκ Φρυγίας Μοντανοῦ, προεδρεύσας εἰδικῆς ἐκ 13 Θρακῶν ἐπισκόπων Συνόδου ἐν Ἀγχιάλῳ (Mansi, Sacrorum Conciliorum Nova Collectio I, 723). Εἴτε ὅμως περιέχουν αὐτουσίαν τὴν ἀλήθειαν εἴτε ἴχνη μόνον αὐτῆς αἱ παραδόσεις καὶ μαρτυρίαι αὗται, ὁ χριστιανισμὸς εὗρεν ἔδαφος γόνιμον εἰς τὴν περὶ τὴν Προποντίδα καὶ τὸν Εὔξεινον περιοχὴν καὶ φυσικὸν ἦτο νὰ ὀργανωθῇ ἐγκαίρως ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀγχιάλου. Οὕτως, ἡ βεβαιοτέρα μαρτυρία εἶναι, ὅτι ἐπίσκοποι Ἀγχιάλου μετέχουν εἰς ἀξιολογωτάτας Οἰκ. Συνόδους, ἤτοι πιθανώτατα τῆς Νικαίας, ἀσφαλῶς τῆς Σαρδικῆς τὸ 343 διὰ τοῦ ἐπισκόπου Τιμοθέου καὶ τῆς Β΄ Οἰκουμενικῆς διὰ τοῦ Σεβαστιανοῦ. Ἀναφερομένη ἐφεξῆς ἐν πρώτοις ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους εἰς τὸν γνωστὸν αὐτοῦ Συνέκδημον καὶ εἰς τὰ Τακτικά, ἡ Ἀγχίαλος εἶναι μία ἀπὸ τὰς ἓξ διοικήσεις τῆς ἐπαρχίας Αἱμιμόντου. Εἰς τὴν Ἔκθεσιν τοῦ Ἐπιφανίου Κύπρου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ζ΄ αἰῶνος ἡ Ἀγχίαλος καταλέγεται μεταξὺ τῶν αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκοπῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ροδόπης. Ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, περὶ τὰ μέσα τοῦ Ζ΄ αἰῶνος, κατέχει τὸν 23ον θρόνον εἰς τὸν πίνακα τῶν αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκοπῶν. Ὡς 35η ἀρχιεπισκοπὴ σημειοῦται εἰς τὴν Notitia V τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος, κατὰ δὲ τὴν Τουρκοκρατίαν κατέχει, ὡς μητρόπολις πλέον, τὸν 52ον ἐν τῇ τάξει θρόνον. Ὡς φαίνεται, κατὰ χρονικὰ διαστήματα ἡ Ἀγχίαλος διετέλει ἡνωμένη μετὰ τῆς Μεσημβρίας ἐκκλησιαστικῶς.

Γνωστοὶ ἀρχιερεῖς Ἀγχιάλου εἶναι οἱ ἀκόλουθοι: Σωτᾶς, τέλη Β΄ αἰῶνος, Τιμόθεος 343 - 344, Σεβαστιανὸς 381, Σαββάτιος 459, Παῦλος 553 εἰς Ε΄ Οἰκ. Σύν., Ἰάκωβος τέλη Η΄ αἰῶνος, Νικόλαος 879, Μιχαὴλ ὁ γενόμενος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Στέφανος 1166 - 1170, Ἰωάννης περὶ τὰ τέλη ΙΒ΄ αἰῶνος, Ἰωσὴφ 1381, Σωφρόνιος 1438 - 67, Σοφονίας 1467, πιθανῶς ταυτιστέος πρὸς τὸν προηγούμενον, Ἰγνάτιος 1474 - 77, Νεόφυτος 1484 - 1515, Ἰωαννίκιος 1523, Ἀλύπιος 1541, Ἀκάκιος 1561, Ξενοφῶν 1565, Ἱερεμίας 1580, Θεόληπτος 1590, Ἀθανάσιος 1593 - 1609, Παρθένιος 1609 - 1623, ὁπότε ἐγένετο Ἀδριανουπόλεως καὶ εἶτα πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Χριστοφόρος 1622 - 27, Μητροφάνης 1628 - 1639, Ἰωακεὶμ 1653 - 62, Κάλλιστος 1662 - 72, Παρθένιος ὁ πρ. Κων/λεως προεδρικῶς 1671, πιθανῶς μέχρι 1684, Δανιὴλ μέχρι 1700, Μακάριος 1700 - 13, Καλλίνικος 1713 - 32, Λαυρέντιος καὶ Σωφρόνιος ἀδήλου χρόνου, πιθανῶς μετὰ τὸν Καλλίνικον, Ναθαναὴλ 1739 - 53, Ἀνανίας 1753 - 73, ὁπότε ἐγένετο Δέρκων, Γαβριὴλ 1773 - 75, Ἰωακεὶμ 1775 - 94, Ἰωάσαφ 1795 - 1803, Παῦλος 1803 - 1808, Γαβριὴλ 1808 - 13, Εὐγένιος 1813 - 21, τὸ ἐπώνυμον Καραβίας, ἐθνομάρτυς, μετὰ Γρηγορίου Ε΄ μαρτυρήσας, Ἄνθιμος 1821 - 31, Σωφρόνιος 1831 - 47 καὶ 1847 - 65, μὲ παρεμβολὴν Νεοφύτου ἐκλεγέντος καὶ ἀκυρωθείσης τῆς ἐκλογῆς του, Βασίλειος 1865 - 77, Βενέδικτος 1877 - 81, Βασίλειος τὸ β΄ 1881 - 84, Γρηγόριος 1885 - 88, Ἄνθιμος 1888, Σωφρόνιος 1888 - 89, Βασίλειος 1889 - 1906 καὶ ἔσχατος ἀρχιερεὺς Κωνσταντῖνος 1909, μὴ μεταβὰς εἰς Ἀγχίαλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Le Quien, Oriens Christianus, I, 1189 - 92. Ἀδ. Ν. Διαμαντοπούλου, Κατάλογος ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν Ἀγχιάλου, ἐν Θρακικά, Θ΄ (1938), σ. 167 - 180. Σάρδεων Γερμανοῦ, αὐτόθι Η΄ (1937), 121. S. Bailhe, ἐν DHGE, II, 1151 - 53. Μ. Σταμούλη, ἐν Θρακικά, ΙΔ΄ (1940), σ. 68 - 71.

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀγχίαλος, Νέα. Βλ. Θῆβαι, Θεσσαλικαί.

Ἀγχιρ(ρ)όη. Θυγάτηρ τοῦ Νείλου, σύζυγος τοῦ Βήλου καὶ μήτηρ τοῦ Αἰγύπτου καὶ τοῦ Δαναοῦ, ἐξ οὗ οἱ Ἕλληνες ἐκαλοῦντο καὶ Δαναοὶ (Ὁμ. Ἰλ. Α΄ 42), κατὰ δὲ τὸν Εὐριπίδην, καὶ τοῦ Κηφέως καὶ τοῦ Φινέως (Ἀπολλόδ. βιβλ. ΙΙ, 1, 4).

Β. Ι. Κ.

Ἀγχίσης. Υἱὸς τοῦ Κάπυος καὶ τῆς Θέμιδος, ἀπόγονος τοῦ Δαρδάνου, πατὴρ τοῦ Αἰνείου καὶ τῆς Ἀφροδίτης, εἷς ἐκ τῶν γενναιοτέρων ἡρώων τῶν Τρώων καὶ εὐνοούμενος τῶν θεῶν (Ὁμ. Ἰλ. Β΄ 819 - 821. Ε΄ 208 - 209, Ἀπολλόδ. Βιβλ. ΙΙΙ, 12, 2). Ὁ Ζεύς, ἵνα μὴ ἐπαίρεται γελῶσα ἡ Ἀφροδίτη, ὅτι αὐτὴ ἥνωνε τοὺς θεοὺς μὲ θνητὰς καὶ τὰς θεὰς μὲ θνητούς, ἐνέπνευσεν εἰς τὴν καρδίαν της τὴν γλυκεῖαν ἐρωτικὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν Ἀγχίσην, νεανίαν ὡραιότατον «θεῶν ἄπο κάλλος ἔχοντα» καὶ ποιμένα βοῶν εἰς τὸ ὄρος Ἴδη τῆς Τρωάδος. Ἡ θεὰ τὸν ἐρωτεύεται λοιπὸν περιπαθῶς, ἐνδύεται λαμπρὰ ἐνδύματα, φορεῖ τὰ ὁλόχρυσα κοσμήματά της, μεταβαίνει εἰς τὴν Ἴδην, ἐμπνέει τὸν ἐρωτικὸν πόθον εἰς αὐτόν, τοῦ λέγει ὅτι εἶναι θυγάτηρ τοῦ Ὀτρέως, βασιλέως τῆς Φρυγίας, ὅτι θέλει νὰ γίνῃ σύζυγός του καὶ κοιμᾶται μετ' αὐτοῦ. Ὅταν ἐξύπνησεν ὁ Ἀγχίσης καὶ εἶδεν ἐνώπιόν του τὴν θεάν, ἐφοβήθη ὅτι θὰ χάσῃ τὴν ὁρμὴν τῆς νεότητος, ἀλλ' ἐκείνη τὸν καθησύχασε, τοῦ εἶπεν ὅτι ἐκ τῆς ἑνώσεώς των θὰ γεννηθῇ υἱὸς ὅμοιος μὲ θεὸν καὶ τοῦ τονίζει νὰ κρατήσῃ τὸ πρᾶγμα μυστικόν, διότι, ἂν καυχηθῇ ὅτι ἡνώθη ἐρωτικῶς μετὰ τῆς Ἀφροδίτης, θὰ κεραυνοβοληθῇ ὑπὸ τοῦ Διὸς (Ὁμ. Ἰλ. Β΄ 819 - 821, Ὁμηρ. Ὕμν. εἰς Ἀφροδ. 286 - 288, Ἡσιόδ. Θεογ. 1008 - 1010). Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ἀγχίσης ἀπεκάλυψε τὴν μετὰ τῆς θεᾶς ἐρωτικήν του περιπέτειαν, παρὰ τὴν ἐντολήν της, ἐθανατώθη ἢ κατ' ἄλλους ἐτυφλώθη κεραυνοβοληθείς. Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας ὁ Ἀγχίσης, ὡς γέρων καὶ παράλυτος, σώζεται ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Αἰνείου, φερόμενος ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ, τοῦ ὁποίου γίνεται ὁδηγὸς καὶ σύμβουλος, ὅταν οὗτος ὡδήγει τοὺς φυγάδας Τρῶας εἰς τὴν Ἰταλίαν (Βιργ. Αἰν. ΙΙ 707 - 720). Ἀπέθανεν εἰς τὸ Δρέπανον τῆς Σικελίας (Βιργ. Αἰν. ΙΙ 707 - 711), ἀνηγέρθη δὲ πρὸς τιμήν του ἡρῷον ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἔρυκος τῆς Σικελίας. Ἄλλαι παραδόσεις ἀναφέρουν διάφορα μέρη ὡς τόπους τοῦ θανάτου του. Μετὰ τὸν θάνατόν του, μετέβη εἰς τὰ Ἠλύσια πεδία. Ὅταν δὲ ὁ Αἰνείας κατῆλθεν εἰς τὸν Ἅδην, ἔγινεν ὁδηγός του μεταξὺ τῶν νεκρῶν καὶ τοῦ προεῖπε τὸ μέλλον του καὶ τὸ μέλλον τῆς φυλῆς του (Βιργ. Αἰν., 669-899). Ὁ Ρῶμος, τέλος, ἀνήγειρε πρὸς τιμήν του τὴν πόλιν Ἀγχίσην εἰς τὸ Λάτιον (Διον. Ἁλικαρν. Ρωμ. Ἀρχ. Ι 64,5).

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Preller - Robert, Griechische Muthologie, δ΄ ἔκδ. I, Berlin 1894, σ. 359, 370, 371, 418. Ι. Ρισπέν, Ἑλληνικὴ Μυθολογία, Ἀθῆναι, Α΄ 1954, σ. 276 - 279, Β΄ 1953, σ. 552.

ΒΑΣ. Ι. ΚΑΛΑΪΤΖΑΚΗΣ

Ἀγχιστεία. (Ο΄). Ἐκ τοῦ ρήματος «ἀγχιστεύω». Κατὰ λέξιν: Εἶμαι πλησίον, πλησιαίτατα. Ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ σημαίνει : α) Ἐκτελῶ καθήκοντα συγγενοῦς εἴς τινα γυναῖκα, λαμβάνων αὐτὴν ὡς σύζυγόν μου (Ρούθ γ΄ 13, δ΄ 4). β) Λαμβάνω κληρονομίαν (Ἀριθ. λστ΄ 8). γ) «Ἠγχιστεύθησαν ἀπὸ τῆς ἱερατείας» (Β΄ Ἔσδρ. β΄ 62, Νεεμ. ζ΄ 64) σημαίνει : ἀπεκλείσθησαν τῆς ἱερωσύνης, διότι ἡ ἱερατικὴ καταγωγή των δὲν ἀπεδείχθη. δ) Ἀναλαμβάνω τὸ καθῆκον τῆς ἐξαγορᾶς κτήματος πλησιεστέρου συγγενοῦς μου (Λευΐτ. κε΄ 25, Ρούθ β΄ 20, δ΄ 4).

ΙΩΗΛ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

(Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον). Ἀγχιστεία, ἄλλως διγένεια ἢ ἐκ διγενείας ἀγχιστεία ἢ συμπεθερία, καλεῖται ἡ διὰ τοῦ γάμου μεταξὺ τῶν συγγενῶν ἐξ αἵματος ἑκατέρου τῶν συζύγων πρὸς αὐτοὺς καὶ πρὸς τὸν ἕτερον τῶν συζύγων παραγομένη σχέσις. Ἤ, ἄλλως, ἡ διὰ τοῦ γάμου ἕνωσις δύο γενῶν (ἄρθρ. 1464 ἐδ. 1 Ἀστικοῦ Κώδικος).

Ὡς ἡ γέννησις εἶναι ἡ βάσις τῆς ἐξ αἵματος συγγενείας, οὕτω καὶ ὁ γάμος εἶναι ἡ βάσις τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγενείας. Διὰ τοῦτο, καὶ ἐὰν ὁ γάμος λυθῇ, διὰ θανάτου ἢ διὰ διαζυγίου, ἢ καὶ ἀκυρωθῇ, ἡ διὰ τούτου γεννηθεῖσα σχέσις, ἤτοι ἡ ἀγχιστεία, ἐξακολουθεῖ ὑφισταμένη καὶ μετὰ τὴν λύσιν ἢ τὴν ἀκύρωσιν αὐτοῦ (ἄρθρα 1358 ἐδ. 2, 1464 ἐδ. 2 Ἀστικοῦ Κώδικος).

α) Ἡ ἀγχιστεία διαιρεῖται εἰς κυρίαν καὶ παρεπομένην.

Κυρία ἀγχιστεία καλεῖται ἡ ἐκ τοῦ γάμου παραγομένη σχέσις μεταξὺ τοῦ ἑνὸς τῶν συζύγων πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος συγγενεῖς τοῦ ἑτέρου. Δι' ὃ καὶ διακρίνεται εἰς τοιαύτην κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν καὶ εἰς τοιαύτην ἐκ πλαγίου ἢ κατὰ πλαγίαν γραμμήν.

Κυρία ἀγχιστεία κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν καλεῖται ἡ ἐκ τοῦ γάμου παραγομένη σχέσις μεταξὺ τοῦ ἑνὸς τῶν συζύγων πρὸς τοὺς κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν ἐξ αἵματος συγγενεῖς τοῦ ἑτέρου συζύγου, ἤτοι τοὺς ἀνιόντας ἢ κατιόντας αὐτοῦ.

Κυρία ἀγχιστεία ἐκ πλαγίου, ἢ κατὰ πλαγίαν γραμμήν, καλεῖται ἡ ἐκ τοῦ γάμου παραγομένη σχέσις μεταξὺ τοῦ ἑνὸς τῶν συζύγων πρὸς τοὺς ἐκ πλαγίου ἢ κατὰ πλαγίαν γραμμὴν ἐξ αἵματος συγγενεῖς τοῦ ἑτέρου συζύγου. Ὡς τοιαύτη δέ, ἐν τῇ πράξει, ἀπαντᾷ εἰς ἴσας ἢ ἰσοσκελεῖς γραμμὰς (ἀδελφοί, ἐξάδελφοι κ.λ.π.) καὶ εἰς ἀνίσους ἢ ἀνισοσκελεῖς τοιαύτας (θεῖοι, θεῖαι κ.λ.π.).

Παρεπομένη ἀγχιστεία, ἄλλως καταχρηστικὴ ἢ οἱονεὶ ἀγχιστεία, καλεῖται ἡ ἐκ τοῦ γάμου παραγομένη σχέσις μεταξὺ τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν τοῦ ἑνὸς τῶν συζύγων πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος συγγενεῖς τοῦ ἑτέρου συζύγου.

Ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, δῆλον ὅτι ἡ παρεπομένη ἀγχιστεία εἶναι πάντοτε ἐκ πλαγίου ἢ κατὰ πλαγίαν γραμμὴν τοιαύτη, ἀπαντῶσα εἰς ἴσας ἢ ἰσοσκελεῖς γραμμὰς καὶ εἰς ἀνίσους ἢ ἀνισοσκελεῖς τοιαύτας.

β) Οἱ ἐξ ἀγχιστείας συγγενεῖς, κύριοι κατ' εὐθεῖαν ἢ πλαγίαν γραμμήν, ὡς καὶ οἱ παρεπόμενοι, ἔχουν ἕκαστος ἴδιον ὄνομα. Δι' αὐτῶν ἐκφράζεται αὐτὴ αὕτη ἡ ἐκ διγενείας ἀγχιστεία καὶ δηλοῦται τὸ ἐγγύτερον ἢ ἀπώτερον αὐτῆς.

α) Οἱ κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν ἀγχιστεῖς.

1. Ἀνιόντες

1) Πενθερός, ἤτοι ὁ πατήρ, ὁ πάππος, ὁ πρόπαππος τοῦ ἢ τῆς συζύγου.

2) Πενθερά, ἤτοι ἡ μήτηρ, ἡ μάμμη, ἡ προμάμμη τοῦ ἢ τῆς συζύγου.

3) Πατρυιός, ἤτοι ὁ σύζυγος τῆς μητρός μου, ἡ ὁποία μὲ ἀπέκτησεν ἐκ προηγουμένου γάμου μετ' ἄλλου ἀνδρὸς (τοῦ γνησίου πατρός μου), ὁ ἴδιος σύζυγος τῆς μάμμης, τῆς προμάμμης.

4) Μητρυιά, ἤτοι ἡ σύζυγος τοῦ πατρός μου, ὅστις μὲ ἐγέννησεν ἐκ προηγουμένου γάμου μετ' ἄλλης γυναικὸς (τῆς γνησίας μητρός μου), ἡ ἰδία σύζυγος τοῦ πάππου, τοῦ προπάππου.

2. Κατιόντες

1) Γαμβρός, ἤτοι ὁ σύζυγος τῆς θυγατρός, τῆς ἐγγονῆς, τῆς δισεγγονῆς.

2) Νύμφη, ἤτοι ἡ σύζυγος τοῦ υἱοῦ, τοῦ ἐγγόνου, τοῦ δισεγγόνου.

3) Προγονός, ἤτοι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνδρὸς ἢ τῆς γυναικὸς ἐκ προηγουμένου συζύγου.

4) Προγονή, ἤτοι ἡ θυγάτηρ τοῦ ἀνδρὸς ἢ τῆς γυναικὸς ἐκ προηγουμένου συζύγου.

5) Προγονοέγγονος, ἤτοι ὁ υἱὸς τοῦ προγονοῦ ἢ τῆς προγονῆς.

6) Προγονοεγγονή, ἤτοι ἡ θυγάτηρ τοῦ προγονοῦ ἢ τῆς προγονῆς.

7) Προγονοδισέγγονος, ἤτοι ὁ ἔγγονος τοῦ προγονοῦ ἢ τῆς προγονῆς.

8) Προγονοδισεγγονή, ἤτοι ἡ ἐγγονὴ τοῦ προγονοῦ ἢ τῆς προγονῆς.

9) Συμπρόγονος, ἤτοι ὁ υἱὸς τοῦ πατρυιοῦ ἢ τῆς μητρυιᾶς.

10) Συμπρογονή, ἤτοι ἡ θυγάτηρ τοῦ πατρυιοῦ ἢ τῆς μητρυιᾶς.

β) Οἱ ἐκ πλαγίου ἀγχιστεῖς.

1. Πρὸς τὰ ἄνω

1) Θεῖος, ἤτοι ὁ σύζυγος τῆς ἀδελφῆς τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρός, ὡς ὁ θεῖος ἐξ αἵματος.

2) Θεία, ἤτοι ἡ σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρός, ὡς ἡ θεία ἐξ αἵματος.

3) Μέγας θεῖος, ἤτοι ὁ σύζυγος τῆς ἀδελφῆς τοῦ πάππου ἢ τῆς μάμμης, ὡς μέγας θεῖος ἐξ αἵματος.

4) Μεγάλη θεία, ἤτοι ἡ σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ πάππου ἢ τῆς μάμμης, ὡς ἡ μεγάλη θεία ἐξ αἵματος κ.ο.κ. (μικρὸς θεῖος, θεῖος μείζων κ.λ.π.).

2. Πρὸς τὰ κάτω

1) Ἀνεψιός, ἤτοι ὁ υἱὸς τοῦ γυναικαδέλφου καὶ ἀνδραδέλφου ἢ τῆς γυναικαδέλφης καὶ ἀνδραδέλφης, ὡς ὁ ἀνεψιὸς ἐξ αἵματος.

2) Ἀνεψιά, ἤτοι ἡ θυγάτηρ τοῦ γυναικαδέλφου καὶ ἀνδραδέλφου ἢ τῆς γυναικαδέλφης καὶ ἀνδραδέλφης, ὡς ἡ ἀνεψιὰ ἐξ αἵματος.

3) Ἐξανεψιὸς ἢ μέγας ἀνεψιός, ἤτοι ὁ ἔγγονος τοῦ γυναικαδέλφου καὶ ἀνδραδέλφου ἢ τῆς γυναικαδέλφης καὶ ἀνδραδέλφης, ὡς ὁ ἐξανεψιὸς ἐξ αἵματος.

4) Ἐξανεψιὰ ἢ μεγάλη ἀνεψιά, ἤτοι ἡ ἐγγονὴ τοῦ γυναικαδέλφου καὶ ἀνδραδέλφου ἢ τῆς γυναικαδέλφης καὶ ἀνδραδέλφης, ὡς ἡ ἐξανεψιὰ ἐξ αἵματος κ.ο.κ. (μικρανεψιός, μικρανεψιὰ κ.λ.π.).

3. Πρὸς τὰ πλάγια

1) Γαμβρός, ἤτοι ὁ σύζυγος τῆς ἀδελφῆς, τῆς ἐξαδέλφης, τῆς δισεξαδέλφης, τῆς ἀνεψιᾶς, τῆς ἐξανεψιᾶς, τῆς μικρανεψιᾶς.

2) Νύμφη, ἤτοι ἡ σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ ἐξαδέλφου, τοῦ δισεξαδέλφου, τοῦ ἀνεψιοῦ, τοῦ ἐξανεψιοῦ, τοῦ μικρανεψιοῦ.

3) Ἀνδράδελφος (ἢ κουνιάδος), ἤτοι ὁ ἀδελφὸς τοῦ συζύγου.

4) Ἀνδραδέλφη (ἢ κουνιάδα), ἤτοι ἡ ἀδελφὴ τοῦ συζύγου.

5) Γυναικάδελφος (ἢ κουνιάδος), ἤτοι ὁ ἀδελφὸς τῆς συζύγου.

6) Γυναικαδέλφη (ἢ κουνιάδα), ἤτοι ἡ ἀδελφὴ τῆς συζύγου.

Ὡς πρὸς τοὺς βαθμοὺς συγγενείας ἐξ ἀγχιστείας, οὐδεμία ὑπάρχει διάκρισις μεταξὺ ἀμφιθαλῶν καὶ ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἐξ αἵματος συγγένειαν.

Οἱ ἑτεροθαλεῖς ἀδελφοί, ὡς συγγενεῖς ἐξ αἵματος, συντρέχοντες, μετὰ τῶν ἀμφιθαλῶν ἀδελφῶν, εἰς τὴν ἐξ ἀγχιστείας συγγένειαν, καθίστανται ἀδελφοὶ ἐξ ἀγχιστείας πρὸς τοὺς πρώτους κατιόντας τοῦ ἑτέρου συζύγου τοῦ —εἰς δεύτερον καὶ τρίτον γάμον συνερχομένου— γονέως των (πατρὸς ἢ μητρός).

Ἀμφιθαλεῖς καὶ ἑτεροθαλεῖς ἀδελφοὶ ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς (τέκνα τοῦ ἑνὸς τῶν συζύγων) καὶ ἀμφιθαλεῖς καὶ ἑτεροθαλεῖς ἀδελφοὶ ἐκ τῆς ἄλλης πλευρᾶς (τέκνα τοῦ ἑτέρου τῶν συζύγων) καλοῦνται ἐδῶ συμπρόγονοι. Ἐπίσης ὅ,τι περὶ τοῦ ἐξωγάμου τέκνου, ὡς καὶ τοῦ ἀνεγνωρισμένου ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ νομιμοποιηθέντος τοιούτου ἰσχύει ὡς πρὸς τὰ κωλύματα τοῦ γάμου, ὑφισταμένης τῆς ἐξ αἵματος συγγενείας, τὸ ἴδιον ἐφαρμόζεται καὶ ἐδῶ, ὡς πρὸς τὰ κωλύματα τοῦ γάμου, ὑφισταμένης τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγενείας.

γ) Οἱ βαθμοὶ τῶν ἐξ ἀγχιστείας συγγενῶν.

Τὸ Βυζαντινορρωμαϊκὸν Δίκαιον δὲν εἰσάγει βαθμοὺς συγγενῶν ἐξ ἀγχιστείας, γνωρίζον μόνον τὴν παρὰ Ρωμαίοις ἀνεγνωρισμένην νομοθετικῶς οἰκογενειακὴν σχέσιν τῆς ἐξ ἐπιγαμίας συγγενείας, τῆς λεγομένης κηδεστίας (affinitas).

Οἱ βαθμοὶ τῶν συγγενειῶν ἐξ ἀγχιστείας εἶναι δημιούργημα τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ Ἐκκλησία, ἐπεκτείνασα καὶ μεταξὺ τῶν ἐκ πλαγίου συγγενῶν ἐξ ἀγχιστείας τὰ κωλύματα τοῦ γάμου, ἐξηναγκάσθη ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ δεχθῇ καὶ ἐπὶ τούτων βαθμοὺς συγγενείας.

Ἡ ἀπόστασις τῶν ἐξ ἀγχιστείας συγγενῶν μετρεῖται κατὰ βαθμούς, ὑπολογιζομένους ὡς ἑξῆς:

Α. Εἰς τὴν κυρίαν ἀγχιστείαν, κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν καὶ ἐκ πλαγίου, οἱ σύζυγοι, ὡς γενάρχαι τῆς ἀγχιστείας διὰ τοῦ γάμου ἑνωθέντες εἰς σάρκα μίαν, δὲν εἰσάγουν μεταξύ των βαθμοὺς συγγενείας, ἕνα τοιοῦτον καὶ οἱ δύο ἀποτελοῦντες.

Τούτου δοθέντος καὶ ἐφ' ὅσον «ἡ τοῦ ἀνδρὸς μετὰ γυναικὸς συνάφεια ἐνταῦθα καθ' ἑαυτὴν ὁρᾶται», ἑκάτερος τῶν συζύγων εἶναι ἀγχιστεὺς τῶν συγγενῶν ἐξ αἵματος τοῦ ἑτέρου συζύγου, συνδεόμενος μετ' αὐτῶν κατὰ τὸν ἴδιον βαθμόν, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἕτερος οὗτος σύζυγος συνδέεται πρὸς τούτους, ὡς ἐξ αἵματος συγγενής των. Συνεπῶς ἡ ἀπόστασις τῆς κυρίας ἐξ ἀγχιστείας συγγενείας, κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν καὶ ἐκ πλαγίου, μετρεῖται κατὰ βαθμούς, οἱ ὁποῖοι συνάγονται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συναπτουσῶν τὰ πρόσωπα γεννήσεων. Ἤτοι κάθε μία γέννησις ἀποτελεῖ ἕνα βαθμὸν συγγενείας ἐκ κυρίας ἀγχιστείας, ὡς ἀκριβῶς συμβαίνει εἰς τὴν ἐξ αἵματος συγγένειαν.

Τουτέστιν, εἰς οἷον βαθμὸν συγγενείας συνδέεται πρόσωπον πρὸς τοὺς κατ' εὐθεῖαν ἢ ἐκ πλαγίου ἐξ αἵματος

συγγενεῖς του, κατὰ τὸν ἴδιον βαθμὸν συνδέεται πρὸς τούτους καὶ τὸ πρόσωπον, μετὰ τοῦ ὁποίου νόμιμον καὶ ἔγκυρον συνῆψε γάμον.

Εἰδικώτερον οὕτως :

Εἰς τὴν κατ' εὐθεῖαν γραμμήν :

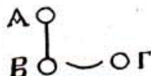
α) Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι γονεὺς (πατὴρ ἢ μήτηρ) καὶ τέκνον (υἱὸς ἢ θυγάτηρ) εἶναι πρώτου βαθμοῦ ἐξ αἵματος συγγενεῖς, ἀνευρίσκομεν ἀμέσως, ὅτι ὁ πενθερὸς ἢ ἡ πενθερὰ πρὸς τὸν γαμβρὸν ἢ τὴν νύμφην των εἶναι πρώτου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς.

Καὶ ἀντιστρόφως, οὗτοι πρὸς ἐκείνους.

Δηλαδή :

Ὁ πενθερὸς ἢ ἡ πενθερὰ Α, γονεῖς (πατὴρ ἢ μήτηρ) τοῦ ἢ τῆς Β, πρώτου βαθμοῦ συγγενεῖς ἐξ αἵματος, λογίζονται διὰ τοῦ γάμου τοῦ τέκνου των (υἱοῦ ἢ θυγατρὸς) Β πρὸς τὸν ἢ τὴν Γ (γαμβρὸν ἢ νύμφην) γονεῖς αὐτοῦ, καθιστάμενοι πρὸς τὸν ἢ τὴν Γ πρώτου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς.

Καὶ ἀντιστρόφως : Οἱ Β καὶ Γ, γενόμενοι διὰ τοῦ γάμου των μία σάρξ, κατέστησαν ἑκάτερος τούτων τέκνον τῶν γονέων τοῦ ἑτέρου συζύγου. Ἑπομένως ὁ γαμβρὸς ἢ ἡ νύμφη Γ λογίζονται μετὰ τοῦ πενθεροῦ ἢ τῆς πενθερᾶς Α, γονέων τοῦ ἢ τῆς Β, πρώτου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς.

Ὁμοίως :

Γονεὺς (πατὴρ ἢ μήτηρ), ἐρχόμενος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου συζύγου εἰς δεύτερον (ἢ καὶ τρίτον) γάμον, λαμβάνει θέσιν γονέως ἔναντι τῶν τέκνων τοῦ δευτέρου (ἢ καὶ τοῦ τρίτου) συζύγου. Ὁ ἀνήρ-σύζυγος καλεῖται πατρυιός, ἡ μήτηρ-σύζυγος καλεῖται μητρυιὰ πρὸς τὸ τέκνον τοῦ ἄλλου συζύγου. Τοῦτο πάλιν καλεῖται προγονὸς ἢ προγονὴ τοῦ πατρυιοῦ ἢ τῆς μητρυιᾶς.

Ὁ πατρυιὸς ἢ ἡ μητρυιὰ πρὸς τὸν προγονὸν ἢ τὴν προγονὴν εἶναι πρώτου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς, διότι λογίζονται γονεῖς των ἐξ ἀγχιστείας. Ὁμοίως ὁ προγονὸς ἢ ἡ προγονὴ πρὸς τὸν πατρυιὸν ἢ τὴν μητρυιὰν εἶναι πρώτου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς, διότι λογίζονται τέκνα των ἐξ ἀγχιστείας.

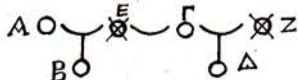
Δηλαδή :

Ὁ πατρυιὸς Α, χηρεύσας ἐκ τῆς Ε καὶ συζευχθεὶς τὴν Γ, χήραν τοῦ Ζ, κατέστη πρὸς τὴν θυγατέρα της Δ, προγονήν του, πρώτου βαθμοῦ ἀγχιστεύς.

Ἡ μητρυιὰ Γ, χηρεύσασα ἐκ τοῦ Ζ καὶ συζευχθεῖσα τὸν Α, χῆρον τῆς Ε, κατέστη πρὸς τὸν υἱόν του Β, προγονόν της, πρώτου βαθμοῦ ἀγχιστεύς.

Καὶ ἀντιστρόφως : Ὁ προγονὸς Β, υἱὸς τοῦ Α καὶ τῆς Ε, διὰ τοῦ γάμου τοῦ πατρός του Α πρὸς τὴν Γ, χήραν τοῦ Ζ, κατέστη πρὸς αὐτήν, μητρυιάν του, πρώτου βαθμοῦ ἀγχιστεύς.

Ἡ προγονὴ Δ, θυγάτηρ τῆς Γ καὶ τοῦ Ζ, διὰ τοῦ γάμου τῆς μητρός της Γ πρὸς τὸν Α, χῆρον τῆς Ε, κατέστη πρὸς αὐτόν, πατρυιόν της, πρώτου βαθμοῦ ἀγχιστεύς.

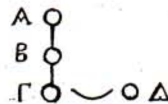
β) Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, ὅτι πάππος ἢ μάμμη καὶ ἔγγονος ἢ ἐγγονὴ εἶναι δευτέρου βαθμοῦ ἐξ αἵματος συγγενεῖς, ἀνευρίσκομεν ἀμέσως ὅτι οὗτοι, πενθεροὶ ὀνομαζόμενοι ἐπίσης, πρὸς τὸν γαμβρὸν ἢ τὴν νύμφην των, ἤτοι τοὺς συζύγους τοῦ ἐγγόνου ἢ τῆς ἐγγονῆς των, εἶναι δευτέρου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς.

Καὶ ἀντιστρόφως, οὗτος πρὸς ἐκείνους.

Δηλαδή :

Ὁ πενθερός-πάππος ἢ ἡ πενθερά-μάμμη Α, πάππος ἢ μάμμη τοῦ ἐγγόνου ἢ τῆς ἐγγονῆς Γ, δευτέρου βαθμοῦ συγγενεῖς ἐξ αἵματος, λογίζονται διὰ τοῦ γάμου τοῦ ἐγγόνου ἢ τῆς ἐγγονῆς Γ πρὸς τὴν ἢ τὸν Δ, πάππος ἢ μάμμη αὐτῶν, καθιστάμενοι πρὸς τὸν ἢ τὴν Δ δευτέρου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς. Καὶ ἀντιστρόφως : Οἱ Γ καὶ Δ, γενόμενοι διὰ τοῦ γάμου των μία σάρξ, κατέστησαν ἑκάτερος τούτων ἔγγονος ἢ ἐγγονὴ τοῦ πάππου ἢ τῆς μάμμης τοῦ ἑτέρου συζύγου.

Ἑπομένως ὁ γαμβρὸς ἐπὶ ἐγγονῇ ἢ ἡ νύμφη ἐπὶ ἐγγόνῳ Δ λογίζονται μετὰ τοῦ πενθεροῦ-πάππου ἢ τῆς πενθερᾶς-μάμμης Α, πάππου ἢ μάμμης τοῦ Γ, δευτέρου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς.

Ὁμοίως :

Πάππος ἢ μάμμη, ἐρχόμενοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου συζύγου εἰς δεύτερον (ἢ καὶ τρίτον) γάμον, λαμβάνουν θέσιν πάππου ἢ μάμμης ἔναντι τῶν ἐγγόνων τοῦ δευτέρου (ἢ τρίτου) συζύγου. Ὁ ἀνὴρ καλεῖται πατρυιός-πάππος, ἡ γυνὴ μητρυιά-μάμμη πρὸς τοὺς ἐγγόνους τοῦ ἄλλου συζύγου. Οὗτοι πάλιν καλοῦνται προγονοέγγονος ἢ προγονοεγγονὴ τοῦ πατρυιοῦ-πάππου ἢ τῆς μητρυιᾶς-μάμμης.

Ὁ πατρυιός-πάππος ἢ ἡ μητρυιά-μάμμη πρὸς τὸν προγονοέγγονον ἢ τὴν προγονοεγγονὴν εἶναι δευτέρου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς, διότι λογίζονται πάππος καὶ μάμμη των ἐξ ἀγχιστείας.

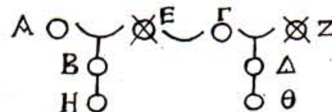
Ὁμοίως ὁ προγονοέγγονος ἢ ἡ προγονοεγγονὴ πρὸς τὸν πατρυιόν-πάππον ἢ τὴν μητρυιάν-μάμμην εἶναι, δευτέρου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς, διότι λογίζονται ἔγγονοί των ἐξ ἀγχιστείας.

Δηλαδή :

Ὁ πατρυιός-πάππος Α, χηρεύσας ἐκ τῆς Ε καὶ συζευχθεὶς τὴν Γ, χήραν τοῦ Ζ, κατέστη πρὸς τὴν ἐγγονήν της Θ, προγονοεγγόνην του, δευτέρου βαθμοῦ ἀγχιστεύς.

Καὶ ἀντιστρόφως : Ὁ προγονοέγγονος Η, ἔγγονος τοῦ Α καὶ τῆς Ε, διὰ τοῦ γάμου τοῦ πάππου του Α πρὸς τὴν Γ, χήραν τοῦ Ζ, κατέστη πρὸς αὐτήν, μητρυιάν-μάμμην του, δευτέρου βαθμοῦ ἀγχιστεύς.

Ἡ προγονοεγγονὴ Θ, ἐγγονὴ τῆς Γ καὶ τοῦ Ζ, διὰ τοῦ γάμου τῆς μάμμης της Γ πρὸς τὸν Α, χῆρον τῆς Ε, κατέστη πρὸς αὐτόν, πατρυιόν-πάππον της, δευτέρου βαθμοῦ ἀγχιστεύς.

γ) Μὲ τὴν ἰδίαν μέθοδον ἀνευρίσκομεν, ὅτι ὁ πρόπαππος ἢ ἡ προμάμμη μὲ τὸν σύνυζον τῆς δισεγγονῆς ἢ τὴν σύζυγον τοῦ δισεγγόνου, ἢ μὲ τὸν προγονοδισέγγονον ἢ τὴν προγονοδισεγγονήν, εἶναι τρίτου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς κ. ο. κ.

Εἰς τὰς ἴσας ἢ ἰσοσκελεῖς ἐκ πλαγίου γραμμάς :

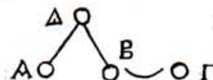
α) Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ εἶναι μεταξὺ των δευτέρου βαθμοῦ ἐξ αἵματος συγγενεῖς, ἀνευρίσκομεν ἀμέσως, ὅτι οὗτοι πρὸς τοὺς συζύγους τῶν ἀδελφῶν των, ἤτοι τὸν γαμβρὸν ἢ τὴν νύμφην των, εἶναι δευτέρου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς.

Καὶ ἀντιστρόφως οὗτοι πρὸς ἐκείνους.

Δηλαδή :

Ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ Α, δευτέρου βαθμοῦ συγγενὴς ἐξ αἵματος πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἢ τὴν ἀδελφὴν Β, λογίζεται διὰ τοῦ γάμου τοῦ ἀδελφοῦ ἢ τῆς ἀδελφῆς Β πρὸς τὴν νύμφην ἢ τὸν γαμβρὸν Γ, δευτέρου βαθμοῦ ἀγχιστεύς. Καὶ ἀντιστρόφως : Οἱ Β καὶ Γ, γενόμενοι διὰ τοῦ γάμου των μία σάρξ, κατέστησαν ἑκάτερος τούτων ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ τῶν ἀδελφῶν τοῦ ἑτέρου συζύγου.

Ἑπομένως, ὁ γαμβρὸς ἢ ἡ νύμφη Γ λογίζεται μετὰ τῆς ἀδελφῆς ἢ τοῦ ἀδελφοῦ Α τοῦ συζύγου Β δευτέρου βαθμοῦ ἀγχιστεύς.

β) Μὲ τὴν ἰδίαν μέθοδον ἀνευρίσκομεν, ὅτι οἱ ἐξάδελφοι μὲ τοὺς συζύγους τῶν ἐξαδέλφων εἶναι τετάρτου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς κ. ο. κ.

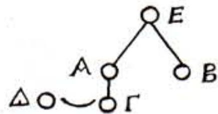
Εἰς τὰς ἀνίσους ἢ ἀνισοσκελεῖς ἐκ πλαγίου γραμμάς:

α) Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, ὅτι θεῖοι καὶ ἀνεψιοὶ εἶναι μεταξὺ των τρίτου βαθμοῦ ἐξ αἵματος συγγενεῖς, ἀνευρίσκομεν ἀμέσως, ὅτι οἱ θεῖοι πρὸς τοὺς συζύγους τῶν ἀνεψιῶν των, ἤτοι τοὺς ἐπ' ἀνεψιᾷ γαμβρὸν ἢ ἐπ' ἀνεψιῷ νύμφην, εἶναι τρίτου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς.

Καὶ ἀντιστρόφως, οὗτοι πρὸς ἐκείνους.

Δηλαδή :

Ὁ θεῖος ἢ ἡ θεία Β τοῦ ἀνεψιοῦ ἢ τῆς ἀνεψιᾶς Γ, τρίτου βαθμοῦ συγγενεῖς ἐξ αἵματος, διὰ τοῦ γάμου τοῦ ἀνεψιοῦ ἢ τῆς ἀνεψιᾶς Γ πρὸς τὸν ἐπ' ἀνεψιᾷ γαμβρὸν ἢ τὴν ἐπ' ἀνεψιῷ νύμφην Δ, λογίζονται τρίτου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς. Καὶ ἀντιστρόφως : Οἱ Γ καὶ Δ, γενόμενοι διὰ τοῦ γάμου των μία σάρξ, κατέστησαν ἑκάτερος τούτων ἀνεψιὸς ἢ ἀνεψιὰ τοῦ θείου ἢ τῆς θείας τοῦ ἑτέρου συζύγου. Ἑπομένως, ὁ ἐπ' ἀνεψιᾷ γαμβρὸς ἢ ἐπ' ἀνεψιῷ νύμφη Δ λογίζονται μετὰ τοῦ Β, θείου ἢ θείας τοῦ Γ, τρίτου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς.

β) Μὲ τὴν ἰδίαν μέθοδον ἀνευρίσκομεν, ὅτι ὁ μέγας θεῖος ἢ ἡ μεγάλη θεία μὲ τὸν σύζυγον τῆς ἐξανεψιᾶς ἢ τὴν σύζυγον τοῦ ἐξανεψιοῦ εἶναι τετάρτου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς κ. ο. κ.

Β. Εἰς τὴν παρεπομένην ἀγχιστείαν, διὰ τῆς ὁποίας συνδέονται οἱ συγγενεῖς ἐξ αἵματος τοῦ ἑνὸς τῶν συζύγων πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος συγγενεῖς τοῦ ἑτέρου συζύγου, ἡ ἀπόστασις τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγενείας μετρεῖται ἄλλως. Ἐν προκειμένῳ «ἡ τοῦ ἀνδρὸς μετὰ τῆς γυναικὸς συνάφεια οὐ καθ' ἑαυτὴν ὁρᾶται», διότι οἱ ἐξ αἵματος συγγενεῖς ἑκατέρου τῶν συζύγων δὲν ἀντικρύζουν πρὸς ἑκάτερον τοῦτον, ὅστις κατέστη ἀγχιστεὺς αὐτῶν διὰ τοῦ γάμου του μετὰ τοῦ συγγενοῦς των, ἀλλ' ἀντικρύζουν μόνοι των μεταξύ των. Συνεπῶς, οἱ σύζυγοι εἰς τὴν βαθμολογίαν θεωροῦνται κεχωρισμένοι μεταξύ των, ἀποτελοῦντες ἑκάτερος ἕνα βαθμόν, οἱ δύο δὲ ὁμοῦ δύο βαθμούς. Ὅθεν, ἡ ἀπόστασις τῆς ἐκ παρεπομένης ἀγχιστείας συγγενείας μετρεῖται κατὰ βαθμούς, συναγομένους ἀθροιστικῶς ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συναπτουσῶν τὰ πρόσωπα εἰς ἑκατέραν τῶν διὰ τοῦ γάμου συνδεομένων δύο οἰκογενειῶν γεννήσεων.

Εἰδικώτερον οὕτω :

α) Γονεὺς (πατὴρ ἢ μήτηρ) καὶ τέκνον (υἱὸς ἢ θυγάτηρ) ἐκ τοῦ ἑνὸς γένους καὶ γονεὺς (πατὴρ ἢ μήτηρ) καὶ τέκνον (υἱὸς ἢ θυγάτηρ) ἐκ τοῦ ἄλλου γένους, διὰ συνάψεως γάμου τινὸς ἐκ τοῦ ἑνὸς γένους πρός τινα ἐκ τοῦ ἄλλου γένους, καθίστανται μεταξύ των συγγενεῖς ἐξ ἀγχιστείας δευτέρου βαθμοῦ.

Δηλαδή :

Οἱ γονεῖς Α (πατὴρ) καὶ Ε (μήτηρ) καὶ τὸ τέκνον (υἱὸς ἢ θυγάτηρ) Β εἶναι πρώτου βαθμοῦ συγγενεῖς ἐξ αἵματος εἰς τὴν α οἰκογένειαν.

Οἱ γονεῖς Γ (πατὴρ) καὶ Ζ (μήτηρ) καὶ τὸ τέκνον (υἱὸς ἢ θυγάτηρ) Δ εἶναι πρώτου βαθμοῦ συγγενεῖς ἐξ αἵματος εἰς τὴν β οἰκογένειαν.

αα) Συναπτομένου γάμου μεταξὺ τέκνων Β καὶ Δ, ἀναπτύσσεται μεταξὺ τῶν γονέων των Α+Ε καὶ Γ+Ζ ἡ ἑξῆς σχέσις ἀγχιστείας :

Οἱ γονεῖς Α καὶ Ε τοῦ υἱοῦ των Β γίνονται πενθερὸς καὶ πενθερά, ἤτοι γονεῖς ἐξ ἀγχιστείας τῆς Δ, ἥτις, διὰ τοῦ γάμου της μετὰ τοῦ υἱοῦ των Β, κατέστη νύμφη των.

Οἱ γονεῖς Γ καὶ Ζ τῆς θυγατρός των Δ γίνονται πενθερὸς καὶ πενθερά, ἤτοι γονεῖς ἐξ ἀγχιστείας, τοῦ Β, ὅστις, διὰ τοῦ γάμου του μετὰ τῆς θυγατρός των Δ, κατέστη γαμβρὸς των.

Ὁμοίως :

Οἱ γονεῖς Α καὶ Ε τῆς θυγατρός των Β γίνονται πενθερὸς καὶ πενθερά, ἤτοι γονεῖς ἐξ ἀγχιστείας, τοῦ Δ, ὅστις, διὰ τοῦ γάμου του μετὰ τῆς θυγατρός των Β, κατέστη γαμβρὸς των.

Οἱ γονεῖς Γ καὶ Ζ τοῦ υἱοῦ των Δ γίνονται πενθερὸς καὶ πενθερά, ἤτοι γονεῖς ἐξ ἀγχιστείας, τῆς Β, ἥτις, διὰ τοῦ γάμου της μετὰ τοῦ υἱοῦ των Δ, κατέστη νύμφη των.

Οἱ Α καὶ Ε ἀφ' ἑνὸς καὶ Γ καὶ Ζ ἀφ' ἑτέρου, ἕκαστος ὢν συγγενὴς ἐξ αἵματος πρώτου βαθμοῦ μετὰ τῶν συζευχθέντων τέκνων των Β καὶ Δ, ἀντικρύζοντες μεταξύ των, λογίζονται συγγενεῖς ἐξ ἀγχιστείας, ἤτοι συμπέθεροι, δευτέρου βαθμοῦ.

Ἡ ἀρίθμησις γίνεται χωριστὰ κατὰ τὴν βαθμολογίαν τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγενείας, ἤτοι βάσει τῶν μεσολαβουσῶν γεννήσεων μεταξὺ γονέων Α καὶ Ε πρὸς τέκνον Β καὶ γονέων Γ καὶ Ζ πρὸς τέκνον Δ, ἤτοι :

Α ἢ Ε πρὸς Β, γονεὺς καὶ τέκνον, μία γέννησις=εἷς βαθμός.

Γ ἢ Ζ πρὸς Δ, γονεὺς καὶ τέκνον, μία γέννησις=εἷς βαθμός.

Ἑπομένως ἓν+ἓν=δύο βαθμοί, ἄρα σχέσις ἐξ ἀγχιστείας δευτέρου βαθμοῦ.

ββ) Συναπτομένου γάμου μεταξὺ γονέων Α καὶ Ζ, ἀμφοτέρων τελούντων ἐν χηρείᾳ ἢ διεζευγμένων, ἀναπτύσσεται μεταξὺ τῶν τέκνων των Β καὶ Δ ἡ ἑξῆς σχέσις ἀγχιστείας :

Ὁ Β, υἱὸς τοῦ Α καὶ τῆς ἀποβιωσάσης Ε, γίνεται προγονὸς τῆς Ζ, ἥτις, ἐκ τοῦ γάμου της μετὰ τοῦ πατρός του Α, κατέστη μητρυιά του.

Ἡ Δ, θυγάτηρ τῆς Ζ καὶ τοῦ ἀποβιώσαντος Γ, γίνεται προγονὴ τοῦ Α, ὅστις, ἐκ τοῦ γάμου του μετὰ τῆς μητρός της Ζ, κατέστη πατρυιός της.

Ὁμοίως :

Ἡ Β, θυγάτηρ τοῦ Α καὶ τῆς ἀποβιωσάσης Ε, γίνεται προγονὴ τῆς Ζ, ἥτις, ἐκ τοῦ γάμου της μετὰ τοῦ πατρός της Α, κατέστη μητρυιά της.

Ὁ Δ, υἱὸς τῆς Ζ καὶ τοῦ ἀποβιώσαντος Γ, γίνεται προγονὸς τοῦ Α, ὅστις, ἐκ τοῦ γάμου του μετὰ τῆς μητρός του Ζ, κατέστη πατρυιός του.

Οἱ Β καὶ Δ, ἑκάτερος ὢν συγγενὴς ἐξ αἵματος πρώτου βαθμοῦ μετὰ τῶν συζευχθέντων γονέων των Α καὶ Ζ, ἀντικρύζοντες μεταξύ των, λογίζονται ἀδελφοὶ ἐξ ἀγχιστείας, ἤτοι συμπρόγονοι, δευτέρου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς.

Ἡ ἀρίθμησις γίνεται χωριστὰ κατὰ βαθμολογίαν τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγενείας, ἤτοι βάσει τῶν μεσολαβουσῶν γεννήσεων μεταξὺ τέκνου Β πρὸς γονεῖς Α καὶ Ε καὶ τέκνου Δ πρὸς γονεῖς Γ καὶ Ζ, ἤτοι :

Β πρὸς Α ἢ Ε, τέκνον καὶ γονεύς, μία γέννησις=εἷς βαθμός.

Δ πρὸς Γ ἢ Ζ, τέκνον καὶ γονεύς, μία γέννησις=εἷς βαθμός.

Ἑπομένως ἓν+ἓν=δύο βαθμοί, ἄρα σχέσις ἐξ ἀγχιστείας δευτέρου βαθμοῦ.

β) Μὲ τὴν ἰδίαν μέθοδον ἀνευρίσκομεν τὴν σχέσιν ἐξ ἀγχιστείας τρίτου βαθμοῦ μεταξὺ γονέως (πατρὸς ἢ μητρὸς) καὶ τέκνου (υἱοῦ ἢ θυγατρὸς) πρὸς μάμμην καὶ ἐγγονὴν ἢ προγονοεγγονήν, ἢ πρὸς πάππον καὶ ἔγγονον ἢ προγονοέγγονον, πατρὸς καὶ υἱοῦ πρὸς δύο ἀδελφὰς κ. λ. π.

γ) Ἀδελφοὶ ἐξ ἑνὸς γένους καὶ ἀδελφοὶ ἐξ ἄλλου γένους, διὰ συνάψεως γάμου μεταξὺ τινος ἐκ τούτων ἐκ τοῦ ἑνὸς γένους πρός τινα ἐκ τοῦ ἄλλου γένους, καθίστανται μεταξύ των συγγενεῖς ἐξ ἀγχιστείας τετάρτου βαθμοῦ.

Δηλαδή :

Οἱ Α καὶ Β, υἱοὶ τοῦ Ε, εἶναι μεταξύ των ἀδελφοί, ἤτοι δευτέρου βαθμοῦ συγγενεῖς ἐξ αἵματος.

Αἱ Γ καὶ Δ, θυγατέρες τοῦ Ζ, εἶναι μεταξύ των ἀδελφαί, ἤτοι δευτέρου βαθμοῦ συγγενεῖς ἐξ αἵματος.

Συναπτομένου γάμου μεταξὺ τῶν Β καὶ Γ, ἀναπτύσσεται μεταξὺ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν τούτων ἡ ἑξῆς σχέσις ἀγχιστείας :

Ὁ Α πρὸς τὴν Γ καθίσταται δευτέρου βαθμοῦ ἀγχιστεὺς πρὸς αὐτὴν καὶ ἡ Γ πρὸς τὸν Α ὁμοίως. Διότι ἀδελφοὶ μεταξύ των λογίζονται, ἤτοι ὁ μὲν Α καθιστάμενος ἀνδράδελφος τῆς Γ, ἡ δὲ Γ νύμφη τοῦ Α.

Ἡ Δ πρὸς τὸν Β, καθίσταται δευτέρου βαθμοῦ ἀγχιστεὺς πρὸς αὐτὸν καὶ ὁ Β πρὸς τὴν Δ ὁμοίως. Διότι ἀδελφοὶ μεταξύ των λογίζονται, ἤτοι ἡ μὲν Δ καθισταμένη γυναικαδέλφη τοῦ Β, ὁ δὲ Β γαμβρὸς τῆς Δ.

Ἐδῶ ὁ Α καὶ ἡ Δ ἀντικρύζουν ἑκάτερος πρὸς τοὺς συζευχθέντας ἀδελφούς των Β καὶ Γ, οἵτινες διὰ τοῦ γάμου των κατέστησαν μία σάρξ.

Ὁ Α ὡς πρὸς τὴν Δ, ἀντικρύζοντες μεταξύ των, ἑκά-

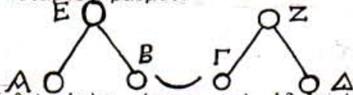
τερος τούτων ὧν συγγενὴς ἐξ αἵματος ἑκατέρου τῶν συζευχθέντων Β καὶ Γ δευτέρου βαθμοῦ, λογίζονται ὡς ἀδελφοὶ ἐξ ἀγχιστείας τετάρτου βαθμοῦ.

Ἡ ἀρίθμησις γίνεται χωριστὰ κατὰ τὴν βαθμολογίαν τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγενείας, δηλαδὴ βάσει τῶν μεσολαβουσῶν γεννήσεων μεταξὺ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν. Ἤτοι:

Α καὶ Β, ἀδελφοὶ ἐξ αἵματος, δύο γεννήσεις=δύο βαθμοί.

Γ καὶ Δ, ἀδελφαὶ ἐξ αἵματος, δύο γεννήσεις=δύο βαθμοί.

Ἐπομένως, δύο+δύο=βαθμοὶ τέσσαρες, ἄρα σχέσις ἐξ ἀγχιστείας τετάρτου βαθμοῦ.

δ) Θεῖος ἢ θεία ἑνὸς γένους καὶ ἀδελφοὶ ἢ ἀδελφαὶ ἐξ ἄλλου γένους, διὰ συνάψεως γάμου τινὸς ἐκ τούτων ἐκ τοῦ ἑνὸς γένους πρός τινα ἐκ τοῦ ἄλλου γένους, καθίστανται μεταξύ των συγγενεῖς ἐξ ἀγχιστείας πέμπτου βαθμοῦ.

Δηλαδή:

Ὁ Γ, υἱὸς τοῦ Β καὶ ἀνεψιὸς τοῦ ἀδελφοῦ του Α, εἶναι τρίτου βαθμοῦ συγγενὴς ἐξ αἵματος πρὸς τὸν θεῖον του Α. Καὶ ἀντιστρόφως, οὗτος πρὸς ἐκεῖνον.

Ἡ Δ καὶ Ε, θυγατέρες τοῦ Η, εἶναι μεταξύ των ἀδελφαί, ἤτοι δευτέρου βαθμοῦ συγγενεῖς ἐξ αἵματος.

Συναπτομένου γάμου μεταξὺ τῶν Γ καὶ Δ, ἀναπτύσσεται μεταξὺ τοῦ Α, θείου τοῦ Β, καὶ τῶν δύο ἀδελφῶν Δ καὶ Ε ἡ ἑξῆς σχέσις ἀγχιστείας:

Ὁ Α ὡς πρὸς τὴν Δ καθίσταται τρίτου βαθμοῦ ἀγχιστεύς, διότι αὕτη ἀνεψιά του λογίζεται. Καὶ ἡ Δ ὡς ἀνεψιὰ τοῦ Α λογίζεται, ὄντος θείου τοῦ συζύγου της Γ, συνδεομένου μετὰ τούτου διὰ τρίτου βαθμοῦ συγγενείας ἐξ αἵματος.

Ἐδῶ ὁ Α καὶ ἡ Δ ἀντικρύζουν ἑκάτερος ἑκάτερον, διότι ἡ Δ, ἐλθοῦσα εἰς γάμου κοινωνίαν μετὰ τοῦ Γ, ἀνεψιοῦ τοῦ Α, κατέστη μετὰ τούτου μία σάρξ.

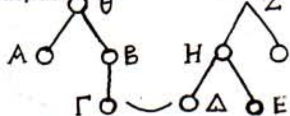
Ὁ Α ὡς πρὸς τὴν Ε, ἀντικρύζοντες μεταξύ των πλέον, ἑκάτερος τούτων ὧν συγγενὴς ἐξ αἵματος ἑκατέρου τῶν συζευχθέντων Γ καὶ Δ, λογίζονται ὡς θεῖος καὶ ἀνεψιὰ ἐξ ἀγχιστείας πέμπτου βαθμοῦ.

Ἡ ἀρίθμησις γίνεται χωριστὰ κατὰ τὴν βαθμολογίαν τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγενείας, ἤτοι βάσει τῶν μεσολαβουσῶν γεννήσεων μεταξὺ θείου Α καὶ ἀνεψιοῦ Γ καὶ τῶν ἀδελφῶν Δ καὶ Ε.

Α καὶ Γ, θεῖος καὶ ἀνεψιὸς ἐξ αἵματος, τρεῖς γεννήσεις=τρεῖς βαθμοί.

Δ καὶ Ε, ἀδελφαὶ ἐξ αἵματος, δύο γεννήσεις=δύο βαθμοί.

Ἐπομένως τρία+δύο = βαθμοὶ πέντε, ἄρα σχέσις ἐξ ἀγχιστείας πέμπτου βαθμοῦ.

ε) Μὲ τὴν ἰδίαν μέθοδον ἀνευρίσκομεν, ὅτι ὁ μέγας θεῖος ἢ ἡ μεγάλη θεία μὲ τὸν ἀδελφὸν ἢ τὴν ἀδελφὴν τοῦ συζύγου τῆς ἐξανεψιᾶς ἢ τῆς συζύγου τοῦ ἐξανεψιοῦ εἶναι ἑβδόμου βαθμοῦ ἀγχιστεῖς κ.ο.κ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Παν. Ἰ. Παναγιωτάκου, Ἐγχειρίδιον περὶ τῶν κωλυμάτων τοῦ γάμου, Ἀθῆναι 1959, σ. 75 κ. ἑξ.

ΠΑΝ. Ι. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ

Ἀγχιστεύων. (Ο'). Ἑβραϊστί: γκωέλ. Ὁ πλησιέστερος συγγενής, ἔχων ὡρισμένας ὑποχρεώσεις καὶ δικαιώματα καὶ συγκεκριμένως: α) Ὅταν συγγενής του τις φονευθῇ, ἀναλαμβάνει αὐτὸς νὰ φονεύσῃ τὸν φονέα ἐκείνου, ὡς ὁ ἐκδικητὴς τοῦ αἵματος (Δευτερ. ιθ' 6, 12, Ἰησ. Ν. κ' 3, 9, Β' Βασιλ. ιδ' 11. β). Ὅταν πωληθῇ ὡς δοῦλος συγγενής του, πρέπει οὗτος νὰ ἐξαγοράσῃ αὐτόν. Τότε ὁ ἀγχιστεύων λαμβάνει τὴν ὀνομασίαν τοῦ λυτρωτοῦ, διότι διὰ λύτρων, διὰ χρημάτων, ἐξαγοράζει αὐτὸν (Λευϊτ. κε' 48 κ. ἑξ.). γ) Ὅταν πωληθῇ τεμάχιον γῆς, πρέπει νὰ ἐξαγορασθῇ ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς τούτου (Λευϊτ. κε' 25, Ρούθ δ' 4-6). δ) Ὅταν ὁ συγγενής του ἀφήσῃ γυναῖκα ἄτεκνον, πρέπει νὰ λάβῃ οὗτος ταύτην ὡς σύζυγόν του (Ρούθ γ' 13). ε) Ὅταν ὁ [ἀποθανὼν πλησιαίτατος συγγενής του ἠδικήθη, ἀποζημιοῦται οὗτος (Ἀριθ. ε' 8).

ΙΩΗΛ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀγχοῦς. Βασιλεὺς τῆς Γέθ, υἱὸς τοῦ Ἀμμάχ, φίλος τοῦ Δαβὶδ (Α' Βασ. κα' 10-15, κζ' 1-12, κη' 1 κ.ἑξ., κθ' 1-11). Ἴσως εἶναι τὸ αὐτὸ ὁμώνυμον πρόσωπον, ὅπερ ἐμφανίζεται καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Σολομῶντος (Γ' Βασ. β' 39).

Ἄγχω. (Ο'). (Ψαλμ. Σολ. λα', Δ' Μακ. ι' 7, ια' 11). Συσφίγγω, πιέζω (τὸν λαιμόν).

Ι. Γ.

Ἄγω. (Κ. Διαθήκη). Ὁδηγῶ, φέρω τι. Ματθ. ιδ' 6 = ἑορτάζω. Λουκ. κδ' 21 = διέρχομαι (χρονικῶς). Πράξ. ιθ' 38 «ἀγοραῖοι ἄγονται» κατὰ τὸ λατινικὸν fora aguntur (πρβλ. conventum ago=δικάζω) = δίκαι διεξάγονται (Ἴδε καὶ Blass - Debrunner, Grammatik des neutestamentlichen Griechisch § 5, 3 b. Th. Zahn, Kommentar zum N. T. V. Die Apostelgeschichte II). Προστακτικῶς «ἄγωμεν» (Ματθ. κστ' 46, Μάρκ. α' 38, ιδ' 42, Ἰω. ια' 7, 15, 16, ιδ' 31) = ἂς ἀναχωρήσωμεν, ἂς ὑπάγωμεν.

Γ. Α. Γ.

Ἀγωγή. (Κ. Διαθήκη). Τρόπος ζωῆς, Β' Τιμ. γ' 10.

Γ. Α. Γ.

Ἀγωγή. Βλ. Παιδεία.

Ἀγωγή, αἰσθητικὴ ἀνηλίκων. Βλ. Αἰσθητικὴ ἀγωγὴ ἀνηλίκων.

Ἀγωγή, ποινική. Φορεὺς τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ οἰκεῖος Ἐπίσκοπος. Ὁ Κύριος, ἀποβλέψας εἰς τὴν διατήρησιν καὶ διαφύλαξιν τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐννόμου τάξεως (Ματθ. ιη' 15-17), ἐμπιστεύεται τὸ ἱερὸν ἔργον τοῦτο εἰς τοὺς Μαθητὰς Ἀποστόλους καὶ διὰ τούτων εἰς τοὺς διαδόχους αὐτῶν ἐν τῇ ἀποστολικῇ διακονίᾳ, τοὺς Ἐπισκόπους, οἵτινες, διὰ τῆς ἀνηκούσης αὐτοῖς ποιμαντικῆς ἐξουσίας, τυγχάνουσιν ἐντεταγμένοι διὰ τὴν περιφρούρησιν τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἔννομον τάξιν κανόνων δικαίου, ἀπορρεόντων ἐξ ἐπιταγῶν τοῦ θείου Λόγου καὶ τῶν βάσει τούτου ἐψηφισμένων τοιούτων τοῦ κανονικοῦ νομοθέτου. Ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ ἐμπεριέχεται τὸ δικαίωμα πρὸς ἄσκησιν τῆς ποινικῆς ἀξιώσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῷ ὁποίῳ νοεῖται τὸ καθῆκον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἐλέγχειν τὸν θρησκευτικὸν καὶ τὸν ἠθικὸν βίον τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα αὐτῆς μελῶν καὶ τοῦ ἐκδικάζειν καὶ τιμωρεῖν τὰς ὑπὸ τούτων διαπραττομένας ἀδίκους πράξεις καὶ παραλείψεις, ἐν ἑνὶ λόγῳ τὸ κανονικὸν ἀδίκημα. Ἡ κανονικὴ δικαστικὴ ἐνέργεια, διὰ τῆς ὁποίας ἐλέγχεται, ἐκδικάζεται καὶ τιμωρεῖται κατὰ τὴν περίστασιν τὸ κανονικὸν ἀδίκημα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὑπαιτίου αὐτοῦ, τουτέστι τοῦ δράστου, εἶναι ἡ ποινικὴ ἀγωγή.

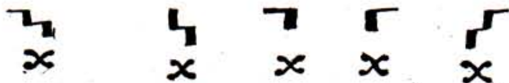
Τὴν ποινικὴν ἀγωγὴν ἀσκεῖ πάντοτε ὁ φορεὺς τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ὁ οἰκεῖος Ἐπίσκοπος. Πλείω βλ. εἰς Παν. Ἰ. Παναγιωτάκου, Σύστημα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὺν αὐτοῦ, Γ' «τὸ Ποινικὸν Δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας», Ἀθῆναι 1962, σ. 3, 5, 6, 145.

ΠΑΝ. Ι. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ

Ἀγωγή, ρυθμική. Ἡ καὶ ἄλλως χρονικὴ ὀνομάζεται ἡ ταχύτης ἢ ἡ βραδύτης, διὰ τῆς ὁποίας ἐκτελοῦνται οἱ χρόνοι ἑνὸς μέλους. Ἀριστείδης ὁ Κοϊντιλιανός, ἁρμονικὸς συγγραφεὺς τῆς ἀρχαιότητος, δίδει τὸν ὁρισμὸν τῆς ἀγωγῆς ὡς ἑξῆς: «Ἀγωγὴ ρυθμική ἐστι χρόνων τάχος ἢ βραδύτης, οἷον ὅταν τῶν λόγων σωζομένων, οὓς αἱ θέσεις ποιοῦνται πρὸς τὰς ἄρσεις, διαφόρως ἑκάστου χρόνου τὰ μεγέθη προφερόμενα».

Ἡ ρυθμικὴ ἀγωγὴ καθορίζεται δι' ὡρισμένων ὅρων καὶ σημείων, ἅτινα τίθενται εἰς τὴν ἀρχὴν ἑκάστου μέλους. Διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ μέλη ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνελθοῦσα μουσικὴ ἐπιτροπὴ τὸ ἔτος 1881 καθώρισεν εἰς πέντε τοὺς ὅρους τῆς ρυθμικῆς ἀγωγῆς, ὡς ἑξῆς: α) βραδεῖα, β) μέση, γ) μετρία, δ) ταχεῖα, ε) χῦμα (ταχυτάτη ἀγωγή, ἥτις ἀντιστοιχεῖ πρὸς μουσικὴν ἀπαγγελίαν καὶ μὲ ἀνάλογον τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς ὅρον recitavito).

Δι' ἕκαστον τῶν ἀνωτέρω ὅρων χρησιμοποιοῦνται τὰ ἑξῆς σημεῖα :

ΒΡΑΔΕΙΑ — ΜΕΣΗ — ΜΕΤΡΙΑ — ΤΑΧΕΙΑ — ΧΥΜΑ

Κατὰ τὴν βραδεῖαν ἀγωγὴν ἐκτελοῦνται 56-80 χρόνοι ἢ κινήσεις κατὰ 1΄ λεπτόν. Κατὰ τὴν μέσην 80-100. Κατὰ τὴν μετρίαν 100-168. Κατὰ τὴν ταχεῖαν 168-208. Κατὰ τὴν ταχυτάτην (χῦμα) 208-400 χρόνοι κατὰ 1΄ λεπτόν.

Ὁ καθορισμὸς τῆς ἀγωγῆς διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἶναι σχετικός. Ἡ ἀκριβὴς καταμέτρησις τοῦ χρόνου ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τοῦ χρονομέτρου Maelzel, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ καθορισθῆ ἐπακριβῶς ἡ ἀγωγὴ ὅλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν. Συνήθως διὰ τῆς βραδείας ἀγωγῆς ψάλλονται τὰ παπαδικὰ μέλη (χερουβικὰ καὶ κοινωνικά). Διὰ τῆς μετρίας ἀγωγῆς τὰ σύντομα εἱρμολογικὰ μέλη (ἀρχαί, καταβασίαι κ.λ.π.). Διὰ τῆς ταχείας ἀγωγῆς τὰ σύντομα εἱρμολογικὰ μέλη (ἀπολυτίκια, κοντάκια, κανόνες κ.λ.π.). Διὰ τῆς ἀγωγῆς χῦμα ψάλλονται οἱ προτασσόμενοι στίχοι εἰς τὰ τροπάρια τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου καὶ τῶν μακαρισμῶν.

ΣΠΥΡ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ

Ἀγωγή, Σωματική. Ὅταν λέγωμεν «Σωματικὴ Ἀγωγὴ» δὲν ἐννοοῦμεν κάτι διαφορετικὸν ἀπὸ τὴν λοιπὴν Ἀγωγήν, κάτι τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ εἰδικῶς καὶ μόνον εἰς τό σῶμα, ἀλλὰ ἓν βασικὸν καὶ ἀναπόσπαστον μέρος τῆς ὅλης Ἀγωγῆς. Ὅπως εἰς αὐτήν, οὕτω καὶ εἰς τὴν Σωματικὴν Ἀγωγήν, ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι μόνον τὸ ὑλικὸν σῶμα, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος ὡς ὁλότης, ὡς τὸ ὑπέροχον ἐκεῖνο καὶ ἁρμονικὸν σωματοψυχικὸν σύνολον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν κορωνίδα τῆς ὁρατῆς κτίσεως. Αἱ χρησιμοποιούμεναι συνήθως ἐκφράσεις διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς ἀξίας τῆς Σωματικῆς Ἀγωγῆς, ὡς λ.χ. «ἡ Σωματικὴ Ἀγωγὴ εἶναι τὸ ἕτερον σκέλος τῆς πνευματικῆς Ἀγωγῆς» ἢ τὸ συχνάκις ἐπαναλαμβανόμενον «νοῦς ὑγιὴς ἐν σώματι ὑγιεῖ» τοῦ Γιουβενάλη, δὲν ἀποδίδουν πλήρως τὴν ἔννοιαν τῆς Σωματικῆς Ἀγωγῆς, διότι ἐνέχουν τὸ σφάλμα τοῦ διαχωρίζειν ὀξέως τὸ σῶμα ἀπὸ τὸ πνεῦμα. Δυνάμεθα ἐπίσης νὰ εἴπωμεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ὅρος Σωματικὴ Ἀγωγὴ δὲν εἶναι ἀπολύτως ἐπιτυχής. Ὁ ὅρος οὗτος συγγενεύει μὲ τὸ γερμανικὸν «Korperliche Erziehung», ὅπου τὸ πρῶτον συνθετικὸν εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ σώματος, ἀλλ' οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Αὐστριακοὶ χρησιμοποιοῦν παραλλήλως καὶ τὸν βαθύτερον καὶ ἐκτενέστερον ὅρον Leibeserziehung, ἑρμηνεύοντες τὸ Leib μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἐμψυχωμένου σώματος.

Ὁ ὅρος «Γυμναστική», τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίουν οἱ πρόγονοί μας καὶ χρησιμοποιοῦμεν καὶ ἡμεῖς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, ὡς ἀποτεινόμενος εἰς τὴν γύμνασιν σώματος καὶ ψυχῆς, εἶναι ἀναμφιβόλως ἐπιτυχὴς καὶ ἀποδίδει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀγωγῆς διὰ τῆς γυμνάσεως. Ὁ ὅρος ὅμως οὗτος ἔχει πρὸ πολλοῦ χάσει εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, πλὴν τῆς Ἑλλάδος, τὴν ἀρχικήν του σημασίαν, χρησιμοποιούμενος διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν ἐλευθέρων ἢ ἐνοργάνων ἀσκήσεων, τῶν ἐκτελουμένων μετὰ παραγγέλματος ἢ τῇ συνοδείᾳ μουσικῆς, καθὼς καὶ τῶν ἐνοργάνων ἢ μὴ ἀσκήσεων τοῦ Ὀλυμπιακοῦ Προγράμματος, ἀποκλειομένων τῶν κλασικῶν ἀγωνισμάτων καὶ γενικῶς τῶν ἀθλημάτων καὶ τῶν ἀθλοπαιδιῶν (σπόρ).

Ἐπίσης, λίαν ἐπιτυχὴς εἶναι ὁ χρησιμοποιούμενος σήμερον εἰς τὰς περισσοτέρας χώρας ὅρος «Φυσικὴ Ἀγωγή», ἤτοι ἀγωγὴ διὰ τῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ἀτόμου φύσεως. Ὡς τοιαύτη φύσις δὲ νοεῖται ὄχι ἁπλῶς ἡ ἀντικειμενικὴ περιοχὴ τοῦ σωματικοῦ κόσμου (ἔννοια τῶν φυσιοκρατῶν φιλοσόφων), ἀλλ' ἐπὶ πλέον καὶ ὁ κόσμος τῆς καρδίας καὶ τοῦ πνεύματος (Ρουσσῶ, Πεσταλότσι). Ὁ ὅρος οὗτος, πλατύτερος καὶ περιεκτικώτερος, δηλοῖ τὴν ἀγωγὴν τελουμένην ὄχι μόνον εἰς τοὺς γυμναστικοὺς καὶ ἀθλητικοὺς χώρους, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῶν διδακτηρίων, τοῦ περιβάλλοντος τῆς ἐργασίας καὶ τέλος τῆς ὑπαίθρου φύσεως.

Πάντως, οἱονδήποτε ὅρον καὶ ἂν χρησιμοποιήσωμεν, τὸ οὐσιῶδες εἶναι ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀγωγῆς τοῦ σώματος, ἀλλὰ περὶ ἀγωγῆς διὰ τῆς σωματοψυχικῆς ἑνότητος, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ παιδαγωγικαὶ ἀξίαι καὶ δραστηριότητες ἐκδηλοῦνται, καλλιεργοῦνται καὶ ἐξελίσσονται διὰ πλείονος σωματικῆς κινήσεως καὶ δράσεως ἀπὸ ὅ,τι εἰς τὰς λοιπὰς περιοχὰς τῆς Ἀγωγῆς, εἰς τὰς ὁποίας ὑπερέχει ἡ διανοητικὴ καταβολή. Οὐσιαστικῶς ὅμως, εἰς τὴν Σωματικὴν Ἀγωγήν, πέραν τῶν βιολογικῶν λειτουργιῶν, συμμετέχουν, γυμνάζονται καὶ ἀνελίσσονται βασικαὶ ψυχικαὶ καὶ πνευματικαὶ δυνάμεις καὶ ἀρεταί.

Δηλαδὴ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ τελικὸς σκοπὸς δὲν εἶναι ἄλλος, παρὰ ὁ τῆς γενικωτέρας Ἀγωγῆς, ἤτοι ἡ ἁρμονικὴ διάπτυξις τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου, ὡς βιολογικοῦ καὶ πνευματικοῦ ὅλου λαμβανομένου, μὲ σαφῶς ὅμως ὑπέροχον καὶ κατευθύνον στοιχεῖον τὸ ἦθος. Ὁ ἠθικὸς δηλαδὴ χαρακτήρ, ὑπὸ τὴν ἐνεργητικήν, δυναμικὴν ἔννοιάν του, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὴν συνισταμένην τῶν ἐπιδιώξεων τῆς ὅλης Ἀγωγῆς, εἶναι καὶ ὁ κύριος σκοπὸς τῆς Σωματικῆς Ἀγωγῆς.

Ἔχει γίνει πρὸ πολλοῦ εἰς τοὺς φιλοσοφημένους κύκλους τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας συνείδησις ἡ διασταύρωσις καὶ ἑνότης τῶν ἐπιδιώξεων καὶ σκοπῶν τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς Σωματικῆς Ἀγωγῆς. Καὶ δὲν ὑπάρχει οὕτως ἀμφιβολία, ὅτι, ἐφ' ὅσον εἰς τὸ κέντρον τῶν προσπαθειῶν τῆς Ἀγωγῆς εἶναι ὁ Ἄνθρωπος ὡς ἀδιαίρετος ὑλοπνευματικὴ ὁλότης, οὐδεμία ἀπολύτως ἀντίθεσις εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ μεταξὺ Σωματικῆς (Φυσικῆς) καὶ λοιπῆς Ἀγωγῆς.

Ὅταν λέγωμεν «Σωματικὴ Ἀγωγὴ» δὲν ἐννοοῦμεν πλέον τὸ στεγνὸν ἐκεῖνο μάθημα τοῦ τύπου τῆς παλαιᾶς Σουηδικῆς Γυμναστικῆς, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκυριάρχουν διαρκοῦς καὶ ὑπερτονισμένης στατικῆς ἐνεργείας καὶ ἀκάμπτου μορφῆς ἀσκήσεις, καθὼς καὶ τὸ μικρᾶς κινητικῆς καὶ παιδαγωγικῆς δράσεως παιγνίδι, ἀλλὰ ὅλα τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα διαθέτει πλουσίως σήμερον ἡ Σωματικὴ καὶ Φυσικὴ ἐν γένει Ἀγωγή. Ταῦτα εἶναι αἱ ὀρθοῦ σχήματος καὶ ἀκριβοῦς τροχιᾶς διαπλαστικαὶ — διορθωτικαὶ ἀσκήσεις μὲ κυρίαν κινησιολογικὴν βάσιν τὸν ρυθμόν, ἡ ἐνόργανος Γυμναστικὴ (μονόζυγα, δίζυγα, δοκός, κρίκοι κ.λ.π.) μὲ τὴν αὐτὴν κινησιολογικὴν βάσιν, αἱ ἀσκήσεις δυναμικῆς ἐπιδεξιότητος (ἐδάφους, ἐπὶ ἐφαλτηρίων κ.λ.π.), ὁ κλασικὸς ἀθλητισμός, τὰ μεγάλα ὁμαδικὰ παιγνίδια (χειροσφαίρισις, ποδοσφαίρισις, καλαθοσφαίρισις κ.λ.π.), ἡ κολύμβησις, ἡ ὑδατοσφαίρισις, τὰ ναυτικὰ ἀθλήματα, (ἡ ἱστιοπλοΐα, ἡ κωπηλασία), ἡ πάλη, αἱ ἐκδρομαί, τὰ σπὸρ τῆς ὑπαίθρου ζωῆς (ἀναρριχήσεις, σκί, μεγάλα ἀνιχνευτικὰ καὶ προσανατολισμοῦ παιγνίδια), οἱ ἐθνικοὶ χοροὶ κ.λ.π. Μέσα δηλαδή, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνομεν ὄχι πλέον ξηρὰ ἀνατομικὰ καὶ ἐπουσιώδη ἀποτελέσματα, ἀλλά, ἀντιθέτως, βασικὰ βιολογικὰ καὶ οὐσιωδέστατα παιδαγωγικὰ τοιαῦτα.

Ἡ Σωματικὴ Ἀγωγή, διαθέτουσα σήμερον ὅλην αὐτὴν τὴν ποικιλίαν μέσων διαγωγικοβιολογικῆς ἀποτελεσματικότητος, δύναται νὰ ἀσκήσῃ ἀνεκτίμητον ἀληθῶς ἐπίδρασιν εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἀναπτυσσομένην παιδικὴν καὶ νεανικὴν ὕπαρξιν. Ἔχουν γίνει μελέται βαθύταται εἰς ὅλην τὴν ἔκτασίν της. Ἔχει παρακολουθήσει τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐπιστήμης καὶ ἰδίως τὰς ἐρεύνας τῆς παιδικῆς βιολογίας, τῆς ὁποίας οἱ νόμοι ἀποτελοῦν τὸ τεχνικὸν βάθρον της, καθὼς ἐπίσης ἔχει ἀφομοιώσει τὰς παιδαγωγικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας καὶ τὰς ἀπορρεούσας ἐξ αὐτῶν μεθόδους.

Εἰς μίαν τοιαύτην Σωματικὴν Ἀγωγήν, αἱ μνημονευθεῖσαι ἀθλητικαὶ καὶ γυμναστικαὶ δραστηριότητες, μὲ βάσιν πάντοτε τὰς κληροδοτηθείσας ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον κινητικὰς καὶ λειτουργικὰς ἰδιότητας πρὸς προσαρμογὴν εἰς τὴν ζωήν, ἀποτελοῦν τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων ἐπιδιώκεται, ἀπὸ βιολογικῆς μὲν πλευρᾶς ἡ καλλιέργεια καὶ τελειοποίησις τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ καὶ σχήματος, ἀπὸ γενικωτέρας δὲ ἡ προσέγγισις πρὸς τὸν πρωτόπλαστον τύπον, πρὸς τὸν ἄνθρωπον, δηλαδή, ὅπως τὸν ἠθέλησε καὶ τὸν ἔκτισεν ὁ Θεὸς ὡς πνευματοσωματικὸν σύνολον. Ἡ Φυσική, λοιπόν, Ἀγωγὴ ὑπηρετεῖ καὶ αὐτὴ εἰς τὴν «ἀναμόρφωσιν τοῦ ἀρχαίου κάλλους», εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ «κατ' εἰκόνα».

Ἡ Σωματικὴ Ἀγωγὴ προϋποθέτει τὴν ὑγείαν. Πρέπει νὰ ὑπογραμμισθῇ, ὅτι δὲν ἔχει κύριον σκοπὸν τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ ἀσθενοῦς ὀργανισμοῦ εἰς τὴν ὑγιᾶ κατάστασιν, οὔτε τὴν πρόληψιν ἢ θεραπείαν ἀνατομικῶν σφαλμάτων, οὔτε τὴν ψυχαγωγίαν. Ὅλα αὐτὰ εἶναι παράλληλοι

ἢ δευτερεύοντες σκοποί της. Οὐχ ἧττον ὅμως καὶ ἡ θεραπευτικὴ Γυμναστικὴ εἶναι τμῆμα τῆς καθόλου Σωματικῆς Ἀγωγῆς, τὰ δὲ ὅριά των πολλάκις συγχέονται. Εἶναι γνωστὸν τὸ παράδειγμα δύο ἐκ τῶν ἀρτιωτέρων ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμοῦ κινήσεως καὶ ἀποδοτικωτέρων πρώτων νικητῶν εἰς τὴν Ὀλυμπιάδα τῆς Ρώμης, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν παιδικήν των ἡλικίαν εἶχον προσβληθῆ ἀπὸ πολιομυελίτιδα. Ὁ κύριος ὅμως σκοπὸς τῆς Σωματικῆς Ἀγωγῆς εἶναι ἐξελικτικός, κατ' ἐξοχὴν δυναμικὸς καὶ δημιουργικός, ἰδίως διὰ τὴν ἀναπτυσσομένην παιδικὴν ἡλικίαν. Δηλαδή, μὲ βάσιν τὴν καλὴν ὑγείαν καὶ μὲ μελετημένον πρόγραμμα, ἡ Σωματικὴ Ἀγωγὴ ὠθεῖ τὸν ὀργανισμὸν πέραν τῆς ἁπλῆς ὑγείας, ἤτοι εἰς τὰς ὑψηλοτέρας βαθμίδας τῆς βιολογικῆς ἐξελίξεως καὶ τελειοποιήσεως, τὴν δὲ ψυχὴν εἰς τὰ ἀνώτερα ἐπίπεδα τοῦ ἐναρέτου βίου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐπίσης δυναμικῆς καὶ δημιουργικῆς ὑφῆς.

Εἰδικώτερον διὰ τὸν παιδικὸν ὀργανισμόν, ἡ ἐπίδρασις ἐπ' αὐτοῦ τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα διαθέτει ἡ Σωματικὴ Ἀγωγή, εἶναι ὀρθῶς κατανοητή, ὅταν κατ' ἀρχὴν ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ παιδὶ δὲν ἀποτελεῖ μίαν μικρογραφίαν τοῦ ὡρίμου ἀνθρώπου (Homunculus), ἀλλ' εἶναι μία ἰδιαιτέρα καὶ διαρκῶς ἀναπτυσσομένη ὕπαρξις. Εἰς αὐτήν, ὅλα τὰ ὄργανα καὶ αἱ λειτουργίαι (ὕλη καὶ πνεῦμα) ἀπαρτίζουν ἑνιαίαν ὁλότητα, ἐξαιρετικῶς εὐαίσθητον καὶ εὐερέθιστον, ἡ ὁποία ζῆ, διεγείρεται καὶ ἀπαντᾶ εἰς κάθε ἐξωτερικὸν ἢ ἐσωτερικὸν ἐρεθισμὸν (ψυχικόν, χημικόν, μηχανικὸν κ.λ.π.) ὡς σύνολον, εἰς βαθμὸν καὶ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὸ εἶδος τοῦ ἐρεθίσματος, τὴν ἐρεθιστικότητα τοῦ ὀργανισμοῦ, τὴν κληρονομικότητα, τὸ περιβάλλον, τὰς ψυχολογικὰς προϋποθέσεις καὶ τὰς παιδαγωγούσας ἐξωτερικὰς δυνάμεις.

Ἡ Ἀνατομία καὶ ἡ Φυσιολογία, ἀποτελοῦσαι ὡς πρὸς τὴν ὑλικὴν πλευρὰν τοῦ ἀνθρώπου τὰς βασικὰς ἐπιστήμας τῆς Γυμναστικῆς, μᾶς δίδουν σαφῆ εἰκόνα τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ ὡρίμου ὀργανισμοῦ, ὄχι ὅμως ἀπολύτως καὶ τῆς παιδικῆς ὑπάρξεως. Ἡ μονομερὴς μάλιστα ἀφοσίωσις εἰς τὰ λεγόμενα ἀνατομικὰ καὶ ὀρθοσωματικὰ ἀποτελέσματα ἑκάστης ἀσκήσεως μᾶς κάμνει νὰ σχηματίζωμεν μίαν κομματιασμένην ἀντίληψιν περὶ τοῦ παιδικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἴδωμεν καθαρῶς τὸ ὑπέροχον καὶ ἀδιαίρετον σύνολον καὶ νὰ τὸ ἐξυπηρετήσωμεν οὕτω κατὰ τὸν ὀρθότερον τρόπον.

Θὰ πρέπει δηλαδή, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑλικὴν πλευρὰν τῆς παιδικῆς ὑπάρξεως, νὰ σκεπτώμεθα μᾶλλον βιολογικῶς παρὰ ἀνατομοφυσιολογικῶς. Ἡ Βιολογία, ὡς ἐπιστήμη, εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς βοηθήσῃ εἰς ἀρκετὴν ἐμβάθυνσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς, δηλαδὴ τῆς σκέψεως καὶ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ δὴ τῆς παιδικῆς περιόδου της, ἡ ὁποία εἶναι καὶ θὰ παραμείνῃ τὸ μεγαλύτερον θαῦμα τῆς ὅλης ζωῆς τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος.

Τὸ θαῦμα αὐτὸ τῆς παιδικῆς ἐξελίξεως καὶ ἀναπτύξεως ἔχει μίαν προθεσμίαν, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ πραγματοποιηθῆ. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν προθεσμίαν ἡ Σωματικὴ Ἀγωγή, κατατοπισμένη ὡς πρὸς τὰ ψυχοβιολογικὰ προβλήματα ἑκάστης βαθμίδος ἐξελίξεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ παιδιοῦ, ἐπιτελεῖ τὸ ἰδικόν της μεγαλύτερον θαῦμα.

Εἶναι ὀφθαλμοφανές, ὅτι ὁ ἀναπτυσσόμενος ὀργανισμός, διαθέτων ἀπ' αὐτῆς τῆς καταβολῆς του μίαν θεόσδοτον πράγματι πηγὴν δυνάμεως, παράγει διαρκῶς, πέραν τῆς ὑπαρχούσης ὕλης, νέα ζωηρὰ (βιολογικῶς δυναμικὰ) στοιχεῖα ζωῆς, τὰ ὁποῖα προσαρτᾶ εἰς τὸ σύνολόν του. Χωρὶς τὴν παρουσίαν αὐτῶν τῶν πέραν τῆς παρούσης βιολογικῆς ἀνάγκης περισσευμάτων δυνάμεων, καθὼς καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ ἐξέλιξις καὶ τελειοποίησις. Οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῆ ἡ ἐκχειλίζουσα φαιδρὰ καὶ ἐλευθέρα ἐκείνη κινητικὴ δραστηριότης τοῦ παιδιοῦ, ἡ τόσον ἄσκοπος κατὰ τὸ φαινόμενον, τόσον ὅμως σκόπιμος εἰς τὸ βάθος της, ἡ ὁποία, ὡς ἄλλη θεία ἐντολή, ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πληρότητα τῆς ὡριμάνσεως. Ἡ ἐξεύρεσις καὶ ἐφαρμογή, μὲ βάσιν τὴν διεγερσιμότητα τοῦ ἀτόμου καὶ τὴν βιολογικήν του δίψαν, τῶν καταλλήλων λειτουργικῶν ἐρεθισμάτων (γυμνασίων ὅπως ἔλεγαν οἱ πρόγονοί μας, ἀσκήσεων ὅπως λέγομεν σήμερον), διὰ τῶν ὁποίων διεγείρεται τοῦτο πρὸς ἀνάπτυξιν, ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν ὡς πρὸς τὴν ὑλικὴν πλευρὰν ἐπιστημονικὴν μέριμναν τῆς Σωματικῆς Ἀγωγῆς.

Εἶναι γνωσταὶ αἱ κάτωθι βιολογικαὶ ἀρχαί, αἱ ὁποῖαι, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν φυσικὴν ὁλότητα τοῦ παιδιοῦ, ὑπεισέρχονται εἰς τὴν θεωρίαν τῆς Σωματικῆς Ἀγωγῆς καὶ βοηθοῦν εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν καταλλήλων ἐρεθισμάτων (ἀσκήσεων): α) Ἡ λειτουργία ἀναπτύσσει τὸ διὰ τῆς κληρονομικότητος διατιθέμενον ὄργανον. β) Ἡ πρὸς μίαν κατεύθυνσιν ἢ κατὰ ἕνα ὡρισμένον τρόπον λειτουργία εἰδικεύει τὸ ὄργανον καὶ τὸ προσαρμόζει εἰς τὰς ἀπορρεούσας ἐξ αὐτῆς συνθήκας. γ) Ἡ λειτουργία θεραπεύει τὸ ἀσθενὲς ὄργανον (θεραπευτικὴ Γυμναστική). δ) Πολὺ ἰσχυρὰ καὶ ἀδιάκοπα ἐρεθίσματα καταστρέφουν τὸ ὄργανον. ε) Ἐλαφρὰ μέχρι μεσαίας ἐντάσεως ἐρεθίσματα ὑποκινοῦν ἁπλῶς τὴν ζωϊκὴν ἱκανότητα, χωρὶς ὅμως νὰ τὴν ἀσκοῦν (τὰ συνήθη ἁπλᾶ ἐρεθίσματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς), ἀσθενῆ δὲ τοιαῦτα ὁδηγοῦν εἰς ἀτροφίαν. στ) Μικρά (ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν), συχνά, ζωηρὰ (μεταξὺ τῶν μεσαίων εἰς ἔντασιν καὶ τῶν μεγίστων), ἐρεθίσματα, συνδυάζοντα ἐνέργειαν μὲ ἔστω καὶ στιγμιαίαν χάλασιν, ποικίλα καὶ διαρκῶς ὑψηλότερα μεθ' ἑκάστην προσαρμογὴν εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐξυπηρετοῦν τὴν ἐσωτερικὴν ἀποθήκευσιν δυνάμεων καὶ ἑπομένως τὴν ἐξέλιξιν. ζ) Μόνον ἡ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν εὐχαρίστων συναισθημάτων λειτουργία εἶναι δυνατὸν νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὸν ἀνώτερον καὶ εὐνοϊκώτερον βαθμὸν ἐρεθισμοῦ καὶ τῆς ἐν συνεχείᾳ βιολογικῆς οἰκοδομῆς. Δηλαδὴ τὰ εἰς στ' ἀναφερόμενα ἐρεθίσματα δὲν δύνανται χωρὶς τὴν παρουσίαν τῆς χαρᾶς νὰ ἀσκήσουν τὴν ἀπολύτως εὐνοϊκὴν ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ ἐπίδρασίν των. Συγκρίνοντες καὶ συγχωνεύοντες τοὺς δύο τελευταίους νόμους (στ' καὶ ζ'), δυνάμεθα ἐπὶ τοῦ ἀσφαλοῦς νὰ εὕρωμεν τὸ διὰ τὴν Φυσικὴν Ἀγωγὴν κατάλληλον ἐρέθισμα (ἄσκησιν - γυμνάσιον), εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἀπόκρισις τοῦ ἀναπτυσσομένου ὀργανισμοῦ εἶναι βιολογικῶς κατὰ ἰδεώδη τρόπον οἰκοδομητική.

Ἀλλ' ἡ παιδικὴ ὕπαρξις δὲν εἶναι μόνον μία φυσικὴ ὀργανικὴ ἑνότης, μὲ συντονιστικὴν λειτουργίαν τὴν τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ὁπότε τὸ ἀνωτέρω ἐρέθισμα θὰ ἦτο ἀρκετόν. Εἶναι ἐπὶ πλέον καὶ μία διαρκῶς διαποτιζομένη ὑπὸ τοῦ πνεύματος ψυχοφυσικὴ ἑνότης (δηλαδὴ μία δημιουργουμένη προσωπικότης). Τὸ ἀνωτέρω ἐρέθισμα εἶναι διὰ τὴν Ἀγωγὴν ἀτελές. Ἡ Παιδαγωγικὴ προσφέρει ἐδῶ τὰ φῶτα της διὰ τὴν συμπλήρωσιν καὶ τὸν τελικὸν διὰ τὸν ὅλον ἄνθρωπον καθορισμὸν τοῦ καταλλήλου γυμνασίου. Οἱ πρόγονοί μας εἶχον μελετήσει βαθύτατα τὸ θέμα καὶ ἀπὸ τὰς δύο του πλευράς. Μὲ τὸν ὅρον «Γυμνάσιον» ἐσήμαιναν τὴν κίνησιν ἐκείνην, ἡ ὁποία, ὡς γυμναστικὸν ἐρέθισμα ἐξεταζομένη, θὰ ἠδύνατο ἀπὸ ἀπόψεως ἐντάσεως νὰ διεγείρῃ (συγκινήσῃ) οὐσιαστικῶς τὴν ἀναπνοὴν καὶ τὴν κυκλοφορίαν, προκαλοῦσα παραλλήλως σκίρτημα εὐφροσύνου καὶ ἐναρέτου ψυχικῆς συμμετοχῆς.

«Οὐ πᾶσα κίνησις γυμνάσιον, ἀλλὰ ἡ σφοδροτέρα», λέγει ὁ Γαληνὸς (Ὑγιειν. Β 2), ὁ εἰδικώτερος ἐπὶ τῶν θεμάτων τούτων ἐπιστήμων τῆς ἀρχαιότητος, ἐπεξηγῶν ὅτι σφοδροτέρα εἶναι ἡ συγκινοῦσα (οὐσιαστικῶς ἐντείνουσα) τὴν ἀναπνοήν. Ὁ ἴδιος, εἰς τὸ «Περὶ διὰ μικρᾶς σφαίρας γυμνασίου», προσθέτει: «Ἄριστα μὲν ἁπάντων γυμνάσια εἶναι τὰ μὴ μόνον τὸ σῶμα διαπονεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν τέρπειν δυνάμενα». Καὶ αἱ δύο αὗται ἀποφάνσεις ἀποτελοῦν μεγάλας ἐπιστημονικὰς ἀληθείας, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ Σωματικὴ Ἀγωγὴ σήμερον. Ἀλλὰ ὁ Γαληνὸς δὲν ἐννοεῖ μὲ τὸν ὅρον «τέρψις» τὴν ἁπλῆν εὐχαρίστησιν. Ἐννοεῖ τὴν εὐγενῆ ἐκείνην εὐχαρίστησιν, ἡ ὁποία προκαλεῖται ἐκ τῆς ἱκανοποιήσεως ἀνωτέρων ἀνθρωπίνων ὁρμῶν, συμβαδίζουσα μὲ τὴν διέγερσιν τῆς ἠθικῆς εὐεξίας τόσον τοῦ ἀσκουμένου ὅσον καὶ τοῦ θεατοῦ, ὁσάκις ὑπάρχει τοιοῦτος. Γράφει, λοιπόν, εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς μνημονευθείσης πραγματείας του: «Μάλιστα οὖν ἐπαινῶ γυμνάσιον, ὃ καὶ σώματος ὑγίειαν ἐκπορίζει καὶ μερῶν εὐαρμοστίαν καὶ ψυχῆς ἀρετὴν πρὸς τούτοις». Τὸ ἐνάρετον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον τονίζει ὁ Γαληνὸς καὶ τὸ ὁποῖον ποικιλοτρόπως προβάλλεται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος ὡς ἡ ἰδεώδης ἐπίδιξις τῆς Γυμναστικῆς, ἀλλὰ καὶ γενικῶς τῆς Ἀγωγῆς, εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον, προστιθέμενον εἰς τὸ νευροβιολογικῶς σκόπιμον ἐρέθισμα, δίδει σαφῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὀρθοῦ, τοῦ πλήρους γυμναστικοπαιδαγωγικοῦ ἐρεθίσματος.

Μὲ τὴν χριστιανικὴν ὅμως ἀποκάλυψιν εἰσῆλθον νέα στοιχεῖα ἠθικῆς εἰς τὴν Ἀγωγὴν καὶ παιδαγωγικὰ παραγγέλματα ἔχοντα πλέον τὴν καταγωγήν των ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν καὶ μέγαν Παιδαγωγὸν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἀρετὴ δέ, ἡ ὁποία εἰς τὴν ἀρρενωπὴν ἐκείνην ἐποχὴν τοῦ «καλοῦ κἀγαθοῦ» ἦτο συνδεδεμένη καὶ μὲ τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὴν φιλοπρωτίαν, ὑπέστη εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ μίαν εὐγενῆ ἀλλοίωσιν ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦ ἀθλητικοῦ ἐγωϊσμοῦ εὑρόντος οὕτω τὸ ἀληθὲς μέτρον του. Χωρὶς νὰ καταπιεσθῇ ἡ ὁρμὴ τῆς ζωῆς (κατὰ Πλάτωνα), ἡ ὁποία εἰς τὸν ἀρτίως ἀσκούμενον εἶναι συνδεδεμένη μὲ ὑψωμένην συνείδησιν, ἡ θέσις τῆς ὑπερηφανείας διὰ τὴν ὑπεροχὴν ἔναντι τῶν ἄλλων κατελήφθη ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην.

Τὸ χριστιανικόν, λοιπόν, ἐνάρετον στοιχεῖον προσδίδει εἰς τὴν Σ. Ἀγωγὴν νόημα ὑψηλότερον καὶ ὡραιότερον ἐκείνου τὸ ὁποῖον τῆς προσέδωσεν ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡ. Εὐαγγέλου Παυλίνη, Ἱστορία τῆς Γυμναστικῆς, 1927. Ι. Ε. Χρυσάφη, Ἡ Γυμναστική, Ἀθῆναι 1928. Mathia De Engen, Vom Wesen der Leibbeziehungen, Zurich, Stadion Schweitz 1946. Friedrich H. Lorentz, Der Desund heitswert des Sportarten, Stuttgart, 1938. Nöckes, Grundriss der Biologie des Körperübungen, Leipzig 1959. Κων. Γεωργούλη, Αἱ ἐκπαιδευτικαὶ ἐπιδιώξεις τῆς Γυμναστικῆς, Δελτίον Συλλόγου Ἑλλήνων Γυμναστῶν, Μάϊος—Αὔγουστος 1952. Franz Scheole, Grundlagen des Körperlichen Erziehung, Stuttgart 1954. Hans Groll, Idee und Gestalt der Leibeseziehung von heute, 1957. Μελέται τοῦ Ἰνστιτούτου Ἰατρικῆς Ψυχολογίας καὶ Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς, «Τὸ παιδὶ καὶ τὸ παιγνίδι» Ἀρ. Α. Ἀσπιώτη, 1960.

ΜΑΡΚΟΣ ΡΙΖΟΣ

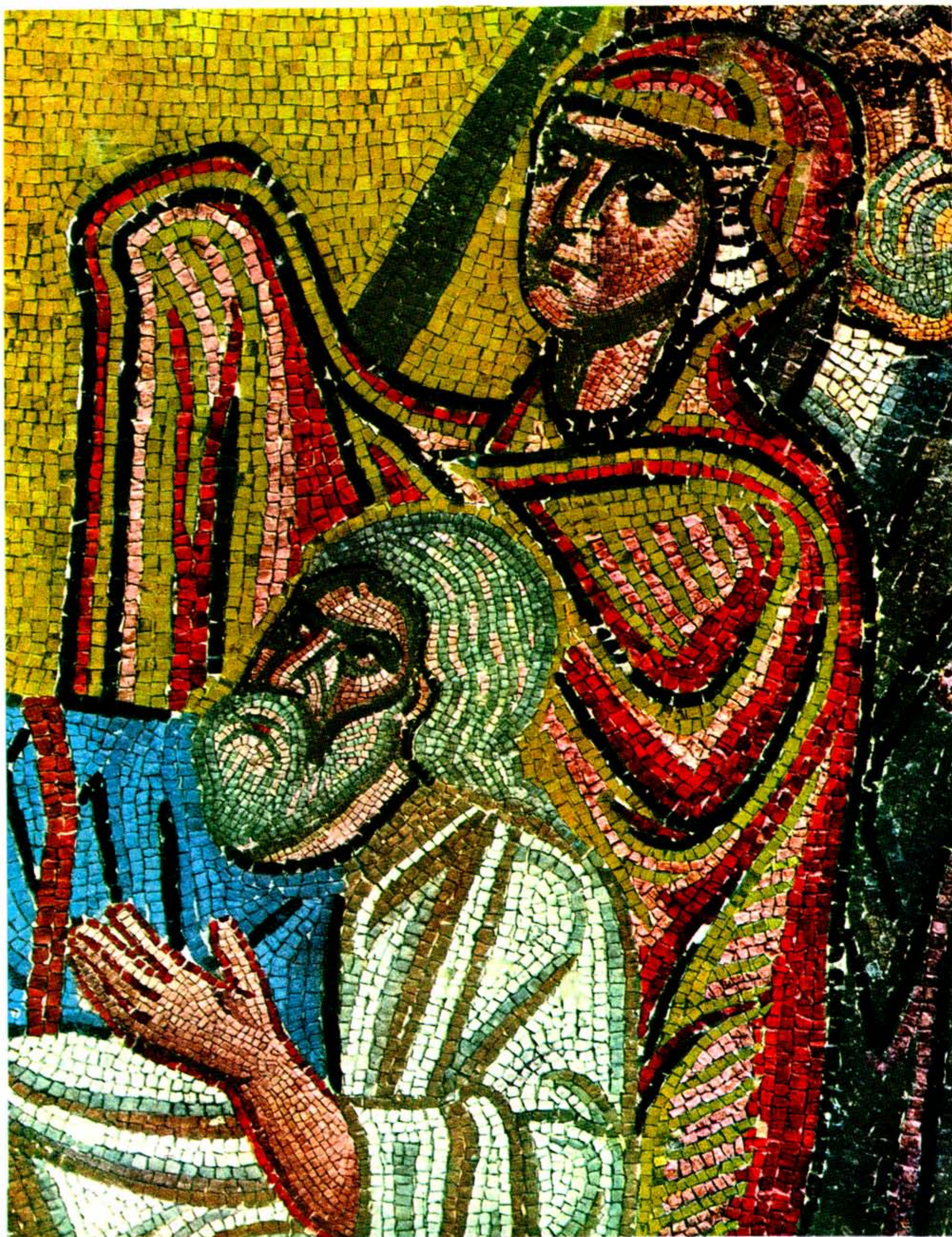
Ἀγών. Ἡ λέξις ἀγὼν σημαίνει ἐπίμονον προσπάθειαν πρὸς ἐπίτευξιν σκοποῦ τινος. Εἰς τὴν γενικὴν ταύτην ἔννοιαν συμπεριλαμβάνονται παντὸς εἴδους ἀγῶνες. Ὄχι μόνον οἱ ἐν τοῖς γυμναστηρίοις καὶ σταδίοις ἀθλητικοὶ ἀγῶνες, οἱ ὁποῖοι προκαλοῦν ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον τῆς συγχρόνου γενεᾶς, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι ἀγῶνες, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπ' ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς ἀποδύονται οἱ ἄνθρωποι, μὴ στέργοντες νὰ παραμένουν εἰς ἣν κατάστασιν εὑρίσκονται, ἀλλὰ τὴν συνεχῆ πρόοδον καὶ βελτίωσιν τῶν ὅρων τῆς ζωῆς ἐπιδιώκοντες. Τὸ ἐλατήριον τῆς προόδου, ἀκοίμητον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὠθεῖ πρὸς κίνησιν, ἐργασίαν, δραστηριότητα, ἀγῶνας. Ὁποῖοι ἀγῶνες ἐχρειάσθησαν, ἵνα ἡ ἀνθρωπότης ἐκ τῆς πρωτογόνου ζωῆς τῶν καλυβῶν καὶ τῶν σπηλαίων φθάσῃ εἰς τὰ σημερινὰ ὕψη τοῦ πολιτισμοῦ! Ἡ ἀγρία φύσις προέβαλλε μυρίας δυσκολίας εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ γῆ ἔπρεπε νὰ καλλιεργηθῇ. Ὁδοὶ ἔπρεπε νὰ διανοιχθοῦν διὰ τὴν συγκοινωνίαν. Ποταμοὶ ἔπρεπε νὰ ζευχθοῦν διὰ γεφυρῶν. Θάλασσαι καὶ ὠκεανοὶ ἔπρεπε νὰ διαπλευσθοῦν. Ἡ κτίσις, ἐν γένει, ἔπρεπε νὰ ἐξημερωθῇ καὶ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Καὶ δὲν ἦσαν οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ οἱ μόνοι εἰς οὓς ἀπεδύθη ἡ ἀνθρωπότης. Ἔχομεν ἀγῶνας πρὸς καταπολέμησιν ἀσθενειῶν, πρὸς ἐξάλειψιν προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν, πρὸς κατάλυσιν ἀπολυταρχικῶν καὶ τυραννικῶν καθεστώτων, πρὸς ἀπόκρουσιν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, πρὸς ἀπελευθέρωσιν ὑποδούλων λαῶν. Ἐσχάτως ἔχομεν καὶ ἀγῶνας πρὸς κατάκτησιν ὄχι πλέον τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ Διαστήματος...

Ὁ χριστιανισμός, χωρὶς νὰ ὑποτιμᾷ τοὺς ἀνωτέρω ἀγῶνας, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιδιώκεται ἡ πρόοδος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, στρέφει κυρίως τὴν προσοχὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἕνα ἄλλον ἀγῶνα, ὅστις, λόγῳ τῆς ἰδιαιτέρας φύσεως, τῶν μέσων καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, διακρίνεται ὅλων τῶν ἄλλων ἀγώνων καὶ ὀνομάζεται χριστιανικὸς ἀγών.

Ὁ ἀγὼν αὐτὸς συνιστᾶται ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ Κυρίου λέγοντος: «Ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς πύλης· ὅτι πολλοί, λέγω ὑμῖν, ζητήσουσιν εἰσελθεῖν καὶ οὐκ ἰσχύσουσιν» (Λουκ. ιγ' 24). Κηρύττεται δὲ καὶ ὑπὸ τῶν συγγραφέων τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐν τοῖς ἑξῆς κυρίως χωρίοις: «δι' ὑπομονῆς τρέχομεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν», «ἀγωνίζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως», «πᾶς ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται», «θέλω εἰδέναι ὑμᾶς ἡλίκον ἀγῶνα ἔχω περὶ ὑμῶν καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ», «τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι» καὶ «ἀνάγκην ἔσχον γράψαι ὑμῖν παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει» (Ἑβρ. ιβ' 1, Α' Τιμ. ιστ' 12, Α' Κορ. θ' 25, Κολ. β' 1, Β' Τιμ. δ' 7, Ἰούδ. 3). Ὁ ἀγὼν αὐτὸς μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, φωτὸς καὶ σκότους, ἀπιστίας καὶ πίστεως, μεταξὺ τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν υἱῶν τοῦ Διαβόλου, ἤρχισεν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν ἐν τῷ κήπῳ τῆς Ἐδέμ, μετὰ τὴν παρακοήν, ἠκούσθη ἡ πρὸς τὸν ἐφευρέτην καὶ ἀρχιεργάτην τοῦ κακοῦ Διάβολον, ἐν μορφῇ ὄφεως ἀπατήσαντος τὸ ζεῦγος τῶν πρωτοπλάστων, ἐπιτιμητικὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ «ἔχθραν θήσω ἀναμέσον σοῦ καὶ ἀναμέσον τῆς γυναικὸς καὶ ἀναμέσον τοῦ σπέρματός σου καὶ ἀναμέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς· αὐτός σου τηρήσει κεφαλήν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν» (Γέν. γ' 15). Ἔκτοτε ἤρχισεν ὁ ἀγών, διῆλθε διὰ πολλῶν φάσεων καὶ ἐκορυφώθη ὅτε ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, τὸ «σπέρμα τῆς γυναικός», προσλαβὼν σάρκα ἀνθρωπίνην, ὡράθη ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πάνοπλος ἦλθεν εἰς σύρραξιν μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ σκότους. Ὁ ἀγὼν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι μοναδικὸς εἰς μέγεθος καὶ σημασίαν. Ὁ ἐχθρός, προσπαθήσας νὰ νικήσῃ τὸν Θεάνθρωπον, οὐδεμίαν κατ' αὐτοῦ νίκην ἦρεν, ἀλλ' ὑπέστη ὁριστικὴν ἧτταν ἐν τῷ Σταυρῷ, ἐν ᾧ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, ὁ Χριστὸς «ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παρρησίᾳ, θριαμβεύσας ἐν αὐτῷ» (Κολ. β' 15). «Καθάπερ γάρ τις ἀθλητὴς γενναῖος, ὅταν ἐπὶ μετεώρῳ τὸν ἀνταγωνιστὴν ἄρας καὶ καταρράξας, λαμπροτέραν ἀποφαίνῃ τὴν νίκην· οὕτω καὶ ὁ Χριστός, τῆς οἰκουμένης ἁπάσης ὁρώσης καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς ἐρημίας πληττομένους ἰασάμενος, πάντων τῶν θηρίων ἀπήλλαξε κρεμασθεὶς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ» (Ἱερ. Χρυσόστομος, PG 59, 159).

Ὁ χριστιανικὸς ἀγὼν ὑπονοεῖ ἐμπόδια, ἐχθρούς, μάχας, τραυματίας, νεκρούς, λιποτάκτας, προδότας, ἥττας, ἀλλὰ καὶ νίκας καὶ θριάμβους. Ὁ σκληρὸς αὐτὸς ἀγὼν προϋποθέτει τὴν βαθεῖαν διαφθοράν, ἣν ἐπέφερεν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ πτῶσις αὐτοῦ, τὸ λεγόμενον προπατορικὸν ἁμάρτημα. Λόγῳ τῆς διαφθορᾶς ταύτης, ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος αὐτοῦ. Ἐὰν δὲν συνέβαινεν ἡ πτῶσις ἐκείνη, ἡ ὁποία διετάραξε τὴν ἁρμονίαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν περιβάλλουσαν αὐτὸν κτίσιν καὶ πρὸς ἑαυτόν, δὲν θὰ παρίστατο ἀνάγκη τοιούτου σκληροῦ ἀγῶνος πρὸς ὑπερνίκησιν τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ, ὅπερ ἐμφωλεύει ἐν τῇ σφόδρα διεφθαρμένῃ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀγὼν πρὸς ἠθικὴν τελειοποίησιν θὰ ἦτο ὡς ἀγὼν τῶν ἀγγέλων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν γνωρίσει πτῶσιν. Ἐνῷ τώρα διὰ τὸν ἄνθρωπον τὸ κακὸν μαίνεται. Ὁ Διάβολος, ἐὰν δὲν συνεκρατεῖτο ὑπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, θὰ ἀνέτρεπε καὶ θὰ διέλυε τὸ πᾶν. Μάχεται διαρκῶς τὸν ἄνθρωπον καὶ λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπιθυμιῶν καὶ χρησιμοποιῶν τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ὄργανά του καὶ ἐξάπτων τὴν πυρὰν διὰ ποικίλων εὐφλέκτων ὑλῶν τῆς «εὐπεριστάτου ἁμαρτίας» (Ἑβρ. ιβ' 1), ἕνα ἔχει σκοπόν, νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν κόσμον ἐκ τῆς εὐθείας ὁδοῦ καὶ νὰ παρασύρῃ αὐτὸν εἰς τὴν σκολιὰν ὁδὸν τῆς ἀπωλείας. Οὕτως, ὁ χριστιανὸς εἶναι ἠναγκασμένος νὰ εὑρίσκηται ἐν διαρκεῖ πολέμῳ. Ὁ χριστιανὸς ἔχει νὰ πολεμήσῃ μὲ τὴν σάρκα, μὲ τὸν κόσμον καὶ μὲ τὸν Διάβολον. Ὁ Παῦλος, εἷς ἐκ τῶν γενναιοτέρων ἀγωνιστῶν εἰς τὸν κατὰ τοῦ κακοῦ ἀγῶνα, ἐφιστᾷ τὴν προσοχήν μας ἐπὶ τῆς ἰδιαζούσης φύσεως τοῦ χριστιανικοῦ ἀγῶνος, δι' ὧν ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους (στ' 12) ἐπιστολῇ λέγει: «Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις».

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀγών, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω χωρίων ἐξάγεται, δὲν εἶναι μικρός τις καὶ ἀσήμαντος. Δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμῶμεν τοὺς ἐχθρούς, μὲ τοὺς ὁποίους ἔχομεν νὰ πολεμήσωμεν. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ κακὸν ἑδρεύει ἐν ἡμῖν, ὅτι αἱ ἐπιθυμίαι ἐξ ἐλαχίστης ἀφορμῆς, ὡς ἐκ τινος σπινθῆρος, δύνανται νὰ ἐξαφθοῦν καὶ νὰ περιζώσουν τὸν ἄνθρωπον μὲ φλόγας· ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὁποίαν πίεσιν ἐξασκεῖ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ὁ μακρὰν τοῦ Θεοῦ κόσμος· ἐὰν τέλος λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἡμῶν Διάβολος, κατὰ τὴν ζωηρὰν παρομοίωσιν τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, «ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταπίῃ» (Α' Πέτρ. ε' 8), τότε θέλομεν ἐκτιμήσει ὀρθῶς τὴν σοβαρότητα καὶ τὴν κρισιμότητα τοῦ ἀγῶνος τούτου. Τίς δύναται νὰ ἐξέλθῃ νικητὴς ἐκ τοιούτου σφοδροῦ καὶ πολυμετώπου ἀγῶνος, ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, ἐν πόλεσι καὶ ἐρημίαις, βαλλόμενος ἡμέρας καὶ νυκτός; Ὑπέροχοι ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι διέπρεψαν εἰς ἄλλους ἀγῶνας, οἰκτρῶς ἡττήθησαν εἰς τὸν ἠθικὸν ἀγῶνα. Νικηταὶ καὶ τροπαιοῦχοι, νικήσαντες στρατιὰς κραταιῶν ἐχθρῶν καὶ διαλύσαντες κράτη καὶ αὐτοκρατορίας ὁλοκλήρους, ἐνεκλείσθησαν ὡς ἐλεεινοὶ αἰχμάλωτοι ἐντὸς τοῦ φοβεροῦ κλοιοῦ τῆς ἁμαρτίας, γενόμενοι δοῦλοι τῶν αἰσχρῶν παθῶν. Δι' ὃ

ΑΔΑΜ ΚΑΙ ΕΥΑ ΑΝΙΣΤΑΜΕΝΟΙ. *Λεπτομέρεια ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς «Καθόδου εἰς "Αδου» Νέας Μονῆς Χίου. Μέσα ΙΑ΄ αἰῶνος.*

καὶ ἐλέχθη, ὅτι ἡ ὑψίστη νίκη εἶναι τὸ νικᾷν ἑαυτόν, δι' ὑποταγῆς τῶν παθῶν εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον, ὅστις πρέπει νὰ ἡγεμονεύῃ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Ἐὰν τείνωμεν τὸ οὖς εἰς τὰς φωνὰς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὡς αὗται ἐξέρχονται ἐκ τῶν πολυπληθῶν μνημείων, εὐκρινῶς θὰ διακρίνωμεν τοὺς τόνους τῆς μελαγχολίας μυριάδων ἀνθρώπων θρηνούντων διὰ τὰς ἥττας των εἰς τὸν ἠθικὸν τομέα τῆς ζωῆς των. Σύνοψις τῶν φωνῶν τούτων εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ ἁμαρτωλοῦ, τὴν ὁποίαν ἀκούομεν ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῇ: «Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;» (ζ'24). Ἡ ἀγωνία τοῦ ὑπὸ τοῦ κακοῦ αἰχμαλωτισθέντος ἀνθρώπου εἶναι ὡς ἡ ἀγωνία τοῦ Λαοκόοντος, τὸν ὁποῖον περιέσφιγγον οἱ ὄφεις, ἢ ὡς ἡ ἀγωνία ἐκείνου, ὅστις, καταδικαζόμενος εἰς θάνατον, προσεδένετο στερεῶς μετά τινος νεκροῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τοῦ ὁποίου ἀνέπνεε τὴν φρικτὴν δυσωδίαν, μέχρις οὗ ἐν μέσῳ αὐτῆς καὶ οὗτος ἀποθάνῃ. «Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;»

Ὁ ἄνθρωπος, διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων, εἶναι ἀνίσχυρος νὰ λυτρωθῇ ἐκ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ, ὅπερ ὡς Λερναία ὕδρα λυμαίνεται τὴν ὕπαρξίν του. Ἀλλ' εὐλογητὸς ὁ Θεός! Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Κύριος ἐσταυρώθη καὶ ἐν τῷ σταυρῷ, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, ἐνίκησε καὶ ἐθριάμβευσε κατὰ τῶν σκοτεινῶν δυνάμεων, ἔκτοτε πᾶς ὁ εἰλικρινῶς πιστεύων εἰς τὸν Κύριον ἀντλεῖ μυστηριώδη δύναμιν καὶ δι' αὐτῆς νικᾷ καὶ θριαμβεύει. Ἀντλεῖ δύναμιν διὰ τῆς μελέτης τοῦ θείου λόγου, διὰ τῆς ἀδιαλείπτου προσευχῆς, διὰ τῆς τακτικῆς συμμετοχῆς εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θείας Μεταλήψεως τοῦ Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Κυρίου. Οὕτω δέ, εἰς διαρκῆ ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Κυρίου διατελῶν, ἀναδεικνύεται μικρόχριστος, δυνάμενος νὰ πατῇ ἐπὶ ὄφεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, χωρὶς νὰ βλάπτηται ἐξ αὐτῶν (Λουκ. ι' 19).

Εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτόν, οἱ στρατιῶται τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν εἶναι ἄοπλοι. Φέρουν πάντοτε μεθ' ἑαυτῶν τὰ ὅπλα. Τὰ δὲ ὅπλα των εἶναι ὅπλα δεδοκιμασμένα εἰς μυρίας μάχας κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Τῶν ὅπλων τούτων τὴν ὀνομασίαν βλέπει τις ἐν Ἐφεσ. στ' 13-20.

Ὁ πνευματικὸς ἀγὼν πρὸς ὑποταγὴν τῶν παθῶν καὶ κάθαρσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου καὶ ἐκ τῶν ὡς ἐλαχίστων θεωρουμένων ἁμαρτημάτων, εἶναι ἀγὼν ἰσόβιος, τὸν ὁποῖον πρέπει ν' ἀγωνίζεται πᾶς πιστός, ἐπιθυμῶν τὴν σωτηρίαν του. Καθὼς ἐκήρυττεν ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, «οὐδέποτε ἔχομεν ἐκεχειρίαν τοῦ πολέμου τούτου, οὐδέποτε ἔχομεν ἀνακωχὴν κατὰ τὸν παρόντα βίον, ἀλλὰ διηνεκὴς ὁ ἀγών, ἵνα καὶ λαμπρὸς ὁ στέφανος γένηται. Διὰ τοῦτο ἀεὶ ἡμᾶς Παῦλος καθοπλίζει, ἐπειδὴ ἀεὶ πολέμου καιρός, ἐπειδὴ ἀεὶ γρηγορεῖ ἐχθρὸς» (PG 60, 677). Ἄνευ τοῦ ἀγῶνος πρὸς ἁγιασμόν, «οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον» (Ἑβρ. ιβ' 14). Ὁ ἀγὼν οὗτος εἶναι ὁ ἀναγκαιότερος, ἀλλὰ καὶ ὁ εὐγενέστερος καὶ ὑψηλότερος ὅλων τῶν ἀγώνων. Εἶναι ἀγὼν θεώσεως.

Ὁ χριστιανός, ὅστις πολεμεῖ καὶ νικᾷ τὰ πάθη καὶ συνεχῶς προοδεύει εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἁγιασμοῦ, ἐνδομύχως αἰσθάνεται χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν, οἵαν ᾐσθάνθη καὶ ὁ μεγαλύτερος ἐκ τῶν δορυκτητόρων τοῦ κόσμου, νικῶν καὶ ὑποτάσσων ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ ἔθνη καὶ αὐτοκρατορίας τοῦ κόσμου τούτου. Διὰ τῆς χαρᾶς, ἡ ὁποία συνοδεύει τοὺς νικηφόρους ἀγῶνας, ἀπὸ τοῦ νῦν ὁ πιστὸς προγεύεται τῆς ἀνεκφράστου ἐκείνης εὐφροσύνης, ἣν ἐκ περισσοῦ θὰ ἀπολαύσουν οἱ νικηταὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ καὶ βασιλείᾳ· «Τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὅ ἐστιν ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ» (Ἀποκ. β' 7). Ἀλλ' ὁ πιστὸς δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν νίκην, τὴν ὁποίαν κερδίζει πολεμῶν τὰ ἑαυτοῦ πάθη καὶ προαγόμενος εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἁγιασμοῦ. Λυτρωθεὶς διὰ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπολαύων ἐν ἑαυτῷ τῶν πνευματικῶν εὐλογιῶν τῆς ἐν Χριστῷ νίκης, ρίπτει βλέμμα καὶ εἰς τὸν πέριξ αὐτοῦ κόσμον καὶ βλέπει αὐτὸν ἀλύτρωτον ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς, δεδεμένον δι' ἁλύσεων, τὰς ὁποίας χαλκεύουν τὰ πάθη, στενάζοντα καὶ προσπαθοῦντα διὰ διαφόρων μέσων ν' ἀπαλλαγῇ τῶν συνεχόντων αὐτὸν κακῶν. Διὰ τοῦτο ὁ πιστός, ὅστις ἐξ ἰδίας πείρας ἐγνώρισε τὸ μέσον τῆς λυτρώσεως, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ μεταφέρῃ τὸ μήνυμα τοῦ Λυτρωτοῦ, εἰ δυνατόν, εἰς ὅλον τὸν κόσμον, κηρύττων ὅ,τι ἐν φλογερᾷ καρδίᾳ ἐκήρυττεν ὁ Ἀπόστολος Πέτρος· «Οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἡ σωτηρία· οὐδὲ γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον ὑπὸ τὸν οὐρανόν, τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς». (Πράξ. δ' 12).

Οὕτως, ὁ πιστὸς ἀποδύεται εἰς νέον ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον ἐπιβάλλει ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη. Ἀλλ' ὁ ἀγὼν οὗτος, ὅστις ἀποβλέπει εἰς τὴν διάδοσιν καὶ ἐπικράτησιν τῶν εὐαγγελικῶν ἀρχῶν εἰς τὸν κόσμον, ἀπαιτεῖ νέους κόπους καὶ μόχθους μέχρις αἵματος. Διότι ὁ κόσμος ἔχει τὰ εἴδωλά του, τοὺς ἰδικούς του θεούς, καὶ δὲν ἀπαρνεῖται εὐκόλως τὸν τρόπον ζωῆς, εἰς τὸν ὁποῖον ἔχει συνηθίσει, ὡς καὶ τὰς πεπλανημένας ἰδέας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ρίψει ρίζας βαθυτάτας εἰς τὴν ὕπαρξίν του. Ὁ πιστός, ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης, εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἀγωνιστής, ἢ μᾶλλον ἐπαναστάτης, ὅστις ἔρχεται νὰ συντρίψῃ τὰ εἴδωλα τοῦ κόσμου καὶ νὰ ἐκριζώσῃ κακίας καὶ πεπλανημένας ἰδέας αἰώνων ὁλοκλήρων. Διὰ τῆς κηρύξεως τῆς ἀληθείας, ἐπέρχεται ἀναστάτωσις, «σχίσμα ἐν τῷ λαῷ», διαίρεσις μεταξὺ φίλων καὶ ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας. Προκαλεῖται ἀντίδρασις τῶν σκοτεινῶν δυνάμεων, ἡ ὁποία ἀρχίζει μὲ ἓν εἰρωνικὸν μειδίαμα κατὰ τοῦ πιστοῦ καὶ φθάνει μέχρις ἐγκλημάτων, δι' ὧν ὁ ἐν ἀποστασίᾳ κόσμος ζητεῖ νὰ καταπνίξῃ τὴν φωνὴν τῆς ἀληθείας καὶ νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς κήρυκας αὐτῆς. Διὸ καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον, δεῖται ἀνδρῶν γενναίων, φερεπόνων καὶ ἑτοίμων πρὸς θάνατον. Ὁποῖοι ἀγῶνες ἐχρειάσθησαν διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου!

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ἀπιστίας, ἥτις πρέπει νὰ ὑπερνικηθῇ διὰ τῶν ἀγώνων τῶν κηρύκων τοῦ Εὐαγγελίου, ὑπάρχει καὶ ἡ ἐκ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἐκτροπὴ μελῶν τινων τῆς Ἐκκλησίας, ὑπάρχουν αἱ πεπλανημέναι ἰδέαι, τὰ ἐσφαλμένα δόγματα. Ὑπάρχουν αἱ αἱρέσεις. Τί; Θ' ἀφήσωμεν αὐτὰς ἀπολεμήτους, διὰ νὰ διαχύσουν τὸν ἰὸν τῆς πλάνης εἰς τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας; Ὄχι. Ἡ φλογερὰ ἀγάπη πρὸς τὴν ἀλήθειαν κινεῖ τοὺς πιστοὺς εἰς μάχας καὶ πόλεμον κατὰ τῶν αἱρέσεων. Μάχας ὅμως καὶ πολέμους, οἱ ὁποῖοι δὲν διεξάγονται μὲ ὑλικὰ ὅπλα, μὲ μέσα βίας καὶ καταναγκασμοῦ, μὲ πυρὰς καὶ ἱεροξεταστήρια, δι' ὧν ἐν τῇ Δύσει ἐξωντώνοντο οἱ αἱρετικοὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ἀλλὰ διεξάγονται μὲ τὴν μάχαιραν τοῦ λόγου, ὅστις ἐξελέγχει τὴν πλάνην καὶ παρουσιάζει τὴν ἀλήθειαν ἀκατάβλητον ἀπέναντι τοῦ ψεύδους. Ἐνθυμηθῶμεν ἐδῶ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὅστις ἐπὶ ἥμισυ αἰῶνος ἠγωνίζετο ἵνα μὴ ἓν ἰῶτα προστεθῇ εἰς τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως καὶ ἀλλοιωθῇ ἡ πίστις. Ἐνθυμηθῶμεν Φωτίους, Κηρουλαρίους, Βρυεννίους, Μάρκους Εὐγενικοὺς καὶ ἀμέτρητον σειρὰν ἡρώων, οἱ ὁποῖοι ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως. Ἐνθυμηθῶμεν τοὺς νεομάρτυρας, οἱ ὁποῖοι ἠγωνίσθησαν καὶ ἔπεσον ἀγωνιζόμενοι κατὰ τῆς πλάνης τοῦ ψευδοπροφήτου Μωάμεθ.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν αἱρέσεων καὶ τῶν ψευδῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν, τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν λυμαίνεται καὶ ἡ ἐκ τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἐκτροπή, ἡ χαλάρωσις τῶν ἠθικῶν δεσμῶν, ἡ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν, ἡ ἐπικράτησις κακιῶν καὶ ἐλαττωμάτων, ποὺ προσλαμβάνουν εἰς ὡρισμένας ἐποχὰς μορφὴν ἐπιδημίας, ὡς εἶναι ὁ ἀλκοολισμός, ἡ χαρτοπαιξία, ἡ περὶ τὰ ἀφροδίσια ἀκολασία, ἡ ἀκάθεκτος πρὸς τὰ αἰσχρὰ θεάματα ροπὴ κ.λ.π. Καὶ ἐναντίον αὐτῶν τῶν κοινωνικῶν πληγῶν ὀφείλουν ν' ἀγωνίζωνται οἱ πιστοί, ἡ δὲ πρὸς τὸν Χριστὸν ἀκράδαντος πίστις καὶ ἡ πρὸς τὸν πλησίον φλογερὰ ἀγάπη, ποὺ δὲν δύνανται νὰ βλέπουν ἀπαθῶς τὴν ἠθικὴν κατερείπωσιν τῆς κοινωνίας, θὰ ἐμπνέουν τοὺς ἀγωνιζομένους πιστούς, διὰ νὰ ἐφευρίσκουν ἑκάστοτε τρόπους πρὸς καταπολέμησιν τῶν κοινωνικῶν πληγῶν.

Τέλος, ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἀνομίας, ὑπάρχει καὶ βασιλεύει ἡ ἀδικία. Ἰσχυροὶ ἐν πλούτῳ καὶ ποικίλῃ δυνάμει πιέζουν τοὺς ἀδυνάτους. Δάκρυα ρέουν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀδικουμένων. Στεναγμοὶ ἀκούονται παντοῦ. Ἡ κοινωνικὴ ἀδικία, ἀδηφάγον θηρίον, διὰ τῶν σκληρῶν αὐτῆς ὀδόντων καταβροχθίζει τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀδυνάτους. Ἡ ἀνομία ὑψώνει θρασεῖαν τὴν κεφαλήν. Οἱ πολλοὶ ἐκ δειλίας καὶ ἰδιοτελείας ἀποφεύγουν τὴν μετ' αὐτῶν σύγκρουσιν. Ἀλλ' ὁ πιστὸς θὰ σιωπήσῃ; Ὄχι. Θ' ἀγωνισθῇ, ὅσῃ αὐτῷ δύναμις, κατὰ τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας καὶ ἀνομίας, θὰ διαμαρτυρηθῇ, θὰ ἐπαναλάβῃ εἰς μυρίας περιπτώσεις τὸ τοῦ Ἡσαΐου «Δικαιοσύνην μάθετε οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ γῆς» καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου «Οὐκ